

تہ فسیری قورئانی بہ رزو بہ پیز

بہ رگی سی و یہ کہم
سوورہ تہ کانی

(نوح) و (الجن) و (المزمل) و (المدثر)
(والقیامة) و (الإنسان) و (المرسلات)
(والنبا) و (النازعات)

عہلی باپیر

له نېټه کولمېږي چې په ټولنيزو رسنيو کې لاس ته راځي
Spy in touch on social media
نن همکې پر موقع الوانې اچولې

پاڼه ياندي مکتبه يي ماموستا علي بابير

علي بابير/Alibapir

archive.org/details/@alibapir

علي بابير/Alibapir

کډالې
پاڼه ياندي مکتبه يي ماموستا علي بابير

www.alibapir.net
English - عربي - کوردي

پاڼه ياندي مکتبه يي ماموستا علي بابير

ته فسيري سووړه ته کاني

نور ټاکو النَّازِعَاتِ

ته فیسیری سوورپه ته کانی

نۆڤځ، تاکو النازعات

نووسینی : عهلی باپیر

دیزاینی ناوه وه : زهردهشت کاوانی

چاپی یه کهم ۱۴۴۵ ک - ۲۰۲۴ ز

۹۷۸ لاپه ره

۲۴ * ۱۷ سم

بابهت : ئایینی

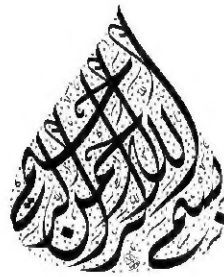
له بهرپوه به رایه تی گشتی کتیبخانه گشتیه کان - ههریمی کوردستان

ژماره سپاردنی (۷) ی سالی ۲۰۱۲ پیدراوه

ته فیسیری سوورہ ته کانی

نُورِ کَافِرِ تَاکُو النَّازِعَاتِ

نووسینی: عہلی باپیر

پیشەکی ئەم تەفسیرە بەگشتیی

إِنَّ الْحَمْدَ لِلَّهِ نَحْمَدُهُ وَنُسْتَعِينُهُ، وَنَسْتَغْفِرُهُ، وَنَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْ شُرُورِ أَنْفُسِنَا، وَمِنْ سَيِّئَاتِ أَعْمَالِنَا، مَنْ يَهْدِهِ اللَّهُ فَلَا مُضِلَّ لَهُ، وَمَنْ يَضِلَّ فَلَا هَادِيَ لَهُ، وَأَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ.

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ تَقَاتِهِ وَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنْتُمْ مُسْلِمُونَ﴾ (۱۰۲) آل عمران.

﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَاءً وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي تَسَاءَلُونَ بِهِ وَالْأَرْحَامَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا﴾ (۱) النساء.

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَقُولُوا قَوْلًا سَدِيدًا﴾ (۷۰) يُصْلِحْ لَكُمْ أَعْمَالَكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَمَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ فَازَ فَوْزًا عَظِيمًا﴾ (۷۱) الأحزاب.

أَمَّا بَعْدُ: فَإِنَّ أَصَدَقَ الْحَدِيثِ كَلَامُ اللَّهِ، وَخَيْرَ الْهَدْيِ هَدْيُ مُحَمَّدٍ ﷺ وَشَرُّ الْأُمُورِ مُحَدَّثَاتُهَا، وَكُلُّ مُحَدَّثَةٍ بَدْعَةٌ، وَكُلُّ بَدْعَةٍ ضَلَالَةٌ، وَكُلُّ ضَلَالَةٍ فِي النَّارِ^(۱).

خوێنەرە بەرێزو خۆشەویستەکان!

هیچ گومانێ تێدانییە - بۆ مرووفی برادار - کە ئەو تەمەنەیی لە خزمەت دوایی کتییی خوا (قورئان) دا بەسەر دەبری، جا بە هەر شیوەیەک لە شیوەکانی لە خزمەتدابووندا بێ؛ خوێندنەوه، تێفکرین و رامان، فێرکردن، کارپێکردن ... هتد، بە باشتترین جیگرتن جیگا دەگرێ و، خواوەنەکەیی لە دنیاو دواڕۆژدا لێی بەهرەمەندە.

(۱) ئەوه پێی دەگوترێ: (خطبة الحاجة) کە پێغه مبه ر ﷺ هاوهرانی بهرێزی فێرده کرد، پێش ههر قسه یه کی گرنه، بیلین، وهك وتاری جومعه و داخوازیکردن (خطبة) و... هتد، ئەم وتاره، هه ركام له: الترمذی: (۱۱۰۵)، النسائی: (۱۱۰۴)، ابن ماجه: (۱۸۹۲) أحمد: (۳۷۲۰)، الطبرانی: (۲۴۱۴) هیناویانه و (مسلم) یش به شیکی هیناوه.

منیش - که وهك باسکردنی چاکه‌ی خوا (التحدّث بنعمة الله) ده‌یخه‌مه‌روو- له‌وه‌تی فامم کردۆته‌وه، خوای به‌به‌زه‌یی و به‌خشهر چاکه‌ی له‌گه‌ڵ کردووم و، به‌فه‌رمایشتی به‌رزو بئ وینه‌ی خۆیه‌وه سه‌رگه‌رمی کردووم و، به‌ر له‌ ته‌مه‌نی بیست سالییه‌وه هیدایه‌تی داوم، قورئانی به‌پێزو پێز له‌به‌ر بکه‌م و، سه‌رقالی خۆینده‌وه‌ی ته‌فسیره‌کانی قورئان و، تێوه‌پامانی ئایه‌ته‌په‌ر به‌ره‌که‌ته‌کانی و، لیۆردبوونه‌وه‌یان بم.

هه‌ر بۆیه‌ش تێکرای کتیب و نامیلکه‌و وتارو ده‌رسه‌کانم، که‌م و زۆر له‌به‌ر پۆشنایی قورئان دا‌بوون، که‌ دیاره‌ هه‌ر ئه‌مه‌ش شتیکی سرووشتییه؛ ئاخ‌ر ئایا ئیسلام، بێجگه‌ له‌ قورئان پاشان سوننه‌تی پیغه‌مبه‌ر ﷺ، که‌ ئه‌ویش هه‌ر روونکردنه‌وه‌ی قورئان و چۆنیه‌تی جیبه‌جێکردن و کارپێکردنیه‌تی، شتیکی دیکه‌یه؟! بێگومان نه‌خێر.

ئنجا له‌میژ سالی‌ش بوو، که‌ براو خوشکانێکی دلسۆزی نزیک و ئاشنام، داوایان لێده‌کردم که‌ ده‌ست بکه‌م به‌ دانانی ته‌فسیرو لێکدانه‌وه‌یه‌کی قورئان، هه‌تا له‌ په‌مه‌زانی سالی (١٤٢٨) دا هاته‌ دلمه‌وه، که‌ ناوی خوای لێبه‌ینم و ده‌ست به‌و کاره‌ گه‌وره‌و گرنگه‌ بکه‌م، به‌لکو ورده‌ ورده‌ به‌پێی بو‌ارو ده‌رفه‌ت، هه‌رساله‌ هه‌ندیکی لێ ئه‌نجام بده‌م، له‌گه‌ڵ سه‌رقالیی زۆرو جو‌راو جو‌ریشدا، هه‌تا ده‌رفه‌تیکی وام بۆ ده‌په‌خسێ که‌ بتوانم خێرای تێدا بکه‌م و خۆمی بۆ یه‌کلایی (متفرغ) بکه‌مه‌وه‌و، خوا پشتیوان بئ ته‌واوی بکه‌م، ئه‌گه‌ر ته‌مه‌ن به‌به‌ریه‌وه‌ مابێ.

سه‌رچاوه‌ی دانانی ئه‌م ته‌فسیرو لێکدانه‌وه‌یه‌شم، وێرای سه‌رنجدانی زۆربه‌ی ئه‌و ته‌فسیرانه‌ی که‌ باون و، ده‌ستم پێیان گه‌یشته‌وه، بریتیه‌ له‌ وردبوونه‌وه‌و تێوه‌پامانی خۆم له‌ خودی قورئان، چونکه‌ بێگومان قورئان: هه‌ندیکی هه‌ندیکی روون ده‌کاته‌وه: (القرآن يُفَسِّرُ بَعْضُهُ بَعْضًا)، پاشان سوننه‌تی پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ، چونکه‌ پیغه‌مبه‌ری خواش روونکه‌ره‌وه (مُبَيِّن)ی قورئانه، وه‌ك خوا ﷺ فه‌رموو‌یه‌تی:

﴿...وَأَنزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ﴾ ۴۴ النحل.

واته: ههروهه زیکرمان بو لای تو ناردوته خوار، تاکو تهوهی بو خه لکی
نیرواوته خوار، بویان پروون بکهیهوه، وه به لکو خوشیان بیربکه نهوه.

نومیدیشم وایه - به یارمه تی خوای به خشر ۴۴ - شایسته یی تهوه م هه بی
تهفسیرو لیکدانه وه کی وا بو قورئان پیشکش به مسولمانانی کوردستان بکه م،
که له قورئان بوه شایسته وه، مایه ی به هره و سوودی خوینه ران بی، به تایه تیش
که زیاتر له سی (۳۰) سآله له گهل قورئانی به رزو مه زن و تهفسیره کانی و کتیه کانی
سوننه تدا خه ریکم و، ده یان کتیب و به ره می جوراوجورم له زوربه ی بواره کانی
زانسته کانی شه ریه تدا پیشکش کردوون.

شایانی باسیشه که تهو بیست و دوو مانگ زیندانی کرانه م له لایه ن ته مریکاوه
- له (۲۰۰۳/۷/۱۰ تاکو: ۲۰۰۵/۴/۲۸) - ده رفه تیکی گه وره و گریگ بوو، بو زیاتر
پیدا قوولبوونه وه ی کتیبی خوا (تبارک و تعالی) و، بو په یدابوونی تیگه یشتنی
تایه ت له باره ی زوریک له ئایه ته کانییه وه، ته م راستیه ش له مهو سوووعه ی:
(الإسلام كما يتجلى في كتاب الله تعالى) دا زور چاک دره وشاوه ته وه^(۱)، به لام
هه لبه ته نالیم و هیچکسه یش بو ی نیه بللی: که ته م تهفسیره ی من تیروته واوه،
چونکه وپرای سنوورداربوونی تواناو پرستم، له به رانه ر کتیبی له هه موو
پرویکه وه ره ها (مطلق) و بیسنوور (لا محدود) ی خوا دا، نه شمو یستوه که زور
به ملاولادا بچم و بچمه نیو هه ندیک ورده کارییه وه، که یان من تییدا پسپور

(۱) تهو مهو سوووعه یه ئیستا چاپ کراوه و، که وتوته به رده ستی خوینه ران و، سه رجه م
هه شت به رگ و ده وری سی هه زارو پینج سه د (۳۵۰۰) لاپه ره یه و، هه ولمداو به گشتی
تییدا باسی سه رجه م لایه نه کانی ئیسلام بکه م و، تا که سه رچاوه شم قورئان بووه، وپرای
دهقه کانی سوننه ت، که له هوش (ذاکرة) دا بووون.

شایانی باسه تهو مهو سوووعه یه له چاپی دووه می دا، کراوه به دوازه (۱۲) کتیبی سه ره به خو،
به مه به ستی ئاسانه تر سوود لی بینرانی .

شاره زانیم، یان خوینهر پیویستی پئی نیه، له کاتیکدا دهیهوئی له قورئان تیگات و، بزانی خوا (تبارک وتعالی) راسته وخو چی پئی فهرمووه؟!

ئنجاهه لیره شهوه به پیویستی ده زانم پر به دل سوپاسی ئه و برا گهنجه پرووح سووک و گورج و گوّل و دلسوژه بکه م (حه زی نه کرد ناوی بهینم)، که هه لسا به نووسینه وه و هینانه سهر کاغزه و، پاشان تایپکردن و دواپی پیدا چونه وه و هه له گیری، سهرجه م ئه م زنجیره ده رسه، که له ئه سلدا له شیوه ی وتار (محاضرة) دا پیشکesh کراون، هه روه ها هه لسا به (تخریج) ی سهرجه م ده قه کانی سوننه ت، له سهرچاوه متمانه پیکراوه کانه وه و، زه حمه ت و ماندوو بوونیکی زوری به سهرجه م به رگه کانی ئه م تهفسیره وه کیشاوه، خوا به باشتین شیوه پاداشتی بداته وه و، هه ر صالح و ساغ و سه لامه ت و سهر به ربی^(۱)، له خوا ی به رزو بیهاوتاش داواکارم ئه و جوړه گهنج و لاوانه له کوپان و کچان، له ئیو گه له که ماندا، زور بکات .

شایانی باسیشه که ئیمه له م تهفسیره ماندا، باسی به ش (جزء) ه کانی قورئان و دابه شکردنه کانی دیکه ی وه ک: - (حزب) - ناکه یین، چونکه هه ر سووپه تیک بوخوئی شتیکی سهر به خویره و، سهرجه م ئایه ته کانی وه ک ئالقه کانی زنجیریکی پیکه وه په یوه ستن و، ئاشکراشه که دابه شکرانی سهرجه م قورئان بو سی (۳۰) به ش (جزء) و شه ست (۶۰) (حزب)، شتیکه له لایه ن زانایانه وه کراوه، بو ئاسانکاری پی خویندنی قورئان، دیاره ئیمه له دابه شکردنی به رگه کانی ئه م تهفسیره شدا، دیسان حیساب بو به شه کان (أجزاء) ی ناکه یین و، به گویره ی سووپه ته کان، به رگه کانی دیاری ده که یین.

(۱) ئه و برا دلسوژه ئیستاش پاش ته و اوکردنی زور به ی قورئان، لیپراوانه به رده وامه و عه زمیشی جه زم کردوه، که ئه گه ر ته مه ئان به رده وام بی، هه تا کوئیای ئه م تهفسیره سهرگه رمی کاره که ی بی .

دوا قسه شم ئەوەیە که:

ئەم تەفسیرە - وەك پیشتر گوتمان - لە ئەسڵدا بەشیوەی دەرس و وتار
پیشکەش کراوە، بەلام دواتر خۆم دووجار بە وردیی پێیدا چوومەووە، بەپێی
پێویست دەستکارییم کردووە، دیارە هەموو دەرسیکیش بەناوی خواو ستایشی
خوا ﷻ دەستی پیکردووە، بەلام ئێمە لە سەرەتای دەرسەکانەو، ئەوانەمان
لابردووە، بۆ زۆر دووبارە نەبوونەووە، ئەو (خطبة الحاجة)یە لە سەرەتای ئەم
پیشەکییەو هاتو، لەجیاتی سەرەتای سەرچەم دەرسەکانە.

سُبْحَانَ رَبِّكَ رَبِّ الْعِزَّةِ عَمَّا يَصِفُونَ،

وَسَلَامٌ عَلَى الْمُرْسَلِينَ، وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ .

دووشەممە ۲۵ رجب ۱۴۳۲

۲۰۱۱/۶/۲۷

هەولێر

بەرچاۋ روونییهکی گرنگ

لەبارەى ئەم تەفسیرەو

خوێنەری بەرپز !

هەرچەندە لە (پێشەکی گشتیی) ئەم تەفسیرەدا باسمان کردووە کە بۆ نووسینی ئەم تەفسیرە، لە هەموو ئەو تەفسیرە باوانەى دەستم پێیان گەشتووە، بەهەرەمەندبووم، هەرۆهە لە کۆتایی هەر بەرگیکی ئەم تەفسیرەدا، سەرچەم ئەو تەفسیرانەى کەم و زۆر لێیان سوودمەند بووم، ناوەکانیانمان بە ریز نووسیون^(۱)، بەلام لێرەش وەك جەختکردنەوێ زیاتر بەرچاۋروونی باشتر بۆ ئێوەى بەرپز دەلێم :

مادام ناوی تەفسیرەکانمان نووسیوە، نە پێویست دەکات و نە دەشگونجێ، بۆ هەر تیگەیشتن و بیروکەیهك، کە زۆربەى تەفسیرەکان لەبارەى ئایەتیکەو، یان رستەو برگەیهکی ئایەتیکەو، دەیهێنین، ئێمە هەموو چارێ ناوی ئەو تەفسیرانە بێنین، بەلام بێگومان هەر کات بیروکەو تیگەیشتنیکی تایبەتی یەکیك لە تەفسیرەکان هەبێ و بکەوێتە بەرچاۋ، ئنجا چ پەسندی بکەم، چ پەفزی بکەم، هەر کات بە پێویستی بزانم، بە تایبەت ئاماژەى پێدەکەم، ئەگەرنا بە ئاماژەى گشتیی و بە نووسینی ناوی تەفسیرەکان لە کۆتایی هەر بەرگیك دا، ئیکتیفا دەکەم و، زۆریش لە ئەمانەتی زانستی (الأمانة العلمية) دەخەفێم و مەبەستمە رەچاۋی بکەم، چونکە ئەمینی و ئەمانەت پارێزی، رەوشتیکی گەورەو بەرزى مسوڵمانەتییه .

(۱) دواى و بەباش زانرا ناوی تەفسیرەکان لایبڕین و، لە کۆتایی کۆى بەرگەکانى [تەفسیری قورئانی بەرز و بەپز] دا دەیاننووسین.

شايانى باسشە جارى وا ھەيە بىرۆكەو تىگەشتىكى تايەتتى خۆم، دەر بارەى
 كۆمەلە ئايەتتىك يان ئايەتتىك يان پستەو پىگەيەكى ئايەتتىك، بۆ دروست دەبى،
 ۋەك تىگەشتىن و بۆچوونى خۆم دەينووسم، كەچى پەنگە لە تەفسىرەكانى
 دىكەش - يەككىيان يان زياتر - دا ھەبى، ئەویش بەھۆى ئەۋەۋەيە كە من
 ئەو تەفسىرەم نەكەۋتۆتە بەر دىدە، يان دىتوومەو لەيادم نەماۋە.

پیشەکی ئەم بەرگە

الحمد لله رب العالمين وصلواته وسلامه وبركاته على سيدنا الأولين والآخرين محمد النبي الأمي المبعوث رحمة للعالمين وآله أجمعين من الصحب والأزواج والقراة والتابعين لهم إلى يوم الدين.

بەرێـزان!

ئەمە بەرگی سی و یەكەمین قورئانی بەرز و بەپێزە و، ئۆ لە سوورەتەکانی قورئانی مەزنی گرتوونە خۆی کە بریتین لە:

(نوح، الجن، المزمل، المدثر، القيامة، الإنسان، المرسلات، النبأ، النازعات).

میتۆد و بەرنامەی تەفسیرکردنی ئەم نۆ سوورەتە ئێم بەرگەش، هەروەك هە بەرگە پیشوووەکانە کە بەحەوت قۆناغ مانادەکەین و شییان دەکەینەو. لەم بەرگەشدا وێرای تەفسیر و لێکدانەوێ ئایەتەکانی ئەو نۆ سوورەتە، کۆمەلێک کورتەباسیش خراونەپروو، بەم جوړەوی خوارێ:

یەكەم: لەسوورەتی (نوح) دا:

کورتەباسێک لەبارەي بت پەرستییهو، لەچارپەرگەدا.

دووهم: لەسوورەتی (الجن) دا:

۱- کورتەباسێک دەربارەي جند، لەنۆ پرگەدا.

۲- کورتەباسێک لەبارەي پەنھان (غیب) و سنووری پەي پێردنیهوه،

سێیەم: لەسوورەتی (المزمل) دا:

۱- کورتەباسێک لەبارەي ئەدەبەکانی قورئانخوێندن و پێناسە و حوکم و گرنگی پلەکان و چۆنییەتی قورئانخوێندنەو لە دوو تەوهرەدا.

چوارەم: لەسوورەتی (المذثر) دا:

کورتەباسیەک: ئازادیی مروۆف لەنیوان ویستی رەهای خواو ویستی جوزئی خویدا

پنجەم: لەسوورەتی (القيامة) دا:

۱- کورتەباسیەک: بینینی پرواداران بۆ خوای بەرز و بێ وێنە لە بەهەشتدا.

۲- کورتەباسیەک لەبارەی رۆژی دواییەوه، لەشەش تەوەرەدا.

شەشەم: لەسوورەتی (الإنسان) دا:

۱- کورتە هەلسەنگاندنێکی ئەو گێراوانە دەڵێن: ئەو ئایەتەکانی لەبارەی عەلی و فاطیمەوه (رضی الله عنها) هاتوونە خوارێ.

۲- کورتەباسیەک لەبارەی چییەتی مروۆفەوه.

۳- کورتەباسیەک لەبارەی چەمک و واتای هیدایەتەوه.

۴- کورتەباسیەک: پەیوەندی نیوان ویستی خواو ویستی مروۆف.

هەوتەم: لەسوورەتی (المزلات) دا:

۱- چوار کورتە سەرنج.

۲- ئایا بێپروایەکان بە بەلگەکانی شەریعەت تەرکدار (مکلف) کراون؟

هەشتەم: لەسوورەتی (النبا) دا:

۱- کورتەباسیەک: یازدە (۱۱) چاکە و نیعمەتەکانی خوا کە یازدە بەلگەشن لەسەر پەرورەدگارێتی خواو، هاتنی رۆژی سزا و پاداشت.

۲- کورتەباسیەک: مانەوهی بێپروایان لەدۆزەخدا هەتاھەتایی و نەپراوەیە.

۳- کورتەباسیەک: حەوت پروونکردنەوه لەبارەی ئایەتەکانی (۳۱-۳۷) هوه.

نۆیه م: لە سوۋەتی (النازعات) دا:

۱- کورتەباسیک لە بارە ی سویندەکانی قورئانەو، لە پینج بڕگە دا.

۲- کورتەباسیک، سی هەلۆه سته.

۳- دوو سەرنجدانی کورت لە زهوی و چیا یه کان.

۴- بەرپە چدانەو ی قسە یه کی (ابن عثیمین)، که گوا یه مروّف سی نه فسی هەن!

هیواداریشم خوینەرە بەرپزەکان بە هری پێویست لەم بەرگەش وەربگرن و
خوا پشتیوان بی بو دوو بەرگی کۆتایی: (۲۳ و ۳۳) ش بەزویی بەدواییدا چاپ
دەکرین.

۱۸ / ربيع الأول / ۱۴۴۵ هـ - ۳ / ۱۰ / ۲۰۲۳ ز

تہفسیری سوورہتی

دەستپیک

بەرپـزان!

ئەمڕۆ کە (۱۱) ی شەووالی سـال (۱۴۴۱) کۆچییه، بەرانبەر (۲۰۲۰/۱/۳) ی زاینی، لە شاری دیرینی هەولێر، خوا پشتیوان بـێ، دەست دەکەین بە تەفسیرکردنی سوورەتی (نوح)، سەرەتا پێناسە و نێوەڕۆکی سوورەتی (نوح) لە هەوت بـرگەدا دەخەینەڕوو، بۆ ئەوەی بەر لەوەی بچینه نێو وردەکارییه کانی ڕوونکردنەوهی چەمک و واتای ئایەتە بە پێزەکانی ئەم سوورەتە موبارەکەوه، نەخشە و هێڵە گشتییەکانی و، چوارچێوەی واتا و مەبەستەکانیمان لەبەر چاو بـێ.

پێناسەی سوورەتی (نوح) و بابەتەکانی

یەكەم: ناوی ئەم سوورەتە:

ئەم سوورەتە تەنیا بە ناوی (سُورَةُ نُوحٍ) ناسراوە، هەرچەندە پێشەوا بوخاریی لە صەحیحەکە ی خۆی لە: (کتاب التفسیر)دا، بەناوی: (سُورَةُ إِنَّا أَرْسَلْنَا نُوحًا) هیناویەتی، بەلام ناوی باوی هەر (سُورَةُ نُوحٍ)ە، صەلات و سەلامی خوا لەسەر نووح و لەسەر تێکڕای پێغمەبەرائی بـرای بـێ.

دووهم: شویینی دابەزینی:

بە یەك دەنگیی زانایان، ئەم سوورەتە لە مەككە دابەزیووە، سوورەتێکی مەككەییە.

سۈبھە: ژمارەى ئایەتەکان:

ژمیرەرانى ئایەتەکانى قورئان، سى ژمارەیان بۆ ئایەتەکانى ئەم سوورەتە موبارەكە داناون:

أ- ئەھلى مەككە و مەدینە گوتوویانە: سى (۳۰) ئایەتە

ب- ئەھلى بەصرە و شام گوتوویانە: بیست و نۆ (۲۹) ئایەتە.

ج- ئەھلى کووفە ش گوتوویانە: بیست و هەشت (۲۸) ئایەتە، لە موصحفەکانى لای ئیمەدا، ژمارە بیست و هەشت (۲۸) تەبەئییى کراوە، بۆیەش وا دەلیم، چونکە لە هەندىك لە موصحفەکانى دى، کە لە هەندى ولاتانى دیکەى ئىسلامیى دا چاپ دەکرین، پەنگە ژمارە سى (۳۰)، یان ژمارە بیست و نۆ (۲۹) هەبى، ئەگەر کەسێک موصحفەىكى بىنى و تیدا ئایەتەکانى سوورەتى نووح بە سى (۳۰) ئایەت، یان بە بیست و نۆ (۲۹) ئایەت، دانرابوون، با پى وانهبى شتىك زیاد کراوە، بەلکە جیاوازیی لە ژمارەى ئایەتەکاندا دەگەریتەوه بۆ کورتى و درىژی رستهکانى قورئان بە بۆچوونى زانیان، یەکیکیان پى وایە دەبى لیرە بوەستى، یەکیکی دیکە دەلئى: نەخیر دەبى چەند وشەیهكى دیکە برۆى ئنجا بوەستى، بۆیە جارى وایە ئایەتىك لە لای زانیەك دەبیتە دوو ئایەت، رستهیهك دەبیتە دوو ئایەت، لە لای زانیەكى دیکەش دەبیتە یەك رسته و یەك ئایەت.

چوارەم: ریزبەندیی لە موصحف و لە دابەزیندا:

ئەم سوورەتە لە موصحفەدا، ژمارە هەفتاو یەك (۷۱)ەو، لە دابەزیندا ژمارە هەفتاو سى (۷۳)یە.

پینجەم: نیوەرۆكى:

ئەم سوورەتە بە هەر بیست و هەشت (۲۸) ئایەتەکەیهوه، واتە: لە ئایەتى یەكەمەوه تاكو کوئایى، باسى بەسەرھاتى نووح ﷺ لەگەڵ گەلەکیدە

دەكات، ھەرچەندە بەسەرھاقى نووح عليه السلام لە زۆر سوورەتاندا ھاتو، - بۆيەش سوورەتەكە بەناوى (نوح) ھو، ناو نراو - چونكە لەم سوورەتەدا، نووح عليه السلام ھەك راپۇرتى خۆ خويىندى ھو بەسەرھاقى خۆگىراندن ھو دەدو، وردەكارى زۆرى لە بارى بانگکردنى بۆ گەلەكەى بەرەو لای خواو ئايىن و بەرنامەى خواو، ھەلۆيىستى نەريىيانەو كەللەپەقانى ھو عىنادىيانەى گەلەكەى خستۆتە روو، سەرەنجامىش چۆنىەتى فەوتىندرانىان باسكراو، بە پارانەيەكى توندو گشتگىرى نووح عليه السلام كۆتايى ھىنراو.

شەشەم: تايبەتمەندىيەكانى:

ئىمە چوار تايبەتمەندىيمان بۆ ئەم سوورەتە ھاتوونە بەرچاو:

تايبەتمەندىيەكەم: تەنيا لەم سوورەتەدا نووح عليه السلام بەو جۆرە ھەوالى خۆى و گەلەكەى بەو وردەكارىيە گىراو، تەو، لە ھەموو قورئاندا تەنيا لەم سوورەتەدا، نووح عليه السلام ئاوا بە دريژى بەسەرھاقى خۆى گىراو، تەو، خوا تعالى راستەوخۆ لە زارى نووح ھو عليه السلام بەسەرھاقى خۆى لەگەل گەلەكەيدا: چى پىگوتوون و، چەند خۆى لەگەل ماندووکردوون و، بە چەند جۆر دواندووون و، ئەوان چەند كەللەپقبوون و، سەرەنجام چۆن فەوتاون؟ تەنيا لەم سوورەتەدا بەم شىوئە ھاتو.

تايبەتمەندىيە دووھەم: تەنيا لەم سوورەتەدا ناوى ئەو پىنج بتە ھاتو، كە گەلى نووح عليه السلام پەرسىتوويانن: (وَدَّ، سَوَاع، يَغُوث، يَعُوق، نَسْر) لە ئايەتى: ﴿وَقَالُوا لَا نَذَرُنَّ الْهَتَمُ وَلَا نَذَرُنَّ وَدًّا وَلَا سُوَاعًا وَلَا يَغُوثَ وَيَعُوقَ وَنَسْرًا﴾ (۲۳) دا.

تايبەتمەندىيە سىيەم: تووك و نزاى نووح عليه السلام لەگەلەكەى كە خوا لە بەينيان بەرى و قرەپريان بكات، تەنيا لەم سوورەتەدا ھاتو، لە ئايەتى ژمارە (۲۶) دا: ﴿وَقَالَ نُوحٌ رَبِّ لَا تَذَرْنِي عَلَى الْأَرْضِ مِنَ الْكَافِرِينَ دَيَّارًا﴾، واتە: نووح عليه السلام گوئى: پەرورەدگارم! مالنشىنىك لە بىپروايان مەھىلە، واتە: تاقيان لى بىرە، قرەپريان بكە.

تایبەتمەندیی چوارەم: چەند وشەو تەعبیریك تەنیا لەم سوورەتەدا هاتوون:

۱- ﴿جَعَلُوا أَصَبَعَهُمْ فِي آذَانِهِمْ﴾، لە ئایەتی ژمارە (۷)دا، پەنجەکانیان خستنه گوئیەکانیان، کە مەبەست پێی سەرە پەنجەکانیان، (جَعَلُوا أَنَامِلَ أَصَابِعِهِمْ فِي آذَانِهِمْ) (أَنَامِل) کۆی (أُمْلَة)یە، واتە: سەرەپەنجە، ئەگەرنا هەموو پەنجە ناچیتە نیو گوێ، بەلام لیڕەدا بۆ زێدەرۆیی پیشاندانی ئەوان لە گوێ نەگرتندا، وەك بلیی هەموو پەنجەکیان خستیتە گوئیان تاكو گوئیان لە هیچ شتێك نەبێ.

۲- ﴿وَأَسْتَفْشَوْا ثِيَابَهُمْ﴾، لە هەمان ئایەتی ژمارە (۷)دا، داوایان لە پۆشاکەکانیان کرد دەم و چاویانی پێداپۆشن، یانی: دەم و چاویان داپۆشی بەپۆشاکەکانیان.

۳- ﴿وَمَكْرُوا مَكْرًا كُبَّارًا﴾، لە ئایەتی ژمارە (۲۲)دا، (كُبَّارًا) واتە: زۆر گەورەو زەبەلاح، (كَبِير) گەورەیه (كِبَار) گەورەترە، بەلام (كُبَّار) واتە: زۆر زەبەلاح، یانی: پیلانیکی زەبەلاحیان گیرا.

۱- وشەي ﴿دَيَّارًا﴾، (دَيَّار) لە ئایەتی ژمارە (۲۶)دا، دەگوترێ: (مَا فِي الدَّارِ مِنْ دَيَّار) (دَيَّار) کەسیکی مالنشین، کەسیك لە شوێنیدا نیشتەجێیە.

هەوتەم: دابەشکردنی ئایەتەکانی ئەم سوورەتە:

کۆی بیست و هەشت (۲۸) ئایەتەکەي ئەم سوورەتە بۆ دوو دەرس دابەش دەکەین:

دەرسی یەكەم: ئایەتەکانی (۱ - ۲۰)، باسی ئێردرانی نووح عليه السلام بۆ لای گەلەکەي و، وردەکاریی چۆنیەتی بانگکردنی بۆیان.

دەرسی دووهم: هەشت ئایەتی کۆتایی: (۲۱ - ۲۸)، باسی گەیشتنە بنەستی نووح عليه السلام لە گەل گەلەکیداو، سەرەنجام پارانەوهی لە خواو، تووکهکردنی لە گەلە یاخییەکەي، کە قەرەپریان بکات و تاکیان لێ نەهێلێ، پاشان پارانەوهی لە خوا بۆ خۆی و باب و دایکی و بروادارانی پیاو و ئافرەت، کە لییان ببووری.

❖ ده‌رسی یه‌که‌م ❖

پێناسەی ئەم دەرسە

ئەم دەرسەمان لە بیست (۲۰) ئایەتی سەرەتای سوورەتی نووح عليه السلام، پیکهاتوه، ئایەتەکانی: (۱ - ۲۰) که تێیاندا خوای زاناو شارەزا، باسی ناردنی نووح عليه السلام بۆ لای گەلەکەیی و، گەیانندی پەيامی خوا پێیان، دەکات، خوا عليه السلام ئەو دەخاتەر و و که نووح به گەلەکەیی دەڵێ: ئەي گەلەکەم! من بۆ لای ئێوه ترسێنەر و وریاکەر و وەیه کی ئاشکرام، یاخود: پروونکەر و وەم، هەموو شتیکتان بۆ پروونده کەمەوه، هاتووم پێتان رابگەیهنم که بهندایه تیی بۆ خوا بکەن و پاریزی لێ بکەن و، فەرمانبەریی من بکەن، بۆیهش پێویسته فەرمانبەریی نووح عليه السلام بکەن، تاكو هەم بهندایه تیی کردن بۆ خوایان لێ حالیی بکات، هەم پارێزکار بوون له خزمەت خوادایان فێر بکات، ئنجا پێشیان رابگەیهنێ: ئەگەر ئێوه وابکەن، خوا له گوناها کانتان دەتانبووری، دواشتان دەخات بۆ کاتیکی دیارییکراو، واتە: به به لای ناگه هان' له بهینتان نابات و، ده تانهیلێته وه تاكو به مردنی ئاسایی خۆتان دهمرن، چونکه کاتیك که خوا دایناوه بۆ فهوتانندی گەله یاخییهکان، دواناکه وێ و له ژوانگه ی خۆیدا دێته دی، ئەگەر ئێوه بزائن.

ئنجا نووح عليه السلام بۆ خوای پەرورەدگاری ده گیرێته وه، هه لبه ته خوا عليه السلام به هه موو شتیك زانیه، به لام خوا عليه السلام لێره دا هه ر له سه ر زاری نووح چۆنیه تیی بانگکردنی بۆ گەلەکەیی ده گیرێته وه، تاكو هەم بۆ پێغه مبه ری خاتەم موحه ممه د عليه السلام و هەم بۆ ئۆمه ته که ی بپیته سه ر مه شق و ده رس و په ند وه ربگرن، له چۆنیه تیی بانگکردنی نووح عليه السلام بۆ گەلەکەیی، ئەو هه موو سه برو پشوو درێژی و ته حه مموله ی له گه لێاندا نواندوو یه تی، ده لێ: پەرورەدگارم! من گەلەکەیی خۆم به شه و و رۆژ بانگ کرد، کۆمه لگایه که ی خۆم شه و و رۆژ بانگکرد، به لام

(۱) ناگهان: کت و پر و له ناکاو، وشه یه کی فارسییه و کوردێراوه.

بانگکردنی من، هەر پاگردنی تیدا زیاد ده کردن، کاتیک بانگم ده کردن که تو
 لیان ببووری ئەهێ خوایه! ئەوانه په نجه کانی خویان ده خسته گوئیە کانیه وهو،
 به پۆشاکه کانیشیان دەم و چاوی خویان داده پۆشی و، هەر مکوړ بوون و
 خۆبه زلگربوون، به خۆبه زلگریه کی تایهت، دوايي من به ئاشکرا بانگمکردن، ئنجا
 جاری وا هه بوو به دهنگی بهرز بانگم ده کردن و جاری وا هه بوو به چه
 (به دهنگی کپ) بانگم ده کردن، ده مگوت: داوای لیوردن له پهروهردگارتان
 بکهن ئەو زۆر لیوردهیه، ئەگەر ئیوه داوای لیوردن له پهروهردگارتان بکهن
 و بگهڕێنه وه بۆ لای، خوا ئاوی به خورزەمتان له سه‌رپۆه به سه‌ردا ده‌بارینئ،
 (له شیوه‌ی باران و به‌فرو تهرزه‌دا) و مال سامانتان بۆ زیاد ده‌کات، وه‌چه‌و
 پۆله‌کانتان بۆ زیاد ده‌کات و، باخانتان بۆ ده‌په‌خسینئ و، پووبار گه‌ل و جوگه‌و
 جو‌بارتان بۆ ده‌په‌خسینئ، هه‌روه‌ها پیمگوتن: بۆچی مه‌زنیی بۆ خوا بریار ناده‌ن
 و، بۆچی به‌ ئومیدی ئه‌وه‌نین خوا به‌ مه‌زنیی خۆی له‌گه‌لتاندا مامه‌له‌ بکات،
 له‌ حالیکدا ئیوه‌ی به‌ چه‌ند قۆناغاندا تپه‌په‌راندوه؟ ئایا نابینن خوا چۆن هه‌وت
 ئاسمانی چین به‌ چینی له‌ سه‌رتانه‌وه‌ هینانه‌ دی و، مانگی تیدا گیراون به‌ پۆشنایی
 و، خۆری تیدا کردوون به‌ چراو، خوا ئیوه‌ی له‌ زه‌ویدا پرواندوه و پینگه‌یانده‌وه،
 دوايش ده‌تانگیریته‌وه‌ بۆ نێو زه‌وی و جاریکی دیکه‌ش له‌ وێ ده‌رتاندینیته‌وه‌ له‌
 پۆژی دوايدا، هه‌روه‌ها خوا زه‌وی وه‌ك فه‌رشێك بۆ راخستوون، تاكو له‌ كه‌لین و
 بۆشایی و قه‌دپاله‌کانیدا، پێ و بانان بۆ خۆتان دروست بکه‌ن، ئیدی به‌و شیوه‌یه
 نووح عليه السلام له‌ سه‌ر بانگکردنی گه‌له‌که‌ی به‌رده‌وام بووه‌.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

﴿۱﴾ إنا أرسلنا نوحًا إلى قومه أن أنذر قَوْمَكَ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿۱﴾ قَالَ يَقَوْمِ إِنِّي لَكُمْ نَذِيرٌ مُبِينٌ ﴿۲﴾ أَنْ أَعْبُدُوا اللَّهَ وَأَتَّقُوهُ وَأَطِيعُوا ۖ يَغْفِرَ لَكُمْ مِنْ ذُنُوبِكُمْ وَيُخْرِجَكُمْ إِلَى أَجَلٍ مُسَمًّى ۚ إِنْ أَجَلَ اللَّهِ إِذَا جَاءَ لَا يُؤَخَّرُ لَوْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿۳﴾ قَالَ رَبِّ إِنِّي دَعَوْتُ قَوْمِي لَيْلًا وَنَهَارًا ﴿۴﴾ فَلَمْ يَزِدْهُمْ دُعَائِي إِلَّا فِرَارًا ﴿۵﴾ وَإِنِّي كُلَّمَا دَعَوْتُهُمْ لِتَغْفِرَ لَهُمْ جَعَلُوا أَصْوَعَهُمْ فِيْءَادَانِهِمْ ۖ وَأَسْتَغْشَوْا ثِيَابَهُمْ وَأَصْرُوا ۖ وَاسْتَكْبَرُوا اسْتِكْبَارًا ﴿۶﴾ ثُمَّ إِنِّي دَعَوْتُهُمْ جِهَارًا ﴿۷﴾ ثُمَّ إِنِّي أَغْلَنْتُ لَهُمْ وَأَسْرَرْتُ لَهُمْ إِسْرَارًا ﴿۸﴾ فَقُلْتُ اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ إِنَّهُ كَانَ غَفَّارًا ﴿۹﴾ يُرْسِلِ السَّمَاءَ عَلَيْكُمْ مِدْرَارًا ﴿۱۰﴾ وَيُمْدِدْكُمْ بِأَمْوَالٍ وَيَبْنِيْكُمْ لَكُمْ جَنَّاتٍ وَيَجْعَلْ لَكُمْ أَنْهَارًا ﴿۱۱﴾ مَا لَكُمْ لَا تَرْجُونَ لِلَّهِ وَقَارًا ﴿۱۲﴾ وَقَدْ خَلَقَكُمْ أَطْوَارًا ﴿۱۳﴾ أَلَمْ تَرَوْا كَيْفَ خَلَقَ اللَّهُ سَبْعَ سَمَوَاتٍ طِبَاقًا ﴿۱۴﴾ وَجَعَلَ الْقَمَرَ فِيْهِ نُورًا وَجَعَلَ الشَّمْسُ سِرَاجًا ﴿۱۵﴾ وَاللَّهُ أَنْبَتَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ نَبَاتًا ﴿۱۶﴾ ثُمَّ يُعِيدُكُمْ فِيْهَا وَيُخْرِجُكُمْ إِخْرَاجًا ﴿۱۷﴾ وَاللَّهُ جَعَلَ لَكُمْ الْأَرْضَ بِسَاطًا ﴿۱۸﴾ لِيَسْلُكُوا مِنْهَا سُبُلًا فِجَاجًا ﴿۱۹﴾ ﴿۲۰﴾

مانای دهقاو دهقی نایه تەکان

{بە ناوی خوای بە بەزەیی بەخشنده، ئیمە نوو حمان بو لای گە لە کە ی نارد،
 که گە لە کە ت بترسینه و وریایان بکەوه، بەر لە وهی ئازاریکی بە ئیشیان بۆین ﴿۱﴾
 (نوو ح عليه السلام) گوئی: ئە ی گە لە کە م! م ن بو ئیوه ترسینه رو وریاکەر وهیه کی پرووم
 ﴿۲﴾ (هاتووم پێتان بلییم): که خوا بپەرست و پارێزی لێکەن و فرمانبەریم بکەن
 ﴿۳﴾ (خوا) لە گوناھە کانتان دە تانبوو ری و بو کاتیکی ناوبراو دو اتان دە خات،
 بە دنیایی کاتی دیارییکراوی خوا (بو سزادانتان) هە رکات هات، دواناخری،

ئەگەر زانیباتان (ئیماننان دەھینا) ﴿۴﴾ (نوح علیہ السلام) گوئی: پەرورەدگارم! من بە شەوو پوژ بانگی گەلەكەمم کرد (بۆ لای تو) ﴿۵﴾ کەچی بانگکردنم تەنیا راکردن (و دوورکەوتنەو) ی تیدا زیدەکردن ﴿۶﴾ ھەر کاتیکیش بانگم دەکردن تاكو لیاننبووری، پەنجەکانیان دەخستە گوئیەکانیانەو بە پۆشاکەکانیان (پرووی) خۆیان داپۆشی و (لەسەر کوفر) مكوپ بوون و بەخۆبەزلگرتنیکى بپرەزا خۆیان بەزلگرت ﴿۷﴾ دواى من بە دەنگى بەرز بانگم کردن ﴿۸﴾ پاشان (بانگکردنەكەم) بۆ ئاشکراکردن، ھەرۆھە (بانگکردنەكەم) بە پەنھانکردن بۆم پەنھان کردن ﴿۹﴾ پیمگوتن: داواى لیبوردن لە پەرورەدگارتان بکەن، بیکومان ئەو ھەر لیبوردە بووہ ﴿۱۰﴾ (ئەگەر وابکەن کە پیمگوتن) (ئاوی) ئاسمانتان بە خورزەم بەسەردا دەبارینى ﴿۱۱﴾ ھەرۆھە مأل و سامانەکان و کورانتان پیدەدات (و بۆ زۆر دەکات) و باخان و (جوگەو) پرووبارتان بۆ دەپرەخسینى ﴿۱۲﴾ چیتانە ئومیدەوار (و پرواداری) مەزنىی و شکۆنین بۆ خوا! ﴿۱۳﴾ لە حالیکدا جاردواى جار، (قوناغ قوناغ)، دروستیکردوون؟ ﴿۱۴﴾ ئایا (بە عەقل و دل) نەتانیدیوہ چۆن خوا ھەوت ئاسمانى چىن چىنى دروستیکردوون ﴿۱۵﴾ مانگیشى تیدا پرووناك (و تریفەدار) کردوون و، خۆرىشى گىراوہ بە چرا! ﴿۱۶﴾ ھەرۆھە خوا ئیوہى بەرواندن لە سەر زەوى پرواندوہ ﴿۱۷﴾ دوايش دەتانگىرپرتەوہ نیوى (و دواتریش) بەدەرھینانەوہیەك (ی سەر سوپرھینەر) دەرتاندىنیتەوہ ﴿۱۸﴾ ھەرۆھە خوا زەوى بۆ کردوونە (پایەخ و بۆى پان راخستوون) ﴿۱۹﴾ تاكو رپتە فراوانەکانى تیدا بگرنەبەر (بۆ کارو کاسبى و گوزەران پیناندا برۆن) ﴿۲۰﴾.

شىكردنەۋەى ھەندىك لە وشەكان

(أَجَلٍ): (الْأَجَلُ: الْمُدَّةُ الْمَضْرُوبَةُ لِشَيْءٍ)، (أَجَل) يانى: كاتىك كە ديارىيكرارو ھەندىك، (أَجَلْتُهُ: جَعَلْتُ لَهُ أَجَلًا)، (أَجَلْتُهُ)، واتە: كاتىكى ديارىيكرارو ھەندىك، (الْأَجَلُ: الْمُدَّةُ الْمَضْرُوبَةُ لِحَيَاةِ الْإِنْسَانِ)، ھەروەھا (أَجَل): ئەو كاتىكە كە ھەندىك ھەندىك مەردۇق دانراو، دەگوتى: ئەھەلى ھات، واتە: ئەو كاتىكە ھەندىك ھەندىك مەردۇق دانراو، ھات.

(مُسَمًّى): (الْمُقَدَّرُ: الْمُعَيَّنُّ)، (مُسَمًّى)، بە ماناى نوبراو دى، بەلام لىرەدا يانى: ديارىيكرارو، ئەندازەگىرى كراو.

(فَرَارًا): (أَصْلُ الْفَرِّ: الْكَشْفُ عَنِ سِنِّ الدَّابَّةِ، وَالْإِفْتِرَارُ: ظُهُورُ السِّنِّ مِنَ الضُّحْكِ، وَفَرَّ مِنَ الْحَرْبِ فِرَارًا)، وشەى (فَرَّ) لە ئەھەلى دەرخستى ددانى ئاژەلە، بزانى ددانى ماون، يان بە پى ددانەكانى ئەھەلى ديارىي بكرى، ھەندىك ھەندىك شارەزا، (إِفْتِرَارُ): بىرئى لە دەركەوتنى ددان لە ئەھەلى پىكەنىندا، ئىچا لەھەندىك خوازراو ھەندىك: (فَرَّ مِنَ الْحَرْبِ فِرَارًا)، ھەك چۆن ددان دەردەكەوى لە كاتى پىكەنىندا، كاتىك كە سىكىش لە جەنگ رادەكات و شوئەكەى. خوى چۆل دەكات، شوئەكەى خوى كە تاكو ئىستا داپۆشوى، كە شفى دەكاو دەرى دەخات.

(وَأَسْتَغْشَوْا ثِيَابَهُمْ): بە پۆشاكەكانىان خويان داپۆشى، كە مەبەست پى دەم و چاۋە، (الْغِشَاوَةُ: مَا يُعْطَى بِهِ الشَّيْءُ)، (غِشَاوَةُ): ھەر شىكە شىكى پى دا پۆشوى، كە واتە: (وَأَسْتَغْشَوْا ثِيَابَهُمْ)، يانى: (جَعَلُوهَا غِشَاوَةً عَلَى أَسْمَاعِهِمْ، وَذَلِكَ عِبَارَةٌ عَنِ الْإِمْتِنَاعِ مِنَ الْإِصْغَاءِ)، پۆشاكەكانىان لەسەر گوئەكان كەندە داپۆشەر كە مەبەست پى گوئە كەندە، بەلام: (وَأَسْتَغْشَوْا ثِيَابَهُمْ)، زياتر مەبەست پى دەم و چاۋ داپۆشە، كە بىگومان گوئەش و چاۋىش دەگوتەو.

(وَأَصْرُوا): (الإِصْرُ: التَّعَقُّدُ فِي الذَّنْبِ وَالتَّشَدُّدُ)، (إِصْرَارُ): بریتیه له وهی مروّف به توندیی و سهختیی گونا هو تاوان بگری و بهری نه دات، (والِإِصْرَارُ: الإِمْتِنَاعُ عَنِ الإِقْلَاعِ عَنْهُ، وَأَصْلُهُ مِنَ الصَّرِّ وَهُوَ الشَّدَّةُ، وَالصُّرَّةُ: مَا يُجْعَلُ فِيهَا الدَّرَاهِمُ)، (إِصْرَارُ): بریتیه له وهی مروّف سهختگیری بکا له گونا هو تاوانیکداو، ثاماده نه بی دهستی لی هه لبگری، وشهی (إِصْرَارُ) له (صَرَّ) هوه هاتوه، یانی: (شَدَّةُ)، توندیی، (صُرَّةُ) ش پریسکه یه که درهم و دراوی تی هاویش تراوه و توند به س تراوه.

(جَهَارًا): (يُقَالُ لِمَنْ ظَهَرَ الشَّيْءُ بِإِفْرَاطٍ حَاسَّةِ الْبَصَرِ أَوْ حَاسَّةِ السَّمْعِ: جَهْرًا)، وشهی (جَهْرًا): به کار ده هی نری بو ده رکه و تنی شتیک به ههستی بینین، یان بیستن، واته: ده نگیکی بهرز، یا خود په نگیکی زهق.

(إِسْرَارًا): (الإِسْرَارُ: خِلَافُ الإِعْلَانِ)، (إِسْرَارُ)، واته: ده نگی په نهان، ده نگی کپ، پیچه وانهی (إِعْلَانُ) ه، واته: ناشکرا کردن.

(مَدْرَارًا): (أَصْلُهُ مِنَ الدَّرِّ وَالدَّرَّةِ: اللَّبَنُ وَيُسْتَعَارُ لِلْمَطَرِ)، وشهی (مَدْرَارًا)، له ته صلدا له (دَرَّ) هوهو له (دِرَّةُ) وه هاتوه، (دَرَّ وَدِرَّةً)، هه ردووکیان به مانای شیرین شیر که له گوانی ئاژهل دیته ده ری، به خورزه م و فیچه دیته ده ری، دواپی خوازاوه ته وه بو باران (یانی: ئهو ئاوهی له سه ریوه داده به زی)، هه رچه نده ئهو ده لی: (لِلْمَطَرِ)، به لام ناشکرایه (مَطَرٍ)، یه کیکه له سی جوړه کانی ئاویک که له ئاسمان دیته خوار ی، که باران و به فرو ته رزه ن، به لام له بهر ته وهی هه ندیک له پروونکه ره وانی قورئان، ئهو شوینانه ی لیان بوون، ته نیا بارانیان بینوهو، به فر (ثلج) یان نه بینوه، په نگه ته رزه (بَرْدٌ) یشیان که متر بینیی، به س باسی بارانیان کردوه، ئه گه رنا ته وهی خوا له قورئاندا باسی ده کات ده فره مو: ئاو، ﴿وَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً﴾ ﴿١٨﴾ المؤمنون، یان لیره که ده فره مو: ﴿مَدْرَارًا﴾، به دلنیا یی هه م به فر ده گریته وه، هه م باران و ته رزه ش ده گریته وه.

(نُجُونُ): (الرَّجَاءُ: ظَنُّ يَفْتَضِي حُصُولَ مَا فِيهِ مَسْرَّةٌ)، (رَجَاءُ): بە کوردیی دەلێن: ئومید، گومانیکە خوازیاری ئەوەیە شتێک کە دلخۆشیی تێدایە پەیدابێ، (وَالرَّجَاءُ وَالْخَوْفُ يَتَلَازِمَانِ)، ئومیدو ترسیش پێکەوه پەيوەستن، بۆیە لێره دا کە دەفه رموی: ﴿مَّا لَكُمْ لَا تُرْجُونَ اللَّهَ وَقَارًا﴾ ۱۳، هەندیك له زانیان (رَجَاءُ) یان بە (خَوْفُ) لیکداوه تەووهو گوتوو یانە: (لِمَاذَا لَا تَخَافُونَ لِلَّهِ عَظَمَةً)، بۆچی له مهزنیی خوا ناترسن، بەلام ئیمه به جوړیکى دیکه مانامان کردوه.

(وَقَارًا): (الْوَقَارُ: السُّكُونُ وَالْحِلْمُ)، (وَقَارُ): بریتیه له ئارامیی و هییدی و مهندی، دهگوتری: (هُوَ وَقُورٌ أَيْ: لَهُ وَقَارٌ وَوَقَارٌ)، (وَقُورُ): کەسیکە هییدی و مەندەو بە هەلپە نیه، کهواته: ﴿مَّا لَكُمْ لَا تُرْجُونَ اللَّهَ وَقَارًا﴾ ۱۳، بۆچی ئەو حالەتی نەگۆرانی خوای بهرز، حالەتی هییدی و مهندیی خوا، پێی ئومیدهوار نین؟ بۆچی ناترسن له مهزنیی خواو له پایه بهرزیی خوا، ئاویان لیکداوه تەووه: (مَا لَكُمْ لَا تَخَافُونَ لِلَّهِ عَظَمَةً)، بۆچی له مهزنیی خوا ناترسن و بیاکن؟

(أَطْوَارًا): (أَطْوَرًا جَمْعُ طَوْرٍ أَيْ: طَوْرًا بَعْدَ طَوْرٍ، تَارَةً بَعْدَ تَارَةٍ، يُقَالُ عَدَا طَوْرَهُ: تَجَاوَزَ حَدَّهُ)، (أَطْوَار) کۆی (طَوْر)ه، کهواته: (أَطْوَرًا: طَوْرًا بَعْدَ طَوْرٍ)، (طَوْر)یش به مانای جار دێ، جار له دواى جار، یان قوناغ دواى قوناغ، دهگوتری: (عَدَا طَوْرَهُ: تَجَاوَزَ حَدَّهُ)، له سنووری خۆی دههچوو، سنووری خۆی بهزاند.

(طَبَاقًا): (الْمُطَابَقَةُ: جَعَلَ الشَّيْءَ فَوْقَ آخَرَ بِقَدَرِهِ)، (مُطَابَقَةً): بریتیه له شتێک لهسەر شتێک بێ به ئەندازهی ئەو، واته: چين لهسەر چين، دهگوتری: (طَابَقَتْ التُّغَلُ)، واته: نهعله کهم پێکه لپێک کرد، یانی: دوو پێلاوه کهم لهسەر یه کدی دانان و جووتم کردن، کهواته: (طَبَاق)، یانی: چين لهسەر چين.

(سَرَاجًا): (السَّرَاجُ: الزَّاهِرُ بِفَتِيلَةٍ وَدُهْنٍ، وَيَعْبَرُ بِهِ عَنْ كُلِّ مَضِيٍّ)، (سَرَج): بریتیه له چرایهك که فتيله یه کی ههیهو پۆنى تیده کرێ، (کاتی خۆی پۆن زهیتیان تیکردوه،

ئىستانەوتى تىدەكرى، يان شتى دىكەى تىدەكرى و دەسووتى، ئنجا ھەر شتىك رووناكىى و تىشكى ھەبى، پىى دەگوترى: (سراج)، لىرەشدا بە ماناى خۆرە.

(بِسَاطًا): (بَسَطَ الشَّيْءَ: نَشَرَهُ وَوَزَعَهُ)، شتەكەى بلاوكردەوہو دابەشى كرد، (البَسَطُ: النَّشْرُ وَالتَّوْزِيعُ)، (بسط) بلاوكردەوہو دابەشكردە، (البِسَاطُ وَالْمَبْسُوطُ)، (بِسَاطُ): مەبەست پىى (مَبْسُوط)ە، تاكو شتىكى پانراخراو كە زەوييە.

(لِتَسْلُكُوا مِنْهَا): (السُّلُوكُ: النَّقَادُ فِي الطَّرِيقِ)، (سُلُوكُ): برىتيە لە چوونە نىو رى، بە رىدا رۆيشتن، كەواتە: (لِتَسْلُكُوا مِنْهَا)، واتە: بەو زەوييەدا برۆن، (سُبُل)يش كووى (سَبِيل)ە، يانى: رى.

(فِجَاجًا): (فِجَاجُ)، كووى (فَجَّ)ە، (الفَجُّ: شَقٌّ يَكْتَنِفُهُ جَبَلَانِ، وَيُسْتَعْمَلُ فِي الطَّرِيقِ الوَاسِعِ)، (فَجَّ): برىتيە لە دابراوہيەك دەكەويتە نىوان دوو چىيانەوہ، يان دوو گردانەوہو بەركادەھىنرى بو رىى فراوان، واتە: رىيەك كە دەكەويتە نىوان دوو چىيانەوہ، رىيەكى فراوان پىى دەگوترى: (فَجَّ) و بە (فِجَاجُ) كو دەكرىتەوہ.

مانای گشتیی ئایەتەکان

بەرێزان!

خوایا سبحانه و تعالی لەم سوورەتەدا باسی بەسەرھاتی نووح عليه السلام دەکات، بەسەرھاتی نووح عليه السلام لە قورئاندا لە زۆر شوێناندا ھاتووە، ئیمە درێژە بەسەرھاتی نووح عليه السلام و گەلەکەیمان لە کاتی تەفسیر کردنی سوورەتی (ھود) دا خستەپروو، ئەگەر لێرە خواى پەروەردگار لە دوو توێی بیست و ھەشت (۲۸) ئایەتدا باسی بەسەرھاتی نووح عليه السلام دەکات لەسەر زمانى خوێ، لەوێ لە دوو توێی بیست و پینج (۲۵) ئایەتدا، کە پانتاییەکەى گرتووینەتەو، لە ھى ئەو بیست و ھەشت ئایەتەى ئێرە زیاترەو، لەوێ قوناغ بە قوناغ بەسەرھاتی نووح عليه السلام خراوەتە پروو، بۆیە ئیمە درێژەى گێرانەوێ بەسەرھاتی نووح و گەلەکەیمان خستۆتە تەفسیری سوورەتی (ھود) ھەو.

بەلام ئەوێ لێرەدا خوا سبحانه و تعالی باسی دەکات، ئەوێە کە لەسەر زمانى خودی نووح عليه السلام، چى لە نێوان ئەوو و گەلەکەیدا گوزەراو، خوا سبحانه و تعالی دەیخاتەپروو، چۆن بانگی گەلەکەى خوێ کردو، بە ھەموو شیوازیك و ھەولێ لەگەڵ داو و، چاکەو نێعمەتەکانى خواى بیرخستوونەو و وێستووێتى لە ھەموو دەروازانەو، ئیمان و پەيامى خوا بخاتە نێو عەقل و دلیانەو، بەلام ئەوان ھەر کەللەپەق و نەسەلمێن بوون و، لەسەر بپەرستیی خوێان بەردەوام بوون، واتە: ئەوێ لێرەدا خوا سبحانه و تعالی خستووێتە پروو لە بارەى نووحەو عليه السلام، وا دیتە بەرچاو، وەك چۆن كەسێك دەنێردرێ بۆ ئەنجامدانى كاریك، ئەویش دواى ئەوێ زۆر بەجیددیی ئەو كارە ئەنجام دەدات، دواى دیتەو ئەو كەسەى ناردووێتى، بەسەرھاتەكەى بۆ دەگێرێتەو، ئەوێ بەسەرى ھاتو، ئەو چى کردو، چۆنى کردو، بەرانبەرەکانى چۆنیان کردو؟ باسی دەکات.

بە کورتیی و بە کوردیی دەتوانین بڵێن:

ئەوێ ئێرە وەك خۆپندنەوێ راپۆرتە لە لایەنی نووحەو عَلَيْهِ السَّلَام بۆ خواى پەرورەدگار، كە ئەى خواى زاناو شارەزا! خۆت زاناترى، ئەو ئەركەت بە من سپاردو، منیش ئاوام كردو و ئاوام گوتوو، بەو شیوەیە مامەلەم لەگەڵ گەلەكەمدا كرد، ئەوانیش ئاویان گوت و، ئاویان كردو، سەرەنجام بەم شیوەیە بوو.

سەرەتا خوا سُبْحَانَكَ دەفەرموێ: **إِنَّ اللَّهَ الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ**، بە ناوی خواى بە بەزەیی بەخشنده، واتە:

دەستپێكردنم بە ناوی خوايە، كە ئەوێش مەبەستى ئەوێ:

۱- ئەم كارە تەنیا بۆ خوا دەكەم.

۲- ئەم كارە بە پێى شەرى خوا دەكەم.

۳- ئەم كارە بە تواناو یارمەتیی خواى پەرورەدگار دەكەم.

۴- ئەم كارە بۆ هێنانەدى پەزنامەندى خوا ئەنجام دەدەم.

خوا سُبْحَانَكَ دەفەرموێ: **﴿إِنَّا أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَىٰ قَوْمِهِ﴾**، بێگومان ئێمە نووحمان بۆ لای خەلكەكەى، بۆ لای گەلەكەى، پەوان كرد، (إِنَّا) ئەسلى خۆى (إِنَّا) یە واتە: بە دنیایی ئێمە (نوح) مان پەوان كرد، ئەم جەختكردنەوێش، یان هەر بۆ شیوازی گیرانەوێ هەوآل و بەسەرھاتە، یاخود بۆ ئەوێە هەموو كەس بزانی كە نووح عَلَيْهِ السَّلَام لە لایەن خواى پەرورەدگارەوێ نێردرابوو، پەوانكرا بوو، وشەى (قَوْم) ش، پێشتریش گوتوویمانە: (الَّذِينَ يَقُومُونَ مَعَ الْإِنْسَانِ) ئەوانەى لەگەڵ مروڤدا هەڵدەستى و دادەنیشن، واتە: كۆمەلگایەكەى، خەلكەكەى، ئەو كۆمەلەى لە ئیواندا بوو، **﴿أَنْ أُنْذِرَ قَوْمَكَ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾**، پێمان راگەياندا: خەلكەكەت وریا بكەو، بترسێنە، (إِنْذَار) هەم بەمانای ئاگاداركردنەوێ، هەم بە مانای ترساندن دى، چونكە گوتراو: (الْإِنْذَارُ: إِعْلَامٌ مَعَ تَخْوِيفٍ)، (إِنْذَار) بریتىە لە ئاگاداركردنەوێ لەگەڵ ترساندن، واتە: ھۆشدارىیان پێدەو وریایان بكەو.

ئىنجا ئايا لە چىيان وريا بکاتهوه؟ لهوهى ئەوان بۆ حىکمەتتەك لەم سەرزهويه داندراون و، ئەم ژيانى دنياهيان بۆ ئەنجامدانى ئامانجىك لە ژياناندا بۆ پەرسىنراوه، کهواته: با وريابن و ورييان بکهوه لهو حىکمەت و ئامانجەى بۆى دروستکراون، که دهبێ لەژياناندا بیهێننهدى، ياخود: ورييان بکهوهو بيانترسىنه، لهو سەرهنجامەى چاوه‌پريان دهکات، ئەگەر بهوشپۆيه نه ژيان که په‌سندى خواى په‌روه‌ردگاره، ﴿مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْنِيَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾، بهر لهوهى ئازارىكى به ئيشيان بۆ بى، بىگومان مەبه‌ست له ئازارى به ئيش، ئازارى دنياه، سزاي خوايه له دنيا‌دا له‌سەر لاملبيان له په‌يام و به‌نامه‌ى خوا، له پيڤه‌مه‌رى خوا ﴿يَا شَايَءُ﴾، ده‌شگونجێ مەبه‌ست پيى ئازارى رۆژى دوايى بى، واته: ئازاردانيان له رۆژى دوايى دا.

﴿ قَالَ يَقَوْمِ إِنِّي لَكُمْ نَذِيرٌ مُبِينٌ ﴾، نوح عليه السلام گوئی: ئه‌ی خه‌لکه‌که‌م! ئه‌ی کۆمه‌له‌که‌م! من بۆ ئیوه‌ ئاگادارکه‌ره‌وه‌و ترسینه‌ریکی ئاشکرام، یاخود: من بۆ ئیوه‌ ئاگادارکه‌ره‌وه‌و ترسینه‌ریکی روونکه‌ره‌وه‌و ئاشکراکه‌رم، واته‌: ئه‌وه‌ی خوا تعالی له‌ ئیوه‌ی ویستوه‌، بۆتان روون ده‌که‌مه‌وه‌و ئاشکرای ده‌که‌م، چونکه‌ (مُبِین) ده‌گونجی له‌ (أَبَانَ) ی (لازم) وه‌ه‌ بێ، که‌ به‌ مانای (بَانَ) دی، وه‌ک ده‌گوترێ: (بَانَ الْقَمَرِ) مانگه‌که‌ ده‌رکه‌وت، ده‌شگونجی له‌ (أَبَانَ) ی تیه‌رینه‌ر (مُتَعَدِّی) وه‌ه‌ بێ، واته‌: به‌رکار بخوازی، ئه‌و کاته‌ش به‌ مانای روونکه‌ره‌وه‌و ئاشکراکه‌ر دی.

﴿ اَنْ اَعْبُدُوا اللَّهَ وَاتَّقُوهُ وَاَطِيعُوْنَ ﴾، نوح عليه السلام تهو په يامه‌ی خوا پييدا ناردوه، تهو هوښداري پييدانه‌ی خوا ته‌وی پيوه پابه‌ند کړدوه، که به‌گه‌له‌که‌ی رابگه‌يه‌نئ، له سئ وشه‌دا کورت و پوختی ده‌کاته‌وه، ده‌فه‌رموئ: هاتووم پيتان رابگه‌به‌نم که:

۱- به ندایه تی، یۆ خوا بکه ن.

۲- یارنڙ له خوا بکهن.

۳- فرمانبەریی منیش بکەن.

بەندایەتیی بۆ خوا بکەن، واتە: ھەموو ھەلسوکەوت و پەفتارو ھەستان و دانیشتنتان بەو جوۆرە بێ، کە خوا پێی خۆشە، ئەوێە بەندایەتیی بۆ خوا، بەندایەتیی بۆ خوا لە شتێک و دوو شتاندا بەرجەستە نابێ، لە لایەنێک و دوو لایەناندا کورت ھەلنەھاتو، بەندایەتیی بۆ خوا (العبادة الله) واتە: ئەوپەری ملکەچی، کە دەبێ ئەوپەری خۆشویستن و، سام لێکردن و، پێزگرتن و، بە مەزنگرتن و، بە پاکگرتن و، پشت پێ بەستنی لە گەڵدا ئاویە بێ، ئەوێەش تەنیا شایستەیی خوایە.

بەو شیۆیە ژیاانتان بگوزەریئن و بەندەیی خوا بن، بۆ ئەوێە نەبنە کۆیلەیی ئەم و ئەو، بەندایەتیی خۆتان بۆ خوا ساغ بکەنەو، ﴿وَأَتَّقُوا﴾ خۆشتان پاریزن لە خوا، یانی: خۆتان پاریزن لە سزای خوا، پاریزکارانە لە گەڵ خوای پەرورەدگارا مامەلە بکەن، ﴿وَأَطِيعُوا﴾ گوێپایەلیی منیش بکەن، فرمانبەرییم بۆ بکەن، پەرەویی من بکەن، تاکو پێتان پێشان دەم چۆن بەندایەتیی بۆ خوا دەکری، چۆن بە پاریزکارییەو لە گەڵ خوادا مامەلە دەکری؟

﴿يَعْفِرْ لَكُمْ مِنْ ذُنُوبِكُمْ﴾، ئەگەر تێو واتان کرد، (مِنْ) ئەگەر بۆ ھەندێک (بعض) بێ، واتە: لە ھەندێک لە گوناھەکانتان دەتانبووری، ئەو گوناھانەیی پەرەندیان بە نێوان خۆتان و خواو ھەییە، بەلام ئەو گوناھانەیی پەرەندیان بە نێوان خۆتان و خەڵکەو ھەییە، دەبێ مافەکان بۆ خەڵک رەتبکەنەو، یان گەردنی خۆتانیان پێ ئازاد بکەن، بۆیە فەرموویەتی: ﴿مِنْ ذُنُوبِكُمْ﴾، دەشگونجی (مِنْ) بۆ ڕوونکردنەو (بیان) بێ، ئنجا ئەگەر بۆ ڕوونکردنەو بێ واتە: خوا لە ھەموو گوناھەکانتان دەتانبووری.

﴿وَيُوَخِّرْكُمْ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى﴾، ھەرۆھە دواتان دەخات بۆ کاتیکی دیارییکراو، کاتیکی ناوبراو، واتە: ئەو کاتەیی بە شیۆیەکی ئاسایی تەمەنەکان تان تەواو

دەبى و دەمرن، ﴿إِنَّ أَجَلَ اللَّهِ إِذَا جَاءَ لَا يُؤَخَّرُ لَوْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ﴾، ئەو كاتەى خوا ديارىكردو (بۆ فەوتاندن و سزادانى گەل و كۆمەلگايەك كە لامل و سەرپىچىي كار دەبن)، دواناخري، ئەگەر بزائن.

لەرستەى پىشيدا وشەى (أَجَلَ) واتە: كاتى مەرگ و مردن، بەلام هەمان وشە لەرستەى دواييدا: ﴿إِنَّ أَجَلَ اللَّهِ﴾ واتە: ئەو كاتەى خوا ديارىي دەكات بۆ فەوتاندن و سزادانى گەل و كۆمەلگايەك، لەبەر ئەوەى بەدەم بانگى خواوە ناچن. واتە: لەو ئايەتە موبارەكەدا، وشەى (أَجَلَ) جارى يەكەم بە مانايەك هاتووە، لەرستەى دواييدا بەمانايەكى دىكە هاتو.

ئىجا دەفەرموى: كاتى ديارىكراوى خوا^(۱)، ئەو كاتەى خوا ديارىي كردو بۆ سزادانى ئىو، ﴿لَا يُؤَخَّرُ﴾ دواناخري، ﴿لَوْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ﴾، ئەگەر ئىو بزائن، واتە: ئەگەر زانيارىيتان هەبووايە، دەتانزانى ئەو كاتەى خوا ديارىي كردو، دواناخري. ياخود: ئەگەر ئىو زانيارىيتانەى كاتى ديارىكراوى خوا دواناخري، پرواتان دەهيتان سەرپىچىيتان لە پەيامبەرى خوا نەدەكرد.

ئىجا نوح عليه السلام دىتە سەر باسى گىرانهووى بەسەرھاتى خوئى و گەلەكەى، چۆن گەلەكەى خوئى بانگ كردو، بەشەوو بەرۆژ، بە ئاشكراو بە پەنھان و، بەهەموو شىوكان لەگەلئاندا خەريك بوو كە ئيقناعيان بكات بەندايەتیی بۆ خوا بكەن، ﴿قَالَ رَبِّ إِنِّي دَعَوْتُ قَوْمِي لَيْلًا وَنَهَارًا﴾، نوح عليه السلام، فەرمووى: پەرورەدگارم! من كۆمەلەكەى خۆم، گەلەكەى خۆم، بەشەوو بەرۆژ بانگ كردوون، واتە: بانگم كردوون بۆ لاى تۆ، بۆ بەندايەتیی كردن بۆ تۆ، بۆ شىو ئىيانىك كە شايستەى مروققە، شىو ئىيانىكى رىك و پىك و، پاك و خاوين و چاك لە دونيادا، كە سەرفرازىي رۆژى دوايى بەدوادا دى.

(۱) (الأَجَلَ: المَدَّةُ المَضْرُوبَةُ لِلشَّيْءِ): (أَجَلَ) ئەو كاتەى ديارىكراو بۆ ئەنجامدانى كارىك.

﴿ فَلَمْ يَزِدْهُمْ دُعَائِي إِلَّا فِرَارًا ﴾، که چی بانگکردنی من ته نیا پاکردنی تیدا زیاد ده کردن، ته نیا دوور که و تنه وهی تیدا زیاد ده کردن.

﴿ وَإِنِّي كُلَّمَا دَعَوْتُهُمْ لِتَغْفِرَ لَهُمْ ﴾، من ههر کاتیک بانگم ده کردن بو ته وهی تو لیان بیووری، ﴿ جَعَلُوا أَصِيعُهُمْ فِي آذَانِهِمْ ﴾، په نجه کانیاں ده خسته گوئییه کانیا نه وه، (أَصَابِع) کوی (أَصْبَح) ه، بیگومان په نجه هه مووی ناخریته نیو گوئیوه، واته: سهره په نجه کانیاں، به لام بویه ده فهرموئ: ﴿ أَصِيعُهُمْ ﴾ نه ک (أَنَامِلَهُمْ)، بو پیشاندانی زیده پوی ته وان، له نه بیستندا، که نه گهر بویان کرابایه، هه موو په نجه کانیاں ده خسته نیو گوئییه کانیا نه وه و تا کو هیچ شتیک نه بیستن، له وهی نووح العلیة بیان ده فهرموئ.

نجا ههر به وه ندهش وازیان نه ده هیئا که په نجه کانیاں ده خسته گوئییه کانیا نه وه، به لکو ﴿ وَأَسْتَغْشَوْا ثِيَابَهُمْ ﴾، دم و چاویان به پوشاکه کانیاں داده پوشی، ﴿ وَأَصْرُوا ﴾، زوریش مکور بیوون، (إِصْرَار) له (صَرَ) وه هاتوه، واته: (شَدَّ) زور به توندی و سه ختی مکور بیوون له سهر ته وهی گرتبوویانه بهر له بته رستی و دوور له خوی، ههروه ها له هاوبهش بو خوا دانان، ﴿ وَأَسْتَكَبرُوا أَسْتَكْبَارًا ﴾، به خوبه زلگرتنیک زور سهر سوپهینه ریش خویان بهزل گرت.

به لام ثایا نووح العلیة که ته وان تهوپه ری عینادی و که لله په قی و گوینه گرتیان له خویاندا بهر جهسته کردوه، به وه نده وازی لیته یان و ناو مید بووه؟ نه خیر، به لکو ده فهرموئ: ﴿ ثُمَّ إِنِّي دَعَوْتُهُمْ جَهَارًا ﴾، دوی من به دهنگی بهرز بانگم کردن.

﴿ ثُمَّ إِنِّي أَعْلَنْتُ لَهُمْ وَأَسْرَرْتُ لَهُمْ إِسْرَارًا ﴾، دوی من تهو بانگه وازم بو ناشکرا کردن و، به په نهان کردنیک زور سهر سوپهینه بوم په نهان کردن، واته: هه به دهنگی بهرز بانگم ده کردن، هه به دهنگی نرم، هه به ناشکرا هه به په نهانی، به هه موو شیوه کانی دواندن، دهمدواندن، به هه موو شیوه کانی بانگ کردن، بانگم

دەکردن، دیارە بە پىی سرووشتى كاتهكان و، بە پىی دۆخى خەلكەكەو، بە پىی قۇناغەكە، وەك گوتراو: (لِكُلِّ مَكَانٍ مَّقَالَ)، ھەندىك لە تويژەرەوان و پروونكەرەوانى قورئان گوتوويناھ: بۆ خەلكەكە بە گشتى بە دەنگى بەرز بانگى كرددون، بەلام بۆ سەرانیان، بۆ بەرپرسەكانیان بە دەنگى نزم، بۆ ھەندىكیان بە ئاشكرا لە كۆرۆ مەجلىسداو لە بۆنەكاندا بانگى كرددون، بەلام بۆ ئەوانى دىكە چووھ بە تايبەتى و بە پەنھانى و پەنامەكى دواندوونى، چونكە بۆ ئەوان پەنگە ئاوا باشتەر وەرېگىرى، بەلام بېگومان يەك يەكى خەلكەكە ناگونجى بە تايبەتى قسەیان لەگەلدا بكات، واتە: ھەموو شىوازەكانى بانگەوازی گرتوونە بەر.

ئىنجا دىتە سەر باسى نىوہرۆكى بانگەوازو پەيامەكەى، كە پىشتىش بە گشتى باسىكردو فەرمووی: ﴿أَنْ أَعْبُدُوا اللَّهَ وَأَتَّقُوهُ وَأَطِيعُونَ﴾، ئىوہ ئەو سى كارە ئەنجام بدەن: بەندايەتى بۆ خوا بکەن و، پارىز لە خوا بکەن و، گوپرايەلىى من بکەن، ھەرۋەھا پىشىگوتن: ﴿يَغْفِرْ لَكُمْ مِنْ ذُنُوبِكُمْ إِلَى أَجَلٍ مُّسَمًّى﴾ لە گوناھەكانتان دەتانبوورى و دواشتان دەخات بۆ كاتىكى ديارىيکراو، واتە: دەتائزىيەن، وەك لە سوورەتى (ھود) دا دەفەرموی: ﴿يُمْنِعْكُمْ مِّنْعَا حَسَنًا إِلَى أَجَلٍ مُّسَمًّى﴾ ھود، واتە: بە ھەرھەمەندىكى باش بەھەرھەمەندتان دەكات، تاكو كاتى ديارىيکراو، تاكو كاتى مردنى ئاسايىتان، كە تەمەنى سرووشتىتان تەواو دەبى، بەلام ئەمجارە زياتر تىشك دەخاتە سەر نىوہرۆكى بانگەوازو پەيامەكەى و دەفەرموی: ﴿فَقُلْتُ اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ﴾ پىمگوتن: داواى لىبوردن لە پەرۋەردگارتان بکەن، ﴿إِنَّهُ كَانَ غَفَّارًا﴾، بە دلنایى ئەو زۆر لىبوردەيە، زۆر تاوانپۆشە.

واتە: داواى لىبوردنى لىكەن كە تاكو ئىستا ھاوبەشتان بۆ داناوہ و بت و سەنەمتان پەرستوہ و ستەم و خراپەتان كرددو، ...ھتە، ئەگەر وا بکەن، ئەو زۆر تاوانپۆش و لىبوردەيە، واتە: پىتان وانەبى ھەر گوناھىكتان ھەرچەندە زۆر گەورە و پىرەزابى، خواى لىبوردە نەتوانى بىبەخشى و لىببوورى، بە مەرجىك ئىوہ داواى لىبوردنى لى بکەن و بگەپنەوہ بۆ لای.

ئىنجا وپىراي ئەوۋە چىدىكەشتان بۆ دەكات؟

يېشى تەنيا فەرموۋى: ﴿وَيُؤَخِّرَكُمْ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى﴾، دواتان دەخات بۆ كاتى ديارىيكرامى كۆتايى پېھانتى ژيان و تەمەنتان، بەلام ئەمجارە وردەكارىي زياتر باس دەكات، لەو چاكەو نىعمەتانەي خوامى بە بەزەيى لەگەلياندا دەكات، لە ئەنجامى داۋاي لايوردن كوردنيان لە خواۋ گەرانەۋەيان بۆ لاي و بەندايەتنيان بۆي دا.

دەفەرموۋى: ﴿يُرْسِلُ السَّمَاءَ عَلَيْكُمْ مِدْرَارًا﴾، ﴿السَّمَاءَ﴾، چ بە ماناي سەرەۋە بى، چ بە ماناي ئەو ئاۋەبىي كە لەسەرەۋە دېتە خوار، چ بە ماناي ھەۋر بى، واتە: لەسەرپۆە بە خورزەم ئاۋتان بۆ دادەباريئى، ياخود: لە ھەۋرپىك كە لەسەرپۆە بە خورزەم ئاۋتان بۆ دادەباريئى، ياخود: ئەو ئاۋەي لەسەرپۆە بە خورزەم بۆتان ھەلدەپيژى، بە ھەر سى شىۋەكانى: باران و بەفرو تەررە.

ئىنجا لە ئەنجامى ئاۋى ھەلپراۋى زۆر لە ئاسمانەۋە - كە يىگومان ھەموو نىعمەتەكانى دىكەي ژيانى دنيا پەيوەنديان بە ئاۋەۋە ھەيە، ۋەك گوتراۋە: (ئاۋو ئاۋەدانىي) - كۆمەليك چاكەو نىعمەتى دىكە دېنە ئاراۋە، ۋەك خوا دەفەرموۋى: ﴿وَيُمِدُّكُمْ بِأَمْوَالٍ وَمِنْ﴾، ھەروەھا مال و سامانتان بۆ زۆر دەكات، يان بۆتان دەرەخسېئى و كورانىشتان بۆ دەرەخسېئى، لېرەدا مەبەست ۋەچەيە بە گشتى، بەلام لەبەر ئەۋەي ئەۋان زياتر دليان بە كوران خوشبۋە، ۋەك پشت و ھىزو دەبنە دريژەپيڭدەرى ۋەچەي خويان، ياخود ۋەك زالكردى باسى نيرينان بەسەر مييناندا، ئەۋەش بنچينەيەكە لە زمانى ەرەببيدا (تَغْلِيْبُ الذُّكُورِ عَلَى الْإِنَاثِ) بۆيە تەنيا دەفەرموۋى: ﴿وَمِنْ﴾ بە يەكيك لەۋ دوو ئىعتبارانەي باسما كرىن، واتە: ھەم مال و سامانتان بۆ زۆر دەكات، ھەم كورانان بۆ زۆر دەكات، يان: پۆلەكانتان لە كوران و كچان بۆ زۆر دەكات، ﴿وَيَجْعَلُ لَكُمْ جَنَّاتٍ

وَجَعَلْ لَكُمْ أَنْهَرًا ﴿١٠﴾ ھەرۈھەباخەكانتان بۆ دەرهخسینى و پروبارو جوگەو
جوباريشتان بۆ دەرهخسینى.

ئىنا دوای خستنه پرووی ئەو نىعمەتانه: ھەلپژانى ئاوی زۆر لەسەرپۆھ، پاشان
زۆرکردنى مالى و سامان بۆيان و، زۆرکردنى پۆلەكان كوپان و كچان، يان بەس
كوپان بۆيان، ھەرۈھەباخساندى باغ و گول و گولزارو بىستان و كشتوكال و
جوگەو جوبارو پروبار بۆيان.

ئىنا دەفەرموى: ﴿مَا لَكُمْ لَا تَرْجُونَ لِلَّهِ وَقَارًا﴾، ئەوھ چىتانه وەقارو پىگەى
بەرز بۆ خوا ئومىدەوار نىن، ياخود (تَرْجُونَ) واتە: (تَعْتَقِدُونَ) يانى: (مَا لَكُمْ لَا
تَعْتَقِدُونَ لِلَّهِ وَقَارًا)، بۆچى پرواتان نىھ بە پاىھ بەرزىي خوا، زانايان ھەندىكيان
گوتوو يانە: (تَرْجُونَ) واتە: (تَخَافُونَ)، (مَا لَكُمْ لَا تَخَافُونَ لِلَّهِ عَظَمَةً)، چىتانه!
بۆچى مەترسىيتان نىھ لە مەزنىي خوا سبحانە و تعالى؟ لەبەر ئەوھى گوتوو يانە:
(الْخَوْفُ وَالرَّجَاءُ يَتَلَازِمَانِ)، ترس و ئومىد پىكەوھەن، كەواتە: ھەندى جار وشەى
(رَجَاء) بە ماناي ترسەو، جارى واىھ ترسش بە ماناي ئومىدە، واتە: ئەوھ
چىتانه، چ شتىك رىگرتانە، بۆچى مەزنىي و بەرزىي خوا پەچاو ناكەن و، ترستان
بەرانبەرى نىھو ئومىدتان بەرانبەرى نىھ و، پىي پروادار نىن؟

﴿وَقَدْ خَلَقَكُمْ أَطْوَارًا﴾، لە ھالىكدا خوا ئىوھى قۇناغ قۇناغ پىگەياندوھ، (أَطْوَار)
كۆى (طَوْر)ھ، واتە: كەپەت، قۇناغ، دەلى: (خَرَجَ مِنْ طَوْرِهِ) واتە: فلانكەس لە
قۇناغى خوۆى دەرچووھ، لە كەوۆلى خوۆى دەرچووھ، (أَطْوَار) دەرچونجى مەبەست
پىي قۇناغەكان بى، كە مروۆف لە منداالدانى دايكيدا دەيانبرى، لە (نطفة) ھوھ بۆ
عەلەقە، بۆ زارچوو (مضغة)، ئىنا بۆ ئىسقان و، داپوشرانى ئىسقان بە گوشت،
دوايى پرووچ بەبەرداكران، وەك لە سەرەتاي سوورەتى (المؤمنون) دا خوا سبحانە
و تعالى بە ھەوت قۇناغ باسى كردوھ، ئىمە كاتى خوۆى كورتە باسىكمان لە
بارەى درووستكرانى مروۆفەوھ لەوۆى خستە پروو، دەرچونجى مەبەست پىي

قۇناغەكانى دىكە بى، كۆرپەيى، مندالىي، ھەرزەكارىي، گەنجىي، كامىل بوون، پىرىي، تاكو كۆتايى، ياخود مەبەستى پىي ھەموويان بى، ھەم قۇناغەكانى كە لە نىو مندالدىنى دايكدا دەبىردىن، ھەم قۇناغەكانى دوایى كە لە ژيانى دوای لە دايك بوون، دەگوزەرىن.

﴿أَلَمْ تَرَوْا كَيْفَ خَلَقَ اللَّهُ سَبْعَ سَمَوَاتٍ طِبَاقًا﴾ ئايا نەتانروانيو (بە چاوى سەر سەرنىجتان نەداو) چۆن خوا ھەوت چىن ئاسمانى ھىتانو نە دى، ئىنجا ئەگەر مەبەست لە دىتن، چاوى سەر بى، ئىمە تەنيا شىنابىيەك لەسەر سەرى خۇمانەو دەبىنن، ھەوت ئاسمانەكان نابىنن، بەلام خوا سىبھانە و تعالى بۆيە بەو گوزارشتە باسى كىردو، چونكە ئەگەر خوا بناسى، ماناي وايە ھەرچى خوا دەيفەرموى، دەبى لە بە چاوى بىننى خۆت، زياتر باوھەرت پىي ھەبى، چونكە چاوى تۆشتىك دەبىنى، بەھەلەدادەچى، بەلام ئەوھى خوا دەيفەرموى، سەدا سەد وايەو ھەلەى تىدا نى، چونكە خوا لە زانىارىي بى سنوورەو ھەرمائىشت دەكات، بەلام ئەگەر مەبەست بىننى عەقل بى، واتە: ئايا بە عەقل و دىل سەرنىجتان نەداو، خوا چۆن ھەوت چىن ئاسمانى لەسەر ئىوھەو دروست كىردوون، كە دىسان ئەو ھەوت چىن ئاسمانەش بە چاوى عەقل و دىل نابىرنن، مەگەر لە رىي ھەوالپىدانى خواو، ئەگەرنا ئىستاشى لەگەلدا بى، زانست نەگەىشتو بەوھى مەتەلى ھەوت ئاسمانەكان ھەل بىكات، بەلام بىگومان بە چاوى عەقل و دىل دەرك دەكرى، كە خواي پەروەردگار ھەوالت پىدەدا لە بارەى ئەوھەو دروستىكردو، ماناي وايە ھەوالپىدانى خوات پى وەك بىننى خۆت بى، بەلكو دەبى پىت لە بىننى خۆشت زياتر بى.

﴿وَجَعَلَ الْقَمَرَ فِيْهِ نُورًا وَجَعَلَ الشَّمْسُ سِرَاجًا﴾ ھەروھەا خوا لە نىو ئەو ھەوت ئاسمانانەدا مانگى گىپراو بە پرووناكىي، ﴿وَجَعَلَ الشَّمْسُ سِرَاجًا﴾ خورىشى گىپراو بە چرا، بە زۆرىي خواي زاناو توانا لە قورئاندا كە باسى مانگ دەكات، ھەر باسى پرووناكىي (نور) دەكات لەگەلدا، لەبەر ئەوھى پرووناكىي مانگ ھى

خۆی نیه، بەلکو هی خۆره ئێدەداو عەکسی دەداتەوه، بەلام بۆ خۆر (شمس) دەفەرموو: (سراجاً) و، لە سوورەتی (النبا) دا دەفەرموو: ﴿سِرَاجًا وَهَاجًا﴾ (١٣) ﴿النبا﴾، چرایەکی زۆر تیشکدەر، لەبەرئەوهی (خۆر) تیشکەکە ی هی خۆیەتی.

﴿وَاللَّهُ أَنْبَتَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ نَبَاتًا﴾، ھەروەھا خوا ئێوەی لە زەویدا پرانندووە بە رواندن، وەك چۆن كشتوكاڵێك پێدەگا، خوای كاربەجیش ئێوەی ئاوا وردە وردە پێگەیانندووە، ئنجا ئەمە چ مەبەست قووناغەکانی ئێو منداڵدانى دایك بێ، وەك چۆن درەختێك لە ئیوكێكەوه چەكەرە دەكات، دوایی وردە وردە دەبێتە نەمام و گەورە دەبێ، مرقیش بە ھەمان شێوە لە (نطفة) یەكەوه قووناغ بە قووناغ، چ مەبەست دواى لە دایك بوون بێ، كە سەرەتا كۆرپەیهو تەنیا دەتوانی شیرى دایكى بخوا، دوایی وردە وردە گەشە دەكات و دەچێتە قووناغى منداڵی و ھەرزەكاریی و تاكو كۆتایی.

﴿ثُمَّ يُعِيدُكُمْ فِيهَا وَيُخْرِجُكُمْ إِخْرَاجًا﴾، دوایی خوا دەتانگێڕێتەوه ئێو زەوی، یانی: دواى مردنتان خوا جەستەكەتان دەگێڕێتەوه ئێو زەوی و، دەبێتەوه بە خاك و خۆل، ﴿وَيُخْرِجُكُمْ إِخْرَاجًا﴾، جاریكى دیکەش بە دەرھێنانىكى سەر سۆرھێنەر دەرتان دەھێنێتەوه، كە رۆژى قیامت و زیندووكرانەوه و ھەڵسێزانەوهیە.

﴿وَاللَّهُ جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ بِسَاطًا﴾، خوا زەوی بۆ كردوون بە پایەخ، یاخود زەوی بۆ پان راخستوون، (بساط) ھەر شتێكە راخراى، وەك چۆن پایەخێك رادەخری، ئاوا خوای پەروەردگار زەوی بۆ پانراخستوون. یاخود: زەوی بۆ وا لێكردوون وەك چۆن شتێك رادەخری، بەو شێوەیەى بۆی لێكردوون.

﴿لَتَسْلُكُنَّ مِنْهَا سُبُلًا فِجَاجًا﴾، تاكو لە ئێو كەلێن و شیوو دۆلەكانى زەویدا رێیەكان بگرنە بەر، (سبل) كۆی (سبل)، (فجاج) ییش كۆی (فجاج)، بە مانای كەلێن و درز، واتە: رێیەكان بەكەلێنەكانى زەویدا، بەئێو داپراواپیەكانى چیاكان و گردۆلكەكاندا بگرنە بەر.

كهواته: خوايهك ئهو هه‌موو نازو نيعمه‌تانه‌ی بۆ ره‌خساندوون، شايسته‌ی
 ئه‌وه‌يه ته‌نيا ئهو بپهرستن و به‌ندايه‌تیی بۆ ئهو بکه‌ن، ئهو په‌يامه‌ی به‌ نووح
 ﷺ دا بۆی ناردوون لێی وه‌ر بگرن و، گوێپرايه‌ لێی له‌ پێغه‌مبه‌ره‌که‌ی بکه‌ن،
 پێشتان ده‌که‌وی تاكو به‌ندايه‌تیی بۆ خواو، پارێزکاریی له‌ خواو شیوه‌ ژيانێک
 که له‌ لای خوا په‌سنده، فێرتان بکات.

مەسەلە گرنگەکان

مەسەلە یەكەم:

پاگەیانندی خوا سبحانه و تعالی: ناردنی نوح عليه السلام بۆ لای خەلکەکە ی، که وریایان بکاتهوه و بیانترسینی، بەر لهوهی ئازاری به ئیشیان بۆ بی:

خوا دهفهرموی: ﴿إِنَّا أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَىٰ قَوْمِهِ أَنْ أَنْذِرْ قَوْمَكَ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ۝١﴾

شیکردنهوهی ئەم ئایەتە، له سنی برگەدا:

۱- ﴿إِنَّا أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَىٰ قَوْمِهِ﴾، به دنیایی تیمه نووحمان عليه السلام پهوان کرد بۆ لای خەلکەکە ی، وشە ی (إِنَّا) له ئەسلدا (إِنَّا) یه، (نا) یه و (إِنْ) ی خراوه ته سەر، بۆ ته (إِنَّا)، بیگومان تیمه، ئنجا ئەم جهختکردنهوهیه، چونکه (إِنْ): (إِنْ تَنْصِبِ الْإِسْمَ وَتَرْفَعِ الْخَبَرَ، وَتُفِيدُ التَّأَكُّدَ)، (إِنْ) له ریزمانی عه پهبیدا ناو (منسوب) دهکات و، گوزارەش (مرفوع) دهکات و، جهخت له سەر کردن دهگهیه نۆ و جهختکردنهوه کهش بۆ گرنگی دان به و ههوالهیه که دهیدا، چونکه لیره دا مهقام مهقامی نکوولیلێکردن نیه، تاکو خوا سبحانه و تعالی جهختی بکاتهوه، یه کێک له پروونکه رهوانی قورئان وا دهلی، به لکو بۆ گرنگیدا به ههواله کهیه، یانی: به دنیایی و به گرنگی پیدانهوه، پیتان راده گهیه نین که نووحمان پهوانکرد بۆ لای خەلکەکە ی.

به لام من ده لیم: به لکو لیره دا مهقام مهقامی نکوولیلێکردنه، چونکه هه م گه لی نووح نکوولییان کردوه له پیغه مبه ربوونی نووح عليه السلام، هه م ئەو کۆمه لگایه ی قورئانی بۆ دابه زیوه، وه ک کۆمه لگایه که ی پیغه مبه ر نووح، نکوولییان کردوه

لهوهی خوا پیغمبه رانی نارد بن، به لای ده ماو دهم بیستوو یانه که نوو ح هاتوه
 بو لای گه له که ی و، مووسا بو لای به نی ئیسرا ئیل، به لام ئه گهر به شیوه یه کی
 تیوری ش وهك به سه رهاتیک ئه وه یان قبوول بووبی، به کرده وه قبوول یان
 نه بووه، چونکه ههم کومه لگایه که ی پیغمبه ری خوا، ههم کومه لگایه کانی
 دیکه ش هه می شه نکوول یان له وه کرده، خوا له به شه ران پیغمبه ران بنیری و
 گو توو یانه: ﴿أَشْرَبْهُمْ دُونَكَ﴾ (التغابن، یان گو توو یانه: ﴿أَبْعَثَ اللَّهُ بَشَرًا رَسُولًا﴾
 ﴿۹۴﴾ الإسراء، واته: ئایا به شه ر پینماییمان ده که ن (بو لای خوا)؟ ئایا خوا
 پیغمبه ری کی مروقی نارد وه؟ که واته ئه وان نکوول یان له وه کرده که نوو ح
 ﷺ پیغمبه ری خوا بووبی، بویه ش خوا جه ختی کردو ته وه که به دنیای یی ئیمه
 نوو حمان نارد بوو، نوو ح ﷺ له خووه بانگه شه ی پیغمبه رایه تی نه کرده وه،
 له خووه په یامی به ناوی خوا وه به خه لک رانه گه یاند وه.

(۲) ﴿أَنْ أُنْذِرَ قَوْمَكَ﴾ (پیمان گو ت): که خه لکه که ت بترسی نه، وریایان بکه وه، ﴿أَنْ أُنْذِرَ
 قَوْمَكَ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾، ئه مه نیوه پروکی په یامه که ی نوو ح ﷺ بووه،
 په یامه که ی نوو ح ﷺ که خوا پییدا نارد وه، ئه وه بووه که خه لکه که ت بترسی نه و وریایان
 بکه وه، ﴿مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾، بهر له وه ی ئازاری کی به ئیشیان بو بی، ئنجا
 که ده فهرمو ی: ﴿أَنْ أُنْذِرَ قَوْمَكَ﴾ خه لکه که ت بترسی نه، وریایان بکه وه، نه یفه رمو وه
 له چی؟ بو ئه وه ی هه موو ئه و شتانه بگری ته وه که پیغمبه ران خه لکه که ی خو یان یان لی
 ترسان دوو و وریایان کردو ونه وه به رانه بریان، که ئیوه ئه گهر خوا نه په رستن له دنیا دا
 سزاتان ده دات و به لاتان بو دهنیری، له دوا پروژی شدا توو شی سزاو مهینه تی ده بن،
 هه روه ها ئه گهر خوا نه پرستن، له دنیا دا توو شی کو یلایه تی و بت و سه نه م په رستی
 ده بن، هه روه ها ئه گهر خوا نه پرستن، توو شی دهر دو به لا ده بن، توو شی نه خو شی و
 گرفتاری ده بن، هه موو ئه وان به بخه بهر چاوی خه لکه که ت و ئه وان ی بترسی نه، بویه
 لیره دا خوا ئه وه ی خه لکه که ی پی دهر سی نری، با سی نه کرده وه، تا کو هه موو ئه و شتانه
 بگری ته وه.

(۳) ﴿مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾ بەرلەوہی ئازاریکی بە ئیشیان بۆی، ھەندیک گوتووینا: (مِنْ) لیرەدا: (زَائِدَةٌ لِلتَّأْكِيدِ، أَي: قَبْلُ أَنْ يَأْتِيَهُمْ)، واتە: (مِنْ) زیادکراوە بۆ جەختکردنەو، واتە: وریایان بکەوہ کہ ھەر لە سەرەتاوە ئازاری بەئیشیان بۆ نەیت، یاخود: (مِنْ) بۆ ھەندیکە، یاخود بۆ روونکردنەو، ئنجا ئەم ئازارە بە ئیشە:

أ- دەگونجی مەبەست پێی ئەو تۆفانە بێ، کہ دوایی خوا ناردی بۆ گەلی نووح عليه السلام و بەھۆیەوہ قەرەبری کردن.

ب- دەشگونجی مەبەست پێی سزای پۆژی دوایی بێ.

ج- دەشگونجی مەبەست پێی ئەو ئازارو مەینەتیانە بن، کہ خەلک بەھۆی ژیانی دوور لە خوازیەو، لە گەلیاندا دەستەوہیە خە دەبێ.

وشە (قَوْمٌ) کہ دەفەرموێ: ﴿أَنْ أُنْذِرَ قَوْمَكَ﴾ دەلێ: (وَالْقَوْمُ: الْجَمَاعَةُ مِنَ النَّاسِ الَّذِينَ يَجْمَعُهُمْ مَوْطِنٌ وَاحِدٌ، أَوْ نَسَبٌ وَاحِدٌ، بِرَجَالِهِمْ وَنِسَائِهِمْ وَأَطْفَالِهِمْ). واتە: (قَوْمٌ): کۆمەڵیک لە خەلک، کہ شوێنیک یاخود رەچەلەکیک کۆیان دەکاتەو، پیاویان و ئافرەتیان و مندالیان ھەموویان دەگرێتەو، ئنجا پێشتریش باسمان کرد کہ ئیمە بەسەرھاتی نووحمان لە تەفسیری سوورەتی (ھود) دا بە درێژیی باس کردو، پێم وایە لە قەدەر قەبارە ئیم تەفسیرە مافی خۆیمان پێداو، بۆیە ئیمە لێرە ناچینە ئیو وردەکارییەکانی بەسەرھاتی نووح عليه السلام و چەند شتیکی بنەرەتی دەخەینەرۆو:

۱- بە پێی فەرماشتی پێغەمبەری خوا ﷺ، وا پێدەچێ نووح یەکەمین پێغەمبەری خاوەن ئۆممەت بووبی، وەک لە فەرماشتی پێغەمبەردا ﷺ، ھاتو: ﴿أَوَّلُ رَسُولٍ أُرْسِلَ نُوحٌ وَأُرْسِلَ إِلَى جَمِيعِ أَهْلِ الْأَرْضِ﴾^(۱) واتە: یەکەمین ئێردراویک کہ ئێردرابی نووح بوو، بۆ تیکرایی خەلکی سەرزەوئێردراو.

۲- وا پیدەچی گەلی نوح عليه السلام ئەوکاتە تێکرای مڕۆڤەکانی ئەو رۆژگارە بووبن، هەم بەپێی ئەو فەرمايشتهی پێڤەمبەری خوا عليه السلام هەم بە پێی ئەوەش کە تۆفانەکە ی نوح عليه السلام چ هەموو سەر زەوی داگرێتی، چ تەنیا ئەو ناوچە جوگرافیەیی داگرێتی کە گەلی نووحی لیبوو، گەنگ ئەوەیە لە دواي ئەوانەو کە فەوتیتراون لە گەلی نووح، هێچ بەشەرێک لەسەر زەوی نەماوەتەو، چونکە خوا سبحانە و تعالی دەفەرموێ: ﴿وَجَعَلْنَا ذُرِّيَّتَهُ هُمُ الْبَاقِينَ﴾ ٧٧ الصافات، واتە: وەچەکە ی نووحمان کردن بە ماوەکان، واتە: ئەوانە ی ماپوونەو لە مڕۆڤان، تەنیا ئەوانەبوون کە لەگەڵ نووحدا سواری کەشتیەکە بوون، کەواتە: تۆفانەکە چ گشتگیر بووبی بۆ هەموو سەر زەوی، چ تەنیا ئەو شوێنە ی گرتیبێتەو کە گەلی نووحی عليه السلام لیبوو، گەنگ ئەوەیە مڕۆڤەکان تەنیا ئەوانە بوون کە لەوێ بوون.

چونکە پێی تیناچی لە شوێنێکی دیکە کۆمەلێک مڕۆڤ بووبن و خوا بە تۆفانەکە ی نووح فەوتاندبێ، بێ ئەوەی پەيامی نووحیان پێ بگات!! بۆیە هەر ئەوەندە مڕۆڤە بوون لەو شوێنە ی نووحی لیبوو، ئاگاداری کردوون و ترساندوونی و وریای کردوونەو، دواي ئەوەی (٩٥٠) سأل لە نپواندا ماوەتەو، وەک دەفەرموێ: ﴿فَلَيْتَ فِيهِمْ أَلْفَ سَنَةٍ إِلَّا خَمْسِينَ عَامًا فَأَخَذَهُمُ الطُّوفَانُ وَهُمْ ظَالِمُونَ﴾ ١٤ العنكبوت، کەواتە: ئەو خەلکە دیارە یەک کۆمەلێ دیارییکراو بوون و، هەر ئەوەندە مڕۆڤە هەبوون ئەو کاتە لەسەر زەوی.

۳- لە فەرموودە ی شەفاعەتی گەورەشدا هاتو، کە خەلک پێشی دەچن بۆ لای ئادەم تاکو تکیان بۆ بکات لە لای خواي پەرورەدگار، لێپرسینەو سزاو پاداشت دەست پێ بکات، ئەویش دەلێ: من لە درەختە قەدەغەکراوەکەم خواردو توانای ئەو داوايەم نیه، ئنجا دەچن بۆ لای نووح عليه السلام و پێی دەلێن: تۆ یەکەمین پێڤەمبەر و پەرمانەکراوی خوا بووی بۆ سەر زەوی، کەواتە: دیارە نووح عليه السلام یەکەمین پێڤەمبەری خاوەن کۆمەلگە یەکی گەورە بوو، ئەگەرنا دیارە لە پێش نووحیشدا پێڤەمبەرانی دیکە بوون، خواي پەرورەدگار جگە لە ئادەم، باسی ئیدریسیشی کردو لە پێش نووحدا عليه السلام و، لە هەندێ شوێنەواراندا باسی (شیت)یش کراو.

مەسەلە ی دووهم:

بانگکردنی نووح بۆ گەلەکە ی که ترسینەرێکی ڕوونە بۆ لایان، تاکو خوا پەرستنی و پارێزی لێ بکەن و، گوێڕایەڵیی وی بکەن، که لە ئەنجامدا لە گوناھەکانیان ببووری و، هەتا کاتی دیاریکراویش که بە شیوەی ئاسایی تێیدا دەمێننەو، دوايان بخات:

خوا دەفەرموێ: ﴿قَالَ يَقَوْمِ إِنِّي لَكُمْ نَذِيرٌ مُّبِينٌ ﴿٢﴾ أَنْ أَعْبُدُوا اللَّهَ وَأَتَّقُوهُ وَأَطِيعُوا أَوْصِيَاءَهُمْ يَوْمَ ذُنُوبِكُمْ وَتُؤَخَّرَكُمْ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى إِنْ أَجَلَ اللَّهِ إِذَا جَاءَ لَا يُؤَخَّرُ لَوْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٤﴾﴾

شیکردنەوی ئەم ئایەتانە، لە پێنج بەرگەدا:

(١)- ﴿قَالَ يَقَوْمِ إِنِّي لَكُمْ نَذِيرٌ مُّبِينٌ﴾ نووح عليه السلام بە گەلەکە ی خوێ فەرموو: ئە ی گەلەکەم! (ئە ی خەلکەکم) بە دُنیا یی من بۆ ئێو ترسینەر و ڕیا کەرەوێهەکی ڕوونم، یاخود: ترسینەر و ڕیا کەرەوێهەکی ڕوونکەرەوهم، وەك زۆر جار گوتوو مانە: (مُبِين)، لە هەندێك سیاقاندا که دێ، هەم دەگونجێ بە مانای ئاشکرا بێ، هەم دەگونجێ بە مانای ڕوونکەرەو بێ، چونکە وشە ی (مُبِين)، لە ڕووی زمانی عەرەبییەو دەگونجێ لە (أَبَان) (لازم) هەو بێ، (أَبَان الْقَاصِر)، وەك: (أَبَان اللَّيْل)، یا نی: (بَانَ اللَّيْل)، شەوگارە که دەرکەوت، یاخود: (أَبَان الْقَمَر)، یا نی: (بَانَ الْقَمَر)، مانگە که دەرکەوت، واتە: پێویستی بە بەرکار (مَفْعُول) بە ناکات، دەشگونجێ لە (أَبَان) ی تێپەرەو بێ بۆ بەرکار، (أَبَانِ الْمُتَعَدِّي إِلَى الْمَفْعُول)، ئەو کاتەش، واتە: ڕوونکەرەو، وەك: (أَبَانِ النَّهَارِ الْأَرْضِ)، ڕۆژگار سەر زەوی ڕۆشکردەو، یاخود: (أَبَانِ الْمُدْرَسِ الدَّرْسِ)، وانەبێژە که وانەکە ی ڕوونکردەو، (بۆ وانە پێیژراوێهە)، لێرەش دا هەردوو واتیە که گونجاون: ئە ی خەلکەکم! من بۆ ئێو ترسینەرێکی ئاشکرام، یا ترسینەرێکی ڕوونکەرەوهم، واتە: ڕوونکەرەوێ ئەو شتانەم که خوا پێیدا ناردووم و پێویستە بیانزانن، لێرەشدا دیسان: ﴿إِنِّي لَكُمْ نَذِيرٌ﴾، وشە ی (نَذِيرٌ)، که بە مانای (مُنْذِر)

ه، واته: ترسینه ر یان وریاکه ره وه، به لام باسی نه کردوه که له چی ده یان ترسینتی و وریایان ده کاته وه؟ به لکو به گشتی گوتوو یه تی، تا کو هه موو شتیک بگریته وه، یانی: ده تان ترسینم له وه ی نه گهر روو له خوا نه کهن، شهیتان زه فهرتان پی ده بات، یان نه گهر روو له خوا نه کهن و خوا نه پهرستن و به ندایه تی بو خوا نه کهن، دهر دو نه خوشی و به لاتان له نیودا بلاو ده بیته وه، زولم و سته م و خراپه تان له نیودا بلاو ده بیته وه، به دره وشتی و ناته بایی و خراپه تان له نیودا بلاو ده بیته وه، ههروه ها نه گهر به ندایه تی بو خوا نه کهن، به لاتان بو دهنیری له دنیا داو له به ینتان ده بات، یان له روژی دوا یی دا، خوا ﷺ سزاتان ده دات، هه موو نه وانه ده گریته وه و جگه له نه وانه ش ده گریته وه.

۲- ﴿أَنِ اعْبُدُوا اللَّهَ وَاتَّقُوهُ وَأَطِيعُوا﴾ (بویان روون ده کاته وه که هاتووم ناگادارتان بکه مه وه و بتان ترسینم) تا کو ئیوه به ندایه تی بو خوا بکهن و پاریزی لی بکهن و، گوپرایه لی منیش بکهن، که واته: نه و سی موفره ده یه ئیوه روک و جهوه هری په یام و به رنامه که ی نووح ﷺ بوون: به ندایه تی بو خوا، پاریزکردن له خوا، فرمانبهری بو پیغه مبهری خوا ﷺ. لیره له م رسته ی یه که مدا که ده فهرمو: ﴿قَالَ يَقَوْمِ إِنِّي لَكُمْ نَذِيرٌ مُّبِينٌ﴾، پینج جه ختکه ره وه هه ن:

۱- (يَقَوْمِ)، نه ی گه له که م! واته: منیش یه کیکم له خو تان و ئیوه ش کو مه ل و خه لکی منن په رو شمن و به ته نگتانه وه م.

۲- (إِنِّي)، به دلنیا یی من (إِنِّي) یش، دیسان له نه سل دا (إِنِّي) یه.

۳- (لَكُمْ)، بو ئیوه.

۴- (نَذِيرٌ)، ترسینه رو وریاکه ره وه م.

۵- (مُبِينٌ)، روون، روونکه ره وه.

نتجا ئایا نه گهر ئیوه به ندایه تی بو خوا بکهن و، پاریزی لی بکهن و، گوپرایه لی و فرمانبهری من بکهن، خوا چیتان بو ده کات؟

(۳) - ﴿يَغْفِرْ لَكُمْ مِنْ ذُنُوبِكُمْ﴾ له گوناوه کانتان ده تانبووری.

وشه ی (مَنْ):

۱- یان بۆ جه ختکردنه وه یه واته: له هه موو گوناوه کانتان ده تانبووری، هه ر له سه ره تای گوناهان تاكو كۆتایی.

۲- یاخود بۆ هه ندیکه، ئنجا ئه گه ر بۆ هه ندیک بئی، واته: له و گوناوه نه ی مافی خوان له سه ر ئیوه، له نیوان خو تان و خوا داو زیانیان بۆ خه لک نه بووه، له و گوناوه نه ده تانبووری، به لام ئه وانی دیکه که مافی و هه قی خه لکتان که وتۆته لا، ده بئی مافه کان بۆ خه لک ره ت بکه نه وه، یان گه ردنتان ئازاد بکه ن.

۳- ده شگونجی (مِنْ)، بۆ پروونکردنه وه بئی، واته: خوا له هه موو گوناوه کانتان ده تانبووری، ته نه نه ت ئه وانه ش که مافی خه لکن، ئه گه ر ئینسان به راستی بۆ لای خوا بگه رێته وه: (الإِسْلَامَ يَجِبُ مَا قَبْلَهُ، وَالتَّوْبَةُ تَجِبُ مَا قَبْلَهَا)، ئیسلام پیش خو ی ده سپرێته وه و، گه رانه وه ش بۆ لای خوا پیش خو ی ده سپرێته وه.

(۴) - ﴿وَيُؤَخِّرْكُمْ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى﴾، دواشتان ده خات بۆ کاتیکی دیارییکراو، ﴿وَيُؤَخِّرْكُمْ﴾، (التَّأْخِيرُ: التَّأْخِيلُ وَأُطْلِقَ عَلَى التَّمْدِيدِ وَالتَّوْسِيعِ)، که ده فه رموی: دواتان ده خات، لێره دا مه به ست پێی ته مه نتان درێژ ده کات، ته مه نتان بۆ فراوان ده کات تاكو كۆی؟ ﴿إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى﴾، تاكو ئه و کاته ی ناو براوه و دیارییکراوه، که مه به ست پێی کۆتایی ژیا نه، واته: تاكو ته مه نی سرووشتییتان به شیوه یه کی ئاسایی ده گوزه رێنن، ده تانزیه نی، (وَالْأَجَلَ الْمُسَمًّى: هُوَ الْأَجَلُ الْمَعَيَّنُ بِتَقْدِيرِ اللَّهِ عِنْدَ خَلْقِهِ كُلِّ أَحَدٍ مِنْهُمْ، فَالتَّوْنُ فِي (أَجَلٍ) لِلنَّوعِيَّةِ)، ﴿أَجَلٍ مُّسَمًّى﴾، واته: بۆ ئه و کاته ی به ئه ندازه گیریی خوا دانراوه، له کاتی دروستکردنی بۆ هه ر که سی کدا، که ده فه رموی: ﴿أَجَلٍ مُّسَمًّى﴾، ئه م ته نوینه بۆ جو ره، تاكو ئه و کاته دیارییکراوه ی خوا بو ی داناون، مانایه که ی ئاوا ی لیدیته وه: (وَيُؤَخِّرْكُمْ إِلَىٰ إِمَامٍ أَعْمَارِكُمْ الْمُقَدَّرَةِ، فَلَا يَهْلِكُكُمْ بِلَاءٍ عَامٍ)، خوا دواتان ده خات تاكو ته مه نه کانتان ته واو ده کهن، ئه و ته مه نه نه ی بۆتان دیارییکراو به شیوه ی ئاسایی و، به به لایه کی گشتی ناتانفه وتین.

۵- ﴿إِنَّ أَجَلَ اللَّهِ إِذَا جَاءَ لَا يُؤَخَّرُ لَوْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ﴾، بە دُنیاوی کاتی دیارییکراوی خوا هەر کات هات، دواناخری ئەگەر بزانی، وشە (أَجَلَ)، لە ڕستە یە کەمدا ﴿أَجَلَ مُسَمًّى﴾، مەبەست پێی کاتی دیارییکراوە بۆ مردنی هەر کەسێک، بەلام وشە (أَجَلَ)، لە ڕستە دووەمدا: ﴿إِنَّ أَجَلَ اللَّهِ إِذَا جَاءَ لَا يُؤَخَّرُ لَوْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ﴾، بە مانای کاتی دیارییکراوی خوا یە بۆ ناردنی بەلاو سزا، بۆ هەر گەل و کۆمەلگایەکی سەرپێچیکار لە خواو لە پێغەمبەرە کە، بۆیە هی پیشیان فەرموویەتی: ﴿وَيُؤَخِّرْكُمْ إِلَى أَجَلٍ مُّسَمًّى﴾، هی دوایان فەرموویەتی: ﴿إِنَّ أَجَلَ اللَّهِ إِذَا جَاءَ لَا يُؤَخَّرُ﴾، ئنجا ئەگەر کەسێک بە ڕوالت تەماشای بکات و وردنەبێتەو، وادەزانی ئەو دوو ڕستە یە دژیەکیان لە نێوان دا هەیه! بۆیەش خوا ﷻ هێندە داکوکی دەکات و دەفەرموی: لە قورئان وردبێتەو تێوی پامین، بابای سەرکێڵ وادەزانی ئەم دوو ڕستە یە تێک دەگیرێن:

پێشی دەفەرموی: ﴿وَيُؤَخِّرْكُمْ إِلَى أَجَلٍ مُّسَمًّى﴾، دواتان دەخات بۆ کاتیکی دیارییکراو.

کەچی دوایی دەفەرموی: ﴿إِذَا جَاءَ لَا يُؤَخَّرُ﴾، ئەجەلی خوا کە هات دوا ناخری! بەلام ئەجەلی یە کەم کە ئەوانی بۆ دوا دەخات، بریتیه لە فەوتان و مردنیان، ئەجەلی دووهم کە دواناخری، بریتیه لە کاتی هانتی بەلاو فیتنە و سزا بۆیان، لە کاتی کەدا کە برۆا نەهێنن، ئنجا کە دەفەرموی: ﴿لَوْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ﴾، وەلامی (لَوْ)، بە گشتی دوو ئەگەری هەن و لە هەردووک حالاندا قرتیندراو:

أ- ئەگەر تێو زانیاتان، (لَا يُقِنُّمُ أَنَّهُ لَا يُؤَخَّرُ)، دڵنیا دەبوون کە ئەو کاتە ی خوا دیارییکردووە بۆ سزادانی گەل و کۆمەلگایەکان دوا ناخری.

ب- یاخود وەلامە کە ی ئاوا یە: (لَوْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ لَأَمْنُكُمْ بِاللَّهِ وَاتَّقِيتُمُوهُ وَأَطَعْتُمُونِي)، ئەگەر زانیاتان، برۆاتان بەخوا دێناو بەندایەتیان بۆ خوا دەکردو، پارێزتان لە خوا دەکردو، گوێرایە لێ منیشتان دەکرد.

بۆیەش خوا ﷻ وەلامی ئەگەر (لَوْ)، قرتاندووە، تاکو ئەم دوو واتایە، بەلکو زیاتر لەو دوو واتایەش بگریتەو.

مەسەلە ی سێهەم:

خستنه پرووی نوح بۆ چۆنیەتی بانگه‌وازکردنی خەڵکە کە ی کە پێی گوتوون:
بگه‌ڕێنەوه بۆ لای خواو داوای لێبوردنی لێ بکەن و لەبەرە کە تی ئەوه‌ش دا:

۱- ئاوی بە خورزەمیان بۆ دادەباری، ۲- سامان و مندالیان زۆر دەبن، ۳-
باخ و پرووباریان بۆ دەپەخسێن، دوا یی سەرزەنشترکردنیان لەسەر ئومێدەوار
نەبوونیان بە مەزنی خوا، نەترسانیان لە پێگە ی بەرزو بێ وینە ی خوا، لە
حالتێکدا کە خوا ﷻ:

۱- بە چەند قۆناغ دروستیکردوون.

۲- حەوت چینه ئاسمانی هێناونه دی.

۳- مانگی تریفەدارو خۆری پرشنگذاری لە نێو ئاسمانەکاندا داناون.

۴- لە زەویدا پرواندوونی و دوا ییش پاش گێرانه‌وه‌یان (جەستە کە یان) بۆ نێو
خاک، دەریان دینیتەوه.

۵- زەمینی بۆ پاخستوون و وای لێکردوه پێ و بانانی تێدا دروست بکەن، لە
کە لێن و بۆشایی نێوان چیاو گرده‌کاندا.

خوا دەفه‌رموی: ﴿قَالَ رَبِّ إِنِّي دَعَوْتُ قَوْمِي لَيْلًا وَنَهَارًا ۝٥ فَلَمْ يَزِدْهُمْ دُعَائِي إِلَّا فِرَارًا ۝٦
وَإِنِّي كُلَّمَا دَعَوْتُهُمْ لِتَغْفِرَ لَهُمْ جَعَلُوا أَصْوَعَهُمْ فِيْءَآذَانِهِمْ وَأَسْتَغْشَوْا ثِيَابَهُمْ وَأَصْرُوا
وَأَسْتَكْبَرُوا اسْتِكْبَارًا ۝٧ ثُمَّ إِنِّي دَعَوْتُهُمْ جِهَارًا ۝٨ ثُمَّ إِنِّي أَعْلَنْتُ لَهُمْ وَأَسْرَرْتُ لَهُمْ
إِسْرَارًا ۝٩ فَقُلْتُ اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ إِنَّهُ كَانَ غَفَّارًا ۝١٠ يُرْسِلِ السَّمَاءَ عَلَيْكُمْ مِدْرَارًا ۝١١
وَيُمْدِدْكُمْ بِأَمْوَالٍ وَيَبْنِيْ وَيَجْعَلَ لَكُمْ جَنَّاتٍ وَيَجْعَلَ لَكُمْ أَنْهَارًا ۝١٢ مَا لَكُمْ لَا تَرْجُونَ لِلَّهِ وَقَارًا ۝١٣
وَقَدْ خَلَقَكُمْ أَطْوَارًا ۝١٤ أَلَمْ تَرَوْا كَيْفَ خَلَقَ اللَّهُ سَبْعَ سَمَوَاتٍ طِبَاقًا ۝١٥ وَجَعَلَ الْقَمَرَ فِيْهِنَّ

نُورًا وَجَعَلَ الشَّمْسُ سِرَاجًا ﴿١٦﴾ وَاللَّهُ أَنْبَتَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ نَبَاتًا ﴿١٧﴾ ثُمَّ يُعِيدُكُمْ فِيهَا وَيُخْرِجُكُمْ إِخْرَاجًا ﴿١٨﴾ وَاللَّهُ جَعَلَ لَكُمْ الْأَرْضَ بِسَاطًا ﴿١٩﴾ لَتَسْلُكُوا مِنْهَا سُبُلًا فِجَاجًا ﴿٢٠﴾

شیگردنهوهی ئەم ئایەتانە، لە بیست و سێ بەگەدا:

۱- ﴿قَالَ رَبِّ إِنِّي دَعَوْتُ قَوْمِي لَيْلًا وَنَهَارًا﴾، {نوح} لێره دا دەکهوێته سەر باس و خواسی گیرانهوهی بهسهرهاتی خۆی له گه‌ڵ گه‌له‌که‌ی دا، فهرمووی: په‌روه‌ردگارم! من خه‌ڵکه‌که‌ی خۆم به شه‌وو پوژ بانگکرد، بۆیه پێویستی نه‌کردوه (قَالَ)، (و)ی بکه‌وێته پێش (وَقَالَ)، یان (ف)ی به‌خێته سهر (فَقَالَ)، چونکه ئەمه گیرانهوهی وه‌لامی نووحه (عليه السلام) بۆ فهرمايشتی خوا که فهرموویه‌تی: ﴿أَنْ أَنْذِرَ قَوْمَكَ﴾، ئنجا وه‌ك وه‌لامی ئەو قسه‌یه، مامه‌له‌ی له‌گه‌ڵدا کراوه، یانی: له وه‌لامی ئەم فهرمانه‌ی خوادا، نووح فهرمووی: په‌روه‌ردگارم! من خه‌ڵکه‌که‌ی خۆم به شه‌وو پوژ بانگ کرد.

۲- ﴿فَلَمَّ يَرْدَهُمْ دُعَايَ إِلَّا فِرَارًا﴾، که‌چی بانگکردنه‌که‌م ته‌نیا پا‌کردنی تێدا زی‌ده‌کردن، (دُعَايَ)، خوێندراویشه‌ته‌وه: (دُعَايَ)، یانی: هه‌م به زه‌نه (سکون)، هه‌م به سهر (فتحه) که ههر يه‌ك واتایان هه‌یه، بانگکردنه‌که‌ی من ته‌نیا پا‌کردنی تێدا زیاد‌کردن، (وَاسْتِثْنَاءُ الْفِرَارِ مِنْ عُمُومِ الزِّيَادَاتِ، اسْتِثْنَاءُ مُنْقَطِعٍ، وَالتَّقْدِيرُ: فَلَمَّ يَرْدَهُمْ دُعَايَ قُرْبًا مِنَ الْهُدَى، لَكِنْ زَادَهُمْ فِرَارًا وَابْتِعَادًا)، ئەم هه‌لا‌واردنه‌ش هه‌لا‌واردنی دا‌پرا‌و (اسْتِثْنَاءُ مُنْقَطِعٍ)ه، چونکه جیا‌کردنه‌وه‌ی (پا‌کردن) له مانای (زیاد‌کردن) لێك جیان، [یانی: جیا‌کراوه (مُستثنی) له لێجیا‌کراوه (مُستثنی منه) جیا‌وازه، بۆیه پێی ده‌گوترێ: هه‌لا‌واردنی دا‌پرا‌و] واته: هه‌تا من بانگم ده‌کردن به‌ره‌و پێی راست، ئەوان ههر زیاتر رایان ده‌کردو دوور ده‌که‌وته‌وه.

۳- ﴿وَإِنِّي كُلَّمَا دَعَوْتُهُمْ لِتَغْفِرَ لَهُمْ﴾، من ههر کاتێ بانگم ده‌کردن، تا‌کو لێیان ببووری، (كُلَّمَا)، له دوو به‌ش پێکهاته‌وه: (كُلَّ) و (مَا)، (كُلَّ)، واته: هه‌موو شتێك، (مَا) لێره‌دا بۆ چاوگه (مَصْدَرِيَّة)، واته: ئەوانه هه‌لوێستیان ههر به‌و شی‌وه‌یه‌ بوو، له هه‌موو

حالان دا که بانگم ده کردن، تاكو تۆ لییان ببووری، ئەوان هەر بهو شیوهیان ده کرد، که دوایی باسی ده کات:

۴- ﴿جَعَلُوا أَصْبَعَهُمْ فِي آذَانِهِمْ﴾، (تاكو بانگم ده کردن، تۆ لییان ببووری، ئەوان هەر عاده تیان وابوو)، په نجه کانیان ده خستنه گوێکانیانه وه، پیشتیش گوتمان: په نجه هه مووی ناخریته نێو گوێ، به لکو مه بهست پیی سه ره په نجه کان (أَنَامِلْه)، که کوێ (أَهْوَلْه) یه، وهك چۆن (أَصَابِعْ)، کوێ (أَصْبَعْ)، یان (إِصْبَعْ) ه، به لام بوچی ده فهرموئ: په نجه کانیان ده خستنه گوێکانیانه وه؟ ئەمه بو پیشاندانی زۆر مکووربوونیانه له سه ر ئەوهی هیچ شتیک له نووح نه بیستن، که ئەگەر بۆیان کرابایه هه موو په نجه یان ده خسته نێو گوئیانه وه.

۵- ﴿وَاسْتَغْشَوْا ثِيَابَهُمْ﴾، به پۆشاکه کهشیان خوێان داده پۆشی، واته: بهرگ و پۆشاکه کانیان بکه نه پۆشه ر بو دهم و چاوو بو گوئیان، واته: دواي ئەوهی په نجه یان ده خسته گوئیانه وه بو ئەوهی هیچ نه بیستن، کاریکیان ده کرد که به پۆشاکه کانیشیان دهم و چاوو کانیان بگرن، بو ئەوهی نووح هەر نه شینن، نه قسه ی بیستن و نه په نگی بینن.

۶- ﴿وَأَصْرُوا وَأَسْتَكْبَرُوا أَسْتَكْبَارًا﴾، زۆریش مکووربوون (له سه ر مانه وه یان له سه ر ریبازی خوێان) و، خوێان به زلگرت به خو به زلگرتتیک ناوازه، (الإِصْرَارُ: تَحْقِيقُ الْعَزْمِ عَلَى فِعْلٍ، وَهُوَ مُسْتَقٌّ مِنَ الصَّرِّ وَهُوَ الشَّدُّ عَلَى شَيْءٍ، وَحَذَفَ مُتَعَلِّقُ أَصْرُوا لِيُظْهِرَهُ، أَيَّ أَصْرُوا عَلَى مَا هُمْ عَلَيْهِ مِنَ الْكُفْرِ)، (إِصْرَارُ): بریتیه له دلی خو ساغکردنه وه له سه ر شتیک (إِصْرَارُ)، له (صَرَّ) وه هاتوه، (صَرَّ) یش، بریتیه له توند کردن، یاخود گرێدانیک، (صَرَّةً)، واته: پرێسکه یه که پاره ی تیده هاویشتری و توند ده به ستری، ئنجا ئەوهی (أَصْرُوا) ی، پیوه په یوه سته ئایا له سه ر چی مکووربوون؟ قرتیزاوه چونکه ئاشکرایه، واته: مکوور بوون له سه ر مانه وه له سه ر کوفرو شیرک و بتپه رستی، ئەمه ش سکالای نووحه ﷺ بو لای پهروه ردگاری وهك رێخۆشکردن بو ئەوهی دوایی تووکیان لی بکات که خوا سزایان بدات.

ههروهه ها نووح الْعَلِيَّة لهسه ر گپړانه وهی حال و بهسه رهاتی له گهل گه له که یدا بهرده وام ده بی و ده لی:

(۷)- ﴿ثُمَّ إِنِّي دَعَوْتُهُمْ جَهَارًا﴾، دواپی من به دهنگی بهرز بانگم کردن، (ثُمَّ)، بؤ ریز به ندی گپړانه وه که یه، (جِهَارًا: مَصْدَرٌ جَهَرَ نَائِبٌ عَنِ الْمَفْعُولِ الْمُطْلَقِ)، (جِهَارًا)، چاوگی (جَهَرَ) یه، واته: دهنگی بهرز کرده وه، له شوینی بهرکاری په ها دانراوه، ﴿ثُمَّ إِنِّي دَعَوْتُهُمْ جِهَارًا﴾، که ته مه ده بیته بهرکاری په ها بؤ ﴿دَعَوْتُهُمْ﴾ و له شوینی تهو دانراوه، یانی: بانگم کردن به بانگ کردنیکی به دهنگی بهرز.

(۸)- ﴿ثُمَّ إِنِّي أَعْلَنْتُ لَهُمْ﴾، دواپی من بانگه وازم بؤ ناشکرا کردن.

(۹)- ﴿وَأَسْرَرْتُ لَهُمْ إِسْرَارًا﴾، ههروهه ها بؤشم په نهان کردن به په نهان کردنیکی زؤر ناوازه، چونکه (إِسْرَارًا)، ده بیته بهرکاری په ها (مفعول مطلق) بؤ جه ختکردنه وهی (أَسْرَرْتُ).

زانایان لهو باره وه زؤریان قسه کرده وه، ته وهی لهم ثایه تانه وهرده گیرئ، تهو یه که نووح الْعَلِيَّة به چوار شیواز بانگی کردوون:

۲۹۱- به دهنگی نزم و بهرز: دهنگی بهرزیش له بهرانبه ریدا دهنگی نزم هه یه، که دهفه رموی: ﴿ثُمَّ إِنِّي دَعَوْتُهُمْ جَهَارًا﴾، دیاره جاری پیش به دهنگی نزم بانگی کردوون، پاشان به دهنگی بهرز، چونکه دهفه رموی: ﴿ثُمَّ إِنِّي دَعَوْتُهُمْ جَهَارًا﴾، دواپی من به دهنگی بهرز بانگم کردن.

۳۰۳- به په نهانی و ناشکرا، وهك دهفه رموی: ﴿ثُمَّ إِنِّي أَعْلَنْتُ لَهُمْ وَأَسْرَرْتُ لَهُمْ إِسْرَارًا﴾، دواپی به ناشکرا بانگم کردن، تنجا به په نهانییش بانگم کردن، که واته: چوار شیوازن: به دهنگی بهرزو به دهنگی کپ و، به ناشکراو به نهینی و به په نهانی، تهو شیوازه بانگکردنانه ی نووح الْعَلِيَّة که به کاری هیتاون بؤ بانگه وازکردنی گه له که ی بویه جوړاو جوړ بوون، چونکه خه لکه کهش جوړاو جوړ بووه، بؤ وینه: بؤ بهرپرسه کان نه گونجاوه به دهنگی بهرز بانگیان بکات، چونکه تهو کاته زیاتر شیتگیر ده بوون، به لکو به دهنگیکی

كپ و له قەدەر ئەو كۆرۈ مەجلىسەى تىيدا بوون، بەلام بۇ خەلكەكە بە دەنگى كپ گويان لىنابى و له مەحفەل و كۆبوونەوہى گشتياندا دەنگى بۇ بەرز كروونەوہ، ھەرۈھا بۇ ھەندىكىان بە ئاشكرا بانگى كروون ھەندى جارو، ھەندى جاريش بە پەنھانىي پەنامەكىي، بە جورىك ئەو كەسەى بانگ دەكرى تەماشاي كروہ: چ مەقامىكى ھەيە؟ تاكو بەپىي ئەو مەقامە، مەقالەكەى بۇ بگورى، وەك گوتراوہ: (لِكُلِّ مَقَامٍ مَّقَالَ، وَلِكُلِّ مَيِّدَانٍ رِجَال)، بۇ ھەر شوينە جوړە قسەيەك ھەيەو، بۇ ھەر گورەپانىك جوړە پياوانىك ھەن.

(۱۰) ﴿فَقُلْتُ اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ إِنَّهُ كَانَ غَفَّارًا﴾، پىم گوتن: داواى لىبوردن لە پەرۋەردگارتان بکەن، بە دلىباي ئەو زۆر لىبوردەيە، پىشترىش نووح عليه السلام بۇ خواى پەرۋەردگارى گىرايەوہ: ﴿وَإِنِّي كَلِمًا دَعَوْتُهُمْ لَتَغْفِرَ لَهُمْ﴾، ئەوہى باسكرد، ھەرۈھا لەوہ پىشترىش كە پىي گوتن: ﴿يَغْفِرْ لَكُمْ مِّنْ ذُنُوبِكُمْ﴾، بەلام ئەم جارە دووبارەى دەكاتەوہ، چونكە پىشى بە گشتىي پىيگوتوون: ئەگەر وابكەن خوا لە گوناھەكانتان دەتانبوورى، بەلام ئەمجارە بەشيوہى دواندن پىيگوتوون: داواى لىبوردن لە پەرۋەردگارتان بکەن بە دلىباي ئەو زۆر لىبوردەيە، واتە: با ئەوہ نەبىتە پەرچ و كۆسپ لەبەر دەمتاندا، كە پىتان وابى گوناھو تاوان و خراپەتان زۆر كروہو، لىبوردنى خوا بەشتان ناكات! لىبوردنى خوا زۆر زۆرە، چونكە ئەو زۆر زۆر لىبوردەيە، لىبوردەيى خوا سنوورى نيە.

(۱۱) ﴿يُرْسِلِ السَّمَاءَ عَلَيْكُمْ مِدْرَارًا﴾، ئەگەر ئيوہ داواى لىبوردن لە خواى پەرۋەردگارتان بکەن، خوا ﷻ لە سەريوہ ئاوى بە خورزەمتان بەسەردا دەبارىنى، وشەى (سَمَاء):

أ- دەگونجى مەبەست پىي خودى باران و ئاوەكە بى، وەك لەم فەرمايشتەدا ھاوہ: {عَنْ زَيْدِ بْنِ خَالِدٍ رضي الله عنه، قَالَ: صَلَّى بَنَّا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ صَلَاةَ الصُّبْحِ بِالْحَدِيثِيَّةِ فِي إِثْرِ سَمَاءٍ كَانَتْ مِنَ اللَّيْلِ} (أخرجه البخاري: ۸۴۶، ومسلم: ۷۱)، واتە: زەيدى كورى خاليد رضي الله عنه دەلى: پىغەمبەرى خوا ﷺ نوژنى بەيانى بۇ كردين لە حودەيبىيە، داواى بارانىك كە بەشەو بارى بوو.

ب- وشه ی (سَمَاء)، به مانای سه ریش دی: ﴿ءَامِنُمْ مِّنَ السَّمَاءِ﴾، الملک: ۱۶.

ج- ههروهه ها (سَمَاء) به مانای هه وریش دی: ﴿أَوْ كَصَيِّبٍ مِّنَ السَّمَاءِ﴾، البقرة: ۱۹.

(۱۲)- ﴿وَيُمَدِّدُكُمْ بِأَمْوَالٍ وَبَيْنَ﴾ {جگه لهوه ی خوا له سه ریوه ئاوی به خورزه متان به سه ردا هه لده ریژی، ته گهر داوای لیبور دنی لی بکه ن و بو خوا صولحاو بن}، سامانه کانیشتان بو زور ده کات و، کوپانیشتان بو زور ده کات، (إِمْدَاد)، بریتیه له بو دریژکردنه وه، (أَمَدُهُ مُدَّهُ إِمْدَادًا)، (إِمْدَاد)، بو دریژکردنه وه یه، که لیزه دا مه به ست ئه وه یه بو تان زور ده کات، یاخود ئه و مال و سامانه ی هه تانه بو تان دریژه پیده دا، ئه و کوپو مندا لانه ی هه تان، بو تانیان ده هیلیته وه، بو تانیان دریژه پیده دا.

(۱۳)- ﴿وَيَجْعَلْ لَّكُمْ جَنَّاتٍ وَيَجْعَلْ لَّكُمْ أَنْهَارًا﴾، باخانیشتان بو دهره خسینی و رووبارانیشتان بو دهره خسینی، له ئه نجامی هه بوونی ئاوی زوردا، ههم باخ و دییه رو بیستان زور ده بن، ههم جوگه و رووباریش زور ده بن.

دوایی نووح عليه السلام ده فهرمو ی:

(۱۴)- ﴿مَا لَكُمْ لَا تَرْجُونَ لِلَّهِ وَقَارًا﴾، چیتانه! ئومیدی وه قارتان نیه بو خوا، (وَقَار)، له ئه صلی زمانی عه ره بییدا به مانای چه سپان (ثَبَات) دی، وه ک خوا به هاوسه رانی به ریژی پیغه مبه ری فهرمو وه: ﴿وَقَرَنَ فِي بُيُوتِكُنَّ﴾، الأحزاب، له ماله کانی خو تاندا نیشته جی بن، واته: بوچی ئه و پیگه به رزو چه سپاوه ی خوا هه یه تی، پیی ئومیده وار نین؟ ئه وه واتایه کی، یاخود: (وَقَار)، به مانای مه زنییه (وَالْوَقَارُ: الْعِظَمَةُ. وَالتَّوْقِيرُ: التَّعْظِيمُ، وَقَرَهُ يُوقِرُهُ تَوْقِيرًا، يَعْنِي: عِظَمُهُ يُعْظَمُهُ تَعْظِيمًا)، که واته: (وَقَار)، به مانای مه زنییش دی، یانی: بوچی ئومیده وار نین به مه زنیی خوا؟ ههروهه ها (تَرْجُونَ)، ده لی: (خَوْفٌ وَ رَجَاءٌ)، پیکه وه په یوه سن، که واته: ﴿لَا تَرْجُونَ لِلَّهِ وَقَارًا﴾، یانی: (لَا تَخَافُونَ لِلَّهِ عِظَمَةً)، بوچی له مه زنیی خوا ترستان نیه، یان بوچی ئومیده وار نین به مه زنیی خوا، به پایه به رزیی خوا، که لی تان ببووری و چاکه تان له گه لدا بکات و، میهره باننیتان له گه لدا بنویتی؟ بوچی کاریک ناکن

شایسته‌ی ئەو بە بن، خوا بە مەزنی و پایە بەرزیی خۆی و، بە چاکەکانی خۆی مامەلەتان لەگەڵدا بکات؟.

لە بارە‌ی ئەو بەووە کە داوای لێبوردن لە خوا کردن دەبێتە هۆی داوایی ئاوو زۆربوونی مāl و سامان و کوپان و کچان و، دەبێتە هۆی پیت و پیزو پرووبارو رەزو باخ و ... هتد، خوا ﷻ لە چەند شوێنێک لە قورئاندا ئاماژە‌ی بەو راستییە کردووە، بۆ ئەوونە: لە سوورەتی (هود) دا ئەووە هاتووە لەسەر زمانی هود ﷺ بۆ گەلە کە‌ی خۆی (عاد): ﴿وَيَقَوْمِ اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ ثُمَّ تُوبُوا إِلَيْهِ يُرْسِلِ السَّمَاءَ عَلَيْكُمْ مِدْرَارًا وَيَزِدَّكُمْ قُوَّةً إِلَىٰ قُوَّتِكُمْ وَلَا تَتَوَلَّوْا مُجْرِمِينَ﴾ ٥٢ هود.

لێرەش ئەو دەقە دینین: (قَالَ الْأَوْزَاعِيُّ: خَرَجَ النَّاسُ يَسْتَسْقُونَ، فَقَامَ فِيهِمْ بِلَالُ بْنُ سَعْدٍ، فَحَمِدَ اللَّهَ وَأَثْنَىٰ عَلَيْهِ، ثُمَّ قَالَ: اللَّهُمَّ إِنَّا سَمِعْنَاكَ تَقُولُ: ﴿مَاعَلَى الْمُحْسِنِينَ مِنْ سَبِيلٍ﴾ ٩١ التوبة، وَقَدْ أَقْرَرْنَا بِالْإِسَاءَةِ، فَهَلْ تَكُونُ مَغْفِرَتُكَ إِلَّا لِمِثْلِنَا؟! اللَّهُمَّ اغْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا وَاسْقِنَا! فَرَفَعَ يَدَيْهِ وَرَفَعُوا أَيْدِيَهُمْ، فَسُقُوا) ١، واتە: ئەو زاعیی رەحمەتی خۆی لێ بێ، دەلی: خەلک چوونەدەر بۆ داواکردنی باران، بیلالی کوپی سەعد (یەکیەک بوو لە خۆناسان و لە نۆیاندا بوو)، ستایشی خۆی کردو مەدح و سەنای خۆی کرد، دوایی گوتی: ئە‌ی خۆایە! ئێمە گۆبیستت بووین دەفەرمووی: ﴿مَاعَلَى الْمُحْسِنِينَ مِنْ سَبِيلٍ﴾ ٩١ التوبة، واتە: چاکەکاران هیچ پێی رەخنە و گەلیان نایەتە سەر، ئێمەش ئەووە دا‌مان هێنا بە هەلەو خراپە‌ی خۆماندا، ئنجا ئایا لێبوردنی تۆ هەر بۆ وێنە‌ی ئێمە نابێ؟ (واتە: چاکەکاران ئەووە چاکن، بە‌لام ئێمە دا‌مان بە هەلەو کەم و کوپی خۆماندا هێناو، ئە‌گەر چاکەکاران پێویستییان بە لێبوردنی تۆ ناکات، بە‌لام ئێمە‌ی خراپە‌کار هەو جێی لێبوردنی تۆیش، ئایا لێبوردنی تۆ هەر بۆ خەلکی وە‌ک ئێمە (نیه)؟، ئە‌ی خۆایە! لێمان ببوووە بەزەبیت پێماندا بێ و، ئاومان بۆ

دابارینه، دهستی بهرز کردهوهو خه لکه کهش دهستیان بهرز کردهوهو، یه کسه ر خوی پهره وردگاریش هه وری هینایه ئاسمان و بارانی به سهردا باراندین.

زانایان و پروونکه ره وانی قورئان له بهرانبهر ئهم پرسته یه دا، زور قسه یان کرده که ده فهرمو: ﴿مَا لَكُمْ لَا تَرْجُونَ لِلَّهِ وَقَارًا﴾، ئنجا ئه وهی پیویست بوو له پرابردوودا گوتم، به لام بو زیاتر تیشک خستنه سهری، قسه ی هه ندیک له زانایان، دینین بی ئه وهی ناویان بینین:

۱- (لَا تَرْجُونَ تَعْظِيمَ اللَّهِ إِيَّاكُمْ وَتَكْرِمَهُ لَكُمْ فِي الْآخِرَةِ؟)، بوچی به ئومیدی ئه وه نین خوا له روژی دوا یی دا، به مه زنتان بگری و ریزتان لیبگری؟.

۲- (مَا لَكُمْ لَا تَخْشَوْنَ لِلَّهِ عِقَابًا، وَلَا تَرْجُونَ مِنْهُ ثَوَابًا)، بوچی مه ترسیی سزای خواتان نیهو، به ئومیدی پاداشتی خوا نین؟.

۳- (مَا لَكُمْ لَا تَعْتَقِدُونَ لِلَّهِ عَظَمَةً؟)، بوچی پرواتان نیه به مه زنیی خوا.

۴- (مَا لَكُمْ لَا تَخَافُونَ لِلَّهِ عَظَمَةً وَقُدْرَةً عَلَى أَحَدِكُمْ عُقُوبَتَكُمْ؟)، بوچی مه ترسیی مه زنیی خواتان نیهو ئه وه که خوا ده توانی سزاتان بدات {هه ر کامیک له ئیهو خوا بیهو سزای بدات؟}.

(۱۵) ﴿وَقَدْ خَلَقَكُمْ أَطْوَارًا﴾، له حالیکدا خوا ئیهو ی له چه ند قوئاغاندا دروست کردهو؟ (أَطْوَارًا)، کو (طَوْرًا)، (طَوْرًا بَعْدَ طَوْرٍ، أَيْ: تَارَةً بَعْدَ تَارَةٍ)، جار له دوا ی جار، ده گوتری: (خَرَجَ عَنْ طَوْرِهِ، أَيْ: جَاوَزَ حَدَّهُ، وَالْأَطْوَارُ: الْمَرَاكِجِلُ)، (طَوْرًا)، وه ک چون به مانای جار دی، جار له دوا ی جار، به مانای قوئاغیش دی، ئنجا ئه و قوئاغانه ش: أ- مه به ست پیمان قوئاغه کانی نیو مندالدانی ئافره ت بی، مندالدانی دایک، که مروف پیشی نوتفه یه، دوا یی ده بیته عه له قه و خوینپاره، ئنجا ده بیته زارجوو (مُضْغَةً)، {پارچه گوشتیک هینده ی زارجوو}، ئنجا ده بیته ئیسقان، دوا یی ئیسقانه که به گوشت داده پوشری و، دوا یی له قوئاغیکی دیکه دا پروو حی به به ردا ده کری.

ب- یاخود مەبەست پێی قۇناغەکانی دواى لە دایک بوون بى: کۆرپە، مندالى ساوا، پېرۆچکە، وردە وردە، ئنجا گەورەتر دەبى، دواى دەبیتە ھەر زەکار، دواى بالغ دەبى، دواى دەبیتە گەنج و کامل دەبى و تاكو دواى.

ھەر ھەھا لە یەك کاتدا دەگونجى مەبەست پێی ھەموویان بى، خوا ﷻ ئیمەى ھەم لە مندالانى دایکدا بە چەند قۇناغاندا تێدەپەرینى، ھەم دواى کە لە دایکیش دەبین بە چەند قۇناغاندا تێدەپەرین، ئەگەر مرووف ھەر تەماشای خوێ بکات، خوا چۆنى ھیناوەتە دى، ئنجا ئەو خو ناسینەى، واى لى دەکات کە خوا بناسى و ئنجا زانینى ئەو ھى خوا چۆن خو لقاندوو یەتى؟ پالەنەر ھاندەرى دەبى کە خوا بپەرستى و بەندایەتیی بۆ بکات، بۆیە دەفەر موى: ﴿مَا لَكُمْ لَا تَرْجُونَ لِلَّهِ وَقَارًا﴾، بە ھەموو ئەو واتایانەى کە گوتمان، بۆچی ئیو بە ئومىدى بەزەیی، پاداشتی خوا نین و، ترستان نیە لە سزای خوا؟ ﴿وَقَدْ خَلَقَكُمْ أَطْوَارًا﴾، لە حالیکدا خوا ئیو بە چەند قۇناغاندا ھیناوەتە دى و، بە چەند قۇناغ ئیو ە دروست کردو، بە چەند قۇناغاندا تێپەراندوون، ھەر ھەك شتیکى کورت دەلین: مرووف لەچی دروست دەبى؟ لە نوتفە، نوتفە لە ئەصدالە دوو زیندەو ەرى بچوو ك دروست دەبى، یەكەم: (حَيَمَنُ)، کە لە ئاوى پیاودایە، کە کورتکراو ەى (الحيوان المئوي) یە، کە بە (حَيَامِن)، کو دەکرینەو، واتە: زیندەو ەری تووى و، زانایان دەلین: لە ھەر کاتیکدا پیاو ئاو دەپێژى ئاو ەکی پینجسەد (۵۰۰,۰۰۰,۰۰۰) ملیۆن زیندەو ەرى بچووکی تێدایە کە پیاو دەگوترى: (حَيَمَنُ)، ئەو ئاو ەش ھەمووى قەبارە ەى یەك سانتیمەتر سیجا (۱ سم) یە، کەچی پینج سەد (۵۰۰,۰۰۰,۰۰۰) ملیۆن زیندەو ەرى بچووکی تێدایەو، یەکیك لەو زیندەو ەره بچووکانە دەچى بە ھێلکوۆلە (بویضة) وە لە ئیو ئاوى ئافرەتدا پەیو ەست دەبى و، بە ھەردووکیان زیندەو ەریکی دیکە پینکدینن پێی دەگوترى: نوتفەو مرووف لەو ەو ە دروست دەبى.

(۱۶) ﴿الَّذِينَ تَرَوُا كَيْفَ خَلَقَ اللَّهُ سَبْعَ سَمَوَاتٍ طِبَاقًا﴾، ئایا سهرنجتان نه داوه خوا ﷻ چۆن ههوت چین ئاسمانی هیناونه دی! (طِبَاقًا، أَي: مُطَابِقَةً)، واته: له سهر یه کدی، چین له سهر چین، واته: ئایا نهو خواجهی ههوت چینه ئاسمانی به سهر سهری ئیوهوه دروستکردوون، شایستهی نهوه نیه به ندایه تی بۆ بکه و بیهرستن، ههروه ک چۆن ئیوهی به چهند قوناغاندا تیه پاندوهو، بۆ ئیوهی نهو ههموو نازو نیعمه تانهی ره خساندوون؟ زانایان گوتویانه: که ده فهرموئ: ﴿الَّذِينَ تَرَوُا﴾، ئایا نابین؟ بیگومان ناگونجی ئیمه به چاو ههوت چینه ئاسمانه کان ببینن؟ (الشقیطی) خاوهی (أضواء البیان)^(۱)، لهو بارهوه ههندی قسه ده کات و ده لئ: لیره دا ده گونجی مه به ست دوو شت بی:

۱- ﴿الَّذِينَ تَرَوُا﴾، مه به ست پئی دیتنی چاو نیه، به لکو مه به ست پئی نهوهیه خوا ههوالیکی دلتیا که ری پیداون و، ههوالی خوی پهروه دگاریش پابه ندکه ره بۆ ههموو لایه ک، بۆ ههر که سیک که بیستی، که واته: ﴿الَّذِينَ تَرَوُا﴾، واته: ئایا به چاوی عه قل نه تانبینیوه، دواي نهوهی خوا ههوالی پیداون: ههوت ئاسمانم خولقاندوون؟

۲- ﴿الَّذِينَ تَرَوُا﴾، له بهر نهوهی پیغه مبه ری خاتهم ﷻ له شهوی شه ورپو به رز بوونه وه دا به ههوت ئاسمانه کاند تیه پریوهو، ده روازی ههوت ئاسمانه کانی بۆ کراونه وهو چۆته سهرووی ههوت ئاسمانه کان و، له گه ل خوی به رزدا گفتوگۆی کردوه، ئنجا نه گهر ئیمه به چاوی خویشان نه مانینیوه، به چاوی پیغه مبه ری خوا ﷻ بینیمان و ئیمه ش ههرچی فهرموویه تی به راستی داده ئیین و نهویش فهرموویه تی: ههوت ئاسمانه کانم دیون، چاوی پیغه مبه ریش ﷻ له چاوی خویمان باشت نهوهی بینیهو.

به لام مانای یه که میان راسته و له ههموو قورئانیش دا ههروایه.

(۱۷) ﴿وَجَعَلَ الْقَمَرَ فِيْهِ نُورًا﴾، ههروه ها (خوا) مانگی تیدا پروونا ک کردوون، کردوویه تی به پرووناکی له نیو ئاسمانه کاند، بیگومان مانگ شوینکه وتوو خپوکه ی زهوییوه (۳۶۰،۰۰۰)، تا کو (۳۸۰،۰۰۰) کیلومه تر له زهوییوه دووره، ته نیا که می ک لهو

بەینەدا کەم و زیاد دەکات، کە جاری وایە مانگ نزیك دەکەوێتەوێه لە زەوی و جاری وایە دوور دەکەوێتەوێه، بەلام بێگومان مانگ لە سنووری ئاسمانی یەکەمدایە، هەر وەك خۆریش لە سنووری ئاسمانی یەکەم دایە، وەك زۆر جار باسما نکرده کە خوا دەفەرموێ: ﴿وَزَيْنًا لِّلسَّمَاءِ الدُّنْيَا بِمَصْبِيحٍ﴾ فصلت، ئاسمانی نزیکترمان بە چرایان پازاندوێتەوێه، کە مەبەست پێی ئەستێرەکان، بەلام ئاسمانەکانیش مادام چین لەسەر چین، ئاسمانی یەکەم دەوری ئیمە ی داو، دوا یی ئاسمانی دووهم دەوری ئاسمانی یەکەمی داو، ه ی سییەم دەوری دووهمی داو، ه ی چوارەم دەوری سییەمی داو، ه ی پێنجەم دەوری چوارەمی داو، ه ی شەشەم دەوری پێنجەم و، ئاسمانی حەوتەمیش دەوری شەشەمی داو، کەواتە: سەرەنجام خۆرو مانگ دەکەوێه نێو هەموو ئاسمانەکانەوێه.

(۱۸) - ﴿وَجَعَلَ الشَّمْسُ سِرَاجًا﴾، هەر وەها (خوا) خۆریشی کردو بە چرا، واتە: وەك چرایە، لێرەدا ئەمە پێی دەگوێری: (التَّشْبِيهِ الْبَلِيغ)، واتە: خۆریش وەك چرایەکی تیشکدەرە.

(۱۹) - ﴿وَاللَّهُ أَنْبَتَكُمْ مِّنَ الْأَرْضِ نَبَاتًا﴾، هەر وەها خوا ﷻ تێوێ لە زەویدا بە پواندن پواندو، بێگومان (نَبَاتًا)، لە: (أَنْبَتَ) هاتو، (عُومِلَ مُعَامَلَةً الْمَصْدَرِ فَوْقَ مَفْعُولًا مُّطْلَقًا لِأَنْبَتِكُمْ)، لە ئەصلدا (نَبَاتًا)، ناو و لە (أَنْبَتَ: يُنْبِتُ إِنْبَاتًا فَهُوَ نَبَات) هاتو، بەلام لێرەدا (نَبَاتًا)، وەك چاوگ بو (أَنْبَتَ) مامەلێ لەگەڵدا کراو، یانی: خوا تێوێ پواندو بە پواندن لە زەوی دا.

(۲۰) - ﴿ثُمَّ يُعِيدُكُمْ فِيهَا﴾، دوا یی دەتانگێڕێتەوێه نێوی، واتە: جەستەکانتان دەگێڕێتەوێه نێو زەوی، بۆچی خوا و دەفەرموێ؟ چونکە ئەوانە بەس هەستیان بە جەستە ی خۆیان کردو، بۆیە خواش ﷻ بەپێی عەقڵی خۆیان دواندوونی، واتە: ئەو جەستە یە ی کە تێو ئەنیا هەست بەو دەکەن، دوا ی مردنتان دەگێڕێتەوێه نێو زەوی.

(۲۱) - ﴿وَيُخْرِجُكُمْ إِخْرَاجًا﴾، ئنجا هەر ئەو جەستە یە ش جارێکی دیکە دەردێنێتەوێه لە زەوی، بۆیە دەفەرموێ: (إِخْرَاجًا)، ﴿وَيُخْرِجُكُمْ إِخْرَاجًا﴾، واتە: بە دەرهێنانەوێه کی سەر سوپهێنەر دەرتان دێنێتەوێه.

(۲۳) - ﴿لَتَسْلُكُنَّ مِنْهَا سُبُلًا فِجَاجًا﴾، تاكو له زهويدا پښيان و كه لټن بگرنه بهر، واته: به كه لټنه كانيدا پښي و بانان بگرنه بهر، چونكه وشه ي (سُبُل)، كو ي (سَبِيل) ه، به ماناي پښي و بان دي، (فِجَاج) يش، كو ي (فَجَّ) ه، به ماناي پښيه كي فراوان دي، به تاييه ت ټه وه ي ده كه وټته نټوان چيايه كانه وه، واته: ټيوه پښي و بانه كان بگرنه بهر به كه لټن و بو شايي نټوان چيا كاندا، كه واته: خوا ﷺ ټه هه موو نازو نيعمه تانه ي بو ټيوه ره خساندوون:

۲- جەوت ئاسمانى بۇ دروستىگىردوون.

۳- زهوی بۆ کردوون به رایه خێك.

۴- مانگی بۆ کردوون بە رووناکیی بۆ شەو.

•- خۆرى بۆ کردوون به چرا بۆ رۆژ.

٦- پاشان ئیوهی له زهوی دا پینگه یاندوه، ئەو هه موو کارانه ی بو ئیوه کردوون و ئەو هه موو چاکه و نیعمه تانه ی پیداون و، دهستی چاکه ی خوا ﷺ له ژیا نی ئیوه دا هینده ههیه، که واته: بهس خو ی شایسته ی ئەوهیه به ندایه تی بو بکری و به رستری و نه چن روو له جگه له خوا بکه ن، ئاوا نووح عليه السلام ئەو هه موو نازو نیعمه ت و چاکانه ی خوا ﷺ و، ئەو هه موو چاکه کاریبانه ی خوا له ژیا نی به شهردا، خستوونیه بهر چاوی گه ل و کو مه لگایه که ی، بو ئەوه ی سه رنجیا ن رابکشی و دل با ن بجو و لئنی به ره و به ندایه تی کردن بو خوا ﷺ.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ

❖ دەرسی دووهم ❖

پېناسه ی ئەم دەرسه

ئەم دەرسەمان لە هەشت (۸) ئایەت پێک دێ، ئایەتەکانی: (۲۱ - ۲۸) ی کۆتایی سووڤهتی (نوح)، لە دوو تویی ئەو هەشت (۸) ئایەتەدا، دوو هەلۆیستی کۆتایی نووح عليه السلام لە بارە ی گەلەکیهوه خراونه‌پروو:

هەلۆیستی یەكەم: ئەوه یه كه نووح عليه السلام لە کۆتایی گێرانه‌وه ی به‌سه‌رهاتی خۆیدا، لە په‌روه‌ردگاری ده‌پارێته‌وه‌و هه‌والی پێ ددات، هه‌لبه‌ته‌ خوا ﷻ له‌ نووح به‌ هه‌موو شتێك و به‌ هه‌موو هه‌واله‌كان ئاگادارتیه‌، به‌لام نووح سكاڵای خۆی له‌ لای خوا ی په‌روه‌ردگار ده‌كات و ده‌لێ: په‌روه‌ردگارم! گه‌له‌كەم سه‌ره‌پێچیان لێكردم و، ته‌نیا شوێن كه‌سانێك كه‌وتن، زله‌ زلانیك، بێر یار به‌ده‌ستانێك كه‌ مأل و سامانی زۆریان هه‌یه‌و وه‌چه‌و قه‌ ره‌بالغی زۆریان به‌ده‌وره‌وه‌ هه‌یه‌، به‌لام مأل و سامان و پۆله‌کانی ده‌وره‌به‌ریان هه‌ر زیانباریان بۆ زیاد کردوون و، پیلانیکی زۆر گه‌وره‌یان گێرا كه‌ گوتیان: ده‌ستبه‌رداری په‌سته‌راوه‌كانتان مه‌بن و، ده‌ستبه‌رداری: (وه‌دوو سواع ویه‌غووث ویه‌عووق و نه‌سر)، ئەو پێنج سه‌نه‌مه مه‌بن و، خه‌لکیکی زۆریشیان گومرا‌کرد، تۆش ئە ی په‌روه‌ردگار! سه‌ته‌مکاران هه‌ر گومراییان بۆ زیاد بکه‌، دوايش خوا ﷻ یه‌كسه‌ر سه‌ره‌نجامی سامناکی دژوارو سه‌ختی گه‌لی نووح ده‌خاته‌پروو، كه‌ بریتیه‌ له‌ نغرو بوون و خنکانیان له‌ تۆفاندا كه‌ ده‌فه‌رموی: ﴿مِمَّا خَطِيئَتِهِمْ أُغْرِقُوا فَأُدْخِلُوا نَارًا فَلَمْ يَجِدُوا لَهُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ أَنْصَارًا﴾ (۲۵) نوح، به‌هۆی تاوانه‌کانیانه‌وه‌ خنکی‌نران، یه‌كسه‌ریش خرا نه‌ نیو ئاگره‌وه‌ (له‌ قو‌ناغی به‌رزه‌خدا) و، جگه‌ له‌ خواش پشتیوانیان چنگ نه‌كه‌وتن، ئەمه‌ هه‌لۆیستی یه‌كەمی نووح.

هه‌لۆیستی دووه‌م: له‌ سێ ئایه‌تی کۆتاییدا، بریتیه‌ له‌ تووک و نزاکردنی نووح له‌ گه‌له‌کە ی: ﴿وَقَالَ نُوحٌ رَبِّ لَا تَذَرْنِي عَلَى الْأَرْضِ مِنَ الْكَافِرِينَ دَيَّارًا﴾ (۲۶) نووح عليه السلام

گوئی: پهروهردگارم! تاقه‌واری بیروایان له‌سهر زه‌وی مه‌هیله، خانوو نشینان لی مه‌هیله، ئنجا نوح علیه‌السلام به‌لگه‌و پاساو دینیت‌ه‌وه که بوچی که‌سیان لی نه‌هیلی، ده‌فه‌رموی: ﴿إِنَّكَ إِن تَذَرَهُمْ يُضِلُّوا عِبَادَكَ وَلَا يَلِدُوا إِلَّا فَاجِرًا كَفَّارًا﴾ (۲۷)، چونکه نه‌گه‌ر تو لیان گه‌ری و هه‌ر کامیکیان لی بمینی، به‌نده‌کانی که ماون نه‌وانیش گومرا ده‌که‌ن و، نه‌وه‌ی لیشیان ده‌بی، هه‌ر تاوانباری زور بیپروا، یاخود زور سپله‌یه‌و، له‌کو‌تایی دا ده‌پار‌یت‌ه‌وه: ﴿رَبِّ اغْفِرْ لِي وَلِوَلَدَيَّ وَلِمَنْ دَخَلَ بَيْتِي مُؤْمِنًا وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ وَلَا نَزِدِ الظَّالِمِينَ إِلَّا نَبَارًا﴾ (۲۸)، په‌روهردگارم! لیم ببووره‌و له‌باب و دایکم و له‌هه‌ر که‌سیک که به‌ئیمان‌ه‌وه دیت‌ه‌ماله‌که‌م و، له‌پیاوانی پروادارو ئافره‌تانی پروادارو، سته‌مکارانیش هه‌ر سه‌ر به‌فه‌تاره‌ت چوون و به‌هیلاک چوونیان بو زیاد بکه.

﴿قَالَ نُوحٌ رَبِّ إِنَّهُمْ عَصَوْنِي وَاتَّبَعُوا مَنْ لَّمْ يَزِدْهُ مَالُهُ وَوَلَدُهُ إِلَّا خَسَارًا﴾ (۲۱) ﴿وَمَكْرُوا مَكْرًا كَبِيرًا﴾ (۲۲) ﴿وَقَالُوا لَا نَذَرُنَّ آلِهَتَكُمْ وَلَا نَذَرُنَّ وَدًّا وَلَا سُوَاعًا وَلَا يَغُوثَ وَيَعُوقَ وَنَسْرًا﴾ (۲۳) ﴿وَقَدْ أَضَلُّوا كَثِيرًا وَلَا نَزِدِ الظَّالِمِينَ إِلَّا ضَلَالًا﴾ (۲۴) ﴿مِمَّا خَطِيئَتُهُمْ أُغْرِقُوا فَأُدْخِلُوا نَارًا فَلَمْ يَجِدُوا لَهُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ أَنْصَارًا﴾ (۲۵) ﴿وَقَالَ نُوحٌ رَبِّ لَا تَذَرْ عَلَى الْأَرْضِ مِنَ الْكَافِرِينَ دَيَّارًا﴾ (۲۶) ﴿إِنَّكَ إِن تَذَرَهُمْ يُضِلُّوا عِبَادَكَ وَلَا يَلِدُوا إِلَّا فَاجِرًا كَفَّارًا﴾ (۲۷) ﴿رَبِّ اغْفِرْ لِي وَلِوَلَدَيَّ وَلِمَنْ دَخَلَ بَيْتِي مُؤْمِنًا وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ وَلَا نَزِدِ الظَّالِمِينَ إِلَّا نَبَارًا﴾ (۲۸)

مانای دهقا و دهقی نایه تەکان

انووچ گوتی: پەرورەدگارم! ئەوانە (خەڵکە کەم) سەرپێچیان لێکردم و، شوێن کەسێک کەوتن کە سامان و پۆلەکانی تەنیا زیانبارییان بۆ زێدەکردن ﴿٢١﴾ (زەلە زەلە کانی گەلە کەم) پیلانیکی بێرەزاشیان لە دژم گیرا ﴿٢٢﴾ گوتیشیان: (بە شوێنکەوتوووەکانیان) واز لە پەرستراوە کانتان مەهێنن و دەستبەرداری وەدوو سواع و یەغووس و یەعووق و نەسر مەبن ﴿٢٣﴾ بە دڵنیایی ئەو (بێرەز بە دەست) انە (خەڵکیکی) زۆریان گومرا کردو، (ئەو خۆیە!) بۆ ستەمکارانیش هەر گومرایی زیاد بکە ﴿٢٤﴾ (سەرەنجام کۆمەڵە بێرەزایە کە ی نووچ) لە سۆنگە ی گوناھەکانیانەو (تێکراو وێکرا لە تۆفان دا) نگرۆ بوون و، یە کەسە ریش خرانە ئاگریک (ی تاییەت) هەو، جگە لە خواش هیچ پشتیوانانیکیان چنگ نە کەوتن ﴿٢٥﴾ نووچیش گوتی: پەرورەدگارم! (یە کەس خا نوونشینێک) لە کافران لە سەر زەوی مەهێلە (ببێرەو قەلاچۆیان بکە) ﴿٢٦﴾ چونکە تۆ ئە گەر بیانھێلی، بەندە (بروادارە) کانت سەرگەردان دە کەن و، جگە لە مندالی خراپە کاری سپلە (و بێرەوا) شیان نابێ ﴿٢٧﴾ پەرورەدگارم! لێم ببوو رە هەر وەها لە باب و دایکم و، لە هەر کەسێک بە برواداری ھاتۆتە مألە کەم و، لە بروادارانی پیاوو بروادارانی ئافرەت و، بۆ ستەمکارانیش تەنیا فەوتان و سەر بە فەتارەت چوون، زیاد بکە ﴿٢٨﴾.

شیکردنه وهی هه ندیک له وشهکان

(عَصَوْنِي): سه ریپچییان لیکردم، (عَصَى عَصِيَانًا، أَي: خَرَجَ مِنَ الطَّاعَةِ)، (عَصَى): سه ریپچی کرد کرداری رابردوو، (يَعَصِي)، سه ریپچی ده کات کرداری (مُضَارِع)ه، (عَصِيَان) سه ریپچیکردن چاوه کهیه واته: له فه زمانه ریی ده رچوون.

(خَسَارًا): (الْخُسْرُ وَالْخُسْرَانُ: انْتِقَاصُ رَأْسِ الْمَالِ)، (خُسْر) و (خُسْرَان)، ههردووکیان چاوگن بریتین له که مبوونی (یا خود له ده ستدانی) ده ستمايه.

(مَكْرًا): (الْمَكْرُ: صَرْفُ الْغَيْرِ عَمَّا يَقْضِيهِ بِحِيلَةٍ، وَالْمَكْرُ مِنْهُ مَحْمُودٌ، وَمِنْهُ مَذْمُومٌ)، (مَكْر): بریتیه له لادانی ئهوی دیکه لهو ئامانجهی دهیهوئ، به فیلێک، (مَكْر): ده گونجی ستایشکراو بئ (که ئه وه نه خشه دانانه بو شتی باش و ئامانجی باش) بئ، ده شگونجی زه مکر او بئ، که بریتیه له پیلانگی پاران بو ئامانجی خراب.

(كُبَارًا): (الْكِبِيرُ وَالْكِبَارُ أَبْلَغُ مِنْهُ، وَالْكِبَارُ أَبْلَغُ مِنْهُ)، (كَبِير)، واته: گه وره (كُبَار)، زنده پوویی زیاتری تیدایه واته: گه وره تر، (كُبَار)، له ههردووکیان زنده پوویی زیاتری تیدایه واته: زۆر گه وره تر.

(خَطِئْتَنِيْهُمْ): (خَطِئَاتٍ)، کووی (خَطِئَةٌ)یه، (الْخَطِئَةُ وَالسَّيِّئَةُ يَتَقَارَبَانِ)، (خَطِئَةٌ)، به مانای تاوان (سَيِّئَةٌ)، به مانای خراپه، واتایان لێک نیزیکه، (خَطِئَاتٍ)، کووی (خَطِئَةٌ)یه، ههروهک به (خَطَايَا)ش، کو ده کرێته وه.

(دَيَّارًا): ده گوتری: (مَا بِهَا دَيَّارٌ: سَاكِنٌ، وَهُوَ فِعْعَالٌ، وَلَوْ كَانَ فَعْعَالًا لَقِيلَ دَوَّارًا، مِثْلُ: قَوَّالٌ وَجَوَّازٌ)، (مَا بِهَا دَيَّارٌ: سَاكِنٌ)، واته: نیشه جئ، وشه ی (دَيَّار)، له سه ر کیشی (فِعْعَال)ه، به لام ئه گه ره سه ر کیشی (فَعْعَال) بووایه، ده گوترا (دَوَّار)، وهک (قَوَّالٌ وَجَوَّازٌ)، (قَوَّال)، واته: که سێک که زۆر قسه ده کات و، (جَوَّاز)یش، واته:

که سیک که زور تیده پهری (جَازَ یَجُوزُ فَهُوَ جَائِزٌ)، واته: پیپه ری و (جَوَاز)، زور تیپه ر.

(فَاجِرًا): (الْفُجُورُ: شَقُّ سِرِّ الدِّیَانَةِ، فَجَرَ فُجُورًا فَهُوَ فَاجِرٌ، وَالْجَمْعُ: فُجَارٌ وَفَجَرَةٌ، فُجُورٌ): بریتیه له دینی پهردهی دینداری، ده گوتری: (فَجَرَ فُجُورًا)، تاوانیکرد، تاوانکردن، (فَهُوَ فَاجِرٌ)، نهو تاوانباره یان تاوانکاره و، (فَاجِرٌ)، به (فُجَار)، و به (فَجَرَةٌ) ش کو ده کریتیه وه، واته: تاوانباران یان تاوانکاران.

(كَفَّارًا): (الْكَفَّارُ: أَبْلَغُ مِنَ الْكُفُورِ وَقَدْ يَجْرِي الْكَفَّارُ مَجْرَى كُفُورٍ: ﴿٣٤﴾) (الْإِنْسَانُ لَظَلُومٌ كَفَّارٌ ﴿٣٤﴾) (إِبْرَاهِيمَ)، (كَفَّارٌ)، زیده پوی زیاتری تیدیه له (كُفُور)، (كُفُور)، به مانای سپله دی و، به مانای زور بیپرواش دی، (كَفَّارٌ)، یانی: زور سپله یان زور بیپروا، جاری واش هیه (كَفَّارٌ)، به مانای (كُفُور)، به کارده هیتری، وه كه ده فهرموئ: ﴿إِنَّ الْإِنْسَانَ لَظَلُومٌ كَفَّارٌ ﴿٣٤﴾﴾ (إِبْرَاهِيمَ)، واته: به دنیای مروق بیپروا زور سته مکارو زور سپله یه، مه به ست له ئینسان واته: ئینسانیک که دهستی هیدایه تی خوی نه گه یشته وه تی، یاخود ئینسانیک که بیپروایه.

(نَبَارًا): (التَّبَرُّ: الْكَسْرُ وَالْإِهْلَاكُ، تَبَرَّةٌ وَتَبَرَّةٌ، (تَبَارَ) یش چاوگه له (تَبَر) هوه، هاتوه، (التَّبَرُّ: الْكَسْرُ وَالْإِهْلَاكُ)، (تَبَر) شکاندن و فهوتاندن، (تَبَرَّةٌ وَتَبَرَّةٌ)، ههردوویان به مانای (أَهْلَكُهُ)، فهوتاندی، یاخود شکاندی.

مانای گشتیی ئایه تهکان

خوای **نوح** له کۆتایی ئەم سووڤه ته موباره کهدا، له نووچه وه دهگێڕێته وه، که دووجاران ڤووی کردۆته خوای پهروهردگارو، لێی پاراوه ته وهو سکالای بۆ لای کردوه.

دوای ئەوهی له بیست (۲۰) ئایه تی پیشوودا که پیشتر شیمان کردنه وهو باسمان کردن، نووح **عَلَيْهِ السَّلَام** هه رچی که له توانایدا هه بوو به کاری هینا، هه موو شیوازه کان و، هه رچی پێویست بوو له چاکه و نيعمه تهکانی خوا خستیه بهر چاوو بیرى گه له کهی و، به ئاسۆیه کاندای گێرانی و به نهفسه کهی خوشیاندا گێرانی و، سه رنجی ڤاکیشان بۆ چاکه و نيعمه تهکانی خوا، سه ره نجام ئەوانه هه ره له سه ر قسه و عینادیی و که له ره قیی خویان به رده وام بوون، بۆیه نووح **عَلَيْهِ السَّلَام** له کۆتایی گێرانه وهی باس و خوا سیدا، که خوای پهروهردگار له سه ر زمانى ئەو دهگێڕێته وه، له م هه شت ئایه ته دا دووجاران ڤوو ده کاته خوا **نوح** یان سى جار، به لām لیره دا دووجاران ده فهرموى: ﴿قَالَ نُوحٌ﴾، ﴿وَقَالَ نُوحٌ﴾.

جاری یه که م ده فهرموى: ﴿قَالَ نُوحٌ رَبِّ إِنَّمَا عَصَوْنِي﴾، نووح گوته: پهروهردگارم! ئەوانه سه رپێچیان له من کرد، واته: گه له که م سه رپێچیان لێکردم، هه رچه نده هه رچی هه وڵ و ته قه للابوو له گه لمدان، به لām بى سوود بوو، سه رپێچیان له من کرد که من په وانه کراوو پێغه مبه رى خوا، په یامى خوا بۆ هیناون، بێگومان نووح **عَلَيْهِ السَّلَام** و هه موو پێغه مبه رانى خوا له لووتکه ی عه قل و زانیاریی و په وشته رزیی و دلسۆزیی و ئاکار په سندیی و، هه موو شتیکی باشدا بوون، که چی سه رپێچیان له نووح کرد، به لām ﴿وَاتَّبَعُوا مَنْ لَّمْ يَزِدْهُ مَالُهُ وَوَلَدُهُ إِلَّا خَسَارًا﴾، که وتنه شوین که سیك که سامانه کهی و ڤۆله کانی ته نیا زیانباریان بۆ زیاد کرد، واته: که وتنه شوین که سانیك که خاوه نی سامان بوون

و، خاوهنى قەرەبالغىي و خزم و كەسى زۆر بوون به دەوریانهوه، له حالیکدا ئەو مائ و سامان و ئەو قەرەبالغىي دەوریان و خزم و كەس و پۆلهو وهچەى دەوریان، هەر زیاتر سەرى به فەتارەتدان و بوونه مایهى زیانبارییان، لهبەر ئەوهى وهك چاکه و نىعمهتى خوا تهماشایان نهکردن، كه شوكرى خویان لهسەر بکهن، بهلكو پێیان بوغرا بوون، به مائ و سامانهکیان و به قەرەبالغىي و خزم و كەس و پۆلهکانیان بوغرا بوون و له خۆبایی بوون.

﴿وَمَكْرُواْ مَكْرًا كَبَّارًا﴾، ههروهها فیلیکی زۆر گهورهو بێرهزایان له دژی من کرد، پیلانیکی گهورهیان گیرا، پیلان و فیلهكه دیار نیه چییهو، زۆر شت ههڵدهگری:

أ- دهگونجی ئەوه بووبی كه پروپاگهندهیان له دژی نوح کردوهو گوتووینانه: شیت بووه!

ب- دهشگونجی ئەوه بووبی كه هەر کامیکیان ئامۆژگاریی کوپو نهوهکانی خوی کردوه: ئاگاتان لی بی، ئەگەر منیش مردم به دواى نوح مهکهون، وهك له ههندیك له تهفسیرهکاندا هاتوه! زۆر واتایان ههڵدهگری، گرنگ ئەوهیه نوح عليه السلام دهلی: پیلانیکی بێرهزاو گهورهیان له دژی من گیرا، ﴿وَقَالُواْ لَا نَذَرْنَ ءَالِهَتَكُمْ﴾، گوتیشیان، له نیو خۆیاندایهیه کدییان گوت: دهستبهرداری پهستراوهکانتان مهبین: ﴿وَلَا نَذَرْنَ وِدًا وَلَا سُوَاعًا وَلَا يَغُوثَ وَيَعُوقَ وَنَسْرًا﴾، دهستبهرداری وهدوو سواع و یهغووث و یهعووق و نهسر، ئەو پینچ پهستراوهتان مهبین، دهستبهرداری هیچ کام له پهستراوهکانتان مهبین، به تایبهتی ئەم پینچه، كه وایدهچی له ههموویان گهورهتر بووبن.

﴿وَقَدْ أَضَلُّواْ كَثِيرًا﴾، نوح عليه السلام هەر لهسەر سکاڵاکردنی خوی له لای خوا ﷻ بهردهوام دهبی و دهلی: به دنیایی ئەوان خهڵکیکی زۆریان گومپراو سههرگردان کرد بهو بت پهستییه، ﴿وَلَا تَزِدِ الظَّالِمِينَ إِلَّا ضَلَالًا﴾، تۆش بۆ ستهمکاران تهنیا گومپایی و سههرگردانیی زیاد بکه، واته: با هەر نهیهنهوه سههر پێ، وهك چۆن مووسا عليه السلام تووک و نزاى له فیرعهون و له دارو دهستهکهی کردو، فهرمووی:

﴿وَأَشَدُّ عَلَى قُلُوبِهِمْ فَلَا يُؤْمِنُوا حَتَّى يَرَوْا الْعَذَابَ الْأَلِيمَ﴾ ﴿٨٨﴾ یونس، خواهیه! دلیان توند بکهو مه هیله برپا بینن، تا کو نازاری به ئیش ده بینن، ده گونجی لیره شدا نووح عليه السلام ئاوا تووکی توندی له گه له کافره که ی کرد بی، ده شگونجی ﴿وَلَا نُزِدُ الْفَالِغِينَ إِلَّا ضَلَالًا﴾، یانی: خواهیه! تو هر بیمرادی و، گومرای و سهرگه ردانیی بو سته مکاره کان زیاد بکه، که زه فهرم پی نه بن، واته: پی به ئامانج گه یه نه ر بو خویان نه دوزنه وه، که زانی پی له من بدهن و با هه وله کانیان و پیلان و فیله کانیان بینه بلقی سهر ئاوا، نه وهش واتایه کی دیکه یه تی، به لام واتای یه که میان زیاتر پیده چی، وه ک دواپی له مه سه له گرنگه کانیشدا شی ده که یه نه وه.

له کوتایی دا خوا ده فهرموئ: ﴿مِمَّا خَطِيئَتِهِمْ أُغْرِقُوا﴾، به هوی گونا هه تاوانه کانیه وه نغرو کران و خنکی تران، ﴿فَادْخُلُوا نَارًا﴾، یه کسه ریش خرا نه ئیو ئاگریکی بی ره زاوه، وه ک پیشتریش گوتمان: ئه مه به لگه یه له سهر هه بوونی سزاو، ههروه ها به پیچه وانه شه وه: نازو نيعمه ت، له قوناغی به رزه خدا دوا ی نه وه ی مروف پرووحی له جه سته ی جیاده پیته وه، چونکه لیره به (ف) ی به دوا داهاتن (فاء التعقیب)، هاتووه: ﴿مِمَّا خَطِيئَتِهِمْ أُغْرِقُوا فَادْخُلُوا نَارًا﴾، یانی: دوا ی نه وه ی خنکی تران یه کسه ر خرا نه ئیو ئاگره وه، واته: پرووحه کانیان خرا نه ئیو ئاگره وه له قوناغی به رزه خدا.

ئنجا ئایا ههر نه و دوزه خه یه که خوا داینا وه له پوژی دوا ییدا بی پروایان ده یچنه تی؟ یا خود دوزه خی قوناغی به رزه خ دوزه خیکی دیکه یه؟ هه ردوو نه گه ره که ی هه ن، ﴿فَلَمْ يَجِدُوا لَهُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ أَنْصَارًا﴾، جگه له خوا پشتیوانان ئیکیان چنگ نه که وتن له فریایان بین.

ئنجا خوا سکا لاو پارانه وه ی دووه می نووح باس ده کات، ده فهرموئ: ﴿وَقَالَ نُوحٌ رَبِّ لَا تَذَرْنِي عَلَى الْأَرْضِ مِنَ الْكَافِرِينَ دَيَّارًا﴾، نووح گوئی: پهروه ردگارم! مالئشینیک له بی پروایه کان له سهر زه وی مه هیله، (دیار)، به مانای که سیك که (ساکن) بی،

(مَنْ يَسْكُن الدَّارَ)، كەسكىك نىشتەجى خانوو بى و، وشەى (دىار)، يانى: لە
 حالەتى لابرەن (نفي) دا دى.

﴿إِنَّكَ إِنْ تَذَرَهُمْ يُضِلُّوا عِبَادَكَ﴾ بە دلىيى ئەگەر تۆ بيانھىلى، بەندەكانت
 گومرا دەكەن، ﴿وَلَا يَلْدُوا إِلَّا فَاِجْرًا كَفَّارًا﴾، جگە لە تاوانبارى سىلەو بىپرواشيان
 نابى، واتە: ئەو وەچەيەش كە لىيان دەبى، ھەموويان ھەر بەو شىوہى دەبن،
 بىگومان خوا ﷻ نووحى لەوہ ئاگادار کردۆتەوہ، ئەگەرنا ئەوہ شتىكى پەنھانە،
 كە ئايا ئەوانەى لىشيان دەبن، ھەر تاوانبارو سىلەو بىپروا دەبن، يان نا؟ ديارە
 خوا ﷻ ئاگادارى کردۆتەوہ، وەك لە سوورەتى (ھود) دا، دەفەرموى: ﴿وَأُوحِيَ
 إِلَيَّ نُوحٌ أَنَّهُ لَنْ يُؤْمِنَ مِنْ قَوْمِكَ إِلَّا مَنْ قَدْ ءَامَنَ﴾، سۈش كرا بو لای نووح
 (ئەى نووح!) جگە لەوانەى پروايان ھىناوہ لە كۆمەلەكەت لە گەلەكەت كەسى
 دىكە ئىمان ناھىنى، كەواتە: نووح ﷺ لەلایەن خواوہ زانىارى پىدراوہ،
 ئەگەرنا ئەوہ ناديار و پەنھانەو تەنيا خوا دەيزانى، بەلام ئەگەر خوا يەككە لە
 پىغەمبەران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) لە پەنھان و غەيىكى خۆى ئاگادار بكاتەوہ،
 ئەويش دەيزانى، ﴿رَبِّ اغْفِرْ لِي وَلِوَلَدِي﴾، پەرودگارم! لە من ببوورەو لە
 باب و دايكەم، ديارە باب و دايكى پروادار بوون، ﴿وَلَمَنْ دَخَلَ بَيْتَ مُؤْمِنًا﴾،
 ھەرودەھا لە ھەر كەسكىش ببوورە كە بە ئىمانەوہ، دىتە مالىكەمەوہ،
 ﴿وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ﴾، ھەرودەھا لە پياوانى پروادارو ئافرەتانى پروادار
 ببوورە، ﴿وَلَا تُزِدُ الظَّالِمِينَ إِلَّا نَبَارًا﴾، ستەمكارانىش تەنيا سەر بەفەتارەت چوون
 و بە ھىلاك چوونيان بو زیاد بكە.

مهسه له گرنگه کان

مهسه له یه کهم:

گه یشتنه بن بهستی نووح له گه ل کۆمه لگایه کهیداو، گه یاندنی ئه و راستیه که سه ریچییان لئی کردو، شوین زله زله ساماندارو ده ور قه ره با لغه بو غراکان که وتن، که فی لیک ی گه وره یان له خه لکه که کردو پێیان گو تن: ده ست له به کانتان هه لئه گرن: وه دو سواع و یه غو و و یه عو و و و نه سر، سه ره نجام به هو ی کرده وه خرا به کانیانه وه نغو بو و و، یه که سه ریش خرا نه ئیو ئا گره وه له قو ناغی به رزه خ دا:

خو ده فه رمو ی: ﴿ قَالَ نُوحُ رَبِّ إِنَّهُمْ عَصَوْنِي وَاتَّبَعُوا مَن لَّمْ يَزِدْهُ مَالَهُ وَوَلَدَهُ إِلَّا خَسَارًا ۝٢١ وَمَكْرُؤًا مَّكَرًا كَبِيرًا ۝٢٢ وَقَالُوا لَا تَذَرُنَّ آلِهَتَكُمْ وَلَا تَذَرُنَّ وَدًّا وَلَا سُوَاعًا وَلَا يَغُوثَ وَيَعُوقَ وَنَسْرًا ۝٢٣ وَقَدْ أَضَلُّوا كَثِيرًا ۝٢٤ وَلَا تَزِدِ الظَّالِمِينَ إِلَّا ضَلَالًا ۝٢٥ مِمَّا خَطَبْتَهُمْ أَغْرِقُوا فَأَدْخَلُوا نَارًا فَلَمْ يَجِدُوا لَهَا مِن دُونِ اللَّهِ أَنْصَارًا ۝٢٦﴾

شیکردنه وه ی ئه م ئایه تانه، له ده بر گه دا:

١- ﴿ قَالَ نُوحُ رَبِّ إِنَّهُمْ عَصَوْنِي ۝٢١﴾ نووح گو تی: په ره وردگارم! ئه وان (خه لکه که م، کۆمه لگایه که م) سه ریچییان لیکردم، (الطبري)، ئا وای ئه م ئایه ته مو باره که لیکدا وه ته وه: (رَبِّ إِنَّهُمْ عَصَوْنِي فَخَالَفُوا أَمْرِي، وَرَدُّوا عَلَيَّ مَا دَعَوْتُهُمْ إِلَيْهِ مِنَ الْهُدَى وَالرَّشَادِ)، واته: په ره وردگارم! ئه وان، کۆمه له که م سه ریچییان لیکردم و، فه رمانی منیان جی به جی نه کردو شکان دیان و، ئه و بانگه وازه ی بۆم کردن به ره و پێنمای ی و سه ر راستی به ره رچیان دایه وه.

بێگومان ئه مه سکا لکردنی نوو حه عليه السلام بۆ لای خوا ﷻ و، زه مینه خو شکردنیشه که دوایی ئه و تو و و و نزایه یان لئ بکات: خو له به ینیان به ری و قه ره پریان بکات.

(٢) - ﴿وَاتَّبِعُوا مَنْ لَمْ يَزِدْهُ مَالُهُ وَوْلَدُهُ إِلَّا خَسَارًا﴾، كەوتنە شوین كەسكەوەش كە سامانەكەى و پۆلەكانى تەنیا زیانبارییان بۆ زیاد كرد، واتە: ئەو سامانەى خوا پێیدا بوون، ئەو كۆرۆ كچانەى خوا پێیدا بوون، لە جیاتى ئەوەى بیانكاتە ئامرازێك بۆ خو پێ لە خوا وەنیزىك خستى و، سوپاسگوزارى بۆ خوا كردن، بە پێچەوانەو: بەهۆى سامانەكەیانەو زياتر بوغرا بوون و لە كەوڵى خوایان دەرچوون و، بەهۆى پۆلەكانیشیانەو زياتر لە خوا ياخى بوون، وشەى ﴿وَوْلَدُهُ﴾، خویندراویشەتەو: (وَوْلَدُهُ)، (وُلْدٌ وَ وَلَدٌ)، هەردووکیان كۆى (مَوْلُودٌ)، و بە مانای (أَوْلَادٌ) دین، واتە: پۆلەكان.

كە دەشفەرموى: ﴿إِنَّهُمْ عَصَوْنِي﴾، ئەوانە سەرپێچیان لێكردم واتە: بەردەوام بوون لەسەر سەرپێچى لێكردنم، ئەگەرنا پێشیش وەنەبێ فەرمانبەرى بووبن.

(٣) - ﴿وَمَكْرُؤًا مَّكْرًا كَبَارًا﴾، فێلێكى بێرەزایان كرد، (كَبَارًا)، واتە: زۆر گەورە، چونكە (كَبِيرٌ)، بە مانای گەورە دى (كَبَارًا) یان (كَبَارًا)، بە مانای گەورەتر دى، بەلام (كَبَارًا)، واتە: زۆر گەورە، زیدەپۆی زياترى تێداى، (إِبْنُ زَيْدٍ)، دەلى: (كَبَارًا أَيْ كَبِيرًا) (كَبَارًا) واتە: زۆر، هەندىکیان گوتووینە: (كَبَارًا أَيْ عَظِيمًا)، واتە: پیلانیكى مەزن.

زانایان گوتووینە: (كَبِيرٌ وَ كَبَارٌ وَ كَبَارًا)، وهك (عَجِبٌ وَ عَجَابٌ وَ عَجَابٌ)، وان، (عَجِيبٌ)، واتە: سەیر (عَجَابٌ)، واتە: زۆر سەیر، (عَجَابٌ)، یانى: ئەو پەرى سەيرو سەرسوڕهێنەر، هەروەها وهك: (حَسَنٌ حُسَانٌ حُسَانٌ)، چاك، زۆر چاك، زۆر زۆر چاك.

(٤) - ﴿وَقَالُوا لَا نَذَرُنَّ إِلَهَتَكُمْ﴾، گوتیشیان: دەستبەردارى پەرستراوەكانتان مەبن، ﴿لَا نَذَرُنَّ﴾، واتە: (لَا تَتَرَكُنَّ لَا تَدَعُنَّ)، دەستبەردارى پەرستراوەكانتان مەبن بۆ قسەى نووح ﷺ كە بانگتان دەكات بۆ خوا پەرستى و بە قسەى مەكەن.

(٥) - ﴿وَلَا نَذَرُنَّ وَدًّا وَلَا سُوَاعًا وَلَا يَغُوثَ وَيَعُوقَ وَنَسْرًا﴾، هەروەها دەستبەردارى وەدو سواع و یەغووث و یەعووق و نەسر، مەبن، ﴿وَدًّا﴾، خویندراویشەتەو: (وَدًّا)، (وَدًّا) تَذَرُنَّ وَدًّا، گومانى تێدا نیه كە ئەو بت و صەنەمانە پێش هەلسانى توفان پەرستاون.

ئەوھش بەلگەيە لەسەر ئەوھ كە بپەرستى شتىكى دىرينەو، ريشەي بە قولايى مېژوودا چۆتە خوار، بەلام چونكە لە كۆتايى ئەم دەرسەدا كورتە باسك لە بارەي بت پەرستىيەوھ دەكەين: ھەم ماناي بپەرستى، ھەم مېژووي بپەرستى، ھۆكارەكانى بپەرستى، ھەم پەيوەندىي نىوان بپەرستى و شىرك، بۆيە لىرە لەسەرى ناچين.

(۶) - ﴿وَقَدْ أَضَلُّوا كَثِيرًا﴾، بىگومان ئەوان خەلكىكى زۆريان گومرا كرد، پىدە چى لىرەدا مەبەست لە راناوى كۆ لە (أَضَلُّوا) دا، سەركرەدەكان (رُؤَسَاءَ بَيٍّ)، دەشگونجى مەبەست پىي سەنەمەكان بى، بۆيەش راناوى كۆي عاقلانى بۆ بەكارھىنانون ﴿أَضَلُّوا﴾، وەك مامەلە كردن لەگەل عەقلى ئەوانەدا كە بتەكانيان پەرستوون و، پىيان وابووھ خاوەن عەقل و شعورو ئىرادەن.

(۷) - ﴿وَلَا تَزِدِ الظَّالِمِينَ إِلَّا ضَلَالًا﴾، (پەرورەدگارم!) ستەمكاران تەنيا گومرايان بۆ زياد بكە، (ضلال) لەم پرستەيەدا سى واتاي ھەن:

أ- دەگونجى لىرەدا مەبەست پىي لە بەين چوون بى، (هَلَاكًا).

ب- دەشگونجى مەبەست ئاوابى: (ضَلَالًا: عَنِ الْكَيْدِ الْخَيْث)، واتە: ئەو پىلانەي دەيگىرن، خوايە! تۆ ھەر گومرايان بۆ زياد بكە، كە پىلانەكەيان سەرنەگرى.

ج- منيش رام وايە - كە رەنگە لە ھەندىك لە تەفسىرەكانىشدا ھاتى - (ضلال) لىرەدا بەماناي گومرايەوھ، ئەوھ وەك تووك و نزاىەكەي مووسا عليه السلام وايە، لە كاتىك دا زۆر پەست و توورەو بىزار بوو بوو لە فىرەھون و دارو دەستەكەي و فەرمووي: ﴿رَبَّنَا أَطْمِسْ عَلَيَّ أَمْوَالَهُمْ وَاشْدُدْ عَلَى قُلُوبِهِمْ فَلَا يُؤْمِنُوا حَتَّى يَرَوْا الْعَذَابَ الْأَلِيمَ﴾ ﴿٨٨﴾ يونس، پەرورەدگارمان! مال و سامانى فىرەھون و دارو دەستەكەي لەبەين بەرەو مەيھىلە (طمس)، {بىرتىيە لە كوزانەوھو سىرنەوھى شتىك}، ﴿وَأَشْدُدْ عَلَى قُلُوبِهِمْ﴾، دلشيان ببەستەو گرىي بدە، وەك چۆن زارى توورەكەيەك دەبەستى و مەشكەيەك، كوندەيەك، دەمەكەي دەبەستى بۆ ئەوھى ئەو ئاوەي تىيدايە نەرتى، ئاوا دلىان ببەستە با ئىمانى نەچىتەتى، ﴿فَلَا

يُؤْمِنُوا حَتَّىٰ يَرَوْا الْعَذَابَ الْأَلِيمَ ﴿٨٨﴾ با بېروا نه هیښن تاكو ئازاری به ئیش ده بینن، دیاره خواش ﴿٨٩﴾ تووکه که ی (۱) لى قبول کردوه: ﴿قَالَ قَدْ أُجِيبَت دَعْوَتُكُمَا﴾ یونس، (خوا) فەرمووی: پارانه وه که ی هەردووکتان (تۆو هاروونی برات) قبول بوو، لیره ش که خوی پەروەردگار لە سەر زمانی نوح دەگپێتتەوه که گوتوو یه تی: ﴿وَلَا تُزِدِ الظَّالِمِينَ إِلَّا ضَلَالًا﴾ ﴿٩٠﴾ سته مکاران هەر گومرایان بۆ زیاد بکه، پیم وایه هەر چه نده ده گونجی به مانای: له بهینچوون و، به مانای ئەوه بێ که پیلانه که یان سەر نه گری، به لام ده شگونجی به مانای ئەوه بێ، خوايه! هەر زیاتر گومرایان بکه و باپتر به گومراییدا نغرو بێ و قوول ببه وه، چونکه نوح زانیویه تی که ههتا گومرا ترين، سزای خوا لیان نزیکتەر، سزای خوا بۆشیان سه ختەر، وهك پيشتريش باس مکرد له مانا گشتیه که یدا دیاره نوح ﴿الْعَالَمِينَ﴾ له لایه ن خواوه هه والی پیدراوه که ئەوانه بېروا نه هیښن، بۆیه ئەو تووک و نزایه ی لیکردوون.

٨- ﴿مِمَّا خَطِيئَتِهِمْ أُغْرِقُوا﴾ به هۆی تاوانه کانیانه وه نغرو بوون، خویندراویشه ته وه: (مِمَّا خَطَايَاهُمْ)، ههروه ها ﴿أُغْرِقُوا﴾، خویندراویشه ته وه: (عُرِقُوا)، (أُغْرِقُوا وَعُرِقُوا)، یه ك واتیان هه یه، واته: به هۆی گوناھو تاوانه کانیانه وه نغرو بوون، خنکێزان، وشه ی (ما) له: ﴿مِمَّا خَطِيئَتِهِمْ﴾ دا، زیاد کراوه ئەصلی خو ی (مِنْ خَطِيئَتِهِمْ) ه، یانی: (مِنْ أَجْلِ خَطِيئَتِهِمْ)، به هۆی گوناھه کانیانه وه، به لام (مَا) یه که زیاد کراوه بۆ جه ختکردنه وه و گه وه پيشاندانی گوناھه کانیان.

٩- ﴿فَادْخُلُوا نَارًا﴾ یه کسه ر دوا به دوا ی ئەوه ی خنکێزان له ئاودا، خرانه نیو ناگره وه ش، ناگریکی بپه رزا، ئنجا ئەمه ش دوو ئەگه ری هه ن:

١- ده گونجی مه به ست پێی ناگری دۆزه خ بێ له قوناغی به رزه خدا، وهك له فەرمایشته کانی پیغه مبه ردا ﴿هَاتُوهُ﴾ هاتوه، که له دوا ی جیا بونه وه ی رووح له جه سته، مروّف ده که وێته نیو نازو نیعمه ت خو شیی و ئەگه ر ئەهلی ئیمان بێ ده چێته به هه شت، یاخود ده که وێته ناخو شیی و سزاو ئازاره وه، ئەگه ر بیپروا و خراپه کار بووبی.

(١) تووک: له زمانی کوردیی دا یانی: پارانه وه بۆ زیان پینگه یشتن (دعاء بالشّر).

۲- دەشگونجی مەبەست لەم ئاگرە، ئاگری پۆژی دوا یی بی، ئەم ئەگەرەش هەر هەیه، بەلام مادام ﴿فَادْخُلُوا نَارًا﴾، بە (فَاءِ التَّعْقِيبِ) هاتو، یانی: یەكسەر دوا بە دوا ی ئەو هی خنکیتران، یەكسەر چوونە نیو ئاگرەو، ئەو شیمانەو ئەگەرە بەهێزترە کە مەبەست پێی سزاو ئازاری قوئاغی بەرزەخ بی.

۱۰- ﴿فَلَمْ يَجِدُوا لَهُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ أَنْصَارًا﴾، جگە لە خواش هیچ پشتیوانانێکیان چنگ نەکەوتن، ئەمەش جوړیک له توانج تیگرتیانە، یانی: پەرستراوەکانیان کە پێیان دەنازین و توند توند دەستیان پێوە گرتبوون، هیچ سوودیای پێ نەگەیاندن، نە شەفاعەتیان بو کردن، نە بەرگریان لێکردن، نە سوودیای پێگەیاندن، نە زیانیان لێ دوورخستنهوه.

مهسه له ی دووهم:

له خوا پارانه وهی نووح عليه السلام که هیچ تاکیک و خانوونشینیک له کافره کان نه هیلی و قره بریان بکات، چونکه نه گهر بیان هیلی، بهنده کانی خوا گومرا ده کهن و، بیجگه له بیپروایانی تاوانباریشیان لی وه پاش ناکه ون، پاشان له خوا پارانه وهی بو خوئی و بابی و دایکی و پروادارانی پیاو و ئافرهت و، ههرچی زیاتر فه وتاندنی کافره کان:

خوا ده فهرموئ: ﴿ وَقَالَ نُوحٌ رَبِّ لَا تَذَرْنِي عَلَى الْأَرْضِ مِنَ الْكَافِرِينَ دَيَّارًا ۚ (٢٦) إِنَّكَ إِن تَذَرَهُمْ يُضِلُّوا عِبَادَكَ وَلَا يَلِدُوا إِلَّا فَاجِرًا كَفَّارًا ۚ (٢٧) رَبِّ آغْفِرْ لِي وَلِوَلَدِي وَلِمَنْ دَخَلَ بَيْتِي مُؤْمِنًا وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ وَلَا تَزِدِ الظَّالِمِينَ إِلَّا نَبَارًا ۚ (٢٨) ۝ ﴾

شیکردنه وهی ئەم ئایه تانه، له ههوت برگه دا:

١- ﴿ وَقَالَ نُوحٌ رَبِّ لَا تَذَرْنِي عَلَى الْأَرْضِ مِنَ الْكَافِرِينَ دَيَّارًا ۚ ﴾ ههروهها نووح گوئ: پهروهردگارم! هیچ تاکیک له سه زهوی له بیپروایان مه هیله، وپرای ته وهی نووح عليه السلام تهو قسه یه ی پیشی کرد که له خوا پارایه وهو فهرموئ: ﴿ وَلَا تَزِدِ الظَّالِمِينَ إِلَّا ضَلَالًا ۚ ﴾، ئەم پارانه وهیه شی گوت، ئەم داوا یه شی له خوا کرد: ﴿ وَقَالَ نُوحٌ رَبِّ ﴾، ههروهها نووح گوئ: پهروهردگارم! ﴿ لَا تَذَرْنِي عَلَى الْأَرْضِ مِنَ الْكَافِرِينَ دَيَّارًا ۚ ﴾، تاکیک، مالنشینیک له بیپروایه کان له سه زهوی مه هیله، (الطبری)، گوتوویه تی: (وَيَعْنِي بِالْدَيَّارِ مَنْ يَدُورُ فِي الْأَرْضِ، فَيَذْهَبُ وَيَجِيءُ فِيهَا، كَمَا قِيلَ: الدَّيَّارُ: الْحَيُّ الْقَائِمُ)، یانی: (دیار)، که سیکه له زهویدا دی و ده چی و دی و ده روا، ههندی کیش گوتوویانه: (دیار)، لیرده دا مه بهست پی زیندوویه کی راوه ستاوه، واته: پهروهردگارم! مروقی به پیوه یان لی مه هیله.

به لام مانای دیارتری (دیار)، بریتیه له: (مَنْ يَسْكُن الدَّارَ)، که سیک که له مالدا نیشته جیه.

(۲) - ﴿إِنَّكَ إِن تَذَرَهُمْ يُضِلُّوا عِبَادَكَ﴾، {نوح عليه السلام} به لگه و پاساو دینیته وه که بۆچی که سیان لی نه هیلی؟ ده فهرموئ: { به دنیایی (پهروهردگارم!) نه گهر تو بیانهیلی (وازیان لی بینی و نه یانفهره و تینی)، تیکرای بهنده کانت گومرا ده کهن، واته: نهو به ندانه ت که پروایان به من هیناوه، نهوانه ش گومرا ده کهن، چونکه ههر بهرده وامن، له سهر بیپروایی و مله ویری و دژایه تی.

(۳) - ﴿وَلَا يَلِدُوا إِلَّا فَاِجْرًا كَفَّارًا﴾، ته نیا تاوانباری سپله و بیپرواشیان لی ده بن، واته: نه وهی لیشیان ده بن، زور تاوانبارو خراپه کاره، (الْفَاِجِرُ: الْمُتَصِفُ بِالْفُجُورِ، وَهُوَ الْعَمَلُ الشَّدِيدُ الْفَسَادِ)، (فَاِجِرُ)، که سیکه سیفه تی (فُجُورِ) ی تیدا هه یه و (فُجُورِ) یش، بریتیه له کاریکی زور تیکده رانه و خراپ، (وَالْكَفَّارُ: مُبَالِغَةٌ فِي الْكُفْرِ، أَوْ الْكُفْرَانِ)، (كُفَّارِ)، زیده واییه له (کفر) یان له (کُفْرَانِ) دا، (کُفْرُ)، واته: بیپروایی (کُفْرَانِ) یش، واته: سپله یی و ناسوپاسی، لیردها نوح عليه السلام به تنگ نه وه وه یه که نه گهر که سیان لی بمینی، بهنده کان گومرا ده کهن، ههروه ها نه گهر نهوانه نه سل و وه چه یان بهرده وام بی، ههر مروقی خراپه کارو بیپروا سپله یان لی ده بی.

لیردها (إِبْنُ عَاشُور)، قسه یه کی جوان ده کات ده لی: (وَفِي كَلَامِ نُوحٍ دَلَالَةٌ عَلَى أَنَّ الْمُصْلِحِينَ يَهْتَمُّونَ بِإِصْلَاحِ حَيْلِهِمُ الْحَاضِرِ، وَلَا يُهْمِلُونَ تَأْسِيسَ أُسُسِ إِصْلَاحِ الْأَجْيَالِ الْآتِيَةِ)، واته: نهو قسه یه ی نوح (پارانه وه که ی نوح عليه السلام) نه وه ده گه یه نی که چاکساز بیکاران، وپرای نه وهی گرنگی ده ده ن به چاککردنی نهو کومه لگایه ی تیدان، نه وه ش پشت گوئی ناخه ن که بناغه یه ک دابنن بۆ چاککردنی جیل و وه چه کانی که دواتر دین.

(۴) - ﴿رَبِّ اغْفِرْ لِي وَلِوَلَدَيَّ﴾، پهروهردگارم! له خوم و له باب و دایکم خوشبه، له ته وراتدا ده لی: بابی نوح ناوی (له مه ک) بووه، دایکیشی ناوی (شه مخا کچی ثانوش) بووه، به لام نه وه جیی پشت پیبه ستز نیه و، هیچ بهرزه وه ندیه کیش نه به ستر او ته وه به وه وه که ناوی باب و دایکی نوح، بزانی، نه گهر نا خوی کار به جی باسی ده کرد،

گرنگ ئەوھىيە نووح دەپارېتەوھ بۆ خۆى و بۆ باب و دايكى و ئەوھش بەلگەھىيە لەسەر ئەوھى باب و دايكى پروادار بوون، ئەگەرنا بۆيان نەدەپارايەوھ، چونكە دەزانى كە خوا ﷺ پارانەوھ بۆ بېيروايان قبول ناكات.

۵- ﴿وَلَمَن دَخَلَ بَيْتَ مُؤْمِنًا﴾، ھەروھە (پەروەردگارم!) لە ھەر كەسكەش ببوورە كە بە پروادارىيە دېتە مائەكەى منەوھ، ﴿بَيْتَ﴾، خويندراوھتەوھش: (بَيْتِي)، لێرە كە دەفەرموى: ئەو كەسەى بە پروادارىيە دېتە مائەكەى، واتە: ئەوھى زياتر لەگەلم تىكەلەو، ھاموشۆم دەكات، كە بە دلىيەى پروادارو پارىزكاران، پىغەمبەرى خاتەمىش فەرموويەتى: ﴿لَا تُصَاحِبْ إِلَّا مُؤْمِنًا، وَلَا يَأْكُلْ طَعَامُكَ إِلَّا تَقِيًّا﴾^(۱)، واتە: ھاوھلەيەتەى پروادار نەبى مەكەو، با پارىزكار نەبى خواردنت نەخوات.

۶- ﴿وَالْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ﴾، ھەروھە (ئەى پەروەردگارم!) لە پياوانى پروادارو ئافرەتەنى پروادارىش ببوورە، چاوپۆشيان لى بكە لە ھەلەو كەم و كورپىيەكانيان.

۷- ﴿وَلَا تَزِدِ الظَّالِمِينَ إِلَّا تَبَارًا﴾، ستەمكارانىش ھەر سەر بە فەتارەت چوون و، تىك و پىك شكان و، دۆران و زيانباريان بۆ زياد بكە، (التَّبَارُ: الْهَلَاكُ، تَبَرُّهُ تَتَبَرًّا أَيْ: كَسَرُهُ وَأَهْلَاكُهُ ﴿مُتَبَرِّ مَا هُمْ فِيهِ﴾^(۱۳۹)، الأعراف، مُكَسَّرٌ مُهْلِكٌ، (تَبَارٌ، يَانى: (هَلَاكٌ)، فەوتان (تَبَرُّهُ تَتَبَرًّا)، ھەروھە (تَبَرُّهُ، تَبَارًا)؛، واتە: فەوتاندى بە فەوتاندن يان شكاندى، ﴿مُتَبَرِّ مَا هُمْ فِيهِ﴾^(۱۳۹)، الأعراف، واتە: (مُكَسَّرٌ أَوْ مُهْلِكٌ)، واتە: تىكشكاوھو فەوتاوھ ئەوھى ئەوان تىيدان، واتە: ئەوانەى بتان دەپەرستى، خۆيان و بپەرستىيەكەيان سەريان بە فەتارەت دەچى و، تىكشكاو و بى ئەنجام و بى ئاكامن.

(۱) أخرجه أحمد: ۱۱۳۵۵، والدارمي: ۲۰۵۷، وأبو داود: ۴۸۳۲، والترمذي: ۲۳۹۵، وقال: حسن، وأبو يعلى: ۱۳۱۵، وابن حبان: ۵۵۴، والحاكم: ۷۱۶۹، وقال: صحيح الإسناد.

کورتە باسیک له باره‌ی بته‌رستییه‌وه

به‌پێزان! ئەم کورتە باسه له چوار برگه‌دا ده‌خه‌ینه‌پروو:

برگه‌ی یه‌که‌م: پێناسه‌ی وشه‌کانی: (صَنَمَ، وَثْنٌ، نَصَبٌ).

ئهم سێ وشه‌یه له‌ قورئاندا به‌کارهاتوون، بۆ ئه‌و په‌رستراوانه‌ی جگه‌ له‌ خوا ده‌په‌رستین، له‌ شیوه‌ی به‌ردو په‌یکه‌رو ئه‌و شتانه‌دا که دایانناون له‌ په‌رستگاگاندا، بۆیه به‌ پێویستم زانی سه‌ره‌تا ئهم سێ وشه‌یه له‌ پرووی زمانه‌وانییه‌وه شی‌ی بکه‌ینه‌وه:

۱- وشه‌ی (الصَّنَمَ): (المعجم الوسيط)^(۱)، ده‌لی: (صَنَمَ فُلَانٌ: صَنَعَ صَنَمًا، وَصَنَمَ الشَّيْءَ: مَثَلَهُ عَلَى صُورَةِ الصَّنَمِ، الصَّنَمُ: مَثَالٌ مِنْ حَجَرٍ أَوْ خَشَبٍ أَوْ مَعْدِنٍ، كَانُوا يَزْعُمُونَ أَنَّ عِبَادَتَهُ تُقَرِّبُهُمْ إِلَى اللَّهِ، وَالْجَمْعُ الْأَصْنَامُ، وَفِي التَّنْزِيلِ: ﴿فَأَتَوْا عَلَى قَوْمٍ يَعْكُفُونَ عَلَى أَصْنَامٍ لَهُمْ﴾ (الأعراف)، واته: (صَنَمَ فُلَانٌ)، واته: فُلَانُكەس سه‌نه‌میکی دروستکرد، (صَنَمَ الشَّيْءَ)، واته: وینه‌ی شته‌که‌ی کیشا له‌ سه‌ر شیوه‌ی سه‌نه‌م، (صَنَمَ): په‌یکه‌ریکه له‌ به‌رد، یان له‌ دارو ته‌خته، یاخود له‌ کانزا، له‌ سه‌ر شیوه‌یه‌که له‌ شیوه‌کان دروست ده‌کری، (تَنَجَا له‌ سه‌ر شیوه‌ی مروّقه، یان له‌ سه‌ر شیوه‌ی دروستکراویکه به‌ ئه‌ندیشه‌و خه‌یاڵ، یان له‌ سه‌ر شیوه‌ی ئاژه‌لیکه یان بالنده‌یه‌که، یان به‌ خه‌یاڵی خو‌یا‌ن له‌ سه‌ر شیوه‌ی شه‌یتانه، یان له‌ سه‌ر شیوه‌ی فریشته‌یه به‌ خه‌یاڵی خو‌یا‌ن و، چونکه که‌س شه‌یتان و فریشته‌ی نه‌بینیون، پێیان وابوو په‌رستنی ئه‌و سه‌نه‌مه له‌ خوایان نزیک ده‌خاته‌وه، کو‌ی (صَنَمَ)یش، (أَصْنَام)هو، له‌ قورئانیش دا هاته‌وه: ﴿فَأَتَوْا عَلَى قَوْمٍ يَعْكُفُونَ عَلَى أَصْنَامٍ لَهُمْ﴾ (الأعراف، به‌نوو ئیسرائیل به‌ لای کو‌مه‌لیکدا تیپه‌رین که ده‌مانه‌وه له‌ سه‌ر هه‌ندی‌ک له‌ بته‌کانیان، واته: له‌ ده‌وریان ده‌مانه‌وه و ده‌یانپه‌رستن.

له كوردیى دا (صَنَم): وشەى صەنەمیشى بۆ بە كاردى و، بتیشى بۆ بە كاردى و، په يكه ریشى بۆ بە كاردى.

خاوهنى (مفردات ألفاظ القرآن)^(۱)، ده لى: (الصَّنَم: جُثَّةٌ مُتَّخَذَةٌ مِنْ فِصَّةٍ، أَوْ نَحَاسٍ، أَوْ خَشَبٍ، كَانُوا يَعْبُدُونَهَا مُتَقَرَّبِينَ بِهِ إِلَى اللَّهِ تَعَالَى، وَجَمْعُهُ أَصْنَامٌ قَالَ تَعَالَى: ﴿أَتَتَّخِذُ أَصْنَامًا ءَالِهَةً﴾ (۷۴) الأنعام، وَقَالَ: ﴿لَأَكِيدَنَّ أَصْنَامَكُمْ﴾ (۵۷) الأنبياء، قَالَ بَعْضُ الْحُكَمَاءِ: كُلُّ مَا عُبِدَ مِنْ دُونِ اللَّهِ بَلْ كُلُّ مَا يُشْغَلُ عَنِ اللَّهِ تَعَالَى يُقَالُ لَهُ: صَنَمٌ، وَعَلَى هَذَا الْوَجْهِ، قَالَ إِبْرَاهِيمُ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَيْهِ: ﴿وَأَجْنُبْنِي وَبَنِيَّ أَنْ نَعْبُدَ الْأَصْنَامَ﴾ (۳۵) إبراهيم، فَمَعْلُومٌ أَنَّ إِبْرَاهِيمَ مَعَ تَحَقُّقِهِ بِمَعْرِفَةِ اللَّهِ تَعَالَى وَاطِّلَاعِهِ عَلَى حِكْمَتِهِ، لَمْ يَكُنْ مِمَّنْ يَخَافُ أَنْ يَعُودَ إِلَى عِبَادَةِ تِلْكَ الْجُثَثِ الَّتِي كَانُوا يَعْبُدُونَهَا، فَكَأَنَّهُ قَالَ: اجْنُبْنِي عَنِ الْإِشْتِغَالِ بِمَا يَصْرِفُنِي عَنْكَ).

واته: (صَنَم): جهسته يه كه له زيو، يان له مس، يان له تهخته دروست ده كرى و په يكه ريكه، عاده تيان وابوو ده يانپه رست، به حيسابى خويان بۆ ئه وهى پيى له خواى بهرز نزيك كه ونه وه، كوى (صَنَم)، (أَصْنَام) ه، خواى بهرز فهرموويه تى: ﴿أَتَتَّخِذُ أَصْنَامًا ءَالِهَةً﴾ (۷۴) الأنعام، ئايا تو صەنەمان دەكهى به په رستراو؟ ئه وه ئيپراهيم عليه السلام به بابى ده لى، ههروه ها ﴿لَأَكِيدَنَّ أَصْنَامَكُمْ﴾ (۵۷) الأنبياء، واته: پلانيك له دژى بته كانتان داده نيم، ئه ويش هه ر قسهى ئيپراهيمه، هه نديك له حه كيمه كان گوتوو يانه: هه ر شتيك جگه له خواى به رستري، به لكو هه ر شتيك كه مروف له خواى بهرز بى ئاگا بكات، پيى ده گوتري: (صَنَم)، ئنجا لهم پرووه وهيه كه ئيپراهيم عليه السلام له خوا پاراوه ته وه و فهرموويه تى: ﴿وَأَجْنُبْنِي وَبَنِيَّ أَنْ نَعْبُدَ الْأَصْنَامَ﴾ (۳۵) إبراهيم، واته: (خوايه!) خوّم و رۆله كانم بپاريژه له وهى بتانپه رستين، چونكه شتيكى زانراوه ئيپراهيم دواى ئه وهى خواى بهرزى چاك ناسيووه، ئاگادارى حيكمه تى خوا بووه، له وه نه ترساوه بگه رپته وه بۆ په رستنى ئه و بتانه، ئه و جه ستانه ي گه له كهى په رستوو يانن، به لكو

وهك نهوهی فهرمووییتی: دوورم بخهوهو همپاریزه لهوهی سهرقالبم به ههر شتیكهوه كه له تۆم بئ ئاگام بكات.

۲- وشه‌ی (الْوَثْنُ): كه له قورئانیشدا هاتوه، خاوه‌نی (المعجم الوسيط)^(۱)، ده‌لئ: (وَوَثْنُ الشَّيْءِ بِالْمَكَانِ يَثْنُ وَثْنًا: أَقَامَ وَثَبَتْ فَهُوَ وَاثْنٌ، وَالْجَمْعُ وَثْنٌ، الْوَثْنُ: التَّمَالُّ يُعْبَدُ سَوَاءً كَانَ مِنْ خَشَبٍ، أَمْ حَجَرٍ، أَمْ نُحَاسٍ، أَمْ فِضَّةٍ، أَمْ غَيْرِ ذَلِكَ.. الْوَثْنِيُّ: مَنْ يَتَّخِذُ عِبَادَةَ الْوَثْنِ، يُقَالُ: رَجُلٌ وَثْنِيٌّ، وَقَوْمٌ وَثْنِيُونَ، وَأَمْرَةٌ وَثْنِيَّةٌ، وَنِسَاءٌ وَثْنِيَّاتٌ، وَالْوَثْنِيَّةُ: مَذْهَبُ عَبْدَةِ الْأَوْثَانِ).

واته: له زمانی عه‌ره‌بیی دا ده‌گوتری: (وَوَثْنُ الشَّيْءِ بِالْمَكَانِ يَثْنُ وَثْنًا: أَقَامَ وَثَبَتْ)، واته: شته‌كه له شوینه‌كه چه‌سپاو لئی نیشته‌جی بوو، (فَهُوَ وَاثْنٌ)، نهو نیشته‌جیی، كو‌ی (وَاثْنٌ) یش (وَوَثْنٌ) ه، (وَوَثْنٌ) یش بریتیه لهو په‌یکه‌ره‌ی ده‌په‌رستری، ئنجا ئایا له دارو ته‌خته‌ بئ، له به‌رد بئ، یان له مس بئ، یان له زیو بئ، یان ههر مادده‌یه‌کی دیکه‌ بئ، (وَوَثْنِيٌّ)، كه‌سیكه‌ دینه‌كه‌ی بریتیه له په‌رستنی (وَوَثْنٌ)، (واته: په‌یکه‌رو بت)، ده‌گوتری: پیاو‌یکی بته‌پرست و كو‌مه‌لیکی بته‌پرست و ئافره‌تیکی بته‌پرست و ئافره‌تانیکی بته‌پرست، (وَوَثْنِيَّةٌ) ش، ر‌ییازی بته‌پرسته‌كان و په‌یکه‌ر په‌رسته‌كانه.

۳- وشه‌ی (نصب): راغیبی ته‌سفه‌هانیی له (مفردات ألفاظ القرآن) دا^(۲)، ده‌لئ: (نَصَبُ الشَّيْءِ: وَضْعُهُ وَضْعًا نَاتِيًا ; كَنَصَبِ الرُّمَحِ وَالْبِنَاءِ وَالْحَجَرِ، وَالنَّصِيبُ الْحِجَارَةُ تُنْصَبُ عَلَى الشَّيْءِ، وَجَمْعُهُ نَصَائِبٌ وَنُصْبٌ بِضَمَّتَيْنِ، وَكَانَ لِلْعَرَبِ حِجَارَةً تَعْبُدُهَا وَتَذْبَحُ عَلَيْهَا، قَالَ تَعَالَى: ﴿كَانَهُمْ إِلَىٰ نَصَبٍ يُفُضُّونَ﴾^(۳) المعارج، وَقَالَ: ﴿وَمَا ذُبِحَ عَلَىٰ النَّصَبِ﴾^(۴) المائدة، وَقَدْ يُقَالُ فِي جَمْعِهِ: أَنْصَابٌ قَالَ: ﴿وَالْأَنْصَابُ وَالْأَزْلَمُ﴾^(۵) المائدة).

واته: (نَصَبُ الشَّيْءِ)، یانی: چه‌قاندنی نهو شته به شیوه‌یه‌ك به‌رز بیته‌وه، وه‌ك چو‌ن یم و نیزه‌و خانوو و به‌رد ده‌چه‌قن‌رین و به‌رزده‌کرینه‌وه، (نَصِيبٌ) یش

(۱) ص: ۱۰۱۳.

(۲) ص: ۸۰۷.

بەردىكە لەسەر شتىك دەچەقینى و بە (نَصَابُ)، كۆ دەكریتەووە بە (نُصَبُ) یش،
 عەرەب بەردىكيان ھەبوو پەرستوو یانەو، ئاژەلیان لەلا سەر بریو ە بۆ ەتەکانیان،
 خواى بەرز دەفەرمووی: ﴿كَانَهُمْ إِلَىٰ نُصَبٍ يُّفَضُّونَ﴾ (۴۳) المعارج، بېروایەکان
 بەرەو ەرووی تۆ دین (ئەى موھەممەد ﷺ) یاخود: بېروایەکان لە ەروۆى دواى
 دا كە بانگ دەكرین و لە گۆرەکانیان ھەلەدەستیننەو، ەك بەرەو ەتەکانیان
 بچن ئاوا بە خیرایى دەپۆن، ھەرەھا خوا فەرموویەتى: ﴿وَمَا ذُبِحَ عَلَىٰ النَّصَبِ﴾
 (۲) المائدة، ئەو ەى لەسەر بەردەکان سەر دەپرۆى، ((نُصَبُ)، كۆى (نَصِيبُ)
 ە، یانى: ئەو بەردەى دادەنرۆ و دەپەرستۆى، ھەرەھا بۆ كۆى (نَصِيبُ) وێپرای
 (نُصَبُ)، (أَنْصَابُ) یش، ھەر دەگوترۆى، ەك خوا دەفەرمووی: ﴿وَالْأَنْصَابُ وَالْأَزْلَمُ﴾
 (۹۰) المائدة، نەصەبەکان و زەلەمەکان.

(المعجم الوسيط)^(۱)، لە بارەى نەصەبەو دەلۆى: (النَّصَبُ: الْعَلَمُ الْمَنْصُوبُ،
 وَالنَّصَبُ: عَلَامَةٌ تُنْصَبُ عِنْدَ الْحَدِّ، أَوِ الْغَايَةِ، وَالنَّصَبُ: مَا كَانَ يُنْصَبُ لِعِبَادَةٍ مِنْ دُونِ
 اللَّهِ، وَالْجَمْعُ أَنْصَابٌ، وَالنَّصَبُ: الْمَنْصُوبُ، وَالنَّصَبُ: مَا يُقَامُ مِنْ بَنَاءٍ ذِكْرَى لِشَخْصٍ
 أَوْ حَادِثَةٍ، وَالنَّصَبُ: مَا نُصِبَ وَعِيدَ مِنْ دُونِ اللَّهِ، وَالْجَمْعُ أَنْصَابٌ).

واتە: (نُصَبُ)، یان (نُصَبُ)، بریتیە لە نیشانەى كى چەقیندراو، نیشانەى كە
 كە لە لای سنوورێك یاخود لە لای كۆتایى شتىك دادەنرۆى، ھەرەھا (نُصَبُ)،
 بەو ەش گوتراو ە كە لە جیاتى خوا پەرستراو ە بە (أَنْصَابُ)، كۆ دەكریتەو،
 ھەرەھا ەك چۆن (نُصَبُ)، ئاواى ە (نُصَبُ) یش ئەو ەى پێشیان بە بۆر بوو،
 ئەمیان بە زەنە، بە مانای (مَنْصُوبُ)، واتە: چەقیندراو، ھەرەھا بینایەك كە
 دروست دەكرۆ بۆ یادەو ەرى كەسێك، یادەو ەرى ەروداوێك، ھەرەھا (نُصَبُ)،
 دیسان بەو ە دەگوترۆى كە دادەنرۆ و دەپەرستۆى لە جیاتى خوا، كە ئەو یش بە
 (أَنْصَابُ)، كۆدەكریتەو.

ئەمە ئەو سى وشەيە كە خوا لە قورئاندا بەكارى ھېنانون، بۆ ھەموو ئەو شتانەى لە جىاقى خوا دەپەرستىن، كە ئىمە لە زمانى كوردىيدا وشەى: بت و پەيكەر، جارى واشە ھەر وشەى صەنەم بەكاردىنن بۆ ھەموو ئەوانە، كە وا پىدەچى وشەى صەنەم تىيدا بە مەرج نەگىرابى لەسەر وئەى شىك بى و، ھەر شىك دابىرى صەنەمى پى دەگوتى، بەلام (وثن) وا پىدەچى تىيدا بە مەرج بگىرى كە لەسەر شىوہىەك بى و پەيكەرىك بى، (نُصْب) یش، ديسان مەرج نىە وئەداربى و لەوانەيە بەردىك بى شوىئىك بى پى دەگوتى: (نُصْب)، جىاوازيەكەيان ئەوہىە، بەلام وەك گوتم: لە زمانى كوردىغدا بە ھەموويان دەگوتى: بت، صەنەم، پەيكەر.

بەرگەى دووہەم: ھۆكارو ھاندەرەكانى بىپەرستى:

ئەم بەرگەى دووہەمە يەكسەر لە تەفسىرەكەى (فخر الدين الرازى): (التفسير الكبير أو مفاتيح الغيب)^(۱)، دەگوازينەو، ئەويش لە كىتبى (الرُّد على عبدة الأصنام) ى (أبو زيد البلخي) يەو، ھىناو.

(أبو زيد البلخي)، لە سەرەتاوہ قسەيەكى جوان دەكات و دەلى: ئەوہ كە مروڤ زانىارىى ھەبى بەوہى ئەو دارو تەختەيە، يان ئەو بەردە داتاشراو، لەو كاتەدا، بەدەيھنەرى ئاسمانەكان و زەوى نىەو، بەدەيھنەرى پرووہك و ژياندار نىە، شىتىكى زانراو پروون و بەلگە نەويستەو، زانراو بەلگە نەويستەكانىش نابى راجىايان لە نىوان عاقلاندا لەسەر ھەبى ئەوہ لەلەيەكەوہ، لە لايەكى دىكەشەوہ: بىپەرستى ئايىنىك بووہ پىش نووحيش ھەر ھەبووہ، بە بەلگەى ئەو ئايەتە موبارەكە، كە گەلەكەى نووح لە نىو خوياندا دەلىن: ﴿وَلَا تَذَرْنِ وَدًّا وَلَا سُوَاعًا وَلَا يَغُوثَ وَيَعُوقَ وَنَسْرًا﴾ ، كەواتە: لەسەردەمى نووحەوہو لە پىش نووحيشەوہ، ئەو بت و صەنەمانە ھەر بوون، چونكە نووح ھاتوہ

(۱) بەرگى (۳۰)، جوزئى (۲۹)، لاپەرە (۱۳۱ - ۱۳۲).

بَلَى: دەست ھەل بگرن لەوان، کەواتە: پێش ھاتنی نووحیش عليه السلام دیاردەى بپەرستى ھەر بوو، ھەروەھا ئەو دیاردەى بپەرستى بەردەوام بوو تاكو ئەم پۆژگارەش، (ئەو لە کاتی خۆیدا گوتووێتى، بەلام تاكو پۆژگارى ئىستای ئىمەش ھەر بەردەوامە)، دەلى: زۆربەى دانىشتوان و خەلکى زەوى ئىستاش ھەر لەسەر بپەرستىن، ئنجا دەبى ئەو ئایىنى بپەرستى بەشیوەىك پاساو بدریتەو، کە عەقل بە ئاسانى لە خراپەكەى و ھەلەكەى تىنەگات، ئەگەرنا ئەو ھەموو ماوە درێژە نەدەمايەو، (وەك ئەو دەلى) لە لایەن زۆربەى خەلکى دنیاو.

ئنجا (أبو زيد البلخي) دیتە سەر پاساوەکانى و ھەوت پاساو و بیانوان دىنى، یاخود ھەوت ھاندەران دىنى بۆ ئەوانەى بت و پەیکەر و صەنەمیان پەرستوون، بە یەكێك لەو ھەوت ھاندەر و پالئەرانە، یاخود: بە یەكێك لەو ھەوت پاساو و بیانوو، بت و صەنەمیان پەرستوون، منیش یەكسەر وەرى دەگیرمە سەر کوردی:

۱- بیانووی یەكەم: (أبو معشر جعفر محمد المنجم)، گوتووێتى: ئەو بیرۆكەى بپەرستى لەوانە داكەوتو، كە پێیان وابوو خوا ﷻ جەستەى و لە شوێنىكى دیاریكراو، ئەویش بەھۆى ئەووە كە گوتووێت: خوا پووناکیە وەك ئەو پووناکیە ئىمە دەبینین! بەلام بێگومان كە خوا دەفەرموى: **﴿اللَّهُ نُورُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾** النور، مەبەست پێى پووناکیەكى دیکە، بەلام گوتووێت: خوا پووناکیە وەك ئەو پووناکیە ئىمە دەبینین و، گەورەترین پووناکیە، فریشتەکانیش كە بە دەورى عەرشەو، كە شوێنى خوا، ئەوانیش ھەر پووناکین، بەلام ئەوان پووناکی بچوون، ئنجا ئەوانەى پێیان وابوو خوا شوێنى دیاریكراوى ھەبەو جەستەى و بریتى لە پووناکی، بتيكى گەرەو مەزنیان دروستکردو لەسەر شیوەى ئەو خەيالەى خویان، كە پێیان وابوو وێنەى خواى پەروردگار، ھەروەھا ھى بچووكیشان دروستکردوون، وەك پەیکەر بۆ فریشتەکان، ئیدی ھەم بته گەرەکیان پەرستو، كە بە حیساب وێنەى خواى پەروردگار، ھەم

ورده بته كانیشیان په رستوون، كه به حیساب ته وانیش وینهی ته و فریشتانه كه به دهوړی خوی په روه ردگار هوهن.

۲- بیانوی دووهم: كومه لیک له صابیته پیان و ابووه خوا ﷺ ته ستیره و خرۆكه كانی دروستكردوون، چ گه پرۆكه كان و چ چه سپاو ه كان، (كاتی خوی پیان و ابووه چه سپاون و ئیستا دهركه وتوه، نه خیر ﴿كُلٌّ فِي فَلَكٍ يَسْبَحُونَ﴾ (۳۳) ﴿الأنبياء﴾)، ئنجا صابیته كان یان كومه لیکیان پیان و ابووه خوا سه رپه رشتیكردنی كاروباری خواره و هی دنیا، زهوی، عایدی ته و خرۆكه و ته ستیرانهی كردوه و، ته ستیره و خرۆكه كانیش بهندهی خوان و خوا ده په رستن، بویه پیویسته مروقه كان ته و خرۆكه و ته ستیرانه په رستن، ئنجا له ته نجامی ته ودا كه ته و خرۆكه و ته ستیرانه جارێك هه له اتوون و جارێك ئاوا بوون، هه ندیك په یكه ریان له سه ر شیوهی ته و خرۆكه و ته ستیرانه، وهك نوینه ری ته وان له سه ر زهوی داناون و، په رستوو یانن، كه له راستییدا مه به ستیان پی په رستنی خرۆكه و ته ستیره كان بووه، گوايه خوا كاروباری سه ر زهوی عایدی ته وان كردوه و به ته وانی سپاردوه.

۳- بیانوی سییه م: ته و ده كه ته و بته رستانه له پرۆژگاری زوو هوه، له ته ستیره په رستان بوون، له وانه بوون كه پیان و ابووه به خته وه ری و، بیخیری و نه گبه تی ته م ژیا نه دنیا یه په یوه ندی هیه به ته ستیره كان هوه، ئنجا پیان و ابووه ته گه ر بیت و شیوه یه کی سه رسو په ینه ر دروست بكری بو ته و ته ستیرانه، به شیوه ی طَلَسَم.

(طَلَسَم) یش وهك (المعجم الوسيط)^(۱)، مانای دهكات ده لی: {طَلَسَم} فِي عِلْمِ السَّخَرِ خُطُوطٌ وَأَعْدَادٌ يَزْعُمُ كَاتِبُهَا أَنَّهُ يُرَبِّطُ بِهَا رُوحَانِيَّاتِ الْكَوَاكِبِ الْعُلُويَّةِ بِالطَّبَائِعِ السَّفَلِيَّةِ، لَجَلْبِ مَحْبُوبٍ أَوْ دَفْعِ أَدَى، وَهُوَ لَفْظٌ يُونَانِيٌّ لِكُلِّ مَا هُوَ غَامِضٌ مُبْهَمٌ كَالْأَلْغَازِ وَالْأَحَاجِي، وَاتِّهَ: طِيلِلْهُ سَمَ لَه زانیاری جادوودا بریتیه له هه ندیك هیل و ژماره كه نوو سه ره كه یان پی وایه به هو ی ته و هیل و ژمارانه وه روو حانییه تی ته ستیره به رزه كان په یوه ست ده كاته وه به سرووشتی دروستكراوه نزمه كان هوه {له خواری له سه ر زهوی}، بو هیتانی

شېئىكى خۇشەويست ياخود دوور خستنهوهى ئازارىك و، وشەكەش يۇنانىيەو بۇ ھەر شېئىك كە نامۇو نەزانراو بىن بەكاردى وەك مەتەلەكان.

كەواتە: ھەندىكىيان لەو پرووہوہ بتەكانيان پەرستوون، كە ئەگەر ئەو بتانە بە شىۋەى طىللەسم بانگ بكرىن، مايەى ئەوہ دەبن پىيان لە خوا نيزىك بىنەوہ، بۇيەش گوتراوہ: وەدد كە يەككىك بووہ لە صەنەمەكانى گەلى نووح، لەسەر شىۋەى پياويك بووہو، سواع لەسەر شىۋەى ئافرەتيك بووہو، يەغووث لەسەر شىۋەى شىرىك بووہو، يەعووق لەسەر شىۋەى ئەسپىك بووہو، نەسرىش لەسەر شىۋەى دال بووہ.

۴- بيانوى چوارەمى بىپەرستەكان بۇ بىپەرستىي:

ئەوہيە كاتىك كەسانىكى چاكەكاريان لى مردوون، وئەى ئەو چاكەكارانەيان كىشاوہو پەيكەريان بۇ دروستكردوون و، مەبەستيان ئەوہ بووہ ئەو چاكەكارانە ئەگەر پياون، ئەگەر ئافرەتن، بە مەزن بگرن و، خۇيانيان لى نيزىك بخەنەوہ، تاكو تكيان بۇ لەلای خواى پەرورەدگار بگەن، وەك لە قورئاندا خوا فەرموويەتى: ﴿ مَا نَعْبُدُهُمْ إِلَّا لِيُقَرِّبُونَا إِلَى اللَّهِ زُلْفَىٰ ﴾ (الزمر، (بىپەرستەكان دەيانگوت: ئىمە تەنيا بۇ ئەوہ دەيانپەرستىن تاكو لە خوامان نزيك بخەنەوہ.

۵- بيانوو و پاساوى پىنچەم:

ئەوہيە كە جارى وا ھەبووہ ھوكمپرانىكى مەزن، يان كەسىكى مەزن مردوہ، ئەوانىش پەيكەريكيان لەسەر شىۋەى وى دروستكردوہو تەماشايان كردوہ، سەرەتا تەنيا وەك يادكردن و وەفايەك، بەلام كە ئەوانەى دوايى ھاتوون، پىيان وابووہ باب و باپيرانيان ئەو پەيكەرەيان پەرستوہ! ئەوانىش وەك لاسايىكردنەوہى باب و باپيرانيان بە ھەلە ئەو پەيكەرەيان پەرستوہو، واش پىدەچى ئەو پىنچ ناوہ: وەددو سواع و يەغووث و يەعووق و نەسر، ناوى پىنچ لە كورەكانى ئادەم بن، كاتىك كە مردوون، ئىبلىس بە پاشىنەكانيانى گوتوہ: ئەگەر بىت و وئەى ئەو

پىنج كۆرەي ئادەم بېكىشن لە پەرستگاكانتاندو، ھەموو رۆژىك تەماشايان بکەن بۆ ئەو ھى بەھۆى سەرنجدانتانەو ھى لىيان، خوا پەرستى و بەندايەتى ئەوانتان بۆ خوا، بکەوئەو ھى ياد، ئەوانىش وایانکردو، ئنجا کاتىك ئەوانە مردوون، ئەوانەى دوایى گوتووینە: باب و باپىراغان ئەوانەيان پەرستوون، ھەلبەتە ئەمە وەك دوایى باسى دەکەين، عەبدوللای كۆرى عەباسىش وەك لە صەحیحى بوخارىی دا ھاتو، لىي گىردراو ھەو ھەمان شتى گوتو، ھەر بۆيەش پىغەمبەرى خاتەم ﷺ لە سەرەتادا پىگىرى و، قەدەغەى کرد سەردانى گوڤستان بکرى، بەلام دوایى پىگای پىدان، دوای ئەو ھى دلىيا بوو تازە ئەو خەلکە لە مردوو ھەکان ناپارپنەو ھەو، تەنھا خواپەرستى (توحید اللہ) لە دلىياندا چەسپاو، وەك لە ھەرمایشتى پىغەمبەردا ﷺ ھاتو: {كُنْتُ نَهْيْتُكُمْ عَنْ زِيَارَةِ الْقُبُورِ، أَلَا فَرَّوْهُمَا فَإِنَّ فِي زِيَارَتِهَا تَذَكُّرًا}، (أَخْرَجَهُ مُسْلِمٌ: ۱۹۷۷، ۹۷۷).

واتە: لىم قەدەغە کردبوون سەردانى گوڤستان بکەن، بەلام ئىستا سەردان بکەن، چونکە لە سەردانتاندا بىرخستەو ھەو پەند وەرگرتن ھەيە.

۶- بیانوى شەشەم: ئەو ھى کە بەشیک لە بتپەرستەکان پىيان وابوو: خوا ﷺ جەستەو ماددە ھەو بەرھەستە، دەشتوانى بگوازىتەو ھەو بىت و بچى و بىتە نىو جەستەى کەسکەو ھەو، بۆيە بەدووريان نەزانیو ھەو ھەو بەرز بىتە نىو جەستەى مروڤیکەو ھەو، يان بىتە نىو پەیکەرکەو ھەو، ئنجا ئەو ھىيان بەلددا ھاتو کە لەوانە ھى خوا ﷺ لە نىو ئەو پەیکەرە دابى، يان لە جەستەى فلانکەسەدا بى، ھەر بۆيەش ھەندىک لە شیعەکان لە تىپەرپنەرەکان (عَلَا) کاتىك عەلى كۆرى ئەبى تالىب (خوا لىي رازى بى) - گوايە - دەرگای قەلای خەيپەرى ھەلقەلاندو ھەو گوتووینە: خوا ﷺ چۆتە نىو جەستە ھەو، ھەندىک لە شیعەکان کە تىپەرپنەر (عَلَا)ن، جوڤىک لە ئىعتىقادى وایان ھەيە بە عەلى (خوا لىي رازى بى)، ھەر ھەو ھەو گوتووینە: ھەر ھەو تریشقە دەنگە کەيەتى و، بروسکە کەش برىتییە لە زەردە خەنە کەي! بەلام بەندە پرووداوى ھەلقەندنى دەرگای خەيپەرىش کە گوايە دوایى بە دە کەسان بۆيان نەجوولاو، ئەو ھەو بە راست نازانم و سەنەدىكى راستى نى، ھەرچەندە ئاسانە خواى بەرزو مەزن وەك

كەرامەتلىك بۇ غەلى (خو لىي پازى بى) يان بۇ ھەر كام لە پروادارانلىك كە دۆستى خواپن، شتى لەو جۆرە برەخسىنى، بەلام ئەو پروداو لە پرووى مېژووويەو سەنەدىكى راستى نىھو زياتر ھەلبەستراوى شىعائە.

۷- پاساۋو بيانوۋى ھەوتەم و كۆتايى بۇ بىتپەرستىي:

وہك ئەبوو زەيدى بەلخىي لە كىتیبى (الرد على عبدة الأصنام) دا، ھىناۋىيەتى ئەو ھىيە، كە رەنگە ئەو بتانەيان وەك مىجرابىك و پەرستگايەك سەرنجدابى و، مەبەستىشيان پەرستنى خوا بووبى، واتە: پەيكەرەكانى ئەو بتانەيان داناون، يان نەخش و نىگارو وئەيان بۇ كىشاۋن و لە ئەصلدا مەبەستيان خواپەرستىي بوو، بەلام ئەوانيان وەك پەرستگايەك و مىجرابىك و وەك نىشانەيەك داناون، بەلام ئەوانى دوايى ھەلساۋن پەرستوويان.

برگەى سىيەم: چۆنىيەتى و مېژووۋى سەرھەلدانى بىتپەرستىي:

ئايا بىتپەرستىي چۆن سەرى ھەلداۋەو مېژووۋەكەى چۆنە؟ ھەلبەتە ئەو ھى لە برگەى دوۋەمىشدا: (ھۆكارو ھاندەرەكانى بىتپەرستىي) ھىنامان لە ئەبوو زەيدى بەلخىيەو لە كىتیبەكەى: (الرد على عبدة الأصنام) دا، كە (فخرالدين الرازى) لە تەفسىرەكەى خۇيدا لىي خواستبوۋە، ئەويش تىشكى باشى بۇ خستىنە سەر مېژوو و سەرھەلدانى بىتپەرستىي و ھۆكارەكانى، بەلام لەو بارەو ئەم دوو دەقەش دىنين:

۱- {عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا: صَارَتِ الْأَوْثَانُ الَّتِي كَانَتْ فِي قَوْمِ نُوحٍ فِي الْعَرَبِ بَعْدُ: أَمَّا وَدٌّ، فَكَانَتْ لِكَلْبٍ بِدَوْمَةِ الْجَنْدَلِ، وَأَمَّا سَوَاعٌ، فَكَانَتْ لِهَذِيلٍ، وَأَمَّا يَغُوْتُ، فَكَانَتْ لِمِرَادٍ ثُمَّ لِبَنِي عُطَيْفٍ بِالْجُرْفِ عِنْدَ سَبَأَ، وَأَمَّا يَعْقُوْقٌ، فَكَانَتْ لِهَمْدَانَ، وَأَمَّا نَسْرٌ، فَكَانَتْ لِحِمَيْرٍ لِأَلِ ذِي كَلَاعٍ، وَهِيَ أَسْمَاءُ رَجَالٍ صَالِحِينَ مِنْ قَوْمِ نُوحٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ، فَلَمَّا هَلَكُوا أَوْحَى الشَّيْطَانُ إِلَى قَوْمِهِمْ أَنْ انْصُبُوا إِلَى مَجَالِسِهِمُ الَّتِي كَانُوا يَجْلِسُونَ فِيهَا أَنْصَابًا، وَسَمُّوْهَا بِأَسْمَائِهِمْ، فَفَعَلُوا فَلَمْ تُعْبَدْ حَتَّى إِذَا هَلَكَ أُولَئِكَ وَتَنَسَّخَ الْعِلْمُ، عُبِدَتْ} (أَخْرَجَهُ الْبُخَارِيُّ: ۶۳۶).

واتە: عەبدوللای کۆری عەباس عليه السلام دەلی: ئەو بت و پەیکەرانی لە نێو گەلی نووح دا هەبوون، دوایی پەڕینەووە بۆ نێو گەلی عەرەب، (لەو بارەشەووە هەندیک دەق هەن، کە ئەو بتانە چۆن پەڕیونەووە بۆ نێو گەلی عەرەب) دەلی: وەدە لە نێو ھۆزی (گلب) دابوو لە (دَوْمَةَ الْجَنْدَلِ) و، سواع لە نێو ھۆزی (ھُذَيْل) دا، بوو، یەغووث لە نێو ھۆزی (مُرَاد)، دوایی لە نێو (بَنِي عَطِيف)، لە (سبأ) دا بوو، یەعووق لە نێو ھۆزی (هَمْدَان) دا، بوو، نەسر لە نێو ھۆزی (حَمِير لَالِ ذِي كَلَع) دا، بوو، ئەو ناوانەش ناوی پیاوانیکی چاک بوون لە گەلی نووح، {راپەکیش ھەبە کە ناوی پێنج لە کۆرەکانی ئادەم بوو بن}، ئنجا کاتیک ئەو پیاووە چاکانە مردوون، شەیتان وەسوەسە ی بۆ خەڵکە کە کرد، کە لەو کۆرەو مەجلیسانە ی ئەو پیاووە چاکانە تێیان دا دانیشتوون، ئیوە پەیکەریان بۆ دابنێن، یان وێنەیان بکێشن و، بە ناوی ئەوانەووە ناویان بنێن، {بە پاساوی ئەوێ خواپەرستی ئەوانیان بکەوێتەووە یاد}، ئەوانیش وایان کردووە پێشی نەپەرستراون، بەلام دوایی کە ئەوانە ی کارەکیان داھێناو، مردوون و زانیاری نەماو، ئەوانی دیکە کە دوایی ھاتوون، دەستیان کردووە بە پەرستیان و ئەو شتانە پەرستراون.

۲- {عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا: أَنَّ أُمَّ حَبِيبَةَ وَأُمَّ سَلَمَةَ ذَكَرَتَا كُنَيْسَةً رَأَيْنَهَا بِالْحَبَشَةِ، فِيهَا تَصَاوِيرُ، لِرَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: إِنَّ أَوْلَئِكَ إِذَا كَانَ فِيهِمُ الرَّجُلُ الصَّالِحُ فَمَاتَ، بَنَوْا عَلَى قَبْرِهِ مَسْجِدًا، وَصَوَّرُوا فِيهِ تِلْكَ الصُّوْرَ، أَوْلَئِكَ شِرَارُ الْخَلْقِ عِنْدَ اللَّهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ} (أُخْرِجَهُ الْبُخَارِيُّ: ۱۳۹۰، ومسلم: ۵۲۸۰، وابن حبان: ۳۱۸۱، وابن خزيمة: ۷۹۰).

واتە: دایکمان عایشە (خوا لێی پازی بێ)، گێراوێتەووە لە ئوممو حەبیبەو ئوممو سەلەمەووە (کە وەك چۆن عایشە ھاوسەری پێغەمبەری خوا ﷺ بوووە دایکی ئیمانداران، ئەوانیش ھەردووکیان ھاوسەری پێغەمبەری خوا ﷺ بوون و، ئوممو حەبیبە کچی ئەبوو سوفیانەو لەگەڵ ئەوانە ی کۆچیان کردووە بۆ حەبەشە،

ئەویش چوۋە، ھەرۋەھا ئوموم سەلەمەش كاتى خۇى لەگەل كۆچكەرەكاندا بوۋە لە حەبەشە)، كە باسى كلىسايەكان كىردوۋە لە حەبەشە بىنيويانە پىي گوتراۋە: (مارىة)، وئەكان يان پەيكەرەكانى تىدا بوون، بۆ پىغەمبەرى خويان باسكردوۋە، پىغەمبەرى خواش ﷺ فەرموۋى: ئەوانە ئەگەر پياۋىكى چاكان تىدا ببوۋايەو مردبايە، مزگەوتىك، (پەرستگايەك) يان لەسەر گۆرەكەى دروست دەكردو، ئەو وئەنەكان تىدا دەكىشان، (واتە: وئەكان لە دەرو دىۋارەكاندا دەكىشا، ياخود پەيكەريان تىدا دادەنان)، ئەوانە خراپترىن دروستكراۋانى خوان لە رۆژى قىامەتدا، (كە بە بيانوۋى پىزگرتن لە پياۋ چاكان، پياۋ چاكەكانيان پەرستوون و، ۋەك بت و صەنەم مامەلەكان لەگەلدا كىردوون).

كەواتە: ئەمە رىشەى بىپەرستىيە، ۋەك پىغەمبەرى خوا ﷺ فەرموۋىيەتى و، ديارە عەبدوللاى كورپى عەبباسىش (خوا لە خۇى و بابى رازى بى) ھەر لە پىغەمبەرى خاتەمەۋە ﷺ فېرېۋوۋە، ئەویش ھەر ۋاى گوتوۋە.

بەرگەى چۈرەم: شىرك و بىپەرستىى دوو پروۋى دراۋىكن:

براىان و خوشكانى بەرپىز! ۋەك ئەبوو زەيدى بەلخى گوتوۋىيەتى كە بىگومان بۆ رۆژگارى خۇى گوتوۋىيەتى (زۆربەى ھەرە زۆرى خەلكى دنيا ئىستا بىپەرستى)، دەلېم: ئىستاش ئەگەر زۆربەى ھەرە زۆرى خەلكى دنياش بىپەرست نەبن، بەلام بەشىكى زۆرى خەلكى دنيا، زياتر لە يەك لەسەر چۈار (۴/۱) يان بىپەرستى، ئنجا ئايا بىپەرستىى و شىرك ھاۋبەش بۆ خوا دانان، چ پەيوەندىيەكان پىكەۋە ھەيە؟ پىم وايە ھاۋبەش بۆ خوا دانان و بىپەرستىى، دوو پروۋى دراۋىكن و دوو شتى پىكەۋە تىكەلەكىش و پىكەۋە پەيوەستى، بەلگەمان چىيە؟ با تەماشاي ئەم ئايەتە موبارەكەى سوورەتى (الزمر) بكەين، خوا دەفەرموۋى: ﴿أَلَا لِلَّهِ الدِّينُ الْخَالِصُ وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءَ مَا نَعْبُدُهُمْ إِلَّا لِيُقَرِّبُونَا إِلَى اللَّهِ زُلْفَىٰ إِنَّ اللَّهَ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ فِي مَا هُمْ فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ۗ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي مَنْ هُوَ كَاذِبٌ

كَقَمَّارٍ ﴿٢﴾ واته: ناگادار بن! ملکه چیی ساغ و بی خلته ته نیا شایسته ی خویاه، نه وانه ش که له جیاتی خوا سه رپه رشتیاریانیک ده گرن، (په رستراوانیک ده گرن)، ده لین: نایانپه رستین، مه گه ر بو ته وه ی له خوامان نزیك بخه نه وه... که واته: په رستنی جگه له خوا له گه ل خوادا، بو له خوا نزیك بوونه وه بووه و بته رستییش هه ر به هه مان شیوه، که واته: شیرک و بته رستی دوو شتی تیکه ه لکیشن، یان دوو وشه ن ته عبیر له یه ک حه قیقه ت ده کهن.

ئنجا با له سوږه تی (الشعراء) ش دا، ته ماشای ته و دوازه نایه ته ی خوی پهره وردگار بکه ین، که ده فهرمو ی: ﴿وَبَرَزَتْ الْجَحِيمُ لِلْغَاوِينَ﴾ ﴿٩١﴾ وَقِيلَ لَهُمْ إِنَّمَا كُنْتُمْ تَعْبُدُونَ ﴿٩٢﴾ مِنْ دُونِ اللَّهِ هَلْ يَنْصُرُونَكُمْ أَوْ يَنْصُرُونَ ﴿٩٣﴾ فَكَبُّوا فِيهَا هُمْ وَالْغَاوُونَ ﴿٩٤﴾ وَخَنُودُ إِبْلِيسَ أَجْمَعُونَ ﴿٩٥﴾ قَالُوا وَهُمْ فِيهَا يَخْتَصِمُونَ ﴿٩٦﴾ تَاللَّهِ إِن كُنَّا لَفِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ ﴿٩٧﴾ إِذْ نُسَوِّكُمْ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٩٨﴾ وَمَا أَضَلَّنَا إِلَّا الْمُجْرِمُونَ ﴿٩٩﴾ فَمَا لَنَا مِنْ شَافِعِينَ ﴿١٠٠﴾ وَلَا صَدِيقٍ حَمِيمٍ ﴿١٠١﴾ فَلَوْ أَنَّ لَنَا كَرَّةً فَنَكُونُ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٠٢﴾ واته: دوزه خ بو بیمرادان و بو سه رگه ردانان هیندرایه گوړی و، پیا یان گوترا: کوان نه وانه ی ده تانپه رستن (له جیاتی خوا)؟ آیا سه رتان ده خه ن، یان خویان ده توانن (به رگری له خویان بکه ن و) خویان سه ربخه ن؟ ئنجا هه م نه وان (په رستراوه کان و صه نه مه کان) و، هه م سه رگه ردان و بیمراده کانیش هه موویان له په و ږو خرانه نیو دوزه خه وه، هه روه ها سه ربازه کانی ئیلیسیش تیکرا (نه وانیش هه مووی خرانه دوزه خه وه)، ئنجا له حالیکدا که له دوزه خدا پیکه وه ده مه قاله یان بوو (مشت و مریان بوو) گوتیان: سویند به خوا ئیمه له گومپراییه کی ناشکرا دابوین، کاتیک ئیوه مان یه کسان ده کرد له گه ل په روه ردگاری جیهانیان دا^(۱). ته نیا تاوانبارانیش ئیمه یان گومپرا کرد، ئیستاش هیچ تکا کارانیکمان نین، هه روه ها هیچ دوستیک و براده ریکی

(۱) بته رسته کان و هاوبه ش بو خوا دانه ره کان، به په رستراوه کانیا ن به بت و صه نه مه کان ده لین: سویند به خوا ئیمه له گومپراییه کی ناشکرا دابوین که ئیوه مان یه کسان ده کرد له گه ل په روه ردگاری جیهانیاندا.

نيزىك و دلسۆزىشمان نيه (بەرگرييمان لى بىكات)، ئنجا خۆزگە (دەرفەتتىكىمان بووبايە) جارىك گەرانهوهمان ببووايه، تاكو له برواداران بين.

كهواته: پوختهى قسان ئەوهيه: بتهپرستى و هاوبەش بۆ خوا دانان، دوو وشەن، دوو تەعبىرن بۆ يەك حەقىقەت، كه برىتيە له بەندايەتتى بۆ كردن و پەرستى جگە له خوا، بە مەبەستى نيزىك كهوتنەوه له خوا، چونكه هەموو ئەوانەى بتهپرست بە مسۆگەرىي هاوبەش بۆ خوا دانەرن، بۆيەش بىرۆكەى ئىلحاد واتە: دان بە بوونى خوا دانەهێنان، بىرۆكەيەكى ريز پەرەو كەمترىن شوپنكهوتووانى هەن، ئىستاش لەگەڵدابی، كه ئەم سەردەمە سەردەمى زالبووونى ماددەيه بەسەر رووح داو، زالبووونى دنيا پەرستىيە بەسەر خوا پەرستىيداو، زالبووونى له باوەش گرتى دنياو حىساب نەكردن بۆ رۆژى دواى، بەلام ئىستاشى لەگەڵدابی، زۆربەى هەرە زۆرى خەلكى سەر زەوى خواناسن، چونكه:

۱- يەك لەسەر چوار (۴/۱)يان، يان زياتر مسولمان.

۲- يەك لەسەر چوار (۴/۱)يان، يان زياتر نەصرانىين و جوولەكەن و ئەوانى دىكەن مەجووسىين و، سايبەن و يەزىدىين، ئەوانەش هەموويان خواناسن، بەلام بە هەلە خوا دەپەرستن و هاوبەشى بۆ دادەنن.

۳- ئنجا هەموو بتهپرستەكان و هاوبەش بۆ خوا دانەرەكانىش بە هەموو شپۆهەكانىانەوه، چ ئەوانەى رۆژەهەلاتى ئاسيا كه بووزايين و پەيكەرەكانى بووزا دەپەرستن و، هيندۆسىيەكان كه مانگاو مشك و مارو چرو جانەوهەرى دىكە دەپەرستن، يان دارو درەخت دەپەرستن له ئەفريقا، له كوئى و له كوئى كه بەلاى كەمەوه سىيەك (۳/۱)ى خەلكى دنيا دەبن، هەموو ئەوانەش خواناسن و، ئەو شتانەش بۆيە دەپەرستن كه له خوايان نزيك بخەنەوه، كهواته: كەمىنەيەك دەمىننەوه كه پىيان بگوترى: مولحيد، ئەويش جارى وايه ئەو ئىلحادە بە زەبرى ئاگرو ئاسن فەرز كراوه، وەك كاتى خۆى ماوتسى تۆنگ له ولاتى

چین دا فەززی کردبوو، ھەروەھا یەکییتی سوڤیەتی پېشووی لیکھەلوەشاویش فەززی کرد بوو، کە ئیستا بە گوێرە زانیاری من جگە لە کۆریای باکوور، هیچ ولایتیک نیە بە فەرمیی ئیلحادی تەبەننی کردبێ، کاتی خوشی بە زەبری ئاگرو ئاسن ئیلحادیان فەرز کردبوو لەسەر خەلک، بە ناوی مارکسیزم و لینینزم و ماویزمەو، بەلام سەرئەنجام زگماکی بەشەر و عەقڵی سەلیمی بەشەر زالبوو بەسەر ئیلحاد دا، ھەرچەندە تەواو پێی راستیشی نەدۆزیبێتەو، کە پروکردنە ئیسلامە، لەبەر ئەوەی بە ئیسلام ئاشنانین، یان لەبەر ئەوەی دوخی مسوڵمانان بەو شیوەیە کە ھاندەری خەلک نیە بەگشتیی، بەرەو ئیسلام بێ، چونکە کە تەماشای واقعی مسوڵمانان دەکەن، وادەزانن واقعەکیان بەرھەم و زادە دینەکیانە، بۆیە لە دینەکیان دەسلەمنەو، بەلام گرنگ ئەوەیە زۆربەیی ھەرە زۆری خەلکی سەر زەوی، ئیستاشی لەگەڵدای، خواناسە، چونکە بێتەرست و ھاوبەش بۆ خوا دانەرەکانیش بە خواناس لە قەلەم دەدرێن، بەلام بێگومان لە ناسین و پەرستنی خوادا بەھەلە داچوون، بۆیە ئەو شتانە دیکە دەپەرستن، شیرکیش دیارە خوا لێی خوشنابێ، بەلام خوا لە شیرکی کەسانیک خوشنابێ، کە بانگەوازی خۆی بەرزو مەزنیان پێ گەیبێ و، دینی راست و دروستی خۆی میھرەبانیان لێ حالی کرابێ و، رەفزیان کردبێ، ئەگەرنا کەسێک لە بنەرەت دا پەيامی خۆی پێ نەگەیبێ و لە دینی راستی خوا تێنەگەیبێ، یاخود بەسەرەوبینی و ھەلاوگیپی پێی گەیبێ و، بەھەلەو بە شیۆنراوی پێی گەیبێ، ئەو ئەگەر کەمتەر خەم نەبووبێ لە پەیداکردنی زانیاری لە بارە دینی راستی خۆی پەرورەدگارەو، بۆ پۆژی دوایی، بەلگەو پاساو بیانووێکی ھەبە، ھەلبەتە تەنیا خۆی پەرورەدگاریش لێرسینەو لە نیوان بەندەکانیدا دەکات، وەک فەرموویەتی: ﴿إِنَّ إِلَيْنَا أِيَابَهُمْ ۖ ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنَا حِسَابَهُمْ﴾ (الغاشية، بەلام بە پێی ئەوەی دەردەکەوێ لە روالەتی ئایەتەکانی قورئان و فەرمایشتەکانی پێغەمبەری خوا ﷺ، کەسانیک بە بېپروا (کافر) لە قەلەم دەدرێن، کە ئایینی خۆی پەرورەدگاریان پێگەیبێ، بە راست و دروستی و، رەفزیان کردبێ، بەلام کەسێک ئایینی خۆی ھەر

پېنەگەيى، يان پېي گەيى، بەلام بەشۋيۋىراۋىي، ئەگەر بىرۋاي پې نەھىنابى، بۇ پۈژى
 دۋايى، بەلگەو بيانۋى بەدەستەۋە ھەيەو بۋارى بەرگىي لە خۆکردنى ھەيە.
 لېرەشدا كۆتايى بەم كورتە باسەمان دېنين و، كۆتايى بە تەفسىركردنى كۆى
 سوۋرەتى نوۋحىش دېنين.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

تہفسیری سوورہتی

الحق

دەستپێک

بەرێـزان!

ئەمڕۆ کە (١٤) شەووالی سالی (١٤٤١) کۆچییه، بەرانبەر (٢٠٢٠/٦/٦) زاینیی، لە شاری دێرینی هەولێر، خوا پشٹیوان بـێ دەست دەکەین بە تەفسیرکردنی سوورەتی (الْجَنِّ) و، وەك عادهتی خۆمان پیشەکی پێناسە و نێوەڕۆکی ئەم سوورەتە موبارە کە دەخەینە ڕوو لە حەوت بـرگەدا:

پێناسەی سوورەتی (الجن) و بابەتەکانی

یەكەم: ناوی ئەم سوورەتە:

ناوی هەرە باوی ئەم سوورەتە (سُورَةُ الْجِنِّ) ه، وەك (الترمذي) لە (كتاب التفسیر) ی (الجامع الصحيح) هکەیدا هیناویەتی و، (بخاري) یش لە (كتاب التفسیر) ی صەحیحە کە ی خۆیدا بە (سُورَةُ قُلْ أُوحِيَ إِلَيَّ) هیناویەتی، زۆرجاریش بە (قُلْ أُوحِيَ) ناوبراوه.

کەواتە: ناوی هەرە باوی ئەم سوورەتە (سورة الْجَنِّ) ه، بەلام هەندێک لە زانایان بە (سُورَةُ قُلْ أُوحِيَ إِلَيَّ) ناویان هیناوه، وەك سەرەتای سوورەتە کە، هەندێکیشیان بە سوورەتی (قُلْ أُوحِيَ) ناویان ناوه.

دووهم: شوێنی دابەزینی:

ئەم سوورەتە بە یەك دەنگی زانایان سوورەتێکی مەككەییە، لەو بارەوهش ئەم دەقە هەیە:

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رضی اللہ عنہ: قَالَ: نَزَلَتْ سُورَةُ الْجِنِّ مَكَّةَ (أَخْرَجَهُ الدِّرْ أَلْمُنْثُور ج ۸، ص ۲۹۶، للسيوطي، ونسبه لابن الضريس والنحاس وابن مردويه والبيهقي، وقال: أخرج ابن مردويه عن عبد الله ابن الزبير مثله).

واته: عەبدوللای کوری عەبباس رضی اللہ عنہ گوتووێتی: سوورپەتی (الجن) لە مەککە دابەزیو، هەروەها هەمان شت لە عەبدوللای کوری زوبەیریشەو (خوا لیان رازی بن) گێردراوەتەو.

سێیه: ژمارە ئایەتەکان:

بە یە کەدەنگی ژمێرە رانی ئایەتەکانی قورئان، ژمارە ئایەتەکانی ئەم سوورپەتە بیست و هەشت (۲۸) ئایەتە، لەو بارەو راجیایان نیه.

چوارەم: ریزبەندیی لە موصحف و لە دابەزیندا:

لە موصحف دا ریزبەندیی ئەم سوورپەتە هەفتاو دوو (۷۲) یە، واتە: لە سوورپەتی (الفاتحة) هەو کە دێین لە لای راستەو، هەفتاو دوو (۷۲) هەمین سوورپەتە، بەلام لە دابەزین دا، ژمارە چل (۴۰) ی بۆ دانراو، پێش سوورپەتی (یس) و دوا سوورپەتی (الأعراف) دابەزیو، بەلام بەپێی ئەوێ کە ئینو ئیسحاق لە (السيرة النبوية لابن هشام) ج ۲، ص: ۲۱۶، ص: ۲۱۷) دا، هێناوێتی، دوا سەفەری پیغمبەر ﷺ بۆ شاری (طائف) دابەزیو، کە چوو بۆ لای ھۆزی (ثقیف)، بۆ داوای ھاوکاریی لیکردنیان، ئەوانیش ناچوایر بوون و پیشوازیان لێ نەکردو، دەریان کردو و ھەڵمیان نەداوەتەو، کە بێگومان ئەوێش لە سالی دەیهمی پیغمبەراییەتی دا بوو، یانی: سێ سالی پێش کۆچکردنی پیغمبەر ﷺ و ھاوئانی بۆ (یثرب)، کەواتە: نابێ ریزبەندییەکی ژمارە چل (۴۰) بێ.

ئىنا جىي سەرسورمانە كە زانايان، بۆ ويئە: (ابن عاشور)، سوورەتى (الحاقە) يان لە رىزبەندىيدا، بە ژمارە ھەفتا ھوت (۷۷) داناو، گوتوشيانە لە سالى پىنجەمى پىغەمبەرايەتتى دا دابەزىو، ئەم سوورەتەشيان بە ژمارە چل (۴۰) داناو، گوتوشيانە لە سالى دەيەمدا دابەزىو، (ابن عاشور) كە زاناكە موعتەبەرەو تەفسىرەكانى دىكەش ھەر وایان گوتو!

بەلام بىگومان ئەو ھەست نى، وەك پىشتىش لە بارەى سوورەتى (الحاقە) ھەقسەمان كرد، چونكە ئەگەر سوورەتى (الحاقە)، رىزبەندى لە دابەزىندا ژمارە ھەفتا ھوت (۷۷) بى، ئىنا بىگوترى لە سالى پىنجەمدا دابەزىو، ئەم سوورەتەش بگوترى: لە رىزبەندى دابەزىندا ژمارە چل (۴۰)ە، كەچى لە سالى دەيەمدا دابەزىو، ئەو پىچەوانەى لۆژىك و مۆژوويەو دەبى پىچەوانە بگوتىو: سوورەتى (الحاقە) لە سالى پىنجەمدا دابەزىو، سوورەتى (الجىن) لە سالى دەيەمدا دابەزىو، چونكە بىگومان ھەتا ژمارەى سوورەتە دابەزىوكان زياتر بى، دەبى سالىكان زياتر ھەلكشىن، ئەگەرنا چۆن دەبى بە پىنج (۵) سالى، ھەفتا ھوت (۷۷) سوورەت دابەزىن، بەلام بە دە (۱۰) سالى چل (۴۰) سوورەت دابەزىن؟!

بۆيەش من لىرەو تەمۆزگارىي خۆم و ھەر براو خوشكىكى مسولمانىش دەكەم، كە ھەرچى لە كىتاباندا ھاتو نووسراو، نووسەر و دانەر ھەر كەسىك بى، بايەكسەر رادەستى نەبىن، ئەو تايەكىك لەو زانا موعتەبەرانە كە (محمد الطاهر بن عاشور)ە، لە تەفسىرەكەى خۆيدا بەو شىوہەى نووسىو، كە بىگومان ئەو پىچەوانەى عەقل و مەنتىقە، مادام سوورەتى (الجىن) لە سالى دەيەمدا دابەزىي، وەك (ابن إسحاق وابن هشام) لە سپرەكەياندا ھىناويانە، نابى رىزبەندىكەى ژمارە چل (۴۰) بى، ھەرودەھا سوورەتى (الحاقە)ش مادام لە سالى پىنجەمدا دابەزىي، پى تىناچى بە پىنج (۵) سالى ھەفتا ھوت (۷۷) سوورەت دابەزىن!.

پېنجەم: نيوەرۆكى:

ئەم سوورەتە موبارەكە بە گشتىي ھەمووى لە بارەى جندەوہیە، پېشتريش گوتووومە، وشەى (جَنّ) بە عەرەبىي دەگوترى و، كوردەوارىي خوّمان وشەى (جینن) و (جند)یش دەلّین و، وشەى (جنّوکه)ش و، ھەندیکیان وشەى (پەرىي) یش بە کاردینن، منیش جاری وایە وشەى (جینن) بە کاردینم و، جاری واشە ھەر وشەى (جند) بە کاردینم.

ئنجاً لە سەرەتای ئەم سوورەتەوہ تاکو ئایەتى پازدە (۱۵) و دوایى ئایەتى نۆزدە (۱۹)ش، ھەمووى ھەر گېرانبەوہى قسەى جندە، کە خوای بەرزو مەزن بو پېغەمبەرى خاتەمى ﷺ سروش کردوہ، کەواتە: ئەم سوورەتە شازدە (۱۶) ئایەتى باسى جندەو، دوازدە (۱۲) ئایەتەکەى دیکەش چوار جار (قُل)یان تیدا ھاتوہ، ھەمووى پېنمایى و ئامۆزگارىي خوايە بو پېغەمبەرى خاتەم ﷺ و خستە رووى چەند راستییەکی مەزنە، لە بواری خواناسی و تەنیا خواپەرستى دا، بە تايبەت کورتھەلاتنى زانینى پەنھان (الغیب) لە خوای پەنھانزان دا، چونکە زۆر کەس وایانزانوہ جند پەنھان و نادیار دەزانن، کە وانیە.

خو ﷺ لە سوورەتى (سبأ)دا لەو بارەوہ بە راشکاویي خالى خستۆتەر سەر پیت، کە باسى سولەیمان دەکات و جندى بو دەستەموو ملکەچ کراون، سۆغرەو بېگارى پیکردوون، دیارە شەیتانەکانى جند، ئنجاً خوا دەفەرموى: ﴿فَلَمَّا قَضَيْنَا عَلَيْهِ الْمَوْتَ مَا دَلَّهُمْ عَلَى مَوْتِهِ إِلَّا دَابَّةُ الْأَرْضِ تَأْكُلُ مِنْسَأَتَهُ فَلَمَّا خَرَّ تَبَيَّنَتِ الْجِنَّ أَنْ لَوْ كَانَُوا يَعْلَمُونَ الْغَيْبَ مَا لَبِثُوا فِي الْعَذَابِ الْمُهِينِ﴾ (۱۴) کاتیک مردنمان لەسەر بریارد، ھیچ شتیک ئەوہى بە جندەکان نەزاناند، (کە بزائن سولەیمان کوچی دوایى کردوہ، بو ئەوہى چیدیکە سۆغرەو بېگار نەکەن)، مەگەر مۆرانە، گوچانەکەى دەخوارد، (گوچانەکەى لە نیوہوہ خوارد بوو، بۆش و پووچەلى کردبوو، ئنجاً گوچانەکە کە لە نیویرا خوروا قریوک بوو بوو شکا، گوچانەکە

سولهيمان خۇي دابۇۋە سەرى بە مردوويى بەلام جند نەيانزانيبوو، ئنجا كاتيك سولهيمان گۆچانەكەي (شكاو) كەوت بەسەر پروودا، جند بۇيان دەرکەوت ئەگەر پەنھانان زانييايە، لەو ئازارو ئەشكەنجە ريسواكەرەدا نەدەمانەو (كە بریتی بوو لە سۆغەرەو بېگار).

كە ھەر خوا ﷻ دەزانى چەند ماونەو! ھەندىك لە زانيان وەك لە تەفسیری سوورەتی (السبا) دا باسماں كردو، گوتوويانە: شەوو پوژىك سولهيمان بە مردوويى ماوئەتەو لەسەر گۆچانەكەي، ھەندىك گوتوويانە: ھەفتەيەك، ھەندىك گوتوويانە: مانگىك، ھەندىك زياتريشان گوتو، وەك لە شوینی خۇيدا باسماں كردو، بەلام رىي تيناچى زياتر بووبى، دەگونجى گوتبىتى: تاكو مانگىك دەچم تيعتيكاف دەكەم، با كەس بە لامدا نەيەت، بەلام دەگونجى ھەر لە سەرەتاي چوونە ئيعتيكاف و خەلوەكەيەو، خواي پەرورەدگار گيانى كيشابى، بەلام بۇ ئەوئەي خەلك بزائن جند پەنھان نازائن، لە كاتيكدا كە سولهيمان وەفاتى كردو، نەيانزانيو تاكو مۆرانە لە گۆچانەكەي داو و گۆچانەكەي رزيو و شكاو و سولهيمان كەوتو، ئنجا جند پىيان زانيو و وازيان لە سۆغەرەو بېگار ھىناو، چونكە جند تەنيا بۇ سولهيمان دەستەمۆۆ ملكەچ كراون، كە كارى قورسى پىكردوون، جندى كافر كە بەشەيتانەكان (شياطين) ناسراون.

ھەرورەھا لە ئايەتى ژمارە (۶۵) ی (النمل) يشدا، ديسان خوا ﷻ باسىي ئەو دەكات كە پەنھان تەنھا خوا دەيزانى: ﴿قُلْ لَا يَعْلَمُ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ الْغَيْبَ إِلَّا اللَّهُ وَمَا يَشْعُرُونَ أَيَّانَ يُبْعَثُونَ﴾، واتە: پەنھانى ئاسمانەكان و زەوى تەنيا خوا دەيزانى و، ناشزانن كەي زيندو دەكرێنەو.

ھەرورەھا لە ئايەتى (۱۸۸) ی سوورەتی (الأعراف) يشدا ھەمان راستى دووبارە بۆتەو، كە خوا بە پىغەمبەرى خاتم ﷺ دەفرموى: ﴿قُلْ لَا أَمْلِكُ لِنَفْسِي نَفْعًا وَلَا ضَرًّا إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ وَلَوْ كُنْتُ أَعْلَمُ الْغَيْبَ لَاسْتَكْرَثْتُ مِنَ الْخَيْرِ وَمَا مَسْنِيَ

السُّوءُ إِنَّا إِنَّا لَا نَذِيرُ وَبَشِيرٌ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿١٨٨﴾ واتە: بَلَىٰ مِنْ سُوودو زيانی خۆمم بەدەست نیه، مەگەر ئەووی خوا بیەوی، ئەگەر پەنھانم زانیایە هەر چاکەم بۆ خۆم پەلکیش دەکردو، زیانم تووش نەدەبوو، من تەنیا ترسینەر و موژدەدەرم بۆ کەسانیک بپروا بینن.

ئەمە نێوەرۆک و هێڵە گشتییەکانی چەمک و واتای ئایەتە موبارەکەکانی ئەم سوورەتی (الجن)ە، کە وەك گوتمان لە بیست و هەشت (٢٨) ئایەت پیکھاتو.

شەشەم: تاییەتەندییەکانی:

تیمە چوار تاییەتەندییمان لەم سوورەتە موبارەکەدا، کەوتوونە بەرچاو:

١- تاییەتەندیی یەکەم و هەرە بەرچاوی ئەو سوورەتە ئەوہیە، کە تاکە سوورەتیکە ژمارەیکە زۆر راستیی لە بارە جندەوہو، لەسەر زمانی خۆیان خستوونەپروو، سەرچەم لەم سوورەتەدا دەوری بیست و پینج (٢٥) زانراوە (معلومة) لەسەر زمانی جند لە بارە خۆیانەوہ خراونە پروو، کە تیشکی تەواو دەخەنە سەر ئەو دروستکراوە پەنھانە نا بەرھەستەي خوا ﷻ.

٢- راست وەستاویی مروّف و جند لەسەر پێیازی خوا، ھۆکاری پێزو بەرەکەت بەسەردا پێژانیانە، لە لایەن خۆی پەرورەدگارەوہ، وەك لە ئایەتی (١٦)دا ھاتو: ﴿وَالْوِاسْتَقَمُوا عَلَى الطَّرِيقَةِ لَأَسْقِينَهُمْ مَاءً عَذْقًا﴾ ﴿١٦﴾

٣- مزگەوتەکان تەنھا ھي خوان و نابی تێیاندا پارانەوہ لە جگە لە خوا بۆ ھیچ کەسی دیکە بکری، ئەویش تەنیا لەم سوورەتەدا بەو شیوەیە ھاتو، لەگەڵ باسی مزگەوت دا، ئەگەرنا لە قورئاندا زۆر باسی ئەوہ کراوە کە دەبی تەنیا پارانەوہ لە خوا بکری: ﴿وَأَنَّ الْمَسْجِدَ لِلَّهِ فَلَا تَدْعُوا مَعَ اللَّهِ أَحَدًا﴾ ﴿١٨﴾

۴- خوا جگە لە پیغەمبەرەکان عليه السلام هیچ کەس لە پەنھانی خۆی - پەنھانیک کە تاییەت بێ بە خۆی - ئاگادار ناکات، ئەویش بە دانانی فریشتەیی پارێزەر و ئیشکچی بە دەورووبەریانەو، کە لە دوو ئایەتەکانی: ﴿عَلِمُ الْغَيْبِ فَلَا يُظْهِرُ عَلَىٰ غَيْبِهِ أَحَدًا﴾ (۶۱) ﴿إِلَّا مَن أَرْتَضَىٰ مِنْ رَسُولٍ فَإِنَّهُ يَسْلُكُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِ رَصَدًا﴾ (۲۷) دا، هاتو.

هەوتەم: دابەشکردنی ئایەتەکان بۆ چەند دەرسیک:

ئیمە کۆی (۲۸) ئایەتەکە ی ئەم سوورەتەمان بۆ دوو دەرس دابەشکردوون:

دەرسی یەكەم: ئایەتەکانی: (۱ - ۱۹) کە باسی جندو سیفەتەکانیان لەسەر زمانی خۆیان دەکەن، دەوری (۲۵) سیفەت و تاییەتمەندیین.

دەرسی دووهم: ئایەتەکانی: (۲۰ - ۲۸)، چەند پێنمایەکی گەرمی خۆی بەرزو مەزن بۆ پیغەمبەر ﷺ، و پرای خستە پرووی چەند راستییەکی دیکە، کە سەرجمە چوار پێنمایین و ژمارەیهك راستیان گرتوونە خۆیان.

کورتە باسیک دەربارە ی جند

مەبەستمان لەم کورتە باسە ئەوەیە کە بەرلەوێی بچینە سەر تەفسیرکردنی ئایەتەکانی ئەم سوورەتە موبارەکە، چەند زانیارییە کەمان هەبێت لە بارە ی جندەو، ئەو زانیارییانەش زۆربەیان هەر لەم سوورەتە موبارەکە وەرده‌گیرین، هەندیکیشیان لە ئایەتەکانی سوورەتی (الأحقاف) و، هەندیکیشیان لە هەندیک ئایەتی دیکە ی قورئان، یان لە فەرماشتەکانی پێغەمبەری خوا ﷺ.

بۆیەش ئەم کورتە باسە دەکەینە پێشده‌ستی تەفسیرکردنی سوورەتی (الجن)، تاكو دوا یی تەفسیرکردن و لێتێگەشتنی ئایەتەکانی ئەو سوورەتە موبارەکەمان زۆر بۆ ئاسان بێ، لەبەرئەوێی تەنیا ئەم سوورەتە بە ناوی جندەوێیە لە قورئان دا، جندیش لە قورئاندا زۆر باسکراون، بە تاییەتی لە سوورەتی (الرحمن) دا، خوا ﷻ سی و یەك (۳۱) جارێ جند لە گەڵ مروّف دەدوین: ﴿فَإِئَاءِ آلاءَ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ﴾ (۱۳) ئەو کۆمەڵی مروّف و جند! بە کام لە چاکەکانی پەروەردگارتان بێپروان، یان نکوویی لە کام چاکەکانی پەروەردگارتان دەکەن؟ وەك لە تەفسیری سوورەتی (الرحمن) دا بە درێژیی باسمان کردو، ئنجا لە هەر شوێنێکی دیکە ی قورئاندا کە باسی جند کراو، دەبێ خوێنەرانی بەرێز بگەڕێنەوێ بۆ ئەم کورتە باسە ی لێرەدا دەیکەین، واش پێدەچێ هەندیک شت لەم کورتە باسەدا باس بکەین، لە کەم سەرچاوان دا لە بارە ی جندەو دەست بکەون.

ئەم کورتە باسەش کە نو (۹) بڕگە، پێنج بڕگەیان لە مەوسووعە ی: (الإسلام كما يتجلى في كتاب الله، الكتاب الرابع: الإيمان بملائكة الله تعالى وبالجن)، دەخوێنەو، بە کورتیی و گوشارویی، چوار بڕگە کە ی دیکەش لە هەندیک سەرچاوە ی دیکەو دەینین:

برگەى يەكەم: ماناۋ حوكمى ئيمان بە جند:

أ- ئيمان بە جند: بریتیه له به راستدانانی بوونیان، وهك جیهانیکی تایبەت كه كۆمه لێك تایبەتمەندی هەن و، تەماشاکردنیان و مامەلە لەگەڵ کردنیان، لەسەر بناغەى وه حیی پارێزراوی خوا، كه له قورئاندا هاتوه به پلهی یەكەم، پاشان له رێبازی پیغەمبەردا ﷺ تەنیا لەسەر ئەو بناغەیه لێیان پروانری و مامەلەیان لەگەڵدا بکری.

ب- حوکمی ئیمان هێنان بە جند: بریتیه له پێویست بوون و فەرزه ئیمان بە جند بهێنری، ئەوەش وهك حوکمی ئیمان بە هەر شتیکی دیکه، كه وه حیی خوا هەوالی پێداوه، هەرچەنده پەنهان و شیردراوهش بێ، وهك: پرووح، بەرزەخ، بەهەشت، دۆزەخ، درەختی کۆتایی (سدرۃ المنتهی)، عەرشی خوا.

له راستیدا ئیمان بە پەنهان (الإيمان بالغیب)، بریتیه له بناغەى ئیمان و عەقیده له ئیسلامدا، وهك خوا ﷻ له سەرەتای سوورەتی (البقرة) دا بەنده پارێزکاره کانسی خۆی ئاوا پێناسه دهکات: ﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ الْم ۝۱ ذَٰلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ فِيهِ هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ ۝۲ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ وَيُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ ۝۳ وَالَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِمَا أُنزِلَ إِلَيْكَ وَمَا أُنزِلَ مِن قَبْلِكَ وَبِالْآخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ ۝۴ أُولَٰئِكَ عَلَىٰ هُدًى مِّن رَّبِّهِمْ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ۝۵﴾، واتە: به ناوی خواى به بهزەیی به خشنده ئەلیف، لام، میم، ئەو کتیبە هیچ دوو دلی تیدا نیه، رێنماییه بو پارێزکاران (یان به ئامانج گەیهنەرە بو پارێزکاران)، ئەوانه ی پروایان به پەنهان، نادیار هەیهو، نوێژ بەرپا دهکەن، لهوهی پیمان داوون ده به خشن، ئەوانه ی پروایان هیناوه بهوهی بو لای تو دابه زینراوه بهوهی له پیش توشدا دابه زینراوه، دلنایشن له مەنزلگای کۆتایی رۆژی دواى، ئەوانه لهسەر رێنماییه کن له پهروهردگاریانه وهو، ئا ئەوانه ن سەرفرازان.

(غیب) یش بریتیه له هەر شتیک که بهر ههست نه بۆ مرووف و، مرووف به پینج ههسته کانی نه توانی ده رکى بکات، واته: نه بینراو بى، نه بیستراو بى، نه دهستلیدراو (ملموس) بى، نه تامکراو بى، نه بۆنکراو بى.

به لام لیتره دا ده بى تهوه پروون بکهینهوه که ده لیین: حوکمی ئیمان به جند بریتیه له فهرز بوون، مه به ستمان له فهرز بوون (وجوب)، تهوه نیه که له بهرانبهر په سندن (ندب) دایه، به لکو مه به ستمان له فهرز بوون تهوه نیه که له بهرانبهر کوفر دایه، واته: هەر کەس برۆای به (جن) نه بى، به بیپروا داده نرى، چونکه بیگومان ئیمان نه هینان به یهك ئایه تی خۆای پهروهردگار، یان به حوکمیکی به ئاشکرا زانراوی شه ریهت، به کوفر داده نرى، وهك زانایان گوتهو یانه: (إِنكَارُ مَا عُلِمَ مِنَ الدِّينِ بِالضَّرُورَةِ كُفْرًا)، نكوولییکردن له هەر شتیک که به ئاشکرا زانرابى، به شیکه له دین، کوفره، چ له قورئاندا هه بى، چ له فه رمایشتی پیغه مبهردا ﷺ، مادام زۆر ئاشکراو پروون بى و، به لگه ی پروون و بى چه ندو چوونى له سه ر بى، نكوولییکردنى به کوفر داده نرى، بابه تی جندی ش له و بابه تانه یه که یه کجار پروون و ئاشکرایه، بۆیه که سى نكوولیی لى بکات، به بیپروا داده نرى، چونکه خوا ﷻ نهك ئایه تیك، سووره تیکی بیست و هه شت ئایه تی به تایهت له باره ی جنده وه ناردوه، جگه له چوار ئایه ته که ی سووره تی (الأحقاف) که دوا یی ده یانه یین، ههروه ها جگه له وه ی که له سووره تی (الرحمن) دا، خوا ﷻ جندو مرووف ده دویتى و، سى و یهك (۳۱) جار به ههردووکیان ده فه رموی: ﴿فَإِيَّاءِ الْآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ﴾ ١٣، ته ی جندو مرووف! نكوولیی له کام له چاکه کانی پهروهردگارتان ده کهن؟ جگه له وه ی له سووره ته کانی دیکه شدا، بۆ وینه: (الأعراف والأنعام)، خوا ﷻ باسی جندی کردوه و باسی جند نه ئایه تیکه و نه دووانه و نه بیسته و نه سییه.

بۆیه ده بى بزانه ی، برۆا هینان به جند، فه رزه، فه رزیک، که بهرانبهره که ی بریتیه له کوفرو، که سیک بللى: برۆام به جند نیه، پى کافر ده بى، ته وه ش

ہوئے دہلیم، چونکہ ہندیك کہس وادہ زانن، لہ بہرئہ وہی ہروا ہیئان بہ جند
یہ کیک نیہ لہ پینج پایہ کانی ئیمان، کہ لہ قورئاندا باسکراون، وەك لہ سوورہ تی
(البقرہ) دا خوا دہ فہرموی: ﴿وَلَكِنَّ الْإِلٰهَ مَنْ ءَامَنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَالْمَلَائِكَةِ
وَالْكِتَابِ وَالنَّبِيِّنَ﴾ (۷۷)، ہہروہا یہ کیک نیہ لہ شہش پایہ کانی ئیمان کہ لہ
سوننہ تدا باسکراون و، وپرای تہو پینجہ، ئیمان بہ قہدہ ریش لہ فہرماشتی
پیغہمبہردا ﷺ ہاتوہ، کہ بوخاریی و موسلیم ہیئاویانہ، ہندیك کہس پییان
وایہ مادام ئیمان بہ جند، یہ کیک نیہ لہ پینج یان شہش پایہ کانی ئیمان،
کہواتہ: تہ گہر ہرواشت بہ ہوونی جند نہبی، پیی کافر نابی!! کہ لہ راستییدا
تہمہ راست نیہو، زاراوہی پایہ کانی ہروا (أركان الإيمان) زاراوہیہ کہ زانایان لہ
نیو خویندا دایانناوہ، تہ گہرنا نہ زاراوہیہ کی قورئانییہو نہ زاراوہیہ کی ریازی
پیغہمبہریشہ ﷺ، مہ بہست لہ پایہ کانی ئیمان - کہ تہنیا دہرپرین و زاراوہیہ کی
زانایانہ - تہو بنہماو بنہرہ تانہن کہ کوئی ئیمانیاں لہ سہر دہوہستی، نہك ئیمان
بہس تہوہندہ بی، تہ گہرنا لہ پایہ کانی ئیماندا باسی بہہشتیش بہ تاییہت
نہکراوہو، باسی دۆزہخ نہکراوہ، ہہروہا باسی عہرش و درہختی کوٹایی (سدرۃ
المتنی) و تہوانہش نہکراوہ، بہلام بہ دئیایی ئیمان ہیئان بہوانہ، فہرزیکہ
بہرانبہرہ کہی بریتیہ لہ کوفرو بیپروایی.

ئنجائیمان بہ خواش ﷺ دیسان خوازیاری تہوہیہ کہ ہہرچیہك خوا
ہہوالی پیداوہ، ئیمانمان پیی ہہبی، دیسان ئیمان بہ پیغہمبہری خواش ﷺ،
خوازیارہ ہہر شتیك پیغہمبہری خوا ہہوالی پی بدات، ئیمانمان پیی ہہبی،
دواتر ئیمان بہ کتیبی خواش، واتہ: ہہر شتیك لہ کتیبی خوادا ہاتبی، دہبی
ئیمانمان پیی ہہبی، تہم سی پایہی ہرواشت ہہر سیکیان تہوہش دہگرنہ خوین
کہ دہبی ئیمانمان بہ جند ہہبی، چونکہ ہہم خوا ہہوالی داوہ لہ بارہی
جندہوہ، ہہم پیغہمبہری خوا ﷺ و، ہہم کتیبی خواش.

ئەمەشم بۆیە گوت، چونکە ھەندیک لە زانایان پێیان وابوو، کە سێک ئیمانیشی بە جند نەبێ، لەبەر ئەوەی یەکیک نیه لە شەش پایەکانی ئیمان، ئەو کەسە بە بێروا ناژمێرێ، بۆ وێنە:

(محمد الطاهر ابن عاشور)^(۱) لە تەفسیرە کەیدا ئەم تەعبیرە هیناوه، دواى چەند قسەیهك دەلى: (وَيَتَعَاْضِدُ هَذِهِ الدَّلَالِلُ وَتَنَاصِرُهَا - وَإِنْ كَانَ كُلُّ وَاحِدٍ مِنْهَا لَا يَعْدُو أَنَّهُ ظَنِّي الدَّلَالَةِ، وَهِيَ ظَوَاهِرُ الْقُرْآنِ، أَوْ ظَنِّيِ الْمَتْنِ وَالِدَّلَالَةِ، وَهِيَ الْأَحَادِيثُ الصَّحِيحَةُ - حَصَلَ مَا يَفْتَضِي الْإِعْتِقَادَ بِوُجُودِ مَوْجُودَاتٍ خَفِيَّةٍ تُسَمَّى الْجِنِّ، فَتُفَسِّرُ بِذَلِكَ مَعَانِي آيَاتٍ مِنَ الْقُرْآنِ وَأَخْبَارٍ مِنَ السُّنَّةِ، وَلَيْسَ ذَلِكَ مِمَّا يَدْخُلُ فِي أَصُولِ عَقِيدَةِ الْإِسْلَامِ، وَلِذَلِكَ لَمْ نُكْفَرْ مُنْكَرِي وُجُودِ مَوْجُودَاتٍ مُعَيَّنَةٍ مِنْ هَذَا النَّوعِ، إِذْ لَمْ تَتَّبَتْ حَقِيقَتُهَا بِأَدَلَّةٍ قَطْعِيَّةٍ، بِخِلَافِ حَالٍ مَنْ يَقُولُ: إِنَّ الْجِنَّ لَمْ يُذْكَرْ فِي الْقُرْآنِ بَعْدَ عِلْمِهِ بِآيَاتٍ ذِكْرِهِ).

بەراستی من سەرم سورما لەم زانا موعتەبەرە، کە تەفسیرە کەى (التحریر والتنوير) وردەکاریى باشى لە بارەى تێگەشتنى قورئانەوه، گرتۆتە خوێ، پێم سەیر بوو کە ئەو قسەیهەم تێیدا خوێندەوه، بۆیەش ئەوەندە جەختم لەسەر ئەوە کردەوه کە ئیمان هێنان بە جند واجە، واجییک کە بەرانبەرە کەى بریتیه لە کوفر، واتە: کە سێک ئیمان بە جند نەهێنێ، بە بێروا دادەنرێ.

(ابن عاشور) دواى چەند قسەیهك، دەلى: ئەم بەلگانە ھەموویان پشتی یەكدى دەگرن، : [پشتی یەكدى دەگرن - ئەمە نیھاد (مبتداً)ە، دواى گوزارە (خبر)ە کەى دى - لەسەر ئەوەى پێویستە پروامان بە جند بێ]، ھەرچەندە ھەر کامیک لەو بەلگانەش کە ھەندیکیان ئایەتى قورئانیش و ھەندیکیشیان فەرماشتی پێغەمبەرن ﷺ، لەو زياتر نین، کە یان مانا گەیانندنە کەیان لە گومان بەولاو نیه، کە بریتین لە پوالتى ئایەتەکانى قورئان، یان ھەر کام لە دەق

(متن) و ماناگه ياندن (دلالة) يان له سنووری گومان دایه و جیی دئیایی نیه، که بریتین له فهرمووده راسته کان، به هه موو ئەمانه شتیک په یداده بی، خوازیاری ئەوهیه پروامان بی به چەند دروستکراویکی په نهان که پێیان ده گوتری: (جند)، مانای ئایه ته کانی قورئان و هه والەکانی سوننهت به پێی ئەوه لیکده درێنه وه، به لām هه موو ئەوه ناچێته نێو بنه ماو بنچینه کانی عه قیده ی ئیسلام، هه ر بۆیه که سیك که نکوویی بکات له دروستکراوانیکی دیاریکراوی له و جوړه، که چیه ته که یان نه چه سپاوه به به لگه ی یه کلایکه ره وه، ئیمه به بیروای دانائین و له بازنه ی ئیسلام نایهینه دهر، به پێچه وانه ی حال ی که سیکه وه که بلی: (جند) له قورئاندا باس نه کراون، له حالیکدا که ئاگاشی له ئایه ته کان هه یه، باسی جندیان کردوه.

وهك گوتم، به راستی ئه و قسه یه، قسه یه کی زۆر بیسه رو به ره و هیچ پاساو یك هه لئانگری، جگه له وه ی هه له یه کی گه وره یه (ابن عاشور) تئیکه وتوه و هه ندیک له زانایانی دیکه ش، که هه ر له بهر ئەوه ی (جند) دیار نین و په نهانن و به پینچ ههسته کان ناتوانین ده رکیان بکه ین، ئەگەر که سیك نکوولیشیان لی بکات به بیروا دانانری!!

برگهی دووهم: ناساندنی جند له میانی سیفه ته کانیان و حال و بایان دا:

سهره تا بیست و پینج ده قم هیٚناون له قورٚنآندا، دوا یی لهو ده قانه وه بیست
تایبه تمه ندیی و سیفه ت و حال و بالی جندم خستوونه پروو، که دوا ی ٚه و بیست
خاله له حال و سیفه تیان، تارادده یه کی زور بوٚمان ده رده که و ی: جند چین و چوٚن؟!
۱- جند له ناگر دروستکراون، وه ک له سوورپه تی (الرَّحْمَن) دا هاتوه: ﴿وَخَلَقَ الْجَانَّ
مِنْ مَّارِجٍ مِّنْ نَّارٍ﴾، واته: جانیشی پیٚشتر له بل یسه ی ناگر دروستکردبوو، ههروه ها
له سوورپه تی (الحجر) دا که ده فهرمو ی: ﴿وَالْجَانَّ خَلَقْنَاهُ مِنْ قَبْلُ مِنْ نَّارِ السَّمُومِ﴾،
ههروه ها له جگه له وانش دا هاتوه، به پیویستی نازانم هه موو جار یك ٚایه ته کان
بخوٚنمه وه.

۲- جند پیش مروّف دروستکراون، یاخود بابیان ئیبلیس پیش بابی مروّفان دروستکراوه که ئادەمه، ئەمیش له سوورەتی (الحجر) له ئایەتی ژماره (۲۷) دا هاتوه: ﴿وَالْجَنَّ خَلَقْنَاهُ مِنْ قَبْلُ مِنْ نَارِ السَّمُومِ﴾ (۲۷)

۳- ئیبلیس له جنده، بەلکو بابی جندانه، ههروهك چۆن ئادەمیش بابی مروّفانه، ئەمیش له ئایەتی ژماره (۵۰) له سوورەتی (الكهف) دا هاتوه، که خوا دەفهرموی: ﴿وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَكِئَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ كَانَ مِنَ الْجِنِّ فَفَسَقَ عَنْ أَمْرِ رَبِّهِ أَفَتَتَّخِذُونَهُ وَذُرِّيَّتَهُ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِي وَهُمْ لَكُمْ عَدُوٌّ بِئْسَ لِلظَّالِمِينَ بَدَلًا﴾ (۵۰) واته: یادبکوهه کاتیك به فریشتانمان فهرموو: کړنووش بو ئادەم بهرن، یه کسه کړنووشیان برد جگه له ئیبلیس که له جند بوو، ئنجا له فهرمانی پهروهردگاری ده رچوو، ئنجا ئایا خووی و وه چه که ی له حیاتی من به دوست ده گرن که دوژمنیشتانن...؟ کهواته: جند وه چه ی ئیبلیس.

۴- ئیبلیس بابی جندهو له گه ل فریشته کاند کړنووشی ریزلیگرتنی بو ئادەم بابی مروّفان نه برد، وهك سه ریچییکردن له پهروهردگاری و شانازی به خووه کردن و خو به زلگرتن، که ئەو له ئاگر دروستکراوه، ئەمیش له سوورەتی (ص) دا هاتوه: ﴿فَسَجَدَ الْمَلَكِئَةُ كُلُّهُمْ أَجْمَعُونَ﴾ (۷۳) ﴿إِلَّا إِبْلِيسَ اسْتَكْبَرَ وَكَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ﴾ (۷۴) ﴿قَالَ يَا إِبْلِيسُ مَا مَنَعَكَ أَنْ تَسْجُدَ لِمَا خَلَقْتُ بِدَيِّ اسْتَكْبَرْتَ أَمْ كُنْتَ مِنَ الْعَالِينَ﴾ (۷۵) ﴿قَالَ أَنَا خَيْرٌ مِنْهُ خَلَقْنِي مِنْ نَارٍ وَخَلَقْنَاهُ مِنْ طِينٍ﴾ (۷۶) ههروهه به ته فسیل خوا ﷻ له سوورەتی (الأعراف) یش دا باسیکردوه.

۵- جند وهك مروّف چاك و خراپیان تیدایه، ئەویش له ئایەتی ژماره (۱۱) سوورەتی (الجن) دا هاتوه: ﴿وَأَنَّا مِمَّا الصَّالِحُونَ وَمِمَّا دُونَ ذَلِكَ كُنَّا طَرَائِقَ قِدْدًا﴾ (۱۱)

۶- جند دانیان بهوه دا هیناوه که بهنده ی خوان و، ملکه چن بو ده سه لاتی خوا، وهك له ئایەتی ژماره (۱۲) ی سوورەتی (الجن) دا هاتوه: ﴿وَأَنَّا ظَنَنَّا أَنْ لَنْ نَعْجَزَ اللَّهُ فِي الْأَرْضِ وَلَنْ نَعْجِزَهُ هَرَبًا﴾ (۱۲)

۷- بەشیک له جند پروایان هیئاوه بهو رینماییه دابه زی تراوهی بو سەر پیغه مبهری کو تایی دابه زی تراوه، هەر له گه ل گوئیستی بوون، پروایان پی هیئاوه، وهك له ئایه تی ژماره (۱۳) ی سوورەتی (الجین) دا هاتوه: ﴿وَأَنَا لَمَّا سَمِعْنَا الْمَدَىٰءَ آمَنَّا بِهِۦ فَمَنْ يُؤْمِنُ بِرَبِّهِۦ فَلَا يَخَافُ بَحْسَ وَلَا رَهَقًا﴾ (۱۳)

۸- جندیش وهك مرووف، په نهان نازان، ئه و په نهانهی ته نیا خوی بهرز ده یزان، نهك ئه وهی ریژهی (نسبی) یه و له ههندیك كهس په نهانه و، ههندیك خهلكی دیکه ده یزان، یان ئه وهی بو وینه: به چاوی سەر نابینری، به لام به میکرو سکوب ده بینری، یان به ته لیسکو به کان ده بینری، ئه وه پی ده گوتری: په نهانی ریژهی (الغیب النسبی)، به لام په نهانی موتلق و ره ها ته نیا خوا ده یزان، ئه میش له ئایه تی ژماره (۱۴) ی سوورەتی (سبا) دا هاتوه، كه پیشتریش ئایه ته كه مان هیئا: ﴿فَلَمَّا قَضَيْنَا عَلَيْهِ الْمَوْتَ مَا دَلَّهُمْ عَلَىٰ مَوْتِهِۦ إِلَّا دَابَّةُ الْأَرْضِ تَأْكُلُ مِنسَاتِهِۦ فَلَمَّا خِرَّ تَيْنَتِ الْجِنُّ أَن لَّوْكَانُوا يَعْلَمُونَ الْغَيْبَ مَا لَبِثُوا فِي الْعَذَابِ الْمُهِينِ﴾ (۱۴)

۹- جند ده توان خولیاو خوتخوته و دنه دانی خراب بخه نه دلی مروفانه وه و، به ره و خراپه بیان جوولین، وهك له سوورەتی (الناس) دا هاتوه، به هەر شهش ئایه ته كه یه وه: ﴿قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ ۝ (۱) مَلِكِ النَّاسِ ۝ (۲) إِلَهِ النَّاسِ ۝ (۳) مِنْ شَرِّ الْوَسْوَاسِ الْخَنَّاسِ ۝ (۴) الَّذِي يُوَسْوِسُ فِي صُدُورِ النَّاسِ ۝ (۵) مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ ۝ (۶)﴾ ههروه ها له ئایه تی ژماره (۱۱۲) ی سوورەتی (الأنعام) دا هاتوه: ﴿وَكَذَٰلِكَ جَعَلْنَا لِكُلِّ نَبِيٍّ عَدُوًّا شَيْطَانِ الْإِنسِ وَالْجِنِّ يُوحِي بَعْضُهُمْ إِلَىٰ بَعْضٍ زُخْرَفَ الْقَوْلِ عَزَّوَجَلَّ وَلَوْ شَاءَ رَبُّكَ مَا فَعَلُوهُ فَذَرْهُمْ وَمَا يَفْعَلُونَ﴾ (۱۱۲) دیسان له ئایه تی ژماره (۱۲۱) ی (الأنعام) یش دا هاتوه: ﴿وَلَا تَأْكُلُوا مِمَّا لَمْ يُذْكَرِ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ وَإِنَّهُ لَفِسْقٌ وَإِنَّ الشَّيْطَانَ لِيُوحِيَ إِلَىٰ أَوْلِيَآئِهِمْ لِيُجَدِّ لَكُمْ وَإِنْ أَطَعْتُمُوهُمْ إِنَّكُمْ لَمُشْرِكُونَ﴾ (۱۲۱)

۱۰- جنده شه ی تانه کان، واته: بی پروا و خراپه کاره کانیان، ته نیا ده سه لاتیان به سەر ئه هلی کوفردا ههیه، ئه وانیه شوینیان ده که ون و په پره و بیان لی ده که ن و بویان ملکه چن،

هەرچەنده جنده شەیتانەکان لە بنەرەت دا دژی پیغەمبەرەکان و شوێنکەوتووایان و،
 هەرسەرگەرمی خوتخوتەوی زیریق و بریق و فریودەرانهن، وەك لە ئایەتی ژمارە (۱۱۲)
 ی سوورەتی (الأنعام) دا هاتووە: ﴿وَكَذَلِكَ جَعَلْنَا لِكُلِّ نَبِيٍّ عَدُوًّا شَيْطَانِ الْإِنْسِ
 وَالْجِنِّ يُوحِي بَعْضُهُمْ إِلَى بَعْضٍ زُخْرَفَ الْقَوْلِ غُرُورًا وَلَوْ شَاءَ رَبُّكَ مَا فَعَلُوهُ فَذَرْهُمْ
 وَمَا يَفْتَرُونَ ﴿۱۱۲﴾، بەلام جنده شەیتانەکان تەنیا دەسەلاتیان بەسەر پەیرەوانی
 خۆیانیان دا هەیه، وەك لە سوورەتی (الأعراف) لە ئایەتی ژمارە (۲۷) دا هاتووە: ﴿يَبْقَى
 آدَمَ لَا يَفْنَىٰ تَتَكَلَّمُ الشَّيْطَانُ كَمَا أَخْرَجَ أَبَوَيْكَ مِّنَ الْجَنَّةِ يَنزِعُ عَنْهُمَا لِبَاسَهُمَا لِيُرِيَهُمَا
 سَوْءَهُمَا إِنَّمَا يُرِيدُكُمُ هُوَ وَقَبِيلُهُ مِّنْ حَيْثُ لَا تَرَوْنَهُمْ إِنَّا جَعَلْنَا الشَّيَاطِينَ أَوْلِيَاءَ لِلَّذِينَ لَا
 يُؤْمِنُونَ ﴿۲۷﴾، هەرودەها لە ئایەتەکانی (۹۹ - ۱۰۰) سوورەتی (التحل) یش دا بەهەمان
 شیوە: ﴿إِنَّهُ لَيْسَ لَهُ سُلْطَانٌ عَلَى الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَلَىٰ رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ ﴿۹۹﴾ إِنَّمَا
 سُلْطَانُهُ عَلَى الَّذِينَ يَتَوَلَّوْنَهُ وَالَّذِينَ هُمْ بِهِ مُشْرِكُونَ ﴿۱۰۰﴾﴾.

۱۱- زالبوونی وەسوەسەو خوتخوتەو دندەدانی شەیتانەکان، لە ئەهلی ئیمانەو دوورە،
 ئەو ئەهلی ئیمانەو بەراستی پاریزکارن و پشتیان بە خوا قایمە، وەك لە ئایەتی (۹۹)
 سوورەتی (التحل) دا، خوا ئەوێ زۆر بە ئاشکرا راگەیاندووە: ﴿إِنَّهُ لَيْسَ لَهُ سُلْطَانٌ عَلَى
 الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَلَىٰ رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ ﴿۹۹﴾. هەرودەها لە ئایەتی ژمارە (۴۲) لە
 سوورەتی (الحجر) یش دا: ﴿إِنَّ عِبَادِي لَيْسَ لَكَ عَلَيْهِمْ سُلْطَانٌ إِلَّا مَنِ اتَّبَعَكَ مِنَ
 الْغَاوِينَ ﴿۴۲﴾، دیسان لە ئایەتی ژمارە (۶۵) ی سوورەتی (الإسراء) یش دا: ﴿إِنَّ
 عِبَادِي لَيْسَ لَكَ عَلَيْهِمْ سُلْطَانٌ وَكَفَىٰ بِرَبِّكَ وَكِيلًا ﴿۶۵﴾﴾، خوا ئەوێ
 دووبارە کردۆتەو.

۱۲- جاری وا هەیه شەیتان زەفەر بە ئەهلی ئیمان و تەقواش دەبات، بەلام لە کاتی بـ
 ئاگیان دا، بەلام دواي ئەوێ خوايان دەکەوێتەو یاد، شەیتان لیان دوور دەکەوێتەو،
 ئەمەش لە ئایەتەکانی: (۲۰۱ - ۲۰۲) ی سوورەتی (الأعراف) دا زۆر بە پروونی باسکراو:
 ﴿إِنَّ الَّذِينَ اتَّقَوْا إِذَا مَسَّهُمْ طَائِفٌ مِّنَ الشَّيْطَانِ تَذَكَّرُوا فَإِذَا هُم مُّبْصِرُونَ ﴿۲۰۱﴾
 وَإِخْوَانُهُمْ يَمُدُّوهُمْ فِي الْغَيِّ ثُمَّ لَا يُقْصِرُونَ ﴿۲۰۲﴾﴾.

۱۳- شەیتانەکان جگە لە خوتخوتەو دندەدان، هیچ ئامرازکی دیکەیان نیە بۆ زیانگەیانندن بە مەرووفەکان، وەك لە ئایەتی ژمارە (۲۲) سوورەتی (ابراھیم) دا هاتووە: ﴿وَقَالَ الشَّيْطَانُ لَمَّا قُضِيَ الْأَمْرُ إِنَّ اللَّهَ وَعَدَكُمْ وَعْدَ الْحَقِّ وَوَعَدْتُكُمْ فَأَخْلَفْتُكُمْ وَمَا كَانَ لِي عَلَيْكُمْ مِنْ سُلْطَانٍ إِلَّا أَنْ دَعَوْتُكُمْ فَاسْتَجَبْتُمْ لِي فَلَا تَلُمُونِي وَلُومُوا أَنْفُسَكُمْ مَا أَنَا بِمُصْرِخِكُمْ وَمَا أَنْتُمْ بِمُصْرِخِيَّ إِنِّي كَفَرْتُ بِمَا أَشْرَكْتُمُونِ مِنْ قَبْلُ إِنَّ الظَّالِمِينَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾ (۲۲) لە سوورەتی (الناس) یشدا دیارە بە ھەر شەش ئایەتەکیەو ھەو ھەو نوکراوەتەو: ﴿قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ (۱) مَلِكِ (۲) النَّاسِ (۳) إِلَهِ النَّاسِ (۴) مِنْ شَرِّ الْوَسْوَاسِ الْخَنَّاسِ (۵) الَّذِي يُوَسْوِسُ فِي صُدُورِ النَّاسِ (۶) مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ﴾ (۱) (۲) (۳) (۴) (۵) (۶)

ھەروەھا ئەم فەرماشتەش ھەیە لەو بارەو: {الشَّيْطَانُ جَائِمٌ عَلَى قَلْبِ ابْنِ آدَمَ، فَإِذَا سَهَا وَعَقَلَ وَسُوسَ، وَإِذَا ذَكَرَ اللَّهَ خَنَّاسٌ}، (أخرجه ابن أبي شيبة: ۳۵۹۱۹ عن ابن عباس رضي الله عنه)، واتە: شەیتان چۆکی لەسەر دڵی وەچەیی ئادەم دا کو تاو، ھەر کاتیک یێکا بوو دندە دەدا (خوتخوتەیی بۆ دەکات)، بەلام ئەگەر خواي (پەرورەدگاری) یاد کرد دەکشیتهو.

۱۴- جاری و ھەییە مەرووف و ھەو ھەو ژیڕ ڕکێف و کاریگەری شەیتانەو، کە دەتوانی بچیتە نیو جەستەیی، یاخود دەتوانی خوێ پێشان بدات بە شیوەیەك لە شیوەکاندا، دواییش وای لێ بکات ھاوسەنگیی تێکبدات، وەك لە ئایەتی (۲۷۵) ی سوورەتی (البقرة) دا هاتووە: ﴿الَّذِينَ يَأْكُلُونَ الرِّبَا لَا يَقُومُونَ إِلَّا كَمَا يَقُومُ الَّذِي يَتَخَبَّطُهُ الشَّيْطَانُ مِنَ الْمَسِّ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا إِنَّمَا الْبَيْعُ مِثْلُ الرِّبَا وَأَحَلَّ اللَّهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبَا فَمَنْ جَاءَهُ مَوْعِظَةٌ مِنْ رَبِّهِ فَانْتَهَى فَلَهُ مَا سَلَفَ وَأَمْرُهُ إِلَى اللَّهِ وَمَنْ عَادَ فَأُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ﴾ (۲۷۵) ھەروەھا لە ئایەتی (۷۱) ی سوورەتی (الأنعام) یش دا: ﴿قُلْ أَدْعُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَنْفَعُنَا وَلَا يَضُرُّنَا وَنُرَدُّ عَلَى أَعْقَابِنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْنَا اللَّهُ كَالَّذِي اسْتَهْوَتْهُ الشَّيَاطِينُ فِي الْأَرْضِ حَيْرَانٌ لَهُ أَصْحَابٌ يَدْعُونَهُ إِلَى الْهُدَى انْتَهِ

قُلْ إِبْرَاهِيمَ هُدَى اللَّهُ هُوَ الْهُدَى وَأُمِرْنَا لِنُسَلِّمَ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٦١﴾ خواتمە ئاماژەى بهوہ داوہ.

۱۵- شەیتانەکان ھەولەدەدەن لە فریشتەکان لە سەرێ نیزیك ببنەوہ، بۆ گوێ ھەلخست و دزینی زانیاری و، گەیاندى بە کاهین و فالچیەکان، بەلام فریشتەکان بۆیان لە بۆسەدان و، بە بلیسەى ئاگر تیر بارانیان دەکەن، وەك ئایەتەکانی: (۱۶ - ۱۸) لە سوورەتی (الحجر) باسیدەکەن: ﴿وَلَقَدْ جَعَلْنَا فِي السَّمَاءِ بُرُوجًا وَزَيَّنَّاهَا لِلنَّظَرِ﴾ ﴿١٦﴾ وَحَفِظْنَاهَا مِنْ كُلِّ شَيْطَانٍ رَجِيمٍ ﴿١٧﴾ إِلَّا مِنْ أَسْتَرَقَ السَّمْعَ فَاتَّبَعَهُ، شِهَابٌ مُبِينٌ ﴿١٨﴾ ھەرۆھە چەند ئایەتێك لە سوورەتی (الصافات) و سوورەتی: (الملک) و سوورەتی (الجن) دا ھاتوون و، لەو بارەشەوہ لە برگەى ھەوتەم دا بە تاییەت دەدوین و پێشتریش لە تەفسیری سوورەتی (الحجر) دا کورتە باسیکمان کردوہ.

۱۶- شەیتانەکانی جند ناتوانن ھەوالی ئاسمان، (واتە: وەحیی) دەستی تێوہربدەن بە ھیچ جوړێك، چونکە پێیان لێگیراوە لە گوێگرتن، دواى ھاتنى پێغەمبەرى کۆتایی، وەك ئایەتەکانی: (۲۱۰ - ۲۱۲) لە سوورەتی (الشعراء) بە ڕوونیی ئەوہ دەگەین: ﴿وَمَا نَزَّلَتْ بِهِ الشَّيَاطِينُ ﴿٢١٠﴾ وَمَا يَنْبَغِي لَهُمْ وَمَا يَسْتَطِيعُونَ ﴿٢١١﴾ إِنَّهُمْ عَنِ السَّمْعِ لَمْعَزُولُونَ ﴿٢١٢﴾﴾

۱۷- جندەکان ئیمە دەبینن، بەلام ئیمە ئەوان نابینن، مەگەر لە ھەندێك لە ھالەتی دەگمەن و ریزپەردا، ئەمیش لە ئایەتی (۲۷) ی سوورەتی (الأعراف) دا باسکراوہ: ﴿يَنْبَغِيْ اٰدَمَ لَا يَفْتِنَنَّكُمُ الشَّيْطٰنُ كَمَا اَخْرَجَ اٰبَوَيْكُمْ مِّنَ الْجَنَّةِ يَزْعُ عَنْهُمَا لِبَاسَهُمَا لِيُرِيَهُمَا سَوْءَٰتِهِمَا اِنَّهٗ يَرِيْكُمْ هُوَ وَقَبِيْلُهٗ مِّنْ حَيْثُ لَا تَرَوْنَهُمْ اِنَّا جَعَلْنَا الشَّيْطٰنَ اَوْلِيَاءَ لِلَّذِيْنَ لَا يُؤْمِنُوْنَ ﴿٢٧﴾﴾

۱۸- ئەوانەى لەگەڵ ئیبلیس دان لە وەچەکەى، ھەموو کاریان ئەوہیە دژمنایەتی مەرووفان بکەن و، ھەول دەدەن سەرگەردان و سەرلێشیواویان بکەن، وەك لە ئایەتەکانی: (۵ و ۶) ی سوورەتی (فاطر) دا ھاتوہ: ﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ فَلَا تَغُرَّكُمْ الْحَيٰوةُ

الدُّنْيَا وَلَا يَغُرَّنَّكُم بِاللَّهِ الْغُرُورُ ﴿٥﴾ إِنَّ الشَّيْطَانَ لَكُمْ عَدُوٌّ فَاتَّخِذُوهُ عَدُوًّا إِنَّمَا يَدْعُوا حِزْبَهُ لِيَكُونُوا مِنْ أَصْحَابِ السَّعِيرِ ﴿٦﴾

۱۹- بە زۆریی شەیتان و دارو دەستەکە ی سەرگەرمی دژایەتی مەرووف دەبن، لە کاتێکدا ئەو مەرووفە خەریکی تاعەت و ئەنجامدانی فەرمانبەرییە بۆ خوا ی بەرز، بۆیە لە سوورەتی (النحل) ئایەتی (۹۸) دا، خوا ﷻ دەفەر موی: هەر کاتێک قورئان ت خوێند، پەنا بە خوا بگرە لە شەیتان: ﴿فَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ﴾ ﴿۹۸﴾ پیڤەمبەریش ﷺ فیری کردووین بلیین: (أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ)، کە ئەمە (عبدالرزاق) لە (المصنف) دا هیناویەتی و ئەلبانیی لە (إرواء الغلیل) دا بە صەحیحی داناو، هەر وەها پیڤەمبەری خوا ﷻ فیری کردووین بلیین: {أَعُوذُ بِاللَّهِ السَّمِيعِ الْعَلِيمِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ} (أخرجه الترمذي: ۲۴۲، وأحمد: ۱۱۴۹۱).

هەر وەها پیڤەمبەری خوا ﷻ فیری کردووین، ئەم زیکرە بە جوړیکی دیکەش بلیین: {أَعُوذُ بِاللَّهِ السَّمِيعِ الْعَلِيمِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ مِنْ هَمَزِهِ وَنَفْخِهِ وَنَفْخِهِ} (أخرجه الترمذي ۲۴۲ وغیره، وَصَحَّحَهُ الْأَبَانِي) واتە: پەنا بە خوا دەگرم لە شەیتانی دوورخراوە لە بەزەیی خوا، لە دندەدانی و، فوو پێداکردنی و، قسە ی خراپ فیرکردنی.

۲۰- جاری وا هەیه شەیتان بەهۆی خوتخوتەو دندەدانی خراپیەو، وا دەکات کە مەرووف شتی چاکی لە بیر بجێتەو، وەک لە ئایەتی ژمارە (۶۸) ی سوورەتی (الأنعام) دا هاتوو: ﴿وَإِذَا رَأَيْتَ الَّذِينَ يَخُوضُونَ فِي آيَاتِنَا فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ حَتَّى يَخُوضُوا فِي حَدِيثٍ غَيْرِهِ وَإِمَّا يُنسِئَنَّكَ الشَّيْطَانُ فَلَا تَقْعُدْ بَعْدَ الذِّكْرِى مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ﴾ ﴿۶۸﴾ هەر وەها لە ئایەتی (۴۲) ی سوورەتی (یوسف) دا: ﴿وَقَالَ لِلَّذِي ظَنَّ أَنَّهُ نَاجٍ مِنْهُمَا اذْكُرْنِي عِنْدَ رَبِّكَ فَأَنسَنَاهُ الشَّيْطَانُ ذِكْرَ رَبِّهِ فَلَبِثَ فِي السِّجْنِ بِضْعَ سِنِينَ﴾ ﴿۴۲﴾ و، ئایەتی (۶۳) ی سوورەتی (الكهف): ﴿قَالَ أَرَأَيْتَ إِذْ أَوَيْنَا إِلَى الصَّخْرَةِ فَإِنِّي نَسِيتُ الْكُوْتَ وَمَا أَنْسَيْنَاهُ إِلَّا الشَّيْطَانُ أَنْ أَذْكُرَهُ وَاتَّخَذَ سَبِيلَهُ فِي الْبَحْرِ عَجَبًا﴾ ﴿۶۳﴾

هه‌رکامیان به‌روونی ئه‌وه ده‌گه‌یه‌نن، که شه‌یتان له‌ پێی خوتخوته‌و دنده‌دانیه‌وه، و له‌ مروّف ده‌کات، خوای له‌ بیربچێته‌وه، یادی خوای له‌ بیر بچێته‌وه، یان کاریکی گ‌رنگ که ده‌یه‌وێ ئه‌نجامی بدات، فه‌رامۆشی بکات.

برگه‌ی سییه‌م: جندیش وه‌ک مروّف ئه‌رکدارن، به‌ به‌ندایه‌تی کردن بوّ خوا، پاداشت و سزاش چاوه‌پێانه:

زۆر به‌لگه‌ له‌ کتییی به‌رزو به‌ پێزی خوای بێ وێنه‌دا له‌و باره‌وه هه‌ن، که جندی دراوسێشمان له‌ ژيانێ سهر زه‌وی، له‌گه‌ڵ ئیمه‌دا قوناغی ژيانێ تافیک‌رانه‌وه ده‌گوزهرێنن، هه‌روه‌ها له‌ ئه‌رك و ئامانجیشدا هاوبه‌شمان و، ئه‌و حیکمه‌ته‌ی ئیمه‌ی بوّ دروستکراوین، ئه‌وانیش بوّ هه‌مان حیکمه‌ت دروستکراون، که بریتیه‌ له‌ به‌ندایه‌تی کردن بوّ خوا، خوا ﷻ ئه‌و راستیه‌ی له‌ زۆر له‌ ئایه‌ته‌کانی قورئاندا به‌ روون و راشکاویی ڤاگه‌یانده‌وه. بوّ وێنه‌:

۱- له‌ سووره‌تی (الذاریات) له‌ ئایه‌تی (۵۶) دا خوا ده‌فه‌رموێ: ﴿وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ﴾ جندو مروّفم ته‌نیا بوّ ئه‌وه دروستکردوون مپه‌رستن، جندو مروّفم ته‌نیا بوّ ئه‌وه دروستکردوون، به‌ندایه‌تییم بوّ بکه‌ن، له‌به‌ر ئه‌وه‌ی له‌ به‌ندایه‌تی کردن بوّ خوا، خوایان به‌هه‌مه‌ند ده‌بن، ئه‌گه‌رنا خوا زۆر له‌وه به‌رزتره‌ که مروّفه‌کان و جنده‌کان به‌ به‌ندایه‌تی کردنیان سوودی پێگه‌یه‌نن، یاخود به‌ بێ فه‌رمانی و سه‌رپێچیان زیانی پێ بگه‌یه‌نن.

۲- له‌ سووره‌تی (الأعام) له‌ ئایه‌تی ژماره‌ (۱۳۰) دا، به‌لگه‌یه‌کی دیکه هه‌یه له‌سه‌ر ئه‌وه‌ی جندیش وه‌ک ئیمه‌ ئه‌رکدار کراون، چونکه یه‌کیکی دیکه له‌و بیرۆکانه‌ی (ابن عاشور) گوتویه‌تی: ئه‌وه‌یه جند له‌سه‌ریان پێویست نه‌کراوه ئه‌رکه شه‌رعییه‌کان جێبه‌جێ بکه‌ن، هه‌روه‌ها ڤای به‌ لای ئه‌وه‌شدایه که مه‌رج نیه، ئه‌وان بچنه به‌هه‌شته‌وه!! وه‌ک له‌ سووره‌تی (الرحمن) بشدا له‌و باره‌وه، قسه‌م له‌سه‌ر قسه‌کانی کرد، خوا ده‌فه‌رموێ: ﴿يَمْعَشَرُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ أَلَمْ يَأْتِكُمْ رُسُلٌ مِّنْكُمْ يَقُصُّونَ عَلَيْكُمْ ءَايَاتِي

وَيُنذِرُونَكُمْ لِقَاءَ يَوْمِكُمْ هَذَا قَالُوا شَهِدْنَا عَلَى أَنْفُسِنَا وَغَرَّتْهُمْ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا وَشَهِدُوا عَلَى أَنْفُسِهِمْ أَنَّهُمْ كَانُوا كَافِرِينَ ﴿١٣٠﴾، واته: ئەى كۆمەلى جندو مروۆ! ئايا لە خۆتان پەوانە کراوانىکتان بۆ نەهاتن، ئايەتەکانى منيان بەسەردا دەخویندەوهو، لە دیدارى ئەمپروتان دەیانترساندن و ھۆشداريان پێدەدان، (لە پۆژى دوايدا خوا ﷻ بەو شیوەیە جندو مروۆ دەدویتی)، گوتیان: شاھەدییان لەسەر خۆماندا، (ئنجە خوا دەفەرموی: زيانى دنیا فریوى دان و شاھەدییان لەسەر خۆیان دا کە ئەوان بێپروا بوون، واته: دۆزەخییەکانى مروۆ و جند، کەواتە: جندیش وەك مروۆان سزايان ھەيە.

۳- لە سوورەتى (الرحمن) دا سى و يەك (۳۱) جار خوا پروو دەکاتە مروۆ و جندو دەفەرموی: ﴿فَإَيَّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ﴾، نکوولیی لە کام لە چاکەکانى پەرورەدگارتان دەکەن، ئەى جندو مروۆ؟.

۴- ھەر وەھا خوا لە سوورەتى (الرحمن) دا ھەر لە میانى ئەو ئايەتانەدا، لە ئايەتى ژمارە (۳۲) دا دەفەرموی: ﴿سَنَفَعُ لَكُمْ أَيُّهُ الثَّقَلَانِ﴾، بۆتان دەست بە تال دەبین، ئەى دوو قورسەکان، واته: ئەى مروۆ و جند! کە سەر زەویتان قورس کردو، لە پۆژى دوايدا بۆتان یەکلایى دەمەوہ بۆ سزاو پاداشتتان، کەواتە: سزاشیان ھەيەو پاداشتیشیان ھەيە.

ھەر وەھا دەگونجی زۆر ئايەتى دیکەش لەو بارەوہ بێنین، بەلام ئەوہى پێویستە لێ ئاگادار بین، دواى ئەوہى زانیمان جندیش وەك مروۆ ئەرکدار کراون، بەندايەتى بۆ خوا بکەن و، سزا چاوہ پێيانە، ئەگەر بێپروا خراپەکار بن و، پاداشتیش چاوہ پێيانە، ئەگەر پروادارو پارێزکارو چاکەکار بن، ئەوہیە کە ئاگادار بین وردەکاریەکانى خواپەرستى و فەرمانبەرى کە لەسەر جند پێویست کراو، چۆنیەتیەکەى بۆ ئیمە زانراو نیە، ئایا ئەوانیش بە ھەمان ئەو شتانەى ئیمە پێیان ئەرکدار کراوین و لەسەرمان پێویست کراون، ئەوانیش ئەو شتانەیان بەو شیوەیە لەسەر پێویست کراون؟ لە قورئان و سوننەتدا وەلامى ئەو پرسیارەمان بە پروونى دەست ناکەوێ، بەلام دواى لە پرگەى نوێمى ئەو کورتە باسەدا، لەو بارەوہ ھەندیک زانیاری دەخەمە پروو.

ئەوھى كە جىي دىئايىيە ئەوھىيە كە جىندىش وەك مەروۇف بۇ بەندايەتتى
كردن بۇ خەي پەرەردىگارىيان، بە ھەلبىژاردن و ويستى خەييان، دروستكرارون،
ھەرۈھە وەك تىمەش لەو جىھانە سەر زەويىيە كورتەدا تاقىيدەكرىنەوھە، لەگەل
تىمەدا دەژىن و دەمرن و، لە پەژژى دوايىشدا وەك تىمە زىندوو دەكرىنەوھە، لە
ھەموو ئەو پەروانەوھە وەك مەروۇف وان.

بەرگەي چوارەم: پەروانەكراروان و پىغەمبەرانى خوا (عليهم الصلاة والسلام)
لە نىو مەروۇقاندا كورت ھەلەيناروان و، جىندىش وەك مەروۇف، ئەركدار كراون
شويىن پىغەمبەران بكەون:

بە دىئايىيە ھىچ كام لە نىردراوھەكانى خواو پىغەمبەرانى خوا (الرسل والأنبياء)
لە جىند نەبوون، بەلكو نىردراوانى خواو پىغەمبەرانى خوا ھەموويان لەنىو
مەروۇقاندان، بەلام جىندىش پابەند كراون بە گوئى لىگرتن و شوئىنكەوتن و پەپرەويى
كردن لەو نىرراوو پىغەمبەرانەي خوا ﷺ لە نىو مەروۇقاندا ناردوونى، ئەوھى ئەم
راستىيەش دەگەينى ژمارەيەك ئايەتن:

۱- لە سوورەتى (الأنعام) دا ئايەتەكانى: (۱۳۰ و ۱۳۱) دا خوا دەفەرموئى: ﴿يَمْعَشَرِ
الْحَيْنَ وَالْإِنْسَ أَلَمْ يَأْتِكُمْ رُسُلٌ مِّنْكُمْ يَقُصُّونَ عَلَيْكُمْ آيَاتِي وَيُنذِرُونَكُمْ لِقَاءَ
يَوْمِكُمْ هَذَا قَالُوا شَهِدْنَا عَلَى أَنْفُسِنَا وَغَرَّتْهُمْ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا وَشَهِدُوا عَلَى أَنْفُسِهِمْ أَنَّهُمْ
كَانُوا كَافِرِينَ ﴿١٣٠﴾ ذَلِكَ أَنْ لَّمْ يَكُنْ رَبُّكَ مُهْلِكَ الْقُرَىٰ بِظُلْمٍ وَأَهْلُهَا غَافِلُونَ
﴿١٣١﴾﴾ دواي ئايەتى يەكەم كە پىشتەر تەفسىرمان كرد خوا دەفەرموئى: ئەوھش بە ھۆي
ئەوھوھە كە پەرەردىگارت فەوتىنەرى ھىچ كام ئاوەدانىيەكان نىيە، بەھۆي ستەمىكەوھە كە
دەيكەن، لە ھاللىكدا كە بى ئاگان، واتە: تاكو ئاگادار نەكرىن و ھۆشدارىيان پى نەدرى،
خوا سزايان نادات، ئىنجا لىرەدا بە گشتىي خوا فەرموويەتى، كەواتە: ئاوەدانىيەكانى
مەروۇف و جىند، دەگرىتەوھە، چونكە پىكەوھە دوئىناروان.

۲- ھەروەھا لە سوورەتی (الأحقاف) ئایەتەکانی: (۲۹ و ۳۰) دا خوا دەفەرموی: ﴿وَأَذْ صَرْفًا إِلَيْكَ نَفَرًا مِّنَ الْجِنِّ يَسْتَمِعُونَ الْقُرْآنَ فَلَمَّا حَضَرُوهُ قَالُوا أَنصِتُوا فَلَمَّا قُضِيَ وَلَوْ إِلَىٰ قَوْمِهِمْ مُنْذِرِينَ ۚ﴾ (۲۹) ﴿قَالُوا يَفْقَهُمْنَ إِنَّا سَمِعْنَا كِتَابًا أُنزِلَ مِنْ بَعْدِ مُوسَىٰ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ يَهْدِي إِلَى الْحَقِّ وَإِلَىٰ طَرِيقٍ مُّسْتَقِيمٍ﴾ (۳۰) ﴿يَا بَكْرَهُ! كَاتِبِكَ كَوْمَهُ لَيْكَ لَهُ جَنْدَمَان بُو لَای تَو ناردن (ئەو موحەممەد ﷺ)!، گوئی بۆ قورئان ھەلدەخەن، کاتیک ئامادە ی قورئان خویندەنە کە بوون بە خوێانیان گوت: بێدەنگ بن، کاتیک (قورئان خویندەنە کە) تەواو بوو، گەرانەووە بۆ لای کۆمەلە کەیان ئاگادار کەرەوانەو ترسینەرانە، (گەرانەووە کە ئەوانیش ئەو پەيامە بە قەومە کەیان بگەیهنن)، گوتیان: ئەو کۆمەلە کەمان! ئیمە گویمان لە کتیبیک بوو لە دوا ی مووسا دابەزیو، کتیبەکانی پیش خۆی بەراست دەزانن، خەلک بەرەو ھەق و راستە ڕێ ڕێنمایی دەکات.

۳- ھەروەھا لە سوورەتی (الجن) ئایەتەکانی: (۱ و ۲) دا، خوا بە پیغەمبەری خاتەم ﷺ دەفەرموی: ﴿قُلْ أُوحِيَ إِلَيَّ أَنَّهُ اسْتَمَعَ نَفَرٌ مِّنَ الْجِنِّ فَقَالُوا إِنَّا سَمِعْنَا قُرْآنًا عَجَبًا ۚ﴾ (۱) ﴿يَهْدِي إِلَى الرُّشْدِ فَآمَنَّا بِهِ وَلَنْ نُشْرِكَ بِرَبِّنَا أَحَدًا ۚ﴾ (۲) ﴿وَاتِهِ: بَلَىٰ سِرُوشم بۆ لا کراو، کە کۆمەلێک لە جند گوێیان (بۆ من) ھەلخستو، گوتیان: ئیمە گویمان لە قورئانیکی سەر سوڕپێنەر بوو، بەرەو بە مراد گەیشتی ڕێنمایی دەکات، بۆیە بڕوامان پێیھنا و ھیچ کەس ناکەینە ھاوبەشی پەرورەدگارمان.

کەواتە: شتیکی ڕوونە کە پیغەمبەران بۆ ھەر کام لە جندو مڕۆف ئێردراون و، ئەوێش کە تەنیا لە مڕۆفان بوون، شتیکی ئاشکرایە، چونکە لە ھیچ ئایەتیک و لە ھیچ فەرماشتیکی پیغەمبەردا ﷺ باسی ئەوێ ئەکراو، جند پیغەمبەریان بۆ ھاتوون، بەلکو جندەکان وەک مڕۆفەکان پابەند کراون گوئی لە پیغەمبەران بگرن، دیارە لە سەردەمی پیغەمبەری خوێماندا موحەممەد ﷺ و لە دوا ی ھاتنی موحەممەدەوێش ﷺ، پیشتریش گوئی بۆ پیغەمبەران ی دیکە بگرن، کە بۆ بەشەر ئێردراون ھەر لە ئادەمەوێ تاکو عیسا.

برگه‌ی پینجه‌م: هه‌ندیك حیکمه‌ت و ئەده‌بی به‌رز له‌ بواری دینداریییدا،
بو براو خوشکانی جندمان:

ئیمه‌ ئهم برگه‌یه‌ له‌ دوو خالان دا ده‌خه‌ینه‌ روو:

۱- خالی یه‌که‌م: ئایه‌ته‌کانی: (۲۹ - ۳۲)، واته‌: ئەو چوار ئایه‌ته‌ له‌ سوورپه‌تی (الأحقاف)، له‌وێ دا پازده (۱۵) ئەده‌ب و په‌وشتی به‌رزمان له‌ جند که‌وتوونه‌ به‌رچاو.

۲- خالی دووه‌م: له‌ سوورپه‌تی (الجن) دا ئایه‌ته‌کانی: (۱ - ۱۵) و، ئایه‌تی (۱۹)، له‌وێشدا بیست (۲۰) ئەده‌ه‌مان وه‌رگرتوون، که‌ به‌ پێویستی نازانین ئایه‌ته‌کان بخوێنینه‌وه‌ و هه‌ر یه‌که‌سه‌ر ئەو ئەده‌ب و په‌وشته‌ به‌رزو جوانانه‌ی جند خوێانیان پێ رازاندوونه‌وه‌ ده‌یانیه‌تین:

خالی یه‌که‌م: (الأحقاف) - ۲۹ - ۳۲ :-

۱- شه‌یدیایی و تامه‌زرۆیی بو‌ تێگه‌یشتن له‌ ئایین و، ئەزه‌یه‌ت به‌ر خۆدان له‌ پیناوی ئەوه‌داو، لێکۆڵینه‌وه‌ و پشکنین و سۆراغ کردن بو‌ دۆزینه‌وه‌ی ئایین و به‌رنامه‌ی خوا ﷻ، به‌ شیوه‌ راست و دروسته‌که‌ی، وه‌ك له‌م ئایه‌ته‌ وه‌رده‌گیرێ: ﴿وَإِذْ صَرَفْنَا إِلَيْكَ نَفْرًا مِّنَ الْجِنِّ يَسْتَمِعُونَ الْقُرْآنَ﴾ (۲۹) الأحقاف.

۲- ئارامیی و بێده‌نگیی له‌ کاتی ئاماده‌بوون له‌ کۆپو مه‌جلیسی زانیاریی و یادی خواداو، گوێ هه‌لخستن به‌ تامه‌زرۆیییه‌وه‌: ﴿فَلَمَّا حَضَرُوهُ قَالُوا أَنصِتُوا﴾ (۲۹) الأحقاف، کاتیک ئاماده‌ی بوون، گوێیان: بێده‌نگ بن.

۳- په‌له‌نه‌کردن له‌ وازلێهێنانی ئەو کۆپو مه‌جلیسه‌، مه‌گه‌ر دواي ئەوه‌ی ئەو فێرکردن و یادی خوا کردنه‌ی که‌ تێیدا، ته‌واو ده‌بی: ﴿فَلَمَّا قُضِيَ وَلَّوْا إِلَىٰ قَوْمِهِم مُّنذِرِينَ﴾ (۲۹) الأحقاف، کاتیک ته‌واو بوو، ئاگادارکه‌ره‌وانه‌ گه‌رانه‌وه‌ بو‌ لای خه‌لکه‌که‌یان.

۴- ده‌ستکردن به‌ روونکردنه‌وه‌ی هه‌ق و گه‌یاندنی به‌ خه‌لك خه‌لكی خوێان و، هێچ سستی نه‌کردن له‌ بانگه‌واز کردنی خه‌لكدا، وه‌ك ئەم رسته‌ قورئانییه‌ ده‌یگه‌یه‌نێ:

﴿ فَلَمَّا قُضِيَ وَلُوا إِلَى قَوْمِهِمْ مُنْذِرِينَ ﴾ (۲۹) ﴿ الْأَحْقَافِ ﴾، کاتیک تەواو بوو (گوئیان گرت و وەریان گرت)، یە کسەر گە پانەووە بو لای کۆمەڵە کەیان، کە بیانترسین و ئاگاداریان بکەنەووە.

۵- جەختکردنەووە لەسەر ئەووە کە پیخەمبەران، هەندیکیان هەندیکیان بە راست دەزانن و، کتیبەکانیشیان هەموویان یەك سەرچاوەیان هەیه، وەك ئەم پستە قورئانییە دەیکەین: ﴿ قَالُوا يَنْقُومَنَا إِنَّا سَمِعْنَا كِتَابًا أُنْزِلَ مِنْ بَعْدِ مُوسَى مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ ﴾ (۳۰) ﴿ الْأَحْقَافِ ﴾.

۷و۶- ناساندنیکى وردو قوول بو کتیبى خوا، بەووە کە بەرەو هەق پینمایى دەکات، لە پرووی بووناسی و تپروانین و پیوهر و تەرازوووەکان و ئیمانەووە و، هەروەها بەرەو راستە پى پینمایى دەکات، لە پرووی کردەیی و بەرنامەکانی ژياندا، وەك ئەم پستە قورئانییە دەیکەین: ﴿ يَهْدِي إِلَى الْحَقِّ وَإِلَى طَرِيقٍ مُسْتَقِيمٍ ﴾ (۳۰) ﴿ الْأَحْقَافِ ﴾.

۸- دەستکردن بە بانگەواز دواى پروونکردنەووەی هەق و ناساندنی، ئاراستەکردنی بانگەوازه کەش بە شیوەیەکی نەرم و نیا و سەرنجراکیش: ﴿ يَنْقُومَنَا أَحِبُّوا دَاعِيَ اللَّهِ ﴾ (۳۱) ﴿ الْأَحْقَافِ ﴾، واتە: ئەى خەڵکە کەمان! بە دەم بانگەوازی خواوە بچن!

۹و۱۰- داواکردن لە خەڵکە کەیان کە بە دەم بانگەواز کاری خواوە بچن و، پروا بە خواى بەرز بینن: ﴿ يَنْقُومَنَا أَحِبُّوا دَاعِيَ اللَّهِ وَآمِنُوا بِهِ ﴾ (۳۱) ﴿ الْأَحْقَافِ ﴾.

۱۱و۱۲- پروونکردنەووەی بەرھەم و ئەنجامی وەلامدانەووەی خواى بەرزو بانگەوازکاری پى خواو ئیمان پى هینانی، کە لە لیبوردنی خواو، دەربازکردنی خوا لە سزای پۆژی دواى دا، خۆی دەنوێت، وەك ئارەزوومەندکردنی بانگراوەکان بو پى خوا، وەك لەو پستە قورئانییەووە وەردەگیرى: ﴿ يَغْفِرْ لَكُمْ مِنْ ذُنُوبِكُمْ وَيَجْرِمُكُمْ مِنْ عَذَابٍ أَلِيمٍ ﴾ (۳۱) ﴿ الْأَحْقَافِ ﴾.

۱۳ و ۱۴- هەر کەسێک بە دەم بانگەوازی خواوە نه چێ، نه ده توانی له سزای دنیا خۆی ده‌رباز بکات، نه هیچ کەسیشی ده‌ست ده‌کهوێ هاوکارو پشتیوانی بێ، وه‌ك له‌و پرسته قورئانییه‌وه وه‌رده‌گیرێ: ﴿وَمَنْ لَا يُحِبَّ دَاعِيَ اللَّهِ فَلَيْسَ بِمُعْجِزٍ فِي الْأَرْضِ وَلَيْسَ لَهُ مِنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءُ﴾ (۳۲) ﴿الْأَحْقَافِ.

۱۵ و کۆتایی- که لهم چوار ئایه‌ته‌ی سوورەتی (الْأَحْقَاف) وه‌رده‌گیرێ: ئه‌وانه‌ی به‌ده‌م بانگه‌وازکاری پێ خ‌وای به‌رزوه‌ه ناچن، له‌ گومپارییه‌کی ئاشکراو بێ چه‌ندو چوون‌دان: ﴿وَمَنْ لَا يُحِبَّ دَاعِيَ اللَّهِ فَلَيْسَ بِمُعْجِزٍ فِي الْأَرْضِ وَلَيْسَ لَهُ مِنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءُ أُولَئِكَ فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ﴾ (۳۳) ﴿الْأَحْقَافِ.

ئهمه‌ ئه‌و پازده (۱۵) ئه‌ده‌ب و هیکمه‌ت و ره‌وشته‌ جوانه‌ی، براو خوشکه‌ جنده‌کامان خ‌وایانیان پێ رازاندوونه‌وه‌، که له‌و چوار (۴) ئایه‌ته‌ موباره‌که‌ی سوورەتی (الْأَحْقَاف) وه‌رمانگرتوون.

خالی دووه‌م: (الجن) ۱ - ۱۵ و ۱۹:

(۱۵) ئایه‌تی سه‌ره‌تای سوورەتی (الجن) له‌گه‌ڵ ئایه‌تی (۱۹) دا ئه‌وه‌ (۱۶) ئایه‌ت، له‌م شازده (۱۶) ئایه‌ته‌شدا، خوا ﷻ بیست (۲۰) له‌ ئه‌ده‌ب و ره‌وشت و هیکمه‌ته‌کانی براو خوشکانی جندمان بو‌ ده‌خاته‌پوو، که من به‌ خ‌یرایی به‌سه‌ریاندا ده‌پۆم، چونکه‌ ئایه‌ته‌کان دیارن:

۱- یه‌که‌مین شتێک که جند وه‌ك سه‌رنجیان له‌ باره‌ی قورئانه‌وه‌ ده‌یلێن، ئه‌وه‌یه‌ که قورئانیان پێ سه‌رسوڤه‌ینه‌ره‌: ﴿قُلْ أُوحِيَ إِلَيَّ أَنَّهُ اسْتَمَعَ نَفَرٌ مِّنَ الْجِنِّ فَقَالُوا إِنَّا سَمِعْنَا قُرْءَانًا عَجَبًا﴾ (۱) ﴿الجن.

۲- د‌وای ئه‌وه‌ی قورئان ده‌ناسێن به‌وه‌ی زۆر سه‌رسوڤه‌ینه‌ره‌، ئنجا له‌و پ‌رووه‌وه‌ ده‌یناسێن، که چ شوینه‌وارێک له‌سه‌ر شوینکه‌وتووani به‌جێ ده‌هێلێ: ﴿يَهْدِي إِلَى الرُّشْدِ﴾ (۲) ﴿الجن، به‌ره‌و سه‌ر راستی و به‌ ئامانج گه‌یشتن خه‌لك پ‌رێنمایی ده‌کات.

۳- بابای عاقلی بە ویژدان، کاتیک هەق دەبینی، دەیگری و پێوەی پابەند دەبی، بۆیە ئەو جندە هیدایەتدراوانەش رایدەگەینەن، کە برۆیان بەو کتیبە هیئاووە برۆیان بەخوا هیئاووە: ﴿فَأَمَّا نَبِيٍّ﴾ ۲ ﴿الجن﴾.

۴- لەبەر ئەوەی خوا بە یە کگرتن و تەنیا خواپەرستن (توحید الله في العبادة) مەزنترین راستییە، کە کتیبی خوا مروۆف و جندی بۆ بانگ کردوون، بۆیە جندەکان دوا راگەیانندی ئیمان بە قورئان، رایدەگەینەن کە تەنیا خوا دەپەرستن و خوا بە یە کگرن و هاوبەش بۆ خوا دانائین: ﴿وَلَنْ نُشْرِكَ بِرَبِّنَا أَحَدًا﴾ ۲ ﴿الجن﴾.

۵- لەبەر ئەوەی دواي ئەوەی هەق پروون دەکرێتەو، نا هەق پووچەڵ دەبی و پووچەڵییەکی دەردەکەوی، جندەکان کە هەق پروون دەکەنەو، یە کسەر دەست دەکەن بە پووچاندنەوێ باتیل و پروو خاندنی، بۆیە پەرورەدگاریان بە بەرزایی و مەزنی وەسف دەکەن و هاوژین و پۆلە لای دەبن: ﴿وَأَنَّهُ تَعَلَّى جَدُّ رَبِّنَا مَا اتَّخَذَ صَاحِبَةً وَلَا وَلَدًا﴾ ۳ ﴿الجن﴾، واتە: پێگەو پایە پەرورەدگارمان زۆر بەرزە، نە هاوێلی هاوژینی هەیە، (واتە: هاوسەر)، نە پۆلەشی هەیە، واتە: پێچەوانەی ئەوەی هاوبەش بۆ خوا دانەرەکان دەیلێن، لە مروۆف و لە جند.

۶- دواي جند بابیان ئیبلیس بە نەفام و کەودەن وەسف دەکەن، چونکە ئەوە کە ئەو بیروکە پووچانە رەواج پێدەدا: ﴿وَأَنَّهُ كَانَ يَقُولُ سَفِيهُنَا عَلَى اللَّهِ شَطَطًا﴾ ۴ ﴿الجن﴾، هەرۆهە نەفامە کە شمان بە رانبەر بە خوا، قسە ی دوور لە هەق و راستیی کردووە.

۷- دواي جند سەرسوڕمان و پێ سەیربوونی خۆیان دەردەبرن، بە رانبەر بەوەی هەندیک لە جندو مروۆف درۆ بە ناوی خواوە هەڵدەبەستن و، هاوسەر و پۆلەو هاوبەشی پالەدەنەلا: ﴿وَأَنَّا ظَنَنَّا أَنْ لَنْ نَقُولَ الْإِنْسُ وَالْجِنُّ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا﴾ ۵ ﴿الجن﴾، ئیمە پیمان وابوو مروۆف و جند درۆ بە ناوی خواوە ناکەن، درۆ بۆ خوا هەڵنابەستن، (بڵێن: هاوسەری هەیە، یان هاوبەشی هەیە).

۸- دواپی جندەکان هەلەهەندیک لە مەروڤە بێپروایەکان، ڕوون دەکەنەووە لەووەدا کە لە مامەلەیان لەگەڵ جنددا پەنا بۆ جند دەبەن و، داوا یارمەتییان لێ دەکەن، لە حالیکدا جندەکان دەبنە مایە سەرلێشێوان و سەرگەردانی و زیانباریان: ﴿وَأَنَّهُ كَانَ رِجَالٌ مِنَ الْإِنسِ يَعُوذُونَ بِرِجَالٍ مِنَ الْجِنِّ فَزَادُوهُمْ رَهَقًا﴾ ٦ الجن، ژمارەیک لە پیاوانی مەروڤ پەنایان برده بەر ژمارەیک لە پیاوانی جندو، ئەوانیش هەر زیاتر تووشی مەینەتی و نارهەتییان کردن.

۹- دواپی جندەکان باسی خالیکێ ھاوبەشی نیوان بێپروایانی مەروڤ و جند دەکەن، کە بریتیە لە گومانی مەروڤەکان و، گومانی جندەکانیش کە خوا هیچ پێغەمبەرێک نانیرێ: ﴿وَأَنَّهُمْ ظَنُّوا كَمَا ظَنَنْتُمْ أَن لَّن يَبْعَثَ اللَّهُ أَحَدًا﴾ ٧ الجن، ئەو جندەکان! بزانی مەروڤەکانیش وەك بێپروایەکانی وەك ئیوه، پێیان وابووخوا هیچ پێغەمبەرێک نانیرێ.

۱۰و ۱۱- دواپی جندەکان باسی ئەو دەکەن کە گۆییان هەلخستووە سوراغیان کردووە، هەوالی ئاسمان بزانی، بەلام تەماشایان کردووە حالی ئاسمانی گۆراوە وەك پێشی نەماوە، پڕکراوە لە پاسەوان و پڕکراوە لە بلیسە، دواپی حالی پێشیان یاد دەکەنەووە کە کاتی خۆی لە هەندێ شوینی ئاسمانەکان دا گۆییان دەگرت، لە قسە ی فریشتەکان، بەلام ئیستا هەر کەسێک ئەو بەکات، خۆی بە هیلاک دەبات و سەری خۆی بە فەتارەت دەدات: ﴿وَأَنَّا لَمَسْنَا السَّمَاءَ فَوَجَدْنَهَا مُلْمِئَتْ حَرَسًا شَدِيدًا وَشُهْبًا﴾ ٨ وَأَنَّا كُنَّا نَقْعُدُ مِنْهَا مَقْعِدًا لِّلسَّمْعِ فَمَن يَسْتَمِعِ الْآنَ يَجِدْ لَهُ شِهَابًا رَّصَدًا ٩ الجن، ئیمە سوراغی ئاسمانان کرد، تەماشامان کرد پڕکراوە لە پاسەوان و لە بلیسەو، ئیمە پێشتر لە ئاسمان هەندێ شوینمان هەبوون گۆیمان تیدا هەلخست بۆ قسە ی فریشتان، بەلام ئیستا هەر کەسێک گۆی بگری، بلیسەیکە لە بۆسەدای بۆ دانراوەو تێدەگیری و پێی لە بەین دەچی.

۱۲- جند دان بە نەفامیی و نەزانیی خۆیان دا دێن، کە نازانی ئەو بۆچی ڕوویداوە، ئایا ئەوێ ڕوویداوە ئەو گۆرانکارییە لە ئاسمان دا بوو، زانی تێدایە بۆ خەلکی

سەر زەوی، یاخود پەرورەدگاریان سەر راستیی و بە مراد گەشتنی بۆ ڕەچاو کردوون؟ ﴿وَأَنَّا لَا نَدْرِي أَشَرٌّ أُرِيدَ بِمَن فِي الْأَرْضِ أَمْ أَرَادَ بِهِمْ رَبُّهُمْ رَشَدًا﴾ ۱۰ الجن، ئیمە نازانین خراپەو زیان بۆ خەڵکی سەر زەوی ڕەچاو کراوە (مەبەستیان پێی مرۆڤەکانە)، یاخود پەرورەدگاریان سەر راستیی و چاکەیی بۆ ویستوون؟ وەك دەبینرێ: خراپەكە پال نادهنە لای خوا، بەلام سەر راستییەكە پال دەدەنە لای خوا، ئەوەش ئەدەبیکی بەرزێ جندە.

۱۳- دوايی جندەکان حالی پیشوویان باس دەکەن، کە چۆن لە ڕابردوودا چاکیان هەبوو و خراپیان هەبوو، ڕێچکەو ڕێبازی جۆراو جۆریان گرتوون: ﴿وَأَنَّا مِنَّا الصَّالِحُونَ وَمِمَّا دُونَ ذَلِكَ كُنَّا طَرَائِفَ قِدْدًا﴾ ۱۱ الجن، ئیمە چاکیشمان تێدا هەن و، جگە لەوەشمان تێدا هەن، ئیمە پیشتەر ڕێبازی زۆرو جۆراو جۆرمان هەبوون.

۱۴- دوايی جند باسی بۆچوونی پیشوویان دەکەن، لە بارەیی خۆی بەرزەو، کە پیشتیش هەر زانیویانە ناتوانن لە دەستی خوا ڕابکەن و، ناشتوانن نە لەسەر زەوی خوا دەستەوسان بکەن، نە لە سنووری زەویش بچنە دەر و ڕابکەن و خوا دەستەوسان بکەن: ﴿وَأَنَّا ظَنَنَّا أَن لَّن نُعْجِزَ اللَّهَ فِي الْأَرْضِ وَلَن نُّعْجِزَهُ هَرَبًا﴾ ۱۲ الجن، ئیمە زانیمان ناتوانین خوا لەسەر زەوی دەستەوسان بکەین و، ناشتوانین لەبەر دەستی دەرەچین و ڕابکەین.

۱۵و ۱۶- دوايی هەلۆیستی خۆیان لە بارەیی ئەو ڕێنمایی و هیدایەتەوێ خوا بە پیغمبەری کۆتایی موحەممەددا ﷺ ناردوویەتی ڕادەگەیەنن، کە برۆیان پێهێناوە لەگەڵ پێیان زانیوە بەو هیدایەتە، یەكسەر برۆیان پێ هێناوە بۆ دواکەوتن، دوايش بەرھەمی ئەو ڕێی راستگرتنە، ڕوون دەکەنەو، کە هەر کەسێک برۆدار بێ و هیدایەت وەرگرێ، لە ڕۆژی دوایدا نە لە دەست چوونی پاداشت دەترسێ، نە لە دووچاربوونی سزا: ﴿وَأَنَّا لَمَّا سَمِعْنَا الْحَدَىٰ ءَامَنَّا بِهِ ؕ فَمَن يُؤْمِنُ بِرَبِّهِ ؕ فَلَا يَخَافُ بَحْصَ وَلَا رَهَقًا﴾ ۱۳ الجن، ئیمە هەر لەگەڵ گوێیستی ڕێنمایی خوا بووین، برۆمان پێ هێناو، هەر کەسێک برۆا بە پەرورەدگاری بهیئێ، نە لە کەمکردنەوێ پاداشت دەترسێ، نە لە لی زیادکردنی سزا.

۱۷ و ۱۸ و ۱۹- له کۆتایی دا جندهکان هه‌لۆیستی ئیستایان پوون ده‌که‌نه‌وه، وه‌ک زۆربه‌ی جند که له دوای هاتنی پیغه‌مبه‌ری خاتهم ﷺ هه‌م مسوڵمانیان تیدان و، هه‌م بیپروا و سته‌مکارانی‌شان تیدا هه‌ن، دوایی سهره‌نجامی هه‌ر کام له بۆ خوا ملکه‌چان و، سته‌مکاران و لاده‌رانیش پوونده‌که‌نه‌وه، که بۆ خوا ملکه‌چان و مسوڵمانان له هه‌ق که‌پاون و دۆزیویانه‌ته‌وه له شوینی خۆی و، شوینی که‌وتوون و، سهره‌نجام سهر‌فرازو به‌ مراد که‌یشتوو بوون، به‌لام سته‌مکاره‌کان که سته‌میان له خۆیان و له هه‌ق کردوه، ئەوانه سهره‌نجامیان ئەوه‌یه که بینه سووته‌مه‌نبی ناگری دۆزه‌خ، وه‌ک ده‌لێن: ﴿وَأَنَّا مِنَّا الْمُسْلِمُونَ وَمِنَّا الْقَاسِطُونَ فَمَنْ أَسْلَمَ فَأُولَٰئِكَ تَحَرَّوْا رَشَدًا ۖ وَأَمَّا الْفَاسِقُونَ فَكَانُوا لِجَهَنَّمَ حَطَبًا﴾ (۱۵) الجن.

۲۰- خوا ﷻ وایان وه‌سف ده‌کات زۆر سوور بوون له‌سه‌ر ئەوه‌ی هیدایه‌تی خوا به‌ده‌ست به‌یئن و هه‌ق بناسن، به‌ جوړیک کاتیک هاتوونه لای پیغه‌مبه‌ری خاتهم ﷺ، له کاتیکدا پیغه‌مبه‌ر ﷺ خه‌ریکی قورئان خویندن بووه، یان خه‌ریکی بانگه‌واز بووه، یان خه‌ریکی پارانه‌وه بووه له خوا، خه‌ریک بوون که‌له‌که بکه‌ن له‌سه‌ری، واته: ئەوه‌نده قه‌ره‌بالغیان کردوه، خه‌ریک بووه بچه‌ سه‌ر شان و ملی، وه‌ک ده‌فه‌رموی: ﴿وَأَنَّهُ لَمَّا قَامَ عَبْدُ اللَّهِ يَدْعُوهُ كَادُوا يَكُونُونَ عَلَيْهِ لِبَدًا﴾ (۱۹) الجن، کاتیک به‌نده‌ی خوا هه‌لسا بانگه‌وازی کرد بۆ لای خوا، له خوا پارایه‌وه‌و قورئانی خویند، ئەوان خه‌ریک بوو که‌له‌که‌ی له‌سه‌ر بکه‌ن.

که‌واته: له‌م شازده‌ ئایه‌ته‌ی سووره‌تی (الجن) دا، بیست ئەده‌ب و په‌وشتی جوانی به‌ر زمان له مسوڵمانانی جند وه‌رگرتن و، له چوار ئایه‌ته‌که‌ی سووره‌تی (الأحقاف) یش، پازده ئەده‌ب ئەوه‌ سی و پینج (۱۵ + ۲۰ = ۳۵)، ئنجا ئەو سی و پینج (۳۵) ئەده‌ب و په‌وشته‌ ئه‌گه‌ر باش سه‌رنجیان بده‌ین، زۆر تیگه‌یشتنی هه‌له‌ی مروّقان له باره‌ی جنده‌وه، راست ده‌که‌نه‌وه، که جند خراپه‌کانیان خراپن، وه‌ک مروّقان و، چاکه‌کانیشیان چاکن وه‌ک چاکی مروّقان، به‌لێ پیغه‌مبه‌ران ته‌نیا له مروّقاندا هاتوون، به‌لام جندیش ئەگه‌ر به‌ دوای پیغه‌مبه‌ران بکه‌ون و به‌

دوای ھیدایەتی خوا بکەون، ئەوانیش کەم و زۆر، لە ئیمان و چاکەو تاعەت و رازانەو بە پەوشتە بەرزەکاندا، ھەروەھا بژارکران لە سیفەتە نەزم و خراپەکاندا، پشکدار دەبن.

برگەی شەشەم: ھەوت دەقی سوننەت لە بارەی جندەو، کە تیشکی زیاتریان دەخەنە سەر:

۱- {عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: مَا قَرَأَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ عَلَى الْجِنِّ وَمَا رَأَهُمْ، انْطَلَقَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ فِي طَائِفَةٍ مِنْ أَصْحَابِهِ عَامِدِينَ إِلَى سُوقِ عُكَاظٍ، وَقَدْ حِيلَ بَيْنَ الشَّيَاطِينِ وَبَيْنَ خَبَرِ السَّمَاءِ، وَأُرْسِلَتْ عَلَيْهِمُ الشُّهُبُ، فَرَجَعَتِ الشَّيَاطِينُ إِلَى قَوْمِهِمْ، فَقَالُوا: مَا لَكُمْ؟ قَالُوا: حِيلَ بَيْنَنَا وَبَيْنَ خَبَرِ السَّمَاءِ، وَأُرْسِلَتْ عَلَيْنَا الشُّهُبُ! قَالُوا: مَا ذَاكَ إِلَّا مِنْ شَيْءٍ حَدَثَ، فَاضْرِبُوا مَشَارِقَ الْأَرْضِ وَمَغَارِبَهَا، فَانْظُرُوا مَا هَذَا الَّذِي حَالَ بَيْنَنَا وَبَيْنَ خَبَرِ السَّمَاءِ؟ فَانْطَلَقُوا يَضْرِبُونَ مَشَارِقَ الْأَرْضِ وَمَغَارِبَهَا، فَمَرَّ النَّفَرُ الَّذِينَ أَخَذُوا نَحْوَ تِهَامَةٍ (وَهُوَ بِنَخْلَةٍ) عَامِدِينَ إِلَى سُوقِ عُكَاظٍ، وَهُوَ يُصَلِّي بِأَصْحَابِهِ صَلَاةَ الْفَجْرِ، فَلَمَّا سَمِعُوا الْقُرْآنَ اسْتَمَعُوا لَهُ وَقَالُوا: هَذَا الَّذِي حَالَ بَيْنَنَا وَبَيْنَ خَبَرِ السَّمَاءِ. فَرَجَعُوا إِلَى قَوْمِهِمْ فَقَالُوا: يَا قَوْمَنَا إِنَّا سَمِعْنَا قُرْآنًا عَجَبًا. يَهْدِي إِلَى الرُّشْدِ فَآمَنَّا بِهِ وَلَنْ نُشْرِكَ بِرَبِّنَا أَحَدًا. فَأَنْزَلَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ عَلَى نَبِيِّهِ مُحَمَّدٍ ﷺ: ﴿قُلْ أَوْحَى إِلَيَّ أَنَّهُ اسْتَمَعَ نَفَرٌ مِنَ الْجِنِّ﴾ (أَخْرَجَهُ الْبُخَارِيُّ: ۷۷۳، ۴۲۲۱، وَمُسْلِمٌ ۴۴۹، وَالتِّرْمِذِيُّ: ۳۳۲۳، وَابْنُ حِبَّانَ: ۶۸۲۸، وَالْحَاكِمُ: ۳۸۵۷).

واتە: ەبەدوللای کوری ەبباس رادی ئەلەن: پێغەمبەری خوا ﷺ قورئانی بەسەر جندا نەخویندۆتەو ەو نەشیدووتن، بەلکو پێغەمبەری خوا ﷺ لەگەڵ کۆمەڵیک لە ھاوەلانییدا چوون بۆ بازاری عوکاز، لە حالیکدا پەردە خرابوو ە نیوان شەیتانەکان و ەووالی ئاسمان و، بلیسەیان بەسەردا نێردرابوون، شەیتانەکان چوونە لای خەلکەکە ی خۆیان گوتیان: بۆچی ھاتوونەو؟ گوتیان: پێی ەووالی ئاسمانمان لێ گیراوە، بلیسەمان بەسەردا نێردراون، گوتیان: ئەو ە تەنیا بەھۆی شتیکەو ە یە کە روویداوە، بپۆن بە پۆژھەلات و پۆژئاوا ییەکانی زەویداو سەرنج

بدەن، بزانی داخۆ چ شتیک وایکردوه ئیمه ری بیستنی ههوالی ئاسمانان لیگیراوه؟ رۆیشتن به رۆژههلات و رۆژئاواییه کانی زهویدا گهپان، ئەو کۆمهلهی بهرهو تیهامه چوون، له کاتیکدا پیغه مبهەر ﷺ له شوینیک بوو به ناوی نهخله بهرهو بازارێ عوکار چوون، له کاتیکدا ئەو نوێژی بهیانی به هاوهلانی دهکرد، کاتیک گوئیان له قورئان بوو، گوئیان بۆ ههڵخست و گوئیان: ئا ئهوهیه بۆته هوی ئهوهی ری گوئیستبوونی ههوالی ئاسمانان لی بگیری، ئیدی گهپانهوه بۆ لای خهڵکهکیان و گوئیان: ئەی خهڵکهکهمان! ئیمه گویمان له قورئانیک سهرسورپهینەر بوو، بهرهو راسته ری رینمایی دهکات، برامان پیهیناو، هیچ شتیک ناکهینه هاوبهشی پهروهردگارمان، ئیدی خوا ﷻ ئهوهی دابهزاند سهر پیغه مبهرهکهی خۆی: ﴿قُلْ أَوْحَى إِلَيَّ أَنَّهُ سَمِعَ نَفَرٌ مِّنَ الْجِنِّ فَقَالُوا إِنَّا سَمِعْنَا قُرْآنًا عَجَبًا﴾

۲- (عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: كَانَ الْجِنُّ يَصْعَدُونَ إِلَى السَّمَاءِ يَسْتَمِعُونَ إِلَى الْوَحْيِ، فَإِذَا سَمِعُوا الْكَلِمَةَ زَادُوا فِيهَا تِسْعًا، فَأَمَّا الْكَلِمَةُ فَتَكُونُ حَقًّا، وَأَمَّا مَا زَادُوا فِيهَا، فَيَكُونُ بَاطِلًا. فَلَمَّا بُعِثَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ مَنَعُوا مَقَاعِدَهُمْ، فَذَكَرُوا ذَلِكَ لِإِبْلِيسَ، وَلَمْ تَكُنِ النُّجُومُ يُرْمَى بِهَا قَبْلَ ذَلِكَ، فَقَالَ لَهُمْ إِبْلِيسُ: مَا هَذَا الْأَمْرُ إِلَّا مِنْ أَمْرِ قَدْ حَدَّثَ فِي الْأَرْضِ، فَبَعَثَ جُنُودَهُ، فَوَجَدُوا رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَائِمًا يُصَلِّي بَيْنَ جَبَلَيْنِ، (أَرَاهُ قَالَ مَكَّةَ)، فَأَتَوْهُ فَأَخْبَرُوهُ، فَقَالَ: هَذَا الْحَدِيثُ الَّذِي حَدَّثَ فِي الْأَرْضِ) (أَخْرَجَهُ التِّرْمِذِيُّ: ۳۳۲۴، قَالَ: هَذَا حَدِيثٌ حَسَنٌ صَحِيحٌ، وَالنَّسَائِيُّ فِي الْكَبَرِيِّ: ۱۱۶۳۶، أَحْمَدُ: ج ۱ ص ۲۷۴، وَالطَّبْرَانِيُّ فِي التَّفْسِيرِ: م ۱۲ ص ۴۶).

واته: عهبدوللای کوری عه عباس ﷺ دهلی: جند پیشت بۆ ئاسمان بهرز دهپونهوهو گوئیان له وهحیی دهگرت، (گوئیان له قسهی فریشتان دهگرت)، کاتیک وشهیهکیان دهبیست، نو وشهی دیکهیان تیکهڵ دهکردن (هی درۆ)، ئەو وشهیهی بیستووایه ههق بوو، بهلام ئەو نوێهی دیکهی لیان زیاد دهکرد، ناههق بوون، بهلام کاتیک پیغه مبهری خوا ﷻ نێردرا، ری ئەو شوینانهیان لی گیرا که گوئیان لی دهگرت، ئهوهیان بۆ ئیبلیس باس کرد، که پیشت

ئەو بلیسانەیان بۆ نەدەنێردران، ئیبلیس پێی گوتن: ئەوەی پروویداوه بەهۆی ئەوەوەیە پرووداویک لە سەر زەوی پروویداوه، ئیدی سەربازەکانی ناردن، پیغمبەری خویان بینی لە نیوان دوو چیاياندا، (پیم وایە گوتیان: مەککە)، نوێژی دەکرد، شەیتانەکان گەرانەووە لای ئیبلیس و هەواییان پێدا، گوتی: ئا ئەوەیە کە لەسەر زەوی پروویداوه، ئیمە پێی هەوایی ئاسمانمان لێ گیراوه.

۳- {رَوَى عَامِرُ الشَّعْبِيِّ قَالَ: سَأَلْتُ عَلْقَمَةَ هَلْ كَانَ ابْنُ مَسْعُودٍ شَهِدَ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ لَيْلَةَ الْجِنِّ؟ فَقَالَ عَلْقَمَةُ: أَنَا سَأَلْتُ ابْنَ مَسْعُودٍ فَقُلْتُ: هَلْ شَهِدَ أَحَدٌ مِنْكُمْ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ لَيْلَةَ الْجِنِّ؟ قَالَ: لَا، وَلَكِنَّا كُنَّا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ ذَاتَ لَيْلَةٍ فَقَقْدْنَا، فَالْتَمَسْنَا فِي الْأَوْدِيَةِ وَالشَّعَابِ، فَقُلْنَا اسْتَطِيرَ أَوْ اغْتِيلَ، قَالَ: فَبِتْنَا بِشَرِّ لَيْلَةٍ بَاتَ بِهَا قَوْمٌ، فَلَمَّا أَصْبَحَ إِذَا هُوَ يَجِي مِنْ قِبَلِ حِرَاءَ، فَقُلْنَا: يَا رَسُولَ اللَّهِ! فَقَدْنَاكَ وَطَلَبْنَاكَ فَلَمْ نَجِدْكَ، فَبِتْنَا بِشَرِّ لَيْلَةٍ بَاتَ بِهَا قَوْمٌ، فَقَالَ: أَتَانِي دَاعِي الْجِنِّ، فَذَهَبْتُ مَعَهُ فَقَرَأْتُ عَلَيْهِمُ الْقُرْآنَ، فَأَنْطَلَقَ بِنَا فَأَرَانَا آثَارَهُمْ وَأَثَارَ نِيرَانِهِمْ، وَسَأَلُوهُ الرَّادَ وَكَانُوا مِنْ جَنِّ الْجَزِيرَةِ، فَقَالَ: لَكُمْ كُلُّ عَظْمٍ ذَكَرَ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ يَقَعُ فِي أَيْدِيكُمْ أَوْفَرَ مَا يَكُونُ لَحْمًا، وَكُلُّ بَعْرَةٍ عَلَفَ لِدَوَابِّكُمْ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: فَلَا تَسْتَنْجُوا بِهِمَا، فَإِنَّهُمَا طَعَامُ إِخْوَانِكُمُ الْجِنِّ} (أَخْرَجَهُ مُسْلِمٌ: ٤٥٠، وَالتِّرْمِذِيُّ: ٣٢٥٨، وَابْنُ حِبَانَ: ١٤٣٢، وَابْنُ خُزَيْمَةَ: ٨٢، وَالْبَيْهَقِيُّ: ج ١ ص ١١ عَنْ ابْنِ مَسْعُودٍ).

واتە: عامیری شەعبیی دەلی: لە عەلقەمەم پرسى [کە یەکیکە لە زانایانی شۆینکەوتوو (التابعین)] نایا عەبدوللای کورێ مەسعوود لەگەڵ پیغمبەری خوا ﷺ لە شەوی جنددا (کە قسەى بۆ جند کردووە و قوربانی بۆ خۆیندوون)، ئامادە بوو؟ عەلقەمە گوتی: من بۆ خۆم لە عەبدوللای کورێ مەسعوودم پرسى گوتم: نایا هیچ کام لە ئیووە لە شەوی جنددا (لە دیداری جنددا) لەگەڵ پیغمبەری خوا ﷺ [قسەى بۆ جند کردووە] ئامادە بوون؟ گوتی: نەخێر، بەلام ئیمە شەویک لە خزمەت پیغمبەردا بووین، دواى لیمان ون بوو، ئیمەش لە دۆل و شیووەکاندا بۆی گەراین وەدەستمان نەکەوت، گوتمان یان رفینراوه

يان کوژراوه، بویه نهو شهوه زور حالیکې ناخوښمان هه بوو، وهک کومه لیک ناخوښترین حالیان بئ، ئاوا پروژمان کردهوه، کاتیک به یانی بووه، پیڅه مبه رمان له لای نه شکوه تی حیراوه دی، دپته وه، گوتمان: نهی پیڅه مبه ری خوا څه! تویمان لی ون بوو، زورت به دواډا گه راین، تویمان چنگ نه کهوت، نیمه خراپترین شهو که به سهر کومه لیکدا هات، به سهرمان دا هات، پیڅه مبه ریش څه! فهرمووی: بانگه وازکاری جند هات بو لام و له گه لی رویشتم قورئانم بو خویندن، دواپی پیڅه مبه ری خوا څه! له گه ل خویدا بردین، شوینه واره کانیا و شوینه واری ناگره کانی پیشانداين.

ننجا داوای خواردنیا ن لیکردوه، نه وانه له جندی جهزیره بوون، (نهو جهزیره ییستا شاریک هه یه، له کوردستانی تورکیا پیی ده گوتری: جهزیره، ههر بهو ناو هیه)، پیڅه مبه ر څه پیی فهرموون: خواردنی تیوه ههر تیسقانیک که ناوی خوای له سهر هاتبی، که ده که وپته ده ستان بو تیوه پر بی له گوشت و لی به هره مهنه بن، ههر ته پاله کیش ئالف بی بو نازده له کانتان، پیڅه مبه ر څه فهرمووی: نه به تیسقان و نه به شیا که و ته پاله تارهت مه گرن، چونکه خواردنی برا جنده کانتان.

نهمه ده که هیه و لهو باره وهش له برکه ی کوتایي دا هندی قسه ده که م.

۴- {رَوِيَ عَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ: «أُمِرْتُ أَنْ أَتْلُوَ الْقُرْآنَ عَلَى آلِ جَنْ فَمَنْ يَذْهَبَ مَعِيَ؟» فَسَكَنُوا، ثُمَّ قَالَ الثَّانِيَّةُ، ثُمَّ قَالَ الثَّلَاثَةُ، ثُمَّ قَالَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْعُودٍ: أَنَا أَذْهَبُ مَعَكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ، فَأَنْطَلَقَ حَتَّى جَاءَ الْحَجُونَ عِنْدَ شَعْبِ أَبِي دُبٍّ، فَخَطَّ عَلَيَّ خَطًّا فَقَالَ: «لَا تُجَاوِزْهُ» ثُمَّ مَضَى إِلَى الْحَجُونَ فَانْحَدَرَ عَلَيْهِ أَمْثَالُ الْحَجَلِ يَحْذَرُونَ الْحِجَارَةَ بِأَقْدَامِهِمْ، يَمْشُونَ يَقْرَعُونَ فِي دُفُوفِهِمْ كَمَا تَقْرَعُ النِّسْوَةُ فِي دُفُوفِهَا، حَتَّى غَشَوْهُ فَلَا أَرَاهُ، فَقُمْتُ فَأَوْمَى إِلَيَّ يَبْدِهِ أَنْ اجْلِسْ، فَتَلَا الْقُرْآنَ فَلَمْ يَزَلْ صَوْتُهُ يَرْتَفِعُ، وَلَصِقُوا بِالْأَرْضِ حَتَّى مَا أَرَاهُمْ، فَلَمَّا انْقَلَبَ إِلَيَّ قَالَ: «أَرَدْتُ أَنْ تَأْتِيَنِي؟» قُلْتُ: نَعَمْ يَا رَسُولَ اللَّهِ. قَالَ: مَا كَانَ ذَلِكَ لَكَ، هَؤُلَاءِ الْجَنْ

أَتَوْا يَسْتَمِعُونَ الْقُرْآنَ، ثُمَّ وَلَّوْا إِلَىٰ قَوْمِهِمْ مُنْذِرِينَ، فَسَأَلُونِي الزَّادَ فَرَوَدْتُهُمْ الْعَظْمَ وَالْبَعْرَ، فَلَا يَسْتَطِيعُونَ أَحَدُكُمْ بَعْظُمٍ وَلَا بَعْرَ، قَالَ عِكْرِمَةُ: وَكَانُوا اثْنَيْ عَشَرَ أَلْفًا مِنْ جَزِيرَةِ الْمُوصِلِ^(۱).

واتە: عەبدوڵلای کوری مەسعوود (خوا لای پازی بێ) لای گێردراوەتەو،
 کە پیڤەمبەری خوا ﷺ فەرموو یەتێ: فەرمانم پیکراوە قورئان بەسەر جندا
 بخوینمەو، کێ لەگەڵمدا دی؟ ئەوانە ی لە خزمەتیدا بوون بێدەنگ بوون، بۆ
 جاری دووهم وای فەرموو، هەر بێ دەنگ بوون، بۆ جاری سییەم وای فەرموو،
 ئنجا عەبدوڵلای کوری مەسعوود گوتی: من لەگەڵتدا دێم ئە ی پیڤەمبەری خوا
 ﷺ! رۆشت هەتا گەشتە حەجوون (ناوی شوینیکی)، لە لای شیوی (آبی دێ)،
 (ئەویش هەر ناوی شوینیکی)، هێلێک یان بازنیەکی بە دەوردا کیشام فەرمووی:
 ئەو بازنیە لای مەچۆ دەری، دوا ی چوو بۆ لای حەجوون، جند لای کۆبوونەو،
 وەك چۆن کەو بە ڕەو دە چن بەو شیویە بەرەو ڕووی چوون، بەرد لە ژێر
 پێاندا دەخزین، رۆشتن دەفیان لێدەدا وەك چۆن ئافرەتان دەف لێ دەدەن
 (لە بۆنە ی بووک گواستەو و ئەوانەدا)، هەتا هیندە لای کۆبوونەو دایانپۆشی،
 (واتە: پیڤەمبەرم لێ دیارنەما)، هەلسام، ئاماژە ی بۆ کردم، دانیشە، مەیه،
 (هەلساو کە بچێ)، دوا ی قورئانی بەسەردا خویندن، قورئانی بۆ خویندەو،
 بەردەوام دەنگی پیڤەمبەر ﷺ بەرز دەبۆو، ئەوانیش بە زەویەو نووسان،
 (واتە: دانیشتن)، هەتا وای لێهات کە پیڤەمبەرم نەدەبینی، ئەوەندە
 کە لەکیان لەسەر کرد بوو، ئنجا ئەوانم نەبینی و بە زەویەو نووسان، کاتیک
 گەرایەو بۆ لام فەرمووی: دەتویست بێ بۆ لام؟ گوتم: بەلێ، ئە ی پیڤەمبەری
 خوا ﷺ! فەرمووی: ئەوەت بۆ نەبوو، ئەوانە جند بوون هاتبوون گوێ لە قورئان
 بگرن، دوا ی رۆشتەو و گەرانەو لای کۆمەلەکیان کە ئاگاداریان بکەنەو.

لە بارە ی خۆراکەو لێیان پرسیم، منیش گوتم: هەر ئیسقائیک و هەر
 شیاکە یەك با خۆراکی ئیو بێ، بۆیه هیچ کام لە ئیو بە تارەت نەگرێ و خۆی

پاك نه كاتهوه، نه به ئيسقان، نه شياكهو ته پاله، عيكریمه گوتوو یه تی: دوازه هه زار كهس بوون له جه زیره ی موسله وه هاتبوون.

ئهمه ش په یوه سته به نایه ته كانی سووره تی (الأحقاف) هوه، كه ده فهرمو ی: ﴿وَإِذْ صَرَفْنَا إِلَيْكَ نَفَرًا مِّنَ الْجِنِّ يَسْتَمِعُونَ الْقُرْآنَ فَلَمَّا حَضَرُوهُ قَالُوا أَنصِتُوا فَلَمَّا قُضِيَ وَلَوْا إِلَىٰ قَوْمِهِمْ مُنْذِرِينَ﴾ (الأحقاف، تا كو تایی نایه ته كان كه پیشتر ته فسیرمان کردوون.

جیی سه رنجه كه لیرده دا كه پیغه مبهری خوا ﷺ ده فهرمو ی: داوای خوراکیان لیکردم، گوتم: ههر ئیسقانیك و ههر شياكهو ته پاله یهك خوراکتان بی، به لام له فهرمايشته كه ی پیشیدا كه (مسلم) به ژماره (۴۵۰) هینا بووی، له ویدا هاتوه ههر ئیسقانیك خوراك بی بو خوتان و، ههر ته پاله و شياكه یهك ئالف بی بو ئاژه له كاتنان! واته: لیرده دا ههردوو کیانی به خوراک ی خویان داناوه! دواتر قسه لهو باره وه ده كه م.

۵- {عَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: انْطَلَقَ بِي عَلَيْهِ السَّلَامُ حَتَّى إِذَا جِئْنَا الْمَسْجِدَ الَّذِي عِنْدَ حَائِطِ عَوْفٍ خَطَّ لِي خَطًّا، فَأَتَاهُ نَفَرٌ مِنْهُمْ، فَقَالَ: أَصْحَابُنَا، كَأَنَّهُمْ رَجَالُ الرُّطْبِ، وَكَأَنَّ وُجُوهُهُمْ الْمَكَايُ، فَقَالُوا: مَا أَنْتَ؟ قَالَ: «أَنَا نَبِيُّ اللَّهِ» قَالُوا: فَمَنْ يَشْهَدُ لَكَ عَلَىٰ ذَلِكَ؟ قَالَ: «هَذِهِ الشَّجَرَةُ» فَقَالَ: «يَا شَجَرَةُ» فَجَاءَتْ تَجْرُ عُرُوقَهَا، لَهَا قَعَاقِعٌ حَتَّى انْتَصَبَتْ بَيْنَ يَدَيْهِ، فَقَالَ: إَعْلَىٰ مَاذَا تَشْهَدِينَ إِنْ قَالَتْ: أَشْهَدُ أَنَّكَ رَسُولُ اللَّهِ. فَرَجَعَتْ كَمَا جَاءَتْ تَجْرُ بِعُرُوقِهَا الْحِجَارَةَ، لَهَا قَعَاقِعٌ حَتَّى عَادَتْ كَمَا كَانَتْ { (ذكره الهيثمي في المجمع: ج ۸ ص ۲۹۳، وقال: رواه الطبراني ورجال رجال الصحيح، ورواه أبو يعلى أيضاً والبزار).

واته: عه بدو لای کوری مه سعوود ده لی: پیغه مبهری خوا ﷺ له گه ل خویدا بردم، هه تا چووینه لای ئه و مزگه وته له لای دیواری عهوف (یاخود لای باخی عهوف، شوینیك بووه له مه دینه ئه و رووداوه)، پیغه مبهر ﷺ هیلیکی بو کیشام، باز نه یهك، کو مه لیك له وان هاتن، (پیغه مبهر ﷺ) فهرمووی: ئه وه

هاوہ لہ کامنان، وہک پیاوانی (زُط) بوون (کہ جوڑی خەلکن لە سوودان و هیندیہ کان، رەشیستن)، پرویان دەتگوت ئیسکی مژراوہ^(۱)، (یانی: دەم و چاویان باریک بوو)، بە پیغەمبەریان گوت: تۆ چی؟ ئەویش فەرمووی: من پیغەمبەری خوا، گوتیان: کئی شایەدییەت بۆ دەدات لەسەر ئەو؟ فەرمووی: ئەم درەختە، درەختیکی لیبوو، پیغەمبەر ﷺ فەرمووی: ئەی درەختەکە وەرە، درەختەکە هات بە رەگ و پووکەوہ هات، تەقە تەقی لئ دەهات، هەتا لەبەر دەمی پیغەمبەردا ﷺ وەستا، فەرمووی: لەسەر چی شایەدی دەدە؟ گوتی: شایەدی دەدەم کہ تۆ پیغەمبەری خوا، ئنجا گەرایەوہ وەک چۆن پیشی هاتبوو گەرایەوہ، رەگ و ریشەکە ی بەردی لەگەڵ خۆی رادەکیشان، هەتا وەک پیشی لێهاتەوہ.

۶- (فِي الْمَوْطَأِ: أَنَّ رَجُلًا حَدِيثَ عَهْدٍ بِعُرْسِ اسْتَأْذَنَ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ بِأَنْصَافِ النَّهَارِ أَنْ يَرْجِعَ إِلَى أَهْلِهِ ... ، وَفِيهِ: فَإِذَا حَيَّةٌ عَظِيمَةٌ مُنْطَوِيَّةٌ عَلَى الْفِرَاشِ، فَأَهْوَى إِلَيْهَا بِالرُّمْحِ فَانْتَضَمَهَا. وَفِي الصَّحِيحِ أَنَّهُ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ قَالَ: «إِنَّ لِهَذِهِ النُّبُوتِ عَوَامِرَ، فَإِذَا رَأَيْتُمْ مِنْهَا شَيْئًا فَحَرِّجُوا عَلَيْهَا ثَلَاثًا، فَإِنْ ذَهَبَ وَإِلَّا فَاقْتُلُوهُ فَإِنَّهُ كَافِرٌ». وَقَالَ: «أَذْهَبُوا فَادْفِنُوا صَاحِبَكُمْ»} (أَخْرَجَهُ مَالِكٌ فِي الْمَوْطَأِ: ٦٠٤، وَمُسْلِمٌ: ٥٩٧٧، وَأَبُو دَاوُدَ: ٥٢٥٧).

کورتەکە ی ئەوہیە کہ پیاویک تازە ژنی هیناوە، لە جەنگی خەندەق دا مۆلەتی لە پیغەمبەری خوا ﷺ وەرگرتو، لە کاتی نیوہرۆدا، بچیتەوہ لای مآل و خیزانی، پیغەمبەریش ﷺ ئیزنی داو، بەلام فەرموویەتی لە جوولەکە کان ئاگات لە خۆت بئ، کہ دەچن خیزانی لەبەر دەرگا وەستاو، ئەویش گومانی خراپی پئ دەبات و، رەمەکە ی لئ راست دەکاتەوہ پئی دابیات، یان ئەزیەتی بدات، ئافرەتەکەش دەلئ: ئارام بگرە وەرە تەماشای بکە، بۆچی لە دەرئیم! کہ تەماشای دەکات، ماریکی زل پاپۆچکە ی کردوہ^(۲)، ئەویش یەکسەر رەمەکە ی لیدەداو دەیکوژئ،

(۱) المکائی: المَخ المصوص: ئیسکی مژراو، میسراو.

(۲) پاپۆچکە ی کردوہ: خۆی خپرکردووەوہ سەر یەک بە شیوہی چەند باز نەبی.

ئەو گەنجەش كە لە پشتیوانەكان بوو، هەر یەكسەر وەفات دەكات، ئافەرەتەكە
دوایی گیراویەتەووە گوتووێتی: نەمزانی مارەكە پێش تۆی، یان ئەو پێش
وەفاتی كرد، هەردووکیان دەمرن، دوایی پێغەمبەری خوا ﷺ دەفرمووی: ئەم
مالانە هەندێك ماریان تێدان، ئەگەر یەكێكتان لەو مارانە لە ماله كاتناندا بینی،
سێ جار ان ئیزنی بدەن بپوا، ئەگەر پوشت، ئەگەرنا بیکوژن ئەو بپروایە.

{(عَوَامِر) واتە: جندەكانی چوونە سەر شیوەی مار، ئنجا ئەگەر پوشت باشە،
ئەگەر نەپوشت بیکوژن و خوینی حەلألە، دوا ئەوێ سێ جار ان دەنگتان دا
زیانتان پێ ناگەیەنێ، بەلام بەبێ دەنگدان دەستی لێ بوەشینی، دیارە زیان
دەدا}، دوایی پێغەمبەر ﷺ فرمووی: بپوژن هاوئەكەتان بە خاك بپێرن.

۷- {عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: بَيْنَمَا النَّبِيُّ ﷺ جَالِسٌ فِي نَقَرٍ مِنْ أَصْحَابِهِ إِذْ رُمِيَ بِنَجْمٍ،
فَقَالَ: مَا كُنْتُمْ تَقُولُونَ فِي مِثْلِ هَذَا فِي الْجَاهِلِيَّةِ؟ قَالُوا: كُنَّا نَقُولُ يَمُوتُ عَظِيمٌ أَوْ يُولَدُ
عَظِيمٌ. فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: [إِنَّهَا لَا تُرْمَى لِمَوْتٍ أَحَدٍ وَلَا لِحَيَاتِهِ، وَلَكِنْ رَبَّنَا سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى
إِذَا قَضَى أَمْرًا فِي السَّمَاءِ، سَبَّحَ حَمَلَةُ الْعَرْشِ ثُمَّ سَبَّحَ أَهْلُ كُلِّ سَمَاءٍ، حَتَّى يَنْتَهِيَ التَّسْبِيحُ
إِلَى هَذِهِ السَّمَاءِ، وَيَسْتَخْبِرُ أَهْلُ السَّمَاءِ حَمَلَةُ الْعَرْشِ: مَاذَا قَالَ رَبُّكُمْ؟ فَيُخْبِرُونَهُمْ، وَيُخْبِرُ
أَهْلُ كُلِّ سَمَاءٍ حَتَّى يَنْتَهِيَ الْخَبَرُ إِلَى هَذِهِ، فَتَخَطَّفُ الْجَنُّ، فَيَرْمُونَ، فَمَا جَاءُوا بِهِ فَهُوَ حَقٌّ،
وَلَكِنَّهُمْ يَزِيدُونَ فِيهِ} (۱).

واتە: عەبدوللای کوری عەباس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، دەلی: لە کاتیکدا پێغەمبەر ﷺ لە گەل
کۆمەڵێک لە هاوئەلانی دانیشیبوو (دیارە شەو بوو)، {بریسکەیهك لە ئاسمانەو
هات}، ئەستێرەیهك هاویشتر، (پێغەمبەر ﷺ) فرمووی: لە سەردەمی نەفامییدا
چیتان بەمە دەگوت (ئەگەر بلیسەیهك لە ئاسمان دەردەكەوت لە شەودا)؟
گوتیان: دەمانگوت: یان پیاویکی مەزن دەمری، یاخود کەسیکی مەزن لە دایک
دەبی، پێغەمبەر ﷺ فرمووی: ئەو بلیسانە نە بو مردنی کەس و نە بو ژایانی

كەس ناھاویشترىن، بەلام پەرورەدگارمان كاتىك فەرمانىك دەر دەكات، ھەلگرانى
 عەرش خوا بە پاك دەگرن، دواىى دانىشتووانى ھەر ئاسمانىك خوا بە پاك
 دەگرن، ھەتا ئەو خوا بە پاكرتنە دىتە ئەم ئاسمانە، واتە: ئاسمانى نزيك لہ
 زەوى، {ئاسمانى يەكەم بە نىسبەت ئىمەوہ}، ئنجا ھاوہلانى، ياخود دانىشتووانى
 ئاسمان لہ ھەلگرانى عەرش دەپرسن: پەرورەدگارمان چى فەرموو؟ ئەوانىش
 ھەواليان پىدەدەن، {واتە: دانىشتووانى ئاسمان ھەوتەم --- ئەگەر ئاسمانى دنيا
 يەكەم بى - لہ ھەلگرانى عەرش دەپرسن}، دواىى ئەوانىش ھەوال دەدەنە
 ئاسمانى دواتر، ئىدى ئەو ھەوالە ئاسمان بە ئاسمان دى تاكو ئەم ئاسمانە {يانى:
 ئاسمانى يەكەم ئاسمانى نزيكتر}، ئنجا جند دەيانەوئى {ئەو ھەوالەى فرىشتەكان
 ئاسمان بە ئاسمان ھىناويانە، ھەتا ھاوتۆتە ئاسمانى دنيا}، ئەو ھەوالە بدزن،
 ئەوانىش تىرباران دەكرىن، ئنجا ئەو ھەوالە ئەگەر بتوانن بىگەيەننە سەر زەوى
 راستە، بەلام لىي زياد دەكەن.

ئىمە لەو بارەوہ چەند فەرموودەيەكمان ھىناون، ھەم لە تەفسىرى سوورەتى
 (الحجر)دا، ھەم لە تەفسىرى سوورەتى (الشعراء)دا، كە دەفەرموئى: ھەوالىكى
 راست دىنن، دواىى نەودوو نو درؤى لەگەلدا تىكەل دەكەن، خەلك بەھوئى
 راستەكەوہ بپروا بە نەوہدو نو درؤيەكەشيان دەكات.

ئەمە ئەو ھەوت دەقە بوون كە بە باشم زانى بيانھىنم، ھەرچەندە لە
 رووى سەنەدەشەوہ ھەموويان لە يەك ئاستدا نىن، پەنگە ھەندىكيان لە بارەى
 سەنەدەكەيانەوہ مشت و مپ لە نيوان زاناياندا ھەبى، بەلام بە باشم زانى ئەو
 ھەوت دەقە بىتم بو ئەوہى بەرچاومان پۆشتەر بى.

برگەى حەوتەم: شەیتانەکان و گوڭرتیان لە قسەى فریشتان:

پیشتریش ئاماژەم پێدا، کە لە تەفسیری سوورەتی (الحجر) دا باسیکی تا راددەیهک تێرو تەسەلم لەو بارەوه کردووە: (کورتە باسیک دەربارەى گوڭرتنى شەیتانەکان لە هەوآلى ئاسمان و، بەردباران کردنیان بە بلیسەى ئەستێران). گووومە: ئەو بابەتە بەلای کەمەوه لە حەوت سوورەت لە سوورەتە موبارەکەکانى قورئاندا هاتووە، کە دوایى لە سوورەتی (الشعراء) یشدا باسم کردۆتەوه، هەرۆهەا لە سەرەتای تەفسیری سوورەتی (الصفات) یشدا چەند شتیکم لەو بارەوه باسکردووە.

ئێستاش ئەوهى لێرەدا بەباشم زانى بیلیم، ئەوهیه کە راستەوخۆ لە بەرگی دوازدەیهى تەفسیرەکەى خۆم، بیگوازەوه، {تەفسیری قورئانى بەرزو بەپێز}، کە تەفسیری سوورەتەکانى: (الرعد و إبراهيم و الحجر) ی تێدان ^(۱)، ئەنجامگیریەک، کە لە لیکۆلینەوه کەم لەو بارەوه کردوومە، لە یازدە خاڵدا هیناومەو لێرەش دا ئەو یازدە خاڵە دەخەمەرۆو:

۱- ئەوهى بە چرایان { (مصایح) کۆى (مصباح) ه، کە مەبەست ئەستێرەکانە}، رازینراوەتەوهو شەیتانەکانیش دەرفەتى گوڭ تێدا هەلخستنیان هەیه، ئاسمانى یەکەمە، وهک لە فەرموودەکەى پێغمەبەر ﷺ یش دا هاتووە، لە سوورەتی (الصفات) ئایەتى (۶): ﴿إِنَّا زَيْنَا السَّمَاءِ الدُّنْيَا بِزِينَةِ الْكَوَاكِبِ﴾ و، سوورەتی (الملک) ئایەتى (۵): ﴿وَلَقَدْ زَيَّنَّا السَّمَاءَ الدُّنْيَا بِمَصْبِيحٍ وَجَعَلْنَاهَا رُجُومًا لِلشَّيَاطِينِ وَأَعْتَدْنَا لَهُمْ عَذَابَ السَّعِيرِ﴾ و، سوورەتى (فصلت) ئایەتى (۱۲): ﴿فَقَضَّاهُنَّ سَبْعَ سَمَوَاتٍ فِي يَوْمَيْنِ وَأَوْحَىٰ فِي كُلِّ سَمَاءٍ أَمْرَهَا وَزَيَّنَّا السَّمَاءَ الدُّنْيَا بِمَصْبِيحٍ وَحِفْظًا ذَلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ﴾ و، هاتووە، چونکە (السَّمَاء الدنیا): ئاسمانى نزیکتەر، چونکە (الدُّنْيَا) (مؤنث) ی (أَدْنَى) یه، واتە: نزیکتەر، یانى: ئەو ئاسمانەى لێتانهوه نزیکتەر، ئنجا ئەو ئاسمانەى لە ئێمەوه نزیکتەر،

ئاسمانی یه کهمه و له سهرووی ئهوهوه ئاسمانهکانی: دووهم و سیههه و چوارهه و پینجهه و شهشهه و ههوتهم، ههن، تاكو دهگاته سهري، درهختی کوټایی (سِدْرَةُ الْمُنتَهَى) و، دهگاته عهړشی خوای پهروهردگار.

۲- مه بهست له پاراستنی ئاسمان، ئاسمانی یه کهم، پاراستنیه تی لهوهی شهیتانه کان گوټی تیدا هه لېخن له قسهی فریشتان، به به لگهی ئهوهی خوا ده فهرموئ: ﴿لَا يَسْمَعُونَ إِلَى آلِمِلَ الْأَعْلَى وَيُقَدُّونَ مِنْ كُلِّ جَانِبٍ﴾ (۸) الصافات، واته: ناتوان گوټی بگرن بو کومه لی سهري (فریشته کان) و، له هه موو لایه کهوه تیر باران ده کریږ.

۳- له نیوان فهرمايشتی خوادا که ده فهرموئ: ﴿لَا يَسْمَعُونَ إِلَى آلِمِلَ الْأَعْلَى وَيُقَدُّونَ مِنْ كُلِّ جَانِبٍ﴾ (۸) الصافات و، ټایه تی ژماره (۱۸) له سووړه تی (الحجر) دا: ﴿إِلَّا مَنْ أَسْرَقَ السَّمْعَ﴾ (۱۸) مه گهر که سیك گوټی هه لېخوا قسه یه كه به په نهانی وهر بگری، له نیوان نهو دوو ده دا که هی یه که میان ده فهرموئ: گوټی بو کوړی بالا ناگرن و له هه موو لایه کهوه تیر باران ده کریږ، ئهوی دیکهش که ده لی: مه گهر که سیك قسه یه كه بدزی، له نیوان نهو دوو ده دا هیچ ټیک گیرانیک نه، چونکه ئهوهی پیښی ده فهرموئ: گوټی ناگرن، واته: به که یفی خویان و به شیوه یه کی ئاسایی و به ئاسانی گوټی ناگرن، ئهوی دیکهش ده لی: گوټی هه لده خن و به په نهانی وشه یه كه ده دزن، مانای وایه حاله ټیکي نا ئاساییه.

۴- پاش هاتنی پیغه مبهری خاتهم موحه ممه د ﴿وَهُوَ رِيٌّ لِيُكَرِّتَهُ شَهِيْتَانَهُ كَان قُورِسْتَرِ بُوو، به به لگهی ټایه تی ژماره (۹) له سووړه تی (الجن): ﴿وَأَنَا كُنَّا نَقْعُدُ مِنْهَا مَقْعِدَ لِّلْسَمْعِ فَمَنْ يَسْمَعِ الْآنَ يَحْدُّ لَهُ شَهَابًا رَّصَدًا﴾ (۹) جنده کان ده لیږن: ټیمه پیښتر له ئاسمان دده نیشترین گوټمان هه لده خست، به لام ټیستا ههر که س گوټی هه لېخت، بلیسه یه کی ناگر بوټی له بوسه دایه، ئنجا مهرج نه، ته نیا به هاتنی پیغه مبهری خاتهم موحه ممه د ﴿وَهُوَ رِيٌّ بَه سْتَرَابِی، به لکو ده گونجی به نسبت هه موو پیغه مبه رانه وه ههر وابووبی، به لام له نیوان هاتنی پیغه مبه ر عیسادا تاكو هاتنی پیغه مبهری خاتهم موحه ممه د، لهو ماوه یه دا که شه شه د سالیك بووه، ئهو رییه کراوه ته وه، چونکه وه حیی بو پیغه مبه ران نه هاتوه تاكو رییه که به ستری، بویه ئهو پاسه وانیی کردن و ټیشگرته ی

فريشته کان و هاويشتنی بليسه ناگره کان له ئاسمان، که شهيتانه کان نه چن گوڤ نه گرن،
ئو پاريزگارييکردنه بهو شيويه نه ماوه، چونکه که وه حیی نه يه ت مه ترسیي ئه وه نيه
شهيتانه کان بيدزن و بيگه به نهن به کاهين و جادووگه ره کان.

هه‌رچه‌نده ده‌شگونجی تاییه‌ت بووبی به پیغه‌مبه‌ر موحه‌ممه‌ده‌وه ﷺ به‌لام
 من وای تیده‌گه‌م بۆ هه‌موو پیغه‌مبه‌ران هه‌ر وابوو، به‌لام ئه‌وه‌ی له‌ ماوه‌ی
 ئه‌و (٦١٠) ساڵه‌دا، که‌ که‌وتۆته‌ نیوان له‌ دایک بوونی عیسا (علیه‌السلام) و نیرانی
 موحه‌ممه‌ده‌وه ﷺ، که‌ عیسا (علیه‌السلام) ته‌گه‌ر له‌ سالی یه‌کی زاینی له‌ دایک بووبی،
 موحه‌ممه‌د ﷺ له‌ سالی (٥٧١) له‌ دایک بووه‌و له‌ (٦١٠) زاینیدا وه‌حیی بۆ هاته‌وه‌،
 ئنجا له‌ ماوه‌ی له‌ دایک بوونی عیسا (علیه‌السلام) تا کو وه‌حیی بۆ هاتنی موحه‌ممه‌د ﷺ،
 که‌ (٦١٠) ساڵه‌، له‌و ماوه‌یه‌دا ئه‌و رپییه‌ تاراده‌یه‌ک ئاسایی کراوه‌ته‌وه‌وه‌، جنده‌کان
 وایان زانیوه‌ هه‌ر وابوو، چونکه‌ ماوه‌یه‌کی زۆر بووه‌و چه‌ند سه‌ده‌ی بێ‌ج‌وون.

هه‌لبه‌ته ئه‌مه بۆچوونی خۆمه‌و له‌هیچ کێیێک دا نه‌مینیوه‌، به‌لام وای تێده‌گه‌م و، ده‌شگونجی له‌ته‌فسیرو کێیی دیکه‌دا باسکراپی و نه‌مینییی.

۵- به پیتی مانای زانراو و رواله تیی نایه ته کان، مه به ست له بلیسه باران، یان تیر باران کردن که چهند وشه یه ک لهو باره وه هاتوون: (۱- قَذْف، ۲- رُجُوم، ۳- شَوَاطِءٌ مِّن نَّارٍ وَنُحَاسٍ، ۴- شِهَابًا رَّصَدًا، ۵- شِهَابٌ ثَاقِبٌ)، ئەو پینج وشه یه هاتوون، مه به ست لهو حاله ته ی ئەو وشانه ی بۆ به کارهاتوون، هاویشترانی پارچه ورده جیا بووه وه کانه له ئەستیره و خرۆکه کان، دوا ی ئەوه ی ئەو ئەستیره و خرۆکه کان له به یین ده چن، یا خود له کاتی سووړانیان دا پارچه یان لی دهنه وه، وه ک پشتریش له رووی زانستییه وه باس مان کردوه، له ته فسیری سووړه تی (الحجر) دا.

٦- به پپی فهرموودهی ژماره (٤٩٢١) له سه حیحی بوخاریی، پپی ئاسمان له شهیتانه کان گیراوه، به لام ته نیا رییان لی ته نگ و زه حمه ت کراوه، نه ك یه کجاریی به سترابی، چونکه ئابه ته کان که ده فهرموون:

ا- ﴿إِلَّا مَنْ أَسْرَفَ السَّمْعَ﴾ (۱۸) الحجر.

ب- ﴿إِلَّا مَنْ خَطَفَ الْخُطْفَةَ فَأَتْبَعَهُ، شَهَابٌ ثَاقِبٌ﴾ (۱۰) الصَّافَات، مانای وایه بواری
 رِفاندنی وشهیهك و، گوئی هه لَخستنیکی به په نهانی ماوه، به لَام له گه ل مه ترسی
 فهوتانی ئەو شهیتانه دا که دهیهوئی ئەو زانیارییه بدزی.

۷- به پپی فەرموودهی ژماره: (۴۷۰۱) له سه حیحی بوخاری، که پیشتر دهقی
 فەرماشته کهم هیناوه، شهیتانه کان پیکهوه هاوکاری ده کهن له گه یاندنی ئەو ههواله دا
 که له فریشتانی ده دزن، چونکه (سوفیان که یه کیکه له راوییه کانی ئەو دهقه)، وای
 وینا کردوه که ئەویش گوئی له هی پیش خوئی و، ئەویش له هی پیش خوئی بووه، که
 پیغمبر ﷺ ئەوهی بو وینا کردوون و په نهجه کانی دهستی راستی له سهر یهک راگرتوون
 و، فەرموویه تی ئەوهیان دهیگهیه نی بهوه، ئەوه دهیگهیه نی بهوه، ئەوه دهیگهیه نی به
 هی خواری بهو شیویه، مه بهست ئەوه بووه که شهیتانه کان هاوکاری یه کدی ده کهن
 و، مهرج نیه ئەوهی ههواله که ده دزی مینن، په نگه بهری بکهوئی، به لَام بهر لهوهی
 بفهوتی به خوار خوئی ده گهیه نی، ئەویش به هی خوار خوئی، تاکو ده گاته سهر زهوی.

۸- به پپی فەرموودهی ژماره: (۴۷۰۱) له سه حیحی بوخاری، ئەوه جادووگه ره کانن که
 شهیتانه کان ئەو جوړه ههوالانه یان بو ده بن، جادووگه ران و ئەوانه ی له گه ل شهیتاندا
 سه روکاریان ههیه، ئنجا ته گه ر جادووگه ریان پی بگوتری، یاخود فالچییان پی بگوتری،
 یان کاهینیان پی بگوتری، یان عه رافیان پی بگوتری، ههتا دواپی، گرنگ ئەوهیه
 شهیتانه کان ئەو جوړه ههوالانه بو ئەو جوړه که سانه ده بن.

۹- ههروه ها به پپی فەرمووده کانی ژماره: (۴۷۰۱ و ۶۲۱۳) له سه حیحی بوخاریدا،
 جادووگه ره کان درۆی زۆر ده خه نه گه ل ههواله دزراوه کان و، زۆر په نهانکارانه
 ههواله که ده گهیه نن به جادووگه ره کان، ئەوانه ی سه روکاریان له گه ل شهیتان دا ههیه،
 واته: ئەو شهیتانه ههوالیکی راست ده دزی له فریشته کانی گوئی لی ده بی، به لَام دواپی

درۆی زۆری دەخاته گەڵ و دەچکێنێتە^(۱) گوێی ئەو کاهین و جادووگەرانه، ئەویش بههۆی هه‌واله‌ راسته‌که‌وه، خه‌لك متمانە‌ی پێ ده‌كات و (۹۹) درۆكه‌شيان به‌سه‌ردا ساغ ده‌كاتە‌وه.

۱۰- به‌ پێی ئایه‌ته‌كان و به‌پێی فهرمووده‌كانیش، ئەو شه‌یتانانە‌ی ئەو هه‌ولانه‌ ده‌ده‌ن كه هه‌والی ئاسمان بدزن، به‌ردباران ده‌كرێن و ده‌سووتێنن و ده‌رده‌كرێن، چونكه‌ خوا ئەو وشانه‌ی بۆ به‌كارهێنان:

أ- ﴿فَاتَّبَعَهُ شَهَابٌ ثَاقِبٌ﴾ (۱۰) الصّافات، بلیسه‌یه‌کی کونكه‌ر، یاخود سووتێنه‌ر شوینی كه‌وت و پێی كه‌وت.

ب- ﴿فَاتَّبَعَهُ شَهَابٌ مُّبِينٌ﴾ (۱۸) الحجر، بلیسه‌یه‌کی ڕوون شوینی كه‌وت و وێی كه‌وت.

ج- ﴿وَيَقْدِفُونَ مِنْ كُلِّ جَانِبٍ﴾ (۸) الصّافات، له هه‌موو لایه‌که‌وه تیرباران ده‌كرێن، كه‌واته: به‌پێی ئایه‌ته‌كان ئەوانه هه‌چیان سه‌لامه‌ت نابن.

۱۱- ئەو هه‌والانه‌ی شه‌یتانه‌كان دزیوانن و ده‌یاندرن، هه‌چ په‌یوه‌ندیان به‌ وه‌حیه‌وه نیه، به‌ به‌لگه‌ی فهرمایشتی خوا: ﴿وَمَا نَزَّلَتْ بِهِ الشَّيَاطِينُ﴾ (۲۱۰) وَمَا يَنْبَغِي لَهُمْ وَمَا يَسْتَطِيعُونَ (۲۱۱) إِنَّهُمْ عَنِ السَّمْعِ لَمْعَزُولُونَ (۲۱۲) الشعراء، واته: شه‌یتانه‌كان دایان نه‌به‌زاندوه (واته: قورئان)، بۆیان ناگونجی وناشتوان، ئەوانه له گوێگرتن ده‌چکێنێتە.

(له وه‌حیی و په‌یامی خوا) كه‌نارگیرکراون (دوورخراونه‌وه).

چونكه‌ وه‌حیی خوا به‌ جیڕیل دا ناردوویه‌تی بۆ پێغه‌مبه‌ران، هه‌ر له ئاده‌مه‌وه تاكو پێغه‌مبه‌ری كو‌تایی و خاته‌م، به‌لام شه‌یتانه‌كان گوێ له فهرمایشت و ڕێنمایی دیکه‌ی خوا ده‌گرن، كه بۆ فریشته‌کانی ده‌نێری، كه ئیستاش ئەوه هه‌ر هه‌یه، چونكه‌ خوا به‌رده‌وام فهرمانکردن و ڕێنمایی کردنی هه‌یه بۆ

(۱) ده‌چکێنێتە: به‌ شینه‌یی و وه‌ستایی ده‌یخاته‌ نیو، وه‌ك دڵۆپه‌ ئاوێك یان قه‌تره‌یه‌ك.

فریشتەکان، بۆیە شەیتانەکان ئیستاش ئەو هەولانە هەر دەدەن، بەلام مەرج نیە تێیاندا سەرکەوتوو بن.

برگەى هەشتەم: هەلۆهستەیهك له بهرانبه ر قسهى هەندىك له زانایان له بهرانبه ر جنددا:

بۆیە بە باشم زانی ئەو هەلۆهستەیه بکەین، چونکە تەفسیری: (محاسن التأویل) ی (جمال الدين القاسمي)^(۱)، هەندى قسهى هیناون، کە دوایش (د. محمد راتب النابلسي)^(۲)، هەمان قسهى هیناون، ئنجا ئایا هەر له (جمال الدين قاسمي) هوه هیناونى، یان له سەرچاوه ئەسلییهکەى خۆیهوه: (عبدالرزاق بن أحمد القاشاني)، ئەو دوو روونکەرەوهیهى قورئان خوا پاداشتیان بداتەوه، چەند قسهیهکیان له (عبدالرزاق بن أحمد القاشاني) هوه هیناوه، بەبێ ئەوهى هیچ تەعلیقیان لەسەر بدەن، کە ڕەنگە تەفسیری دیکەش هەبن، هەر له قاشانییهوه ئەو عیبارەتەیان هینابى.

(قَالَ الْقَاشَانِي: قَدْ مَرَّ أَنَّ فِي الْوُجُودِ نَفُوسًا أَرْضِيَّةً قَوِيَّةً، وَتَجَرَّدُ مُتَعَلِّقَةً بِأَجْرَامِ عُنْصَرِيَّةٍ لَطِيفَةٍ، غَلَبَتْ عَلَيْهَا الْهَوَائِيَّةُ أَوْ النَّارِيَّةُ أَوْ الدُّخَانِيَّةُ، عَلَى اخْتِلَافِ أَحْوَالِهَا، سَمَّاها بَعْضُ الْحُكَمَاءِ، الصُّورَ الْمُعَلَّقَةَ، وَلَهَا عُلُومٌ وَإِدْرَاكَاتٌ مِنْ جِنْسِ عُلُومِنَا وَإِدْرَاكَاتِنَا).

پێشتر قاشانی ئاماژە دەکات بە هەندى قسهى خۆى و دوایى دەلى: پێشتر باسمان کرد کە لە بووندا هەندىك ڕووحى زەمینى بەهیز هەن، ئنجا ئەو ڕووحانە خویان دادەپەڕن و پەيوەست دەبن بە هەندىك توخمى لەتيف و پەنھانەوه، کە حالەتى هەوايان بەسەردا زالە، یان حالەتى ئاگرى، یان حالەتى دوو کەلى، بەپێى حالە جیاوازهکانیان، کە هەندى له حکیمەکان ناویان لەوانە

(۱) بەرگی (۹) جوزنى (۲۹)، لاپەرە: ۲۰۲.

(۲) بەرگی (۱۰)، لاپەرە: ۱۰۷.

ناو: وێنە هەلواسراوێکان، ئەوانە زانیاریان هەیە و پەڕدەیان هەیە، لە شێوەی زانیاری و پەڕدەکانی ئێمە.

هەلۆستەکی منیش ئەوەیە:

خوای (جِن) ناو (جین)، ئنجا دەگونجی ئێمە هەر ناوێ عەرەبییەکی خوا لێناون بەکاری نەهێنین، بۆ وێنە: (جِن) لە زمانی ئینگلیزیدا هەر (Jinn) جین و، لە زمانی هیندی دا ناویکی دیکەو، لە زمانی فەرەنسی دا ناویکی دیکە، ئەو دەگونجی، وەک چۆن لە زمانی کوردی بە (جِن)، هەم (جند) دەگوێری، هەم (جَنوکه) دەگوێری، هەندیکیش (پەری) دەڵێن، بەلام ئەگەر بە قسەی فەیلەسووفان (حُکماء) ئەوەی خوا فەرموویەتی تەفسیری بکەین و، لە خۆمانەوه شتێک کە لە قورئان و سوننەتدا نیە، بێخەینە سەر ئەو فەرمانەکانی خوا، ئەو شتێکی هەڵە، دەربارە جند خوا پەروردار دەفەرموێ: ﴿وَخَلَقَ الْجَانَّ مِنْ مَّارِجٍ مِنْ نَارٍ﴾ (۱۵) الرَّحْمَن، جندمان لە بلیسە ناگر دروستکردو، ئنجا یەکی هەر لە خۆو بەڵی: ئەوانە سێ جوړن:

أ- هەندیکیان هەواین، ب- هەندیکیان ناگرین، ج- هەندیکیان دووکهڵین، بە دنیایی ئەو قسەیە کە (ما أنزل الله بها من سلطان)، خوا هیچ بەلگەی لەسەر دانەبەزاندو، لە بارە نادیارو پەنھانیشەو، ئێمە لە پێی بیستەو غەیب و پەنھان دەزانین و، لە پێی زانیاریە کەو کە بە پێنج هەستەکان و بە عەقڵ و بە ئەزموون پەیدا دەکەین، ئێمە غەیب و پەنھان نازانین، دەبێ تەنیا لە پێی بیستەو، هەوڵی زانی پەنھان (غَیب) بدەین و خوا چیمان پێ دەفەرموێ، وەحیی چیمان پێ دەفەرموێ، وەری بگرین و ئەو نەو وەحیی فەرموویەتی، هەر ئەو نەو لەو بارەو قسە بکەین، بۆیە بە باشمان زانی ئاماژەیە کە بەو مەسەلە بکەم و لە راستیدا ئەو شتێکی هەڵە، هەر لە خۆمانەوه بڵێن: جند هەندیکیان لە دووکهڵن و، هەندیکیان هەواین، هەندیکیان ناگرین، لە کاتی کدا خوا بە روون و راشکاوی دەفەرموێ: جندمان لە ناگر دروست کردو.

برگه‌ی نۆیه‌م و کوتایی: چەند وردە زانیارییه‌کی تایبەت لە باره‌ی جەندەو:

هەموو لایەك لەسەرمان پێویستە، بەپێی توانا ئەو شتانە‌ی خوا هەوایی پێداون لێیان بکۆڵێنەو، منیش بەراستی زۆر لە باره‌ی جەندەو پشکنین و لێکۆڵێنەو ەم کردو، هەلبەتە لەبەر پۆشنایی ئایەتەکانی قورئان و فەرماشته‌کانی پێغمبەردا، بەلام هەر لە بازنە‌ی شەریعت دا دەگونجی هەندێ وردەکاریی دیکه‌ی زیاتریش بزانی.

ئەجا من لە سێ خالان دا، هەندێ وردە زانیاریی دیکه‌ دەخەمەروو:

خالی یەكەم: لە بواری بەرزبوونەوێان بۆ ئاسمان دا:

۱- چوونی جەند بۆ ئاسمان:

بەپێی ئەوێ من لێم کۆڵیوەتەو، نەك راستەوخۆ، بەلكو لە رێی خەلكی دیکه‌و، كە جەند چۆتە ئێو جەستەیان و قسەیان بۆ من کردو، یان بە شیوەیه‌ك لە شیوەکان پیم گەشتو، كە ئەو تەنیا کاتی خۆی بوو و ئیستا نەماو، جەندەکانی ئیستا و دەلێن، كە مەرجیش نیە زانیاریه‌کیان هەموویان تەواو بن، دەلێن: ئیستا كەسمان پێ شك نایەت ئەو هەولانە بدات، چونكە هەر كەس ئەو هەولانە‌ی داوون لە رابردوودا، بە ساغی نەگەراوەتەو و هەموویان فەوتاون.

۲- ئایا ئەو بلیسانە‌ی پێیان تیرباران دەکرین چین؟

جەندەکانیش دەلێن: هەر ئەو پارچانە‌ن كە لە ئەستێرەو خڕۆكەکان جیا دەبنەو، بەلام دەلێن: دەگونجی شتی دیکه‌ش هەبێ كە فریشتەکان شەیتانە‌کانی پێ تیرباران بکەن، واتە: مەرج نیە بەس ئەو پارچە ئەستێرەو خڕۆكانە بن، كە خوا‌ی پەنەزان بە راشکاوێی وا دەفەرموی: ﴿وَلَقَدْ زَيَّنَّا السَّمَاءَ الدُّنْيَا بِمَصْبِيحٍ وَجَعَلْنَاهَا رُجُومًا لِلشَّيَاطِينِ﴾ ۵ المملك، یانی: هەر ئەو ئەستێرانە‌ی کردوومان بە

چرا بۆ ئاسمانی نیزیک له ئیوه، کردووشمانن به ئامپازیک بۆ تیرباران کردنی جندهکان، واته: به پلهی یه کهم ههر ئهو پارچانه، به لām جندهکان ده لێن: ده گونجی هه ندی شتی دیکه ش فریشته کان جندهکانی پی تیرباران بکه ن.

۳- ئایا فریشته کان چ پۆلێکیان هه یه له وه دا؟

جنده کان ده لێن: ئه وان پۆلی سه ره کیان هه یه، به لām ئایا ئه وه چۆنه؟ چونکه ئه و پارچه ئه ستیرانه، که (شهب) یان پی ده گوتری، که کو (شهب) ه، واته: بلیسه و، (نیزک) که به (نیازک) کو ده کریته وه، که ئه گه ر ته واه نه سووتی و هه ندیکی لی مین و بکه ویته سه ر زه و، پی ده گوتری نه یزه و، ئه گه ر هه مووی بسووتی، پی ده گوتری: (شهب)، ئه وانه به دلنایی کاتی خۆشی هه ر بوون، به بی ئه وه ی له شه یتانه کانیش بگیری، به رده واه ئه و پارچانه دین به ره و به رگه هه وای زه و، که به مه زه نده ی هه ندیک له زانیان ده لێن: نزیکه ی ملیونیک به رد له شه و و پۆژیکدا به ره و به رگه هه وای زه و دین، ئنجا ئایا فریشته کان چ پۆلێکیان هه یه؟ ده لێن: مه رچ نه پۆلی فریشته کان ته نیا هاویشتنی ئه و پارچه نه یزه کانه و ئه و پارچه بلیسانه بن، به لکو ده گونجی پۆله کیهان به شیوه ی دیکه ش بی، که ئه وه تا کو ئیستا بۆ من روون نه بوته وه.

۴- ئایا مه به ستی شه یتانه کان له و موغامه ره یه ی ده یکه ن، چیه؟!

وا دیاره مه به ستی شه یتانه کان هه ر ئه وه یه که یارمه تی جادووگه ره کان و فالچییه کان بده ن، به پیی هه دیسه کانی پیغه مبه ری خوا ﷺ، به پیی ئه وه ش که من پرسیموه و سو راغم کردوه.

۵- ئایا جندی مسو لمانیش ئه و هه و له ده دن؟

وه ک من لیم پرسیم، ده لێن: نه خیر، چونکه ئه وانه ی ئه و هه و له ده دن، یان ئه و هه و له یان داوه، یان ئه گه ر ئیستاش گریمان هه و لیکه ی وا هه بی، هه ر

بۇ يارمەتيدان و ھاۋكارييكردن جادووگەرەكانە، جندى مسوّلمانيش ھاۋكاريى جادووگەرۈ فالچىيان ناكەن، كە سەر لە خەلك دەشيوينن و درۆو دەلەسەيان بۇ دەكەن.

خالى دووهم: لە بواری ھەلسوكەوتى جند لەگەل مروڤدا:

۱- پرسىارم كردوھ: ئايا لى خواردنى شەيتان لە خوراك و شلەمەنىي چۆنەو، چ كاريگەر يەكى نەريئىي (سەلبى) ھەيە، لەسەر خواردنەكەو خواردنىك كە لىيان خواردبى، جياوازي چيە لە خواردنىك كە لىيان نە خواردبى؟ بەپىي قسەى ئەوان دەلین: ئيمە كە لە خواردن دەخوين، شەيتانەكان تەنيا دەتوانن لە خواردنىك بخۆن، كە (بسم الله) لى نەكرى، دەلین: بەلام ئيمەى جندى مسوّلمان خواردنىك كە (بسم الله) لى بكرى، باشتەر بۆمان دەخورى، بەلام ھېچ زيانى پى ناگەيەنين.

ئەدى ئايا شەيتانەكان چ زياننىك لەو خواردنەى لىي دەخۆن دەدەن؟ دەلین: خواردنەكە بى پىز دەكەن، بەو واتايە: باباي كە دەيخوات پىي تىر ناخوات، بەلام ئەگەر شەيتانەكان لەگەلى نەخۆن، ئاسانترو زووتر تىر دەخوات، ديارە لە فەرمايشتى پىغەمبەریشدا ﷺ ھەيە، كە كەسنىك پىش ئەوھى مسوّلمان بى تىرى نەدە خواردو ھىندەى ھەوت كەسى دەخوارد، كە چى دواى ئەوھى مسوّلمان بوو، كەمى خوارد، دوايى پىغەمبەر ﷺ فەرمووى: مسوّلمان لە رىخۆلەيەكدا دەخوات، ياخود لە گەدەيەكدا، بەلام كافەر لە ھەوت گەدەدا دەخوات^(۱)، لەبەر ئەوھى شەيتان خواردنەكەى لى بى پىز دەكات و، واى لى دەكات پىي تىر نەخوات.

۲- لە رووى جىنسىيەو، تا چ راددەيەك جند تىكەلىيان ھەيە شوينەوارى چيە؟

چونكە (ابن تيمية) ش رەحمەتى خواى لى بى لە (مجموع الفتاوى) كەيدا باس دەكات و، گوايە ئىمام ماليكىش پرسىارى لىكراوھ لەو بارەوھو دەبى گوتبى:

(۱) {إِنَّ الْمُؤْمِنَ يَأْكُلُ فِي مَعَى وَاحِدٍ، وَإِنَّ الْكَافَرَ أَوْ الْمُنَافِقَ يَأْكُلُ فِي سَبْعَةِ أَمْعَاءٍ} أخرجه البخاري: ۵۰۷۹، ومسلم: ۲۰۶۱، والترمذي: ۱۸۱۸، وابن ماجه: ۳۲۵۷.

کاریگه‌ریی و تیکه‌لییان هه‌یه! به‌لام ئه‌وه‌ی بۆم ده‌رکه‌وتوه‌و لێم پرسێون، ئه‌وه‌یه که جند هیچ کاریگه‌رییه‌کی جینسییان نیه، له‌سه‌ر مروّقه‌کان و راست نیه که بگونجی به‌شداریی بکه‌ن، هه‌تا لێم پرسین که له هه‌ندی ته‌فسیراندا ده‌لێن: له کاتی جیماع دا جند خۆی له زه‌که‌ری پیاو ده‌ئالێنی، ئه‌گه‌ر ناوی خوا نه‌هێنی، ئایا ئه‌وه راسته؟ گو‌تیان: به‌پێی زانیاریی ئێمه ئه‌وه نه‌سل و نه‌سası نیه، هه‌رچه‌نده له هه‌ندی له ته‌فسیران دا هاتوه‌و له زانایانی تایبعتیه‌وه گێ‌ردراوه‌ته‌وه، به‌لام گریمان سه‌نده‌ی ئه‌و گێ‌ردراوه‌یه‌ش راست بێ، ده‌گونجی ئه‌و جنده‌ی پرسیا‌ری لێ‌کراوه، راستی وه‌لام نه‌دابیته‌وه، به‌لام به‌ دل‌نیایی به‌هیچ جو‌ریک ناگونجی وه‌چه له نیتوان مروّق و جنددا په‌یدا ببی، چونکه هه‌ندی له زانایان ئه‌وه‌شیان گو‌توه! چونکه ئه‌وانه دوو جو‌ری مه‌خلووقی جیان و به‌هیچ جو‌ریک هیچ مه‌خلووقیک له کو‌ی ئه‌و دووانه په‌یدا نابی، جند هه‌ر وه‌چه‌ی خو‌یان هه‌به‌و مروّقی‌ش وه‌چه‌ی خو‌یان هه‌به‌.

۳- لهو بارهوه که ئایا جند ده‌توانن بچنه نښو جه‌سته‌ی مروّقه‌وه؟ ئه‌وان به راشکاویی و به‌روونی ده‌لښن: به‌لښ، هه‌لبه‌ته به لای منیشه‌وه ئه‌وه شتیکی زۆر پوونه‌و خوښم ئه‌زموونم کردوه، که‌سیک که جند چۆته نښو جه‌سته‌ی، دواندوومه‌و به هه‌ر حال پښم وایه ئه‌وه له به‌لگه نه‌ویسته‌کانه‌و پښو‌یستیشیی به به‌لگه‌ی نه‌قلیی ناکات، شتیکی که ئه‌زموونیی و به‌ره‌ه‌ست بښ، هه‌و‌جیی به‌لگه‌ی نه‌قلیی نیه، قه‌له‌میکی شین ده‌نووسښ، پښو‌یست ناکات، بگوترښ: به‌لگه‌مان چیه له قورښان و سونه‌ت؟ ته‌جره‌به‌ی بکه‌و دیا‌ره، ئه‌و شتانه‌ی به‌عه‌قل و ئه‌زموون ديارن، ئه‌سیاتیان پښو‌یستی به به‌لگه‌ی نه‌قلیی ناکات.

به لام جندیش ده لَین: لهو بوارهش دا فیلی زور هه یه، مه رج نیه هه ر که سیک سه ری ئیشا، لاقی ئیشا، پشتی ئیشا، کاری جند بی، په نگه که م و کورپیه کی ئەندامیی (خلل عضوي) بی و، بیگومانیش جند ده توانن بچنه نیو جهسته ی مروّقه وهو، زیانیشیان پی بگه یه نن، به پیی ئەزموونی منیش له کاتی خالی بیهژیی مروّقا، ئەو جوړه زه فهره ی پی ده بن، وهک: له کاتی زور تووره

بووندا، له کاتی زۆر خەفەت خواردندا، له کاتی زۆر ترساندا، لهو کاتانهدا شەیتان زیاتر زەفەر بە مروّف دەبات و دەتوانی بچیتە نێو جەستەیهوه، جەماوەری مسوڵمانانی ناسراو بە (أهل السنة) لەسەر ئەوه یەكدهنگن، كه جند دەتوانی بچیتە نێو جەستەى مروّقهوه، بەلام موعتەزىله نكوولیان لهوه كردوهو گوتووایانه: جند له دەرەوه کاریگەریی لەسەر مروّقهكه دادەنێن، نهك بچنه نێو جەستەى.

۴- له باره‌ی فریشتانهوه زانیاری جند چۆنه، ئایا فریشتان دەبینن؟ لهو باره‌وه‌ش لێم پرسین گوتیان: نه‌خێر فریشته‌كان نابینن، به‌لام هەر شوئیتێك فریشته‌ی لێبێ، ئیمه ناتوانین له‌وى بین، به‌ تایبه‌تى شەیتانه‌كان، ده‌لێن: ئیمه هه‌ست ده‌كه‌ین و یه‌كسه‌ر ده‌زانین و شوئیتێك فریشته‌ی لێبێ، ناتوانین توخنى بكه‌وین.

خالی سییه‌م: جندو شیوه‌ی پێكهاته‌یان و ژیا‌نیان و په‌رستشیان:

۱- له کاتی قسه‌کردنى ناپاراسته‌وخۆم له‌گه‌ڵ جنددا لێم پرسین:

ئایا وه‌ك چۆن ئیمه جەستەمان هه‌یه‌و ڕووحیشمان هه‌یه، ئیوه‌ش جەستەتان ئەوه دیاره له‌ ئاگر دروستکراوه، به‌لام ئایا ڕووحیشتان هه‌یه؟

گوتیان: ئیمه ئەسلەن لایه‌نه ڕووحیه‌كه‌مان زیاتر زāl به‌سه‌ر لایه‌نه جەستەیه‌كه‌ماندا، به‌س هه‌ست ده‌كه‌ین كه ڕووحیكین، وه‌ك چۆن فریشته‌كانیش ڕووحیان هه‌یه، به‌لام جەسته‌شیان له‌ ڕووناکیی (نور) دروست کراوه، وه‌ك پیغه‌مبه‌رى خوا ﷺ ده‌فه‌رموى: فریشته‌كان له‌ ڕووناکیی دروستکراون (خُلِقَتِ الْمَلَائِكَةُ مِنْ نُورٍ) رواه‌ المسلم: ۲۹۹۶ مروّف جەسته‌كه‌ی له‌ گ‌ل دروستکراوه‌و ڕووحیشی هه‌یه، جندیش له‌گه‌ڵ ئاگر دروستکراون و ڕووحی‌شیان هه‌یه.

۲- هه‌روه‌ها لێم پرسین: ئایا ژیا‌نى ئیوه ته‌نیا له‌سه‌ر زه‌وییه، یاخود له‌ دەرەوه‌ی زه‌ویش هه‌یه له‌سه‌ر خرۆكه‌كان؟

گوتیان: نه خیر ئیمه بهس له سه ر زهوی دهژین.

۳- دیسان لیم پرسین: خوا په رستییتان چۆنه؟ نوێژ و پۆژوو و هه ج و زه کات؟ گوتیان: هه موو ئه و خوا په رستییهی ئیوه ئه نجامیان ده ده ن، ئیمه ش پێیان ئه رکدار کراوین، به لام ئیمه به شیوهی خو مان ئه و خوا په رستییهی ئه نجام ده ده یین.

۴- دیسان لیم پرسین: ئایا ئیوه ش به ته مای چوونه به هه شت و له ئاگری دۆزه خیش ده ترسن؟

گوتیان: به لێ سه دا سه د به ته مای چوونه به هه شتین و له دۆزه خیش ده ترسیین، ئه و قسه یه ش دوو باره یه و بۆیه ش گوتم، چونکه هه ندیک له روونکه ره وانی قور ئان گوتوو یانه: جند نه ده چنه به هه شت و نه ده چنه دۆزه خ، به لام وهك له ته فسیری سووره تی (الرَّحْمَن) یشدا باسم کردوه، خوا ﷻ كه (۳۱) جار مروّف و جند ده دوینێ و ده فه رموی: ﴿فَإِیَّاءَ الْآءِ رَبِّكُمْ تَكْذِبَانِ﴾ (الرَّحْمَن، كه پازده (۱۵) جاریان په یوه ندیان هه یه به نیعمه ته كانه وه و به ژیا نی دنیا وه و، شازده (۱۶) شیان په یوه ندیان هه یه به چوار باخه كه وه كه په ره ردا گار داینا ون بۆ ئیمان داران، خوا له هه ر سی و یهك (۳۱) جا ره كه دا هه ردووك مه خلووقه كه ده دوینێ و، هه ردووكیان هه م به دۆزه خ ترسی ترا ون و، هه م به به هه شت ئاره زوومه ند کرا ون، كه واته: دیا ره هه م ده چنه دۆزه خ و هه م ده چنه به هه شتیش، پێشتریش ئایه ته كا همان هی نا و زۆر روون له و باره وه.

ئهمه چهن د ورده زانیارییهك بوون، كه راسته وخۆ بۆ زانیاری زیاتر په یدا كرن له باره ی جنده وه، هه ر له خویان به شیوهی نا راسته وخۆ پرسیا رم كرده وه، هه ر له چوار چیوهی ئایه ته كا نی قور ئان و فه رما یشته كا نی پێغه مبه ریشدان.

❖ ده‌رسی یه‌که‌م ❖

پیناسە ی ئەم دەرسە

ئەم دەرسەمان لە نۆژدە (۱۹) ئایەت پیک دی، که خوای پەرورەدگار لەسەر زمانی جند، ژمارەیه کی زۆر زانراو (معلومة) ی خستوونە پروو، دەوری بیست و پینج (۲۵) زانراو، که تاراددهیه کی زۆر تیشکمان بوو دەخەنە سەر ئەو دروستکراو پەنھان و سەر سوپهینه ره ی خوا، ئەمانەش ئەو زانیاریانەن، که ئیمە بە ریز دەیاننووسین، وهك بهرچاو پروونی:

۲۰۱- گوێگرتنی کۆمه ئیک له جند له قورئان و، وهسفکردنی قورئان به قورئانیکی سەر سوپهینه ره.

۳و۴- پیناسە کردنی قورئان به: گەیه نەر به سەر راستی و به مراد گەشتن و، ئیعلانی پڕوا پێ هێنانی و، راگەیانندی هاوبەش بوو خوای پەرورەدگار دانەنان.

۶و۷- راگەیانندی به رزی شکوو پایە ی خوا، نه بوونی هاوسەر، ههروهها نه بوونی پۆله بۆی.

۹و۱۰- زانینی ئەو راستییه که ئییلیس نه فامه و، قسه ی دوور له ههقی به رانه بهر به خوا کردوه.

۱۱- گومان بردنیان که جندو مرووف درو به خواوه هه لئابه ستن، پيش وایان زانیوه، تاكو دواپی بویان ده رکه و توه، که جندی کافرو مرووفی کافر درو به ناوی خواوه ده کهن.

۱۲- راگەیانندی ئەو راستییه که پیاوانی مرووفی پەنا بهر به پیاوانیک له جند، هه ر زیاتر تووشی زیانباری ده بن.

۱۳- زانینی جند که له مرووفانیش بپروا به زیندوو کرانه وه هه ن، یاخود بپروا به وه ی خوا پیغه مبه ران بنیری.

۱۵و۱۴- ڀاڱه ياندنی پشکين و سؤراڱيان بؤ ئاسمان و، زانینی پرکرانی ئاسمان له ئیشکچی و بلیسان بؤ پرگرتن له شهيتانه کان، که گوئی له قسهی فریشتان بگرن.

۱۷و۱۶- باسکردنی گوڤگرتنی پیشتریان و، ئیستا ری لی به سترانیان، که گوئی بگرن له قسهی فریشتان.

۱۸- نه زانینی هوکارو حیکمه تی نهو گوڤرانکارییه، که ئایا زیانه یان سووده بؤ مروڤانی جینشینی سه ر زهوی؟

۱۹- ڀاڱه ياندنی نهو راستیه که جندیش چاک و خراپیان ههن.

۲۰و۲۱- زانین و ده رککردنی نهوه که جند زانیویانه، نه دهسته وه سانکه ری خوان له سه ر زه ویداو، نه توانای هه لاتنیشیان هه یه بؤ ده رچوون له ژیر رکیفی ده سه لاتی خوا.

۲۲و۲۳- خستنه پرووی زوو پرواهینیان، هه ر دوا ی گوڤیست بوونی هیدایه تی خواو، زانینی نه وه ش که پروادار نه ترسی که مکردنه وه ی پاداشت، نه زیادکردنی سزاشیان هه یه له روژی دوا ییدا.

۲۴- ڀاڱه ياندنی نهو راستیه که جندیش بؤخوا ملکه چ و لاده ریان ههن.

۲۵- که له که کردنیان و قه ره بالغی دروستکردنیان له ده وری پیغه مبه ری خوا ﷻ، له کاتی گوئی لی گرتیدا.

﴿قُلْ أُوْحِيْ اِلَيَّ اَنْهُ اُسْتَمَعَ نَفَرٌ مِّنَ الْجِنِّ فَقَالُوْٓا اِنَّا سَمِعْنَا قُرْءَانًا عَجَبًا ۝۱ يَهْدِيْٓ اِلَى الْرُّشْدِ فَآمَنَّا بِهٖ وَلَمْ نَشْرِكْ بِرَبِّنَا اَحَدًا ۝۲ وَاَنْهٗ تَعَلٰى جَدُّ رَبِّنَا مَا اتَّخَذَ صَاحِبَةً وَّلَا وَلَدًا ۝۳ وَاَنْهٗ كَانَ يَقُوْلُ سَفِيْنًا عَلٰى اَللّٰهِ شَطَطًا ۝۴ وَاَنَا ظَنَنَّا اَنْ لَّنْ نَّقُوْلَ الْاِنْسُ وَالْجِنُّ عَلٰى اَللّٰهِ كَذِبًا ۝۵ وَاَنْهٗ كَانَ رِجَالٌ مِّنَ الْاِنْسِ يَعُوْذُوْنَ بِرِجَالٍ مِّنَ الْجِنِّ فَرَادُوْهُمْ رَهَقًا ۝۶ وَاَنْهُمْ ظَنُّوْٓا كَمَا ظَنَنْتُمْ اَنْ لَّنْ يَّبْعَثَ اَللّٰهُ اَحَدًا ۝۷ وَاَنَا لَمَسْنَا السَّمَآءَ فَوَجَدْنَهَا مِلْءَتْ حَرَسًا شَدِيْدًا

وَشُهَبًا ۝۸ وَأَنَا كُنَّا نَقْعُدُ مِنْهَا مَقْعِدَ لِّلسَّمْعِ ۖ فَمَنْ يَسْمَعُ ۙ الْآنَ يَجِدُ لَهُ ۖ شِهَابًا رَّصَدًا ۝۹
وَأَنَا لَا نَدْرِي أَشَرٌّ أُرِيدُ بِمَنْ فِي الْأَرْضِ ۖ أَمْ أَرَادَ بِهِمْ رَبُّهُمْ رَشَدًا ۝۱۰ وَأَنَا مِنَّا الصَّالِحُونَ
وَمِمَّا دُونَ ذَلِكَ كُنَّا طَرَائِقَ قِدْدًا ۝۱۱ وَأَنَا ظَنَنَّا أَنَّ لَنَ تُعْجِزَ اللَّهُ فِي الْأَرْضِ وَلَنَ تُعْجِزَهُ
هَرَبًا ۝۱۲ وَأَنَا لَمَّا سَمِعْنَا الْهُدَى ۖ ءَامَنَّا بِهِ ۖ فَمَنْ يُؤْمِنُ بِرَبِّهِ ۖ فَلَا يَخَافُ بَخْسًا وَلَا رَهَقًا
۝۱۳ وَأَنَا مِنَّا الْمُسْلِمُونَ ۖ وَمِمَّا الْقَاسِطُونَ ۖ فَمَنْ أَسْلَمَ فَأُولَٰئِكَ تَحَرَّوْا رَشَدًا ۝۱۴ وَأَمَّا
الْقَاسِطُونَ فَكَانُوا لِجَهَنَّمَ حَطَبًا ۝۱۵ وَالْوِاسْتَقْمُوا عَلَى الطَّرِيقَةِ ۖ لَأَسْقِينَهُمْ مَّاءً غَدَقًا ۝۱۶
لِنَفْقِنَهُمْ فِيهِ ۖ وَمَنْ يَعْزِضْ عَن ذِكْرِ رَبِّهِ ۖ يَسْلُكْهُ عَذَابًا صَعَدًا ۝۱۷ وَأَنَّا الْمَسْجِدَ لِلَّهِ فَلَا
تَدْعُوا مَعَ اللَّهِ أَحَدًا ۝۱۸ وَأَنَّهُ ۖ لَمَّا قَامَ عَبْدُ اللَّهِ يَدْعُوهُ كَادُوا ۖ يَكُونُونَ عَلَيْهِ لِبَدًا ۝۱۹ ﴿١٩﴾

مانای دهقاو دهقی نایه تەکان

{به ناوی خوای به بهزهیی به خشنده. (ئە هی موحه مەهد ﷺ!) بلی: سروشم
بو لا کراوه، که کۆمه ئیک له جند، گوئیان هه لڤستوه (بو قورئان خویندنه که م)
۱) ئنجا گوتوو یانه: ئیمه قورئانیکی (ناوازهو) سه رسوپهینه رمان بیست، پرتیمایی
(جندو مروؤف) دهکات به رهو سه ر راستیی و به مراد گه یشتن، ئیمه ش پرومان پیی
هیناو، هه رگیزیش هیچ که س ناکهینه هاوبه شی پهروه ردگارمان ۲) ههروه ها
بیگومان پایه ی پهروه ردگارمان هه ره به رزه، نه هاوسه ری (بو خوئی) گرتوه و نه
رۆله ۳) بیگومانیش (ئیبلیسه) نه فامه که مان قسه ی دوورو نارهوا له باره ی
خواوه دهکات ۴) ئیمه ش پیمان وابوو مروؤف و جند درۆ له سه ر خوا ناکهن (که
ده لێن: هاوسه رو رۆله ی هه ن) ۵) به دلنیا ییش پیاوانیک له مروؤقان په نایان
برده بهر پیاوانیک له جند، که چی خراپه و زیانی پتریان خسته سهریان ۶)
(بیبروایانی) نهوانیش پیمان وابوو وهک ئیوه گومانتان برد (ئە هی کۆمه لی جند)،

که خوا هیچ کەس دواى مردن هەڵناستیتەوه (یان هیچ کەس بە پیڤه‌مبەر
 رەوان ناکات) ﴿٧﴾ تێمە ئاسمانیشمان پشکنی، وامان لى هەلکەوت، پڕکراوه له
 تیشکچییانی به‌هیزو بلیسان ﴿٨﴾ (له‌ حالیکدا) تێمە پیشتەر بۆ گوێگرتن (له
 قسه‌ی فریشتان) له‌ چەند نشینگه‌یه‌کی دا پۆ دەنیشتین، که‌چی ئیستا هەر
 کەس (له‌وێ) گوێ هەلب‌خات (دەزانێ) بلیسه‌کانی بۆ له‌ بۆسه‌دان ﴿٩﴾ تێمە
 ناشزانین ئایا (به‌و گۆرانکارییه‌) خراپه‌و زیان بۆ ئەوانه‌ی له‌ زه‌ویدان ویستراوه،
 یان په‌روه‌ردگاریان سەر راستیی و به‌ مراد گه‌یشتنی بۆیان خواستوه‌! ﴿١٠﴾ تێمە
 چاکانیشمان هەن و جیا له‌وه‌شمان هەن، پیشتەر (شوێنکه‌وتووانی) پ‌ی‌بازە زۆرو
 جو‌راو جو‌ره‌کان بووین ﴿١١﴾ تێمە گومانیشمان وابوو که‌ هەرگیز خوا له‌سەر
 زه‌وی ده‌سته‌وسان ناکه‌ین و، هەرگیزیش به‌ هەلاتن لێی قوتار نابین (و له‌ ژێر
 رکیفی ده‌رناچین) ﴿١٢﴾ تێمە هەر که‌ گوئیستی پ‌ینمایی (کو‌تایی خوا) بووین
 (که‌ به‌ پیڤه‌مبەری کو‌تاییدا ناردوو‌یه‌تی)، پ‌روامان پ‌یی ه‌ینا، هەر که‌سیکیش
 پ‌روا به‌ په‌روه‌ردگاری ب‌ینێ، نه‌ له‌ که‌مکردنه‌وه‌ (ی پاداشتی کرده‌وه‌ چاکه‌کانی)
 ده‌ترسێ، نه‌ له‌ زیاد کردن و خسته‌نه‌سەر (ی سزای خراپه‌کانی) ﴿١٣﴾ تێمە
 هەشمانن ملکه‌چن (بۆ خوا) و هەشمانن لاده‌رو سته‌مکارن، ئنجا هەر کەس
 ملکه‌چ بێ، ئا ئەوانه‌ سو‌راغی سەر راستیی و به‌ مراد گه‌یشتیان کردوه‌و (لێی
 خه‌فتاون) ﴿١٤﴾ به‌لام لاده‌ران (و سته‌مکاران) ئەوانه‌ بوونه‌ سووته‌مه‌نی (ئاگری)
 دۆزه‌خ ﴿١٥﴾ ئەگەر (مرو‌ف و جند) راست وه‌ستاویش بوونایه‌ له‌سەر پ‌ی‌باز (ی
 خوا) ئاوێکی زۆر و زو‌لالمان پ‌ی ده‌نۆشین ﴿١٦﴾ تاكو به‌هۆیه‌وه‌ تاقییان بکه‌ینه‌وه‌،
 هەر که‌سیکیش پ‌وو له‌ یادی په‌روه‌ردگاری وه‌رگێرێ، ده‌یخاته ئازاریکی قورس و
 سه‌خته‌وه‌ ﴿١٧﴾ مزگه‌وته‌کانیش هی خوان، ئنجا له‌گه‌ڵ خوادا له‌ که‌سی دیکه‌
 مه‌پارێنه‌وه‌ ﴿١٨﴾ کاتیکیش به‌نده‌ی خوا (موحه‌مه‌د ﷺ) هەلسا (خوای په‌رست
 و) لێی پارایه‌وه‌، نیزیك بوو له‌به‌ر زی‌ده‌ قه‌ره‌ب‌الغیی (جنده‌کان) که‌له‌که‌ی له‌سەر
 بکه‌ن (و له‌ ده‌وری بکه‌ونه‌ سه‌ریه‌ك) ﴿١٩﴾.

شیکردنه وهی هه ندیک له وشه کان

(أَوْحَىٰ إِلَيَّ): واته: سروشم بۆ لا کراوه، (أَصْلُ الْوَحْيِ: الْإِشَارَةُ السَّرِيعَةُ، أَمْرٌ وَحِيٌّ أَيْ: سَرِيعٌ، وَالْوَحْيِ: الرَّمْزُ وَالْإِشَارَةُ وَالْكِتَابُ)، وشه ی (وحي): له ریشه دا به ئاماژه ی خیرا ده گوتری، (أَمْرٌ وَحِيٌّ) واته: کاریکی خیرا، وشه ی وه حی به: هیماو ئاماژه و، به نووسین و، به هاندان، به وانه هه موویان ده گوتری.

(نَفَرٌ): (النَّفَرُ وَالنَّفِيرُ وَالنَّفَرَةُ: عِدَّةُ رِجَالٍ يُمْكِنُهُمُ النَّفَرُ)، وشه ی (نَفَرٌ، نَفِيرٌ، نَفَرَةٌ)، کۆمه له پیاویکن ده توانن بپۆن و پاپه پڻ و بجه ننگن.

(عَجَبًا): (عَجَبٌ: مَا لَمْ يُعْهَدْ مِثْلُهُ)، (عَجَبٌ) هه ر شتیکه وینه ی وی نه زانرابی، واته: شتیکی نامۆ، (عَجِيبٌ): بریتیه له شتیکی زۆر سهیر، واته: ریزگه ی زیده پۆیه، به لام ئه وه ی مرووف پپی سهیر بی و سهری له به رانه بریدا سوڕ مینن، پپی ده گوتری: (عَجَبٌ).

(الرُّشْدُ): (الرُّشْدُ وَالرُّشْدُ: خِلَافُ الْغَيِّ وَيُسْتَعْمَلُ اسْتِعْمَالُ الْهَدَايَةِ) (رَشْدٌ وَرُشْدٌ) پیچه وانه ی (غَيٌّ)، به مانای بی مرادی و به ئامانج نه گه یشتن دی، که واته: (رَشْدٌ وَرُشْدٌ)، واته: به ئامانج گه یشتن، جاری واش هه یه وشه ی (رَشْدٌ وَرُشْدٌ) له جیاتن هیدایهت به کاردی، ئه وه بۆ چوونی (راغب الأصفهانی) ه، به لام ئه وه ی من پییگه یشتووم ئه وه یه که (رَشْدٌ وَرُشْدٌ) به رههم، ده ره نجامی هیدایه ته، ههروهک (غَيٌّ) ده ره نجامی (ضَلَالٌ) ه، که سیك گومرا بی، بيمراد ده بی و، که سیك رپی راست بگری، به ئامانج ده گات.

(تَعَلَّى جَدُّ رَبِّكَ): واته: مه زنیی پهروه ردگارمان به رزه یان به خششی پهروه ردگارمان به رزه، یاخود پیگه ی پهروه ردگارمان به رزه، وهک له فره مایشتی پیغه مه ردا ﷺ هاتوه: {لَا يَنْفَعُ ذَا الْجَدِّ مِنْكَ الْجَدُّ} (أَخْرَجَهُ الْبُخَارِيُّ: ۸۰۸، ومسلم:

(۵۹۳) خاوهن هه‌بوون، یان خاوهن پشک و به‌ش، هه‌بوون و پشک و به‌شه‌که‌ی له به‌رانبه‌ر تۆدا سوودی پێ ناگه‌یه‌نێ، (أَي: لَا يُتَوَصَّلُ إِلَى الثَّوَابِ فِي الْآخِرَةِ بِالْجَدِّ، وَإِنَّمَا ذَلِكَ بِالْجَدِّ فِي طَاعَتِهِ) واته: به‌هۆی مآل و سامان و پشک و به‌شی دنیا‌یی، مروّف ناگاته پاداشتی خوا له پۆژی دوا‌ییدا، به‌لکو به‌هۆی باش کار کردن و، چاک مشوور خواردن له فه‌رمانبه‌ریی خوا‌دا، مروّف ده‌گاته پاداشتی خواو له پاداشتی خوا به‌هره‌مند ده‌بێ.

(سَطَطًا): (الشَّطَطُ: الْإِفْرَاطُ فِي الْبُعْدِ): (الشَّطَطُ) بریتیه له زیده‌پۆیی و، تپه‌پاندن له دوورییدا، (سَطَّ) یان (شَاطِء)، که‌ناری رووبارو ده‌ریا، له‌به‌ر ئه‌وه‌ی دووره، ئه‌و ناوه‌ی لێناوه.

(رَهَقًا): (رَهَقَةُ الشَّرِّ: غَشِيَهُ بِقَهْرٍ، رَهَقْتُهُ أَرْهَقْتُهُ)، (رَهَقَةُ الشَّرِّ) واته: خراپه‌که‌وته سه‌ری، واته: خراپه‌و زیانی‌ک به‌ زۆر که‌وته سه‌ری، ده‌گوتری: (رَهَقْتُهُ، أَرْهَقْتُهُ)، واته: خسته‌مه سه‌ری، هه‌م به‌ سیانی (ثَلَاثِي) هاتوه، هه‌م به‌ چواریی (رُبَاعِي)، (رَهَقُهُ وَأَرْهَقُهُ) هه‌ردووکیان به‌ مانای: خسته‌یه سه‌ر، دین، ئه‌و کاته‌ش (مُضَارِع) ده‌کیان (يَرْهَقُهُ وَيَرْهَقُهُ) ده‌بێ.

(لَنْ يَبْعَثَ): به‌ دوو واتایان هاتوه، (أَصْلُ الْبَعْثِ: إِثَارَةُ الشَّيْءِ وَتَوَجُّيْهِ)، (بَعَثَ) بریتیه له هه‌ڵساندنێ شتێک و ئا‌راسته‌کردنێ، (بَعَثَ اللَّهُ غُرَابًا، أَي: قَيْضُهُ)، خوا ﷻ قه‌له‌ په‌شه‌یه‌کی نارد، (فَأَمَاتَهُ اللَّهُ ثُمَّ بَعَثَهُ) واته: خوا سه‌د سآل مران‌دی و دوا‌یی هه‌ڵسانده‌وه، ﴿بَعَثْنَا فِي كُلِّ أُمَّةٍ رَسُولًا﴾ النحل، واته: له‌ هه‌ر کۆمه‌لگایه‌کدا پێغه‌مبه‌ری‌کمان ناردوه، که‌واته: (بَعَثَ) به‌ مانای ئاماده‌کردن و، هه‌ڵستانده‌وه‌و، ناردن، دی.

بۆیه: ﴿أَنْ لَّنْ يَبْعَثَ اللَّهُ أَحَدًا﴾ به‌ دوو واتایان دی:

أ- که خوا ﷻ هه‌یج که‌سێک زیندوو نه‌کاته‌وه.

ب- خوا هه‌یج پێغه‌مبه‌ری‌ک نه‌نێری.

(لَمَسْنَا السَّمَاءَ): ئاسمانان سوڭاغ كرد، پشكنيمان، (اللَّمَسُ: إِذْرَاكَ بِظَاهِرِ الْبَشَرَةِ كَالْمَسِّ، وَيُعَبَّرُ بِهِ عَنِ الطَّلَبِ)، (لَمَسَ) بریتیه له زانین بهووی دیوی دهرهوهی پیست، (لَمَسَ) وهك (مَسَ) وایه، (مَسَّهُ أَوْ لَمَسَهُ) واته: دهستی لیدا، دوایی به کارده هیئری بو به دوا گه ران و لی خهفتان، ﴿لَمَسْنَا السَّمَاءَ﴾ واته: ئاسمانان پشکنی، مهبهست نهوه نیه دهست له ئاسمان درایی، یانی: سوڭاغان کردو تییگه راین.

(فَوَجَدْنَاهَا): بینیمان، (أَي: صَادَقْنَاهَا وَأَصْبَنَاهَا، وَيُعَبَّرُ بِهِ عَنِ التَّمَكُّنِ، كَمَا قَالَ تَعَالَى: حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ، وَقَالَ: فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً أَي: لَمْ تَقْدِرُوا عَلَى الْمَاءِ)، وشهی (فَوَجَدْنَاهَا) (صَادَقْنَاهَا) واته: لیمان هه لکهوت، (وَأَصْبَنَاهَا) تووشی بووین، دوایی وشهی (وَجَدَ) و (وَجَدَان) به کارده هیئری بو (تَمَكَّنَ)، واته: ئینسان دهستی بگاته شتیك، وهك: (حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ) له هه ر شوئینك بهر پهلتان کهوتن، لیتان هه لکهوتن، ههروهه ها وهك: (فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً) ئاوتان لی هه لکهوت، ئاوتان و چنگ نه کهوت (لَمْ تَقْدِرُوا عَلَى الْمَاءِ)، ئاوتانان به سه ر ئاودا نه بوو.

(حَرَسًا شَدِيدًا): (الْحَرَسُ وَالْحُرَاسُ جَمْعُ حَارِسٍ)، (حَارِسٍ) واته: پاسهوان، ئیشکچی، ههم به (حَرَسٍ) کۆده کریتهوه، وهك: (خَادِمٌ وَخَدَمٌ، حَارِسٌ وَحَرَسٌ)، ههم به (حُرَاسٍ) یش کۆ ده کریتهوه، وهك (خَادِمٌ وَخُدَامٌ)، (خَادِمٌ) واته: خزمه تکار، (خُدَام) واته: خزمه تکاره کان، (حَارِسٍ) پاسهوان، (حُرَاسٍ) یان (حَرَسٍ) یانی: پاسهوانه کان، (وَالْحَارِسُ حَافِظُ الْمَكَانِ) (حَارِسٍ): بریتیه له پارێزه ری شوئینك.

(وَشُهُبًا): (شِهَابٌ: جَمْعُهُ شُهُبٌ، شُهُبًا) (الشَّهَابُ: الشُّعْلَةُ السَّاطِعَةُ مِنَ النَّارِ الْمُوقَدَةِ وَمِنْ الْعَارِضِ فِي الْجَوِّ)، (شِهَابٌ) که کویه کهی (شُهُبٌ) ه، واته: بلیسه یه کی تیشکده ر له ئاگریك که هه لایساوه، یاخود له ههور که بریسکه ده دا، نهویش پیی ده گوئری: (شِهَابٌ).

(رَصَدًا): (الرَّصْدُ: الْإِسْتِعْدَادُ لِلتَّقَبُّبِ)، (رَصَدَ): بریتیه له ئاماده سازی بو چاودیری کردن، (رَصَدَ لَهُ، وَتَرَصَّدَ لَهُ، وَأَرَصَدْتُهُ لَهُ)، (رَصَدَ لَهُ) واته: بوی له

بۆسه دایه، له چاوه پروانی دایه، (وَتَرَصَّدَ لَهُ) هه مان واتای ههیه، (وَأَرَصَدْتُ لَهُ) واته له بۆسه دا بۆم دانا، (الرَّصَدُ لِلوَاحِدِ وَالْجَمْعُ)، (رَصَدَ) بۆ تاك و بۆ كۆش به كارد ههینری، (رَصَدَ) به مانای (مَرُصُودٌ) یش دی، واته: كه سێك كه چاودیری ده كری، كه سێك جگه له خووی، بۆی له بۆسه دایه.

(طَرَائِقُ): (جَمْعُ طَرِيقَةٍ)، (طرائق) كۆی (طَرِيقَةٍ) یه، (طَرِيقَةٌ) ش به مانای رێبازه، (إِشَارَةٌ إِلَى الْإِخْتِلَافِ فِي دَرَجَاتِهِمْ)، (طَرَائِقُ قِدْدًا) ئاماژهیه بۆ راجیایان له پله كانیاندا، (وَجَمْعُ طَرِيقٍ: طُرُقٌ، وَجَمْعُ طَرِيقَةٍ: طَرَائِقُ)، (طَرِيقٌ) به (طُرُقٌ) كۆ ده كریته وه، رێبه كان، (طَرِيقَةٌ) ش به (طَرَائِقُ) كۆ ده كریته وه، ﴿وَالْوَّاسِقُونَ عَلَى الطَّرِيقَةِ لَأَسْقِنَهُمْ مَاءً عَذَقًا﴾ ١٦ الجن، (طَرِيقَةٌ) لیره دا دیسان به مانای رێباز دی، به لام به (طَرَائِقُ) كۆ ده كریته وه، (طَرِيقٌ) یش به (طُرُقٌ).

(قِدْدًا): (الْقَدُّ: قَطْعُ الشَّيْءِ طَوْلًا، كَمَا قَالَ تَعَالَى: ﴿قَدْ مِنْ دُبُرٍ﴾ ٢٧ يوسف، (أَي: شُقٌّ مِنْ خَلْفٍ)، (وَالْقَدُّ: الْمَقْدُودُ، وَالْقَدُّ: قَامَةُ الْإِنْسَانِ، وَالْقِدْدُ: الطَّرَائِقُ، وَالْقِدَّةُ الْقِطْعَةُ)، (قَدَّ): بریتیه له برینی شتێك به باری درێژییدا، قلیشانندی و دا قلیشانندی، وهك له سووره تی (یوسف) دا خوا ده فه رموی: ﴿وَإِنْ كَانَ قَمِيصُهُ قُدَّ مِنْ دُبُرٍ﴾ ٢٧، نه گهر كراسه كهی له پشته وه هه لقلیشابن هی یوسف علییه، ههروهها (قَدَّ) به مانای (مَقْدُودٌ) دی، واته: شتێك كه قلیشیتراوه دادپاوه، دیسان (قَدَّ) به مانای قیافه و دیمه ن و قامه تی مروقیش دی، كه به پێوه ده وه ستی، (قِدْدٌ) به مانای (طَرَائِقُ) رێبه كان و، (قِدَّةٌ) به مانای (قِطْعَةٌ) دی، واته: پارچه یهك. (بَخْسًا): (الْبَخْسُ: نَقْصُ الشَّيْءِ عَلَى سَبِيلِ الظُّلْمِ) (بخس): بریتیه له كه مكر دنه وهی شتێك به شیوه ی سته م لێ كردن.

(رَهَقًا): پێشتریش گوتمان (رَهَقَهُ الْأَمْرُ)، واته: كارێكی به سه رهات، دایبۆشی، ناره حه تی كرد، كه واته: (رَهَقًا)، واته: زیان به سه رهاتنێك، خراپه به سه رهاتنێك،

که ده فەرموێ: ﴿فَلَا يَخَافُ بَخْسًا وَلَا رَهَقًا﴾، نه ده ترسێ پاداشتی لێ کهم بکریتهوه، نه ده ترسێ سزای بۆ زیاد بکری بێ ناحەق.

(الْقِسْطُونَ): (القِسْطُ: النَّصِيبُ بِالْعَدْلِ، كَالنَّصْفِ وَالنَّصْفَةِ، وَقِسْطٌ: جَارٌ، فَالْقِسْطُ: أَخَذَ قِسْطَ الْغَيْرِ، وَالْإِقْسَاطُ: إعطاء قِسْطٍ لِغَيْرٍ) (قِسْطُ): به مانای دابه شکردنێکی دادگه رانه دی، وهك (نَصْف و نَصْفَة) نه وانیش به هه مان شیوه به مانای دابه شکردنێکی له نیوه را، له نیو قه دی را، به شیوه ی یه کسان، (قِسْطٌ) به مانای (ظَلَمَ) سته می کرد، چونکه (القِسْطُ: أَخَذَ قِسْطَ الْغَيْرِ) (قِسْطُ): بریتیه له وهی به شی جگه له خۆت بۆ خۆت بینێ، به لام (إِقْسَاطُ) بریتیه له وهی به شی ئه وهی دیکه بدهی.

(تَحَرَّوْا): (حَرَّ الشَّيْءِ يَحْرِى: قَصَدَ حَرَاهُ، وَالْحَرَى: الْجَانِبُ، وَتَحَرَّاهُ كَذَلِكَ)، (تَحَرَّوْا) واته خه فتاون، هه ولیان بۆ داوه، بۆی تیکۆشاوان، چونکه (حَرَّ الشَّيْءِ يَحْرِى: قَصَدَ حَرَاهُ) واته: پرووی تیکرد، پرووی کرده ته نیشه که ی، (حَرَى) به مانای ته نیشه (جَانِب) دی، (وَتَحَرَّاهُ)، واته: لێی خه فتاوه و هه ولی بۆ داو له پیناویدا تیکۆشا.

(عَدَقًا): (أَي: غَزِيرًا، عَدَقَتْ عَيْنُهُ تَغْدِقُ)، (عَدَقُ) به مانای زۆر دی، (عَدَقَتْ عَيْنُهُ تَغْدِقُ)، واته: چاوی پر بوو، پر ده بی له فرمیسک.

(يَسْلُكُهُ): (السُّلُوكُ: النَّفَادُ فِي الطَّرِيقِ، سَلَكَهُ وَأَسْلَكَهُ أَي: أَدْخَلَهُ)، (سُلُوكُ): بریتیه له چوونه نیو ریگا، (سَلَكَهُ وَأَسْلَكَهُ) هه م به سیانی (ثَلَاثِي) هاتوه، هه م به چواری (رُبَاعِي)، (سَلَكَهُ) واته: خسته نیو، (أَسْلَكَهُ) به مانای خسته نیو، (سَلَكَهُ فِي الطَّرِيقِ) واته: خسته نیو ریگه وه (أَسْلَكَهُ) به هه مان شیوه، هه ردوویان به مانای خسته نیو، مه رجیش نه هه ر بۆ خسته نیو ری، به کاربه یزی، جاری و هه یه ده زوویهك ده خرپته نیو ده نکه کانی ته سبیحیکه وه، هه ر وای پیده گوتری.

(صَعْدًا): دەیخاته نێو ئازاریکی سەختەو، (الصُّعُودُ: الذَّهَابُ فِي الْمَكَانِ الْعَالِي)، (صعود) بریتیه له پوشتن بەرهو شوینیکی بەرز، (صَعْدًا أَي: شَاقًّا، صُّعُودًا: عَقْبُهُ شَاقَّةً)، (صَعْدًا) بە مانای قورس، هەرۆهە (صعود) یانی: کۆسپییکی قورس و زەحمەت.

(لَبَدًا): (جمع لَبْدَةٍ)، (لَبَد) کۆی (لَبْدَةٍ)یە، یانی: کەلەکە بوو سەریەک

هۆی هاتنه خوارهوی ئایهتهکان

هۆی دابەزینی هەر شەش ئایەتی سەرەتا: ﴿قُلْ أُوحِيَ إِلَيَّ أَنَّهُ اسْتَمَعَ نَفَرٌ مِّنَ الْجِنِّ فَقَالُوا إِنَّا سَمِعْنَا قُرْآنًا عَجَبًا ۝١ يَهْدِي إِلَى الرُّشْدِ فَآمَنَّا بِهِ وَلَمْ نُشْرِكْ بِرَبِّنَا أَحَدًا ۝٢ وَأَنَّهُ تَعَلَّى جَدُّ رَبِّنَا مَا اتَّخَذَ صَاحِبَةً وَلَا وَلَدًا ۝٣ وَأَنَّهُ كَانَ يَقُولُ سَفِيهُنَا عَلَى اللَّهِ شَطَطًا ۝٤ وَأَنَّا ظَنَنَّا أَن لَّنْ نَقُولَ الْإِنسَ وَالْجِنِّ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا ۝٥ وَأَنَّهُ كَانَ رِجَالٌ مِّنَ الْإِنسِ يَعُوذُونَ بِرِجَالٍ مِّنَ الْجِنِّ فَزَادُوهُمْ رَهَقًا ۝٦﴾، هەرچەندە ئیمە لەو کورتە باسە لە بارەى جندەووە خستمانەرۆو، ئەم دەقەو چەند دەقیکی دیکەشمان لەو بارەووە هێنان، بەلام لێرەش وەك هۆی هاتنه خوار، ئەم دەقە دووبارە دەکەینهووە:

إِخْنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: مَا قَرَأَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ عَلَى الْجِنِّ وَمَا رَأَوْهُمْ، انْطَلَقَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ فِي طَائِفَةٍ مِنْ أَصْحَابِهِ غَامِدِينَ إِلَى سُوقِ عُكَاظٍ، وَقَدْ حِيلَ بَيْنَ الشَّيَاطِينِ وَبَيْنَ خَبَرِ السَّمَاءِ، وَأُرْسِلَتْ عَلَيْهِمُ الشُّهُبُ، فَرَجَعَتِ الشَّيَاطِينُ إِلَى قَوْمِهِمْ، فَقَالُوا: مَا لَكُمْ؟ قَالُوا: حِيلَ بَيْنَنَا وَبَيْنَ خَبَرِ السَّمَاءِ، وَأُرْسِلَتْ عَلَيْنَا الشُّهُبُ! قَالُوا: مَا ذَاكَ إِلَّا مِنْ شَيْءٍ حَدَثَ، فَاضْرِبُوا مَشَارِقَ الْأَرْضِ وَمَغَارِبَهَا، فَانْظُرُوا مَا هَذَا الَّذِي حَالَ بَيْنَنَا وَبَيْنَ خَبَرِ السَّمَاءِ؟ فَانْطَلَقُوا يَضْرِبُونَ مَشَارِقَ الْأَرْضِ وَمَغَارِبَهَا، فَمَرَّ النَّفَرُ الَّذِينَ أَخَذُوا نَحْوَ تِهَامَةٍ وَهُوَ بَنَخْلَةٌ، غَامِدِينَ إِلَى سُوقِ عُكَاظٍ، وَهُوَ يُصَلِّي بِأَصْحَابِهِ صَلَاةَ الْفَجْرِ، فَلَمَّا سَمِعُوا الْقُرْآنَ اسْتَمَعُوا لَهُ وَقَالُوا: هَذَا الَّذِي حَالَ بَيْنَنَا وَبَيْنَ خَبَرِ السَّمَاءِ. فَرَجَعُوا إِلَى

قَوْمِهِمْ فَقَالُوا: يَا قَوْمَنَا إِنَّا سَمِعْنَا قُرْآنًا عَجَبًا. يَهْدِي إِلَى الرُّشْدِ فَآمَنَّا بِهِ وَلَنْ نُشْرِكَ بِرَبِّنَا أَحَدًا، فَأَنْزَلَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ عَلَى نَبِيِّهِ مُحَمَّدٍ ﷺ: ﴿قُلْ أُوحِيَ إِلَيَّ أَنَّهُ اسْتَمَعَ نَفَرٌ مِّنَ الْجِنِّ ۖ﴾ (أَخْرَجَهُ الْبُخَارِيُّ: ۷۷۳، ۴۲۲۱، وَمُسْلِمٌ ۴۴۹، وَالتِّرْمِذِيُّ: ۳۳۲۳، وَابْنُ حِبَّانَ: ۶۸۲۸، وَالحَاكِمُ: ۳۸۵۷).

واته: عەبدوللای کوپی عەبباس (خوا لییان رازی بی) دەلی: پیڤه مبهری خوا
 ﷺ قورئانی به سەر جنددا نه خویندۆتهوهو نه شیدیون، به لکو پیڤه مبهری خوا ﷺ
 له گه ل کۆمه لیک له هاوه لانی چوون بو بازارپی عوکار، له حالیکدا که په رده
 خرابووه نیوان شهیتانه کان و ههوالی ئاسمان و بلیسهیان به سهردا نیردراوون،
 شهیتانه کان چوونه لای خه لکه کهی خوین گوتیان: بوچی هاتوونهوه؟ گوتیان:
 ریی ههوالی ئاسمانان لی گیراوه و بلیسهمان به سهردا نیردراون، گوتیان: ئهوه
 ته نیا به هووی شتیکه وهیه پرویداوه، برۆن به رۆژه لآت و رۆژئاواکانی زه ویدا
 سه رنج بدن، بزنان داخو چ شتیک وای کردوه ئیمه ریی بیستنی ههوالی
 ئاسمانان لیگیراوه؟ رۆیشتن به رۆژه لآت و رۆژئاواکانی زه ویدا گه پان، ئهوه
 کۆمه لهی به رهو تهیهامه چوون، له کاتیکدا پیڤه مبهر ﷺ له شوینیک بوو به
 ناوی نه خله له بازارپی عوکار، نوێژی به هاوه لانی کرد، نوێژی به یانی پیده کردن،
 کاتیک گوینان له قورئان بوو (واته: له سالی دهیه می پیڤه مبهرایه تیدا)، گوینان
 بو هه لخت و گوتیان: ئا ئه وهیه بوته هووی ئه وهی ریی گوئیست بوونی
 ههوالی ئاسمانان لی بگیری، گه پانه وه بو لای خه لکه کهیان و گوتیان: ئهی
 خه لکه که مان! ئیمه گویمان له قورئانیکی سه رسوپهینه ر بوو، به رهو راسته ری
 رینمایی ده کات و پرومان پیهیناو، هیچ شتیک ناکهینه هاوبه شی په رهو ردگارمان،
 ئیدی خوا ﷺ ئه وهی دابه زانده سهر پیڤه مبه ره کهی خو: ﴿قُلْ أُوحِيَ إِلَيَّ أَنَّهُ
 اسْتَمَعَ نَفَرٌ مِّنَ الْجِنِّ فَقَالُوا إِنَّا سَمِعْنَا قُرْآنًا عَجَبًا﴾

مانای گشتیی نایه تەکان

سەرەتا خوا ﷻ دەفەر مۆی: (بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ) بە ناوی خوا
بە بەزەیی بە خشنە، واتە: دەستپێکردن بە ناوی خوا، ئەوەش یانی:

۱- ئەم کارە تەنیا بۆ خوا دەکەم.

۲- ئەم کارە بە پێی شەری خوا دەکەم.

۳- ئەم کارە بە توانا و یارمەتی خوا دەکەم.

۴- ئەم کارە بۆ هێنانە دی پرەزامەندی خوا ئەنجام دەدەم.

﴿قُلْ أُوحِيَ إِلَيَّ أَنَّهُ اسْتَمَعَ نَفَرٌ مِّنَ الْجِنِّ﴾، خوا ﷻ بە پیغمبەری خاتەم ﷺ
دەفەر مۆی: بلی سروشم بۆ لا کراوە، نیگام بۆ لا نێردراوە کە کۆمەڵیک لە جند
گوئیان هەڵخستو، واتە: بە گرنگی پێدانهوە گوئیان گرتووە بۆ قورئان خوێندنی
پیغمبەری خوا ﷻ، ﴿فَقَالُوا إِنَّا سَمِعْنَا قُرْآنًا عَجَبًا﴾، یە کسەر لە دواي گوئی گرتیان
لە قورئانە کە گوێوویانە: ئێمە گوئیستی قورئانیکی سەرسوڕهێنەر بووین، (عَجَب)
لە بنچینەدا چاوگە، وەك زیدەپۆیی بۆ وەسفی قورئان بە کارهێنراوە، ئەگەرنا
(عَجَب)، واتە: سەرسوڕمان، بەلام لێرەدا بە مانای سەرسوڕهێنەر بە کارهێنراوە.

﴿يَهْدِي إِلَى الرُّشْدِ﴾، ئەو قورئانە سەرسوڕهێنەر بەرەو سەر پاستی و
بەرەو بە مراد گەشتن پێنمایی دەکات، ﴿فَأَمَّا مَنَابِهْ﴾ بۆیە ئێمەش پرۆمان
پێی هینا، ﴿وَلَنُشْرِكَ رَبَّنَا أَحَدًا﴾، دیارە کرۆک و کاکلە ی ئەوەی قورئان خەلکی
بۆ بانگ دەکات، بریتیە لە تەنیا خواپەرستی و هاوبەش بۆ پەیدا نەکردنی،
بۆیە یە کسەر دەلێن: هەرگیز هیچ کەس ناکەینە هاوبەشی پەرورەدگارمان، واتە:
نە لە بەدیھێنەراییەتی داو، نە لە پەرورەدگارێتی داو، نە لە خواوەندارێتی داو،
نە لە پەرستراوێتی داو، نە لە ناو و سیفەتەکانی داو.... هتد.

﴿وَأَنَّهُ تَعَلَّى جَذْرِنَا﴾، ئەمە خویندراویشەتەو: (وَإِنَّهُ)، واتە: بە دنیایی مەزنیی پەرەردگارمان زۆر بەرزە، پیگە ی پەرەردگارمان زۆر بەرزە، ﴿مَا آتَخَذَ صَحْبَهُ وَلَا وَلَدًا﴾، نە هاوەلی هەیه، هاوەلی هاوژین و هاوسەر، پۆلەشی نیە، واتە: بە پیچەوانە ی ئەووەو کە هاوبەش بوو خوا دانەرەکان دەلێن و، بە پیچەوانە ی ئەووەو کە ئیبلیس رەواجی پێداو، هەم لە نێو جندو هەم لە نێو مروققاندا، کە خوا هاوسەر و هاوژینی هەیه و پۆلە ی هەیه، کوپو کچی هەن، پەرەردگارمان پیگە ی زۆر بەرزە، نە رەگەزی هەیهو، نە هاوسەری هەیه، نە کەسی لێ بوووەو نە لە کەس بوووە.

﴿وَأَنَّهُ كَانَ يَقُولُ سَفِيهُنَا عَلَى اللَّهِ شَطَطًا﴾، بە دنیایی نەفامە کە ی ئیمە، واتە: ئیبلیسە نەفامە کە ی ئیمە، قسە ی لە هەق دووری لەسەر خوا کردوون، واتە: قسە ی دوور و نەگونجاو لە گەڵ خوای بەرزدا، کە یەکیک لە قسە دوورەکانی ئەووە بوووە گوتوو یەتی: خوا هاوبەشی هەیهو، یەکیک لە قسە دوورەکانی دیکە ی ئەووە بوووە گوتوو یەتی: خوا هاوسەری هەیهو، پۆلە ی هەیه، کوپو کچی هەن!.

﴿وَأَنَّا ظَنَنَّا أَنْ لَنْ نَقُولَ الْإِنْسُ وَالْجِنُّ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا﴾، بە دنیایی ئیمە زانیمان (ظَنَنَّا) لێرەدا بە مانای (إِسْتَيْقَنَّا) دنیابووین (عَلِمْنَا)، زانیمان، دەشگونجی (ظن) هەر بە مانای گومان بێ، واتە: پیمان وابوو کە نە مروقق و نە جند درۆ بە ناوی خواوێ نالێن، درۆ بە ناوی خواوێ ناکەن، واتە: شتێک پال نادەنە لای خوا درۆ بێ، ئنجا ئەگەر (ظَنَنَّا) بە مانای (زانیمان) بێ، لێرەدا واتە: ئیمە لە لای خۆمان یەقینمان پەیدا کردبوو، یان زانیاریمان پەیدا کردبوو، بەلام بە دنیایی زانیاری و یەقینە کە یان بێ بنەما بوو، ئەگەر (ظن) یش لێرەدا بە مانای گومان بێ، واتە: پیمان وابوو، گومانمان وابوو، یان بە هەڵ و امان دەزانی و دنیاش بووین، بەبێ ئەوێ دنیاییە کە مان بناغە یەکی راستی هەبێ، یاخود هەر گومانمان وابوو کە مروقق و جند بە ناوی خواوێ درۆ ناکەن، درۆ لەسەر خوا ناکەن.

﴿وَأَنَّهُ كَانَ رِجَالٌ مِنَ الْإِنسِ يَعُوذُونَ بِرِجَالٍ مِنَ الْجِنِّ﴾، بە دُنیاوی کۆمه لێك له پیاوانی مەرۆف په نایان ده برده بهر پیاوانیك له جنده كان، ﴿فَزَادُوهُمْ رَهَقًا﴾، پیاوه جنده كان ئه و پیاوه مەرۆفانه یان زیاتر تووشی زیان و گومرای و گرفتاری کرد، که دوایی زیاتر تیشك ده خهینه سه ر ئه وه، که عه ره به كان عاده تیان وابوو، ئه گه ر له بیابانیك له دهشت و چۆلاییهك، رۆشتباناوه و شهویان به سه ردا هاتبایه، ده یانگوت: په نا ده بهینه بهر گه وره ی ئه م ده قه ره، گه وره ی ئه م شیوه، په نایان ده گرت به گه وره ی جند، ئه و که سه ی ریش سپی و گه وره ی جنده كانه له و شوینه، به حیساب بو ئه وه ی بیانپاریزی له خراپه کاری ئه و جنده خراپانه ی له بهر ده ستیدان، به لام ئه وه زیاتر ده بووه هو ی ئه وه ی تووشی زیان بن، یان ده بووه هو ی ئه وه ی جنده كان به و په نا پی بردنه ی مەرۆفه كان، زیاتر تووشی زیان و بوغرای و له خۆبایی بن.

﴿وَأَنَّهُمْ طُنُوا كَمَا ظَنَنْتُمْ أَنَّ لَن يَبْعَثَ اللَّهُ أَحَدًا﴾، جنده كان له نیو خۆیاندا ده لێن: ئه ی جنده كان! مەرۆفه کانیش پێیان وابوو، وهك چۆن ئیوه پێتان وابوو، که خوا ﷻ هیچ که سیك نایری، واته: هیچ که سیك نایری وهك پێغه مبه ر ﷺ، پێیان وابوو له دوا ی پێغه مبه رانی پێشوو، کۆتایی به پێغه مبه رایه تی هاتوه ئه وه واتایه کی، یاخود: لێره دا (يَبْعَثُ) به مانای زیندوو کردنه وه یه، واته: ئه ی جنده كان! مەرۆفه کانیش وهك ئیوه پێیان وابوو خوا ﷻ هیچ که سیك زیندوو ناکاته وه، هه لئاستیتیتته وه.

﴿وَأَنَا لَمَسْنَا السَّمَاءَ فَوَجَدْنَهَا مِلْئًا حَرَسًا شَدِيدًا وَشُهْبًا﴾، به دُنیاوی ئیمه ئاسماهان پشکنی و سوراغمان کردو گه راین، ئاسماهان وای بی و والی هه لکه وت، که پر کراوه له پاسه وان و له بلیسان، (حَرَسَ) کۆی (حَارِسَ)، واته: تیشکچی و پاسه وان، (شُهْبَ) یش کۆی (شِهَابَ)، واته: بلیسه، (شُهْبَ)، واته: بلیسه ئاگره كان.

﴿وَأَنَا كُنَّا نَقَعُدُّ مِنْهَا مَقْعِدَ اللَّسَمِ﴾، ھەرۋەھا ئیمە پېشتەر چەند شوئیتك و نشینگەيە کمان ھەبوون لە ئاسمان، تییاندا دادەنیشتین بۆ گوئی گرتن، واتە: گوئیگرتن لە قسە ی فریشتان، ﴿فَمَنْ يَسْتَمِعِ الْآنَ يَحْدُ لَهُ شَهَابًا رَصْدًا﴾، بەلام ھەر کەسك ئیستا گوئی ھەلبخات (بۆ قسە ی فریشتان)، بلیسەيەك بۆ خوئی لە بۆسەدا دەبینی، بلیسەيەك چاوەرپی دەکات و بۆی لە بۆسەدایە.

﴿وَأَنَا لَا نَدْرِي أَشَرٌّ أُرِيدُ بِمَنْ فِي الْأَرْضِ أَمْ أَرَادَ بِهِمْ رَبُّهُمْ رَشَدًا﴾، ئیمە ناشزانین ئایا ئەوانە ی لە زەویدان، واتە: مەروڤەکان خراپەو زیانیان بەو گۆرانکارییە بۆ پەچاوە کراوە، یاخود پەروەردگاریان سەر راستی و بە ئامانج گەیشت و خێرو خویشی بۆ پەچاوە کردوون، کە ئەو گۆرانکارییە بەسەر بارودۆخی ئاسمان دا ھاتووە، کە ری لە جند و شەیتانەکان گیراوە، گوئی لە قسە ی فریشتان بگرن؟ ﴿وَأَنَا مِمَّا الصَّالِحُونَ وَمِمَّا دُونَ ذَلِكَ﴾، ئیمە چاکەکانیشمان ھەن و جگە لەوانیشمان ھەن، ﴿كُنَّا طَرَائِقُ قَدَدًا﴾، پېشتەر ئیمە کۆمەل و رێبازی جیا جیا بووین، (طرائق) کۆی (طريقة) یە بە مانای رێباز و مەزھەب و رێچکە، (قِدَد) کۆی (قِدَّة) یە، بە مانای (قِطْعَة) دی، ئیمە چەندان رێبازی جوړاو جوړو لیکداپراو بووین.

﴿وَأَنَا ظَنَنَّا أَنْ لَنْ نُعْجِزَ اللَّهَ فِي الْأَرْضِ وَلَنْ نُعْجِزَهُ هَرَبًا﴾، ئیمە دەمانزانی و دلتیا بووین، لیرەدا (ظَن) بە مانای (علم) زانین و (يقين) دلتیایی دی، ئیمە دلتیا بووین و دەمانزانی کە نە لەسەر زەوی خوا دەستەوسان دەکەین و، نە دەشتوانین دەستەوسانی بکەین وەك ھەلاتن و لەبەر ڕاکردنی.

﴿وَأَنَا لَمَّا سَمِعْنَا الْهُدَىٰ آمَنَّا بِهِ﴾، ئیمە کاتیک گویمان لە رینمایی بوو، (کوئا رینمایی خوا بۆ مەروڤایەتی و بۆ جندیش) پروامان پێھینا، ھەر لەگەڵ گوئیستی بووین، پروامان پێھینا بەبی وەخران، ﴿فَمَنْ يُؤْمِنُ بِرَبِّهِ فَلَا يَخَافُ بَخْسًا وَلَا رَهَقًا﴾، ھەر کەسك برپاوش بە پەروەردگاری بھینتی، نە لە کەمکردنەو (ی پاداشت دەترسی لەسەر کردەو (باشەکان) و نە لە خستە سەر

(ی سزا) ده ترسی (له سهر خراپه کانی)، واته: نه پاداشتی کرده وه چاکه کانی لی کهم ده کری و، نه سزای خراپه و تاوانه کانیشی بو زیاد ده کری.

﴿وَأَنَا مِنَ الْمُسْلِمُونَ وَمِنَّا الْقَاسِطُونَ﴾، تیمه ملکه چیشمان له نیودا ههن و، هه مانن ملکه چن (بو خوا) و، هه شمانن سته مکارو لاده رن (له ری خوا)، ﴿فَمَنْ أَسْلَمَ فَأُولَئِكَ تَحَرَّوْا رَشَدًا﴾، تنجا ههر که سیك ملکه چ بی بو خوا، ئا نه وانه خه فتانی سهر راستیان کردوه، له سهر راستی گه راون، واته: هه ولیان داوه به ئامانج بگهن و ری راست پهیدا بگهن، ﴿وَأَمَّا الْقَاسِطُونَ فَكَانُوا لِجَهَنَّمَ حَطَبًا﴾، به لام لاده ران و سته مکاران نه وانه ده بنه سووته مه نیی بو دوزه خ.

تاكو ئیره هه مووی قسه ی جنده.

دوایی خوا ده فهرموئ: ﴿وَالْوِاسْتَقَمُوا عَلَى الطَّرِيقَةِ﴾، نه گهر له سهر ریاز راهه ستاو دامه زراو بوونایه، له سهر راسته ری خوا، ﴿لَأَسْقِيَنَّهُمْ مَاءً غَدَقًا﴾، تیمه ئاو یکی زولالی زورمان پی ده نوشین، له ئاسمانه وه بو مان داده به زانندن، واته: نه گهر نه وان ری راست گرتوو بوونایه، خوا به ره که تی ده خسته ژیانیه وه و نازو نیعمه تی زوری بو ده ره خساندن، بوچی؟ ﴿لَنَفْنِيَنَّهُمْ فِيهِ﴾، تاكو لهو بژیوه دا - که سه رچاوه که ی بریتیه له ئاوی زورو زولال - تا قییان بکهینه وه، ﴿وَمَنْ يُعْرِضْ عَنْ ذِكْرِ رَبِّهِ﴾، ههر که سیکیش روو وه چه رخیی له یادی پهروه ردگاری، یاخود (ذکر) به مانای قورئانه، واته: نهو قورئانه بیرخه ره وه یه که له پهروه ردگاریه بو دابه زیوه، یاخود (ذکر) به مانای بهرنامه یه، له بهرنامه ی پهروه ردگاری پشت هه لبات و روو وه چه رخیی، ﴿يَسْلُكُهُ عَذَابًا صَعَدًا﴾، (خوا) ده یخاته ئیو نازارو سزایه کی قورس و زه حمهت و سه خته وه، وهك چوئ که سیك که سیك به هه وراز هه لده گیرئ، زور ماندوو ده بی، خواش نهو که سه ده خاته سزاو نازاریکی سه خته وه، وهك وه شاخی هه لیگیرئ.

﴿وَأَنَّ الْمَسْجِدَ لِلَّهِ﴾، به دنیایی مزگه وته کانیش هی خوان، به شی که سیان پیوه نیه، ﴿فَلَا تَدْعُوا مَعَ اللَّهِ أَحَدًا﴾، که واته: له گهل خوادا له که سی دیکه مه پارینه وه، یان (مساجد) که کوئ (مسجد) ه، ده گونجئ مه به ست نهو نه دمانه

بن که مروّف کر نووشیان له سەر دەبات بۆ خوا، که بریتین له هەوت ئەندام: نێو چەوان و، هەردوو لەپە دەست و، هەردوو ئەژنو، هەردوو سنگی پێ.

﴿وَأَنَّهُ لَمَّا قَامَ عَبْدُ اللَّهِ يَدْعُوهُ﴾، بە دنیایی کاتیک بەندە ی خواش هەلسا لێی دەپارایەوه، له خوا دەپارایەوه، یاخود: (يَدْعُوهُ) یانی: خۆی دەپەرست، قورئانی دەخویند، پەرستشی بۆ خوا ئەنجام دەدا، ﴿كَادُوا يَكُونُونَ عَلَيْهِ لِبَدًا﴾، نیزیك بوو کە ئەکە ی لەسەر بکەن، واتە: نیزیك بوو چەندەکان لەبەر زۆر تامەزرۆیی بۆ گوێیست بوونی ئەو قورئانە ی پێخەمبەر دەخویند، یان ئەو پارانەوێهە ی دەیکرد، یان ئەو پەرستشە ی بۆ خوا ئەنجامی دەدا، ئەوەندە سوور و مکوور بوون لەسەر ئەوێ هەموویان گوێیان لێ بێ، خەریك بوو کە ئەکە بکەن لەسەر پێخەمبەری خوا ﷺ و بچنە سەر شانی یەکدی، کە دیارە بۆ پێخەمبەری خوا ﷺ، لەبەر ئەوێ ئەوان نابەرەهەستن، ئەو نەبوو سەنگی بگاتە سەر، بەلام خەریك بوو کە ئەکە ی لەسەر بکەن و زۆر قەرەبالغیی لەسەر بکەن، (لِبَدٍ كَوِي) (لِبْدَةٍ) یە کە هەر شتیکە کۆکرایتەوه سەر یەك، لبادی کوردیش کە له خوری دروست دەبێ، له خوری پێکەوه پەستراو، هەر لەووه هاتوه، لەبەر ئەوێ مووهکانی خورییە کە، هەموویان خپراوانەوه سەر یەك و پەستیورانە نێو یەك.

بەلام لێرەدا ئەوەندە دەلێن:

لهو دوازدە شوێنەدا (أَنَّهُ) هاتوهو، ئەمە قیرائەتی (حَفْص) و هی هەندیکی دیکە یە له قورئانخوێنەکان. (قُرَاء) بەلام زۆربە ی قورئانخوێنەکان، بە (إِنَّه) یان خویندۆتەوهو، زانیان گوتوو یانە: ئەو جوړە خویندەوێهەش بەهێزترە، لهوێه دەست پێدەکات، کە دەفەرموی: (وَأَنَّهُ تَعَالَى جَدُّ رَبِّنَا)، خویندوو یانەتەوه: (وَأَنَّهُ تَعَالَى جَدُّ رَبِّنَا)، هەر وهە (وَأَنَّهُ كَانَ)، (وَأَنَّهُ كَانَ)، (وَأَنَا ظَنَّنَا)، (وَأَنَا ظَنَّنَا)، (وَأَنَّهُ كَانَ): (وَأَنَّهُ كَانَ رِجَالٌ مِنَ الْأَنْسِ)، (وَأَنَّهُمْ ظَنُّوا)، (وَأَنَّهُمْ ظَنُّوا) تا کۆتایی، کە دوایی له مەسەله گرنگەکان دا زیاتر تیشك دەخەینە سەر ئەو بابەتە.

مەسەلە گەرنەکان

مەسەلە یەكەم:

سروشکران بۆ پیغەمبەری خوا ﷺ که کۆمە ئیک له جند گوئیان بۆ قورئان خویندنه که ی هه لڤستوهو پپی سه رسام بوون و، پرایانگه یاندوه که به ره و راسته رپی به ئامانج گه یه نه ر پینمایه ده کات، بروایان پی هیناوه و ئه وانه هاوبه شیش بۆ په ره و درگاریان دانائین و، پاکیی له هاوژین و پۆله بۆ خوا ده رده برن و، نه فامی ئیبلیس که به گه وچه که مان، نه فامه که مان ناوزه دی ده که ن، راده گه یه نن، راشیده گه یه نن ئه و پیاوانه ی له مروقان په نایان بردۆته به ر پیاوانیک له جند، ته نیا زیانیان لی زیاد کردوون، ده شلین: مروقه بیروایه کانیش وه ک ئیوه ی جندی بیروا، پیان وایه خوا هیچ که س زیندوو ناکاته وه، یاخود هیچ که س په وان ناکات به پیغەمبەر:

خوا ده فه رموی: ﴿قُلْ أُوحِيَ إِلَيَّ أَنَّهُ اسْتَمَعَ نَفَرٌ مِّنَ الْجِنِّ فَقَالُوا إِنَّا سَمِعْنَا قُرْآنًا عَجَبًا ۝١ يَهْدِي إِلَى الرُّشْدِ فَآمَنَّا بِهِ وَلَنْ نُشْرِكَ بِرَبِّنَا أَحَدًا ۝٢ وَأَنَّهُ تَعَلَّى جَدُّ رَبِّنَا مَا اتَّخَذَ صَحْبَةً وَلَا وَلَدًا ۝٣ وَأَنَّهُ كَانَ يَقُولُ سَفِيهُنَا عَلَى اللَّهِ شَطَطًا ۝٤ وَأَنَا ظَنَنَّا أَن لَّنْ نَقُولَ الْإِنسُ وَالْجِنُّ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا ۝٥ وَأَنَّهُ كَانَ رِجَالٌ مِّنَ الْإِنسِ يَعُوذُونَ بِرِجَالٍ مِّنَ الْجِنِّ فَزَادُوهُمْ رَهَقًا ۝٦ وَأَنَّهُمْ ظَنُّوا كَمَا ظَنَنْتُمْ أَن لَّنْ يَبْعَثَ اللَّهُ أَحَدًا ۝٧﴾

شیکردنه وه ی ئەم ئایه تانه، له دوازه برگه دا:

(١)- ﴿قُلْ أُوحِيَ إِلَيَّ أَنَّهُ اسْتَمَعَ نَفَرٌ مِّنَ الْجِنِّ﴾، (خوا به پیغەمبەر که ی ﷺ ده فه رموی): بلی: سروشم بۆ لا کراوه، که کۆمە ئیک له جند گوئیان هه لڤست، ئیمه وه ک چۆن مانا گشتیه که ی به خیرایی به سه ریدا ره تبووین، ئەم مەسەلە گەرنەکانه ش زۆر ناچینه نیو

ورده کاریه کان، چونکه لهو کورته باسه دا که کردمان له باره ی جنده وه، ئەم ئایه تانه و گه لێک له ئایه تهکانی دیکه ش، که له قورئاندا له باره ی جنده وه هاتوون و، زۆریک له فه رمایشته کانی پیغه مبه ریشمان ﷺ لهو باره وه هیئان، ئەو کاته ش گوتمان، بۆ ئەوه ی لێکدانه وه و پوونکردنه وه ی چه مک و واتای ئایه تهکان ئاسان بێ.

لێره که خوا ده فه رموی: بَلَى سِرْشَم بۆ لا کراوه، که کۆمه لێک له جند گوئیان گرتوه، وشه ی (نَقَر)، (النَّقَرُ: الْجَمَاعَةُ مِنْ وَاحِدٍ إِلَى عَشْرَةٍ مِنَ الْإِنْسِ وَالْجِنِّ)، (نَقَر): کۆمه لێک له یه که وه تا کو ده، بۆ مروڤ و بۆ جندیش، به لام له هه ندیک له ڕیوایه تهکاندا هاتوه که: جنده کان دوازه هه زار (۱۲،۰۰۰) که س بوون، که واته: وشه ی (نَقَر) ده گونجی له لای هه ندیک له زانایان له سێ وه تا کو ده بێ، یا خود له یه که وه تا کو ده بێ، به لام پیم وایه وپرای ئەو واتایه، ئەوه ش ده گه یه نی: کۆمه لێک، ئنجا ئەو کۆمه له زۆر بن یان که م بن، هه ر ده یگریته وه.

ئەم ئایه ته قورئانییه ش به لگه یه له سه ر ئەوه ی پیغه مبه ر ﷺ ئەو جاره هه سته نه کردوه به ئاماده بوونی جنده کان و، گوێ گرتیان له قورئان خوێندنه که ی، بۆیه خوای پهروه ردار ده فه رموی: بَلَى سِرْشَم بۆ لا کراوه، که کۆمه لێک له جند گوئیان هه له خسته، واته: بۆ قورئان خوێندنه که ی پیغه مبه ری خوا ﷻ، به لام بیگومان وه که له کورته باسه که دا باس مان کردو، له هه ندیک له ده قه کانی سونه تدا هاتوه، جارانی دیکه پیغه مبه ری خوا ﷻ به مه به سته وه چووه قسه ی بۆ جند کردوه، بانگی کردوون و قورئانی بۆ خوێندوون، به لام ئەو جاره یان خوا ﷻ ئاگاداری کردۆته وه.

(۲) - ﴿فَقَالُوا إِنَّا سَمِعْنَا قُرْآنًا عَجَبًا﴾، (ئه وانه یه که سه ر که گوئیستی قورئان بوون)، گوته وویانه: ئیمه قورئانیکی سه رسوڤه ینه رمان بیست، (عَجَبًا أَي: بَدِيعًا مُبَایِنًا لِكَلَامِ النَّاسِ)، واته: شتیکی سه رسوڤه ینه رو جیا له قسه ی خه لک، وشه ی (عَجَب) چاوگه، (العَجَب: الْخَارِجُ مِنَ الْعَادَةِ، وَهُوَ مَصْدَرٌ وَصَفٌ بِهِ لِلْمُبَالَاةِ)، (عَجَب) شتیکه له حاله تی ئاسایی

بە دەربى و، چاۋگە بە مانای سەرسوپمان دى، بەلام كراۋە بە ئاۋەلناو (وَصَف) لەبەر زىدەپۆيى، يانى: كە گوتوويانە قورئاننىكى سەرسوپھيئەنەر، لە ئەسلدا (عَجَب) بە مانای سەرسوپمانەو چاۋگە، بەلام بۆ زىدەپۆيى لە سەرسوپھيئەنەرى قورئاندا، ئەو وەصفە بە شىۋەى چاۋگ ھيئەراۋە.

(۳)- ﴿يَهْدِي إِلَى الرُّشْدِ﴾، ئەم قورئانە خەلك رېنمايى و راستە رى دەكات بەرەو سەر راستى، (رُشد وَرُشد) برىتيە لە چاكەو راستى و رېنمايى، بەلام ھەر دە (۱۰) قورئان خوينەكە، لەسەر ئەو ھەكەنگەن كە لىرەدا ئەم وشەيە بە (رُشد) دەخويندريئەو، نەك بە (رُشد)، ئەگەرنا (رُشد وَرُشد) يەك مانايان ھەيە، بەلام لىرەدا بە (رُشد) خويندراۋەتەو.

(۴)- ﴿فَأَمَّا بَعْضُ﴾، ئنجا پروامان پىي ھيئا، پاناۋى سەر: (بە) بۆ قورئان دەچيئەو، ھەندىكىش گوتوويانە: پروامان پيھيئا واتە: بە موحەممەد ﷺ كە خوينەرەو ھى قورئانە، بەلام مانای يەكەميان راستەر، چونكە پاناۋ بۆ نيزىكترىن باسكراۋ دەچيئەو، مادام رىگريئەك نەبى.

(۵)- ﴿وَلَنْ تَشْرَكَ بِرَبِّنا أَحَدًا﴾، ھەرگىز تيمە ھاوبەش بۆ پەرورەدگارمان دانائين، واتە: ھيچ كەس نە لە جندو، نە لە مرووف و، نە لە فريشتان ناكەينە ھاوبەش بۆ پەرورەدگارمان، لە ھيچ شتىكى پەرورەدگارماندا، نە لە بەديھيئەرايەتييدا، نە لە پەرورەدگاريتييدا، نە لە خاۋەنداريتييدا، نە لە پەرستراۋيتييدا، تا كوئايى.

(۶)- ﴿وَأَنَّهُ تَعَالَى جَدُّ رَبِّنا﴾، كە بە دلىيائى مەزنىي پەرورەدگارمان بەرزە، وشەى (أَنَّهُ) لىرەو ھە تاكو دوازە لە ئايەتەكان كە دىن، زۆربەيان بە (إِنَّه)يان خويندوونەو، بەلام ئەو موصحەفانەى لەبەردەستى تيمەدان، بەپيى خويندەو ھى (حَفْص)ن، بۆيە (حَفْص)و ژمارەيەك لە زانايان پييان وابو بە (أَنَّهُ) بخويندريئەو، ھەلبەتە نكووليشيان نەكردو كە بە (إِنَّه)ش دەخويندريئەو.

شوينەكانيش ئەو دوازەيەن:

- ۱- ئایەتی ژمارە (۳): (وَإِنَّهُ تَعَالَى جَدِّ رَبِّنَا).
- ۲- ھەرودھا ئایەتی ژمارە (۴): (وَإِنَّهُ كَانَ يَقُولُ سَفِيهُنَا).
- ۳- ئایەتی ژمارە (۵): (وَإِنَّا ظَنَّنَا).
- ۴- ھەرودھا ئایەتی ژمارە (۶): (وَإِنَّهُ كَانَ رِجَالٌ مِنَ الْإِنْس).
- ۵- ئایەتی ژمارە (۷): (وَإِنَّهُمْ ظَنُّوا).
- ۶- ئایەتی ژمارە (۸): (وَإِنَّا لَمَسْنَا السَّمَاءَ).
- ۷- ئایەتی ژمارە (۹): (وَإِنَّا كُنَّا نَقْعُدُ مَقَاعِدَ اللَّسْمَعِ).
- ۸- ئایەتی ژمارە (۱۰): (وَإِنَّا لَا نَذَرِي).
- ۹- ئایەتی ژمارە (۱۱): (وَإِنَّا مِنَّا الصَّالِحُونَ).
- ۱۰- ئایەتی ژمارە (۱۲): (وَإِنَّا ظَنَّنَا أَنَّ لَنَا نُعْجِزُ اللَّهَ فِي الْأَرْضِ).
- ۱۱- ئایەتی ژمارە (۱۳): (وَإِنَّا لَمَّا سَمِعْنَا الْهُدَى أَمْنَا بِهِ).
- ۱۲- ئایەتی ژمارە (۱۴) شوئینی دوازده یەم و کوئایی که به ھەردوو جوړه که خویندراو نه وه:
(وَإِنَّا مِنَّا الْمُسْلِمُونَ)، (وَإِنَّا مِنَّا الْمُسْلِمُونَ).
- ئنجائە گەر (أنه) بن، دەگێردرێتەو ھەر ئەو ڕستەییە خواتیدا دەفەرموێ:
(قُلْ أُوحِيَ إِلَيَّ أَنَّهُ اسْتَمَعَ نَفَرٌ مِّنَ الْجِنِّ) که لێردا ھەر دەبێ بە (أنه)
بخوێنرێتەو، چونکە (أنه استمع) دەبێتە جێداری بکەر (نائب فاعل)، وەك له
ئایەتی ئایەتی (۱۹) ی سوورەتی (الأنعام) دەفەرموێ: (وَأُوحِيَ إِلَيَّ هَذَا الْقُرْآنُ)
قورئان خوێنان لە ھەر ئەو یە کپران، ھەرودھا لە ھەر ئەو ھەش یە کپران که (إنا
سمعنا)، ھەر بە ژێر (كسرة) دەخوێنرێتەو.

شایانی باسیشە ھەر کام لە: (علقمة و یحیی و أعمش و حمزة و کسائی و ابن عامر و خلف و حفص و سلمی) ھەموویان بە (أَنَّ) یان خویندوونەو: (يَنْصِبُونَ

(أَنَّ) فِي جَمِيعِ السُّورَةِ فِي اثْنَيْ عَشَرَ مَوْضِعًا، كە سەرژمێرمان کردن، (القرطبي) وا دەڵێ، كە وەك گۆتمان: ئەگەر بە سەر (فتحة) بخوێندرێنەوه، هەموویان با دەدرێنەوه سەر پستە یەكەم.

بەلام ئەوانی دیکە كە زۆر بەیانن بە ژێر (كسر) یان خوێندوونەوه، بە (إِنَّ): (القرطبي) دەڵێ: ئەوهشیان راستە (وَهُوَ الصَّوَابُ)، كە بە بۆچوونی من دەبووایە گۆتبا: (وَهُوَ أَصَوَّبُ)، چونكە ئەوی دیکەش هەر راستە، ئنجا ئەگەر بە (إِنَّه) بخوێندرێتەوه، هەموویان دەگیردرێنەوه سەر فەرماشتی خوا، كە لەسەر زمانی جند دەفەرمو: (فَقَالُوا إِنَّا سَمِعْنَا قُرْآنًا عَجَبًا)، نەك (أَوْحِيَ إِلَيَّ أَنَّهُ اسْتَمَعَ)، یانی: دەگیردرێنەوه بۆ سەر قسە (جند) و هەموویان دەبن بەوهی راستەوخۆ قسە ی جندن، چونكە بیگومان ئەو قسە یە هی جندە، بەلام هەموو قورئان خوێنەكان لەسەر ئەوه یەك دەنگن، كە ئەو چوار شوێنە بە (أَنَّ) دەخوێندرێنەوه:

۱- (أَنَّهُ اسْتَمَعَ نَفَرٌ مِّنَ الْجِنِّ).

۲- (وَأَن لَّوِ اسْتَقَامُوا).

۳- (وَأَنَّ الْمَسَاجِدَ لِلَّهِ).

۴- (وَأَن قَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلًا بَرِّهَم).

هەموویان لەسەر ئەوه یەك دەنگن دەبن (أَنَّ) لەو چوار شوێنەدا بە سەر (فَتْحَة) بخوێندرێنەوه، هەروەها راجیاییشیان نیە لەوهدا كە هەموو ئەو وشانە ی لە دوا (قول) هەو هاتوون، وەك: (فَقَالُوا إِنَّا سَمِعْنَا) دەبن بە ژێر (كسرة) بخوێندرێنەوه:

۱- (فَقَالُوا إِنَّا سَمِعْنَا)، ۲- (قُلْ إِنَّمَا أَدْعُوا)، ۳- (قُلْ إِن أَدْرِي)، ۴- (قُلْ إِنِّي لَا أَمْلِكُ)، قورئانخوێنان لەسەر ئەوه یەك دەنگن كە هەموویان بە ژێری هەمزە كە دەخوێندرێنەوه، هەروەها راجیاییشیان نیە، لەسەر ئەوه كە هەموو ئەو پرستانە ی لە دوا (فاء الجزاء) هەو هاتوون، وەك: ۱- (فَإِنَّ لَهُ نَارَ جَهَنَّمَ)، ۲- (فَإِنَّهُ يَسْلُكُ مِن بَيْنِ يَدَيْهِ)، ئەوانەش هەموویان بە ژێری هەمزە كە، بە (إِنَّ) دەخوێندرێنەوه.

ئەمە (القرطبي) له تەفسیرە کە ی خۆی^(۱) هیناویەتی.

(فخرالدین الرازی) یش هەر لەو بارەووە له تەفسیرە کەیدا، وەك بنچینهیهك گوتووێهتی:

{أجمعوا على أن قوله: (أنه استمع) بالفتح، وذلك لأنه نائب فاعل.. وأجمعوا على كسر إنا في قوله: (إنا سمعنا قرآناً عجباً)، لأنه مبتدأ محكي بعد القول، ثم ههنا قراءتان، إحداهما: أن نحمل البواقي على الموضعين اللذين بينا أنهم أجمعوا عليهما، فما كان من الوحي فُتِحَ، وما كان من قول الجن كُسِرَ، وكلها من قول الجن إلا الآخرين وهما: (وأن المساجد لله)، (وأنه لما قام عبدالله) وثانيهما: فتح الكل، والتقدير: فأمثابه وآمنّا بأنه تعالى جد ربنا...^(۲).

واته: زانا یان یە کدەنگن کە: (أنه استمع) بەسەر (فتح)، دەخوێندریتهوه، چونکە جیگری بکەر (نائب فاعل) ه، هەر وەها یە کدەنگن لەسەر بە ژێر (کسر) خوێندنەوهی: (إنا سمعنا قرآناً عجباً)، چونکە نیهادیکی گێڕاوه یە دوا ی گوتن (قول)، ئنجا لیڕەدا دوو خوێندنەوه هەن:

یەکیان: کە سەر جەم شوینەکانی دیکە بە پێی ئەو دوو جێیە دا بنێن کە گوتمان لەسەر یان یە کدەنگن، ئنجا هەرچی لەو هییهوه بوو بەسەر (فتح) بێ و، هەرچی لە قسە ی جند بوو بە ژێر (کسر) بێ کە هەمووشیان جگە لە دوو کە ی کۆتایی، قسە ی جندن کە بریتین لە: (وأن المساجد لله) و (وأنه لما قام عبدالله).

دووهمیان: کە هەموویان بەسەر (فتح) بخوێنێنەوه بە بەمەزەنە کردنی: پرومان پێهینا و پرومان هینا کە مەزنیی پەر وەردگار مان بەرزە...

(۷) - ﴿ مَا اخَذَ صَحْبَةً وَلَا وَلَدًا ﴾، نە هاوەلی هەیه (هاوەلی هاوسەر) و نە پۆلەشی هەیه، هەلبەتە ئەمە بەرپەرچدانەوه ی قسە ی جندە کافرە کان و، مروّقه هاوبەش بو خوا دانەر و پێروایە کانه.

(۱) ج ۲۰، ص ۹۸.

(۲) التفسير الكبير أو مفاتيح الغيب، المجلد ۱۵، الجزء الثلاثون، ص ۱۴۱.

وشەى (جَدُّ) بە مانای مەزنیى (عَظْمَة) دى، چونکە لە پیغەمبەرەوه ﷺ گێڕدراوەتەوه فەرموویەتی: {كَانَ الرَّجُلُ إِذَا قَرَأَ الْبَقْرَةَ وَآلَ عِمْرَانَ جَدًّا فِينَا، أَيُّ: عَظْمًا} (أخرجه أحمد ۱۲۲۳۶، تعليق شعيب الأرناؤوط: إسناده صحيح على شرط الشيخين)، هەر پیاویک ئەگەر سوورەتی (البَقْرَة وَآلَ عِمْرَان)ی خوێندبان و زانیانی (لە بەری کردبان یان شارەزایان بووایە)، لە چاوماندا گەورە و مەزن دەبوو.

(۸)- ﴿وَأَنَّهُ كَانَ يَقُولُ سَفِيهُنَا عَلَى اللَّهِ شَطَطًا﴾ هەر وەها بە دڵنیایی نەفامە کە مان لەسەر خوا ﷻ قسەى زۆر دوور لە راستییەوه دەکات، کە دەلێن: (سَفِيهُنَا) کەودەنە کە مان دەگونجی مەبەست پێی تێکرای نەفامەکانیان بێ، لە جندە کافرەکان، دەشگونجی مەبەست پێی ئەوەیان بێ، کە لە هەموویان نەفامترە، کە ئیبلیسە.

(شَطَط: أَيُّ قَوْلًا ذَا شَطِطٍ أَيْ بُعْدٍ وَجَوْرِ، شَطِطَ الدَّارُ: بَعْدَتْ)، کە دەلێن: (شَطَطًا) یانی: قسەیهکی زۆر دوور کەوتوووه لە راستیی کرد لەسەر خوا و پالدايه لای خوا، کە بریتیه لە پالۆیدانی هاوبەش و هاوسەر و پۆله بو لای.

(۹)- ﴿وَأَنَا ظَنَنَّا أَنْ لَنْ نَقُولَ الْإِنْسُ وَالْجِنُّ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا﴾ واتە: تێمە پێمان وابوو مروڤ و جند لەسەر خوا ﷻ درۆ ناکەن (درۆ بە ناوی خواوه ناکەن، درۆ پال نادەنە لای خوا یاخود درۆ بو خوا هەلنا بەستن)، (تَقُول) خوێندراوەتەوه ش: (تَقُول)، ئەو کاتەش: (كَذِبًا، أَيُّ: قَوْلًا كَذِبًا)، (كَذِبًا) یانی: قسەیهکی درۆ، یاخود: (قَوْلًا مَكْذُوبًا فِيهِ) قسەیهك کە درۆی تێدابێ، ئەویش بریتیه لە پالدانی هاوسەر و پۆله بو لای خوا ﷻ، واتە: تێمە پێشی واماندهزانی مروڤ و جند هەرچی بیلێن وایە، ئەماندەزانی کە بەناوی خواوه درۆ دەکەن و درۆ دەدەنە پال لای خوا.

(۱۰)- ﴿وَأَنَّهُ كَانَ رِجَالٌ مِنَ الْإِنْسِ يَعُوذُونَ بِرِجَالٍ مِنَ الْجِنِّ﴾ بە دڵنیایی پیاوانێک لە مروڤان پەنایان دەبردە بەر پیاوانێک لە جندەکان، بۆچی پەنایان پێ دەبردن؟ لە کاتی کدا دەچوونە دەشت و ساراو چۆلاییەك، شوێنێکی چۆل و بەسام، کابرا دەگوت: پەنا دێنمە بەر گەورەکانی جند و پێش سپیەکانیان لە جندەکان چەپالەم بەدن و بپاریزن.

(۱۱) - ﴿فَرَادُوهُمْ رَهَقًا﴾، (بەلام ئەو جندانەى پەنایان پى دەبردرا)، مروّقه پەنابەرەکانیان ھەر زیاتر گومرا دەکرد، یان: ناپەھەتییان زیاتر دەھێتانه سەرى، یاخود: پیاوھ مروّقه کان کە پەنایان دەبردە بەر پیاوانى جند، دەبوونە ھۆى ئەوھى زیاتر تووشى ناپەھەتییان بکەن و پتر گومرا دەبوون و، لە خوڤیانباى دەبوون و دەیانگوت: تەماشای بکەن! مروّقه کانیش پەنا دێننە بەر ئیمە!

(۱۲) - ﴿وَأَنَّهُمْ ظَنُّوا كَمَا ظَنَنْتُمْ أَن لَّن يَبْعَثَ اللَّهُ أَحَدًا﴾، (دیارە جند لە نێو خوڤاندا، ئەو قسەى دەکەن و دەلێن:) ئەى جندەکان! مروّقه کانیش پێیان وابوو، وەك چۆن ئێو پێتان وایە، کە خوا هیچ کەس زیندوو ناکاتەو، یاخود: خوا هیچ کەس نانێرى بە پێغەمبەر ﷺ چونکە وشەى (بَعَث) مانایەکەى بەپێى سیاق و مەقام دەگۆرى، لێرەشدا ھەردوو واتایەکە ھەلەدەگرى، واتە: کە خوا ﷻ کەس زیندوو ناکاتەو، ئەو بیروکەى ھەبوو لە نێو مروّقان و لە نێو جندیشدا، کە خوا ﷻ کەس زیندوو ناکاتەو، ھەروەھا ئەوھش ھەر ھەبوو ھەبە کە خوا ﷻ کەس نانێرى وەك پێغەمبەر، پێیان وابوو لە دواى عیساو، خوا هیچ پێغەمبەرى دیکە نانێرى.

لێرەدا ئەم دەقە دێنین لە (الطبري) ھوھ کە لە (قتادة) وە دەپھێنى، (قتادة) گوتوو یەتى: (ذَكَرَ لَنَا هَذَا الْحَيِّ مِنَ الْعَرَبِ كَانُوا إِذَا نَزَلُوا بِوَادٍ قَالُوا: نَعُوذُ بِأَعَزِّ أَهْلِ هَذَا الْمَكَانِ، قَالَ اللَّهُ: ﴿فَرَادُوهُمْ رَهَقًا﴾ أَي: إِثْمًا، وَازْدَادَتِ الْجَنُّ عَلَيْهِمْ جُرْئَةً) (جامع البيان: ۳۵۱۶۸)، واتە: بۆمان باسکراوھ کە عەرەبەکان ئەگەر دابەزیبانیە شیوێك (شوئێك لە کاتى سەفەریاندا)، دەیانگوت: پەنا دەبەینە بەر بەر بەر دەستەری و بەھێزترینى خەلکى ئەم شوئێ، واتە: کى بەلادەستە، کى سەرۆکە لە جندەکان، خوا دەفەرموى: ﴿فَرَادُوهُمْ رَهَقًا﴾، کە چى گوناھیان بۆ زیادکردن و جندەکانیش زیاتر بویریان لەسەریان پەیداوو، مروّقه کان بۆیە گوناھیان بۆ زیادوو، چونکە ھاوبەشیان بۆ خوا دانا، کە پەنایان بە جگە لە خوا گرت، جندەکانیش بۆیە زیاتر تووشى زیان بوون، چونکە ئەوانیش لە خوڤاى بوون و بوغرا بوونیان تێدا زیادوو.

مه سه له ی دووهم:

جند دواى سۆراغ و پشکینی ئاسمان، بۆیان دەرکه وتوه که ئاسمان پرکراوه له ئیشکچی و بلیسه، که پیشتر له چەند شوینیکی ئاسمان دانیشتون، بۆ گوینگرتن له قسه ی فریشتان، به لام ئیستا ئه و بواره یان نه ماوه و نه شیانیووه، ئایا ئه و گۆرانکارییه بۆ خه لکی سهر زهوی خیره یان شه ره؟

خو ده فه رموی: ﴿وَأَنَا لَمَسْنَا السَّمَاءَ فَوَجَدْنَهَا مِلْئًا حَرَسًا شَدِيدًا وَشُهَابًا ۝۸ وَأَنَا كُنَّا نَقْعُدُ مِنْهَا مَقْعِدًا لِّلسَّمْعِ فَمَنْ يَسْمَعُ الْآنَ يَحْدُّ لَهُ شِهَابًا رَّصَدًا ۝۹ وَأَنَا لَا نَدْرِي أَشَرٌّ أُرِيدَ بِمَنْ فِي الْأَرْضِ أَمْ أَرَادَ بِهِمْ رَبُّهُمْ رَشَدًا ۝۱۰﴾

شیکردنهوی ئه م ئایه تانه، له شه ش برگه دا:

(۱)- ﴿وَأَنَا لَمَسْنَا السَّمَاءَ﴾ {خویندراویشه ته وه: (وإنا)} به دنیایی ئیمه ئاسمانمان پشکنی، (الطبری) ده لێ: (طَلَبْنَا السَّمَاءَ وَأَرَدْنَاَهَا) واته: ئاسمانمان خواست و بۆی گه راین، (طَلَبْنَا بُلُوغَهَا لِسَمَاعِ أَهْلِهَا)، و یستمان بیگه ینی بۆ ئه وه ی گوێ له دانیشتوو ه کانی بگرین که فریشته کانن، یا خود (لَمَسْنَا السَّمَاءَ) واته: (لَمَسْنَا خَبَرَ السَّمَاءَ، طَلَبْنَا خَبَرَهَا) هه والی ئاسمانمان و یست و سۆراغمان کرد.

(۲)- ﴿فَوَجَدْنَهَا مِلْئًا حَرَسًا شَدِيدًا وَشُهَابًا﴾ که چی بینیمان و لیمان هه لکه وت، پرکراوه له پاسه وانی سه خت و توندو بلیسه کان، (حَرَسَ جَمْعُ حَارِسٍ، مِثْلُ خَدَمٍ وَخَادِمٍ)، واته: پاسه وانه کان، (شَدِيدٌ) یش سیفه تی (حَرَسَ) ه، که ئه گه ر مانایه که ی ره چاو کرابایه، ده بوو فه رموو بای: (حَرَسًا شَدَادًا)، چونکه (حَرَسَ) ناوی کۆیه، به لام له بهر ئه وه ی کیشی (فَعِيلٌ) بۆ تاك و بۆ کۆ، دی، بۆیه به (شَدِيدٌ) هاتوه، (شُهَبٌ) یش کۆی (شِهَابٌ) ه، (شِهَابٌ) به مانای بلیسه دی، (شُهَبٌ) واته: بلیسه کان، واته: ئیمه ئاسمانمان بینی دواى ئه وه ی پشکنیمان و سۆراغمان کرد، پرکراوه له ئیشکچی یان و بلیسان، ئیشکچییه کان به دنیایی فریشته کانن، بلیسه کانیش ئه وه ی بۆ ئیمه زانراوه، ئه و پارچانه ن که له ئه ستیره کان

و خرۆکه‌کان جیا ده‌بنه‌وه، به‌لام ره‌نگه‌ بلیسه‌ی دیکه‌ی مه‌عنه‌ویش هه‌بن، که ئیمه زانیارییمان له‌و باره‌وه‌ نیه، گرنه‌ ئه‌وه‌یه‌ ئه‌م وشه‌ قورئانییه - که‌پیشتر له‌ کورته‌ باسه‌که‌شدا گوتمان - وه‌ك چۆن پارچه‌کانی ئه‌ستیره‌کان و خرۆکه‌کان ده‌گریته‌وه، ریگر نیه‌ که‌ شتی دیکه‌ش هه‌بێ، فریشته‌کان بیگرنه‌ شه‌یتانه‌کان، پلارو بلیسه‌ی مه‌عنه‌ویی که‌ ئیمه‌ نه‌زانین چۆنه‌؟!

به‌لام به‌دنیایی خوا ﷻ ئه‌وه‌ی بریوه‌ته‌وه، که‌ ئه‌ستیره‌کان و پیرای جوانیی بۆ ئاسمان، ئاسمانی نزیکتر له‌ ئیمه، به‌کاریش ده‌هێنێن بۆ بلیسه‌باران و تیرباران کردنی شه‌یتانه‌کان، که‌واته: بێگومان پارچه‌ ئه‌ستیره‌و خرۆکه‌کان که‌ ده‌بنه‌ بلیسه، به‌کارده‌هێنێن بۆ تیربارانکردنی شه‌یتانه‌کان، به‌لام ئایا و پیرای ئه‌وه‌ شتی دیکه‌ش هه‌یه، یان نا؟ ئایه‌ته‌که‌ پێی لێ ناگری شتی دیکه‌ش هه‌بێ.

(۳)- ﴿وَأَنَّا كُنَّا نَقْعُدُ مِنْهَا مَقْعِدَ لِّلسَّمْعِ﴾، هه‌روه‌ها به‌ دنیایی ئیمه‌ پیشتر له‌ ئاسمان هه‌ندیک نشینگه‌مان هه‌بوون بۆ گوێگرتن، (وَإِنَّا كُنَّا نَقْعُدُ مِنْهَا مَقَاعِدَ كَائِنَةٍ لِّلسَّمْعِ)، هه‌ندیک نشینگه‌مان بوون که‌ بۆ گوێگرتن گونجاو بوون، بۆ ئه‌وه‌ی تێاندا بچینه‌ بۆسه‌وه‌و، گوێ له‌ قسه‌ی فریشته‌کان بگرین، پیشتر وابووین.

(۴)- ﴿فَمَنْ يَسْمَعُ الْآنَ يَحْدُ لَهُ، شَهَابًا رَّصَدًا﴾، به‌لام هه‌ر که‌س ئیستا گوێ هه‌لخا، {بۆ هه‌والی ئاسمان و له‌ قسه‌ی فریشته‌کان}، بلیسه‌یه‌کی له‌ بۆسه‌دای چنگ ده‌که‌وێ، لێ هه‌لده‌که‌وێ، (رَّصَدًا، أي: رَاصِدًا)، بۆسه‌ گرتوو، هه‌روه‌ها (رَّصَدًا) به‌ مانای له‌ بۆسه‌نراو (مَرَّضُود) یش دی.

(۵)- ﴿وَأَنَّا لَا نَدْرِي أَشَرٌّ أُرِيدَ بِمَنْ فِي الْأَرْضِ﴾، هه‌روه‌ها ئیمه‌ ناشزانین ئایا ئه‌وانه‌ی له‌سه‌ر زه‌وین، به‌و گۆرپانکارییه‌ زیانیان بۆ ویستراوه‌؟

(۶)- ﴿أَمْ أَرَادَ بِهِمْ رَبُّهُمْ رَشَدًا﴾، یان په‌روه‌ردگاریان سه‌ر راستیی و به‌ مراد گه‌یشتنی بۆ ویستوون، به‌و گۆرپانکارییه، (رَّشَدًا، أي: خَيْرًا وَصَلَحًا، عَكْسُ الشَّرِّ وَالْفَسَادِ)، (رشد) واته: چاکه‌و به‌رژه‌وه‌ندی، پێچه‌وانه‌ی خراپه‌و زیان.

(القرطبي) له تەفسیرە کە ی خۆیدا^(۱) ئەم دەقە دینی: (قِيلَ لِلزُّهْرِيِّ: أَكَانَ يُرْمَى فِي الْجَاهِلِيَّةِ؟ قَالَ: نَعَمْ، قُلْتُ: أَفَرَأَيْتَ قَوْلَهُ تَعَالَى: ﴿وَأَنَا كُنَّا نَقْعُدُ مِنْهَا مَقْعِدَ اللَّسَمِ فَمَنْ يَسْمَعُ الْآنَ يَحْدُ لَهُ، شَهَابًا رَصْدًا﴾ ۱) قَالَ: غَلْظْتُ وَشَدَّدَ أَمْرَهَا حِينَ بُعِثَ النَّبِيُّ ﷺ)، زوهری (کە یەکیکە لە زانیانی شوینکەوتوان) پێی گوتراو: ئایا لە سەردەمی نەفامیشدا (پیش ڕەوانە کرانی پیغەمبەری کوئای)، ئەو بلیسانە هەر هاویشتراون بۆ شەیتانەکان؟ گوتوو یەتی: بەلێ، دەلێ: پیمگوت: {ئەو کەسە ی لە زوهری پرسێو: ئەدی قسە ی خۆی بەرز کە دەفەر موی: ﴿وَأَنَا كُنَّا نَقْعُدُ مِنْهَا مَقْعِدَ اللَّسَمِ فَمَنْ يَسْمَعُ الْآنَ يَحْدُ لَهُ، شَهَابًا رَصْدًا﴾ ۱)؟!.

تیمە پیشتر چەند نشینگە یە کمان لە ئاسمان هەبوون بۆ گوێگرتن، هەر کەسێک ئیستا گوێ بگرێ بلیسە یەکی لە بۆسە دای بۆ دانراو؟

زوهری گوتی: ئیستا ئەو پاراست و پاسەوانی کردنە ی ئاسمان بە هیژتر بوو، کارە کە ی زیاتر قایم کراو، دوا ی ئەو ی پیغەمبەری خاتەم ﷺ ڕەوان کراو، وە ک پیشتریش باس مان کرد، ئەو گۆرانکاری یە بوو، هەر ئەو یە کە ئەو بلیسانە زیاتر کراو و، فریشتە کان زیاتر کراو لە دوا ی هاتنی پیغەمبەری خاتەم ﷺ پیشتریش گوتم: لە سەردەمی هەموو پیغەمبەرانیشدا هەر وابوو، بەلام ئەو ماو یە ی کەوتۆتە نیوان لە دایکبوونی عیسا ﷺ لە یە ک (۱) ی زاینی تاکو ڕەوانە کرانی موحمەد ﷺ لە (۶۱۰) زاینی، ئەو ماو ی (۶۱۰) سالا کە شەش سەدە بوو، جندە کان پێیان وابوو هەر وابوو، لەو فەترە یە دا کە وەحیی نە هاتو، ئەو ئیشکەرتنە لە ئاسمان کە مبووتەو، لەبەر ئەو ی وەحیی نە هاتو بۆ پیغەمبەران، تاکو مەترسی ئەو هەبێ شەیتانە کان دەستکاری بکەن و بیدزن.

واتە: بەردەوام جوړیک لە پاراستنی ئاسمان و ئیشکە لیگرتنی هەر بوو، بەلام دوا ی ئەو ی موحمەد پیغەمبەری کوئای ﷺ نێردراو، یە کجاری

ئەو رَئِیْه بەستراوە، کە وەك گوتم ھەرچەندە سەرنجی ئایەتەکان دەدەین، ئەو قەناعەتەمان بو پەیدادەبێ، کە وێرای ئەو پارچە ئەستێرەو خرۆکانەى دەیانبینین، کە دێنە ئێو مەودای بەرگە ھەوای زەویەو، کە کوردەواریی خۆمان دەلێ: ئەستێرەو رادەخزێ، کە لە راستیدا ھەموویان پارچە ئەستێرەو پارچە خرۆکەن، وێرای ئەو دەبێ ئەو فریشتانە جوړیکی دیکەش لە دەرکردن و، رێ لیگرتنی شەیتانەکانیشیان ھەبێ، کە ئێمە نایزانین چۆنە، ریشی تێدەچێ کە بەھۆی جوولەى فریشتەکانەو، ژمارەى ئەو پارچە بلیسانە، پارچە نەیزەك و خرۆکانەى دەبنە بلیسە زیاتر بێ.

ئەنجا ئەگەر ئێمە تەماعی ئەو ھەمان ھەبێ لە ھەموو نەھینیەکانى فەرماشتى خوا تێیگەین و، لە ھەموو چەمك و واتایەکانى بە تەواویى حالىی بین، مانای وایە تەماعێکمان ھەبە لە جگە لە جیگای خۆیدا، وەك عەرەب دەلێن: (طَمَعٌ فِي غَيْرِ مَطْمَعٍ)، بەس خوا ﷻ بە ھەموو نەھینیەکانى فەرماشتى خۆى زانایە.

مەسەلەى سىيەم:

جندیش وهك مروّقان چاك و خراپیان تیدان و، كۆمهَل و تاقمى زۆرو جوراوجۆرن:

خو دهفهرموى: ﴿وَأَنَا مِمَّا الصَّالِحُونَ وَمِمَّا دُونَ ذَلِكَ كُنَّا طَرَائِقَ قِدْدًا﴾ (۱۱)

شىكردنهوى ئەم ئايەتە، لە سى برگەدا:

(۱)- ﴿وَأَنَا مِمَّا الصَّالِحُونَ﴾، بە دُنْيايى ئيمە چاكامان لە ئیودا هەن، (صَالِح) لە (صَلَح) هوه هاتوه، (صَلَح) واتە: چاك بوو، (صَالِح) ناوى بكەر (إِسْم فاعِل) ه، واتە: چاك، كه سِيَك كه چاكه دهكات، يانى: ئيمە چاكه كارمان تيدا هەن.

(۲)- ﴿وَمِمَّا دُونَ ذَلِكَ﴾، ههروهها جگه له چاكه كارانىشمان تيدا هەن، واتە: كه سانی خراپه كاريشمان هەن.

(۳)- ﴿كُنَّا طَرَائِقَ قِدْدًا﴾، پيشتر ئيمە (خاوهن) ريبازى جوراوجۆر بووين، وشەى (طَرَائِق) كۆى (طَرِيقَة)، (طَرِيقَة الرَّجُل: مَذْهَبُهُ، الْقِدْد: جَمْعُ قِدَّة، وَهِيَ دُرُوبٌ وَأَجْناسٌ مُخْتَلِفَةٌ، وَالْقِدَّةُ الْقِطْعَةُ)، (طَرِيقَة) به مانای ريبازو بهرنامهو رى و شوينيكه كه پياو پيدا دهروا، (قِدْد) كۆى (قِدَّة) يهو، به مانای جۆر دى، يانى: رى و شوين و جۆره جياوازهكان، (قِدَّة) ش به مانای پارچهيه.

كه دهفهرموى: ﴿كُنَّا طَرَائِقَ قِدْدًا﴾، (قِدْدًا) بۆ جهختكردنهوى واتای (طَرَائِق) ه، واتە: ئيمە شوينكهوتوو ريبازه جوراو جۆرهكان، چونكه ههر ريبازيَك به پارچه (قِدَّة) يهك دانراوه، (قِد) يش به زويله چهرمىك دهگوترى، كه له پيستىكى دهباغ نه كراو دهبردى، به كوردی پى دهلین: زویل، به عهپهیبی پى دهلین: (سِر)، واتە: زویل بهرم، پارچه چهرم كه لى دهكرتهوه به بارى دريژيدا، عهپه دهلین: (مَا لَهُ قِدٌ وَلَا قِخْفٌ)، نه (قِد) يهيه، نه (قِخْف) يهيه، (قِد) دهفریکه له پيست دروست دهكرى، (قِخْف) يش دهفریکه له دار دروست دهكرى.

بە کورتیی: جندەکان ئەو راستییە رادەگەیەنن، کە ئیمە هەم خەلکی چاکەکارمان هەیە، هەم خەلکی جیا لەوەشمان هەیە، یانی: خەلکی خراپەکاریشمان هەیە، ئیمە پێشتر پێیازگەلی جۆراوجۆر بووین، واتە: شوێنکەوتە پێیازە جۆراوجۆرەکان بووین.

منیش بۆم دەرکەوتووە کە جند زیاتر شوێنکەوتووی مرۆڤان، لە هەر شوێنێک بن، لە دەوری جوولەکە مرۆڤ، جندی جوولەکە هەن و، لە دەوری جندی نەصرانی، هی نەصرانی و، جندی مسوڵمانیش لە دەوری مسوڵمانان هەن، هەروەها لە ئێو مسوڵمانانیشدا وەک لایەنە سیاسییەکان و لایەنە فکرییەکان، جند زیاتر کارتیکراون بە مرۆڤان، چاکیان شوین چاکیان دەکەون و، خراپیشیان شوین خراپیان دەکەون.

هەم بە پێی پۆلەتی مانای ئایەت و فەرموودەکان، ئەوە زانراوە، هەم لە پێی تایبەتی خۆشمەو، کە بە شیوەی ناپراستەوخۆش پرسیارم لیکردوون، ئەوان بەرۆشنیی ئەوە رادەگەیەنن، کە ئیمە زیاتر لە ژێر کاریگەریی مرۆڤەکاندا، چاکمان لە ژێر کاریگەریی چاک مرۆڤان دایە، خراپیشمان لە ژێر کاریگەریی خراپی مرۆڤاندا.

مەسەلە ی چوارەم:

جند زانیوانە کە لە ژێر ڕکێفی دەسەلاتی خوا دەرنانچن، لە هەر جێیەکی سەر زەوی بن و، ئەگەر ڕاشبکەن و بیانەوی لە مەودای ڕکێفی وی بچنە دەر، دەرباز نابن و، کاتیکیش گوێبیستی ڕینمایی خوا بوون، یە کسەر برۆیان پێ هیناوه، بابای برۆاداریش نە مەترسیی کە مکردنەوهی پاداشتی هەیەو، نە مەترسیی زیاده خستنه سەر گوناوه کانیشی هەیە:

خوا دەفه رموی: ﴿وَأَنَا ظَنَنَّا أَنْ لَنْ نُعْجِزَ اللَّهَ فِي الْأَرْضِ وَلَنْ نُنْجِزَهُ، هَرَبًا﴾ (۱۲) ﴿وَأَنَا لَمَّا سَمِعْنَا الْمَدَىٰءَ آمَنَّا بِهِ، فَمَنْ يُؤْمِنُ بِرَبِّهِ، فَلَا يَخَافُ بَحْصًا وَلَا رَهَقًا﴾ (۱۳).

شیکردنەوهی ئەم دوو ئایەتە، لە پێنج بڕگەدا:

(۱)- ﴿وَأَنَا ظَنَنَّا أَنْ لَنْ نُعْجِزَ اللَّهَ فِي الْأَرْضِ﴾، بە دنیایی ئیمە زانیمان کە لەسەر زەوی خوا ﷻ دەستەوسان ناکەین، لێرەدا وشە (ظن) بە مانای دنیایی (یقین) و بە مانای زانیاری (علم) دی، چونکە بنچینەیە کە هەیە پیشتریش باسمان کرد، کە دەلی: (ظَنُّ الْمُؤْمِنِينَ يَقِينُ، وَظَنُّ الْكُفَّارِ شَكٌّ وَتَرَدُّدٌ)، کە عەبدوڵلای کۆری عەباس (خوا لێیان ڕازی بێ) گوتوو یەتی: وشە گومان هەر کاتیک بۆ ئەهلی ئیمان بە کارهاتبێ لە قورئاندا، بە مانای دنیایی و زانیارییە، بەلام ئەگەر بۆ بێبرۆیان بە کارهاتبێ، بە مانای دوو دلی و دڵ لە دلدانە.

کە جند دەلێن: (وَأَنَا ظَنَنَّا أَنْ لَنْ نُعْجِزَ اللَّهَ فِي الْأَرْضِ)، (الإعْجَازُ: جَعَلَ الْغَيْرَ عَاجِزًا)، واتە: دەستەوسانکردنی بەرانبەر و بێ دەسەلات کردنی، یانی: ئیمە زانیمان کە ناتوانین لەسەر زەوی خوا بێ دەسەلات و دەستە پاچه بکەین، واتە: لە ژێر ڕکێف و دەسەلاتی خوا دەر بچین لەسەر زەوی.

(۲)- ﴿وَلَنْ نُنْجِزَهُ، هَرَبًا﴾، هەر وەها زانیتمان کە هەرگیز بە هەلاتیش خوا دەستەوسان ناکەین، واتە: زانیمان و دنیابووین کە نە لەسەر زەوی توانامان بەسەر خوادا هەیەو، نە بە ڕاکردنیش لێی دەرباز دەبین و لە دەسەلاتی خوا قوتار دەبین.

۳- ﴿وَأَنَا لَمَّا سَمِعْنَا الْهُدَىٰ ؕ أَمَّا يَٰهٖ﴾ به دُنْیایی ئیمه هەر له گه‌ل گوییستی
 رینمای بووین، پرومان پیهینا، وشه‌ی (هُدَى) ده‌گونجی مه‌به‌ست پپی قورئان بی و،
 ده‌شگونجی مه‌به‌ست پپی کوی ته‌و ئایین و به‌رنامه‌یه بی که خوا ﷺ بو پیغه‌مبه‌ری
 خوی ﷺ دایه‌زاندوه، وشه‌ی (لَمَّا) وه‌ک پیشتیش گوتووومه‌نه: کاتیکی دیارییکراو
 ده‌گه‌یه‌نی.

که ده‌لین: ﴿وَأَنَا لَمَّا سَمِعْنَا الْهُدَىٰ ؕ﴾ (آی: لَمَّا سَمِعْنَا الْقُرْآنَ الْحَاوِيَّ عَلَى
 الْهُدَىٰ أَمَّا بِهِ مِنْ غَيْرِ تَلْعَثُمْ، وَذَلِكَ لِأَنَّ الْمُؤْمِنَ بِرَبِّهِ لَا يَخَافُ نَقْصًا فِي أَجْرِهِ وَلَا
 زِيَادَةً فِي وَزْرِهِ)، یانی: هەر که گویمان له قورئانی رینمای وه‌خوگر بوو، پرومان
 پی هینا، به‌بی ته‌ته‌له‌کردنی زمان، ته‌ویش له سو‌نگه‌ی ته‌وه‌وه که برودار
 به په‌روه‌ردگاری، نه مه‌ترسی که مک‌ردنه‌وه‌ی پاداشته‌که‌ی و نه زیاد کردنی
 گونا‌هه‌که‌ی هه‌یه.

۴- ﴿فَمَنْ يُؤْمِنُ بِرَبِّهِ ؕ﴾ به دُنْیایی هەر که سی‌ک پروا به په‌روه‌ردگاری به‌ینی، (مَنْ):
 (مَنْ) (الشَّرْطِيَّةُ) یه، یاخود مانای مه‌رج ده‌گه‌یه‌نی، هەر که سی‌ک به مه‌رجیک ئیمان
 به‌ینی به په‌روه‌ردگاری.

۵- ﴿فَلَا يَخَافُ بَخْسًا وَلَا رَهَقًا ؕ﴾ (ثم ف) ه بو وه‌لامی مه‌رجه‌که‌یه، به دُنْیایی
 مه‌ترسی که مک‌ردنه‌وه‌ی نیه، مه‌ترسی زیاد کردنیشی نیه، یانی: مه‌ترسی که مک‌ردنه‌وه‌ی
 پاداشتی نیه، مه‌ترسی زیادکردنی پاداشتیشی نیه.

که ده‌فه‌رموی: ﴿وَأَنَا لَمَّا سَمِعْنَا الْهُدَىٰ ؕ أَمَّا يَٰهٖ﴾ ته‌مه ته‌وه ده‌گه‌یه‌نی
 که جندیش وه‌ک مرو‌قان ته‌رکدار کراون، چونکه ده‌لین: هەر له گه‌ل گوییستی
 فه‌رمانی خوا بووین، پرومان پیهینا، دوایش ده‌لین: هەر که سی‌ک پروا به
 په‌روه‌ردگاری به‌ینی، نه مه‌ترسی که مک‌ردنه‌وه‌ی پاداشتی هه‌یه، نه مه‌ترسی
 زیادکردنی سزای هه‌یه.

کهواته: جندیش وهك مروّقان - وهك پیشتر گوتمان و بهلگهشمان لهو بارهوه
 هیئانهوه له نیو کورته باسهکهدا - ئهركدار کراون و، ئهوانیش دوینراون به
 بهرنامهکانی خواو، پیغهمبهران بو ئهوانیش نێردراون، کهواته: ئهوهی ههندیك
 له توێژه رهوانی قوربان گوتوو یانه له تهفسیری ئهوه ئایهتهدا که دهفهرموون:
 ﴿وَأَنَا لَمَّا سَمِعْنَا الْهُدَىٰ ؕ آمَنَّا بِهِ ؕ﴾ به دنیایی ئیمه کاتیک گوییستی رینمایی
 بووین، پرومان پیهینا، بو وینه:

(إبن عاشور) له تهفسیرهکی خوی دا^(۱) دهلی: (وَهَذَا لَا يَقْتَضِي أَنَّ الْجِنَّ
 مُكَلَّفُونَ بِشَرَائِعِ الْإِسْلَامِ)، واته: ئهمه خوازیاری ئهوه نیه که جندیش ئهركدار
 کراون، پابهند کراون به بهرنامهکانی ئیسلام، دهلیین: به پیچهوانهوه: ئهمه
 بهلگهیه له سه رهوهی ئهوانیش ئهركدار کراون به پروا هیئان به ئیسلام و
 پابهندی به ئیسلامهوه، مانای ئایهتهکهش زۆر پروونهو پیم وایه (إبن عاشور)
 لهوهدا خراب بهههلهدا چوو!

ههچهنده پیشتریش لهو بارهوه دواوین، بهلام ئهمهش چهند بهلگهیهکی
 دیکه به کورتیی و گوشراوی:

۱- جندیش وهك مروّقان ئهركدار کراون به خواپهرستی و لهسهریان پیوست کراوه
 بهندایهتی بو خوا بکه: ﴿وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ﴾ (الذاریات،
 واته: جندو مروّقم تهنیا بو ئهوه هیئانهدی که همپهرستن.

۲- ههروهها خوا له سوورهتی (الرحمن) دا سی و یهك (۳۱) جاران جندو مروّقان
 دهوین، که له یهکێک له دواندنهکانی دا خوا ی پهرهردگار دهفهرموی: ﴿يَمَعَشَرِ
 الْجِنَّ وَالْإِنسَ إِنِ اسْتَطَعْتُمْ أَنْ تَنْفُذُوا مِنْ أَقْطَارِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ فَانْفُذُوا لَا تَنْفُذُونَ إِلَّا
 بِسُلْطَانٍ﴾ (۳۲) ئه ی کۆمهلی جندو مروّ! ئهگەر توانیتان دهبرچن له سنورهکانی
 ئاسمان و زهوی، دهبرچن، بهلام ده رناچن مهگهر به دهسهلات (دهسهلاته کهشتان نیه).

بېگومانیش جند و مروّف به مەبەستی پاگردن له سزای خوا هەوڵی
دەرچوون له سنوورەکانی ئاسمان و زەوی دەدەن.

۳- هەروەها خوا دەفەرموی: ﴿سَنَفْرُغُ لَكُمْ أَيُّهَ الثَّقَلَانِ﴾ (۳۱) واتە: خۆمانتان بۆ
یەکلایی دەکەینەو، ئەو دوو دروستکراوە قورسەکە، کە سەر زەوێتان قورس کردو،
ئەجا مادام خوا خۆی یەکلایی بکاتەو بۆ سزاو پاداشتی جند و مروّف، کەواتە: دیارە
هەردووکیان هەم سزاشیان هەیە و هەم پاداشتیشیان هەیە، ئەوێش زۆر پوونە، بەلام
نازانم (ابن عاشور) پەحمەتی خۆی لێ بێ بۆچی ئەوێ گوتو، هەندێکی دیکەش له
زانایان جوړێک لهو جوړە بیرۆکەو ئیعتقادانەیان هەبوو.

کە خوا دەفەرموی: ﴿فَمَنْ يُؤْمِنُ رَبِّهِ﴾، بە دنیایی هەر کەسێ پڕوا بهێنێ
بە پەرەردگاری، ﴿فَلَا يَخَافُ بَخْسًا وَلَا رَهَقًا﴾، نە ترسی کەمکردنەو (بَخْس) ی
هەیه، نە ترسی زیاده خستەسەر (رَهَق) ی هەیه، (البَخْس: الغبن في الأجر ونحوه،
والبَخْس: الإنقاص)، (بخس): بریتیه له لێ داشکان و زیان وەبەر کەوتن، له
پاداشت و وێنە ی ئەوێ دا، هەروەها (بخس) لێ کەمکردنەوێشە.

(رَهَق: أي ظلم في الأعمال السيئة بالإضافة إليها)، (رَهَق) واتە: ستم و خستە
سەری سزای زیاد، واتە: نە له پاداشتی کردووە چاکەکانی کەم دەکری و، نە
له سزای کردووە خراپەکانیشی زیاد دەکری.

مەسەلە ی پینجەم:

جندیش کەسانی بۆ خوا ملکەچ و هی لادەریشیان تیدان، بیگومان ملکەچان لەسەر راستیی و بە مراد گەیشتن خەفتاون و، دەستگیریشیان کردووە، بەلام کافران و لادەران و ستەمکاران دەبنە سووتەمەنی دۆزەخ:

خوا دەفەرموی: ﴿وَأَنَا مِنَ الْمُسْلِمُونَ وَمِنَّا الْقَاسِطُونَ فَمَنْ أَسْلَمَ فَأُولَئِكَ تَحَرَّوْا رَشَدًا﴾ (۱۴) وَأَمَّا الْقَاسِطُونَ فَكَانُوا لِجَهَنَّمَ حَطَبًا ﴿۱۵﴾

شیکردنەوهی ئەم دوو ئایەتە، لە سێ برگەدا:

(۱)- ﴿وَأَنَا مِنَ الْمُسْلِمُونَ وَمِنَّا الْقَاسِطُونَ﴾ هەر وەها بە دنیایی ئیمە ملکەچانیشتان هەن و لادەرانیشمان هەن، (مُسلِم) لەسەر کێشی (مُفْعِل) ناوی بکەر (إِسْم فَاعِل) ه، واتە: ملکەچ، کەسێک مل و گەردنی خۆی کەچ کردووە بۆ خوا ﷻ، (قَاسِط: إِسْم فَاعِل مِنْ قَسَطَ، قَسِطًا، وَقُسُوطًا أَي: جَارٍ، فَهُوَ كَالظُّلُمِ)، کەواتە: (قَاسِط)، واتە: ستەمکار یان لادەر، لە (قَسَطَ، قَسِطًا، وَقُسُوطًا) هەواتو، واتە: (ظَلَمَ أَوْ جَارَ) ستەمی کرد یان لایدا، واتە: ئیمە هەم ملکەچانمان هەن بۆ خوا ﷻ شوینکەوتووانی ئیسلام و، هەم لادەران و ستەمکارانیشتان هەن.

(۲)- ﴿فَمَنْ أَسْلَمَ فَأُولَئِكَ تَحَرَّوْا رَشَدًا﴾ هەر کەس ملکەچ و گەردنکەچ بووبێ (بۆ خوا ﷻ)، { (مَنْ) هەم بۆ تەق و هەم بۆ کۆش بەکاردی }، ئا ئەوانە ی ملکەچ بوون، لەسەر راستیی خەفتاون، لە بە مراد گەیشتن و پێ راستگرتن خەفتاون و بۆ ئەو تیکۆشاوان، (التَّحَرَّى: طَلَبُ الْحَرَى وَالْحَرَى جَانِبُ الشَّيْءِ)، (حَرَى) بە مانای تەنیشتی شتێک دی، ئنجا کەسێک بەرەو تەنیشتی شتێک بچێ، پرووی لەو شتە کردووە، هەر وەها (التَّحَرَّى: طَلَبُ الْحَرَى، وَهُوَ الشَّيْءُ الَّذِي يَنْبَغِي أَنْ يُفْعَلَ)، بەمانای داواکردنی (حَرَى) یه، ئەویش بریتیە لەو شتە ی پێویستە بکری، وەک لە عەرەبییدا دەگووترێ: (بِالْحَرَى أَنْ تَفْعَلَ كَذَا) شایستە یه تۆ ئەو بەکە ی، یان دەگووترێ: (أَحَرَى أَنْ تَفْعَلَ كَذَا)، وا باشتەر تۆ فلان شتە

بکە، کەواتە: ﴿تَحَرَّوْا رَشَدًا﴾، بە دواى سەر راستیی دا گەراون و سۆراغیان کردو، له بەمراد گەیشتن بە ئامانج گەیشتن، خەفتاون و پێشگەشتوون.

۳- ﴿وَأَمَّا الْقَاسِطُونَ فَكَانُوا لِجَهَنَّمَ حَطَبًا﴾، بەلام ستمکاران و لادەران ئەوانە بوونە سووتەمەنیی دۆزەخ.

گێردراوەتەوه له (حجاج بن يوسف الثقفي) که دەیهوێ سەعیدی کۆری جوبەیر بکوژێ، که یه کێک بووه له زاناوانی شوێنکهوتوو (تابعین)، پیاویکی زۆر گەورەو زۆر صالح و زۆریش بوێر بووه، لێی دەپرسی: له بارەى منەوه چی دەلێی؟ سەعیدیش کۆری جوبەیریش دەلێ: (قَاسِطٌ عَادِلٌ)، تۆ هەم (قَاسِطٌ) ی هەم (عَادِلٌ)، خەلکەکەى لهوێن، دەلێن: (مَا أَحْسَنَ مَا قَالَ)، قسەیهکی چەند باشی له بارەى (حجاج) هەو کرد، (فَقَالَ الْحَجَّاجُ: يَا جَهْلَةَ! إِنَّهُ سَمَّاني ظَالِمًا مُشْرِكًا، وَتَلَا لَهُمْ قَوْلَهُ تَعَالَى: ﴿وَأَمَّا الْقَاسِطُونَ فَكَانُوا لِجَهَنَّمَ حَطَبًا﴾، وقوله: ﴿ثُمَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ يَعْدِلُونَ﴾ (۱) الأنعام)، هەججاج بە سەعیدی کۆری جوبەیر دەلێ: چۆنم ناو دەنێی؟ ئەویش دەلێ: (قَاسِطٌ عَادِلٌ)، تۆ لادەری و ڕێ لارکەری، ((عَدَلَ عَنِ الطَّرِيقِ أَي: مَالَ) له ڕێهه که لایدا)، خەلکەکەى لهوێن دەلێن قسەیهکی چەند باشی کرد، هەججاجیش دەلێ: ئەى نەفامەکان! منى بە ستمکارو بە هاوبەش بو خوا دانەر ناوژەد کردو! ئنجا قسەى خواى بەرزى خوێندەوه که دەفەرموێ: ﴿وَأَمَّا الْقَاسِطُونَ فَكَانُوا لِجَهَنَّمَ حَطَبًا﴾، بەلام لادەران دەبنە سووتەمەنیی دۆزەخ، هەروەها قسەى خواى پەروەردگار که دەفەرموێ: ﴿ثُمَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ يَعْدِلُونَ﴾ (۱) الأنعام، ئنجا ئەوانەى بێپروان، هاوبەش بو پەروەردگاریان دادەنێن، یاخود ئەوانەى بێپروان بە پەروەردگاریان، لادەدن، (يَعْدِلُونَ أَي: يَمِيلُونَ، يَنْحَرِفُونَ).

لێره که دەفەرموێ: ﴿فَكَانُوا لِجَهَنَّمَ حَطَبًا﴾، (وَإِقْحَامٌ فِعْلٌ «كَانُوا» لِتَحْقِيقِ مَصِيرِهِمْ إِلَى النَّارِ حَتَّى كَانَتْهُمْ كَانُوا كَذَلِكَ مِنْ زَمَنٍ مَضَى)، (كانوا): که خراوەتە

نیو ئەو ڕستەییەو بەو ساغکردنەوێ سەرەنجامەکیانە کە بەرەو ئاگرە، وەك لە کاتی پیشترەوێش ئەوان هەر بەو شیوەیە بووبن.

لێرەدا قسەییەکی (الرَّمَحْشَرِي) دینین، کە (محاسن التأویل)^(۱) لێی خواستۆتەو دەلی:

(وَقَدْ زَعَمَ مَنْ لَا يَرَىٰ لِلْحِجْنِ ثَوَابًا أَنَّ اللَّهَ تَعَالَىٰ أَوْعَدَ قَاسِطِيهِمْ وَمَا وَعَدَ مُسْلِمِيهِمْ، وَكَفَىٰ بِهِ وَعِيدًا، أَيُّ فَأُولَٰئِكَ تَحَرَّوْا رَشَدًا، فَذَكَرَ سَبَبَ الثَّوَابِ وَمُوجِبَهُ، وَاللَّهُ أَعْدَلُ مِنْ أَنْ يُعَاقِبَ الْقَاسِطَ وَلَا يُثِيبَ الرَّاشِدَ)، زەمەخشەری لە کۆمەڵی موختەزێلە بوو، بەلام لە ڕووی ڕەوانبێژییەوێ لە ڕووی تێگەشتنی قورئانەو، لە زۆر لە ئایەتەکان تێگەشتنی زۆر وردو جوانی هەیە.

دەلی: هەندێک پێیان وابوو، جندەکان پاداشتیان نیە، بە بەلگەیی ئەوێ خوا ی خوای بەرز هەرەشەیی کردووە لە لادەرەکانیان، بەلام بەلێتی نەداوە بە ملکه چەکانیان، فەرموویەتی: ﴿فَمَنْ أَسْلَمَ فَأُولَٰئِكَ تَحَرَّوْا رَشَدًا﴾، ئەوانەیی ملکه چ بوون (بۆ خوا) لە ڕێی راست و لەسەر راستیی و بە مراد گەشتن خەفتاون، بەلام باسی پاداشتیان ناکات، ﴿وَأَمَّا الْقَاسِطُونَ فَكَانُوا لِجَهَنَّمَ حَطَبًا﴾، بەلام لادەرەکان دەبنە سووتەمەنی دۆزەخ، (الرَّمَحْشَرِي) دەلی: ئەوێ نەبەسە کە بەلێن و گەشتی خوا هەبێ بۆ چاکەکانیان و ملکه چەکانیان، کە خوا فەرموویەتی: ﴿فَمَنْ أَسْلَمَ فَأُولَٰئِكَ تَحَرَّوْا رَشَدًا﴾، ئەوانە لەسەر راستیی و بە ئامانج گەشتن خەفتاون، هۆکارو پێویستی پاداشتەکی باسکردوون، دوایی دەلی: خوا لەو دادگەرترە کە بابای لادەر، سزا بدات، بەلام بابای سەر راست و بە ئامانج گەشتوو بە مراد گەشتوو، پاداشت نەداتەو، قسەکەشی زۆر جوان و بەجێیە، بەلام ئەگەر سوورەتی (الرَّحْمَن) بەبەلگە بهێنرێتەو - بە بۆچوونی من - بەلگە کە بەهێزتریش دەبێ، لەسەر ئەوێ جندیش وەك مەروغان و وەك چۆن سزا چاوەرێیان دەکات، پاداشتی چاوەرێیان دەکات، چ لە دنیاو چ لە دواڕۆژدا.

مەسەلەى شەشەم:

ئەگەر بىت و مروؤف و جند لەسەر راستە پىنى خوا راوەستاو بن، خواى بەخشەر ئاوى زۆرو زولالمان بەسەردا دەبارىنى، تاكو بەو تاقىيان بکاتەو، هەر کەس يکیش لە يادى خوا لادەر بى، بە سزای سەختەو گەفتارى دەکات:

﴿وَالْوِاسْتَقَمُوا عَلَى الطَّرِيقَةِ لَأَسْقَيْنَهُمْ مَّاءً غَدَقًا ۖ لَنُنْفِثُهُمْ فِيهِ ۖ وَمَنْ يُعْرِضْ عَنْ ذِكْرِ رَبِّهِ يَسْلُكْهُ عَذَابًا صَعَدًا﴾ (۱۷)

شىکردنەوێ ئەم دوو ئایەتە، لە پىنج بەرگەدا:

۱- ﴿وَالْوِاسْتَقَمُوا عَلَى الطَّرِيقَةِ﴾ هەر وەها ئەگەر لەسەر پىياز راوەستاو بوونایە، لێرەدا زانایان لەسەر ئەو یە کەدەنگن، کە دەبى (أَلَوْ) بەسەر (فتح) بخوێتەتەو، لێرەدا دەبى (أَنْ) فەتەحەى هەبى، کە لە ئەسڵدا (وَأَنْ لَوْ اسْتَقَامُوا) یە، نابى بگوترى: (وإن)، بە دلىیای ئەگەر راوەستاو بوونایە لەسەر پىياز، واتە: لەسەر راستە پىنى خوا، کى راوەستاو بووایە؟

أ- دەگونجى مەبەست پىنى (قَاسِطُونَ) بى، یانى: لادەرەکان راوەستاو بوونایە.

ب- دەگونجى مەبەست مروؤفەکان بن.

ج- دەشگونجى مەبەست مروؤف و جند بى، ئەگەر هەموویان راوەستاو بوونایە، منیش ئەو مانایەى سییەمم زیاتر بە دلە، (وَالْإِسْتِقَامَةُ عَلَى الطَّرِيقَةِ: اسْتِقَامَةُ السَّيْرِ فِي الطَّرِيقِ، وَهِيَ السَّيْرُ بِالطَّرِيقِ دُونَ اعْوَجَاجٍ)، (إِسْتِقَامَةُ) ئەو یە لەسەر ئەو پىیە بە پىکی بپروا بەبى لادان و خوارو خىچى، ئەگەر وایانکردبایە:

۲- ﴿لَأَسْقَيْنَهُمْ مَّاءً غَدَقًا﴾، ئاویکی زۆرو زولالمان پى دەنۆشین، (الماء الغدق: الماء الكثير) ئاوى زۆر.

(۳) - ﴿لَنَقْنَنَّهُمْ فِيهِ﴾، تاكو تتياندا تاقييان بكهينهوه، (أي: لِنَخْتَرِهِمْ فِيهِ)، تاكو تاقييان بكهينهوه بهو ئاوه زۆرو زولآلهی بۆمان دابهزاندوون، چونكه گوتراوه: ئاوو ئاوه دانیی، ئاوه سهرچاوهی ههموو نيعمهتهكانی ديكهيه.

(۴) - ﴿وَمَنْ يُعْرِضْ عَنْ ذِكْرِ رَبِّهِ﴾، ههر كه سيكيش له يادی پهروهردگاری لابدات و پروو وه چه رخيئي، (ذِكْر) دهگونجی:

أ- مه بهست پي قورئان بئ.

ب- يان به ندایه تیی بۆ خوا بئ.

ج- يان به رنامهی خوا بئ.

(۵) - ﴿يَسْأَلُكَ عَذَابًا صَعَدًا﴾، (خوا) دهیخاته ئازارو سزایه کی سهخت و قورسهوه، خویندر اویشتهوه: (نَسْأَلُكَ أَي: نُدْخِلُهُ)، دهیخهینه نئو، سزایه کی قورس و به زهحمهت، (عَذَابًا صَعَدًا أَي: شَاقًّا صَعْبًا يَعْلُو الْمُعَذَّبَ وَيَغْلِبُهُ)، سزایه کی سهخت كه به سهر بابای سزادراو و ئازادراودا زآل ده بئ و دایده پۆشی.

لهو بارهوه ئهو قسهیهی خهليفه عومه ر ﷺ ده ئین، كه گوتوو یه تی: (مَا تَصْعَدَنِي شَيْءٌ مَا تَصْعَدَنِي خُطْبَةُ النَّكَاحِ، أَي: مَا شَقَّ عَلَيَّ)، واته: هيچ شتيكم هيئده له سهر قورس نه بووه، وهك وتاری خوازييني له سهر دلم قورسه و پيم زهحمهته.

ده ليم: پيم وایه پي زهحمه تیه که ی له بهر ئه وه بووه، عومه ر (خوا ليی رازی بئ)، پیاویکی یه کجار راست و ساغ و بئ گری و گوڵ و گرفت بووه، ئنجا له خوازييني شدا ده بئ به راستی باسی ئه وه كه سه بکه ی كه ئافره ته که ی بۆ ده خوازی، ئنجا كه سيفه تی خراپيشی بووبن، له سهر دلی قورس بووه، سيفه ته خراپه کانی باس نه کات و، ناشگونجی باس بکری، وای تیده گهم بۆیه پي قورس بووه.

وشەى (صَعْدًا) چاۋگە (وَصِفَ بِهِ مُبَالَغَةً أَي: مَشَقَّةً)، ۋەك زىدەپۇيى كراۋە بە ۋەسەف، واتە: قورسايى و سەختى، (صُعُود) يانى: دەرۋويەكى سەخت كە خەلك لىتى سەردەكەۋى، (الطبري) بە ژمارە: (۳۵۲۱۷) لە مۇجاھىدەۋە (صَعْدًا) ى بە: (مَشَقَّةٌ مِنَ الْعَذَابِ) سزايەكى سەخت، مانا كىردە، ھەرۋەھا (الطبري) بە ژمارە: (۳۵۲۲۱) لە قەتادەۋە ھىناۋىيەتى كە گوتۇۋىيەتى: (صَعْدًا أَي: عَذَابًا لَا رَاحَةَ فِيهِ)، سزاۋ ئازارىك كە ھىچ ئاسوودەيى و ھەسانەۋى تىدا نىھ.

راڭەياتىدى مەكتەپى مەۋىنەتلى ئالىي باپىر

archive.org/details/@alibapir

Alibapir

Google Play

App Store

QR Code 1

QR Code 2

بىزنىڭ بىز مۇھىم مۇۋەپپەقىيەتلىرىمىز

AliBapir/عەل باپىر

YouTube

Alibapir

QR Code 3

QR Code 4

QR Code 5

راڭەياتىدى مەكتەپى مەۋىنەتلى ئالىي باپىر

مەسەلەى حەوتەم:

مژگەوتەکانیش و ئەندامەکانى کړنووش پى بردنیش هی خوان، بۆیه شایستهى پەرستړان تەنیا خوايه ﷺ:

خوا ده فەرموى: ﴿وَأَنَّ الْمَسْجِدَ لِلَّهِ فَلَا تَدْعُوا مَعَ اللَّهِ أَحَدًا﴾ (۱۸)

شیکردنەوهى ئەم ئایەتە، لە دوو برگەدا:

۱- ﴿وَأَنَّ الْمَسْجِدَ لِلَّهِ﴾ بە دنیایی مژگەوتەکان (یان: ئەندامەکانى کړنووش بردن) هی خوان، لێره شدا قورئانخوینەکان لەسەر ئەو یە کدەنگن، که (أَنَّ) لێره دا بە فەتەحەى هەمزه که دەخوێتریتەوهو، بە دنیایی مژگەوتەکان هی خوان:

أ- (مَسَاجِد) کۆى (مَسْجِد)ه، که ئەو شوینەیه دروستکراوه بۆ نوێژ تیدا کردن و کړنووش تیدا بردن.

ب- یاخود (مَسَاجِد) ئەو ئەندامانەن که کړنووشیان لەسەر دەبرد، که حەوت ئەندامن: (نیوچهوان و هەردوو دەست و هەردوو ئەژنۆو هەردوو سینگی پێیهکان)، واتە: ئەو ئەندامانەى خوا بۆ مروۆقى خولقاندوون و کړنووشیان لەسەر دەبات، بەس هی خوان.

۲- ﴿فَلَا تَدْعُوا مَعَ اللَّهِ أَحَدًا﴾، کهواتە لەگەڵ خوادا لە کەسى دیکە مەپارێنەوه.

بێگومان وشەى (مَسَاجِد) زیاتر بە مانای کۆى (مسجد) مژگەوت هاتوهو، ئیمە لە سوورەتى (النور) دا باسیکی مژگەوتمان کردوه، لە تەفسیری ئایەتەکانى: (۳۶ و ۳۷ و ۳۸) دا، بۆیه لێره ناچینه نپو ورده کارییهکانى باسى مژگەوت و، حوکمەکانى مژگەوت و، چۆنیەتیی مامەلە کردن لەگەڵ مژگەوتدا.

مەسەلەى ھەشتەم و كۆتايى:

كاتىك بەندەى خوا موھەممەد ﷺ ھەلسا بۆ لىپارانه وەى خواو بەندايەتیی بۆ کردنى، جندەكان ھىندە دەورىان قەرەبالغ کرد، نيزيك بوو كەلەكەى لەسەر بکەن و لەسەرى كۆبينەو:

خوا دەفەرموى: ﴿وَأَنَّهُ لَمَّا قَامَ عَبْدُ اللَّهِ يَدْعُوهُ كَادُوا يَكُونُونَ عَلَيْهِ لِبَدًا ۝۱۹﴾

شىكردنەوہى ئەم ئايەتە، لە دوو برگەدا:

(۱)- ﴿وَأَنَّهُ لَمَّا قَامَ عَبْدُ اللَّهِ يَدْعُوهُ﴾ {خویندراویشەتەوہ: (وَإِنَّهٗ)، (نَافِع) وای خویندۆتەوہ}، بە دلتیایى کاتىك بەندەى خوا ھەلسا، لى دەپارايەوہ، لە كى؟ بىگومان لە خوا ﷺ.

(۲)- ﴿كَادُوا يَكُونُونَ عَلَيْهِ لِبَدًا﴾، نزيك بوو كەلەكەى لەسەر بکەن، واتە: جندەكان لەسەرى كۆ ببنەوہو بکەونە سەر يەك لە دەورى پىغەمبەرى خوا ﷺ، وشەى (لِبَدًا) خویندراویشەتەوہ: (لِبَدًا) یانى: جندەكان ھىندە مكوور بوون و تامەزرۆ بوون، گوێيان لە پىغەمبەرى خوا ﷺ بى، كە ھەلسا بۆ لىپارانه وەى خواو، قورئانخویندن و، پەرستنى خواو، لە دەورى قەرەبالغ بوون و چوونە نيزيكى، خەريك بوو بکەونە سەر يەك، چونكە (لِبَدًا)، (جَمْعُ لِبْدَةٍ أَيْ: مُجْتَمِعَةً)، شتىكى خربۆوہ سەر يەك، يان (لِبَدًا) كۆى (لِبْدَةٍ) يە (أَيْ: جَمَاعَاتٍ، تَلَبَّدَ شَيْءٌ عَلَى شَيْءٍ أَيْ اجْتَمَعَ)، واتە: شتىك خربۆوہ سەر يەك.

(الطبري) ئاواى مانا لىكداوہتەوہو دەلى: (كَادُوا يَكُونُونَ عَلَى مُحَمَّدٍ جَمَاعَاتٍ بَعْضُهَا فَوْقَ بَعْضٍ، وَاحِدُهَا: لِبْدَةٌ، وَفِيهَا لُغَتَانِ: كَسْرُ اللَّامِ لِبْدَةٌ، وَمَنْ كَسَرَهَا جَمْعُهَا: لِبْدٌ، وَضَمُّ اللَّامِ لِبْدَةٌ، وَمَنْ ضَمَّهَا جَمْعُهَا: لِبْدٌ بِضَمِّ اللَّامِ، أَوْ لَا يَبْدُ؛ وَمَنْ جَمَعَ لَا يَبْدُ قَالَ: لِبْدًا، مِثْلُ رَاكِعٍ وَرُكْعَا)، واتە: خەريك بوو (جندەكان) كۆمەل كۆمەل لەسەر يەك كەلەكە بن (لە لای پىغەمبەرى خوا ﷺ)، (لِبْد) كۆى (لِبْدَةٍ) يە، كە ئەویش دوو لەھجەى تىدا ھەن:

(لَبَدَة) که به (لَبَد) کو ده کریته وه، (لَبَدَة) که به (لَبَد) کو ده کریته وه، یا خود (لَبَد) تاکه کهی بریتیه له (لَبَد) و به (لَبَد) یش کو ده کریته وه، وهك (راکع و رُکع)، واته: رکوع به رو رکوع به ره کان.

ئنجنا ئەمه دوو واتایان بو لیکداونه وه:

یه که م: جنده کان خه ریک بوون له سه ر پیغه مبه ری خوا ﷺ که له که بن، بو ئەوه ی گو ی له قورئان بگرن، وهك (الضحاک) که (الطبري) به ژماره (۳۵۲۲۹) لییه وه هینا وه ده لی: (كَادُوا يَرْكَبُونَهُ حِرْصًا عَلَى مَا سَمِعُوا مِنْهُ مِنَ الْقُرْآنِ) خه ریک بوو بچنه سه ر پیغه مبه ری خوا ﷺ و که له که بن، له به ر ئەوه ی زۆر سوور بوون گو ییان له قورئان بی.

دوو ه م: هه ندیکیش گو تو ویا نه و (الطبري) ئەم رایه ی زیاتر په سند کردوه، ده لی: (وَأَوَّلِي الْأَفْوَالِ بِالصَّوَابِ فِي ذَلِكَ قَوْلُ مَنْ قَالَ: ذَلِكَ خَبْرٌ مِنَ اللَّهِ عَنْ أَنَّ رَسُولَهُ مُحَمَّدًا ﷺ لَمَّا قَامَ يَدْعُوهُ، كَادَتِ الْعَرَبُ تَكُونُ عَلَيْهِ جَمِيعًا فِي إِطْفَاءِ نُورِ اللَّهِ)، له پیشتی نی قسان له راستیه وه، قسه ی که سیکه گو تو ویه تی: ئەمه هه والدا نیکه له خوا وه، که پیغه مبه ره که ی موحه ممه د ﷺ کاتیک هه لسا وه له خوا پارا وه ته وه و خوا ی په رستوه، عه ره به کان خه ریک بوون هه موویان که له که بن له سه ر یه ک، بو کوژانه وه ی ئەو پروونا کییه ی خوا پییدا ناردوه.

هه روه ها له (قتاده) وه هینا ویه تی به ژماره: (۳۵۲۳۳) ده لی: (لَمَّا قَامَ النَّبِيُّ ﷺ تَلَبَّدَتِ الْإِنْسُ وَالْجِنُّ وَحَرَّضُوا عَلَى أَنْ يُطْفِئُوا هَذَا النُّورَ الَّذِي أَنْزَلَهُ)، کاتیک پیغه مبه ره ﷺ هه لسا (بانگه وازی کرد بو لای خوا و خوا ی په رست)، جندو مرو ف هه موویان له سه ر یه ک که له که بوون، سوور بوون له سه ر ئەوه ی ئەو پروونا کییه ی خوا ناردو ویه تی، خه فه ی بکه ن و بیکوژیننه وه و له به ی نی به رن.

هه رچه نده (الطبري) وا ده لی: به لام من وای تیده گه م ئەو رایه راستر بی که با سی جنده، چونکه سووره ته که با سی جند ده کات، به لی ئەوه ش ده گریته وه، بیگومان کافره کانی جندو مرو فیش گه له کومه کییان کردو خه ربوونه وه سه ر یه ک

له دژی پیغهمبهری خوا ﷺ، به لام لی ره دا سیاقه که زیاتر ئه و واتایه پشتر است ده کاته وه، که هه ر باسی جنده و ئه مهش هه ر ده چیتته نیو مه دح کردنی جند، چونکه ئایه ته کانی دیکه ش هه موویان مه دح کردنیانن، که زۆر سوور بوون له سه ر ئه وه ی گوئیان له پیغهمبه ر بئ و، په یامی خوا ی لی وه ربگرن، که خه ریک بوو له سه ر یه ک که له که ببن بو گوئی لیگرتنی پیغهمبه ری خوا ﷺ.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ

❖ دهرسی دووهم ❖

پېناسەي ئەم دەرسە

ئەم دەرسە لە نوۆ ئايەتی کوۆتایی سووڤەتی (الجن) پېك دئی، تەوهری سەرەکیان چەند رېنماییه کی خوای بەرزو مەزنە، بو پېغەمبەری کوۆتایی موحمەد ﷺ لە دوو تووی چوار (۴) فەرمان دا، کە بە (قل) بلی، دەست پئی دەکەن، هەر وەها چەند راستییە کی مەزنیشیان لەگەڵدا ئیواخن کراون، کە گرنگترینیان ئەمانەن:

۱- هەر کەس سەرپېچی خواو پېغەمبەرەکی بکات، لە دۆزەخ دا بە هەمیشەیی دەمیئێتەو.

۲- لە کاتی دیتنی سزای هەر پەشە پئی لیکرانیان دا، بېروایان دەزانن کە چەند بېھێزو کەمن.

۳- خوای پەنھانزان جگە لە پېغەمبەران، هیچکەس لە پەنھان و نادیار تابیەت بە خوای ناگادار ناکات، ئەویش دواي دانانی ئیشکچی و پاسەوان لە فریشتان.

﴿قُلْ إِنَّمَا أَدْعُوا رَبِّي وَلَا أُشْرِكُ بِهِ أَحَدًا﴾ (۲۰) قُلْ إِنِّي لَا أَمْلِكُ لَكُمْ ضَرًّا وَلَا رَشَدًا ﴿۲۱﴾ قُلْ إِنِّي لَنْ يُخِيرَنِي مِنَ اللَّهِ أَحَدٌ وَلَنْ أَجِدَ مِنْ دُونِهِ مُلْتَحَدًا ﴿۲۲﴾ إِلَّا بَلَاغًا مِنَ اللَّهِ وَرِسَالَاتِهِ وَمَنْ يَعِصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ، فَإِنَّ لَهُ نَارَ جَهَنَّمَ خَالِدًا فِيهَا أَبَدًا ﴿۲۳﴾ حَتَّى إِذَا رَأَوْا مَا يُوعَدُونَ فَسَيَعْلَمُونَ مَنْ أَضَعُفٌ نَاصِرًا وَقُلْ عَدَدًا ﴿۲۴﴾ قُلْ إِنْ أَدْرَيْتَ أَقْرَبُ مَا تُوعَدُونَ أَمْ يَجْعَلُ لَهُ رَبِّي أَمَدًا ﴿۲۵﴾ عَلِيمُ الْغَيْبِ فَلَا يُظْهَرُ عَلَى غَيْبِهِ أَحَدًا ﴿۲۶﴾ إِلَّا مَنْ ارْتَضَى مِنْ رَسُولٍ فَإِنَّهُ يَسْلُكُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِ رَصَدًا ﴿۲۷﴾ لِيَعْلَمَ أَنْ قَدْ أَبْلَغُوا رِسَالَاتِ رَبِّهِمْ وَأَحَاطَ بِمَا لَدَيْهِمْ وَأَحْصَى كُلَّ شَيْءٍ عَدَدًا ﴿۲۸﴾

مانای دهقاو دهقی نایه تهکان

{(ئەى موحهممەد ﷺ) بَلَى: تەنیا لە پەرورەدگارم دەپارێمەو، هێچ کەس ناکەمە هاوبەشى (لە پەرستندا) ﴿٢٠﴾ بَلَى: بێگومان من نەدوورخستەو، هێچ زیانتانم بەدەستە، نەبە مرادو بە ئامانج گەشتنتان ﴿٢١﴾ بَلَى: بێگومان هێچکەس لە سزای خوا ناپارێزێ و، جگە لەو هێچ پەناگەيەك شك نابەم، (هێچ شتیکم لە سوودو زیانتان بەدەست نیه) ﴿٢٢﴾ مەگەر گەياندنێ پەيامێك لە خواو، گەياندنێ نامەکانی و، هەر کەسیکیش سەرپێچی لە خواو پێغەمبەرەکی بکات، بە دنیایی ئاگری دۆزەخی وەك سزا بۆ هەیه، بە هەمیشەیی تێیدا دەبێ ﴿٢٣﴾ بێپروایان هەر بەردەوام دەبن، تاكو کاتێك ئەوەیان دی، کە گفتیان پێ دەدرێ، باش دەزانن کێ پشتیوانەکی بێ هیزترو ژمارەکی کەمتەر! ﴿٢٤﴾ بَلَى: نازانم ئایا ئەوێ بەلێنتان پێ دەدرێ نێزیکە، یان پەرورەدگارم ماوێهەکی زانراوی بۆ دادەنێ؟ ﴿٢٥﴾ خوا زانای پەنھانە هێچکەس لە پەنھانی تایبەتی خۆی ئاگادار ناکات ﴿٢٦﴾ مەگەر ئەوێ پەسندی بکات لە نێردراویك، بێگومان ئەویش ئێشکچی لە پیش دوو دەستیەو، لەدوايەو دادەنێ ﴿٢٧﴾ تاكو بزانی کە نامەکانی پەرورەدگاریان بە تەواویی بە خەلک گەياندوون و، خواش دەوری ئەوێ داوێ کە (فریشتەکان) لە لایانەو، هەموو شتێکی بە ژماردن سەرژمێر کردوێ. ﴿٢٨﴾}

شیکردنه وهی هه ندیک وشه کان

(لَنْ يُجِيرَنِي): هه رگیز نامپاریزی، (لَنْ يَحْمِيَنِي)، (الْجَارُ: مَنْ يَقْرُبُ مَسْكَنَهُ مِنْكَ) (جار): ئه وهیه خانووه که ی له ئه نیشته وه بی، به کوردیی ده لیین: دراوسێ، (اسْتَجَرْتُهُ فَأَجَارَنِي) واته: په نام پێبرد، ئه ویش منی په نا دا، ﴿وَإِنِّي جَارٌ لَّكُمْ﴾ (٤٨) وهك له سووره تی (الأنفال) دا هاتوه، ئیبلیس به بیروایه کان ده لی: من په ناده ری ئیوهم، (أَجَارَهُ يُجِيرُهُ) واته: په نای دا، په نای ده دا.

(مُلْتَحِدًا): (إِلْتَحَدَ إِلَى كَذَا: مَالَ إِلَيْهِ)، واته: مه یلی به لادا کرد بو لای چوو، (مُلْتَحِدٌ: مُوَضِعُ التَّجَاءِ أَوْ التَّجَاءِ)، (مُلْتَحِدٌ): شوینی په ناپی بردن، یا خود خودی په ناپی بردن.

(أَمَدًا): (الْأَمَدُ: مُدَّةٌ لَهَا حَدٌّ مَجْهُولٌ) ماوهیه که سنووریکی نه زانراوی هه بی، (إِذَا أُطْلِقَ، وَقَدْ يَنْحَصِرُ)، ئه گهر (أَمَد) به ره های بی بگوتری سنووریکی نه زانراوی ههیه، جاری واش ههیه مه به ست پی کاتیکی دیاری بیکراوه، (وَالْفَرْقُ بَيْنَ الزَّمَنِ وَالْأَمَدِ أَنَّ الثَّانِيَةَ بِاعْتِبَارِ الْغَايَةِ)، (زَمَنٌ وَأَمَدٌ) له زمانی عه ره بییدا به مانای کاتیک، ماوهیه ک، دین، به لام (أَمَد) به کاتیک ده گوتری سنووریکی هه بی.

(فَلَا يُظْهَرُ عَلَى غَيْبِهِ أَحَدًا): (أَي: فَلَا يُطْلَعُ) واته: هه چکه س له په نهانه که ی خو ی ئاگادار ناکاته وه.

(يَسْلُكُ): (أَي: يَدْخُلُ، أَوْ يَجْعَلُ)، ﴿يَسْلُكُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِ رَصَدًا﴾، واته: ئیشکچیان له پیش دهستی و دواوهی داده نی، ده گیر ی.

(رَصَدًا): (الرَّصْدُ: الْإِسْتِعْدَادُ لِلتَّرَقُّبِ، وَالرَّصْدُ يُقَالُ لِلرَّاصِدِ وَالْمَجْمُوعِ، وَالْمُرْصُودِ وَاحِدًا كَانَ أَوْ جَمْعًا)، (رَصَدٌ) هه به مانای خو ئاماده کردن دی بو چاودیری، ههروه ها به بابای له بۆسه دا بوو ده گوتری، هه به بۆ تاك هه به بۆ كۆش،

ههروهها (رَصَدٌ) به (مَرْصُود) یش دهگوتری، واته: که سیک که چاودیژی دهگری، بۆی له بۆسه دان، تاك بى یان کو بى.

(وَأَحْصَى كُلَّ شَيْءٍ): واته: هه موو شتیکی سه رژمیر کردوه، (أَي: حَصْلَهُ وَأَحْاطَ بِهِ)، واته: دهووری داوهو سه رژمیری کردوه، (وَالْإِحْصَاءُ: التَّحْصِيلُ بِالْعَدَدِ)، (إِحْصَاء) نهو هیه شتیک بیته دهست به ژماره، که ژماره که ی چهنده.

مانای گشتیی نایه تهکان

خوای پهروهردگار له کوتایی سووپه تی (الجن) دا، چند پینماییهك به پیغمبهری خاتهم ﷺ رادهگهینى، که سه رجه میان چوار پینمایى و نامۆزگارین و، چند راستییه کیشیان نیواخن دهکات.

سه رهتا خوا دهفه رموی: ﴿قُلْ إِنَّمَا أَدْعُوا رَبِّي﴾، بلى: من ته نیا له پهروهردگارم ده پاریمه وه، وهك زۆر جار گوتراوه: (إِنَّمَا: أَدَاةُ الْحَصْرِ وَالْإِبْتَاتِ)، (إِنَّمَا) نامرزی کورته له پینان و چه سپاندنه، واته: کاتیک ده چیته سه ر پسته یهك، مانایه که ی ده چه سپینى و، لهو شته شدا که باسکراوه، کورتی هه لدینى، ﴿قُلْ إِنَّمَا أَدْعُوا رَبِّي﴾، بلى من ته نیا له پهروهردگارم ده پاریمه وه، ﴿وَلَا أُشْرِكُ بِهِ أَحَدًا﴾، هیچ که سیش ناکه مه هاوبه شی، هاوبه شی خوا ﷻ چ له زاتیدا، بلى زاتیکى دیکه هیه جگه له خوا، چ له یه کیک له سیفه ته کانیدا، وهك: به دیه پنه رایه تی و پهروهردگار پیتی و خاوه ندراییتی و، په رستراویتی، یاخود یه کیک له ناوو سیفه ته کانی دیکه ی دا.

﴿قُلْ إِنِّي لَا أَمْلِكُ لَكُمْ ضَرًّا وَلَا رَشَدًا﴾، بلى من هیچ زیانیك و هیچ به مراد گه یاندنیکى ئیوه م به دهست نیه، واته: من خاوه نی لى دوور خسته وه ی زیان نیم له ئیوه و، به نامانج گه یاندن و به مراد گه یاندن ئیوه شم به دهست نیه، ﴿قُلْ إِنِّي لَنْ يُخِيرَنِي مِنَ اللَّهِ أَحَدٌ﴾، نه ی موحه ممه د ﷻ! بلى: به دلنایى من له

بەرانبەر خوادا، یانی: لە بەرانبەر سزای خوادا، هیچکەس پەنام نادات، (لَنْ يَجِيرَنِي، لَنْ يَحْمِيَنِي) نامپاریزی، پەنام نادات، (مِنْ اللّٰه) لە بەرانبەر خوادا، لە بەرانبەر سزای خوادا.

﴿وَلَنْ أَجِدَ مِنْ دُونِهِ مُلْتَحَدًا﴾، هەرگیزیش من جگە لەو، پەناپێردنیکی دیکە شک نابەم، یان پەنا پێراویکی دیکە شک نابەم، (مُلْتَحَد) هەم بە مانای پەنا پێبردن دى، وهك: چاوگ، هەم بە مانای شوینی پەنا پێبردن دى واتە: پەناگە، ئەدى من چیم بە دەستە بۆ تێو؟ ﴿إِلَّا بَلَاغًا مِّنَ اللَّهِ وَرِسَالَاتِهِ﴾، تاکە شتێک کە بۆ تێو بە دەستە، ئەوێه کە لەلایەن خواوە پەيام بگەیهنم و، نامەکان و بەرنامەکانی خواتان پێ بگەیهنم، واتە: من تەنیا گەياندم لەلایەن خواوە بە دەستە، بە تايهت نامەو بەرنامەکانی.

﴿وَمَن يَعِصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ، فَإِنَّ لَهُ نَارَ جَهَنَّمَ خَالِدًا فِيهَا أَبَدًا﴾، هەر کە سێکیش سەرپێچیی بکات لە خواو پێغمەبەرە کەى، ئەو بە دلنایى ناگرى دۆزەخى بۆ هەیه، بە هەمیشەیی تێیدا دەمیێتەو، واتە: هەرگیز لێ نایەتە دەرى.

هەلبەتە لێرەدا کە دەفەرموى: ﴿وَمَن يَعِصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ﴾، هەر کە سێک سەرپێچیی لە خواو پێغمەبەرە کەى بکات، واتە: سەرپێچیی یە کجارە کى، ئەک سەرپێچییە کى بە شى (جزئى)، بە لکو سەرپێچییە کى گشتى کە بە هەموو شیوێهە ک سەرپێچیی بکات لە خواو لە پێغمەبەرى خوا، واتە: بپروا بى، ئەو ناگرى دۆزەخى بۆ هەیه، واتە: ئەگەر بپتە خواونى شتێک، دەبیتە خواونى ناگرى دۆزەخ، کە بە هەمیشەیی تێیدا دەمیێتەو.

﴿حَتَّىٰ إِذَا رَأَوْا مَا يُوعَدُونَ﴾، هەتا کاتێک ئەوێ گەتیان پێ دەدرى، بینیان، یاخود ئەوێ هەرەشەیان پێ لى دەکرى، دیتیان ﴿مَا يُوعَدُونَ﴾، هەم دەگونجى لە (وعد) هەو بى، هەم دەگونجى لە (وعيد) هەو بى، (وَعْدُهُ يَعْدُهُ، وَأَوْعَدَهُ يُوعَدُهُ)، بە لām هەردووکیان کردارى (مضارع)ى نەزانراویان (يُوعَدُ) یه، واتە:

کاتیک ئەوەی بەلێنیان پێ دەدرێ، بینیان، ئنجا بێگومان ئەوەی دەبینن، بۆ ئەوان زۆر جێ ناره‌ه‌تییه، بەلام ئەمە وەک توانج و بە تەوسەوویه، واتە: ئەگەر گەشت و بەلێنیک هەبێ بەوان بدرێ، لە پۆژی دوایدا، هەر ئەوەیه که پێی ناره‌ه‌ت بن و، بریتیه له سزاو جه‌ززه‌یه‌ی خوا، ئەگەر (یوعدون) له (وَعِدَ) یشه‌وه هاتبی، واتە: کاتیک ئەوه‌یان بینێ، که هه‌ره‌شه‌یان پێی لێ ده‌کری، چیان لێ دی؟ ﴿فَسَيَعْلَمُونَ مَنْ أَضَعُفٌ نَّاصِرًا وَأَقْلٌ عَدَدًا﴾، به‌ دلناییه ده‌زانن کێ پشتیوانه‌کی بیهێزتره‌و، کیش ژماره‌که‌ی که‌متره، له‌وێ حالی ده‌بن، ئیستا که به‌ قه‌ره‌بالغی ده‌ووبه‌ری خۆیان ده‌خوێن و، به‌ زۆری ژماره‌یان ده‌خوێن، به‌لام له‌وێ لێیان حالی ده‌بی، کێ پشتیوانه‌که‌ی بیهێزتره‌و ژماره‌که‌شی که‌متره‌!

هه‌میشه‌ بیه‌روایه‌کان پیغه‌مبه‌ری خویان ﷺ هه‌لده‌پێچاو، ته‌نگه‌تاویان ده‌کرد، بێنه‌ ئەوه‌ی خوا هه‌ره‌شه‌ی پێ لێکردووین، بۆمان بێنه، کوا؟ چی لێهات؟ بۆیه‌ خوا ﷻ به‌ پیغه‌مبه‌ری خاته‌م ﷺ ده‌فه‌رموێ و، بۆ جاری چواره‌م له‌و نو‌ ئایه‌ته‌ مو‌با‌ره‌که‌دا وشه‌ی بلی (قُل) به‌کارهاتوه‌: ﴿قُلْ إِنْ أَدْرِي﴾، بلی: نازانم، لێره‌دا (إِنْ) به‌ مانای (ما)ی لابه‌ریه‌، ﴿أَقْرَبُ مَا تُوعَدُونَ أَمْ يَجْعَلُ لَهُ رَبِّي أَمَدًا﴾، ئایا ئەوه‌ی به‌لێنتان پێ ده‌درێ، نزیکه، یاخود په‌روه‌ردگارم ماوه‌یه‌کی بۆ داده‌نی، یاخود: (تُوعَدُونَ) به‌ مانای هه‌ره‌شه‌تان پێ لێ ده‌کری، ئەوه‌ی هه‌ره‌شه‌تان پێ لێ ده‌کری، نازانم ئایا نزیکه، یاخود په‌روه‌ردگارم ماوه‌یه‌کی دیاریکراوی بۆ داده‌نی؟

﴿عَلِمُ الْغَيْبِ﴾، خوا زانای په‌نه‌انه‌ به‌ ره‌هایی، زانای نه‌هێنییه‌کانه، ﴿فَلَا يُظْهَرُ عَلَى غَيْبِهِ أَحَدًا﴾، هه‌چک‌ه‌س له‌ نه‌هێنی و په‌نه‌انی خۆی ئاگادار ناکاته‌وه، (غَيْب) واته‌: په‌نه‌ان، یان: شتیکی نابهره‌ه‌ست، خوا هه‌چ که‌س له‌ په‌نه‌انی خۆی، په‌نه‌انی تایه‌ت به‌ خۆی، ئاگادار ناکاته‌وه، نه‌یفه‌رموووه‌: (فَلَا يُظْهَرُ عَلَى الْغَيْبِ أَحَدًا)، هه‌چک‌ه‌س له‌ په‌نه‌ان ئاگادار ناکاته‌وه، فه‌رمووویه‌تی: له‌ په‌نه‌انی خۆی (غَيْبِهِ) چونکه‌ هه‌ندیک له‌ شته‌ په‌نه‌انه‌کانی دیکه‌ هه‌ن، خوا ﷻ توانای

داوہ بە مروّف پەیان پئی ببات، بۆ ویتە: دیاردەکانی کەشناسیی، باران کە ی دەباری؟ ھەروەھا بەفرو تەرزه؟ کەشی سأل چۆن دەبی؟ ھەروەھا خۆرگیران و مانگیان، فلان ئەستێرە ئاوا جوولە دەکات، فلان خڕۆکە ئاوا، ئەوانەش بە نسبەت کاتی خۆیەو پەنھان بوون، بەلام تێستا خوا توانایەکی داوہ بە مروّف کە ئەو پەنھانە بزانی، بەلام پەنھانیکی تایبەت بە خوا، تەنیا خوا دەیزانی، ئنجا ئەگەر ئەو پەنھانە بریتی بێ لە رۆژی دوایی، ئەوە دیارە تەنانت جیبرییش نەیزانیو، وەك لە فەرماشتەکە ی ناسراو بە: (حدیث جبریل) دا ھاو، ھەروەھا لە سوورەتی (الأعراف) دا خوا دەفەرموی: ﴿لَا يُجَلِّبُهَا لَوْفَهَا إِلَّا هُوَ﴾ جگە لە خۆی ھیچکەس بۆ کاتەکی نایدروەوشییتەو دەری ناخات، یاخود مەبەست پئی ھەموو ئەو پەنھانە بێ، کە تەنیا لەرپی وەحییەو دەزانرێن، ئەوە خوا ﷻ ھیچکەس لە پەنھانی تایبەتی خۆی ئاگادار ناکاتو.

﴿إِلَّا مَنْ أَرْتَضَىٰ مِنْ رَسُولٍ﴾، مەگەر کەسیک پەسندی بکات لە نێردراویک، ئنجا ئەو نێردراو، چ فریشتە بێ، چ مروّف بێت و پیغەمبەر بێ، واتە: (رَسُول) لێرەدا مەرج نیە تەنیا پیغەمبەر بێ، بەلکو دەگونجی مەبەست پئی فریشتە یەکی نێردراو بێ، کە خوا کاروبارەکانیان پئی دەسپێری، بە تایبەت وەحیی ھێنان بۆ پیغەمبەران، کە ھەموویان لە رپی جیبریەو بوون، ئەویش کۆمەلێک فریشتە ی زۆری لەگەڵدان، مەگەر نێردراویک کە خوا پەسندی دەکات، لە ھەندێک لە پەنھانی خۆی ئاگاداری بکاتو، ئەویش بە شیوہ یەکی سنووردار، ئەو ی پیویستە ئەو نێردراو لێ ئاگادار بێ، ﴿فَإِنَّهُ يَسْلُكُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِ رَصَدًا﴾، ئەویش (ئەو نێردراو) خوا ﷻ ھەم لە پیش دوو دەستەکە یەو، ھەم لە دوایەو چاودێران دادەنێ، (رَصَد) بە مانای تێشکچی و چاودێر دی، واتە: لێرەدا بەس ئەو واتایە ھەلدەگرێ، ئەگەرنا (رَصَد) بە مانای (مَرصُود) یش دی، چ تاکی (مَرصُود) چ کۆیەکە ی، (مَرصُود)، واتە: بۆسە بۆدانراو چاودێریکراو، بەلام لێرە تەنیا مەبەست پئی چاودێریکارەو، کەسیکە لە بۆسەدایە بۆ شتێک،

واته: ئەو نێردراوەش که خوا پەسندی دەکات و، لە هەندیک لە پەنھانی خوێ ناگاداری دەکاتەو، ئەویش هەم لە پێش دوو دەستیەو هەم لە دوایەو - واتە: لە هەر چوار دەوری - ئێشکچیان دادەنێ، پاسەوانان دادەنێ، که مەبەست پێی فریشتەکان، تاکو ئەو نەینیی و پەنھانە لەلای ئەو نێردراوەیە، دزە نەکات و شەیتانەکان نەتوانن پەڕی بێن.

ئەجا ئایا بۆچی خواى بەرز بەو شیوەیە دەکات؟ ﴿لَعَلَّكُمْ أَنْ قَدْ أَبْلَغُوا رِسَالَتِ رَبِّكُمْ﴾:

أ- تاکو (خوا) بزانی (فریشتەکان) پەيامەکانی پەروەردگاری خۆیانان گەیاندوون، واتە: تاکو لەسەر ئەرزى واقع بزانی، ئەگەرنا خوا هەر دەزانی، واتە: بۆ ئەوێ زانیەکی خوا ﷻ لە دنیای واقعدا بەرجەستە بێ.

ب- یاخود: تاکو ئەو کەسە که پێغەمبەری کووتاییه ﷺ، بزانی فریشتەکان بە تەواویی پەيامەکانی پەروەردگاریان پێ گەیاندوون، وەك هەموو پێغەمبەران، هەرگیز شەیتانەکان زەفەریان نەبردو، بەو پەنھانەى لە لای فریشتەکانە.

﴿وَأَحَاطَ بِمَا لَدَيْهِمْ﴾، بە دلتیایی خوا دەوری ئەوێ داوێ که لەلایانە، واتە: لە لای فریشتەکانەو لە ژێر چاودییری خوادان و، زانیاریی خوا ﷻ دەوری هەموو شتیکیانی داو، هەموو شتیکیان لە بارەو دەزانی، ﴿وَأَخَصَّ كُلَّ شَيْءٍ عَدَدًا﴾، ژمارەى هەموو شتیکی زانیو، واتە: هەموو شتیکی لە پروی ژمارەو سەرژمێر کردو، ئەندازەى ژمارەى هەموو شتیکی دەزانی.

ئەمانە ئایەتەکانی کووتایی سوورەتی (الجن)، که وەك پێشتریش گوتمان: خوا ﷻ وەك چەند پێنمایەك بە پێغەمبەری خاتەم ﷺ رادەگەیەنێ و، چەند راستیەکی زۆر گەورەو مەزنیش دەخاتەپروو، که ئێمە بە کورتیی قسەمان لێ کردن و، دواتر لە مەسەلە گرنگەکان دا وردتر شییان دەکەینەو.

مهسه له گرنگه کان

مهسه له ی یه که م:

فه رمانکردنی خوا به پیغهمبه ره که ی و پینماییکردنی، که ته نیا خوا په رستنی خوئی و هاوبه ش دانه نانی و، به ده ست نه بوونی زیان دوورخستنه وه، سود گه یاندن و، به جگه له خواو، په نا نه بردنی خوئی و، کورتکردنه وه ی نه رکی خوئی له گه یاندنی په یامی خواو، به خه لک رابگه یه نی:

خوا ده فهرموئ: ﴿قُلْ إِنَّمَا أَدْعُوا رَبِّي وَلَا أُشْرِكُ بِهِ أَحَدًا﴾ (۴۰) ﴿قُلْ إِنِّي لَا أَمْلِكُ لَكُمْ ضَرًّا وَلَا رَشَدًا﴾ (۴۱) ﴿قُلْ إِنِّي لَنْ يُخْرِجَنِي مِنَ اللَّهِ أَحَدٌ وَلَنْ أَجِدَ مِنْ دُونِهِ مُلْتَحَدًا﴾ (۴۲) ﴿إِلَّا بَلَاغًا مِّنَ اللَّهِ وَرِسَالَاتِهِ وَمَنْ يَعْصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَإِنَّ لَهُ نَارَ جَهَنَّمَ خَالِدًا فِيهَا أَبَدًا﴾ (۴۳) ﴿حَتَّىٰ إِذَا رَأَوْا مَا يُوعَدُونَ فَيَسْأَلُونَ مَنْ أضعفُ ناصِرًا وَأَقَلُّ عَدَدًا﴾ (۴۴).

شیکردنه وه ی ته م ثایه تانه، له ده (۱۰) برکهدا:

(۱) - ﴿قُلْ إِنَّمَا أَدْعُوا رَبِّي﴾، بلئ: ته نیا له په روه ردگارم ده پاریمه وه، ته مه خویندراویشه ته وه: (قَالَ إِنَّمَا أَدْعُوا رَبِّي)، (پیغهمبه ر ﷺ) فهرموئ: من ته نیا له په روه ردگارم ده پاریمه وه، ته گهر به (قُلْ) یش بخویندریتته وه، واته: خوا فه رمانی پی ده کات، ته ی موحه ممه د ﷺ! بلئ: من ته نیا له په روه ردگارم ده پاریمه وه، دیاره له سوننه تی پیغهمبه ردا ﷺ هاتوه فهرموویه تی: {الدُّعَاءُ هُوَ الْعِبَادَةُ}، (أخرجه أحمد: ۱۸۴۱۵، وابن أبي شيبه: ۲۹۱۶۷، والبخاري في الأدب المفرد: ۷۱۴، وأبو داود: ۱۴۷۹، والترمذي: ۲۹۶۹، وقال: حسن صحيح)، واته: له خوا پارانه وه، بریتیه له خوا په رستیی.

(۲) - ﴿وَلَا أُشْرِكُ بِهِ أَحَدًا﴾، هیچ که سیك ناکمه هاوبه شی، هیچ که سیك له دروستکراوان، نه له مروؤ و، نه له جندو، نه له فریشتان، که ده فهرموئ: هیچ که سیك ناکمه

هاوبه‌شی، واته: چ له به‌دییه‌نه‌رایه‌تییدا، چ له په‌روه‌ردگارێتی و له خاوه‌نداریتییدا، چ له په‌ستراویتییدا، چ له یه‌کیك له ناوو سیفه‌ته‌کانی دا، ئه‌مه‌ش دوو شتان ده‌گرێته‌ خۆی:

یه‌که‌م: راگه‌یانندی پیغه‌مبه‌ر ﷺ بۆ ئایینه‌که‌ی و رێبازه‌که‌ی که له‌سه‌ری ده‌پوا، که ئه‌وه رێبازی منه: ته‌نیا خوا ده‌په‌رستم و، هه‌یج که‌سیك ناکه‌مه‌ هاوبه‌شی خوا.

دووهم: تاكو بپه‌روایه‌کان و هاوبه‌ش بۆ خوا دانه‌ره‌کان، ناویم‌د و ته‌ما پراوین، له‌وه‌دا که نه‌رم‌کیشیان بۆ بکات، یاخود به‌لایانه‌وه‌ بچێ و، له‌مه‌سه‌له‌ی هاوبه‌ش بۆ خوا دانه‌ناندا خاتریان بگرێ، که هه‌یج بواړیکی تییدا نیه.

(۳) ﴿قُلْ إِنِّي لَا أَمْلِكُ لَكُمْ ضَرًّا وَلَا رَشَدًا﴾، بڵێ: به‌دنیایی هه‌یج زیان و سه‌ر راستیه‌کتانم به‌ده‌ست نیه، ئه‌میش دیسان ده‌گونجی به (قَالَ) ش بخویند ریته‌وه، واته: پیغه‌مبه‌ر ﷺ فهرمووی: به‌دنیایی من زیان و سه‌ر راستی و به‌ئامانج گه‌یشتنی ئیوه‌م به‌ده‌ست نیه، (أَي: لَا أَمْلِكُ لَكُمْ دَفْعَ ضَرِّ عَنْكُمْ دِئُونًا وَأُخْرَوًا، وَلَا أَمْلِكُ لَكُمْ رَشَدًا، الرَّشْدُ: مَصْدَرٌ، وَالرُّشْدُ: اسْمٌ، وَالرُّشْدُ مَعْرِفَةُ الصَّوَابِ، أَقُولُ: بَلِ الصَّحِیحُ الرُّشْدُ نَيْلُ الْمَطْلُوبِ وَبُلُوغُ الْهَدَفِ)، واته: من زیان دوور خستنه‌وه‌ی ئیوه‌م به‌ده‌ست نیه، نه له دنیاو نه له دوا‌پوژداو، هه‌روه‌ها به ئامانج گه‌یانندی ئیوه‌شم به‌ده‌ست نیه، چونکه (رَشْدٌ) چاوگه، به‌لام (رُشْد) ناوه، (رُشْد) یش بریتیه له ناسینی راستی و سه‌ر راستی، ده‌لیم: به‌لکو باشت‌رایه‌ بلێین (الرُّشْد) بریتیه له به‌ئامانج گه‌یشتن و به‌مراد گه‌یشتن.

(۴) ﴿قُلْ إِنِّي لَنْ يُخْرِجَنِي مِنَ اللَّهِ أَحَدٌ﴾، بڵێ: من هه‌رگیز هه‌یج که‌سیك له (سزای) خوا په‌نام نادات، ئه‌میش دیسان ده‌گونجی به (قَالَ) بخویند ریته‌وه، واته: پیغه‌مبه‌ر ﷺ فهرمووی: هه‌یج که‌سیك له (سزای) خوا په‌نام نادات، (أَجَارَهُ يُجِيرُهُ: حَمَاهُ وَحَفِظَهُ وَرَعَاهُ)، واته: پاراستی و له په‌نا خۆی گرت و چاودێری کرد، (الطبري) ئاواي لیکداوه‌ته‌وه ده‌لێ: (قُلْ لَهُمْ يَا مُحَمَّد! إِنِّي لَنْ يَمْنَعَنِي مِنَ اللَّهِ أَحَدٌ مِنْ خَلْقِهِ، إِنْ أَرَادَ بِي أَمْرًا، وَلَا يَنْصُرَنِي مِنْهُ)

نَاصِرٍ، واتە: ئەى موحەممەد ﷺ! پێیان بڵێ: هیچ کام لە دروستکراوەکانى خوا، ئەگەر خوا کارىکى بۆ من مەبەست بێ، نامپارێزى لە (سزای) خوا و لە بەرانبەر خواداو، هیچ سەرخەرێک سەرم ناخات.

۵- ﴿وَلَنْ أَجِدَ مِنْ دُونِهِ مُلْتَحَدًا﴾، هەرگیز من جگە لە خوا پەناگەیهى کى دیکە، شک نابەم و دەستم ناکەوێ، (الطبري) ئاواى لێکداوەتەو: (وَلَنْ أَجِدَ مِنْ دُونِ اللَّهِ مَلْجَأً لِّجَأٍ إِلَيْهِ)، (أَخْرَجَهُ: الطبري: ۳۵۲۴۳، عن سفيان)، جگە لە خوا پەناگەیهى کى دیکەم نیه، پەناى پێ بەرم، (ملْتَحَدٌ) بە (مَلْجَأٌ وَنَصِيرٌ)، (أَخْرَجَهُ: الطبري: ۳۵۲۴۴ عن قتادة) لێکداوەتەو، واتە: پەناگەو پشتیوان.

۶- ﴿إِلَّا بَلَاغًا مِّنَ اللَّهِ وَرِسَالَتِهِ﴾، جگە لە گەياندنێک لەلایەن خواوەو، ڕوونکردنەوێ نامەکانى و پەيامەکانى.

ئەم رەستەیه چوار واتای بۆ کراون: (الطبري) ئەمەى بە دوو واتایان هێناو:

۱- (يَقُولُ: إِلَّا أَنْ أُبْلَغَكُمْ مِنَ اللَّهِ مَا أَمَرَنِي بِتَبْلِيغِكُمْ إِيَّاهُ، وَإِلَّا رِسَالَتِهِ الَّتِي أَرْسَلَنِي بِهَا إِلَيْكُمْ؛ فَأَمَّا الرَّشْدُ وَالْخِذْلَانُ، فَيَبْدِ اللَّهُ، هُوَ مَالِكُهُ)، واتە: من هیچ شتێکم بۆ ئێوە بەدەست نیه، مەگەر ئەوێ خوا فەرمانى پێکردووم، پێتان بگەیهنم و، ئەو نامەو پەيامانەى پێیدا ناردووم بۆ لای ئێوە پێتان بگەیهنم، بەلام بە ئامانج گەياندن، یاخود زەبوون کردن و پشت بەردان، تەنیا بەدەست خوايهو خواوهنیهتى.

۲- (الطبري) واتایه کى دیکەشى هێناو بۆ ئەم رەستەیه: (وَقَدْ يَحْتَمِلُ ذَلِكَ مَعْنَى آخَرٍ، وَهُوَ أَنْ تَكُونَ إِلَّا حَرْفَيْنِ، وَتَكُونَ (لَا) مُنْقَطِعَةً مِنْ (إِنْ) فَيَكُونُ مَعْنَى الْكَلَامِ: قُلْ إِنْ لَنْ يُجِيرَنِي مِنَ اللَّهِ أَحَدٌ، إِنْ لَمْ أُبْلَغْ رِسَالَتِهِ؛ وَيَكُونُ نَصْبُ الْبَلَاغِ مِنْ إِضْمَارِ فِعْلٍ مِنَ الْجَزَاءِ، كَقَوْلِ الْقَائِلِ: إِنْ لَا قِيَامًا فَفَعُولًا، وَإِنْ لَا إِعْطَاءً، فَرَدًّا جَمِيلًا، مَعْنَى: إِنْ لَا تَفْعَلِ الْإِعْطَاءَ، فَرَدًّا جَمِيلًا).

واتە: ئەمە لێرەدا واتایه کى دیکەش هەڵدەگرێ، ئەویش ئەوێه کە دەفەرموێ: (إِلَّا)، (إِلَّا) لە دوو پێتان پێکھاتبێ: (إِنْ) و (لَا)، بەلام (إِنْ) لەگەڵ (لَا) دا دەغم کرابێ، مانای فەرمايشتەکە ئاواى لى دى، بڵێ: من هیچکەس لە خوا

نامپاریزی له به رانبەر (سزای) خوادا، ئەگەر پەيامه کانی خوا نه گهیهنم، ئنجا وشە (بلاغ) به هۆی فەیلێکهوه که مانای جهزای گرتۆته خۆی، مه نصوص بووه، وهك كه سێك ده لێ: (إِنْ لَا قِيَامًا فَقُعُودًا)، ئەگەر به پێوه نه بێ، به دانێشتنهوه، یان یه کێك ده لێ: (إِنْ لَا إِعْطَاءً، فَرَدًّا جَمِيلًا)، یان به خشین، یان وه لامدان هوه یه کی جوان، واته: ئەگەر به خشین ئەنجام نادهی، لانی کهم وه لامیکی جوان و پۆزش هینانه وه یهك ئەنجام بده.

۳- (مقاتل) یش ئەو رسته یه ی ئاوا لێکداوه تهوه: (ذَلِكَ الَّذِي يُجِيرُنِي مِنْ عَذَابِهِ)، واته: {ئەوه که من پەيام له لایه ن خواوه بگهیهنم و نامه کانی خوا بگهیهنم}، ئا ئەوه من له ئازارو سزای خوا په نا ده دات.

۴- هه ندیکی دیکه ش ئاویان لێکداوه تهوه: (لَسْتُ مُكَلَّفًا إِلَّا بِتَبْلِغِ رِسَالَتِ اللَّهِ إِلَيْكُمْ)، من ئەرکدار نه کراوم، مه گەر به گه یان دنی پەيامه کانی خوا به تێوه.

(۷) ﴿وَمَنْ يَعِصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ﴾ هەر که سێکیش سه رپێچیی له خواو له پێغه مبه ره که ی بکات.

(۸) ﴿فَإِنْ لَهُ نَارُ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا﴾، ئەوه به دلنایی ئاگری دۆزه خی بۆ دانراوه، که به هه میشه یی تێدا ده مێننه وه، وشە: (أَبَدًا: تَأْكِيدٌ لِلخُلُودِ إِلَى النَّهَايَةِ)، (أَبَدًا) بۆ جه ختکردنه وه ی زۆر مانه وه یه تا کو کۆتایی، چونکه (خُلُودٌ) یانی: زۆر مانه وه، ئنجا که ده فهرموێ: ﴿خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا﴾، واته: به بێ کۆتایی تێدا ده مێننه وه.

لێره دا مه به ست له سه رپێچیی له خواو پێغه مبه ره که ی، سه رپێچیه کی به شی نیه له شتێك و دوو شتاندا، بۆیه (الطبري) وای لێکداوه تهوه ده لێ: (وَمَنْ يَعِصِ اللَّهَ فِيمَا أَمَرَهُ وَنَهَا، وَيُكَذِّبُ بِهِ وَرَسُولِهِ، فَجَحَدَ رِسَالَاتِهِ، فَإِنْ لَهُ نَارُ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا)، هەر که سێ سه رپێچیی له خوا بکات، له وه دا که فهرمانی پێکروه و لێ قه ده غه کردوه و، خوا بپێغه مبه ره که ی به درۆ دابنێ و، نکوولی بکات له پەيامه کانی، ئا ئەوه جیگای دۆزه خه.

(۹) ﴿حَتَّىٰ إِذَا رَأَوْا مَا يُوعَدُونَ﴾، ههتا کاتیک ئهوهی گفتیان پئی ده درا بینیان، یاخود ئهوهی هه ره شهیان پئی لی ده کرا، بینیان، وهک (الطبري) ده لئ: (حَتَّىٰ إِذَا عَايَنُوا مَا يَعِدُهُمْ رَبُّهُمْ مِنَ الْعَذَابِ وَقِيَامِ السَّاعَةِ)، ههتا کاتیک له گهل ئهوه دا پروو به پروو بوونه وه که په روه ردگاریان گفتیان پئی ده دا، له تازارو هاتنی ئاخیر زه مان.

(۱۰) ﴿فَسَيَعْلَمُونَ مَنْ أَضْعَفُ نَاصِرًا وَأَقَلُّ عَدَدًا﴾، ئه و کاته ده زانن کئ پشتیوانه که ی بیه یزتره و ژماره که شی که مته، واته: ده زانن کئ له پروو سهر بازانه وه و، له پروو ئه وانه وه که هاوکاری ده بن، بیه یزتره و، کیش ژماره ی که مته، به دلنیایی لیره دا خوا ی په روه ردگار به پئی عه قلی ئه وان ده یاندوینئ، ئه گه رنا بو سزادانی ئه وان پیویست به قه ره بالغیی زوریش ناکات، به لام خوا ی کار به جئ به پئی عه قلی خو یان ده یاندوینئ و، به پئی قسه ی خویشان وه لامیان ده داته وه، که ئه وان هه ره شهیان ده کردو ده یانگوت: ئیمه ژماره مان زوره و، که س پیمان ناویرئ و، ئیمه ده سه لآتمان زوره و قه ره بالغیمان به ده وره وه هه یه، بویه خوا به پئی عه قلی خو یان ده یاندوینئ.

مەسەلە ی دووهم و کوټایی:

فەرمانکردنی خوا بە پیڤەمبەرەکی که رایگە یەنێ، نازانی کات و ژوانگە ی ئەو سزایە ی گفتیان پێ دەدرێ، کە یە؟ چونکە بەس خوا پەنھانی تایبەت بە خۆی دەزانی و، جگە لە نێردراویکی پەسندیش، هیچ کەسی لێ ئاگادار ناکاتەو، ئەویش پاسەوانانی فریشتە لە چوار دەوری دادەنێ، تاکو بزانی پەيامەکانی خویان گەیانددوون، خواش ﷺ هەموو شتیکی ئەوانی لە لا زانراو و ژمێردراو:

خوا دەفەرموێ: ﴿قُلْ إِنْ أَدْرَيْتُمْ أَقْرَبُ مَا تُوعَدُونَ أَمْ يَجْعَلُ لَهُ رَبِّي أَمَدًا ۝٣٥ عِلْمُ الْغَيْبِ فَلَا يُظْهَرُ عَلَى غَيْبِهِ أَحَدًا ۝٣٦ إِلَّا مَنِ ارْتَضَىٰ مِنْ رَسُولٍ فَإِنَّهُ يَسْلُكُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِ رَصَدًا ۝٣٧ لِيَعْلَمَ أَنْ قَدْ أَبْلَغُوا رَسُولَ رَبِّهِمْ وَأَحَاطَ بِمَا لَدَيْهِمْ وَأَخَصَّىٰ كُلَّ شَيْءٍ عَدَدًا ۝٣٨﴾

شیکردنەوێ ئەم ئایەتانە، لە هەشت بەرگەدا:

(١)- ﴿قُلْ إِنْ أَدْرَيْتُمْ أَقْرَبُ مَا تُوعَدُونَ﴾، {خوا ﷺ بە پیڤەمبەری خاتەم ﷺ دەفەرموێ: (ئە ی موخەممەد ﷺ!) بلی: من نازانم ئایا ئەوێ گفتان پێ دەدرێ، نزیکه، واتە: کاتەکی نزیکهو زوو دی.

(٢)- ﴿أَمْ يَجْعَلُ لَهُ رَبِّي أَمَدًا﴾، یاخود پەرورەدگارم کاتیکی دیاریکراوی بو دادەنێ، ئەمە وەك پێشتریش گوتمان، وەلامی ئەو هەموو هەلپێچان و داواکردن و داكوکیکردنە ی بێروایانە، که هەمیشە پیڤەمبەری خویان ﷺ هەلدەپێچا، هەر وەك چۆن کۆمەلگایەکانی دیکەش پیڤەمبەرانێ خویان هەلپێچاون و، سەغڵەت و تەنگەتاویان کردوون، که بۆچی سزایان بۆ نایە؟ ئێوە راست ناکەن، یان: ئەگەر راست دەکەن، با سزا بێ، ئنجا که لە ئایەتەکانی پێشیدا خوا ﷺ بە پیڤەمبەری خاتەمی ﷺ فەرموو، پێیان رابگە یەنێ که ئەو تەنیا پەرورەدگاری دەپەرستێ و کەس ناکاتە هاوبەشی و، پێشیان رابگە یەنێ که هیچ زیان دوورخستەوێکی ئەوان، یاخود بە ئامانج گەشتنێکی ئەوانی بە دەست

نیه، هەر وه ها نهك زیان و سوودی ئەوانی بە دەست نیه، بەلكو بۆ خوۆشی ههچكهس له بهران بهر سزای خوادا - ئەگەر سهرپێچی بکات - پەنای نادات و نایارێژی، ئەو جگه له خوا پەناگەیهکی دیکه، شک نابات، تەنیا شتێک که ئەو بۆ خەلکی بە دەسته، ئەوهیه هەرچی خوا پێیدا ناردوه، بێگەیهنێ و پەيامهکانی خویان لێ حالی بکات و روون بکاتهوه.

هەر وه ها ئەوهشی پێراگەیاندن: هەر کهسێک سهرپێچی له خوا پیغه مبه ره که ی بکات، سهرپێچی په کجاره کی و گشتی، به دلنایی ناگری دۆزه خێ بۆ دانراوه، تەنیا خاوه نداریتی ناگری دۆزه خ ده کات له رۆژی دوایدا، که به هه میشه یی تێیدا ده مێنه وه.

ئنجاه وهك ترساندنیان که وا مه زانن ئەوه بهس هه ره شه یه، یه کسه ر خوا ﷺ دیمه نیک ی قیامه تی هێنا به پێش و فه رمووی: ﴿حَتَّىٰ إِذَا رَأَوْا مَا يُوعَدُونَ﴾، تا کو کاتێک ئەوه یان بینی که به لێنیان پێ ده درا، یان: هه ره شه یان پێ لێ ده کرا: ﴿فَسَيَعْلَمُونَ مَنْ أَضَعُفٌ نَّاصِرًا وَأَقَلُّ عَدَدًا﴾، ئەو کاته زۆر چاک ده زانن کێ پشتیوانه که ی بپه یز تره و ژماره که شی که مته ر، چونکه ئەوانه به وه ده یان نازی که: ئیمه قه ره بالغین و زۆرین، توانامان هه یه وه ده سه لتمان هه یه وه، پیغه مبه ری خوا ﷺ و هاوه لانی شی که م بوون، به وه خویان به سه ردا هه لده کێشان، راستیش بوو هاوه لان که میش بوون و به زۆری هه ژارو نه دارو ره ش و رووت بوون، بۆیه کافره کان ده یانگوت: ئیمه ژماره شمان زیاتره و مال و سامانی شمان زۆتره، ئنجاه خوا ﷺ ده فه رمووی: کاتێک ئەوه ی هه ره شه یان پێ لێ ده کری، یاخود: به لێنیان پێ ده درێ، ده یبینن، ئەو کاته ده زانن کێ پشتیوانه که ی بپه یز تره و ژماره که ی که مته ر!

دوای ئەوه ی خوا فه رمانی به پیغه مبه ره که ی ﷺ کردوه، به وه هه ره شه یان لێ بکات، ئنجاه پێی ده فه رمووی: ﴿قُلْ إِنْ أَدْرِيٓ أَقْرَبُ مَا تُوعَدُونَ﴾، بلی، ده شگونجی (قَالَ) بێ، واته: پیغه مبه ری خوا ﷺ فه رمووی: (إِنْ أَدْرِيٓ أَقْرَبُ

مَا تُوعَدُونَ)، نازانم ئایا زوویە ئەوەی بە ئێنتان پێ دەدری، (قَرِيب) بۆ شوین بە کار دەهێنری، بەلام مەبەست پێی زوویە، وەك چوون (بَعِيد) بۆ شوین بە کار دەهێنری، واتە: دوور، بەلام لە پرووی کاتەوه، یانی: درەنگ، واتە: ئەوەی بە ئێنتان پێ دەدری و هەرەشەتان پێی لێ دەکری، ئایا زوویە، یان درەنگە؟ من ئەوه نازانم! ﴿أَمْ يَجْعَلُ لَهُ رَبِّي أَمَدًا﴾، یان پەرەردگارم کاتیکی بۆ دادەنێ، ماوەیەکی بۆ دادەنێ.

(أمد): وەك پیشتر گوتمان لە گەڵ کات (زمن) دا یەك و اتایان هەیە، بەلام (زمن): ئەوەیە کە سنووریکی نەبێ، کۆتاییەکی دیارییکراوی نەبێ، بەلام (أمد) ئەوەیە کۆتاییەکی زانراوی هەبێ، ئنجا زوو بێ یان درەنگ.

وشە (رَبِّي) خوێندراویشە تەوه: (رَبِّي): ﴿أَمْ يَجْعَلُ لَهُ رَبِّي أَمَدًا﴾ خوێندراویشە تەوه: (أَمْ يَجْعَلُ لَهُ رَبِّي أَمَدًا).

۳- ﴿عَلِمَ الْغَيْبِ فَلَا يُظْهِرُ عَلَى غَيْبِهِ أَحَدًا﴾ زانای پەنھانە، {خوایا} زانای هەموو پەنھانیکە و هەرچی نەنێیە دەیزانی، هیچکەس لە پەنھانی خوێ ناگادار ناکاتەوه، (فَلَا يُظْهِرُ أَي: فَلَا يُطْلِعُ، لَا يُطْلِعُ أَحَدًا مِنَ الْخَلْقِ عَلَى الْغَيْبِ الَّذِي يَعْلَمُهُ هُوَ)، هیچ کام لە دروستکراوەکان، لە فریشتەو لە مەرۆڤ و لە جند، لەو پەنھانە خوێ کە تەنیا خوێ دەیزانی و تاییەتە بە خوێ، کەس ناگادار ناکاتەوهو بە هیچکەسی نازانین، چونکە (ظَهَرَ) بە مانای دەرکەوت، (أُظْهِرَهُ) واتە: دەریخست، بەلام دیسان بە مانای (أُطْلِعَهُ) ش دێ، وای کرد بیزانی، کە ئەگەر پەنھانەو بە کوردیی بیلێن دەبێ بلێن: پێی بزانین، واکات بیزانی.

دوایی خوایا ﷻ کەسانیك هەلداوێری لەو حوکمە، کە خوا هیچکەس لە پەنھانی خوێ ناگادار ناکاتەوهو ئەوان جیا دەکاتەوه:

۴- ﴿إِلَّا مَنِ ارْتَضَىٰ مِنْ رَسُولٍ﴾، مەگەر نێرداوێك پەسندی بکات، نێرداوێك کە خوا پەسندی دەکات، واتە: لە لای خوا پەرەردگار قبوول و پەسند کراوێ.

لیرەدا (رسول) دەگونجی پیغەمبەرێک بێ، پیغەمبەرێکی بەشەرۆ، دەشگونجی لیرەدا نیراویکی فریشتە بێ، خوا ﷻ وشە (رَسُول) ی هەم بۆ جیبریل بەکارهێناوه، که په یامی بۆ پیغەمبەری خاتەم ﷺ هێناوه، که دەفه رموی: ﴿إِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍ ﴿١٩﴾ ذِي قُوَّةٍ عِنْدَ ذِي الْعَرْشِ مَكِينٍ ﴿٢٠﴾ مُطَاعٌ ثَمَّ أَمِينٍ ﴿٢١﴾﴾ التکویر، بیگومان ئەمە مەبەست پێی جیبریلە، چونکە جیبریل خوا ناردووێتی و پەوانی کردووە، هەرۆهە موخەممەدیش ﷺ یەکیکە لە پەوانە کراوانی خوا لە مەروڤەکان: ﴿تُحَمَّدُ رَسُولَ اللَّهِ﴾ الفتح (۲۹).

که دەفه رموی: ﴿إِلَّا مَنِ ارْتَضَىٰ مِنْ رَسُولٍ﴾، (أي إِلَّا مَنْ اضْطَفَّاهُ مِنْ رَسُولٍ لِإِطْلَاعِهِ وَإِظْهَارِهِ عَلَىٰ بَعْضِ غَيْبِهِ)، یانی: مەگەر ئەوێ خوا لە پیغەمبەرەکانی هەڵبژاردووە، بۆ ئەوێ ئاگاداری بکاتەووە هەندێک لە پەنهانی خۆی پێ بزانینی.

۵- ﴿فَإِنَّهُ يَسْأَلُكُم مِّن بَيْن يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِ رَصَدًا﴾، بە دنیایی (خوا) هەم لە پیش دوو دەستەکانیووە، هەم لە دوایووە پاسەوان و ئیشکچییان دادەنێ، [(الرازی) لە (مختار الصحاح) دا هاتووە دەلی: (الرَّصَدُ: الْقَوْمُ يَرْصُدُونَ كَالْحَرَسِ، يَسْتَوِي فِيهِ الْوَاحِدُ وَالْجَمْعُ وَالْمُذَكَّرُ وَالْمُؤَنَّثُ وَرَجْمًا قَالُوا أَرْصَدًا، وَالرَّاصِدُ لِلشَّيْءِ الرَّاقِبُ لَهُ)، واتە: (رَصَدٌ): بریتیە لە کۆمەڵە خەڵکیک کە چاودێری دەکەن، وهك (حَرَسٍ)، {کە کۆی (حَارِس) هەو (رَصَد) یش کۆی (رَاصِد) هە، (حَرَسٍ) واتە: پاسەوانەکان ئیشکچیەکان، (رَصَد) یش واتە: ئەوانە لە بۆسەدان و چاودێری دەکەن}، وشە (رَصَد) تاک و کۆو مێینەو نێرینەو تیدا یە کسانن و بۆ هەموویان بەکار دی، دەگوێری: (هُوَ رَصَدٌ، هُمَا رَصَدٌ، هُمْ رَصَدٌ، هُنَّ رَصَدٌ، هِيَ رَصَدٌ)، (رَصَدٌ) ی شتیک واتە: چاودێرکاری ئەو شتە، کە چاودێری دەکات و ئاگاداری دەبێ [هەندێک جار یش گوتووێانە: (أَرْصَاد)، (رَاصِد) یش بۆ شتیک چاودێرکارییەتی.

که دەفه رموی: ﴿فَإِنَّهُ يَسْأَلُكُم مِّن بَيْن يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِ رَصَدًا﴾، لە پیش دوو دەستەکانیووە لە دوایووە پاسەوانان دادەنێن، وشە (يَسْأَلُكُم): (سَلَكُهُ يَسْأَلُهُ أَي: أَدْخَلَهُ يَدْخُلُهُ)، واتە: خستیە نێو دەیخاتە نێو، (أي: يَجْعَلُ وَيَضَعُ عَلَى مَا

حَوْلُهُ، وَذِكْرُ الْأَمَامِ وَالْخَلْفِ، لَأَنَّهُمَا جِهَتَانِ أَكْثَرُ مَا تَبَيَّنَا، واته: پاسهوانانی له دهوره داده‌نی، به‌لام بویه پیشه‌وهو دواوهی باسکردوون، چونکه‌ئو دوو لایه زیاتر شوینی لیوه هاتنن، نه‌گه‌رنا مه‌به‌ست ئه‌وه‌یه له هه‌ر چوارده‌وره‌یه‌وه، به‌لکو له هه‌ر شه‌ش لایه‌که‌یه‌وه ئیشکچیان داده‌نی، واته: راست و چه‌پ، پیش و دوا، سه‌رو خوار.

ئنجایا دانانی ئه‌و ئیشکچی و پاسهوانانه بو چییه؟ هه‌لبه‌ته بو پاراستنیه‌تی، واته: پاراستنی ئه‌و په‌نه‌انه‌ی خوا به‌و نێردراوه‌دا ناردوویه‌تی، بو ئه‌وه‌ی پارێزراو بێ، مه‌گه‌ر که‌سێک ئه‌و نێردراوه‌ پێی رابگه‌یه‌نی، نه‌گه‌رنا دزه ناکات بو هیچکەس و شوینیکی دی.

(۶) - ﴿لِيَعْلَمَ أَنَّ قَدْ أَبْلَغُوا رَسُولَ رَبِّهِمْ﴾، (ئهمه به‌ سێ واتایان لیکدراوه‌ته‌وه):

۱- بو ئه‌وه‌ی ئه‌و په‌نه‌انه‌ی نێردراوه‌، پارێزراو و سه‌لامه‌ت بێ و ده‌ستکاری نه‌کری، تا‌کو (خوا ﷻ) بزانی که نێردراوه‌کان (نه‌گه‌ر فریشته‌ن، نه‌گه‌ر پیغه‌مبه‌رانن)، په‌یامه‌کانی په‌روه‌ردگاریان گه‌یاندوون.

یه‌کێک بۆی هه‌یه‌ بلی: به‌ دنیایی به‌ر له‌وه‌ی فریشته‌کان په‌یامه‌کان بگه‌یه‌نن به‌ پیغه‌مبه‌ران، یان پیغه‌مبه‌ران په‌یامه‌کان بگه‌یه‌نن به‌ خه‌لک، خوا هه‌ر ده‌زانی؟! ده‌لیین: ئه‌و ته‌عبیره‌ له‌ زۆر شوینی قورئان دا هاته‌وه، (لِيَعْلَمَ) واته: بو ئه‌وه‌ی خوا ﷻ دوا‌ی ئه‌وه‌ی زانیویه‌تی، ئه‌و زانییه‌ی له‌سه‌ر ئه‌رزو واقیع به‌رجه‌سته‌ بێ و له‌ واقیعه‌دا بێته‌ دی.

۲- واتایه‌کی دیکه‌ی (لِيَعْلَمَ) ئه‌وه‌یه: (لِيَعْلَمَ الرَّسُولُ أَنَّ الرُّسُلَ قَبْلَهُ قَدْ بَلَّغُوا)، بو ئه‌وه‌ی پیغه‌مبه‌ری کۆتایی بزانی (نه‌گه‌ر (لِيَعْلَمَ) راناوه‌که‌ی بو (رسول) بچیته‌وه‌و (رسول) یش مه‌به‌ست پێی پیغه‌مبه‌ر موحه‌ممەد ﷺ بێ)، که پیغه‌مبه‌رانی پیش و یش په‌یامی خویان بو هاته‌وه‌ به‌ سه‌لامه‌تی به‌ پارێزراوی گه‌یاندوویانه‌و، شه‌یتانه‌کان ده‌ستکاریان نه‌کردوه، که‌واته: نه‌گه‌ر گو‌پان و لادانی‌ک له‌ کتێبه‌ پیشووه‌کان داو له‌ په‌یامی پیغه‌مبه‌رانی

پیشودا پروویداوه، ئهوه له راستییدا مروّقه کان دهستکاریان کردوه، نهك شهیتانه کان دهستیان گهیبیتی و دهستکاریان کردبێ، خوای پهروهردگار وهحیی و پهیام و سروشی خوای بۆ ههر کام له پیغهمبهران ناردوه، پاسهوان و ئیشکچی له فریشتان به دهورهوه داناون، تاكو به سهلامهتیی بگات.

۳- واتایهکی دیکه (لِیَعْلَمَ) ئهوهیه: (لِیَعْلَمَ الْکُفَّار...) تاكو بیروایهکان بزنان که پیغهمبهران پهیامهکانی پهروهردگاریان گهیانده، یانی: بیروایهکان بزنان که ئهوهی پیغهمبهری خوا ﷺ دهیگهیهنێ، رێک پهیامی خوای پهروهردگارو، گومانی ئهوهی پێ نهبن که پهنگه شهیتانهکان دهستکاریان کردبێ، وهك ههمیشه ئهو تۆمهته له لایه ن بیروایهکانهوه ئاراسته ی پیغهمبهری خاتهم ﷺ دهکرا، دهیانگوت: موحهممه ﷺ (سَاحِرٌ أَوْ مَجْنُونٌ)، جادووگهره یان شیته، یان دهیانگوت: شاعیره، یان دهیانگوت: کاهینه، یان دهیانگوت: جندهکان دهستیان لێ وهشاندوه، ئهو تۆمهتانهیان بۆ ههڵدهبهستن، بۆیه خوا ﷻ ئهوهی فهرمووه، تاكو بیروایهکان بزنان و دنیابن ئهوهی پیغهمبهری خاتهم ﷺ پێیان را دهگهیهنێ، رێک فرهماشتی خوای پهروهردگار بهی کهم و زیاد.

۷- ﴿وَأَحَاطَ بِمَا لَدَيْهِمْ﴾، ئهو (خوا ﷻ) ههر چی له لایانه، (فریشتهکانی له لایانه، یان پیغهمبهران که خوا پهیامی خواییان پێرا دهگهیهنێ)، دهوری داو، واته: خوا ههموو شتیکیان له بارهوه دهزانی، (أَيُّ أَحَاطَ بِمَا عِنْدَ الرَّصْدِ مِنَ الْمَلَائِكَةِ أَوْ مِمَّا عِنْدَ الرُّسُلِ الْمُبَلِّغِينَ)، خوا ﷻ دهوری ئهوهی داوه له لای ئهو فریشتانهیه، که خوا به پاسهوان ناردوونی، ئاگاداری ههموو شتیکیانه، یاخود: ئاگادارهو دهورهی ههموو ئهوهی داوه، له لای ئهو پیغهمبهرانهیه، که پهیامی خویان پێ راگهیهنراوه.

۸- ﴿وَأَحْصَىٰ كُلَّ شَيْءٍ عَدَدًا﴾، خوا ﷻ ژماره ی ههموو شتیکی سه رژمیر کردوه، وشه ی (عَدَدٌ): (وَالْعَدَدُ: بِالْفِكَ اسْمٌ لِّمَعْدُودٍ، وَبِالْإِدْعَامِ مَصْدَرٌ عَدٌّ، وَأَحْصَىٰ كُلَّ شَيْءٍ مَّعْدُودًا)، وشه ی (عَدَد) ئه گهر دوو دال (د) ه که لێک بکری نهوه، ناوی ئهو شتهیه که ده ژمیردری، ده گوتری: (مَا عَدَدَ الْکُتُبِ) ژماره ی کتێبهکان چهنده؟ (عَدَد) ناوه بۆ ژمیردراو، به لām (عَدَد) چاوگی (عَدَد) یه (عَدَّه یَعْدُه عَدًّا)، ژماردی، ده ژمیردی، ژماردن، کهواته: (عَدَد) واته: ژماردن،

به لّام (عَدَد) واته: ژماره، یاخود ژمیردراو، که ده فهرموئ: ﴿وَأَخَصَى كُلَّ شَيْءٍ عَدَدًا﴾،
واته: ژماره ی هه موو شتیک ژمیردراوه که ی چه نده، خوای پهروه ردگار هه مووی سه ر ژمیر
کردوهو، هه مووی ده زانی.

شایانی باسه: لیره دا که خوا ﴿عَلَّمَ﴾ ده فهرموئ: ﴿عَلَّمَ الْغَيْبِ فَلَا يُظْهِرُ عَلَىٰ
غَيْبِهِ أَحَدًا﴾، زانای په نهانه، هه لّبه ته (عَالِمِ الْغَيْبِ) خویندراوه ته وه ش: (عَالِمِ
الْغَيْبِ)، واته: ئنجا ئه گهر (عَالِمِ الْغَيْبِ) بی، با ده دریتته وهو ده گیردریتته وهو بو
سه ر (رَبِّي): ﴿أَمْ يَجْعَلُ لَهُ رَبِّي﴾، به لّام ئه گهر (عَالِمِ الْغَيْبِ) بی، ئه وه رسته یه کی
دیکه ده ست پیده کات و ده سپیکه وه (إِسْتِنَافِيَّة) یه.

کورتە باسیک لە بارەی

پەنھان (غیب) و سنووری پەیپێردنیەو

لێرەدا زانیان زۆر قسەیان کردووە، ئایا مەبەست لەو پەنھان (غیب)ە چییە،
 کە خوا دەفەرموێ: ﴿فَلَا يُظْهَرُ عَلَىٰ غَيْبِهِ أَحَدًا﴾، ئایا هیچ جوړە پەنھانیک
 نازانرێ؟

وہ لāmە کە ی ئاوايە:

پیشی خوا دەفەرموێ: ﴿عَلِيمُ الْغَيْبِ﴾، (خوا) زانای ھەموو پەنھانیکە،
 (غیب) ئەلیف و لامی ناساندنی لەسەرەو جینسی غیب دەگرێتەو، واتە: ھەرچی
 پەنھانە خوا دەیزانی، بەلام بۆ ھی دوایە کە دەفەرموێ: ھیچ کەسیکی ئاگادار
 ناکاتەو لە پەنھانی خوێ، (غیب) ی بە (نِکِرَة) ھێناو، ﴿فَلَا يُظْهَرُ عَلَىٰ غَيْبِهِ
 أَحَدًا﴾، ھیچکەس ئاگادار ناکاتەو لە پەنھانی خوێ، نە ک لە ھەرچی پەنھانە،
 بە لکو پەنھانیک کە تاییبەتە بە خوێەو، ھیچکەسی لێ ئاگادار ناکاتەو، مەگەر
 ڕەوانە کراوێک کە پەسندی بکات، کە مەبەست پێی فریشتەکانن کە پەيامی خوێیان
 پێدا دەنێرێ، یاخود پیغەمبەران کە خوا پەيامی خوێیان بۆ دەنێرێ.

بەلێ، خوا ﷻ نەیفەرمو: ھیچکەس لە ھیچ پەنھانیک ئاگادار ناکاتەو،
 بۆیە ئەگەر مەزھەکان توانییان ھەندیک لە پەنھان بزەن، ھەندیک لەو شتانە
 شیردراو، بزەن، پەیان پێ بەن.

أ- چ لە ڕێی زانستەو، زانستی ئەزموونکاریی (العلم التجري)، بۆ وێنە:

۱- بە مەزەندە دەلێن: خۆر پێنج ملیار سالی لە تەمەنی تێپەریو، دەوری پێنج ملیار
 سالی دیکەش دەگونجی وزەمان پێ بدات، تاكو دەکوژیتەو.

۲- ھەرۈھە بە مەزەندە دەلین: زەوی چوار ملیارو ئەوەندە سأل تەمەنیەتی، ھەرۈھە مانگ ئەوەندە سألە تەمەنیەتی.

ھەلبەتە ئەوەش ھەمووی بە نیزیکیخراوھیی و بە مەزەندەییە.

۳- ھەرۈھە گەردوونناسان دەلین: خۆر فلان پۆژە، لە فلان سألەدا دەگیری، لە فلان شوینی سەر زەوی، یان لەسەر زەوی ھەمووی دادەگیری، یان مانگ لە فلان کاتەدا دەگیری.

۴- لە ڕووی کەشناسییەوھش دەلین: فلان کاتە باران دەبێ، یان نابێ، پلە ی گەرمیی بەرز دەبێ یان نزم دەبێ، بای دی یان بای نایەت، ئەوانەش ھەموویان جاری نەھاتوون، بەلام لە راستییدا ئەوانە، وشە (پەنھانەکە) (عَیْبَہ) نایگریتەو، چونکە خوا دەفەرموێ: پەنھانی خۆی، یانی: پەنھانیک کە تاییبەتە بە خواوھو، خواش بە پەھایی نەیفەرمووھ هیچ پەنھانیک خەلک نایزانێ.

کەواتە: دەگونجی لە ڕووی زانیارییەوھ مەرۆف بگاتە دەرککردنی ھەندیک لە پەنھانەکان و شتە شیردراوھەکان، وەک پیشتر ئاماژەم پێدا، وێنە ی خۆرگیران و مانگ گیران و حالەتەکانی کەشناسیی و...ھتد، چونکە خوا ﷻ ئەو توانایە ی داوھ بە مەرۆف، ھەندیک شت بزانی کە پەیوەندی بە داھاتووھوھ ھەیە، یان پەیوەندی بە ڕابردووھوھ ھەیە، بۆ وێنە: زانیان گوتووین: لە چاخی کامبەرییدا یەک لیشاو دروستکراوی ژیاندار پەیدا بوون، ئەوەندە ملیۆن سألە، لەمەو پێش، ھەرۈھە گوتووین: ژیان لەسەر زەوی میژووھەکە ی دەگەریتەوھ بۆ ئەوەندە ملیۆن سأل لەمەو بەرو، سەرەتای دروستکرانی مەرۆف لەسەر زەوی دەگەریتەوھ بۆ (۱۰۰۰۰ - ۳۰۰۰۰۰) سأل لەمەو بەر، ئنجا ھەرچەندە ئەوھ مەزەندەییە، بەلام گریمان ئەگەر زانیاری پتر بەرھو پێشچوو و توانی کاتیکی

وردیش دیاری بکات، ئایا له گه‌ڵ ته‌و فه‌رمایشته‌ی خوا‌دا دژ ده‌وستی؟ به‌
دنیایی نه‌خیر!

چونکه‌ خوا ده‌فه‌رموی: خوا هیچ که‌سیک له‌ په‌نهانی خو‌ی ئاگادار ناکات،
نه‌یفه‌رموو له‌ په‌نهان به‌ گشتی، بۆیه‌ ده‌گونجی له‌ پرووی زانسته‌وه‌، مرو‌ف
بگاته‌ زانیی هه‌ندیک له‌ په‌نهانه‌کان.

ب- هه‌روه‌ها له‌ ریی وه‌حیه‌وه‌ش - جگه‌ له‌ قورئان که‌ خوا‌ی په‌نهانزان
فه‌رمویه‌تی: ﴿فَلَا يُظْهَرُ عَلَىٰ غَيْبِهِ أَحَدًا ۖ إِلَّا مَنِ ارْتَضَىٰ مِنْ رَسُولٍ ۖ﴾ -
پیغه‌مبه‌ری خاته‌میش ﷺ هه‌ندیک شتی له‌ باره‌ی داهاتووی ئۆمه‌ته‌که‌یه‌وه
فه‌رموو، که‌ ئه‌وه‌ ده‌بی و، ئه‌وه‌ ده‌بی و، ئاوا پرووده‌دا، نه‌وانه‌ش هه‌موویان
په‌نهان، به‌لام له‌ ریی وه‌حیه‌وه‌ خوا‌ی په‌روه‌ردگار پیغه‌مبه‌ری خاته‌می ئاگادار
کردوه‌ته‌وه‌.

ج- دیسان جگه‌ له‌ ریی وه‌حیی له‌ ریی ئیله‌میشه‌وه‌، واته‌: خرا‌نه‌ نیو د‌ل
و خورپه‌، دیسان ده‌گونجی هه‌ندیک شتی په‌نهان و شیراوه‌ بزانی، بۆ وینه‌:
پیغه‌مبه‌ر ﷺ له‌ فه‌رمایشتیکدا ده‌فه‌رموی: {إِنَّ فِي هَذِهِ الْأُمَّةِ مُحَدَّثِينَ وَإِنَّ مِنْهُمْ
عُمَرَاءُ} (أخرجه البخاري: ۳۶۸۹، مسلم: ۱۸۶۴)، واته‌: له‌م ئۆمه‌ته‌دا (ئۆمه‌ته‌ی
پیغه‌مبه‌ری خاته‌م ﷺ)، قسه‌ بۆ کراو، {خورپه‌ بۆ کراو} هه‌ن، که‌ عومه‌ر
یه‌کی‌کانه‌.

عومه‌ری کو‌ری خه‌تتاب (خوا لێ‌ی رازی بی) پیاوێکی زۆر د‌ل‌روشن بووه‌، له‌
هه‌موو ته‌فسیره‌کاندا باس ده‌کری، له‌ چه‌ند هه‌لوێستیکدا پێشنیاری کردوه‌ ئه‌ی
پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ! ئاوا نه‌که‌ین؟ با ئاوا بکه‌ین باشه‌! دوایی ئایه‌ت به‌پێی
قسه‌که‌ی ئه‌و هاتوه‌ته‌ خوار.

۱- بۆ وینه‌: به‌ ده‌وری که‌عه‌دا ته‌وافیان کردوه‌، به‌ر له‌وه‌ی دوو پ‌کات نوێژه‌که‌ی لای
مه‌قامی ئیبراهیم، پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ داینبی، عومه‌ر (خوا لێ‌ی رازی بی) ده‌لی: گوتم:

ئەي پىڭەمبەرى خوا! (أَلَا نَتَّخِذُ مَقَامَ إِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى)، مەقامى ئىبراھىم و شوئىنى ئىبراھىم لىي وەستاو، دىۋارى كەعبەى لەسەر بنىات ناو، بەردىكى گەورەيە، ئايا مەقامى ئىبراھىم نەكەينە نوڭزگە، دوو پكات نوڭزى لى نەكەين؟ دوايى خوا ئايەتى ناردۆتە خوار: ﴿وَاتَّخِذُوا مِنْ مَّقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى﴾ (البقرة، ۱۲۵) ئەو شوئىنەي ئىبراھىم لىي وەستاو بىكەنە نوڭزگە، واتە: دوو پكات نوڭزى لى بىكەن.

۲- ھەرۋەھا غومەرى كۆرى خەتتاب (خوا لىي پازى بى) - وەك لە تەفسىرى سوۋرەتى (التحریم) دا ھىنمان - لە خاتوو ھەفصەى كچى و خاتوو عائىشە خوا لىيان پازى بى توۋرە بوو، كە لە بەينى خۇيان دا رىككەوتوون و شىكىيان كىدوھ مایەى نىگەرانىي پىڭەمبەرى خوا ﷺ بوو، گوتوۋىەتى: (عَسَى رَبُّهُ أَنْ طَلَّقَنَّ أَنْ يُبْدِلَهُ أَزْوَاجًا خَيْرًا مِنْكُنَّ)، واتە: نىزىكە ئەگەر پىڭەمبەر تەلاقتان بدات پەرۋەردگارى ئافرەتانى دىكەى بە نىسب بىكات، دوايى خۇاي پەرۋەردگار ئايەتى ناردۆتە خوار: ﴿عَسَى رَبُّهُ أَنْ طَلَّقَنَّ أَنْ يُبْدِلَهُ أَزْوَاجًا خَيْرًا مِنْكُنَّ﴾ (التحریم).

۳- ھەرۋەھا لە كاتىكدا پىڭەمبەرى خاتەم ﷺ نوڭزى لەسەر عەبدوللاي كۆرى ئوبەيى كۆرى سەلوول كىد، كە سەرۋكى موناڧىقەكانى مەدینە بوو، غومەر (خوا لىي پازى بى) چوۋە پىشى و گوتى: ئەي پىڭەمبەرى خوا ﷺ! ئەو كاپرايە ئەو كەسە بوو كە ئاۋاي گوت و، ئاۋاي كىدو ئاۋاي كىد، ھەلوۋىستەكانى و قسە خراپەكانى كە لە ژيانىدا كىدوونى بەرانبەر بە پىڭەمبەرى خوا ﷺ و ئىسلام و مەسۇلمانان، وەبىرى ھىنانەو، پىڭەمبەرىش ﷺ زەردەخەنەى دەكرد ھەتا غومەر لى بوۋە، فەرموۋى: غومەر! خۆت لادە، خوا سەرپىشى كىدووم و نوڭزى لەسەر دەكەم، دوايى خوا ئايەتى ناردە خوار: ﴿وَلَا تُصَلِّ عَلَى أَحَدٍ مِنْهُمْ مَاتَ أَبَدًا وَلَا تَقُمْ عَلَى قَبْرِهِ﴾ (التوبة، ۸۴) لەمەودوا ھەر كامىك لەوانە - كە دەزانى موناڧىقە - ئەگەر مرد نوڭزى لەسەر مەكەو، لەسەر گۆرەكەشى مەوۋەستە.

ھەرۋەھا ھەندىي حالەتى دىكەش لە غومەر (خوا لىي پازى بى) دەگىرپىنەو كە پىشنىارى كىدو، دوايى ئايەتى خۇاي زاناو شارەزا وەك پىشنىارەكەى ئەو ھاتۆتە خوار، ئەمەش ماناي واىە مروۋف دەگونجىي خوا دلپوونىيەكى پى بدات و

ههندی شتی بخته دل که په یوه نندیان به داهاتووه ههیه، یان جاری وا ههیه
په یوه نندی به رابردووه ههیه، یان په یوه نندی به شتیکی نه زانراوه ههیه.

کهواته: ئیلهامیش په کی دیکه په لهو رپیانه ی مروؤف هه ندیک له شته
په نهانه کانی پی بزانی^(۱).

به راستی ده بی لهو پرووه مسولمانان زور وریا بن، مادام خوا ﷺ زور
به پروونی لیره خو ی به زانای په نهان (عالم الغیب) ناساندوه، له سووره تی
(هود) دا ده فهرمو ی: ﴿وَلِلّٰهِ غَيْبُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ﴾ له سووره تی (النمل) یش
دا فهرمو ویه تی: ﴿قُلْ لَا يَعْلَمُ مَنْ فِي السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ الْغَيْبَ اِلَّا اللّٰهُ وَمَا يَشْعُرْنَ اَيَّانَ
يُبْعَثُوْنَ﴾ ﴿٦٥﴾ النمل، بل ی په نهانی ناسمانه کان و زهوی جگه له خوا کهس
نایزانی و هه ستیش ناکه ن که ی زیندو ده کرینه وه، یانی: ئه و په نهانه ی مروؤف
دهستی نایگاتی و له ری زانستیشه وه هه ر نایزانن، ههروه ها له چهند
شویتیکی دیکه دا خوی پهروه ردار له قورئان دا زانینی په نهانی تاییه ت کردوه
به خو یه وه.

ئجنا ئه گه ر مروؤفه کان به پیی ئه و توانایه ی خوا پیداون، هه ندیک له
په نهانی ناسمانه کان و زهویان زانی، ئه وه دژ ناوه ستی له گه ل ئه وه دا که خوا
فهرمو ویه تی، چونکه خوا هه موو په نهانه کانی ناسمانه کان و زهوی ده زانی، به لام
جاری وا ههیه مروؤفه کان له ری ئه و توانایانه وه ی خوا پیداون، چ توانای
زانستی و ئه زموونی، چ توانای ئیلهام و خورپه خرانه نیو دل، ده گونجی
هه ندیک له په نهان بزانی په نهانیکی به شی (جزئی) بزانی.

به لام ده بی وریا یین! هه موو ئه وانیه ی لافی ئه وه لی دده ن په نهان
ده زانن، وهك: کاهین و عه رراف و، فالچی و، ئه ستیره وان و، قاوه گره وه و،

(۱) ئیمه له باره ی په نهان (غیب) وه، له کو تایی ته فسیری سووره تی (هود) دا کورته
باسیکمان کردوه.

دەست خوینەرەو، لەسەر لم نووسەر، هەموو ئەو جوۆرە کارانە بۆ زانیی نادیار (غیب)، لە ئەفسانەو کلاو لەسەری خەلک نان و فریودانیان بەو لاو، هیچی دیکە نین، بە تایبەت لەم پۆژگارەدا ئەستێرناسیی و بورجەکان: ئەگەر فلان ئەستێرە لە فلانە بورجە دابی، فلان شتە دەبی، هەمووی درۆو دەلەسەو ئەفسانەیه، نکوولی لەو ناکەین، کە لەپێی زانیاری ئەزموونیەو، مەرۆف هەندی شتی بۆ دەرکەوی، بەلام ئەو کە فلان ئەستێرە ئەگەر بچیتە فلان کەلوو (برج)ەو، پەیوەندی هەیە بە فلانکەسەو وادەبی و وا دەچی، هیچ بنەمایەکی نیە، مسولمانان نابێ بەدوای ئەو شتانە بکەون.

یان ئافەرەتیک کە قاو دەگریتهو، یان یەکیکی دیکە کە بە حیساب دەست دەخوینیتەو، یان یەکیکی دیکە بە هۆی مەو شت دەزانێ! ئەوانە هەموویان پێچەوانە ی ئەو ئایەتە موبارەکانەن کە خوا ﷻ دەفەرموی: تەنیا خوا پەنھان دەزانێ، ئنجا زانیی هەندیک لە نەینییەکانیش، بەشیوەیەکی جوژی لە پێی ئەو ئامرازانەو کە خوا بۆ مەرۆفی پەخساندوون، مادام ئامرازی زانستی بن و جیی دنیایی بن، ئەو لەگەڵ ئایەتەکاندا تیک ناگیرێ، پێغەمبەریش ﷺ هەرپەشە کردووە لە کەسانیک کە دەچن بۆ لای کەسانی فالچی و، قاو گەرەو، بۆ زانیی بەخت و شانس، وەک لەو کورتە باسەدا کە لە کۆتایی سووپەتی (هود) کردوومانە، بە تەفصیل باسما کردووە.

یەکیک لە فەرماشتهکان پێغەمبەری خواش ﷺ ئەوێە کە دەفەرموی: {مَنْ أَتَى عَرَافًا فَسَأَلَهُ عَنْ شَيْءٍ فَصَدَّقَهُ، لَمْ تُقْبَلْ لَهُ صَلَاةٌ أَرْبَعِينَ يَوْمًا}، (أُخْرِجَهُ الْبَخَارِي: ۲۲۳۰)، واتە: هەر کەسێک بچیتە لای فالچییهک و ئەوێ دەیلێ، بەراستی بزانی، نوێژی چل پۆژی لی وەرناگیرێ.

چونکە گوناھو هەلەیهکی کردووە زۆر قورسەو کردووە چاکەکانی بەهۆیەو هەلدەوێتەو.

خوا به لوتف و کهڙمی خوئی له ورده کارییه کانی فه رمایشتی پر له نهئیی بئ سنوری خوئی، زیاتر ئاگادارمان بکات و، دلپوئشینی زیاترمان پئی بدات، کاتیکی له فه رمایشتی خواوه راده مینین، که دهیخوئینه وه، یان گوئی بۆ ده گرین، ته و فیکمان بدات، ئه وهی بۆ دنیاو دواړو ژمان پوئسته، به شیوه یه کی راست و دروست لیی تیبگه یین، دوایش به پئی ئه و تیگه یشتنه راست و دروسته، کاری بیکه یین، چ له خودی خو ماندا، چ له چوارچپه وه ده ور به ری خو ماندا.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ

تہ فیسیری سوورہ تی

المزْمِرِک

دەستپیک

بەرپـزان

ئەمپـرۆ کە (۱۸) ی شەووالی سالی (۱۴۴۱) ی کۆچییه، بەرانبەر (۲۰۲۰/۶/۱۰) ی زاینی، لە شاری دیرینی هەولێر، خوا پشتیوان بـی دەست دەکەین بە تەفسیرکردنی سوورەتی (الْمُزْمَل)، وەك عادەتی خوشمان سەرەتا پیناسەو نیوەپۆکی ئەم سوورەتە موبارەکە، لە هەوت (۷) بـرگەدا دەخەینە روو:

پیناسە ی سوورەتی (المزمل) و بابەتەکانی

یەكەم: ناوی ئەم سوورەتە:

ئەم سوورەتە تەنیا ناوی (سورة الْمُزْمَل) ی لێناوێ و هەر بەو ناوێ ناسراو، (الْمُزْمَل) یـش -وێك دوایی باسی دەکەین - سیفەتی پێخەمبەری خاتەمە ﷺ واتە: پۆشەر و پێخەف لە خوێ پێچ، یاخود: خوێ لە نوێن و پێخەفەوێ پێچ، کە دیارە پێخەمبەری خاتەم ﷺ لە کاتیکدا خوا ﷻ ئەم سوورەتە موبارەکە ی بۆ دابەزاندو، لە حالەتی خەوتن و پشوودان و نوێن لە خوێ پێچان و خوێ لە پێخەفەوێ پێچان دا بوو.

دووهم: شویینی دابەزینی:

أ- ئەم سوورەتە بە رای زۆربە ی هەرە زۆری نیزیك بە یەك دەنگی زانایان، سوورەتێکی مەككەییە، جگە لە ئایەتی کۆتایی، ئایەتی ژمارە (۲۰): ﴿إِنَّ رَبَّكَ يَعْلَمُ أَنَّكَ تَقُومُ أَدْنَىٰ مِنْ ثُلَاثِ أَيْلٍ...﴾، کە دەلێن: ئەو مەدینەییە، زۆربە ی هەرە زۆری زانایان وادەلێن.

ب- رایہ کیش ههیه که ئایهتی ژماره (۲۰) یش ئایهتی کوئایی سووڤهتی (الْمُزْمَلِ) یش، ههر له مهککه دابه زیوه، به لām دواي سالتیک، وهک سووککردنی هوکمی شهو نوێژ له سه ر پیغه مبهرو ﷺ هاوه لانی به پیزی، یا خود ته نیا له سه ر هاوه لانی به پیزی، له فه رزه وه بو به سند (مِنَ الْوُجُوبِ إِلَى النَّدْبِ)، وهک له م ده قانه وه دیاره:

۱- ده قی یه که م: {عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: أَوَّلُ مَا نَزَلَ أَوَّلُ الْمُزْمَلِ كَانُوا يَقُومُونَ نَحْوًا مِنْ قِيَامِهِمْ فِي شَهْرِ رَمَضَانَ، وَكَانَ بَيْنَ أَوَّلِهَا وَآخِرِهَا قَرِيبٌ مِنْ سَنَةٍ} (جامع البيان: ۳۵۲۶۶).

واته: عه بدوللای کوڤی عه بباس ﷺ ده لئ: یه که مین شت که دابه زی سه ره تایی سووڤهتی (الْمُزْمَلِ) دابه زی، هاوه لانی عاده تیان وابوو به ئەندازه ی شهو نوێژیک (ته راو یحیک) که له مانگی ره مه زاندا ده کری، شهو نوێژیان ده کرد، (به لām نهک ههر له مانگی کدا به لکو له هه موو سآله که دا)، و، ماوه ی نیوان دابه زینی سه ره تایی ئەم سووڤه تهو کوئاییه که ی (ئایه تی کوئایی) نیزی که ی سالتیک بوو، {یازده مانگان هاوه لانی (خوا لیان رازی بی) هه موو شه وه کان شهو نوێژیان کردوه، به لām دواي سالتیک خوا ﷺ له سه ری سووککردن و ئایه تی ژماره (۲۰) ی کوئایی دابه زی، که سووککردنی ئەو هوکمه ی تیدایه}.

۲- ده قی دووه م: {عَنْ قَتَادَةَ رَحِمَهُ اللَّهُ، قَالَ: قَامُوا حَوْلًا أَوْ حَوْلَيْنِ حَتَّى انْتَفَخَتْ سُوفُهُمْ وَأَقْدَامُهُمْ، فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَخْفِيفًا بَعْدُ فِي آخِرِ السُّورَةِ} (جامع البيان: ۳۵۲۷۳).

قه تاده که یه کیکه له زانایانی شوینکه وتوو، ره زاو ره حمه تی خوا له هه موو لایه کیان بی، ده لئ: ماوه ی سالتیک یان دوو سآلان، هاوه لانی که له خزمه ت پیغه مبهردا بوون ﷺ شهو نوێژیان کرد، هه تا لاقیان و پییه کانیا ن هه لاوسان (بهو واتایه ی زور ماندوو بوون)، دواي خوا ﷺ سووککردنی ئەو هوکمه ی له سووڤه ته که دا دابه زاندا.

۳- ده قی سییه م: {عَنِ الْحَسَنِ، قَالَ لَمَّا نَزَلَتْ ﴿يَا أَيُّهَا الْمَرْمَلُ﴾، قَامَ الْمُسْلِمُونَ حَوْلًا، فَمِنْهُمْ مَنْ أَطَاقَهُ، وَمِنْهُمْ مَنْ لَمْ يُطِقْهُ، حَتَّى نَزَلَتْ الرُّحْصَةُ} (جامع البيان: ۳۵۲۷۶).

حەسەنی بەصپرايش که یه کیکه له زانایانی شوینکه وتووای (په حمهتی خوا له هه موویان بێ) ده لێ: کاتیک ﴿يَا أَيُّهَا الرَّمْلُ﴾، دابه زی، مسوڵمانان ماوهی سالتیک جیبه جیان کرد (شه و نوێژیان کرد زۆر به خهستی)، ئنجا هه یانبوو له توانیدا هه بوو، هه شیانبوو له توانیدا نه بوو، تاكو دوا یی مؤلەت دابه زی.

(مَنْ أَطَاقَهُ)، واته: له گه ل خۆ ئه زیه تدا نیشدا پێیان کراوه، به لام هه بووه له گه ل خۆ ماندوو کرد نیشدا، باش بو ی ئه نجام نه دراوه، بۆیه خوا ﷻ له سه ری سووک کردن.

۴- ده قی چواره م: که (حاکم) هیناویه تی: {قَوْلُهُ تَعَالَى: ﴿إِنَّ رَبَّكَ يَعْلَمُ أَنَّكَ تَقُومُ أَدْنَى مِنْ ثُلُثِي إِلِيلٍ وَنِصْفَهُ، وَثُلُثُهُ، وَطَائِفَةٌ مِنَ الَّذِينَ مَعَكَ﴾، نَزَلَ بَعْدَ نَزُولِ صَدْرِ السُّورَةِ بَسَنَةً، وَذَلِكَ حِينَ فُرِضَ قِيَامُ اللَّيْلِ فِي أَوَّلِ الْإِسْلَامِ قَبْلَ فَرَضِ الصَّلَاةِ الْخَمْسِ} (جامع البيان: ۳۵۲۷۶)، واته: قسه ی خوا ی بهرز که ده قه رموی: ﴿إِنَّ رَبَّكَ يَعْلَمُ أَنَّكَ تَقُومُ أَدْنَى مِنْ ثُلُثِي إِلِيلٍ وَنِصْفَهُ، وَثُلُثُهُ، وَطَائِفَةٌ مِنَ الَّذِينَ مَعَكَ﴾، ئه مه له دوا ی سه ره تای سوورەته که به سالتیک دابه زی (ههروه ک رپوا یه ته کانی دیکه ش ده لێن)، ئه ویش دوا ی ئه وه ی شه و نوێژ پێویست کرا له سه ره تای هاتنی ئیسلامدا، بهر له وه ی پینج فه رزه کان فه رز بکری ن (دوا ی ئه وه ی پینج نوێژه فه رزه کان پێویست کران، پێویست بوونی شه و نوێژ له پێویستییه وه گۆرا بو په سندی).

ج- بو چوونیکی دیکه ش هه یه هه ندیک گوتووای نه: ئه م ئایه ته ی ژماره (۲۰) ی کۆتایی دوا ی ده (۱۰) سالان دابه زیوه، که ئه وه ش دیسان هه ر مانای وانیه له مه دینه دا دابه زیوه، چونکه مادام ئه م سوورەته له سه ره تاوه دابه زیی، هه ر له سه ره تای سالی یه که مدا، چونکه ئه مه دووه مین سوورەته به رای زۆربه ی زانایان و به رای به نده ش که دابه زیوه، هه شبووه گوتوو یه تی: (المُدَثِّر) یه که مین سوورەته، به لام وه ک دوا یی باسی ده که ی، ئه م سوورەته دووه مین سوورەته و، دوا ی پینج ئایه ته که ی سوورەتی (العلق) دابه زیوه.

تڼجا ته گهر دواي ده سالانېش ټايه تي بيستمه دابه زيبی، مانای وایه هر
له قوناغی مه ککه دا بووه، چونکه قوناغی مه ککه سیزده سال بووه، ته گهر
(المزمل) له سالی ده یه مده دابه زيبی، مانای وایه سی سال پیښ کوچکردنی
پیڅه مبهړ ﷺ بو مه دینه، ټايه تي کوتایي سووړه تي (المزمل) یش دابه زیوه.

سټیهم: ژماره ی ټايه ته کانی ټهم سووړه ته:

ژمیړه ران سی ژماره یان بو ټايه ته کانی ټهم سووړه ته موباره که داناون:

۱- (أهل المدينة) گوتوویانه: هه ژده ټايه ته.

۲- (أهل البصرة) گوتوویانه: نوزده ټايه ته.

۳- به لام زوربه یان زانایان کووفه و نه وانی دیکه ش گوتوویانه: بیست ټايه ته و زوربه ی
موصحه فه کانی له بهر ده ستی ټیمه دان، ژماره ی بیستیان ته به ننی کردوه.

چواره م: ریزه بندی له دابه زین و له موصحه فدا:

له باره ی ریزه بندی له دابه زینه وه دا راجیای هیه، به لام ټه وه ی به راست
دټه بهر چاوی بنده، ټه وه یه که ټهم سووړه ته دواي سه ره تای سووړه تي
(العلق) دابه زيبی، واته: دواي ټهم پیښ ټايه ته موباره که:

﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ﴾ ﴿أَقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ﴾ ﴿۱﴾ ﴿خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ عَلَقٍ﴾ ﴿۲﴾
﴿أَقْرَأْ وَرَبُّكَ الْأَكْرَمُ﴾ ﴿۳﴾ ﴿الَّذِي عَلَّمَ بِالْقَلَمِ﴾ ﴿۴﴾ ﴿عَلَّمَ الْإِنْسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ﴾ ﴿۵﴾ ﴿العلق﴾، ټهم پیښ
ټايه ته یه که مین ټايه تانیک بوون که دابه زینه سهر دلی موباره کی پیڅه مبهړی
کوتایي ﷺ، به لام سووړه تي (العلق) هه مووی به دنیایي له و سه ره ټايه وه
دانه به زیوه، چونکه دواي خوا پشتیوان بی که ده یکه یه نی باسیده که ین که
ټه وه ناگونجی چونکه، ټايه ته کانی دواي که به مجوره ن: ﴿أَرَأَيْتَ الَّذِي يَنْهَى﴾ ﴿۶﴾

عَبْدًا إِذَا صَلَّى ﴿١٠﴾ أَرَأَيْتَ إِنْ كَانَ عَلَى الْهُدَىٰ ﴿١١﴾ أَوْ أَمَرَ بِالتَّقْوَىٰ ﴿١٢﴾ أَرَأَيْتَ إِنْ كَذَّبَ وَتَوَلَّىٰ ﴿١٣﴾
 أَلَمْ يَعْلَمْ بِأَنَّ اللَّهَ يَرَىٰ ﴿١٤﴾ **العلق**، ئەمانە ھەموویان لە سالانی دواتردا دابەزیون، کە
 پیڤەمبەری خوا ﷺ ئیسلامی تۆزیک بۆلاوکردۆتەووە نەیارو دوژمنی بۆ پەیدا بوون،
 ئەو ئایەتانەش زۆربەى زانایان دەڵێن: لە بارەى ئەبوو جەھلەووە ھاتوون، ئەگەرنا
 لەو سەرەتایەووە نە پیڤەمبەری خوا ﷺ بانگەوازەکەى بەو شیوەیە ئاشکرا کردووە
 تەشەنەى سەندووە، نە دوژمنان و ناحەزانیشی دژایەتییان کردووە، ئنجا دواى ئەو
 پینج ئایەتە موبارەکە، پیموایە سوورەتى (المزمل) دابەزیووە، کە پیڤەمبەر ﷺ
 گەراووەتەووە مآل و فەرموویەتى: (زَمِّلُونِي زَمِّلُونِي)، دامپۆشن، دامپۆشن، دواى ئەوێ
 لە ئەشکەوتى حیرادا جیبریلى بینووە سى جارن بەخۆیەووە گوشیووە - وەك دواى
 دەقەكە دینین - جیبریل ئەم پینج ئایەتەى بۆ خویندوونەووە پیڤەمبەرىش ﷺ
 ترساووە نەرەحەت بوووە، مەترسیی ھەبووە دەستى لیوہەشیخراى و، ئەو كەسەى
 دیتووێتى شەیتانێك بى! كە گەراووەتەووە بەخەدیجەى خیزانى خوا لى رازى بى
 گوتووە: دامپۆشن، ئنجا دواى ئەوێ پشووێكى داو، جارى ھەر لە ئىو نوین و
 پیڤەفەكەیدا بوو كە خوا فەرموویەتى: ﴿يَا أَيُّهَا الزَّمَلُ﴾، ئەى ئەو كەسەى بە
 نوین خۆت داپۆشیووە! پیڤەفت لەخۆوەت پیچاو، خۆت لە پیڤەفەووە پیچاو!
 ﴿قُرْآنٌ لِّأَقِيلًا﴾، شەو نوێژ بكە جگە لە كەمىكى... ئەم ئایەتانە ھەموویان
 تاكو ئایەتى ژمارە نۆزدە، دابەزیون، ئایەتى ژمارە بیستیش سالتىك دواى ئەو،
 یاخود ریوایەتەكەى دیکە دەلى: دە سال دواى ئەو دابەزیووە، ھەردووکیان
 گونجاون، بەلام گرنگ ئەوێ ئەو سوورەتە ھەمووى لە مەككە دابەزیووە،
 ئەو نۆزدە ئایەتە یەكەمین ئایەتانىك بوون لە دواى پینج ئایەتەكەى سەرەتای
 سوورەتى (العلق) كە بۆ پیڤەمبەرى خوا ﷺ دابەزیون، ئنجا پیموایە لە دواى
 سوورەتى (المزمل)، ئنجا سوورەتى (المدثر) و، دواى سوورەتى (القلم): ﴿ت وَالْقَلَمِ
 ...﴾ (١) دابەزیووە، وەك كاتى خۆشى باسماں كرد، ئەو بە نەسبەت ریزبەندیووە
 لە دابەزین دا.

ریزبەندیشی له موصحه فدا ژماره هفتاو سی (۷۳)یه، له سوورەتی (الفاتحة) هوه که دیین له نۆرهی هفتاو سیدا، ئەم سوورەته موبارەکه ههیه.

پێنجەم: نیوه روکی:

ئەم سوورەته خوای به بهزهیی عزوجل، به میهره بانانه دواندنی پیغه مبه ره که ی دەستی پێده کات: ﴿يَا أَيُّهَا الْمَرْمِلُ﴾، که ئەمه وه که زانیان ده ئین: بریتیه له: (مُلاطَفَةً)، واته: میهره بانانه دواندن، دواي ئەوه خوا فهرمانی پێده کات که شهو نوێژو شهو بیداریی بکات، ئەویش خوا ﷻ سێ حاله تانی بۆ دیاریی ده کات، به سێ جوور: أ- نیوهی زیاتری شهو شهو نوێژ بکات، که ده کات دوو له سه ره سێ، وه که له ئایه تی (۲۰) دا ئەم نیوه زیاتره روونکراوه ته وه، چونکه له ئایه تی یه که مدا ده فهرموو: ﴿يَا أَيُّهَا الْمَرْمِلُ ﴿١﴾ قُرْ أَلْتَلِ إِلَّا قَلِيلًا ﴿٢﴾﴾، شهو گاره که هه مووی هه لسه وه، جگه له که میکی، که واته: له نیوه زیاتری و تا کو دوو له سه ره سێ (۲/۲)، ئەو کاته ش ئەوه ی له دوو له سه ره سێ یه که ده مینیتته وه، که میکی شهو گاره، ﴿يَصْفَهُ أَوْ انْقُصَ مِنْهُ قَلِيلًا﴾ ب- نیوه ی شهو هه لسه، ج- یاخود که میکی ش له نیوه که ی که م بکه وه، واته: یه که له سه ره سێ، مانای وایه ده کات سێ حاله ت: أ- یان له نیوه ی زیاتری شهو هه لسه بۆ شهو نوێژ.

ب- یاخود نیوه ی.

ج- یاخود له نیوه ی که متری.

دواییش فهرمانی پێده کات که قورئان به چاکی و به ڕیکی بخوینیتته وه وه هه واییشی پێ ده دات که فهرمايشتیکی گرانی داده به زینیتته سه رو، فهرمانیشی پێده کات به یادی خوا کردن و، خو به لای خوا دا دابرین و خو یه کلایی کردنه وه بۆ یادی خوا و په رستشی خوا و، پشت به خوا به ست و، خو ڕاگری جوان له به رانه به ر قسه ی بیروایان دا، دواتر هه ره شه کردن له بیروایان به

سزای سەختی پوژی دوایی باسکراووە، ئاماژەیکەش بە سەرەنجامی زیانبارانەیی فیرەهون کراووە، کە خوا مووسای (عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) بۆ لا ئاردووە لەگەڵ ھاروونی برای (عَلَيْهِ السَّلَام) دا، بەلام ئەو لامیلی کردووە سەرەنجام سەری خوێ و شوینکەوتووانی بە فەتارەت چوو، دواتر باسی سەختی پوژی دوایی کراوە، بە ئاخیر زەمان و قیامەتەو، ھەردوو قۆناغەکەیی و ئەوێش ھەمووی بە بیرخەرەو (تَذَكُّرَة) دانراوە.

لە ئایەتی کۆتایی ژمارە (۲۰) دا، خوای میھرەبان ھوكمی فەرز بوونی شەو بیداریی (شەونوژی) لەسەر پێغەمبەر ﷺ ھاوێلانی خوا لێیان رازی بۆ سووک کردووە، کە پێشتر لە ھالەتی ئاسایی دا فەرز بوو، دوایی لە نیووە دوو لەسەر سۆ و سییەکی شەوگەرەو کە تێیدا شەو بیداریی بکەن، خوای میھرەبان ﷺ لەسەری سووک کردوون، ھەروەھا لە ھالەتی نااسایی دا، ھالەتی نەخۆشیی و، سەفەر و بازرگانیی، جەنگ و جیھاد، بۆ سووک کردوون، بە لابردنی یەكجاری، مەگەر کەسیك خوێ بیەوێ، واتە: کە پێش خوا ﷺ لە ھەموو ھالەتاندا شەونوژی لەسەر فەرز کردوون، دوایی خوا ﷺ لە ھالەتی نااسایی دا فەرزی شەونوژی لەسەر لابردوون، ھالەتە نااساییەکەش سۆ شتی لێ باس کردوون:

أ- ھالەتی نەخۆشیی.

ب- ھالەتی سەفەر و بازرگانیی و مامەلە.

ج- ھالەتی دەرچوون بۆ جەنگ و جیھاد.

ئەجا دوایی خوای بە بەزەیی لە کوێ ھالەتەکانی دیکەشدا، بە رای زۆربەیی زانیان لە فەرزەو گۆریویەتی بۆ پەسندی، واتە: لە ھالەتی نااسایی دا ھەر لەسەری لابردوون، بەلام لە ھالەتی ئاسایی دا بۆ گۆریون لە فەرزەو بۆ سوننەت، واتە: ھەر کەسیك بیەوێ، بیکات، مانای وایە ھوكمەکەیی یەكجاری لێ چوو، تاكو وەك ھەندیک لە زانیان دەلێن: نەسخی بەسەردا ھاتبی،

چونکه حوكمه كه هەر له جیى خۆیهتی، به لام خوا ﷺ كه پیشی هاوه لان وای لی حالی بوون، ئه گهر نه خویش بن و، له سهفه ریش بن بو بازرگانی و، له جهنگ و جهادیشدا بن، هەر ده بی شهو نوێژ بکهن، خوای پهروهردگار بوی پروونکردنه وه كه نه خیر لهو حاله ته نااسایانه دا له سهرتان واجب نیه، له حاله تی دیکه شدا خوا ﷺ به پای زۆربه ی زانیان کردوویه تی به شتیکی په سندو، هه ندیک له زانیانی ش ده لێن: شهو نوێژ ئیستاش کهم و زۆر هەر فه رزه.

شه شه م: تاییه تمه ندییه کانی:

پینج تاییه تمه ندییم له م سووره ته دا که وتوونه بهر چاو:

یه که م: فه رزکردنی شهو بیداری له سه ر پیغه مبه ره ﷺ و دیاری کردنی ئه ندازه که ی به سی جوړو، دواتر سووک کردنی ئه و حوکمه له حاله تی ئاسایی داو، لابر دنی پیویستبوون (وجوب) ی له حاله ته نااساییه کاند او، گواستنه وه ی بو حاله تی په سند (ندب)، که ئه مه له ئایه ته کانی (۱ و ۲ و ۳) و ئایه تی ژماره (۲۰) دا، هاتوه.

دووهم: ناوبردنی قورئان به: ﴿قَوْلًا ثَقِيلًا﴾، واته: فه رمایشتیکی قورس، گران، ئه میش له ئایه تی ژماره (۵) دا هاتوه.

سییه م: فه رمان کردنی خوا به پیغه مبه ره که ی ﷺ به خویندنی قورئان، به شیوه یه کی ریک و پیک و به ری و جی: ﴿وَرَتِّلِ الْقُرْآنَ تَرْتِيلًا﴾، له ئایه تی ژماره (۴) دا، که دواپی ئیمه کورته باسیک له باره ی چۆنیه تی قورئان خویندنه وه و، مامه له کردن له گه ل قورئاندا ده که ی.

چواره م: وه سفکردنی رۆژی دواپی به سه ر سپیکه ری مندالان: ﴿يَوْمًا يَجْعَلُ الْوِلْدَانَ شِيبًا﴾، له ئایه تی ژماره (۱۷) دا، ئه و رۆژه ی سه ری مندالان سپی ده کات، له حه ژمه تان و له ترسان و له سامناکیان.

پېنجەم: پېكەوۋە بەراوردکردنی بازرگانیی و کاسییی کردن، لەگەڵ جەنگ و تێكۆشان لە پیناوی خوادا، تەنیا لەم سوورپەتە موبارەكەدا ئەو ھاتو، لە ئایەتی ژمارە (۲۰)دا.

ھەوتەم: دابەشکردنی ئایەتەکان بۆ چەند دەرسیك:

ئیمە كۆی بیست ئایەتەكانی ئەم سوورپەتە، دەكەینە یەك دەرس، چونكە وەك باسمان كرد ھەر بیست ئایەتەكە لە بارە یەك بابەتەو دەدوین، كە فەرمان پێكردنی پێغەمبەر ﷺ بە زیاتر لە خوا نزیك بوونەو، بەھۆی شەونوێژو، یادى خواو، خو بەلای خوادا دابرین و، خوڤاگرییەو، لە بەرانبەر قسەو قالی ناحەزانیدا، ھاو كات باسی ھەندیک بابەتی دیکەش ھەن، كە كراون بە ئیواخنی ئەو بابەتە سەرەکییە.

لە پورە كۆمەڵەبەشكەن لەكەشەن

بەس ھەم ئی مۆلەك المۆمەن الدھمەن

پاڤەپاندنی مەكتەبی مەلۇسنا عەلی بابیر

archive.org/details/@alibapir

Alibapir

Alibapir

Alibapir

Alibapir/عەلی بابیر

Alibapir

Alibapir

Alibapir

Alibapir

Alibapir

❖ ددرسی ئهم سووردهته ❖

پېناسه‌ی ئهم ده‌رسه

كاتيك سهرنجى ئهو بيسټ (۲۰) ئايه‌ته موباره‌كه ده‌دهين، ده‌بينين له ئايه‌ته‌كانى: (۱ - ۱۱) دا، خوا ﷻ ده (۱۰) فه‌رمانان به پېغه‌مبه‌ره‌كه‌ى ﷺ ده‌كات.

دووه‌م: له ئايه‌ته‌كانى: (۱۱ - ۱۹) دا، خوا ﷻ چەند هه‌ره‌شه‌يه‌كى سه‌خت له بېروايان ده‌كات و، پېنج بابە‌تيان له‌گه‌لدا تېكه‌ه‌لكېش و نېواخن ده‌كات.

سېيه‌م: له ئايه‌تى ژماره (۲۰) دا، يازده حوكم و راستى گرنگ خراونه ږوو.

ئجنا با سه‌ره‌تا سهرنجى گشتى ئايه‌ته‌كان بدهين، بهر له‌وه‌ى ئايه‌ته‌كان بخوئين و، دواتر ماناى گشتى و مه‌سه‌له گرنگه‌كانيان بخه‌ينه ږوو.

خوا ﷻ دواى ﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ﴾، ږوو ده‌كات ه پېغه‌مبه‌رى خاتهم ﷺ و به مېهره‌بانانه ده‌يدوینى: ﴿يَا أَيُّهَا الْمَرْمَلُ﴾، ئه‌ى ئهو كه‌سه‌ى خوټ له نوئينوه پېچاوه! يان پېخه‌فت له خوټه‌وه پېچاوه! ئجنا فه‌رماني پېده‌كات به شه‌ونويز كردن، شه‌وه‌له‌سانه‌وه‌وه شه‌و بيدارى، جگه له كه‌مىكى، ئجنا ئهو كه‌مه‌ش به نيوه‌ى ته‌فسير ده‌كات، واته: شه‌وه‌كه هه‌مووى بيداره، جگه له كه‌مىكى، كه‌مه‌كه‌ش بريته: له نيوه‌ى، ياخود له نيوه‌شى كه‌م بكه‌وه‌وه له نيوه‌شى زياتر شه‌ونويز بكه، ياخود له‌وه نيوه‌يه‌ى پشووى تېدا ده‌ده‌ى، زياد بكه، واته: كه‌متر له‌نيوه‌ى شه‌ونويز بكه‌وه، قورئان به‌رېكىى بخوينه.

ئايا له‌به‌رچى خوا ﷻ ئاوا فه‌رماني پېده‌كات؟ ده‌فه‌رموئى: ئيمه له‌مه‌ودوا قسه‌يه‌كى قورس و گرانت داده‌به‌زئينه سهر، ئجنا حېكمه‌تى شه‌و نويزى بو ږوون ده‌كاتوه، كه ئهو نويزه‌ى له شه‌ودا ده‌كرى، زور كاريگه‌رى زياتره‌و بيزه‌كانيشى يانى: ئهو قسانه‌ى ده‌كرين و ئهو ئايه‌تانه‌ى ده‌خوين، رېكترو راستر مروؤف بوئى ده‌گوترين، چونكه دنيا كس و مات و بى‌هه‌ست و خوست و ده‌نگه.

دوایی خوا ﷺ حکیمه نیتی دیکه ی شهونوژ ده خاته پرو و ده فهرموئ: تو له
پوژیدا بواری هاتن و چوونیتی دوورو دریژت هه یه، که واته: شهوه که تهرخان
بکه بو زیاتر له خوا نیزیک بوونهوه.

دوایی فهرمانی پیده کات به ناوی پهروه ردگاری هینانی و، خو به لای خوادا
دابړینی، ئنجا خوا ﷺ خو و هسف ده کات به پهروه ردگاری پوژه لات و
پوژئاوا، که جگه لهو هیچ په رستراویک نیه، بویه ده بی ته ی پخه مبهری خاته م!
بهس تهو به پشتیوانی خوت بگری.

ئنجا بو هه لسوکهوت له گه ل بیروایه کانیشدا، فهرمانی پیده کات به خو پراگری
له سهر تهوه ی ده یلین، که به شیوه یه کی جوان دووریان لی بکات.

ئنجا ئایا ته وانه له به رانه ر کوفرو مله وړی و خراپه کاریاندا، وه ک به رزه کی
بانان بو دهرده چن؟ نه خیر، بویه خوا ﷺ ده فهرموئ: له من و لهو به
درو دانه رانه بگه ری، به درو دانه ره خوشگوزه رانه کان، که میک مؤله تیان بده،
که مه کهش یان هه ر له دنیا دا، که دوایی جهنگی به درو جهنگه کانی دیکه هاتنه
پیش و خوا ﷺ سزای دان تهو مله وړانه ی خه لک و جهماوه ره که یان چه واشه
کردبوو، یا خود مه به ست پی پوژری دواییه، ئنجا خوا ﷺ هه ره شه ده کات لهو
به درو دانه ره خوشگوزه رانه له سهر حیسابی خه لکی رهش و پروت، وه ک عاده تی
هه میشه یی حوکمرانه خوشه پین و خوشگوزه رانه کان، بهوه هه ره شه یان لی
ده کات، که تیمه له پوژری دوایی دا کو و پتوه ندو، ناگری بلتسه دارو، خواردنیتی
گه روو گيرو، نازاریکی به تیشمان له لایه، له پوژری دوایی دا تهوه چاوه رییان
ده کات له دوزه خدا، ئنجا خوا ﷺ ئاماژه یه کیش ده کات به ناخیر زه مان و، تهو
پرووداوانه ی له ناخیر زه ماندا پرو ددهن، تهوانیش له لهرزینه وه ی زه وی و،
هه ژانی چیا یه کان و، وه ک ملیکی زور وردی ئارد ئاسایی لیها تیاندا ده خاته پروو.

ئنجا خوا ﷺ یه کسهر ئاور ده داته وه له بیروایه کان و پرویان تیده کات
ده فهرموئ: تیمه پخه مبه ری کمان ناردو ته لاتان، شایه دو چاودی ره به سهر تانه وه،

ھەر وەك چۆن كاتى خۆشى پىغەمبەرۈ رەوانە كراۋيكمەن بۆ لای فیرعەون نارد، بەلام فیرعەون سەرپىچى كىرد لە پىغەمبەرەكە، كە مووسا و ھارۋونى براى بوون (عَلَيْهِمَا السَّلَام)، ئىمەش بە گرتىكى توندو بە ئىش و ئازار گرتمان و سزاماندا.

ئىنجا دووبارە دەيانھىيىتەو ھە لای رۆژى دوايى و، سەرنجيان رادە كىشىتەو ھە بۆ لای قىامەت و دەفەرموئى: ئايا ئەگەر بىپروا بن، چۆن لەو رۆژەدا خۆتان دەپارىزن لە سزاي خوا، كە سەرى مندا لانی گچكە سىپى دەكات، مندا لى شىرە خۆرە لە ھەژمەتان، لە ترسان سەرى سىپى دەبى و، لەو رۆژەدا ئاسمان شەق و پەق و بەش بەش و پارچە پارچە دەبى و، بە ئىنيك كە خوا داويەق، ئەنجامدراو دەبى، دوايى خوا ئەمە بە بىرخەرەو ھە ئامۆزگارى ناو دەبات و، دەفەرموئى: ھەر كەسيك بىھوئى، بەرەو پەرۋەردگارى رى دەگرتە بەر.

لە كۆتايى ئەم سوورەتەدا خوا ﷻ ئەو ھۆكەمى پىشى بۆ پىغەمبەرەكەى ﷺ و ھاو ھەلانى بەرىزى داينا، كە برىتى بوو لە پىويست بوونى شەو بىدارى، خوا ﷻ وەك مۆلەتيك و سوو كىردنىك دەفەرموئى: پەرۋەردگارت دەزانى كە تۆ كۆمەلنىك لە برۋاداران كە لەگەلتدان، كەمتر لە دوو سىيەكى شەو ھەو ھەو سىيەكى شەو، ھەلدەستن شەو بىدارى دەكەن، ھەر خواش ئەندازە گىرى شەو رۆژان دەكات و، زانويەق كە ئىو ھە بۆتان سەرژمىر ناكى، ئەو كاتىش وەك ئىستا سەعات و ئامىرى كۆنترۆلكردنى كات نەبوون، سەعات ئەو ھەندە ھەلېستن، بەلكو بە مەزەندەى خويان تەماشاي خۆرو مانگ و ئەستىرانىان كىردەو، جارى واش بوو ھەو ھەو باران بوو ھە ئاسمانىش ديار نەبوو، ھەر بە مەزەندە دايانناو، بۆيە دەفەرموئى: ئىستا خوا ﷻ گەرايەو ھە سەرتان بە بەزەيى، ئىنجا ئەو ھەندەى بۆتان ئاسان دەبى لە قورئان بىخوينن، واتە: لە شەو نووتدا، ھەر ھەو ھەو زانى كە ئىو ھەلكتان لى نەخۆش دەبى، نەخۆشتان دەبن و، كە سائىكى دىكە بە زەويدا دىن و دەچن بۆ بازىرگانيى و مامەلەو، كە سائىكى دىكە جەنگ لە پىناوى خوادا دەكەن، - ئەمە يەككە لە ھەوالە ئىعجازىيەكانى قورئان بۆ

داھاتوو - بۆیە ئەوەندەدی بۆتان ئاسان دەبێ لێی بخوینن، لە قورئان، یانی: لە شەونوێژداو، نوێژ بکەن و زەکات بدەن و، قەرزى باش لە خزمەت خوادا بکەن و، ئەوەی پیشیدەخەن بۆ خۆتان، ئا ئەوە باشتەرە پاداشتی مەزنتەرە، داوای لێبوردنیش لە خوا بکەن، بە دنیایی خوا لێبوردەى بە بەزەییە.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

﴿يَأْتِيهَا الزَّمْلُ ۝١ فَرَأَيْتَ إِلَّا قَلِيلًا ۝٢ نَضْفَهُ ۖ أَوْ أَتُخْضَ مِنْهُ قَلِيلًا ۝٣ أَوْ زِدَ عَلَيْهِ وَرَتِّلِ الْقُرْآنَ تَرْتِيلًا ۝٤ إِنَّا سَنُلْقِي عَلَيْكَ قَوْلًا ثَقِيلًا ۝٥ إِنَّ نَاشِئَةَ اللَّيْلِ هِيَ أَشَدُّ وَطْأً وَأَقْوَمُ قِيلًا ۝٦ إِنَّ لَكَ فِي النَّهَارِ سَبْحًا طَوِيلًا ۝٧ وَادْكُرْ اسْمَ رَبِّكَ وَتَبَتَّلْ إِلَيْهِ تَبْتِيلًا ۝٨ رَبُّ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ فَاتَّخِذْهُ وَكِيلًا ۝٩ وَأَصْبِرْ عَلَى مَا يَقُولُونَ وَاهْجُرْهُمْ هَجْرًا جَمِيلًا ۝١٠ وَذَرْنِي وَالْمُكَذِّبِينَ أُولَى النَّعْمَةِ وَمَهِّلْهُمْ قَلِيلًا ۝١١ إِنَّ لَدَيْنَا أَنْكَالًا وَحِمِيمًا ۝١٢ وَطَعَامًا ذَا غُصَّةٍ وَعَذَابًا أَلِيمًا ۝١٣ يَوْمَ تَرْجُفُ الْأَرْضُ وَالْجِبَالُ وَكَانَتِ الْجِبَالُ كَيْبًا مَّهِيلًا ۝١٤ إِنَّا أَرْسَلْنَا إِلَيْكُمْ رَسُولًا شَاهِدًا عَلَيْكُمْ كَمَا أَرْسَلْنَا إِلَىٰ فِرْعَوْنَ رَسُولًا ۝١٥ فَعَصَىٰ فِرْعَوْنُ الرَّسُولَ فَأَخَذْنَاهُ أَخْذًا وَبِيلًا ۝١٦ فَكَيْفَ تَتَّقُونَ إِنْ كَفَرْتُمْ يَوْمًا يَجْعَلُ الْوِلْدَانَ شِيبًا ۝١٧ السَّمَاءُ مُنْفَطِرٌ بِهِ ۚ كَانَ وَعْدُهُ مَفْعُولًا ۝١٨ إِنَّ هَذِهِ تَذْكِرَةٌ ۖ فَمَنْ شَاءَ اتَّخَذْ إِلَىٰ رَبِّهِ سَبِيلًا ۝١٩ إِنَّ رَبَّكَ يَعْلَمُ أَنَّكَ تَقُومُ أَدْنَىٰ مِنْ ثُلَاثِي اللَّيْلِ وَنِصْفَهُ ۖ وَثُلَاثُهُ ۖ وَطَائِفَةٌ مِّنَ الَّذِينَ مَعَكَ ۚ وَاللَّهُ يُقَدِّرُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ ۚ عَلِمَ أَنْ لَّنْ نُخْصِصَهُ فَنَابَ عَلَيْكَ فَأَقْرَءُوا مَا تَيَسَّرَ مِنَ الْقُرْآنِ ۚ عَلِمَ أَنْ سَيَكُونُ مِنْكُمْ مَّرْضَىٰ ۚ وَآخَرُونَ يَضْرِبُونَ فِي الْأَرْضِ يَبْتَغُونَ مِن فَضْلِ اللَّهِ ۚ وَآخَرُونَ يَقْنَلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَأَقْرَءُوا مَا تَيَسَّرَ مِنْهُ ۚ وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَاقْرَأُوا ۚ وَاللَّهُ قَرِصًا حَسَنًا وَمَا نَقُصُّكُمْ لَأَنفُسِكُمْ مِن خَيْرٍ نَّحْدُوهُ عِنْدَ اللَّهِ ۚ هُوَ خَيْرٌ وَأَعْظَمُ أَجْرًا ۚ وَاسْتَغْفِرُوا ۚ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ۝٢٠﴾

مانای دهقاو دهقی نایه تەکان

{بە ناوی خواى بە بەزەیی بەخشندە، ئەى خۆ لە پێخەفەو پێچ! ①
 شەوگەر هەلسە (بۆ شەونوێژ) جگە لە کەمێکی ② نیوەى (شەو بخەو)، یان
 هەندێکی لى کەم بکەو (و کەمتر لە نیوەى شەو بخەو) ③ یان لى زیاد
 بکە (زیاتر لە نیوەى شەو بخەو) و قورئانیش بە پێک و پێکی (و تێوە پامانەو)
 بخوێنەو ④ (چونکە) ئێمە لەمەودوا قسە (و ئەرك) یکی قورست دەخەینە
 سەر (شان) ⑤ بە دڵنایى (خواپەرستى) پێگەشتووی شەوگەر (لەسەر دڵ)
 کاریگەرتر، بێژرانه کەى تێرو تەواوتر ⑥ بێگومان (ئەى پێخەمبەر!) لە پۆژیدا
 (بوارى) هاتن و چوون (و جم و جۆلێکی زۆر) دوورو درێژت هەیه ⑦ ناوی
 پەرەردگاریشت بێنەو، بە یەکلایى بوونەو خۆتى بەلادا داڤەر ⑧ پەرەردگارى
 پۆژەلەت و پۆژتاوايه، جگە لەو هیچ پەرستراویک (ی شایستەى پەرستان) نیهو،
 تەنیا ئەو بەکار پى سپێردراو بگرە ⑨ لە بەرانبەر ئەوەشدا کە (بێپروایان)
 دەیلێن، خۆت رابگرەو بە واز لێهێنانى جوان وازیان لێبێنەو دووریان لێبگرە
 ⑩ لە من و لە بە درۆ دانەرە خاوەن نازو نەعمەتە (خۆشگوزەرانه) کان گەڕى
 و، کەمێک مۆلەتیان بدە ⑪ بە دڵنایى ئێمە (لە پۆژى دواى دا) کۆت و
 زنجیرەکان و، کلپە (ی ئاگر) مان لە لایە ⑫ هەرەها خۆراکیکی گەر و گرو
 ئازاریکی بە ئیش ⑬ (ئەوێش) لە پۆژێکدا کە زەویى و چایەکان دەههژین (و
 دەلەرزەنەو) چایەکان (هێندە وردو خاش دەبن) دەبنە لى وردى هەلپژاو ⑭
 (ئەى بێپروایەکان!) ئێمە نێردراویکمان بۆ لاتان ناردووە بەسەر تانەو چاودێرە،
 وەك چۆن نێردراویکمان ناردە لای فیرعەون ⑮ ئنجا فیرعەون سەرپێچى لە
 پێخەمبەرە کە (مووسا) کرد، ئێمەش بە گرتێکی قورس گرتمان (سزایەکی سەختمان
 دا) ⑯ (ئەى بێپروایەکان!) ئەگەر بێپروا بوون چۆن خۆتان لە سزای پۆژێک

دەپاریزن، که مندالان پیرو سەر سپیی دەکات ﴿١٧﴾ ئاسمان بەھۆیەو شەق
و پەق دەبێ، بەلێنی وی (گفتی خوا) جێبەجێ کراوە ﴿١٨﴾ بەراستی ئەمە
بیرخەرەوویە، ئنجا ھەر کەس ویستی بەرەو پەرورەدگاری پێی گرتەبەر ﴿١٩﴾
بێگومان پەرورەدگارت دەزانێ کہ تو (ئەو موحەممەد!) و کۆمەلێک لەوانە
لەگەڵت، کہمتر لە دوو سێھەکی شەوگارو، نیوہی و، سێھەکی ھەلدەستز بۆ
شەونویژ خواش ئەندازەگیری شەوو پۆژ دەکات، دەزانێ کہ مسوگەر کاتەکەتان
بۆ سەرژمێر ناکرێ، بۆیە بە چاوپۆشی گەرایەو سەرتان، ئنجا ئیستا ئەوەندە
بۆتان سێناہ لە قورئان، لە شەونویژدا بیخوینن، خوا ﷻ زانیی لە مەودوا
نەخۆشتان دەبن و، کەسانی دیکە بە زەویدا دەرپۆن بۆ بازرگانیی لە بەخششی
خوا دەخوازن و، کەسانی دیکەش لە پێی خوادا دەجەنگن (و شەونویژتان بۆ
ناکرێ)، ئنجا ئەوەندە بۆتان ئاسانە لێی بخوینن (لە قورئان لە شەونویژدا)
و نوێژ بەرپا بکەن و، زەکات بدەن و، بە قەرزدانی باش قەرز بە خوا بدەن و،
ھەرچیەکیشت لە چاکە بۆ خۆتانی پیشبەخەن، لە لای خوا بە باشتر پاداشتی
مەزنتر دەبیننەو، داوای لێبوردنیش لە خوا بکەن، بێگومان خوا لێبوردە
بەزەییە ﴿٢٠﴾.

شیکردنه وهی هه ندیک له وشه کان

(الزَمَلْ): (زَمَلَهُ: أَخْفَاهُ، زَمَلَهُ بِتَوْبِهِ وَفِي تَوْبِهِ: لَفَّهْ، وَازَمَلَ وَتَزَمَلَ: تَلَفَّفَ وَتَغَطَّى، وَهُوَ مُزْمَلٌ أَيْ مُتَلَفِّفٌ)، (زَمَلَهُ)، واته: په نهانی کرد، (زَمَلَهُ بِتَوْبِهِ وَفِي تَوْبِهِ)، واته: له پوښاکه که یه وه پېچا، هه روه ها (إِزْمَلَ) و (تَزَمَلَ) هه ردووکیان یانی: خووی تیهو پېچا، خووی پی داپوښی، (وَهُوَ مُزْمَلٌ أَيْ مُتَلَفِّفٌ)، واته: خووی له نوینه وه پېچاوه، یان نوینه که ی له خووی وه رگرتوه، ده شگونجی مه به ست پوښاک بی، به لام زیاتر بو پېخه ف و نوین به کاردی.

(رَتَلًا): (رَتَلَ، يَرْتَلُ، رَتْلًا، أَيْ: اسْتَوَى وَانْتَضَمَ، وَحَسَنَ تَأْلِيْفَهُ، وَرَتَلَ الثَّغْرُ أَوِ الْأَسْنَانُ: انتظم، وَرَتَلَ الْكَلَامَ أَيْ: جَوَّدَ تِلَاوَتَهُ)، (رَتَلَ، يَرْتَلُ، رَتْلًا)، واته: ریک بوو، ریک و پیک بوو، پیکهاته که ی چاک بوو، ده گوتری: (رَتَلَ الثَّغْرُ أَوِ الْأَسْنَانُ)، واته: دهم و ددانه که زارو ددانه که ریک و پیک بوو، (وَرَتَلَ الْكَلَامَ) واته: قسه که ی چاک کرد، جوانی کرد، به په وانینی و ریک و پیک کی کردی.

(نَاشِئَةُ اللَّيْلِ): (نَاشِئَةُ اللَّيْلِ)، واته: پیکه یشتووی شهو، (مَا تَنَشَّأُ فِي اللَّيْلِ)، ته وهی له شهودا پیده گات، (الْإِسْتِيقَاضُ مِنَ النَّوْمِ وَالْقِيَامُ لِلصَّلَاةِ)، هه لسان و بیدار بوونه وه له خه وو هه لسان بو نویر، به لام وه ک دواپی باسی ده که یز، هه ندیکیش (نَاشِئَةُ اللَّيْلِ) یان به کاته کانی شهو داناوه، هه ندیکیش بهو که سه ی که له شهودا بیدار ده بیته وهو هه لده ستی بو خواپه رستی، هه ندیکیش (نَاشِئَةُ اللَّيْلِ) یان ناوا لیکداوه ته وه: (الْقِيَامُ وَالْإِنْتِصَابُ لِلصَّلَاةِ)، هه لسان و راوه ستان بو نویر.

(وَطَّاءَ): (وَطَّئَتْهُ بِرَجْلِي أَطْوَهُ، وَالْمُوَاطَّئَةُ: الْمُوَافَقَةُ وَوَطَّئَتْهُ: دَاسَهُ)، واته: به لاقم پیم لینا، پی لی ده نیم، شیلام، (مُوَاطَّئَةُ) به مانای (موافقة) دی، واته: له گه لدا پیکه لپیک بوون، ریکبوون، ده گوتری: (وَطَّئَتْهُ أَيْ دَاسَهُ)، واته: پی لینا.

(سَبَحًا): (السَّبْحُ: الْمَرُّ السَّرِيعُ فِي الْمَاءِ أَوْ الْهَوَاءِ)، (سَبَحَ): رَوَّيْتَنِي خَيْرَإِيهِ لَه
نَيُّو نَاودا، (مهلهوانیی)، یاخود له نَيُّو ههواذا (فرین)، وهك دوايی باس دهكهین
(سَبَخًا) یش خویندراوه تهوه، (سَبَخًا: السَّبْحُ: السَّعَةُ فِي التَّصَرُّفِ)، فراوانیی له هه لَس
و كهوت دا.

(وَبَتَّلَ): (تَبَتَّلَ: أَيِ انْقَطَعَ فِي الْعِبَادَةِ وَالْإِخْلَاصِ انْقِطَاعًا يَخْتَصُّ بِهِ)، له خواپه رستی
و له خو ساغکردنه وه بو خواذا خوَت دابره، خو دابرینیك تایهت بی بهو
خو ساغکردنه وه وه، (الْبَتُّولُ: الْمُنْقَطِعَةُ عَنِ النِّكَاحِ)، (بَتُّولُ): سیفه تی ئافره تیکه که
خوی دابریوه و دور گرتوه له هاوسه رگیری.

(هَجْرًا جَمِيلًا): (الْهَجْرُ وَالْهِجْرَانُ: مُفَارَقَةُ الْإِنْسَانِ غَيْرُهُ بِالْقَلْبِ وَاللِّسَانِ)، (هَجَرُ) و
(هَجْرَانِ)، ههردووکیان چاوگن، یانی: دوریی گرتنی ئینسان و لیجیا بوننه وهی له
جگه له خوی به دل یاخود به زمان.

(أُولَى النِّعْمَةِ): (أُولَى: يَعْنِي أَصْحَابَ، النِّعْمَةِ، يَعْنِي: التَّنْعُمَ)، واته: خاوه نانی نازو
نیعمهت، خوشگوزه رانی.

(وَمَهْلَهُمْ): (الْمَهْلُ: التَّوَدُّدُ وَالسُّكُونُ)، (مَهْلُ): بریتییه له به کاوه خویی و
ئارامیی، کهواته: (مَهْلُهُمْ) واته: موله تیان بده، لیان بگه ری، (مَهْلُهُ: قُلْتُ لَهُ
مَهْلًا، أَمَهْلُهُ: رَفَقْتُ بِهِ)، (مَهْلُهُ) واته: پیمگوت (مَهْلًا) واته: پراوهستی، یان
له سه ره خو به، (وَأَمَهْلُهُ) واته: له گه لیدا میهره بان و نه رم بووم.

(وَدَرْنِي): (دَرْنِي: أَيِ دَعْنِي وَاتْرُكْنِي)، لیمگه ری و وازم لیینه.

(أَنْكَالًا): (أَنْكَالُ: جَمْعُ نِكَلٍ، وَهُوَ قَيْدُ الدَّابَّةِ وَحَدِيدَةُ اللِّجَامِ، لِكُونِهِمَا مَانِعِينَ)،
(أَنْكَالُ) کوی (نِکَل) ه، (نِکَل) بریتییه له زنجیریك، یان کوْتیک که ولاخی پی
ده به ستری، ههروه ها لغاو یک که له زاری ئاژه ل، (به تایهت ته سپ و ماین)
ده کری، تا کو له وه نه خوات، بویه زنجیرو کوْتیک که له پی ئاژه ل ده کری.

هەروەها لغاویك كه له زاری دەکری، پێیان گوتراوه: (نِکَل)، لەبەر ئەوەی هەردووکیان پێگرن، یەکیان پێگرە لەوەی نازەڵەکه بچوولێ، ئەوی دیکە پێگرە لەوەی لەوەر بخوات.

(ذَا غُصَّةٍ): واتە: خاوەن (غُصَّة)، (غُصَّة: الشَّجَاتُ ۱) الَّتِي يُغْصَرُ بِهَا الْحَلْقُ)، (غُصَّة): بریتیه لەوەی لە قورگ دەگیرێ و ناچێتە خوار، (ذَا غُصَّةٍ): واتە: خواردنێکی گەرووگیر، که بە قورگدا پۆ ناچێ.

(تَرْجُفُ): (الرَّجْفُ: الإِصْطِرَابُ الشَّدِيدُ)، (رَجَفَ): بریتیه لە جوولاندنەوێهەکی توند، بە کوردیی: هەژان و لەرزینی بو بە کاردین.

(كَثِيبًا مَّهِيلًا): (رَمْلًا مُتْرَاكِمًا، جَمْعُهُ أَكْثَبَةٌ وَكُثْبٌ وَكُثْبَانٌ)، (كَثِيبًا مَّهِيلًا)، بە ملیکی کەڵەکه بوو لەسەر یەك دەگوتری، (كَثِيبٌ) بە (أَكْثَبَةٌ) و (كُثْبٌ) و (كُثْبَانٌ) بە هەر سیکیان کۆ دەکرێتەوه، واتە: کۆمەڵە لم، (مَّهِيلٌ) واتە: هەلپژاو، یانی: ملیکه ئەگەر دەستی بدیه، هێندە وردە لە نیوان پەنجەکاندا هەڵدەپژێ.

(وَبَيْلًا): (طَعَامٌ وَبَيْلٌ، وَكَلًا وَبَيْلٌ: يُخَافُ وَبَالُهُ مِنَ الْوَيْلِ وَالْوَابِلِ، وَهُوَ الْمَطَرُ الثَّقِيلُ الْقِطَارُ)، دەگوتری: خواردنێکی (وَبَيْلٌ) و لەوە پێکی (وَبَيْلٌ)، واتە: مەترسیی لە سەرەنجامەکهی دەکری، (وَبَيْلٌ)، لە (وَبَالٌ) و (وَبَلٌ) هەهاتو، هەروەها لە (وَابِلٌ) هەه، (وَبَلٌ) و (وَبَالٌ)، هەردووکیان بە مانای بارانی دلۆپە قورس، دین.

(شَيْبًا): (شَابَ يَشِيبُ شَيْبًا وَشَيْبَةً: ابْيَضَّ شَعْرُهُ، شَابَ الرَّأْسُ وَشَابَ الشَّعْرُ، وَالشَّيْبُ بَيَاضُ الشَّعْرِ، وَالشَّيْبُ جَمْعُهُ أَشْيَبٌ): (شَابَ يَشِيبُ شَيْبًا وَشَيْبَةً) واتە: سپیی بوو، یان پیر بوو، پیر دەبێ، پیر بوون، (ابْيَضَّ شَعْرُهُ)، مووێکێ سپیی بوون، (شَابَ الرَّأْسُ وَشَابَ الشَّعْرُ)، واتە: سەری سپیی بوو، مووێکێ سپیی بوون، (الشَّيْبُ بَيَاضُ الشَّعْرِ)، (شَيْبٌ) چاوگەو بریتیه لە مووی سپیی، یان سەری

(۱) ما اعترض ونشب في الحلق من عظم ونحوه، المعجم الوسيط، ص ۴۷۴.

سپی، کۆی (شَیْب) (أَشِيبَ) ه، (شَیْب) و (شَیْبَة) هەردووکیان چاوگن، (شَیْب) کۆیه، کۆی (أَشِيبَ) ه، (أَشِيبَ) واتە: کەسێک کە سەری سپی بوو، کۆیه کە (شَیْب) ه، کەواتە: ﴿يَوْمًا يَجْعَلُ الْوِلْدَانَ شِيبًا﴾ (وِلْدَان) کۆیه و (شَیْب) یش کۆیه، واتە: رۆژێکە منداڵان پیر دەکات، سەریان سپی دەکات.

(مُنْفَطِرٌ بِهِ): (فَطَرَ يَفْطُرُ فَطْرًا: شَقَّ اللَّحْمَ، أَوْ شَقَّ الشَّيْءَ)، واتە: گوشتە کە ی بری، دەبیری، برین، یان شتە کە ی قلیشاندا، بری، (انْفَطَرَ: أَي انشَقَّ)، (انْفَطَرَ) کە (مُطَاوَع) ی (فَطَرَ) یه، (فَطَرَهُ يَفْطُرُهُ فَاَنْفَطَرَ)، واتە: پچراندا، یان قلیشاندا لەتی کرد، ئەویش لەت بوو.

(تَقُومُ أَدْنَىٰ مِنْ ثُلَاثِي إِلِيلٍ)، (قَامَ بِاللَّيْلِ أَي: صَلَّى بِاللَّيْلِ)، شەوی هەڵسایهوه، شەو نوێژی کرد واتە: کەمتر لە دوو سییه کی شەو هەڵدەستی (بۆ شەو نوێژ).

(لَنْ تُحْصَوْهُ): بۆتان سەرژمێر ناکری، (الإحصاء: التَّحْصِيلُ بِالْعَدَدِ)، (إحصاء) ئەو یه ژمارە کە ی بزانی، سەرژمێر، (وَذَلِكَ مِنْ لَفْظِ الْحَصَى)، ئەویش لە بیژە ی (حصی) وهیه، کاتی خۆی شتیان بە دەنکە چەوان ژماردوه، بە وردە بەردان، کە (حصی) ی پێ دەلێن، وشە ی (إحصاء)، لهوه وه هاتوه، واتە: (العَدُّ بِالْحَصَى)، ژماردن بە دەنکە چەو یان وردە بەرد.

(يَبْتَغُونَ مِنْ فَضْلِ اللَّهِ): له به خشی خوا دهخوازن، (الْبِتْغَاء: الْجِتْهَادُ فِي الطَّلَب)، (إِبْتِغَاء) له سەر کیشی (إِفْتِعَال) ه، واتە: تیکۆشان له داوا کردندا له ههولنداندا بۆ بژیو، که خوا ناوی لێناوه به خشی خوا.

(وَأَقْرِضُوا اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا): واتە: قەرزی باش به خوا بدهن، (الْقَرْض: صَرَبٌ مِنَ الْقَطْع)، (قَرْض): جوړیکه له برین، (مِقْرَض): بۆیه وای پیده گوتری، نینۆک بر له بهر ئەوه ی نینۆکی پێ دهبرد یان شتی پێ دهبرد ی، (وَسُمِّيَ مَا يُدْفَعُ إِلَى الْإِنْسَانِ بِشَرْطِ رَدِّ بَدَلِهِ: قَرْضًا)، ئەو ماله ی دهری به کەسێک به مهرجی ئەوه ی دوا ی هواتیه کە ی بگێرد یته وه، پێی ده گوتری: قەرز.

هوئی هاتنه خوارهوهی نایهتهکان

له بارهی هاتنه خواری کوئی ئەم سوورپهته موبارهکه، ههر له سه رهتاوه تاكو نایهتهکانی دوایی و نایهتی بیستهم و کوئی، ئیمه لهو بارهوه چهند دهقیك دینین:

۱- {عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، قَالَتْ: لَمَّا نَزَلَتْ: ﴿يَا أَيُّهَا الْمَرْمَلُ (۱) قُرْ أَلَيْلَ إِلَّا قَلِيلًا (۲)﴾ قَامُوا سَنَةً، حَتَّى وَرَمَتْ أَقْدَامَهُمْ، فَأَنْزَلَتْ: ﴿فَاقْرَأُوا مَا يَسَّرَ مِنْهُ﴾ (أَخْرَجَهُ الْحَاكِمُ فِي الْمُسْتَدْرَكِ: ج ۲، ص ۵۰۴، وَقَالَ: هَذَا حَدِيثٌ صَحِيحُ الْإِسْنَادِ وَلَمْ يَخْرُجْ، وَضَعْفُهُ الذَّهَبِيُّ، الْإِسْتِيعَابُ فِي بَيَانِ الْأَسْبَابِ: ج ۳، ص ۴۲۸).

واته: دایکمان عایشه (خوا لای رازی بی)، دهلی: کانتیک ئەم نایهتانه دابهزین (بو پیغه مبهری خوا): ﴿يَا أَيُّهَا الْمَرْمَلُ (۱) قُرْ أَلَيْلَ إِلَّا قَلِيلًا (۲)﴾، ماوهی سالیك شهو نوژیان کرد ههتا پییهکانیان ئاوسان (زۆر ماندوو بوون)، دوایی نایهتی کوئی ئەم سوورپهته موبارهکه دابهزی، (وهك پیشتریش باسمان کرد، له پیناسه کردنی ئەم سوورپهته موبارهکهدا).

۲- ههر لهو بارهوه ئەم دهقهش دینین که تا راددهیهك دریژه، بهلام وپرای ئەوهی تیشکمان بو دهخاته سهر چه مک و واتای ئەو نایهته موبارهکانه، ههندیك شتی دیکهشی تیدان، زانییان پیویسته:

{عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ زُرَّارَةَ، أَنَّ سَعْدَ بْنَ هِشَامٍ بْنَ عَامِرٍ أَرَادَ أَنْ يَغْرُوَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ، فَقَدِمَ الْمَدِينَةَ، فَأَرَادَ أَنْ يَبِيعَ عَقَارًا لَهُ بِهَا، فَيَجْعَلَهُ فِي السَّلَاحِ وَالْكَرَاعِ، وَيَجَاهِدَ الرُّومَ حَتَّى يَمُوتَ، فَلَمَّا قَدِمَ الْمَدِينَةَ لَقِيَ أَنَسًا مِنْ أَهْلِ الْمَدِينَةِ، فَتَهُوهُ عَنْ ذَلِكَ، وَأَخْبَرُوهُ أَنَّ رَهْطًا سَتَهُ أَرَادُوا ذَلِكَ فِي حَيَاةِ نَبِيِّ اللَّهِ ﷺ، فَتَهَاهُمْ نَبِيُّ اللَّهِ ﷺ، وَقَالَ: أَلَيْسَ لَكُمْ فِي أُسْوَةٍ؟! فَلَمَّا حَدَّثُوهُ بِذَلِكَ رَاجَعَ امْرَأَتَهُ، وَقَدْ كَانَ طَلَّقَهَا وَأَشْهَدَ عَلَى رَجْعَتِهَا،

فَاتَى ابْنُ عَبَّاسٍ، فَسَأَلَهُ عَنْ وَتْرِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ، فَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: أَلَا أَدُلُّكَ عَلَى أَعْلَمِ أَهْلِ الْأَرْضِ بَوْتِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ؟ قَالَ: مَنْ؟ قَالَ: عَائِشَةُ، فَأَتَيْهَا، فَاسْأَلَهَا، ثُمَّ أَتَيْتَنِي فَأَخْبَرَنِي بِرَدِّهَا عَلَيْكَ، قَالَ: فَأَنْطَلَقْتُ إِلَيْهَا، فَأَتَيْتُ عَلَى حَكِيمِ بْنِ أَفْلَحٍ، فَاسْتَلَحَقْتُهُ إِلَيْهَا، فَقَالَ: مَا أَنَا بِقَارِبِهَا؛ لِأَنِّي نَهَيْتُهَا أَنْ تَقُولَ فِي هَاتَيْنِ الشَّيْعَتَيْنِ شَيْئًا، فَأَبَتْ فِيهِمَا إِلَّا مُضِيًّا، قَالَ: فَأَقْسَمْتُ عَلَيْهِ، فَجَاءَ، فَأَنْطَلَقْنَا إِلَى عَائِشَةَ، فَاسْتَأْذَنَّا عَلَيْهَا، فَأَذِنَتْ لَنَا، فَدَخَلْنَا عَلَيْهَا، فَقَالَتْ: أَحَكِيمٌ؟ فَعَرَفْتُهُ، فَقَالَ: نَعَمْ، فَقَالَتْ: مَنْ مَعَكَ؟ قَالَ: سَعْدُ بْنُ هِشَامٍ، قَالَتْ: مَنْ هِشَامٌ؟ قَالَ: ابْنُ عَامِرٍ، فَتَرَحَّمْتُ عَلَيْهِ، وَقَالَتْ خَيْرًا «قَالَ قَتَادَةُ: وَكَانَ أُصِيبَ يَوْمَ أُحُدٍ»، فَقُلْتُ: يَا أُمَّ الْمُؤْمِنِينَ! أَنْبِئَنِي عَنْ خُلُقِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ، قَالَتْ: أَلَسْتُ تَقْرَأُ الْقُرْآنَ؟ قُلْتُ: بَلَى، قَالَتْ: فَإِنَّ خُلُقَ نَبِيِّ اللَّهِ ﷺ كَانَ الْقُرْآنَ. قَالَ: فَهَمَمْتُ أَنْ أَقُومَ وَلَا أَسْأَلَ أَحَدًا عَنْ شَيْءٍ حَتَّى أَمُوتَ، ثُمَّ بَدَأَ لِي، فَقُلْتُ: أَنْبِئَنِي عَنْ قِيَامِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ، فَقَالَتْ: أَلَسْتُ تَقْرَأُ {يَا أَيُّهَا الْمَرْمَلُ}؟ قُلْتُ: بَلَى، قَالَتْ: فَإِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ افْتَرَضَ قِيَامَ اللَّيْلِ فِي أَوَّلِ هَذِهِ السُّورَةِ، فَقَامَ نَبِيُّ اللَّهِ ﷺ وَأَصْحَابُهُ حَوْلًا، وَأَمْسَكَ اللَّهُ حَامَتَهَا اثْنِي عَشَرَ شَهْرًا فِي السَّمَاءِ، حَتَّى أَنْزَلَ اللَّهُ فِي آخِرِ هَذِهِ السُّورَةِ التَّخْفِيفَ، فَصَارَ قِيَامُ اللَّيْلِ تَطَوُّعًا بَعْدَ فَرِيضَةٍ، قَالَ: قُلْتُ: يَا أُمَّ الْمُؤْمِنِينَ، أَنْبِئَنِي عَنْ وَتْرِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ، فَقَالَتْ: كُنَّا نَعِدُّ لَهُ سِوَاكَهَ وَطَهْوَرَهُ، فَيَبْعَثُهُ اللَّهُ مَا شَاءَ أَنْ يَبْعَثَهُ مِنَ اللَّيْلِ، فَيَتَسَوَّكُ، وَيَتَوَضَّأُ، وَيُصَلِّي تِسْعَ رَكَعَاتٍ لَا يَجْلِسُ فِيهَا إِلَّا فِي الثَّامِنَةِ، فَيَذْكُرُ اللَّهَ وَيَحْمَدُهُ وَيَدْعُوهُ، ثُمَّ يَنْهَضُ وَلَا يُسَلِّمُ، ثُمَّ يَقُومُ فَيُصَلِّي التَّاسِعَةَ، ثُمَّ يَقْعُدُ فَيَذْكُرُ اللَّهَ وَيَحْمَدُهُ وَيَدْعُوهُ، ثُمَّ يُسَلِّمُ تَسْلِيمًا يُسْمِعُنَا، ثُمَّ يُصَلِّي رَكَعَتَيْنِ بَعْدَ مَا يُسَلِّمُ وَهُوَ قَاعِدٌ، فَتِلْكَ إِحْدَى عَشْرَةَ رَكَعَةً يَا بُنَيَّ، فَلَمَّا أَسَنَ نَبِيُّ اللَّهِ ﷺ، وَأَخَذَهُ اللَّحْمُ، أَوْتَرَ بِسَبْعٍ، وَصَنَعَ فِي الرِّكَعَتَيْنِ مِثْلَ صَنِيعِهِ الْأَوَّلِ، فَتِلْكَ تِسْعٌ يَا بُنَيَّ، وَكَانَ نَبِيُّ اللَّهِ ﷺ إِذَا صَلَّى صَلَاةً أَحَبَّ أَنْ يُدَاوِمَ عَلَيْهَا، وَكَانَ إِذَا غَلَبَهُ نَوْمٌ، أَوْ وَجَعَ عَنْ قِيَامِ اللَّيْلِ، صَلَّى مِنَ النَّهَارِ ثِنْتَيْ عَشْرَةَ رَكَعَةً، وَلَا أَعْلَمُ نَبِيَّ اللَّهِ ﷺ قَرَأَ الْقُرْآنَ كُلَّهُ فِي لَيْلَةٍ، وَلَا صَلَّى لَيْلَةً إِلَى الصُّبْحِ، وَلَا صَامَ شَهْرًا كَامِلًا غَيْرَ رَمَضَانَ. قَالَ: فَأَنْطَلَقْتُ إِلَى ابْنِ عَبَّاسٍ فَحَدَّثْتُهُ بِحَدِيثِهَا، فَقَالَ: صَدَقْتُ، لَوْ كُنْتُ أَقْرَبَهَا، أَوْ أَدْخُلُ

عَلَيْهَا لِأَتِيْنَهَا حَتَّى تُشَافِهِنِي بِهِ، قَالَ: قُلْتُ: لَوْ عَلِمْتُ أَنَّكَ لَا تَدْخُلُ عَلَيْهَا مَا حَدَّثْتُكَ حَدِيثَهَا، (أَخْرَجَهُ مُسْلِمٌ، ٧٤٦، وَأَبُو دَاوُدَ: ٣٤٢).

ئەم دەقەم بۆيە بە تەواوی ھیئا، چونکە وێرای ئەوێ باسی شەونوێژی
 ییغەمبەری تێدایە ﷺ، ھەندیک شتی دیکە ی زۆر گرنگیشی تێدایە.

قەتادە لە زورارەو ھە گێراویەتەو ھە کە سەعدی کورپی ھیشامی کورپی عامیر
وێستوو یەتی بچیتە جەنگ لە پێناوی خواداو ھاتۆتە مەدینە، زەویەکی لەوێ
ھەبوو ھە وێستوو یەتی بێفرۆشی و، پارەکە ی بە چەک و بە وڵاخی کە بو جەنگ
و جیھاد بەکاری دێنی، بدات و دژی پۆمەکان بجەنگی، تاکو دەمری، کاتیکی
ھاتۆتە مەدینە گەشتۆتە کۆمەڵیک لە خەلکی مەدینە، کە زانیویانە نیەتی ئاوی
ھێناو، لەو ھە قەدەغەیان کردو ھە ھەوایشیان پێداو، کە کاتی خۆی شەش
کەس لە ژبانی پیغەمبەری خوادا ﷺ شتیکی ئاویان وێست، (و ھە کاتی خۆی
لە تەفسیری سوورەتی (المائدة) دا، باسمان کرد لە تەفسیری ئەو ئایەتەدا کە
دەفەر موی: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا تُحَرِّمُوا طَيِّبَاتٍ مَّا أَحَلَّ اللَّهُ لَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا
إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ﴾ (المائدة، ٨٧) لەوێ لە ھۆی ھاتنە خوارەو ھە کەیدا
باسمان کرد، کە کۆمەڵیک بەلای میڤرگ و ئاوێکدا تێپەریون، وێستوو یانە لەوێ
مێننەو ھە واز لە ژبان و خیزان و مال و حال بینن، بەلکو ھەندیکیان گوتوو یانە:
با خوشمان بخەسێنین، دوایی گوتوو یانە: بابچینەو ھە پرس بە پیغەمبەری خوا
ﷺ بکەین ئەگەر مۆلەتی داین، ئەو جار دینەو ھە، کاتیکی گەراونەو ھە ھەوایشیان
پێداو، خوا ی پەرورەدگار ئەو ئایەتە ی دا بەزاند بو پیغەمبەرە کە ی ﷺ و ئەو ھە ی
لێ قەدەغە کردن}.

ئەویش لېتى قەدەغە كردن و فەرمووی: ئایا بەس نیه من سەر مەشق تان بىم؟ كاتىك ئەو ەيان گېراپەو ە بۆ سەعدى كۆرى ەيشامى كۆرى عامىر، گەراپەو ە بۆ لای ژنەكەى، ژنەكەى تەلاق دابوو، (دبارە يەك تەلاقى داو ە)، شايدە دېشى

لەسەر گرتن - کە ئەو گێرامەو - دوایی چوو بۆ لای عەبدوللای کورێ عەبباس (خوا لە خۆی و بابێ رازی بێ) لە بارە نوێژی وەتری پێغەمبەری خواوە ﷺ پرسیری لێکرد، عەبدوللای کورێ عەبباسیش گوئی: ئایا زانترین خەلکی سەر زەوی بە نوێژی وەتری پێغەمبەری خوات ﷺ پێشانبدەم؟ گوئی: گۆی؟ گوئی: عایشە (خوا لێی رازی بێ)، بچۆ لێی بپرسەو دوایی وەرەو بۆ لام، هەوالم پێ بدە داخۆ وەلامەکە چو بوو بۆ تۆ، (سەعدی کورێ هیشامی کورێ عامیر)، دەلێ: چووم بۆ لای حەکیمی کورێ ئەفلەح، داوام لێکرد لەگەڵم بێ بۆ لای دایکمان عایشە (خوا لێی رازی بێ)، ئەویش گوئی: من لێی نیزیك ناکەومەو، چونکە من لێم قەدەغە کرد لە بارە ئەو دوو کۆمەلەو قسە بکات، (واتە: کۆمەلەکە عەلی ﷺ و، کۆمەلەکە طەلحەو زوبەیر (خوا لێیان رازی بێ)، کە دوایی شەری جەمەلیان لە بەیندا قەوما، بە دەستی ناحەزان و خەلکی موخەننەت، کە عەلی خەلیفە مسوڵمانان بوو، طەلحەو زوبەیریش کاتی خۆی بەیعتیان پێداوو، بەلام دوایی داوایان لێکرد کە بکوژەکانی عوسمان ﷺ تەسلیم بکات، ئەویش نکوولیی لەو نەدەکرد، بەلام دەیگوت: پێویستە جاری دۆخەکە سەقامگیر بێ، ئەو ش بەسەرھاتیکی دوورو درێژە، ئنجا حەکیمی کورێ ئەفلەح دیارە کاتی خۆی بە دایکمان عایشە گویتو: قسە لە بارە ئەو دوو کۆمەلەو مەکەو مەچۆ ئێو ئەو ئالۆزییەو، بەلام بە قسە نەکردو، دیارە دایکمان عایشەش خۆی بە بەرپرسیار زانیو، چونکە بۆ صولح و ناشتەوایی لە مەدینەو چوون بۆ بەصر، بەلام دوایی ئەو شەری لێ پەیدا بوو، کە دوایش دایکمان عایشە زۆر پەشیمان بوو و زۆریش نارەحەت بوو، دوایی من سویندم لێ خواردو ئەویش هات (واتە: سەعدی کورێ هیشامی کورێ عامیر، سویندی خواردو لە حەکیمی کورێ ئەفلەح کە هەر دەبێ لەگەڵم بێ، کە دەبێ حەکیمی کورێ ئەفلەح نیزیکیاتی و خزمایەتیەکی تایبەتی لەگەڵ دایکمان عایشەدا بووبێ خوا لێیان رازی بێ)، کاتیک مۆلەتمان لێ وەرگرت و

چووینه لای، دایکمان عائیشە گوئی: ئەووە حەکیمە؟ (دیارە گوئی لە دەنگی بووە) و، ناسیی، گوئی: بەلێ، گوئی: کێت لە گەڵدایە؟ گوئی: سەعدی کوپی هیشام، گوئی: هیشام کێیە؟ گوئی: هیشامی کوپی عامیر، ئەویش داوای کرد خوا لێی خوش بێ و قسە ی باشی کرد، «قەتادە دەلێ: هیشامی کوپی عامیر ئەووە بووە کە لە جەنگی ئوحووددا شەهید بووە، واتە: باپی سەعد»، منیش پێمگوت: ئە ی دایکی پر واداران! هەوالم پێ بدە لە بارە ی رەوشتی پیغەمبەری خواوە ﷺ ئەویش گوئی: قورئانی ناخوینی؟ گوتم: با، گوئی: رەوشتی پیغەمبەری خوا ﷺ قورئان بوو (قورئان چی دەفەرموێ: ئەو وای دەکرد)، ویستم هەلسم و لە بارە ی هیچ شتیکی دیکەووە لە کەس نەپرسم، هەتا دەمرم، دوایی بۆم دەرکەوت و هاتە دلم گوتم: هەوالم پێ بدە لە بارە ی شەونویژی (شەو بیداری) پیغەمبەری خواوە ﷺ دیسان گوئی: ئایا ﴿يَا أَيُّهَا الْمَرْمَلُ﴾، نەخویندووە؟ گوتم: با، گوئی: خوا عزوجل شەو نوێژی لە سەرەتای ئەم سوورەتەووە فەرز کرد، پیغەمبەری خوا ﷺ و هاوەلانی ماوە ی سالتیک شەو نوێژیان کرد، بەو شیوەیە ی خوا ﷺ دیاریی کردووە، (دوو لەسەر سی، یان نیو ی، یان سییەکی) و کوئایی ئەم سوورەتە ی دوازدە مانگان لە ئاسمانی هیشتەووە، (ئایەتی بیستەم و کوئایی)، هەتا دوایی لە کوئایی ئەم سوورەتەدا، خوا ﷺ سووککردنی ئەو حوکمە ی دابەزاندو، شەونویژ لە فەرزهووە بوو بە سوننەت و پەسند.

ئەج گوتم: ئە ی دایکی پر واداران! هەوالم پێ بدە، دەر بارە ی سوننەتی وەتری پیغەمبەری خواوە ﷺ، ئەویش (دایکمان عائیشە) گوئی: ئیمە سیواک و ئاوی دەست نوێژمان بۆ پیغەمبەری خوا ﷺ دادەنا، خوا عزوجل لە شەویدا هەلیدەستاند بیداری دەکردووە، ئەووەندە ی خوا بیهوێ، ئیدی سیواکی دەکردو دەستونویژی دەگرت، نو رکات نوێژی دەکردن، تەنیا لە هەشتەمیاندا تەحییاتی دەخویندو دادەنیشت، یادی خوا ی دەکردو، ستایشی خوا ی دەکردو لێی دەپارایەووە، دوایی هەلەدەستاو سلاوی نەدەدایەووە، دوایی هەلەدەستا رکاتی

نۆیه‌میشی ده‌کرد، ئنجا دووباره‌ دانه‌نیشته‌وه، (واته: ته‌حییاتی ده‌خویند)، یادی
خوای ده‌کردو ستایشی ده‌کردو لئی ده‌پارایه‌وه، دوایی سلاویکی ده‌دایه‌وه که
به‌ ئیمه‌ی ده‌بیستاند، دوایی هه‌لده‌ستایه‌وه دوو رکاتی ده‌کردن، دوای ئه‌وه‌ی
سلاوی ده‌دایه‌وه، به‌ دانیشتنه‌وه دوو رکاتی ده‌کردن، ئه‌مه‌ یازده‌ ره‌کات ئه‌ی
کورپه‌ شیرینه‌که‌م! ئنجا دوای ئه‌وه‌ی پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ که‌وته‌ ته‌مه‌نه‌وه‌و
گوشتی گرت، (واته: کیشی قورس بوو به‌ حوکمی ئه‌وه‌وه‌ی که‌وته‌ ته‌مه‌نه‌وه‌)،
وه‌تره‌که‌ی له‌ نۆوه‌ کرد به‌ هه‌وت، له‌ دوو رکاته‌کاندا هه‌روه‌ک پیشی ده‌کرد،
ئه‌مه‌ نۆ رکات، (واته: له‌ یازده‌وه‌ کردنی به‌ نۆ)، پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ ته‌گه‌ر
نوێژیکی ده‌کرد، هه‌زی ده‌کرد له‌سه‌ری به‌رده‌وام بێ.

ئنجا ته‌گه‌ر شه‌ویک خه‌وی به‌سه‌ردا زāl ببوایه، یاخود نه‌خویشی و ئازاریکی
ببوایه‌و نه‌یتوانیایه‌ شه‌ونوێژ بکات، به‌ رۆژی دوازه‌ ره‌کاتی ده‌کردن (دوایی
دایکمان عائشه‌ خوا لئی رازی بێ ده‌لی: نه‌مزانیه‌ پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ هه‌موو
قورئانی له‌ هه‌چ شه‌ویکدا خویند بێ و، نه‌شمزانیه‌ هه‌چ شه‌ویک تا‌کو به‌یانی
شه‌و نوێژی کردبێ، هه‌روه‌ها نه‌شمزانیه‌ هه‌چ مانگیک هه‌مووی به‌ رۆژوو
بووبێ (رۆژووی سوننه‌ت) جگه‌ له‌ مانگی په‌مه‌زان (که‌ فه‌رزه‌).

سه‌عدی کورپی هه‌شامی کورپی عامیر ده‌لی: منیش رۆیشتم بۆ لای کورپی
عه‌باس (خوا له‌ خوێ و بابی رازی بێ)، قسه‌کانی عائشه‌م بۆ گه‌رانه‌وه‌،
عه‌بدوئلا‌ی کورپی عه‌باس گو‌تی: راست ده‌کات، ته‌گه‌ر لئی نزیك بووبامه‌وه‌و
چووبامه‌ لای، (واته: له‌وانه‌ بام که‌ به‌بێ په‌رده‌ بیه‌نم)، ده‌چووم بۆ لای تا‌کو به‌
زاره‌کیی قسه‌که‌ی لێ بیستم و چاو‌م له‌ ده‌می بێ که‌ قسه‌که‌م بۆ ده‌گه‌ڕێته‌وه‌،
سه‌عدی کورپی هه‌شام^(۱) ده‌لی گوتم: ته‌گه‌ر زانیامه‌ تۆ له‌وانه‌ نی بچی بۆ لای،
قسه‌که‌یم بۆت نه‌ده‌گه‌ڕایه‌وه‌.

(۱) که‌واته: سه‌عدی کورپی هه‌شام مه‌حه‌رمی دایکی بر‌واداران عائشه‌ بووه‌.

۳- {عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: أَوَّلُ مَا نَزَلَ أَوَّلُ الْمُزَّمِّلِ كَانُوا يَقُومُونَ نَحْوًا مِنْ قِيَامِهِمْ فِي شَهْرِ رَمَضَانَ، وَكَانَ بَيْنَ أَوَّلِهَا وَآخِرِهَا قَرِيبٌ مِنْ سَنَةٍ} (أَخْرَجَهُ أَبُو دَاوُدَ ۱۳۰۵، وَالحَاكِمُ: ۳۸۶۴، هَذَا حَدِيثٌ صَحِيحُ الْإِسْنَادِ، وَلَمْ يَخْرُجْهُ، تَعْلِيقُ الذَّهَبِيِّ فِي التَّلْخِصِ: صَحِيحٌ).

واتە: عەبدوللای کوری عەبباس رضی اللہ عنہما، دەلی کاتیک سەرەتای سوورەتی (الْمُزَّمِّلِ) دابەزی، هاوەلان لە خزمەت پیغەمبەردا ﷺ شەونویژیان دەکرد، وەك چۆن لە مانگی ڕەمەزاندای بە ئەندازەی ئەو، هەتا کۆتایی سوورەتی (الْمُزَّمِّلِ) دابەزی و لە نێوان سەرەتاو کۆتاییەکیدا، ماوەی سالیك بوو.

مانای گشتیی نایەتەکان

هەرچەندە ئەم سوورەتە پێشتریش لە پێناسەکیدا، تازاددەیهکی باش تیشکمان خستە سەر، بەلام لێرەش دا دووبارە تیشکی دەخەینەووە سەر: خوای پەروەردگار لەم سوورەتە موبارەکەدا، کە پێشتر باسمان کردو، تاییەتەندیەکانیمان خستە ڕوو، سەرەتا دەفەرموی: **بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ**، بە ناوی خوای بە بەزەیی بەخشنده، وەك هەمیشە گوتوویمانەو دووبارە دەکەینەو، چونکە مادام ئەم ڕستە موبارەکە کە **بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ**، لە سەرەتای (۱۱۳) لە سوورەتەکاندا هاتووە، لە سوورەتی (النمل)یشدا، جگە لە سەرەتایەکی لە نێو قەدیشیدا هاتووە، لە سەرەتای ئەو نامەیەدا کە سولهیمان (عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) بۆ شارژنی سەبەئی دەنیری، ئنجا مادام خوا سەدو چوارده (۱۱۴) جار ئەم ڕستە موبارەکە دووبارە کردۆتەو، ئیمەش هەمیشە واتایەکی و ئەوێ پێوستە کە لە کاتی گوتنی ئەو ڕستەیدا، لە عەقل و دلدا ئامادە بکری، دووبارە دەکەینەو، کە دەلیی: **(بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ)** بە ناوی خوای بە بەزەیی بەخشنده، واتە:

دەستپێکردنم بە ناوی خوا، ئەو ئەوێش مەبەستی ئەوێه:

۱- ئەم کارە تەنیا بۆ خوا دەکەم.

۲- ئەم کارە بە پێی شەرعی خوا دەکەم.

۳- ئەم کارە بە توانا و یارمەتی خوا بەلادەست دەکەم.

۴- ئەم کارە بۆ هێنانەدی ڕەزامەندیی خوا ئەنجام دەدەم.

خوا دەفەرموێ: ﴿يَا أَيُّهَا الْمَزْمِلُ﴾، ئەو ئەو کەسەى خۆت لە نوێن و پێخەفەوێ پێچاوێ! هەندیکیش گوتووین: (الْمُزَّمِّلُ بِثِيَابِهِ)، ئەو ئەو کەسەى پۆشاکى خۆت لە خۆتەوێ پێچاوێ! بەلام لەپاستیدا پۆشاک هەر لەبەر مەروڤەو، کاتێک کە مەروڤ دەخەوێ، عادت وایە شتێکی دیکە بەخویدا دەدات، بۆیە: ﴿الْمَزْمِلُ﴾، گەیهەنەری ئەوێه کە شتێکی زیاده لە بەرگ و پۆشاک لەو کاتەدا پێخەمبەری خوا ﷺ بەسەر خویدا دابی و خۆی تێو پێچایی، بۆیە (مُزَّمِّل) واتە: پێخەف لە خووە پێچ، یان خۆ لە پێخەف و نوێنەوێ پێچ، ئەمەش جوړیکە لە لاواندەوێ مێهرەبانانە دواندی خواى پەرورەدگار بۆ پێخەمبەرەکەى ﷺ.

﴿قُلْ أَلَيْلَ إِلَّا قَلِيلًا﴾، شەو هەلسەوێ جگە لە کەمێکی، واتە: جگە لە کەمێکی شەو، ئەو دیکەى هەمووی بیدار بەو تێدا هەلسە، بۆ قورئانخوێندن و شەونوێژ کردن و بەندایەتیی بۆ خوا کردن، ﴿بَصَفَهُ أَوْ أَنْقَضَ مِنْهُ قَلِيلًا﴾، تەنیا نیوێ هەلمەستەوێ، یاخود لەو نیوێهەش کە هەلناستیهوێ، کەم بکەوێ ﴿أَوْزَدَ عَلَيْهِ﴾، یاخود لە نیوێهەش زیاد بکە، واتە: هەموو شەو بیدار بە، جگە لە کەمێکی، دوایی خوا کەمەکەش بە نیوێ مانا دەکات، واتە: نیوێ شەو شەونوێژ بکەو نیوێشی بخەوێ، یاخود لەو نیوێهەى دەخەوێ، کەمێکی دیکەشی لى کەم بکەوێ، واتە: لە نیوێشی زیاتردا شەونوێژ بکە، ﴿أَوْزَدَ عَلَيْهِ﴾، یاخود ئەو نیوێهەى لە شەودا ئیسپراحتی تێدا دەکەوێ، دەخەوێ، لێی زیاد بکە، واتە: زیاتر لە نیوێشی بخەوێ، کەواتە: یەك لەسەر سیی، یاخود ئەو دەورووبەرە شەونوێژ بکە،

﴿وَرَبِّلِ الْفَرَّانَ تَرْتِيلاً﴾، قورئانیش بخوئنه به شیوهیه کی رِیک و پِیک، چونکه (الثَّغْرُ الْمُرْتَّل)، واته: زارو ددانیکی رِیک و پِیک، کهواته: (تَرْتِیل) رِیک و پِیک.

﴿إِنَّا سَأَلْنِي عَلَيْكَ قَوْلًا ثَقِيلًا﴾، به دَلیایی ئیمه له مهودوا قسهیه کی قورس و گرانته ده خهینه سهر، یانی: فه رمایشته که کومه لَیک ئهرکی گران و قورس ده گریته نیو خوئی، له بهر ئه وهی له مهودوا ئهرکیکی قورس ده خهینه سهر شانی تو، ده بی باش خوئی بو ئاماده بکهی، به هوئی له خوا نیزیکی و به ندایه تی بو خواوه، ئنجا ئایا شه ونوئژ، چ پو لَیک له وهدا ده بینئ؟ ﴿إِنْ نَاشَأَ آئِيلٌ﴾، به دَلیایی ئه و عیبادته و خوا په رستییه ی له شهودا ده کری و پی ده گات، یا خود ئه و نه فسه ی له شهودا هه لده ستیته وه، چونکه (نَشَأ) به مانای هه لسا (نَهَض) ش دی، یا خود ئه و کاتانه ی له شهودان (کاته کانی شهو)، هه رسی واتیاه که ی هاتوون، ﴿هِيَ أَشَدُّ وَطْأً وَأَقْوَمُ قِيلاً﴾، ئه و خوا په رستییه ی له شهودا ده کری و، ئه و نه فسه ی به شهو هه لده ستیته وه، ئه و کاتانه ی به شهوئ خوا په رستییان تیدا ده کری، ﴿هِيَ أَشَدُّ وَطْأً﴾، یانی: کاریگه ریی توندتره، (وَطْأ) به مانای پی لَینانی شتیکه، به لام لیردها یانی: (أَشَدُّ تَأْثِيراً)، کاریگه ریی زیاتره، ﴿وَأَقْوَمُ قِيلاً﴾، گو ترانه که شی ریکتره.

﴿إِنَّ لَكَ فِي النَّهَارِ سَبْحًا طَوِيلًا﴾، به دَلیایی تو له پوژیدا ده رفه تیکی دوور و دریژت بو هیه، بو کارو کاسبیی و هه لسان و دانیشتن و جم و جوئ، بو یه شهوه که ته رخان بکه بو خوا په رستی، ﴿وَأَذْكُرْ اسْمَ رَبِّكَ وَتَبَتَّلْ إِلَيْهِ تَبْتِيلاً﴾، ناوی پهروه ردگارشت بیتهو، به خودا برین خوئ به لای خودا دابره، واته: خوئی بو یه کلائی بکه وه.

﴿رَبُّ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ فَاتَّخِذْهُ وَكِيلًا﴾، پهروه ردگاری پوژه لات و پوژئاوایه، جگه له و هیچ په رستراویکی شایسته ی په رستران نیه، ئنجا به س ئه و به کار پیسپردراو بگره، (وکیل) له سهر کیشی (فَعِيل) ه، به لام به مانای (مَفْعُول)

ه، واتە: (مَوْكُول)، (مَوْكُولٌ اِلَيْهِ)، کار پېسپېردراو، با بهس خوا کار سپېردراوت بى و پشتت هەر بهو قايم بى، ﴿وَأَصْبِرْ عَلَىٰ مَا يَقُولُونَ﴾، خۆراگريش به لهسەر ئهوهی دهيلين، يانی: ئهوهی بېيروايه کان دهيلين، که پيغه مبهريان ﷺ تۆمه تبار ده کرد بهوهی جادووگهره، يان شېته، يان شاعيره، يان کاهينه، قورئانيشيان تۆمه تبار ده کرد بهوهی به ناوی خواوه ههلبه ستراوه، يان شيعره، يان قسهی کاهينانه، يان قسهی جادووگهرانه، يان قسهی شېتانه، ئنجا لهسەر ئهوهی دهيلين، خۆراگرو پشوو درېژو به هوسه له به، ﴿وَأَهْجُرْهُمْ هَجْرًا جَبِيلًا﴾، به شيوهیه کی جوانيش دووریان لی بگره، (هجر) بریتیه: له واز لی هیئان، ههلبه ته مه بهست ئهوه نیه له گه لیاندا بانگه واز نه کات و، به هیدایه تدانیا نهوه خهریک نه بى، به لام یانی: واز لهو قسهو قالانه یان بینهو، زۆر خۆت بهوهوه سه رقāl مه کهو سه رگهرمی کاری خۆت به.

﴿وَذَرْنِي وَالْمُكَذِّبِينَ أُولِيَ النَّعْمَةِ﴾، له من و لهو به درۆ دانهره خاوهن نيعمه تانه ش بگه رى، له من و که به درۆ دانهره خۆشگوزهرانه کان بگه رى، واته: بو منيان ليگه رى ﴿وَمَهْلَهْمُ قَلِيلًا﴾، ماوهیه کی کهم مۆله تيان بده:

أ- يانی: ماوهیه کی کهم له دنیا دا مۆله تيان بده، ههتا دوايی جهنگ و جيهاد دیته پيشى و به سزای خۆيان ده گهن.

ب- ياخود: هه موو ژيانى دنيا ماوهیه کی کهمهو مۆله تيان بده، له رۆژى دوايى دا به سزای خۆيان ده گهن، ﴿إِنَّ لَدَيْنَا أَنْكَالًا وَحِمِيمًا﴾ ﴿١٢﴾ ﴿وَطَعَامًا ذَا غُصَّةٍ﴾، به دنيایى ئيمه کوّت و پيوهنده کايمان له لان (آنکال) کوّی (نکل)ه، که له بنه رت دا بریتیه لهو کوّت و پيوهند و ئاسنه ی و لاخى پى ده به ستریتتهوه، به لام دوايى به مانای کوّت و زنجير به گشتی به کارهاتوه، يانی: ئيمه کوّت و زنجيره کايمان له لان، ﴿وَحِمِيمًا﴾، ههروه ها ئاگرى بلّيسه دارمان له لایه، ﴿وَطَعَامًا ذَا غُصَّةٍ﴾، ديسان خواردنیکی خاوهن گیر، گهرووگیر، خواردنیکی که له گهروو ده گیرى، ﴿وَعَذَابًا أَلِيمًا﴾، ههروه ها ئازاریکی به ئیشيشمان له لایه.

﴿يَوْمَ تَرْجُفُ الْأَرْضُ وَالْجِبَالُ﴾، ئەو پوژەى زەوىى و چىايەكان دەلەرزەو، دەهەژىن، ﴿وَكَانَتِ الْجِبَالُ كَيْبًا مَّهِيلاً﴾، چىايەكانىش دەبنە گردۆلكەى مى هەلرژا، يان: ملىكى زۆر وردو نەرم، كە ئەگەر دەستى تىهەلبەدى، بە نىوان پەنجەكانتدا بىتە خوار، ﴿إِنَّا أَرْسَلْنَا إِلَيْكُمْ رَسُولًا شَهِدًا عَلَيْكُمْ﴾، ئنجا خوا ﷺ روو دەكاتەو، بىپروايەكان و دەفەرموئ: بە دلتياىى تىمە نوينه رىكمان رەوانە كراوئىكمان بو لای تىو ناردو، بەسەرتانەو چاودىرە، (كە موخەممەدە ﷺ)، ﴿كَأَمْزَلْنَا إِلَىٰ فِرْعَوْنَ رَسُولًا﴾، وەك چوون كاتى خووشى رەوانە كراوئىكمان بو لای فیرعەون نارد، ﴿فَعَصَىٰ فِرْعَوْنُ الرَّسُولَ﴾، ئنجا فیرعەون سەرىپچى لە پىغەمبەرە كە كرد، كە مووسا بوو و، هاروونى براشى (عَلَيْهِمَا الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) وەزىرو هاوکارو پشتیوانى بوو، ﴿فَأَخَذْتَهُ أَخْذًا وَبِيلاً﴾، تىمەش فیرعەوئمان بە گرتىكى توند گرت و، بە سزادانىكى توندو بە تىش سزادا.

﴿فَكَيْفَ تَتَّقُونَ إِن كَفَرْتُمْ يَوْمًا يَجْعَلُ الْوِلْدَانَ شِيبًا﴾ ﴿١٧﴾ السَّمَاءُ مُنْفَطِرٌ بِهِ﴾، ئەى بىپروايەكان! ئەگەر بىپروابن ئەو پوژەى مندان سەر سپى دەكات، مندان پىر دەكات، چوون خوئان دەپارىزن؟ (لە سزای ئەو پوژە)، ﴿السَّمَاءُ مُنْفَطِرٌ بِهِ﴾، بەهوى ئەو پوژەو، يان لەو پوژەدا، ئاسمان شەق و پەق و لەت دەبى، گەردوون ئەو سىستم و رىك و پىكىيەى ئىستای نامىنى، ﴿كَانَ وَعْدُهُ مَفْعُولًا﴾، بەلئىنى خواش جىبەجى كراوو، هىچ گومانئان نەبى، ئەو هەر دىتە دى، ﴿إِنَّ هَذِهِ تَذَكُّرَةٌ﴾، ئەمە بىرخەرەو، واته: هەرچى كە باسكرا، هەمووى بىرخەرەو، و ئامۆزگارى و پەندە، ﴿فَمَنْ شَاءَ اتَّخَذْ إِلَىٰ رَبِّهِ سَبِيلًا﴾، ئنجا هەر كەسىك وىستى بەرەو پەرەردگارى رى گرتە بەر، هەر كەسىك وىستى رى گرتە بەر لە رابردوودا، ياخود هەر كەسىك دەيهوى با رى بگرتە بەر لە داهاتوودا.

لە كۆتايى دا خوا ﷻ ئەو حوكمەى لە ئايەتەكانى پيشيدا هات، كە بە پلەى يەكەم رووى لە پىغەمبەرى خاتەمە ﷺ بەلام پىغەمبەرى خوا سەرمەشقى

مسولمانان و هاوولانی به پیزی بووه، به پلهی یه کهم، ئنجا دوایی هه موو
 ئۆممهتی، بۆیه هه رچی ئه و کردوو یهتی، هاوولانی و پرودارانی و نه نجامیان
 داوه، ده فهرمووی: ﴿إِنَّ رَبَّكَ يَعْلَمُ أَنَّكَ تَقُومُ أَدْنَىٰ مِنْ ثُلَاثِي إِلِيلٍ وَصَفَهُ، وَثُلَاثُهُ، وَطَائِفَةٌ مِّنَ
 الَّذِينَ مَعَكَ﴾، بیگومان پهروهردگارت ده زانی که توو کۆمه لیک له وانهی له گه ل
 تو دان (له هاوولانت)، که متر له دوو سییه کی شه وی هه لده ستن، ههروه ها
 نیوهی و یه که له سه ر سیی هه لده ستن، واته: به سی جوړ شه و نویژ ده که ن
 خوت و هاوولانت:

أ- یان دوو له سه ر سیی توژی که متری.

ب- یاخود نیوهی.

ج- یاخود یه که له سه ر سیی، ﴿وَاللَّهُ يَقْدَرُ أَلِيلَ وَالنَّهَارَ﴾، خواش نه ندازه گیری شه وو
 رۆژان ده کات، ﴿عَلِمَ أَنْ لَّنْ نَّخْصُوهُ﴾، زانی که ئیوه ناتوان سهرژمیری بکه ن، کاته که ی
 کۆنترۆل بکه ن، ﴿فَنَابَ عَلَيْنَا﴾، بۆیه گه رایه وه سه رتان و ئه و حوکه می ئیوه ی پیوه
 پابه ند کردبوو، بۆی سووک کردن، ﴿فَأَقْرَهُوْا مَا يَتَسَّرَ مِنَ الْقُرْآنِ﴾، ئیستا ئه وه ندهی
 بۆتان ئاسانه له قورئان بیخوینن، واته: له شه ونویژدا بیخوینن، چونکه ئامانجی سه ره کی
 شه ونویژ، بریتیه له خویندی قورئان تیدا، خوا ﴿لَآ زَانِيَةً﴾ زانی که بۆتان سهرژمیرۆ کۆنترۆل نا کرێ،
 یاخود له توانا تاندا نیه به وه شیوه یه له سه ری به رده وام بن، بۆیه ئیستا چه ندهی بۆتان
 ئاسانه بیکه ن، حوکه مه که لانه چوو، به لکو سووک کردنی ها توته سه ر، که واته: هۆکارێکی
 ئه وه یه که ناتوان کۆنترۆلی بکه ن و سهرژمیری بکه ن، هۆکارێکی دیکه ی سووک کردنی
 ئه و حوکه: ﴿عَلِمَ أَنْ سَيَكُونُ مِنْكُمْ مَرْضًى﴾، خوا زانی ئیوه له مه ودوا نه خوشتان تیدا
 ده بن، ﴿وَأَخْرَوْا يَضْرِبُونَ فِي الْأَرْضِ يَبْتَغُونَ مِنْ فَضْلِ اللَّهِ﴾، ههروه ها که سانیکی
 دیکه که به زه ویدا ده رۆن، پی به زه ویدا ده کوتن و سه فهر ده که ن، له به خششی خوا
 ده خوازن، واته: بازگانی و کارو کاسبی ده که ن، کشتو کال ده که ن، ئاژه لداری ده که ن
 و به زه ویدا ده رۆن، ﴿وَأَخْرَوْا يَقْتُلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ﴾، ههروه ها هه ندیک دیکه شان

له پېناوی خوادا جهنگ دهكهن، يانی: كاتيك دى جهنگ و جيهاد دېته پېش، ﴿فَاقْرَءُوا مَا يَسَّرَ مِنْهُ﴾ {دووباره دى دهكاتهوه}، كهواته: ئهوهنده دى بۆتان ئاسانه لېي (له قوربان) بيخوينن له شهونويژدا، واته: ئهوهنده دى بۆتان دهگونجى شهونويژ بكهن، چ له گه ل ئه عوزرانه دا، چ به بى ئه عوزرانه، ههردووكيان دهگرېتهوه، ﴿وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ﴾، نويژيش بهرپا بكهن، واته: پېنج نويژه فهرزه كان بكهن، ﴿وَأَتُوا الزَّكَاةَ﴾، زهكاتيش بدهن، ﴿وَأَقْرِضُوا اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا﴾، ههروهه قهرزىكى باشيش به خوا بدهن، قهرزى باشيش پېشتر باسماز كردوه له تەفسیری سوۋرەتی (الحديد) داو، لهو بارهوه كورته باسيكمان كردوه.

﴿وَمَا نَقُذِمُوا لِنَفْسِكُمْ مِنْ خَيْرٍ يَجِدُوهُ عِنْدَ اللَّهِ هُوَ خَيْرٌ وَأَعْظَمُ أَجْرًا﴾، ئهوهش كه بۆ خۆتانى پېش دهخه ن له چاكه، دوايى له لای خوا دهپېننهوهو، ئهوه باشتره بۆ ئيوه، پاداشتهكەشى مهزنتره، ﴿وَأَسْتَغْفِرُوا اللَّهَ﴾، داواي لېبوردنیش له خوا بكهن، له كه م و كورپيهكانتان، هيچ مروفيك له كه م و كورپى و له كرچ و كالىي به ده ر نابى، ﴿إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾، به دنيايى خوا لېبوردهى به بهزهيه، ئيمهش ده ليين: (نَسْتَغْفِرُ اللَّهَ الْعَظِيمَ وَنُتُوبُ إِلَيْهِ).

مەسەلە گەنگەکان

مەسەلە یە کەم:

فەرمانکردنی خوا ﷻ بە پیغمبەری کۆتایی موحەممەد ﷺ، بە شەونوێژو شەوبیداریی، چ نیوەی، چ زیاتری، چ کەمتری و، خویندەنەوهی قورئان بە شێنەیی و ڕێک و پێک و، هەواڵپێدانی لە لایەن خوای پەروەردگارەوه، کە لەمەودوا قسەییەکی گەڕانی دەخرێتە سەر، قورئان خویندنی شەویش لە شەونوێژدا، کاریگەریی لەسەر دڵ و دەروون زیاترەو، بێژرانیشی ڕیکترەو، لە پڕۆژیشدا بواری جم و جۆلی زۆری هەیه، هەرەها فەرمان پێکردنی بە یادی خوا کردن و، خۆ بۆ یەکلە کردنەوهی و پشت پێ بەستنی:

خوا دەفرموی: ﴿يَا أَيُّهَا الزَّمَلُ ① قُرِ الْإِلَ إِلَّا قَلِيلًا ② يَصْفَهُ ③ أَوْ أَنْقُصْ مِنْهُ قَلِيلًا ④ أَوْ زِدْ عَلَيْهِ وَرَتِّلِ الْقُرْآنَ تَرْتِيلًا ⑤ إِنَّا سَنُلْقِي عَلَيْكَ قَوْلًا ثَقِيلًا ⑥ إِنَّ نَاشِئَةَ اللَّيْلِ هِيَ أَشَدُّ وَطْأً وَأَقْوَمُ قِيلًا ⑦ إِنَّ لَكَ فِي النَّهَارِ سَبْحًا طَوِيلًا ⑧ وَاذْكُرِ اسْمَ رَبِّكَ وَتَبَتَّلْ إِلَيْهِ تَبْتِيلًا ⑨ رَبُّ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ فَاتَّخِذْهُ وَكِيلًا ⑩﴾.

شیکردنەوهی ئەم ئایەتانە، لە یازدە برگەدا:

خوا ﷻ پیغمبەری خاتەم ﷺ دەدوینێ و، دوا: ﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ﴾ دەفرموی:

١- ﴿يَا أَيُّهَا الزَّمَلُ﴾ ئە ی نوێن لەخۆ پێچ! (الطبری) لە تەفسیرکەیدا دەلێ: (یا أَيُّهَا الْمُتَزَمِّلُ وَهُوَ الْمُتَلَفَّ بِثِيَابِهِ)، ئە ی (مُتَزَمِّل!) کە ئەویش بریتیه لە لەخۆوه پێچی پۆشاکەکە، کە سێک پۆشاکەکە لەخۆوه پێچایی.

پیشتریش گوتم: من زیاتر وای تیده گم که مه به ست پئی نوین و پیخه ف له خووه پیچان بی، واته: پیخه مبهری خاتهم ﷺ کاتیک گه راوه ته وه له ئەشکه وتی (حیراء) دواي ئەوهی پینج ئایه تی سه ره تاي سوورەتی (العلق) ی بو دابه زین، که بریتین له: ﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ﴾ ﴿أَقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ﴾ ① ﴿خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ عَلَقٍ﴾ ② ﴿أَقْرَأْ وَرَبُّكَ الْأَكْرَمُ﴾ ③ ﴿الَّذِي عَلَّمَ بِالْقَلَمِ﴾ ④ ﴿عَلَّمَ الْإِنْسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ﴾ ⑤ ﴿العلق﴾.

ئەم پینج ئایه ته یه که مین ئایه تانیک بوون، که دابه زینه سه ر دلی موباره کی پیخه مبهری کو تایی ﷺ له یه که م دیداری له گه ل جییر یلدا، که به سه رهاته که ی له سه حیحی بوخاریی و موسلیم و سپره ی ئینو هیشام و سه رچاوه کانداهاته وه، خوا پشتیوان بی دوايی که ده گینه سوورەتی (العلق)، له وێ، درێژهی ئەو به سه رهاته باس ده که یین^(۱)، ئنجا دواي ئەوهی پیخه مبهری خوا ﷺ ده گه رپه ته وه، وه ک پیشتریش فه رمووده که مان هینا، ده فه رمووی: دامپووشن، به خه دیجه ی هاوسه ری ده لێ، خوا لێی رازی بی، چونکه جوړیک له له رزو ترس و حاله تی شله ژانیک دایده گرێ و، له خووی ده ترسی، تا کو ده فه رمووی: له خووم ترسام، دایکمان خه دیجه ش (خوا لێی رازی بی) دلنای ده کاته وه، که شه ی تان هه رگیز زه فه ر به تو نابات، له بهر ئەوهی تو پیاویکی چاکه کاری، ئیدی کو مه لیک ئاکاری به رزو جوانی لی ده ژمی ری، دوايی له گه ل خووی دا ده بیات بو لای کوره پووره که ی (وه په قه ی کو ری نه وفه ل)، که پیاویکی به ته مه ن بووه و، بو ته نه صرانیی، له سه ر ئایینی نه صرانیی بووه، پیخه مبه ریش ﷺ به سه رهاتی خووی بو ده گیرپه ته وه و، ئەویش دلنای ده کاته وه که چندو شه ی تان ده ستیان لی نه وه شانده و، به لکو ئومید ده کات پیخه مبه ری ئەو خه لک و کو مه لگایه و دوا پیخه مبه ری خوا بی، که هه موو دنیا چاوه رپیان ده کرد.

 (۱) له کتییی: (ژیا نامه ی پیخه مبه ری خوا) دا به درێژیی باس مان کردوه، پروانه به رگی یه که م له چاپی چواره م.

ئىنا ئەم: ﴿يَا أَيُّهَا الْمَزْمَلُ﴾، كاتىك بووہ كە پىغەمبەرى خوا ﷺ لہ ئەشكەوتى
 حىراء راستەوخۇ گەراوہ تەوہ، بەلام: ﴿يَا أَيُّهَا الْمَدْرُ﴾، رەنگە مەبەست پىي: بە
 پۇشاكى خۇ خۇ داپۇشەر بى، وەك دوايى باسى دەكەين، ھەلبەتە دەشگۈنجى -
 وەك ھەندىك لہ توپۇزەران و پروونكەرەوانى قورئان گوتوويانە - ئەمەيان مەبەست
 پىي ئەوہ بى كە بە پۇشاكى خۇي خۇي داپۇشيەو، ئەويدىكەيان مەبەست
 پىي ئەوہ بى كە بە نوپىن و پىخەف داپۇشراو، بەلام بۇيە دەلپىم: ئەمەيان
 مەبەست پىي خۇ داپۇشىنى پىغەمبەرە ﷺ بە نوپىن و پىخەف، چونكە كە لہ
 ئەشكەوتى حىراء گەراوہ تەوہ، فەرموويەتى: (زَمَلُونِي زَمَلُونِي)، دامپۇشن! دامپۇشن!
 ئىنا كەسەك دادەپۇشەرى كە پىخەفەكى بەسەردا بدرى، بەلام ئەويدىكە (المدر)
 دەگونجى ئىنسان بە پۇشاكى خۇي، كراسەك شەتەكى خۇي بەسەر دەم و چاوى
 خۇيدا، بدات و، بىھوى پشووويەك بدات.

ئەو وشەيەش دوو واتاى ھەن:

أ- يەكيان ئەوہيە كە پىغەمبەرى خوا ﷺ لہو كاتەدا خوا ئاوا دواندوويەتى و، ئەوہ
 جۇرپەكشە لہ لاواندەوہو، بە مېھرەبانى دواندن، بە عەرەبىي پىي دەلپىن: (مُلاطَفَة)،
 كە ھەر ئەو ھالەتەى مەووقى لەسەرە، بۇي بەكرىتە پىناس، وەك چۆن پىغەمبەرى خوا
 ﷺ وەك لہ صەحىحى بوخارىيدا ھاتوہ، جارەك كە عەلى كورى ئەبوو تالىب ﷺ، لەگەل
 فاتىمەى ھاوسەرى دا، كە كچى پىغەمبەرە ﷺ (خوا لپى رازى بى)، نىگەرانيەكيان
 دەبى، عەلى دەچىتە مزگەوت، پىغەمبەرى خواش ﷺ دەچى بۇ لاي فاتىمەو دەفەرموى:
 كوا ئامۇزات؟ كوا عەلى ﷺ؟ دەلپى: بە توورەيى چووہ دەر، ئەويش دەچى و دەبىنى
 لەسەر خۇلەكەى مزگەوتى راکشاوہو خۇلى بە كەلەكەيەوہ نووساوہ، ئىدى پىي
 دەفەرموى: (قُمْ يَا أَبَا تُرَابٍ!)، ھەلسە ئەى بابى گل! ئىنا عەرەب دەلپىن: كەسەك كە لہ
 ھالەتەك دايەو ئەو ھالەتەى بۇ دەكرىتە پىناس، ئەمە جۇرپەكە لہ (مُلاطَفَة) مېھرەبانى
 لەگەل نواندن و پىشاندانى ئەوہ كە خۇشيدەوى و نازى ھەلدەگرى و لپى توورە نىہ.

ب- زانایان و اتایەکی دیکەشیان لێگرتووە، لە: ﴿يَأْتِيَا الزَّمْلَ﴾، که (طبری) ئەویشی هیناوو دەلی: (وَصَفَهُ بِأَنَّهُ مُتَزَمِّلُ النُّبُوَّةِ وَالرَّسَالَةِ)، خوا وەسف و پێناسەی کردووە بەوەی پێخەمبەرایەتی و ڕەوانەکراویتی هەلگرتووە و لەخۆوە پێچاو، بەلام دواوی ڕای یەكەم زāl دەکات و دەلی: (أَوَّلَى الْقَوْلِينَ بِالصَّوَابِ الْأَوَّلِ)، لە پێشترین قسە لەراستییهوە، قسە یەكەمە.

ئنجای کە خوا ی پەرورەدگار ئاوا پێخەمبەری خاتەم ﷺ دەدوێنی، بەزانیان چی پێ دەسپێری؟

۲- ﴿فَرَأَيْتَ إِلَّا قَلِيلًا﴾، شەو هەلسەو، جگە لە کەمێک، (قُم) کرداری فەرمانەو لە (قَام) هەو هاتو، (قَام، يَقُوم، قُم)، هەلسا، هەلدەستی، هەلسە، چاوگەکە (قِيَام) ه، کەواتە: ﴿فَرَأَيْتَ﴾، شەو هەلسەو، بەلام بۆچی شەو هەلسیتەو؟ ئەمە بە سیاق و سەلیقە دەزانری، هەروەها دواپیش دی، مەبەست ئەو نە، بەس شەو هەلسی و هیچی دی، بەلکو شەو هەلسەو، زاراوەیە کە لە قورئاندا بەکار هاتووە هەلسانەوێ شەو، هەلسانەوێ بۆ شەونویژ، شەونویژ کردن و شەوبیداری، ﴿فَرَأَيْتَ﴾، شەوگار هەمووی هەلسەو، ﴿إِلَّا قَلِيلًا﴾، مەگەر کەمێک.

دواوی خوا ﷻ ئەو کەمەمان بۆ ڕوون دەکاتەووە دەفەرموێ:

۳- ﴿بِضْفَةٍ أَوْ انْقَصَ مِنْهُ قَلِيلًا﴾، تەنیا کەمێکی هەلمەستەو، یان کەمێکیشی لێ کەم بکەو، یانی: هەموو شەو کە بیدار بە، جگە لە نیوێ، نیوێ شەو بیدار بەو نیوێشی بخەو و پشوو بدە، ﴿أَوْ انْقَصَ مِنْهُ قَلِيلًا﴾، یان ئەو نیوێش کە هەلاوێردراو لە هەلسانەو، واتە: ئەو نیوێش کە مۆلەتدراوی پشووی تیدا بدە و تیتیدا بخەو، ئەویش کەمێکی لێ کەم بکەو، بیخە سەر نیوێکە دیکە کە تیتیدا بیدار دەبی، واتە: لە نیوێ زیاتر بیدار بەو شەونویژی تیدا بکە.

۴- ﴿أَوْ زِدْ عَلَيْهِ وَرَبُّ الْقُرْآنَ تَرْتِيلًا﴾، یاخود ئەو نیوێ (کە هەلاوێردری لە شەو بیداری)، زیادەشی بخە سەری و، بە ڕێک و پێکییش قورئان بخوێنە، واتە: زیادە لە نیوێ شەویش پشوو بدەو، مانایەکە ئاوا لێدیتەو:

که پیغمبره‌ری خوا ﷺ سهرپشك كراوه له ئیوان چهند حاله‌تیک داو،
 نهو حکمه‌ت و دووربینی و وردبینی و لیزانییه، بهس له خوای په‌روه‌ردگار
 ده‌وه‌شیت‌هوه، که له دوو سی رسته‌ی کورتدا خوای به‌رزو مه‌زن، ههم
 پیغمبره‌که‌ی ﷺ ده‌لاوینت‌هوه‌و میهره‌بانانه ده‌یدوینتی، ههم فه‌رمانی پی ده‌کات
 به‌شه‌و بیداری، ههم بو‌ی دیاری ده‌کات شه‌و بیداریه‌که‌ی چهند بی، ههم
 بو‌ی دیاری ده‌کات کاتی پشوودان و خه‌وتن و ئیسراحه‌تیشی چهند بی و، سی
 حاله‌ت و نه‌گه‌ری ده‌خاته به‌رده‌م:

حاله‌تی یه‌که‌م: نیوه‌ی شه‌و بیداربه‌و نیوه‌شی بخه‌وه.

حاله‌تی دووهم: زیاتر له نیوه‌ی شه‌و بیداربه، تا‌کو نیزیکی دوو له‌سه‌ر سی
 شه‌و، وه‌ك خوا له‌ ئایه‌تی کو‌تایی دا ده‌فه‌رموی: ﴿إِنَّ رَبَّكَ يَعْلَمُ أَنَّكَ تَقُومُ أَدْنَىٰ مِنْ ثُلُثَيِ
 اللَّيْلِ وَنِصْفَهُ، وَثُلُثَهُ، وَطَائِفَةٌ مِّنَ الَّذِينَ مَعَكَ﴾، که‌واته: حاله‌تی دووهم بو‌ پیغمبره‌ری
 خوا ﷺ نه‌وه‌یه که دوو له‌سه‌ر سی شه‌و، یان زیاتر له نیوه‌ی شه‌و تا‌کو
 ده‌وری دوو له‌سه‌ر سی بیداربی و، یه‌ك له‌سه‌ر سی، یا‌خود تو‌زیك له یه‌ك
 له‌سه‌ر سی شه‌وگار زیاتر بخه‌وی.

حاله‌تی سییه‌م: نه‌وه‌یه که نه‌و نیوه‌یه‌ی هه‌لیواردوه له‌وه‌ی تیدا بیدار بی،
 نه‌و نیوه‌یه‌ی پشووی تیدا ده‌دات و تیدا ده‌خه‌وی، هه‌ندیکی دیکه‌شی بو‌ زیاد
 بکات، واته: زیاتر له نیوه‌ی شه‌و پشوو بدات و بخه‌وی.

که‌واته: پیغمبره‌ری خوا ﷺ سی بژارده‌ی خراونه به‌رده‌م بو‌ شه‌ونویژ:

یه‌که‌م: نیوه‌ی شه‌و.

دووهم: زیاتر له نیوه‌ی شه‌و، هه‌تا دوو له‌سه‌ر سی.

سییه‌م: یه‌ك له‌سه‌ر سی شه‌وگار. واته: یان نیوه‌ی شه‌و بیدار بی و شه‌ونویژ بکات و
 نیوه‌شی بخه‌وی، یان زیاتر له نیوه‌ی هه‌تا ده‌وری دوو له‌سه‌ر سی بیدار بی و، یه‌ك

له سەر سىى بخهوى، ياخود يهك له سەر سىى شهو شهونوژ بکات و بيدار بى و، دوو له سەر سىى شهو شتيك كه متر يان زياتر بخهوى و پشوو بدات.

﴿وَرَتِّلِ الْقُرْآنَ تَرْتِيلاً﴾، قورئانيش به ريكيى بخوينهوه، وشه ي (رتل) پيشتريش باسماں کرد، له شيکردنه وهى وشه كاندا: (رَتِّلْ، يَرَتِّلْ، رَتَّلًا، أَي: اسْتَوَى وَانْتَضَمَ وَحَسَنَ تَأْلِيْفَهُ، وَرَتِّلِ الثَّغْرُ أَوْ الْأَسْنَانُ، فَهُوَ مُرْتَّلٌ، وَرَتَّلَ الْكَلَامَ أَي جَوَّدَ تِلَاوَتَهُ، (رَتِّلْ، يَرَتِّلْ، رَتَّلًا)، واته: رِيك بوو، نارِيكيى تيدا نه بوو، رِيك و پِيك و چاك بوو، ده گوتري: (رَتِّلِ الثَّغْرُ أَوْ الْأَسْنَانُ)، زار ياخود ددانه كان رِيك و پِيك بوون و پاش و پيش و بهرزيى و نزميان نه بوو، ده گوتري: (ثَغْرٌ مُرْتَّلٌ)، يان زاريكى رِيك، ياخود زارو ددانىكى رِيك، ههروهه ده گوتري: (رَتَّلَ الْكَلَامَ أَي جَوَّدَ تِلَاوَتَهُ)، واته: جوانى خوئند، قسه كه ي جوان کردو به ريكيى کردى، كه واته: ﴿وَرَتِّلِ الْقُرْآنَ تَرْتِيلاً﴾، واته: قورئان به رِيك و پِيكيى بخوينهوه، بابزانين زانايان چوئيان ته م رسته موباره كه روون کردوتهوه؟

۱- (الطبري) ده لى: (بَيْنَ الْقُرْآنِ إِذَا قَرَأْتَهُ تَبْيِينًا، وَتَرَسَّلَ فِيهِ تَرَسُّلاً)، كاتيك قورئانت خوئند به چاكيى روونى بكهوهوه، به شينه يى و به كاوه خو بيهوينه، به پهله پرووزه نا.

۲- ديسان (الطبري) له حه سه نى به سرايه وه به ژماره (۳۵۲۷۸) له تهفسيره كه ي خوئدا ده لى: ﴿وَرَتِّلِ الْقُرْآنَ تَرْتِيلاً﴾، (إِقْرَأَهُ قِرَاءَةً بَيِّنَةً)، بيهوينه وه به خوئندنه وه يه كي روون {كه پيت و وشه كان هه ر كاميان مافى خوئ پى بدرى}.

۳- ههروهه ها (الطبري) له موجهيده وه ره حمه قى خوا له هه موويان بى، به ژماره (۳۵۲۸۰) هيناوليه قى: ﴿وَرَتِّلِ الْقُرْآنَ تَرْتِيلاً﴾، (بَيْنَ الْقُرْآنِ تَبْيِينًا بَعْضُهُ عَلَى أَثَرِ بَعْضٍ تُوَادَّةً)، واته: قورئاننى روون بكهوه هه ندىكى به دواى هه ندىكىدا به شينه يى و به كاوه خو، نهك به پهله پهل.

شايانى باسه: ئيمه دوايى كورته باسيكى باش له باره ي قورئان خوئندنه وه ده كه ين.

ئنجا خوا ﷺ حيكمه قى ته وه كه بوچى پيغهمبهرى خوا ﷺ نيوه ي، يان دوو له سەر سىى، ياخود يهك له سەر سىى شهو بيدار بى و قورئان به ريكيى بخوينى؟ روونده كاته وه:

(۵) - ﴿إِنَّا سُلِّقْنَا عَلَيْكَ قَوْلًا ثَقِيلًا﴾، ئىمە لەمە وودا قسەیه کی قورس دەخەینە سەر تۆ، (الطبري) لە قەتادەو بە ژمارە (۳۵۲۸۸) لە ڕوونکردنەو دەى ﴿قَوْلًا ثَقِيلًا﴾ قسەیه کی قورسدا، دەلى: (ثَقِيلٌ: وَاللَّهِ فَرَأَيْتُهُ وَحْدُوهُ)، سویند بە خوا فەرزه کانی خواو سنوورە کانی خوا قورسن.

هەندیکى دیکە گوتوووانە: قورسیی فەرماشتى خوا، مەبەست پى مانا ڕوآلەتە کەشیەتی، وى ڕای ئەو دەى لە ڕووی نىوەرۆک و مەعنەو ییەو قورسە، هەر لە کاتی دابەزینیشتى دا قورس بوو، بۆ سەر پىغەمبەرى خاتەم ﷺ وەك لەو کورتە باسەدا کە لە سوورەتی یونس دا لە بارەى وەحییەو کەردمان، کە ئەویش لە ئەسڵدا لە مەوسووعەى: (الإسلامُ كما يَتَجَلَّى فِي كِتَابِ اللَّهِ) لە بەرگی شەشەمى وەرمانگرتبوو و لە تەفسیری سوورەتی (یونس) دا پوختمان کەردبوو، کۆمەلىك فەرماشتى پىغەمبەرى خوا ﷺ و، کۆمەلىك دەقى سوننەتمان هیان، بۆمان وینا دەکەن، کە کاتیک پىغەمبەرى خوا ﷺ وەحیی بۆ هاتو، چەندە قورس بوو لەسەرى! یەکیك لەوانە دایکمان عایشە خوا لى پازى بى دەلى: - وەك لە (صحيح البخاري و صحيح مسلم) دا هاتو - پىغەمبەرى خوا مەبىنى لە ڕۆژى ساردى زستاندا، کاتیک وەحیی بۆ دادەبەزى، زەنگول زەنگول ئارەقەى بە دەم و چاودا دەهات، وەك گەوهرەو مروارىی بوون، ئەو دلۆپە ئارەقەى پىیدا دەهاتن.

هەر وەها پىغەمبەرى خوا ﷺ کە پرسىارى لىکراو چۆن وەحییت بۆ دى؟ فەرموویەتی^(۱): جارى وا هەیهە فریشتەکە بۆم دەچیتە سەر شیو دە پیاویك و وەحیم بۆ دەنیرى، جارى واش هەیهە لە شیو دەنگى زەنگولەدا بۆم دى، ئەو فریشتەیه دەنگە دەنگى دیتە گوێی پىغەمبەرى خوا ﷺ وەك دەنگى

(۱) {أَحْيَانًا يَأْتِينِي مِثْلَ صَلَافَةِ الْجَرَسِ، وَهُوَ أَشَدُّ عَلَيَّ، فَيَقْصِمُ عَلَيَّ وَقَدْ وَعَيْتُ عَنْهُ مَا قَالَ، وَأَحْيَانًا يَتَمَثَّلُ لِي الْمَلَكُ رَجُلًا فَيَكَلِّمُنِي فَأَعْيِي مَا يَقُولُ، قَالَتْ عَائِشَةُ: وَلَقَدْ رَأَيْتُهُ يُنْزِلُ عَلَيْهِ الْوَحْيَ فِي الْيَوْمِ الشَّدِيدِ الْبَرْدِ فَيَقْصِمُ عَنْهُ، وَإِنْ جَبِينَهُ لَيَقْفِضُ عَرَقًا} (أخرجه مالك: ۴۷۵، وأحمد: ۲۵۲۹۱، والبخاري: ۳۰۴۳، ومسلم: ۲۳۳۳).

زەنگۆلە، یان دەنگی زەردەوالە، یان دەنگی ھەنگ؛ دوایی کۆتایی دی و من دەزانم چی گوتراو، {واتە: خۆی پەرورەدگار لە رێی ئەوێ دەیخاتە نیو دلی}، ئەو جوۆریان قورسترنیەتی، جاری واشە فریشتەکە بۆم دەچیتە سەر شیوێ پیاویک و تیدەگەم چی دەلی، عائیشە گوتووێتی: لە پۆژی زۆر سارددا بینومە وەحیی بۆ ھاتو، ئیوچەوانی ئارەقە ی دەرداو.

ھەر وەھا لە دەقی دیکە ی سوننەتدا ھاتو، کە پیغەمبەری خوا ﷺ ئەگەر سواری حوشر بووبی جاری وابوو، حوشرە کە یە کسەر یەخ بوو، لەبەر ئەوێ پیغەمبەر ﷺ لەو ھالەتدا زۆر قورس بوو، حوشرە کە یەخ بوو و سینگى داداوەتە سەر زەوی.

لە دەقیکی دیکەدا ھاتو - لە (صحيح البخاري)دا - زەید کۆری سابیت خوا لێی رازی بێ دەگیریتەو، کە جاریک پیغەمبەری خوا ﷺ وەحیی بۆ ھات و رانی لەسەر رانم بوو، گوتم ئیستا رانم ورد دەبی، ئەوێندە قورس بوو.

کە دیارە ئەمە قورسیی روالەتیە کاتیک وەحییە کە دابەزیو، قورسیی مەعنەویشی ئەوێ، کە پەيامە کە بۆ پیغەمبەری خاتەم ﷺ ھاتو، جیبەجیکردنی فەرزەکانی و سنوورەکانی و ئەرکەکانی، پیوستیان بە ماندوو بوون دەکات، پیوستیان بە خوین و ئارەقە دەکات، بە کۆچ و کۆچبار دەکات، بە قسە پیگوتران دەکات، بە ناپەھەتی تەھەممول کردن دەکات، کەواتە: ھیکمەتیکی ئەو کە خوا ﷻ فەرمانی بە پیغەمبەرە کە ی ﷺ کردو ھەویداربی و ھەوئوژ بکات و قورئان بە ریکی بخوین، ئەوێ کە ئامادە بێ بۆ وەرگرنتی ئەو فەرماشتە قورسە دەخوین سەر شانی و، ئەو ئەرکە قورسە ی پێ دەسپێردی، چونکە کەسیک بیهوێ کۆلیکی قورس بخاتە سەر شانی خو، دەبی باش خو بۆ ئامادە بکات و مەشق و پڕۆقە ی باش بکات، بۆ ئەوێ جەستە ی بەھیز بێ و بۆی ھەلبگیرێ.

ئىنا خوا ﷺ حىكمەتى ئەنجامدانى شەونوئىژ رووندىكاتهو دەفەر موئى:

(۶) - ﴿إِنَّ نَاشِئَةَ اللَّيْلِ هِيَ أَشَدُّ وَطْأً وَأَقْوَمُ قِيلًا﴾، بە دۇنيانى خواپەرستىيەك كە لە شەودا ئەنجام دەدرى، كاريگەرىي زياتره (لەسەر دىل و دەروون) و بىژرانه كەي رىكتره.

وشەي ﴿نَاشِئَةَ﴾ زانايان بە سى واتا لىكيان داووتەو:

يەكەم: ئەو خوا پەرستىيەي بە شەو ئەنجام دەدرى.

دووهم: كاتەكانى شەو كە خواپەرستىيان تىدا دەكرى.

سىيەم: ئەو كەسەي بە شەو ھەلدەستىتەو دەو جىگايەكەي بە جى دەھىلى.

بەلام واپىدەچى ماناي يەكەميان گونجاوتر بى، ئەگەرنا ھەر سى مانايەكە لە خودى خۇياندا راستن، بەلام ئەو ھەي يەكەميان زياتر لەگەل ئەو ھەدا كە دوایی دى، دەگونجى كە دەفەر موئى: ﴿هِيَ أَشَدُّ وَطْأً وَأَقْوَمُ قِيلًا﴾، واتە: ئەو خوا پەرستىيەي لە شەودا دەكرى، ھەم كاريگەرىي زياترەو، ھەم ئەو قسانەش كە تىيدا دەكرىن، وشەكان كە تىيدا دەگوترىن، ئايەتەكان كە دەخویندرىنەو، رىكترو راستر ديارن.

بەلام ئەو ھەش ھەر گونجاو كە بگوترى: ﴿نَاشِئَةَ﴾، مەبەست پىي كاتەكانە، واتە: كاتەكانى شەو، ئەو خوا پەرستىيەي تىياندا دەكرى، كاريگەرىي زياترەو، ئەو قورئانەي تىياندا دەخوینرى و بىژرانه كەي رىكتره.

ھەر ھەھا ئەگەر بشگوترى: ﴿نَاشِئَةَ﴾، واتە: (النَّفْسُ الَّتِي تَنْهَضُ فِي اللَّيْلِ)، ئەو كەسەي بە شەو ھەلدەستى خوا پەرستىي دەكات، خوا پەرستىيەكەي و قورئان خویندەكەي، كاريگەرىي لەسەر دى زياترەو قورئانەكەش كە دەخوینرى رىكتره، ھەر گونجاون.

وشەي ﴿وَطْأً﴾، خویندراویشەتەو: (وِطَاءً) بە ھەردوو جۆر خویندراو ھەو، ﴿وَطْأً﴾، لە (وِطَاءً، يَطَأُ)، واتە: پىي لەسەر دانا، پىي لەسەر دادەنى، دوایی

(وَطْءَ) بۆ کاریگه ریی دانان له سه ر هه ر شتیک به کارهاتوه، (وَطْأَ أَي: ثَقْلًا)، وهك پیغه مبه ری خوا ﷻ له فه رمایشتی کدا ده فه رموی: {اللَّهُمَّ اشْدُدْ وَطْأَتَكَ عَلَى مُضَرٍّ}، (أَخْرَجَهُ الْبَخَارِيُّ: ۷۷۱، ومسلم: ۶۷۵)، واته: ئه ی خوایه! زه بری خۆت له سه ر موزه ر (قوره یش) توند بکه.

به لَام (وِطَاءٌ: يَعْنِي مُوَافَقَةً)، واته: ئه و قسه یه ی به زار ده گو ترێ، زیاتر له گه ل دِلدا دیته وه و پیکه لپیک ده بن و پیکه وه گونجا و ده بن له شه ودا، که دنیا بی هه ست و کش و ماته.

له باره ی ﴿نَاشِئَةَ اللَّيْلِ﴾ هوه، (الطبري) به ژماره (۳۵۲۹۹) له مو جا هیده وه هیناویه تی، ده لێ: (كُلُّ شَيْءٍ بَعْدَ الْعِشَاءِ فَهُوَ نَاشِئَةٌ)، هه ر شتیک له دوا ی نوێژی خه و تنان پێی ده گو ترێ: (نَاشِئَةٌ)، هه م نه فسی مرو فقه که که هه لده ستیته وه، هه م کاته که، هه م خوا په رستییه که ی تیی دا ئه نجام ده درێ.

هه ر (الطبري) له ئیبنو زه یده وه به ژماره (۳۵۳۰۰) هیناویه تی، له باره ی (نَاشِئَةٌ) هوه ده لێ: (أَيُّ سَاعَةٍ مِنَ اللَّيْلِ قَامَ، فَقَدْ نَشَأَ)، هه ر کاتی که له شه ودا هه لسیته وه، پێی ده گو ترێ: (نَشَأَ).

ئنجا که ده فه رموی: ﴿أَشْدُّ وَطْأًا﴾، ئه گه ر (وَطْأًا) بی، واته: (أَشْدُّ ثِقْلًا) قورسته، یان (تَأْثِيرًا) کاریگه رتره، به لَام ئه گه ر (وِطَاءٌ) بی، یانی: (مُوَافَقَةً) یانی: گونجاوتره، ئه و خوا په رستییه ی به شه و ده کړی، گونجاوتره بۆ نیوان پرو و جه سته و پیکه وه گونجاویان.

﴿وَأَقْوَمُ قِيلًا﴾، بیژرانه که شی ریکتره، یه کی که له زانایان ده لێ: (أَثْبَتُ فِي الْقَلْبِ وَأَصَوَّبُ قِرَاءَةً)، له دِلدا چه سپاو تره و له خویندنه وه شدا راسترو ریکتره، مو جا هید که (الطبري) به ژماره (۳۵۳۲۱) هوه، لپی هیناوه، ده لێ: (أَجْدُرُّ أَنْ تُوَاطِيَّ سَمْعَكَ وَقَلْبَكَ)، واته: (ئه و شه و نوێژی له شه ودا ده کړی و، ئه و قوربانیه ی له شه ودا ده خوینړی و، ئه و خوا په رستییه ی له شه ودا ده کړی)، شایسته تره به وه ی دَل و

گویت یەك بن، یانی: ئەو قسەیهی دەكری هەم گویت چاك وەری بكری، هەم لە دڵشتدا باش بچەسپی.

(۷) ﴿إِنَّ لَكَ فِي النَّهَارِ سَبْحًا طَوِيلًا﴾، بە دنیایی بۆ تۆ لە رۆژدا هەیه، جم و جۆلێکی درێژ، (سبح) لە ئەسڵدا بە مانای رۆیشتنە بەنیو هەوادا، یان بەنیو ئاودا، بەنیو ئاودا پێی دەگوترێ: مەلەو، بەنیو هەوادا پێی دەگوترێ: فرین، بەلام دواپی بۆ هەر جۆره جم و جۆلێك بەکارهێناوه، بۆیه زانایان گوتووین: ﴿إِنَّ لَكَ فِي النَّهَارِ سَبْحًا طَوِيلًا﴾، (أَيَّ فَرَاغًا طَوِيلًا تَتَّقَلَّبُ فِيهِ)، بۆشایی و کاتیکی زۆر هەیه کە تێیدا هەلس و کەوت بکە، وشەي ﴿سَبْحًا﴾، خوێنراویشەتەو: (سَبْحًا)، (أَيَّ سَعَةً لِقَضَاءِ حَوَائِجِكَ)، فراوانی بۆ جێهەستی کردنی کارەکان، کەواتە: (سَبْح) بە مانای فراوانی دێ، و، (سَبْح) بە مانای هاتن و چوون دێ، واتە: لە رۆژگارددا فراوانی بۆ تۆ هەیه، ئەگەر بە (سَبْحًا) بخوێندریتەو، یانی: مەوداو دەرْفەتێکی درێژت بۆ هاتن و چوون و کردنی، کاروبارەکان و هەلسوکەوتی نیو خەلک هەیه، ئەگەر (سَبْحًا)ش بێ، واتە: لە رۆژیدا بۆشاییهکی زۆر هەیه، هاتن و چوونێکی باش هەیه، کە بێی و بچی و، شەووەکە تەرخان بکە بۆ خواپەرستیی.

دواپی خوا ﷺ ئەرکیکی دیکە زۆر گەورەو گرنگ بە پیغەمبەری خاتەم ﷺ دەسپێری:

(۸) ﴿وَاذْكُرْ اسْمَ رَبِّكَ وَتَبَتَّلْ إِلَيْهِ تَبْتِيلًا﴾، ناوی پەروەردگاریشت بێنە (باس بکە) و بە خۆ دابرینتێکی باش خۆت بۆ لای خوا دابەر، (أَيَّ: انْقَطَعَ إِلَيْهِ انْقِطَاعًا)، خۆت دابەر بە لای خوادا بۆ خواپەرستیی و خۆی بۆ یەکلایی بکەو، بە یەکلایی کردنەوێهکی باش، وەك بە دایکمان مەریەم عیسا خوا لێی رازی بێ و سەلامی خوا لەسەر عیسا بێ، گوتراوه: (مَرِيَمُ الْبَتُولُ، الْبَتُولُ: الْمُنْقَطِعَةُ إِلَى اللَّهِ)، ئافەرەتێك کە خۆی دابریوه بۆ لای خوا، وازی لە هاوسەرگیری و خۆشییهکانی ژیاپی دنیا هێناوه (یانی: خۆشییه جەستەییەکان).

قەتادە وەك (الطبري) بە ژمارە (۳۵۳۴۷) لێهەو وەرگرتو، ﴿وَتَبَتَّلْ إِلَيْهِ تَبْتِيلًا﴾ ی ئاوا لێکداوێتەو: (أَخْلِصْ لَهُ الْعِبَادَةَ وَالِدَّعْوَةَ)، هەم پەرستنت، هەم بانگەوازت بۆ خوا ساغ بکەو و بەشی کەسی پێوه مەهێلە.

(۹) - ﴿رَبُّ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ﴾، پەرۋەردگاری رۆژھەلات و رۆژئاوا، خۆبندراوە تەوەش: (رَبُّ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ)، واتە: پەرۋەردگاری خودی رۆژھەلات و خودی رۆژئاوا، یاخود: پەرۋەردگاری خەلکیك كە لە رۆژھەلاتی زەویین و، خەلکیك كە لە رۆژئاوای زەویین.

(۱۰) - ﴿لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ﴾، بێجگە لەو هیچ پەرستراویك نیە، هیچ پەرستراویك كە شایستەى پەرستراى بى نیە، ئەگەرنا پەرستراوى پووچ و ساخته زۆرن.

(۱۱) - ﴿فَاتَّخِذْهُ وَكِيلًا﴾، كەواتە: تەنیا ئەو بەكار بێ سپێردراو بگرە، تەنیا خوا ﷻ بە کارپێسپێردراوی خۆت و سەرپەرشتیاری خۆت بگرەو، کاروباری خۆت هەمووی بەو بسپێرەو، بەس پشت بەو بێستە.

مەسەلەى دووهم:

فەرمانکردن بە پیغەمبەر ﷺ کە لەسەر قسە و قالی بێپروایان خۆراگر بێ و، دووریان لێ بگرێ بە شیوەیەکی جوان و، بە درۆ دانەرانی خوشگوزەران بۆ خوا لێبگرێ و کەمێک مۆلەتیان بدات و، دلدیا بێ کە خوا کۆت و زنجیرو ئاگری بێسە دراو خواردنی گەرووگیرو ئازاری بە ئیش و ژانی لەلایەو، پوژی دوایش زەویی و چیاەکان دەهەژین و چیاەکان دەبنە ملی هەلژاو:

خو دەفەرموی: ﴿وَأَصْبِرْ عَلَىٰ مَا يَقُولُونَ وَاهْجُرْهُمْ هَجْرًا جَمِيلًا ۝۱۰ وَذَرْنِي وَالْمُكَذِّبِينَ أُولِيَ النَّعْمَةِ وَمَهَلْهُمْ قِيلًا ۝۱۱ إِنَّ لَدَيْنَا أَنْكَالًا وَجَحِيمًا ۝۱۲ وَطَعَامًا ذَا غُصَّةٍ وَعَذَابًا أَلِيمًا ۝۱۳ يَوْمَ تَرْجُفُ الْأَرْضُ وَالْجِبَالُ وَكَانَتِ الْجِبَالُ كَغِيًّا ۝۱۴﴾

شیکردنەوێ ئەم ئایەتانە، لە نۆ برگەدا:

(۱)- ﴿وَأَصْبِرْ عَلَىٰ مَا يَقُولُونَ﴾، خۆشت رابگرە لەسەر ئەوێ دەیلێن، یەکیکی دیکە لەو ئەرکانەى خوا بە پیغەمبەریان دەسپێرێ، ئەوێە کە دەفەرموی: ﴿وَأَصْبِرْ عَلَىٰ مَا يَقُولُونَ﴾، لەسەر ئەوێ دەیلێن خۆراگرە، بەدلنیایی راناوی شیراوەی: ﴿يَقُولُونَ﴾، بۆ بێپروایان و ناحەزانی پیغەمبەری خوا ﷺ دەچێتەو، واتە: ئەوێ ناحەزانت دەیلێن، خۆراگرە لە بەرانبەریداو پاشەکشە مەکە لە رێبازی خۆت، لە گەیانندی پەيامی خواى پەرورەدگار.

(۲)- ﴿وَاهْجُرْهُمْ هَجْرًا جَمِيلًا﴾، بەشیوەیەکی جوانیش دووریان لێبگرە، (هجر) بریتیه لە دووری گرتن، کۆچکردن و دوور کەوتنەو لە شتێک، کە پیشتر لێ نزیك بوو، کەواتە: ﴿وَاهْجُرْهُمْ هَجْرًا جَمِيلًا﴾، واتە: دووریان لێبگرە، بەدلنیایی مەبەست لە دووری گرتن لێرەدا، دووری گرتنی جەستەیی نیە، چونکە پیغەمبەری خوا ﷺ فەرمانی پێنەکراوە کە هەر لە سەرەتاوە لە مەکە کۆچ بکات، بەلکو مەبەست دووری گرتنی مەعنەوییە، واتە: زۆر لەگەڵیان پیو مەچۆ، هەروەها مەبەست لە واز لێهێنانیکی جوان

(هَجْرًا جَمِیلًا)، دیسان ئەووە نیه که بانگیان نەکات بۆ لای خواو، پەيامی خویان پێ نەگەیهنێ و، وتووێژیان لەگەڵدا نەکات، بەلکو یانی: شەرە قسەیان لەگەڵدا مەککەو، وەك شیوازی بێ نەزاکەت و ناشیرینی ئەوان لە خۆت مەوەشیئەووەو، واز لە تەعبیر و شە ناریکەکانیان، بھێنە، کە ھەر شایستەیی خویان و وەك ئەوان مەکە.

لێرەدا (الطبري) لە قەتادەووە بە ژمارە (۳۵۳۵۱) دەقیك دینی، بە چاکم زانی ئاماژەییەکی پێ بکەم، قەتادە پەحمەتی خۆی لێبێ گوتووویەتی:

(بَرَاءةٌ نَسَخَتْ مَا هُنَا وَأَمَرَ بِقِتَالِهِمْ، حَتَّى يَشْهَدُوا أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ، لَا يُقْبَلُ مِنْهُمْ غَيْرُهَا)، واتە: سوورەتی بەرائە ئەمەیی نەسخ کردووەو، فەرمانی پیکراوە (لە سوورەتی بەرائەدا) بە جەنگان لە دژیان ھەتا شایەتمان دینن، بەوێ جگە لە خوا ھێچ پەرستراویک نیەو، بەوێش کە موخەممەد پەوانەکراوی خویە، جگە لەوێیان لێ وەرناگیرێ.

دەلیم: ئیمە لە تەفسیری سوورەتی بەرائە (التوبة) دا باسمان کرد، کە زۆریک لە زانیان بۆ لابەر (ناسخ) ئاماژە دەکەن بە ئایەتی ژمارە پینجی سوورەتی (التوبة) لەوێ کورتە باسیکمان لەو بارەووە کردو، کە بە ناھەق ناویان لەو ئایەتە ناو: ئایەتی شمشیر (آيَةُ السَّيْفِ) لە کاتیکدا وشە (سَيْف) لە قورئاندا ھەر نەھاتو، وشە (أَسْلِحَة) ھاتو، بەلام وشە (سَيْف) لە قورئاندا نەھاتو، ئایەتی ژمارە پینجیش لەوێ قسەمان لیکردو، کە لەراستییدا ھێچ پەيوەندی نیە بە نەسخکردنەووەو لابردنی ئەم ئایەتەو ھەموو ئەو ئایەتانەیی دیکەو، کە باسی چاوپۆشییکردن و لێبوردن و واز لێ ھێنان و مۆلەت دان، ئەوانە دەکەن! چونکە پیغەمبەری خوا ﷺ ھەر بەردەوام بوو، لە مەککەش و لە مەدینەش لەسەر واز لێھێنانی قسە ناریک و پروبەرەو نەبوونەو، لەگەڵ خەلکدا بە شیوازیک کە شایستەیی پیغەمبەری خاتم نە ﷺ، بەردەوام پیغەمبەری خوا ﷺ لەگەڵ دەغەل و مونافیقەکان و، لەگەڵ جوولەکەو نەصرانییەکان و، لەگەڵ ھاوبەش

بۆ خوا دانهران و، له گهڵ مسوڵمانانی لاریشدا، هەر بهو شیوهیه مامه‌له‌ی کردوه: به‌رده‌وام چاوپۆشیی کردوه، به‌سینگ فراوانیی و په‌وشتبه‌رزیی هه‌لس و که‌وتی کردوه، که‌واته: ماقوول نیه‌ بگوتری: ئایه‌تی ژماره‌ پینجی سوورته‌ی (التوبه) هه‌رچی ئایه‌ته‌کانی دیکه، که‌ فه‌رمان ده‌که‌ن به‌ په‌وشت جوانیی و، لی‌بورده‌یی و، سنگ فراوانیی و، په‌حم و به‌زه‌یی و، نه‌رم و نیانی، هه‌موویانی نه‌سخ کردوونه‌وه، چونکه‌ ئه‌وه‌ شتیکی ریشه‌داره‌ له‌ پی‌غه‌مبه‌ری خاته‌مدا ﷺ و، له‌ هه‌ر مسوڵمانیکدا که‌ شوینی ئه‌وه‌ ده‌که‌وی، که‌ هه‌ر ده‌بی‌ رازاوه‌ بی‌ به‌ په‌وشتی جوان و، سینگ فراوانیی و میه‌ره‌بانیی و لی‌بورده‌یی و چاوپۆشیی^(۱).

۳- ﴿وَذَرْنِي وَالْمُكَذِّبِينَ أُولِيَ النَّعْمَةِ﴾، له‌ منیش و له‌ به‌ درۆ دانهره‌ خاوه‌ن نازو نیعمه‌ته‌کان بگه‌ری.

۴- ﴿وَمَهْلَهٗمُ قَلِيلًا﴾، که‌میک مۆله‌تیان بده، له‌ من و له‌وان بگه‌ری، یانی: ئه‌وان بۆ من لی‌گه‌ری، ئه‌وان بۆ من واز لی‌ بینه، ﴿وَالْمُكَذِّبِينَ أُولِيَ النَّعْمَةِ﴾، به‌ درۆ دانهره‌ خاوه‌ن نازو نیعمه‌ته‌کان، (نعمة)، یانی: چاکه، به‌لام (نعمه) و (تَنَعُّم) یانی: خوشگوزه‌رانیی و خوش‌رابواردن، بۆیه‌ زانیان گوتووینه: ﴿أُولِيَ النَّعْمَةِ﴾، یانی: (أَهْلُ التَّنَعُّمِ)، ئه‌وانه‌ی خوش‌را‌ده‌بوێرن و خوشگوزه‌رانن، هه‌لبه‌ته‌ به‌ زۆریی ئه‌وانه‌ به‌ مالی‌ هه‌رام له‌سه‌ر حیسابی خه‌لك خوش‌را‌ده‌بوێرن و خوشگوزه‌رانن، ﴿وَمَهْلَهٗمُ قَلِيلًا﴾، ئه‌مه‌ دوو واتای هه‌ن:

أ- که‌میک دوايان بخه‌ بۆ ئه‌و سزاو ئازاره‌ی بۆم ئاماده‌ کردوون، هه‌تا ده‌گه‌نه‌ کاتی خۆی، واته: لی‌یانگه‌ری‌ تا‌کو‌ پۆژی‌ دوا‌یی، یان تا‌کو‌ مه‌رگیان دی‌ و له‌ قۆناغی به‌رزه‌خدا ده‌که‌ونه‌ نیو سزاو مه‌ینه‌تی و ئازارو ئه‌شکه‌نجه‌وه‌.

(۱) له‌ پێشه‌کی گشتیی ئه‌م تەفسیره‌دا، که‌ له‌ چاپی دوه‌میدا له‌ به‌رگی یه‌که‌م دا ده‌لی و، به‌ جیاش له‌ کتیی (قورئانی مه‌زن) و له‌ کتیی: [هیچ ئایه‌تیکی مه‌نسووخ‌ی له‌ قورئاندا نییه‌] دا به‌دریژیی باسی نه‌بوونی هیچ ئایه‌تیکی مه‌نسوخ‌م له‌قورئاندا کردوه‌.

ب- كەمىك مۆلەت يان بىدە، ھەتتا ئەم قۇناغى مەككە بەسەر دەچى و قۇناغىكى دىكە، كە گواستىنەو ھو كۆچ كىردنە لە مەككەو ھو بۇ مەدىنە، دىتە پىشى و ئىسلام قەوارەى سىياسى پەيدادەبى و، فەرمان بە مەسۇلمانان دەكات بەرگرى لە قەوارەى خۇيان بىكەن بە ھىزو چەك، ئەو كاتە ئەو زلە زلانەى تۆ ئەزىيەت دەدەن و ناپەھەتت دەكەن، بە سزای خۇيان دەگەن، لە كاتى پروبە پروو بوونەو ھى ئەھلى ئىمان لەگەل ئەھلى كوفردا، ھەك لە جەنگى بەدردا پروویدا.

۵- ﴿إِنَّ لَدَيْنَا أَنْكَالًا وَحِمَامًا﴾، بە دلىيى ئىمە كۆت و پىوئەندەكان و بلىسەى ئاگرمان لەلايە، ﴿أَنْكَالًا﴾، (أَنْكَال) كۆى (نِكل)ە، كە بە مانای كۆت و زنجىرە، ئەو ھى لە پىي ئاژەل دەكرى، (نِكل) بەو دەگوترى، ئەو زنجىرو كۆت و پىوئەندەى لە پىي ئاژەل دەكرى، بۇ ئەو ھى تەكان نەدات و نەجوولئ و نەپرات، (جَحِيم) واتە: بلىسە سەوزەكەى ئاگر، بلىسەى ئاگرمان لەلايە.

۶- ﴿وَطَعَامًا ذَا غُصَّةٍ﴾، خواردنىكى خاوەنگىر، (يَعْنِي طَعَامًا يُغْصُ بِهِ أَكِلُهُ)، خواردنىك بخۆرەكەى لە قورگى دەگىرى و گەرووگىرە، ئىبنو عەبباس خوا لە خۆى و بابى پازى بى، ھەك (الطبرى) بە ژمارە (۳۵۳۶۶) لىو ھى ھىناو، دەلئ: (شَوْكٌ يَأْخُذُ بِالْحَلْقِ فَلَا يَدْخُلُ وَلَا يَخْرُجُ)، دىركىكە لە قورگ دەگىرى، نە دەچىتە خوارو نە دىتەو ھەدەرىش، واتە: ئىمە كۆت و پىوئەندەكانمان لە لان و، بلىسەى ئاگرمان لەلايەو، خواردنىكى گەرووگىرمان لەلايە.

۷- ﴿وَعَذَابًا أَلِيمًا﴾، ھەروەھا ئازارىكى بە ئىش و ژانىشمان لەلايە، كەواتە: ھەلىانگرە بۇ ئەو كات و ئەو كاتە تووشى دەردى خۇيان دىن.

ئىنجا ئايا ئەو زارو ئازارە، ئەو كۆت و زنجىرو بلىسەى ئاگر و خواردنى گەرووگىرو ئازارە بە ئىشە كەنگىيە؟

۸- ﴿يَوْمَ تَرْجُفُ الْأَرْضُ وَالْجِبَالُ﴾، ئەو پۆژە (واتە: لە دواى ئەو پۆژەو ھە) دى، كە زەوىي و چىايەكان دەلەرزنەو، دەھەژىن.

۹- ﴿وَكَانَتْ الْجِبَالُ كَيْبًا مَّهِيلًا﴾، چایه کانش ده بن به کو ملی هه لږژاو، (کشیب: رملاً سائلاً مُتَنَاقِراً)، لیکی شلی ږژاو، لم ته گهر زور ورد بی، که چه نگی تیهه لده دهی له نیو په نجه کانت دیته خواری، یا خود ته گهر هه ندی کی لیگری، ته وهی دیکه به دوایدا دی، (مهیل) له وه وه هاتوه، که ته گهر هه ندی کی لیوهر بگری، ته وی دیکه به دوایدا دی، چونکه خوئی ناگری: (عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا) (الْكُثِيبُ الْمَهِيلُ): اللَّيْنُ الَّذِي إِذَا مَسِسْتَهُ تَتَابَعَ وَيَنْهَالُ)، واته: (الْكُثِيبُ الْمَهِيلُ) یانی: کومه له لیکی نه رمی وا کاتیک تو دهستی بگه یه نیه، به دوا یه کدا دی، (ینهال) واته: به دوا یه کدا ده پرووخی و ده رمی، چایه کانش ئاویان لی دی، که ته وهش یه کیکه له دیمه نه کانی ږوژی ئاخیر زه مان، واته: قوناغی یه که می ږوژی دواپی، که له دوا یه فووی یه که م کردن به که په نادا دیته دی، دواپیش فووی دووه می پیدا ده کری و قیامهت دی، ئنجا تهو سزاو ئازارانه له وی هه ن، ده شگونجی مه به ست پیی ته وه بی که ږوژی دواپی ته وهی تیدا ده قهومی، به لام ته وانه هه ر له گه ل مردن، له قوناغی به رزه خ دا تهو سزاو ئازارانه یان هه ن.

کورتە باسیک له باره‌ی

ئەدەبەکانی قورئانخویندن و، پێناسە و حوکم و گرنگی و
پله‌کان و چۆنییه‌تی قورئان خویندنه‌وه و ئەدەبەکانی قورئان
خویندنه‌وه

تەوه‌ره‌ی یه‌که‌م:

برگه‌ی یه‌که‌م: نیه‌تی خۆ ساغکردنه‌وه:

یه‌کیک له ئەدەبەکانی قورئانخویندن، بریتیه له ساغکردنه‌وه‌ی نیازو مه‌به‌ست
له کاتی قورئانخویندن دا، که مرووف ته‌نیا وه‌ک په‌رستشیک بو خوا ته‌نجامی
بدات.

به‌لێ: یه‌که‌مین و بناغه‌ی ئەدەب و په‌وشته به‌رزه‌کانی قورئانخویندن، ئەوه‌یه
که مرووف دلێ خۆی ساغ و صاف بکاته‌وه‌و، هیچ هانده‌رو پالنه‌ریکی نه‌بی بو
ئهو قورئانخویندنه، ئەوه نه‌بی که خوا لێی رازی بی، که ئەوه فه‌رمایشتی خوایه
دایه‌زانده‌و، هه‌ر خودی خویندنه‌وه‌که‌ی، خوا په‌رستییه‌و چاوه‌پێی پاداشتی له
به‌رانبه‌ردا ده‌کری.

له‌وباره‌وه ئەو فه‌رمایشته‌ی پێغه‌مبه‌ری خوا ﷺ دینین: {عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ
اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: دَخَلَ النَّبِيُّ ﷺ الْمَسْجِدَ، فَإِذَا فِيهِ قَوْمٌ يَقْرَأُونَ الْقُرْآنَ،
قَالَ: اقْرَأُوا الْقُرْآنَ، وَابْتَغُوا بِهِ اللَّهَ، مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَ قَوْمٌ يَقِيمُونَهُ إِقَامَةَ الْقِدْحِ،
يَتَعَجَّلُونَهُ، وَلَا يَتَأَجَّلُونَهُ}، (أخرجه أحمد: ۱۴۸۵۵، وأبو يعلى: ۲۱۹۷، والبيهقي في
شعب الإيمان: ۲۶۴۳، ۲۶۴۴)، واته: جابیری کوپی عه‌بدوڵلا (خوا له خۆی و بابی
رازی بی)، ده‌گێڕێته‌وه ده‌لێ: پێغه‌مبه‌ر ﷺ روژیک چوو ه‌مزه‌وت، کومه‌لێک

قورٹانیان ده خویند، فہرمووی: قورٹان بخوینن و خوا (عَزَّ وَجَلَّ) ی پی بخوازن، {رہزامنہدی خواو پاداشتی خوا ی پی بخوازن}، بہر لہوہی کوّمہ لیک بین وہک پہلیک راستی ده کهن، بہ لام پہلہی پیده کهن و، چاوہ پئی پاداشتہ کھی لہ رۆژی دواپی دا ناکهن.

برگہی دووہم: خویندنی بہ تیوہ پامان و تیگہ یشتنہ وہ:

تہ دہ بیکی دیکھی قورٹان خویندن، تہوہ یہ کہ بابای قورٹان خوین بہ تیگہ یشتنہ وہو بہ تیرامانہ وہ بیخوینیتہ وہ، بو تہوہ ی لہ یہ ک کاتدا دوو بہ ہرہی لیوہہ برگری:

أ- لیتیکہ یشتنی قورٹان، کہ تہوہ گہورہ ترین ٹامانج و مہ بہ ستہ لہ ژیانی دنیا داو هوکاری کارپی کردن و جیبہ جیکردنی قورٹانیشہ بہ شیوہ یہ کی راست و دروست.

ب- پاداشت و ہرگرتنہ وہ لہ رۆژی دواپی دا، کہواتہ: مہ سہلہ بہس خویندنی قورٹان نیہ، بہ لکو دہ پی بہ پیکیی و بہ شینہ یی و بہ تیوہ پامان و بیرکردنہ وہوہ بیخوینیتہ وہ، بو تہوہ ی تہو دوو ٹامانجہ بیکی: ہم لئی تیگات و لئی بہ ہرہ مہند پی، کہ لہ راستیدا قورٹان بو لیتیکہ یشتن و لی بہ ہرہ مہند بوون، دابہ زی تراوہ: ﴿كَتَبَ أَنْزَلْنَاهُ إِلَيْكَ مُبْرَكٌ لِّيَدَّبُرُواْ عَآيَتِهِۦ وَيَسْتَدَكِّرَ أُولُوْاْ الْأَلْبَابِ﴾ (۲۹) ص، ہرہوہا بو تہوہ ی پاداشتہ کھی دہ سبتکہ و، چونکہ بہ تہندازہی تہوہ ی مروف لہ قورٹان بہ ہرہ مہند دہ پی و، لئی تیدہ گات و چاک دہ خویننی بہ خسووعہ وہو بہ تہدہ بہ وہ، پاداشتی دہ پی، لہو بارہوہش چہند دہ قیک دینین:

(۱) - {جَاءَ رَجُلٌ إِلَى عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، فَقَالَ: إِنِّي لَأَقْرَأُ الْمُفَصَّلَ فِي رُكْعَةٍ، فَقَالَ عَبْدُ اللَّهِ: هَذَا كَهَذَا الشَّعْرِ! إِنَّ أَقْوَامًا يَقْرَءُونَ الْقُرْآنَ لَا يُجَاوِزُ تَرَاقِيَهُمْ، وَلَكِنْ إِذَا وَقَعَ فِي الْقَلْبِ فَرَسَخَ فِيهِ، نَفَعَ}، {قَالَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يَوْسُفَ الْجَدِيعِ: أَثَرُ صَحِيحٍ، أَخْرَجَهُ: الْبُخَارِيُّ وَمُسْلِمٌ، وَالتِّرْمِذِيُّ: ۶۰۲، وَالنَّسَائِيُّ: ۱۰۰۴}.

واتہ: پیو ییک ہاتہ لای عہ بدولای کوری مہ سعوود رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ گوئی: من ہموو موفہ سہل لہ رکاتیکدا دہ خوینم (تہو سووہ تانہ ی زوو زوو نیوانیان دہ کھویتی،

که له سوورەتی (ق) هوه دەست پێدەکەن، تاكو سوورەتی (الناس))، عەبدوللای کورێ مەسعوود پێی گوت: گوتنیك وهك گوتنی شیعر؟ کهسانیك قورئان دەخوینن له گەر وویان ئەودو نابێ، واتە: تێکەڵ بە دڵ و دەروویان نابێ، یاخود تێکەڵ بە عەقل و ھۆشیان نابێ، بەلام قورئان ئەگەر کەوتە نێو دڵ و چەسپی، ئنجا سوود بە خاوەنەکە (بە خوینەرەکە) دەگەینێ.

(۲) - { قَالَ أَبُو جَمْرَةَ: قُلْتُ لَأَبْنِ عَبَّاسٍ: «إِنِّي رَجُلٌ سَرِيعُ الْقِرَاءَةِ، وَرَبَّمَا قَرَأْتُ الْقُرْآنَ فِي لَيْلَةٍ مَرَّةً أَوْ مَرَّتَيْنِ»، فَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: «لَأَنْ أَقْرَأَ بِسُورَةٍ وَاحِدَةٍ أَعْجَبَ إِلَيَّ مِنْ أَنْ أَفْعَلَ ذَلِكَ الَّذِي تَفْعَلُ، فَإِنْ كُنْتُ فَاعِلًا وَلَا بُدَّ، فَأَقْرَأُ قِرَاءَةً تُسْمِعُ أُذُنِيكَ، وَيَعْيَهُ قَلْبُكَ» (أثر صحيح، أخرجه البيهقي في شعب الإيمان: ۲۱۵۹).

واتە: ئەبوو جەمرە - یەکیك بوو له زانایان - دەلی: بە عەبدوللای کورێ عەباسم گوت (خوا له خوێ و بابێ پازی بێ)، من پیاویکم زۆر بە خیرایی دەخوینم، جاری واهیه هەموو قورئان لە شەویکدا دەخوینم، بەلکو جاری واهیه دوو جارانی دەخوینم! عەبدوللای کورێ عەباس خوا له خوێ و بابێ پازی بێ، گوتی: ئەگەر سوورەتیک بخوینم بە شینەیی پێم باشترە لەوەی وهك تۆ بکەم، ئەگەر هەر واشدەکە بە جوړیک قورئان بخوینە که گوێیە کانت بییستن و دلێشت تێی بگات.

(۳) - { عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو بْنِ الْعَاصِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا: أَنَّهُ كَانَ يَخْتِمُ فِي كُلِّ لَيْلَةٍ فَقَالَ لَهُ النَّبِيُّ ﷺ: «اقْرَأِ الْقُرْآنَ فِي كُلِّ شَهْرٍ، قَالَ: قُلْتُ: يَا نَبِيَّ اللَّهِ! إِنِّي أُطِيقُ أَفْضَلَ مِنْ ذَلِكَ؟ قَالَ: فَاقْرَأْهُ فِي كُلِّ عَشْرِ، قُلْتُ: يَا نَبِيَّ اللَّهِ! إِنِّي أُطِيقُ أَفْضَلَ مِنْ ذَلِكَ؟ قَالَ: فَاقْرَأْهُ فِي كُلِّ سَبْعٍ، وَلَا تَزِدْ عَلَى ذَلِكَ» (أخرجه البخاري: ۴۰۶۶، ۴۰۷۶۷، ومسلم: ۱۰۵۹).

واتە: لە عەبدوللای کورێ عەمەرێ عەسەو (خوا له خوێ و بابێ پازی بێ) گێردراوەتەو، که له هەموو شەواندا قورئانی خەتم کردو، (هەموو قورئانی

خویندوه)، پیځه مبه ریش ﷺ پیی فہرموو: قورټان ھه مووی له ماوہی مانگی کدا بخوینن، گوټی: ټہی پیځه مبه ری خوا! له وه باشترم له توانادا ھه یه، فہرموو: له ھه ر بیست شہو ی کدا (بیست رټ) دا ھه موو قورټان بخوینن، (واته: ھه ر رټی یان شہو ی جوزټو نیو ی ک)، گوتم ټہی پیځه مبه ری خوا! له وه باشترم له توانادا ھه یه، فہرموو: له ھه ر ده شہودا قورټان خه تم بکھ، (واته: ھه ر شہو رټی ده (۱۰) جوزء)، گوتم: ټہی پیځه مبه ری خوا! له وه زیاترم له توانادا ھه یه، فہرموو: له ھه وټ رټاندا ھه موو قورټان بخوینن وه له وه زیاد مہ کھ.

واته: له وه زیاتر مہ خوینن کھ له ماوہی ھه فته یه کدا تہواوی بکھ ی، واته: ھه ر رټی چوار جوزټو شتیک.

ھه ر له و باره وه ټہم ده قہ ش دینن، کھ پیځه مبه ری خوا ﷺ به عہدولای کور ی عہمپی کور ی عاصی ھه ر له و به سہ رھاتہ ی پیشوودا فہرموو: (لا یفقه القرآن مَن قرأه فی أقل من ثلاث) ھه ر کھ سی ک له ماوہی سی شہو کھ متردا ھه موو قورټان بخوینن، لیی تیناگات.

کھ واته: ناب ی ھه موو قورټان له ماوہی سی شہو کھ متردا بخوینن، واته: شہو رټی ده (۱۰) جوزء، له وه زیاتر ناب ی بخوینن، چونکھ پیځه مبه ر ده فہرموو ﷺ کھ سی ک له شہو ی ک دا ده جوزټان زیاتر بخوینن، لیی تیناگات، کھ لیی تینہ گہ یشتی مانای وایه گہ وره ترین ټامانجی قورټان کھ لیتیکہ یشتنہ، نایه تہ دی.

برگہ ی سیہم: ده بی قورټان له شویننکی بیدہ نگ بخوینن:

ده بی شوینن قورټان تیدا خویندن، شویننک بی ټارام بی و ھیمینی تیدابی و، ټہو شوینانہ ی ده نگیان تیدا به رز ده کریتہ وه وه ده نگه ده نگ و گالہ گال دی، قورټان نہ خوینن، له و باره شہو ټہم ده قہ دینن:

اعن عبد الله بن عمر رضي الله عنهما: أن النبي ﷺ اعتكف وخطب الناس فقال: أما إن أحدكم إذا قام في الصلاة، فإنه يناجي ربه، فليعلم أحدكم ما يناجي

رَبُّهُ، وَلَا يَجْهَرُ بِعُضْكُمْ عَلَى بَعْضٍ بِالْقِرَاءَةِ فِي الصَّلَاةِ، (حدیث صحیح، أخرجه: أحمد: ۴۰۲۸، والطبرانی في الكبير: ۳۵۷۲).

واته: عەبدوللای کورپی عومەر (خوا لە خووی و بابی پازی بێ) گێراویەتەووە که پێغەمبەر ﷺ چۆتە ئیعتیکافەووە، دوایی وتاری بۆ خەڵک داووە و فەرموویەتی: بزانی! یەکیک لە ئێوە کە هەڵدەستێ بۆ نوێژی، پەرورەدگاری دەدوینێ، ئنجا با یەکیک لە ئێوە بزانی ئەوێ پەرورەدگاری پێ دەدوینێ، چییە، (واته: با هۆش و گووش و دڵ ئامادەیی هەبێ، نەك هەر قسان ریز بکات)، با هیچ کامیکتان بەسەر ئەوی دیکەتان لە کاتی قورئان خویندن و، لە کاتی نوێژدا دەنگ بەرز نەکاتەووە، کەواته: قورئان دەبێ لە کەش و هەوایەکی هێمن و ئارام و کش و ماتدا بخوینێ، نەك لە شوێنیکدا کە دەنگە دەنگ و قەرەبالغی لێبێ، مەگەر بە ناچاری بێ.

برگە ی چوارەم: دەبێ مرووف بەر لەوێ دەست بە قورئانخویندن بکات، خووی بۆ ئامادە بکات:

ئەدەبێکی دیکە ی قورئانخویندن، ئەوێ کە مرووف دلی بیداربێ و عەقڵی هۆشیار بێ و، هیچ شتێکی نەبێ کە دڵ بیداری و عەقڵ هۆشیارییەکە ی لێ تیکبەت، وەك سەغڵەتی بەهۆی میزو پیسایەووە، یان کە خواردن داندرا بێ و چاوەرپی بکەن، یاخود هەر کاریکی دیکە کە سەرقال و مەشغوولی بکات، وا باشە کارەکە ی بکات و دوایی بێتە سەر نوێژەکە ی و سەر قورئانخویندەکە ی، بۆیە ش پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی: {لَا صَلَاةَ بِحَضْرَةِ الطَّعَامِ، وَلَا هُوَ يُدَافِعُهُ الْأَخْبَثَانِ}، (أخرجه مسلم: ۵۸۹) کە مەبەست لە (الأخبثان) میزو پیساین، واته: نوێژ نابێ بکری لە کاتیکدا کە خواردن ئامادە یە، هەر وەها لە کاتیکشدا کە دوو شتە پیسەکان سەغڵەتی دەکەن.

برگەى پېنجەم: پېويستە قورئانخویندەنە کەى دەست پېبکات بە پەنا بە
خوا گرتن، لە شەیتانی دوور خراوە لە بەزەىى خوا:

ئەووش خوا ﷻ بە ڕوون و ڕاشکاویى لە سوورەتى (النحل)، لە ئایەتى
ژمارە (۹۸) دا دەفەرموى: ﴿فَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ﴾
﴿النحل﴾ ۹۸ هەر کاتیک قورئانت خویند، پەنا بە خوا بگرە لە شەیتانی
دوورخراوە لە بەزەىى خوا.

ئىنجا ئیمە لە دوو کورتە خالدا، باسى (إِسْتِعَاذَة)، دەکەین:

یەكەم: حوکمی (إِسْتِعَاذَة)، واتە گوتنى: (أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ)،
دووهم: چۆنیەتیی و شیوازه کەى چۆنە؟.

خالى یەكەم: حوکمی گوتنى (إِسْتِعَاذَة)، لە لای زۆربەى هەرە زۆرى زانایان
شتیکى پەسەندە، کە لە کاتى هەر قورئان خویندنیک دا، چ لە نێو نوێژدا، چ لە
دەرەوێ نوێژدا، (إِسْتِعَاذَة) بگوترى: (أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ)، چونکە
هەم خواى بەرز فەرمانى پیکردووە، هەم لەبەر ئەووش کە چەسپاوە پێغەمبەرى
خوا ﷺ بەر لەوێ قورئان لە نوێژیدا بخوینى (أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ)
ى فەرمووە، ئەووش کۆمەلێک لە هاوێلان لێیان گیردراوێتەو، لەوانە: (أَبُو سَعِيدٍ
الْخُدْرِي وَ عَبْدِ اللَّهِ ابْنُ مَسْعُودٍ وَ جُبَيْرُ بْنُ مُطْعِمٍ وَ أَبُو أَمَامَةَ الْبَاهِلِي) و جگە لە
ئەوانەش، کە (إِسْتِعَاذَة) کردن شتیکى پەسەندە.

هەندیک لە زانایانىش گوتووینە گوتنى: (أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ) لە
سەرەتای قورئانخویندەنەو، فەرزە، بەلام زۆربەى زانایان بە شتیکى پەسەندان داناو.

خالى دووهم: چۆنیەتیی و شیوازی (إِسْتِعَاذَة) چۆنە؟

دەتوانین بە دلناییهوه بلیین: (الْإِسْتِعَاذَةُ جَائِزَةٌ بِكُلِّ مَا تَحَقَّقَ بِهِ امْتِثَالُ
الْأَمْرِ^(۱))، پەنا بە خوا گرتن لە سەرەتای قورئان خویندندا، بە هەر شیوهیهك

(۱) ئەمە قسەى نوسەرى کتێبه کەیه.

که فرماندهی پی جیبه جی بکری، دروسته، به لام ئه وهی تیکرای قورئانخوینان له سهری ریککه وتوون، له رووی ریوایه ته وه، ئه وهیه که بگوتری: (أَعُوذُ بِاللّٰهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ)، په نا به خوا ده گرم له شهیتانی دوور خراوه، زۆربهی ههره زۆری شه رزانانیش له سهر ئه وه یه کده نگن.

به لام ئایا (أَعُوذُ بِاللّٰهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ) به دهنگی بهرز بگوتری، یان به دهنگی نرم؟ هه ندیک له زانایان گوتوو یانه: ئه گهر قورئانخوینده که به دهنگی بهرز بئی، ده بئی ئه ویش به دهنگی بهرز بئی، واته: ئه گهر قورئانخوینده که له نوێژدایه به دهنگی بهرز، یان له ده ره وهی نوێژ به دهنگی بهرز، ئه ویش به دهنگی بهرز بئی و، ئه گهر به دهنگی په نهان بئی، ئه ویش به دهنگی په نهان بئی.

برگهی شه شه م: ده بئی بابای قورئانخوین له کاتی قورئان خوینده که یدا دهنگی خوئی خوش و جوان بکات:

قورئانخوین ده بئی ئه وهندهی بتوانی، دهنگی خوئی خوش بکات به لام به بئی زۆر له خو کردن، له و باره وهش ئیمه سی ده قان دیتین:

(۱) - {عَنِ الْبَرَاءِ بْنِ عَازِبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: قَالَ: رَسُولُ اللَّهِ: زَيَّنُوا الْقُرْآنَ بِأَصْوَاتِكُمْ، فَإِنَّ الصَّوْتِ الْحَسَنَ يَزِيدُ الْقُرْآنَ حُسْنًا}، (أخرجه أحمد: ج ۴، ص ۲۸۵، ۲۸۳، والبخاري في أفعال العباد: ۲۵۰، ۲۵۴، ۲۵۶، وأبو داود: ۱۴۶۶) واته: به پرائی کوری عازیب رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ ده لی: پیغه مبهری خوا ﷺ فه رموویه تی: قورئان به دهنگه کانتان جوان بکه ن، {له بیژهیه کی دیکه دا هاتوه قورئان به دهنگه کانتان چاک بکه ن}، چونکه دهنگی چاک و خوش، جوانیی قورئان زیاد ده کات.

(۲) - {عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، أَنَّهُ كَانَ يَقُولُ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: لَمْ يَأْذَنْ اللَّهُ لِنَبِيِّ مَا أَذِنَ لِلنَّبِيِّ أَنْ يَتَغَنَّيَ بِالْقُرْآنِ} (أخرجه البخاري: ۴۷۳۵، ۴۷۳۶، ۷۰۴۴) واته: ئه بوو هو په رپه ﷺ ده لی: پیغه مبهری خوا ﷺ فه رموویه تی خوا ﷺ گوئی نه گرتوه (گوئیست نه بووه) بو هیچ شتیک وه ک گوئیستی پیغه مبه ر ﷺ ده بئی کاتیک دهنگی به قورئان ده لاریتته وه و به دهنگی خوش ده یخویتی.

(۳) - {عَنْ أَبِي مُوسَى رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: لَوْ رَأَيْتَنِي وَأَنَا أَسْتَمِعُ قِرَاءَتَكَ الْبَارِحَةَ، لَقَدْ أُوتِيتَ مِزْمَارًا مِنْ مَزَامِيرِ آلِ دَاوُدَ}، (أخرجه البخاري: ۵۰۴۸، ومسلم: ۷۹۳)، واته: ئەبوو مووسا ر.ھ. گپراویەتەوہ کہ پیغەمبەری خوا ﷺ پێی فەرمووہ: ئەگەر دەتبینیم دوینی شەو گویم بۆ قورئانخویندەنە کەت گرتبوو، تۆ ئاوازیڤ لە ئاوازه کانی داوودت پێدراوہ.

پیغەمبەری خوا ﷺ دەنگی ئەبوو مووسای ئەشعەریی کہ قورئانی خویندوہ، بە دەنگی خوێی داوودی چواندوہ، کاتیڤ کہ میزمارەکانی خویندوون، کاتیڤ زەبووری خویندوہ.

برگە ی حەوتەم: دەبی کە سێڤ کہ قورئان دەخوینی، بە ملکہ چانە بیخوینی، بە لکو ئەگەر بگونجی لە گەلیشیدا بگری، بە لام بە بی زۆر لە خۆکردن و پروودەربایسی:

ئایا بە لگە لە سەر ئەوہ چییە؟ خوای پەرورەدگار دەفەرموێ: ﴿اللَّهُ نَزَلَ أَحْسَنَ الْحَدِيثِ كِتَابًا مُتَشَابِهًا مَثَانٍ تَنْفَعُ مَنْهُ جُلُودُ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ ثُمَّ تَلِينُ جُلُودُهُمْ وَقُلُوبُهُمْ إِلَى ذِكْرِ اللَّهِ ذَلِكَ هُدَى اللَّهِ يَهْدِي بِهِ مَنْ يَشَاءُ وَمَنْ يُضِلِلِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ هَادٍ ۝۲۳﴾ الزمر، واته: خوا باشترین فەرماشتی دابەزاندوہ، کتییڤیکە ویڤچووێ، دووبارە کراوہیە، ئەوانە ی ترس و سامی پەرورەدگاریان ھەبە، پێستیان مووچرکە ی پێدادی، دوایی پێستیان و دلیان نەرم دەبی بۆ لای یادی خوا، ئەوہ ئەو پێنمایە ی خوا، کہ ھەر کە سێڤکی بیەوی پێی راستە ڕی دەکات و، ھەر کە سێڤ خوا گومرای بکات (لەبەر ئەوہ ی شایستە ی گومراییە)، ھیچ پێنشانەرو بە ئامانج گە یەنەریڤکی نابێ.

ھەرورەھا خوا ﷻ لە سوورەتی (الحديد) دا، دەفەرموێ: ﴿أَلَمْ يَأْنِ لِلَّذِينَ آمَنُوا أَنْ تَخْشَعَ قُلُوبُهُمْ لِذِكْرِ اللَّهِ وَمَا نَزَلَ مِنَ الْحَقِّ...﴾ الحديد، واته: ئایا کاتی ئەوہ نەھاتوہ ئەوانە ی پروادارن، دلیان بۆ یادی خواو ئەو ھەقە ی دابەزاندوہ نەرم بی و ترس و لەرز ی تێدابی و، ﴿وَلَا يَكُونُوا كَالَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلُ فَطَالَ

عَلَيْهِمُ الْأَمْدُ فَقَسَتْ قُلُوبُهُمْ وَكَثِيرٌ مِنْهُمْ فَسِقُونَ ﴿١٦﴾ الحديد، وهك ئەوانه نەبن كه كىتیبیان پى درابوو، ماوهیه کی درێژیان بەسەردا چوو، دلیان رەق بوو، زۆریشیان لاری بوون؟

هەرۆهەها لەو بارەووە با چەند دەقیکی سونەتیش بێنین:

دەقی یەكەم: {عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: قَالَ لِي النَّبِيُّ ﷺ: «اقْرَأْ عَلَيَّ، قُلْتُ: أَقْرَأْ عَلَيْكَ، وَعَلَيْكَ أَنْزَلَ؟ قَالَ: فَإِنِّي أَحِبُّ أَنْ أَسْمَعَهُ مِنْ غَيْرِي، فَقَرَأْتُ عَلَيْهِ سُورَةَ النَّسَاءِ حَتَّى بَلَغْتُ قَوْلَهُ تَعَالَى: ﴿فَكَيْفَ إِذَا جِئْنَا مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ بِشَهِيدٍ وَجِئْنَا بِكَ عَلَى هَؤُلَاءِ شَهِيدًا﴾ ﴿٤١﴾ النساء، قَالَ: أَمْسِكْ، فَإِذَا عَيْنَاهُ تَذَرَفَانِ} (أخرجه البخاري: ٤٥٠٦، وغيره) عەبدوللای کوری مەسعوود رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ دەلی: پیغەمبەری خوا ﷺ پێی فەرموووم: قورئانم بەسەردا بخوینە (بۆم بخوینە)! گوتم: قورئان بەسەرە تۆدا بخوینم لە کاتیکدا بەسەر تۆدا دابەزێراوە؟ فەرمووی: حەز دەکەم لە جگە لە خۆم بییستم، منیش لە سوورەتی (النساء)م بەسەردا خویند، هەتا گەیشتمە ئەو شوینە ی دەفەرمووی: ﴿فَكَيْفَ إِذَا جِئْنَا مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ بِشَهِيدٍ وَجِئْنَا بِكَ عَلَى هَؤُلَاءِ شَهِيدًا﴾ ﴿٤١﴾ النساء، چی دەبی کاتیک لە هەر کۆمەڵیک شایەدی کمان هیناو تۆشمان وهك شایەد بەسەر ئەم ئۆممەتەوه هینا! ئنجا فەرمووی: بەسە، که تەماشام کرد چاوه کانی فرمیسکیان پێدا دەهات، لە بێزەیه کدا دەلی: سەرم بەرز کردەوه تەماشام کرد فرمیسکه کانی دەهاتنە خوارێ.

دەقی دووهم: {عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، قَالَتْ: إِنَّ أَبَا بَكْرٍ رَجُلٌ رَقِيقٌ، إِذَا قَرَأَ غَلَبَهُ الْبُكَاءُ} (أخرجه البخاري: ٦٥٠، وهو في الصحيحين بمعناه عن عائشة نفسها)، واتە: دایکمان عایشە (خوا لێی رازی بێ) گوئی: بێگومان ئەبوو بەکر پیاویکی دلنەرمە، ئەگەر قورئان بخوینێ، گریان بەسەریدا زāl دەبی، واتە: خۆی راناکرێ دەگریەت و فرمیسکی دی.

دەقى سەيىھ: {وَقَالَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ شَدَّادٍ: سَمِعْتُ نَشِيجَ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ رضي الله عنه وَأَنَا فِي آخِرِ الصُّفُوفِ فِي صَلَاةِ الْفَجْرِ، يَقْرَأُ: ﴿قَالَ إِنَّمَا أَشْكُوا بَثِّي وَحُزْنِي إِلَى اللَّهِ وَأَعْلَمُ مِنَ اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ﴾ (۸۶) يوسف، (أخرجه ابن أبي شيبة: ۳۵۶۵)،
واته: عەبدوللای کوری شەدداد دەلی: گویم لە گریانى عومەرى کورى خەتتاب رضي الله عنه
بوو، من لە کۆتایی ریزەکان بووم لە نوێژی بەیانییدا (سوورەتی یوسفی دەخویند،
گەشتە ئەو شوێنەى کە دەفەرموی: ﴿قَالَ إِنَّمَا أَشْكُوا بَثِّي وَحُزْنِي إِلَى اللَّهِ وَأَعْلَمُ مِنَ اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ﴾ (۸۶) يوسف، گوێ: من سکالای خەم و پەژاری
خۆم تەنیا بۆ لای خوا دەبەم و، شتیکیش لە لایەن خواوە دەزانم کە تێو نایانن.
ئەوێش قسەى یەعقوبە (عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) کە بە کۆرەکانى خۆی فەرموو.

برگەى هەشتەم: پێویستە مەرووف کاتیک قورئان دەخوینى، بزانی ئەوێ
دەخوینى، خویشی پێی دوینراو:

بۆ وێنە: کە خوا دەفەرموی: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا﴾، بزانه کە خوا لە گەڵ
تۆشیەتی، چونکە تۆش یەکیکی لە برواداران، لەو بارەوێش با تەماشای ئەم
شەش دەقە بکەین:

دەقى یەكەم: {عَنْ حُذَيْفَةَ رضي الله عنه، قَالَ صَلَّيْتُ مَعَ النَّبِيِّ ﷺ ذَاتَ لَيْلَةٍ، قَالَ: فَافْتَتَحَ
الْبَقْرَةَ فَقَرَأَ حَتَّى بَلَغَ رَأْسَ الْمِائَةِ، فَقُلْتُ: يَرْكَعُ، ثُمَّ مَضَى حَتَّى بَلَغَ الْمِائَتَيْنِ، فَقُلْتُ:
يَرْكَعُ، ثُمَّ مَضَى حَتَّى خَتَمَهَا، قَالَ فَقُلْتُ يَرْكَعُ، قَالَ: ثُمَّ افْتَتَحَ سُورَةَ آلِ عِمْرَانَ حَتَّى
خَتَمَهَا، قَالَ فَقُلْتُ: يَرْكَعُ، قَالَ: ثُمَّ افْتَتَحَ سُورَةَ النِّسَاءِ فَقَرَأَهَا، قَالَ: ثُمَّ رَكَعَ، قَالَ:
فَقَالَ فِي رُكُوعِهِ: سُبْحَانَ رَبِّيَ الْعَظِيمِ، قَالَ: وَكَانَ رُكُوعُهُ مِمَّنْزِلَةِ قِيَامِهِ، ثُمَّ سَجَدَ، فَكَانَ
سُجُودُهُ مِثْلَ رُكُوعِهِ، وَقَالَ فِي سُجُودِهِ: سُبْحَانَ رَبِّيَ الْأَعْلَى، قَالَ: وَكَانَ إِذَا مَرَّ بِآيَةِ
رَحْمَةٍ سَأَلَ، وَإِذَا مَرَّ بِآيَةِ عَذَابٍ تَعَوَّدَ، وَإِذَا مَرَّ بِآيَةٍ فِيهَا تَنْزِيهٌ لِلَّهِ عَزَّ وَجَلَّ
سَبَّحَ}، (أخرجه أحمد: ۲۳۳۰۹، تعليق شعيب الأرناؤوط: إسناده صحيح على شرط
مسلم رجاله ثقات).

واتە: حوزەیفەى كورى يەمان ﷺ، دەلى: لە خزمەت پىغەمبەردا ﷺ شەوئىك نويزم كرد، سوورەتى (البقرة) دەستپيكرد، خویندى هەتا گەشتە ئايەتى سەدەم، گۆتم: پەنگە لە كۆتايى ئايەتى سەدەمدا بچیتە ركووع، دوايى رۆشت هەتا دوو سەدى تەواو كرد، گۆتم: پەنگە ئەوجارە بچیتە ركووع، دوايى رۆيى هەتا سوورەتى (البقرة) تەواو كرد، (كە (۲۸۶) ئايەتە)، گۆتم: پەنگە لە كۆتايى سوورەتى (البقرة)دا بچیتە ركووع، بەلام دەستى بە سوورەتى (آل عمران) كرد (هەر لەو ركاتەدا) هەتا سوورەتى (آل عمران)یشى تەواو كرد، گۆتم: پەنگە دوايى سوورەتى (آل عمران) بچیتە ركووع، دوايى سوورەتى (النساء)شى دەست پيكردو، ئەويشى تەواو كرد، ئنجا چووە ركووع، لە ركووعەكەشيدا دەیفەرموو: (سُبْحَانَ رَبِّيَ الْعَظِيمِ) پاكىي بۆ پەرورەدگارى مەزەم و، ركووعەكەى بە ئەندازەى راوەستانەكەى بوو، (كە ئەو سى سوورەتە موبارەكەى خویندوون)، دوايى كرنووشى برد، كرنووشەكەشى بە ئەندازەى ركووعەكەى بوو، لە كرنووشەكەيدا دەیفەرموو: (سُبْحَانَ رَبِّيَ الْأَعْلَى) پاكىي بۆ پەرورەدگارى بەرزەم، (حوزەیفە) دەلى: دوايى كە بە لای ئايەتیکدا تیدەپەرى كە باسى بەزەيى خواى دەكرد، داواى بەزەيى خواى دەكردو، كاتيك بە لای ئايەتیکدا دەپۆيى باسى سزای خواى دەكرد، پەناى بە خوا دەگرت و، كاتيك بە لای ئايەتیکدا دەپۆيى، بە پاك گرتنى خواى تیدابوو، خواى بە پاك دەگرت، واتە: كارلىكى لەگەڵ ئايەتەكاندا دەكرد، بەس ئەو نەبوو بيانخوینى.

دەقى دووهم: (عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، عَنِ النَّبِيِّ كَانَ إِذَا قَرَأَ سَبْحَ اسْمِ رَبِّكَ الْأَعْلَى، قَالَ: سُبْحَانَ رَبِّيَ الْأَعْلَى)، (أَخْرَجَهُ أَحْمَدُ: ۲۰۶۶، وَأَبُو دَاوُدَ: ۸۸۳، وَالطَّبْرَانِيُّ فِي الْكَبِيرِ: ۵۳۳۳)، واتە: عەبدوللای كورى عەباس خوا لە خوێ و باي پازى بى گوتوویەتى: پىغەمبەر ﷺ كاتيك سوورەتى (سَبْحِ اسْمِ رَبِّكَ الْأَعْلَى) دەخویند دەیفەرموو: (سُبْحَانَ رَبِّيَ الْأَعْلَى)، پاكىي بۆ پەرورەدگارى هەرە بەرز.

ده قى سَيِّهَم: {عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، إِذَا قَرَأَ: أَحَدُكُمْ: سَبَّحَ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى فَلْيَقُلْ: سُبْحَانَ رَبِّي الْأَعْلَى، وَإِذَا قَرَأَ: ﴿لَا أُقْسِمُ بِيَوْمِ الْقِيَمَةِ﴾ ١ سورة القيامة: ١] فَأَتَى عَلَى آخِرِهَا: ﴿أَلَيْسَ ذَلِكَ بِقَدِرٍ عَلَىٰ أَنْ يُحْيِيَ الْمَوْتَى﴾ ٤٠ ﴿الْقِيَامَةِ يَقُولُ: سُبْحَانَكَ وَبَلَىٰ﴾، (أثر صحيح، أخرجه ابن الضريس في فضائل القرآن: ١٣، والبيهقي في شعب الإيمان: ٢١٠٠، قلت: إسناده صحيح).

واته: عه بدوللای کوری عه عباس (خوا له خوئی و بابی رازی بئی)، ده لئی: نه گهر یه کیکتان (سَبَّحَ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى) ی خویند، با بلئی: (سُبْحَانَ رَبِّي الْأَعْلَى) و، کاتیک (لَا أُقْسِمُ بِيَوْمِ الْقِيَامَةِ) ی خویندو گه یشته کو تاییه که ی: ﴿أَلَيْسَ ذَلِكَ بِقَدِرٍ عَلَىٰ أَنْ يُحْيِيَ الْمَوْتَى﴾ ٤٠ ﴿الْقِيَامَةِ، با بلئی: پاکیی بو تو و با، یانی: پاکیی بو په روه ردگارم، با، نه و خویاه ی مروقی دروستکردوه ده توانی زیندووشی بکاته وه.

ده قی چواره م: {عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ السَّائِبِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: أَخَّرَ عَمْرُؤُكَرَّمُ اللَّهُ وَجْهَهُ الْعِشَاءَ الْآخِرَةَ، فَصَلَّيْتُ، وَدَخَلَ فَكَانَ فِي ظَهْرِي، فَقَرَأْتُ: ﴿وَالَّذَرِيَّتِ ذَرُورًا﴾ ١ ﴿الذَّارِيَّاتِ، حَتَّى أَتَيْتُ عَلَى قَوْلِهِ: ﴿وَفِي السَّمَاءِ رِزْقُكُمْ وَمَا تُوعَدُونَ﴾ ٢٢ ﴿الذَّارِيَّاتِ فَرَفَعَ صَوْتَهُ حَتَّى مَلَأَ الْمَسْجِدَ: «أَشْهَدُ»﴾، (أثر حسن، أخرجه أبو عبيد في فضائل القرآن ص ١٤٩، قلت: وهذا إسناده حسن).

واته: عه بدوللای کوری سائب ۱۱ ده لئی: عومهر خوا پړز له پروی بگری، نویژی خه و تنانی دواخست، منیش نویژم کرد، له کاتیکدا نه و هات له پشتمه وه بوو، من سووړه تی: ﴿وَالَّذَرِيَّتِ ذَرُورًا﴾ ١ هم ده خویند، هه تا گه یشتمه قسه ی خوا ی بهرز که ده فهرمو ی: ﴿وَفِي السَّمَاءِ رِزْقُكُمْ وَمَا تُوعَدُونَ﴾ ٢٢ ﴿الذَّارِيَّاتِ، له ناسمان بژیوی ئیوه هه یه و نه وه ی به لیتن پیده در ی، عومهر ۱۱ به ده نگی بهرز که مزگه وتی پر کرد، فهرمو ی: (أشهد) شایه دی ده ده م (بژیوی ئیمه له ناسمانه و، نه وه ی به لیتن شمان پیده در ی له ناسمانه).

دهقى پېنجەم: {عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا: أَنَّهَا قَرَأَتْ هَذِهِ الْآيَةَ: ﴿فَمَنْ أَلَّهَ عَلَيْنَا وَوَقَّعْنَا عَذَابَ السَّمُورِ﴾ (۲۷) الطور، فَقَالَتْ: أَلَلَّهْمُّ مَنْ عَلَيْنَا وَقَّعْنَا عَذَابَ السَّمُورِ، (أَخْرَجَهُ الْبَيْهَقِيُّ فِي شُعَبِ الْإِيمَانِ: ۲۹۰۲، وَابْنُ أَبِي شَيْبَةَ: ۶۰۳۵، وَإِسْنَادُهُ صَحِيحٌ).

واتە: دایکمان عایشە (خوا لئی پازی بئی) لئی گپردراوہ تەوہ کاتیک ئەو ئایە تەى دەخویند: ﴿فَمَنْ أَلَّهَ عَلَيْنَا وَوَقَّعْنَا عَذَابَ السَّمُورِ﴾ (۲۷) الطور، خوا چاکەى لە گەڵ کردین و لە ئازارى گرە با ئیمەى پاراست، دەىگوت: ئەى خواىە! چاکەم لە گەڵ بکەو، لە ئازارى گرە با چەپالەم بەدە.

دهقى شەشەم: زانایان گوتووینانە: لە کاتیکدا دەگاتە: ﴿فَبِأَيِّ حَدِيثٍ بَعْدَهُ يُؤْمِنُونَ﴾ (۱۸۵) الأعراف، هەر وەها سوورەتى (المرسلات) ئایەتى (۵۰): ﴿فَبِأَيِّ حَدِيثٍ بَعْدَهُ يُؤْمِنُونَ﴾ (۵۰) با بلى: (أَمَنْتُ بِاللَّهِ وَكِتَابِهِ)، بپروام بە خواو بە کتیبەکەى هینا.

هەر وەها کاتیک کە دەگاتە فەرمايشتى خواى بەرز: ﴿أَلَيْسَ اللَّهُ بِأَحْكَمَ الْحَكَمِينَ﴾ (۸) التين، بلى: (بلى، وَأَنَا عَلَى ذَلِكَ مِنَ الشَّاهِدِينَ)، با منیش لە سەر ئەو لە شاىەدانم.

هەر وەها کاتیک دەگاتە فەرمايشتى خوا: ﴿فَبِأَيِّ آلاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ﴾ (۱۳) الرحمن، کە (۳۱) جار دووبارە بۆتەو، بلى: (وَلَا بِشَيْءٍ مِنْ نِعْمَةِ رَبِّنَا نُكَذِّبُ)، هېچ کام لە چاکەکانى پەر وەردگارمان بە درۆ دانانین، کە لەو بارەو (عبدالله بن يوسف الجديع) دەلى: (فِيهَا حَدِيثٌ مَرْفُوعٌ حَسَنٌ).

هەر وەها کە ئەو ئایەتانە دەخوینى: ﴿أَنْتُمْ تَخْلُقُونَهُ أَمْ نَحْنُ الْخَالِقُونَ﴾ (۵۹) الواقعة، هەر وەها: ﴿أَنْتُمْ تَزْرَعُونَهُ أَمْ نَحْنُ الزَّارِعُونَ﴾ (۶۴) الواقعة، هەر وەها: ﴿أَنْتُمْ أَنْزَلْتُمُوهُ مِنَ الْمُزْنِ أَمْ نَحْنُ الْمُنْزِلُونَ﴾ (۶۹) الواقعة، هەر وەها: ﴿أَنْتُمْ أَنْشَأْتُمْ شَجَرَتَهَا أَمْ نَحْنُ الْمُنْشِئُونَ﴾ (۷۲) الواقعة، لە هەموو ئەوانەدا بلى: (بَلْ أَنْتَ يَا رَبِّ)، بە لکو تو ئەى پەر وەردگار!

لیره دا (عبدالله بن یوسف الجدیع) قسه یه کی گرنګ ده کات، ده لئ: مهر جیش
 نیه ئه وه قسانه ی له کاتی خویندنی ئه وه ئایه تانه دا ده کریڼ، تهوقیفی بن، واته:
 له پیڅه مبه ره وه ﷺ پیمان گه یښ، به لکو ده گونجی مروؤف به کوشش و بیر
 کردنه وه ی خوؤ، له چوارچیوه ی سوننه ت و ریازی پیڅه مبه ردا ﷺ وشه یه ک بلئ،
 ههر ئه وه ش له و شتانه ده فامرېته وه که له عومه ره وه خوا لئی رازی بی و، له
 عائیشه وه وه له ئینو عه عباسه وه (خوا لئیان رازی بی) گپدر اونه وه، له نویژو
 له جگه له نویژدا، به لام ئه وه نده هه یه نابی به شیوه یه ک بی، بیته جوریک
 له غه لبه غه لب له قوربان خویندنه که داو، به سهر قوربان خویندنه که دا زال بی،
 هه موو ئه وه ته عبیرانه ش بو ئه وه ن که مروؤف زیاتر کارلیک له گه ل ئایه ته کان دا
 بکات و، ناگای لئیان بی، نه ک ههر بخوینئ و نه زانی چی خویندوه!

برگه ی نویه م: خو پاراستن له ههر شتیک که دژو ناکوکه له گه ل
قوربان خویندنه که دا، بگره ههر قسه و ره فتریک جگه له قوربان خویندنه که:

وه ک قسه کردن له گه ل خه لکی دیکه داو، که یه کیک سلاو ده کات، وه لامدانه وه ی،
 یاخود یه کیک که ده پژمی ته شمیتی بکات، خوؤ بلئ: (الحمد لله) تهویش بلئ:
 (یرحمک الله)، ههر چه نده هه ندیک له زانایان ده لئین: تهوانه هه لاویردراون، له
 قسه کردن له گه ل مروؤفاندا، چونکه که سلاوی لیکرا، پیویسته وه لام بداته وه،
 هه روه ها که که سیک له په نای پژمی و ستایشی خوا ی کرد، ده بی بلئ: (یرحمک
 الله)، وه لامی سلاو هه ندیک ده لئین: فه رزه وه هه ندیک ده لئین: سوننه ته، هه لبه ته
 له حاله تی ناسایی دا فه رزه وه لامی سلاو بدرېته وه، به لام له حاله تی قوربان
 خویندندا، سلاو کردنه که ههر سوننه ت نیه، تاکو وه لامه که شی فه رز بی^(۱)!

(۱) ئه وه سهر چاوه یه ی من لیم وه رگرتوه، ده لئ: به فه رمانی شهرع پابه نده و ده بی وه لامی
 سلاو بداته وه و بابای پژمیو ته شمیت بکات، واته: بلئ: (یرحمک الله)، ته گهر ئه وه گوئ:
 (الحمد لله)؛ به لام من پیم وایه سلاو کردنه که له بابای قوربان خوین سوننه ت نیه، تاکو
 وه لامه که ی پیویست بی.

با لهو بارهوه سهرنجی ئەم دوو دەقه بدهین:

یه که میان: (عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَوْنٍ قَالَ: كَانَ مُحَمَّدٌ بْنُ سِيرِينَ، يَكْرَهُ أَنْ يَقْرَأَ الرَّجُلُ الْقُرْآنَ إِلَّا كَمَا أُنْزِلَ، يَكْرَهُ أَنْ يَقْرَأَهُ، ثُمَّ يَتَكَلَّمَ، ثُمَّ يَعُودَ فَيَقْرَأَ)، (أثر صحيح، أخرجه أبو عبيد في فضائل القرآن ص ١٩٠، بإسناد صحيح).

واته: عهبدووللای کوری عهون ره حمه تی خوا ی لییی، ده لئ: ئیینو سیرین پیی ناخو ش بوو پیاو یك، (هه له به ته ئەم هوكمه بو پیاوو ئافرهت یه كسانه، به لام سیاقه كه وا هاتوه)، قور ئان بخوینی، مه گهر بهو شیویه ی دابه زیئراوه، پیی ناخو ش بوو قور ئان بخوینی، دوا یی قسه بکات و، دوا یی بگه ریته وهو قور ئان بخوینیته وه، واته: نابئ قسه ی دیکه تیکه ل و نیواخنی قور ئان خویندنه كه بکری.

به لام بیگومان ئە گهر قسه یه كه له میانی قور ئان خویندنه كه دا بکری، كه له بابته كه نه چیتته دهر، وهك پیشتر له ئە ده بی هه شته مدا باس مان کرد، وهك به پاکگرتنی خوا ﷻ و، ستایش کردنی خوا، پارانه وه له خوا، داوا کردنی به زه یی خوا، په نا به خوا بردن له توو ره یی خوا، یان له سزاو ئازاری پوژی دوا یی، یاخود ئایه تیک به شیویه پرسیار هاتوه و پیو یستی به وه لام هه یه، وهك:

أ- ﴿ أَلَيْسَ اللَّهُ بِأَحْكَمَ الْحَكَمِينَ ﴾ (٨) التین، ده گوتری: (بَلَىٰ وَأَنَا عَلَىٰ ذَٰلِكَ مِنَ الشَّاهِدِينَ).

ب- ﴿ أَلَيْسَ ذَٰلِكَ بِقَدِيرٍ عَلَىٰ أَنْ يُمْحِيَ الْمَوْتِ ﴾ (٤٠) القيامة، ده گوتری: (سُبْحَانَكَ وَبَلَىٰ، يَانَ) یان له ئە ده به کانی باش قور ئان خویندن، چونکه ئە وه مایه ی کار لیک کردنه له گه ل قور ئان داو، مانای باش لی تیکه یشتنی قور ئانه.

ده قی دووهم: (عَنْ نَافِعٍ قَالَ كَانَ ابْنُ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا إِذَا قَرَأَ الْقُرْآنَ، لَمْ يَتَكَلَّمْ حَتَّى يَفْرَغَ مِنْهُ، فَأَخَذْتُ عَلَيْهِ يَوْمًا، فَقَرَأَ سُورَةَ الْبَقَرَةِ حَتَّى انْتَهَى إِلَى مَكَانٍ، قَالَ تَدْرِي فِيمَا أُنْزِلَتْ؟ قُلْتُ: لَا، قَالَ: أُنْزِلَتْ فِي كَذَا وَكَذَا ثُمَّ مَضَى)، (أخرجه البخاري: ٤٢٥٣، والبيهقي في شعب الإيمان: ٢١٣٣).

نافیع دەلی: عەبدوللای کورپی عومەر (خوا لە خووی و بابی رازی بی)، که قورئانی دەخویند قسە ی نەدە کرد تا کو لیدەبوو و تەواوی دەکرد، پۆژیک ئەوهم لای بەدی کرد، سوورەتی (البقرة) ی خویند، تا کو گەیشتە شوئیک، دوایی ئاوری لیدامەو و گوئی: دەزانی لە بارە ی چیه و هاتۆتە خوار ئەو ئایەتە؟ گوتم: نەخیر، گوئی: لە بارە ی فلان شت و فلان شتەو هاتە خوار، ئەو هی گوت وەك روونکردنەو و بو من، دوایی رویشت و لەسەر قورئانخویندە که بەردەوام بوو.

ننجا (أَبُو عُبَيْدِ الْهَرَوِي) لە بارە ی ئەو قسە کردنە ی عەبدوللای کورپی عومەر وەو خوا لە خووی و بابی رازی بی، گوئوویەتی: (إِنَّمَا رَخَّصَ ابْنُ عَمْرٍ فِي هَذَا؛ لِأَنَّ الَّذِي تَكَلَّمَ بِهِ، مِنْ تَأْوِيلِ الْقُرْآنِ وَسَبَبِهِ، وَلَوْ كَانَ الْكَلَامُ مِنْ أَحَادِيثِ النَّاسِ وَأَخْبَارِهِمْ، كَانَ عِنْدِي مَكْرُوهًا، أَنْ تُقَطَعَ الْقِرَاءَةُ بِهِ)^(۱)، واتە: ئەبوو عوبەیدی هەرهویی گوئوویەتی: بۆیە عەبدوللای کورپی عومەر ئەو هی وەك مۆلەت وەرگرتو و لەو بارەو، چونکە ئەو هی پێی دواو هەر لە ماناکردنی قورئان و لە هۆی هاتنە خوار قورئانەو، ئەگەر قسە یەکی دیکە بووایە لە قسە ی خەلک و هەوالەکانی خەلک، بە لای منەو شتێکی ناپەسند بوو قورئانخویندن بۆ ئەو بەردری.

برگە ی دەیه م: کاتیک مرووف قورئان دەخوین، ئەگەر باویشکی هات، دەبی ئەو نەدی دەتوانی، باویشکەکی بەرپەرچ بداتەو:

لەو بارەشەو ئەم دەقە دینین:

{عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْعُطَّاسَ، وَيَكْرَهُ التَّثَاؤُبَ، فَإِذَا عَطَسَ، فَحَمِدَ اللَّهَ، فَحَقُّ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ سَمِعَهُ أَنْ يُشَمِّتَهُ، وَأَمَّا التَّثَاؤُبُ، فَإِنَّمَا هُوَ مِنَ الشَّيْطَانِ، فَلْيَرُدَّهُ مَا اسْتَطَاعَ، فَإِذَا قَالَ: هَا، ضَحِكَ مِنْهُ الشَّيْطَانُ} (أَخْرَجَهُ الْبُخَارِيُّ: ۳۱۱۵، وَمُسْلِمٌ: ۲۲۹۴، وَاللَّفْظُ لِلْبُخَارِيِّ)، واتە: ئەبوو هورەیره رضي الله عنه له پێغه مبهري خواوه ﷺ گێراوێه تەو که فەرموویەتی: بێگومان خوا پزیمینی

خۆشدهووی و باویشکی دەدزی، (حهزی له باویشك نیه)، ئنجا هەر کات یه کێك له ئیوه پژمیی و ستایشی خوای کرد، پێویسته له سهر ههر مسوولمانێك كه گوئیستی ده بێ، پێی بلی: (يَرْحَمُكَ اللَّهُ)، خوا لێت خوش بێ، به لام باویشكدان له شهیتانهوهیه، ههر کات یه کێك له ئیوه باویشکی هاتی، با ئهوهندی دهتوانی بیگریتهوه، چونکه کاتیك یه کیکتان ده لێ: ها، شهیتان پێی پیده که نێ.

برگهی یازدهیه م: ره چاوکردنی شوینه کانی وهستان و دهستیکردن:

یه کێ دیکه له ئه ده به کانی چاک قورئانخویندن و جوان قورئانخویندن و به ریکی خویندن، که خوا فهرمانی پیکردوه: ﴿وَرَتِّلِ الْقُرْآنَ تَرْتِيْلًا﴾، ئه وهیه که ره چاوی شوین و حوکمه کانی وهستان و دهستیکردن بکات، له کاتی قورئان خویندن، واته: ده بێ وریا بێ: له کوێ ده وهستی و له کویش ده ست پیده کاتهوه، با چهند وینهیهك بێنینهوه لهو بارهوه، بۆ شوینیك که دروست نیه تیتیدا بوهستی:

أ- ﴿فَوَيْلٌ لِلْمُصَلِّينَ﴾ (۴) الماعون، وهستان لهوێ چه رامه، چونکه خوا نه یفه رمووه: سزای سهخت بۆ نوێژکه ران، به لکو فه رموویه تی: سزای سهخت بۆ نوێژکه رانیك که له نوێژه کانیان بێ ناگان، ﴿فَوَيْلٌ لِلْمُصَلِّينَ﴾ (۴) الَّذِينَ هُمْ عَنْ صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ (۵) الماعون، بۆیه چه رامه لهوێ بوهستی، با سه ره ئایه تیش بێ.

ب- ههروهها ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا تَقْرَبُوا الصَّلَاةَ وَأَنْتُمْ سُكَرَىٰ ...﴾ (۴۳) النساء، چه رامه له سهر ﴿لَا تَقْرَبُوا الصَّلَاةَ﴾، بوهستی، چونکه خوای پهروه ردگار نه یویستوه بفه رمووی: ئه ی پروادارینه! توخنی نوێژی مه کهون، به لکو فه رموویه تی: پروادارینه! به سه رخویشی توخنی نوێژی مه کهون.

مه یموونی کوپی میهران په حمه تی خوای لی بێ قسه یه کێ ههیه، ده قه که ی به عه رهبیی دینین: (إِنِّي لَأَفْشَعُرُّ مِنْ قِرَاءَةِ أَقْوَامٍ يَرَى أَحَدُهُمْ حَتَمًا عَلَيْهِ أَنْ لَا يَقْضَرَ عَنِ الْعَشْرِ، إِمَّا كَانَتْ الْقِرَاءَةُ تَقْرَأُ الْقَصَصَ إِنْ طَالَتْ أَوْ قَصُرَتْ، يَقْرَأُ أَحَدُهُم الْيَوْمَ:

﴿وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ لَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ قَالُوا إِنَّمَا نَحْنُ مُصْلِحُونَ﴾ (البقرة: ۱۱) قَالَ وَيَقُولُونَ فِي الرُّكْعَةِ الثَّانِيَةِ، فَيَقْرَأُ: ﴿أَلَا إِنَّهُمْ هُمُ الْمُفْسِدُونَ...﴾ (البقرة: ۱۲) (أخرجه: الداني، ص ۱۳۵) واته: من مچوپرکم پیدادی له قورئان خویندی کومه لانیك، یه کیکیان پی وایه که پیویسته ده بی ده (۱۰) ئایه تان هه ر بخوینی، ئنجا که ده (۱۰) ئایه ته که ی ته و او کردن، ده وهستی، ئه ویدیکه هه لده گری بۆ رکاتیکی دیکه!، به لام قورئانخوینه کان عاده تیان وابوو (ئه وانه ی سه رمه شقی ئیمه ن)، به سه رهاتیک، یا خود کومه له ئایه تیکیان ده خویندن، دریز بان یان کورت بان، هه تا ده گه یشته کو تایی مه به سته که، به لام یه کیکیان له م پۆزگارده ئه وه نده ده خوینی: ﴿وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ لَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ قَالُوا إِنَّمَا نَحْنُ مُصْلِحُونَ﴾ (البقرة: ۱۱) ئه گه ر پیان بگو تری: تیکدان له زه ویدا مه که ن، ده لێن: ئیمه ته نیا چاک سازیکارین، له وێ ده وهستی، له بهر ئه وه ی کو تایی ئایه تی ژماره (۱۱) یه، دوایی له رکاتی دو وه مدا ده خوینی: ﴿أَلَا إِنَّهُمْ هُمُ الْمُفْسِدُونَ...﴾ (البقرة: ۱۲) ئاگاداربن! هه ر ئه وانن تیکده ر، ئه مه ش شتیکی نه گونجاوه، چونکه ئه وه ته و او که ری ئایه ته که ی پی شییه.

برگه ی دوا زده یه م: خو پازان دهنه وه به ئه ده ب و ره وشته کانی قورئان:

هه روه ها پیویسته بابای قورئانخوین خو ی به ره وشت و ئه ده به کانی قورئان پرا زین ئه وه، چونکه بیگومان قورئان هه موو ئه ده ب و ره وشته به رزه کانی تیدان، ئه وانه ی مرو ف پیان له خوا نیزیک ده بیته وه، چ له رووی په رست و مامه له وه له گه ل خوا دا ﷺ، چ له رووی مامه له وه له گه ل خه لکی خوا داو، چو ئه تی هه ل سو که وتی له گه ل یاندا، بیگومان بابای قورئانخوین له خه لکی دیکه ی زیاتر لئی چاوه ری ده کری، واته: بابای شاره زای قورئان، ده بی پازا وه بی به ره وشت و ئه ده به به رزه کانی که قورئان فه رمانیان پی ده کات، هه روه ک له م ده قه دا که پی شتریش هیئامان، زۆر جوان و دره وشا وه یه:

عَنْ سَعْدِ بْنِ هِشَامٍ، أَنَّهُ سَأَلَ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا: يَا أُمُّ الْمُؤْمِنِينَ! أَنْبِئَنِي عَنْ خُلُقِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ؟ قَالَتْ: أَلَسْتُ تَقْرَأُ الْقُرْآنَ؟ قُلْتُ: بَلَى، قَالَتْ: فَإِنْ خُلِقَ

رَسُولِ اللَّهِ ﷺ كَانَ الْقُرْآنُ، (أُخْرِجَهُ أَحْمَدُ: ۵۳، وَمُسْلِمٌ: ۷۴۶)، كَهَ تَيْمِهِ يَبْشُرُ بِهِ سَهْرَاهُتَهُ كَهَ شَيْمَانٍ بَاسْكَرْدُوهُ.

واته: سه‌عدی کوری هیشام له دایکمان عایشه‌ی (خوا لیتی رازی بی) پرسویه نه‌ی دایکی پرواداران! له باره‌ی ره‌وشتی پی‌غه‌مبه‌ری خواوه ﷺ هه‌والم پی‌ بده، دایکمان عایشه‌ش (خوا لیتی رازی بی) گو‌توویه‌تی: ئایا قورئان ناخوینی؟ واته: شاره‌زای قورئان نی؟ گوتم: با، گو‌تی: ره‌وشتی پی‌غه‌مبه‌ری خوا ﷺ قورئان بوو. به‌ دلنیا‌یش تیمه‌ بو شاره‌زایی له ره‌وشتی پی‌غه‌مبه‌ری خوا ﷺ، و‌پرای نه‌وه‌ی ته‌ماشای قورئان ده‌که‌ین، ده‌بی ته‌ماشای سپره‌و ژیاننامه‌ی پی‌غه‌مبه‌ری خواش ﷺ بکه‌ین، که‌ هه‌رچی قورئان فه‌رموو‌یه‌تی، پی‌غه‌مبه‌ری خوا ﷺ کردوو‌یه‌تی و له‌خویدا به‌رجه‌سته‌ی کردوه.

ته‌وه‌ری دووه‌م: پیناسه‌و حوکم و گرنگی و پله‌کان و چۆنیه‌تی قورئان‌خویندن:

۱- چاک قورئان‌خویندن (تجوید القرآن):

ئهم پرگه‌یه‌ش له دوو به‌نددا ده‌خه‌ینه‌پروو:

(أ) - پیناسه‌ی ته‌جوید: (التَّجْوِيدُ: مَصْدَرٌ مِنْ جَوَّدَ تَجْوِيدًا، وَالْإِسْمُ مِنْهُ الْجَوْدَةُ ضِدُّ الرَّدَائَةِ، يُقَالُ: جَوَّدَ فُلَانٌ فِي كَذَا، إِذَا فَعَلَ ذَلِكَ جَيِّدًا، فَهُوَ عِنْدَهُمْ عِبَارَةٌ عَنِ الْإِثْنَانِ بِالْقِرَاءَةِ مُجَوَّدَةً الْأَلْفَاظِ، بَرِيَّةٌ مِنَ الرَّدَائَةِ فِي النُّطْقِ، وَمَعْنَاهُ انْتِهَاءُ الْغَايَةِ فِي التَّصْحِيحِ وَبُلُوغُ النِّهَايَةِ فِي التَّحْسِينِ)^(۱).

واته: ته‌جوید چاوگه‌ له (جَوْدَةُ تَجْوِيدًا) واته: چاک کرد به‌ چاک‌کردن، ناوی ئهو کرداره‌ش بریتیه‌ له (جَوْدَةُ)، واته: باشی، دژی (رَدَائَةِ)یه‌ به‌ مانای خراپیی، ده‌گو‌تری: (جَوَّدَ فُلَانٌ فِي كَذَا، إِذَا فَعَلَ ذَلِكَ جَيِّدًا)، نه‌گه‌ر که‌سیک کارییی باشی کرد، ده‌گو‌تری: (جَوَّدَ فُلَانٌ فِي كَذَا)، فلانک‌ه‌س له فلان بواره‌وه باشی کرد، زانیاری ته‌جویدی‌ش له لای شاره‌زایان و پسپو‌رانی قورئان‌خویندن، بریتیه‌ له‌وه‌ی

(۱) (التَّشْرِ فِي الْقِرَاءَاتِ الْعَشْرِ) ج ۱، ص ۲۱۰.

ئەو قورئانخویندە باش ئەنجام بدری، بێژەکانی بە چاکیی بگوترین و دوور بن لە خراپیی لە گۆ کردنداو، مەبەستیش لە زانیاری تەجۋید ئەوەیە کە قورئان بەو پەڕی راست و دروستی بخوینری، بگەیهنرێتە ئەو پەڕی چاک قورئانخویندن.

هەر (ابن الجزري) لە سەرچاوەی ئاماژە پیکراودا^(۱)، دەلی:

(وَهِيَ حَلِيَّةُ التَّلَاوَةِ وَزِينَةُ الْقِرَاءَةِ، وَهُوَ إِعْطَاءُ الْحُرُوفِ حُقُوقَهَا، وَتَرْتِيبُهَا مَرَاتِبَهَا، وَرَدُّ الْحَرْفِ إِلَى مَخْرَجِهِ وَأَصْلِهِ، وَإِلْحَاقُهُ بِنَظِيرِهِ، وَتَصْحِيحُ لَفْظِهِ، وَتَلْطِيفُ النُّطْقِ عَلَى حَالِ صَيغَتِهِ، وَكَمَالِ هَيْئَتِهِ، مِنْ غَيْرِ إِسْرَافٍ وَلَا تَعَسُفٍ وَلَا إِفْرَاطٍ وَلَا تَكَلُّفٍ).

واتە: زانیاری تەجۋید بریتیە لە جوانیی و خشلی قورئانخویندن و، پازاوەیی قورئان خویندن، ئەویش بریتیە لەوەی پیتەکان مافی خۆیان پێ بدری و، بە شیوەی خۆیان لە پێگەی خۆیاندا ریز بکڕن و، هەر پیتێک کە گۆ دەکری، بگێردرێتەو بە بنچینەکە، لە چۆنیەتیی گۆ کردنداو، پەیوەستکردنی بە هاوشیوەکە یەو، بێژەکە بە چاکیی راست بکری و، بە ریکیی بگوتری و، لەو پەڕی حالەتی تەواویدا، بەبێ تێپەراندن و زێدەرۆیی، هەروەها بەبێ لێ تێپەراندن و سنوور بەزینی، هەروەها بەبێ زۆر لە خۆ کردن.

واتە: پیتەکان و وشەکان چۆن، بەو شیوەیە، نە کەمتەر خەمیی لە گوتیاندا بکات و نە زێدەرۆیش بکات، بۆ وێنە: پیتێک گیرە (شَدَّة) ی هەیه، یەکیک نابێ شەدەدە کە لە بیر بکات، وەک: ﴿الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ﴾ ﴿الفاتحة﴾، وشە (رَبِّ) گیرە (شَدَّة) ی هەیه، ناگونجی بلی: (الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ)، بەلکو دەبێ شەدەدە کە گۆ بکات، بەلام نابێ زێدەرۆیشی تێدا بکات و گیرە کە بکاتە دوو سێ گیرە، بۆ وێنە: (الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ)، ئەوەش هەر هەلەیه، بێگومانیش زانیاری باش قورئانخویندن (علم التجويد) زانیانی ئیسلام زۆر گرنگیان پێداو.

(۱) إِبْنُ الْجَزَرِيِّ فِي (النَّشْرِ فِي الْقِرَاءَاتِ الْعَشْرِ) ج ۱، ص ۲۱۲.

چونکه له بنچینه دا زانیاریی باش قوربان خویندن، ده چیته وه نیو خویندنه وهی
 قوربان به ئیعرابه وه، چونکه وشه ی ئیعراب له ته سلدا به مانای روونکردنه وه،
 ئنجا بیگومان کاتیک رسته یه ک به گشتی و، وشه کانی که پیکهاته کاننی، ههروه ها
 ئه و پیتانه ش که وشه کانیا ن لی پیکدین، به ریکی خویندرانه وه، هه م رسته که
 به ریکی خویندرایه وه، هه م وشه کانی، هه م پیته کانی، مانای وایه ئه و رسته یه
 به ئیعرابه وه گوتراوه، واته: به روونکردنه وه وه.

ب۔ جوڑہ کانی بہہ لہ دا چوون لہ قورٹانخویندن دا:

بە ھەلەداچوون لە قورئانخویندندا، بە گشتیی دەگونجی بۆ سۆ جوۆزان دابەش بۆ:

په ځاځه ګو نه ګردنی پټه ګان: بویه زانیاری ته ګوید واته: ګوړننخویندن به پله یی ګه ګم بو ټوه دانراوه ګه پټه ګان ګو ګرین و، بهو شیوه یه بیژین ګه له زمانی عه ره بسدا هه ن و ریزمانی عه ره بی ګوټوویه تی.

دوو: بواړی دووهمی به هه‌له‌دا چوون له قورټانخویندن دا، ټه‌وه‌یه که وشه‌کان به هه‌له‌گو بکرټن، زانایانیش زانیاری (صَرف)یان - یانی: زانیاری گوږینی وشه‌کان له حالیکه‌وه‌بو حالیک - بو ټه‌و مه‌به‌سته‌داناوه، هه‌روه‌ها زانیاری (نحو)شیان داناوه، بو زاینی پیگه‌ی وشه‌که له رسته‌دا، واته: وشه‌که له زاتی خویدا، زانیاری (صرف) لئی ده‌کوټیته‌وه‌و، پیگه‌ی وشه‌که‌ش له نټو رسته‌دا، زانیاری (نحو) که ریژمانیشی پی ده‌لټن، له‌وه‌ده‌کوټیته‌وه‌و.

سٺ: بواړی سټیه می به هه له داچوون له قورڼانو خویندندا، نه ویه که رسته که به گشتی، له کوټی بوهستی و له کوټی دهست پټ بکه ی؟ بویه زانایان زانیاریه کی دیکه یان بو ټوه داناوه پټی ده گوتړی: (عِلْمُ الْوَقْفِ وَالْإِبْتِدَاءِ)، زانیاری و هستان و دهسټپټک، که جاری واهیه پټه کانیش شوینی ده رچوونیان چاک ره چاو کراوه، واته: (مخارج الحروف)، هه روه ها وشه که ش به باشی بیژراوه و شوینی له رسته که شدا چاک ره چاو کراوه، به لام له شوینی خویدا و هستان ناکړی، یاخود له شوینکدا ده و هسټی، که جیگای خوټی نه.

(۲) - ھۆكۈمى چاڭ قورئانخوئىندىن:

خوایا ڤه رمانی کردوه که له قورئان ورد بینهوهو تیهوی رامینین و، لئی تیبهگهین، ههروهها پیغه مبهری خاتهم ڤه هانی مسولمانانی داوه که قورئان زور بخوینن و، چاک تیهوی رامینین، ئنجا بیگومان چاک قورئانخویندن هوکاره بو لئی تیگه یشتنی و، هاوکاره بو تیهو رمانی و په ند لیوه رگرتنی، بو وینه خوا ڤه له سووره تی (الشعراء) دا ده فهرموئ: ﴿وَلَنُنَزِّلُ لَكَ رَبِّ الْعَالَمِينَ﴾ (۱۹۲) ﴿نَزَلَ بِهِ الرُّوحُ الْأَمِينُ﴾ (۱۹۳) ﴿عَلَى قَلْبِكَ لِتَكُونَ مِنَ الْمُنْذِرِينَ﴾ (۱۹۴) ﴿بِلِسَانٍ عَرَبِيٍّ مُبِينٍ﴾ (۱۹۵) ﴿الشعراء، واته: به دلنیا یی ئهم قورئانه دابه زیترای پهروه ردگاری جیهانیانه، گیانی ئه میندار دابه زاندوه، بو سه ر دلی تو، تا کو له ترسینه ران و وریاکه رهوان بی (بو هه موو خه لکی)، به زمانیکی عه ره بیی روشن.

به دلنیا ییش چاک قورئانخویندن (تجوید) هوکاری روشن ده رخستنی بیژه کانی قورئانه، چونکه خوا قورئانی به زمانیکی عه ره بیی روشن دابه زاندوهو، روشنایی ئه و زمانه عه ره بییه ش له کاتی کدایه که پیه کانی و وشه کانی و رسته کانی، ههروهها شوینی وه ستان و ده ستی کردنی، به و شیوه یه بی که له گه ل مانا و مه به سته کانی قورئاندا بیته وهو، ئه وه ش ئه رکی ته جویدهو، لیره ش دوو ده ق له زانایانه وه دینین، له باره ی هوکمی چاک قورئانخویندنه وه:

یه که میان: (قَالَ الْإِمَامُ أَبُو مُحَمَّدٍ الْبَغَوِي: إِنَّ النَّاسَ كَمَا أَنَّهُمْ مُتَعَبِّدُونَ بِاتِّبَاعِ أَحْكَامِ الْقُرْآنِ وَحِفْظِ حُدُودِهِ، فَهُمْ مُتَعَبِّدُونَ بِتِلَاوَتِهِ وَحِفْظِ حُرُوفِهِ، عَلَى سَنَنِ خَطِّ الْمُصْحَفِ الْإِمَامِ الَّذِي اتَّفَقَتِ الصَّحَابَةُ عَلَيْهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ، وَأَنْ لَا يُجَاوِزُوا فِيْمَا وَافَقَ الْخَطَّ عَمَّا قَرَأَ بِهِ الْقُرَّاءُ الْمَعْرُوفُونَ، الَّذِينَ خَلَفُوا الصَّحَابَةَ وَالتَّابِعِينَ، وَاتَّفَقَتِ الْأُمَّةُ عَلَى اخْتِيَارِهِمْ).^(۱)

واته: پی شهوا ئه بوو موحه ممه دی به غه ویی گو توو یه تی: خه لک وه ک چو ن پابه ند (مولزه م) کراون به په رسته شه وه (په رستی خوای پهروه ردگار)، به هو ی شوینکه وتنی هوکمه کانی قورئانه وهو، پاراستنی سنووره کانی، به هه مان شیوه ش

خواپهرست كراون به وهى بيخويننه وهو، پيته كانى بپاريژن، له سهر ئه وه رى و شوينهى موصحه فى پيشهوا، (كه له سهرده مى عوسماندا ﷺ)، به يه كده نكي هاوه لان بهو شيويه له دوو توپى دوو بهرگدا كوكرايه وهو هاوه لان له سهرى يه كده نگ بوون، ههروه ها كه سانيك كه قورئان ده خوئين له سهر يان پيوستكراوه، لهو شيوه نووسينه تينه په رين كه قورئانخوينه ناسراوه كان پيان خويندوه، كه جى هاوه لان و تابعينيان گرتوته وهو، ئوممه قى ئيسلام له سهر هه لباردينان يه كده نگ بووه، شايانى باسه: هه نديك له زانايان بو پيوست بوونى چاك قورئانخويندن، ئه وه فه رمايشتهى خويان به به لگه هيئاوه ته وه: ﴿وَرَبِّلِ الْقُرْآنِ تَرْتِيلاً﴾ **المزمل**، واته: به ريك و پيكي قورئان بخوينه.

دووهم: (قَالَ أَبُو جَعْفَرِ النَّحَّاسُ: وَالْقِرَاءَةُ بِالتَّرْتِيلِ وَالْمُكْثِ وَاجِبَةٌ بِنَصِّ الْقُرْآنِ، وَالتَّرْتِيلُ: التَّيْسِيْنُ، قَالَ فَمِنْ التَّيْسِيْنُ تَفْصِيْلُ الْحُرُوفِ وَالْوَقْفُ عَلَى مَا تَمَّ مَعْنَاهُ مِنْهَا، وَتَبَّتْ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ أَنَّهُ حَتَّى أَنْ يَقْرَأَ الْقُرْآنُ كَمَا أُنْزِلَ، كَمَا فِي حَدِيثٍ صَحِيحٍ فِي فَضْلِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ سَمِعَهُ يَقْرَأُ فَقَالَ: مَنْ أَحَبَّ أَنْ يَقْرَأَ الْقُرْآنَ غَضًّا كَمَا أُنْزِلَ، فَلْيَقْرَأْهُ عَلَى حَرْفٍ ابْنِ أُمِّ عَبْدِ^(۱)).

واته: ئه بوو جه عفهرى نه ححاس (كه يه كيكه له شاره زايان و پروونكه ره وانى قورئان) ده لى: خوئيندى قورئان به ريك و پيكي و به شينه يى (به بى په له كردن)، فه رزه به ده قى قورئان ئاماژه ده كات، به ده قى قورئان كه ده فه رموى: ﴿وَقُرْءَانًا فَرَقْنَاهُ لِتَقْرَأَهُ عَلَى النَّاسِ عَلَى مُكْثٍ وَنَزَّلْنَاهُ تَنْزِيلًا﴾ **الإسراء**، واته: قورئانيكه پروومان كردوته وه تاكو به شينه يى به سهر خه لكيدا بخوينيه وهو پله پله ورده ورده دامانبه زاندوه، (ترتيل) يش برتیه له پروونكردنه وه، له پروونكردنه وهى قورئانيشه كه پيته كان ليك بپچريژين (هه ر پيته مافى خوى پى بدرى) و، لهو شوينه ش وه ستان بكرى كه مانايه كهى ته واو بى، له پيغه مبه ريشه وه ﷺ چه سپاوه كه

فہرمانی کردوہ، قورٹان بہو شیوہیہی دابہ زیئراوہ بخوینری، وہک لہو فہرموودہ صہ حیجہدا لہ بارہی پایہ بہرزیی عہ بدوللای کوری مہ سعوودہوہ ﴿ہاتوہ، کہ پیغہمبہری خوا ﷺ گوی لیوہوہ قورٹانی خویندوہو فہرموویہتی: {مَنْ أَحَبَّ أَنْ يَقْرَأَ الْقُرْآنَ غَضًا كَمَا أُنْزِلَ، فَلْيَقْرَأْهُ عَلَى حَرْفِ ابْنِ أُمِّ عَبْدِ} (أَخْرَجَهُ أَحْمَدُ: ۳۵، وابن ماجہ ۱۳۸، قلت: وإسناده جيد، وله طرق عدة)، واتہ: ہەر کہ سیك حہز دہکات قورٹان بخوینری بہ تہرو تازہیی وہک دابہ زیئراوہ، با بہ شیوہی خویندنی (ابن اُمِّ عَبْدِ) {ئہمہ کونیہو نازناوی عہ بدوللای کوری مہ سعوود بووہ}، بیخوینری. ئہمہش بہ لگہیہ لہ سہر ئہوہی قورٹانخویندن بہو شیوہیہی دابہ زیئراوہ، فہرزه، ئہو شیوہیہش پیی دابہ زیئراوہ، ئہوہیہ کہ شارہ زایان و پسپورانی ئہو بوارہ باسیان کردوہ.

(۳) - چونیہتی زہتکردنی چاک قورٹانخویندن:

ہەر لہ بارہی چاک قورٹانخویندن (تجوید)ہوہ پرسیار دہکری: ئایا ئہوہ چوئن زہبت دہکری؟ ئہو سہرچاوہیہی ئہم کورٹہ باسہی لیوہ دینین، چہند قسہیہکی لی نہ قل دہکین، کہ لہو بارہوہ کردوونی:

(چاک قورٹانخویندن بہرہ چاو کردنی بنہمایہکانی کہ لہ لایہن پیشہوایانی قورٹانخوینہوہ، دانراون و دہستہبہر دہبی، ویپرای پشتبہستن بہ وەرگرتنی چونیہتی قورٹانخویندن، لہ کہ سیك کہ شارہزاو پسپور بی لہ قورٹانخوینہکانی کہ چاک قورٹان دہخوینن، بہپیی ئہو بنہمایانہ کہ باسکران و، دروست نیہ، مسولمان کہ متہرخہمی بکات لہوہدا کہ ئہوہندہی لہ توانایدا ہہیہ، ئہگہر ئہوہی بو نہ گونجا کہ لہ زاری بابایہکی چاک قورٹانخوینہوہ راستہوخو لیی وەر بگری، بہپیی توانا ہہول بدات گوی بگری لہ قورٹان خوینتیکی باش بگری، بہہوی ھوکارہ ئامرازہکانی کہ ئیستا رہخساون، «مہبہستی تۆمارکەر (مُسْجَلَة) و ئہو ئامیرانہیہ کہ بہکار دہیئرین»، یاخود بہہوی وەرگرتنی لہو کتیب و نامیلکانہوہ کہ لہو بارہوہ دانراون).

تَیستاش با ئەم فەرمايشتهی پێغه مبهري خوا ﷺ بێنین، که ئەگەر مرووف نهیتوانی به تهواویش قورئانخویندن له خه‌لکی پسیوړی خۆیه‌وه وه‌ربگری، به‌پێی توانا هەر له‌سه‌ری پێویسته هه‌ولبدات: {قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: الْمَاهِرُ بِالْقُرْآنِ مَعَ السَّفَرَةِ الْكِرَامِ الْبَرَّةِ، وَالَّذِي يَفْرَأُ الْقُرْآنَ وَيَتَتَعَتُعُ فِيهِ وَهُوَ عَلَيْهِ شَاقٌّ، لَهُ أَجْرَانِ} (أخرجه البخاري: ٤٤٥٣، ومسلم: ٧٧٩٨) واته: بابای شاره‌زا له قورئان (که چاک ده‌زانی بیخوینێ و چاکێ لێ تیده‌گات)، له‌گه‌ڵ نوینه‌ره به‌ریزه چاکه‌کاره‌کانه (فریشه‌کان)، به‌لام که‌سیک قورئان ده‌خوینێ و زمانی تێیدا هه‌لده‌نگوێ (ته‌ته‌له‌ ده‌کات) و له‌سه‌ریشی قورسه، دوو پاداشتی هه‌ن (پاداشتی خویندنه‌که‌ی و پاداشتی زه‌حمه‌ت پێوه کێشانه‌که‌شی).

که‌واته: ئەویش هه‌رچوون بێ خواوه‌نی پاداشته‌وه، نابێ که‌سیک له‌به‌ر ئەوه‌ی نازانی چاک قورئان بخوینێ، هه‌ر نه‌یخوینێ، چونکه ئەگەر هه‌ر نه‌یخوینێ، له‌به‌ر ئەوه‌ی هه‌له‌ی تیدا ده‌کات، بێگومان ئەگەر هه‌له‌ی تیدا نه‌کات و به‌هه‌له‌وه نه‌یخوینێ، فێری راسته‌که‌ش نابێ، زانایانیش گوتووین: (مَا لَا يُدْرِكُ كُلُّهُ لَا يُتْرَكُ بَعْضُهُ)، ئەوه‌ی مرووف فیرای هه‌مووشی ناکه‌وێ، هه‌ندیکیشی واز لێ ناهێنێ، خواي په‌روه‌ردگاریش فه‌رمووێه‌تی: ﴿لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا...﴾ البقرة، خوا هیچ که‌س ئه‌ركدار ناکات، مه‌گەر به‌وه‌ی له‌ توانایدا هه‌یه.

(٤)- پله‌کانی چاک قورئانخویندن:

زانایان گوتووینانه قورئان به‌ چوار پله ده‌خوینێ، به‌لام وه‌ك نووسه‌ری ئەو کتێبه‌ش گوتووێه‌تی: هه‌ر ده‌بنه‌وه سی پله:

پله‌ی یه‌که‌م: که‌ باشترین پله‌یه‌تی، پێی ده‌گوترێ: (التَّحْقِيقُ) ئەویش بریتیه له‌وه‌ی هه‌ر پێته مافی خۆی پێ بدرێ، له‌ درێژ کردنه‌وه‌وه ده‌رخستنی و، به‌جێهێنانی جوولله‌کانی: ژێرو بۆرو زه‌نه‌و سه‌رو، گرته‌کان (تشدیدات)، هه‌روه‌ها

دەنگ پى لاراندنەو (عُنَّة) كان و، پیتەكان لىك بېچرىن و، بەو شیوەیهى ئەو زانیاریە تاییەتە دەلى ئاوا گو بکرىن^(۱).

پلهى دووهم: پى دەگوترى: (الْحَدْر): (وَهُوَ عِبَارَةٌ عَنْ عَن إدراجِ الْقِرَاءَةِ وَسُرْعَتِهَا وَتَخْفِيفِهَا بِالْقَصْرِ وَالتَّسْكِينِ وَالِإِخْتِلَاسِ وَالبَدَلِ وَالِإِدْغَامِ الْكَبِيرِ وَتَخْفِيفِ الْهَمْزِ وَنَحْوِ ذَلِكَ)، (الحدَر): بریتیه لەووە کە قورئانە کە بە مەیلەو خیرایی و بە سووکى بخوینى، لە رووی کورتکردنەو زەنەدارکردن و تیکدا جۆشکردن و سووککردن هەمزە و ینەى ئەو، بەلام لەگەڵ ئەووەشدا دەبى مافى خو بدرى، بەس مەرج نیه مەدەدەکان بگەیه نرینه ئەوپەریان، هەروەها حالەتەکانى دیکەى قورئان خویندن، بەلام هەر دەبى لای کەمى مافى خویان پى بدرى.

پلهى سێهەم: پى دەگوترى: (التَّوْوِيلُ): (هُوَ مَرْتَبَةُ التَّوْسُطِ بَيْنَ التَّحْقِيقِ وَالْحَدْرِ)، ئەویش پلهیهى میانجیهى لە نێوان تەحقیق و حەدر، (ابْنُ الْجَزَرِيِّ)، گوتوویهتى: (وَهُوَ الْمُخْتَارُ عِنْدَ أَكْثَرِ أَهْلِ الْأَدَاءِ)، هەر ئەووەش بژاردەیهى لەلای زۆربەى قورئانخوینان (کە میانجى بى، نە وابى مافى پیت و وشەکان بدرى بە زیادەو، نە واش بى بەلای کەمیشدایى، بەلکو میانجى).

پلهى چوارەم: دەلى: (التَّرْتِيلُ): (وَهُوَ الْقِرَاءَةُ الْمُبَيَّنَّةُ الْمُفَسَّرَةُ الْمُسْتَوْعِبَةُ لِأَحْكَامِ التَّلَاوَةِ، وَهِيَ قِرَاءَةُ التَّدْبِيرِ الَّتِي نَزَلَ الْقُرْآنُ بِالْأَمْرِ بِهَا)، (تَرْتِيل): بریتیه لە خویندنەوێ قورئان بە شیوەیهى روونکراوەو ئاشکراکراو، کە حوکمەکانى قورئانخویندن هەموویان وەخو بگرى، کە بریتیه لە قورئانخویندن بە شیوەى تێوەرپامان، بەو شیوەیهى قورئان پى دابەزیووەو فەرمانى پى داو، وەك خوا دەفەرموى: ﴿وَرَتِّلِ الْقُرْآنَ تَرْتِيلاً ۝٤﴾ **المزمل**، دوایى: نووسەرى کتیبە کە دەلى: (وَالَّذِي أَمِيلُ إِلَيْهِ أَنْ التَّحْقِيقَ وَالتَّوْوِيلَ جَمِيعاً مِنْ جُمْلَةِ التَّرْتِيلِ)، واتە: ئەوێ بەلایدا دەچم ئەوێ کە هەر کام لە تەحقیق و تەدویر هەر بریتین لە تەرتیل،

(۱) (النَّشْرُ فِي الْقِرَاءَاتِ الْعَشْرِ) (ابْنُ الْجَزَرِيِّ) ج ۱، ص: ۲۰۵.

واتە: کە خوا دەفەرموو: قورئان بە تەرتیل بخوینە، چ بەشیوەی تەحقیق بێ، چ بەشیوەی تەدویر بێ، کە تەدویر حالەتییکی میانجییە لە نێوان هەدرو تەحقیقدا، هەر دەبنەو بە تەرتیل.

۵- بڕگەیی پێنجەم و کوئایی: چۆنیەتی خویندنی پیغەمبەری خوا ﷺ بۆ قورئان:

لەو بارەووش بە هێنانەووی دوو دەقان ئیکتیفا دەکەین:

یەکەمیان: {عَنْ أُمِّ الْمُؤْمِنِينَ حَفْصَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ: مَا رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ صَلَّى فِي سُبْحَتِهِ قَاعِدًا، حَتَّى كَانَ قَبْلَ وَقَاتِهِ بَعَامٍ، فَكَانَ يُصَلِّي فِي سُبْحَتِهِ قَاعِدًا، وَكَانَ يَقْرَأُ بِالسُّورَةِ فَيُرْتِّلُهَا حَتَّى تَكُونَ أَطْوَلُ مِنْ أَطْوَلِ مِنْهَا} (أَخْرَجَهُ مَالِك: ۳۰۳، ومسلم: ۷۳۰، والترمذي: ۳۷۳، والنسائي: ۱۶۵۸)، واتە: دایکی بڕواداران هەفصە کچی عومەری کورێ خەتتاب خوا لە خووی و بابێ رازی بێ، گوتووێتی: پیغەمبەری خوا ﷺ نەدیوێ نوێژی سوننەتی بە دانێشتنەوێ کردبێ، هەتا سالتیک پێش کوچی دوایی، ئەو کاتە نوێژە سوننەتەکە بە دانێشتنەوێ دەکردو، سووپەتییکی کە دەخویند بە چاکیی دەیخویند، بە شیوەیەک کە درێژتر دەبوو لە سووپەتییکی لە خووی درێژتر، واتە: ئەگەر کەسیکی دیکە سووپەتییکی درێژتر لەو سووپەتە پیغەمبەری خوا ﷺ خویندبایە، ئەو سووپەتە پیغەمبەری ئەو دەیخویند، لەبەر ئەوەی مافی خووی چاک پێدەدا، لە سووپەتە لە هێ خووی درێژترەکە، دیارتر دەبوو.

دەقی دووهم: {عَنْ أُمِّ الْمُؤْمِنِينَ أُمِّ سَلَمَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا: كَانَتْ تَصِفُ قِرَاءَةَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ، قِرَاءَةً مُفَسَّرَةً حَرْفًا حَرْفًا، وَسُئِلَ أَنَسُ: كَيْفَ كَانَتْ قِرَاءَةُ النَّبِيِّ ﷺ؟ فَقَالَ: كَانَتْ مَدًّا، ثُمَّ قَرَأَ: «بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ»، يَمْدُ بِسْمِ اللَّهِ، وَيَمْدُ بِالرَّحْمَنِ، وَيَمْدُ بِالرَّحِيمِ} (أَخْرَجَهُ أَحْمَد: ۱۲۲۹۸، والبخاري في أفعال العباد: ۴۷۵۸، وأبو داود: ۱۶۶۵، والنسائي: ۱۰۱۴، وابن ماجه: ۱۳۵۳)، واتە: ئوممو سەلەمە (خوا لێی رازی بێ)، کە وەسفی قورئان خویندنی پیغەمبەری ﷺ دەکرد، دەیگوت پیغەمبەری خوا ﷺ قورئانخویندەکە ی روون بوو، پیت پیت، ئەنەسی کورێ مالیکیش

پرسیاری لیکراوه دەر باره‌ی چۆنییه‌تی قورئانخویندن پێغه‌مبەر ﷺ، گوتوو یه‌تی: (پێغه‌مبهری خوا ﷺ) که قورئانی ده‌خویند، ده‌نگی پێ درێژ ده‌کرده‌وه، (ما فی خۆییانی به‌ پێته‌کان ده‌دا)، دوا یی ئه‌نه‌سی کوری مالیک ئه‌وه‌ روون ده‌کاته‌وه‌ ده‌لێ: پێغه‌مبهری خوا ﷺ که قورئانی ده‌خویند بۆ وێنه: (بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ) ی خویندوه، (بِسْمِ اللّٰهِ) ی درێژ ده‌کرده‌وه، دوا یی (الرَّحْمٰن) ی درێژ ده‌کرده‌وه، دوا یی (الرَّحِیْم) ی درێژ ده‌کرده‌وه، واته: نه‌ک به‌سه‌ر یه‌که‌وه‌و وشه‌کان تێک بپه‌ستی.

ئه‌میش بوخاریی به‌ ژماره‌ (۴۵۵۹) هیناویه‌تی.

ئه‌مه‌ کورته‌یه‌ک بوو له‌ ئه‌ده‌به‌کانی قورئانخویندن.

له‌ کۆتایی دا دوو سه‌رنج ده‌خه‌مه‌ روو:

سه‌رنجی یه‌که‌م: به‌ دلنایی ئه‌ده‌ب و رێزو و یقاری بابای قورئانخوین له‌ کاتی قورئان خویندنه‌که‌یدا، ده‌گه‌رته‌وه‌ بۆ ئه‌ندازه‌ی ئیمان‌که‌ی، بۆیه‌ هاوه‌لان خوا لێیان رازی بێ لێیان گێردراوه‌ته‌وه‌ گوتوو یانه: ئیمه‌ ئیمان پێ ده‌در، پێش ئه‌وه‌ی له‌ قورئان شاره‌زا بین و قورئان بخوینین^(۱)، بۆیه‌ش لێره‌وه‌ نامۆژگاریی هه‌موو براو خوشکانی مسوڵمانم ده‌که‌م، که ئه‌گه‌ر ده‌تانه‌وی وه‌ک پێویست رێزو هه‌یه‌ت و یقاری فه‌رمایشتی خوا، له‌ دل و ده‌رون‌تاندا هه‌بێ و لێی به‌هره‌مند بن و، چاک لێی تێگه‌ن، هه‌ولبده‌ن: ئیمان‌که‌تان مه‌حکه‌متر بێ و، خوا ناسیه‌که‌تان باشت بێ و، خۆشه‌ویستیتان بۆ خوا، پشت به‌ستنتان به‌ خوا، سام و هه‌یه‌تتان به‌رانه‌ر به‌ خوا، مل که‌چیتان بۆ خوا ﷺ زیاتر بێ، چونکه‌ بێگومان هه‌تا ئیمان مه‌حکه‌م‌تر و پوچ‌وتر بێ، هه‌م تێگه‌یشتنی مرو‌ف

(۱) {عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو، قَالَ: جَاءَ رَجُلٌ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنِّي أَقْرَأُ الْقُرْآنَ، فَلَا أَجِدُ قَلْبِي يَعْقِلُ عَلَيْهِ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: إِنَّ قَلْبَكَ حُشِيَ الْإِيمَانَ، وَإِنَّ الْإِيمَانَ يُعْطَى الْعَبْدَ قَبْلَ الْقُرْآنِ} أخرجه أحمد: ۶۶۰۴.

بۆ فەرمايشتى خوا، ھەم رېزو ھەيەت و حورمەتى بۆ فەرمايشتى خوا، لە دڵ و عەقلىدا زياتر دەبى.

سەرنجى دووھم: زانايان ۋەك بنچىنەيەك دايانناۋە: (كُلُّ شَيْءٍ جَاوَزَ حَدَّهُ انْقَلَبَ ضِدَّهُ)، ئەم بنچىنەيەش لە زۆربەى ھالەتاندا راستە، ھەر شتێك لە سنوورى خۆى تىپەرى، پىچەوانە دەيىتەو، بۆيە پسپۆرو زانايان لە بارەى چاك قورئانخويندەووش گوتوويانە: زىدەپۆيىکردن لە ھەق پىدانى پىتەكان و وشەكان و بېرگەكانى قورئانخويندە، خراپە، ھەروەك چۆن كەمتەرخەمى خراپە.

ئىنجا لىرەدا ئامۆژگارىي ھەر براو خوشكىكى مسولمان دەكەم و دەلىم: ھەتا بۆتان دەكرى چاك قورئان بخوين، بەلام بزاندن كە چاك قورئانخويند، ھەنگاۋىكە لە ھەنگاۋەكانى مامەلەى راست و دروستكردن لەگەڵ قورئاندا، پىشى دەبى چاكى بخوينى، بەلام چاك خويندەكەى بۆ چاك لى تىگەيشتىتى و، چاك لى تىگەيشتنەكەشى بۆ چاك كار پىكردنىتى، ئەويش بۆ ئەوھىە كە پەزنامەندىي خواى پى وەدەست بىنين، ھەم لە دنياىدا خۆمان بەو قورئانە چاك و پاك بكەين و ھەم دەورووبەرمان و، سەرەنجامىش لە پۆژى دوايى دا، پاداشتى خواى لەسەر وەرېگرىنەو، كەواتە: دەبى وريابىن، زىدەپۆيى نەكەين و ھەموو ژيان و تەمەمان خەرچ بكەين بۆ چاك قورئانخويند، ئەدى كەنگى لىي تىدەگەى؟ كەنگى كارى پىدەكەى؟ كەنگى كۆمەلگاو دەورووبەرى خۆقى پى پاك و چاك دەكەى؟ ۋەك لە كىتىي: (با لە خزمەت قورئاندايىن)دا بە تەفصىل باسى ئەوھم كردو، كەواتە: با بەشىك لە تەمەن و كات تەرخان بكەين، چاك قورئان بخوينى، بەلام با نەچىن لە ھەموو تەمەماندا ھەر خەرىكى چاك قورئانخويند بىن، چونكە ئەگەر بە ھەموو تەمەنت خەرىكى چاك قورئانخويند بووى، ماناى واىە بەس خەرىكى بەشىك و مافىك لە مافەكانى قورئان بووى لەسەرت، كە برىتيە لەوھى چاكى بخوينى، بەلام بىگومان چاك خويندەكەى قورئان، ئامرازە بۆ چاك لى تىگەيشتنى و، چاك لى تىگەيشتنىشى ھۆكارە بۆ چاك كار پى كردنى و جى بە جىكردنى.

مەسەلەى سىيەم:

دواندى خوا ﷺ بۆ خەلك، كە ئىردراوئىكى بۆ ناردوون بەسەريانه وه شايەده،
 لە پۆژى دوايى دا، وهك چۆن ئىردراوئىكى ناردە لای فيرعهون - كە مووسا بوو
 عَلَيْهِ السَّلام - بەلام فيرعهون ياخيى بوو، بۆيه خواش بە توندى سزاي دا، ئنجا
 هۆشداريى پيدانيان بە بىروايانى كۆمەلگاي پىغەمبەرى خوا ﷺ، كە ئەگەر
 بىپروا بن، چۆن خويان بۆ لە سزاي ئەو پۆژە دەپاريزرى كە لە حەژمەت و
 بيمناكيى ئەو پۆژە، سەرى مندالان سىي دەبى، ئەو هەش پەندو بىرخەرە وه يە،
 بۆ هەر كەس كە بيهوئى بەرەو پەرورەدگارى رى بگريته بەر:

خوا دەفه رموى: ﴿إِنَّا أَرْسَلْنَا إِلَيْكُمْ رَسُولًا شَهِدًا عَلَيْكُمْ كَمَا أَرْسَلْنَا إِلَىٰ فِرْعَوْنَ رَسُولًا
 ۱۵﴾ فَعَصَىٰ فِرْعَوْنُ الرَّسُولَ فَأَخَذْنَاهُ أَخْذًا وَبِيلًا ﴿۱۶﴾ فَكَيْفَ تَتَّقُونَ إِن كَفَرْتُمْ يَوْمًا يَجْعَلُ
 ۱۷﴾ الْوِلْدَانَ شِيبًا ﴿۱۷﴾ السَّمَاءُ مُنْفَطِرٌ بِهِ ۚ كَانَ وَعْدُهُ مَفْعُولًا ﴿۱۸﴾ إِنَّ هَذِهِ تَذْكِرَةٌ فَمَنْ
 شَاءَ اخْذِلْ إِلَىٰ رَبِّهِ سَبِيلًا ﴿۱۹﴾

شىكردنه وهى ئەم ئايەتانه، لە نو بركەدا:

خوا ﷺ روو دەكاتە خەلكى پۆژگارى پىغەمبەرى كۆتايى ﷺ و لە پشت
 ئەوانيشه وه، هەموو كۆمەلگايەكانى بەشەر و دەفه رموى:

۱- ﴿إِنَّا أَرْسَلْنَا إِلَيْكُمْ رَسُولًا شَهِدًا عَلَيْكُمْ﴾، بە دنيایى ئيمە ئىردراوئىكىمان ناردە
 لای ئيو، بەسەرتانه وه شاهيدە، بەسەرتانه وه چاودىرو بەلگەيه، پروونكەرەوانى قورئان
 هەندىكيان گوتوو يانه: ليرەدا پرووى دواندن لە هاوبەش بۆ خوا دانەرانه، بەلام هەندىكيان
 گوتوو يانه: پرووى دواندن لە كۆمەلگاي پىغەمبەرە ﷺ بە گشتىي بە پروادارو بىپرواوه.

بەلام پيم وايە هەرچەندە دەگونجى بلىين: ليرەدا پرووى دواندن لە هاوبەش
 بۆ خوا دانەرەكانەو، دەشگونجى بلىين: تەنيا لە كۆمەلگاي پىغەمبەرى كۆتاييه

ﷺ، بەلام دەشگونجى بلىين: پرووى دواندن لە كۆى مەروفايەتییە، چ كۆمەلگای
 رۆژگارى پىڭەمبەرى كۆتايى ﷺ كە لە نىوياندا ژياو، چ كۆمەلگايەكانى دىكە لە
 رۆژگارى خۆيدا، چ كۆمەلگايەكانى دىكە، تاكو ژيانى مەروفا لەسەر زەوى بەردەوام
 بى، ﴿شَهِدًا عَلَيْكُمْ﴾، واتە: شايدەو بەلگەيە، چاودىرە بەسەرتانەو، چاودىرە
 بەلگەى ئەو كە هەرچى خوا ويستوو يەقى بە ئىو بەگات لە پەيامەكەى، پىي
 گەياندوون.

٢- ﴿كَأَنزَلْنَا إِلَىٰ فِرْعَوْنَ رَسُولًا﴾، وەك چۆن نىردراو پىكمان نارده لای فيرعهون،
 ئەمە وینە هینانەو هەيەكە بۆ بىپروايەكان، لەبەر ئەو هەي بەسەرھاتى مووسا (عَلَيْهِ الصَّلَاةُ
 وَالسَّلَام) لەگەڵ فيرعهوندا زۆر زانراو باو بوو، بۆيە خواش ﷺ بە كورتى ئاماژەى پى
 كردو، كە كاتى خۆى ئىمە پەوانەكراو پىكمان نارده لای فيرعهون و، ئەى كۆمەلگايەكەى
 ئىستاش! ئەو نىردراو پەوانەكراو پىكمان - كە موخەممەد ﷺ --- نارده لای ئىو،
 ئنجا ئەو هەي فيرعهون كردى لەگەڵ نىردراوى خوادا، كە برىتى بوو لەسەر پىچىكردى
 و ياخى بوونى، كە سەرەنجام تووشى سزای سەختى خوا بوو، ئىو ئاوا مامەلە مەكەن
 لەگەڵ نىردراو پەوانەكراوى خوادا، بۆيە دەفەرمۆي: ﴿كَأَنزَلْنَا إِلَىٰ فِرْعَوْنَ رَسُولًا﴾،
 وەك چۆن نىردراومان نارده لای فيرعهون، ديارە (رَسُول) لىرەدا بە نەناسراو (نَكْرَة)
 ھاتو (أَل)ى ناساندنى لەسەر نى، ئەمەش ئاماژەيە بۆ ئەو كە عىپرەت و پەندەكە
 لە ناردنى پىڭەمبەر پەوانەكراو دايە، نەك لە ناسرانى، ھەر كەسێك لەلایەن خواو پەوانە
 بكرى، با زۆر ناسراو نەبى، مادام نوینەر نىردراوى خوايە، دەبى بەو شىوہە
 مامەلە لەگەڵا بكرى كە شايستەيە، لەگەڵ نوینەر نىردراوى خوادا بكرى، كەواتە:
 ئىو كە دەلین: موخەممەد ﷺ چۆن دەبى خوا ﷺ بىكاتە پەوانەكراوى خۆى، لە
 ھالێكدا خەلێ دىكەى زلە زلەو ناسراو ھەن؟! ئەو قسەيەتان پووچەو، ھەر كەسێك
 خوا بىكاتە نىردراوى خۆى و پىڭەمبەرى خۆى، عىپرەت بەوہەي كى نوینەرى خوايە،
 نەك خوا كى كردۆتە نوینەرى خۆى، كى نوینەرى خوايە، كى پەوانەكراوى خوايە،
 ھەر كەسێك خوا بە شايستەي ئەوہى بزانی بىكاتە نوینەر نىردراوى خۆى، دەبى بەو

شېۋەيە مامەلەي لەگەڵدا بکری، کە لەگەڵ پەوانە کراوی خوادا دەکری، وەك لە سوورەتی (الأنعام) دا دەفرمووی: ﴿اللَّهُ أَعْلَمُ حَيْثُ يَجْعَلُ رِسَالَتَهُ...﴾ (۱۲۴) ﴿الأنعام﴾، واتە: خوا زانناترە پەيامی خۆی لە کۆیدا دادەنێ، هەر کەسێک خوا پەيامی خۆی پێ سپاردو، کردی بە نوێنەری خۆی، بە پەوانە کراوی خۆی، دیارە شایستەییە، چونکە خوا کاری نابەجێ ناکات، پاکیی بۆ خوا.

(۳) - ﴿فَعَصَى فِرْعَوْنُ الرَّسُولَ﴾، فیرعەون سەرپێچیی لە نێراوو پێغەمبەرە کە کرد، لێرەدا ئەلیف و لامی سەر ﴿الرَّسُولَ﴾، بۆ ناساندنە، بەلام ناساندنی عەھدی، واتە: فیرعەون سەرپێچیی لە پێغەمبەرە کە کرد، وەك زۆر جار گوتووومە: (أل) ی (عەھد) لە بەرانبەری (کە) ی کوردیی دایە، (پێغەمبەرە کە)، ﴿فَعَصَى فِرْعَوْنُ الرَّسُولَ﴾.

(۴) - ﴿فَأَخَذَتْهُ أَخْذًا وَبِيلًا﴾، تێمەش گرتمان بە گرتنێکی توند و سەخت.

(وَالْوَيْلُ: فَعِيلٌ صِفَةٌ مُشَبَّهَةٌ مِنْ وَبَّلَ الْمَكَانُ، إِذَا وَخِمَ هَوَاؤُهُ أَوْ الْمَرَعَى كَلْوَةً)، وشە (وَيْل) سیفەتی چوینراوە بە کردارەووە لە (وَبَّل) ەووە هاتو، (وَبَّلَ الْمَكَانُ) واتە: شوینە کە دەردەدار بوو، یان ئاوو ھەوايە کە ی تێکچوو، یاخود (وَبَّلَ الْمَرَعَى) واتە: لەو ەرگایە کە تێکچوو، بە جوړیک کە ھەر ئازە لێک لێی بخوات، سەرەنجامی باش نابێ و پێی ناتەندروست دەبێ.

کەواتە: لە ئەسڵدا (وَيْل) لە (وَبَّل) ەووە هاتو، ھەر وەك (وَابِل) یش بە بارانی دلوپە قورس دەگوتری، ئەویش ھەر لەبەر قورسی و سەختیی، بە کورتیی خوا دەفرمووی: فیرعەون کە سەرپێچیی لە پێغەمبەرە کە کرد (پێغەمبەرە کەش مووسا (عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) بوو، ھاروونی براشی لەگەڵیدا بوو، وەزیرو ھاوکاری بوو)، تێمە بە گرتنێکی توندو سەخت گرتمان و سزամاندا، کەواتە: ئێو ەش پەند لە فیرعەون وەر بگرن، سەرپێچیی لە پێغەمبەر و پەوانە کراوی خواوە مەکەن، کە موحەممەد ﷺ.

ئىنجا دۈي ئەۋەي سەرنجى ۋاكىشان بۇ مېژو بۇ بەسەرھاقى مووسا (عَلَيْهِ
الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) ۋ، پەۋانەكرانى بۇ لاي فیرعهون و، سەرپېچىكردى لى مووساۋ،
سزادرائى فیرعهون و گەلەكەي لى لایەن خۋای دادگەرەۋە، ئەمجارە سەرنجیان
رادەكىشى بۇ پۇژى دۈيى و دەفەرەمۈي:

۵- ﴿فَكَيْفَ تَتَّقُونَ إِنْ كَفَرْتُمْ يَوْمًا يَجْعَلُ الْوِلْدَانَ شِيبًا﴾، ئايا ئېۋە ئەگەر بېپروا بوون
(ئەي خەلکىنە!) چۈن لى (سزاي) پۇژىك خۇتان دەپارېزن كە مندالان پېر دەكات، سەرى
مندالان سېپى دەكات؟.

(وِلْدَان) كۆي (وَلَد) و كۆي (مَوْلود) ە، واتە: مندالان، پۇلەكان، (شېب) یش
كۆي (أَشِيب) ە، واتە: مەۋقۇ سەر سېپى، يان پېر، (الشَّيْبُ: كِنَايَةٌ عَنْ هَوْلِ يَوْمِ
الْقِيَامَةِ)، (شېب) واتە: پېرى، كىنايەيە بۇ سامناكىي پۇژى دۈيى دا، لېرەدا كە
دەفەرەمۈي: ﴿فَكَيْفَ تَتَّقُونَ إِنْ كَفَرْتُمْ يَوْمًا﴾، پېسىار كەرنەكە بۇ دەستەوسان
كەرن و سەرزەنشەكردن (للتعجيز والتوبيخ) ە، وشەي ﴿يَوْمًا﴾، دەبېتە بەركار
(مَفْعُول بِهِ) بۇ ﴿تَتَّقُونَ﴾، (كَيْفَ تَتَّقُونَ يَوْمًا)، چۈن خۇتان لى پۇژىك
دەپارېزن؟ ديارە خۇ پاراستن لى پۇژەكەش، خۇ پاراستنە لى شتەنەي لى پۇژەدا
پرو دەدەن، واتە: (كَيْفَ تَتَّقُونَ عِقَابَ وَعَذَابِ يَوْمٍ)، چۈن خۇتان لى سزاۋ ئازارى
پۇژىك دەپارېزن؟ كە ئەو پۇژە چۈنە؟ ﴿يَوْمًا يَجْعَلُ الْوِلْدَانَ شِيبًا﴾، مندالان سەر
سېپى دەكات.

۶- ﴿السَّمَاءُ مُنْفَطِرٌ بِهِ﴾، لى پۇژەدا (يان بە ھۈي ئەو پۇژەۋە) ئاسمان شەق و
پەق دەبى، (الْإِنْفِطَارُ: الْإِنْشِقَاقُ)، شەق و پەق بوون، لىت و پەت بوون، لېرەدا ﴿بِهِ﴾،
أ-يان بە ماناي (فِيهِ) ە، واتە: لى پۇژەدا ئاسمان، گەردوون شەق و پەق دەبى، ياخود
﴿بِهِ﴾، (ب) بۇ ھۆكارە، واتە: بە ھۈي ئەو پۇژەۋە ئاسمان شەق و پەق و لىت
و پەت دەبى، ج-ياخود (ب) بە ماناي (ل) ە، (أَيُّ مُنْفَطِرٍ لَهُ)، واتە: لى ئەنجامى ئەو
پۇژەدا، ئاسمان شەق و پەق دەبى، وشەي (سماء) ھەرچەندە مېنەي مەجازىي (المؤنث
المجازي) يە، بەلام فەرەموۋىەتى: ﴿مُنْفَطِرٌ بِهِ﴾ و نەيفەرەموۋە: (مُنْفَطِرَةٌ بِهِ)، چۈنكە:

ا- وشہی ناسمان مینہی مہ جازیہو، مینہی مہ جازیش جاری وا ہہیہ دہ گونجی
رہ چاو نہ کری، بہ پیچہ وانہی مینہی راستہ قینہوہ.

ب- بہ لام ہہ ندیک لہ شارہ زایانی زمانی عہ رہیبی دہ لین: (سماء) ہہم بہ نیرینہ (مذکر)
دی و ہہم بہ مینہ (مؤنث) ش.

ج- یا خود لہ بہر ٹوہی وشہی (سماء) مانا کراوہ بہ سہربان (سقف) و سہقفیش
نیرینہی مہ جازیہ.

(۷) ﴿كَانَ وَعْدُهُ مَفْعُولًا﴾، بہ لینی خواش ٹہنجام دراوہ، (وَعْدُ اللَّهِ يَمْجِي الْحِسَابِ كَانِ لَا مُحَالَةً، أَوْ وَعْدُ اللَّهِ يَنْصُرُ اللَّهُ لِلْمُسْلِمِينَ عَلَى الْكُفَّارِ، مَفْعُودٌ)، بہ لینی خوا بہ ہاتنی سزاو
پاداشت ہیچ بواری تیدانیہ، دی، یا خود: بہ لینی خوا بہ سہرخستنی مسولمانان بہ سہر
نامسولماناندا، شتیکی مسوگہرہ.

(۸) ﴿إِنَّ هَذِهِ تَذْكِرَةٌ﴾، بہ دلنیابی ٹہمہ (ٹہم سوورہ تہ)، کوئی ٹہم ٹایہ تانہ
بیرخہرہوہو ٹاموژگاریہ.

(۹) ﴿فَمَنْ شَاءَ اخْذِلْ إِلَىٰ رَبِّهِ سَبِيلًا﴾، ٹنجا کہ سیئک بیہوئی بہرہو پەرورہدگاری،
رپی گرته بہر، ہہر کہس ری بگریٹہ بہر بہرہو پەرورہدگاری لہ بہر رؤشنایی ٹہو
ٹایہ تانہ دا، ٹہوہ ویست و خواستی خوہتی، ہہر کہ سیئک بیہوئی ری لہ بہرہدہمیدا
ٹاچووغ و تہختہو، دہ توانی ری بہرہو پەرورہدگاری بگریٹہ بہرو، بہ ندایہ تیہہ کی راست
و دروست بو خوا بکات، بو ٹہوہی لہ پوژی دواپی دا سہرفراز بی.

مەسەلەى چۈرەم و كۆتايى:

هەوالدانى خوا ﷻ كە ئاگادارى شەو بىدارىي پىغەمبەرەكەى ﷺ و كۆمەلىك
لە ھاوۋەلانىھەتى (خوا لىيان پازى بى)، كە: دوو لەسەر سى و، نىوھو، سىيەك
(۳/۲ و ۲/۱ و ۳/۱)ى شەو ھەلدەستەنەوھو، دەشزانى كە بە وردىي بۆيان
حىساب ناكرى، ھەروھەا خوا دەشزانى كە لەمەودوا نەخۆشىي و بازىرگانىي و
جەنگىش دىنە پىشى، بۆيە بۆى ئاسان و سووك كىردوون، كە ئەوھەندەى بۆيان
دەكرى لە قورئان، لە شەو نويزدا بىخوينن، بەلام لە ھەموو حالاندا بە پىنج
نويزەكان و بە زەكاتدان و سامان بەخشىنەوھە پابەندبن و، با دلىاش بن ئەوھى
پىشى دەخەن چاكترە بۆيان، لەلای خواو، با داواى لىيوردنىش لە خوا بكنەن،
بۆ ھەلەو پەلەكانىان:

خوا دەفرموى: ﴿إِنَّ رَبَّكَ يَعْلَمُ أَنَّكَ تَقُومُ أَدْنَىٰ مِنْ ثُلَاثِي اللَّيْلِ وَنِصْفَهُ، وَثُلَاثِيهِ، وَطَائِفَةٌ
مِّنَ الَّذِينَ مَعَكَ وَاللَّهُ يُقَدِّرُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ عَلِمَ أَن لَّنْ نَّحْصُوهُ فَتَابَ عَلَيْكُمْ فَاقْرَءُوا مَا
يَسَّرَ مِنَ الْقُرْآنِ عَلِمَ أَن سَيَكُونُ مِنكُم مَّرْضَىٰ وَءَاخَرُونَ يَضْرِبُونَ فِي الْأَرْضِ يَبْتَغُونَ
مِن فَضْلِ اللَّهِ وَءَاخَرُونَ يَقْتُلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَاقرءوا مَا يَسَّرَ مِنْهُ وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ
وَءَاتُوا الزَّكَاةَ وَقَرِضُوا لِلَّهِ قَرْضًا حَسَنًا وَمَا نُقِذْكُمْ لَأَنفُسِكُمْ مِن خَيْرٍ نَّجِدُوهُ عِنْدَ اللَّهِ هُوَ
خَيْرٌ وَأَعْظَمُ أَجْرًا وَاسْتَغْفِرُوا لِلَّهِ إِنَّ اللَّهَ عَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٢٠﴾﴾

شىكردنەوھى ئەم ئايەتە لە ھەقەدە بىرگەدا:

(۱)- ﴿إِنَّ رَبَّكَ يَعْلَمُ أَنَّكَ تَقُومُ أَدْنَىٰ مِنْ ثُلَاثِي اللَّيْلِ وَنِصْفَهُ، وَثُلَاثِيهِ، وَطَائِفَةٌ
دەزانى تۆ (ئەى موھەممەد ﷺ!) كەمتر لە دوو سىيەكى شەوو، نىوھى شەو و، سىيەكى
شەو ھەلدەستىھەو، واتە: ھەلدەستىھەو بۆ شەونويز، ئەمە پووونكردنەوھى فەرمائىشتى
خوايە كە لە سەرەتاي ئەم سوورەتەوھە فەرموى: ﴿يَا أَيُّهَا الْمَرْمِلُ ۝١ قُرِ اللَّيْلُ إِلَّا قَلِيلًا

﴿۲﴾ نَصْفَهُ أَوْ اَنْقَضَ مِنْهُ قَلِيلًا ﴿۲﴾ أَوْ زِدَ عَلَيْهِ ﴿۲﴾، که لهوئ به تهعبیریك هیئاویهتی و، لیږدش به تهعبیریك دیکه هیئاویهتی، هی ټیره ده توانین بلیین: پروونکردنه وهی زیاتری ټیډایه، خوا ده فهرموئ: پوره ردگارت ده زانئ که ټو که متر له دوو سییه کی شهو هه لده سته وهو، نیوه شی و، یه ک له سهر سیئی، واته: جاری وایه دوو له سهر سیئی، یان که متري و، جاری واهیه نیوهی و، جاری واش هیه یه ک له سهر سیئی، چونکه ټهو کاته وه ک ټیستا ټهو ټامپازانه نه بوون که به وردی کاتیان پئ کونترول ده کری.

(۲)- ﴿وَطَافَةٌُ مِنَ الَّذِينَ مَعَكَ﴾، کومه لیکیش له وانهی له گه لټدان، یانی: هاوه لانیس به گشتی (خوا لټیان رازی بئ)، نه یان توانیوه بهو شیوهیه شهونوټر بکه، که دوو له سهر سیئی شهو، یان که مترو، نیوهی، یاخود سییه کی، به لام دیاره کومه لیکیان له پیاوان و ټافره تان پیڅه مبهري خوا ﴿﴾ هه رچی کرده، موو به موو له خزمه تیدا بوون و شوینی که وتوون.

ټهم سئ وشه یه: ﴿ثُلْثِيَّ اللَّيْلِ وَنَصْفَهُ، وَثُلْثَهُ﴾، بهو جوړهش خویندراونه وه: (أَدْنَى مِنْ ثُلْثِي اللَّيْلِ وَنَصْفِهِ وَثُلْثِهِ) و (الطَّبْرِي) ده لئ: (قِرَاءَتَانِ مَعْرُوفَتَانِ صَحِيحَتَانِ الْمُعَنَى)، ټنجا ټه گه ر ټاوا بخویندريته وه: ﴿تَقُومُ أَدْنَى مِنْ ثُلْثِي اللَّيْلِ وَنَصْفَهُ، وَثُلْثَهُ﴾، واته: له دوو له سهر سیئی شهو که مترو، نیوهی و، سییه کی.

به لام ټه گه ر ټاوا بخویندريته وه: (أَدْنَى مِنْ ثُلْثِي اللَّيْلِ وَنَصْفِهِ وَثُلْثِهِ)، واته: که متر له دوو له سهر سیئی شهو و، که متر له نیوهی و، که متر له یه ک له سهر سیئی، چونکه ټهو کاته مانای وایه: (يُصْفِيهِ وَثُلْثِهِ)، باده درینه وه سهر: ﴿ثُلْثِيَّ اللَّيْلِ﴾ و ټهو کاته ﴿مِنْ﴾، به سهر وانیسدا دټته وه، واته: که متر له نیوهی شهو و، که متر له یه ک له سهر سیئی شهو.

(۳)- ﴿وَاللَّهُ يَقْدِرُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ﴾، خواش ټه اندازه گیری شهو و روژان ده کات، واته: (يَعْلَمُ مَقَادِيرَ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ عَلَى حَقَائِقِهَا، وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ بِالتَّحَرِّيِ وَالْإِجْتِهَادِ)، خوا ټه اندازه ی شهو و روژان وه ک چیه تیان ده زانئ، به لام ټیوه به هوئ پشکین و هه ولدان و ټیکو شان (به هوئ نیشانه کانی ټاسمانه وه ټه وه ده زانن).

(۴) - ﴿عَلِمَ أَنْ لَنْ تُخْصَوْهُ﴾، خوا زانی شەو بیداریتان بۆ کۆنترۆل ناکرێ، لە نێوان ئەو سێ کاتانەدا، ھەسەنی بەصرایی (الطَّيْرِي) بە ژمارە (۳۵۳۹۳) لێی خواستۆتەو، گوتووێتی: ﴿عَلِمَ أَنْ لَنْ تُطِيقُوهُ﴾، خوا زانی لە تواناتاندا نیە، کە سەرژمێرو ئەندازەگیری ئەو کاتانە بکەن، کە بۆ شەونویژ تێیان دا بیدار دەبنەو ھەلدەستەو.

(۵) - ﴿فَنَابَ عَلَيْكُمْ﴾، ئنجا (خوا) گەراپەو ھەرتان، (عَادَ عَلَيْكُمْ بِالْعَفْوِ)، خوا گەراپەو ھەرتان بە لێوردن، خوا گەراپەو ھەرتان لە قورسکردنەو بۆ سووککردن و، لە زەحمەتەو بۆ ئاسانی.

(۶) - ﴿فَاقْرَأُوا مَا تَسْرَرُ مِنَ الْقُرْآنِ﴾، ئیستا ئەوێ بۆتان ئاسانە لە قورئان بیخوینن. ئنجا ئایا ئەمە مەبەست پێی خودی قورئانخویندەکیە، یاخود مەبەست پێی شەو نوێژەکیە، کە قورئانی تێدا دەخوینێ؟ ھەردووکیان دەگونجین.

لێرەدا خوا ﷺ قورئانخویندنی بە نوێژ داناو، لە سوورەتی (الإسراء) یش نوێژی بەیانیی بە قورئانخویندن داناو، وەك دەفەرموی: ﴿أَقِمِ الصَّلَاةَ لِذُلُوكِ الشَّمْسِ إِلَى غَسَقِ اللَّيْلِ وَقُرْآنَ الْفَجْرِ إِنَّ قُرْآنَ الْفَجْرِ كَانَ مَشْهُودًا﴾ (۷۸) (الإسراء)، کە مەبەست پێی نوێژی بەیانیی، واتە: ئەو نوێژی بەیانییە قورئانی تێدا دەخوینێ، لەبەر ئەوێ پایە ھەرە گەورە نوێژ، بریتیە لە قورئان تێدا خویندنی، ئەوێ بۆتان ئاسانە لە قورئان بیخوینن، واتە: لە شەونویژدا، زانیان ھەندیکیان گوتووین: (نَسَخَ التَّقْدِيرُ مِقْدَارَ، وَبَقِيَ أَصْلُ الْوُجُوبِ)، ئەو کە ئەندازەگیری بکری (بە دوو لەسەر سێ، یان بە نیو، یان بە یەك لەسەر سێ)، لابرا، بەلام ئەوێ شەوبیداریە کە پێویستە، ھەر مایەو، ئەوێش جوێکە لە سووککردن و دەستکاریکردن ئەك نەسخ بە واتا باوەکی، بەلکو شتێک کە بە مۆلەقیی باسکراو، ئیستا بەندار (تَقْيِيدٌ) کراو، کە ئەوێش ھەندیک لە زانیان زاراوێ وشە نەسخیان بۆ بەکارھێناو، بەلام لە راستییدا وشە نەسخ بەپێی واتای باوێ کە ئیستا بەکار دەھێنێ، ئەو ناگرتەو،

چونکہ حوکمه که هەر له جیی خۆیهتی، به لām له جیاتی ئه وهی سی ئه گهریان
 بخرینه بهر دهم، دوو له سهر سی شهو، و نیوهی و، یهك له سهر سی، ئه
 سی ئه ندازهو، ئه سی سنوورهیان بو لابران، له بهر ئه وهی خوا زانیویهتی
 بۆیان ناکری، هه لبه ته پشتریش هەر زانیویهتی که له سهری پپووست کردوون،
 به لām پشتر پپووست بووه زور زیاتر خۆیان ماندوو بکهن، به لām دواپی خوا ﷺ
 له سهری سووک کردوون، ههم له بهر ئه وهی له توانایان دا نابی، ههم له بهر
 سی پاساوی دیکه ش، که دواپی باسیان ده کات.

(۷) - ﴿عَلِمَ أَنْ سَيَكُونُ مِنْكُمْ مَرْضًى﴾، خوا زانی که له نپو ئپوه دا که سانی نه خو ش ده بن.

(۸) - ﴿وَأَخْرَوْا يَصْرِفُونَ فِي الْأَرْضِ يَبْتَغُونَ مِنْ فَضْلِ اللَّهِ﴾، ههروه ها که سانیکی
 دیکه ش پی به زه ویدا ده کوتن، (سه فهر ده کهن و دین و ده چن به زه ویدا) له به خششی
 خوا ده خوازن.

ئه وهی بینومه و سه ره نجمداوه له هه موو ته فسیره کاند ده لپن: لپره دا مه به ست
 پپی مامه له و بازرگانییه، به لām پیم وایه: له م سیاقه دا به زه ویدا پویشتن و داوا
 کردن له به خششی خوا تایهت نیه به بازرگانیی و مامه له وه، به لکو:

أ- ئاژه لداری ده گرپته وه، شوان و گاوان ئاژه له کانیان و، وشتره وان وشتره کانیان ده به نه
 ده شت و کیوو، پی به زه ویدا ده کوتن و له به خششی خواش داوا ده کهن، به هو ی
 به خپو کردنی ئه و ئاژه لانه وه که خوا بژیویان پی بدات.

ب- ههروه ها که سیك که بو کشت و کال ده رده چی له مال، کشت و کال بکات، کشت
 و کاله که ش چ ده غل و دان و دانه ویله یه، چ باخ و پهزه، چ ته ره کاره، هه رچی هه یه،
 هه مووی ده گرپته وه.

ج- دیسان هه ر جو ره به زه ویدا پویشتنیکی دیکه ش، وهك ده ره پتانی کانزایه کان و، دار
 هپنان و، هه ر ده رچوونیکی دیکه، هه مووی ده گرپته وه.

(۹) - ﴿وَأَخْرُونَ يُقْنِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ﴾، (ههروههها خوا زانی که) کۆمه‌لێکی دیکه‌شتان له پیناوی خوادا ده‌جه‌نگن.

واته: خوا زانیی له‌مه‌ودوا سێ حاله‌تتان بۆ دینێه پیش:

یه‌که‌م: هه‌ندی‌کتان نه‌خۆش ده‌بن، بابای نه‌خۆش فەرزه‌کانیشی به‌زه‌حمه‌ت بۆ ده‌کرێن، چ جایی شه‌ونویژی بۆ بکری.

دووهم: هه‌ندی‌کی دیکه‌تان ده‌رده‌چن و به‌زه‌ویدا ده‌پۆن له‌به‌خششی خوا ده‌خوازن، کارو کاسبیی ده‌که‌ن، ئنجا بازرگانیه‌، کشت و کاله، ئاژه‌لدارییه، هه‌رچی هه‌یه.

سێیه‌م: هه‌ندی‌کی دیکه‌شتان له‌پیناوی خوادا ده‌جه‌نگن، جه‌نگکردن له‌پیناوی خواشدا جاری وایه‌ پێویست ده‌کات به‌شه‌وو پۆژ سه‌رقاڵ بی و، له‌به‌رانه‌ر دوژمندا سه‌نگه‌ر بگری و، له‌بۆسه‌دانی و، ناتپه‌رژێته‌ سه‌ر ئه‌وه‌ی فەرزه‌کانیش به‌و شیوه‌یه‌ی له‌حاله‌تی ئاسایی دا ده‌کرێن، ئه‌نجام ده‌ی، چ جایی شه‌و نویژ، بۆیه‌ خوا له‌سه‌ری سووککردن، (الطَّبْرِي) ده‌لی: ﴿وَهَذَا تَخْفِيفٌ مِّنَ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ عَنْ عِبَادِهِ، قَرْضُهُ الَّذِي كَانَ قَرْضَ عَلَيْهِمْ﴾، واته: ئه‌مه‌ سووککردنه‌ له‌خواوه‌ له‌سه‌ر به‌نده‌کانی، ئه‌و پێویسته‌ی له‌سه‌ری پێویست کردبوون، له‌سه‌ری سووک کردن.

(۱۱) - ﴿فَافْرُؤْ مَا تَسَّرَ مِنْهُ﴾، که‌واته: ئه‌وه‌ی ئاسانه‌ لێی بخوین، ئه‌م (ف)یه: ﴿فُرِعَ عَلَى الْحَالَاتِ الثَّلَاثِ﴾، بۆ لقی لیک‌دنه‌وه‌یه‌ له‌سه‌ر سێ حاله‌تی پیشی، واته: خوا زانی: که‌ نه‌خۆشتان له‌نیودا ده‌بن و، که‌سانیک به‌زه‌ویدا ده‌پۆن و له‌به‌خششی خوا داوا ده‌که‌ن و، که‌سانیک له‌پیناوی خوادا ده‌جه‌نگن، بۆیه‌: ﴿فَافْرُؤْ مَا تَسَّرَ مِنْهُ﴾، لێی بخوین ئه‌وه‌نده‌ی بۆتان ئاسان ده‌بی، که‌واته: نویژی شه‌و هه‌ر به‌رده‌وامه، به‌لام سووککراوه‌ به‌پێی حال و مه‌قام، له‌حاله‌تی ئاسایی دا به‌شیوه‌ی ئاسایی ده‌کری و، له‌حاله‌تی نا‌ئاسایی دا، ئه‌وه‌نده‌ی گونجاوو ئاسانه، با ئه‌نجام بدری.

(۱۲) - ﴿وَأَقِمْوْا الصَّلَاةَ﴾، نوێژه (فەرزه) کەش، بەرپا بکەن، ﴿الصَّلَاةَ﴾، (آل)ی ناساندنی لەسەرە، واتە: ﴿أَقِمْوْا الصَّلَاةَ الْمَفْرُوضَةَ﴾، نوێژی پێویست ئەنجام بدەن، واتە: پێنج نوێژه فەرزه کان.

(۱۳) - ﴿وَأَتُوا الزَّكَاةَ﴾، هەروەها زەکاتە (زانراوە) کەش بدەن، (آل)ی ﴿الزَّكَاةَ﴾ یش، (آل)ی ناساندنەو بۆ (عەد)ە، واتە: زەکاتە کە، زەکاتی زانراوی شەریعی بدەن.

(۱۴) - ﴿وَأَقْرِضُوا اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا﴾، هەروەها قەرزیکی باش بە خوا بدەن، واتە: مāl و سامانی جگە لە مāl بە خشیینی فەزیش کە زەکاتە، هەر بێهەشن.

(۱۵) - ﴿وَمَا تُقَدِّمُوا لِأَنْفُسِكُمْ مِنْ خَيْرٍ يَجِدُوهُ عِنْدَ اللَّهِ هُوَ خَيْرًا وَأَعْظَمَ أَجْرًا﴾، هەر چاکەیه کیش بۆ خۆتان پێش بخەن لە لای خوا دەیبیننەو، ئەو چاکتەرەو پاداشتی مەزنترە.

وشەى ﴿مِنْ خَيْرٍ﴾، (خَیر) لێردەدا بە پلەى یەكەم مانای چاکەو مāl و سامان بەخشیڤ، بەلام هەر چاکەیه کی دیکەش دەگریتەو، بەلام ئەوى دیکە: ﴿هُوَ خَيْرًا﴾، ﴿خَيْرًا﴾، لێردەدا ناوی هەلبژاردن (إِسْم تَفْصِيل)ە، وەك چۆن ﴿وَأَعْظَمَ أَجْرًا﴾، بۆ هەلبژاردنە، واتە: ئەوى پێش خۆتانى دەخەن لە دنیا داو ئەنجامى دەدەن و، ئەوى بەرپێ دەکەن بۆ قیامەت لە چاکە، مāl بەخشیڤ هەرچی هەیه ﴿يَجِدُوهُ عِنْدَ اللَّهِ﴾، لەلای خوا دەیبیننەو، ﴿هُوَ خَيْرًا﴾، ئەو بەشترە لەوى لە دنیا دا بەهرەى لى وەر دەگرن، ﴿وَأَعْظَمَ أَجْرًا﴾، پاداشتی مەزنترە، لێردەدا مەبەست پێى بەراوردکردن نیە لەگەڵ جگە لە خۆیدا، بەلکو یانی: بە رەهایى ئەو بەشترەو، پاداشتیکی مەزنى هەیه.

(۱۶) - ﴿وَأَسْتَغْفِرُوا اللَّهَ﴾، داواى لێبوردنیش لە خوا بکەن، (بۆ کەم و کورپیه کانتان).

(۱۷) - ﴿إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾، بە دڵنیایی خوا لێبوردەى بە بەزەیه.

کورتە باسیک لە ھەوت سەرنج دا

بەرێزان!

کۆتایی ئەو دەرسە شمان: تەفسیر کردن و لیکدانەوێ ئەم ئایەتە موبارەکە،
بە کورتە باسیک دێین، لە ھەوت سەرنجی خێرادا:

سەرنجی یەكەم:

لێرەدا کە خوا فەرمان دەکات بە شەونویژ، فەرمانەکە ھەر لەجیی خۆی
دایەو، لانی براو و نەسخ نەبۆتەو، بەلام فەرمانەکە بۆ بە پەسند دانان
(استحباب)ە، ھەر لە سەرەتاوەش وابوو، ئەوێش رای ژمارەیک لە زانایانە
کە دەلێن: شەونویژ لەسەر پیغمبەری خواش ﷺ فەرز نەبوو، لەسەر
ھاوولانیشتی فەرز نەبوو، بەلکو خوا وەك شتیکی پەسندو چاك فەرمانی
پێكردو، ھەندیکیش دەلێن: پیغمبەری خوا ﷺ لەسەری فەرز بوو، بەلام
بۆ ھاوولانی و بۆ مسوولمانانی دیکەش، شتیکی پەسندو چاك، گرنگ ئەوێە
فەرمانەکە ھەر لەجیی خۆیەتی، بەلام وەك دوایی باس دەکەین، ئاسانکاری
و سووککاری تیدا کراو و ئەم ئایەتە کۆتایی خوا ﷻ میھرەبانیی و بەزەیی
و چاوپۆشی لەو فەرمانەدا بەکارھێناو، وەك پیشتر لەھۆی ھاتنە خوارویدا
باسمان کرد، ئەویش دوای سالتیک، دوای ئەوێ سالتیک پیغمبەری خوا ﷻ و
بەشیك لە ھاوولانی کە لە خزمەتیدا بوون، بەو شیوێە خوا فەرمانی پێ
کردبوون، ئەو شەو نوێزەیان کردو، بەو شیوێە قورئانیان تیدا خویند، خوا
پەروردار لەسەری سووککردن، ھەم لەبەر ئەو سێ حالەتە نااساییە کە
بۆیان دێنە پیش، ھەم لەبەر ئەوێش کە زانی باش بۆیان کۆنترۆل ناکرێ.

سەرئنجی دووهم:

که دهفه رموی: ﴿فَاقْرَءُوا مَا يَسَّرَ مِنَ الْقُرْآنِ﴾، ئەوەی بۆتان ئاسانە لە قورئان بێخوینن، ئەمە تەعبیر کردنە لە نوێژ کردن، بە قورئان خویندن، وەك لە سوورەتی (الإسراء) یشدا هاتووە: ﴿وَلَا تَجْهَرْ بِصَلَاتِكَ وَلَا تُخَافِتْ بِهَا...﴾ (الإسراء، دەنگت زۆر بەرز مەكەووە بە نوێژەكەت و دەنگیش زۆر نزم مەكەووە، (صلاة) لەویدا بە مانای قورئان خویندنە، لێرەش كە دهفه رموی: ﴿فَاقْرَءُوا مَا يَسَّرَ مِنَ الْقُرْآنِ﴾، واتە: ئەوەندە بۆتان ئاسان دەبێ شەونوێژ بکەن، ئەو شەونوێژی قورئانی تێدا دەخوینن.

سەرئنجی سێهەم:

که دهفه رموی: ﴿وَأَخْرُؤْنَ يَقْنُلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ﴾، ئەمە لە بەلگەو موعجیزەکانی پێغەمبەراییەتیەو هەوالدانە لە نادیار (غیب)، چونکە لە مەكەدا جەنگ نەبوو، رای بەهێزتریشت ئەوەیە كە ئەم سوورەتە هەمووی مەككەییە، ئەوەندە هەیه ئەم ئایەتی بیستەم و كۆتاییە سائیک، دواى نۆژدە ئایەتەكەى دیکە دابەزیو، ئەم سوورەتی (المزمل) هەش وەك باسماں كرد، سەرەتای دابەزینی قورئانە، جگە لە پینج ئایەتەكەى سەرەتای سوورەتی (العلق)، كەواتە: هەر لە سائى یەكەمدا خوا هەوالی بە مسوڵمانان داو، كاتێك دى جەنگ و جیهادتان بۆ دیتە پێش و، ڕووبە ڕوو بوونەووە بەرەنگارییتان لەگەڵ ئەهلى كوفردا، دەبێ، ئەوەش هەوالدانە بە نادیار، چونکە تەنیا خوا ﷻ زانیویەتی، ئەو پێغەمبەرەى ﷺ ناردوویەتی و بەردەوام لە شارى مەككەدا هاوێلانێ ئەشكەنجە دراو و كوژراو، كاتێك دى - ئەو پێغەمبەرەى ﷺ بانگەوازەكەى ئەو كاتە لە نێو شاخەكان و شیوەكانى مەككەدا قەتیس كراو - قەوارەى سیاسیشى بۆ دروست دەبێ و، جەنگ و جیهادیشیان لەسەر پێویست دەبێ، بۆیەش ئەوە بە ئیجازىكى میژوووی لە قەلەم دەدری.

سەرئىچى چۈرەم:

دەرچوون لە مالى، بە مەبەستى داين کردن و دەستەبەر کردنى بژیو، چ بەهۆى مامەلەو بازارگانىیەو بە، چ بەهۆى کشت و کالەو بە، چ بەهۆى رەزدارىی و باخدارىیەو بە، چ بەهۆى ئاژەلدارىیەو بە، شتىكى زۆر گرنگە، چونکە خوا ﷻ لەگەل (جەنگ لە پیناوى خوادا) خستوونى تەرازوویەکەو، یانى: چ بچى رزق و بژیو پەیدا بکەى، چ بچى لە پیناوى خوادا فیداکارىی و جەنگ و خەبات بکەى، لە ئاست و ریزیك دان و هاوکووفن.

سەرئىچى پینجەم:

ئەبوو حەنیفە رەحمەتى خۆى لى بە، ئەم رستەیهى بە بەلگە هیناوتەو لەسەر ئەوێ خۆیندى سوورەتى فاتىحە، مەرج نیه لە نوێژدا، بەلام زۆربەى هەرە زۆرى زانایان دەلین: خۆیندى سوورەتى فاتىحە لە هەموو ركاتەکانى نوێژدا فەرزەو مەرجە، ئەبوو حەنیفە دەلێ: **﴿فَاقْرَءُوا مَا تَسَرَّ مِنْ الْقُرْآنِ﴾**، **﴿فَاقْرَءُوا مَا تَسَرَّ مِنْهُ﴾**، بەلام زۆربەى زانایان دەلین: لیرەدا خوا فەرمانىكى گشتى کردو، بەلام پیغەمبەرى خوا ﷺ ئەوێ روونکردۆتەو وەك لە صەحیحى بوخارىی و موسلىمدا هاتو: **{لَا صَلَاةَ لِمَنْ لَمْ يَقْرَأْ بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ}** (أَخْرَجَهُ الْبَخَارِيُّ: ۷۲۳، ومسلم: ۳۹۴)، واتە: هەر كەس **{فَاتِحَةِ الْكِتَابِ}**، نەخوینى، واتە: سوورەتى فاتىحە لە هەر ركاتىكى نوێژەكەى دا، نوێژەكەى بەرناكەو، بە دلىايش راي زۆربەى زانایان راستەو، ئەبوو حەنیفەش نەگوتو بەش نیه فاتىحە بخوینى، بەلكو گوتوویەتى مەرج نیه، واتە: نوێژكەر ئەگەر سوورەتى فاتىحە نەشخوینى، بەلكو بە ئەندازەى چەند ئایەتێك بخوینى، ئەو پایەى نوێژەكەى هاتۆتە دى، بەلام راي زۆربەى زانایان راستە.

سەرئىنجى شەشەم:

شەونوئىژ - وەك پىشتەر لە كاتى تەفسىرکردنى سوورەتى سەجدەدا، كورتە باسكەمان لە بارەووە كرد - پلەو پایەيەكى زۆر گەورەو گرنگى ھەيە لە ئىسلامداو، گرنگە مەزھەبى مەسولمان، كەم يان زۆر شەو بیدار بى، تەنەت زانایان گوتووایانە: ئەگەر دوو پەكاتیش بى، ھەرچەندىكى بۆى بگونجى، واباشە شەو بیدارىی ھەبى، كە مەن پەموايە شەو بیدارىيە كە مەرجیش نیە، تەنیا بە نوئىژ بى، ئەگەر تەنیا قورئانىش بخوینى، يان یادى خواش بەكات، چونكە جارى وایە شوئەكەى وایە، يان ھالەكەى وایە، ناتوانى نوئىژ بەكات، ئەگەر ھەر یادى خوا بەكات، يان بپارێتەو، يان سەرگەرمى زانستیش بى، ئەو ھەر بە شەو بیدارىی بۆى لە قەلەم دەدرى، بەلام بە دلنایى شەونوئىژ كردن ھالەتە ئەسلىيەكەى.

سەرئىنجى ھەوتەم و كۆتایى:

ھەرچەندە زانایان پەچەيان ھەيە لەو ھەدا: ئایا شەونوئىژ لەسەر پەغەمبەرى خوا ﷺ فەرز بوو، يان سوننەت بوو؟ بەلام بەپەي ئایەتەكەى سوورەتى (الإسراء) كە دەفەرموى: ﴿وَمِنَ اللَّيْلِ فَتَهَجَّدْ بِهِ نَافِلَةً لَّكَ عَسَىٰ أَنْ يَبْعَثَكَ رَبُّكَ مَقَامًا مَّحْمُودًا﴾ (۷۹) الإسراء، لە شەوئىشدا ھەلسەو و واز لە ھەو بێنە، (ياخود: خۆت ئەزىت بەدەو شەونوئىژ بەكە)، ﴿نَافِلَةً لَّكَ﴾، ئەمە زیادەيەكە بۆ تۆ، ھەندىك لە زانایان دەئین: ئەمە بەلگەيە لەسەر ئەو ھەيە ئەسڵدا شەونوئىژ لەسەر پەغەمبەرى خوا ﷺ پەيوست نەبوو، بەلام خۆى پەيو پابەند كەردو، لەبەر ئەو ھەيە پەغەمبەرى خاتەم ﷺ پەيگە بەرزەكەى وای خواستو، كە ئەو شتانەى خەلكى دىكە وەك سوننەت تەماشايان دەكات، ئەو وەك فەرز لەسەر خۆيان پەيوست بەكات، ھەلبەتە وشەى: ﴿نَافِلَةً﴾، وەك چۆن دەگونجى بە مانای زیادە لە فەرزى، دەشگونجى بە مانای زیادە بى، بۆ تۆ ئەو ھەيە لەسەر خەلك فەرز كراو، لەسەر ئۆممەتەكەت، دانراو، تۆ ئەو زیادەيەشت لەسەر

فەرز کراوه، واتە: وشە **﴿ نَافِلَةٌ ﴾**، مەرج نیه تەنیا مەبەست پێی پەسند (مندوب) بێ، کە لە بەرانبەر فەرز دایە.

بەلام بێگومان دەشگونجێ ئەو وشە یە بە بەلگە ی ئەوەش بهێتێتەو کە پێغەمبەری خاتەمیش ﷺ شەونویژی لەسەر فەرز نەبوو، بەلام خۆی پەرورەدگار بوێ پەسند کردو، ئەویش خۆی بەو پەسندەو مۆلەزم و پابەند کردو، گەنگ ئەو یە ئەو ی لەم ئایەتە موبارە کەدا هاتو، مەسەلە ی لایەردن (نسخ) ی هەر تیدا نیه.

بەلکو مانای ئەو ئایەتە موبارە کەو کوێ حوکمی شەونویژ کە لێی وەرەدەگیرێ چەند ئەگەرێکی هەن:

۱- خۆی کار بە جێ هەر لەسەرەتاو وە ک پەسند (مندوب) فەرمانی پێکردوون شەونویژ بکەن، ئەک وە ک ئەرکێکی پێویست.

۲- خۆی میهرەبان هەر لە بەراییهو بۆ کاتیکی دیاریکراو، ئەو ئەرکە ی پێ سپاردوون، بە پێغەمبەری خوا ﷺ و هاوێلانی و، تەنیا لەو سەرەتایەو شەونویست بوو، دوا یی خوا حوکمە کە ی سووک کردو و کردوو یە تی بە پەسند، بە تاییەت لە حالەتە تاییەتە کانی وە ک: نەخۆشی و سەفەر و جەنگ و جیهاد دا.

۳- هەر لەسەرەتاو شەونویژ سوننەت و پەسند بوو، دوا یی خۆی بە بەزە یی ئەو کە پەسندەشی لەسەر سووک و ئاسان کردوون، کە بە پێی توانا و بۆ لوانیان پێی هەلسن، هەم بەهۆی نەتوانینی کۆنترۆلکردن (ضبط) ی کاتە کەو، هەم بەهۆی هاتنە پێشی: نەخۆشی و، سەفەر ی داواکردنی بژێو بەخششی خوا، جەنگ و جیهادەو.

تێمە لێرەدا کۆتایی بە تەفسیری سوورەتی (المزمل) دێنین و لە خۆی پەرورەدگار دەپارێنەو، کە بە لوتف و کەرەمی خۆی یارمەتییان بەدات و دەلێن: خوا یە! بە ناو هەرە چاکە کانت و سیفەتە هەرە بەرزو پەسندە کانت،

لَیْتَ دِه پارینه وه که هه رچی فه رمانت پی کردوه له فه رمایشتی خۆتداو، هه رچی پیغه مبه ری خاتهم ﷺ جییه جیی کردوه، له ژیا نی تاکی و خیزانی و کۆمه لایه تی و سیاسی دا، ته و فیکمان بده ی ئیمه ش به و شیوه یه تی بیگه ی که خۆت فه رمانت پی کردوه، به و شیوه یه ش بیکه ی که پیغه مبه ره که ت ﷺ کردوویه تی و نه نجامی داوه.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

تہفسیری سوورہتی

المکثرا

دەستپیک

بەرێـزان!

ئەمڕۆ کە (۲۱)ی شەووالی سالی (۱۴۴۱)ی کۆچی، بەرانبەر (۲۰۲۰/۶/۱۳) ی زاینی، لە شاری دیرینی هەولێر خوا پشتیوان بـی دەست دەکەین، بە تەفسیرکردنی سوورەتی (الْمَدَّثَر)، سەرەتاش لە حەوت (۷) بـرگەدا، پێناسە ی ئەم سوورەتە موبارە کە دەکەین و نێوەڕۆکە کە ی دەخەینە ڕوو:

پێناسە ی سوورەتی (المدثر) و بابەتەکانی

یەكەم: ناوی ئەم سوورەتە:

ئەم سوورەتە تەنیا بە ناوی (سُورَةُ الْمَدَّثَر) ناسراوە، کە بە مانای (خۆ لە پۆشاکەوه پێچ)هوه، دی، مەبەستیش پێی پێخەمبەری کۆتایی موحەممەد ﷺ.

دووهم: شوینی دابەزینی:

بە یەكەدەنگی زانایان ئەم سوورەتە مەككەییەو لە شاری مەككە دابەزیو، لەو بارهوهش ئەم دهقه دێنین:

{عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: نَزَلَتْ سُورَةُ الْمَدَّثَرِ فِي مَكَّةَ} (أَخْرَجَهُ ابْنُ الضَّرِيرِ وَالنَّحَّاسُ وَابْنُ مَرْدَوَيْهِ وَابْنُ أَبِي هَاشِمٍ وَأَخْرَجَ ابْنُ مَرْدَوَيْهِ عَنْ ابْنِ الزُّبَيْرِ مِثْلَهُ، الْإِسْتِيعَابُ فِي بَيَانِ الْأَسْبَابِ: ج ۳، ص ۱۷۳، وَفَتْحُ الْقَدِيرِ لِلشُّوكَانِيِّ: ج ۵، ص ۳۹۱).

واته: عه بدوللای کوری عه عباس (ع) گوتوو یه تی: سووره تی (المَدَنِيَّة) له مه ککه دابه زیوه، ئنجا (ابن مردویه) هه مان قسه ی له عه بدوللای کوری زوبه یریشه وه (خوا لیان رازی بی) گپراوه ته وه، هه ر کام له (ابن عباس و ابن الزبیر و ابن عَمَر و ابن عَمْرٍو) و له پیش هه مووشیانه وه (ابن مسعود) هه ر پینجیان ناویان عه بدوللاییه، به عه بادیله ناسراون، هه مووشیان زور زاناو شاره زا بوون، به تابهت (ابن مسعود) و له دوا ی ئه و (ابن عباس)، ئنجا دوا یی (ابن الزبیر و ابن عَمَر و ابْنُ عَمْرٍو) (خوا لیان رازی بی).

سێیه م: ژماره ی تابه ته کانی:

ژماره ی تابه ته کانی به لای زانیانی (أهل المدينة) وه، له ژماردنی دووه میانداو، به لای زانیانی (أهل الشام) وه په نجاو پینج (۵۵) ه، به لām زانیانی: (أهل البصرة و أهل الكوفة و أهل المدينة) ش له ژماردنی یه که میاندا - دیاره دوو جار ان تابه ته کانیان سه ر ژمیر کردوون - به په نجاو شهش (۵۶) یان داناوه، ئه و موصحه فانه ی له بهر دهستی ئیمه ن، ژماره ی دووه میان ته به نینی کردوون که په نجاو شهش (۵۶) ه.

چواره م: ریزه بندی ی له موصحف و له دابه زیندا:

له موصحف دا ریزه بندییه که ی هفتاو چوار (۷۴) ه، له دابه زینشدا راجیایی هه یه له باره ی ریزه بندییه که یه وه، ئه وهش پپووستی به توژی نه وه یه کی ورد ده کات، که هه ولده دین له چهند خالیکدا کورت و پوختی بکهینه وه، له و باره وه سی را هه ن:

۱- جابیری کوری عه بدوللا (خوا لیان رازی بی) گوتوو یه تی: سووره تی (المَدَنِيَّة) یه که مین سووره ته دابه زیبی، ته نانهت پیش (العلق) یش و، له و باره وه ئه م دهقه هه یه:

اَعَنْ يَحْيَىٰ بَنِي أَبِي كَثِيرٍ قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا سَلَمَةَ بْنَ عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنْ أَوَّلِ مَا نَزَلَ مِنَ الْقُرْآنِ؟ فَقَالَ: ﴿يَا أَيُّهَا الْمَدَنِيُّ ۝١ قُرْآنِذِرْ ۝٢﴾ قُلْتُ: يَقُولُونَ: ﴿أَقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ ۝١﴾ فَقَالَ أَبُو سَلَمَةَ: سَأَلْتُ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ ذَلِكَ، وَقُلْتُ لَهُ مِثْلَ مَا قُلْتُ لِي، فَقَالَ جَابِرٌ: لَا أُحَدِّثُكَ إِلَّا مَا حَدَّثَنَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ قَالَ: «جَاوَزْتُ بَحْرَاءَ، فَلَمَّا قَضَيْتُ جَوَارِي، هَبَطْتُ فَنُودِيتُ فَتَنَظَّرْتُ عَنْ يَمِينِي فَلَمْ أَرِ شَيْئًا، وَنَظَّرْتُ عَنْ شِمَالِي فَلَمْ أَرِ شَيْئًا، وَنَظَّرْتُ أَمَامِي فَلَمْ أَرِ شَيْئًا، وَنَظَّرْتُ خَلْفِي فَلَمْ أَرِ شَيْئًا، فَرَفَعْتُ رَأْسِي فَرَأَيْتُ الْمَلَكَ الَّذِي جَاءَنِي بِحِرَاءٍ قَاعِدٌ عَلَى كُرْسِيِّ بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ، فَجَثَّتُ مِنْهُ حَتَّى هَوَيْتُ إِلَى الْأَرْضِ، فَجِئْتُ إِلَى أَهْلِي، فَقُلْتُ: زَمَلُونِي زَمَلُونِي، فَرَمَلُونِي، فَأَنْزَلَ اللَّهُ: ﴿يَا أَيُّهَا الْمَدَنِيُّ ۝١ قُرْآنِذِرْ ۝٢﴾ (أخرجه البخاري: ٤٦٣٨، ومسلم: ١٦١، وأحمد: ١٤٣٢٦).

واته: یه‌حیا کوری ته‌بی که‌سیر ده‌لی: له‌ ته‌بوو سه‌له‌مه‌ی کوری عه‌بدو پرده‌حمانم پرس‌ی له‌ باره‌ی یه‌که‌مین شتی‌که‌وه که‌ له‌ قورئان دابه‌زیوه؟ ته‌ویش گوتی: ﴿يَا أَيُّهَا الْمَدَنِيُّ ۝١﴾ ه، گوتم: ده‌لین: ﴿أَقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ ۝١﴾ [واته: سه‌ره‌تای سووره‌تی (العلق)، ته‌و چهند ئایه‌ته دابه‌زیون یه‌که‌مجار، ته‌بوو سه‌له‌مه‌ گوتی: له‌و باره‌وه له‌ جابیری کوری عه‌بدو لّلام پرس‌ی؟ وه‌ک تو ئیستا ده‌لّی، منیش وامگوت، به‌لام جابیر گوتی: بو‌ت باس ناکه‌م، جگه‌ له‌وه‌ی پی‌غه‌مبه‌ری خوا ﷺ بو‌ی باس کردووم، فه‌رمووی: چوومه‌ ئیعتیکافه‌وه له‌ نیو ته‌شکه‌وتی (حِرَاءِ) دا، دوا‌ی ته‌وه‌ی خه‌لووه‌ ئیعتیکافه‌که‌م ته‌واو بوو، ((جَوَارِ) له‌ ته‌سلدا به‌ مانای دراوسیه‌تی کردنه، به‌لام مه‌به‌ست پی‌ی چوونه‌ ئیعتیکاف و خه‌لووه‌ ر‌امان و بیرکردنه‌وه‌ جو‌ری‌ک له‌ په‌رستشی خوا‌ی په‌روه‌ردگاره‌، دابه‌زیم بانگ‌کرام ته‌ماشای لای راستم کرد، هی‌چم نه‌دی و، ته‌ماشای لای چه‌پم کرد، هی‌چم نه‌دی و، ته‌ماشای دواوه‌ی خو‌م کرد، هی‌چم نه‌دی و، سه‌رم به‌رز کرده‌وه بینیم ته‌و فریشته‌یه‌ی که‌ له‌ (حِرَاءِ) هاتبوو، له‌سه‌ر کورسییه‌ک بوو له‌ نیوان ئاسمان و زه‌وی، منیش له‌ ترس و هه‌ژمه‌تانی به‌ چوکدا که‌وتم، که‌رامه‌وه به‌

مالهوه م گوت: دامپۆشن دامپۆشن، دایانپۆشیم، ئنجا ﴿يَتَأْتِيَ الْمَدِّثَرُ﴾ (۱) ﴿قُرْ فَأَنْذِرْ﴾ (۲)، دابه‌زی.

۲- دایکمان عایشه (خوا لێ پازی بێ) گوتووێتی: یه‌که‌مین شت که دابه‌زیوه، پینج ئایه‌تی سه‌ره‌تای سوورەتی (العلق)ن، ئنجا دوایی سوورەتی (المَدِّثَرُ) دابه‌زیوه، دیاره مه‌به‌ستیش له پینج ئایه‌تی سه‌ره‌تای سوورەتی (العلق)، ئەم پینج ئایه‌ته‌یه: ﴿أَقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ﴾ (۱) ﴿خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ عَلَقٍ﴾ (۲) ﴿أَقْرَأْ وَرَبُّكَ الْأَكْرَمُ﴾ (۳) ﴿الَّذِي عَلَّمَ بِالْقَلَمِ﴾ (۴) ﴿عَلَّمَ الْإِنْسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ﴾ (۵).

۳- سوورەتی (العلق) واتە: پینج ئایه‌تی سه‌ره‌تای سوورەتی (العلق) دابه‌زیون، ئنجا (المزمل) دابه‌زیوه، ئنجا (المَدِّثَرُ) دابه‌زیوه، که وه‌ک دوایی باسی ده‌که‌ین و پروونی ده‌که‌ینه‌وه، ئەم رایه‌ راسته‌و، دواتر چۆنیه‌تی پیکه‌وه گونجانی ئەو ده‌قانه‌ی سوننه‌تیش پروون ده‌که‌ینه‌وه.

لێره‌دا ده‌پرسین:

ئایا بوچی ئەم رایه‌ی سییه‌م هه‌لده‌بژێرین و، چۆن ئەم ده‌قانه‌ پیکه‌وه ده‌گونجێنین؟
ده‌لێین:

أ- رای راست و له‌گه‌ڵ عه‌قل و واتاو سرووشتی ئایه‌ته‌کان دا گونجاو، ئەوه‌یه که ریزه‌ندیی دابه‌زینی سوورەته‌کانی سه‌ره‌تای قورئان، به‌م جوړه‌ بووبی:

۱- سوورەتی (العلق)، پینج ئایه‌تی سه‌ره‌تای که خویندمانه‌وه.

۲- سوورەتی (المزمل)، ئایه‌ته‌کانی: (۱ - ۱۹) دوای سالیکی‌ش ئایه‌تی ژماره‌: (۲۰).

۳- سوورەتی (المَدِّثَرُ)، ئایه‌ته‌کانی: (۱ - ۱۰) له سه‌ره‌تاوه، دواتر ئایه‌ته‌کانی: (۱۱ - ۵۶).

۴- سوورەتی (القلم)، ئایه‌ته‌کانی: (۱ - ۵۲).

ب- بۆ چۆنیه تی پیکه وه گونجانی ئەم دەقانه ش، (السیوطی) له کتیبه ناوداره که ی خۆی (الإتقان فی علوم القرآن) دا، پینج ئەگه ری هیناون، پینج ری تهئویل کردن و پیکه وه گونجاندنی ئەو سی را جیاوازه ی پیکه وه هیناون:

۱- السؤال في حديث جابر كان عن نزول سورة كاملة، فبين أن المدثر نزلت بكما لها قبل تمام سورة (اقرأ)، فإن أول ما نزل منها صدرها.

۲- أن مراد جابر بالأولية، أولية مخصوصة بما بعد فترة الوحي، لا أولية مطلقة.

۳- أن المراد أولية مخصوصة بالأمر بالإندار، وعبر بعضهم عن هذا بقوله: أول ما نزل للنبوة: ﴿اقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ﴾، وأول ما نزل للرسالة: ﴿يَا أَيُّهَا الْمَدَّثَرُ﴾.

۴- أن المراد أول ما نزل بسبب متقدم، وهو ما وقع من التدثر الناشيء عن الرغب، وأما اقرأ فنزلت ابتداءً بغير سبب متقدم.

۵- أن جابر استخرج ذلك باجتهاده، وليس هو من روايته فيقدم عليه ما رواه عائشة رضي الله عنهما، ثم قال: وأحسن الأجوبة: الأول والأخير^۱.

واته: بۆ چۆنیه تی پیکه وه گونجاندنی ئەو دەقانه، ئەو پینج رییه مان له پيشن:

۱- ئەو پرسیاره ی له جابیر کراوه، وهك لیڕه دا جابیر هیئاویه تی، له باره ی دابه زینی یه کهمین سوورته بووه، به تهواوی، جابیریش (خوا لییان رازی بی)، پروونی کردوته وه که سوورته تی (المَدَّثَرُ) به تهواوی دابه زیوه، بهر له وه ی سوورته تی (العلق) به تهواوی دابه زی، واته: دوا ی ئەوه ی پینج ئایه ته که ی سه ره تای سوورته تی (العلق) دابه زیون، ئنجا سوورته تی (المَدَّثَرُ) دابه زیوه به تهواوی، دواتریش له ئایه تی شه شه م هه تا کۆتایی سوورته تی (اقرأ) دابه زیوه.

(۱) الإتقان فی علوم القرآن، که (الآلوسی)، خاوه نی: (روح المعانی) بهرگی (۱۵)، جوزئی (۲۹)، لایه ره: ۱۶۶، ۱۶۵، لای وه رگرتوه.

۲- مەبەستی جابیر لە یەكەمین شتێك كە لە قورئان دابەزیو، یەكەمین بوونیکی تاییبەتە، ئەویش بریتیه لە یەكەمین ئایەتانیك كە لە دواي پەرچان و وەستانی وەحیی، دابەزیون، ئەك یەكەمین دابەزین بەرەهایی.

۳- مەبەست لە یەكەم بوونی دابەزینی قورئان بە لای جابیرەو، یەكەم بوونیکی تاییبەتە، بە: دواي ترساندن و ئاگادار كردنەو، ئنجا هەندێكیان ئاوا تەعبیریان لەوێ كردو، گوتووایان: یەكەمین شتێك كە دابەزی بۆ ناساندنی موحەممەد ﷺ پیغەمبەر و فەرمان پێكردنی، سوورەتی (اقرا) بوو، ئەو پینچ ئایەتە سەرەتای سوورەتی (العلق) بوون، بەلام یەكەمین شتێك كە دابەزی وەك پەرمانەكراو، هەرۆهە گەیهنەری پەيامی خوا، ﴿يَا أَيُّهَا الْمَدِينَةُ﴾ (۱) بوو.

۴- جابیر كە گوتووێتی: یەكەمین شتێك كە لە قورئان دابەزیو، مەبەستی یەكەمین شتێك بوو كە لە قورئان دابەزیو، بەهۆی هۆكاریکی پێشووەو، ئەویش بریتی بوو لەوێ كە پیغەمبەری خاتەم ﷺ بە پۆشاكەكە یان خود بە نوێنەكە یان خودی داپۆشیبوو، نوێنەكە یان خودی خۆیو پێچابوو، بەلام سوورەتی (اقرا) پینچ ئایەتی سەرەتای سوورەتی (العلق) بەبێ هۆكاریك رابردی، دابەزیو، بەلام ئەوێ بە هۆكاریکی پێشووەو دابەزیو، سوورەتی (المُدَّثَرُ) بوو، هۆكەرەكەش ئەو بوو كە پیغەمبەر ﷺ دواي ئەوێ ترساو، گەراوێتەو بۆ مالهو گوتووێتی: دامپۆشن، خۆی لە نوێنەو یان خود خۆی لە پۆشاكەكە یان خود پێچاو، خۆی پەرۆردگار سوورەتی (المُدَّثَرُ) بۆ دابەزاندو، كە: لە نوێنی وەرە دەری! یان خود لەنیو پۆشاكەكەت كە خۆت تی پێچاو، وەرە دەر!

۵- جابیر (خوا لێی رازی بێ) بە كۆششی خۆی ئەوێ هەلپێنجاو ئەوێ لە گێردانەوێ وێ نی، بۆیە ئەوێ عایشە گێراوێتەو خوا لێی رازی بێ، پێش ئەوێ دەخری كە جابیر بە تیگەیشتنی خۆی هەلپێنجاو، (السيوطي) یان خود گوتووێتی: باشترین وەلام هێ یەكەم و كۆتایی.

منیش هەر کام لهو پینج وه لāmهه پێ چاکن، به لām دیسان ده شگونجی کۆشش بکری: ئایا یه که میان باشته، یاخود دووه میان، یا ن سییه میان، یا ن چواره میان، یاخود پینجه میان؟.

ئهوهی ماوه تهوه لهو بارهوه بیلیم ئهوهیه: (السیوطی) باسی ئهوهی نه کردوه که له دواى سوورهتی (العلق)، سوورهتی (المزمل) دابه زیوه، به لām پینشتیش باسم کردو ئیستاش دووباره ی ده که مهوه، ناگونجی سوورهتی (المَدِّیَّر) پیش سوورهتی (المزمل) کهوتی، له بهر دوو هوکاران:

۱- له فهرماشته کاندایا تر ئهوه هاتوه: (زَمْلُونِي، زَمْلُونِي)، کهواته: پیش ئهوهی سوورهتی (المَدِّیَّر) دابه زی، سوورهتی (المزمل) دابه زیوه، پینشتیش گوتمان (تَزْمَلْ) ئهوهیه که پۆشاک و پینخهف به خو دابدری، پینخه مبه ریش ﷺ فرمویه تی: (زَمْلُونِي)، کهواته: که سیک جگه له خو ی پۆشاکیکی پیداداره، لێفه یه ک جاجمیک ئهوهی ئه و کاته هه بووه و خه لک وه ک نوین و پینخهف به کاریه پیناوه.

۲- له دواى ﴿يَا أَيُّهَا الْمَرْمَلُ ۝۱﴾ خوا ﷺ هەر فرمان به خودی پینخه مبه ره که ی ﷺ ده کات، که خوا په رستی بکات، شه ونوێژ بکات و شه و بیداری بکات و، فرمانی پێ ده کات به کومه لێ شت که زیاتر په یوه ست به خودی خو یه وهو، جارێ ئیستا فرمانی پینه کراوه ئه و په یامه ی خوا بگه یه نێ به خه لک، به لām دوا یی: ﴿يَا أَيُّهَا الْمَدِّیَّرُ ۝۱﴾ ﴿قُرْآنُیْزُ ۝۲﴾، مروفیش بهر له وهی ده ست به چالاکی نێو خه لک بکات، ده بی خو ی قایم و مه حکم بکات، ﴿يَا أَيُّهَا الْمَرْمَلُ ۝۱﴾ ﴿قُرْآنُیْلَ إِلَّا قَلِيلًا ۝۲﴾ ﴿نَصْفَهُ ۝۳﴾ ﴿أَوْ أَنْقَضَ مِنْهُ قَلِيلًا ۝۴﴾ ﴿أَوْ زِدْ عَلَيْهِ وَرَتِّلِ الْقُرْآنَ تَرْتِيلًا ۝۵﴾ ﴿إِنَّا سَنُلْقِي عَلَيْكَ قَوْلًا ثَقِيلًا ۝۶﴾ ﴿إِنْ نَاشِئَةَ اللَّيْلِ هِيَ أَشَدُّ وَطْأً وَأَقْوَمُ قِيلًا ۝۷﴾ ﴿إِنَّ لَكَ فِي النَّهَارِ سَبْحًا طَوِيلًا ۝۸﴾ ﴿وَأَذْكُرْ اسْمَ رَبِّكَ وَتَبَتَّلْ إِلَيْهِ تَبْتِيلًا ۝۹﴾ ﴿رَبُّ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ فَاتَّخِذْهُ وَكِيلًا ۝۱۰﴾ ﴿وَأَصْبِرْ عَلَى مَا يَقُولُونَ وَاهْجُرْهُمْ هَجْرًا جَمِيلًا ۝۱۱﴾

له حَالِيكَ دا جَارِي پِیغەمبەری خاتەم ﷺ ئەركردار نەكراوه بە گەیانندی پەيام، ئەو پەيامەى خوا پێیدا ناردووە بىگەيەنئى بە خەلك، بەلكو ئەوانە هەموويان ئامۆزگارىي و پێنمايەن بۆ پِیغەمبەرى خوا ﷺ كە پەيوەندىي لەگەل خواي پەروەردگاردا مەحكەمتر بكات، بە شەو نوێژو قورئانخويندن بە پێكىي و يادى خوا كردن و پشت بە خوا بەستى و خوڤاگرىي، دوايى لە قوئاغىكى دىكەدا: ﴿يَا أَيُّهَا الْمَدِينَةُ ۖ (۱) قُرْ فَأَنْذِرِ ۖ (۲)﴾، ئەي ئەو كەسەي پۆشاكت لە خۆتەو پێچاو، يان خۆت لە پێخەف و پۆشاكەو پێچاو! هەلسەو بترسینەو ئاگادار بكەو، بىگومانىش خۆ پەروەردە كردن و خۆ راھىنان و خۆ مەحكەم كردن، لە پيش كار لەسەر خەلك كردن و، دەستكردنە بە جموجوولى نيو خەلك و كۆمەلگا.

پێنجەم: نيوەڕۆكى ئەم سوورەتە:

تێمە لە شەش خالدا باسى نيوەڕۆكى ئەم سوورەتە دەكەين:

۱- لە حەوت ئايەتەكانى: ﴿يَا أَيُّهَا الْمَرْمَلُ ۖ (۱) قُرْ أَلَيْلَ إِلَّا قَلِيلًا ۖ (۲) نِصْفَهُ ۖ أَوْ أَنْقُصْ مِنْهُ قَلِيلًا ۖ (۳) أَوْ زِدْ عَلَيْهِ وَرَبِّلِ الْقُرْآنَ تَرْتِيلًا ۖ (۴) إِنَّا سَنُلْقِي عَلَيْكَ قَوْلًا ثَقِيلًا ۖ (۵) إِنَّ نَاشِئَةَ اللَّيْلِ هِيَ أَشَدُّ وَطْأًا وَأَقْوَمُ قِيلًا ۖ (۶) إِنَّ لَكَ فِي النَّهَارِ سَبْحًا طَوِيلًا ۖ (۷)﴾ دا، حەوت ئەرك خراونە سەر شانى پِیغەمبەرى خاتەم كە بریتين لە:

۱- ﴿قُرْ﴾، هەلسە،

۲- ﴿فَأَنْذِرِ﴾، (خەلك) بترسینەو وریا بكەو.

۳- ﴿وَرَبِّكَ فَكَبِّرْ﴾، پەروەردگارت بە گەورە بگرە، بە مەزن بگرە،

۴- ﴿وَبِأَبْكَ فَطَهِّرْ﴾، پۆشاكت پاك بكەو،

۵- ﴿وَالرَّجْزَ فَاهْجُرْ﴾، واز لە پیسی و خراپە بهێنە،

۶- ﴿وَلَا تَمَنَّ نَسْتَكْبِرُ﴾، كاتىك دەبەخشى، مەبەخشە كە بەخشىنەكەت بە زۆر بزانی، یاخود كە فەرمانبەرى بۇ خوا ئەنجام دەدى، بە زۆرى مەزانە.

۷- ﴿وَلِرَبِّكَ فَاصْبِرْ﴾، خۇراگىرىش بە بۇ پەرۋەردگارت.

۲- لە سى ئايەتەكانى: (۸ - ۱۰)دا، باسى رۆژى قىامت كراۋە: ﴿فَإِذَا نَفَرَ فِي الْغَاۓِقِ﴾ (۸) فَذَلِكَ يَوْمٍ عَظِيمٍ (۹) عَلَى الْكَافِرِينَ عَذَابٌ عَظِيمٌ (۱۰).

۳- لە بىست ئايەتەكانى: ﴿ذَرْنِي وَمَنْ خَلَقْتُ وَحِيدًا (۱۱) وَجَعَلْتُ لَهُ مَالًا مَمْدُودًا (۱۲) وَبَنِينَ شُهُودًا (۱۳) وَمَهَّدْتُ لَهُ تَمْهِيدًا (۱۴) ثُمَّ يَطْمَعُ أَنْ أَزِيدَ (۱۵) كَلَّا إِنَّهُ كَانَ لِآيَاتِنَا عَنِيدًا (۱۶) سَأَرْفَعُهُ صَعُودًا (۱۷) إِنَّهُ فَكَّرَ وَقَدَّرَ (۱۸) فَقِيلَ كَيْفَ قَدَّرَ (۱۹) ثُمَّ قِيلَ كَيْفَ قَدَّرَ (۲۰) ثُمَّ نَظَرَ (۲۱) ثُمَّ عَبَسَ وَبَسَرَ (۲۲) ثُمَّ أَدْبَرَ وَاسْتَكْبَرَ (۲۳) فَقَالَ إِن هَذَا إِلَّا سِحْرٌ يُؤْتَرُ (۲۴) إِنْ هَذَا إِلَّا قَوْلُ الْبَشَرِ (۲۵) سَأُصْلِيهِ سَقَرَ (۲۶) وَمَا أَذْرُكَ مَا سَقَرُ (۲۷) لَا بُقَىٰ وَلَا نَذْرُ (۲۸) لَوَاحَةٌ لِلْبَشَرِ (۲۹) عَلَيْهَا تِسْعَةُ عَشْرَ (۳۰)﴾ دا، باسى يەككە لە كافرە ملهۋرەكان، كراۋە، كە خوا چوار جۈرە چاكەى ناوازەى پىداۋن، كەچى ئەو بېپروا بوۋە بە ئايەتەكانى خوا، پاشان خوا ﷻ نۆ قسەو ھەلوپىستى خراپى لى دەگىرپتەۋە، دوايى ھەرپەشەى لى دەكات بە دۆزەخ، كە بە سى ۋەسەف پىناسەى دەكات.

۴- لە ھەوت ئايەتەكانى كۆتايى: ﴿وَمَا جَعَلْنَا أَصْحَابَ النَّارِ إِلَّا مَلَائِكَةً وَمَا جَعَلْنَا عِدَّتَهُمْ إِلَّا فِتْنَةً لِلَّذِينَ كَفَرُوا لِيَسْتَفِيقَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ وَيَرْذَابَ الَّذِينَ ءَامَنُوا ءِيمَنًا وَلَا يَرْثَابَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ وَالْمُؤْمِنُونَ وَلِيَقُولَ الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِم مَّرَضٌ وَالْكَافِرُونَ مَاذَا أَرَادَ اللَّهُ بِهَذَا مَثَلًا كَذَلِكَ يُضِلُّ اللَّهُ مَن يَشَاءُ وَيَهْدِي مَن يَشَاءُ وَمَا يَعْلَمُ جُودَ رَبِّكَ إِلَّا هُوَ وَمَا هِيَ إِلَّا ذِكْرٌ لِلْبَشَرِ (۳۱) كَلَّا وَالْقَمَرِ (۳۲) وَاللَّيْلِ إِذَا أَدْبَرَ (۳۳) وَالصُّبْحِ إِذَا أَصْفَرَ (۳۴) إِنَّهَا لَإِحْدَى الْكُبَرِ (۳۵) نَذِيرًا لِلْبَشَرِ (۳۶) لَمَن شَاءَ مِنكُمْ أَنْ يَتَقَدَّمَ أَوْ يَتَأَخَّرَ (۳۷)﴾ دا، چەند بابەتتىكى جۇراۋ جۆر باسكراۋن.

۵- لە يازدە ئايەتەكانى: ﴿كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ رَهِينَةٌ (۳۸) إِلَّا أَصْحَابَ الْيَمِينِ (۳۹) فِي جَنَّاتٍ يَسَّاءُونَ (۴۰) عَنِ الْمُجْرِمِينَ (۴۱) مَا سَلَكَكُمْ فِي سَقَرٍ (۴۲) قَالُوا لَمْ نَكُ مِنَ الْمُصَلِّينَ (۴۳) وَلَمْ

نُكَ نَطْعُمُ الْمَسْكِينِ ﴿٤٤﴾ وَكُنَّا نَحُوضُ مَعَ الْخَائِضِينَ ﴿٤٥﴾ وَكُنَّا نَكْذِبُ يَوْمَ الدِّينِ ﴿٤٦﴾ حَتَّىٰ
أَتَانَا الْيَقِينُ ﴿٤٧﴾ فَمَا نَفْعُهُمْ شَفْعَةُ الشَّفِيعِينَ ﴿٤٨﴾ ۞ د، باسی سەرەنجامی بێپروایانی
تاوانبار کراوه، ھۆکاری چوونە نیو دۆزەخیان بە چوار شتان باسکراوه.

۶- لە ھەشت ئایەتەکانی: ﴿فَمَا لَهُمْ عَنِ التَّذِكْرِ مُعْرِضِينَ﴾ ﴿٤٩﴾ كَانَهُمْ حُمُرٌ مُّسْتَفِرَّةٌ ﴿٥٠﴾
فَرَّتْ مِنْ قَسْوَرَةٍ ﴿٥١﴾ بَلْ يَرِيدُ كُلُّ امْرِئٍ مِنْهُمْ أَنْ يُؤْتَىٰ صُحُفًا مُّنشَرَةً ﴿٥٢﴾ كَلَّا بَلْ لَا
يَخَافُونَ الْآخِرَةَ ﴿٥٣﴾ كَلَّا إِنَّهُ تَذَكُّرٌ ﴿٥٤﴾ فَمَنْ شَاءَ ذَكَرْهُ ﴿٥٥﴾ وَمَا يَذْكُرُونَ إِلَّا
أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ هُوَ أَهْلُ الْقُوَىٰ وَأَهْلُ الْغَفَرَةِ ﴿٥٦﴾ ۞ د، بە سەرزنەشتکردنەوه، باسی ھۆکاری
دوورکەوتنەوهو سەلمینەوهی بێپروایان لە قورئان و، ھەندیک لە پڕو بیانووھەکانیان کراوه.

شەشەم: تاییەتمەندییەکانی ئەم سوورەتە:

تێمە بۆ ئەم سوورەتە پێنج (۵) تاییەتمەندییەمان خستووینەروو:

۱- تەنیا لەم سوورەتەدا، لە دوو توپی ھەوت ئایەت دا، ھەوت فەرمانی گەورەو گرنگ
بە پێغەمبەری خوا ﷺ کراون: ﴿يَا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ ﴿١﴾ قُمْ فَأَنذِرْ ﴿٢﴾ وَرَبِّكَ فَكَبِّرْ ﴿٣﴾ وَيَا بَاكٍ
فَطَهِّرْ ﴿٤﴾ وَالرُّجْزَ فَاهْجُرْ ﴿٥﴾ وَلَا تَمْنُنْ تَسْتَكْبِرُ ﴿٦﴾ وَلِرَبِّكَ فَاصْبِرْ ﴿٧﴾ ۞

۲- تەنیا لەم سوورەتەدا، باسی ئەو کراوه، کە نۆزدە (۱۹) فریشتە دۆزەخ بەرپۆھ
دەبەن و سەرپەرشتیی دەکەن: ﴿عَلَيْهَا تِسْعَةَ عَشَرَ﴾ ﴿٣٠﴾ ۞

۳- تەنیا لەم سوورەتەدا، باسی ئەو کراوه، کە دانانی ژمارە ی فریشتە دۆزەخەوانەکان
بە نۆزدە (۱۹)، ھەوت جوړە کاریگەری و دەرھاویشتە ی جوړاوجۆری ھەن: ﴿وَمَا
جَعَلْنَا أَصْحَابَ النَّارِ إِلَّا مَلَائِكَةً وَمَا جَعَلْنَا عِدَّتَهُمْ إِلَّا فِتْنَةً لِلَّذِينَ كَفَرُوا لِيَسْتَيَقِنَ الَّذِينَ أُوتُوا
الْكِتَابَ وَزَادَ الَّذِينَ ءَامَنُوا إِيمَانًا وَلَا يَرْتَابَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ وَالْمُؤْمِنُونَ وَلِيَقُولَ الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِم
مَّرَضٌ وَالْكَافِرُونَ مَاذَا أَرَادَ اللَّهُ بِهَذَا مَثَلًا كَذَلِكَ يُضِلُّ اللَّهُ مَن يَشَاءُ وَيَهْدِي مَن يَشَاءُ وَمَا يَعْلَمُ جُودَ
رَبِّكَ إِلَّا هُوَ وَمَا هِيَ إِلَّا ذِكْرَىٰ لِلْبَشَرِ﴾ ﴿٣١﴾ ۞

۴- تەنیا لەم سوورەتەدا، باسی دانپیداھێنانی تاوانباران، بە چوار ھۆکارەکانی چوونە دۆزەخیان کراوە، لەم ئایەتانەدا: ﴿قَالُوا لَمْ نَكُ مِنَ الْمُصَلِّينَ ۖ وَلَمْ نَكُ نَطْعُمُ الْمَسْكِينِ ۖ وَكُنَّا نَحُوسُ مَعَ الْخَافِضِينَ ۖ وَكُنَّا نَكْذِبُ يَوْمَ الدِّينِ ۖ﴾

۵- تەنیا لەم سوورەتەدا، بێپروایانی ڕوو وەرگێڕ لە یادی خوا ﷻ، چۆنراون بە کەرەکیوییە سڵەمیووەکان لە شێر، یان ڕاوجیان: ﴿فَمَا هُمْ عَنِ التَّذْكَرَةِ مُعْرِضِينَ ۖ كَانَهُمْ حُمُرٌ مُسْتَنْفِرَةٌ ۖ فَرَّتْ مِنْ قَسْوَرَةٍ ۖ﴾

حەوتەم: دابەشکردنی ئایەتەکانی ئەم سوورەتە:

تێمە کۆی پەنجا و شەش (۵۶) ئایەتەکەی ئەم سوورەتە بۆ دوو دەрсан دابەش دەکەین:

دەرسی یەکەم: ئایەتەکانی: (۱ - ۳۷)، کە پێنج بابەتی سەرەکی دەگرە خۆیان:

۱- حەوت فەرمانکردن بە پێغەمبەری خوا ﷻ لە دوو توپی حەوت ئایەت دا.

۲- باسی قیامەت و دژواری ڕۆژی دوایی.

۳- باسی بابایەکی ملھوپی خۆ بەزگەر لە بەرانبەر خواو پەيامەکەي دا، کە ئەو بابا ملھوڕە نۆ سیفەت و ھەلۆیستی خراپی لێ خراونە ڕوو، لە ھالیکدا خوا ﷻ ئەوی نوقمی چاکەو نیعمەتەکانی خۆی کردووە.

۴- باسی ھیکمەتی نۆزدە (۱۹) بوونی ژمارەي فریشتە دۆزەخەوانەکان، کە خوا ﷻ حەوت دەرھاویشتەي دانانی سەرپەرشتیارەکانی دۆزەخی لە فریشتان بە نۆزدە، خستوونە ڕوو.

۵- خواردنی سی سویند لەسەر ئەوھي ئاگری دۆزەخ، گەورەترین و سامناکترین شتە، یاخود تاکە شتی یەکجار بێرەزاو گەورەو ترسناکە.

دەرسی دووھم: ئایەتەکانی: (۳۸ - ۵۶)، کە چوار بابەتی سەرەکی گرتوونە خۆي:

۱- ھەر کەسە لە دۆزەخ دا بارمەتي کردووەکانیەتي، جگە لە ھاوھەلانی دەستە ڕاست کە لە بەھەشتەکانی خوادان، لە باخە ڕازاوو نەپراوھەکاندان.

۲- هوکاره کانی چوونه نیو دۆزه خی تاوانباران، چوار هوکاری سهره کیین، که بریتین له: ا- نویژ نه کردن، ب- خواردن نه دان به هه ژارو نه دار، ج- تیژانه نیو قسه پووچ و به تال، له گه ل نه هلی کوفرو شیرکدا، د- بپیروایی به روژی سزاو پاداشت.

۳- چواندنی بیږوایانی پشته لکه ر له بهرنامه ی خوا، به که ره کیویانی سله میوه وه له شیر یان راوچییان، که وه ک گوتم: ته نیا لیره دا بیږوایانیک که له یادی خوا ده سله منه وه، له بهرنامه ی خوا ده سله منه وه و لپی دوور ده که ونه وه، چویندراون به و که ره کیویانه ی کاتیک شیر ده بینن ده سله منه وه و راده که ن، یاخود کاتیک راوچییان ده بینن، چونکه (قصوره) هه م به مانای شیر هاتوه و، هه م به مانای کومه لیک تیر هاوړژو راوچییش هاتوه.

۴- پرو بیانووی کافران له سهر پروا نه هیڼایان و، پرو نکړدنه وهی هوکاري راسته قینهی بیپروایان، واته: ښه وان بیانو ده هیڼه وه که ټیمه له بهر فلان شت و فلان شت پروا نه هیڼن، به لام خوا ﷻ چیه ت و نیو پروکی هوکاري بیپروایه که یان ده خاته پروو، تا کو ښه پرو بیانو وانهی ده یان هیڼه وه به پروا له ت، خوی په نه انزان له وه دا به درو یان بخاته وه، که هوکاري بیپروایان ښه وه نه که ده ټین، به لکو هوکاره راسته قینه که تان ښه وه یه: ﴿بَلْ لَا يَخَافُونَ الْآخِرَةَ﴾ ۵۳ به لکو ښه وان به پروایان به دیداری خواو به مه نزلگای کو تایی ښه و، حیسایان نه کړوه بو ښه و پروژه که به خزمه ت خوی په روه ردگار ده گه نه وه و به دیداری ده گهن، ښه وه یه وایان لی ده کات بیر له په یامی خواو له فهرمایشتی خوا، نه که نه وه، که به پیڅه مبه ری کو تایی خویدا ناروویه تی، ښه گهرنا ښه گهر دلنیا بان و زانیایان، کاتیک دی ده چنه وه خزمه ت خوا، ټیستا که خوا ده فهرمو: پیڅه مبه ری کم نارووه و کو تا په یام و به نامه ی خو مم پیدا نارووه، ته ماشای ښه و په یام و به برنامه یان ده کړد، که ښه گهر هرر تیوه ی راهبان و ته ماشایان کړد پایه، ته ماشا کړد نیکی به دل و، به مه به ستی ښه و که پیی ناشنا بن و لیی شاره زا بن، ښه و کاته ښه و هه لو ټیسته نه ریښیه یان نه ده بوو، که لیی بسله منه وه، وه ک چو ن که ره کتوی کاتیک شیر ده بنی، ده سله مته وه و لیی راده کات !!

❖ ده‌رسی یه‌که‌م ❖

پېناسەى ئەم دەرسە

ئەم دەرسەمان لە سى و ھەوت (۳۷) ئايەت پېكدى و، پېنج بابەتى سەرەكى دەگرە خۆيان كە بە خېراى چاويان پېدا دەخشیینهو:

۱- ھەوت فەرمانکردن بە پېغەمبەرى خاتەم ﷺ، لە ھەوت ئايەتى يەكەمدا.

۲- لە سى ئايەتى دواى ئەواندا، ئايەتەكانى: (۸، ۹، ۱۰) باسى قىامەت و دژواریه كەى و، قورسى و زەحمەتیه كەى بۆ بېپروایان كراوه.

۳- لە بیست ئايەتەكانى: (۱۱ - ۳۰) دا، باسى بابایەكى ملهوپی خۆ بەزىگر لە بەرانبەر خواو پەيامەكەیدا كراوه، كە زۆربەى ھەرە زۆرى پوونكەرەوانى قورئان گوتووایان: مەبەست پى (ولید بن المغیره) یە و، دوايش ھەر بە بېپروایى مردوہ.

۴- باسى ھىكمەتى نۆزدە (۱۹) بوونى ژمارەى فریشتە دۆزەخەوانەكان، لە ئايەتى ژمارە (۳۱) دا.

۵- لە شەش ئايەتەكانى: (۳۲ - ۳۷) دا، خواردنى سى سوپند لەسەر ئەوہى ئاگرى دۆزەخ گەرەترین و سامناکترین شتە، كە یەخەى بېپروایان و ھاوبەش بۆ خوا دانەرەن دەگرى.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

﴿يَا أَيُّهَا الْمَدِينُ ۝۱ قُمْ فَأَنْذِرْ ۝۲ وَرَبِّكَ فَكَذِّبْ ۝۳ وَنَبَاكَ فَطَهِّرْ ۝۴ وَالْزُجَرَ فَاهْجُرْ ۝۵ وَلَا تَمْنُنْ تَسْتَكْبِرُ ۝۶ وَلِرَبِّكَ فَاصْبِرْ ۝۷ فَإِذَا يُقِرَّ فِي النَّاقُورِ ۝۸ فَذَلِكَ يَوْمَئِذٍ عَسِيرٌ ۝۹ عَلَى الْكَافِرِينَ عَذَابٌ عَظِيمٌ ۝۱۰ ذَرْنِي وَمَنْ خَلَقْتُ وَحِيدًا ۝۱۱ وَجَعَلْتُ لَهُ مَالًا مَمْدُودًا ۝۱۲ وَبَنِينَ شُهُودًا ۝۱۳ وَمَهَّدْتُ لَهُ تَمْهِيدًا ۝۱۴ ثُمَّ يَطْمَعُ أَنْ أَزِيدَ ۝۱۵ كَلَّا إِنَّهُ كَانَ لِآيَاتِنَا عَنِيدًا ۝۱۶ سَأَرْهُقُهُ صُعُودًا ۝۱۷ إِنَّهُ فَكَّرَ وَقَدَّرَ ۝۱۸ فَقِيلَ كَيْفَ قَدَّرَ ۝۱۹ ثُمَّ قِيلَ كَيْفَ قَدَّرَ ۝۲۰﴾

۳۰ ثُمَّ نَظَرَ ۳۱ ثُمَّ عَبَسَ وَبَسَرَ ۳۲ ثُمَّ أَدْبَرَ وَاسْتَكْبَرَ ۳۳ فَقَالَ إِن هَذَا إِلَّا سِحْرٌ يُؤْتَرُ ۳۴ إِن هَذَا إِلَّا قَوْلُ الْبَشَرِ ۳۵ سَأُصْلِيهِ سَقَرَ ۳۶ وَمَا أَدْرَاكَ مَا سَقَرُ ۳۷ لَا بُقْيَ وَلَا نَذْرُ ۳۸ لَوَاحَةٌ لِلْبَشَرِ ۳۹ عَلَيْهَا تِسْعَةَ عَشَرَ ۴۰ وَمَا جَعَلْنَا أَصْحَابَ النَّارِ إِلَّا مَلَائِكَةً وَمَا جَعَلْنَا عِدَّتَهُمْ إِلَّا فِتْنَةً لِلَّذِينَ كَفَرُوا لِيَسْتَيَقِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ وَيَزِدَّ الَّذِينَ ءَامَنُوا إِيمَانًا وَلَا يَرْتَابَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ وَالْمُؤْمِنُونَ وَلِيَقُولَ الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِم مَّرَضٌ وَالْكَافِرُونَ مَاذَا أَرَادَ اللَّهُ بِهَذَا مَثَلًا كَذَلِكَ يُضِلُّ اللَّهُ مَن يَشَاءُ وَيَهْدِي مَن يَشَاءُ وَمَا يَعْلَمُ جُودَ رَبِّكَ إِلَّا هُوَ وَمَا هِيَ إِلَّا ذِكْرٌ لِلْبَشَرِ ۴۱ كَلَّا وَالْقَمَرِ ۴۲ وَالتَّيْلِ إِذَا أَدْبَرَ ۴۳ وَالصَّحِيحِ إِذَا أَسْفَرَ ۴۴ إِنَّهَا إِلَّا حُدَى الْكَبِيرِ ۴۵ نَذِيرًا لِلْبَشَرِ ۴۶ لِمَن شَاءَ مِنْكُمْ أَن يَتَّقِيَ ۴۷ أَوْ يَتَأَخَّرَ ۴۸

مانای دهقو دهقی نایه تەکان

۱) به ناوی خوای به بهزهیی بهخشنده، ئەی خو له پۆشاکهوه پیچ! ۱) هه‌له‌سه
 (خه‌لک) بترسینه‌و وریا بکه‌وه ۲) په‌روه‌ردگاریشت (به‌ دل و زمان و کرده‌وه)
 به‌ گه‌وره‌ بگره ۳) پۆشاکیشته‌ پاک بکه‌وه ۴) هه‌روه‌ها له‌ پیسی و خراپه
 دووربه ۵) منه‌تیش مه‌که‌ پیته‌ زۆر بی (که‌ ده‌به‌خشی، یان فه‌رمانبه‌ریی بو
 خوا ده‌که‌ی) ۶) بو‌ په‌روه‌ردگاریشت خو‌ رابگره ۷) هه‌ر کات فوو به‌ که‌ره‌نادا
 کرا (بو‌ جاری دووهم و قیامه‌ت هات) ۸) ئەو رۆژه‌ رۆژیکی سه‌خته ۹) بو
 بیروایان ئاسان نیه ۱۰) له‌ من و ئەو که‌سه‌ بگه‌رێ که‌ به‌ تا‌ک دروستم کردوه
 ۱۱) سامانیکی زۆرو فراوانیشم پێداوه ۱۲) هه‌روه‌ها کورانیکی هه‌میشه‌ ئاماده‌ (له
 لای له‌ کو‌رو مه‌جلیسیدا) ۱۳) به‌ ئاماده‌ کردنیکی ته‌واویش (هه‌موو هوکاره‌کانی
 ژیان و گوزه‌رانم) بو‌ ساز کردوون ۱۴) ئنجا (وێرای بیروایی) به‌ ته‌مایه‌ بۆیشی
 زیاد بکه‌م! ۱۵) نه‌خیر (با واز له‌و خه‌یاڵپلاوه‌ به‌ینێ)، چونکه‌ ئەو ناحه‌زو

سەرپىچىكارى ئايەتە كاغە ^(۱۶) لەمە وودوا وەھە وراز (ى سزا) ى سەختى ھەلدە گىرم ^(۱۷) چونكە ئەو بىرى كەردە وە (چ تۆمە تىك بۆ ئايەتە كانم ھەلبەستى!) و تەگىر (وقسە) ىكى ساز كەرد ^(۱۸) بە كوشتبىچى چۆنى ساز كەرد! ^(۱۹) ئنجا (دووبارە) بە كوشتبىچى چۆنى ساز كەرد ^(۲۰) دواى تېراما (چى بلى لە دژى قورئان؟) ^(۲۱) دواى (پرووى) خۆى گرژ كەردو خۆى مۆنكەرد ^(۲۲) ئنجا پشتى ھەلكەردو خۆى بە زلگەرت ^(۲۳) گوتى: ئەم (قورئان) ە تەنيا جادووى ە دەگىررېتە وە دەگوازېتە وە ^(۲۴) ئەم (قورئان) ە بەس قسەى مروققە ^(۲۵) لەمە وودوا دەيخەمە سەقەر (ئاگرى دۆزەخ) ە وە ^(۲۶) چ شتىك پى زانىنىوى سەقەر چىيە! ^(۲۷) (ئاگرىكە ھىچ ئەندامىك) ناھىلى (نەيسووتىنى) و (ھىچكە سىش) وازلى ناھىلى (سزاي نەدات) ^(۲۸) زۆر (سووتىنەرو) پىست پەشھە لگىرەرە ^(۲۹) نۆزدە (فرىشتە) ى بەسەرە وەن (و سەرپەرشتىكارنى) ^(۳۰) ھاوەلانى ئاگر (ى دۆزەخ) ىشمان تەنيا لە فرىشتان داناون، ژمارەكە شىان تەنيا بۆ تاقىكەرنە وەى ئەوانەى بېپروا بوون، داناو، تاكو ئەوانەى كىتېيان پىدراوە دلىابن (كە قورئانىش وەك كىتېبە كانىان لە خواوەيە)، پروادارانىش پرواى زىدە بىتە سەر پروايە كەيان و، ئەوانەى كىتېيان پىدراوە پروادارانىش دوو دل نەبن (بەرانبەر بە قورئان) و، تاكو ئەوانەى دلىان نەخۆشى تىدايەو، بېپروايانىش بلىن: خوا مەبەستى لەم وىنەيە چىيە؟ بەو شىوہەيە خوا ھەر كەسىكى بوى گومپراى دەكات و، ھەر كەسىكىشى بوى راستە پرى دەكات و، سەربازەكانى پەرورەدگار شىت تەنيا خۆى دەيانزانى و ئەو (ژمارەى) ەش (نۆزدە) بەس بىرخەرەوہەيە بۆ بەشەر ^(۳۱) بىگومان وانىە (كە بېپروايان دەلىن) سوئند بە مانگ ^(۳۲) ھەر وەھا سوئند بە شەوگار كە رادەبرى ^(۳۳) ديسان سوئند بە بەرەبەيان كە پرووناك دادى ^(۳۴) ئەو (دۆزەخ) ە تاكى (شتە) گەرەو بېرەزايەكانە ^(۳۵) ترسىنەر و رىاكەرەوہەي بەشەرە ^(۳۶) بۆ ھەر كام لە ئىوہە كە بىھوئى پىشكەوئى، يان دوابكەوئى ^(۳۷) .

شیکردنه‌وه‌ی هه‌ندیک له وشه‌کان

(الْمُدَّثِّرُ): (أَصْلُهُ الْمُتَدَّرُّ، وَهُوَ الْمُتَدَّرُّ دَثَارُهُ، الدَّثَارُ مَا يُتَدَثَّرُ بِهِ، الدَّثَارُ: مَا يُلْبَسُ فَوْقَ الشَّعَارِ)، (مُدَّثِّرٌ) له بنچینه‌دا (مُتَدَثِّرٌ) [(ت)یه‌که له (د)ه‌که‌دا ده‌غم کراوه‌و، بۆته (مُدَّثِّرٌ)] ئه‌ویش که‌سی‌که پۆشاکه‌که‌ی خۆی له خۆوه‌ی پێچاوه، (دَثَارٌ)یش ئه‌وه‌یه که خۆی پێدا ده‌پۆشری، (دَثَارٌ) ئه‌وه‌یه له سه‌رووی (شَعَار)وه‌و خۆی پێدا ده‌پۆشری، [(شَعَار) ئه‌وه‌یه له‌سه‌ر پێست ده‌پۆشری] به‌لام (دَثَار) ئه‌وه‌یه له‌سه‌ر ئه‌و بی، واته: پۆشاکێ ده‌ره‌وه.

۲- (قُمْ): هه‌لسه، (الْقِيَامُ لِلشَّيْءِ: الْمُرَاعَاةُ لِلشَّيْءِ وَالْحِفْظُ لَهُ، وَالْعَزْمُ عَلَى الشَّيْءِ)، که ده‌فه‌رموی: (قُمْ) واته: هه‌لسه، هه‌لسان بۆ شتیک بریتیه له ره‌چاوکردنی ئه‌و شته‌و پاراستنی ئه‌و شته، هه‌روه‌ها هه‌لسان بۆ شتیک بریتیه له دلی خۆسا‌غکردنه‌وه له‌سه‌ر ئه‌نجامدانی شتیک.

(فَأَنْذِرْ): (الْإِنْذَارُ: إِخْبَارٌ فِيهِ تَخْوِيفٌ)، (إِنْذَارٌ): هه‌وال پێدانی‌که ترساندنێ تیدا بی، (كَمَا أَنَّ التَّبَشِيرَ إِخْبَارٌ فِيهِ سُرُورٌ)، هه‌روه‌ك وشه‌ی (تَبَشِيرٌ) هه‌وال پێدانی‌که مایه‌ی دلخۆشیی بی.

(وَالرُّجْزَ): (الرُّجْزُ: الصَّنَمُ وَالذَّنْبُ وَالْخُبْثُ، وَالْعَذَابُ وَالشَّرُّ)، وشه‌ی (رُجْز): هه‌ندیکیان به (رُجْز)یان هێناوه، به‌مانای بت و گونا‌هو پیسی و سزا و هاوبه‌ش بۆ خوا دانانی‌ش دی.

(فَاهْجُرْ): (هَجَرَ يَهْجُرُ هَجْرًا، تَبَاعَدًا)، که‌واته: (فَاهْجُرْ) لێی دوور بکه‌وه‌وه، چونکه (هَجَرَ يَهْجُرُ هَجْرًا) واته: لێی دوور که‌وته‌وه لێی، دوور ده‌که‌ویته‌وه، دوور که‌وته‌وه.

(وَلَا تَمْنُنْ): واتە: منەت مەكە، (مَنْ عَلَيْهِ يَمْنُنُ مَنْأً: أَنْعَمَ عَلَيْهِ نِعْمَةً طَيِّبَةً، وَمَنْ عَلَيْهِ مَنْأً: فَخَرَ بِنِعْمَتِهِ حَتَّى كَدَّرَهَا)، (مَنْ عَلَيْهِ) بە دوو واتایان دی، (مَنْ عَلَيْهِ يَمْنُنُ مَنْأً: أَنْعَمَ عَلَيْهِ نِعْمَةً طَيِّبَةً) واتە: چاکەیه کی باشی لەگەڵدا کرد، شتیکی باشی پێدا، بەلام وێرای ئەوەش (مَنْ عَلَيْهِ) واتە: شانازیی کرد بەو چاکەیهی لەگەڵدا کرد بوو، پێشینان گوتووین: منەتی لەسەر کرد، بەچاویدا دایەو.

(الْأَقْوَرُ): (الْمُورُ، نَقَرَ بِفُلَانٍ: دَعَاهُ مِنْ بَيْنِ الْقَوْمِ، وَنَقَرَ بِلِسَانِهِ: صَوْتٌ)، (تَأْقُور) بە مانای (صور) دی، واتە: بووقیی یان کەرەنا، دەگوتری: (نَقَرَ بِفُلَانٍ) واتە: لە نێو خەلکەدا بانگی کرد، هاواری لێکرد، دەگوتری: (نَقَرَ بِلِسَانِهِ: صَوْتٌ) واتە: دەنگی لە زمانی هینا، وەك فیکە کێشان.

(عَسِيرٌ): (صَعْبٌ وَشَدِيدٌ)، (عَسِيرٌ): بە مانای قورس و زەحمەت دی، پێچەوانەکی (يَسِيرٌ) ه، واتە: ئاسان و سێنا.

(وَحِيدًا): (الْوَحِيدُ: الْمُنْفَرِدُ)، ﴿ذَرْنِي وَمَنْ خَلَقْتُ وَحِيدًا﴾ (۱۱) المذثر، واتە: لە من و لەو کەسە گەڕی کە بە تەك دروستم کردووە، لە نێو خەلکیدا تاکە، دەگوتری: (وَحَدٌ وَوَحِيدٌ وَأَوْحَدٌ) بۆ پیاویکی تاک، (وَحْدَاءً) بۆ ئافرەت، ئەگەر گۆمان (فُلَانَةٌ وَحْدَاءً بَيْنَ النِّسَاءِ)، فلان ئافرەتە لە نێو ئافرەتاندا تاکە، بەلام بۆ پیاوان دەگوتری: (أَوْحَدٌ) و (وَحْدٌ) و (وَحِيدٌ)، واتە: تاک.

(مَمْدُودًا): (الْمَادَّةُ: الزِّيَادَةُ الْمُتَّصِلَةُ، مَدَّ اللَّهُ فِي عُمُرِهِ، أَي: أَطَالَهُ)، (مَادَّةٌ): بریتیه لە زیادبوونیکی پەيوەست، دەگوتری: (مَدَّ اللَّهُ فِي عُمُرِهِ) واتە: تەمەنی زیاد کرد، (الْمَمْدُودُ: الْمَبْسُوطُ) واتە: فراوانکراو، درێژکراو، (الْمَدُّ: الْجَرُّ) بە مانای ڕاکێشانی شتێک دی.

(شُهِودًا): (حُضُورًا، شَهِدَ: حَضَرَ، شَهِدَ: حَاضِرٌ)، کە دەفەرموێ: ﴿وَبَيْنَ شُهِودًا﴾، واتە: کورانتیک هەمیشە لە کۆڕو مەجلیسە کەیدا ئامادەن، (شَهِدَ) بە مانای (حَضَرَ) واتە: ئامادەبوو، (شَهِدَ) بە مانای (حَاضِرٌ) واتە: ئامادە.

(وَمَهَّدْتُ): (أَي: سَوَّيْتُ وَهَيَّأْتُ)، ﴿وَمَهَّدْتُ لَهُ تَمْهِيدًا﴾، به سازکردنیکی باش
هه‌ل و مهرجه‌کانم بۆ سازکردن، هۆکاره‌کانم بۆ په‌خساندن.

(عَنِيدًا): (الْعَنِيدُ: الْمُعْجَبُ بِمَا عِنْدَهُ)، (عَنِيد): كه‌سیك به‌وه‌ی له‌لایه‌تی زۆر
سه‌رسام بێ، (المُعَانِدُ: الْمُبَاهِي بِمَا عِنْدَهُ)، كه‌سیك خۆی به‌و شته‌وه‌هه‌لكیشی كه
له‌لایه‌تی، ده‌سه‌لآته، سامانه، هه‌ر شتیك هه‌یه، (الْعَنُودُ: الَّذِي يُعْنِدُ عَنِ الْقَصْدِ)
كه‌سیك كه‌له‌مه‌به‌ست لاده‌دا، (الْعَنِيدُ: الْعَادِلُ عَنِ الطَّرِيقِ)، (عَنِيد) كه‌سیك كه
له‌رێ لاده‌دا، كه‌واته: (الْعَنُودُ وَالْعَنِيدُ) واتایان زۆر لێك نیزیكه، (الْعَنِيدُ) كه‌سیكه
كه‌له‌رێ لاده‌دا، به‌لام (الْعَنُودُ) كه‌سیكه‌له‌ئامانج لاده‌دا.

(سَارُهُقُهُ): به‌به‌رزایی هه‌لده‌گێرم، (رَهْقَهُ الْأَمْرُ: غَشِيَهُ بِقَهْرِ)، (رَهْقَهُ الْأَمْرُ)
واته: (عَلَاهُ وَغَطَاهُ)، له‌رووی ده‌سه‌لآت به‌سه‌ردا فه‌رز کردنه‌وه، دایپۆشی.

(صَعُودًا): (عَقَبَةُ شَاقَّةٌ)، واته: ده‌روویه‌کی سه‌خت، كه‌ده‌فه‌رموی: ﴿سَارُهُقُهُ،
صَعُودًا﴾، واته: به‌هه‌ورازیکی سه‌خت و ده‌روویه‌کی سه‌ختی هه‌لده‌گێرم له
دۆزه‌خدا.

(فَكَّرَ): (التَّفَكُّرُ: جَوْلَانُ الْفِكْرَةِ بِحَسَبِ نَظَرِ الْعَقْلِ)، (فَكَّرَ) واته: بیری کرده‌وه،
ئنجا بیرکردنه‌وه بریتیه له‌جوولنه‌ی بیر به‌هۆی سه‌رنجدانی عه‌قله‌وه، عه‌قل
ته‌ماشای شتیك بکات و چاوی پێدا بگێرێ و بیری لێبکاته‌وه‌و پراهمینی.

(وَقَدَّرَ): (الْقَدَرُ وَالتَّقْدِيرُ: تَبْيِينُ كَمِيَّةِ الشَّيْءِ، وَقَدَرْتُهُ وَقَدَّرْتُهُ)، (قَدَّرَ) و (تَقْدِيرُ)
بریتیه له‌روونکردنه‌وه‌ی ئەندازه‌ی شتیك، ده‌گوتری: (قَدَرْتُهُ وَقَدَّرْتُهُ)، واته: هه‌م
به‌گیره‌و، هه‌م به‌بێ گیره (شَدَّةً)، هه‌ردووکیان به‌مانای ئەندازه‌ی شته‌که‌م
دیارییکرد، (وَالْتَقْدِيرُ: التَّفَكُّرُ فِي الْأَمْرِ بِحَسَبِ نَظَرِ الْعَقْلِ، وَبِنَاءِ الْأَمْرِ عَلَيْهِ)،
(تقدير): بریتیه له‌بیرکردنه‌وه‌ی له‌شتیک به‌هۆی سه‌رنجدانی عه‌قله‌وه‌و، دوا‌ییش
شتیک له‌سه‌ر ئەنجامی ئەو بیرکردنه‌وه‌یه بنیات بنزی.

(نَظَرُ): (النَّظَرُ: تَقْلِبُ الْبَصَرِ، وَالْبَصِيرَةُ لِإِدْرَاكِ الشَّيْءِ وَرُؤْيِيهِ)، (نَظَرُ): بریتیه له چاوپیدا گیران، یاخود دل پیدا گیران بو زانینی شتیک و بینینی شتیک.

(عَبَسَ): (العُبُوسُ: الْقُطُوبُ)، (عَبَسَ) به مانای: پووی گرژکرد، دی، (وَقَدْ يُرَادُّ بِهِ التَّأَمُّلُ وَالْفَحْصُ)، جاری واش ههیه مه بهست لهو پوو گرژکردنه، پامان و پشکنینی شتیکه، ننج (العُبُوسُ: قُطُوبُ الْوَجْهِ مِنْ ضِيقِ الصَّدْرِ)، (عُبُوسُ): بریتیه له پوو گرژکردن له نه نجامی سینهو دلتهنگ بوون دا، له حالیک دا که سیک له بهرانبه شتیکدا داماوو و وهستاوه.

(وَبَسَرٍ): (البَسَرُ: الْإِسْتِعْجَالُ بِالشَّيْءِ قَبْلَ أَوَانِهِ)، (بَسَرُ): بریتیه له په له کردن له شتیک پیش نه وهی کاتی خوئی بی.

(أَذْبَرَ): (دَبَرَ فَلَانَ الْقَوْمَ: صَارَ خَلْفَهُمْ) واته: فلانکهس کهوته دواي خه لکه که، به لام (أَذْبَرَ: أَيِ أَعْرَضَ وَوَلَّى دُبْرَهُ)، واته: پشتی هه لکردو پاشی تیکرد.

(سَحَرٌ): (الْخِدَاعُ، وَتَخْيِيلَاتٌ لَا حَقِيقَةَ لَهَا، وَالسَّحَرُ: إِسْتِجْلَابُ مُعَاوَنَةِ الشَّيْطَانِ)، وشه (سَحَرٌ) به مانای فیل و، به مانای خه یالیک خستنه بهرچاوی که سیک، نهو خه یال به راستیی نه بی، ههروهه (سَحَرٌ) بریتیه له هه ولدان بو پیداکردنی هاوکاری شهیتانه کان، ئیمه له تهفسیری سوورهتی (البقرة) دا، له لیکدانه وهی نهو ئایه ته موباره که دا که باسی هارووت و مارووت دهکات، کورته باسیکمان له باره ی جادوووه کرده.

(يُؤْثِرُ): (الْمُتَأَثِّرُ: مَا يُرَوَى مِنْ مَكَارِمِ الْإِنْسَانِ، وَيُؤْثِرُ أَيِ: يُرَوَى)، (يُؤْثِرُ) به مانای (يُرَوَى) ده گیردیرته وه، (مُتَأَثِّرُ): کوئی (مَأَثَرَةً) یه، نهو یه که له رهوشته بهرزهکانی مروقیك و چاکهکانی ده گیردیرته وه.

(سَقَرٌ): (سَقَرَتُهُ الشَّمْسُ، صَقَرَتْهُ: لَوَّحَتْهُ وَأَذَابَتْهُ، وَسَقَرٌ: عَلِمَ لِحَقِّهِمْ)، له زمانی عه ره بیدا ده گوتری: (سَقَرَتُهُ الشَّمْسُ وَصَقَرَتْهُ)، به (سین و صاد) (أَيِ: لَوَّحَتْهُ

وَأَذَابُهَا، واتە: ڕەشی ھەلگیراو تواندیهو، وشە (سَفَر) ناویکی ناسینە بوو
دۆزەخ، یەکیك له ناوہ کانیەتی.

(عَذَابُهُمْ): (العَذَابُ: الشَّيْءُ الْمَعْدُود)، (عِدَّة): بریتیە لە شتیکی ژمیردراو.

(فِتْنَةً): (إِخْتِبَارٌ وَعَذَابٌ)، (فِتْنَةٌ) بە مانای تاقیکردنەو، بە مانای سزاو
ئازار دێ، واتە: کردوو مانە بە مایە سزاو ئازار، یاخود کردوو مانە بە مایە
تاقیکردنەو، تاقیکردنەو ش زیاتر لە گەل ئەو سیاقەدا دەگونجێ.

(أَسْفَرُ): (السَّفَرُ: كَشْفُ الْغِطَاءِ، أَسْفَر: أَشْرَقَ لَوْنُهُ، أَسْفَرْتُ: دَخَلْتُ فِي الصَّبَاحِ أَي:
أَصْبَحْتُ)، وشە (سَفَر) بە مانای لابردنی پۆشاک لە سەر شتێک، دێ، (أَسْفَر: أَشْرَقَ
لَوْنُهُ) واتە: ڕەنگەکی ڕوون بوو، (أَسْفَرْتُ: دَخَلْتُ فِي الصَّبَاحِ وَأَصْبَحْتُ)، (أَسْفَرْتُ)
بە مانای کەوتە کاتی ڕووناکی بەرەبەیان و، کەوتە بەرەبەیان، (إِسْفَار) لە
فەرماشتی پیغەمبەر دا ﷺ ھاتو. (أَسْفَرُوا بِالصَّلَاةِ) واتە: نوێژ بکەن لە کاتی کدا
دنیا تۆزێک ڕووناک دادێ، (الإِسْفَارُ بِصَلَاةِ الصُّبْحِ)، ئەبوو حەنیفە رای وایە: دەبێ
نوێژی بەیانی کاتی بکری دنیا ڕووناک داھاتبێ، ھەندێکی دیکە لە زانیان
دەلێن: واتە: وا باشە نوێژی بەیانی کاتی بکری، دنیا ڕووناک دانەھاتبێ، واتە:
لە سەرەتای کاتەکیەو بەکری.

(الْكُبَرَى): (جَمْعُ الْكُبَرَى، مِثْلُ أَوَّلِ جَمْعِ أُولَى)، (كُبَرَى) کۆی (كُبَرَى) یە، (كُبَرَى) واتە
گەورەترینە کان، (كُبَرَى) واتە: گەورەتر، بۆ مێینە، مێینە مەجازی، وەك (أَوَّل)
کۆی (أُولَى) یە، (أُولَى) واتە: باشتەر، (أَوَّل) واتە: باشتەرینە کان.

هۆی هاتنه خواره وهی ئایه ته کان

یه که م: ﴿يَتَابِعُ الْمُدَّرُّ (۱) قُرْفَانْدَرُّ (۲)﴾، که پیشتیش هینامان، به لام لیڤه شدا به بۆنه ی هۆی هاتنه خواره وهه، جارێکی دیکه ئه و ریوایه ته دینین:

اعَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا: أَحَدُكُمْ مَا حَدَّثَنَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ، قَالَ: جَاوَرْتُ بِحِرَاءَ شَهْرًا، فَلَمَّا قَضَيْتُ جَوَارِي نَزَلْتُ فَاسْتَبَطَنْتُ بَطْنَ الْوَادِي، فَتَوَدَيْتُ فَتَنَظَّرْتُ أَمَامِي وَخَلْفِي، وَعَنْ يَمِينِي، وَعَنْ شِمَالِي، فَلَمْ أَرِ أَحَدًا، ثُمَّ نُودِيْتُ فَتَنَظَّرْتُ فَلَمْ أَرِ أَحَدًا، ثُمَّ نُودِيْتُ فَرَفَعْتُ رَأْسِي، فَإِذَا هُوَ عَلَى الْعَرْشِ فِي الْهَوَاءِ -يَعْنِي جَبْرِيلَ ﷺ- فَأَخَذَنِي رَجْفَةً شَدِيدَةً، فَأَتَيْتُ خَدِيجَةَ فَقُلْتُ: دَثِّرُونِي، فَدَثَّرُونِي فَصَبُّوا عَلَيَّ مَاءً، فَأَنْزَلَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ: ﴿يَتَابِعُ الْمُدَّرُّ (۱) قُرْفَانْدَرُّ (۲)﴾، (أَخْرَجَهُ الْبُخَارِيُّ: ۴، ۳۲۳۸، ۴۹۲۲، ۴۹۲۴، ۴۹۲۵، ۴۹۳۶، ۴۹۵۴، ۶۲۱۴، ومسلم: ۱۶۱، ۲۵۵، ۲۵۶، ۲۵۷، ۲۵۸).

واته: جابیری کوری عه بدوللا (خوا لیان رازی بی) ده لئ: ئه وه تان بو باس ده که م، که پیغه مبه ری خوا ﷺ بو ی باسکردین، فهرمووی: مانگیك له ئه شکه وتی (حِرَاء) دا بووم بو ئیعتیکاف و په رستش، (بهو شیوه یه زانیویه تی)، کاتیک مانگه که م ته واو کرد، دابه زیم، که که و تمه نیو قوولایی شیوه که بانگکرام، ته ماشای پی شه وهی خۆم و، دواوهی خۆم و، لای راست و لای چه پم کرد، که سم نه بین، دووباره بانگکرام دیسان سه رنجم دا که سم نه بین، دووباره بانگکرام سه رم به رز کرده وه، ته ماشام کرد له سه ر ته ختیکه له هه وادا، واته: جیبریل ﷺ له رزینه وه یه کی سه خت گرمی، هاتمه وه لای خه دیجه، گوتم: دامپۆشن، دایان پۆشیم و ئاویان به سه ردا کردم (بو ئه وهی حاله ته که م نه مینئ، دیاره دواپی چۆته نیو نوینه وه) ئنجا خوا (عَزَّ وَجَلَّ) ئه و ئایه ته موباره کانه ی دابه زاندن: ﴿يَتَابِعُ الْمُدَّرُّ (۱) قُرْفَانْدَرُّ (۲)﴾، ئه ی ئه و که سه ی خۆت له نوینه وه پیچاوه، خۆت داپۆشیوه! هه سه ته خه لک بترسینه و وریا بکه وه.

دووهم: به نسبته ئەو بیست ئایەتانهی له باره‌ی کافرێکی مله‌پوره‌وه دابه‌زیون: ﴿ذَرْنِي وَمَنْ خَلَقْتُ وَحِيدًا ۝۱۱ وَجَعَلْتُ لَهُ مَالًا مَمْدُودًا ۝۱۲ وَبَنِينَ شُهُودًا ۝۱۳ وَمَهْدَتْ لَهُ تَمَهِيدًا عَلَيْهَا تِسْعَةَ عَشَرَ ۝۳۰﴾ له‌و باره‌وه چه‌ند ده‌قیك هاتوون، ئێمه چواریان لێ دێنین، كه له‌ رووی سه‌نه‌ده‌وه، ره‌نگه‌ تۆزێك باشت‌ر بن له‌وانی دیکه:

۱- {عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: إِنَّ الْوَلِيدَ بْنَ الْمُغِيرَةَ جَاءَ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ فَقَرَأَ عَلَيْهِ الْقُرْآنَ، فَكَانَتْ رَقًى لَهُ، فَبَلَغَ ذَلِكَ أَبَا جَهْلٍ فَأَتَاهُ، فَقَالَ: يَا عَمُّ! إِنَّ قَوْمَكَ يُرِيدُونَ أَنْ يَجْمَعُوا لَكَ مَالًا لِيُعْطَوْكَ، فَإِنَّكَ أَتَيْتَ مُحَمَّدًا لَتَعْرِضَ لِمَا قَبْلَهُ، قَالَ: قَدْ عَلِمْتُ قُرَيْشٌ أَنِّي مِنْ أَكْثَرِهَا مَالًا، قَالَ: فَقُلْ فِيهِ قَوْلًا يَبْلُغُ قَوْمَكَ أَنَّكَ مُنْكَرٌ لَهُ، قَالَ: وَمَاذَا أَقُولُ؟ فَوَاللَّهِ مَا فِيكُمْ رَجُلٌ أَعْلَمُ بِالشَّعْرِ مِنِّي، لَا يَرْجَرُهُ وَلَا بِقَصِيدِهِ مِنِّي، وَلَا بِأَشْعَارِ الْجَنِّ، وَاللَّهِ مَا يُشْبِهُ هَذَا الَّذِي يَقُولُ شَيْئًا مِنْ هَذَا، وَوَاللَّهِ إِنَّ لِقَوْلِهِ الَّذِي يَقُولُ لِحَلَاوَةٍ، وَإِنَّ عَلَيْهِ لَطَلَاوَةً، وَإِنَّهُ لِمُثَمِّرٌ أَعْلَاهُ مُغْدِقٌ أَسْفَلَهُ، وَإِنَّهُ لَيَعْلُو وَمَا يَعْلَى، وَإِنَّهُ لَيَحْطُمُ مَا تَحْتَهُ، قَالَ: وَاللَّهِ مَا يَرْضَى قَوْمَكَ حَتَّى تَقُولَ فِيهِ، قَالَ: فَدَعْنِي أَفْكُرْ، فَلَمَّا فَكَّرَ، قَالَ: هَذَا سِحْرٌ يُؤْتَرُ، يَأْتُرُهُ عَنْ غَيْرِهِ، فَزَلْتُ قَوْلَهُ تَعَالَى: ﴿ذَرْنِي وَمَنْ خَلَقْتُ وَحِيدًا ۝۱۱ وَجَعَلْتُ لَهُ مَالًا مَمْدُودًا ۝۱۲ وَبَنِينَ شُهُودًا ۝۱۳ وَمَهْدَتْ لَهُ تَمَهِيدًا عَلَيْهَا تِسْعَةَ عَشَرَ ۝۳۰﴾ { (أَخْرَجَهُ: الْوَاحِدِي فِي أَسْبَابِ النُّزُولِ: ص ۲۹۵، وَالْحَاكِمُ فِي الْمُسْتَدْرَكِ: ج ۲، ص ۵۰۷، ۵۰۶، وَعَنْهُ الْبَيْهَقِيُّ فِي شُعَبِ الْإِيمَانِ: ص ۱۳۳، وَدَلَالِلُ النَّبُوءَةِ: ج ۲، ص ۱۹۹، قَالَ مَوْلَانَا الْإِسْتِيعَابُ فِي بَيَانِ الْأَسْبَابِ: وَهَذَا سُنْدٌ ضَعِيفٌ، قَالَ: الْحَاكِمُ: هَذَا حَدِيثٌ صَحِيحٌ عَلَى شَرْطِ الْبُخَارِيِّ وَمُسْلِمٍ وَلَمْ يَخْرُجَاهُ وَوَافَقَهُ الْذَهَبِيُّ)، كَهَوَاتِهِ: رَاجِعِي هَاهُنَا لَهُ رِوَايَاتٌ سَهْنَه‌ده‌كه‌یه‌وه.

واته: له‌ عه‌بدووللای کورێ عه‌باسه‌وه ﷺ گێردراوه‌ته‌وه، كه وه‌لیدی کورێ موغیره‌ هاتوه‌ بۆ لای پێغه‌مبه‌ر ﷺ و ته‌ویش قورئانی به‌سه‌ردا خوێندۆته‌وه‌و ته‌ویش دلێ بۆی نه‌رم بووه‌، ته‌وه‌ش به‌ ته‌بوو جه‌هل گه‌یشتۆته‌وه‌و هاتوه‌ بۆ لای و گوتوویه‌تی: ئە‌ی مامه‌! خه‌لكه‌كه‌ت پێیان وایه‌ پاره‌ت بۆ كۆ بكه‌نه‌وه‌و بتده‌نێ، چونكه‌ تۆ چووێه‌ لای موحه‌مه‌د و ته‌ماعت له‌وه‌دایه‌ كه‌ له‌لایه‌تی، (واته: لێی به‌هره‌مه‌ند بی له‌ رووی ماددییه‌وه‌)، وه‌لیدی کورێ موغیره‌ش

گوتوو یه تی: قورہیش ده زانن که من له هه موویان مال و سامانم زیاتره! ئه ویش گوتی: که واته قسه یه کی وا له باره ی موحه ممه دو قور ئانه وه بکه، که بگاته وه خه لکه که ت و بزائن تو نکوولی لی ده که ی، (نکوولی که ری، وی و رقت لیته تی)، ئه ویش گوتی: سویند به خوا هیچ پیاویکتان تیدا نیه له من له شاعر شاره زاتر بی و، هیچ کامیکتان تیدا نیه له من له ره جه زو قه صید (که دوو جووری شاعرن)، شاره زاتر بی و، له من شاره زاتر بی له شاعر کانی جند، به خوا ئه وه ی ده یلی وه ک هیچ کام له وانه ناچی و، سویند به خوا ئه وه ی ده یلی، زور شیرینه و، زور پاراوه یه، وه ک دره ختی که وایه که سهره که ی زور بهرداره و، خواریشی زور به ره مداره و، ئه و قسه یه ی ئه و ده یلی بهرز ده بیته وه و سهر ده که وی و، هیچ قسه یه ک به سهریدا سهرناکه وی و، ههر قسه یه ک بکه ویته به رانه ری تیکی ده شکینی، ئه بوو جه هلیش ده لی: ئاخر خه لکه که ت رازی نابن، ههر ده بی قسه یه کی له دژ بکه ی، ئه ویش ده لی: لیم گهری با بیر بکه مه وه، کاتیک بیر ده کاته وه ده لی: ئه مه جادوو یه و له جگه له خویه وه ده یگپر یته وه، ئیدی له و باره وه ئه و ئایه ته موباره کانه دابه زین: ﴿ذَرْنِي وَمَنْ خَلَقْتُ وَحِيدًا ۝۱۱ وَجَعَلْتُ لَهُ مَالًا مَمْدُودًا ۝۱۲ وَبَنِينَ شُهُودًا ۝۱۳ وَمَهْدُتٌ لَهُ، تَمْهِيدًا عَلَيْهَا تِسْعَةَ عَشَرَ ۝۳۰﴾.

۲- ههر له و باره وه ئه م ریوایه ته ش دینین: {عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: ثُمَّ إِنَّ الْوَلِيدَ بْنَ الْمُغِيرَةَ اجْتَمَعَ إِلَيْهِ نَفَرٌ مِنْ قُرَيْشٍ، وَكَانَ ذَا سَنٍ فِيهِمْ، وَقَدْ حَضَرَ الْمَوْسِمَ فَقَالَ لَهُمْ: يَا مَعْشَرَ قُرَيْشٍ، إِنَّهُ قَدْ حَضَرَ هَذَا الْمَوْسِمَ، وَإِنَّ وُفُودَ الْعَرَبِ سَتَقْدَمُ عَلَيْكُمْ فِيهِ، وَقَدْ سَمِعُوا بِأَمْرِ صَاحِبِكُمْ هَذَا، فَأَجْمِعُوا فِيهِ رَأْيًا وَاحِدًا، وَلَا تَخْتَلِفُوا فَيَكْذِبَ بَعْضُكُمْ بَعْضًا، وَيَرُدَّ قَوْلَكُمْ بَعْضُهُ بَعْضًا، فَقَالُوا: يَا أَبَا عَبْدِ شَمْسٍ، فَقُلْ وَأَقِمْ لَنَا رَأْيًا نَقُولَ بِهِ، فَقَالَ: بَلْ أَنْتُمْ فَقُولُوا أَسْمَعُ، فَقَالُوا: نَقُولُ كَاهِنٌ، فَقَالَ: لَا وَاللَّهِ مَا هُوَ بِكَاهِنٍ، لَقَدْ رَأَيْنَا الْكُهَّانَ فَمَا هُوَ بِرَمَزَمَةِ الْكَاهِنِ وَلَا سَجْعِهِ، فَقَالُوا: فَتَقُولُ: مَجْنُونٌ، قَالَ: مَا هُوَ بِمَجْنُونٍ، لَقَدْ رَأَيْنَا الْجُنُونَ وَعَرَفْنَا، فَمَا هُوَ بِخُنْفِهِ، وَلَا تَخَالَجِهِ، وَلَا وَسْوَستِهِ، فَقَالُوا: فَتَقُولُ: شَاعِرٌ، قَالَ: مَا هُوَ بِشَاعِرٍ، لَقَدْ عَرَفْنَا الشُّعْرَ كُلَّهُ رَجَزَهُ وَهَزَجَهُ وَقَرِيضَهُ وَمَقْبُوضَهُ وَمَبْسُوطَهُ، فَمَا هُوَ بِالشُّعْرِ، قَالُوا: فَتَقُولُ: سَاحِرٌ، قَالَ:

مَا هُوَ بِسَاحِرٍ، لَقَدْ رَأَيْنَا السُّحَارَ وَسِحْرَهُمْ، فَمَا هُوَ يَنْفُثُهُمْ وَلَا عَقْدِهِمْ، قَالُوا: فَمَا نَقُولُ يَا أَبَا عَبْدِ شَمْسٍ؟ قَالَ: وَاللَّهِ إِنَّ لِقَوْلِهِ لَحَلَاوَةً، وَإِنْ أَصْلُهُ لَعَدِيقٌ، وَإِنْ فَرَعُهُ لَجُنَادَةٌ (قَالَ ابْنُ هِشَامٍ: وَيُقَالُ لَعَدِيقٌ)، وَمَا أَنْتُمْ بِقَائِلِينَ مِنْ هَذَا شَيْئًا إِلَّا عَرِفَ أَنَّهُ بَاطِلٌ، وَإِنْ أَقْرَبَ الْقَوْلِ فِيهِ لَأَنْ تَقُولُوا سَاحِرٌ، جَاءَ بِقَوْلٍ هُوَ سِحْرٌ يُفَرِّقُ بِهِ بَيْنَ الْمَرْءِ وَأَبِيهِ، وَبَيْنَ الْمَرْءِ وَأَخِيهِ، وَبَيْنَ الْمَرْءِ وَزَوْجَتِهِ، وَبَيْنَ الْمَرْءِ وَعَشِيرَتِهِ، فَتَفَرَّقُوا عَنْهُ بِذَلِكَ، فَجَعَلُوا يَجْلِسُونَ بِسَبْلِ النَّاسِ حِينَ قَدِمُوا الْمَوْسِمَ، لَا يَمُرُّ بِهِمْ أَحَدٌ إِلَّا حَذَرُوهُ إِيَّاهُ، وَذَكَرُوا لَهُمْ أَمْرَهُ. فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى فِي الْوَلِيدِ بْنِ الْمُغِيرَةِ وَفِي ذَلِكَ مِنْ قَوْلِهِ: ﴿ذَرْنِي وَمَنْ خَلَقْتُ وَحِيدًا﴾ وَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى فِي النَّفَرِ الَّذِينَ كَانُوا مَعَهُ يُصَنِّفُونَ الْقَوْلَ فِي رَسُولِ اللَّهِ ﷺ، وَفِيمَا جَاءَ بِهِ مِنَ اللَّهِ تَعَالَى: (كَمَا أَنْزَلْنَا عَلَى الْمُقْتَسِمِينَ: ﴿الَّذِينَ جَعَلُوا الْقُرْآنَ عِضِينَ﴾ ٩١) فَوَرَيْكَ لَنَسْأَلَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٩٢﴾ حَجَرَ، فَجَعَلَ أُولَئِكَ النَّفَرُ يَقُولُونَ ذَلِكَ فِي رَسُولِ اللَّهِ ﷺ لِمَنْ لَقُوا مِنَ النَّاسِ، وَصَدَرَتْ الْعَرَبُ مِنْ ذَلِكَ الْمَوْسِمِ بِأَمْرِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ، فَانْتَشَرَ ذِكْرُهُ فِي بِلَادِ الْعَرَبِ كُلِّهَا (قُلْنَا وَهَذَا سَنَدٌ ضَعِيفٌ شَيْخُ بْنُ إِسْحَاقَ مَجْهُولٌ وَهُوَ عِنْدَ الطَّبْرِيِّ فِي جَامِعِ الْبَيَانِ: ج ٢٩، ص ٢٦).

واته: عہدوللای کوری عہبباس ﷺ گپراویہ تہوہ کہ وہ لیدی کوری موغیرہ، لہ گہل کومہ لیک لہ زلہ زلانی قورہیش، کہ تہو لہ ہموویان بہ تہمہ نترو خاوہن پیگہ تر بوو، دانیشت، لہ کاتی کدا کاتی حہ ج و عومرہ ہاتبوہ پیشتی، بہ پیی عادت و نہریتی سہر دہمی نہ فامیی ہوزی قورہیش و عہرہ بہ کان، وہ لیدی کوری موغیرہ گوتی: شانده کانی عہرہ ب دین بو لاتان و ہہوالی تہو ہاوہ لہ شتانیان بیستوہ، (واتہ: موحمہد ﷺ)، بویہ لہ سہر یہک را کوہبنہ وہو، باراجیاییتان نہ بی، ہہندیکتان ہہندیکتان بہ درو دابنیں و، ہہندیکتان قسہی ہہندیکتان ہہلبوہ شیننہوہ، گوتیان: تہی بابی عہدو شہمس تو پایہ کمان پی بلی، تا کو ئیمہش تہ بہ نینی بکہین و پیی ہہلسین، تہویش گوتی: ئیوہ بیلین: منیش گوتیان بو دہ گرم، داخو راتان چییہ؟

گوتیان: دہلین: کاہینہ (فالچیہ)، گوتی: کاہین نیہ، ئیمہ کاہینہ کامان بینون، تہوہ قسہ کردن و زہمزہ مہو دہنگہ دہنگی کاہینان نیہ.

گوتیان: دەلّین: شیتە، گوتی: شیت نیه، شیتی مان بینووە دەزانین، ئەو
وێك شیتان حالەتی تەنگەنەفەسی و، حالەتی وەسوەسە کردن و هاوسەنگی
تیکچووونی نیه.

گوتیان: دەلّین: شاعیرە، گوتی: شاعیریش نیه، شاعر دەزانین بە هەموو
جۆرەکانی شاعیرەو، (رجزی و (هزج)ی و (قَریض)ی و (مَقْبُوض)ی و (مَبْسُوط)
ی، (ئەمانە جۆرەکانی شاعیرن بە عەرەبی)، ئەو قسەیهی ئەو دەلّی شاعر نیه.

گوتیان: دەلّین: جادووگەرە، گوتی: جادووگەریش نیه، جادووگەرمان بینوون،
جادووگەرمان بینووە، فووکردنیان و گری لە شت دانیشیانمان بینووە.

گوتیان: ئەو ئەبوو عەبدو شەمس تۆ چی دەلّی؟

گوتی: سویند بە خوا ئەو قسەیهی دەلّی، (واتە: قورئان) زۆر شیرینه،
بنکەکە زۆر بەرھەمداوە، بەرو میوەکەشی نیزیکیوە، ئیوە هیچ کام لەو قسانە
لە بارەیهووە ناکەن، مەگەر دەزانری کە قسەیهکی بێ بنەمایە، بەلام نیزیکیترین
قسە کە لە بارەیهووە بکەن، ئەوێهە بلّین: جادووگەرە، چونکە کوپرو بابان لێک
دەکات، براو برا لێک دەکات، پیاوو ژنان لێک دەکات، پیاوو خزمانی لێک دەکات،
ئیدی بلاو بوون و ئەو قسەیان تەبەننی کردو، کاتییک کاتی حەج و عومرە
هات، بە لای هەر کەسێکدا تێپەریبووان، دەیانترساندو، ئەوێان بوو باسەکرد
کە ئەو جادووگەرە، ئنجا خوا ﷻ لە بارە وەلیدی کوپری موغیرەو، ئەو
ئایەتانە ناردنە خوار: ﴿ذَرْنِي وَمَنْ خَلَقْتُ وَحِيدًا ۝١١﴾، لە بارە ئەوانەشەو
کە لەگەڵی بوون، لە بارە پیغمبەری خوا ﷻ و لە بارە قورئانەو، قسەکانی
خۆیانیان پۆلّین دەکردن، ئەم سێ ئایەتە سوورەتی (الحجر) هاتنە خوار:
﴿كَمَا أَرْسَلْنَا عَلَى الْمُقْتَسِمِينَ ۝٩٠ الَّذِينَ جَعَلُوا الْقُرْآنَ عِضِينَ ۝٩١ فَوَرَّيْكَ
لَسَّٰلَتْهُمْ أَجْمَعِينَ ۝٩٢﴾، واتە: وێك دامانبەزاندە سەر دابەشکەران، ئەوانە
قورئانیان بەش بەش کرد، سویند بە پەرورەدگارت لە هەموویان دەپرسینەو،

واته: پوئينيان ده كرد: جادوويه، كاهينه، شيعره، نجا ته وانه هر كاتيك ده گه يشتنه خلك، تهو قسه يان ده كردو، له دواي تهو مهوسيمه ي تهو سآله وه، ناوو ناوبانگي پيغه مبهري خوا ﷺ بلاو بووه، (هه لبه ته زياتر به لايه ني خراپه و نه ريني دا).

۳- رپوايه تيكې ديكه ش له باره ي تهو رسته موباره كه وه: ﴿إِنَّهُ فَكَرَ وَقَدَّرَ﴾، دينين، له قه تاده وه، ده لي:

(رَعَمُوا أَنَّهُ قَالَ: وَاللَّهِ لَقَدْ نَظَرْتُ فِيمَا قَالَ الرَّجُلُ، فَإِذَا هُوَ لَيْسَ بِشَعْرٍ، وَإِنَّ لَهُ لَحَلَاوَةً، وَإِنَّ عَلَيْهِ لَطَلَاوَةً، وَإِنَّهُ لَيَعْلُو وَمَا يُعْلَى، وَمَا أَشْكُ أَنَّهُ سِحْرٌ، فَأَنْزَلَ اللَّهُ فِيهِ: ﴿فَقِيلَ كَيْفَ قَدَّرَ﴾ ٢٠ ﴿ثُمَّ نَظَرَ﴾ ٢١ ﴿ثُمَّ عَبَسَ وَبَسَرَ﴾، قَبَضَ مَا بَيْنَ عَيْنَيْهِ وَكَلَجَ) ٢٢.

قه تاده گوتوويه تي: پيان و ابووه خوا لهو باره وه فهرموويه تي: ﴿إِنَّهُ فَكَرَ وَقَدَّرَ﴾، كه وه ليدى كورې موغيره گوتوويه تي: سهرنجي تهو قسه يه م داوه كه تهو پياوه ده لي، ته ماشام كرد شيعر نيهو، ته ماشام كردوه شيرينا يه تي هه يه و، جواني و په ونه قى هه يه و، سهرده كه وي و هه رگيز ژير ناكه وي، به لام دوو دليش نيم كه جادوويه، ئيدى لهو باره وه خوا ته وه ي نارده خوار: ﴿فَقِيلَ كَيْفَ قَدَّرَ﴾ ٢٠ ﴿ثُمَّ نَظَرَ﴾ ٢١ ﴿ثُمَّ عَبَسَ وَبَسَرَ﴾، واته: نيوچه واني گرژ كرد.

۴- هه ر لهو باره وه تهو ده قه ش دينين: كه خوا ده فهرموي: ﴿ذَرْنِي وَمَنْ خَلَقْتُ وَحِيدًا﴾ ١١ ﴿لَهُ مَنْ وَهُوَ كَهَسَه بگه ري كه به ته نيا دروستم كردوه، ياخود: به تاك دروستم كردوه، هه ردووك و اتايه كه ي هه ن: (عَنْ مُجَاهِدٍ رَحِمَهُ اللَّهُ قَالَ: نَزَلَتْ فِي الْوَلَدِ بْنِ الْمُغِيرَةِ، وَكَذَلِكَ فِي الْخَلْقِ كُلِّهِمْ: ﴿ذَرْنِي وَمَنْ خَلَقْتُ وَحِيدًا﴾ ١١) ١٢.

(١) جامع البيان: ج ٢٢، ص ٩٨، قلنا: وهذا مرسل صحيح الإسناد، الاستيعاب في بيان الأسباب: ج ٣، ص ٤٩٧-٤٩٩.

(٢) جامع البيان: ج ٢٩، ص ٩٦، قلنا: وهذا مرسل صحيح الإسناد، وذكره السيوطي في الدر المنثور: ج ٣، ص ٣٢٩، وزاد نسبه لعبد بن حميد وابن المنذر وابن أبي حاتم.

واتە: موحاممەد گوتتوویەتی: ئەو لە بارە وەلیدی کۆری موغیرەو لە بارە تیکرایی خەلکەو، هاتۆتە خواری، واتە: وەلیدی کۆری موغیرەو جگە لە ئەویش دەگریتەو، چونکە خوا هەموویانی بە تاک دروستکردوون، بەو واتایە کە دروستی کردوون، تەنیا بوو، بەلام ئەگەر مانای ئەو بێ: کە خوا دروستیکردووە لە نیو خەلکدا، تاکەو، کۆمەلێک شتی پێداو لە نیو خەلکە کەیدا تاک بۆتەو، دیارە هەر وەلید دەگریتەو، هەر وەها کە سیکی دیکە وەک وەلیدی بێ دەگریتەو.

مانای گشتیی ئایەتەکان

سەرەتا خوا ﷻ دەفەرموی: (بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ) بە ناوی خۆی بە بەزەیی بەخشنە، واتە: دەستپێکردنم بە ناوی خۆی، کە ئەو شەمە بەستی ئەو یە:

۱- ئەم کارە تەنیا بۆ خوا دەکەم.

۲- ئەم کارە بە پێی شەری خوا دەکەم.

۳- ئەم کارە بە توانا و یارمەتی خۆی توانا دار دەکەم.

۴- ئەم کارە بۆ هێنانەدی پەزنامەندی خوا ئەنجام دەدەم.

﴿يَا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ﴾ خوا ﷻ بانگی پێغەمبەری ﷺ خاتەم دەکات و بە: ﴿يَا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ﴾ دەیدوین، ئە سوورەتی پێشوو بە (يَا أَيُّهَا الْمُرْسَلُ)، دواندی، هەندیک لە زانیان (الْمُرْسَلُ وَالْمُدَّثِّرُ) یان بەیەک و اتا هێنان، واتە: کەسیک کە خۆی بە پۆشاکەکی داپۆشیو، بەلام وەک پێشتریش گوتم: وای تێدەگەم، کە (تَزْمَلُ) خۆ بە نوین و پێخەف داپۆشین بێ و، (الْمُرْسَلُ) یش ئەسلەکی (الْمُرْسَلُ) ه، واتە: کەسیک کە خۆی داپۆشیو بە نوین و پێخەف، بەلام (تَدُّرُ) خۆ بە پۆشاک

خۆ داپۆشینە، واتە: پۆشاکى سەرەوهى که لەسەر جلان لەبەر دەکرى، چونکه له (دِئار) هوه هاتوه، (شِعار) یش ئهو پۆشاکهیه که لهسەر پيست لەبەر دەکرى، (ما يلي الشَّعْر)، لهسەر پيست و مووهکان، بهلام (دِئار) ئهوهیه که بهسەر دیوی دهروهوی جهستهدا دهدری، بهسەر پۆشاکدا دهدری.

به ههرحال خوا پيغه مبهري خاتهم ﷺ ليرهدا ده دوینى، به پيى ئهو حالتهی لهسهرى بووه که بریتی بووه له: خۆ داپۆشینی به پۆشاکێک، یاخود: پۆشاک له خۆوه پيچانیکی، ئنجا ئهمه جورێک له لاواندنهوهو دلخۆشکردن و میهره بانیی لهگهڵ نواندنی تیدایه، به عه پهبی پيى دهگوتری: (مُلاطفة) واته: لوتف و میهره بانیی لهگهڵ نواندن.

وهك گێراوه تهوه:

پيغه مبهري خوا ﷺ رۆژێک دهچى بۆ مالى فاتيمه ی کچی، که هاوسهره که ی عهلى کوری ئه بی تالیبی ئاموزای بووه (خوا لیان رازی بی)، پيغه مبهري خوا ﷺ لی ده پرسى عهلى له کوێه؟ فاتيمه ش ههوالی پیده دا که یه کدیان تووره کردوه و زویر بووه، چۆته مزگهوت، که دهچى ته ماشا دهکات عهلى لهسهر زهوی مزگهوته که پالکتهوتوه و پاکشاه، گل و خۆل به تهنیشتهوه نووساوه، پيى دهفرموى: (قُمْ يَا أَبَا تُرَابٍ)، ههلسه هه ی بابی گل، واته: گلت پيوه نووساوه، که ئهمه جورێک له (مُلاطفة) و لاواندنهوهو دلخۆشکردن و میهره بانیی لهگهڵ نواندنه، ئنجا دواى ئهو جۆره بانگکردنه، ليرهدا خوا ﷺ ههوت ئهرك و فرمان ئاراسته ی پيغه مبهري که ی دهکات:

۱- ﴿قُمْ﴾، فرمانی یه که م: ههلسه، ههلسان دهگونجى مه بهست پيى مانا رواله تیه که ی بی، واته: ههلسه و له جیگا وه ره ده ری و رامه کشی، دهشگونجى مه بهست پيى مانا مهعنه و ییه که ی بی، واته: خۆت گورج و گۆل بکه و بریار بده، ئیراده ی خۆت بجهگه پ.

۲- ﴿فَأَنْذِرْ﴾، فەرمانی دووهم: یه کسەر دواى هه‌ڵسان و بریاردان، و خو گورج و گۆل کردنت، وریا بکهوه و بترسینه نه‌یفه‌رموووه کى بترسینى، واته: خه‌لك به گشتى بترسینه، وریایان بکهوه که سه‌ره‌نجامىك چاوه‌پریان ده‌کات، به‌پى جوړى گوزه‌راندنى ژيانى دنیاىيان، خه‌لك وریا بکهوه و بترسینه، لییان حالى بکه، که مروف، وه‌ك ئاژه‌ل و دروستکراوه‌کانى دیکه، ته‌نیا بو ئه‌م قوناغه‌ی ژيان دروست نه‌کراوه، به‌لكو لی‌ره دانراوه بو تاقیکردنه‌وه، به‌لام دواى قوناغى دیکه چاوه‌پى ده‌کهن، که قوناغى به‌رزه‌خه، پاشان قیامه‌ته، دواى نیشه‌جى بوونه، ته‌گه‌ر پروادارو چاکه‌کار بووبى له به‌هه‌شت داو، ته‌گه‌ر ببیروا خراپه‌کار بووبى، یاخود پرواشى هه‌بووبى، به‌لام زور خراپه‌کار، له گوناوه‌کانى پاك نه‌بووبیته‌وه، له دۆزه‌خدا، تاكو پاك ده‌بیته‌وه.

۳- ﴿وَرَبَّكَ فَكَبِّرْ﴾، فەرمانى سییه‌م: په‌روه‌ردگاریشته به‌گه‌وره‌ بگه‌ره، به‌گه‌وره‌ گرتنى په‌روه‌ردگار واته: به‌ دل خواى په‌روه‌ردگارت به‌ په‌هایى به‌گه‌وره‌ بزانه و، به‌ زمان ته‌عبیر له‌وه بکه، که له دل و عه‌قل و هوشتدا جیگیر بووه‌و، به‌ کرده‌وه‌ش له دنیاى واقیعدا گه‌وره‌یى و مه‌زنای په‌های خوا، له ژيانى خو‌تدا به‌رجه‌سته بکه، که‌واته: ﴿وَرَبَّكَ فَكَبِّرْ﴾، په‌روه‌ردگارت به‌گه‌وره‌ بگه‌ره، واته: به‌ دل و به‌ زمان و به‌ کرده‌وه‌، هه‌لبه‌ته که ده‌فه‌رموى: به‌گه‌وره‌ بگه‌ره، بیگومان خوا هه‌ر گه‌وره‌یه، به‌لام یانى: تو ده‌ركى گه‌وره‌یى خوا بکه، هه‌م به‌ عه‌قل و دل، هه‌م به‌ زمان ده‌رى ببه‌ره، هه‌م به‌ کرده‌وه‌ش ته‌وه له خو‌تدا به‌رجه‌سته بکه.

۴- ﴿وَبِأَبْكَ فَطَهِّرْ﴾، فەرمانى چواره‌م: پۆشاکه‌که‌شته پاك بکه‌وه، پۆشاک پاککردنه‌وه، هه‌م مانای رواله‌تیی هه‌یه، که به‌رگ و پۆشاکت خاوین بى، هه‌م مانای مه‌عنه‌وییشى هه‌یه، وه‌ك له هه‌موو زمانان دا هه‌یه، له کوردییدا ده‌لى: فلانکەس دامینى پاكه، په‌ریزی پاكه، فلانکەس پۆشاک پاكه، مه‌به‌ستیان پۆشاکى رواله‌تیی نیه، واته: کردارو په‌فتارو ئاکارى پاك و چاکه، لی‌ره‌ش هه‌ردوو واتایه‌که ده‌گریته خو‌ی، هه‌لبه‌ته پاك و خاوینى رواله‌تیی، په‌یوه‌ستیشه به‌ پاك و خاوینى ده‌روونی و مه‌عنه‌وییه‌وه، هه‌ر که‌سێك له ناخیدا پاك بى، ناخه‌که‌ی پالى پیوه ده‌نى، رواله‌تى خو‌شى پاك رابگرى.

وہک زانایانی دەر ووناس و کۆمەئناس دەلێن: ئەوہ راستییەکی زانستیە، ئەو کەسە ی ناخی پیس بێ، دەر بەست نیە، پۆلەتیشی پیس بێ، بەلێ جاری وا ھەبە کەسێک بە پۆلەت خۆی پاک و خاوین رادەگرێ، بەلام ناخیشی پیسە، بەلام ئەوہ ھەر شتێکی کاتیە، ئەگەر نا کەسێک دەتوانێ بەردەوام بێ لەسەر پاک و خاوین راگرتنی پۆلەتی، کە ناخیشی پاک بێ، ناخیشی بە چی پاک دەبێ؟ بە ئیمان و تەقواو لە خوا نزیکیی، ھەر وەک بە کوفرو ستەم و سیفەتە خراپەکان، ناخی مرووف پیس دەبێ و، ئەو کاتە دەر بەست نابێ پۆلەتە کەشی پیس بێ.

زۆر کەس وادەزانێ کە خەلکی پۆژئاواو پۆژھەلات، ئەوانە ی ئەھلی کوفرن، زۆر پاک و خاوین، بەلام کەسێک لە گەلیان تێکەڵ بێ لە نزیکەوہ، ئنجا دەزانێ کە بۆنی ناخۆشیان لێ دێ و پۆلەتێکی زۆر رووکەشی خۆیان پاک رادەگرن، بەلام زۆریان ھەر بە ئاو تارەت ناگرن و لە ئەنجامی ئەوہدا چاک خاوین نابنەوہ، ھەر وەھا پیاوہکان خۆیان سوننەت ناگەن و گەلێک شتی دیکەش، بۆ وینە: خۆیان نا پارێزن لە خواردنەوہو خواردنە پیسەکان: لە شەپاب و گوشتی بەرازو جوړەکانی جێرو جانەوہر، قایرۆسی کۆرۆنا، زۆر لە شارەزایان دەلێن: لە خواردنی گوشتی شەمشەمە کوێرە (الخفاش)، (لە ھەندێ شوێن چە کچە کیلە ی پێ دەلێن)، لەوہوہدا کەوتوہ، ھەر وەھا لە خواردنی قالۆنچەو مارو دوو پشک ئەو شتە پیسانەوہ، بەلام ئینسانی مسوڵمان و پروادار ھەر لە رێوہ ھەموو شتێکی پیسی لێ قەدەغە یە، خوا دەفەرموێ: ﴿وَيَحِلُّ لَهُمُ الطَّيِّبَاتُ وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ الْخَبِيثَ﴾ (۱۵۷) ﴿الْأَعْرَافِ﴾، واتە: پیغەمبەری خوا شتە پاک و چاکەکانیان بۆ حەلال دەکات و، شتە پیس و زیانبەخشەکانیان لێ قەدەغە دەکات.

۵- ﴿وَالرُّجْزَ فَاهْجُرْ﴾، فەرمانی پینجەم: واز لە (رُجْز) بێنە، (الرُّجْز) -أ- بە مانای گوناھو دێ، ب- بە مانای ھاوبەش بۆ خوا دانان دێ، ج- بە مانای بت و سەنەم پەرستی دێ، د- بە مانای ھەموو جوړەکانی پیسیش دێ، کە دەفەرموێ: ﴿وَالرُّجْزَ فَاهْجُرْ﴾، یانی: ھەرچی جوړی پیسییە، یاخود گوناخ و تاوانە، یان شیرک و بتپەرستی یە لێ دوور بکەوہوہ.

۶- ﴿وَلَا تَمْنُنْ تَسْتَكْبِرُ﴾، فەرمانى شەشەم: منەت مەكە، چونكە ئەو شتەى بەخشىوتە بە زۆرى دەزانى، ئەو رېكتىن و راستىن واتايە، ئەگەرنا چەند واتايەكى دىكەشى ھەن، وەك دوايى لە مەسەلە گىرەگەكاندا باسيان دەكەين، ﴿وَلَا تَمْنُنْ تَسْتَكْبِرُ﴾، (مَنْ عَلَيْهِ) واتە: چاكەيەك كە لەگەلدا كرد بووى، بەچاويدا دايەووەو باسيكرد، ﴿تَسْتَكْبِرُ﴾ (كَيْفَ) بە ماناي زۆر، (إِسْتِكْبَار) واتە: بە زۆر دانان، واتە: لەبەر ئەوێ بە شتێك ھاوکارى كەسيكت كردو، مالىكت پى بەخشيوە، لە سۆنگەى ئەووەو كە بە زۆرى دەزانى، منەتى لەسەر مەكە، ھەلبەتە ھەندىكيش گوتووایە: ﴿وَلَا تَمْنُنْ تَسْتَكْبِرُ﴾، واتە: ئەو چاكەو فەرمانبەريیەى بۆ خوا ئەنجامى دەدەى، پىت زۆر نەبى، ئنجا لە دلى خۆتدا جوړىك لە منەت لە دلىا پەيدا بى، بەلام من پىم وایە ماناي يەكەميان گونجاوترە.

۷- ﴿وَلِرَبِّكَ فَاصْبِرْ﴾، ئەمەش ئەرك و فەرمانى ھەوتەمە، واتە: خۆراگر بە بۆ پەرورەدگارت، واتە: لەبەر بەدەستھێنانى پەرەزەمەندى پەرورەدگارت خۆراگرو پشوو دريژ بە، كەم ھەووەلە مەبەو چىكلدانەت گچكە نەبى.

ئنجا خوا ﷻ لە سى ئايەتەكانى: (۸ - ۱۰)دا، باسيكى پۆژى دوايى دەكات، دەفەرموى: ﴿فَإِذَا نُقِرَ فِي النَّاقُورِ﴾، (النَّاقُور): برىتيە لە ھەر شتێك دەنگى لى بى، (نُقِرَ) واتە: پەنجەى لە شتێكداو زرينگەى لى ھات، (نُقِرَ) برىتيە لە پەنجەدان لە شتێك، ياخود شتێكى رەق لە شتێك رابكيشى، (النَّاقُور) برىتيە لەو كەپەنايەى فرىشتەيەك كە خوا ﷻ بۆ تەرخان كردو، فووى پيدا دەكات و، دەنگ و ھارژنىكى زۆر گەورەى لى دى.

لە ئايەتێكى دىكەدا دەفەرموى: ﴿فَإِذَا نُفِخَ فِي الصُّورِ نَفْخَةٌ وَاحِدَةٌ﴾ (۱۳) ﴿الْحَاقَّةُ، (الصُّور) برىتيە لە كەپەنا، بە عەرەبى (بوق)ى پى دەلێن، ئنجا ئايا چ شىوہيەكى ھەيە؟ ھەندى گوتووایە: بە شىوہى قۆچى ھەيوانە، گىرەگ ئەوہيە ئاميرىكە خوا فرىشتەيەكى بۆ تەرخانكردو و دوو جارەن فوو بە كەپەنادا دەكات، جارى يەكەم دواى فووى يەكەم، ئاخىر زەمان دەقەومى و، دواى جارى دووہم ئەم

گەردوونە دەپچریتەووە نامینى، یان بە جوړیكى دیکه دروست دەبیتەووە،
 وَهَكَذَا دەرموو: ﴿وَنُفِخَ فِي الصُّورِ فَصَعِقَ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ إِلَّا
 مَنْ شَاءَ اللَّهُ ثُمَّ نُفِخَ فِيهِ أُخْرَىٰ فَإِذَا هُمْ قِيَامٌ يَنْظُرُونَ﴾ (الزمر، فوو بە سووردا
 کرا، (واتە: بۆ جاری یەكەم) هەر كەس لە ئاسمانەكان و زەویدا هەیه مرد،
 جگە لەوێ خوا بیهوێ، دواى بۆ جارێكى دیکه فووێه كى دیکه پێدا کرا،
 هەموویان هەلسانەووە تەماشایان دەکرد.

لە دواى فووێ دووهم قیامت دەقەومى، وهك چۆن لە دواى فووێ یەكەم
 تاخیر زەمان و كووتایى هاتنى ئەم ژيانە ئەم گەردوونە، پروودەدا.

ئنجە دەرموو: هەر كاتێك فوو بە كەرەنادا کرا: ﴿فَذَلِكَ يَوْمَئِذٍ يَوْمٌ عَسِيرٌ
 لَّهُوٌ لَّهُوٌ رَّوَّزُهُ دَايَهُو، رَّوَّزِيكى سەخت و زەحمەتە، ﴿عَلَى الْكَافِرِينَ غَيْرُ يَسِيرٍ﴾،
 رَّوَّزِيكى سەخت و زەحمەتە لەسەر بێپروایان، ﴿غَيْرُ يَسِيرٍ﴾، نا ئاسانە، ئەمە
 هەر جەختکردنەوێ قورسێ و زەحمەتێ ئەو رَّوَّزیه لەسەر بێپروایان.

ئنجە خوا ﷻ لە بیست ئایەتەكانى: (۱۱ - ۳۰) دا، باسى یەكێك لە بێپروا
 سەركیش و كەللەپەق و نەسەلمێن و خۆبەزەلگەرەكانمان بۆ دەكات، كە زۆر بەى
 هەر زۆرى پروونكەرەوانى قورئان گوتووینە: (الوليد بن المغيرة) یە.

خوا ﷻ كۆمەڵێك لە چاكەكانى خۆى كە لەگەڵیدا كردوون، باس دەكات و
 دەخاتە پروو، دواى هەلۆیستی زۆر كەللەپەقەنەو، نەسەلمێنەو خۆبەزەلگەرەكانى ئەو
 لە بەرانبەر قورئاندا دەخاتە پروو، دوايش خوا ﷻ باسى سزای خۆى دەكات كە
 بۆ ئەو كافرە ملهپرو نەسەلمێن و خۆ بەزەلگەرى داناو، كە لەگەڵ ئەوێ شەدا
 زانیویەتى قورئان فەرمایشتى خواپەروو، دوورە لە قسەى مروڤەو، كە چى پڕواشی
 پى نەهێناو، بەلكو زۆرى بێكردۆتەووە پاماو، چ شتێك، چ تۆمەتێك پال
 بداتە لای قورئان و پیغەمبەرى خوا ﷻ، كە خەلكە سادە لەوح و فامكەلەكە،
 كلاًو لەسەر بنى و، چاوپێچكیان بخاتە سەرچاوو، قەناعەتیان پى بهینى پڕوا

بەوێ نەهێن، کە قورئان فەرمایشتی خۆیەو، پەيامێکە خۆی پەرورددگار بە
پێغمەبەری کۆتایی خۆی موحەممەد ﷺ دا ناردووێتی بۆ تیکرای مەروفاوەتی.

دەفەرموئ: ﴿ ذَرْنِي وَمَنْ خَلَقْتُ وَحِيدًا ۚ لَهْ مِنْ وَلَهْ وَكەسە گەڕێ کە بە
تەنیا دروستم کردو، ئنجا ئەم بە تەنیا دروستکردنە، واتە:

أ- تەنیا خۆم دروستمکردو، هێچکەس دەستی لە هێنانە دی دا نەبوو، کە ئەگەر ئەو
واتایە بێ، ئەو بە هەموو مەروفاوەکانی دیکەش هەر وایە، هەموو مەروفاوەکان هەر خوا
خولقاندوونی و هێناوێتی دی، ئەو ئەگەر (وحیداً) پەيوەست بێتەو بە بکەر (فاعل)
هەو کە خۆی پەرورددگار.

ب- بەلام ئەگەر (وحیداً) پەيوەست بێتەو بە بەرکار (مفعول) هەو، واتە: ئەو کەسە
دروستمکردو، بە شیوەیەکی تاک دروستم کردو، ئەو شیوەیەکی تاک هەیه لە نێو
خەڵکدا.

ئنجا شیوە تاکییەکی چی بوو؟:

۱- پیاویکی زۆر زمانزان و شارەزا بوو، وەك پێشتر لە هۆی هاتنە خوارەو کەیدا
باسمان کرد.

۲- زۆر شارەزای شیعەر بوو.

۳- زۆر ساماندار بوو.

۴- زۆر خاوەن پۆلەو وەچە بوو، هەندێک دەلێن: دوازدە کۆری بوون، هەندێک دەلێن:
یازدە بوون، هەندێک دەلێن: سێزدە بوون.

۵- پیاویکی قسە رویشتوو بوو و خەڵک چاک گوێی بۆ گرتو.

۶- پیاویکی بلیمەت بوو، بە بەلگەیی ئەوێ کاتێک لە قەومەکی خۆی دەپرسی؟ ئێو
چۆن تەماشای قورئان دەکەن؟ ئەوانیش دەلێن: جادووێ، دەلێ: نەخیر، بە قسە

جادو و گه‌ران ناچێ، ده‌لێن: کاهینه، ده‌لێ: نه‌خێر من شاره‌زای کاهینانم، ئه‌و قسه‌یه به‌ هی کاهینان ناچێ، ده‌لێن: شیعره ده‌لێ: له قسه‌ی شاعیرانیش ناچێ، ده‌لێن: قسه‌ی شیتانه، ده‌لێ: نه‌خێر وه‌ک قسه‌ی شیتان ناچێ.

دوایی ئه‌وان ده‌لێن: ئه‌دی چیه؟ ده‌لێ هیچ کام له‌وانه نیه، به‌لام بۆ چه‌واشه‌کردنی خه‌لکی، وا باشه بلێن: جادوو یه، ئه‌وه‌ش مانای وایه پیاوێکی بلیمه‌ت و شاره‌زاو سه‌رناس و حه‌قیقه‌تزان بووه، به‌لام به‌داخه‌وه زانیی بۆ راستیه‌کان نه‌بۆته هۆی ئه‌وه‌ی پێی خوا بگریته به‌ر، بۆچی؟ چونکه زانیارییه‌کانی ته‌نیا زانیارییه‌ک بوون له‌عه‌قڵیدا بوون و تیکه‌ل به‌ دڵ و ده‌روونی نه‌بوون و، نه‌بوونه قه‌ناعه‌تێکی نێو دڵی، بۆیه‌ش نه‌بوونه هۆی ئه‌وه‌ی دڵه‌که‌ی راده‌ستی خوا بێ.

ئنجا ده‌فه‌رموی: ﴿ذَرْنِي وَمَنْ خَلَقْتُ وَحِيدًا﴾، له‌ من و له‌و که‌سه‌ گه‌رێ که به‌ ته‌نیا، به‌ تاك دروستم‌کردوه، ﴿وَجَعَلْتُ لَهُ مَالًا مَمْدُودًا﴾، مāl و سامانیکی دوورو درێژو فراوانم بۆ په‌خساندوه، هه‌ندێك له‌ زانیان ده‌لێن: مه‌به‌ست ئه‌وه‌یه زه‌ویی و زاریکی زۆری بووه‌و پانتاییه‌کی زۆری هه‌بووه، هه‌ندێکیش ده‌لێن: مه‌به‌ست ئه‌وه‌ بووه‌ مāl و سامانیك بووه، به‌رده‌وام به‌ره‌مه‌ی بۆ هاتۆته‌وه، ﴿وَبَيْنَ شُهُودًا﴾، هه‌روه‌ها کورانیکی ئاماده، کورانیك هه‌میشه له‌ کۆرو مه‌جلیسه‌که‌یدا ئاماده‌ بوون، له‌به‌ر ئه‌وه‌ی بابیان سه‌روه‌ت و سامانی زۆر بووه، پێویستی به‌وه نه‌ده‌کرد بپۆن بۆ سه‌فه‌رو بازرگانیی و مامه‌له‌و کاسبیی، (شُهُود) کۆی (شَاهِد)ه، به‌ مانای (حَاضِر) واته: هه‌میشه ئاماده‌بوون له‌ کۆرو مه‌جلیسه‌که‌یدا.

﴿وَمَهَّدْتُ لَهُ تَمْهِيدًا﴾، ئاماده‌سازیم بۆ کرد، به‌ ئاماده‌سازیه‌کی باش، واته: زه‌مینه‌م بۆ خوشکرد زه‌مینه‌ی سه‌روه‌تمه‌ندی، زه‌مینه‌ی ده‌وله‌مه‌ندی، زه‌مینه‌ی قسه‌رپۆشتووپی و، خاوه‌ن پێگه‌ی کۆمه‌لایه‌تی و سیاسیی بوون له‌نێو

کۆمەلگاکەى خۆیدا، ﴿ثُمَّ يَطْمَعُ أَنْ أَزِيدَ﴾، دوایش تەماعى ئەوەى ھەیه، ھەر بۆى زیاد بکەم، ﴿كَلَّا إِنَّهُ كَانَ لِإِيْتِنَاعِنَا عَنِ الدُّهُنِ﴾، با واز بێنى (لەو جوړه بیرکردنەووەو خەیاڵپلاوہ)، چونکە ئەو نەسەلەمێن بوو بەرانبەر بە ئایەتەکانى ئیمە، (عَنِيد) واتە: دوژمنکار، واتە: ناحەزو دوژمنکار بوو بەرانبەر بە ئایەتەکانى ئیمە.

﴿سَأُرْهِقُهُ صَعُودًا﴾، لەمەودوا بە ھەورازى ھەلەدەگیرم، (إِرْهَاق) بریتى ھەوى کەسێک ھالەتیک لەسەر کەسێک پێویست بکات و ناچارى بکات، ئەویش لە بن ئەو ھالەتەدا زۆر ناپەھەت بێ، (رَهَقَ) بە مانای (غَشِيَان) و داپۆشینی بەلایەك، گرفتیک، دى بۆ کەسێک، (إِرْهَاق) لەسەر کێشى (إِفْعَال) واتە: کەسێک ئەوەى پێ بکات، (صَعُود) یش واتە: دەروویەکی سەخت، یاخود ھەورازێکی بەرز، کە ھەندیک لە زانیان و ڕوونکەرەوانى قورئان دەلێن: خوا لە دۆزەخدا سزایەکی بۆ داناو، بریتى ھەوى بە شاخێکی بەرز ھەلەدەگەڕێ تاکو دەگاتە سەرى، دوایى لەسەر ڕا خلۆر دەبێتەووەو، جارێکی دیکە دەبێ تێھەلچێتەووەو بەو شیوەیە بەردەوام بێ.

یاخود: ﴿سَأُرْهِقُهُ صَعُودًا﴾، واتە: لەمەودوا تووشى سزاو ئازاریکی سەختى دەکەم، وێنەى بە شاخ و بە ھەورازى سەخت ھەلەگەران، بۆچی؟ ﴿إِنَّهُ فَكَرَ وَقَدَّرَ﴾، لە سۆنگەى ئەووەو ئەو بیری کردەووەو ئەندازەگیری کرد، ﴿فَقِيلَ كَيْفَ قَدَّرَ﴾، بە کوشت بچى چۆنى ئەندازەگیری کرد! ﴿ثُمَّ قِيلَ كَيْفَ قَدَّرَ﴾، ئنجا بە کوشت بچى چۆنى ئەندازەگیری کرد! دیارە بیرکردنەووەو ئەندازەگیری کردنەکەى ھەموو لە بەرانبەر قورئاندا بوو، ئایا چ قسەى ھەك لە بارەى قورئانەووەو بلى، کە خەلکە سادەو لاساییکەرەووەکەى کۆمەلگای خۆى پێ ھەلخەلەتینى و چەواشەیان بکات!!

وہك لە ھۆى ھاتنە خوارەووەکەى دا باسماں کرد، ھەندیک لە زلە زلانى قورەیش لێى کۆدەبنەووە - لە وەلیدی کورێ موغیرە - دەلێن: ئەى ئەبوو عەبدو

شەمس! تۆ لە ھەموومان بە تواناتری، چۆنی تێدەگەیی و چی بڵێن؟ ئەویش دەلێ: ئیوێ چۆنی تێدەگەن؟ ئەوانیش وەك پێشتر ئاماژەم پێدا باسی شیعرو جادوو و قسەیی شیت و قسەیی کاهینان دەکەن، ئەویش ئەوانە ھەموویان رەت دەکاتەوێ دەلێ: قورئان ھیچ کام لەوانە نیەو، قورئان قسەییەکی زۆر سەر سۆرھێنەرە، وەك قسەیی بەشەرانی نیەو، ھیچ قسەییەك لە بەرانبەریدا خۆی ناگرێ، دەلێن: ئاخەر دەبێ شتێك ھەر بڵێن لە دژی قورئان، دەلێ: ئنجا ئەگەر شتێك ھەر بگوترێ، نزیکتەین شت ئەوێ بەگوترێ: جادوویە، چونکە موخەممەد بەھۆی ئەو قسەییەو، براو برايان لێك دەکات، باب و کوران لێك دەکات، ژن و مێردان لێك دەکات، پیاوو عەشیرەت و خەزمی لێك دەکات، بڵێن جادوویە لە ھەموویان نزیکتەرە، واتە: بۆ چەواشەکردنی خەلکی ئەو قسەییە زیاتر دەچێتە عەقڵی خەلکەو، ئەگەرنا زانیویەتی جادوو نیە.

ئنجا دەفەرموی: ﴿تُمْ نَظَرٌ﴾، دوایی سەرنجی داو راما، ﴿تُمْ عَبَسَ وَبَسَ﴾، ئنجا ڕووی خۆی گرژ کردو مۆن بوو، ڕەنگی خۆی ترش و تال کرد، وەك کەسیك کە دیەھوێ گرفتێك چارەسەر بکات و بۆی چارەسەر نابێ، ئەویش ھەر تەماشای قورئانی دەکرد، ھیچ شوێنی تانە لێدانی تیدا نەبوو، بۆیە ڕووی خۆی گرژو تال کردو، ھەر خەریکی بیرکردنەو بوو، ﴿تُمْ أَدْبَرَ وَأَسْتَكْبَرَ﴾، دوایی پشتی کردە قورئان و ئیسلام و ئیمان، خۆی بە زلگرت، ﴿فَقَالَ إِنَّ هَذَا إِلَّا سِحْرٌ يُؤْتَرُ﴾، گوتی: ئەم قورئانە تەنھا جادوویە کە دەگیردرێتەو، ﴿يُؤْتَرُ﴾ واتە: (یحکی، یروی)، دەگیردرێتەو دەماو دەم، ﴿إِنَّ هَذَا إِلَّا قَوْلُ الْبَشَرِ﴾، ئەم قورئانە تەنھا قسەیی مەروفاانە، خۆشی سەدا سەد دلتیا بوو قسەیی مەروفاان نیە، چونکە خۆی پێشتر وای بەو ڕیبار بەدەست و قسە بەدەستانەیی قورەیش گوت، کە لە دەوری کۆبوو بوونەو.

بۆیەش خوا ﷻ دەفەرموی: ﴿سَأَصْلِيهٖ سَقَرٌ﴾، لەمەودوا دەرخەمە نیو ﴿سَقَرٌ﴾ ھو، ﴿وَمَا أَدْرَاكَ مَا سَقَرٌ﴾، چ شتێك بە تۆی زاناندوێ ﴿سَقَرٌ﴾ چییە؟

واتە: چ شتیک وای له تو کردوه بزانی ﴿سَقَر﴾ چیه؟ ﴿سَقَر﴾ یه کیکه له ناوهکانی دۆزهخ، تەعبیری: (سَقَرْتُه الشَّمْسُ، وصَقَرْتُه)، واتە: (أَحْرَقْتُه) سووتاندی، (سقر) یش ئاگریکی سووتینه ره، به لام لی ره دا یه کیکه له ناوهکانی دۆزهخ، که خوا ئاوا پیناسه ی ده کات و ده فەرموو: ﴿لَا بُقَى وَلَا نَذْرٌ﴾، نه هیچ شتیک دهیلا، نه هیچ شتیک واز لیدی، واتە: هەر شتیکی بیخړته نیو، هیچ شوینیکی لی ناهیلای که نه سووتینی، ﴿وَلَا نَذْرٌ﴾، هیچ که سیکیش که دهیخړته نیو، ده ستهرداری نابی و لی ناگه ری که سزای نه داو نه سووتینی، واتە: هەر که سیکیش بخرته نیو، هه موو شوینیکی ده سووتینی و هیچ که سیکیش جه ب نادات.

﴿لَوْاحَةُ الْبُشْرِ﴾ (بَشَر) واتە: پیستی پروی مروڤ یان پیستی دهره وهی، یانی: پیستی دهره وهی جه سته ی مروڤ ره ش هه لده گیر، ده سووتینی و ره شیه لده گیر له قوناغی یه که مدا، دوایی زیاتر ده سووتینی، هه ندیکیش گوتوو یانه: ﴿لَوْاحَةُ﴾، واتە (مُحْرِقَةٌ) ده سووتینی، پیستی پرو و دهره وهی مروڤ ده سووتینی، ﴿عَلَيْهَا تِسْعَةَ عَشَرَ﴾، نۆزده ی له سهرن، واتە: نۆزده فریشته، یا خود نۆزده جوړه فریشته، یا خود نۆزده کۆمه له فریشته، هەر سی واتا یه کان گونجاون، ده گونجی نۆزده فریشته به سهر هه موو دۆزه خه وه بن، سه ره رشتی بکه ن، وه ک سه ره رشتیاران، ده گونجی نۆزده جوړه فریشته بن، ده شگونجی نۆزده کۆمه له فریشته بن.

ئنجای لیره دا - وه ک دواییش باسی ده که ی - ته بوو جه هل گوتوو یه تی: موحه ممه د هه ره شه مان لیده کات ده لی: دۆزه خ نۆزده فریشته ی به سه ره وه ن، ئیوه ش خه لکیکی زۆرن، ئایا هەر به ده نه فهران به یه کیکیان ناویرن! گوایه یه کیکیان گوتوو یه تی: ئه گهر هەر نۆزده بن، من بهو شانهم نو یان به ولادا ده خه م، بهو شانهم نو یان بهو لادا ده خه م، یه ک ده می پته وه، ئایا ئیوه ش به هه مووتان به یه کیکی ناویرن؟ وایان زانیوه فریشته ش وه ک مروڤان.

گوايه يه کيکی دیکه یان گوتوو یه تی: ئە گەر هەر نۆزده بن، بۆ منیان لیگه رین.

یه کيکی دیکه یان گوتوو یه تی: هه ژده یان بۆ من لیگه رین و هه مووشتان به یه کيکی هه ر ده وین، بیگومان وه ک گالته پیکردن نه و قسانه یان کردوون.

بۆیه خوا ده فهرمووی: ﴿وَمَا جَعَلْنَا أَصْحَابَ النَّارِ إِلَّا مَلَائِكَةً﴾، ئیمه هاوه لانی ناگرمان ته نیا به فریشته دانان، یانی: وامه زانن وه ک مرو قانن، فریشته کانیش هی زو توانایه کیان هه یه، به س خوا ده زانی چهنده! بۆ وینه: پیغه مبه ری خوا ﷺ جیبریلی بینیوه، دوو جار ان بینیویه تی، جاریک له سه ر زه وی و جاریک له ئاسمان، فهرموویه تی: که بینیم ئاسوی پرکرد بوو، شه شسه د بالی هه بوو، ههروه ها له سه رچاوه میژوو یه کاند هاتوه، که شاره کانی گه لی (لوط) خوا ی بالاده ست جیبریل یان فریشته یه ک، یان چهنده فریشته یه کی ناردن، بالیان خسته ژیر شاره که یانه وه، بالیان له بهر را کردن، شاره که یانیان به هه موو شتی که وه بهرز کرده وه به ره و ئاسمان، ئنجا سه رنخوونیان کرده وه، بۆیه خوا ده فهرمووی: ﴿وَالْمُؤْنَفِكَهْ أَهْوَىٰ﴾ ﴿٥٣﴾ النجم، (خوا) شاره هه لگی پر دراوه کانی بهرداونه وه، (المؤنفکات) واته: (المنقلبات) (أهوی) واته: (أسقط)، که واته: بهرز کرانه وه و دوایی بهرداونه وه، هیزی فریشتان به س خوا ده زانی سنووره که ی چهنده؟.

بۆیه خوا ده فهرمووی: ئیمه هاوه لانی ناگرمان ته نیا له فریشتان دانان، ﴿وَمَا جَعَلْنَا عَدُوَّهُمْ إِلَّا فِتْنَةً لِلَّذِينَ كَفَرُوا﴾، ژماره که شیامان ته نیا، وه ک تاقیکردنه وه داناوه بۆ ئه وانه ی بی پروان، تا کو بۆیان بیته تاقیکردنه وه، ئایا برپا دینن، یان برپا ناهینن؟ یاخود: بۆ ئه وه زیاتر تووشی ئازارو سزاو مه یه ته یی بین، به هووی به درۆ دانان و گالته پیکردنیانه وه به ژماره که یان، ﴿لَيَسْتَفِيقَنَّ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ﴾ بۆ ئه وه ی ئه وانه ی کتیبیان پیدراوه، دلنیا یان زیاتر بی، چونکه له کتیبه کانی خوشایندا هه یه، که نۆزده فریشته سه ره پر شتی دۆزه خ ده کهن، ﴿وَيَزِدَادَ الَّذِينَ ءَامَنُوا إِيمَانًا﴾، ئه وانه ش که برپا یان هیناوه ئیمان یان زیاد بی، چونکه هه تا ئایه تیک بیته خوارو راستیه ک با سبکری، له و راستیانه ی په نهان و نادیارن و

ئەوانىش بىرۈي پى بېيىن، ماناي وايە بىرۈيان بە شىكى دىكەي زياتر ھىناۋ،
بىرۈايەكەيان پتەوتر دەبى.

﴿وَلَا يَرْأَبُ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ وَالْمُؤْمِنُونَ﴾، ھەرۈەھا تاكو ئەوانەي كىتیبان
پىدراۋە، بىرۈادارانىش دوو دل نەبن، بزانن فەرمایشى خوا کہ کاتى خۆي بۆ
مووسای ناردۈۋە، بۆ داۋودى ناردۈۋە، بۆ عىسای ناردۈۋە پىشترىش بۆ ئىبراھىم
و، لە کۆتايىدا بۆ موھەممەد ھەر کاميان کاتى خۆي فەرموۋىەتى: فرىشتە
دۈزەخەوانەکان نۆزدە فرىشتەن، لە پەيمانى کۆندا ھاتۈە، لە پەيمانى نویدا
ھاتۈە، کاتى خۆي وای فەرموۋە، ئىستاش لە دوا فەرمایشى خۆيدا کہ قورئانە
ھەر وا دەفەرموۋى، چونکہ راستىيەکان گۆرانيان بەسەردا نايەت.

﴿وَلَيَقُولَ الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ وَالْكَافِرُونَ مَاذَا أَرَادَ اللَّهُ بِهَذَا مَثَلًا﴾، ھەرۈەھا تاكو
ئەوانەي دليان نەخۆشى تىدايەو بىرۈايەكانىش بلىن: خوا چى ويستۈە، بەم
ويئەيە، چى ويستۈە بەم ويئە ھىنانەۋەيە، کہ نۆزدە فرىشتە سەرپەرشتىي
دۈزەخ دەكەن؟ كەۋاتە: ئەۋە کہ خوا ژمارەي دۈزەخەوانەكانى لە فرىشتان بە
نۆزدە داناون، راگەياندى ئەم راستىيە ھەوت دەرھاويشتەي ھەن:

۱- ئەوانەي بىرۈوان زياتر بۆيان دەبىتە مايەي تاقىكردنەۋە، يان مايەي سزاۋ ئازار.

۲- ئەوانەي كىتیبان پىدراۋە، دلىايان بۆ پەيدادەبى، ئەم قورئانەش ھەر لەو
سەرچاۋەيەۋە ھاتۈە، کہ كىتیبەكانى دىكەي لىۋە ھاتۈون، کہ خۋاي پەرۈەردگارە.

۳- ئەوانەي بىرۈيان ھىناۋە، بىرۈيان زىاد دەبى، كاتىك دەبىن ئەۋەي لە كىتیبى ئەۋاندا
ھاتۈە، لە ھەموو كىتیبەكانى پىشۋوشدا ھاتۈە، پاشان بەھۆي ئەۋەۋە کہ راستىيەكى
دىكەش دادەبەزى و، ئەۋان بىرۈي پى دىنن و ناديارو پەنھانىشە، ئەۋەش دەبىتە
ھۆي زىادبۈونى ئىمانيان، كەۋاتە: ھەم بەھۆي ئەۋەي كىتیبەكەيان ئەۋەي لە كىتیبە
پىشۋەكاندا ھاتۈە، بەراستى دادەننى و، بەھۆي ئەۋەۋەش کہ بىرۈا بە شىكى دىكەي
ناديارو پەنھان دىنن، لە ھەردوۋ پەرۈۋە ئىمانيان زىاد دەبى.

۵۶- ئەوانەى كىتیبان پېدراوهو، پروادارانیش دوو دل نابن، هیچ دوو دلییه کیان نابى، که ئەم قورئانەش هەر فەرمايشتى خوايه ﷺ، كىتیبەکانى دیکەش فەرمايشتى خوا بوون، خوا ﷺ كىتیبەکانى دیکەى بۆ قوناغە جوړاو جوړەکانى بەشەر ناردوون، ئەم قورئانەشى بۆ مروڤايەتیی ناردو، بە دريژايى و زەمان و بە پانايى زەمین.

۷۶- دەرھاویشتهى شەشەم و حەوتەم، تاكو ئەوانەى دلیان نەخوښی تېدايه، هەر وەها بېپروايەكانیش، واتە: هەم موناڤیقەكان كە دلیان نەخوښی تېدايه، مەرچیش نیە موناڤیقیش بن، بەلكو هەر كەسێك گومان و دوو دلیى لە دلدا هەبى، ئەویش هەر نەخوښیە، هەر وەها بېپروايەكانیش پەخنەبگرن و بلین: ﴿مَاذَا أَرَادَ اللَّهُ بِهَذَا مَثَلًا﴾، خوا چ مەبەستىكى بوو لە هیئانەوهى ئەم وینەیه دا؟.

ئەجا خوا دەفەرموی: ﴿كَذَلِكَ يُضِلُّ اللَّهُ مَنِ يَشَاءُ وَيَهْدِي مَنْ يَشَاءُ﴾، ئاوا بەو شیوەیه خوا ﷺ هەر كەسێكى بیهوى گومراى دەكات و، هەر كەسێكى بیهوى راستە پێى دەكات، هەر كەسێكى بیهوى گومراى دەكات، واتە: دواى ئەوهى بەرنامەى خواو هیدایەتى خوا پەفز دەكات، گومرا دەبى، بەلام بۆچى خوا گومرا كردنەكەى پالداوئە لای خوێ؟ چونكە بە وىستى پەهاو گشتگیری خوايه، پاشان ئەو گومرابوونە بەپێى سیستم و یاسایەك كە خوا لە ژيانى بەشەردا دایناو، هاتۆتە دى.

خوا ﷺ وای داناو هەر كەسێك ئەو هیدایەتەى دايدەبەزینى و بە پیغەمبەردا ﷺ دەنێرى، هەر كەسێك قبوولى بكات، راستە پێى دەكات و هەر كەسێك پەفزى بكات، گومرا دەبى، خواش هەر كام لە راستە پێى بوونەكەو، گومرا بوونەكەى پالداوئە لای خوێ، چونكە بەپێى سیستم (نظام) یك كە خوا لە ژيانى بەشەردا دایناو، دینە دى، ئەگەرنا خوا بە زۆر ملی كەس ناگرى، بفرموی: وەرە نابى بە پێى راست دا برۆی!، ئەو هەموو پیغەمبەرانی ناردوون، خەلك پێى راست بگرى، كەواتە: مەبەست لە گومراکردنەكە ئەوهیه كە بەپێى وىستى

خو دېته دی، به پېی سیستمیک که خوا له ژيانی به شهردا دایناوه، دېته دی، به لام مروقه گومپایه کان خویان پړی گومپایی ده گرن، ههروهه مروقه به مراد گه یشتوو و پړی راست گرتوووه کان، خویان هیدایه تی خوا هه لده بژیرن، ئه وهش ده بېته هوی ئه وهی به ئامانج بگهن و راسته پړی بگرنه بهر.

﴿وَمَا يَعْلَمُ جُنُودَ رَبِّكَ إِلَّا هُوَ﴾، ئه و نوژده فریشتانهش بهس سه ره رشتی دۆزه ده کهن، به لام با پېیان وانه بې، سه ربازه کانی په روه ردگارت بهس ئه و نوژده یه، به لکو: سه ربازه کانی په روه دگارت ته نیا خوی ژماره یان ده زانی، ﴿وَمَا هِيَ إِلَّا ذِكْرٌ لِلْبَشَرِ﴾، ئه م ئاگری دۆزه خهش که باس ده کری (سَقَر)، یاخود: ئه و ژماره نوژده یه فریشته کانیش که باس ده کری، ته نیا بیرخه ره وه یه و په ندو ئاموژگاریه بو مروقه کان.

﴿كَلَّا وَالْقَمَرِ﴾، نه خیر واز بېنن، یاخود: ئه وهی ده یلین، وانیه، سویند به مانگ، ﴿وَاللَّيْلِ إِذَا أَدْبَرَ﴾، سویند به شه وگاریش، که پشت ده کاته وه و ده پروا و کۆتایی دی، ﴿وَالصُّبْحِ إِذَا أَصْفَر﴾، سویند به به ره به یان، که پروناک دادی و رۆشن ده بېته وه، ﴿إِنَّهَا لِأَحَدَى الْكُبَرِ﴾، ئه و ئاگری خوا ئیوهی پی ده ترسینی، گه وره ترین و بېره زاترینی شته کانه، ﴿الْكُبَرِ﴾، کوی (کُبری) یه، واته: هه ره گه وره، به لام به باری میننه دا، ئه گه رنا به باری نیرینه دا (أكبر)، (أكبر و کُبری) له به رانه ری یه کن، ئنجا خوا که ده فهرمو: ﴿إِنَّهَا لِأَحَدَى الْكُبَرِ﴾، ئه م ﴿إِنَّهَا﴾ یه ده شگونجی بچېته وه بو ژماره ی نوژده ی فریشته کان که به سه ر دۆزه خ راده گهن، ده شگونجی بچېته وه بو ئاگری دۆزه خ، یاخود بچېته وه بو باسی قیامت و رۆژی دواپی، ﴿إِنَّهَا لِأَحَدَى الْكُبَرِ﴾، واته: گه وره ترین شته گه وره کانه، یاخود تاکه شتی هه ره گه وره یه، ﴿نَذِيرًا لِلْبَشَرِ﴾، ترسیته ره و وریا که ره وه یه بو مروقه کان.

بو کی؟ کی له و ترساندن و ئاگادارکردنه وه یه به هره مه ند ده بی؟ ﴿لِمَنْ شَاءَ مِنْكُمْ أَنْ يَتَقَدَّمَ أَوْ يَتَأَخَّرَ﴾، بو هه ر کامیک له ئیوه بیه وې به ره و پېشه وه بچی، یان

بەرەو دواوە بچى، بەرەو پيشه‌وه بچى له ئيمان و چاکه‌کاریدا، ياخود به‌هوى
 کوفرو تاوانه‌وه بەرەو دواوە بگه‌رێته‌وه، يان هەر به‌گشتى بەرەو پيشه‌وه
 بچى، ياخود بەرەو دوا بچى، هه‌ندىکيش گوتوو يانه: بەرەو پيشه‌وه بچى له
 تاعه‌تداو، دوا بکه‌وى له گوناھو تاوان، بۆ هەر کامێک له ئێوه له تاعه‌ت و
 چاکه‌دا بەرەو پيشه‌وه بچى، به‌لام له گوناھو تاواندا بەرەو دواوە بچى، واته:
 گوناھو تاوان نه‌کات، ياخود: له تاعه‌ت و فه‌رمانبه‌ريدا بەرەو پيشه‌وه بچى،
 يان بيه‌وى بەرەو دواوە بچى و فه‌رمانبه‌رى بۆ خوا نه‌کات، بۆ هەر کامێک
 له‌وان ئەمه ترسي‌نهر و ورياکه‌ره‌ويه.

مەسەلە گەنگەکان

مەسەلە یە کەم:

فەرمانکردنی خوا بە پیغەمبەرە کە ی (موحەممەد ﷺ)، کە هەڵسێ و خەڵکی بترسێ و پەرورەدگاری (بە عەقڵ و دڵ و زمان و کردەوێ) بە گەرە بگری و، پۆشاکی پاک بکات و لە خراپە و پیسی دوور بێ و، بەهۆی بە زۆر دانانی بەخشین یان چاکە کە یەو، منەت نەکات و، بۆ پەرورەدگاری خۆراگر بێ و، باسی قیامت کە لە دواى فووکردنی دووهم بە کەرەنادا دی و، لەسەر کافرانی قورس و سەخت دەبێ:

خوا دەفەر موی: ﴿يَأَيُّهَا الْمَدِّيْنَةُ ① قُفَاَنْدِرْ ② وَرَبِّكَ فَكِيْرٌ ③ وَثِيَابَكَ فَطَهِّرْ ④ وَالرُّجْزَ فَاهْجُرْ ⑤ وَلَا تَمْنُنْ تَسْتَكْبِرُ ⑥ وَلِرَبِّكَ فَاصْبِرْ ⑦ فَاِذَا نُفِرَ فِي النُّافُوْرِ ⑧ فَذٰلِكَ يَوْمٌ يَمِيْذٌ يَوْمٌ عَسِيْرٌ ⑨ عَلٰى الْكَافِرِيْنَ غَيْرُ يَسِيْرٍ ⑩﴾

شیکردنەوێ ئەم ئایەتانە، لە دە برگەدا:

(١) - ﴿يَأَيُّهَا الْمَدِّيْنَةُ﴾، ئەى ئەو کەسەى خۆت لە پۆشاکیوە پێچاو، یان بە پۆشاکی کەت خۆت داپۆشیو! تەبەری لە ئیبراھیمەو هیناویەتی - کە یەکیکە لە راویەکان - گوتووێتی: (كَانَ مُتَدَثِّرًا فِي قَطِيفَةٍ)^(١) لەو کاتەدا کە خوا ﷻ پیغەمبەری ﷺ ئاوا دواندو، خۆی داپۆشیو بە قەتیفە، قەتیفە جوړە قوماشیکە، یانی: قوماشیکى بەسەر خۆیدا داو، وەک بەتانی و لیفە، ئەمە مانای پۆلەتی پستە موبارە کە یە، واتە: (يَا أَيُّهَا النَّاسُ) ئەى ئەو کەسەى نوستووی! دیارە بە زۆری وایە مروڤ کە نووست، خۆی بە شتێک دادەپۆشی.

واتاہ کی دیکھشی ہئیہ: (يَا أَيُّهَا الْمُتَدَبِّرُ النُّبُوَّةَ وَأُنْقَالَهَا)، ئہی ئہو کہسہی پیغہمبہرایہ تی و ئہرکہ قورسہکانی پیغہمبہرایہ تیبت لہ ئہستو گرتوون، بہ فہرمانی خوا!

(۲) ﴿قُرْآنِذِرْ﴾، ھہ لہسہو وریا بکہوہ، ھہ لہسہو بترسینہ، (إِنذَارٌ: إِخْبَارٌ مَعَ تَخْوِيفٍ) ھہوآل پیدائیکہ لہ گہل ترساندندا، ھہندیکیش گوتووایانہ: (إِعْلَامٌ مَعَ تَخْوِيفٍ) واتہ: ناگادارکردنہوہیہ لہ گہل ترساندندا، لہ قہ تادہوہ ھاتوہ کہ ئہم رستہیہی: ﴿قُرْآنِذِرْ﴾ ناوای مانا کردوہ: (قُمْ مِنْ نَوْمِكَ فَأَنْذِرْ عَذَابَ اللَّهِ قَوْمَكَ الَّذِينَ أَشْرَكُوا بِاللَّهِ، وَعَبَدُوا غَيْرَهُ) واتہ: لہ خہوہ کہت ھہ لہسہو، خہ لکہ کہت لہ سزاو نازاری خوا بترسینہ، ئہو خہ لکہی ھاوبہشیان بو خوا داناوہو جگہ لہ خویان پہرستوہ.

(۳) ﴿وَرَبِّكَ فَكَبِّرْ﴾، پہروہردگاریشٹ بہ گہورہ بگرہ، (أَي: صِفَةُ بِصِفَاتِ التَّعْظِيمِ)، وہ صفی بکہ بہ سیفہ تہکانی بہ مہزنگرتن، مہبہست لہ بہ گہورہگرتن و بہ گہورہزانینی خوا، کہ خوا ھہر خوئی گہورہیہ، بہ گہورہیی رہھاو بی سنوورو، مہزنہ بہ مہزنیی رہھاو بی سنوورو، بہرزه بہ بہرزیی رہھاو بی سنوورو، پاکہ و چاکہ بہ رہھایی و بی سنوور، بہ لام مہبہست ئہوہیہ تو ئہو راستیہ دہرک بکہو لہ عہقل و دلی خوئدا جینگای بکہوہ، بویہ زانایان گوتووایانہ: ﴿وَرَبِّكَ فَكَبِّرْ﴾ (أَي: كَبَّرَ رَبُّكَ اعْتِقَادًا وَقَوْلًا وَعَمَلًا بَاطِنًا وَظَاهِرًا)، پہروہردگارت لہ لا بہرزو گہورہو مہزن بی، بہ پروا پیوون و، بہ قسہو دہرپین و، بہ کردہوہو، بہ پہنہایی و بہ پوالہت.

کہ دہفہرموی: ﴿وَرَبِّكَ فَكَبِّرْ﴾، لہ جیاتی ئہوہی بفہرموی: (كَبَّرَ رَبُّكَ)، لیرہدا بہرکار (مَفْعُولٌ بِهِ) کہ پیشخراوہ، بوجی؟ (قُدِّمَ عَلَى عَامِلِهِ لِإِفَادَةِ الْإِخْتِصَاصِ، أَيْ: لَا تُكَبِّرْ غَيْرَهُ، وَهُوَ قَصْرُ إِفْرَادٍ، أَيْ: دُونَ الْأَصْنَافِ) واتہ: تہنیا پہروہردگارت بہ گہورہ بگرہ، بہ عہقل و دل و بہ کردہوہکان، جگہ لہو بہ گہورہ مہگرہ، کہ مہبہست پیی بت و صہنہ مہکان و پہرستراوہکانی دیکہن.

ئایا وشەى ﴿فَكَبَّرَ﴾ بۆچى پىتى (ف)ى خراوۋە تە سەر؟ (وَدَخَلَتِ الْفَاءُ عَلَى كَبَّرَ) إِذَا نَا بِشَرْطٍ مَحْذُوفٍ يَكُونُ (كَبَّرَ) جَوَابُهُ، فَالتَّقْدِيرُ: مَهْمَا يَكُنْ شَيْءٌ فَكَبَّرَ رَبَّكَ، واتە: وشەى (ف) بۆيە چۆتە سەر (كَبَّرَ)، بۆ ئاگادار كىردنەوہى ئەوہ، كە ئەمە وەلامى مەرجىكى قىرتىنراوہ، (كَبَّرَ) دەيىتە وەلامى ئەو مەرجە قىرتىنراوہ و ئاواى لىدیتەوہ: ھەر شتىك بىي، تۆ ھەر تەنیا پەرورەدگارت بە گەرە بگرە.

(۴)- ﴿وَيَا بَاكَ فَطَهَّرْ﴾، پۆشاكە شت پاك بكهوه، (ثِيَاب) واتە: بەرگ و پۆشاك، ئەمىش دوو واتايان دەگەيەنئ:

يەكەم: مەبەست لە پۆشاك خود (ذات)ە، واتە: خودى خۆت پاك بكهوه، ناخى خۆت پاك بكهوه، بژارى بكە لە ھەرچى سىفەتى خراپ و نەگونجاوہ.

دووہم: ياخود مەبەست لە (ثِيَاب) پۆشاكى روالەتییەو، مەبەست پىي پاك و خاوين راگرتى پۆشاكە، ئنجا ئەگەر مرووف پابەند بكرى، پۆشاكەكەى پاك و خاوين رابگرى، بىگومان جەستەى زياتر لىي داوا دەكرى پاكى رابگرى، كەسيكىش لىي داوا بكرى جەستەى پاك رابگرى، دل و دەروونى و ناخى زياتر لىي داوا دەكرى پاكى رابگرى.

پىشتىريش باسەم كرد، كە پاك و خاوينى رووح و جەستە، ياخود دەروون و دەر، يان پەنھان و ئاشكرا، دوو شتى پىكەوہ پەيوەستى و، مەگەر چۆن ئەگەرنا ھەر كەسيك ناخەكەى و رووحەكەى پاك بى، ئەو ناخ پاكىي و رووح پاكىيە، پالى پىوہ دەنئ، روالەتى خۆشى پاك رابگرى، ھەم جەستەى، ھەم پۆشاكى، ھەم خانووبەرەى، ھەم ژىنگەى، ھەم شوينى تىدا ژيانى، تەسكى ياخود فراوانى.

بۆيە لە راستىدا پىس و پۆخەلىي و پشتگوڤخستنى پاك و خاوينى، چ پاك و خاوينى جەستە، چ بەرگ و پۆشاك، چ بەرو پىش دەرگا و مال، پىچەوانەى پاكىي و خاوينى ناخ و دل و دەروونى مرووفە، لە فەرمايشتى پىغەمبەردا ﷺ ھاتوہ: {إِنَّ اللَّهَ جَمِيلٌ يُحِبُّ الْجَمَالَ} (أُخْرِجَهُ مُسْلِمًا: ۱۴۷)، واتە: خوا جوانەو جوانى خۆش دەوئ.

(۵) - ﴿وَالرُّجْزَ فَاهْجُرْ﴾ واتە: واز لە پیسیی بهێنە، وشە (الرُّجْز)، هەروەها (الرُّجْز) که لە لای زۆربە ی زانایان بە هەردووکیان خوێندراوەتەو: (الرُّجْز) و (الرُّجْز) مانایەکیان یە، هەندیکیش گوتووین: (الرُّجْز) بە ژێر (کسرة)، (الْعَذَابُ وَالنَّجَاسَةُ وَالْمَعْصِيَةُ) یانی: ئازار و پیسی و سەرپیچی، بەلام (رُجْز) بریتیه له بت و صەنەم، هەندیکیش گوتووین: بەلکو (الرُّجْز) و (الرُّجْز) هەردووکیان بە مانای ئازار و پیسی و سەرپیچی و بت و صەنەمیش دین.

که دەفەرموی: ﴿فَاهْجُرْ﴾ (والهَجْرُ: تَرْكُ الْمَخَاطَةِ وَعَدَمُ الْإِقْتِرَابِ مِنَ الشَّيْءِ. وَالْهَجْرُ هُنَا كِنَايَةٌ عَنْ تَرْكِ التَّلَبُّسِ بِالْأَحْوَالِ الْخَاصَّةِ بِأَنْوَاعِ الرُّجْزِ)، (هَجْرُ): بریتیه له وازهێنانی تێکه‌لی و نیزیکی نەبوونهوه له شتێک، لێره‌ش مەبەست پێی وازهێنانە له تێکه‌لی و نیزیکی لهو حاله‌ته‌ تایبه‌تانه‌ی، ده‌لاله‌ت له‌سه‌ر پیسی و گوناھو تاوان و نارێکی ده‌که‌ن.

(۶) - ﴿وَلَا تَمَنَّ نَسْتَكْثِرُ﴾، ئەم پرستەیه به سێ جوړ مانا کراوه:

أ- منه‌تیش مەکه، ئەوه‌ی ده‌یه‌خشی به‌ زۆری بزانی.

ب- منه‌ت مەکه، ئەوه‌ی ئەنجامی ده‌ده‌ی بۆ خوای په‌روه‌ردگار پێت زۆربێ.

ج- چاکه‌ له‌گه‌ڵ خه‌لکدا مەکه، شتێکیان پێده‌ی، بۆ ئەوه‌ی چاکتر له‌ شته‌که‌ی پێت داو، وه‌ری بگرێ، که به‌ دنیایی ئەوه‌ په‌وشتیکی نارێکه، هه‌رگیز له‌ پێغه‌مبه‌ری خوا ﷺ ناوه‌شیته‌وه، مه‌گه‌ر ئەوه‌ بۆیه به‌و گوترابێ، واته‌: ئە‌ی خه‌لکی دیکه‌! وا مەکه‌ن، ئە‌گه‌رنا پێغه‌مبه‌ری خوا ﷺ که خوا ده‌فەرموی: ﴿وَإِنَّكَ لَعَلَى خُلُقٍ عَظِيمٍ﴾ ۱ ﴿الْقَلَمُ، واتە: تۆ له‌سه‌ر په‌وشتیکی مه‌زنی، ئەوه‌ش که تۆ شتێک ده‌ی به‌ که‌سیک، به‌لام بۆیه بیده‌یه‌ شتێکی چاکتر له‌ به‌رانبه‌ردا بدات، ئەوه‌ هه‌لسوکه‌وتیکه‌ هه‌رگیز له‌ پێغه‌مبه‌ری خوا ﷺ نه‌وه‌شاه‌ته‌وه، که ئە‌گه‌ری ئەوه‌ دا‌بنری، پێغه‌مبه‌ر ﷺ شتێکی وای کردبێ و، خوای کاربه‌جێش پێی ب‌فه‌رموی: وامه‌که.

ههروهها ئهوانی دیکهش ههروا: خوا فهرمانی پیکردوه، ههلسی و خهلك وریا بگاتهوهو و بترسینی و، تهنیا پهروهردگاری به گهوره بگری، به دل و به زمان و به کردهوهو، بهرگ و پۆشاکى خۆی پاک و خاوین رابگری و، واز له پیسی و سه ریچی و بت و صه نههم و بیتی، مهرج نیه ئهوانه ی بووبن به لکو واته: خۆتیا ن لى دوور بگره، ئهوی دیکهش: ﴿وَلَا تَمَنَّ تَسْتَکْثِرُ﴾، واته: که چاکهت له گه ل که سیکدا کرد، بههوی به زور دانانی ئه و چاکهیهوه، ئنجا چاکه که ماددی بوو و شتیکت پی به خشیوو، یان مهعنهوی بوو و هاوکاریهکت کرد بوو، بههوی ئهوهوهی ئه و چاکهیهت کردوه له گه ل جگه له خۆتداو به زوری دهزانی، منهت مه که.

ئایا منهت بریتیه له چی؟ (الْمَنُّ: تَذْکِیرُ الْمُنْعِمِ الْمُنْعَمَ عَلَيْهِ بِإِنْعَامِهِ)، منهت بریتیه له بیرخستهوهی بابای چاکه کار بو چاکه له گه لدا کراو به چاکه که ی.

ئهوهش شتیکی خراپه، بویه عه ره ب گوتوو یانه: (الْمِنَّةُ تَهْدِمُ الصَّنِيعَةَ)، منهتکردن چاکه هه لدهوه شیئتهوه، کهواته: که چاکهت له گه ل که سیکدا کرد باسی مه کهو، به چاوی دا دامه دهوه، بگره له ملاو له ولاش باسی مه که، چونکه ئه گهر پی بگاتهوه، پی ناخۆش ده بی، ئه وهش وهك ئه وه وایه ههر چاکهت له گه لدا نه کرد بی، به لکو رهنگه ئه و که سه ی چاکهت له گه لدا کردوه، سه د خۆزگه بخوازی، ئه و چاکهیهت ههر له گه ل نه کرد بایه.

که ده فه رموی: ﴿تَسْتَکْثِرُ﴾: (الْاِسْتِغْثَارُ: عَدُّ الشَّيْءِ کَثِیرًا)، (اِسْتِکْثَارًا): بریتیه له وهی تو شتی که به زور بزانی و پیت زور بی.

بو ئه م پرستهیه ش سی واتا دانراون:

أ- واتایه کیان ئه وهیه: تو منهت له سه ر خه لك مه که، بههوی ئه وهوه که ئه و هیدایه ته ی خوا یان پی ده گه یه نی، پیت زور بی، بیگومان هیدایه ته که زوره، به لام گه یاند نه که ی خۆت بو ئه وان و زه حمه تی و نا ره حه تییه که ی خۆت بو ئه وان، پی زور نه بی و، بههوی ئه وهوه منه تیا ن له سه ر بکه ی!.

ب- واتایه کی دیکه شی ئه وه یه که به هوئی ئه و پیغه مبه رایه تییه وه ی خوا به توئی به خشیوه، منهت له سه ر خه لکی مه که، پاداشتیان لیوه ر بگری.

ج- هه ندیکیش له زانایان ئاویان لیكد او هه وه: (لَا تَعُدُّ مَا أَعْطَيْتَهُ كَثِيرًا، فَتُمْسِكَ عَنِ الْإِزْدِيَادِ فِيهِ) ئه وه ی به خشیوته پیت زۆر نه بی، تاكو دوا یی واز له به خشین بیی و بلیی زۆرم به خشیوه، با چیدیکه نه به خشم.

ئه و واتایانه هه موویان هه ن، به لام وه ك گوتم ئه وه ی زیاتر دیته زهینه وه، ئه وه یه: به هوئی ئه وه وه، به زۆری ده زانی منهت مه که، ئنجا ئه و شته ی به خشیوته، چ به خشینی ماددی بی، چ به خشینی مه عنه وی بی.

(۷)- ﴿وَلِرَبِّكَ فَاصْبِرْ﴾ ته نیاش بو پهروه ردگارت خوڤاگر به، واته: که خۆت پاده گری، با خوڤاگرته که ت ته نیا له بهر پهروه ردگارت بی و، چاوه ربی پاداشتی ئه و به.

(۸)- ﴿فَإِذَا نُفِرَ فِي النَّاقُورِ﴾، ئنجا هه ر کات فوو به (ناقور) دا کرا، (النَّاقُورُ: مَا يُنْقَرُ فِيهِ) ناقور شتی که فوو ی پیدا ده کری و ده نگ و زرینگی لی دی، له شوینی دیکه ش دا خوا فهرموویه تی: (صور) که ره نا.

(۹)- ﴿فَذَلِكَ يَوْمَئِذٍ يَوْمٌ عَسِيرٌ﴾، ئه وه له و روژه دایه که روژیکی سه خته.

(۱۰)- ﴿عَلَى الْكَافِرِينَ غَيْرُ عَسِيرٍ﴾، له سه ر بیروایه کان ئاسان نیه، ﴿غَيْرُ عَسِيرٍ﴾، واته: ئاسان نیه، ئه وه ش هه ر جه خت کردنه وه ی مانای (عَسِيرٌ) ه، واته: سه خت و قورسه و ئاسان نیه، ئه مه ش وه ك فه رمایشتی خوایه که ده فه رموی: ﴿قَدْ ضَلُّوا وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ﴾ (۱۴) الأنعام، گو مپا بوون و ربی راستگرتوو نه بوون، که ئه وه ی دوایه جه خت کردنه وه ی مانای ئه وه ی پیشه وه یه.

بو زیاتر تیشك خستنه سه ر چه مك و واتای ئه م ده ئایه ته موباره که، ده قیقی سونهت دینین، که پیشتریش هینامان:

{عَنْ جَابِرِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ، وَهُوَ يُحَدِّثُ عَنْ قِثْرَةِ الْوَحْيِ، بَيْنَا أَنَا أَمْشِي سَمِعْتُ صَوْتًا مِنَ السَّمَاءِ، فَرَفَعْتُ رَأْسِي، فَإِذَا الْمَلَكُ الَّذِي جَاءَنِي بِحِرَاءٍ جَالِسٌ عَلَى كُرْسِيِّ بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ، فَجُنْتُ مِنْهُ فَرَقًا، حَتَّى هَوَيْتُ إِلَى الْأَرْضِ، فَجُنْتُ أَهْلِي فَقُلْتُ لَهُمْ: زَمِّلُونِي زَمِّلُونِي، فَأَنْزَلَ اللَّهُ: ﴿يَا أَيُّهَا الْمَدِيرُ ۝۱ قُمْ فَأَنْذِرْ ۝۲ وَرَبِّكَ فَكَبِّرْ ۝۳ وَبِابِكَ فَطَهِّرْ ۝۴ وَالرُّجْزَ فَاهْجُرْ ۝۵﴾، قَالَ: ثُمَّ تَتَابَعُ الْوَحْيُ { (أخرجه البخاري: ٤، ومسلم: ١٦١، والطبري: ٣٥٤٠٨).

واته: جابیر (خوایلی پازی بی) دهلی: پیغمبره ری خوا ﷺ که باسی ماوهیه ک پچرانی وه حی بی کرانی ده کرد، فهرمووی: له کاتیکدا دهرویشتم گویم له دهنگیک بوو له سه ریوه، سه رم بهرز کردوه، نهو فریشته یه ی له نه شکوه تی (حراء) دا هاتوو بو لام نهو بوو، له سه ر کورسییه ک دانیشتوو له نیوان ناسمان و زهوی دا، [پیغمبره ری خوا ﷺ فهرمووی] بهووی ترسان له وه وه دانیشتم و، هاته وه بو لای خیزانم، گوتم دامپوشن دامپوشن، ئیدی دایانپوشیم، خواش نه وهی دابه زاند: ﴿يَا أَيُّهَا الْمَدِيرُ ۝۱ قُمْ فَأَنْذِرْ ۝۲﴾، واته: نهی نهو که سه ی خو ت له پو شاکه وه پیچاوه! هه لسه و (خه لک) وریا بکه وه، تاکو ده گاته نهو شوینه: ﴿وَالرُّجْزَ فَاهْجُرْ ۝۵﴾، دوا ییش وه حی بی بهرده وام بوو.

ده رباره ی نهو پرسته موباره که، که خوا ده فهرمووی: ﴿وَبِابِكَ فَطَهِّرْ ۝۴﴾، پیشتیش باسمان کرد، که جاری وا هیه پاکیی پو شاک، وه ک ته عییریکی ره مزی به کارده هیتر بی پاکیی نهو که سه، ده گوتری: (قُلَانْ نَقِي الثَّيَابِ)، فلانکه س پو شاک پاکه، (طَاهِرُ الذِّلِ) نه نگوچکی (دامینی) پاکه، که مه به ست پاکیی و چاکیی خودی خو یه تی، نه م ئایه ته موباره که: ﴿وَبِابِكَ فَطَهِّرْ ۝۴﴾، به پیی مانا رواله تیه که ی بی: پو شاک خوت پاک بکه وه، تاکه ئایه تیکه له هه موو قورئاندا له باره ی پاکیی بهرگ و پو شاکه وه، خوا ی پهروه ردگار زور باسی پاکیی کردوه، به لام پاکیی بهرگ و پو شاک، ته نیا له م ئایه ته موباره که دا هاته.

ههروهها له باره ی نهو ثایه ته موباره که وه که ده فه رموی: ﴿فَإِذَا نُقِرَ فِي النَّاقُورِ﴾، نه م فه رمووده یه هاتوه:

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «كَيْفَ أَنْعَمَ وَصَاحِبُ الْقُرْنِ قَدِ التَّقَمَ الْقُرْنُ وَحَتَّى جَبَهَتْهُ، يَنْتَظِرُ مَتَى يُؤْمَرُ فَيَنْفُخُ؟» فَقَالَ أَصْحَابُ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ: فَمَا تَأْمُرُنَا يَا رَسُولَ اللَّهِ؟ قَالَ: «قُولُوا: حَسْبُنَا اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ، عَلَى اللَّهِ تَوَكَّلْنَا» (أخرجه الترمذي: ۲۶۳۹ عن أبي سعيد الخدري، وصححه الألباني في صحيح سنن الترمذي، ورواه الطبري: ۳۵۴۷۶).

واته: عه بدوللای کوری عه عباس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، ده لی: پیغهمبه ر ﷺ فه رموی: چۆن چیژ وه ربگرم، له حالیکدا خاوه نی که په نا، که په نایه که ی به ده مه وه گرتوه، (نهو که په نایه ی دوو جار ان فووی پیدا ده کری) و، نیوچه وانیشی به سه ردا نوشتاندۆته وه، گوئی هه لڅستوه که ی فه رمانی پیده کری، فووی پیدا بکات! هاوه لان ی پیغهمبه ر ﷺ خوا لیان رازی بی گوئیان: فه رمانمان به چی پیده که ی؟ فه رمووی بلین: (حَسْبُنَا اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ)، خوامان به سه و باشتین کاری سپیږدراو نه وه، (عَلَى اللَّهِ تَوَكَّلْنَا) پشتمان ته نیا به خوا به ستوه.

مه سه لای دووهم:

باسى كافرىكى ملھور كە خوا چاكەى زۆرى لەگەڤدا كەردوھ، لە سامان و كورپانى زۆرى پەداو، كەچى لە حالىك دا دژايەتەى ئايەتەكانى خواى كەردوھ، بەھىواش بووھ خوا ھەر بۆى زياد بكات!، ھەرۈھەا زۆرى بىركەدۆتەوھو پاماوھ و خۆى گەرژو مۆن و مەچ كەردوھ، كە شەتەك لە بارەى قورئانەوھ بلى، بۆ چەواشەكارىي خەلك و سەرەنجام گوتوويەتى: قورئان جادوويەو قسەى بەشەرە، خواش ھەرەشەى لىكەردوھ بە ھاويشتنە دۆزەخەوھ، كە ئەوپەرى بەھبزو سووتتەنەرەو، نۆزدە فرىشتەى بەسەرەوھن وەك سەرەشتار:

خَوَاتِيمُ آيَاتِهِ: ﴿١٣﴾ وَمَنْ خَلَقْتَ وَحِيدًا ﴿١١﴾ وَجَعَلْتَ لَهُ مَا لَا مَمْدُودًا ﴿١٢﴾
وَبَيْنَ شُهُودًا ﴿١٣﴾ وَمَهَّدْتَ لَهُ تَمَهِّدًا ﴿١٤﴾ ثُمَّ يَطْمَعُ أَنْ أَزِيدَ ﴿١٥﴾ كَلَّا إِنَّهُ كَانَ لِآيَاتِنَا عِينِدًا
﴿١٦﴾ سَازِهُقَهُ صَعُودًا ﴿١٧﴾ إِنَّهُ فَكَّرَ وَقَدَّرَ ﴿١٨﴾ فَقِيلَ كَيْفَ قَدَّرَ ﴿١٩﴾ ثُمَّ قِيلَ كَيْفَ قَدَّرَ ﴿٢٠﴾
ثُمَّ نَظَرَ ﴿٢١﴾ ثُمَّ عَبَسَ وَبَسَرَ ﴿٢٢﴾ ثُمَّ أَدْبَرَ وَاسْتَكْبَرَ ﴿٢٣﴾ فَقَالَ إِن هَذَا إِلَّا سِحْرٌ يُؤْتَرُ ﴿٢٤﴾ إِنْ هَذَا
إِلَّا قَوْلُ الْبَشَرِ ﴿٢٥﴾ سَاصِلِهِ سَقَرٌ ﴿٢٦﴾ وَمَا أَدْرَاكَ مَا سَقَرٌ ﴿٢٧﴾ لَا بُقْيَ وَلَا نَذْرٌ ﴿٢٨﴾ لَوَاحَةٌ لِلْبَشَرِ
﴿٢٩﴾ عَلَيْهَا تِسْعَةُ عَشْرِ ﴿٣٠﴾

شیکردنه‌وی ئەم ئایەتانه، لە بیست برگەدا:

(۱) ﴿ ذَرْفِ وَمَنْ خَلَقْتُ وَحِيدًا ﴾، له من و لهو كهسه بگه پرين كه به تاك دروستم
 كردوه، ﴿ ذَرْفِ وَمَنْ خَلَقْتُ ﴾، واته: (دَعْنِي وَإِيَّاهُ)، له من و لهو گه پرين.
 وشه ي (وَحِيدًا):

أ- ده گونجی بگه پښتووه بۆ خوای پهروه رډگار، واته: ته نیا خوځم دروستم کړدوه، نه و کاته ش بۆ وه لیدی کورۍ موغیږه، که ئه م ټایه تانه ی له باره هاتوونه خوارو، بۆ جگه له ټه ویش وه ک به کن، هه موو که س ته نیا خوا دروستی کړدوه.

ب- ده‌شگونجی (وَحِيداً) بگه‌ریته‌وه بۆ بابای دروستکراو، (أَي: الْوَحِيدُ الْمُنْفَرِدُ عَنْ غَيْرِهِ فِي مَكَانٍ أَوْ حَالٍ أَوْ شَهْرَةٍ أَوْ قِصَّةٍ)، له حالیکدا تاك بووه‌وه‌یه، تاکه له پرووی کاته‌وه، له پرووی شوینه‌وه، له پرووی حاله‌وه، له پرووی ناوبانگه‌وه، له پرووی به‌سه‌رهاته‌وه.

یانی: ده‌گونجی (وَحِيداً) په‌یوه‌ست بی به‌بکه‌ر (فاعل) ده‌وه، ده‌شگونجی په‌یوه‌ست بی به‌به‌رکار (مفعول) ده‌وه.

(۲) - ﴿وَجَعَلْتُ لَهُ مَالًا مَمْدُودًا﴾، مَال و سامانیکی فراوانم پیداه، (الْمَمْدُودُ: اسْمُ مَفْعُولٍ مِنْ مَدَّ الَّذِي مَعْنَى: أَطَالَ، أَوْ زَادَ)، (ممدود) ناوی به‌رکاره له: (مَدَّ) به‌مانای دریزی کرده‌وه، یان زیادی کرد.

(مَمْدُود):

أ- هه‌ندیك گوتووایانه: (مَبْسُوط) مَال و سامانیکی فراوان.

ب- هه‌ندیكیش گوتووایانه: مه‌به‌ست پانتایی نه‌و زه‌وی و زارانه‌یه که هه‌بیوون، زه‌وی و زاری زۆری هه‌بوون، له مه‌ککه‌وه تاكو ده‌گاته‌وه تائیف.

ج- هه‌ندیكیش گوتووایانه: (مَمْدُودُ) یانی: مَال و سامانیك که به‌رده‌وام دیته سه‌ری، واته: وه‌به‌ره‌ینانی هه‌بووه‌و به‌رده‌وام به‌ره‌می بۆ هاتۆته‌وه.

(۳) - ﴿وَبَيْنَ شُهُودًا﴾، کورانیکیشم بۆ په‌خساندوون ئاماده‌ن، (شُهُود جَمْعُ شَهِيدٍ أَي: حَاضِرٍ، أَي: لَا يَفَارِقُونَهُ)، واته: کورانیکی ئاماده که هه‌میشه ئاماده‌ن له کۆرو مه‌جلیسیدا، لئی جیانا‌بنه‌وه، هه‌ندیك گوتووایانه: ده‌کۆری هه‌بوون، هه‌ندیكیش گوتووایانه: سی‌زده کۆری هه‌بوون.

ئهم ئایه‌تانه که دوایی ته‌واویان ده‌که‌ین، وه‌ك له هۆی هاتنه‌ خواره‌وه‌که‌شدا باس‌مان کرد، زۆربه‌ی هه‌ره زۆری پروونکه‌ره‌وان له‌سه‌ر ئه‌وه یه‌کده‌نگن که له باره‌ی وه‌لیدی کۆری موغیره‌وه هاتوونه‌ خوار.

لەو بارەوہ (الطبري) لە عەبدوللای کورێ عەبباسەوہ (خوا لییان رازی بێ) هیناویەتی (قَالَ: أَنْزَلَ اللَّهُ فِي الْوَلِيدِ بْنِ الْمُغِيرَةِ، قَوْلَهُ: ﴿ذَرْنِي وَمَنْ خَلَقْتُ وَحِيدًا﴾)، (جامع البيان: ۳۵۴۹۱)، گوتووێت: خوا لە بارەوێ وەلیدی کورێ موغیرەوہ ئەو فەرماشتە ی خۆی دا بە زاندووە.

(الطبري) لە تەفسیری ئەو ئایەتە موبارەکەدا: ﴿ذَرْنِي وَمَنْ خَلَقْتُ وَحِيدًا﴾ گوتووێت: (كُلِّ يَا مُحَمَّدُ أَمَرَ الَّذِي خَلَقْتَهُ فِي بَطْنِ أُمِّهِ وَحِيدًا، لَا شَيْءَ لَهُ مِنْ مَالٍ وَلَا وَلَدٍ إِلَيَّ. وَذَكَرَ أَنَّهُ غَنِيَ بِذَلِكَ: الْوَلِيدُ بْنُ الْمُغِيرَةِ الْمُخَزُومِيُّ)، (الطبري: ۳۵۴۹۱) واتە: ئەو موحمەد ﷺ ئەو کەسە لە زگی دایکیدا بە تەنیا دروستمکردووە، هیچ شتێکی نەبوو لە مāl و سامان و پۆلە، کارەکە ی بە من بسپێرە، باسکراوە ئەو کەسە مەبەست پێی وەلیدی کورێ موغیرەوێ ئەملە خزوومیە.

٤- ﴿وَمَهَّدْتُ لَهُ، تَمْهِيدًا﴾، ژیان و گوزەرانی بۆ فراوانکردووە هەموو ئامادەسازیەکم بۆی کردووە، (أَي: بَسَطْتُ لَهُ فِي الْعَيْشِ بَسْطًا، وَالتَّمْهِيدُ: هُنَا مُسْتَعَارٌ لِتَيْسِيرِ أُمُورِهِ وَنَفَاضِ كَلِمَتِهِ فِي قَوْمِهِ، بِحَيْثُ لَا يَعْسُرُ عَلَيْهِ مَطْلَبٌ)، واتە: ژیان و گوزەرانی بۆ فراوانکردووە، هەموو ئامادەسازیەکم بۆ کردووە، (تمهيد) یش خوازراوەتەو بۆ کاروبار ئاسان بوونی و قسە پۆشتووێی لە نێو خەڵکەکید، بەشیوەیەک هیچ شتێکی پێ زەحمەت نەبوو ئەنجامی بدات، هەم سەروەت و سامانی هەبوو، هەم خەڵکەکە ریزی گرتووە، بە قسەیان کردووە، کورانی زۆریش بوون و، پشت و قووەتی چاکیشی بوو.

٥- ﴿ثُمَّ يَطْمَعُ أَنْ أَزِيدَ﴾، دواویش بە تەمابوو بۆی زیاد بکەم! (ثُمَّ: لِلتَّزْيِيبِ الرَّتْبِيِّ)، (ثم) بۆ ریزبەندی پلەپلەییە، واتە: دواي هەموو ئەو شتانەش، ئنجا تەماحی وایە بۆی زیاد بکەم، (الطَّمَعُ: طَلَبُ الشَّيْءِ الْعَظِيمِ)، (طَمَعُ): بریتییە لە داواکردنی شتێکی مەزن، کە (الطبري) ئاواي مانا لیکداوەتەو: (ثُمَّ يَرْجُو أَنْ أَزِيدَهُ مِنَ الْمَالِ وَالْوَلَدِ عَلَى مَا أُعْطِيَتْهُ) دواي بە هیوایە و ئومێدەوارە، لە مāl و سامانیەک کە پێمداوە لە پۆلانیەک کە پێمداون، وێرای ئەو هێ دیکەشی بەدەم و بۆی زیاد بکەم.

(۶) - ﴿كَلَّا إِنَّهُ كَانَ لِإِيْتِنَا عَنِيدًا﴾، نه خیر، چونکه ئەو بۆ ئایەتە کامان دژو سەرپیچیکار بوو، (کَلَّا)، (كَلِمَةً رَدْعٍ وَزَجْرٍ)، (کَلَّا) وشەیه که بۆ بەرپەرچدانەووەو تێخوڕین بە کاردی، هەرۆه‌ها جاری واش هەیه بۆ هەلۆه‌شانه‌ووە (إِبْطَال) بە کاردی، لێره‌دا (الطبري) دەلی: (كَلَّا يَقُولُ: لَيْسَ ذَلِكَ كَمَا يَأْمُلُ وَيَرْجُو مِنْ أَنْ أَزِيدَهُ مَالًا وَوَلَدًا، وَمَهْيِدًا فِي الدُّنْيَا)، ئەو هەر راست نیه که بە هیوایه‌و ئومیدە‌واره‌ بۆی زیاد بکەم له مال و سامان له پۆلان و، له زەمینە بۆ خوشکردن له ژیا‌نی دنیا‌دا (ئەو هە‌یال‌پلا‌وه‌).

﴿إِنَّهُ كَانَ لِإِيْتِنَا عَنِيدًا﴾، (إِنَّ): هەرچه‌نده‌ بۆ جه‌خت‌کردنه‌وه‌یه، به‌لام لێره‌دا بۆ هۆکار‌دۆزی (تعلیل)ه، واته: بۆیه‌ با به‌ ته‌مای ئەو هە‌نە‌ی، چونکه ئەو له‌ به‌رانبەر ئایەتە‌کانی ئیمه‌دا که‌للە‌ره‌ق (عَنِيد) بوو، (العَنِيدُ: الشَّدِيدُ الْعِثَادُ، وَالْعِثَادُ مُخَالَفَةُ لِلصَّوَابِ)، (عنيد) یانی: خاوه‌نی که‌للە‌ره‌قی سه‌خت، عینادیش واته: زۆر سەرپیچیکاره‌ بۆ شتی‌که که‌ راسته، دژی راستی و حه‌قه، هە‌ندیک‌یش گوتوو‌یا‌نه: (عَنِيدًا: مُعَانِدًا لِلْحَقِّ مُجَانِبًا لَهُ، كَالْبَعِيرِ الْعَنُودِ)، (جامع البيان: ۳۵۵۱۱)، واته: (عَنِيدٌ) یانی: ناحه‌زی هه‌ق و دوور له‌ هه‌ق، وه‌ك حوشت‌ری عه‌نوود، که به‌ حوشت‌رێك ده‌گوت‌ری: عه‌نوود، جه‌نه‌ بگ‌ری و مل نه‌دا بۆ بارو سواری‌ی.

(۷) - ﴿سَأَرْهُقُهُ صَعُودًا﴾، له‌مه‌ودوا به‌ هه‌ورازی هه‌لدە‌گێرم، یاخود: تووشی کار‌ی‌کی زه‌حمه‌تی ده‌که‌م، یاخود: تووشی سزایه‌کی ماندوو‌که‌رو سه‌ختی ده‌که‌م، (سَأَكْلِفُهُ مَشَقَّةً مِنَ الْعَذَابِ، لَا رَاحَةَ لَهُ مِنْهَا)، واته: زه‌حمه‌تییه‌ك له‌ سزادانی ده‌خه‌مه‌ سه‌ری، لێی ئاسووده‌ نابێ. (الإِرْهَاقُ: الإِثْعَابُ وَتَحْمِيلُ مَا لَا يُطَاقُ)، (إِرْهَاق) به‌ مانای ماندوو‌کردنه‌ و شتی‌ك به‌خیه‌ سه‌ر شانی که‌سی‌ك نه‌توانی.

(الصَّعُودُ: جَبَلٌ مِنْ نَارٍ يُصْعَدُ فِيهِ سَبْعِينَ خَرِيفًا، ثُمَّ يَهْوِي كَذَلِكَ مِنْهُ أَبَدًا)، (صَعُود) چیا‌یه‌ که له‌ ئاگر، ئەو که‌سه‌ حه‌فتا پایز (واته: حه‌فتا سأل)، خه‌ریکی سه‌رکه‌وتن ده‌بی، ئنجا دوا‌ی سه‌رکه‌وتنه‌ سه‌ری، له‌ سه‌ر‌پ‌را به‌رده‌بیته‌ووه‌ دووباره‌ تیه‌لدە‌چیت‌ه‌وه‌، به‌و شی‌وه‌یه‌ هه‌ر خه‌ریکی پێهه‌لگه‌ران و که‌وتنه‌ خوا‌ره‌وه‌ ده‌بی.

(۸) - ﴿إِنَّهُ فَعَّرَ وَقَدَّرَ﴾، به دنیایی ټهو بیرى کرده‌وهو ټه‌ندازه‌گیریى کرد، (فَعَّرَ: أَعْمَلَ فِكْرَهُ وَكَرَّرَ نَظَرَ رَأْيِهِ، لِيَبْتَكِرَ عُدْرًا يُمَوِّهُهُ وَيُرَوِّجُهُ عَلَى الدَّهْمَاءِ فِي وَصْفِ الْقُرْآنِ، يَوْصِفُ كَلَامَ النَّاسِ، لِيُزِيلَ مِنْهُمْ اعْتِقَادَ أَنَّهُ وَحْيٌ أَوْحِيَ بِهِ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ)، واته: عه‌قلی خوئی به‌کاره‌یتناو تیفکریی، تاكو له لای خوئی‌وهو پوزشیک به‌یتته‌وهو، خه‌لکی ساده‌ی پی چه‌واشه بکات و کلاویان له‌سهر بنی، چاوپچکیان بخاته سهرچاو، به جوریک قورټان وه‌سف بکات، گوايه: قسه‌ی خه‌لکه، تاكو ټه‌وه که پروایان وایی وه‌حیی خوايه بو پیغه‌مبه‌ره‌که‌ی ﷺ له دلیاندا لایبه‌ری.

(۹) - ﴿فَقِيلَ كَيْفَ قَدَّرَ﴾، به کوشت بچی چونی ټه‌ندازه‌گیریى کرد! چوټ ناوا تیهو راماو ټه‌ندازه‌گیریى کرد، (قَدَّرَ: أَي جَعَلَ قَدْرًا لِّمَا يَخْطُرُ) ټه‌ندازه‌ی دانا بو ټه‌وه‌ی به میشکی دادی.

(۱۰) - ﴿ثُمَّ قِيلَ كَيْفَ قَدَّرَ﴾، جاریکی دیکه‌ش دووباره به کوشت بچی، چوټ ټه‌ندازه‌گیریى کرد، (قُتِلَ: دُعَاءٌ عَلَيْهِ بِأَنْ يَقْتُلَهُ قَاتِلٌ)، (قُتِلَ) نزاکردنه له دژی که بکوژیک بیکوژی، که مه‌به‌ست پی ټه‌وه‌یه زوو له به‌ین بچی و هری، (وَهَذَا الدُّعَاءُ مُسْتَعْمَلٌ فِي التَّعْجِيبِ)، ټه‌م نزايه وه‌ک چوټ به مانای به کوشت بچی، زوو به هیلاک بچی، دی، به مانای ټه‌وه‌ش دی: که‌سیک شتیکی کردبی، جیی سهرسورمان بی، واته: سهرتان لی سوپ همینی، چوټ بیرى کرده‌وهو ناوا راما، قسه‌یه‌ک ساز بکات له دژی قورټان، که خه‌لکیک بجیته عه‌قلیه‌وه.

(۱۱) - ﴿ثُمَّ نَظَرَ﴾، دواپی جاریکی دیکه سهرنجیدا، ټه‌مه لی‌ره‌دا وا پیده‌چی مه‌به‌ست پی سهرنجدانی چاو (نَظَرَ الْعَيْنَ) بی، تاكو ټه‌وه زیاده بی له‌سهر ټه‌وه‌ی رابرد، پیشی ههمووی باسی بیرکردنه‌وهو عه‌قلی خو به‌کاره‌یتناو و ټه‌ندازه‌گیریى کردن و رامان بوو، به‌لام ټه‌مه‌یان سهرنجدانی چاوو تیفکرینه، هه‌ندی‌کیش گوتوویانه: (نَظَرَ) واته: دووباره سهرنجی دایه‌وه به عه‌قل.

(۱۲) - ﴿ثُمَّ عَبَسَ وَبَسَ﴾، دواپی پرووی خوئی گرژ کردو خوئی موټ و ترش و تال کرد، (عَبَسَ: قَطَبَ وَجْهَهُ لَمَّا اسْتَعْصَى عَلَيْهِ مَا يَصِفُ بِهِ الْقُرْآنُ)، پرووی خوئی گرژ کرد له‌به‌ر

ئەوێ بۆی زەحمەت بوو، نەیزانی قورئان بە چی وەسف بکات، خەڵکی پێ ئیقناع بکات، کە قورئان وەحیی خوا نیە.

(بَسَرَ: مَعْنَاهُ كَلَحَ وَجْهُهُ وَتَغَيَّرَ لَوْنُهُ، خَوْفًا وَكَمَدًا، حِينَ لَمْ يَجِدْ مَا يَشْفِي عَلَيْهِ مِنْ مَطْعَنِ فِي الْقُرْآنِ)، واتە: ڕووی گرژو تال و موۆن بوو، ڕەنگی گۆرا لە ترسان و لە خەفەتان کاتێک شتێکی نەبینی، ئاوی دلێ بدات، لەوێدا کە تانەیکە لە قورئان دا، بدۆزیتەوێ.

(۱۳) - ﴿ثُمَّ أَدْبَرَ وَاسْتَكْبَرَ﴾، دواوی پشستی هەڵکردو خۆی بە زلگرت، ﴿أَدْبَرَ وَاسْتَكْبَرَ﴾، (أَدْبَرَ عَنْ إِبْجَادِ مَطْعَنِ فِي الْقُرْآنِ إِلَى الْعِنَادِ وَالِاسْتِكْبَارِ)، واتە: وازی لەوێ هێنا کە شوێنێکی تانەدان لە قورئاندا بدۆزیتەوێ، وازی لەوێ هێناو گواستییەوێ بۆ کەلەڕەقیی و خۆ بەزلگری، پێشی وێستووێتی تانەیکە لە قورئاندا بدۆزیتەوێ، عەیب و ڕەخنەیکە کە خەڵکی پێ ئیقناع بکات، ئنجا کە ئەوێ نەدۆزیوێتەوێ، داوێتە ملهوپیی و خۆ بەزلگری.

کە دەفەرموێ: ﴿ثُمَّ أَدْبَرَ وَاسْتَكْبَرَ﴾، خوازاوێتەوێ بۆ وێناکردنی ئەو کەسە، لە زیاتر پشتههڵکردنی لە ڕووا پێ هێنان و بەراست دانانی پێغەمبەری خوادا ﷺ، وەک لە شوێنی دیکەدا خوا دەفەرموێ: ﴿ثُمَّ أَدْبَرَ يَسْعَى﴾ (۲۲) ﴿النازعات﴾، دواوی پشستی هەڵکردو هەوڵی دا، کە لە بارە ی فیرعەوێتەوێیە لە دژی مووسا ﷺ موعجیزەکانی.

(۱۴) - ﴿فَقَالَ إِنَّ هَذَا إِلَّا سِحْرٌ يُؤْتَرُ﴾، گوتی: ئەمە بەس جادووێیە کە دەگیردیتەوێ، واتە: (سِحْرٌ يُزَوَّى وَيُحَكَّى) هەر جادووێیە کە دەماو دەم نەقل بوو، جادووێیە کە گیردراوێیە لە پێشینانەوێ نەقل کراو، ئەم جادووێ خەڵک فیری بوو، کە دەفەرموێ: ﴿فَقَالَ إِنَّ هَذَا إِلَّا سِحْرٌ يُؤْتَرُ﴾، ئەم (ف) ئەوێ دەگەیهێنێ کە ئەو قسەیکە بە دلدا هاتو، یە کسەر کردووێتی، بەبێ ئەوێ زمانی لێ گیر بکات و، زمانی لێ هەلبنگوێ.

(۱۵) - ﴿إِنْ هَذَا إِلَّا قَوْلُ الْبَشَرِ﴾، ئەمە تەنیا قسە ی مروۆفە، دیارە ئەمە جەختکردنەوێ داکوکیکردنە لەسەر قسەکە ی پێشی، بۆیە پێوێستی بە بادانەوێ گیرانەوێ نەکردو بە (و) ی بادانەوێ (عطف).

(۱۶) - ﴿سَاصِلِهِ سَقَرٌ﴾، (خوایندگاران ده فەرموی: لەمەودوا دەیخەمە (سَقَر)هوه، (سَقَر: عِلْمٌ لِّجَهَنَّمَ إِذْ لَمْ يَنْصَرِفْ)، (سَقَر)، ناوی ناسرانە بۆ دۆزەخ، بۆیە بە نەگۆراو (غیر منصرف) هاتوه، چونکە هەم ناوی (عِلْم)ه، هەم بە مێنە ی مەجازیی ش لە قەلەم دەدری.

(۱۷) - ﴿وَمَا أَدْرَاكَ مَا سَقَرٌ﴾، چی بە تۆی زاناندوه (سَقَر) چیه؟ ئەوهش پێشانندی مەزنی ئەو دۆزەخە یە کە نازناوی (سَقَر)ه، (تَهْوِيلٌ لِشَأْنِهَا بِأَنَّهَا لَا يُحِيطُ بِهَا وَصْفٌ)، زۆر زەبەلاح و بێرەزایەو، هیچ وەسفیک ناتوانی دەوری بدات.

(۱۸) - ﴿لَا بُقْيَ وَلَا نَذْرٌ﴾، ناهیل و لێش ناگەرێ، (لَا تُبْقِي أَحَدًا مِنْهُمْ إِلَّا أَحْرَقْتَهُ، وَلَا تَتْرَكْ مِنْ أَحَدٍ مَكَانًا إِلَّا نَالَتْهُ)، هیچ کامیان ناهیل نەیسووتینی و، شوینی هیچ یەکیکیان ناهیل، مەگەر دەیگاتی، کەواتە: هەمووان دەسووتینی و، هەموو ئەندامەکانی جەستەشیان دەسووتینی.

(۱۹) - ﴿لَوَاخِمَةٌ لِلْبَشَرِ﴾، سووتینەری پێستە، رەشە لکێرەری ڕوو و پێستیانە، (مُعِيرَةٌ لِلْجُلُودِ حَتَّى تُسَوِّدَهَا)، پێستەکان دەگۆری هەتا رەشە لکێرەری ڕۆن، یاخود: سووتینەره بۆ پێستیان، دەگوتری: (لَوَحَّتْهُ الشَّمْسُ وَلَاحَقَّتْهُ آي: غَيْرَتُهُ وَأَحْرَقَتْهُ)، خۆرە کە گۆری و سووتاندی.

(۲۰) - ﴿عَلَيْهَا تِسْعَةَ عَشَرَ﴾، نۆزدە ی بەسەرەوهن، یانی: نۆزدە فریشتە ی بەسەرەوهن، سەرپەرشتیی دەکەن، یاخود: نۆزدە کۆمەڵ لە فریشتە، یاخود: نۆزدە جوړ لە فریشتەکان.

کۆتایی ئەم مەسەلەش بە دەقە دەهینین، کە (الطبري) هیناویەتی و پێشتریش هینامان:

(عَنْ عِكْرِمَةَ أَنَّ الْوَلِيدَ بْنَ الْمَغِيرَةَ جَاءَ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ فَقَرَأَ عَلَيْهِ الْقُرْآنَ، فَكَانَتْهُ رَقٌّ لَهُ، فَبَلَغَ ذَلِكَ أَبَا جَهْلٍ، فَأَتَاهُ فَقَالَ: يَا عَمُّ إِنَّ قَوْمَكَ يُرِيدُونَ أَنْ يَجْمَعُوا لَكَ مَالًا لِيُعْطَوْكَ، فَإِنَّكَ أَتَيْتَ مُحَمَّدًا لَتَعْرِضَ لِمَا قَبْلَهُ، قَالَ: قَدْ عَلِمْتُ قُرَيْشَ أَيَّ مَنْ أَكْثَرَهَا مَالًا، قَالَ: فَقُلْ فِيهِ قَوْلًا يَبْلُغُ قَوْمَكَ أَنَّكَ مُنْكَرٌ لَهُ، وَأَنَّكَ كَارِهِ لَهُ، قَالَ: وَمَاذَا أَقُولُ؟ فَوَاللَّهِ مَا فِيكُمْ رَجُلٌ أَعْلَمَ بِالشَّعْرِ مِنِّي، لَا يَرْجِزُهُ، وَلَا يَقْصِيدُهُ، وَلَا بِأَشْعَارِ

الْجِنِّ، وَاللَّهِ مَا يُشَبِّهُ هَذَا الَّذِي يَقُولُ شَيْئًا مِنْ هَذَا، وَاللَّهِ إِنَّ لِقَوْلِهِ الَّذِي يَقُولُ لِحَلَاوَةٍ، وَإِنْ عَلَيْهِ لَطَلَاوَةٌ، وَإِنَّهُ لَمُتَمَرٌّ أَعْلَاهُ، مُغْدِقٌ أَسْفَلُهُ، وَإِنَّهُ لَيَعْلُو وَمَا يُعْلَى، وَإِنَّهُ لَيَحْطِمُ مَا تَحْتَهُ قَالَ: وَاللَّهِ لَا يَرْضَى قَوْمَكَ حَتَّى تَقُولَ فِيهِ، قَالَ: فَدَعْنِي حَتَّى أَفْكَرَ، فَلَمَّا فَكَّرَ قَالَ: هَذَا سِحْرٌ يُؤْثِرُ، يَأْثُرُهُ عَنْ غَيْرِهِ، فَتَزَلْتُ: ﴿ذَرْنِي وَمَنْ خَلَقْتُ وَجِدًا﴾^(۱).

واته: عیكریمه ده‌لی: وه‌لیدی کوری موغیره چوو بو لای پیغه‌مبه‌ر ﷺ، نه‌ویش قورپانی به‌سهردا خوینده‌وه، وه‌ك دلی نه‌رم بوو بی، نه‌وه به‌ نه‌بوو جه‌هل گه‌یشته‌وهو هات بو لای وه‌لیدی کوری موغیره گوتی: مامه! خه‌لکه‌که‌ت ده‌یان‌ه‌وی مآل و سامانت بو کۆ بکه‌نه‌وهو بتده‌نی، گوتی: بۆچی؟ گوتی: چونکه‌ تۆ بۆیه‌ ده‌چی بو لای موحه‌ممهد ﷺ ته‌ماعت له‌و مآل و سامانه‌ی دایه‌ که‌ هه‌یه‌تی، نه‌ویش گوتی: قوره‌یش ده‌زانن که‌ من له‌ هه‌موویان ده‌وله‌مه‌ندترم، گوتی: قسه‌یه‌ك بکه‌ له‌ دژی قورپان خه‌لکه‌که‌ت بزائن تۆ نکوولی له‌وه‌ ده‌که‌ی که‌ موحه‌ممهد گوتوو‌یه‌تی و رقت لییه‌تی، نه‌ویش گوتی: ئنجا چی بلیم؟ سویند به‌ خوا هیچ پیاوکتان نیه‌ له‌ من زانائر بی له‌ شیعر، له‌ جووری ره‌جه‌زی شیعر له‌ جووری قه‌صیدی، هه‌روه‌ها له‌ شیعرى جند، به‌ خوا نه‌وه‌ی ده‌یلی: وه‌ك هیچ کام له‌وه‌ ناچى، به‌ خوا نه‌و قسه‌یه‌ی ده‌یلی شیرینایه‌تی و تام و چیژی هه‌یه‌و ره‌ونه‌قی هه‌یه، سه‌ره‌وه‌ی به‌رداره‌و خواره‌وه‌ی به‌ره‌مداره، هه‌ر شتیک له‌گه‌لی رووبه‌روو بیته‌وه، ده‌یخاته ژیر خووی و ده‌یشکینی و، هه‌میشه به‌رز ده‌بی و، هیچ شتیک به‌سهریدا سه‌رناکه‌وی، نه‌بوو جه‌هل گوتی: خه‌لکه‌که‌ت رازی نابن، هه‌تا قسه‌یه‌کی له‌ دژ نه‌که‌ی (له‌ دژی نه‌وه‌ی موحه‌ممهد ده‌یلی)، نه‌ویش گوتی: لیمگه‌ری با بیرى لییکه‌مه‌وه، کاتى بیرى کرده‌وه، گوتی: جادوو‌یه‌ له‌ جگه‌ له‌ خو‌یه‌وه‌ فی‌ری بووه، ئیدی له‌و باره‌وه‌ خوا ﷺ نه‌و ئایه‌تانه‌ی ناردنه‌ خوار.

(۱) جامع البيان: ۳۵۵۲۱، وقال المحقق: إسنادہ مرسل.

مەسەلەى سىيەم:

بە نۆزدە (۱۹) دانانى ژمارەى فرىشتە دۆزەخەوانەكان، چەندان حىكمەت و ئامانجى تىدان: تاقىكرنەوہى بىپروايان، دلىاكردى خاوەن كىتبان و، زىادكردى ئىمانى پرواداران و، دوو دل نەبوونى كىتب پىدراوان و پرواداران و، گوتمى دلنەخوش و بىپروايان: خوا مەبەستى لەو وىنەيە چى بوو؟ پروونكرنەوہى ئەو راستىيەش كە گومراكردن و راستە رى كردن تەنيا بە دەست خوايەو، جگە لە خۆيشى هىچكەس ژمارەى سەربازەكانى نازانى و، ئاگرى دۆزەخىش گەورەترىن بىرخەرەوہىە بو بەشەر:

خوادەفرموى: ﴿وَمَا جَعَلْنَا أَصْحَابَ النَّارِ إِلَّا مَلَائِكَةً وَمَا جَعَلْنَا عِدَّتَهُمْ إِلَّا فِتْنَةً لِلَّذِينَ كَفَرُوا لِيَسْتَيَقِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ وَيزدادَ الَّذِينَ ءَامَنُوا إِيمَانًا وَلَا يَرْتَابَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ وَالْمُؤْمِنُونَ وَلِيَقُولَ الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِم مَّرَضٌ وَالْكَافِرُونَ مَاذَا أَرَادَ اللَّهُ بِهَذَا مَثَلًا كَذَلِكَ يُضِلُّ اللَّهُ مَن يَشَاءُ وَيَهْدِي مَن يَشَاءُ وَمَا يَعْلَمُ جُنُودَ رَبِّكَ إِلَّا هُوَ وَمَا هِيَ إِلَّا ذِكْرَى لِلْبَشَرِ﴾ (۳۱)

شىكرنەوہى ئەم ئايەتانە، لە دە (۱۰) برگەدا:

۱- ﴿وَمَا جَعَلْنَا أَصْحَابَ النَّارِ إِلَّا مَلَائِكَةً﴾، ئىمە هاوہلانى ئاگرى دۆزەخمان تەنيا فرىشتەكان داناون، ئەمە راستىيەكە خوا رايدەگەيەنى و، ئەوانەى سەرپەرشتىي دۆزەخ دەكەن، كە خوا بە هاوہلانى ئاگر (أَصْحَابُ النَّارِ) ناويان دەبات، واتە: هاوہلانى ئاگر بەو واتايەى سەرپەرشتىي ئاگرى دۆزەخ دەكەن، مشوورى سزادراوان لە دۆزەخ دا دەخون و كاروباريان ھەلدەسوورپنن، تەنيا فرىشتەن و ھىچ جوړە دروستكراوئىكى دىكەى خوا نين، ئەمە ھەم راستىيەكە راډەگەيەنرى و، وپراى ئەوہش وەلام و بەرپەرچدانەوہى قسەى ھەندىك لە بىپروايەكانە، بو وىنە: طەبەرىي لە قەتادەوہ پەحمەتى خواى لى بى كە يەكئىكە لە زانايانى شوئىنكەوتووان ھىناويەتى، كە گوتووويەتى:

(ذِكْرَ لَنَا أَنَّ أَبَا جَهْلٍ حِينَ أُنْزِلَتْ هَذِهِ الْآيَةُ قَالَ: يَا مَعْشَرَ قُرَيْشٍ! مَا يَسْتَطِيعُ كُلُّ عَشْرَةٍ مِنْكُمْ أَنْ يَغْلِبُوا وَاحِدًا مِنْ خَزَنَةِ النَّارِ وَأَنْتُمْ الدَّهْمُ؟ فَصَاحِبُكُمْ يُخْبِرُكُمْ أَنَّ عَلَيْهَا تِسْعَةَ عَشَرَ). (جامع البيان: ۳۵۵۴۳، إسنادہ مرسل).

واتە بۆمان باسکراوه که ئەبوو جەهل کاتێک ئەم ئایەتە موبارەکە دا بە زیو، گوتوو یەتی: ئەی کۆمەڵی قورەیش! ئایا هەر دە (۱۰) کەستان بە سەر یەکیەک لە دۆزەخەوانەکان دا زāl نابن، {هەر دە (۱۰) کەستان بە یەکیەک لە فریشتە دۆزەخەوانەکان ناوێرن}، لە حالیکدا ئێوە ژمارەییکی زۆرن؟ چونکە هاوێڵە کەتان {مەبەستی پیغەمبەرە ﷺ}، هەوالتان پێدەدا کە (دۆزەخ) نۆز دە فریشتە ی بە سەرەوێن.

واتە: هەر دە (۱۰) کەستان بۆ یەکیەک لە فریشتەکان بچن، ئێوە ژمارەییکی زۆرن، هەموو ئەو نۆز دە فریشتان، ئەگەر هەر بە دە نەفەرێک بە یەکیکی بوێرن، نەو دە (۹۰) کەستان دەوێ و زۆریشتان دەمێننەو! بۆیە خوا دەفەرموێ: ئێمە سەرپەرشتیارانی ئاگری دۆزەخمان تەنیا فریشتە داناون، هێزی فریشتانیش لە گەڵ هێزی جگە لە خۆیان دا بەراورد ناکرێ.

(۲) - ﴿وَمَا جَعَلْنَا عَدَتَهُمْ إِلَّا فِتْنَةً لِلَّذِينَ كَفَرُوا﴾، ژمارە کەشیانمان - کە نۆز دە یە - تەنیا وەك تاقیکردنەوێ داناو، بۆ ئەوانە ی بپروان، واتە: باسکردنی ژمارە ی فریشتە دۆزەخەوانە کەمان وەك تاقیکردنەوێ، یان وەك مایە ی سزا بە و جوړە داناو، چونکە (فِتْنَةً) بە مانای جەرباندن و ئیتمیحان دێ، بە مانای ئازار و سزاش دێ، بە لکو لە هەندێ سیاقی دیکە دا مانای دیکەش دەگە یەتی، بە لām لێرە دا ئەو دوو واتایە هەل دە گری.

یان: ئێمە ئەم ژمارە یە مان کە باسکردو، بۆ ئەو بوو بپروایە کانی پی تاقی بکە ی نەو، یاخود: بپروایە کانی پی تووشی سزاو ئازار بکە ی، چونکە ئەوان نکوولی ی لی دە کەن، یان گالته ی پی دە کەن و سەرەنجام شایسته ی سزاداران دە بن، ئنجا یەکیەک لە حیکمە تە کانی ئەو ژمارە ی نۆز دە یە، بریتیه لە تاقیکرانەوێ ئەوانە ی پیی بپروان،

(۳) - ﴿لَيْسَتَيْنِ الْذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ﴾، تاكو ئەوانەى كەتیبیان پێدراو، مسۆگەر و دڵیان، (وَالْإِسْتِيقَانُ مِنْ شَأْنِهِ أَنْ يَعْقِبَهُ الْإِيمَانُ إِذَا صَادَفَ قَلْبًا بَرِيئًا) دڵیابوون لە شتێك لە بارانی دا هەیه، ئیمان پەلکێش بکات و ئیمانی بەدوادا بێ، ئەگەر ئەو دڵیابوونە لە دڵ و دەروونیکی پاك و بێگەرددا بێ.

قەسەكەى جوانە ئەگەرنا جارى وا هەیه، كەسێك لە شتێكیش دڵنایە، بەلام نكووێلى لێدەكات، وەك خوا ﷻ لە سوورەتى (النمل) دا لە بارەى (آل فرعون) ەوە، دەفەرموى: ﴿وَجَحَدُوا بِهَا وَاسْتَيْقَنَتْهَا أَنْفُسُهُمْ ظُلْمًا وَعُلُوًّا﴾ (۱۴)، نكووێلیان لە موەجیزەكانى مووسا ﷺ كرد {فیرەهون و شوینكەوتووانى}، هەرچەندە لە دلى خوشیاندا مسۆگەریان كردبوو و لێیان دڵنیا بوون (كە لەلایەن خواوەن)، بەلام بەهۆى سەتەم و خۆسەپاندن و خۆبەرزکردنەووە بەسەر خەلكدا بەناهەق، ئامادە نەبوون مل بەدن بۆ پەيامەكەى مووسا، ئەگەرنا دەیانزانى موەجیزەو بەلگەكانى هەق و راستن.

كەواتە: مەرج نە هەر كاتێك دڵنایى (یقین) پەیدا بوو، ئیمان پەیدا بێ، ئەگەر دڵ و دەروونیکی پاك یەقینی بچێت، لە بارەى شتێكەو، ئیمانیشت بەدواى خۆیدا دێت، بەلام ئەگەر دڵ و دەروونەكە موخەنەت و پێس بێ، هەیه خۆر بە نێو پراستی ئاسمانەو دەبینى، بەلام نكووێلى لێدەكات، لەبەر ئەوەى دڵەكەى موخەنەت و پێسە.

كەواتە: حەكمەتى دووھەمى باسکرانى ژمارەى نۆزدەى ئەو فریشتانەى سەرپەرشتى دۆزەخ دەكەن، ئەوەیە كە ئەوانەى كەتیبیان پێدراو، دڵنیا بن، دڵنایەكەش بەهۆى ئەوەیە تەماشای دەكەن، لە كەتیبەكانى خوشیاندا هەر ئەو راستییە باسكراو: (أَي: لَيْسَتَيْنِ قَتَلَا صِدْقَ الرَّسُولِ فِيمَا يَقُولُ عَنِ اللَّهِ لِمَوْافَقَتِهِ لِكُتُبِهِمْ)، تاكو ئەوانەى كەتیبیان پێدراو دڵنیا بن، دڵنایى لە دڵیاندا پەیدابێ، لە بارەى ئەوەوەى پێغەمبەرى خاتەم (موحەممەد ﷺ)، لەلایەن خواوەن بە ناوى ویەووە رايدەگەيەنێ، چونكە لەگەڵ ئەوەى لە كەتیبەكانیان دا هەیه، رێك دێتەو،

وشە یانی: دَلْنِیایی، بە لَام (إِسْتِیقَان) که (س و ت) ی لَی زیاد کراون، (یَقِنَ) واتە: دَلْنِیابوو، (یَقِنَ) لە سەر کیشی (فَرَح)، بە لَام (إِسْتِیقِنَ) که (سین و تاء) چوونە سەر (یَقِنَ)، بۆ بە هێزکردنی واتاکە یەتی و زی دەڕووییکردنە تێیدا، بنچینه یەکی ریزمانییە (زِيَادَةُ الْمُبْنَى تَدُلُّ عَلَى زِيَادَةِ الْمَعْنَى)، (إِسْتِیقِنَ) واتە: دَلْنِیایی داواکرد بۆی بێ، که مەبەست پێی هێزی دَلْنِیاییە کە یە.

ئنجای خا حیکمەت و دەرھاویشتە ی سییەمی ڕاگەیاندنێ ئەو ڕاستییە، کە فریشتە دۆزەخەوانەکان نۆز دەن، دەخاتەر وو:

(۴) ﴿وَزَادَ الَّذِينَ آمَنُوا إِيمَانًا﴾، ھەر وەھا ئەوانەش کە ئیمانیاں ھێناو، ئیمانی دیکە بخەنە گەڵ ئیمانەکیان، ئەمە واتایە کە ی ئاوا یە: ئەوانە ی ئیمانیاں ھێناو بە خوا ی پەر وەردگار، پاشان بە پیغەمبەری خاتەم ﷺ و بە قورئان و، بە ھەرچی کە پیغەمبەری خوا ﷺ و قورئان لە لایەن خوا ی پەر وەردگار وە دە یھێنن، ئەو ئەسلی ئیمانەکیان ھە یە، ھەر شتێکی دیکەش کە دێ و، قورئان ھەوآلی پێدە داو، پیغەمبەری خوا ﷺ ڕایدە گە یە نێ، ئیمانی پێ دێنن، کە واتە: ئەسلی ئیمانەکیان ھە یەو، دوا یی کە ئیمان بە شتێکی دیکەش دێنن، دە بی تە ھۆ ی زیاد بوونی ئیمانیاں، بە تاییە تی ئیمان بۆ شتی پە نہان بە کار دە ھێنێ، ئە گەر نا کەس نآلی: ئیمانم بە بوونی ڕۆژی ھە یە، یان ئیمانم بەو گۆپ و بلا جکتۆرە ھە یە، ئیمان بە بوونی شتێکە کە نادیارە، ئیمان یانی: دانپێدا ھێنای بوونی شتێک کە نادیار و پە نہانە، ئنجای خوا پە نہانە، فریشتەکان پە نہانن، جند پە نہانن، ڕۆژی دوا یی پە نہانە، بە ھە شت پە نہانە، دۆزەخ پە نہانە، ھەر وە ک پیغەمبەرایە تی موحەممە دیش ﷺ ھەر چە ندە لە قورئاندا و لە سیرە کەیدا بەر جە ستە بوو، بە لَام چۆنیە تی دابە زینی جیبریل بۆ سەر موحەممەد ﷺ و وە حیی بۆ ھێنای، ئەویش پە نہانە.

ئنجای حیکمەتی چوارەم و پێنجەم دەخاتەر وو:

(۵) ﴿وَلَا يَرْأَبُ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ وَالْمُؤْمِنُونَ﴾، ھەر وەھا بۆ ئەو ی ئەوانە ی کتیبیاں پێدراو و بڕوادارانیش دوو دل نہبن، (إِرْتِيَاب) دژی ئیمان و دَلْنِیایی، واتە: دوو دلی و

دَلْ لَه دَلْدَان، كهواته: حيكمه تی چواره م و پینجه می راگه یاندنی ئەو راستییە، ئەوه یە كه ئەوانه ی كتیبیان پیدراوه، ههروه ها پروادارانیش واته: مسوڵمانان، تووشی دوو دلیی نه بن، خاوه ن كتیبه كان له بهر ئەوه ی ئەو راستییە له كتیبه كانیان دا هاتوه، پروادارانیش له بهر ئەوه ی ئەو مه سه له یه له كتیبه پیشووه كاندا باسكراوه، به لām ئەگەر خوا ﷻ ژماره یه کی دیکه ی باسکردبایه، ده بووایه یان بلین: ئەوه ی له كتیبه پیشووه كاندا هاتوه، راست نیه، یان له وه ی خویان ده كه وتنه دوو دلیی، به لām تیتستا كه ئەوه ی له كتیبه پیشووه كاندا به یان كراوه، هه ر ئەوه ش له قورئاندا به یان كراوه، نه ك ته نیا ئەوه، به لکو زۆر راستیی دیکه ش هه ن به و شیوه یه ن، به تایبه تی له باره ی به سه ره اتی هه ندیك له پیغه مبه رانه وه علیهم السلام ئەو كاته ئەوه ده بیته هۆی لاچوونی دوو دلیی و دَلْ لَه دَلْدَان.

ئنجا دوو حیکمه تی دیکه ی شه شه م و هه وته میش ده خاته روو:

(۶) - ﴿وَلَيَقُولَ الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ وَالْكَافِرُونَ﴾، ههروه ها تاكو ئەوانه ی دلیان نه خووشیی تیدایه و بیروایانیش بلین، ئەوانه ی پیشی جگه له یه كه میان، سه ره م ده ره اویشته ی باش بوون، كه بریتی بوون له: زیاتر گه یشتنه دنیایی ئەوانه ی كتیبیان پیدراوه و، زیادکردنی ئیمانی ئیمانداران و، دوو دَلْ نه بوونی کتیب پیدراوان و، پرواداران، به لām وێرای ئەو پینجه، دوو ده ره اویشته ی دیکه شی هه ن، به باری نه رینی دا، كه بریتیه له وه ی دلنه خووش و بیروایان بلین:

(۷) - ﴿مَاذَا أَرَادَ اللَّهُ بِهَذَا مَثَلًا﴾، خوا مه به ستی چی بووه له و وینه یه؟ پیتی (ل) له وشه ی: ﴿وَلَيَقُولَ﴾ دا (لَام الْعِلَّة) یه، لامی هۆکاره، به لām مانای سه ره نجام ده گه یه نی، ههروه ك له سوورته تی (القصص) دا له باره ی هه لگرتنه وه ی مووسا ﷺ له صندوووقه كه دا، وه ك مه لوټكه یه ك له لایه ن مآلی فیرعه ونه وه، خوا ده فه رموی: ﴿فَالنَّصِيبُ ءَالِ فِرْعَوْنَ لِيَكُونَ لَهُمْ عَدُوًّا وَحَزَنًا﴾ (۸) القصص، واته: شوینكه وتووای فیرعه ون، دارو دهسته ی فیرعه ون هه لیانگرتنه وه، بۆ ئەوه ی سه ره نجام بۆیان ببی به دوژمن و به مایه ی

دلتەنگیی، ھەلبەتە ئەوان بۆ ئەو ھیان ھەلنەگرتەو ھەب، ھیچکەس شتێک ناکات، زیانی بۆ وی بێ، بەلام لەبەر ئەو ھی سەرەنجامەکی وابوو، وایفەرموو، واتە: (ل)ی (لیقول) لە شێوەی (ل)ی ھۆکار دایە، بەلام مانای سەرەنجام دەگەییەتی.

وشە (ماذا) لە ﴿مَاذَا أَرَادَ اللَّهُ﴾ دا، لە دوو پیت پێکھاتو: (ما) و (ذا)، واتە: (مَا الْأَمْرُ الَّذِي أَرَادَهُ اللَّهُ بِهَذَا الْكَلَامِ، فِي حَالٍ أَنَّهُ مَثَلٌ)؟ ﴿مَاذَا أَرَادَ اللَّهُ بِهَذَا مَثَلًا﴾، خوا ﷺ چی ویستو بەم قسەییە لە حالیکدا وێنەییەکی ھێنراوەتەو؟ (مَثَل) یش بە مانای وێنە ھێنانەو دی و، بە مانای ھەسفیشت دی، واتە: (مَا الَّذِي أَقَادَهُ هَذَا الْمَثَلُ الَّذِي هُوَ عِبَارَةٌ عَنْ عِدَّةٍ تِسْعَةِ عَشْرٍ)، ئەو وێنەییەکی بەریتییە لە ژمارەیی نۆزدە، چی گەیان، چ سوودیکی گەیان و خوا چ مەبەستیکی ھەییە لە پشتی ھەو؟ واتە: ئەوانەیی دلییان نەخۆشی تێدایەو، بێروایان لە ھەموو شتێکی خوا لە گوماندان، ئەگەرنا ئەو ھی خوا ﷺ دەیفەرمو، ئەگەر مروۆف پێشتر خوا ناسیب، ئەو کاتە دەزانن خوا ﷺ خاوەنی ئەو پەری زانیاری و ھیکمەت و میھرەبانی و پەنھانزانییەو، ھەرچی بیفەرمو، لە سەدا سەد (۱۰۰/۱۰۰) وایە.

بەلام ئەوان چونکە خویان نەناسیو، لە پشت پەردەو تەماشای خوا پەرورەدگاریان کردو، بۆیە گوتوویانە: ئەگەر راست بێ، خوا فەرموو بیتی، ئایا مەبەستی پێی چییە؟! ھەلبەتە ئەوان مەبەستیان ئەو بوو، ئەو قسەیی قسەییکی نا لۆژیکییەو قسەییکی سەیر، بۆیە ناگونجی خوا فەرموو بیتی، یانی: مەبەستیان بە ھەلەدانانی قسەکەو، لە پشتیشی ھەو بە درۆدانانی پێغەمبەری خوا ﷺ بوو، بە موخەننەتی قسەیان کردو، بەلام بە ھسابی خویان، بەپێی عەقڵی مسوڵمانان داو، واتە: گریمان خواش ئەو ھی فەرموو بێ، بەلام وەرن بزانن مەبەستی ئەو وێنەییە چییەو خوا ﷺ چی مەبەستی بوو؟ یانی: ھیچ ھیکمەتیکی تێدا نیە، ھیچ سوود و ئامانجێک ناھێنیتە دی، خواش ناگونجی قسەیی بێ ھیکمەت کە ئامانجێک نەھێنیتە دی، بکات، کەواتە: ئەو قسەو فەرمایشتی خوا نیە، مەبەستیان ئەو بوو.

بۆیە خوا ﷻ پېشى حېكمەتەكانى خستنه‌روو، پېنج حېكمەتى خستنه‌روو،
 دوایى ده‌فه‌رموئى: هه‌روه‌ها ئیمه‌هاوه‌لانى ئاگرى دۆزه‌خمان له‌ فریشتان داناون،
 تاكو ئه‌و ده‌رهاویشه‌یه‌شى هه‌بئى، كه‌ دلنه‌خۆش و بېروایان بلین: ئه‌و وینه‌یه
 هیچ سوودو حېكمه‌تیکى نیه‌! ئه‌وانه‌ی دلیان نه‌خۆشیی تېدايه‌، مه‌رج نیه‌ ته‌نیا
 مونافیه‌كان بن، هه‌ر كه‌سیك گومان و دوو دلییه‌كى له‌ دلدا هه‌یه‌، نه‌خۆشیی
 ئاره‌زوو و گومانانى له‌ دلدا هه‌یه‌و، دل و ده‌روونه‌كه‌ی، سیفه‌ته‌ خراپه‌كان پریان
 کردوه‌، كه‌سانى ئاواش عه‌ودال و شه‌یدای هه‌ق نین، چونكه‌ ئه‌و هه‌قه‌ ئه‌گه‌ر
 بێت و بچه‌سپئ، ئه‌وان ئه‌و راوه‌یان لئى تیکده‌چئ، [پاوچى خراپ له‌ ئاوى
 لیلدا پاو ده‌كات] و، ئه‌وان دزن و بازاره‌كه‌یان به‌ ئالۆزى ده‌وئى، بازارپك هیمن
 و ئازام بئى، ناتوانن دزى تیدا بکه‌ن، [دز بازارى ئالۆزى ده‌وئى]، بۆیه‌ دژى ئه‌و
 حه‌قه‌ن، له‌به‌ر ئه‌وه‌ی نیه‌تیا خراپه‌و دلیان نه‌خۆشیی تېدايه‌، ئه‌وانه‌ی دلیان
 نه‌خۆشیی تېدايه‌و بېروایان، هه‌رچه‌ند ته‌ماشای فه‌رمایشى خوا بکه‌ن، هیچ
 حېكمه‌ت و واتیه‌كى چاکی تیدا نابینن، له‌ پشت په‌رده‌ی په‌شه‌وه‌ ته‌ماشای
 هه‌ر شتیک بکه‌ی، به‌ په‌شى ده‌بینى.

(۸) - ﴿كَذَٰلِكَ يُضِلُّ اللَّهُ مَنِ يَشَاءُ وَيَهْدِي مَنِ يَشَاءُ﴾، وه‌ك ئه‌و گومراکردنه‌و راسته‌ پیکردنه
 سه‌رسوپه‌ینه‌رانه‌یه‌، گومراکردن و راسته‌ پیکردنى خوا ئاوايه‌، خوا هه‌ر كه‌سیكى بیه‌وئ
 گومراى ده‌كات و، هه‌ر كه‌سیكى بیه‌وئ راسته‌ پیکردنى ده‌كات.

گومرا کردنى خواش بۆ خه‌لك، ئه‌وه‌ نیه‌ خوا ﷻ خه‌لك ناچار بكات، پێى
 هه‌له‌ بگرن، چونكه‌ خوا ﷻ ئه‌و هه‌موو پېغه‌مبه‌رانه‌ی ناردوون و، ئه‌و كتیپانه‌ی
 دابه‌زاندوون و، هێنده‌ هه‌په‌شه‌ی کردوه‌ له‌ خه‌لك كه‌ پێى هه‌له‌ مه‌گرن و،
 هێنده‌ دلخۆشى کردوون به‌ به‌هه‌شت و ترساندوونی به‌ دۆزه‌خ، مانای وایه‌ خوا
 زۆرى مه‌به‌سته‌ خه‌لك پێى راست بگرئ، گومان له‌وه‌دا نیه‌، ئه‌دى یانى چى:
 ئاوا خوا هه‌ر كه‌سیكى بیه‌وئ گومراى ده‌كات و، هه‌ر كه‌سیكى بیه‌وئ راسته
 پیکردنى ده‌كات؟ واته‌: به‌پێى سیستم (نظام) پیک كه‌ خوا له‌ ژيانى به‌شه‌ردا دایناوه‌،

کاتی خوا ھیدایەت دەنێری، ھەر کەسێ ھیدایەتە کە ی خوا ڕەفز بکات، مانای وایە گومرا دەبێ، بۆیەش گومرا بوونە کە ی پالداوێ تە لای خوێ، لەبەر ئەوێ بە پێی سیستمی خوا یە بە پێی ویستی خوا یە، چونکە لە ژیا نی بە شەردا ویست و سیستمی خوا ی پەرورەدگار گشتگیرە بۆ ھەموو شتێک، بەلام کە سیستم و ویستی خوا گشتگیرە بۆ ھەموو شتێک، خوا ویستیکی جوژییشی بە مرقەکان داو، بایێ ئەوێ نەدە ی کردەوێ چاکی پێ بکەن، تا کو پاداشتیان ھەبێ و، کردەوێ خراپی پێ بکەن و لەسەری سزا بدرێن.

ئەجا کە دەفەرموێ: خوا ھەر کەسێکی بیەوێ گومرا ی دەکات، واتە: بە پێی یاسای خوا، ھەر کەسێک ھیدایەت قبوول نەکات، خوا گومرا ی دەکات، وەك چون کەسێک ژەھر بخواتەو، لە ئەنجامی ژەھر خواردنە کە دا دەمرێ، ئەجا تۆ بووت ھە یە بلی: ئاوا ژەھر خەلکی دەمرێ! کە ژەھرە کە نە یمراندو، مرقە کە ژەھرە کە ی خواردو تەو، دەرھاویش تە کە ی ئەو بوو کە پێی مردو، بە ھەمان شیوێش کە بابا ی بیروا ھیدایەتی خوا ی بۆ دی و، ڕەفزی دەکات، سەرەنجام گومرا دەبێ، وەك خوا لە سوورەتی (فُصِّلَتْ) دا دەفەرموێ: ﴿وَأَمَّا ثَمُودُ فَهَدَيْنَاهُمْ فَاسْتَحَبُّوا الْعَمَىٰ عَلَى الْهُدَىٰ﴾ (گەلی (ثمود) مان ڕێنمایی کردبوو، لێرەدا ﴿فَهَدَيْنَاهُمْ﴾ واتە: ڕێنماییان کردبوو، ڕێی راستمان پێشان داو، ﴿فَاسْتَحَبُّوا الْعَمَىٰ عَلَى الْهُدَىٰ﴾ کە چی کوژیان بەسەر بەرچا وروونی دا ھەڵبژارد.

﴿وَيَهْدِي مَنْ يَشَاءُ﴾، ئایا ھیدایەت دەدات، لێرەدا یانی چی؟ یانی: راستە ڕێ دەکات، نەك بە مانای ڕێنمایی دەکات و ڕێیان پێ نیشان دەدا، چونکە خوا ڕێی پێشانی کافران و مسوڵمانان داو، ڕێی پێشانی ئەوانە داو کە راستە ڕێ بوون و، ئەوانەش کە گومرا بوون، ڕێپێشاندا کە بۆ ھەمووانە، بەلام لێرەدا: ﴿وَيَهْدِي مَنْ يَشَاءُ﴾، واتە: دەخاتە سەر راستە ڕێ و، بە ئامانج دەگە یەنێ و، راستە ڕێ دەکات، خوا کێ راستە ڕێ دەکات؟ کەسێک کە ھیدایەتی خوا قبوول بکات، پە یام و

بەرنامە ی خوا قبوول بکات، خوا لە پاداشتی ئەوەدا راستە پێی دەکات، کەسێک کە پێی دەگوترێ: ئەوە پێی راستەو، پێیە راستەکە ی گرت، بەرھەمی دەست دەکەوێ و پێی دەگاتە ئامانج، بەلام کەسێک پێی بگوترێ: ئەوە پێی راستە، کەچی بچێ پێی لار بگرێ، تووشی زیان دەبێ، لەبەر ئەوەی پێیە راستەکە ی پیشان دراوەو، وەری نەگرتووەو پەپرەویی لێ نەکردووە.

کەواتە: وەك جاری دیکەش باسمان کردووە، پالێدانی ھەر کام لە: گومرایی و راستە پێی کردن، بۆ لای خوا ﷻ، مەبەست پێی ئەوەیە، لە پێی لادانی مروۆفەکان و راستە پێی بوونیان، بە ویستی گشتیی خوای پەروەدگارە، بە پێی سیستم (نظام) یەک کە خوا لە ژیاڵی بەشەردا دایناوە، کە بریتییە لەوەی ھەر کەسێک ھیدایەتی خوا وەر بگرێ، راستە پێی دەبێ و، ھەر کەسێ ھیدایەتی خوا پەفز بکات، گومرا دەبێ.

(٩)- ﴿وَمَا يَعْلَمُ جُنُودَ رَبِّكَ إِلَّا هُوَ﴾، سەربازەکانی پەروەردگاریشت تەنیا خۆی دەیانزانێ، لێردا ئەو فەرمايشتە ی پیغەمبەری خوا ﷺ دینێن کە دەفەرموێ: ﴿أَطَّتِ السَّمَاءُ وَحَقُّ لَهَا أَنْ تَنْطَ، مَا فِيهَا مَوْضِعُ أَرْبَعِ أَصَابِعَ، إِلَّا عَلَيْهِ مَلَكٌ سَاجِدٌ﴾ (أخرجه أحمد: ٢١٥١٦، تعلیق شعيب الأرناؤوط: حسن لغیره، والترمذي ٢٣١٠٢، وحسنه الألباني)، واتە: ئاسمان جیڕەو، نەقە ی لیھات و شایستەشیەتی نەقەو جیڕە ی لیبێ، چونکە شوێن چوار پەنجە ی لێ نیە، مەگەر فریشتە یەك کپنووشی تێدا بردووە، یانی: ئاسمان پڕە لە فریشتەکانی خوا، وەك فەرمايشتی پیغەمبەری خوا ﷺ دە یگە یەنێ.

(١٠)- ﴿وَمَا هِيَ إِلَّا ذِكْرٌ لِلْبَشَرِ﴾، ئەمە تەنیا بیرخەرەو یە بۆ مروۆف.

بۆ (ھێ) پروونکەرەوانی قورئانشەش واتایان بۆ لێکداوێتەو:

أ- بەلام وا پێدەچێ لە ھەموویان نزیکتەر ئەو ی بێ کە (ھێ)، راناوێک بێ بگەرێتەو بۆ (سَقَر)، (أَي: وَمَا سَقَرٌ وَصَفْتُهَا إِلَّا تَذَكُّرَةً لِلنَّاسِ)، یانی: (سَقَر) و وەسفی (سَقَر) کە خوا باسی کرد، تەنیا بیرخەرەو ی پەندو ئامۆژگارییە بۆ خەلک.

ب- ھەندىكىش گوتوويانە: (ھِی) دەچىتەو ھە بۆ (عِدَّتْهُمْ) واتە: ژمارەى فرىشتەكانى دۆزەخەوان كە نۆزدەيە، تەنيا بىرخەرەو ھەيە بۆ مروڭ.

ج- ھەندىكىش گوتوويانە: (ھِی) دەچىتەو ھە بۆ سەربازەكانى خوا، واتە: سەربازەكانى خوا كە بەس خۆى ژمارەيان دەزانى، تەنيا بىرخەرەو ھەيە بۆ مروڭ، خوا باسى دەكات.

د- ھەندىكىش گوتوويانە: (ھِی) دەچىتەو ھە بۆ ئاگرى دنيا، ھەندىك لە زانايان و ايانگوتو، واتە: ئاگرى دنيا تەنيا بىرخەرەو ھەيە بۆ مروڭ، تاكو بزائن كە ئاگرى دۆزەخ لەو ھەش بەھىزترو بەتنترو تەھەممولى ناكەن، كەواتە: با بەھۆى ئيمان و تەقواو ھەيە بۆ مروڭ، بپاريزن.

ھ- ھەندىكىش گوتوويانە: (ھِی) دەگەرپتەو ھە بۆ كۆى قسەى رابردوو، بە تەئويلى بەسەرھات (قصة) ياخود سيفەت، واتە: ئەو ھەي رابرد، ئەو بەسەرھاتە، يان كۆى ئەو قسەيە بىرخەرەو ھەيە بۆ مروڭ.

و- ھەندىكىش گوتوويانە: (وَمَا هِيَ إِلَّا ذِكْرٌ لِلْبَشَرِ) واتە: ئەو ئايەتە قورئانيانە تەنيا بىرخەرەو ھە بۆ خەلك.

بەلام ئەو ھەي زياتر گونجاو ھەگەل رەوت (سياق) ھەكەدا، ئەو ھەيە كە: ئەو ھەي باسكرا لە بارەى (سَقَر) ھە - كە يەككە لە ناو ھەكانى دۆزەخ - ھەرو ھەا سيفەتەكەى تەنيا بىرخەرەو ھەو ئاموژگاريە بۆ مروڭ ھەكان، تاكو خۆيانى لى بپاريزن.

مەسەلە ی چوارەم و کۆتایی:

بەرپەرچدانەوهی خوا بۆیان و، سویند خواردنی بە مانگ و شەوگاری
 رویشتوو و سپیدە ی پروون، کە ئەو گەورەترین شتەو ترسینەری بەشەرە، بۆ
 هەر کەسیکیان حەز بکات پیشبکەوێ، یان دوابکەوێ:

خوا دەفەرموێ: ﴿كَلَّا وَالْقَمَرَ ٣٢ وَاللَّيْلَ إِذَا أَدْبَرَ ٣٣ وَالصُّبْحَ إِذَا أَسْفَرَ ٣٤ إِنَّهَا
 لِأَحَدَى الْكُبَرِ ٣٥ نَذِيرًا لِلْبَشَرِ ٣٦ لِمَنْ شَاءَ مِنْكُمْ أَنْ يَتَقَدَّمَ أَوْ يَتَأَخَّرَ ٣٧﴾

شیکردنەوهی ئەم ئایەتانە، لە شەش برگەدا:

(١)- ﴿كَلَّا وَالْقَمَرَ﴾، نەخیر، سویند بە مانگ، زۆر جار گوتوو مانە: (كَلَّا: حَرْفُ رَدٍّ وَإِبْطَالٍ
 لِكَلَامٍ سَابِقٍ أَوْ لِكَلَامٍ لَاحِقٍ)، (كَلَّا): پیتی کە بە کاردی بۆ بەرپەرچدانەوهی هەلۆه شاندنەوهی
 قسەیه کی پیشتر، یان قسەیه کە دی، لێرەدا (كَلَّا) واته: ئەو هی ئیوه نکوولی لی دە کەن،
 لە پیغەمبەرایی موحەممەد ﷺ، یاخود راستیەتی قورئان، یاخود هاتنی رۆژی دواپی
 و سزاو پاداشت، یاخود سزادانی ئیوه بە ئاگری دۆزەخ (سَقَر) - کە ئەوانەش و جگە لە
 ئەوانەش دەگریتهوه - وانیە وە ک ئیوه دەلین، یاخود (كَلَّا) بە مانای وازیین لەوهی تاكو
 ئیستا کردوواتە، (وَالْقَمَر) سویند بە مانگ.

(٢)- ﴿وَاللَّيْلَ إِذَا أَدْبَرَ﴾، سویندیش بە شەوگار کاتیک دەرواو پشت دەکاتهوه،
 خویندراویشتهوه: (وَاللَّيْلَ إِذَا دَبَرَ)، هەردووکیان بە مانای پشتی هەلکردو کۆتایی هات.

(٣)- ﴿وَالصُّبْحَ إِذَا أَسْفَرَ﴾، سویندیش بە بەرەبەیان کاتیک پروونا کە کاتهوه، یان پروونا
 دەبیتەوه.

(٤)- ﴿إِنَّهَا لِأَحَدَى الْكُبَرِ﴾، بە دنیایی ئەوه هەرە گەورەترینە، خویندراویشتهوه:
 (لَأَحَدَى الْكُبَرِ)، هەردوو خویندەوه کە هاتوون، (مَعْنَى إِحْدَى أَنَّهَا الْمُتَوَحَّدَةُ الْمُتَمَيِّزَةُ مِنْ
 بَيْنِ الْكُبَرِ فِي الْعِظَمِ، لَا نَظِيرَ لَهَا، كَمَا يُقَالُ: هُوَ أَحَدُ الرِّجَالِ، لَا يُرَادُ: أَنَّهُ وَاحِدٌ مِنْهُمْ، بَلْ يُرَادُ:
 أَنَّهُ مُتَوَحَّدٌ فِيهِمْ بَارِزٌ ظَاهِرٌ).

که ده فهرموئ: ﴿إِنَّهَا لِأَحَدَى الْكُبَرِ﴾، که دوایی باسی ده کهین پاناوه کهی بو چی ده چیتته وه؟ واته: نهو شته له نیو شته گه وره کاند، تاکه (إِنَّهَا الْمُتَوَحَّدَةُ الْمُتَمَيِّزَةُ مِنْ بَيْنِ الْكُبَرِ)، (کُبَرِ) کوی (کُبَرِ) یه، (کُبَرِ) واته: گه وره ترین، به لام به باری مینه دا، ﴿لِأَحَدَى الْكُبَرِ﴾، واته: تاک بووه وه یه ک و جیا بووه وه یه که له نیو گه وره کاند له مه زنییدا و وینه ی نیه، ههروه ک ده گوتری: (هُوَ أَحَدُ الرِّجَالِ) نهو تاکی پیاوانه، مه به ست نهو یه کیکه له پیاوان، به لکو مه به ست نهو یه له نیو یاندا تاکه و ئاشکرایه و وینه ی نیه، پیشینانی خو شمان ده لین: فلانکه س تاکه یان تاکی نیه، واته: که سیکی دیکه هاوکووف و وینه ی نیه.

(۵) - ﴿نَذِيرًا لِلْبَشَرِ﴾، ترسیته رو وریا که ره وه یه بو مرو فان.

(۶) - ﴿لِمَنْ شَاءَ مِنْكُمْ أَنْ يَتَقَدَّمَ أَوْ يَتَأَخَّرَ﴾، بو هه ر کامیک له ئیوه که بیهوی به ره و پیشه وه بچی، یان به ره و دواوه بگه ریته وه.

لیره دا خوا ﷻ سویندی خواردوه به سی شتان:

۱- سویندی خواردوه به مانگ.

۲- سویندی خواردوه به شهوگار، کاتیک پشت هه لده کات و ده روا.

۳- سویندیشی خواردوه به به ره به یان، کاتیک رووناک ده بیته وه، (إِسْفَار: إِضَاءة) روونکردنه وه، (إِذَا أَسْفَرَ) کاتیک روون ده بیته وه و شه به ق ده دا.

سویندی بهو سی شتانه خواردوه، بیگومان خوا، یه ک سویندیش بخوات له سه ر شتیک، هه ر گه وره یه، چ جای سی سویندان بخوات، ئنجا لیره دا سی سویندی خواردوون، دوایی ده فهرموئ: ﴿إِنَّهَا لِأَحَدَى الْكُبَرِ﴾، ئا نهو ی باسکرا، له نیو شته گه وره کاند گه وره ترینه، یان تاکه و وینه ی نیه، ترسیته ره بو مرو فیه کان، بو هه ر کامیک له ئیوه بیهوی به ره و پیشه وه بی، یا خود به ره و دواوه بگه ریته وه.

ئىنا ئايا ئەو (إِحْدَى الْكُبْرَى)، چىيەو (إِنَّهَا) راناوۋەكەي بۆچى دەچىتەو؟
زانايان زۆر قسەيان لىكردوۋە:

أ- بەلام وا پىدەچى ئەويش ھەر بچىتەوۋە بۆ (سَقَر) ئەو ئاگرى دۆزەخەي ناوى (سَقَر)
ي لىندراوۋە (سَقَرَتَهُ الشَّمْسُ: أَحْرَقَتْهُ وَسُودَّتْهُ) يانى: خۆرەكە سووتاندى و پەشى كرد، يانى:
ئەو ئاگرى دۆزەخە، لە ئىۋ شتە گەورەكاندا تاكەو لە ھەموويان گەورەترە.

ب- ئەگەرى دووۋەم ئەوۋىيە كە راناوى (إِنَّهَا) بچىتەوۋە بۆ ژمارەي نۆزدە، كە خوا ﷻ بۆ
دۆزەخەوانەكانى داناوۋە، خوا ﷻ نۆزدە فريشتەي بەسەر دۆزەخەوۋە داناون.

ج- ياخود دەچىتەوۋە بۆ سەربازەكانى خوا.

د- ياخود دەچىتەوۋە بۆ ئاگرى دىنيا.

ھ- ياخود دەچىتەوۋە بۆ ئايەتەكان.

و- يان دەچىتەوۋە بۆ بەلگەو بورھانەكان، كە خوا ﷻ دەيانھىيىتەوۋە.

بەلام ئەوۋى لە ھەموويان زياتر پىدەچى، ئەوۋىيە كە راناوۋەكە بچىتەوۋە بۆ
(سَقَر)، واتە: ئەو ئاگرى دۆزەخ و (سَقَر)، كە خوا بەشەرى پى دەترسىنى و
دەيكاتە پەندىك، گەورەترىنى ئىۋ شتە گەورەكانە، كە تاكى نيە و ئىنەي نيە،
واتە: مانايەكەي ئاۋاي لىدىتەوۋە: (إِنَّهَا لَعُظْمَى الْعِظَائِمِ فِي حَالِ إِنْذَارِهَا لِلْبَشَرِ)، ئەو
شتە مەزنىتىنى مەزنىەكانە، گەورەترىنى گەورەكانە، بىرەزاترىنى شتە گەورەكانە،
لە ھالىكىشدا كە ترسىنەر و رىياكەرەوۋىيە بۆ مروقان.

كە دەفەر موى: ﴿لِمَنْ شَاءَ مِنْكُمْ أَنْ يَتَقَدَّمَ أَوْ يَتَأَخَّرَ﴾، بۆ ھەر كامىك لە ئىۋ بىھوى
بەرەو پىشەوۋە بچى، يان بەرەو دواۋە بگەرپتەوۋە، زانايان چەند واتايەكيان بۆ
لىكدانەوۋە:

۱- بۆ ھەر كەسىك لە ئىۋ بىھوى بەرەو ئاگرى دۆزەخ بچى، بەھوى ئەو كەردەوۋە
خراپانەوۋە ئەنجاميان دەدا، ئەو كەردەوۋە خراپانەي بەرەو دۆزەخى دەبەن، ياخود لە

دۆزه خ دوور بکه ویتته وه به هوئی خو دوور گرتیه وه له کرده وانهی، له دۆزه خی دوور ده خه نه وه، وهك پیغه مبهری خوا ﷺ له فهرمایشتیکدا فهرموویه تی: {حُقَّتِ الْجَنَّةُ بِالْمِكَارِ، وَحُقَّتِ النَّارُ بِالشَّهَوَاتِ} (أخرجه مسلم: ۲۸۲۲، وابن حبان: ۷۱۶)، واته: به ههشت به ناره حه تیان، دهوره دراوه و ناگر (ی دۆزه خ) یش به ئاره زووان تابلوقه دراوه که سیك بیهوئی به رهو به ههشتی بجی، ده بی ناره حه تیان ته حه ممول بکات، به لام که سیك به دواي ئاره زووان بکهوئی، دیاره به رهو دۆزه خ ده چی.

ههروه ها پیغه مبهری خوا ﷺ فهرموویه تی: {اتَّقُوا النَّارَ وَلَوْ بِشِقِّ قَمَرَةٍ} (أخرجه البخاري: ۱۳۵۱، ومسلم: ۱۰۱۶)، واته: خو تان له ناگری دۆزه خ بپاریزن، ته گهر به له تکه خورمایه کیش بی، که واته: به خشین که م و زوری ده بیته هوئی دوور خستنه وهی مروؤف له ناگری دۆزه خ، ههروه ها پیغه مبهری خوا ﷺ ده فهرموئی: {مَنْ صَامَ يَوْمًا فِي سَبِيلِ اللَّهِ بَعَدَ اللَّهُ وَجْهَهُ عَنِ النَّارِ سَبْعِينَ خَرِيفًا} 'واته: که سیك روژیك له بهر خوا به روژوو بی، خوا حه فتا سال ده م و چاوی له ناگر دوور ده خاته وه، که واته: به روژوو بوون، ههروه ها هه موو تاعهت و په رسته شه کان، مایه ی له خوا نزیک بوونه وهی مروؤفن، که سیکیش له خوا نزیك بی بیگومان له به ههشتی خوا نزیك ده بی و، شایسته ی چوونه به ههشت ده بی، له دۆزه خ و توورده یی خوا دوور ده بی.

۲- بو ههر که سیك له ئیوه که بیهوئی له فهرمانبه ریددا پیش بکه ویتته وه، یا خود بیهوئی دوا بکهوئی، (جامع البیان: ۳۵۵۷۳، عن ابن عباس رضی اللہ عنہ).

۳- (الطبري) رایه کی دیکه ی سییه میشی هیناوه: (التَّقْدُّمُ فِي الطَّاعَةِ وَالتَّأَخُّرُ عَنِ الْمَعْصِيَةِ)، واته: چوونه پیش له فهرمانبه ریدداو، هاتنه دوا له گوناوه سه ریچییدا، واته: بو ههر که سیك له ئیوه که بیهوئی له تاعهت و فهرمانبه ریددا به رهو پیشه وه بجی و، خوئی له گوناوه ان دوا بخت و دوور بگری.

۴- دەشگونجی بلیین: خوا ﷺ لیږدهدا به گشتی ده فهرموئ: بۆ هەر که سیک له ئیوه بیهوئ به رهو پیشه وه بچی، نه وه ری له به رده مدا ناچوو غه و، نه و ناگری دۆزه خه په ندو ناموژگارییه و بیرخه ره وه و ترسینه ره بو و، هانده ره بۆ به ره و چاکه چوون و به ره و تاعه ت چوونی، هه روه ها هه ر که سیکیش بیهوئ به ره و دواوه بچی، به ره و دواوه بگه ریته وه و له خوا دوور بکه ویتته وه، نه ویش خوی په روه رده گار نازادی کردوه، به لی ترساندوو شیه تی به دۆزه خ، به لام دیسان ناچاری نه کردوه که به بی ویستی نازادانه ی خوی، له خوا په رستی و چاکه کاری دوا بکه وئ.

نه گه رنا نه و کاته نازییه تی نه ده بوو، نه گه ر خوا ﷺ مروقی به بی ویستی نازادانه ی خوی و به ناچاری به ره و به هه شت هیئاباو، له دۆزه خی دوور خستبایه وه، هه روه ها به پیچه وانه شه وه: خه تابارو گونا هبار نه ده بوو نه گه ر خوا ری پیشکه وتن به ره و به هه شتی لیگرتبایه و، ناچاری کردبایه له کرده وه ی باش و به ره و به هه شت هاتن دوا که و تبایه.

❖ دهرسی دووهم ❖

پېناسەى ئەم دەرسە

ئەم دەرسە لە نۆزدە ئايەتى كۆتايى سوورەتى (المَدَّثِرَة) پيىك دى، ئايەتەكانى:
(۳۸ - ۵۶)، كە چوار بابەتى سەرەككيان گرتوونە خۇيان:

۱- بارمتهى كردهوهى خۇبوونى هەر مروقيك له دۆزهخ داو، دهربازبوونى هاوهلانى دهسته راست.

۲- خستنه پرووى چوار هوڭارى سەرەككى بۆ چوونه دۆزهخ، له لايەن تاوانبارانهوه:
أ- نوێژنه كردن.

ب- خواردن نه دان به نه دار.

ج- پژانه نيو قسهى پووچ و بۆش.

د- بېيروايى به پۆژى دوايى.

۳- پاكردنى بېيروايان له قورئان، وهك سلهمينهوهى كه رهكيويان له شىرو پاوچى و،
داواكردنى نامهى تايهت بۆ هاتن له خواوه، تاكو پروا بېنن!

۴- پېناسه كردنى قورئان به بيرخه رهوهو ئاموژگارى.

﴿كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ رَهِينَةٌ ۖ (۳۸) إِلَّا أَصْحَابَ الْيَمِينِ ۖ (۳۹) فِي جَنَّاتٍ يَسَاءَلُونَ ۖ (۴۰) عَنِ الْمُجْرِمِينَ ۖ (۴۱) مَا سَلَكَكُمْ فِي سَقَرٍ ۖ (۴۲) قَالُوا لَمْ نَكُ مِنَ الْمُصَلِّينَ ۖ (۴۳) وَلَمْ نَكُ نُطْعِمِ الْمَسْكِينِ ۖ (۴۴) وَكُنَّا نَخُوضُ مَعَ الْخَائِضِينَ ۖ (۴۵) وَكُنَّا نَكْذِبُ يَوْمَ الدِّينِ ۖ (۴۶) حَقَّ أَتْنَا الْيَقِينَ ۖ (۴۷) فَمَا نَنْفَعُهُمْ شَفَاعَةُ الشَّافِعِينَ ۖ (۴۸) فَمَا هُمْ عَنِ التَّذْكَرَةِ مُعْرِضِينَ ۖ (۴۹) كَانَهُمْ حُمُرٌ مَّسْتَنْفِرَةٌ ۖ (۵۰) فَرَّتْ مِنْ قَسْوَرَةٍ ۖ (۵۱) بَلْ يُرِيدُ كُلُّ امْرِئٍ مِنْهُمْ أَنْ يُؤْتَىٰ صُحُفًا مُنشَرَةً ۖ (۵۲) كَلَّا بَلْ لَا

يَخَافُونَ الْآخِرَةَ ﴿٥٣﴾ كَلَّا إِنَّهُ تَذَكُّرٌ ﴿٥٤﴾ فَمَنْ شَاءَ ذَكَرْهُ ﴿٥٥﴾ وَمَا يَذْكُرُونَ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ هُوَ أَهْلُ النَّفْوَى وَأَهْلُ الْمَعْفَرَةِ ﴿٥٦﴾

مانای دهقاو دهقی نایه تهکان

{هه موو کەس (لە دۆزەخ دا) بارمتهی ئەو هیە کە کردوو یه تی ﴿٣٨﴾ جگە لە هاوێلانی راسته ﴿٣٩﴾ لە باخانیك (ی ناوازه) دان لە ئیو خۆیاندا دەپرسن ﴿٤٠﴾ لە باره ی تاوانبارانه وه (پیان ده لێن: ﴿٤١﴾ چی ئیوه ی خسته سه قهره وه؟ ﴿٤٢﴾ (تاوانبارەکان) گوتیان: ئیمه له نوێژکهران نه بووین ﴿٤٣﴾ خواردنیشمان نه ده دا به نه دار ﴿٤٤﴾ له گه ل تیرژاوان (یش له قسه ی خراپ و پووچ) دا تیده پرژاین (و به شداریان ده بووین) ﴿٤٥﴾ پۆژی سزاو پاداشتی شمان به درۆ داده نا ﴿٤٦﴾ هه تا مردن (ی جیی دنیایی) مان بو هات ﴿٤٧﴾ ئنجا تکای تکاکاران سوودیان پی ناگه یه نی ﴿٤٨﴾ ئایا (بی پروایان) چیانه روو وه رگێرن له (قورئانی) بیرخه ره وه؟ ﴿٤٩﴾ وه ك كه ره کتوییانی سلهمیوه وهن ﴿٥٠﴾ که له شیر پایکردوه ﴿٥١﴾ به لکو ههر که سیك له وان، ده یه وێ لاپه ره کراوه کانی پی بدرین ﴿٥٢﴾ نه خیر (راست ناکهن) به لکو له مه نزلگای کو تایی ناترسن ﴿٥٣﴾ نه خیر (راست ناکهن) به دنیایی ئه و (قورئان) ه بیرخه ره وه یه ﴿٥٤﴾ ئنجا ههر کەس ویستی بیرى ده که ویته وه ﴿٥٥﴾ مه گەر خواش بیه وێ ئه گه رنا بیریان ناکه ویته وه، به س ئه و شایسته ی پارێز لێ کرانه و شایسته ی لێوردنه ﴿٥٦﴾}.

شیکردنەوێ هەندیک لە وشەکان

(رَهْيَنَةُ): (الرَّهْنُ: مَا يُوَضَّعُ وَثِيقَةً لِلدَّيْنِ، وَالرَّهَانُ مِثْلُهُ لِكِنْ يَخْتَصُّ بِمَا يُوَضَّعُ فِي الْخِطَارِ، وَجَمْعُ الرَّهْنِ: رُهْنٌ، وَرُهُونٌ، وَرِهَانٌ)، (رَهْيَنَةُ) واتە: بارمته که لە وشە (رَهْن) هەو هاتو، (رَهْن) بریتیه لە شتیک که لە بهران بهر قەرزی کدا داده نری، خانوو یه، زهوییه، ههه شتیکه، (رِهَان) یش ههه هه مان واتای ههیه، به لام (رِهَان): بۆ شتیک داده نری که گرهوی له سهه کرابی، یاخود پیشبرکی له سهه کرابی، وشه (رَهْن) به (رُهْن و رُهُون و رِهَان) کۆ ده کریته وه.

(بَسَاءُ لَوْنٍ): (السُّؤَالُ: اسْتِدْعَاءُ مَعْرِفَةٍ، أَوْ مَا يُؤَدِّي إِلَى الْمَعْرِفَةِ)، (سؤال): بریتیه له خواستنی زانست، یاخود شتیک که بپیت هوی پهیدا بوونی زانست، (السُّؤَالُ: طَلَبُ الْمَالِ)، ههروهها (سؤال) به داواکردنی مال و سامانی ش ده گوتری، بویه کورده واری خومان ههه (سائل) ی عه پهبیه، به: سوالکهه، سوئالکهه، داواکهه، داوای هاوکاری له خه لکههه، مانایان کردوه.

(خَوْضٌ): (الْخَوْضُ: الشَّرُوعُ فِي الْمَاءِ وَالْمُرُورُ فِيهِ، وَيُسْتَعَارُ فِي الْأُمُورِ وَأَكْثَرُ مَا وَرَدَ فِي الْقُرْآنِ، فِيمَا يُدْمُ الشَّرُوعُ فِيهِ)، (خَوْضٌ): له بنچینه دا بریتیه له دهستپیکردنی چوونه نیو ئاوو، به نیو ئاوو باتلاغ دا پویشن، دواپی خوازراوه تهوه بۆ چوونه نیو کاروبار، به لام به زوری له قورئاندا وشه (خَوْضٌ) به کارهینراوه، بۆ نهو شتانهی خراپه مرووف بچیته نیویان.

(الْيَقِينُ): (الْيَقِينُ: مِنَ صِفَةِ الْعِلْمِ فَوْقَ الْمَعْرِفَةِ وَالذَّرَايَةِ، وَالْيَقِينُ: سُكُونُ الْفَهْمِ مَعَ ثَبَاتِ الْحُكْمِ، وَاسْتَعِيرَ هُنَا لِلْمَوْتِ)، (يَقِينٌ): له سیفه تی زانیارییه، له سهرووی زانست و زانینه وهیه، یه قین بریتیه له چه سپانی تیگهیشتن له گهه چه سپاوی بریاردا که ده دری، به لام لی ره خوازراوه تهوه بۆ مردن، له بهه تهوهی مردن

شتیکى مسوگهره و جیى دلیاییه و کس تیدا دوو دل نیه، که ههر دهمری، بهس کاته کهى نازانى.

(الشَّفْعُ): (الشَّفْعُ: ضَمُّ الشَّيْءِ إِلَى مِثْلِهِ، وَالشَّفَاعَةُ: الْإِنْضِمَامُ إِلَى آخِرِ نَاصِرٍ لَهُ وَسَائِلًا عَنْهُ)، وشهى (شَفْع): بریتیه له وهى شتیک له گهل هاووینهى خویدا جووت بکری، (شَفْع) واته: دووان، ﴿وَالشَّفْعَ وَالْوَتْرَ﴾ الفجر، واته: سویند به جووت و به تاک، (شَفَاعَةُ): بریتیه له وهى کهسیک بچیته پال کهسیک سهرى بخات و داواو تکای بو بکات.

(حُمُرٌ): (جَمْعُ حِمَارٍ، وَيُجْمَعُ بِ(حَمِيرٍ وَأَحْمِرَةٍ)، وَالْمَقْصُودُ هُنَا الْحُمُرُ الْوَحْشِيَّةُ)، (حُمُر) کوى (حِمَار) ه واته: کهر، به کهرى کیوی و به کهرى مالى دهگوترى، (الْحُمُرُ الْوَحْشِيَّةُ وَالْحُمُرُ الْأَهْلِيَّةُ)، کهره کیوییه کان و کهره مالىیه کان، ئنجا وهک چون (حِمَار) به (حُمُر) کو دهکریته وه، به (حَمِيرٍ) یش کو دهکریته وه، ﴿إِنْ أَنْكَرَ الْأَصَوَاتِ لَصَوْتُ الْحَمِيرِ﴾ لقمان، ههروهها به (أَحْمِرَةٍ) ش کو دهکریته وه، به لام له قورئان دا (أَحْمِرَةٍ) نه هاتوه و ته نیا (حُمُرٌ وَحَمِيرٌ) هاتوون، لیردها مه به ست له (حُمُر) کهره کیوییه کانن، ئهوانهى به له کن و خهت خه تن.

شایانى باسه: خواردنى گوشتى کهره کیویى ره وایه، که ههر گژوگیا دهخوات له دهشت و کیو، به لام گوشتى کهرى مالى که جگه له گژوگیا، شتى دیکهش دهخوات و سرووشتى جیایه، خواردنى گوشتى کهرى مالى خراپه، بویه شهریهت قه دهغهى کردوه، له بهر ئه وهى زیانى ههیه، بیگومان شهریهت هیهچ شتیک قه دهغه ناکات، ئه گهر زیانى نه بى و، هیهچ شتیک رهوا ناکات که سوودى نه بى و باش نه بى.

(مُسْتَنْفِرَةٌ): (جَمْعُ نَافِرٍ: نَافَرٌ وَاسْتَنْفَرَ وَنَفَرَ مِثْلَ عَجَبٍ وَاسْتَعْجَبَ، وَبِالْفَتْحِ مُسْتَنْفِرَةٌ أَيْ: مُنْفَرَةٌ مَذْعُورَةٌ)، (نَافَرٌ وَاسْتَنْفَرَ وَنَفَرَ) واته: سلهمیه وه، وهک (عَجَبٌ وَاسْتَعْجَبَ) سهرى سورما، ههر دووکیان به مانای (سهرى سورما)ن، به لام

(مُسْتَفْرِة) یانی: سَلَمیوهوهو نه گهر فهرموو باشی: (نَافِرَة) یانی: سَلَمیوهوهو دوور که وتوووهو پاکردوو، ههر ده گونجا، به لام (مُسْتَفْرِة) واته: زور به توندیی ده سَلَممنهوهو راده که ن و هه ل د ی ن، بویه ش به کو هیناویه تی، له بهر نه وهی ئه وی دیکه ش کو یه (کَانَهُم)، (حُمِر)، وه ک که رانی سَلَمیوهوهو پاکردوو وان، ههروه ها (مُسْتَفْرِة) ش خویندراوه ته وه، واته: سَلَممیواوهو ده رکراو تر سیندراوو، ناچار کراو به راکردن.

(قَسْرَۃٌ): به مانای شَیْر (الْأَسَد) دى، ههروه‌ها به مانای تیره‌اوژدانی‌ش دى،
ئهو کاته‌ش: (قَسْرَۃٌ: جَمْعُ قَسْرٍ: الرَّامِي)، تیره‌اوژد، (قَسْرَۃٌ) کویه‌که‌یانه، وه‌ک
دوایی باسی ده‌که‌ین، به‌لام لیره‌دا (قَسْرَۃٌ) یان زیاتر به شَیْر لَکدو‌ده‌ته‌وه.

(صُحُفًا مُنَشَّرَةً): (صُحُف: جَمْعُ صَحِيفَةٍ)، واته: لاپه‌ره، په‌ر، (مُنَشَّرَةً) واته: (مَفْتُوحَةً أَوْ مَقْرُوءَةً) کراوه، یان خویندراوه، هه‌ر کامیکیان داوا ده‌کات که نامه‌یه‌کی کراوه‌ی بو بئی، ئنجا هی هه‌موویان، ده‌بنه نامه‌کان، نامه‌کراوه‌کانیش که کو ده‌بنه‌وه، ده‌بنه (مُنَشَّرَةً) نامه‌کراوه‌کان.

(ذِكْرُهُ): (أَي ذِكْرَ اللَّهِ)، پاناوی (ه) بۆ خوا ده چیتهوه، واته: یادی خوا ده کاتهوه، یاخود: (ذِكْرَ الْقُرْآن) قورئان دینیتهوه یادی خووی و په ندی لیوه رده گری.

(أَهْلُ النَّفْوَى): (أَهْلُ الشَّيْءِ مُسْتَحَقُّهُ)، ئەھلى شتېك بريتە لە ھەر كەسێك پێى شايستە بى بەو شتە، (وَأَصْلُهُ أَنَّهُ مُلَازِمُ الشَّيْءِ وَخَاصَّتُهُ وَقَرَابَتُهُ)، لە بنچینەدا ئەھل بريتە لە شتېك كە بەردەوام لەگەڵ شتېكدا بى و، تايبەت بى پێیەوھو لى نزيك بى، كە دەفەرموى: (أَهْلُ النَّفْوَى) واتە: (حَقِيقٌ بِأَنْ يَتَّقَى، وَأَهْلُ الْمَغْفِرَةِ: حَقِيقٌ بِأَنْ يَغْفِرَ)، خوا شايستەيە بەوھى پارێزى لى بكرى و، شايستەشە بەوھى بوورى و چاوپۆشی بكات لە بەندەكانى.

مانای گشتیی نایه ته کان

له کوټایی ئهم سووپره ته دا، خوای بهرز چوار بابته تی گه وره و گرنگ ده خاته پروو، که یه که میان ئه وه یه:

﴿كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ رَهِيْنَةٌ﴾ هه موو که سیك به هوئی ئه وه وهی کردوو یه تی، بارمته یه، هه پسه و هیشتراوه یه، له کوئی؟ باسی نه کردوه به لام بیگومان له دوزه خدا هیشتراوه یه، به به لگهی ئه وهی دوایی ده فهرموئی: ﴿إِلَّا أَصْحَابُ الْيَمِيْنِ﴾ ﴿فِي جَنَّتٍ﴾ جگه له هاوه لانی راسته، له نیو باخه کان دان، ئنجا مادام هاوه لانی راسته له نیو باخه کاندان و جیاکراونه وه، له و ره هن کرانه، به هوئی کرده وه خراپه کانیانه وه، که واته: ئه وان (هاوه لانی چه په) بارمته و ره هنی کرده وه خراپه کانی خوینان له دوزه خدا، بویه ش خوا ﷺ نه یفه رمووه: ﴿كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ مِنَ الْأَعْمَالِ السَّيِّئَةِ رَهِيْنَةٌ فِي نَارٍ جَهَنَّمَ﴾، هه ر که سه به هوئی کرده وه خراپه کانی که وه دهستی هیټاون، له ناگری دوزه خ دا بارمته یه، چونکه دواییه که ی ئه وه ده گه یه نی، بارمته یه (رهینه)، واته: بارمته یه له دوزه خدا.

ئه وه ش که کردوو یه تی، (گسبت) هه م بو چاکیش به کاردی، هه م بو خراپیش، به لام به پیی سیاق ده زانین که لیره دا مه به ست پیی وه ده سته پیانی کرده وهی خراپه.

﴿إِلَّا أَصْحَابُ الْيَمِيْنِ﴾ جگه له هاوه لانی راسته، ئه وانیه به دهستی راستیان لیستی کرده وه کانیان ده درپته وه، یاخود ئه وانیه ده خرینه لای راست.

﴿فِي جَنَّتٍ يَسْأَلُوْنَ﴾ ﴿عَنِ الْمُجْرِمِيْنَ﴾ ئه وان له چه ند باخیکی ناوازه دان، (یتسائلون) وشه ی (تسائل) له سه ر کیشی (تفاعل) یانی: له یه کدی ده پرسن، پیشی له یه کدی ده پرسن، ئنجا پرووی پرسیار له تاوانباران ده که ن، یاخود: له

بارەى تاوانبارانەو ە لە یە کدى دە پرسن، لە بەینى خویندا لە یە کدى دە پرسن، لە بارەى تاوانبارانەو، ئنجا ڕوو لە تاوانباران دە کەن و دە لێن:

﴿ مَا سَأَلَكُمْ فِي سَفَرٍ ﴾، چ شتێك ئێوەى خستە ئێو ئاگرى دۆزەخەو؟ ھەندێك لە زانایان گوتوو یانە: (يَتَسَاءَلُونَ)، ھەرچەندە لە سەر كێشى (تَفَاعُلْهُو) بۆ ھاوبەشی و بە شدارییە، بە لām ھەر مەبەست پێى پرسیار کردنە، واتە: (يَسْأَلُونَ عَنِ الْمُجْرِمِينَ)، لە تاوانبارەكان دە پرسن: ﴿ مَا سَأَلَكُمْ فِي سَفَرٍ ﴾، چ شتێك ئێوەى خستە ئێو سەقەرەو؟.

ئنجا دیتە سەر بابەتى دوو ەم:

﴿ قَالُوا لَمْ نَكُ مِنَ الْمُصَلِّينَ ﴾ ٤٣ ﴿ وَلَمْ نَكُ نَطْعُمُ الْمَسْكِينِ ﴾ ٤٤ ﴿ وَكُنَّا نَحْوُ مَعَ الْخَائِضِينَ ﴾ ٤٥ ﴿ وَكُنَّا نَكْذِبُ يَوْمَ الدِّينِ ﴾، تاوانباران چوار کردەو ەى خراپى سەرەكیى خوین باس دە کەن و دە لێن: بە ھۆى ئەو چوار کردەو ەو خراپە دۆزەخەو ە: ﴿ قَالُوا لَمْ نَكُ مِنَ الْمُصَلِّينَ ﴾، گوتیان: ئێمە لە نوێژکەران نەبووین، واتە: ھۆکارى یە کەمى چوونە ئێو دۆزەخمان ئەو ە، ئێمە بە ندایە تییمان بۆ خوا ئە نجام نە دە دا، کە دە فەرموى: ﴿ لَمْ نَكُ مِنَ الْمُصَلِّينَ ﴾، بە دلنایى دیندارى و مسوڵمانە تى لە نوێژەو دە ست پێناکات، بە لکو لە بووناسیەو ە لە تێروانىنى راست و دروست و، دواى لە ئیمان و عەقیدەو ە، دە ست پێدە کات ئیمان بە خوا ﷺ، ئیمان بە پیغەمبەرى خوا مو حەممە د ﷺ، و، ئیمان بە پیغەمبەرەو، بە فریشتەکانى خوا، بە کتیبەکانى و، بە ڕۆژى دواى، ئنجا دواى نۆرە دیتە سەر پەرستشەکان، کە لە ھەموویان گە رگەر نوێژە، بە لām بۆچى ئەوان دە لێن: ﴿ لَمْ نَكُ مِنَ الْمُصَلِّينَ ﴾، ئێمە لە نوێژکەرەو نەبووین؟ چونکە نوێژکەرەو کان تێروانىن و بووناسیە کى راستیان ھە، ئیمان و عەقیدەیان ھە، پەرستشەکانیان ھەن و بە ندایە تییان بۆ خوا ھە، ھەموو ئەو شتانەیان ھەن.

﴿وَلَمْ نَكُ نَطْعُمُ الْمَسْكِينِ﴾ ههروهه ئیمه لهوانه نهبووین خواردن بدهین به نه دار.

﴿وَكَئْنَا نَحُوضُ مَعَ الْخَائِضِينَ﴾ دواى ئهوهی وازلێهێنانی دوو کردهوهی هه ره چاک ده خه نه پروو، که بریتین له: نوێژکردن و خواردن دان به نه دار، واته: فهوتاندنی مافی خواو مافی خه لک، واته: نه بوونی خواپه رستی و خه لک دۆستی، ئنجا دوو خراپه ی دیکه ش باس ده کهن، که ئه گه ر دووه کانی پێشی چواندنی دوو ئه رکى گه وره و گرنگ بوون، ئه و دووانه ی دیکه ش، ئه نجامدانی دوو خراپه ی زۆر پیس و بیره زان:

یه که میان: ﴿وَكَئْنَا نَحُوضُ مَعَ الْخَائِضِينَ﴾ ئیمه عاده تمان وابوو له گه ل تیرزاواندا تیده پرژاین، واته: هه ر کۆرو مه جلیسیک قسه ی خراپی تیدا کرابایه، وه ک گالته پیکردن و تانه دان له قورئان و له پیغه مبه رو له ئیسلام و هه ر قسه یه کی دیکه ی خراپ کرابایه، ئیمه له گه ل تیرزاواندا تیده پرژاین، پێشتریش گوتمان: (خوض) له ئه سلدا بریتیه له چوونه نیو ئاو، یان چوونه نیو باتلاغ و شتیکی شل، به لام دوا یی خوازاوه ته وه بو چوونه نیو قسه ی خراپ، واته: له گه ل ئه وانهدا که تیده پرژانه نیو قسه ی خراپ، ئیمه ش تیده پرژاین و سه رمان بو ده له قاندن.

دووه میان له کرده وه ی خراپ که ئه نجاممان ده دا: ﴿وَكُنَّا نَكْذِبُ بِیَوْمِ الدِّینِ﴾ ئیمه به رۆژی سزاو پا داشت بیروا بووین و به درۆمان داده نا، که واته: ئه وه چوار گونا هه که:

۱- نوێژ نه کردن.

۲- خواردن نه دان به نه دار.

۳- قسه ی خراپ کردن له گه ل قسه ی خراپ که رانداو، بیروایى له گه ل بیروایانداو دژایه تی کردنی ئیسلام له گه ل دژایه تی که راندا.

۴- بروایى نه بوون و به درۆ دانانی سزاو پا داشت.

﴿ حَقَّ أَتْنَا الْيَقِينَ ﴾، (یقین) یانی: دَلْئیای، بەلام لێرەدا بە مانای مردن (موت) ه، چونکە مردن هەموو کەسێک لێی دَلْئیایە، بۆیە ئەو وشەیە بۆ بەکارهاتووە، وەك له سوورەتی (الحجر) یشدا دەفەرموێ: ﴿ وَأَعْبُدْ رَبَّكَ حَقَّ يَأْنِكَ الْيَقِينَ ﴾ ٩٩، واتە: پەروەردگاری خۆت بپەرستە تاكو یەقینت بۆ دێ، ئنجا ئەگەر یەقین بە مانای مردن بێت، مردن بۆ مرووف دێ، بەلام دەشگونجێ بە مانای دَلْئیای بێ، واتە تاكو دَلْئیاییت بۆ دێ، بەو واتایە دَلْئیا دەبی کە بەرەو مەرگ دەچی، لێرەش ﴿ حَقَّ أَتْنَا الْيَقِينَ ﴾، تاكو تێمە دَلْئیا بووین و دَلْئیاییمان بۆ هات کە تازە ژیانی دنیا بەجێ دێلین، هەتا ئەو کاتە، تێمە هەر لەسەر ئەو چوار کردەوێ خراپە بەردەوام بووین.

﴿ فَمَا نَنْفَعُهُمْ شَفَعَةُ الشَّفِيعِينَ ﴾، ئەم (ف) یە دەگونجێ (فاء التفریع) بێ، واتە: بێنا لەسەر ئەوێ رابرد، تکای تەکاکاران سوودیان پێناگەیەنێ، یاخود لێرەدا (ما) بۆ لابردن (نفي) نیە، بەلکو (ما الإستفهامیە) یە: ﴿ فَمَا نَنْفَعُهُمْ شَفَعَةُ الشَّفِيعِينَ ﴾، ئایا تکای تەکاکاران چ سوودێکیان پێ دەگەیەنێ؟ واتە: هیچ سوودێکیان پێ ناگەیەنێ، بۆیەش تەکاکاران تەکیان بۆ ناکەن، چونکە دەزانن تەکاکردن سوودیان پێناگەیەنێ و بێ سوودە، ئەوانەش کە تەکا دەکەن: فریشتەکان و پیغەمبەرانی و شەهیدان و زانیان، قسە بێ جێ ناکەن، یانی: قسەیهك ناکەن جێ نەگرتی و تەکیهك ناکەن وەرناگیرێ.

ئنجا بابەتی سییەم خراوەتە روو.

کە بریتیه لە هەلۆیستی خراپ و نەرێنیانە ی بێپروایەکان لە بەرانبەر قورئانداو دەفەرموێ: ﴿ فَمَا لَهُمْ عَنِ التَّذِكْرِ مُعْرِضِينَ ﴾، ئەوێ چیانە پشت هەلکردوون، روو وەچەرخیئن لە بیرخەرەو، واتە: روو وەچەرخیئن لە قورئانی بیرخەرەو.

﴿ كَانَهُمْ حُمُرٌ مُسْتَنْفِرَةٌ ۖ فَرَّتْ مِنْ قَسْوَرَةٍ ﴾، وەك کەرانی سەلەمیووەن کە لە شیر رادەکەن، یاخود لە راوچییان رادەکەن، یانی: بێپروایان وەك کەرە کێویانی

سەلمیووەن کە شیریەک دەبینن، پادەکەن، یاخود: پراوچییان دەبینن، لییان پادەکەن، تاکو پراویان نەکەن، بێپروایانیش لە قورئان دوور دەکەوێت، قورئانیەک کە راستییەکانیان دەخاتەوێت بێرو، پەندو ئامۆژگارییە بۆیان، کەچی ئاوا لێی پادەکەن!.

﴿بَلْ يُرِيدُ كُلُّ امْرِئٍ مِّنْهُمْ أَنْ يُفْتِنَ صُحُفًا مُّنتَشَرَةً﴾، بەلکو - زیاد لەوەش - هەر مرقفیک لەوان، دەیهوێت لاپەرە کراوەکانی بۆ بین، لاپەرە کراوەکانی پێ بدرین، واتە: دەیانەوێت نامەی کراوەیان بۆ بێ، وەک دواوی باس دەکەین، دەیانگوت: دەبێ نامەیه کمان بۆ بێ: لە خواي پەروەردگارەو، بۆ فلانکەسی کوێی فلانکەس! موخەممەد ﷺ پێغەمبەری منو پراوی پێ بێت!

﴿كَلَّا بَلْ لَا يَخَافُونَ الْآخِرَةَ﴾، خوا دەفەرموێ: با وازبێنن، یاخود: ئەو داوایە دەیکەن داوایەکی بێ جێیەو پووجە، ﴿بَلْ لَا يَخَافُونَ الْآخِرَةَ﴾، بەلکو هۆی پراو نەهێنانیان بە قورئان، بە پێغەمبەر، بە ئیسلام، ئەوێە کە ترسی پوژی دوايان نیه، ترسی مەنزڵگای کوئایان نیه.

ئنجابابەتی چوارەم باس دەکات.

لە سێ ئایەتی کوئایدا و دەفەرموێ: ﴿كَلَّا إِنَّهُ تَذَكَّرٌ﴾، جاریکی دیکەش با وازبێنن، لەو قسانە، یان وازبێنن لە کوفرو بێپروایی، ﴿إِنَّهُ تَذَكَّرٌ﴾، بەدنیایی ئەو (قورئان) بیرخەرەوێە، ئامۆژگاریی و پەندە.

﴿فَمَنْ شَاءَ ذَكَّرْهُ﴾، ئنجابە هەر کەسێک بیهوێت دەکەوێتەوێە یادی، چی دەکەوێتەوێە یاد؟ خواي دەکەوێتەوێە یاد، یاخود: ﴿ذَكَّرْهُ﴾، هەر کەسێک بیهوێت قورئانی دەکەوێتەوێە یاد.

﴿وَمَا يَذْكُرُونَ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ﴾، ناشکەوێتەوێە یادیان، خوا ﷻ یان قورئان، مەگەر خوا بیهوێت، ﴿هُوَ أَهْلُ النُّقُوى وَأَهْلُ الْغَفْرِ﴾، ئەو (خوا) شایستە ی پاریزلیکرانەو شایستە ی لیپوردنیشە.

به سيرة كوشه ده به سيرة يكي نه كه سهره ين

دش ممشه غور موانج الدولاس الا سهره ي

AliBapir/علي بابير

علي بابير

archive.org/details/@alibapir

AliBapir

کهراني

ډکه پښتني مه کله يي ماموسته علي بابير

مهسه له گرنگه کان

مهسه له ی یه که م:

جگه له هاوه لانی راسته، هه موو که س بارمته ی کرده وه خراپه کانیه تی (له دۆزه خدا)، به لام ئه وان له باخاند له یه گدی ده پرسن له باره ی تاوانبارانه وه: (پییان ده لێن:) چی ئیوه ی خسته دۆزه خه وه؟ ئه وانیش چوار هوکاران ده خه نه پروو: نوێژ نه کردن و، هاوکاری نه کردنی نه دار له خواردن پێدانداو، قسه ی خراپ کردن له گه ل قسه ی خراپکه رانداو، به درو دانانی پوژی سزاو پاداشت، هه تا مردنیان بو هاتوه و، سه ره نجام له فریانه هاتنی تکای تکاکاران بویان:

خوا ده فه رموی: ﴿كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ رَهِينٌ﴾ (۳۸) ﴿إِلَّا أَصْحَابَ الْإِيمَانِ﴾ (۳۹) ﴿فِي جَنَّاتٍ يَسَّاءُلُونَ﴾ (۴۰) ﴿عَنِ الْمُجْرِمِينَ﴾ (۴۱) ﴿مَا سَلَكَكُمْ فِي سَقَرٍ﴾ (۴۲) ﴿قَالُوا لَمْ نَكُ مِنَ الْمُصَلِّينَ﴾ (۴۳) ﴿وَلَمْ نَكُ نَطْعُمُ الْمَسْكِينِ﴾ (۴۴) ﴿وَكُنَّا نَحُوضُ مَعَ الْخَائِضِينَ﴾ (۴۵) ﴿وَكُنَّا نَكْذِبُ يَوْمَ الدِّينِ﴾ (۴۶) ﴿حَتَّىٰ أَتَانَا الْيَقِينُ﴾ (۴۷) ﴿فَمَا تَنْفَعُهُمْ شَفَعَةُ الشَّافِعِينَ﴾ (۴۸).

شیکردنه وه ی ئه م ئایه تانه، له نو برگه دا:

(۱)- ﴿كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ رَهِينٌ﴾، هه موو که سیك به وه ی کردوویه تی بارمته یه، (الرهن: الوثاق والحبس، ومنه الرهن في الدين، وهذا من العام المراد به الخصوص، القرينة والباء للمصاحبة لا للسببية)، (رهن): به مانای به ستنه وه و چه پس کردن دی، له ویشه وه یه بارمته ی قهرز، که سیك قهرزی له سه ر که سیكه، بابای قهرزدار ده لێ: با ئه م و لاخه م له لای تو بێ، یان نه و فه رشه م له لای تو بێ، یان نه و زه ویه م به ده ست تووه بێ، تاكو قهرزه که ت ده ده مه وه.

ئىنجا لىرەدا: ﴿كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ رَهِينَةٌ﴾، بە گشتى ھاتو، بە لام مەبەست پىي تايبەتە، بە ھۆى بەلگەو نىشانەيەكەو، بە ناچارمان دەكات، واتە: ھەرچەندە دەفەرموى: ﴿كُلُّ نَفْسٍ﴾، ھەموو كەسك بارمتەي كەدەو ھەموانى خۆيەتى، كە مەبەست پىي نىو دۆزەخە، بە لام بە دلنایى ھەموو مەو قەكان ناچە دۆزەخ و، بەلگەو نىشانەمان ھەيەو بەلگەكەش ئەو ھەيە، كە دوايى خوا (أَصْحَابُ الْيَمِينِ) جيا دەكاتەو لەو ھوكمە.

كە دەشفەرموى: ﴿بِمَا كَسَبَتْ﴾، (ب) لىرەدا بو ھۆكاريى نىە، بەلكو بو ھاوەلىتى و لەگەلدا بوونە.

واتە: ھەموو كەسك لە جوغزى ھوكمى كەدەو ھەيە خۆيدا بارمتەيە، (الطبري) ئاواي مانا لىكدەو تەو دەلى: ﴿كُلُّ نَفْسٍ مَّامُورَةٌ مِّنْهُنَّ، مِمَّا عَمِلَ مِنْ مَّعْصِيَةِ اللَّهِ فِي الدُّنْيَا، رَهِينَةٌ فِي جَهَنَّمَ﴾، ھەموو كەسك كە فەرمان پىكرەو قەدەغە لى كراو، بەھۆى ئەو ھەيە لە دنيادا سەرىپچى لە خوا كەدەو، لە دۆزەخدا بارمتەيەو ھەپس كراو.

(الطبري) لە ئىبنو عەباسەو (خوا لىيان پازى بى) بە ژمارە (٣٥٥٧٥) ھىناويەتى، لە تەفسىرى: ﴿كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ رَهِينَةٌ﴾، دەلى: (مَّا خُوذَتْ بِعَمَلِهَا)، ھەموو كەسك بە كەدەو ھەيە خۆى گىراو، واتە: سزا دەدرى و لە دۆزەخدا دەھىلدەرتەو.

دەشگونجى بگوترى: ھەموو كەسك بارمتەي كەدەو ھەموانى خۆيەتى، ئەگەر چاكن، ئەگەر خراپ، ھەموو كەسك لە گرەوى كەدەو ھەموانى خۆيدا، چارەنووسى بەستراو تەو بە كەدەو ھەيە، ئەگەر كەدەو ھەموانى چاك بن دەيەنە بەھەشت و، ئەگەر خراپ بن دەيەنە دۆزەخ، دەشگونجى ئەو مانايەشى لى بدرى و لە پرووى پىزمانىيەو ئەو مانايەش دەگەيەن، بەلام پەوت (سياق) ھەكە ئەو مانايە زياتر ساغ دەكاتەو، كە مەبەست پىي ھەموو كەسك تاوانبارە، كە بارمتەو

حەپسە بەهۆی کردەووە خراپەکانیەووە، لە دۆزەخدا، بە نیشانەو بەلگە ی ئەو هی دوا یی خوا هاو لەانی راستە جیا دەکاتەووە لەوان.

شیکردنەووە یەکی وشە ی (رَهِیْنَة):

(رَهِیْنَة: مَصْدَرٌ بِوزْنِ فَعِيلَةٍ كَالشَّيْمَةِ، فَهُوَ مِنَ الْمَصَادِرِ الْمُقْتَرَنَةِ بِهَاءٍ كَهَاءِ التَّائِيثِ، مِثْلَ الْفُعُولَةِ وَالْفَعَالَةِ، وَلَيْسَ هُوَ مِنْ بَابِ فَعِيلٍ الَّذِي هُوَ وَصْفٌ مَعْنَى الْمَفْعُولِ، مِثْلَ قَتِيلَةٍ، إِذْ لَوْ قَصَدَ الْوَصْفَ، لَقِيلَ رَهِيْنٌ، لِأَنَّ فَعِيلًا مَعْنَى مَفْعُولٍ، يَسْتَوِي فِيهِ الْمَذْكُورُ وَالْمَوْثُوثُ، إِذَا جَرَى عَلَى مَوْصُوفِهِ)، واتە: وشە ی (رَهِیْنَة) چاوگە لەسەر کیشی (فَعِيلَة)، وەك (شَيْمَة)، {بە مانای جنیو (شتم)}، ئنجاً وشە ی (رَهِیْنَة) لەو چاوگانە یە، کە (هَاء) یکی لەگەڵدایە وەك (هَاء) ی مبینە، وەك (فَعُولَة وَفَعَالَة) ئەوانیش بەهەمان شیو هەر چاوگن، لێرەدا (رَهِیْنَة) لە جووری (فَعِيل) یك نیە کە وەسف بێ بە مانای (مَفْعُول)، وەك (قَتِيلَة)، چونکە ئەگەر مەبەست وەسف بووایە، دەگوێرا: (رَهِیْن): (كُلُّ نَفْسٍ مَّا كَسَبَتْ رَهِيْنٌ)، چونکە (فَعِيل) کە بە مانای (مفعول) بێ، نێرینەو مبینە ی تیدا یە کسانن، کاتی دەبێتە وەسف بو وەسفکراو هەکی.

واتە: کە دەفەر موی: (كُلُّ نَفْسٍ) هەرچەندە (نفس) مبینە ی مەجازییە، بەلام بۆیە نەگوێراو: (رَهِیْنَة)، چونکە وشە ی (رَهِیْن) لەسەر کیشی (فَعِيل) ئەگەر بە مانای بەرکار (مفعول) بێ، بو مبینەو نێرینە وەك یە کە: (إِمْرَأَةٌ رَهِیْنٌ، وَرَجُلٌ رَهِیْنٌ)، بەلام لێرەدا (رهینه) بە مانای چاوگە، واتە: (كُلُّ نَفْسٍ مَّا كَسَبَتْ رَهِيْنٌ)، هەموو کەسیک بەو هی کردوو یەتی، بارمتە یە یان بارمتە کراو.

٢- ﴿إِلَّا أَصْحَابُ الْيَمِينِ﴾، جگە لە هاو لەانی راستە، هاو لەانی راستەش ئەوانەن، بە دەستی راستیان نامە ی کردەووە کانیان دەدرێتەووە، ئەو واتایە لە قورئان دا هاتو: ﴿فَأَمَّا مَنْ أُوْتِيَ كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ﴾ (الحاقة، هەندیکیش گوتوو یانە: (أَصْحَابُ الْيَمِينِ) ئەوانەن لە لای راست پادە گیرین، بەلام مادام خوا لە قورئاندا پوونی کردو تەووە، کەواتە:

نامەدرانەووە بە دەستی راست، نیشانەی چوونە بەهەشتەو، بە دەستی چەپ، نیشانەی چوونە دۆزەخە.

ثَنَجَا (الطبري) له تەفسیرەکەی خۆیدا لە عەلی کورێ ئەبی تالیبەووە (خوا لێی رازی بێ) بە ژمارە (٣٥٥٨١) هیناویەتی، گوێوویەتی: (أَصْحَابُ الْيَمِينِ هُمُ الْوِلْدَانُ أَوْلَادُ الْمُسْلِمِينَ) هاوولانی راستە بریتین لە منداڵەکان، منداڵانی مسوڵمانان، ئەوانە ی نەبالغەن لە کورێ کچ، هەر (الطبري) لە ئیبنو عەبباسەووە (خوا لێیان رازی بێ) بە ژمارە (٣٥٥٨٥) هیناویەتی، گوێوویەتی: (أَصْحَابُ الْيَمِينِ هُمُ الْمَلَائِكَةُ)، هاوولانی راستە، بریتین لە فریشتەکان، بۆیەش (الطبري) ئەو دوو رایانە دێتی، دەلی: (لَأَنَّهُمْ لَمْ يَقْرَأُوا ذُنُوبًا، وَلَمْ يَعْرِفُوا، وَلَوْ عَرَفُوهَا لَمْ يَكُونُوا لِيَسْأَلُوهُمْ)، واتە: هاوولانی راستە (چ منداڵەکان بن، منداڵی نەبالغی مسوڵمانان، چ فریشتەکان بن)، لەبەر ئەوەی گوناھیان نەکردوون، بۆیە نازانن گوناح چییە؟ ئەگەر زانیایان، لە تاوانبارانیان نەدەپرسی (بۆچی چوونە دۆزەخ؟)، چونکە دەیانزانی گوناھیان کردوون و، شارەزای گوناھان دەبوون و پێویستی نەدەکرد پیرسن.

بەلام پێم وایە (أَصْحَابُ الْيَمِينِ) هەر ئەوانەن، کە بە دەستی راستیان نامە ی کردەووەکانیان دراووەتەووە، لە قورئاندا خوا ﷻ (أَصْحَابُ الْيَمِينِ) هەر بەو واتایە بەکارهیناوە، بەلی ئەو دوو واتایەش، کە (الطبري) هیناونی لە عەلی کورێ ئەبی تالیب (خوا لێی رازی بێ) و، لە ئیبنو عەبباسەووە (خوا لێیان رازی بێ)، پێیان تێدەچێ، بەلام مادام خوا ﷻ لە قورئاندا (أَصْحَابُ الْيَمِينِ) ی لە چەند شوێنان پێناسە کردوون، کە ئەو پروادارانەن بە دەستی راستیان نامە ی کردەووەکانیان دەدرێتەووە، هەر بەووە تەفسیر بکری باشە.

٣- ﴿فِي جَنَّتٍ يَسْأَلُونَ عَنِ الْمُجْرِمِينَ مَا سَلَكَكُمْ فِي سَقَرٍ﴾، ئەوانە لە چەند باخێکدان، لە تاوانباران دەپرسن، چ شتێک خستنیە ئێو سەقەرەووە؟ ﴿يَسْأَلُونَ﴾ لەسەر کیشی (تَقَاعِل) ه، واتە: لە یەکدی دەپرسن، ﴿مَا سَلَكَكُمْ فِي سَقَرٍ﴾، چ شتێک ئێووەی خستە

ئىو سەقەرەو (أَي: مَا أَدَخَلَكُم فِي سَفَرٍ؟)، چ شتیک ئیوہی ئاخنیہ ئیو ئاگری دۆزەخەوہ، بۆیە ھەندیک لە زانیان گوتووینانہ: ﴿يَسْأَلُونَ﴾ لیرەدا ھەر بە مانای پرسیار دەکەن ﴿يَسْتَلُونَ﴾، ھەندیکش گوتووینانہ: ﴿يَسْأَلُونَ﴾، واتە: لە ئیو خۆیاندا دەپرسن و مشت و مەر دەکەن لە بارەى تاوانبارەکانەوہو دواى پرویان تیدەکەن: ﴿مَا سَأَلَكُمْ فِي سَفَرٍ﴾، چ شتیک ئیوہی خستە ئیو سەقەرەوہ؟ ھەردوو واتایەکە ھاتوون:

یەكەم: ھاوہلانی دەستە راست ھەندیکیان لە ھەندیکیان دەپرسن، لە بارەى تاوانبارەکانەوہ.

دووەم: ئەوہیە لیرەدا ریزگەى (تَفَاعُل) کە بۆ ھاوبەشییە، بەکارھێنراوہ بۆ مانای دووبارەکردنەوہى کرداریک، واتە: زۆر لە یەکدى دەپرسن، ھەر کامیکیان زۆر لەوى دیکە دەپرسى، ئنجا ھەر کرداریک زۆر دووبارە بێتتەوہ، دەیخەنە سەر کیشى (تَفَاعُل).

کاتیک ئەوان لیان دەپرسن: چ شتیک ئیوہ خستە ئیو سەقەرەوہ؟

ئەوانیش ئاوا وەلام دەدەنەوہو چوار ھۆکاران دەخەنەپوو:

ھۆکاری یەكەم:

(۴) - ﴿قَالُوا لَمْ نَكُ مِنَ الْمَصْلِينَ﴾، گوتیان: ئیمە لە نوێژکاران نەبووین.

ھۆکاری دووەم:

(۵) - ﴿وَلَمْ نَكُ نَطْعُمُ الْمَسْكِينِ﴾، ئیمە عادەتەمان وائەبوو خواردن بەدەین بە نەدار.

ھۆکاری سێیەم:

(۶) - ﴿وَكُنَّا نَخُوضُ مَعَ الْفَاضِينَ﴾، ئیمە لەگەڵ تیرزاواندا تیدەپژاين، واتە: ھەر کەسێک قسەى خراپى کردبایە، ئیمەش بەشدارییان دەکرد، بە تايبەت دژایەتیی ئیسلام و گالەکردن بە قورئان، توانج و پلار گرتن لە پیغەمبەرى خوا ﷺ.

هۆکاری چواره م:

(٧)- ﴿وَكَاذِبٌ يَوْمَ الدِّينِ﴾ تيمه عاده تمان وابوو رۆژی سزاو پاداشتمان به درۆ داده نا.

(٨)- ﴿حَتَّىٰ أَتَنَّا الْيَقِينَ﴾ تاكو يه قينمان بۆ هات، (اليقين: اسم مصدر يقن كفرح، إذا علم علماً لا شك معه ولا تردد)، (يقين) ناوی چاوگه له سه ر كيشی (فرح)، ته گهر زانياريه كي زانيي هيچ دوو دلیي تيدا نه بئ، كهواته: ﴿حَتَّىٰ أَتَنَّا الْيَقِينَ﴾ هه تا زانياريه كي جیی دلیياییمان بۆ هات، كه تازه ته وه ژيانی دنيا به جی ديلین، ئنجا ده سته رداري ته و کرده وه خراپانه بووین، تهویش به ناچاری و بۆیان نه ده کرا، ياخود وشه ی (يقين) به مانای دلیيایيه، به لام خوازاوه ته وه بۆ مردن، چونكه هه موو كهس له مردن دلیيایيه، هه موو كهس ده زانی ده مرئ، بۆيه وشه ی (يقين) بۆ مردن به کاره ی تراوه.

(٩)- ﴿فَمَا تَنْفَعُهُمْ شَفَاعَةُ الشَّافِعِينَ﴾ ئنجا تکی تکاران هيچ سووديان پیناگه نه ئی، تکارانیش پیغه مبه ران و فريشته کان و زانایان و شه هيدان، ده شگونجی لیره دا (ما) بۆ پرسيارکردن (مَا الْإِسْتِفْهَامِيَّة) بئ، واته: (فَأَيُّ نَفْعٍ تَنْفَعُهُمْ شَفَاعَةُ الشَّافِعِينَ!)، ئايا چ سوود يکیان پینده گه نه ئی، تکی تکاران؟ كهواته: تکاران تکیان بۆ ناکه ن، چونكه ته گهر پیغه مبه ران، ته گهر فريشته کان، ته گهر شه هيدان، ته گهر زانایان، پیشوه خت ده زان ئايا خوا ﷻ مۆله تی له سه ر کیه تکی بۆ بکری؟ بۆيه قسه يه ك ناکه ن جی نه گری و، له وئ قسه ی بئ جی ناکه ن.

(الزمخشري) له ته فسیرکردنی ته و پرسته يه دا، كه له سه ره تاي سووره تی (النساء) دا هاتوه: ﴿وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي تَسَاءَلُونَ بِهِ وَالْأَرْحَامَ﴾ ده لئ: (هُوَ كَقَوْلِ تَدَاعَيْنَا) إِذَا كَانَ الْمُتَكَلِّمُ مُفْرَدًا يُقَالُ دَعَوْتُ وَإِذَا كَانَ مُتَعَدًّا يُقَالُ تَدَاعَيْنَا، وَنَظِيرُهُ: رَمَيْتُهُ وَتَرَامَيْتَنَا، وَرَأَيْتُ الْهَلَالَ وَتَرَأَيْتَاهُ، وَلَا يَكُونُ هَذَا التَّفَاعُلُ مِنَ الْجَانِبَيْنِ، أَيِ هُوَ فِعْلٌ وَاحِدٌ مِنْ جَانِبٍ وَاحِدٍ فِي الْعَدَدِ الْكَثِيرِ، وَعَلَى هَذَا يَكُونُ مَفْعُولٌ يَتَسَاءَلُونَ مَحْذُوفًا، يَدُلُّ عَلَيْهِ قَوْلُهُ: (عَنِ الْمُجْرِمِينَ)، وَالتَّقْدِيرُ: يَتَسَاءَلُونَ الْمُجْرِمِينَ عَنْهُمْ، أَيِ عَنْ سَبَبِ حُضُولِهِمْ فِي سَقَرٍ).

(الْمُخْشَرِي) زانایەکی زۆر زەبر دەست بوو، لە ڕووی ڕێزمانی عەرەبیی و ڕووی ڕەوانبێژییەو، خوا پاداشتی بداتەو و ڕەحمەتی خۆی لێ بێ، هەندیک لە زانایان هەستیارییەکی زێدە لە پێویستیان هەیە بەرانبەری، بەهۆی ئەووە کە لە پەرەوانی قوتابخانەی موعتەزێلە بوو، بەلام وەک لە کتیی سێمی مەسووعە: (بیرکردنەوی ئیسلامی لە نیوان وەحیی و واقعدا)، لە بادی موعتەزێلەدا، باسمان کردو، لە راستیدا هەموو ئەوانە پێیان گوتراو: (أَهْلُ الْحَدِيثِ وَأَشَاعِرَةُ وَمَاتَرِيدِيَّةٌ وَمُعْتَزَلَةٌ وَجَبَرِيَّةٌ وَقَدَرِيَّةٌ وَشَيْعَةٌ)، ئەوانە هەموویان هەندی بیرو بۆچوونیان هەبوون جیاواز بوون و، مەرج نیە هیچ کامیان تەواو لەسەر هەق بووبێ.

بەلێ زۆرینەی مسوڵمانان ئەوانەبوون کە لەسەر ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ و چوار جێنشینە سەر راستەکانی (أَبُو بَكْرٍ وَعُمَرُ وَعُثْمَانُ وَعَلِيٌّ) و، هاوێلانی بە گشتی (خوایێکیان ڕازی بێ) و خزمان و بنەمالە بە گشتی (خوایێکیان ڕازی بێ) ڕۆشتوون، بەلام هەر کەسێ گوترا: موعتەزێلە بوو، هیچ خیری پێو نەبێ و، هەر کەسێ گوترا: ئەهلی حەدیس بوو، هەموو شتێکی خیر بێ، وانیە، دەبێ هەر کەسە وەک خۆی تەماشای بکری، لە نیو ئەهلی حەدیسدا ئەوانە بانگەشە ئەوەیان کردو، زۆر بە دوا ڕێبازی پێغەمبەری خوا دەکەون، کەسانی بە کەلک نەهاتووش هەن و، کەسانی زۆر چاکیش هەن، وەک ئەحمەدی کوپی حەنبەل و زانایانی دیکە بەرجەستە، بەلام کەسانی دیکەش هەبوون کە ڕەشایی بوون و بە گەل کەوتوون.

هەر وەها لە نیو موعتەزێلەش دا کەسانیک هەبوون، وەک (الْمُخْشَرِي) کە قورئانی بۆ تەفسیر کردوین و (الْكَشَاف) تەفسیریکی زۆر نایابەو، شتی زۆر باشی خستۆتەڕوو، لە ڕووی ڕەوانبێژییەو، بەلام دیارە هەلەو پەلەش هەبوو لە هەموو لایەکەو، قوتابخانەی موعتەزێلەش بە گشتی تێپەراندنی هەبوو لە پشت بەستن بە عەقڵدا، لەسەر حیسابی وەحیی و نەقل، خالە بێیەزە

گەرەكەيان ئەوئەيە، بەھۇئەشەوئەيە كەھەندىك ھەلەي دىكەشيان بوون، بەلام وئپراي ئەوئە، ھەندىك چاكەشيان بوون، لە بەرانبەر ھەندىك ھەلەو پەلەي ئەوانەدا، كەخۇيان بە شوئىكەوتەي رېياز و ھەدىس زانىوئە.

(الزَمْخَرِي) لە تەفسیری ئەو ئايەتەي سوورپەتى (النِّسَاء) دا دەللى: ئەمە وەك ئەوئەيە بلىي: (تَدَاعَيْنَا) بانگمان كرد، ئەگەر باباي قسەكەر، يەك بى دەللى: (دَعَوْتُ) بانگم كرد، بەلام ئەگەر زۆر بن، دەللى: (تَدَاعَيْنَا) مانايەكەي ئەوئەيە: يەكديمان بانگكرد، بەلكو ياني: ھەموومان بانگمان كرد، ھەروەھا (رَمِثَةٌ) واتە: ھاویشتم، بەلام (تَرَامَيْنَا) واتە: ھەموومان ھاویشتمان (نەك بەيەكديمانەوئە نا)، ھەروەھا (رَأَيْتُ الْهَالَال) مانگی يەك شەوئەم بينى، (وَتَرَأَيْنَا) واتە: ھەموومان بينيمان، ئەمەش مەبەست پىي ئەوئەيە (تَفَاعُل) بى لە دوو لايەنەوئە، بەلكو كردارىكە لەيەك لاوئە، بەلام ژمارەيەكي زۆر ئەو كردەوئەيە ئەنجام دەدەن، بۆيە بەركارى (يَتَسَاءَلُونَ) لىرەدا قرتىندراوئە، چى دەيگەيەنئى؟ وشەي (عَنِ الْمُجْرِمِينَ): (يَتَسَاءَلُونَ عَنِ الْمُجْرِمِينَ)، واتە: ھەموويان دەپرسن، نەك لە يەكدى دەپرسن، بەلكو ھەموويان دەپرسن لە تاوانباران، دەپرسن لە تاوانباران لە بارەي خۇيانەوئە، (أَي: عَنْ سَبَبِ حُضُولِهِمْ فِي سَقَرٍ)، لە بارەي ھۆكارى ئامادەبوونيانەوئە لە سەقەردا.

لە كۆتايى ئەم دەرسەدا ئەم فەرمايشتەي پىغەمبەر ﷺ دىنين، كە دەفەرموي: {مَوْتُ الْمَرْءِ عَلَى مَا عَاشَ عَلَيْهِ، وَيُبْعَثُ عَلَى مَا مَاتَ عَلَيْهِ} (أَخْرَجَهُ مُسْلِم: ۸۳)، واتە: ھەر مەرؤفئىك لەسەر ئەوئە دەمرى كە لەسەرى ژياوئە، لەسەر ئەوئەش زىندوو دەكرىتەوئە كە لەسەرى مردوئە، كەواتە: مەرؤف لەسەر چى بژى لەسەر ئەوئەش دەمرى و، لەسەر چىش ھەرى، ھەر لەسەر ئەوئەش زىندوو دەكرىتەوئە، بۆيە مەرؤف دەبى وريا بى، كردەوئەكانى دەبنە پىناسەي و دەبنە ھۆكارى ئەوئەي بۆ كوئى بچى؟.

لە راستییدا مرووف ئەگەر شەیتان فێلی لێ نەکات و کلاوی لەسەر نەنێ، نابێ
 بێجگە لە ئیمان و کردەوێ چاکی خوێ، پشت بە هیچ شتێکی دیکە بەستێ،
 وەك: ئەگەر خوا بۆی نووسیم دەچمە بەهەشتی، هەر دەچم! چونکە پەنگە
 خوا بۆی نووسیی دەچیە بەهەشت، بەلام بەهۆی ئیمان و کردەوێ باشی
 خۆتەو، ئەگەر ئیمانێ هەبێ و کردەوێ باشت هەبێ، خوا بەهەشتی بۆ
 نووسیوی و، کەسێک بێ ئیمان و کردەوێ خراپ بێ، خوا دۆزەخی بۆ نووسیوی،
 کەواتە: ئیمان و کردەوێ باشمان، ئاوێنەیکە، سەرەنجام و چارەنووسی خۆمان
 لەویدا دەبینین، چونکە قەدەری خوا پەنھانە، بەلام ئیمان و کردەوێ خۆمان،
 دیارەو ئاشکرایە.

مەسەلەى دووهم:

سەرسوڤمان لە ھۆکاری ڤوو وەرگێرانی بێروایان لە قورئانی بێرخەرەو، کە وەك کەرەکیویانی سەلمیوە، کە لە ترسی شیر ڤادەکەن، ھەلدین و، ھەر کامیکیان داوای نامە یەکی کراوە دەکات! لە خواى بى وینەو ە بوى بى، ئنجا ڤروا دینى، بەلام ھۆکار نەترسانیانە لە ڤۆژى دواى، نەك نەبوونى بەلگەى ئیقناعەر:

خوادە ڤەرموى: ﴿فَمَا لَهُمْ عَنِ التَّذْكَرَةِ مُعْرِضِينَ ﴿٤٩﴾ كَانَتْهُمْ حُمْرٌ مُسْتَنْفِرَةٌ ﴿٥٠﴾ فَرَّتْ مِنْ قَسْوَرَةٍ ﴿٥١﴾ بَلْ يُرِيدُ كُلُّ امْرِئٍ مِنْهُمْ أَنْ يُؤْتَى صُحُفًا مُنشَرَةً ﴿٥٢﴾ كَلَّا بَلْ لَا يَخَافُونَ الْآخِرَةَ ﴿٥٣﴾﴾

شیکردنەوێ ئەم ئایەتانە، لە پێنج بڕگەدا:

(١)- ﴿فَمَا لَهُمْ عَنِ التَّذْكَرَةِ مُعْرِضِينَ﴾، ئەو ە چیانە ڤوو وەرگێرن لە بێرخەرەو، پیتی (ف) لێرەدا: (الْفَاءُ لِتَرْتِيبِ انْكَارِ إِعْرَاضِهِمْ عَنِ التَّذْكَرَةِ عَلَى مَا قَبْلَهُ، مِنْ مُوجِبَاتِ الْإِقْبَالِ عَلَيْهِا)، (ف) بۆ بنیاتنانى نكوولییکردنە لە پشت ھەلکردنیاں لە قورئانی بێرخەرەو، لەسەر ئەوێ ڤاڤردو، لە داخوازی و ھاندەرەکانى ڤوو تێکردنى، واتە: لە حالێکدا کۆمەلێك ھاندەر و پالەنر ھەن، بۆ ئەوێ ڤوو لە قورئانی بێرخەرەو بکەن و ڤروای پى بێنن، لە باوەشى بگرن و پێشوازی لى بکەن، ئایا ئەوان چیانە کە ڤووی لێوەردەگێرن و پشتى تێدەکەن؟!.

واتایە کەى ئاواى لێدیتەو: (أَيُّ شَيْءٍ حَصَلَ لَهُمْ حَالٌ كَوْنِهِمْ مُعْرِضِينَ عَنِ الْقُرْآنِ الَّذِي هُوَ مُشْتَمِلٌ عَلَى التَّذْكَرَةِ الْكُبْرَى)، چ شتێك بۆیان ڤەیدا بوو لە حالێکدا ئەوان ڤوو وەرگێرن، لەو قورئانەى بێرخستەوێ ھەرە مەزن و گەورەى گرتۆتە خۆى؟

ئىنا خوا ﷺ حالەتى روو وەرگىپان و روو وەر خاندىيان له قورئان، وينا دهكات له ديمه نيكدا، كه ئەوان له ژيانى ئاسايى خوينايدا زۆريان بينيوو، ئىستاش ئىمه كه سىك له دارستان و جەنگە لەكانىشدا نەژى و ئەو ديمە نە بينى، بەلام له فيلم و تەلەفزيوندا زۆر دەبينى، ئەویش برىتیه له پاكردن و سەلمينهوى كه ره كيويان له شیر كه پەلاماريان دەدا.

(۲) - ﴿كَانَهُمْ حُمْرٌ مُّسْتَنْفِرَةٌ﴾، دەلى كه ره كيويه كانی سەلميهوه، (حُمْر) كۆى (حِمَار) ه، (مُسْتَنْفِرَةٌ) ش سيفه تى (حُمْر) ه، (مُسْتَنْفِرَةٌ) كه خویندراویشە تەو: (مُسْتَنْفِرَةٌ)، (مُسْتَنْفِرَةٌ) ناوی بکه (إِسْم فاعل) ه، واتە: سەلميهوه و پاكردوو، (نافِرَةٌ، مَنْجَفَلَةٌ) سەلميهوه و پاكردوو، (مُسْتَنْفِرَةٌ) ش ناوی بەرکار (إِسْم مفعول) ه، واتە: (مُنْفَرَةٌ مذعورة)، سەلميندراوه تەو و ترسيندراوه و دوورخراوه تەو.

(۳) - ﴿فَرَّتْ مِنْ قَسْوَرَةٍ﴾، له شیر پايانكردوو هەلاتوون، ئىنا مادام دوايى دەفهرمو: له شیر پايانكردوو ئەو كه ره كيويانە، كه واتە: خویندنهوى: (مُسْتَنْفِرَةٌ) راسترەو له گەل رستەى دوايى دا باشتەر دیتەو، چونكه كه ره كان خويان سەلميهوه و پايانكردوو له شیر.

خاوهنى تەفسیری (الْكَشَاف) دەلى: (المُسْتَنْفِرَةُ: الشَّيْءُ النَّفَّارِ، كَأَنَّهَا تَطْلُبُ النَّفَّارِ مِنْ نَفْسِهَا فِي جَمْعِهَا لَهُ، وَحَمَلُهَا عَلَيْهِ)، واتە: زۆر دووركه و توووه و زۆر سەلميهوه، وەك سەلمينهوه له خويان داوا بكەن، له خو بو كۆ كرنهوى خو بو تاودانى دا، واتە: زۆر له خويان دەكەن بسەلمينهوه، ئەگەر (مُسْتَنْفِرَةٌ) ش بى، واتە: سەلميندراوه و ترسيندراو.

وشەى (قَسْوَرَةٍ) ش بە دوو واتايان هاتو:

أ- بە مانای شیر هاتو، (لَأَنَّ الْأَسَدَ يَقْسِرُ الْحَيَوَانَاتِ)، چونكه شیر ئازە لەكانى دیکە ناچار دهكات و بەسەريان دا زال دەبى و راويان دهكات.

ب- هەروەها (قَسْوَرَةٍ) دەشگونجى كۆى (قَسُور) بى، بە مانای (الرَّامِي) تیرهاوێژ، راوچیی، واتە: كۆمەلێكى تیر ئەنداز له راوچییان، (الطَّيْرِي) بە ژمارە (۳۵۶۱۰) له ئەبى

حەمزەووە هیناویەتی، کە گوتووویەتی: (سَأَلْتُ ابْنَ عَبَّاسٍ عَنِ الْقِسْوَرَةِ؟ فَقَالَ: مَا أَعْلَمُهُ بِلُغَةِ أَحَدٍ مِنَ الْعَرَبِ: الْأَسَدُ، هِيَ عَصَبُ الرَّجَالِ)، واتە: پرسیارم کرد لە عەبدوڵلای کوری عەباس (خوا لێیان رازی بێ) لە بارە (قِسْوَرَةِ)ووە، ئەویش گوتی: نەمزانیوە لە زمانی هیچ کام لە عەرەباندا (قِسْوَرَةِ) بە مانای شیر هاتبێ، بە لکو مەبەست کۆمەڵیکە لە پیاوان، واتە: لە تیرنەندازو راوچییان.

بەلام هەر (الطبري) بە ژمارە (٣٥٦١١) دیسان هیناویەتی: (عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: أَنَّهُ سُئِلَ عَنْ قَوْلِهِ: ﴿فَرَّتْ مِنْ قَسْوَرَةٍ﴾، قَالَ: «هُوَ بِالْعَرَبِيَّةِ: الْأَسَدُ، وَبِالْفَارِسِيَّةِ: شَارٌ، وَبِالنَّبَطِيَّةِ: أَرِيَا، وَبِالْحَبَشِيَّةِ: قِسْوَرَةٌ»، لە عەبدوڵلای کوری عەباس ر.ه. پرسراوە لە بارە: ﴿فَرَّتْ مِنْ قَسْوَرَةٍ﴾، واتە: ئەو کەرەکیویانە لە (قِسْوَرَةِ) رایانکردووە؟ ئەویش گوتووویەتی: (قِسْوَرَةٍ) بە عەرەبی پێی دەگوترێ: (الْأَسَدُ) و، بە فارسی پێی دەگوترێ: شار، (شار هەر مەبەست شیرە بە کوردیی و بە فارسی، بەلام لەبەرئەوەی پیتی (ی) لە عەرەبییدا نیە، واتە: (يَاءُ الْإِمَالَةِ)، دەگونجێ بلی: شارو دەگونجێ بلی: شیر، بە زمانی (نَبَطِي)یش شیر ئاریای پێدەلێن و، بە حەبەشەیش قەسووەری پێدەلێن.

کورتە واتی ئەم ئایەتە موبارەکانەش ئەوەیە، کە خوا ﷻ بێروایەکان دەچوین بە کەرەکیویانەو، کاتی کە شیر دەبینن و، شیر پەلاماریان دەدات و رادەکەن، یان کاتی کەرەکیوی راوچییان دەبینن، کاتی خۆی بە تیروکەوانەو بویان دانیشتوون و ئیستاش بە تەنگەو، رادەکەن و دەسلەمنەو، واتە: ئەوانیش ئاوا لە قورئان دەسلەمنەو دوور دەکەونەو، وەک چۆن کەرەکیوی لە ترسی شیر رادەکەن، لە حالیکدا کە شیر دەیهوێ کەرەکیویان راو بکات و بیانخوا، بەلام ئەم قورئانە دەیهوێ هیدایەتیان بدات!!

ئەجا خوا ﷻ لەو وێچواندنە، پێشەلاتر دەچێ و دەفەرموێ:

(٤)- ﴿بَلْ يُرِيدُ كُلُّ امْرِئٍ مِّنْهُمْ أَنْ يُؤْتَىٰ صُحُفًا مُّنشَرَةً﴾، واتە: {کافرەکان ئەک ھەر وەک کەرەکیویان کە لە شیر پادەکەن، لە قورئان دەسلەمنەوہ}، بەلکو ھەر مروؤفیک لەوان دەیەوێ نامە کراوەکانی پێ بدرین، خویندراویشەتەوہ: (صُحُفًا)، (مُنشَرَةً) ش خویندراوہتەوہ: (مُنشَرَةً)، لێرەدا (صُحُف) یان (صُحُف) بە بۆر (صَمَّة) یان بە زەنە (سکون): (جَمْعُ صَحِيفَةٍ، وَالصَّحِيفَةُ: الْكِتَاب) ھەردووکیان کۆی (صَحِيفَةً) ن و ئەویش بە مانای نووسراو دی، واتە: لاپەرەیک، یان پەرەیک کە نووسرابێ.

(٥)- ﴿كَلَّا بَلْ لَا يَخَافُونَ الْآخِرَةَ﴾، نەخیر، بەلکو لە دوامەنزلگا ناترسن، (كَلَّا): (كَلِمَةٌ الرَّدْعِ وَالْإِبْطَالِ)، (كَلَّا) وشە بەرپەرچدانەوہو پووچەلکردنەوہی داواکارییەکەیانە، واتە: ئەوہی دەیلێن، با وازی لێ بێن، چونکە ئەوہ داوایەکی بێ جێیە، کە ھەر کامیکیان نامەیکە لە خوای بەرزوہو بۆ بێ، ئەوانە دیارە لە کەولی خویان دەرچوون و، ئەگەر لە ئیمان ھێنان بگەرین، پەکیان لەسەر ئەوہ نەکەوتوہ خوا نامەیان بۆ بنێرێ، خوا نامەیکە گشتیی بۆ ھەموو مروؤفایەتیی ناردوہ، کە قورئانەو، نێردراوێکی گشتیشی ناردوہ بۆ ھەموو مروؤفایەتیی، کە موحمەدە ﷺ و کۆتا نێردراو پێغەمبەری خوا، ھەک چۆن قورئانیش کۆتا فەرماشت و کتیبی خوا، ئەگەر لە ئیمان بگەرین، ئەوہ ھەم نوێنەری خوا، ھەم فەرماشتی خوا، ھەن، ئەگەر لە بەھانەش بگەرین، وەلامی ئەو بەھانەشیان بدریتەوہ، بەھانەیکە دیکە دەگرن.

بۆیە خوا دەفەرموێ: (كَلَّا) یانی: با وازبێن، ﴿بَلْ لَا يَخَافُونَ الْآخِرَةَ﴾، بەلکو لە مەنزلگای کۆتایی ناترسین، (الْآخِرَةُ صِفَةٌ مَّوصُوفٍ مَّحْذُوفٍ: الدَّارُ الْآخِرَةُ، أَوِ الْمَنْزِلَةُ الْآخِرَةُ)، (الْآخِرَةُ) سیفەتی وەسفکراوێکی قرتینراوہ: مەنزلگای کۆتایی و پێگە کۆتایی، یانی: لە پۆژی دوایی ناترسین و، ئەوہیە وای لیکردوون و جورئەتی پێداون، بپروا بە پەيامی خوا نەکەن و، بپروا بە پێغەمبەری خوا نەھینن.

لە بارەئ ئەوہو کە داوایان کردوہ نامەیان بۆ بێ، (الطبري) لە تەفسیرەکەئ خۆیدا بە ژمارە: (٣٥٦٢٢) لە قەتادەوہ ئەم دەقەئ ھیناوە: (قَالَ: قَدْ قَالَ قَائِلُونَ

مِنَ النَّاسِ: يَا مُحَمَّدٌ ﷺ! إِنَّ سَرَّكَ أَنْ نَتَّبِعَكَ، فَأَتَيْنَا بِكِتَابٍ خَاصٍّ، إِلَى فُلَانٍ وَفُلَانٍ، نُوَمِّرُ فِيهِ بِاتِّبَاعِكَ، قَالَ قَتَادَةُ: يُرِيدُونَ أَنْ يُؤْتُوا بَرَاءَةً بِغَيْرِ عَمَلٍ، قەتادە رەحمەتی خوای لی بئ گپراویەتەو: بێژەرانیك له خەلك گوتیان: ئەو موحمەد ﷺ! ئەگەر دڵخۆش دەبی بەوێ شوینت بکەوین، نووسراویکمان بە تاییەت بۆ بێنە، بۆ فلانکەس و فلانکەس {واتە: له خوای پەرورەدگارەو بۆ فلانکەس} فەرمانان پێ بکری لەو نووسراوەدا بە شۆینکەوتنی تو، قەتادە گوتوویەتی: ویستوویانە ئەستۆپاکیان لە سزا بۆ دەربپردری، بئ ئەوێ کردەوێ باش بکەن، بئ ئەوێ ئیمان بێنن و پابەند بن!!

له سوورەتی (الإسراء) یشدا هاتووە کە یەکیك له بیانووەکانیان ئەوێ بوو، گوتوویانە: ﴿وَلَنْ نُؤْمِنَ لِرُقَيْكَ حَتَّى تُنَزِّلَ عَلَيْنَا كِتَابًا نَقْرُؤُهُ﴾ ١٣، ئەگەر بەرزیش بیهو لەبەرچاوی ئیمە بۆ ئاسمان، هەرگیز بپروات پێ ناهێنین، هەتا نووسراویکمان بۆ نەهێنی بیخوینێنەو.

لەویدا پروونکەرەوانی قورئان گوتوویانە: کافرەکان گوتوویانە: دەبی نامە یەکمان بۆ بئ: (مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ إِلَى فُلَانٍ بِن فُلَانٍ إِنَّ مُحَمَّدًا رَسُولِي فَأَمِنْ بِهِ)، له پەرورەدگاری جیهانیانەو بۆ فلانکەسی کوری فلانکەس! موحمەد پەرەوانە کراوی منە، بپروای پێ بێنە! بۆیە خوا ﷻ دەفەرموی: با واز بێنن لەو داوایەو لەو قسانە، بەلکو هۆکاری بپروا نەهێنایان ئەوێ، کە ترسی پۆژی دوایان نیە، ترسی مەنزڵگای کۆتاییان نیە.

هەر (الطبري) بە ژمارە (٣٥٦٢٤) له قەتادەو ئەمەشی هێناو: (إِنَّمَا أَفْسَدَهُمْ أَنَّهُمْ كَانُوا لَا يُصَدِّقُونَ بِالْآخِرَةِ، وَلَا يَخَافُونَهَا، هُوَ الَّذِي أَفْسَدَهُمْ)، واتە: ئەوێ ئەو بێپروایانە تیکدا بوو، ئەوێ بوو کە مەنزڵگای کۆتاییان بەراست نەدەزانی و، ترسیان لێ نەبوو، ئەوێ بوو تیکیدا بوون و جورئەتی پێدا بوون بە دەم بانگەوازی خواوە نەچن.

مه سه له ی سییه م و کو تایی:

به دنیایی قورئان بیرخه ره وه و ئاموژگارییه و، هه ر که س بیه وئی یادی ده کات و په ندی لیوه ده گری و، په ندیشی لیوه رنا گرن ئه ی مروقه کان! مه گه ر خوا بیه وئی، هه ر ئه ویش شایسته ی پارێزێکران و لیبوردنه:

خوا ده فه رموی: ﴿كَلَّا إِنَّهُ تَذَكَّرٌ ۝۴۴ فَمَنْ شَاءَ ذَكَّرْهُ ۝۴۵ وَمَا يَذْكُرُونَ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ هُوَ أَهْلُ الْقُوَىٰ وَأَهْلُ الْغَفْرِ ۝۴۶﴾

شیکردنه وه ی ئه م ئایه تانه، له پێنج برگه دا:

۱- ﴿كَلَّا إِنَّهُ تَذَكَّرٌ﴾، نه خیر (با وازیتن) به دنیایی ئه و (قورئان) ه، بیرخه ره وه و ئاموژگارییه، (رَدْعُ ثَانٍ لِأَفْتَرَا حِهِمْ نُزُولِ كِتَابِ سَمَٰوِيٍّ لِّكُلِّ أَمْرٍ مِنْهُمْ ، وَالْمَعْنَى: لَا نُتَزَّلُ كِتَابًا، ذَلِكَ أَنَّ الْقُرْآنَ تَذَكُّرَةٌ وَمَوْعِظَةٌ نَعِظُهُمْ بِهِ)، ئه مه به رپه رچدانه وه و هه لوه شانه وه ی دووه مه و، په یوه سه ته به پێشنیارکردنیان به دابه زینی نووسراویکی ئاسمانی بۆ هه ر کامێک، واته: ئیمه هیه چ نووسراویک دانابه زینین، چونکه قورئان بیرخه ره وه و ئاموژگارییه ئاموژگاریی ئه وانی پێ ده که ی.

یانی: ئه گه ر به دوا ی هه ق و راستییدا بگه رپن، ئه وه قورئان وه لامیانه و، ئه گه ر له بیانووش بگه رپن، پێی بیانوو گرتن ناگیرئ، وه ک گوتراوه: (ئه گه ر دز دز بئ، تاریکه شه و زۆره)، هه روه ها گوتراوه: (که سیك به تۆبزی بنیری بۆ مازوو چنن، له دارئ هه ر هه لئا پوانئ)، واته: ته ماشای دره خته کان ناکات، داخۆ مازوو یان پێوه ن، یان نا؟ که سیك له بیانوو گرتن بگه رپئ، پێی بیانوو گرتن ناگیرئ.

که واته: وشه ی (کَلَّا) وه ک گوتراوه: (رَدْعُ وَزَجْرٌ وَإِبْطَالٌ لِّكَلَامٍ سَابِقٍ)، به رپه رچدانه وه و تیخوپرن و هه لوه شانه وه ی قسه یه کی پێشوویه، که ئه وه بوو پێشنیاریان کرد بوو: نامه ی تایه تییان له خوا وه بۆ بئ.

﴿إِنَّهُ تَذَكُّرٌ﴾، راناوی سەر (إِنَّهُ)، بە دُنیاوی هەر دەگەریتەوه بو قورئان،
واتە: نەخیر با وازیین، بە دُنیاوی ئەو، (قورئان) بیرخەرەوهیه.

(٢) - ﴿فَمَنْ شَاءَ ذَكَرْهُ﴾، هەر کەسێک بیهوێ بیری دیتەوهو دیتەوه یادی، یاخود
هەر کەسێک بیهوێ پەندی لێوەردەگری، چی بیر دەکەوێتەوه؟ خۆی بیر دەکەوێتەوهو
راستییەکانی بیردەکەونهو بە گشتیی.

(٣) - ﴿وَمَا يَذْكُرُونَ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ﴾، بیریشیان ناکەوێتەوه مەگەر خوا بیهوێ.

ئەگەر یەکیەک بلی: خوا فەرموویەتی: ﴿كَلاَّ إِنَّهُ تَذَكُّرٌ﴾، بەلام دواوی
دەفەرمووی: ﴿فَمَنْ شَاءَ ذَكَرْهُ﴾، ﴿تَذَكُّرٌ﴾ ش مێنە ی مەجازییە، ئەدی بوچی
خوا فەرموویەتی: ﴿فَمَنْ شَاءَ ذَكَرْهُ﴾؟ بە راناوی نێرینە هیناویەتی؟ زانایان
دەلێن: راناوێ کە دەچیتەوه بو قورئان، (فَمَنْ شَاءَ ذَكَرَ الْقُرْآنَ)، هەر کەس
بیهوێ پەند لە قورئان وەرەگری، یاخود: ﴿فَمَنْ شَاءَ ذَكَرْهُ﴾، راناوێ کە
دەچیتەوه بو خوا ﷻ، واتە: قورئان بیرخەرەوهیه بو مروقەکان کە خویان لەیاد
بی، ئنجا هەر کەسێک بیهوێ خۆی دەکەوێتەوه یاد.

﴿وَمَا يَذْكُرُونَ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ﴾، یادی خواش ناکەنەوه، خویان ناکەوێتەوه
بیر، یاخود پەند وەرناگرن لە قورئان مەگەر خوا بیهوێ.

دواوی ئەمە زیاتر تیشکی دەخەینە سەر.

(٤) - ﴿هُوَ أَهْلُ الْقُوَى﴾، بەس ئەو (خوا) شایستە ی پارێزێکرانە، (هُوَ أَهْلٌ أَنْ يُّتَّقَى)
ئەو شایستە ی ئەوێ پاریزی لێ بکری.

(٥) - ﴿وَأَهْلُ الْمَغْفِرَةِ﴾، بەس ئەویش شایستە ی لیبوردنە، (وَهُوَ أَهْلٌ لِّأَنْ يَّغْفَرَ لِمَنْ
اتَّقَى)، هەر ئەویش شایستە ی ئەوێ لە کەسێک ببووری کە پارێزی لێ بکات.

کورتە باسیکنازادیی مروّف له نیوان ویستی ره‌های خواو ویستی جوزئی خویدا

لێره‌دا که خوا ده‌فه‌رمووی: ﴿وَمَا يَذْكُرُونَ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ﴾، نایه‌ته‌وه یادیان، یاخود: په‌ندی لێوه‌رناگرن مه‌گه‌ر خوا بیه‌ووی، دواي ئه‌وه‌ی فه‌رموو‌یه‌تی: ﴿فَمَنْ شَاءَ ذَكَرْهُ﴾، هه‌ر که‌سیک بیه‌ووی خواي ده‌که‌وێته‌وه یاد، یاخود: په‌ند له قورئان وه‌رده‌گرێ، یان: راستییه‌کانی قورئانی دێته‌وه یاد، دواي ده‌فه‌رمووی: ﴿وَمَا يَذْكُرُونَ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ﴾، یادیشی ناکه‌نه‌وه‌و نایه‌ته‌وه بیران، یان: په‌ندی لێوه‌رناگرن مه‌گه‌ر خوا بیه‌ووی، به‌روا‌له‌ت جو‌ریک له‌ تیکگی‌ریان‌یا‌ن له‌ نیوان دا هه‌یه‌!

ئ‌نجا زانایان زۆریان قسه‌ له‌و باره‌وه‌ کردوه، که‌ ئایا ویستی خوا ﷻ، په‌یوه‌ندی له‌گه‌ڵ ویستی مروّفا چۆنه‌؟ ئایا هه‌ر کات مروّف ویستی کاریک بکات، ده‌بێ له‌و کاته‌دا خوا بیه‌ووی ئه‌و کاره‌ بکات، ئ‌نجا بو‌ی ده‌کرێ، یاخود ئه‌مه‌ چ واتایه‌کی دیکه‌ی هه‌یه‌؟ چونکه‌ ئه‌گه‌ر وابێ و کاتی مروّف بیه‌ووی کاری بکات، له‌و کاته‌دا خوا بیه‌ووی و، ئه‌گه‌ر له‌و کاته‌دا خوا نه‌یه‌ووی، کاره‌که‌ی بو‌ نه‌کرێ، له‌ راستیدا به‌وه‌ حا‌له‌تی جه‌بر رووده‌دا، چونکه‌ له‌ به‌رانبه‌ر ویستی خوا‌دا، ویستی مروّف هه‌یچ نه‌یه‌!! ده‌لێین: نه‌خێر، به‌لکو مه‌به‌ست ئه‌وه‌یه‌ ئێوه‌ نایه‌ته‌وه یادتان و په‌ند وه‌رناگرن، مه‌گه‌ر خوا بیه‌ووی، واته‌: خوا بیه‌ووی که‌ ئێوه‌ بتوانن بێته‌وه یادتان و، بشتوانن نه‌یه‌ته‌وه یادتان، یان بتانه‌ووی په‌ند وه‌ربگرن، په‌ندی لێ وه‌ربگرن و، نه‌تانه‌ووی په‌ند وه‌رنه‌گرن، په‌ند وه‌رنه‌گرن، واته‌: خوا ﷻ به‌ ویستی ره‌های خو‌ی، ئه‌و ویسته‌ی به‌ ئێوه‌ داوه‌، که‌ بتوانن چاکه‌و خراپه‌ی پێ هه‌لبژێرن.

لهو بارهوه به باشم زانی ئەم عیبارەتە (محمد حسین طباطبائی) له تەفسیرەکی خۆیدا^(۱)، بینم، دەلی: (هَذَا دَفْعٌ لِّمَا يُمَكِّنُ أَنْ يَتَوَهَّمُوهُ مِنْ قَوْلِهِ تَعَالَى: ﴿فَمَنْ شَاءَ ذَكَرْهُ﴾ أَنَّ الْأَمْرَ إِلَيْهِمْ، وَأَنَّهُمْ مُسْتَقِلُّونَ فِي إِرَادَتِهِمْ وَمَا يَتَرْتَّبُ عَلَيْهَا مِنْ أَفْعَالِهِمْ، فَإِنْ لَمْ يَشَاءُوا الذِّكْرَ، وَلَمْ يَذْكُرُوا، غَلَبُوهُ تَعَالَى فِيمَا أَرَادَ، وَأَعْجَزُوهُ فِيمَا شَاءَ مِنْ ذِكْرِهِمْ.

وَالْمَحْصَلُ مِنَ الدَّفْعِ أَنَّ حُكْمَ الْقَدَرِ جَاءَ فِي أَفْعَالِهِمْ كَغَيْرِهَا مِنَ الْحَوَادِثِ، وَتَذَكُّرُهُمْ إِنْ تَذَكَّرُوا، وَإِنْ كَانَ فِعْلاً اخْتِيَارِيّاً صَادِراً عَنْهُمْ بِاخْتِيَارِهِمْ مِنْ غَيْرِ إِكْرَاهٍ، فَالْمَشِينَةُ الْإِلَهِيَّةُ مُتَعَلِّقَةٌ بِهِ مَا هُوَ اخْتِيَارِيٌّ، مَعْنَى أَنَّ اللَّهَ تَعَالَى يُرِيدُ بِإِرَادَةٍ تَكْوِينِيَّةٍ أَنْ يَفْعَلَ الْإِنْسَانَ الْفِعْلَ الْفُلَانِيَّ بِإِرَادَتِهِ وَاخْتِيَارِهِ، فَالْفِعْلُ الْإِخْتِيَارِيُّ مُمَكِّنٌ بِالنِّسْبَةِ إِلَى الْإِنْسَانِ، وَهُوَ بَعَيْنِهِ مُتَعَلِّقٌ بِإِرَادَةِ الْإِلَهِيَّةِ، ضَرُورِيٌّ التَّحَقُّقِ بِالنِّسْبَةِ إِلَيْهَا، وَلَوْلَاهَا لَمْ يَتَحَقَّقْ).

واته: که خوا دهفه رموی: ﴿وَمَا يَذْكُرُونَ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ﴾، {له شوینی دیکه ده دهفه رموی: ﴿وَمَا تَشَاءُونَ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ﴾ (۳۰) {الإنسان}، ئەمه بو پالپوه نان و دوورخستنهوهی ئەوهیه، که پهنگه به خه یالیان دا بی کاتی خوا دهفه رموی: ﴿فَمَنْ شَاءَ ذَكَرْهُ﴾، هەر که سی بیهوی پەند وەرده گری (له قورئان، یان خوی ده که ویته وه یاد)، بو ئەوهی وا نه چیته خه یالیانه وه کاره که ته نه به دهست ئەوانه، ئەوان سەر به خوون له ویستیانداو، له وه دا که له سەر ویستنه که یان بنیات ده نری، هەر کات ویستیان خویان ده که ویته وه یاد، یان پەند له قورئان وەرده گرن و، به سەر ویستی خوی به زدا زال دەبن، له وه دا که ویستوویه تی و خوا دهسته وستان ده کەن، {یانی: ئەگەر نه یانیوست، یاد ناکه نه وه پەند وەرناگرن و به سەر خوادا زال دەبن، که ویستوویه تی یاد بکه نه وه، به پیچه وانه شه وه: ئەگەر خوا ﷻ نه شیویستی یاد بکه نه وه، ئەوان ئەگەر بیان هوی، هەر یاد بکه نه وه، یان هەر پەند وەر بگرن}.

پوختهی ئەوهەش که لەو بەرپەرچدانەوهیە دێتە دەست، ئەوهیە که قەدەری خوا ﷻ لە کردەوهکانیاندا، وەك قەدەری خوایە لە هەموو پروداوهکانی دیکەدا، بۆیە پەند وەرگرتیان، ئەگەر پەند وەرگیرن، هەرچەندە کاریکی ئازادانە ی خۆیانە ئەنجامی دەدەن و، بە ویستی ئازادانە ی خۆیانە بەبێ ناچارکران، بەلام ویستی خوا ﷻ پەیوەستە بەو کردەوانەوهی مروۆف بە ویستی ئازادانە ی خۆی ئەنجامیان دەدا، واتە: خۆی بەرز بە ویستی تەکوینی خۆی، ویستووێتە: مروۆف فلان کارە بە ویستی خۆی و بە هەلبژاردنی خۆی بکات.

کەواتە: کارە هەلبژێردراوه که مروۆف ئەنجامی داوه، بە نسبەت مروۆفەوه، کاریکی گونجاو (ممکن) هەو دەگونجا بێ و، دەگونجا نەبێ، بەلام هەر ئەوهیە که ویستی خۆی پەروەردگاریش پێوهی پەیوەستە، ئنجا ئەگەر ویستی خۆی عزوجل نەبووایە، که لە ئەزەلدا ویستووێتە مروۆف بە هەلبژاردنی خۆی کارەکان بکات، ئەو کاتە ئەو کارە مروۆف نەدەبوو. (چ چاک بێ، چ خراپ بێ).

دەلیم بە کورتیی: خوا ﷻ لە ئەزەلدا ویستووێتە مروۆفەکان بە ویستی ئازادانە ی خۆیان بپروا بێنن، یان بپروا نەهێنن، ئنجا که بپروایان هێنا، چاکە بکەن بەپێی پروایەکیان، یاخود گوناح بکەن، که بپرواشیان نەهێنا، بەهەمان شێوه، بپروا نەهێنان هەر خراپەکاریی پەلکێش دەکات، ئنجا ئەو ویستنه ی خۆی پەروەردگار که لە ئەزەلدا ویستووێتە مروۆف ئازاد بێ، که دەفەرموێ: ﴿وَمَا يَذْكُرُونَ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ﴾ واتە ئێوه ناتوانن پەند وەرگیرن و یادی خوا بکەن، مەگەر خوا بپهوی، بەلام خوا لە ئەزەلدا ویستووێتە که مروۆفەکان بتوانن بە ویستی ئازادانە ی خۆیان، یادی خوا بکەن، یان یادی نەکەن.

کەواتە: ئەگەر یادی خواتان کرد، ئەوه بە ویستیکی بەشیی (جزئی) ئەو یادی خواپەتان کردوه، یاخود ئەو پەندو عیپەرەتەتان لە قورئان وەرگرتوه، خواش ئەو ویستە جووژییه ی بۆ پەرخساندوون، بە ویستی گشتیی خۆی، ئەگەر

یادی خواشتان نه کرد، به ویستی نازادانه ی خۆتان، یان په ندتان له قورئان وهرنه گرت، بهو ویسته جوزئییه ی خوا پئی داوون و، بهو هه لېژاردنه جوزئییه ی خوا پیداون بو تاقیکردنه وه تان، ئیوه ئهو په ندته تان وهرنه گرتوه و ئهو یادی خوایه تان نه کردوه.

کهواته: له هه ردوو حالاندا ویستی گشتی و په های خوا له نارادایه، به لام ویستی خوا، نهك بو تاك تاکی کرده وه کان، لهو کاته دا که مروؤف نه نجامیان ده دا، به لکو خوا ﷺ مروؤفی وا خولقاندوه ویستیکی پیداه، بهو ویسته ده توانی چاکه بکات و خراپه بکات.

ئهم وینه یه ته نیا بو نیزی که خسته وه یه له عه قل:

مامؤستایهك قوتابییه کی خوی فیری زانیاری بکات، هه موو جوړه کانی زانیاری و، بینیری بو شوئینیک که هه موو ئهو پرسیارانه ی لی ده کرین، بتوانی وه لامیان بداته وه، وه لامه کانیانی فیر بکات، ئنجا بینیری، کهواته: له کاتیکدا هه ر پرسیاریکی لی ده کری، ئهو وه لام ده داته وه، به پئی ئهو زانیارییه ی مامؤستایه که ی فیری کردوه، وه لام ده داته وه، به لام مامؤستایه که ی له وی نیه، بهرده وام پئی بلی: ئاوا بلی، به لکو یه کجار فیری کردوه و ئه ویش وه لام ده داته وه، خواش ﷺ له ئه زه لدا که مروؤفی خولقاندوه، ویستیکی پیداه، بتوانی بهو ویسته و، بهو هه لېژاردنه ی خوی چاکه بکات، یان خراپه بکات، بویه هه ر چاکه یهك و، هه ر خراپه یهك بکات، به پئی ئهو ویسته یه که خوا پیداه، کهواته: ویسته جوزئییه که ی مروؤف، له ژیر رکیفی ویسته گشتیه که ی خوی پهروه ردگار دایه، هه رچه نده کاراو سه ربه خوو نازادیشه!

دیاره مه سه له ی قه ده ر یه کجار وردو ئالۆزه و پیم وایه به یهك وشه ئهو مه ته له هه ل ده بی، ئه ویش ئه وه یه که بگوتری: خوا له ئه زه لدا ده زانی که مروؤف چی ده کات و، به ویستی خوا ده یکات، به لام مروؤف هه رچی ده یکات یان

نایکات، بە ویستی ئازادانەى خۆیەتى و خواى پەرورەدگار ویستیکی جوژیی بە مرووف داووە، بەو ویستە جوژییە دەتوانی چاک بکات و خراپە بکات، دەتوانی راست بپروا و چەوت بپروا.

لە کوژیی ئەم دەرسەدا ئەم دەقە دینین: **إِعْنِ أَنْسِي رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، «أَنْ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَرَأَ هَذِهِ الْآيَةَ: ﴿هُوَ أَهْلُ النَّقْوَى وَأَهْلُ الْمَغْفِرَةِ﴾ (٥٦)»، فَقَالَ: قَدْ قَالَ رَبُّكُمْ أَنَا أَهْلٌ أَنْ أَتَّقَى فَلَا يُجْعَلُ مَعِيَ إِلَهًا، فَمَنْ اتَّقَانِي فَلَمْ يُجْعَلْ مَعِيَ إِلَهًا، فَأَنَا أَهْلٌ أَنْ أُغْفَرَ لَهُ»** (أخرجه الترمذي ٣٣٢٨، والنسائي ٦٥٠، وابن ماجه ٤٢٩٩، وأبو يعلى ٣٣١٧، وصححه الحاكم، وسكت عنه الذهبي، وقال الترمذي: حسن غريب، وقال مُخَرَّجُ أَحَادِيثِ تَفْسِيرِ فَتْحِ الْقَدِيرِ لِلشُّوكَانِيِّ ج ٥ ص ٤٠٤: ضعيف).

واتە: ئەنەسی کوپی مالیک (خوا لێی پازی بێ) دەلی: پێغەمبەری خوا ﷺ ئەم ئایەتەى خویندەو: **﴿هُوَ أَهْلُ النَّقْوَى وَأَهْلُ الْمَغْفِرَةِ﴾ (٥٦)**، دوایی فەرمووی: پەرورەدگارتان فەرموویەتى: من شایستەى ئەوهم پارێزم لى بکری، هیچ پەرستراویک لەگەڵ مندا دانەنری، ئنجا هەر کەسیک پارێزی لە من کردو هیچ پەرستراوی لەگەڵ مندا دانەنان، من شایستەى ئەوهم لێی ببوورم.

هەلبەتە خوا ﷻ یەکیک لە سیفەتەکانی ئەوێە کە کاربەجییەو کارزانە، هەر کەسە بەپێی خۆی مامەلەى لەگەڵدا دەکات، بەلێ خوا ﷻ هەموو سیفەتەکانی بێ سنوورن، لێوردنی خوا سنووری نیە، بەزەیی خوا سنووری نیە، هەرۆهە هەموو سیفەتەکانی دیکەشى پەرەهاو بێ سنوورن، بەلام خوا ﷻ هەر کەسە بەپێی خۆی مامەلەى لەگەڵدا دەکات، وەك دەفەرمووی: **﴿إِنْ رَحِمْتَ اللَّهُ قَرِيبٌ مِّنَ الْمُحْسِنِينَ﴾ (٥٦) الأعراف،** واتە: بە دڵنیایی بەزەیی خوا لە چاکەکارانەوە نزیکە، واتە: کەسیک بیهوێ بەزەیی خواى لى نزیك بێ، دەبێ چاکەکار بێ، بەلام کەسیک خراپەکار بێ، خوا وەك چۆن پەرەمتەى هەیه، تووپی و غەزەبیشی هەیه، وەك چۆن پاداشتی هەیه، سزاشی هەیه، هەر بۆیە هەموو

ئەوانەى دلى خويان بەووخۇشەدەكەن كە خوا بەزەيى زۆرە، لىيوردنى زۆرە، چاوپۇشى زۆرە، مېھربانىي زۆرە، كە بە دلىيى وايە، بەلام ھەموو ئەوانەى بەووخويان ھەلخەلەتاندە، كە مادام خوا بەزەيى زۆرە، با ئىمەش شايستەى بەزەيى خوا نەبين، خوا بەزەيى ھەر پىمان دادى!! لە راستيدا شەيتان كىلاوى لەسەرنان، چونكە بىگومان خوا كارى نابەجى ناكات، وەك پىرەمىردى شاعىر دەلى:

كاكە خوا كارى نابەجى ناكە تا كىو نەبينى بەفرى تى ناكە

دەبى شايستەى بەزەيى خوا بى، ئنجا خوا بەزەيى پىتدا دى، بەلام ئەگەر كارىك بەكى شايستەى توورەيى و جەزەبەو سزاي خوا بى و پىشت وابى: خوا چاكەت لەگەلدا دەكات، بەھەلەداچووى، چونكە پىچەوانەى ھىكمەتى خوايە، بەو جۆرە مامەلە بكات.

بە نىسبەت مەسەلەى قەدەرىشەو كە شىكىمان لى باسكرد، دووبارەى دەكەمەو: مەسەلەى قەدەر، وەك لە عەقىدەى (الطحاوي)يش دا ھاتو، نەينى خوايە لە دروستكراوەكانيدا، تواناكانى مروّف سنووردان و عەقلى مروّف ناتوانى سيفەتە بى سنوورەكانى خوا لە خويىدا جى بكاتەو وەخويان بگرى، قەدەرىش لە لايەكەو پەيوەستە بە زانبارى ئەزەلى و بى سنوورو بى كۆتايى خواو، ھەروەھا پەيوەستە بە ھىكمەتى بى سنوورى خواو، بە ويستى بى سنوورو پەھاي خواو، دەسەلاتى بى سنوورو پەھاي خواى پەروەردگارەو، بەلام ئەوەى ئىمە لە ئايەتەكانى قورئان و فەرمايشتەكانى پىغەمبەرى خوا ﷺ دا بۆمان دەردەكەوى، وەك لە كىتبى پىنجى مەوسووعەى (ئىمان و عەقىدەى ئىسلامىي)دا باسم كردو، ئىمان بە قەدەر، پوختەكەى ئەوەيە كە تو دلىابى و، لە سەدا سەد (۱۰۰/۱۰۰) بزانى كە: خوا ھىچ شىك نەبوو نەيزانى و، ويستى خوا ﷺ دەورى ھەموو شىكى داو، خوا ھەموو شىك دەتوانى، بەلام وىپراى ئەووش خوا خاوەنى ئەوپەرى ھىكمەت و لىزانيەو، خوا ﷺ كە

ویستەکە ی رەهایە و هیچ شتێک بەبێ ویستی خوا نابێ، ئەو ویستە رەهایە ی خوا، ویستوو یە تی مەرووفێک بخولقی نێ، هەروەها جەندیش، کە خاوەنی ویستێک بن، بەو ویستەیان بتوانن چاکە بکەن و خراپە بکەن: ﴿فَمَنْ شَاءَ فَلْيُؤْمِنْ وَمَنْ شَاءَ فَلْيُكْفُرْ﴾ (۲۹) الکھف، وەک چۆن خوا ویستێکی رەهای هەیه، مەرووفیش ویستێکی جۆزئیی هەیه، بای ئەوێ شایستە ی پاداشت و سزا بێ.

ئەجا کە خوا دەفەرموێ: ﴿وَمَا تَشَاءُونَ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ﴾ (۳۰) الإنسان، یان لێرەدا دەفەرموێ: ﴿وَمَا يَذْكُرُونَ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ﴾، ناتانەوێ تاکو خوا نەیهوێ، بێرتان ناکەوێتەو تاکو خوا نەیهوێ، مەبەست پێی ئەوێ کە خوا لە ئەزەلدا وایدانەوێ تۆ بتوانی بتهوێ چاکە بکە ی و، بتوانی بێتەوێ یادت و پەند وەر بگری، یان بە پێچەوانەوێ: بتوانی نەتەوێ چاکە ی بکە ی و بتهوێ خراپە بکە ی.

ئەجا کە دەگوێری: ئایا خوا لە ئەزەلدا نەیزانیوێ، کە فلانکەس بێروا دەبێ و خراپە دەکات و دەچێتە دۆزەخ، ئەجا ئایا ئەو مەرووفە چی بۆ دەمێنێتەو؟ لە وەلامدا دەڵێن: خوا لە ئەزەلدا زانیوێتە مەرووف بە ویستی ئازادانە ی خوێ، ئەو ویستە ی خوا پێی داوێ و ئازادەو، هیچ کۆت و بەندیکی لەسەر نیە، دەتوانی بەو ویستە ی ئیمان بێنێ، دەشتوانی کوفر بکات: ﴿فَمَنْ شَاءَ فَلْيُؤْمِنْ وَمَنْ شَاءَ فَلْيُكْفُرْ﴾ (۲۹) الکھف، کەواتە: ئەو ویست و خواستە جۆزئییە ی بە مەرووف دراوێ، گونجاوێ بۆ هەردوو ک بارەکان، چ بۆ باری ئیمان پێھێنان، چ بۆ باری کوفر کردن، هەروەها بۆ باری راست پوێشتن یان چەوت پوێشتن، کەواتە: کە خوا دەفەرموێ: ناتانەوێ تاکو خوا نەیهوێ، بە دڵنیایی خوا لە ئەزەلدا ویستوو یە تی، کە ئێمە بتوانین بمانەوێ چاکە بکە ی، یان بمانەوێ خراپە بکە ی.

لێرەدا دێنە کۆتایی ئەم دەرسەمان و کۆتایی تەفسیرکردنی ئەم سووڕەتەش و، سوپاسی بێ پایان و ستایشی شایستە ی خوا ی بەرز ی مەزن دەکە ی، کە تەو فێقی داین تاکو ئێستا لەسەر پوونکردنەوێ چەمک و واتای ئایەتە بەرزو بە پێزەکانی

سوورەتە موبارەكە كانی كۆتا فەرماشتی خوئی بەردەواممان بكات و، لیشی داوا دەكەین كە هەتا كۆتایی تەفسیرکردنی قورئان، لەو بەخشش و لوتف و بەزەییە بیسنوورەیی خوئی پیمان بەخشێ.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ

The banner is divided into several sections:

- Top Left:** Facebook icon and text: "Alibapir.net" and "Alibapir.net".
- Top Right:** Facebook icon and text: "Alibapir.net".
- Middle Left:** A red bar with the text "archive.org/details/@alibapir" and a download icon.
- Middle Right:** A red bar with the text "Alibapir.net" and a YouTube icon.
- Bottom Left:** A section titled "A libapir" with QR codes for Google Play and App Store.
- Bottom Right:** A section titled "Alibapir.net" with QR codes for Telegram, WhatsApp, and Messenger.

تہ فیسیری سوورہتی

الْقِيَامَةِ

دەستپێک

بەرێـزان!

ئەمڕۆ کە پۆژی (٢٤) ی شەووالی (١٤٤١) ی کۆچییه، بەرانبەر: (٢٠٢٠/٦/١٦) ی زاینی، لە شاری هەولێر، خوا ﷺ پشتیوان بۆ دەست دەکەین بە تەفسیر کردنی سوورەتی (الْقِيَامَةِ)، وەك عادی خۆمان سەرەتا دینە سەر پێناسە و خستنه‌رووی نیوهرۆکی سوورەتی (الْقِيَامَةِ) و، لە هەوت (٧) برگەدا پێناسە ی ئەم سوورەتە موبارەکە دەکەین:

پێناسە ی سوورەتی (الْقِيَامَةِ) و بابەتەکانی

یەكەم: ناوی ئەم سوورەتە:

ئەم سوورەتە تەنیا بە ناوی سوورەتی (الْقِيَامَةِ) ناسراوە، لەبەر ئەوەی لە سەرەتاکە یه‌وه، وشە ی (الْقِيَامَةِ) هاتووە.

دووەم: شوێنی دابەزینی:

بە یەكده‌نگی زانیان ئەم سوورەتە مەككەییە، واش پێده‌چێ لە سوورەتەکانی سەرەتای قورئان بۆ، بە بەلگە ی ئەوە کە خوا لە نیو ئەم سوورەتەدا، بە پیغه‌مبەری خاتەم ﷺ دەفەرموێ: ﴿لَا تُحْرَكُ بِهِ لِسَانُكَ لِتَعْجَلَ بِهِ﴾ (١٦) **إِنَّ عَلَيْنَا جَمْعَهُ وَقُرْآنَهُ** (١٧) **فَإِذَا قَرَأْتَهُ فَانْبِعْ قُرْآنَهُ** (١٨) **ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنَا بَيَانَهُ** (١٩) **نُفِثَ بِهِ** (٢٠) ئەم ئایەتە موبارەکانەش، لێیان دەفامرێتەوه، کە لە سەرەتای سرووش بۆ کرانیه‌وه

پېغەمبەرى خاتەم موحەممەد ﷺ خوا بەو شیۆه پېنمایى کردوه و، ئامۆزگاریى کردوه، چۆن مامەلە بکات لەگەڵ دابەزێترانى وه حییدا، هەروەها ریزبەندیى دابەزینیشى ئەوه دەگەیهنێ.

بەلام ئەو ژمارەیهى دانراوه بۆ ریزبەندییهکەى، وا پێدهچى زۆتر بى و، پیم وایه ئەم سوورەته زووتر دابەزیوه.

سێیهـم: ژمارەى ئایەتەکانى:

زۆربەى ژمێره رانى ئایەتەکان قورئان، ژمارەى ئایەتەکانى بە سى و نو (۳۹) دادەنێن، بەلام هەندیکیش که ئەهلى کوفەیان لە ئیودان بە چل (۴۰)یان داناه و، زیاتریش ژماره چل (۴۰) تەبەننى کراوه، لەو موصحفانەدا که لەبەر دەستى ئیمه دان.

چوارەم: ریزبەندیى له دابەزین و له موصحف دا:

له دابەزین دا ژمارەى سى و یهك (۳۱)یان بۆ داناوه، واته: پيش سوورەتى (الهمزة) و، دواى سوورەتى (القارعة)، له موصحفه فیشدا ژماره پەنجاو هەوت (۷۵)، هەلبەتە ریزبەندیى سوورەتەکان له دابەزین داو بەو شیۆه ریزکردیان، شتیکی ئیجتیهادییه، واته: تەووفیقییه تەووفیقی نیه، بۆیه دەگونجى قسهى تیدا بکرى و زانیان زۆریان قسه، لەو بارهوه کردوه، منیش پام وایه ریزبەندیى دابەزینی ئەم سوورەته، دەبى له سى و یهك (۳۱) کهمتر بى و پیم وایه ئەم سوورەته له سوورەته سەرەتایه کانه که دابەزیندراون.

چونکه هەر له سەرەتاوه خوا ﷻ پېغەمبەرەکەى خۆى ﷺ فیر کردوه، چۆن مامەلە بکات لەگەڵ دابەزێترانى وه حییدا، چۆن ئارام بگری،

تاكو جیبریل ئایەتەکانی بۆ دەخوینیتەوه و، پەلە نەكات لە دەم و زار پێ جوولاندنیان و، مەترسیی ئەوهی نەبێت نەتوانیێت چاك وشەكان، كۆنترۆل بكات و، لەبەریان بكات، دواپی لە بیرى بچنەوه، خوا ﷻ لەم ئایەتانهدا ئەم دلتیایەى پێداوه، وهك و دواپی باسی دەكەین، بۆیه من پێم وایه كه دەگونجێ، ریزبەندییهكەى زۆر لەوه كهەتر بێت، بۆ وینە: لە هەشت نو دە سوورپەتەكەى سەرەتا بێت.

پێنجەم: نۆهەرۆكى:

ئەم سوورپەتە ناوو نۆهەرۆكى زۆر پێكهوه جووتن، تەوهەرى سەرەكی ئەم سوورپەتە، بریتیه لە باسی رۆژی دواپی، بە هەردوو قوناغی ئاخیر زەمان و قیامەتەوه، ئاماژەیهكیش بە حالەتى مردن و سەرەمەرگی مردنى بابای بێپروا كراوه، كه ئەویش قوناغێكه بەرهو ژيانى بەرزەخ و پۆژی دواپی.

شایانی باسە لە میانى ئەو باس و خواسەدا، ئامۆژگاریی پێغەمبەرى خوا ﷺ كراوه بۆ گوێگرتن لە وهحیی و، وهەرگرتنى لە جیبریل، لە كاتێكدا بەسەریدا دەخوینیتەوه، لە كۆتاییشدا خواى پەروەردگار، بە سەرزنشتكردنەوه پەخنەى لە بابای كافەر گرتوه، كه چۆن پێیوایه پشتگوێ دەخرێ و سزاو پاداشتی نابێ، لە حالێكدا لە تۆویلكەیهكەوه هاتوه، بۆتە خوین پارە، پاشان نێرو مێ، ئایا خوايهك ﷻ، پەروەردگاریك كه بەو هەموو قوناغانەدا هیناویەتى، ناتوانى زیندووى بكاتەوه؟ بێژیهنیتەوه؟ بێگومان، با.

شەشەم: تاییەتمەندییەکانی:

تیمە شەش (٦) تاییەتمەندیی ئەم سوورەتەمان کەوتووونە بەرچاو:

١- سۆیند خواردن بە (النَّفْسُ اللّوَامَةُ): ﴿لَا أَقْسِمُ بِيَوْمِ الْقِيَمَةِ ۖ﴾ وَلَا أَقْسِمُ بِالنَّفْسِ اللّوَامَةِ ﴿٢﴾، واتە: خودیکی سەرکۆنەکەر و ڕەخنەگر، کە لە هەموو قورئان دا تەنها لێرەدا هاتووە.

٢- باسی ڕیکخستنهوهی سەرەپەنجەکان: ﴿بَلَىٰ قَدَرِينَ عَلَىٰ أَنْ تُسَوَّىٰ بَنَانُهُ﴾، هەرچەندە هەندیکیشیان گوتووین: (بَنَان) کۆی (بَنَانَة)یە، بە مانای پەنجە هەمووی دی، بەلام زۆرەیان دەلێن: بە مانای (أنامل) دی، واتە: سەرەپەنجەکان (رؤوس الأصابع).

٣- باسی کۆکرانهوهی خۆرو مانگ لە ئاخیر زەماندا: ﴿وَجُمِعَ الشَّمْسُ وَالْقَمَرُ﴾.

٤- هۆشداریدان بە پیڤه‌مبەری خوا ﷺ، کە لە کاتی وه‌رگرتنی قورئاندا پەله‌ نه‌کات: ﴿لَا تُحَرِّكْ بِهِ لِسَانَكَ لِتَعْجَلَ بِهِ﴾، هەلبەتە لە سوورەتی (طه)شدا خوا دەفه‌رموی: ﴿وَلَا تَعْجَلْ بِالْقُرْآنِ مِنْ قَبْلِ أَنْ يُقْضَىٰ إِلَيْكَ وَحْيُهُ﴾، پەله‌ مه‌که‌ لە قورئان، بەرله‌وه‌ی سرووشه‌که‌ی بۆ لای تۆ ته‌واو بێ، بەلام لێرەدا ورده‌کاری زیاتری له‌و باره‌وه‌ گوتوه‌، له‌وی به‌شیک له‌ ئایه‌تیک بۆ ته‌رخانه‌کراوه‌، لە سوورەتی (طه)دا، بەلام لێرەدا له‌ دوو تووی چوار ئایه‌تدا، خوا ﷻ ته‌وه‌ی باسکردوه‌، وا پێده‌چی ته‌وه‌ی سوورەتی (طه)، دوا‌یی هەر جه‌ختکردنه‌وه‌ی ته‌وه‌ بێ، کە لەم سوورەته‌ موباره‌که‌دا هاتوه‌، وه‌ک بیرخستنه‌وه‌ی پیڤه‌مبەری خاته‌م بێ، بۆ ته‌وه‌ی پەله‌ نه‌کات.

٥- باسی ته‌ماشاکردنی بڕواداران بۆ خوا، له‌ ڕۆژی قیامه‌تدا، واتە: بینیان بۆ خوا ﷻ به‌و شیوه‌یه‌ی بۆ خوا شایسته‌یه‌، به‌و شیوه‌یه‌ نا که‌ ئیستا بۆ تیمە زانراوه‌، به‌و توانا سنووردارانە تیمە نا، به‌و توانا جه‌سته‌یه‌ی خاکیانه‌، ته‌ویش له‌ ئایه‌تی: ﴿وَجُوهٌ يُّومَرُ نَاضِرَةٌ﴾ ٢٢ إِلَىٰ رَبِّهَا نَاطِرَةٌ ﴿٢٣﴾، له‌و ڕۆژه‌دا چه‌ند ڕوویه‌ک دره‌وشاوه‌و ڕه‌شنگدارن، ته‌ماشای په‌روه‌ردگاری خۆیان ده‌که‌ن.

۶- چەند وتەعبیریکی ناوازه، تەنیا لەم سوورەتەدا هاتوون، بەپێی ئەوەی ئیستا لە یادە: یازدە دانەن:

۱- ﴿بَرْقَ الْبَصْرِ﴾، بە (بَرْق) ش خۆتێراوە تەو: (بَرْقَ الْبَصْرِ)، (بَرْق) واتە: سەرسام بوو، یان چاوە ئەبڵەق بوو، بەلام (بَرْق) بە مانای تیشکی دا، بریقە ی دا.

۲- ﴿وَحَسَفَ الْقَمَرُ﴾، مانگ خەفە بوو، شەوقی نەما.

۳- ﴿كَلَّا لَا وَزَرَ﴾، نەخێر هیچ پەنایەك نیه، هیچ شوێنێك و پەناگەیەك نیه مەرووف خۆی تێدا پەنا بدات.

۴- ﴿وَلَوْ أَلْقَىٰ مَعَاذِرُهُ﴾، هەرچەندە بیانووێکە خۆشی بەهۆی، فری بدات.

۵- ﴿نَاصِرَةٌ﴾. درەوشاو.

۶- ﴿بَاسِرَةٌ﴾. گەرزو مۆن.

۷- ﴿فَافِرَةٌ﴾، بەلایەکی بێ پەزا، پشت شکین، کەمەر شکین.

۸- ﴿الْأَرَائِيَّ﴾، کۆی (تَرْقُوة)یە، هەموو مەرووفێک دوو (تَرْقُوة)ی هەن، بە کوردیی چۆلەمە ی پێدەلێن، ئەو دوو ئیسقانهی لە دەوری قورگن.

۹- ﴿مَنْ رَاقٍ﴾، کێ چارەسەری دەکات، کێ دوای بۆ دەکات، یاخود کێ بەرزێ دەکاتەو پووحەکە ی.

۱۰- ﴿وَالنَّفَّاتِ السَّاقِ السَّاقِ﴾، لاق لە لاق ئال، ئەو کاتە ی کە مەرووف دەکەوێتە حالەتی گیانەلا، لاقەکانی تێک دەتالقیین.

۱۱- ﴿يَتَمَطَّى﴾، (یتەختەر) ئەوێه کە بە فیزو کەشخووە و بە خۆ پاشاندنەو پڕوا، وشە ی (مَطَى) بە مانای پشت دی، پشتی خۆی باده داو فیزو کەشخووە دەکات.

۱۲- ﴿سُدًى﴾، (مُهْمَل) پشتگوێ خراو، ویڵکراو.

حهوتەم: دابەشکردنی ئایەتەکان:

ئیمە کوۆ چل ئایەتەکە دەکەین بە یەك دەرس، چونکە ھەمووی یەك بابەتی پیکەو پەیوەستە و باسی پۆژی دواپیە، بە ھەردوو قۆناغی کۆتایی ھاتنی ژیانی دنیاو، ھەلسیترانەو ھو زیندووکرانەو ھو مردوووانەو، واتە: ئاخیر زەمان و قیامەت، ھەروەھا بە پیشەکییەکی شیانەو ھو کە بریتیە، لە کەوتنە ھالەتی گیانەلاو سەرەمەرگی مرۆف.

❖ دەرسی ئەم سوورەتە ❖

پېناسەى ئەم دەرسە

وەك پېشتر گوتمان: كۆى چل (٤٠) ئايەتەكەى ئەم سوورەتە دەكەينە يەك دەرس، كە دوازده (١٢) بابەتى يەك لە دواى يەك دەگرە خۆيان:

١- باسى مسۆگەر بوونی زیندووكرانهوه لە ئايەتەكانى: (١ - ٤) دا.

٢- هوڤارى نكوولییكردى بېپروايان لە قیامت بریتیه لە تاوانبارى گوناھباريان، لە ئايەتەكانى: (٥ و ٦) دا ئەم پاستییه خراوتە پوو.

٣- هەندىك لە پووداوهكانى ئاخیر زەمان و، بى دەرهتانیى مروڤى بېپروا، لە ئايەتەكانى: (٧ - ١٢) دا.

٤- هەوالپیدرانى مروڤى كافر بە كردهوهكانى و، بى سوود بوونی پۆزش و بیانوووهكانى، لە ئايەتەكانى: (١٣ - ١٥) دا.

٥- رېنمایى كردنى پېغەمبەرى خوا ﷺ، كە لە وەرگرتنى وهحیى دا پەلە نهكات و، زار بە وشەكان نهجوولینى، لە ترسى ئەوهى چاك فەرمايشتهكەى خوا وەرنهگرى و، دلنایى پیدانى لهوه كە خوا قورئان لهعقل و دلیدا كۆدهكاتەوه و بۆشى پووندهكاتەوه، لە ئايەتەكانى: (١٦ - ١٩) دا.

٦- حەزكردن و پېخۆشبوونی مروڤان لە دنیاو، پشتگوڤ خستنى قیامت، ئەمیش لە ئايەتەكانى: (٢٠ و ٢١) دا.

٧- پووگەش بوونی پرواداران و تەماشاكردنیان بۆ خواى پەروەردگاریان، لە پۆزى دوایداو لە بههشتدا، لە ئايەتەكانى: (٢٢ و ٢٣) دا.

٨- ناویمید بوونی بېپروايان و، دل پر بوونیان لە سام و ههژمەت و ترس و لەرز، لە ئايەتەكانى: (٢٤ و ٢٥) دا.

۹- باسی سهره مهرگی بابای بیپروا، له نایه ته کانی: (۲۶ - ۳۰) و نه وهی لئی پرووده دا له حاله تی سهره مهرگ و گیانه لادا.

۱۰- خستنه پرووی خراپترین کرده وه کانی بابای بیپروا، که چوار کرده وهی سهره کین، له نایه ته کانی: (۳۱ - ۳۳) دا.

۱۱- نکو و لیکردن له بیپروایی کافران، به زیندو و کردنه وهو سزاو پاداشت، واته: ره خنه گرتن و نکو و لیکردن له بیپروایی کافره کان، به رانه به به زیندو و کرانه وهو هه بوونی سزاو پاداشت، له نایه تی ژماره (۳۶) دا.

۱۲- به لگه هینانه وه له سهر زیندو و کرانه وه له نایه ته کانی: (۳۷ - ۴۰) دا.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

﴿لَا أُقْسِمُ بِيَوْمِ الْقِيَمَةِ ۝۱ وَلَا أُقْسِمُ بِالنَّفْسِ اللَّوَّامَةِ ۝۲﴾ أَيْحَسِبُ الْإِنْسَانُ أَنْ يَجْمَعَ عِظَامَهُ، ۝۳ بَلَىٰ قَدَرِينَ عَلَىٰ أَنْ تُسَوَّىٰ بَنَانُهُ، ۝۴ بَلْ يُرِيدُ الْإِنْسَانُ لِيَفْجُرَ أَمَامَهُ، ۝۵ يَسْتَلْ أَيَّانَ يَوْمِ الْقِيَمَةِ ۝۶ فَإِذَا بَرِقَ الْبَصَرُ ۝۷ وَخَسَفَ الْقَمَرُ ۝۸ وَجُمِعَ الشَّمْسُ وَالْقَمَرُ ۝۹ يَقُولُ الْإِنْسَانُ يَوْمَئِذٍ أَيْنَ الْمَفْرُ ۝۱۰ كَلَّا لَا وَزَرَ ۝۱۱ إِلَىٰ رَبِّكَ يَوْمَئِذٍ الْمُسْتَفَرُّ ۝۱۲ يُنَبِّئُ الْإِنْسَانُ يَوْمَئِذٍ بِمَا قَدَّمَ وَأَخَّرَ ۝۱۳ بَلِ الْإِنْسَانُ عَلَىٰ نَفْسِهِ بَصِيرَةٌ ۝۱۴ وَلَوْ أَلْقَىٰ مَعَاذِيرَهُ، ۝۱۵ لَا تُحَرِّكْ بِهِ لِسَانَكَ لِتَعْجَلَ بِهِ، ۝۱۶ إِنَّ عَلَيْنَا جَمْعَهُ، ۝۱۷ وَقُرْآنَهُ، ۝۱۸ فَإِذَا قَرَأْتَهُ فَالْبَيْعُ قُرْآنُهُ، ۝۱۹ ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنَا بَيَانَهُ، ۝۲۰ كَلَّا بَلْ تُحِبُّونَ الْعَاجِلَةَ ۝۲۱ وَتَذَرُونَ الْآخِرَةَ ۝۲۲ وَجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَاصِرَةٌ ۝۲۳ إِلَىٰ رَبِّهَا نَاطِرَةٌ ۝۲۴ وَجُوهٌ يَوْمَئِذٍ بَاسِرَةٌ ۝۲۵ تَطْنُ أَنْ يَفْعَلَ بِهَا فَاقرَةٌ ۝۲۶ كَلَّا إِذَا بَلَغَتِ التَّرَاقِيَ ۝۲۷ وَقِيلَ مَنْ رَاقٍ ۝۲۸ وَظَنَّ أَنَّهُ الْفِرَاقُ ۝۲۹ وَالنَّفْيَ السَّاقِ بِالسَّاقِ ۝۳۰ إِلَىٰ رَبِّكَ يَوْمَئِذٍ الْمَسَاقُ ۝۳۱ فَلَا صَدَقَ وَلَا صَلَّىٰ ۝۳۲ وَلَكِنْ كَذَبَ وَتَوَلَّىٰ ۝۳۳ ثُمَّ ذَهَبَ إِلَىٰ أَهْلِهِ بِتَمَطُّيٍّ ۝۳۴ أَوَّلَىٰ لَكَ فَأَوَّلَىٰ ۝۳۵ ثُمَّ أَوَّلَىٰ لَكَ فَأَوَّلَىٰ ۝۳۶ أَيْحَسِبُ الْإِنْسَانُ أَنْ يُتْرَكَ سُدًى ۝۳۷ أَلَمْ يَر ۝۳۸

بِكَ نُطْفَعُ مِنْ مَنِيِّ يَمَنِ ﴿٣٧﴾ ثُمَّ كَانَ عِلْقَةً فَخَلَقَ فَسَوَّى ﴿٣٨﴾ فَعَمَلَ مِنْهُ الذَّكَرَ وَالْأُنثَى ﴿٣٩﴾ أَلَيْسَ
ذَلِكَ بِقَدِيرٍ عَلَيَّ أَنْ يُحْيِيَ الْمَوْتَى ﴿٤٠﴾

مانای دهقاو دهقی نایه تەکان

{به ناوی خوای به به زه یی به خشنده، نه خیر (ئه وهی بی پروایان ده یلین،
که زیندوو ناکرینه وه راست نیه)، سویند ده خۆم به رۆژی هه لسانه وه ﴿١﴾
ههروه ها وانیه (که ده یلین) سویند ده خۆم به نه فسی زۆر سه رکۆنه کار (زیندوو
ده کرینه وه) ﴿٢﴾ ئایا مروۆف (ی بی پروا) پپی وایه ئیسکه کانی کۆناکه ینه وه! ﴿٣﴾
با، به تواناین سه ره په نهجه کانی شی ریکب خه ینه وه ﴿٤﴾ به لکو مروۆف (ی بی پروا)
دهیه وۆ، لهو (ته مه ن) هدا که له پیشیه تی، تاوانباریی بکات (و له سه ر خراپه کاری
به رده وام بی) ﴿٥﴾ (بۆیه به نکو و لیبیکردنه وه) ده پرسى: رۆژی هه لسانه وه که یه؟
﴿٦﴾ هه ر کات چاو ئه ب له ق بوو ﴿٧﴾ مانگیش خه فه و بی شۆق بوو ﴿٨﴾ خۆرو
مانگیش کۆبوونه وه (ئه و رۆژه مه زنه دی) ﴿٩﴾ (له و رۆژه دا) مروۆف (ی بی پروا)
ده لى: کوا هه لاتن؟ ﴿١٠﴾ با وازیینى (رپی هه لاتن نیه و) هیچ په نایه ک نیه ﴿١١﴾
له و رۆژه دا سه قامگیربوون (و گیرسانه وه)، ته نیا به ره و لای پهروه ردگارت ه ﴿١٢﴾ له و
رۆژه دا مروۆف (ی بی پروا) هه والی پیده درى، به وهی پیشیخسته وه دواى خسته
﴿١٣﴾ به لکو مروۆف (ی بی پروا) به سه رخۆیه وه چاودى رو شایه ده ﴿١٤﴾ هه رچه نه ده
پۆزش و بیانوه کانی شی باوى (و بخاته پروو) ﴿١٥﴾ (ئه ی موحه ممه د ﷺ!) له کاتی
سروش بۆ کرانت دا، زمانتى پپی مه جوو لینه، تاكو په له ی لى بکه ی ﴿١٦﴾ به
دلیایى کۆکردنه وهی (قورئان له عه قل و دلت دا) و خویندنه وهی له سه ر ئیمیه
﴿١٧﴾ ئنجا هه ر کات خویندمانه وه، شوین خویندنه وه که ی بکه وه ﴿١٨﴾ دوايش به
دلیایى پروونکردنه وه که ی له سه ر ئیمیه ﴿١٩﴾ وازیین (ئه ی بی پروایه کان!)، به لکو

(هۆی بېپروایتان ئەوەیە کە) ژيانى پەلەو زوو تێپەر (ی دنیا) تان خوشدەوۆ
 (ژيانى) ۴۰ مەنزەلگای کۆتاییش واز لى دینن ۴۱ لەو پۆژەدا پرواتیك گەش و
 درەوشاوەن ۴۲ تەماشاکەری پەرورەدگار یانن ۴۳ پرواتیكیش هەن گرژو مۆنن
 ۴۴ (خاوەنەکانیان) پێیان وایە (بەلایەکی) کەمەر شکێنیان بەسەر دى ۴۵ با
 واز بێنن هەر کات (یەکیان) پرووحیی گەشتە چۆلەمە (ئیسقانه) کانى (سەر و
 سینە) ۴۶ گوتراش: کى نوشتەى (چارەسەرى) بۆ دەکات؟ ۴۷ ئەویش پى وابوو
 ئەو (حالتى) جیاپوونەوێە ۴۸ هەر وەها لاقیش لە لاق ئالا ۴۹ لەو پۆژەدا
 بردن و ئامادەکردن تەنیا بۆ لای پەرورەدگار تە ۳۰ ئنجا ئەو کەسە (بېپروایە)
 نە (بروای بە پیغمبەر هیناوەو) بە پاستی داناووەو نە نوێژى کردو ۳۱
 بەلکو (پیغمبەر و پەيامەکەى) بە درۆ داناووەو پشتى هەلکردو ۳۲ دوايش
 بە فیزو خۆبادانەو چۆتە لای خیزان و کەس و کارى ۳۳ سزای سەخت و هاوار
 بۆ تۆ، سزای سەخت و هاوار ۳۴ ئنجا سزای سەخت و هاوار بۆ تۆ، سزای
 سەخت و هاوار ۳۵ ئایا مرووف (ی بېپروا) پى وایە، بە پشتگوۆ خراوێ وازی
 لى دەهێنێ؟ ۳۶ ئایا (سەرەتای دروستبوونى) تۆویلکەیهك نەبوو لە تۆویك
 کە دەپێژێ؟ ۳۷ دواى خوێنپارەیهك بوو (خوا) دروستیکردو پیکىخست! ۳۸
 ئنجا دوو جووتى نێرو مێ لى پەیدا کردن ۳۹ ئنجا ئایا ئەو (بەدیهینەرە
 مەزن)ە، بە توانا نە کە مردووان بژیه ئیتەو؟ (ئیمەش دەلێن: با، لەسەر ئەو
 لە شایەدانین) ۴۰.

شیکردنه وهی هه ندیک له وشه کان

(الْوَامَةُ): ریژگهی زیدەپروییە، له (لَائِم) هوه هاتوه، (لَائِم): لۆمه کەر، په خه گر، سه رکۆنه کەر، (اللُّومُ: عَذْلُ الْإِنْسَانِ بِنِسْبَتِهِ إِلَى مَا فِيهِ لَوْمٌ، يُقَالُ لُمْتُهُ فَهُوَ مَلُومٌ، وَأَلَامَ فَهُوَ مُلِيمٌ، أَيِ اسْتَحَقَّ اللَّوْمَ، وَاللَّوَامَةُ صِيغَةُ الْمُبَالَغَةِ مِنْ لَائِمٍ)، (لَوْمٌ): بریتیه له په خه گرتن له مرووف، به هوێ پالدانێ بۆ شتێک، که جێی په خه وه گله ییه، (لُمْتُهُ فَهُوَ مَلُومٌ) به کوردیش تێمه هه ر به کاری دێین، ده لێین: لۆمه م کرد، واته: گله ییه م لئ کرد، ئه وه گله یی لیکراوه، به لام که ده گوترێ: (الْأَلَامَ فَهُوَ مُلِيمٌ)، واته: کاریکی کرد که په خه ی لئ بگیری، لۆمه بکری، شایسته ی گله یی و لۆمه لیکردن بئ، وشه ی (الْوَامَةُ) وه ک گوتمان: ریژگهی زیدەپروییە له (لَائِم) واته: په خه گر، سه رکۆنه کەر، (لَوَامَةُ) زۆر په خه گر.

(بَنَانُهُ): (بَنَانٌ: جَمْعُ: بَنَانَةٍ، بَنَانَةُ أَيِ: أَطْرَافُ الْأَصَابِعِ)، سه ری په نه جه کان، سه ره په نه جه کان پێیان ده گوترێ: (بَنَانَةُ)، به یه کیکیان (بَنَانَةُ) ده گوترێ و به کو (بَنَان).

(لِيَفْجُرَ أَمَامَهُ): بۆته وهی تاوان بکات له وهی له پێشیه وه یه تی، (ظَرَفٌ مَعْنَى قُدَّامٌ، وَيُسْتَعْمَلُ اسْمُ فِعْلٍ مَعْنَى إِحْذَرْ وَتَبَصَّرْ: أَمَامَكَ، وَفَجَرَ يَفْجُرُ فُجُورًا، انْبَعَثَ فِي الْمَعَاصِي غَيْرَ مُكْتَرِثٍ، وَفَجَرَ أَمْرُ الْقَوْمِ أَيِ: فَسَدَ، وَفَجَرَ فِي يَمِينِهِ أَيِ: كَذَبَ)، وشه ی (أَمَام) زه رفه به مانای پێشه وه دی، وه ک (قُدَّام)، به کاریش ده هینری، وه ک ناوی کردار، نه گه ر بگوترێ: (أَمَامَكَ) واته: وریا به، ئاگات له خووت بئ، وشه ی (فُجُور)، (فَجَرَ يَفْجُرُ فُجُورًا)، چوو ه نیو گونا هانانه وه، به بئ ئه وه ی گوێی پئ بدات، ده گوترێ: (فَجَرَ أَمْرُ الْقَوْمِ أَيِ: فَسَدَ)، کاری خه لکه که تیکچوو، (وَفَجَرَ فِي يَمِينِهِ أَيِ: كَذَبَ)، واته: له سوینده کهیدا دروێ کرد.

(أَيَّانَ): (عِبَارَةٌ عَنِ وَقْتِ الشَّيْءِ وَيُقَارَبُ مَعْنَى: مَتَى، أَصْلُهُ: أَيُّ أَوَانٍ أَيِ: أَيِ وَقْتٍ، أَيَّانَ يَوْمَ الْقِيَمَةِ)، پوژی هه لسانه وه که نگێیه، ده لئ: (أَيَّانَ): بریتیه له کاتی

شتیک، مانایه که ی له (مَتّی) وه نزیکه، ته صلی (أَيَّانَ): (أَيَّ أَوَانٍ، أَوَانِ أَي: الْوَقْتُ)،
چ کاتیک، که ی، که نگی.

(بَرْقَ الْبَصْرِ): (الْبَرْقُ: لَمَعَانُ السَّحَابِ)، (بَرْقَ): بریتیه له برووسکه ی ههور، که له
نیو ههور دیته دهر، (يُقَالُ بَرْقٌ وَأَبْرَقَ)، ههم (بَرْقَ) ی بۆ به کاردی، واته: ههم به
(ثَلَاثِي)، ههم به (رُبَاعِي)، (أَبْرَقَ)، واته: برووسکه ی دا، ئەمه ئەگەر (بَرْقَ) بی، به لام
(بَرْقَ أَي: لَمَعَ)، واته: بریسکایه وه، ئەوه ی دیکه واته: تیشکی دایه وه، (بَرْقَ الْبَصْرِ)
(أَي: اضْطَرَبَتِ الْعَيْنُ)، چاوه که ئەبَلَقَ بوو، یاخود سوورا، به لام (بَرْقَ الْبَصْرِ)، واته:
چاوه که ئەوه نده زهق بوو، بریسکه ی دا.

(وَحَسَفَ الْقَمَرُ): مانگه که خهفه بوو، بی شوق بوو، (الْخُسُوفُ لِلْقَمَرِ، وَالْكَسُوفُ
لِلشَّمْسِ)، هه ندیک گوتوو یانه: وشه ی (خُسُوفَ) بۆ مانگه، به لام (كُسُوفَ) بۆ
خوره، هه ندیکیش گوتوو یانه: (كُسُوفَ) بۆ هه ردووکیانه، هه ندیکیش گوتوو یانه:
(كُسُوفَ) بۆ هه ردووکیانه، ئەگەر شوقیان نه ما، به لام (خُسُوفَ) بۆ کاتیکه، که
که میک له تیشکه که یان نه مینی و خهفه بن.

(الْمَفَرُ): (مَوْضِعُ الْفِرَارِ، وَالْفِرَارُ نَفْسُهُ وَوَقْتُهُ)، ﴿أَيْنَ الْمَفَرُ﴾، (لِلثَلَاثَةِ)، (مَفَرٌ) ههم
به شوینی پاکردن ده گوتری، ههم به خودی پاکردن، ههم به کاتی پاکردن،
که واته: ﴿أَيْنَ الْمَفَرُ﴾، واته: پاکردن له کوئی؟ یاخود شوینی پاکردن، یاخود کاتی
پاکردن نیه، نه کاتی هه یه، پاکردن له و ژه دا، نه شوینی هه یه، نه خوشیشی
هه یه.

(لَا وَزَرَ): (الْوَزَرُ: الْمَلْجَأُ الَّذِي يُلْتَجَأُ إِلَيْهِ مِنَ الْجَبَلِ)، (وَزَرَ): ئەو په ناگه یه که له
چیا په نای پی ده بردری، ئەشکهوت و په ناو بنهولیک، (الْوَزَرُ: الثَّقْلُ، تَشْيِهَاً بِوَزْرِ
الْجَبَلِ)، (وَزَرَ) به مانای قورسییه، چوینراوه به قورسای چیاوه.

(الْمُسْتَقَرُّ): (الْقَرَارُ وَالْثُبُوتُ، لِكُلِّ نَبَأٍ مُسْتَقَرٍّ أَيْ: غَايَةُ وَنَهَايَةِ، وَالْمَقَرُّ جَمْعُ: الْمَقَارِ، مَكَانُ الْإِسْتِقْرَارِ)، (مُسْتَقَرٌّ): به مانای چه سپان، واته: لیږه دا چا وگه، به مانای چه سپاوی و سه قامگیر بوون، وهك خوا ده فهرموئى: ﴿لِكُلِّ نَبَأٍ مُسْتَقَرٍّ﴾ الْأَنْعَامُ، بۆ ههر هه والیک وه ستانیک هه یه، نشینگه یهك هه یه، مه به ست پیى ئامانجه كه یه و شوینه كه یه كه ده یگاتى، (مَقَرَّ) یش كه به (مَقَار) كو ده كریته وه، شوینی تیدا نیشته جى بوونه، (مَقَرَّ) له گه ل (مُسْتَقَرَّ) مانا كه یان یه كه، به لام (مَقَرَّ) پیته كانى كه مترن له (مُسْتَقَرَّ)، یاخود (مُسْتَقَرَّ) به مانای خودی سه قامگیر بوون و لى وه ستان، به لام (مَقَرَّ) به مانای شوینی تیدا سه قامگیر بوون و تیدا وه ستان.

(بَصِيرَةٌ): (الْبَصِيرَةُ: قُوَّةُ الْإِدْرَاكِ وَالْفِطْنَةِ، وَالْعِلْمُ وَالْخُبْرَةُ، وَالْحُجَّةُ، وَالرَّقِيبُ، وَالْعِبْرَةُ) (بَصِيرَةٌ): ههم به مانای هیزی زانین و په ی پیردن دى، ههم به مانای زانیاری و شاره زایی دى، ههم به مانای به لگه دى، به مانای چاودیر دى، هه روه ها به مانای په ند و عیبه تیش دى.

(مَعَاذِيرُهُ): (عَذَرَ فَلَانًا فِيمَا فَعَلَهُ عَذْرًا وَمَعَذِرَةً: رَفَعَ عَنْهُ اللَّوْمَ فِيهِ)، ده گوترى: (عَذَرَ فَلَانًا فِيمَا فَعَلَهُ عَذْرًا وَمَعَذِرَةً) واته: په خنه ی لى نه گرت و گله یی له سهر لابر، (مَعَاذِيرُ: اسْمُ جَمْعِ مَعَذِرَةٍ) (مَعَاذِيرُ) ناوی كوئى (مَعَذِرَةٍ) یه، (وَجَمْعُ مَعَذِرَةٍ: مَعَاذِيرُ)، به لام كوئى (مَعَذِرَةٍ) (مَعَاذِرَةُ) به بى (یاء)، به لام (مَعَاذِيرُ) ناوی كوئى (مَعَذِرَةٍ) یه، كه به مانای پوزش و پاساو هیئانه وه یه.

(قُرْآنُهُ): (قِرَاءَتُهُ)، خویندنه وه كه ی (قُرْآن: كِتَابُ اللَّهِ الْمَنْزَلُ عَلَى مُحَمَّدٍ ﷺ)، قفه رمایشتی دابه زیندراوى خوا یه بۆ سهر موحه ممه د، به لام كه ده فهرموئى: ﴿فَإِذَا قَرَأَهُ فَأَنبَغُ قُرْآنُهُ﴾، (أَيِ قِرَاءَتِهِ)، هه ركات خویندنه وه شوین خویندنه وه كه ی بكه وه.

(نَاصِرُهُ): (النَّصْرَةُ: الْحُسْنُ كَالنَّصَارَةِ، وَنَصْرَةُ النَّعِيمِ: رَوْثُهُ، وَنَصْرَ اللَّهِ وَجْهَهُ أَيْ: حَسَنُهُ، وَأَخْضِرُ نَاصِرٌ أَيْ: غَضَّ حَسَنٌ) (نَاصِرَةٌ) یانى: جوانی و چاکى وهك (نَصَارَةٌ)،

(نَضْرَةُ النَّعِيمِ) رەونەق و درەوشاوەیی، نازو نەعمەت، (نَضَرَ اللّٰهُ وَجْهَهُ) واتە: خوا پرووی رەش بکات، دەگوتری: (أَخْضَرَ نَاضِرٌ) سەوزیکی دڵخۆشکەر، یان جوان و بە رەونەق.

(بَاسِرَةٌ): (البَسْرُ: اسْتِعْجَالَ بِالشَّيْءِ قَبْلَ أَوَانِهِ)، (بَسْرٌ): بریتیه لە پەله کردن له شتێک پێش کاتی خۆی، هەروەها (بَاسِرَةٌ) بە مانای (كَالِحَةٌ)، پروو گرژو مۆنەکان دی ﴿وَوُجُوهُ يَوْمَئِذٍ بَاسِرَةٌ﴾ (بَسْرٌ يَبْسُرُ بَسْرًا وَبُسُورًا، أَظْهَرَ الْعُبُوسَ)، واتە: گرژی و مۆنی دەرخست.

(فَاقِرَةٌ): (الْجَمْعُ: فَوَاقِر، الدَّاهِيَةُ، الْفَقَارَةُ: وَاحِدَةٌ مِنْ عِظَامِ السَّلْسِلَةِ الْعَظْمِيَّةِ الظَّهْرِيَّةِ الْمُتَمَدِّدَةِ مِنَ الرَّأْسِ إِلَى الْعُضْعُصِ، وَمَجْمُوعُهَا ثَلَاثٌ وَثَلَاثُونَ فَاقِرَةً)، (فَاقِرَةٌ) بە (فَوَاقِر) کۆدەکرێتەو، واتە: بەلا، بەلایەکی بێرەزا، لە چییەو هاتو؟ (فَقَارَةٌ) کە (فَقْرَةٌ) شی بو بە کاردینن، یەکیکە لە ئالقه کانی زنجیرە ئیسکی پشت، کە لە سەرەو تەکو کلێنجە درێژ دەبێتەو، سی و سێ برگەیه، کوێ (فَقَارَةٌ) (ش فقرات) ه، دواتریش زیاتر باسی دەکەین.

(الترَاقِي): (جَمْعُ التَّرْقُوةِ، مُقَدِّمُ الْحَلْقِ فِي أَعْلَى الصَّدْرِ)، بە کوردیی چۆلەمە ی پێ دەلێن، ئیسکی چۆلەمە، ئەو دوو ئیسقانه ی لەملاو لەولای قورگن، هەموو مرووفیک دوو (تَرْقُوة) ی هەن، دوو چۆلەمە ی هەن، بەلام بۆیه کو کراو تەو، چونکە دوانە (مُثْنِي) کە ی قورسە بلی: (تَرْقُوتَان)، بۆیه بە کو هاتو، وەك لە سوورەتی (التحریم) هاتو، ﴿فَقَدْ صَغَتْ قُلُوبُكُمَا﴾، چونکە (مُثْنِي) یە کە ی قورسە بلی: (فَقَدْ صَغَتْ قُلُوبَاكُمَا).

(رَاقِي): (رَقِيتُ فِي الدَّرَجِ وَالسَّلَمِ، أَرْقَى رَقِيًّا وَارْتَقَيْتُ أَي: صَعَدْتُ)، کە بە پەیزە یان قاندرمه کە سێک سەرکەو، دەگوتری: (رَقِيتُ فِي الدَّرَجِ)، بە قاندرمه کەدا، (وَالسَّلَمِ) بە پەیزە کەدا، (أَرْقَى رَقِيًّا وَارْتَقَيْتُ)، واتە: سەرکەوتن، بەلام (رَقِيتُ مِنَ الرُّقِيَةِ)، (رَقِيتُ) یانی: دوو عام بو کرد، (يُقَالُ كَيْفَ رَقِيتُكَ وَرَقِيتُكَ، فَالْأَوَّلُ مَصْدَرٌ،

وَالثَّانِي اسْمٌ)، هی یه که میان (رَقِیْک) چاوغه، ئه وهی دووه میان ناوه.

(وَالْفَتْ): (لَفَتَ الشَّيْءُ، يَلْفِتُ لَفْتًا: لَوَّاهُ عَلَى غَيْرِ وَجْهِهِ)، (لَفَتَ الشَّيْءُ، يَلْفِتُ لَفْتًا) شته که ی بادا، تیکی ئالاند، له سهر جگه له پرووی خووی سوورانیدی، ﴿وَالْفَتْ السَّاقُ بِالسَّاقِ﴾، لاقه کان تیکه وه پیچران، تیک با هه لدران، لاق له لاق ئالا.

(السَّاقُ): (مَصْدَرٌ مِمِّيٌّ، أَي: السَّوْقُ، أَنْ تَسِيرُ مَا شِئِ أَمَامَ مُسِيرِهِ إِلَى حَيْثُ يُرِيدُ مُسِيرُهُ)، (مَسَاقُ): چاوگیکی میمییه، به مانای لیخوهرین، یان بردن، (سَوْقُ): بریتیه له وهی بابایه کی پیرو، پروا له پیش که سیکه وه که لیی ده خوهری، یا خود پیش خووی داوه، به ره وه شوینه ی بابای پیشخوهر دهیه وی.

(يَتَمَطَّى): (يُمْدُ مَطَاهُ أَي: ظَهَرَهُ)، (مَطَى) به مانای پشت دی، (يَتَمَطَّى)، واته: پشتی خووی دریز ده کاته وه، (المَطِيَّةُ: مَا يُرْكَبُ مَطَاهُ مِنَ الْبَعِيرِ، وَامْتَطَيْتُهُ: رَكَبْتُ مَطَاهُ، وَالْمَطْوُ: الصَّاحِبُ الْمُعْتَمِدُ عَلَيْهِ)، (مَطِيَّةُ): ههر شتیکه که مرووف سواری پشتی بی، له حوشترو جگه له حوشتیش، (إِمْتَطَيْتُهُ) واته: سواری پشتی بوو، (مَطْوُ)، ئه وه هاوه له یه پشتی پی ده به ستری و نهینی لا داده نری.

(أَوَّلَى لَكَ): (الْوَيْلُ: الْقُبْحُ، وَقَدْ يُسْتَعْمَلُ فِي التَّحَسُّرِ) (وَيْلُ): یانی: خراپی و ناخویشی، به کاریش ده هی نری بو خه فته و دلناره هته و په شیمانی، (الأوَّلَى: أَفْعَلُ تَفْضِيلٍ أَي: الْأَحَقُّ وَالْأَجْدَرُ وَالْأَقْرَبُ)، (أَوَّلَى) کرداری هه لزاردنه، واته: شایسته تر، لیوه شاوه ترو، نزیکتر، واته: سزا له تو نزیکتر بی.

(سُدَى): (أَسَدَى الشَّيْءَ أَهْمَلَهُ، السُّدَى: الْمُهْمَلُ لِلوَاحِدِ وَالْجَمْعِ)، (أَسَدَى الشَّيْءَ) شته که ی پشتگووی خست و ویل کرد، (سُدَى) پشتگووی خراو، ههم بو تاك و ههم بو کووش به کارده هی نری.

(نُطْفَةٌ): (المَاءُ الصَّافِي، وَالْجَمْعُ: نِطَافٌ، وَالنُّطْفَةُ: الْقَطْرَةُ، وَالنُّطْفَةُ الْمَنِيُّ، وَالْجَمْعُ: نُطَفٌ)، به ئاوێکی صاف دەگووترێ، ئەو کاتە بە (نِطَاف) کۆدەکرێتەوه، واتە: ئاوه سافەکان، هەروەها بە دَلْوَیە ئاویش دەگووترێ، بە تۆویش دەگووترێ، ئەو کاتە ئەگەر بە تۆو بگووترێ، بە (نُطْف) کۆ دەکرێتەوه.

(يُمْنِي): (أَمْنِي الْحَاجُّ: أَتَى مَنِي، وَأَمْنِي: أَي أَنْزَلَ الْمَنِيَّ وَالنُّطْفَةَ)، (أَمْنِي الْحَاجُّ) واتە: حاجیه‌کان چوون بو مینا، که شوینیکە لە نزیك مه‌ککه، هەروەها (أَمْنِي) واتە: تۆوی پرشت، به‌و واتایه‌ش دی.

(عَلَقَةٌ): (الْجَمْعُ: عَلَقٌ، طَوْرٌ مِنْ أَطْوَارِ الْجَنِينِ، وَهِيَ قِطْعَةُ الدَّمِ الَّتِي يَتَكَوَّنُ مِنْهَا)، (عَلَقَةٌ) به (عَلَق) کۆدەکرێتەوه، قوئاغیکە لە قوئاغەکانی پێگە‌یشتنی کۆرپە‌لە، که بریتیه‌ له پارچه‌ خوینیکی وشک، یان پارچه‌ خوینیک که پێکه‌وه‌یه، دوایی ده‌بیته (مُضْغَةً)، دوایی قوئاغەکانی دیکە ده‌بێ، تاكو ده‌بیته کۆرپە‌له‌ له دایک ده‌بی.

(فَخَلَقَ): (أَي: قَدَّرَ، أَوْ أَوْجَدَ وَأَبْدَعَ)، (خَلَقَ): هه‌م به مانای ئەندازه‌گیری کرد، هه‌م به مانای په‌یدای کردو دایه‌ینا.

(فَسَوَّيْ): (سَوَّيَ الشَّيْءَ: قَوَّمَهُ وَعَدَّلَهُ وَجَعَلَهُ سَوِيًّا)، (سَوَّيَ الشَّيْءَ) واتە: ئەو شته‌ی رێکخست و، چاکی کردو، رێک و پێکی کرد.

هۆی هاتنه خوارهوهی ئایه تهکان

۱- له باره ی هاتنه خوارهوهی ئه وه ئایه ته موباره کانه وه: ﴿لَا تُحَرِّكْ بِهِ لِسَانَكَ لِتَعْجَلَ بِهِ﴾ (۱۶) إِنَّ عَلَيْنَا جَمْعَهُ وَقُرْآنَهُ ﴿۱۷﴾، ئه م ده قه دینین:

اعن ابن عباس رضي الله عنهما: في قوله عز وجل: ﴿لَا تُحَرِّكْ بِهِ لِسَانَكَ لِتَعْجَلَ بِهِ﴾ (۱۶) قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا نَزَلَ جَبْرِيلُ بِالْوَحْيِ وَكَانَ مِمَّا يُحَرِّكُ بِهِ لِسَانَهُ وَشَفَتَيْهِ فَيَسْتَدُّ عَلَيْهِ، وَكَانَ ذَلِكَ يُعْرِفُ مِنْهُ، فَأَنْزَلَ اللَّهُ: ﴿لَا تُحَرِّكْ بِهِ لِسَانَكَ لِتَعْجَلَ بِهِ﴾ (۱۶)، أَخَذَهُ، ﴿إِنَّ عَلَيْنَا جَمْعَهُ وَقُرْآنَهُ﴾ (۱۷)، قَالَ: عَلَيْنَا أَنْ نَجْمَعَهُ فِي صَدْرِكَ، وَقُرْآنَهُ، ﴿فَإِذَا قَرَأْتَهُ فَانْبِعْ قُرْآنَهُ﴾، فَإِذَا أَنْزَلْنَاهُ فَاسْتَمِعْ لَهُ، ﴿ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنَا بَيَانَهُ﴾، عَلَيْنَا أَنْ نُبَيِّنَهُ بِلِسَانِكَ، قَالَ: فَكَانَ إِذَا آتَاهُ جَبْرِيلُ أَطْرَقَ، فَإِذَا ذَهَبَ، قَرَأَهُ كَمَا وَعَدَهُ اللَّهُ، (أخرجه البخاري: ۴۹۲۷، ۴۹۲۸، ۴۹۲۹، ۵۰۴۴، ۷۵۲۴، مسلم: ۴۴۸).

واته: ئینو عه بیاس (خوا لیان رازی بی)، ده لی: ئه وه ئایه ته موباره که، له وه باره وه هاته خوار، که پیغه مبه ری خوا ﴿﴾ کاتی جبریل وه حی بی ده هیئا، [له کاتی که ئه وه قورئانه که ی پی ده فهرموو]، زمان و لیوه کانی خو ی پی ده جوولاندن و، ئه وه ش له سه ری قورس ده بوو، واته: گوپی ده کرد، ئنجا ئه وه ی لی ده زانرا، بویه (تلفظ) ی خوا ی به رز ئه وه ی نارد خوار، فهرمووی: زمانتی پی مه جوولینه، تا کو په له ی لی بکه ی، (له وه رگرتنه وه ی) به دلنیا یی کو کردنه وه ی و، خویندنه وه ی له سه ر ئیمه یه، دلنیا به ئیمه له سینه ی تودا کو ی ده کهینه وه، خویندنه وه که شی ئنجا کاتی خویندمانه وه توش شوین خویندنه وه ی بکه وه، کاتی که دامانه زاند گوپی بو بگره، له سه رمانه به زمانی خوت پروونی بکهینه وه، گوپی: له وه وودوا کاتی جبریل ده هات، (پیغه مبه ر ﴿﴾) گوپی ده گرت، کاتی جبریل ده رویش، وه ک خوا به لیئی پیدابوو، ئاوا ده یخویندنه وه، (نه ک له و کاته دا ده می پی بجوولینی).

۲- له باره‌ی هاتنه خواره‌وه‌ی ئه‌م دووه ئایه‌ته‌وه: ﴿أَوَلَيْكَ فَأُولَىٰ ۖ ثُمَّ أَوَلَيْكَ فَأُولَىٰ﴾ (۳۴) ئه‌م ده‌قه دینین:

عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ قَالَ: قُلْتُ لَابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا: ﴿أَوَلَيْكَ فَأُولَىٰ﴾ هَلْ قَالَهُ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ وَأَنْزَلَهُ اللَّهُ عَزَّوَجَلَّ؟ قَالَ: قَالَهُ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ ثُمَّ أَنْزَلَهُ اللَّهُ { (أَخْرَجَهُ النَّسَائِيُّ فِي تَفْسِيرِهِ: ۶۵۸، وَالطَّبْرَانِيُّ فِي الْكَبِيرِ: ۱۲۲۹۸، وَالْحَاكِمُ فِي الْمُسْتَدْرَكِ: ج ۲ ص ۵۱۰، الْوَاحِدِيُّ فِي الْوَسِيطِ: ج ۴ ص ۳۹۴، قَالَ الْحَاكِمُ هَذَا حَدِيثٌ صَحِيحُ الْإِسْنَادِ، وَوَافِقُهُ الذَّهَبِيُّ) ^(۱).

واته: سه‌عیدی کوری جوبه‌یر ده‌لی: له عه‌بدو‌ل‌لای کوری عه‌بباسم (خوا لییان رازی بن)، پرسى، که خوا ده‌فه‌رموی: ﴿أَوَلَيْكَ فَأُولَىٰ﴾، ئایا پی‌غه‌مبه‌ری خوا ئه‌وه‌ی فه‌رموو، دوا‌یی خوا دایه‌زاند؟ گوتی: به‌لی پی‌غه‌مبه‌ری خوا فه‌رموو، دوا‌یش خوا ئه‌وه‌ی دابه‌زاند.

واته: پی‌غه‌مبه‌ری خوا ئه‌وه‌ی به‌و بی‌پروایه فه‌رموو، که زوریان گوتوو‌یانه: ئه‌بوو جه‌هله، وه‌کو دوا‌یی باسی ده‌که‌ین، دوا‌یش خوا‌ی په‌روه‌ردگار، ئه‌وه‌ی پی‌غه‌مبه‌ره‌که‌ی پی‌ی فه‌رموو، کردوو‌یه‌تی به‌ ئایه‌ت و دایه‌زاندو‌ته سه‌ری و، له زمانی پی‌غه‌مبه‌ره‌وه ﷺ گپ‌راویه‌ته‌وه.

(۱) الاستیعاب فی بیان الأسباب: ج ۳ ص ۴۸۲ - ۴۸۴.

مانای گشتیی ئایه تهکان

خوا پشتیوان بئی، له کۆتایی تهفسیری ئهم سوورپه ته موباره کهدا، کورته باسیکی تا پادهیهک تیرو تهسهل، له باره ی پۆژی دوایهوه دهکهین، واته: پۆژی دوايي به گشتی، ههم پيشهکی پۆژی دوايي، ههم قۆناغی یهکه می پۆژی دوايي، که تیکچوونی ئهم گهردوونهیه ئاخیر زهمان، ههم قۆناغی دووهمی پۆژی دوايي، که زیندوو بوونهوهیهو، هاتنه پيشی سزاو پاداشته، ئنجا سه ره نجام قۆناغی سییه می پۆژی دوايي، که نیشته جی بوونی ههر کام له برواداران ی چاکه کارو، بیروایانی خراپه کاره، یه که میان له بههه شتدا، دووهمیشیان له دۆزه خدا.

بۆیه ئیمه ئیستا به خیرایی به تهفسیرو پروونکردنهوهی ئهم ئایه ته موباره کانه دا ده پۆین، بایی ئه وهنده ی چه مک و واتای گشتیی ئایه ته موباره کهکان پۆشن بیته وه، به لām له بهردهم پۆژی دوايیدا، که ئهم سوورپه ته وه کو پیشتر گوتمان، ههمووی لهو باره وهیه وه به گشتی، زۆر هه لوهسته ناکه یین و، هه والهی ئه و کورته باسه ی ده که یین.

خوا ﷻ ده فهرمو ی: (بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ)

به ناوی خوی به بهزه یی به خشنده، واته:

ده سپیکردنم به ناوی خوايه، ئه وهش مه بهستی ئه وهیه:

١ - ئهم کاره ته نیا بۆ خوا ده کهم.

٢ - ئه مکاره به پپی شه رعی خوا ده کهم. ٣ - به توانو یارمه تی خوی پهروه ردگار ده یکه م.

٣ - ئهم کاره به توانو یارمه تی خوی زانا و توانا ده کهم

٤ - ئم کاره بۆ هینانه دی ره زامه ندیی خوا نه نجام ده دەم.

خوا ﷻ ده فهرموئ: ﴿لَا أَقْسِمُ بِيَوْمِ الْقِيَمَةِ ۖ وَلَا أَقْسِمُ بِالنَّفْسِ اللَّوَامَةِ ۖ﴾ له باره ی (لا) كه لی ره دا هه م له پیش: ﴿أَقْسِمُ بِيَوْمِ الْقِيَمَةِ﴾ دا، هاتوه، هه م له پیش: ﴿أَقْسِمُ بِالنَّفْسِ اللَّوَامَةِ﴾ دا هاتوه، وه ك دواییش له مه سه له گرنگه كاندا، زیاتر ده چینه ئیو ورده کارییه كه یه وه، زانایان را جیاییان هه یه، به لام زۆر به یان رایان وایه، ئه م (لا) یه بۆ لابردنی سویند نیه، هه رچه ند به پوالت وا دیته به رچاو، به لام هه یچ زانایه کی مو عته به ر نه یگوتوه ئه م (لا) یه بۆ لابردنی سوینده، (لا): لَيْسَتْ لِنَفْسِي الْقَسَمِ، ئیمه له وه باره وه له سوو ره تی (الواقعة)، له و شوینه ی ده فهرموئ: ﴿فَلَا أَقْسِمُ بِمَوْقِعِ النُّجُومِ ۖ وَإِنَّهُ لَقَسَمٌ لَّوْ تَعْلَمُونَ عَظِيمٌ﴾ (٧٦) إِنَّهُ لَقَرَأَنُ كَرِيمٌ ﴿٧٧﴾ فِي كِتَابٍ مَّكْنُونٍ ﴿٧٨﴾ لَا يَمَسُّهُ إِلَّا الْمُطَهَّرُونَ ﴿٧٩﴾ تَنْزِيلٌ مِّن رَّبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٨٠﴾، له کاتی ته فسر کردنی ئه و ئایه ته مو باره کانه دا، له و باره وه کورته باسی کمان کرد، له باره ی هه موو ئه و (لا) یانه وه، كه له پیش ئه و سویندانه دا هاتوون و، گوتمان: هه یچ کام له وانه مه به ست پیی لابردنی سوینده كه نیه، به تاییه ت، به به لگه ی ئایه ته كه ی سوو ره تی (الواقعة)، كه له وئ زۆر پوونه خوا ده فهرموئ: ﴿فَلَا أَقْسِمُ بِمَوْقِعِ النُّجُومِ ۖ وَإِنَّهُ لَقَسَمٌ لَّوْ تَعْلَمُونَ عَظِيمٌ﴾ (٧٦)، كه واته: سوینده و خوا خو اردوو یه تی، ده فهرموئ: سویندیی مه زنی شه، كه واته: (لا) مه به ست پیی شتیکی دیكه یه و، زانایان له و باره وه را جیاییان هه یه:

١- هه ندیکیان گو توو یانه: (لا) بۆ لابردنی قسه یه کی دیكه یه بگو ترئ: بلیی به نسه ت ئه وه، كه له سوو ره ته کانی پیشتر دا باسکرا وه، هه لبه ته ده بی بگو ترئ: ئه و قسه یه، خوا ﷻ به رپه چی ده داته وه و لای ده بات، قسه یه کی هه له ی بی پروا و هاو به ش بۆ خوا دانه ره کانه به پیی سیاق لی ره دا، یانی: وانیه وه ك ئیوه ده لئین: ئه ی بی پروایه کان كه زیندو و نابنه وه و، ژیا نی دنیا تا كه ده رفه تیکی ژیا نه و، دوایی لی پرسینه وه و سزا و پا داشت نیه، وانیه وه ك ئیوه ده لئین: ﴿أَقْسِمُ بِيَوْمِ الْقِيَمَةِ﴾، سویند ده خو م به پو ژی قیامه ت، جا ریکی دیكه ش

دووبارەى دەكەمەو، وانیە كە ئیوہ دەیلین: ﴿وَلَا أُقْسِمُ بِالنَّفْسِ اللَّوَّامَةِ﴾، سویند دەخۆم بە نەفسی، یان خودی زۆر پەخنەگر، یان زۆر گلهییكەر، واتە: گلهییكەر لە خوۆی.

ب- هەندیکیش گوتووایانە: (لَا) لێرەدا هەر لامی سویندە، بەلام فەتەحەکەى تیر (إشباع) کراوە، لە بنچینەدا (لَأُقْسِمُ) بوە، (لَأُقْسِمُ بِیَوْمِ الْقِيَامَةِ)، فەتەحەکە شێوەى ئەلیف (ا) ى وەرگرتووە.

ج- هەندیکیش گوتووایانە: ئەمە بۆ لابردنی سویندەکەیه، بەلام بەو واتایەى ئەو بابەتە هەندە روونە، یاخود رۆژی قیامت هیندە گەورەیه، پێویست ناکات سویندی پێ بخۆم. بەلام وەك گوتم ئەو رایە رایەکی بێهێزە، دوایش لەو بارەوہ زیاتر وردەکاریی باس دەکەین.

خوا دەفەرموێ: وانیە وەك ئیوہ دەلین، سویند دەخۆم بە رۆژی هەلسانەوہ، (الْقِيَامَةِ) واتە: هەلسانەوہ، (قَامَ يَقُومُ قِيَامًا)، ئنجا (قیامە) ناوہ و، (قِيَام) چاوگە، ئەم قیامەتە ناوہ بۆ ئەو رۆژە، كە خەلك تێیدا هەلەستەنەوہ، وەك دەفەرموێ: ﴿يَوْمَ يَقُومُ النَّاسُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ﴾ ٦ المطففين، ئەو رۆژەى خەلك بۆ پەرورەدگاری جیھانییان هەلەستەتێرێ، راست دەبنەوہ.

﴿وَلَا أُقْسِمُ بِالنَّفْسِ اللَّوَّامَةِ﴾، وانیە وەك ئیوہ دەلین، سویند دەخۆم بە خودیكى، زۆر گلهییكەر، زۆر پەخنەگر، واتە: زۆر پەخنە لە خوۆ دەگرێ، زۆر لۆمەى خوۆ دەكات، گلهیی لە خوۆ دەكات، ئەوہش دوایی قسەى روونكەرەوانى قورئانى لە بارەوہ دینین، كە ئایا مەبەست پێى نەفسیكى تاییەتە، كە گلهیی لە خوۆ دەكات، لەبەر ئەوہى كەمتەرخەمیی كردوہ، لە فەرمانبەرى بۆ خوادا، یاخود مەبەست پێى هەموو جوۆرە نەفسەكانە، كەسێك كە چاكەكاریش بووہ، گلهیی لە خوۆ دەكات بۆچی چاكەى زیاترى نەكرد؟ ئەوہى خراپەكاریش بووہ، گلهیی لە خوۆ دەكات، بۆچی خراپەشى كرد، ئەوہى چاكەو خراپەى تێكەڵ كردوون، گلهیی لە خوۆ دەكات، بۆچی خراپەى تێكەڵ بە چاكە كردوہ؟ گرنگ ئەوہیە

خوایند سویند ده خوات به نه فسیکی ره خنه گر و، گله ییه کهر واته: له خوئی، وه لآمی سوینده که (مُقْسِمٌ عَلَيْهِ) سویند له سه ر خوراوه کهش دیار نیه، به لآم نایه ته کانی دواپی ده یگه یه نن.

﴿أَيَحْسَبُ الْإِنْسَانُ أَنْ يَجْمَعَ عِظَامَهُ﴾، ئایا مروؤف پیی وایه ئیسکه کانی کۆناکه ینه وه، که واته: سویند له سه ر خوراوه که بریتیه له زیندووتان ده که ینه وه، واته: ﴿لَا أَقِيمُ يَوْمَ الْقِيَمَةِ﴾ ۱ ﴿وَلَا أَقِيمُ بِالنَّفْسِ الْوَأَمَةِ﴾ ۲، (لَتَبْعُنَّ) به دنیایی زیندوو ده کرینه وه، هه لده ستیترینه وه، ﴿أَيَحْسَبُ الْإِنْسَانُ أَنْ يَجْمَعَ عِظَامَهُ﴾، ئایا مروؤف پیی وایه ئیسکه کانی کۆناکه ینه وه؟

شایانی باسه له م سووره ته موپاره که دا، شەش جار ان وشە ی (الإنسان) دووباره بوته وه و، له هه ر شەش سیاقه که دا وشە ی (الإنسان) ناگونجی مه به ست پیی ئینسانی برودار بی، به لکو مه به ست پیی ئینسانی بیپروایه، چونکه ئینسانی بیپروا پیی وایه، خوا ئیسکه کانی کۆناکاته وه و، زیندووی ناکاته وه، به لآم ئینسانی برودار ته وه له لای روونه وه ک ئه لیف و بییه، که خوایه ک بتوانی ته وه هه موو که ون و کائیناته بخولقی نی، مروؤفیک که خوئی دروستی کردوه، ده شتوانی دروستی بکاته وه.

(سُبْحَانَ اللَّهِ) که مروؤف دایه نه فامیی، هیچ مه خلوو قیک له مروؤف نه فامتر نابیت، ههروه ک چۆن ته گه ر پرووی له چاکه کرد، هیچ مه خلوو قیک له مروؤف چاکتر نابیت، فریشته کانیش ریزی ده گرن و سلاوی لی ده کهن، به پیچه وانه شه وه که دایه وه له نه فامیی و که وده نیی، هیچ شتیک پیش مروؤف ناکه ویته نه فامیی و که وده نیی نه زانییدا، ته گه ر نا خوایه ک توانییتتی ته وه هه موو که ون و کائیناته دروست بکات، ههروه ها خودی مروؤفیش دروست بکات، ئایا دروستکردن به زه حمه تتره، یا خود دروستکردنه وه؟ وه ک جاری دیکه باسما ن کردوه، بابای سه نه ته کار که شتیک دروست ده کات، بو وینه: گوژه که ریک، گوژه دروست

دەكات، يان كەسك كە ئامپىرىك دروست دەكات، كۆمپيوتهرىك دروست دەكات، ھەر شتىك لەو شتەنى ھەن، تەلەفزیۆنىك دروست دەكات، كورسى و میزىك دروست دەكات، ئایا دوای ئەوھى ئەو ئامپىرە ئەو كەلوپەلە تىكدەچى، یاخود كۆن دەبى، ناتوانى چاكتر لە خوۋى دروستى بكاتەوھ؟ بىگومان با.

بۆیە خوا دەفەرموى: ﴿الْحَسْبُ الْإِنْسَانُ أَلَّنْ تَجْمَعُ عِظَامَهُ﴾، ئایا ئىنسان، واتە: ئىنسانى بىپروا، ئەلیف و لامە كە بۆ ناساندنە، بەلام بۆ ناساندنى عەھدى، ئایا مروڤەكە واتە: مروڤە بىپرواىەكە، كە مەبەست پى كۆى مروڤانى بىپرواىە، پى وایە كە ئىسكەكانى كۆناكەینەوھ، بۆچى باسى ئىسكان دەكات؟ چونكە پەيكەرى ئىسكان، قالى جەستەى مروڤە، ئىسكەكان پتەوترن، ئەگەر ئىسكەكان دوای ئەوھى دەرزى، پرتوكاو دەبن، خوا بتوانى زىندوویمان بكاتەوھ، گوشت و دەمارو ئەوانى دىكە، ئاسانترن و لە پىشتى بۆ ئەوھ كە خوا بتوانى دروستیان بكاتەوھ.

بۆیە دەفەرموى: ﴿بَلَىٰ قَدَرِينَ عَلَىٰ أَن تُسَوَّىٰ بَنَانُهُ﴾، (بلى) بە مانای (با) دى لە زمانى كوردییدا، ئەك بە مانای بەلى، با (بلى) ش بریتىە لە چەسپاندنى شتىكى لابراو لە رابردوودا، كە بریتىە لە: ﴿أَلَّنْ تَجْمَعُ عِظَامَهُ﴾ كە ئىسكەكانى كۆدەكەینەوھ، (بلى) با كۆیان دەكەینەوھ، ﴿قَدَرِينَ عَلَىٰ أَن تُسَوَّىٰ بَنَانُهُ﴾، ئیمە توانادارىن سەرە پەنجەكانىشى رىك بەخەینەوھ، ئنجا (بَنَانَة) كۆى (بَنَانَة) یە، واتە: تاكەكەى (بَنَان) یە، یانى: سەرە پەنجە، ھەندىكیان بە پەنجە (أَصْبُع) یان لىكداوھتەوھ، بەلام لە ئەسڵدا بە مانای سەرى پەنجە دى، ﴿بَلَىٰ قَدَرِينَ عَلَىٰ أَن تُسَوَّىٰ بَنَانُهُ﴾، با ئىسكەكانى كۆدەكەینەوھ، توانادارىن سەرە پەنجەكانىشى رىك بەخەینەوھ، بۆ سەرە پەنجەكان فەرمووئەتى رىكیان بەخەینەوھ، چونكە وردەكارىیەكى زۆر لەسەرە پەنجەكانى مروڤدا ھەيە، كە ئىستا دوای ئەوھى زانیاری بەرەو پىشەوھ چووھ پىگەشتوھ، پىشتى وایان دەزانى تەنھا (إِبْهَام) پەنجە گەورە، واتە: بەلام ئىستا بۆیان دەرکەوتووھ، ھەموو پەنجەكان، ئەك ھەر ھى دەست، پەنجەكانى پىش،

هەموو سەرە پەنجەیه ک، کە پێی دەگوتری: (بَصْمَة)، مۆرێک و خەمێکی هەیه، کە هێچکەس لە هی هێچکەس ناچی، وەك دواوی لەو بارەووە زیاتر قسە دەکەین.

ئەووە ئیعجازێکی عیلمییه، بۆچی خوا نەیفەرموو: با دەتوانین چاو دروست بکەینەو، کە چاو وردەکاریی زیاتری تێدا یە بە رۆالەت، یان نەیفەرموو: گوێ، یان دڵ، یان گورچیلە، یان مێشک؟ لەبەر ئەوەی بە سەرە پەنجەکانەووە خەلک دەناسرێتەو، واتە: دەتوانین سەرە پەنجەکانیشیان پێک بخەینەو، کە بە سەرە پەنجەکانیان دەیانناسینەو.

﴿بَلْ يُرِيدُ الْإِنْسَانُ لِيَفْجُرْ أَمَامَهُ﴾، بەلکو مەرووف واتە: مەرووفی بێپروا، دەیهوێ تاوانباریی بکات لە پیشیەو، (أَمَام: ظَرْفٌ لِّزَمَنِ الْمُسْتَقْبَلِ)، (أَمَام) زەرپە بۆ کاتی داهاوو، واتە: دەیهوێ هەر بە گوناح و تاوان بیداته بەر، وەك چۆن لە رابردوودا خراپە کێدو، لە داهاوویدا هەر خراپە بکات.

﴿يَسْأَلُ أَيَّانَ يَوْمَ الْقِيَمَةِ﴾، بۆیه دەپرسی رۆژی هەڵسانەووە کەنگییه؟ (أَيَّانَ: أَيَّ، آن)، لەووەو هاتووە مانایەکی لە (مَتَى)و نیزیکی، چ کاتی ک رۆژی هەڵسانەووە دی؟ چونکە دەیهوێ بە خراپەو تاوان بیداته بەر، بۆیه نکوولیی دەکات لە رۆژی دواوی، هەلبەتە لێرەدا: ﴿يَسْأَلُ أَيَّانَ يَوْمَ الْقِيَمَةِ﴾، ئەم پرسیارکردنە پرسیارکردنی نکوولییکردنە (الِاسْتِفْهَامُ الْإِنْكَارِي)، یەکیک بە یەکیک دەلێت: کە تۆ زانا؟ واتە: تۆ زانا نی، یان یەکیک لە یەکیک توووە دەبی، دەلێ کە تۆ بەشەری؟ واتە: تۆ بەشەر نی لەو سیفەتەدا، لێرە ئەو پرسیارە پرسیارکردنی نکوولییکردنە، واتە: رۆژی هەستانەووە نایەت.

ئەجا خوا وەلام دەداتەو: ﴿إِذَا بَرِقَ الْبَصُرُ ۖ وَخَسَفَ الْقَمَرُ ۖ وَجُمِعَ الشَّمْسُ وَالْقَمَرُ ۚ يَقُولُ الْإِنْسَانُ يَوْمَئِذٍ أَيْنَ الْمَفْرُ ۚ﴾، خوا ﷻ نافەرموێ: فلان رۆژە دی رۆژی دواوی، لە هێچ شوێنیکی قوربان خوا وای نەفەرموو، چونکە تەنیا خوێ دەزانیت کەنگی

دى، بەلام ھەندىك لہ نیشانەکانى باس دەکات دەفەرموى: ﴿فَإِذَا بَرِقَ الْبَصْرُ﴾ ھەر کاتىك چاۋ ئەبلىق بوو، (بَرِقَ) لہ (بَرِقَ) ھو ھاتو، واتە: برووسکەى ھەور، بەلام (بَرِقَ) واتە: (إِنْ دَهَشَ وَتَحَيَّرَ)، ئەبلىق و سەراسیمە بوو، ئەو ھوئىندەو ھەيەكە، ھوئىندراویشەتەو: ﴿فَإِذَا بَرِقَ الْبَصْرُ﴾، (بَرِقَ) واتە: (لَمَعَ)، تیشكى دا، ئەگەر مروؤف چاۋ زۆر بکاتەو، چاۋى برىسکەى دى.

﴿وَحَسَفَ الْقَمَرُ﴾، کاتىك مانگ خەفە بوو، شوقى كەم بوو، زانايان گوتوويانە: (حُسُوف) بۆ مانگ بە کاردى، (حُسُوف) بۆ خۆر، ھەندىكىش گوتوويانە: (حُسُوف) بۆ مانگ و خۆر بە کاردى، ئەگەر شوقةكەيان يەكجاریى نەما، بەلام (حُسُوف) بۆ حالەتیکە شوقيان كەم بېتەو.

﴿وَجُمِعَ الشَّمْسُ وَالْقَمَرُ﴾، ھەر کاتىك خۆرو مانگ كۆبوونەو پیکەو، ئەمە لہ نیشانەکانى ھاتنى ئاخیر زەمانە، كە قۇناغى يەكەمى رۆژى دوايىە.

﴿يَقُولُ الْإِنْسَانُ يَوْمَئِذٍ أَيْنَ الْمَفَرُّ﴾، لەو رۆژەدا ديسان مروؤف، مروؤفى بېپروا، مروؤفە بېپروايەكە دەلى: ﴿أَيْنَ الْمَفَرُّ﴾، ھەلاتن لە كويىە؟ ليرەدا يەكسەر خوا ﷻ لە ئاخیر زەمانەو، لە قۇناغى يەكەمى رۆژى دوايىەو، دەيات بۆ قۇناغى دووھم واتە: قيامەت و ھەلسانەو، چونكە لەوئى مروؤف دەلى: بۆ كويى بچم، ھەلاتن و شوئىنى بۆ لاھەلاتن؟ ﴿يَقُولُ الْإِنْسَانُ يَوْمَئِذٍ أَيْنَ الْمَفَرُّ﴾، ﴿الْمَفَرُّ﴾، ھەم بە مانای (فِرَار) ھاتو، كە چاۋگە، واتە: ھەلاتن لە كويىە؟ ھەم بە مانای شوئىنى بۆ ھەلاتن (مَكَانُ الْفِرَار) و، ھەم بە مانای كاتى تیدا ھەلاتن (وَقْتُ الْفِرَار)، كە لە راستيیدا لەو رۆژەش دا نە ھەلاتن ھەيە، نە شوئىنى بۆ ھەلاتن ھەيە، نە كاتى تیدا ھەلاتن ھەيە، بۆيە خوا دەفەرموى: ﴿كَلَّا لَا وَزَرَ﴾، واتە: نە خیر، (كَلَّا: كَلِمَةٌ رَدْعٍ وَزَجْرٍ، وَإِبْطَالٍ)، وشەيەكە بۆ تېوہ خورین و بەرپەرچدانەو ھەلوہشانەو، واتە: نە خیر بە ھىچ جوړىك ﴿لَا وَزَرَ﴾، واتە: (لَا مَلْجَأَ)، (وَزَرَ)، بە مانای پەناگە دى، ھىچ پەناگەيەك نە، ھىچ شوئىنىكى خۆ تىگرتن نە.

﴿إِلَىٰ رَبِّكَ يُؤْمِدُ الْمُسْفَرُونَ﴾، نیشینگەو نیشتەجی بوون لەو پۆژەدا بو لای پەرورەدگار تە، واتە: تەنیا لەو شوینەو، بە بریاری پەرورەدگار سەقامگیری هەیەو، خەلک لەو شوینە کو دەبێتەو نیشتەجی دەبێت، دەگیرسێتەو کە پەرورەدگار ویستی لەسەر بێ.

﴿يُنَبِّئُ الْإِنْسَانَ بِمَا قَدَّمَ وَأَخَّرَ﴾، لەو پۆژەدا مروۆف (مروۆفی بێروا، ئەمە جاری پێنجەمە باسی مروۆف بکری، لەم سوورەتە موبارە کەدا)، هەوآلی پێدەدری، ﴿بِمَا قَدَّمَ وَأَخَّرَ﴾، بەوێ پێشی خستوو ئەوێ دواي خستوو، بەوێ پێشخستوو لە چاکە، یاخود دواي خستوو لە چاکە نەیکردوو، یاخود بەوێ پێشخستوو لە چاکە، لە سەردەمی ژیا نی خۆیدا ئەنجامی داوو، بەوێ کە دوايخستوو لە شوینەواری چاکە و کە کاریکی باشی کردوو لە دواي بەجی دەمی نی وەك شوینەوار، یاخود: ﴿بِمَا قَدَّمَ﴾، لەوێ پێشی خستوو لە چاکەو لە خراپەو، ﴿وَأَخَّرَ﴾، لەوێ دوايخستوو لە چاکەو لە خراپە، جاری وا مروۆف چاکە یەك دەکات، یان جاری وایە لە چاکە یەكدا کەمتەرخەمی دەکات، جاری وایە گوناھێك دەکات، یان جاری وایە لە گوناھێك دەپرینگێتەو، مروۆف هەوآلی پێدەدری بە هەموو هەلسوکهوت و جموجۆلەکانی.

﴿بَلِ الْإِنْسَانُ عَلَىٰ نَفْسِهِ بَصِيرَةٌ﴾، بەلکو مروۆف چاودێرەو، بەلگەو شایەدە بەسەر خۆیەو.

﴿وَلَوْ أَلْقَىٰ مَعَاذِيرُهُ﴾، هەرچەندە بیانوووەکانی پاساووەکانی، فرییداو بیانخاتە گۆری، بەلام سەرەنجام بو خۆی شایەدی لەسەر خۆی دەدات.

ئەجا خوا ﷻ لەم چوار ئایەتەدا، ئایەتەکانی: (۱۶ - ۱۹) باسیك نیاوخنە ئەم باسە دەکات، دیارە لەو کاتەدا کە پێغەمبەری خوا ﷺ خوا ئەمە ی بو سروس کردوو، دەبی ئەو پەلە ی کرد بی و، زمانی پی جوولاند بی، وشەکان کە جییریل بوی وەحیی کردوون، ئەویش، گۆی پیکردوون بو ئەوێ کە بزانی

ئایا بە رهوانیی وهری گرتوون، یان نا؟ بۆیه خوا ﷻ رێنمایی پیغه مبه ره که ی ﷻ ده کات و ده فهرمووی:

﴿لَا تُحَرِّكْ بِهِ لِسَانَكَ لِتَعْجَلَ بِهِ﴾، زمانتی پێ مه جوولینه به و قورئانه ی بۆت دی، تاكو په له ی لی بکه ی، ﴿إِنَّ عَلَيْنَا جَمْعَهُ وَقُرْآنَهُ﴾، به دلنایی کوکردنه وه ی قورئان له عه قل و دلتداو، خویندنه وه که شی له سه ر ئیمه یه، ﴿فَإِذَا قَرَأَهُ فَأَنعِقْ قُرْآنَهُ﴾، ئنجا نه گهر خویندمانه وه تۆش شوین خویندنه وه که ی بکه وه.

﴿ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنَا بَيَانَهُ﴾، دوايش روونکردنه وه که ی له عه قل و دلتداو، لی تیگه یشتنت بو ی، له سه ر ئیمه یه.

هه لبه ته هه ندیک له زانایان وایان لیکداوه ته وه، که ئه مه هه ر مه به ست پێ بابای بیروایه، که له رۆژی دوایدا خوا پێی ده فهرمو ی: دانپیدانانی هه له و که م و کوپییه کانت، یان قسه کردن له باره ی گونا هو تاوانه کانت هه، زمانتی پێ مه جوولینه و په له ی لیمه که، له سه ر ئیمه یه کوکردنه وه ی کرده وه کانت، و به سه ردا خویندنه وه ی کرده وه کانت، ئنجا هه ر کاتیک ئیمه بۆمان خویندی هه، تۆش شوین خویندنه وه که ی بکه وه، دوايش روونکردنه وه ی گونا هو تاوانه کانت له سه ر ئیمه یه، ئه م مانایه شیان لیکداوه ته وه، به حیساب بۆ ئه وه ی ئه م چوار ئایه ته موباره که، له گه ل ئه و سیاقه دا که تییدا هاتوون، نه بنه ئیوا خنیکی نه گونجاو، به لام له راستییدا ئه و مانا لیکدانه وه یه راست نه، وه ک دوا یی باسی ده که ی، چونکه له سوورەتی (طه) شدا ده فهرمو ی: ﴿وَلَا تَعْجَلْ بِالْقُرْآنِ مِنْ قَبْلِ أَنْ يُقْضَىٰ إِلَيْكَ وَحْيُهُ وَقُلْ رَبِّ زِدْنِي عِلْمًا﴾ (١١٤)، په له مه که له کاتیکدا، که قورئانت بۆ ده خویندریت هه پیش ئه وه ی بۆت سرووش بکری و، بلی په ره ردا گرم زانیاریم بۆ زیاد بکه، به لام وا پیده چی له سه ره تای دابه زینی وه حییه وه بووبی، بۆیه پیم وایه که ئه م سوورەته، وه ک پیشتر باسم کرد له هه شت، نو، ده، سوورەتی به که مه و، هه ر له سه ره تاوه خوا ﷻ رێنمایی پیغه مبه ره ی کرده و، ئامۆژگاریی

کردوه چۆن له گەڵ بۆ دابه زیترا نی وه حییدا مامه له بکات، نهك وهك هه ندیک له زانایان گوتوو یانه: ئەم سووره ته له ریزبه ندیی سی و ئەوه نده مین بی.

﴿كَلَّا بَلْ تُحِبُّونَ الْعَاجِلَةَ﴾، واز بینن ئەی مروڤه بیروایه کان، به لکو ئیوه ژیا نی زوو تیپه ری دنیا تان خوش ده وی.

﴿وَنَذَرُونَ الْآخِرَةَ﴾، مه نلگای کۆتایی واز دینن و ویل ده کهن، لی ره دا مه به ست ئەوه یه، که ئە گهر مروڤ ژیا نی دنیا ی خوش بو ی، له به رانه ریدا دوا رۆژ ویل بکات، ئەوه خراپه، ئە گهر نا دنیا شت به ئە نده زه ی ئەوه ی ده یه پنی خوشت بو ی، گرنگی و بایه خی پی بده ی، به لام له سه ر حیسابی رۆژی دوا یی نه بی، وهك دوا یی با سی ده که ین، ئەوه خراپ نه، چونکه خوا ﷻ مه دحی هه ندیک له به نده کانی خو ی کردوه، که ده لین: ﴿وَمِنْهُمْ مَّنْ يَقُولُ رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ﴾ (۲۱) ﴿أُولَٰئِكَ لَهُمْ نَصِيبٌ مِّمَّا كَسَبُوا وَاللَّهُ سَرِيعُ الْحِسَابِ﴾ (۲۲) البقرة، هه ندیک له به نده کانی خوا هه ن، ده لین: پهروه ردگار مان! له دنیا دا چاکه مان پی به خشه و، له دوا رۆژیشدا چاکه مان پی به خشه و، له سزای نا گر همانپاریزه، ئەوانه پشک و به شیا ن هیه له وه دا، که به ده ستیا ن هینا وه.

ئجنا خوا ﷻ با سی رۆژی دوا یی ده کات و ده فه رموی: ﴿وَجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَّاضِرَةٌ﴾، پروانیك هه ن گه ش و دره وشاوه ن، واته: که سانیك هه ن پروه کانیان گه ش و دره وشاوه ن.

﴿إِلَىٰ رَبِّهَا نَاظِرَةٌ﴾، واته: ته ماشا کهرن به ره و پهروه ردگاریان، واته: ته ماشای پهروه ردگاریان ده کهن، بۆ پهروه ردگاریان ده پروان، که ئەمه ش یه کیکه له و به لگانه ی، زۆرینه ی زانایانی ئیسلام به به لگه یان دینه وه، له سه ر ئەوه که له رۆژی دوا ییدا ئەهلی ئیمان، له به هه شت دا خوا ی پهروه ردگار ده بینن، به لام به و شیوه و چۆنیه تییه خوا ده زانی، نهك پیکهاته ی جهسته ی ئیمه وه ک هی

ئىستا وابى، وهك دوايى باسى دهكهين، ئنجا بهو قهیده، ئهو كاته ئهوهی كه موخته زيله گوتوویانه و شيعهش شوینیان كهوتوون، ههروهها ههندیكى ديكه له زانایانی هاوچهرخى ديكه دهلین: كه مروّف ناتوانى خوا بیینى، بهلئى مروّف بهم پىكهاتهی ئىستای ناتوانى خوا بیینى، بهلام له پوژى دوايیدا پىكهاتهی جهستهی مروّف دهگوړى.

﴿وَجُوهٌ يَوْمَئِذٍ بَاسِرَةٌ﴾، پروانىك ههن لهو پوژدها گرژو تالڻ، موړو پهش و برشن، ﴿تَنْظُرُ أَنْ يَفْعَلَ بِهَا فَاقِرَةٌ﴾، پييان وایه بهلاى كهمهركيڼيان لهگهلا ئههجام بدرى، بهلاى پشت شكین، ﴿فَاقِرَةٌ﴾، به (فَوَاقِر) كوډهكريتهوه، واته: بهلايهك زور بيړهزا بى و، مروّف بكهوينى و پشتى بشكینى.

﴿كَلَّا إِذَا بَلَغَتِ الرَّاقِي﴾، ئنجا خوا ﷻ يهكسه دهيانگوازيتتهوه بو قوناغى سهره مهرگ، سهره مهرگى ههر كهسيك و، دهفهرموى: (كَلَّا) با واز بيڻن، يان واز بيڻن، يان ئپوه راست ناكهن كه زيندوونابنهوه، ﴿إِذَا بَلَغَتِ الرَّاقِي﴾، ههر كاتيگ گهيشته چولهمهكان، (بَلَغَتْ) ئهم راناوى ميښهيه، ئهو (تَاءُ التَّائِيثِ) دهچيتهوه بو دروستكراويكى ميښه به مهجاسي، كه بريته له نهفس يان رووح گهيشته چولهمهكان (الرَّاقِي)، كووى (تَرْقُوة)يه، به كوردیى دهليين: چولهمه، ئهو دوو ئيسكهى بهرانبهر يهكدين و، دهورى قورقوراگهيان گرتوه، ههموو مروّفيك دوو تهرقوهی ههن، بهلام لهبهر ئهوهی ئهگهر تهرقوه به (مُئْنَى) بگوترى قورسه (إِذَا بَلَغَتِ التَّرْقُوتَانِ)، ئهگهر رووح گهيشته دوو چولهمهكان، لهبهر ئهوهی قورسه، بويه به كو هينراوه، ههروهك له سوورپهتى (التَّحْرِيمِ)يشدا خواى كارزان به دوو هاوسهرهكهى پيڅهملهكهى ﷻ، ههفصه و عايشه دهفهرموى: ﴿إِنْ نُسْوَإًا إِلَى اللَّهِ فَقَدْ صَغَتْ قُلُوبُكُمَا﴾، ئهگهر بگهريتهوه بو لای خوا، بيگومان دلّهكانتان لايانداوه، ئهگهرنا له بنچينهدا (قَلْبَاكُمَا) يه، بهلام لهبهر ئهوهی (مُئْنَى) قورسه، بويه عهړهپ ئهو وشانهی قورسن لهسهر زمان، به (مُئْنَى) نايانهينن بهلكو كويان دهكهنهوه.

﴿وَقِيلَ مَنْ رَاقٍ﴾، گو تراش: کى چاره سەر ده کات، کى هه يه دوعا بخوینى چاره سەر بکات، ده واو ده رمانى کى پیه؟ ئه وه واتایه کى، يا خود: ﴿وَقِيلَ مَنْ رَاقٍ﴾، (مَنْ يَرْفَعُ هَذِهِ النَّفْسَ؟)، کى ئه م نه فسه ده کاته وه و ده بیات به ره و شوینى خوئى؟

﴿وَطَنَّ أَنَّهُ الْفِرَاقُ﴾، پى و ابوو که ئه وه تر ازان و جیا بوونه وه يه، (ظَنَّ) ده گونجى به مانای: پى و ابوون و گومان بى، ده شگونجى به مانای زانیاری و جى دلیایى بى، واته: دلیا بوو تازه جیا ده بیته وه له کهس و کارى، له م ژیا نه دلیایه جیا ده بیته وه، يا خود: زانى روو حى له جه سته ی جیا ده بیته وه.

ئه گهر (ظَنَّ) ههر به مانای گومان بى، مروڤ له بهر ئه وه ی که تا کو ده مرى ته مایه کى به ژیا نه ههر هه يه.

﴿وَالْفَتَى السَّاقُ بِالسَّاقِ﴾، لاق له لاق ئالا، له سه ره مه رگدا مروڤ لاقه کانى پیکه وه ده ژهنى، يا خود: دواى ئه وه ی که ده مرى، لاقه کانى له کفندا پیکه وه ده پچرین.

﴿إِلَى رَبِّكَ يَوْمَئِذٍ الْمَسَاقُ﴾، له و پۆژه دا بردران به ره و پهروه ردگارتانه، (مَسَاق) چاوگى کى میمییه، به مانای (سوق)، لیخو پدران، به پیکران، بردران، له و پۆژه دا به ره و پهروه ردگارتان، يا خود (مَسَاق) ده گونجى به مانای ناوى شوین بى، ئه و شوینه ی خه لکى بو (سوق) ده کرى و به رى ده کرى و بو ده بردرى لای پهروه ردگارتانه، یانى: ئه و شوینه ی پهروه ردگارت دیارى کردوه.

ئنجا خوا ﷻ دیته سهر هوئى سه ره نجام خراپى بابای بی پروا، که چوار گونا هانى له سه ر تو مار ده کات و ده فه رموئى: ﴿فَلَا صَدَقَ﴾، ئه و که سه ئه و بی پروایه به راستى نه زانى، لیره دا به رکاره که ی قرتینراوه، بوچى؟ ئه گهر فه رمووبای: (فَلَا صَدَقَ الرَّسُولُ)، ته نیا ئه وه ی ده گرت ه وه، واته: پیغه مبه رى به راست نه زانى، ئه گهر فه رمووبای: (فَلَا صَدَقَ الْقُرْآنُ) ته نیا قورئانى ده گرت ه وه، قورئانى به راست

نەزانی، ئەگەر فەرمووبای: (فَلَا صَدَقَ الْقِيَامَةُ)، رۆژی هەڵسانەوهی بەراست نەزانی، بەلام لێره: ﴿فَلَا صَدَقَ﴾ واتە: بەراستی نەزانی، هەم خواى بەراست نەزانی، هەم پیغمبەرى خوا ﷺ، هەم کتییى، خوا، هەم دیدارى خوا، هیچ کام لەوانەى کە پێویست بوو بەراستیان بزانی، ئیمانى پێیان هەبى، هیچیانى بەراست نەزانی و، ئیمانى پێیان نەبوو.

﴿وَلَا صَلَى﴾، نوێژیى نەکرد، هەمیشە نوێژ کردنى مرووف و، بەندایەتى مرووف بو خوا، زادهو بەرهمەى برۆایەتى بە خوا، بۆیە کەسێک کە نوێژ ناکات، دەبى پیشى سەرنجى بپروایە کەى بدەى، دیارە بەراست نەزانینی هەیه، بۆیە نوێژى نیه، لە دڵ و دەروونیدا بپروایى هەیه، بۆیە ناپابەندى هەیه لە پۆلەت و جەستەیدا.

﴿وَلَكِنْ كَذَبَ وَتَوَلَّى﴾، بەلکو بپروا بوو بە درۆى داناو، پشتیشى هەلکرد، واتە: لە جیاتى ئەوهى تەصدیقی هەبى و بەراست بزانی، (تَكْذِيبَ) بە درۆ دانانى هەبوو، لە بەرانبەر نوێژ کردن دا، لە جیاتى نوێژ کردن و بەندایەتى بو خوا هەبى، پشت هەلکردن و پوو وەرچەرخاندنى هەبوو.

﴿ثُمَّ ذَهَبَ إِلَىٰ أَهْلِهِ بِتَمَطٍّ﴾، دواییش چۆوه بو لای خێزان و کەس و کارى، بە فیزو کەشخهوه و بە پشت بادانهوه، (مَطًى) بە مانای (ظَهْرَه)، (يَتَمَطَّى) واتە: (يَمْدُدُ ظَهْرَهُ)، پشتى درێژ دەکردهوه و خۆى پادهوه شاند بە فیزو کەشخهوه، ئەمە دەگونجى بە سیفەتى خراپى پینجەمى و، بە تاوانى پینجەمى دابنرى، دەشگونجى بگوترى: ئەوه هەر عادهتى بوو، پیش ئەوهى پیغمبەرى خوا ﷺ پەيامى خواى بو بێنى، پیش ئەوهش کە خوا لە میانى کۆتا فەرمايشتى خۆیدا بیدوینى، ئەو سیفەتە خراپەو، سیفەتە خراپەکانى دیکەش، هەر عادهتى بوون، بۆیە لە ریزی تاوانەکانى دا دانانرى، ئەو تاوانانەى، لە دواى دوێنرانى لەلایەن پیغمبەرەوه ﷺ، لەسەرى تۆمار کراون.

بۆیەش وا دەلێن: چونکە خوا ﷻ دوایی چوار جارێن وشەیی [سزای سەخت بۆ تۆ بێ] دووبارە دەکاتەو، لە بەرانبەر ئەو چوار تاوانەیدا و، دەفەرموێ: ﴿أَوَلَيْكَ فَأُولَىٰ ۖ ثُمَّ أَوَلَىٰ لَكَ فَأُولَىٰ﴾، (أَوَلَىٰ) صیغەیی هەلبژاردن (تَفْضِيل) ه لە (وَيْل)، واتە: سزای سەختتر بۆ تۆ سزای سەختتر، دوایی سزای سەختتر بۆ تۆ، سزای سەختتر، دەشگونجێ (أَوَلَىٰ) لە (وَيْل) هەو نەهاتبێ و، صیغەیی (تَفْضِيل) ی (وَيْل) نەبێ، بەلکو (أَوَلَىٰ) بە مانای (أَقْرَب)، واتە: (أَقْرَبُ لَكَ فَأَقْرَبُ، ثُمَّ أَقْرَبُ لَكَ فَأَقْرَبُ)، چی لێی نزیکت بێ، دیارە سزای خۆی دادگەر، واتە: سزاو جەزەرەبەیی خوا لە تۆ نزیکت بێ، جاریکی دیکەش سزاو جەزەرەبەیی خوا لە تۆ نزیکت بێ، ئنجا سزاو جەزەرەبەیی خوا لە تۆ نزیکت بێ، جاریکی دیکەش سزاو جەزەرەبەیی خوا لە تۆ نزیکت، ئەو چواران، لە بەرانبەر ئەو چوار تاوانەیدا، خوا ﷻ چوار جار هەرەشەیی سزای سەختتر، یاخود لێ نزیکت بوونی سزای سەختی خۆی لێ دەکات.

﴿أَيَحْسَبُ الْإِنْسَانُ أَنْ يُتْرَكَ سُدًى﴾، ئەمە جاری شەشەمە کە وشەیی مرووف لێرە دی: ئایا مرووف پێی وایە بە ویلکراویی وازی لێ بهێنێ؟ ﴿سُدًى﴾، واتە: (مُهْمَل)، تاك و بۆ کو نێرینەو مێینە و، بۆ دووان، بۆ هەمووی بەکاردهێنێ، دەگوێرێ: (رَجُلٌ سُدًى، إِمْرَأَةٌ سُدًى، نَاقَةٌ سُدًى، بَعِيرٌ سُدًى، إِبِلٌ سُدًى)، ئایا مرووف پێی وایە بە ویلکراویی وازی لێ بهێنێ و کەس نەلێ لە کوێ بووی و چیت کرد و چۆنت کرد و چۆن ژیا؟

﴿أَلَمْ يَكُ نُطْفَةٍ مِنْ مَنِيٍّ يُمْنًى﴾، ئایا تۆ ویلکەیهک نەبوو لە تۆویک کە دەپرژینێ، ﴿ثُمَّ كَانَ عِلْقَةً فَخَلَقَ فَسَوًى﴾، دوایی بوو بە خۆنپارەیهک، خوا دروستی کردو پێکی خست، قوناغ قوناغ.

﴿يَجْعَلُ مِنْهُ الِزْوَاجَ الذَّكَرَ وَالْأُنثَى﴾، هەر لەو تۆوێ دەپرژیندێتە نێو منداڵانەو، لەگەڵ هیلکوڵەیی ئافرهتدا یەكدهگرن، لەو جۆوتی نێو مێانی لێ دروست کرد،

(نُطْفَةٍ) مەبەست پىي ئاوى پياو بى، واتە: (حَيْمَن) زىندەوهرى تۆۋى، چونكى
 ۋەك دوايى باس دەكەين، پىشتىش باسما كىردە، ھۆى ئىربوون و مېوونى،
 كۆرپەلە ئاوى پياو، كە ۋەك زانايانى شارەزا دەلېن: ئاوى پياو (حَيْمَن) ھەكانى
 دوو جۆرن، كە بە (XY) يان (XX) رەمزەكەيانە، بەلام ھى ئافرەت ھەمووى
 ھەر (XX) ە، ئىجا ئەگەر ھى پياو (XY) بى، لەگەل (XX) ى ئافرەتدا دەبىتە
 تىر، بەلام ئەگەر ھى پياو (XX) بى، لەگەل (XX) ى ئافرەتدا مېنە دروست
 دەبى، بۆيە دەفەرموى: ﴿فَعَمَلُ مِنْهُ﴾، واتە: لەو مەنىيە لە تۆۋى پياو، جووتى
 دروست كىرد، ﴿الذَّكَرَ وَالْأُنْثَى﴾، ئىرو مى.

﴿أَلَيْسَ ذَلِكَ بِقَدِرٍ عَلَىٰ أَنْ يُحْيِيَ الْمَوْتَى﴾، ئايا ئەو ە [واتە: خوايەك ﷻ كە ئەو ە حال
 و سىفەتەتە]، توانادار نىە كە مردووان بژىنئەو ە؟ دوايىش باسى دەكەين، ۋا
 باشە لىرەدا بگوتى: (سُبْحَانَكَ بَلَىٰ) پاكىي بۆ تۆ با، يان: (سُبْحَانَكَ بَلَىٰ وَأَنَا عَلَىٰ
 ذَلِكَ مَعَ الشَّاهِدِينَ)، پاكىي بۆ تۆ، با، من لەسەر ئەو ە لە شايدەانم، شايدەيى
 دەدەم كە خوا ﷻ مرۆفى بە ھەموو ئەو قۇناغانەدا ھىنايىت، دواي ئەو ەي
 دەشمى، ئەو مردووانەي بەو شىۋەيە دروستىكردوون، زىندوويان بكا تەو ەو
 جارىكى دىكە ژيانان پى بىخىتەو ە.

مه سه له گرنگه کان

مه سه له ی یه که م:

سویند خواردنی خوا ﷺ به رۆژی قیامت و به نه فسی سه رکۆنه کار (که رۆژی دوایی دئی) و، هه لوه شانده وهی گومانی مروقی بیروا، که خوا پیی زیندوو ناکریته وهو، ئیسکه کانی پی کۆناکرینه وه! له حایک دا خوا توانایه سه ره په نه کانیشی ریک بخته وه، به لام بابای بیروا چونکه هه ر چاوی له تاوانباریه، بویه نکوویی له رۆژی قیامت و سزاو پاداشت و لپرسرانه وه ده کات:

خوا ده فه رموی: ﴿لَا أَقْسِمُ بِيَوْمِ الْقِيَمَةِ ۖ﴾ (١) ﴿وَلَا أَقْسِمُ بِالنَّفْسِ اللَّوَّامَةِ ۖ﴾ (٢) ﴿أَيَحْسَبُ الْإِنْسَانُ أَنْ نَجْمَعَ عِظَامَهُ﴾ (٣) ﴿بَلَىٰ قَدَرِينَ عَلَىٰ أَنْ تُسَوَّىٰ بَنَانُهُ﴾ (٤) ﴿بَلْ يُرِيدُ الْإِنْسَانُ لِيَفْجَرَهُ أُمَامَهُ﴾ (٥) ﴿يَسْتَلْ أَيَّانَ يَوْمِ الْقِيَمَةِ ۖ﴾ (٦)

شیکردنه وهی ئەم ئایه تانه، له شهش برگه:

(١) - ﴿لَا أَقْسِمُ بِيَوْمِ الْقِيَمَةِ﴾، وهک پيشتر باسمان کرد، زانایان له باره ی (لَا) که له پیش: ﴿أَقْسِمُ بِيَوْمِ الْقِيَمَةِ﴾ و له پیش: ﴿أَقْسِمُ بِالنَّفْسِ اللَّوَّامَةِ﴾ دا هاتوه، لیره دا ههروه ها له شوینه کانی دیکه ش له قورئان دا، مشتومریان زور کردوه: أ- ههندیکیان گوتویانه: (لَا) بۆ لابرندی سوینده، سویند ناخۆم به رۆژی قیامت و، سویند ناخۆم به نه فسی سه رکۆنه کار، به لام پيشتر گوتمان: ئەو رایه راست نییه و، له کاتی ته فسیرکردنی ئایه ته کانی سووره تی (الواقعة) دا، که ئەو ئایه ته موباره کانه مان به جوژه ته فسیر کردیه: ﴿فَلَا أَقْسِمُ بِمَوْقِعِ النُّجُومِ ۖ﴾ (٧٥) ﴿وَإِنَّهُ لَقَسَمٌ لِّوَعْلَمُونَ عَظِيمٌ﴾ (٧٦)، وانیه وهک ئیوه ده لێن، سویند ده خۆم به ری و شوینی ئه ستیره کان و، ئەگه ر بزائن ئەوه سویندیکی مه زنه، که واته: خوا سوینده که ی خواردوه و براوه ته وه، بویه ئەو رایه هه لیه، که ده لێ ئەم (لَا) یه بۆ لابرندی سوینده که یه.

ئىنجا كە وایان گوتو، گوتوویانە: لەبەر ئەوەی ئەو شتە ئەوەندە ڕوونە، بۆیە خوا سویندی لەسەر ناخوات، یاخود سویند پیخوراوە کە هیندە گەورەیه، بۆیە خوا لەو گەورەتری دەزانێ، بەلام ئەو دوو پاساوە راست نین و، لە راستیدا ئەمە سویندەو خوراوە، ئەو (لَا)یە کە مەبەست پێی چییە؟

ب- بەشێک گوتوویانە: (لَا زَائِدَةٌ لِلتَّكْثِيرِ مِثْلُ لَيْلًا يَعْلَمُ)، وەك پێشتر باسمان کرد لە کۆتایی سوورەتی (الحديد) دا واته: (لِيَعْلَمَ)، واته: (لَا)یە کە زیاد کراوە بۆ جەختکردنەوە، یەکیك لە عادیەتەکان لە زمانی عەرەبیدا، ئەوەیە جاری وایە (لَا) زیاد دەکەن، بۆ جەختکردنەوە لەسەر ئەو شتە، کە واته: ﴿لَا أَقْسِمُ بِيَوْمِ الْقِيَمَةِ﴾ یانی: زۆر بە جەختکردنەوە وە سویند دەخۆم بە ڕۆژی قیامت.

ج- رایەکی دیکە لە بارە (لَا)وە، دەلی: (رَدُّ لِكَلَامٍ سَابِقٍ)، ئەمە بەرپەرچدانەوی قسەیه کی پێشتر، کە لە راستیدا من ئەو رایەم، نەك هەر لێرەدا بەلكو لە ئایەتەكەى سوورەتی (الواقعة) داو، لە هەموو شوینەکانی دیکەشدا کە دێن، بۆ ئەمۆنە: ﴿لَا أَقْسِمُ بِهَذَا الْبَلَدِ﴾ ١) البلد، لە هەموو شوینەکاندا (لَا) مەبەست پێی بەرپەرچدانەوی قسەیه کی پێشتر، کە کراوە یاخود بە سیاق و سەلیقە دەزانێ و، گونجاوە لەگەڵ ئەو سیاقەدا، بۆ وینە لێرە: ﴿لَا أَقْسِمُ بِيَوْمِ الْقِيَمَةِ﴾، وانیە وەك ئیوە دەیلێن کە زیندوو ناکرێنەو، سویند دەخۆم بە ڕۆژی هەلسانەو، وانیە وەك ئیوە دەیلێن، سویند دەخۆم بە نەفسی سەرکۆنەکار، کە پەخنە لە خۆی دەگری.

د- رایەکی دیکەش هەیه کە (لَا أَقْسِمُ)، ئەلیف (ا) ە کە هەر فەتەحیه، بەلام تێر کراوە، واته: (لَأُقْسِمُ بِيَوْمِ الْقِيَامَةِ)، سویند دەخۆم بە ڕۆژی قیامت، گرنگ ئەوەیە من تەنها ئەو رایە پێم هەلەیه، کە دەلی: (لَا) بۆ لابردنی سویندەکەیه، وەك گۆتم ڕووترین بەلگەش لەو بارەو، ئایەتەكەى سوورەتی (الواقعة) یە، کە لەوێ خوا ﷻ دواى ئەوێ دەفرموی: ﴿فَلَا أَقْسِمُ بِمَوْقِعِ الْجُورِ﴾ ٧٥) وَإِنَّهُ لَقَسَمٌ لِّو تَعْلَمُونَ عَظِيمٌ ٧٦) ، نەخیر سویند دەخۆم بە ڕێ و شوینی ئەستێرەکان و، ئەگەر بشزانن ئەمە

سویندیکى مهزله، ئنجا سویندى مهزن خوا ﷺ دهیخوات، ههروهها سویند خواردن به پوژی دوايى، پوژی دوايى نهوه دینى سویندى پى بخوی، له شوینی دیکهشدا خوا سویندى پى خواردوه، ههروهها نهفسیک که پهخه له خوی، له خاوهنهکهى دهگرى شایستهى نهوهیه سویندى پى بخورئ.

(۲) - ﴿وَلَا أُقِمْ بِالنَّفْسِ اللَّوَمَةَ﴾، وانیه (وهك ئیوه دهلین)، سویند دهخوم به نهفسیک که زور پهخه گره، زور لومهکاره، زور گلهییکهره، له کى؟ ههلبهته له خوی، لیرهدا زانایان پرسویانه: ئایا سویند لهسهر خوراوه که چییه؟ سویند پى خوراوه که دیاره، پوژی قیامهته، دووهمیش نهفسى گلهییکارو پهخه گره، بهلام ئایا سویند لهسهر خوراوه که (مُقَسَّمٌ عَلَيْهِ) چییه؟ نهوهى سویندى لهسهر خوراوه، یان سویندى بو خوراوه، زانایان گوتوویانه: نهوشتەى به سیاق دهزانرئ، وهک: (لَتُبْعَنَّ أَوْ لَنَجْمَعَنَّ عِظَامَ الْإِنْسَانِ) به دلنایای زیندوو دهکرینهوه، یاخود ئیسکهکانى مروڤ کۆدهکهینهوه، چونکه دوايى دهفهرموئ:

(۳) - ﴿أَحْصِبُ الْإِنْسَانُ أَلَّنْ نَجْمَعَ عِظَامَهُ﴾، ئایا مروڤ، (مروڤى بیپروا) پى وایه ئیسکهکانى کۆ نهکهینهوه؟ بیگومان له ئەسلدا ئاوايه: (أَلَّنْ نَجْمَعَ عِظَامَهُ)، بهلام نوون (ن) ه له لام (ل) هکه دا دهکرئ، (لَن) یش بو جهختکردنهوهى لابردنه، ههلبهته بهپى بیرو پروایى مروڤى کافر، ئایا نهو بهدلنایای پى وایه ئیمه ئیسکهکانى کۆناکهینهوه؟! واته: بابای بیپروا پى وایه به تهئکید خوا ئیسکهکانى کۆ ناکاتهوه، یانى: (لَن) بهپى ئیعتقادو بو چوونى باى بیپروایه، ئنجا ئایا لیرهدا مهبهست پى له (الْإِنْسَانِ) چییه؟ (أَل) ی ناساندنى لهسهره، ئایا نهو (أَل) ه بو پهگهز (جنس) ه، واته: کۆی مروڤان پىیان وایه، یاخود (أَل) ی ناساندنه و بو (عهد) ه، واته: مروڤه بیپروایه کان پىیان وایه.

ههلبهته تهگهز بشگوترئ: مهبهست کۆی مروڤانه لهو پوژگارهدا، یاخود لهو کومهلگایهدا، ek خهلهکه که زۆرینهى ههره زۆرى رایان وابوو، تۆزى رپی تیدهچئ، بهلام رای راستر نهوهیه (أَل) ه که بو ناساندنه و، ناساندنى عههیدیه واته: مروڤه

بېرپروایه که، مروفه بېرپروایه کان پیاښ وایه ئیسکه کانیاښ کو ناکهینهوه، چونکه تهنانهت له کومه لگای پیغه مبه ریش دا، که سائیک هه بوون پروایان به زیندوو بوونهوه و به سزا و پاداشت هه بووه و، له سهرتاسه ری دنیا شداو، لهو رۆژگار هه شدا هه میسه خاوهن کتیبه کان و، که سائیک که خواناس بوون و پروایان به رۆژی دواپی هه بووه، ههر هه بوون.

(٤) - ﴿بَلَىٰ قَدَرِينَ عَلَىٰ أَن تُسَوَّىٰ بَنَاهُ﴾، با ئیمه توانادارین سهره په نجه کانیشی ریك بخرینهوه.

زانایان باسیان کردوه، که بوچی خوا ﷺ باسی ئیسکه کان دهکات، (عِظَام) کوی (عَظْم) ه، واته: ئیسک، بوچی باسی نه ندامه کانی دیکه ناکات؟ له بهر نهوهی په یکه ری ئیسکی قالبی مروفه و، پتهوترین شت له مروفیشدا ئیسکه کان، ئنجا ئیسکه کان دواپی نهوهی ده رزن و ده پرتوو کین، خوا بتوانی کوپان بکاتهوه، مانای وایه نه ندامه کانی دیکه: گوشت و رهگ و ده مارو چهوری و نهوانه، ئاسانتر چاریکی دیکه پهیدا ده کرینهوه.

وشه ی (بلی) ش: (حَرْفٌ يُبْطَلُ لِلنَّفِيِّ الَّذِي دَلَّ عَلَيْهِ، لَنْ نَجْمَعَ عِظَامَهُ)، نهوان گوتوو یانه: خوا ئیسکه کامان کو ناکاتهوه نهوهش لابرندی (نفي) ه، ئنجا (بلی) پیتیکه بو پووچه لکردنهوهی لابرند، ههروهک بو پیناسه ی (بلی) گوتراوه: (حَرْفٌ يُبْطَلُ فِي جَوَابِ النَّفِيِّ)، پیتیکه بو چه سپاندن له وه لامی لابرندا، نهوان پیاښ و ابووه ئیسکه کانیاښ کو ناکرینهوه، خواش دهفه رموی: با، به لکو زیاد لهوهش توانادارین، که سهره په نجه کانیشیان ریك بخرینهوه.

وشه ی (بَنان) کویه تاکه که ی (بَنَانَة) یه، واته: یهک سهره په نجه، (بَنان) سهره په نجه کان، ئایا بوچی خوا ﷺ وشه ی (تَسْوِيَة) ی به کاره یناوه. ﴿بَلَىٰ قَدَرِينَ عَلَىٰ أَن تُسَوَّىٰ بَنَاهُ﴾؟ چونکه: (التَّسْوِيَة: تَقْوِيمُ الشَّيْءِ وَاتِّقَانُ الْخَلْقِ)، (تَسْوِيَة): بریتیه له ریك و راستکردنی شتیک و ورد دروستکردنی، ئنجا (بَنان) که ناوی کوی (بَنَانَة) یه، ئایا به مانای په نجه دی، یان به مانای سهره په نجه (أَمْهَلَة) به دلتیای یی مانای دووه میان راستره.

کہ دہ فہ رموی: ﴿بَلْ قَدَرِينَ عَلَىٰ أَنْ تُسَوَّىٰ بَنَانُهُ﴾، با ئیمہ توانادارین سہرہ
 پہنجہ کانی ریک بخہینہوہ، ہہندیک لہ زانایان گوتووایانہ: (أَنْ نَجْعَلَ أَصَابِعَهُمْ
 مُلْتَحِمَةً مُنْدِمَجَةً بَعْضُهَا بِبَعْضٍ مِثْلُ الْخَافِرِ)، واتہ: دہ توانین پہنجہ کانیان پیکہوہ
 بلکیین و، ہہندیکیان لہ گہل ہہندیکیاندا دہمچ بکہین و، پیکیانہوہ جو شدہین،
 وہک سمی ولاخ! بہ لام لہ راستیدا بیگومان (نُسُوِي بَنَانَة)، یانی: سہرہ پہنجہ کانی
 دروست بکہینہوہ، دواى ئہوہی لہ بہین چوو بوون.

یہ کییک بوئی ہہیہ، ہہرسى: بوچی خوا ﷺ لہو ہہموو ئہندامہ
 سہرسورہینہرانہی جہستہی مروقد، باسی سہرہ پہنجہ کانی کردوہ؟ وا پیدہچی
 یہ کییک لہ حیکمہ تہ کانی باسی ریکخستہوہی سہرہ پہنجہ کان، ئہوہ بی کہ
 ئیستا زانست دہریخستوہ، سہرہ پہنجہی ہیچ کہ سییک کہ بہعہرہ بی پی
 دہگوتری: (بَصْمَة) بہ کوردی: پہنجہ مو، کہہی ہیچ کہ سییک لہ پہنجہ مو
 کہ سیکی دیکہ ناچی.

لہو بارہوہ (د. محمد راتب النابلسی) لہ تہ فیسیری (النابلسی)^(۱) دا، دہلئ: (الْبَنَانُ
 هِيَ الْأَصَابِعُ الْإِبْهَامَ لَهُ شَكْلٌ وَلَهُ خُطُوطٌ فِيهَا دَوَائِرٌ وَمُلْحَتَاتٌ وَجُزْرٌ وَتُتَوَاتُ
 وَفُرُوعٌ، وَلَيْسَ فِي الْأَرْضِ إِنْسَانٌ يُشَبِّهُ إِبْهَامَهُ إِبْهَامَ إِنْسَانٍ آخَرَ، صَوَرُوا الْإِبْهَامَ وَكَبَّرُوهُ
 بِحَجْمٍ مِثْرَ مُرَبَّعٍ، وَعَرَضُوا عَلَيْهِ مِليُونَ صُورَةً، فَمَا اتَّفَقَتْ صُورَةٌ مَعَ الصُّورَةِ الْأُولَى،
 حَتَّىٰ إِنْ بَعْضَ الْمُجْرِمِينَ فِي أَمْرِيكَا قَطَعَ أَجْزَاءَ مِنْ أَجْزَائِهِمُ الْآخَرَى، وَجَعَلُوهَا عَلَى
 إِبْهَامِهِمْ، لَكِنْ بَعْدَ أَرْبَعَةِ أَشْهُرٍ ظَهَرَتْ الْخُطُوطُ نَفْسُهَا عَلَى الْأَجْزَاءِ الْجَدِيدَةِ).

واتہ: (بَنَان) بریتین لہ پہنجہ کان، [لہ راستیدا بریتین لہ سہری پہنجہ کان،
 چونکہ (أَصَابِع) پہنجہ کانہ} دواى دہلئ: (إِبْهَام) واتہ: سہری پہنجہ، وینہیہ کی
 ہہیہ، ہہندیک ہیلى تیدان و، ہہندیک بازنہی تیدان و ہہندیک قورت و پیچی
 تیدان و، ہہندیک دوورگہی تیدان و، ہہنلا لہ لہ نین، ہہنلا لہ لہ نین، ہہنلا لہ لہ نین

پۆپی تیدان، له هه‌موو سهر زه‌وی مَرُوقِيْكَ نیه، سه‌ره په‌نجه‌که‌ی له‌هی مَرُوقِيْکی دیکه‌ بچی.

زانایان وێنه‌ی سه‌ره په‌نجه‌یه‌کیان گرت و، به‌ ئەندازه‌ی مه‌تر چوار گۆشه‌یه‌ك (م) گه‌وره‌یان كرد، دوا‌یی یه‌ك ملیۆن وێنه‌ی سه‌ره په‌نجه‌ی خه‌لكی دیکه‌یان هێنا، له‌گه‌ڵیان دا به‌راورد كرد، له‌و یه‌ك ملیۆنه‌ هه‌یچیان له‌وه‌ی یه‌كه‌م نه‌چوون، [هه‌لبه‌ته‌ ئه‌وه‌ به‌س بۆ ئەزموون بووه‌، ئەگه‌رنا ئیستا ده‌ركه‌وته‌وه‌ له‌ هه‌موو سهر زه‌ویدا، سه‌ره په‌نجه‌ی هه‌یچ‌كه‌س وه‌ك هه‌ی یه‌ك دیکه‌ ناچی، نه‌ك ههر له‌ ملیۆنێك به‌لكو له‌و هه‌وت هه‌شت ملیاره‌ی كه‌ له‌سه‌ر زه‌وین] هه‌تا هه‌ندێك له‌ تاوانباران ئه‌وانه‌ی كه‌تن و تاوان ده‌كه‌ن له‌ ئەمه‌ریكا، هه‌ندێك به‌شیان له‌ ئەندامه‌كانی دیکه‌ی خۆیان‌یان برین و، له‌سه‌ر سه‌ره په‌نجه‌كانیان‌یان دانان، پێنانه‌وه‌ لكاندن، به‌لام دوا‌ی چوار مانگان هه‌یڵ و هه‌مان شیوه‌ی كه‌ له‌سه‌ر په‌نجه‌كان خوا دروستی كردوون، له‌و وا‌رچه‌ ئازادانه‌شدا كه‌ پێنانه‌وه‌ لكاندوون، ده‌ركه‌وته‌وه‌.

كه‌واته‌: هه‌یكه‌ته‌كه‌ ئه‌وه‌یه‌، یان هه‌یكه‌ته‌تێکی ئه‌وه‌یه‌ كه‌ ئه‌و ورده‌كارییه‌ی له‌و سه‌ره په‌نجانه‌دا هه‌یه‌ و زانست تازه‌ ده‌ریخسته‌وه‌ و ئه‌یجازه‌ی عه‌لمیه‌، بۆ ئه‌وه‌ی ئەگه‌ر یه‌كێك پێمان بێ: ئه‌و گوشت و ئه‌یسقانه‌ هه‌موویان تێكه‌ڵ ده‌بن و، هه‌یه‌ ههر هه‌مووی ده‌ییته‌وه‌ خاك و خۆڵ، ئایا خوا‌ی زانا و شاه‌زا یه‌ك به‌یه‌ك ده‌یانناسیته‌وه‌ و له‌یه‌کیان جیا‌ده‌كاته‌وه‌؟ ده‌گوتری: دنیا‌دا به‌ه‌و‌ی سه‌ره په‌نجه‌كانیان‌ه‌وه‌ ئێك ده‌كرێته‌وه‌، له‌و‌یشدا به‌ هه‌مان شیوه‌.

(۵) - ﴿بَلْ يُرِيدُ الْإِنْسَانُ لِيَفْجَرًا مَّامَةً﴾، به‌لكو مَرُوق (مَرُوقی بێپروا)، ده‌یه‌وی: له‌ پڕۆگاری پێشه‌وه‌یدا ههر تاوان‌كاریی بكات. ﴿لِيَفْجَرًا مَّامَةً﴾، به‌ دوو شیوه‌ مانایان كردوه‌.

۱- (أَي: يُكْذِبُ مَا هُوَ قَدَامَ هُ مِنَ الْيَوْمِ الْآخِرِ)، وشه‌ی (لِيَفْجَرًا) یان به‌ (يُكْذِبُ) لێكداه‌ته‌وه‌، ئه‌وه‌ی له‌ پێشه‌یه‌ته‌ی (له‌ پڕۆزی دوا‌یی) به‌ درۆی دابنێ.

۲- (يُرِيدُ أَنْ يَفْجَرَ فِي الْمُسْتَقْبَلِ مِنَ الزَّمَنِ)، كه ئەمە [ئەم مانایە زیاتر دەچیتە عەقڵ و دلەوه]، بەلکو مروۆفی بێپروا دەیهوۆی لە پۆژگاری داها توویدا، وهکو رابردووی هەر بەردهوام بێ لەسەر گوناح، (لیفجر أَمَامَهُ) واتە: ئەو پۆژگارە لە پیشەوهیهتی هەر بە گوناح بیداته بەر.

(۶)- ﴿يَسْأَلُ أَيَّانَ يَوْمَ الْقِيَمَةِ﴾، بۆیه دەپرسی پۆژی هەڵسانهوه کهنگییه؟

لێره دا با تۆزیک تیشکی بخهینه سەر ئەو سی وشەیه:

أ- (الْفَجْرُ):

(فَعِلُ السُّوءِ الشَّدِيدِ وَيُطْلَقُ عَلَى الْكَذِبِ، لِذَا وَصِفَتِ الْيَمِينُ الْكَاذِبَةُ بِالْفَاجِرَةِ، وَكَذَبَ: فَجَرَ)، بریتیه له کردهوهیهکی زۆر خراپ و بۆ درۆش بهکاردههێنری، هەر بۆیه سویندی درۆ به (الْيَمِينُ الْفَاجِرَةُ) سویندی فاجیر وهصف کراوه، (وَكَذَبَ أَي: فَجَرَ)، درۆی کرد یانی: فجووری کرد.

ب- (أَمَامَ):

(أَمَامَ: أَصْلُهُ اسْمٌ قُبَالَةٍ مَنْ أُضِيفَ إِلَيْهِ) (أَمَامَ): ریشهکهی بریتیه له ناو، ناوه بۆ پیش ئەو کهسهی پالداراوه ته لای، (أَمَامَ قُلَانٍ) واتە: ئەوهی له پیش ویهوهیه، (وَهُوَ ضِدُّ الْخَلْفِ وَيُطْلَقُ عَلَى الزَّمَانِ الْمُسْتَقْبَلِ مَجَازًا)، (أَمَامَ) پیشهوه پیچهوانهی (خَلْفَ)ه، دوا یی وشه ی (أَمَامَ) بهکاردههێنری بۆ کاتی که دادی، ههروهک چون (خَلْفَ) بهکاردههێنری به مه جاز بۆ کاتی تپه پری بۆ رابردوو، له بهرته وهی مروۆف که به شوینیکدا دهروات، ئەو شوینهی لێی تیده په ری، دهکه ویته پستی، بهلام ئەو شوینهی بۆی دهچێ دهکه ویته پیشی، ئنجا ئەو دووه له ئەسلدا ناوی شوینن، (أَمَامَ) شوینیکه له پیشهوهیه و، (خَلْفَ) شوینیکه له پشتهوهیه، بهلام دوا یی (أَمَامَ وَخَلْفَ) بهکارهیناون، [(أَمَامَ) و (قُدَامَ)، (خَلْفَ) و (وَرَاءَ)]، له ناوی شوینهوه خوازاوانهوه بۆ ناوی کات، (أَمَامَ) بۆ کاتیکه له پیشتهوهیه و پێی

نەگەشتووی و، (وَرَاءَ) یاخود (خَلْفَ) یش بۆ کاتیکە لێی تێپەریوی و بەجێتەشتووە. کە دەفەرموێ: (أَمَامَهُ) راناوەکە دەچێتە بۆ مروۆف، واتە: ئەوێ لە داهاتووی ئەو مروۆفە دایە، ئەوێ ماوە لە تەمەنی، (فَيَمْضِي قُدَمَاءَ رَاكِباً رَأْسَهُ لَا يُقْلِعُ عَمَّا هُوَ فِيهِ)، ملی لێناوە بابای تاوانبار، سواری سەری خوێ بوووە، واز تاوانە ناهێنێ، کە لە پیشیەووەیەتی، کەواتە: کە دەفەرموێ: ﴿لَيَفْجُرَ أَمَامَهُ﴾، واتە: بۆ ئەوێ تاوان بکات لەو کاتەدا کە لە پیشیەووەیەتی و ماوە و لە داهاتووشدا بەردەوام بێت، یاخود: مەبەست پێی بەدرۆ دانانە، واتە: ئەوێ لە داهاتوویە بە درۆی دابنێ کە پۆزی دوايیه.

ج- (أَيَّانَ):

وهك پیشتر گوتوو مانە دەلی: (أَيَّانَ: اسْمٌ اسْتِفْهَامٍ عَنِ الزَّمَانِ الْبَعِيدِ، أَيَّنَ أَنْ كَذَا، أَوْ أَيُّ أَنْ، وَهُوَ لَطِيبٌ تَعْيِينِ أَجَلِ خُلُولِ يَوْمِ الْقِيَامَةِ)، (أَيَّانَ) ناوی پرسیارکردنە لە کات کاتی دوور، (أَيَّانَ) لە چیهووە هاتووە؟ (أَيَّنَ أَنْ كَذَا) کاتی فلانە شتە کەنگییه؟ یاخود (أَيُّ أَنْ) چ وەختیک؟ لە ئەسڵدا بۆ داواکردنی دیاریبکردنی کاتی هاتنی پۆزی دوايیه، ﴿أَيَّانَ يَوْمُ الْقِيَمَةِ﴾، واتە: پۆزی هەڵسانەووە کاتەکە کەنگییه، ئنجا خوا دەفەرموێ: بابای بیروا دەیهوێ بە گوناح و تاوان بیداته بەر لە داهاتوودا، بۆیە دەپرسی: کاتی هاتنی پۆزی هەڵسانەووە کەنگییه نکوولی لێ دەکات، بۆ ئەوێ هەر لەسەر گوناح و تاوان بچێ و بەردەوام بێ.

مه سه له ی دووهم:

کاتیکی دوایی دی، چاو ئه بڵه ق ده بی و، مانگ خهفه ده بی و، خۆرو مانگ پیکه وه کۆ ده کرینه وه، ئنجا له و کاته دا مروقی بیروا ده لئ: کوا را کردن؟ یان شوینی بو لا کردن؟ واته: ده رفه ت نیه، پیی ده گوتری: هیچ په ناگه یه ک نیه و سه قامگیر بوون هه ر له لای پهروه ردگارتیه و، مروقیش هه والی چاکه و خراپه ی پیده دری و، هه رچه نده پۆزش و بیانوو بهییتیه وه، به لām خو ی به سه ر خو یه وه چاودی ره:

خوا ده فره مو ی: ﴿فَإِذَا بَرِقَ الْبَصْرُ ۖ (۷) وَخَسَفَ الْقَمَرُ ۖ (۸) وَجُمِعَ الشَّمْسُ وَالْقَمَرُ ۖ (۹) يَقُولُ الْإِنْسَنُ يَوْمَئِذٍ أَيْنَ الْمَفَرُ ۚ (۱۰) كَلَّا لَا وَزَرَ ۚ (۱۱) إِلَى رَبِّكَ يَوْمَئِذٍ الْمُسْتَقَرُّ ۚ (۱۲) يُنْبِئُ الْإِنْسَنُ يَوْمَئِذٍ بِمَا قَدَّمَ وَأَخَّرَ ۚ (۱۳) بَلِ الْإِنْسَنُ عَلَىٰ نَفْسِهِ بَصِيرَةٌ ۚ (۱۴) وَلَوْ أَلْقَىٰ مَعَاذِرَهُ ۚ (۱۵)﴾

شیکردنه وه ی ئه م ئایه تانه، له نو برگه دا:

(۱) - ﴿فَإِذَا بَرِقَ الْبَصْرُ﴾، وه لām ده داته وه: که له ئایه تی پيشوودا بابای بیروا ده پرس ی: رحژی هه لسانه وه که یه؟ لی ره دا خوا هه ر کاتیکی چاو ئه بڵه ق بوو، (بَرَقَ أَي: دَهَشَ وَتَحَيَّرَ)، واته: سه رسام بوو، ئه بڵه ق بوو، وشه ی (بَرَقَ) خویندراویشه ته وه (بَرَقَ)، (بَرَقَ أَي: لَمَعَ، لَمَعَ مِنْ شِدَّةِ شُخُوصِهِ)، چاو له ئه نجامی زۆر کرانه وه ی و ئه بڵه ق بووندا، بریسکه ی دی، کاتیکی چاو سه رسام و، ئه بڵه ق بوو، یاخود بریسکه ی هات، وشه ی (الْبَصْرُ) یش (أل) ی ناساندنی له سه ره و بو جینسه، واته: هه موو چاوه کان، چاوی هه ر که سیکی له و پۆژه دا ئه بڵه ق ده بی، یاخود سه رسام ده بی، یان هینده ده کریتیه وه، بریسکه ی دی.

(۲) - ﴿وَخَسَفَ الْقَمَرُ﴾، مانگیش پرووناکییه که ی خهفه بوو، که م بوو و کوژایه وه، وه ک پيشتر گوتمان: (الْخُسُوفُ لِلْقَمَرِ وَالْكَسُوفُ لِلشَّمْسِ أَوِ الْكَسُوفُ لِكِلَيْهِمَا)، (الْخُسُوفُ) واته: پرووناکیی که م بوون، یان پرووناکیی نه مان، بو مانگه، به لām (الْكَسُوفُ) بو خۆره، خۆره که پرووناکیی نه ماو، ههروه ها هندیکی گوتوو یانه: بو هه ردووکیانه.

(۳) - ﴿وَجُمِعَ الشَّمْسُ وَالْقَمَرُ﴾، كاتىك مانگ و خۆر پىكهوه كۆ كرانهوه، له ئايا چييدا پىكهوه كۆ كرانهوه و چۆن؟ هه ندىك گوتووينا: له نه مانى شهوق و پروناكيان دا پىكهوه كۆ كرانهوه، يانى: مانگ پروناكييه كهى نه ماو، خۆریش تيشكه كهى نه ما، ئه وه، ب- ﴿وَجُمِعَ الشَّمْسُ وَالْقَمَرُ﴾، خۆرو مانگ پىكهوه كۆ كرانهوه، له كاتىكدا خوا ﷻ بيهوئى كۆتايى بهم ژيانه دنياه بىنى، بهم گهر دوونه بىنى، له ئەسلدا كۆمه لهى خۆر له خۆر جيا بوونه وه، بۆيه به ده وریدا ده خولیتنه وه، مانگ له زهوى جيا بوته وه، بۆيه به ده وریدا ده خولیتنه وه، ئنجا له رۆژى دوايدا خوا ﷻ - وهك ئايه ته كهى سوورته تى (الأنبياء) ئاماژه ي پیده كات- وا پیده چى ئەم گهر دوونه بچیتنه وه نيو يهك به جورىك له جورەكان، وهك ده فهرموئى: ﴿يَوْمَ نَطْوِي السَّمَاءَ كَطِي السَّجْلِ لِلْكِتَابِ كَمَا بَدَأْنَا أَوَّلَ خَلْقٍ نُعِيدُهُ وَعَدًا عَلَيْنَا إِنَّا كُنَّا فَاعِلِينَ﴾ (۱۰۴)، ئه و رۆژهى ئاسمانه كان، وهك چۆن توومارى نووسراوه كان ده پىچریتنه وه ئاوا ده پىچریتنه وه، وهكو چۆن يه كه مچار دروستمان كردوون ده يگيرينه وه، ئەمه به ئىنيكه له سه ر ئيمه، به دلىايى ئيمه ئەنجام ده رىنى.

ئنجا ئايا يه كه م چار گهر دوونه چۆن دروست بوو؟ له كتيبه كانى خۆمدا، له مه وسووعه [ئيمان و عقيدهى ئىسلامى داو، وه له كتيبي: [خواناسيى ئاين، ئيمان] داو، دوا چار زۆر به پروونى، له مه وسوعه ي: (دره وشاوه يى ئيمان و پووچه لى ئىلحاد، له بهر تيشكى رۆشنايى زگماك و عه قل و زانست و وه حى دا) باسمان كردوه، نوێترين بىرۆدزه له و باره وه ئەوه يه كه ئەم گهر دوونه، له يه كه يه كى بچوو كى يه كچار بچوو كه وه، يه كچار گهرم، كه سينگۆلارتى (singularity) ي پى ده لىن، واته: تاكى گهر دوونى، يان هيلكه ي گهر دوونى، يان تووى گهر دوونى، ئەو سينگۆلاريتيه ته قيه ته وه و، له ئەنجامدا ئەو گهر دوونه بهم شيوه يه دروست بووه، واته: گهر دوون له نه بوونه وه هاتوه، چونكه ئەم سينگۆلاريتيه كه ده لىن هينده بچووك، بووه نهك له گهر ديله بچووكتر، به لكو له ئليكترو ن بچووكتر، كه تا ئىستا خه لك نهك هه ر ئليكترو نى نه بينيه، گهر ديله شى نه بينيه، به لكو

گهرد (molcule) یشی نه دیوه که له ملیونان گهر دیله پیک دی، که چی نهو سینګولار تیه له ته لیکترونیس بچوکت بووه.

خو ﷺ ئاماژه به وهش ده کات، له سووره تی (الانبیاء) دا ده فهرموئ: ﴿أَوَلَمْ يَرِ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ كَانَتْ رَتْقًا فَفَتَقْنَاهُمَا وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَاءِ كُلَّ شَيْءٍ حَيٍّ أَفَلَا يُؤْمِنُونَ﴾ (۳۰). ئایا ته وانه ی بیروان نابین و نازان، که ئاسمانه کان و زهوی جو شدر او بوون، لیکمان جیا کردنه وهو، هه موو ژياندار یکی شمان له ئاو دروست کرد، ئایا هه ر بپروا ناهینن؟ که له یه ک ئایه تدا خو ﷺ باسی سهره تای دروستبوونی گهر دوون و، سهره تای دروستبوونی ژیان ده کات، ئنجا ده گونجی دوا یی خوړ و کو مه له که ی خو ی هه موویان، جاریکی دیکه بچنه وه نیو خوړ، ته و کاته ش زهوی و مانگ کو ده بنه وهو، خوړ کو مه له که ی خو ی به خو یه وه ده لکینن، به پیی ته و ئایه ته موباره که.

(۴) - ﴿يَقُولُ الْإِنْسَانُ يَوْمَئِذٍ إِنَّ الْآخِرَ﴾، مروف لهو روژه دا ده لی: په ناگه ی راکردن له کو یی؟ له هه موو ته م سووره ته دا، وشه ی (الإنسان) وه ک پیشتر گوتمان مه به ستی ئینسانی بی پروایه، چونکه به سیاقه کان دا ته وه دیار و پروونه: سهره تا که ده فهرموئ: ﴿أَلَيْسَ الْإِنْسَانُ أَلَّنْ يَجْعَلَ عِظَامَهُ﴾، هه ر دیاره ئینسانی بی پروا پیی وایه، خو تیسکه کانی کو ناکاته وه، ﴿بَلْ يُرِيدُ الْإِنْسَانُ لِيَفْجَرَهُ أُمَامَهُ﴾، به لکو ئینسان ده یه وئ له پیشیه وه، هه ر به ره و له گوناح و تاوان مل بنی.

ج- هه روه ها لیره ش که ده فهرموئ: ﴿يَقُولُ الْإِنْسَانُ يَوْمَئِذٍ إِنَّ الْآخِرَ﴾، به دلنیا یی ته وه ئینسانی بی پروایه، که ده لی: راکردن له کو یی، ته گهرنا ئینسانی پروادار لهو روژه دا، به ئاواتی خو ی ده گات و، شاده مان و، دلخو شه، وه ک ده فهرموئ: ﴿وَجُوهٌ يَوْمَئِذٍ مُّسْفَرَةٌ﴾ (۳۸) ضاحکه مُسْتَبْشِرَةٌ (۳۹) عیس، واته: لهو روژه دا پروان یکی پروون و گه شاره هه ن، ده م به پیکه نین و دلخو شن، به لام ته وه ئینسانی بی پروایه که ده لی: ﴿إِنَّ الْآخِرَ﴾، راکردن له کو یی؟ وشه ی (مَفْرٍ) یش چاوگه به مانای راکردن (فِرار)، (أَيْنَ الْفِرَارِ) راکردن له کو یی؟

حەسەنى بەصرایی خویندویەتەو: (أَيْنَ الْمَقَرِّ، الْمَقَرِّ: اسْمُ مَكَانٍ وَمَصْدَرٌ)، ناوی شوینەو چاوگیشە، بەلام زۆر بەیان بە (مَقَرِّ)یان خویندۆتەو.

۵- ﴿كَلَّا لَا وَزَرَ﴾، نەخیر [وازیبێتە لە گەڕان بە دواى ڕاکردندا]، هیچ پەناگە یەك نییە، (لَا وَزَرَ، الْوَزَرَ: الْمَكَانَ الَّذِي يُلْجَأُ إِلَيْهِ لِلتَّوَقِّي مِنْ إِصَابَةِ مَكْرُوهِه مِثْلُ الْجِبَالِ وَالْحُصُونِ)، (وزرة) ئەو شوینە یەك پەناى پێ دەبردێ بۆ خوڤاراستن، لە شتیکی خراب و ناخۆش، وەك چیا یەكەكان و قەلایەكان، واتە: هیچ پەنا یەك نیە، وەزیریش بۆ یەك دەگوترێ: وەزیر، چونكە حوكمپان بەهێز دەكات، حوكمپان پەناى پێدەبات بۆ ڕاوێژكردن و بەهرە وەرگرتن لە عەقڵ و ڕاوبۆ چوونی، واتە: نەخیر هیچ شوینی ڕاكردن و پەنا پێدردن و خۆ تیگرتن نیە، لێرەدا پێویستە بزانی كە هەردوو قۆناغى ئاخیر زەمان و قیامت پێكەو دەمچ كراون، چونكە ئەو ڕووداوانەى ڕوو دەدەن: چا و ئەبڵەق دەبێ، مانگ خەفە دەبێ، خۆرو مانگ پێكەو كۆدەبنەو، هەموویان لە ڕۆژى دوایدا دەبن، هەلبەتە چا و ئەبڵەق بوونەكە، دەشگونجێ لە قیامتیشدا بێ، بەلام بێگومان مانگ خەفە بوون و، شۆق نەمانى و، پێكەو كۆبوونەوێ خۆرو مانگ، لە ئاخیر زەماندا، لە قۆناغى یەكەمى ڕۆژى دوایدا، بەلام كە مەرووف دواى دەلێ: ﴿أَيْنَ الْمَقَرِّ﴾، ڕاكردن لە كوێیە؟ ئەو لە قۆناغى قیامت و هەلسانەو، یانى: لێرەدا وەك و لە هەندێك شوینی دیکەش دا ئەو هەر هەیه، خۆى مۆتەعال هەردوو قۆناغەكەى ئاخیر زەمان و قیامت پێكەو بەس دەكات، پێكەو یان ئاوێتە دەكات، چونكە ئەوانەى دیکە كە دێن، هەموویان مەبەست پێیان، ئەو ڕووداوانەن كە لە قیامتدا دەقەومن.

۶- ﴿إِنِّي رَبُّكَ يَوْمَئِذٍ الْمُسْتَقَرُّ﴾، لەو ڕۆژەدا نشینگە و سەقامگیر بوون و، گیرسانەو بۆ لای پەرورەدگارتە، ئەمە ڕێمان لێدەگرێ بڵیین: ﴿يَقُولُ الْإِنْسَانُ يَوْمَئِذٍ إِنِّي الْمَقَرُّ﴾، مەرووف دەلێ: ڕاكردن لە كوێیە، كە لەگەڵ ئاخیر زەمانیشدا دەگونجێ، هەرۆهە: ﴿كَلَّا لَا وَزَرَ﴾، نەخیر هیچ پەناگە یەك نییە، كە ئەمەش لەگەڵ ئاخیر زەماندا هەر دەگونجێ، بەلام كە دواى دەفەرمۆی: ﴿إِنِّي رَبُّكَ يَوْمَئِذٍ الْمُسْتَقَرُّ﴾، نیشتهجى بوون و گیرسانەو تەنیا بۆ لای پەرورەدگارتە، هەرۆهە دواى كە دەفەرمۆی: ﴿يَبْتَوُ الْإِنْسَانُ يَوْمَئِذٍ بِمَا قَدَّمَ وَأَخَّرَ﴾،

لهو رۆژه دا ئینسان هه والی پیده درێ، بهوهی که پیشیخستوه و دوايخستوه، دوايی ده فهرمووی: ﴿بَلِ الْإِنْسَانُ عَلَىٰ نَفْسِهِ بَصِيرَةٌ﴾، به لکو مروڤ به سه رخویه وه چاودیره و شایه ده، هه رچه نده بیانوه کانی بخاته روو، ئەمانه هه موویان به دلنیا یی به ته ئکید له قوناغی رۆژی قیامه تدا دینه دی.

(المُسْتَقَرَّ: مَصْدَرٌ مِمِّيٍّ مِنْ اسْتَقَرَّ إِذَا قَرَّ فِي الْمَكَانِ وَلَمْ يَنْتَقِلْ)، (مُسْتَقَرَّ) چاوگی میمییه و له (استقر) هه هاتوه، (اسْتَقَرَّ أَي: قَرَّ)، له شوینه که چه سپا و لانه چوو، که واته: ﴿إِلَىٰ رَبِّكَ يَوْمَئِذٍ الْمُسْتَقَرُّ﴾، واته: گیرسانه وه و نیشته جی بوون لهو رۆژه دا بۆ لای پهروه ردگارتیه، (مَوْضِعٌ قَرَارِهِمْ مِنْ جَنَّةٍ أَوْ نَارٍ مَّقْصُودٌ إِلَىٰ مَشِيَّةِ اللَّهِ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَىٰ)، نیشته جی بوونیان له لای پهروه ردگاریانه، یاخود: شوینی نیشته جی بوونیان، له به هه شتدا، یاخود له ئاگردا، عایدی ویستی خوای پاک و به رزه.

(۷) - ﴿يُنَبِّئُ الْإِنْسَانُ يَوْمَئِذٍ بِمَا قَدَّمَ وَأَخَّرَ﴾، مروڤ هه والی پیده درێ، بهوهی پیشیخستوه و بهوهی دوايخستوه:

هه لبه ته لیڤه ده گونجی مه به ست پئی مروڤ بی به گشتیی، چونکه مروڤه کان هه موویان به چاک و خراپه وه هه والیان پیده درێ و، له راستیدا چاک و خراپه کانیان ده خرینه وه به رچاویان، به لأم به پئی سیاق ده لێن، لیڤه ده مه به ست پئی ئینسانی بیروایه، واته: ئینسانه بیروایه کان، لهو رۆژه دا هه والیان پیده درێ بهوهی پیشیخستوه له خراپان، له تاوان و سه ریچییه کان و، دوايان خستوه له فه رمانبه ریی و چاکه کان، ئەگەر مه به ست پئی ئینسانی بیروا بی، ده بی ئاوا ته فسیر بکری، ئەوهی که پیشیخستوه له گوناھو تاوان، ئەوهی دواي خستوه له فه رمانبه ریی و له گویریایه لی بۆ خوا ﷻ و بۆ پیغه مبه ری خوا ﷻ.

(۸) - ﴿بَلِ الْإِنْسَانُ عَلَىٰ نَفْسِهِ بَصِيرَةٌ﴾، به لک و مروڤ به سه ر خویه وه چاودیره، ئەمه گواسته نه وه یه که بۆ به رز بوونه وه له ئیوه رۆکی ئەوهی که فهرمووی: ﴿يُنَبِّئُ الْإِنْسَانُ يَوْمَئِذٍ بِمَا قَدَّمَ وَأَخَّرَ﴾، لهو رۆژه دا مروڤ، (مروڤی بیروا) هه والی پیده درێ بهوهی که پیشی

خستوهو دوايخستوه، به لکو زیاتر لهو هوش، ﴿بَلِ الْإِنْسَانُ عَلَىٰ نَفْسِهِ بَصِيرَةٌ﴾، هه وائی پێدهدری هیچ، به لکو زیاد لهو هوش.

أ- مرووف خووی به سهر خوویهوه چاودیهر، (بَصِيرَةٌ) یانی: (بَصِيرٌ بِنَفْسِهِ) به خووی بو خووی شاره زاو ئاگاداره، بوچی فهرموویه تی: (عَلَىٰ نَفْسِهِ)، به (عَلَىٰ) بهرکاری خواستوه؟ (لِتَضْمِينَ مَعْنَى الْمُرَاقَبَةِ، مِثْلُ: ﴿أَقْرَأْ كِتَابَكَ كَفَىٰ بِنَفْسِكَ الْيَوْمَ عَلَيْكَ حَسِيبًا﴾ ۱۴) الإسراء، (أَي: شَاهِدٌ بِمَا صَدَرَ عَنْهُ مِنَ الْأَعْمَالِ السَّيِّئَةِ وَالْتِئَاءَ لِلْمَبَالِغَةِ مِثْلُ الْعَلَامَةِ)، واته: لهو رۆژهدا مرووف چاودیهر به سهر خوویهوه و بویه به (عَلَىٰ) بهرکاری خواستوه، تاكو مانای چاودیهرکردنی بخریته نیو، واته: چاودیهر به سهر خوویهوه، به لگهیه به سهر خووی و چاودیهریشه، وهك: ﴿أَقْرَأْ كِتَابَكَ كَفَىٰ بِنَفْسِكَ الْيَوْمَ عَلَيْكَ حَسِيبًا﴾ ۱۴) الإسراء، واته: ئه مپو تو به سی لیپرسینهوه له گه ل خوئدا بکهی، واته: لهو رۆژهدا مرووف شایهیدی له سهر خووی ده دات، له کردهوه خراپه کانی، (بَصِيرَةٌ) ش (تاء) ی خراوه ته سهر، بو زیده پوییه، وهك (عَلَامَةُ) زور زانا.

ب- واتایه کی دیکه ی: مرووف لهو رۆژهدا به لگهیه له سهر خووی، (بَصِيرَةٌ) به مانای (حُجَّة) دی، وهك خوا فهرموویه تی: ﴿قَدْ جَاءَكُمْ بَصَائِرُ مِنْ رَبِّكُمْ﴾ ۱۰۴) الأنعام، له پهروه ردگارتانهوه به لگه رۆشنه کانتان بو هاتوونز

ج- رایه کی دیکه ش هیه: (هُنَاكَ مَنْ هُوَ عَلَيْهِ بَصِيرَةٌ وَهُمْ الْمَلَائِكَةُ)، که سانیك ههن به لگه ن به سهریهوه، که مه به ست پی فریشته کانن، ئنجا که ده فهرمو ی: ﴿بَلِ الْإِنْسَانُ عَلَىٰ نَفْسِهِ بَصِيرَةٌ﴾، ئه مه دوو واتای ههن:

۱- خوارسکیك که خوا مرووف له سهر خولقاندوه، له زاتی خویدا ئه وه ده زانی، که له خوای نزیک ده خاته وهو، ههروه ها ئه وه ش که له خوای دوور ده خاته وه.

۲- مەبەست لە مروۆف ئەندامەکانی کە شایەدیی لێدەدەن، وەك لە سوورەتی (فصلت) دا خوای پەروەردگار باسی کردووە، ﴿الْيَوْمَ نَخْتِمُ عَلَىٰ أَفْوَاهِهِمْ وَتُكَلِّمُنَا أَيْدِيهِمْ وَتَشْهَدُ أَرْجُلُهُمْ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ﴾ ۶۵ یس.

۹- ﴿وَلَوْ أَلْقَىٰ مَعَاذِرُهُ﴾، هەرچەندە (مروۆف) پاساوەکانی و بیانوووەکانیشی فرییدات، وشە (مَعَاذِرُهُ) کۆیەو بەهۆی پالدرانە لاوە کراوە بە ناسراو، (يَعْنِي جَمْعٌ مُّعَرَّفٌ بِالْإِضَافَةِ)، ئەمە مانای گشتیی دەگەینێ، واتە: هەرچەندە مروۆف تێکرای بیانوو و پاساوەکانی خووی فرییدات، بەلام دواجار خووی بەسەر خوێهوە شایەدە، ئەمە لێرەدا هەمووی دەبێتە حال، بۆ راناویک کە لە نێو (بَصِيرَةً) دا شیردراوەتەو، یاخود لە (يُبَّأ) دا شیردراوەتەو، لە حالیکدا کە بەلگەکانی فری دەدا، بیانوووەکانی دیتیتەو ئەو مروۆف، بەلام بۆ خووی بەسەر خوێهوە شایەدە.

وشە (مَعَاذِير) دەلی: (اسْمٌ جَمْعٌ لِلْمَعْذِرَةِ، كَالْمَنَاصِرِ اسْمٌ جَمْعٌ لِلْمُنْكَرِ، لَا جَمْعٌ، لِأَنَّ الْجَمْعَ مَعَاذِرٍ، وَقِيلَ مَعَاذِيرُ جَمْعٌ مَعْذَارٍ، وَهُوَ سَتْرٌ أَيْ: وَلَوْ أَرَخَى سُتُورَهُ)، (مَعَاذِير) یان ناوی کۆی (مَعْذِرُهُ)، واتە: پۆزشەکان، وەك چۆن (مَنَاصِر) ناوی کۆی (منکر) واتە: خراپەکان، ئەك کۆ بێ بەلکو ناوی کۆی، چونکە کۆی (مَعْذِر) (مَعَاذِرُهُ)، بە ژیر (کسر)، هەندیکیش گوتوو یانە: (مَعَاذِير) کۆی (مَعْذَار) ه، (مَعْذَار) یش بە مانای پەردە دی، واتە: هەرچەندە مروۆف پەردەکانی دابداتەو لە کاتی گوناھو تاواندا، بەلام خووی بەسەر خوێهوە شایەدە.

دەشگونجی: ﴿وَلَوْ أَلْقَىٰ مَعَاذِرُهُ﴾، حال نەبێت لە (بَصِيرَةً) لە (يُبَّأ)، بەلکو رستەییەکی دەست پێکردن بێ، (أَيْ: وَلَوْ أَلْقَىٰ مَعَاذِرُهُ مَا قُبِلَتْ مِنْهُ)، هەرچەندە پۆزشەکانی خووی فرییدات و بیانخاتەرۆو، بەلام لێی وەرناگیرین، چونکە ئەندامەکانی خووی بەسەریهوە بەلگەو شایەدن.

شایانی باسە شەش جاران وشە (الإنسان) لەم سوورەتە موبارەکەدا هاتو، لە نایەتەکانی (۳، ۵، ۱۰، ۱۳، ۱۴، ۳۶)، دا و لە هەموویاندا یان مەبەست پێی مروۆفی

بېرۋايە، يان بابايەكە دەستی ھېدايەتی خۋای پى نەگە یشتۈە، يان لەبەر ئەوھى ئەو کاتە مەۋقەکان ھەموویان لەو جۆرە بوون، ئەم سى ئەگەرە ھەن، بەلام ئەگەرى يەكەمیان لە ھەموویان بەھىزترە، كە مەبەست پى مەۋقى بېرۋايە.

(إبن العربي) لەم دوو ئايەتە موبارەكە: ﴿بَلِ الْإِنْسَانُ عَلَىٰ نَفْسِهِ بَصِيرَةٌ ۚ وَلَوْ أَنَّهُ لَمَعَ نُورُهُ ۚ﴾، چەند ھۆكمىكى ۋەرگرتوون، من چۈريانم ھىنان^(۱):

۱- دەلى: ئەم ئايەتە موبارەكە بەلگەى تىدايە، لەسەر ئەوھى كەسىك، بۆ خۆى دانپىدا بىتى، لەسەرى بە بەلگە ھىسابە، چونكە دانپىداھىنانى مەۋق ۋەك گوتراۋە: (الإقرار سيد الأدلة)، دانپىداھىنان گەورەى ھەموو بەلگەكانە و، ئەو شايەدى دانە لەسەر خۆ.

۲- ھەروەھا لەم ئايەتە موبارەكە ۋەردەگىرى، كە دانپىداھىنان تەنبا ھى كەسىك كە ئەركدار (مكلف) كرابى، واتە: عاقل و بالغ بى ۋەردەگىرى، ۋەك بەلگە، ئەویش بە مەرجىك رىلىگرتن (حجر) نەخراپىتە سەر، واتە: تەسەرۋوف كردن و ھەلسوكەوت كردنى لى قەدەغە نەكرابى.

۳- ھەروەھا بەلگەى تىدايە، لەسەر ئەوھى مەۋق ئەگەر دانىشى بە شتىكدا ھىنابى، بە تايبەت لەو سنوورو سزايانەدا، كە پەيوەندىيان بە نىۋان خۆى و خواۋە ھەيە، دەتۋانى لى پاشگەز بىتەۋە، ھەروەك و لەو فەرمايشتەدا، كە صەحىحى بوخارىي و موسلىم دا ھاتۋە، كە پىغەمبەرى خوا ﷺ ماعىز كە دىت و دان بە زىنادا دىتى، چۈر جاران رەتى دەكاتەۋە، دۋاى ئەوھى چۈر جار دان پىدا دىتى، دەپرسى: ئايا شىتى؟ دەلى: نەخىر، دەفەرمۋى: ئايا ھاسەردارى؟ دەلى: بەلى، دۋايش كە لەژىر سزادرانەكەدا رادەكات، ۋەك لە (سنن أبى داود) دا ھاتۋە، ھاوەلان شوئى دەكەون، لە كاتى بەرد باران كەردنەكەدا رادەكات، كەردنەكەدا، يەككىيان شەۋىلاگەى ھوشترىكى پىدادەداۋ دەيخات، دۋاى تەۋاۋى دەكەن، پىغەمبەرى خوا ﷺ دەفەرمۋى: {هَلَّا تَرَكَتُمُوهُ لَعَلَّهٗ أَنْ يَتُوبَ فَيَتُوبَ اللَّهُ عَلَيْهِ} واتە: بۆ چى وازتان لىنەدەھىنا، بەلكو دەگەرايەۋە (بۆ لای خۋاى

مەسەلە ی سێهەم:

فەرمانکردنی خوا ﷻ بە پیڤەمبەرەکی ﷺ، کە پەلە نەکات و زمان نەجووڵێنێ لە کاتی وەرگرنتی قورئان لە جیبریل دا، بەلکو پاش خوێندنەوهی جیبریل بۆ قورئان، ئەویش شوێنی بکەوێ بە دوایداو، دلێاش بێ خوا لە عەقڵ و سینهی دا کوێ دەکاتەوهو پروونیشی دەکاتەوه:

خوا دەفەرموێ: ﴿لَا تُحَرِّكْ بِهِ لِسَانَكَ لِتَعْجَلَ بِهِ ۚ (١٦) إِنَّ عَلَيْنَا جَمْعَهُ وَقُرْآنَهُ ۚ (١٧) فَإِذَا قَرَأَهُ فَأَلْغِ قُرْآنَهُ ۚ (١٨) ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنَا بَيَانَهُ ۚ (١٩)﴾.

شیکردنەوهی ئەم ئایەتانه، لە چوار بڕگەدا:

(١)- ﴿لَا تُحَرِّكْ بِهِ لِسَانَكَ لِتَعْجَلَ بِهِ﴾، زمانتی پێ مەجووڵێنە، تاكو پەلە ی لێ بکە، ئەم چوار ئایەتە موبارەکە، باسی بابەتێک دەکەن کە جیا، لە باسی سەرەکی ئەم سوورەتە موبارەکە، کە باسی پۆژی دوا ی و قیامەتە، خوا ﷻ ئەم مەسەلەیهی نێواخنی ئەم بابەتە کردو، دیارە لەو کاتەدا، کە جیبریل ئەم ئایەتە موبارەکانە بۆ پیڤەمبەری خوا ﷻ خوێندوونەوه، پیڤەمبەر ﷺ لەبەر سوور بوونی و، زیاده گرنگی و بایە خدانی بەوهی رێک وەک و جیبریل ئایەتەکان بلیتەوه، لەگەڵیدا گوێ کردون، بێژتوونی، خوا ﷻ پێنمای کردو، کە زمانی پێ نەجووڵێنێ، ﴿لَا تُحَرِّكْ بِهِ﴾، راناو کە بۆ قورئان دەچیتەوه، بەلێ پێشتر باسی قورئان نەکراو، بەلام هەر دیارە، ئەوهی بەسەریدا خوێندراوئەوه، هەر قورئان بوو و ئەوێش لە قورئاندا زۆرە، جاری وایە خوا ﷻ باسی شتێکی نەکردو، یەکسەر راناویکی بۆ لا دەگیریتەوه، لەبەرئەوهی بە سیاق و سەلیقه دەزانری.

یەکیەک لە زانیان ئاوی مانا لێکداوئەوه: (لَا تُحَرِّكْ بِالْقُرْآنِ لِسَانَكَ، عِنْدَ الْقَاءِ الْوَحْيِ مِنْ قَبْلِ أَنْ يُقْضَى إِلَيْكَ وَحْيُهُ، لِتَأْخُذَهُ عَلَى عَجَلَةٍ مَخَافَةَ أَنْ يَنْقُلَتْ مِنْكَ، أَوْ

لَمَزِيدُ حُبِّكَ وَحَرِيصِكَ عَلَىٰ آدَاءِ الرِّسَالَةِ)، واتە: زامان بە قورئان مەجوولینە، لە کاتیکدا وەحییەت بۆ دەنێردری، بەر لەوێ سەروو شکرانە کە تەواو بێ، زامانی پێ مەجوولینە، تا کۆ بەپەلە وەریبگری، لە ترسی ئەوێ وشە یەکت لە دەست بچێ، یان لەبەر زێدە سوور بوونت و، گرنگی و بایە خدانت بەوێ، پەيامی خوا ﷻ وەریبگری و دوایی بیگە یەنی.

۲- ﴿إِنَّ عَلَيْنَا جَمْعَهُ وَقُرْآنَهُ﴾، بە دنیایی کۆکردنەوێ و خویندنەوێ لەسەر ئیمەیه، واتە: کۆکردنەوێ لە دڵ و سینە تۆداو، لە عەقل و دلی تۆدا، هەر وەها خویندنەوێ بە زامانی تۆ لەسەر ئیمەیه.

۳- ﴿فَإِذَا قَرَأَهُ فَأَنبَحَ مُنْجِئَهُ﴾، ئنجا کە خویندمانەوێ، تۆش شوین خویندنەوێ بکەوێ.

۴- ﴿ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنَا بَيَانَهُ﴾، ئنجا بە دنیاییه و پوونکردنەوێ لەسەر ئیمەیه ئەمە دوو واتای هەن:

۱- واتە: پوونکردنەوێ واتایەکانی بۆ تۆ لەسەر ئیمەیه، خوا دەفەرموێ: ئەوێ کاری منە، کە مانایەکانی بۆ تۆ پوون بکەمەوێ و تێبگە یەنم.

۲- واتە: گە یاندن و پوونکردنەوێ بۆ خەڵک بە زامانی تۆ، لەسەر زامانی تۆ، بە خەڵکی بگە یەنین، ئەوێش لەسەر ئیمەیه.

مانای لیکدانەوێهەکی دیکە و هەلوێشاندنەوێ

لێرەدا هەندێک لە زانایان، بە جوێکی دیکە ئەم ئایە تانەیان مانا کردوون، وەک لە مانا گشتییه کەشیدا هەر باسما کرد، گوێو یانە: لێرەدا پووی دواندن لە مەوێ گوناھکارە، ئنجا ئەگەر پووی دواندن لە مەوێ گوناھکار بێ و، دواندنەکی لە قیامەت دا بێ، ئەو کاتە ئەم چوار ئایە تە نابنە شتیکی نامۆ

و، نابە مەسەلەیه کی دیکە ی جیا، لە بابەتە سەرەکییەکی ئەم سوورەتەو، لەگەڵی دا نیواخن و ئاوێتە کرابن، ئاویان لیکدەدەنەو: ئە ی مروۆفی تاوانبار! کە لێپرسینەووت لەگەڵدا دەکرێ، زمانتی پێ مەجوولێنە، بە خوێندنەوی لیستی کردەو کانت، تاکو پەلە بکە، چونکە لەسەر ئیمەیه لیستی کردەو کانت، کە گوناھە کانتی تیدا کوکراونەو، کوکردنەو ی گوناھە کان لەسەر ئیمە بوو لەو لیستەداو، خوێندەو شیان بەسەرتدا لەسەر ئیمەیه، ئنجا ھەر کاتیک ئیمە بەسەرماندا خوێندیهو، تۆش شوین خوێندنەو کە ی بکەو، دوايش لەسەر ئیمەیه بۆت پروون بکەینەو، چیت کردو و چیت نەکردو!

ھەلبەتە نالیم: ئەم مانا لیکدانەو یش لە پرووی رێزمانی و پۆلەتی ئایەتە کەو، بەلام بە پێی سەرنجدانی نیوەرپۆکی ئایەتە کان و سیاقی ئایەتە کان، ھەر و ھاھا تەنە خواریشی، کە پیشتر باسما کردو، دوايش ئەو ئایەتە ی دیکە ی سوورەتی (طە)، کە خوا دەفەر موی: ﴿وَلَا تَعْجَلْ بِالْقُرْآنِ مِنْ قَبْلِ أَنْ يُقْضَىٰ إِلَيْكَ وَحْيُهُ، وَقُلْ رَبِّ زِدْنِي عِلْمًا﴾ (۱۱۶)، کاتیک قورئانت بو دادە بە زیئری، پەلە ی ئیمە کە، پیش ئەو ی سروشکرانە کە ی تەواو بی، تۆ بلی پەر وەردگارم زانیاریم بۆ زیاد بکە.

ئەوانە ھەموویان رێگرن لەو ی ئەو مانایە لیک بدیتەو و، ھیچ پێویستیش بەو جوړە مانا لیکدانەو یشە ناکات، ئەو زیاتر لە کاردانەو ی تۆمەتی و گومانە دەستکاری کرانی قورئاندا گوتراو، وەك (الألوسي) لە تەفسیرە کە ی خۆیدا^(۱) ھیناویەتی، دەلی: (وَقَدْ اُنْفَع بِهِ اَعْتَرَا ضَ بَعْضِ الرِّئَاقَةِ وَشَرْمَةِ مِنْ قُدْمَاءِ الرَّافِضَةِ وَالطَّعْنِ فِي الْقُرْآنِ)، واتە: بەو شیو مانا لیکدانەو یش، پەخنە گرتنی ھەندیک لە زەندانقە کان و، کۆمە لێکی کەم لە پیشینە کانی رافیزە [واتە: شیعی] و تانە دانیان لە قورئان بەو جوړە مانا لیکدانەو یش، بەرپەرچ دەدریتەو.

که گوتوو یانه: (أَنَّهُ لَا وَجْهَ لِقُوفُوع: ﴿لَا تُحَرِّكْ بِهِ لِسَانَكَ لِتَعْجَلَ بِهِ﴾، فِي أَثْنَاءِ أُمُورِ الْأَخِرَةِ، وَلَا رِبْطَ فِي ذَلِكَ بِوَجْهِ مِنَ الْوُجُوهِ، وَجَعَلُوا ذَلِكَ دَلِيلًا لِمَا زَعَمُوهُ مَن أَنَّ الْقُرْآنَ قَدْ غُيِّرَ وَبُدِّلَ وَزِيدَ فِيهِ وَنُقِصَ مِنْهُ)، واته: هیچ پروویه کی لوژیکی نیه، که هم نایه ته موباره کانه: ﴿لَا تُحَرِّكْ بِهِ لِسَانَكَ لِتَعْجَلَ بِهِ﴾ تا کو کو تایی، بخزیترینه نیو بابه تیک که باسی روژی دواپی ده کات و، هیچ پیکه وه په یوستیه کیان نیه و، نه وه یان کردو ته به لگه له سهر نه وه ی گومانیان بردوه، که قورئان گوړاوه و ده ستکاری کراره و، لپی زیاد و کهم کراوه.

ده لپن: به لکو همه قسه یه که خوا نیواخنی کردوه، له سهر شیوه ی ناوردانه وه و، میهره بانپی نواندن له گه ل پیغه مبه ره که یدا ﴿﴾.

ههر نه و مه سه له یه (فخر الدین الرازی) ش له ته فسیره که ی خویدا^(۱)، ناماژی پیداره و ده لی: (زَعَمَ قَوْمٌ مِنْ قُدَمَاءِ الرُّوَافِضِ أَنَّ هَذَا الْقُرْآنَ قَدْ غُيِّرَ وَبُدِّلَ وَزِيدَ فِيهِ وَنُقِصَ عَنْهُ، وَاحْتَجُّوا عَلَيْهِ بِأَنَّهُ لَا مَنَاسَبَةَ بَيْنَ هَذِهِ الْآيَةِ وَبَيْنَ مَا قَبْلَهَا، وَلَوْ كَانَ هَذَا التَّرْتِيبُ مِنَ اللَّهِ تَعَالَى، لَمَا كَانَ الْأَمْرُ كَذَلِكَ).

واته: کومه لپک له رافیزه کانی پیشوو، پیان وا بووه قورئان گوړدراوه و ده ستکاری کراره و، لپی زیاد و کهم کراوه، نه وه شیان به به لگه هیتاوه ته وه، که هم نایه ته له گه ل نایه ته کانی پیشوو دا، هیچ پیکه وه گونجاو نین و، نه گهر نه و ریزه ندی نایه تانه و، نه و فرمایشته له لایه ن خوی به رزه وه بووایه، به و شیوه یه نه ده بوو، [به لام دیاره نایه ته کان ده ستکاری کرارون و پاش و پیش کرارون، یا خود گوړدراون].

دواپی (الرازی) ش ه به لگان دینیته وه له سهر پیکه وه گونجاوی نایه ته کان، که به پیو یستم نه زانی ناماژه یان پی بده م، گرنه نه وه به - نه و قسه به که

ریزبەندی ئایەتەکان بەوجۆرەک ھەن، بەلگەى دەستکاتیکرانى قورئانە-
 قسەىەکی پووچە و، لە راستیدا خوا ﷻ جارى وا ھەىە، لە نىو چەقى بابەتیکدا
 ئاماژە بە بابەتیکى دیکە دەکات، یاخود بابەتیکى دیکەى لەگەڵ نىواخن دەکات،
 ئەو ەش نەك ھەر ناكرێتە بیانو بەلگەو دەستچیلەى لە قورئان کەوتنە گومان،
 بەلگو ئەو زياتر دەرخەرى ئەو ەىە کە خوا ﷻ بەو شیو ەىەى پیغەمبەرى
 خوا ﷻ، لە واقعیى ژيانى خویدا ژیاو، بەو شیو ەىە دواندوویەتى، لەو کاتەدا
 پیغەمبەرى خوا ﷻ کە جییریل قورئانەکەى بو دابەزاندو، پەلەى کردو،
 وىستوو ەتى یەكسەر بەپەلە بیلێتەو، ئیدی خواش ﷻ ھۆشدارى پێداو
 رێنمایى کردو، چۆن لەگەڵ دابەزیندرانى قورئاندا مامەلە بکات!

سەرنجى ئەو سى تەفسیرانەشم دا، کە ھى شیعان و لە لا من:

۱- تەفسیری (المیزان): ھى (محمد حسين الطباطبائي)

۲- تەفسیری (کاشف): ھى (محمد جواد مغنیه)

۳- تەفسیری (نمونه): ھى (ناصر مکارم شیرازي) و چەند زانایەکی دیکە.

بە باشم زانى ئەو دوو سى دێرە، لە تەفسیری (نمونه)^(۱) بگوازمەو ەلئى:
 (إن آیات درضمن بیانگر أصالت قرآن وحفظ آن أزھر كونه تحریف و دگرگونی أست،
 چرا كە خداوند وعده جمع تلاوت و بیان آن را داده أست)، واتە: ئەم ئایەتانە ئەو
 ەگەىەنن و، ڕوونكەر ەو ەى، ڕەسەناىەتى قورئانن و پاراستنى قورئان، لە ھەر
 جۆرە گوۆران و دەستكارى كردنێك، چونكە خوا، گفتى خویندەو ەو كوۆردنەو ەى
 قورئانى بە پیغەمبەر ﷺ داو، كەواتە: ئەم كوۆردنەو ەى لە دل و سینهیدا، ھەم
 خویندەو ەى و، ھەم ڕوونكردنەو ەى و ھەم پاراستنى قورئان ەگەىەنئى.

له پیشه کی گشتی ئەم ته فسیره شدا کورته باسیکی چپو پرمان له باره ی
 قورئانه وه کردوه: مانای قورئان و، کوکرانه وه ی قورئان، پاریزرانی قورئان و،
 کۆمه لێک مه سه له ی دیکه ی په یوه ست به قورئا^(۱)

 له چاپی دووه می ئەم ته فسیره دا ئەو بابته که وتۆته بهرگی یه که مه وه، به جیاش به
 ناوێشانی: [قورئانی مه زن له نۆزده ته وهردا] چاپ و بلاو کراوه ته وه

مەسەلەى چوارەم:

سەر زەر نشتکردنى بىرپروايان، كە تەنیا ژيانى زوو تىپەرى دنيايان خوشدەوى و دواپوژ وىل دەكەن، لەو پوژەش دا خەلك دەبنە دوو بەش: كەسانىكى شادمان و پرووگەش و تەماشاكەرى خوا ﷻ، و، كەسانىكى پەنگ و پروو تلخ و مەينە تبارو، چاوەپرىى بەلای كە مەرشكىنكەر:

خوا دەفەر موى: ﴿كَلَّا بَلْ تُحِبُّونَ الْعَاجِلَةَ﴾ (۲۰) ﴿وَنَذَرُونَ الْآخِرَةَ﴾ (۲۱) ﴿وَجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَّاصِرَةٌ﴾ (۲۲) ﴿إِلَىٰ رَبِّهَا نَاظِرَةٌ﴾ (۲۳) ﴿وَجُوهٌ يَوْمَئِذٍ بَاسِرَةٌ﴾ (۲۴) ﴿تَظُنُّ أَنْ يُفْعَلَ بِهَا فَاقِرَةٌ﴾ (۲۵) ﴿﴾

شىكردنەوى ئەم ئايەتانە، لە شەش بېرگەدا:

(۱) - ﴿كَلَّا بَلْ تُحِبُّونَ الْعَاجِلَةَ﴾، نە خىر بەلكو ژيانى زوو تىپەرى دنيايان خوشدەوى. (كَلَّا) وەك زۆر جار گوتوو مانە: (كَلِمَةٌ رَدْعٍ وَزَجْرٍ وَإِبْطَالٍ)، وشەيەكە بۆ تىپەخوپىن و بەرپەرچدانەو، و هەلۆەشاندنەوى قسەيەك، كە لەو پەوتە دەفامرىتەو، بەكاردەهيتى، (كَلَّا) واتە: وانىە وەك ئىپو گومان دەبن و خەيال دەكەن، ياخود وازبىنن لەوئە ئىپو خەرىكنى كە باوەشتان بە دونیادا كردو، ﴿بَلْ تُحِبُّونَ الْعَاجِلَةَ﴾، بەلكو ئىپو ژيانى زوو تىپەرى دنيايان خوشدەوى.

كە ئەو لێرەدا وا پیدەچى ئاماژە بى بەوئە ئەو قورئانە وانىە وەك ئىپو گومانى پى دەبن، بەلام ئىپو ژيانى زوو تىپەرى دونياتان خوشدەوى و، ئەوئەش كە چەشمەند سازى لىل كردوون. ئان وانىيە كە قىیلە لە ئارادا نەبى، بەلام ئىپو بۆیە نكوولى لى دەكەن، چونكە تەنیا ژيانى دونياتان خوشدەوى و، باوەشكردنتان بە دنیا، وای لىكردوون نكوولى لە پوژى دواى بكەن، بۆ ئەوئە ئەو چىژ وەرگرتەى بە حەرامى لە دنیا، بۆتان پەخساو، دەستبەردارى نەبن.

که دەفه رموی: ﴿كَلَّا بَلْ تُحِبُّونَ الْعَاجِلَةَ﴾، خویندراویشە تەوہ: (كَلَّا بَلْ يُحِبُّونَ الْعَاجِلَةَ)، ئەگەر (تُحِبُّونَ) بێ، واتە: پووی دواندن لەبێپروایانە بەشیوەی دوینراو، بەلام ئەگەر (يُحِبُّونَ) بێ، مەبەست هەر بێپروایان و بەشیوەی نادیار قسەیان لەبارە کراوہ. (العاجلة) ش سێفەتی وەسفکراویکی قرتینراوہ: واتە: (الحياة العاجلة)، ﴿كَلَّا بَلْ تُحِبُّونَ الْعَاجِلَةَ﴾، واتە: ژيانى زوو تێپەری دنیاو بەپەلەتان خۆشەدەوی.

(۲) - ﴿وَتَذَرُونَ الْآخِرَةَ﴾، مەنزلگای کۆتاییش وێڵ دەکەن، خویندراویشە تەوہ (يَذَرُونَ)، (تَذَرُونَ) واتە: ژيانى مەنزلگای کۆتایی وێڵ دەکەن، ئەگەر (يَذَرُونَ) بێ واتە: ئەوان، مەنزلگای کۆتایی وێڵ دەکەن و پشتگوێ دەخەن، (الآخرة) ش دیسان سێفەتی وەسفکراویکی قرتینراوہ، واتە: (الحياة الآخرة) یان (المرحلة الآخرة، المنزل الآخرة)، قوناغی دواى، پێگەى کۆتایی وێڵ دەکەن.

شایانی باسە: لێرەدا وەك زانایان گوتووینانە: ئەوہی سەرزەنشتکردنەکەى پێوہ پەيوەستە، بریتىە لە خۆشویستنى دنیاو، وێڵکردنى پۆژى دواى، ئەگەرنا کۆکردنەوہی هەردووکیان، بەشیوەیەکی هاوسەنگ، نەك هەر سەرزەنشتکراو نیەو، مەرووفى لەسەر سەرزەنشت ناکرێ و پەخنەى لێناگیرى، بەلکو شتیکی وێستراو پێویستیشە، وەك خوا ﷻ لە سوورەتی (البقرة) دا، مەدحى کۆمەلێك لە بەندە چاکەکانى خۆى دەکات و دەفه رموی: ﴿وَمِنْهُمْ مَّنْ يَقُولُ رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ﴾ ﴿٢٠١﴾ **أُولَئِكَ لَهُمْ نَصِيبٌ مِّمَّا كَسَبُوا وَاللَّهُ سَرِيعُ الْحِسَابِ** ﴿٢٠٢﴾، هەر وەها لە مەرووفەکان هەن، کەسانێک دەلێن: پەر وەردگارمان! لە دنیا دا چاکەمان پێ بدەو، لە پۆژى دوايشدا چاکەمان پێ بدەو، لە ئازارى ئاگر بمانپاریزە، [دواى دەفه رموی:] ئا ئەوانە پشک و بەشیان هەیه، لەوہدا کە بەدەستیان هیناوەو، خواش لێرسینەوہی خیرایە.

هەر وەها لە سوورەتی (القصص) دا، کە (بنو إسرائيل) ئامۆژگاری قاروون دەکەن، قاروونیش هەر لە گەلى مووسا ﷺ بوو و، لێیان گەلگەراوہ تەوہ

و سته می لیکردوون: ﴿إِنَّ قُرُونًا كَانَتْ مِنْ قَوْمِ مُوسَى فَبَغَىٰ عَلَيْهِمْ﴾ (۷۶)، لیان
 هه لگه پراوه ته وه به هوئی سهروهت و سامانی چه پامه وه، که وه سه ریه کی ناوه له
 په نای حوکم پانیتی، خو سه پینانه ی فیرعه ون دا، وه ک هه موو ئه وه ده ول مه ندانه ی
 به دریژی میژوو و، ئیستاش له واقعی ئیستاماندا، وه ک گه نه وه قرونوو،
 زینده وه ره مشه خو ره کان له سه ر خوینی خه لکی دیکه ده ژین و، له په نای
 ده سه لاتدارانی خو سه پین و ده سه لات و هه موو شت بو خو قور خکه ردا، له گه لیان
 ده بنه شه ریکه دزو سهروهت و سامانی چه پام وه سه ریه ک ده نین، قاروونیش
 یه کیك بووه له وانه، نه گه رنا له نه سلدا قاروون له گه لی مووسا عليه السلام بووه
 و، له وه چه ی ئیسرا ئیل بووه، به لام لیان هه لگه پراوه ته وه: ﴿إِذْ قَالَ لَهُ قَوْمُهُ لَا
 تَفْرَحْ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْفَرِحِينَ﴾ (۷۶) وَابْتَغِ فِيمَا آتَاكَ اللَّهُ الدَّارَ الْآخِرَةَ وَلَا تَنْسَ
 نَصِيبَكَ مِنَ الدُّنْيَا وَأَحْسِنْ كَمَا أَحْسَنَ اللَّهُ إِلَيْكَ وَلَا تَبْغِ الْفُسَادَ فِي الْأَرْضِ إِنَّ اللَّهَ
 لَا يُحِبُّ الْمُفْسِدِينَ﴾ (۷۷) البقرة، کاتیک خه لکه که ی پینان گوت: زور دلخوش مه به،
 تیمه په رینه له دلخوشیدا (به ژیا نی دنیا)، چونکه خوا زور دلخوشانی به ژیا نی
 دنیاو، خوشناوین و، له وه شدا که خوا پیدای مه نزلگای کو تای داوا بکه، واته:
 سهروهت و سامانه که ت بکه به ئامرازیك و هوکاریك بو وه ده سه ته پینانی ژیا نی هه تا
 هه تای له روژی دوا ییدا، ئه ویش به هوئی نه وه وه که سهروهت و سامانه که ت له
 پیناوی خوا دا، به خه لکی موسته حق و شایسته ببه خشی، خزمه تی خه لکی پی
 بکه ی، دوا یی پی ده لین: ﴿وَلَا تَبْغِ الْفُسَادَ فِي الْأَرْضِ﴾ (۷۷) البقرة، به هوئی مال
 و سامانه که ته وه خراپه و تیکدان له زه ویدا داوا مه که، ﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُفْسِدِينَ﴾
 (۷۷) البقرة، بیگومان خوا تیکده رانی خوشناوین.

که واته: پشت له دنیا کردن شتیکی په سند نیه، به لام لیره دا که خوا
 ده فهرمو ی: ﴿كَلَّا بَلْ تُحِبُّونَ الْعَاجِلَةَ﴾ (۲۰) وَتَذَرُونَ الْآخِرَةَ﴾ (۲۱)، نه وه نه گه ر هه ردوویان
 بن: خوشویستی دنیا و ویلکردنی روژی دوا یی نه گه رنا ئینسان نه گه ر ژیا نی
 دنیا ی خوشبو ی، به لام له سه ر حیسابی روژی دوا یی نه بی، خراپ نیه، به لکو

خوای په روه ردگار مه دحی ټهو به ندانه ده کات، داوا له خوا ده کهن، چاکه ی دنیا شیان پټی ببه خشې و، هی پوژي دوايش، چاکه ی دنیا بیگومان هه موو شتیکی چاک و سوود به خش له دنیا دا ده گریته وه؛ له سه روه ت و سامانی حه لال، مال و مندالی باش، جیگه و پیگه ی چاک، بهرگ و پوښاک، له خواردن و خواردنه وه ی به سوود، هه موو ټهو نیعمه تانه ی ژیا نی دنیا ی مروڅ پیویستی پیانه، هه روه ک شته مه عنه و یی کانی ش ده گریته وه؛ ئیمان و ته قوا و تاعه ت و چاکه و په وشتی به رزو جوان و... هتد.

۳- ﴿وَجُوهٌ يُّؤْمِنُ تَاضِرَةٌ﴾، له و پوژده دا پروانیک هه ن، واته: که سانیک هه ن پرووه کانیان گه ش و خوشن.

ده لئ: (تَنكِيرٌ وَجُوهٌ لِلتَّنْوِيعِ وَالتَّقْسِيمِ) لیره دا که (وَجُوهٌ) به (نَكِرَةٌ) هاتوه، واته: نه ناسراو و نه زانراو، ټه مه بو جوړاو جوړکردن و دوا یی دابه ش کردنه، چونکه ده فهرمو ی: ﴿وَجُوهٌ يُّؤْمِنُ بِأَسْرَةٍ﴾، هه روه ها پروانیک له و پوژده دا گرژ و مون و تلخن.

۴- ﴿إِلَىٰ رَبِّهَا نَاظِرَةٌ﴾، سه رنجی په روه ردگاریان ده ده ن، (النَّظَرُ: حُسْنُ الْوَجْهِ مِنْ أَثَرِ النِّعْمَةِ، وَفِعْلُهُ كَكَرَّمَ وَفَرِحَ وَنَصَرَ، وَكُنِّي بِنَفْرَةِ الْوَجْهِ عَنْ فَرَحٍ أَصْحَابِهَا وَنَعِيمِهِمْ)، (نَضْرَةٌ: بریتیه له پرووی گه ش و جوان، له ټه نجامی نازو نیعمه تدا، کرداری رابردووی (نَضْرَةٌ) به سی جوړ هاتوه:

۱- (نَضْرٌ: كَظْمٌ)

۲- (نَضْرٌ: فَرِحَ)

۳- (نَضْرٌ: نَصَرَ)

مه به ست له (نَضْرَةِ الْوَجْهِ) پرووی گه ش و جوان، دلخوښی خاوه نی ټهو پرووانه یه، مروڅ که دلی خوښ بوو، پرووشی گه ش و جوان و دره وشاوه ده بی، که ده فهرمو ی: ﴿إِلَىٰ رَبِّهَا نَاظِرَةٌ﴾، واته: ټهو په وانه ته ماشای په روه ردگاریان ده کهن ټهو پرووانه، که ټه مه دوا یی زیاتر قسه ی له سه ر ده کهن.

(۵) - ﴿وَجُوهٌ يَوْمَئِذٍ بَاسِرَةٌ﴾، ھەروەھا پروانیک ھەن لەو پۆژەدا، گرژو مۆن و تاریک و تلخن، بۆچی؟

(۶) - ﴿تَظُنُّ أَنْ يُفْعَلَ بِهَا فَاقِرَةٌ﴾، دَلنیان کە (بەلایەکی) کەمەر شکینیان لەگەڵدا بکری. (تَظُنُّ) لیڤەدا بە مانای (تَسْتَيَقِنُ، تَعْلَمُ) دَلنیاییە، ئەو پروانە دَلنیان و دەزانن، ﴿أَنْ يُفْعَلَ بِهَا فَاقِرَةٌ﴾، کە بەلایەکی کەمەرشکین و پشت شکینیان بەسەر بێ و، ئازارو ئەشکەنجەیهکی پشت شکین بدرێن، (فَاقِرَةٌ) کە بە (فَوَاقِر) کۆدەکرێتەو، یانی: پشتشکین، برگە شکین.

کە دەفەرموی: (تَظُنُّ) زۆربەیی ھەر زۆری زانایان، (تَظُنُّ) یان لیڤەدا بە مانای (تَسْتَيَقِنُ، تَعْلَمُ) دَلنیان دەزانن، لیڤەداوئەو، یانی: دَلنیان شتیکیان لەگەڵدا دەکری پشت شکینە، کە مەبەست پێی ئازاردان و ئەشکەنجەدرانە لە دۆزەخدا.

(المعجم الوسيط)^(۱) ئاوا باسی (فَاقِرَةٌ) دەکات: (الْفَاقِرَةُ: الدَّاهِيَةُ وَالْجَمْعُ فَوَاقِرُ، وَالْفَقَارَةُ وَاحِدَةٌ مِنْ عِظَامِ السِّلْسِلَةِ الْعَظْمِيَّةِ الظُّهْرِيَّةِ مُمْتَدَّةٍ مِنَ الرَّأْسِ إِلَى الْعُصْعُصِ، وَعِدَّتُهَا فِي الْإِنْسَانِ ثَلَاثٌ وَثَلَاثُونَ فَقَارَةً: سَبْعٌ فِي الْعُنُقِ، وَاثْنَتَا عَشْرَةَ فِي الظُّهْرِ بَيْنَ الْأَضْلَاعِ، وَخَمْسٌ فِي الْبَطْنِ، وَخَمْسٌ فِي الْعَجْزِ، وَأَرْبَعٌ فِي الْعُصْعُصِ، وَالْجَمْعُ: ثَلَاثٌ وَثَلَاثُونَ فَقَارَةً)، دەلی: (فَاقِرَةٌ) بەلایەکە، بەلایەکی مەزن، بە (فَوَاقِر) کۆ دەکرێتەو، واتە: بەلایەکان، ئازارە کەمەر شکینەکان، واتە: دەترسی بەلایەکی کەمەرشکینی بەسەر بێ، (فَاقِرَةٌ) لە (فَقَارَةٌ) ھو ھاتو، کە یەکیکە لە ئیسکەکانی زنجیرە ئیسکی پشت، کە لە سەرھو ھاو کۆکلینجە درێژ دەبێتەو، لە مروڤدا ژمارەیی ئەو ئیسکانە، (بە کوردیی بربرەیان پێ دەلین)، سی و سی، دانەن: ھەوتیان لە گەردندا، (ملی ئینسان، ئنجا ئەو کەسە چ ملی درێژ بێ و، چ کورت بێ، ھەمووی ھەوت برگەیی تێدایە)، دوازدەیان لە پشتدان لە ئیوان پەراسووھەکان دا، پینج برگەشیان دەکەونە ئاقاری سە، [لە خوار پەراسووھەکانو، ناوچەیی سە] پینجیشیان دەکەونە لای، کلۆم (لەگەن)، چواریشیان دەکەونە کلینجە، سەرچەمیان دەکەنە سی و سی.

کورتە باسیک:

بینینی بروداران بو خوی بهرز وبی وینه له بههشت دا

خوی عز وجل فەرموو یەتی: ﴿وَجُوهٌ يُّوْمِلُ نَاضِرَةٌ ۖ إِلَىٰ رَبِّهَا نَاظِرَةٌ ﴿٢٢﴾﴾، [واتە: کە سائیک لەو پۆژەدا پرویان گەش و خوشە] تەماشای پەرورەدگاریان دەکەن، دەروانە پەرورەدگاریان، شایانی باسە ئیمە لە تەفسیری سوورەتی (الأنعام)، لە کاتی تەفسیرکردنی ئایەتی ژمارە (۳): ﴿لَا تُدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ وَهُوَ يُدْرِكُ الْأَبْصَارَ وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ ﴿١٠٣﴾﴾، کورتە باسیکمان لە بارەی بینینی خواوە، لە دنیاو دواپۆژدا کردووە، کە دواتر کراوە بە نامیلکەیه کیش، لەویدا ئەوێ بە پێویستمان زانیوە لەو بارەووە باسمان کردووە، هەر وەها لە تەفسیری سوورەتی (یونس) ییش لە کاتی تەفسیرکردنی ئایەتی ژمارە (۲۶) دا: ﴿لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا الْحُسْنَىٰ وَزِيَادَةٌ وَلَا يَرْهَقُ وُجُوهَهُمْ قَتَرٌ وَلَا ذِلَّةٌ ۚ أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ ۖ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٢٦﴾﴾، لەویش دیسان لە بارەی بینینی خوی بهرزو بی وینەو، کورتە باسیکمان کردووە، قسە ی کۆتایی خۆمان لەو بارەووە کردووە، بۆیە لێرە بە پێویستی نازانین جارێکی دیکە لەو بارەووە بدوینەو.

بەلام ئەوێ نە دەلێن: کە هەندیک لە زانایان، کە زیاتر سەر بە قوتابخانەی موعتەزیلەن، رایان وایە کە خوا ﷻ لە پۆژی دواییشدا نابینێ، برودارانیش لە بههشتدا نابینن و، ئەم ئایەتەو ئایەتەکانی دیکەو فەرمايشته کانی پێخەمبەری خوا ﷻ، بە جوړیک تەئویل و مانا دەکەن، کە ئەوێ نەگەیهنن ئەهلی ئیمان لە بههشتیشدا خوی بهرزو مەزن بە چاوی سەر دەبینن.

شیعەش کە لە راستیدا لە زۆر پروی فیکریههه، لە ژێر کاریگەری موعتەزیلە دان، ئەوانیش هەر رایان وایە، بۆیە لە تەفسیرە شیعیهه کاند، بە توانج و پلارەووە باسی زۆرینهی مسوڵمانان دەکەن، کە بە ئەهلی سوننەو جەماعەت ناوژەد

کراون، که ئەوێش ناویکی میژوییه، ئەگەرنا لە قورئان و سوننەت و زۆرینە ی مسوڵمانان هەر بە مسوڵمانان ناوزەد کراون و ناسیژاون وەک لە بەرگی دوووەمی مەوسووعە ی: (بیرکردنەوێ ئیسلامی لە نێوان وەحیی و واقع دا)، بە تەفصیل لەو بارەوێ قسەم کردو، شیعەش پێیان وایە خوا ﷻ لە بەهەشتیشدا نابینرێ، بەلام ئیمە دەلێن: یەکهەم: ئایەتەکان لەو بارەوێ زۆر پوونن،

بۆ وینە: ئەو ئایەتە ی دەفەرموی: ﴿وَجُودٌ يُؤْمِرُ نَاصِرَةٌ ٢٢﴾ إِلَى رَبِّهَا نَاطِرَةٌ ﴿٢٣﴾، لەو رۆژەدا پروانیەک هەن گەش و خوێش، سەرنجی پەرورەدگاریان دەدەن، بۆ پەرورەدگاریان دەپروان. ئەمەش دەقیکی پوون و راشکاوه لەو بارەوێ هیچ مشت و مێر هەلناگری.

دووهم: فەرمايشته کانی پێغەمبەریش ﷺ، که ئیمە دوایی ئاماژە بە هەندیکیان دەکەین، لەو بارەوێ کهەم ئین و زۆر بە پروونی ئەوێ دەگەیهەنن و، لەو دوو کورتە باسەدا که لە سوورەتی (الأنعام) و سوورەتی (یونس) دا هیناومن، لەو بارەوێ فەرمايشته کانیشم هیناون، دوایش بۆ زیاتر جەختکردنەو، سەرنجی چوار لەو فەرمايشتانه دووبارە دەدەینەو، بەلام پێویستە لێرەدا لە شتێک وریا بین، که من پێم وایە ئەوێ دەبێتە کلیلی کردنەوێ ئەو ئیشکالە ی نێوان ئەوانە ی نکوولی دەکەن لەوێ خوا لە بەهەشتیشدا ببینرێ، وەک چۆن لە دنیا دا نابینرێ و ئەوانە ی دەلێن: خوا لە بەهەشتدا دەبینرێ، ئەویش ئەوێه: که هیچ گومانێ تێدانیە ئەگەر ئیمە ی مرووف، ئیستا چۆنین، لە قیامەت و رۆژی دوایشدا هەر واین، بە دنیایی وەک چۆن لێرە تەهەممولی بینینی خوای پەرورەدگار ناکهین، وەک مووسا علیہ السلام خۆی رانه گرت بۆ دەرکهوتنی خوا، که لە سوورەتی (الأعراف) دا هاتو: ﴿وَلَمَّا جَاءَ مُوسَى لِمِيقَاتِنَا وَكَلَّمَهُ رَبُّهُ قَالَ رَبِّ أَرِنِي أَنْظُرْ إِلَيْكَ قَالَ لَنْ تَرَنِي وَلَكِنْ أَنْظُرْ إِلَى الْجَبَلِ فَإِنِ اسْتَقَرَّ مَكَانَهُ فَسَوْفَ تَرَنِي فَلَمَّا تَجَلَّى رَبُّهُ لِلْجَبَلِ جَعَلَهُ دَكًّا وَخَرَّ مُوسَى صَعِقًا فَلَمَّا أَفَاقَ قَالَ سُبْحَنَكَ بُتْ

إِلَيْكَ وَأَنَا أَوَّلُ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٤٣﴾، که ئیمه لهو کورته باسانه دا که ئاماژەمان پێدان، به تایبەتی له کورته باسی سوورەتی (الأنعام) دا، به تهفصیل قسه مان له سەر ئه و ئایه ته موباره که کردوه، له کاتی تهفسیرکردنی سوورەتی (الأعراف) یشدا دووباره قسه مان لیکردۆتهوه، که دهقی واتایه که ی ئاویه:

کاتیک موسا عليه السلام هات بو ژوانگه ی ئیمه و پهروهردگاری دواندی، گوتی پهروهردگارم خۆتم پێشان بده با ته ماشات بکه، فهرمووی ههرگیز ناتوانی بمینی، به لام ته ماشای چیا به که بکه، ئنجا ئه گهر خۆی راگرت تۆش ده توانی بمینی، کاتیک پهروهردگاری بو چیا به که ده رکهوت، سووتاندی وردو خاشی کرد، مووساش بپهوش کهوت، کاتیک هاته وه هوش خۆی گوتی: پهروهردگارم! بو لای تۆ گه پامه وه و من یه که مینی پروادارانم، (واته: یه که مینی پروادارانم که تۆ به چاوی سهر له دنیا دا نابیری).

ئنجا ئه گهر مرووف ئیستا چۆنه له رۆژی دوايشدا ههر وایی، ههر به و پیکهاته جهستییه وه بئ، که ئیستا ئیمه نه ک ههر ته هه ممولی بینینی خوای پهروهردگار ناکه ی، وه ک موسا عليه السلام نه یکردوه، به لکو ته هه ممولی بینینی هه ندیک له جوړه کانی تیشک ناکه ی، هه ندیک جوړه تیشک هه یه، ئه گهر مرووف ته ماشای بکات کویری ده کات، ههروه ها هیچ که س ناتوانی خوله کیک یان چهند خوله کیک له خوړه وه پامینی، له کاتیکدا که خوړ په رده ی له بهر نیه و ته م و مژ نیه، که واته: هه ندیک له دروستکراوه کانیش ئیمه به م پیکهاته ی جهسته ییه ی ئیستامان ناتوانین چاک بیانینین و، خو مان را بگرین بو تیشک و ره ونه ق و شه به قیان، چ جای خوا عليه السلام، هه لبه ته خوا (لَئِْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ) هیچ شتیک وه ک خوا نیه، به لام ئیمه له رۆژی دوایدا به جوړیکی دیکه دروست ده کرینه وه، وه ک خوای کار به جی له سوورەتی (الواقعة) دا که پێشتر قسه مان لیکرد، فهرموویه تی: ﴿وَنُنشِئُكُمْ فِي مَا لَا تَعْلَمُونَ﴾ ﴿٦١﴾، به جوړیک دروستتان ده که یه وه که نایزان.

كەواتە: ئىمە بە جۆرىكى دىكە دروست دەكرېنەو، ۋ، ئەم جۆرە دروستكرانەو، ۋەيە دىكە تەھەممولى ئەو دەكات، كە خۋاى بى وئە بىنى، ئنجا ئەوانەى گوتوويانە: خۋاى پەرۋەردگار مەرۋف ناتوانى بىنى بە چاۋى سەر، ئەگەر ھەر ۋەك ئىستا بىن راستە، ئەوانەش كە گوتوويانە: مەرۋف دەتوانى خوا بىنى، دەبى بگوترى: لە ھالەكدا خوا ﷺ مەرۋف بە جۆرىكى دىكە دروست دەكاتەو كە خۋى فەرموۋىەتى، لەگەل ژيانى بەردەوام و بى كۆتايى بەھەشتا بگونجى، لەو كاتەدا مەرۋف بەو پىكھاتە جەستەي و پروحيەو تازەيەو، كە خۋاى پەرۋەردگار لە بەھەشتا ۋە ژيانىكى ھەمىشەي دەيخولقېنى، دەتوانى تەھەممولى بىنى خوا ﷺ بكات.

ئىساش با چۈار فەرمايشتى پىغەمبەرى خوا ﷺ لە بارەى بىنى خۋاى پەرۋەردگارەو، لە لايەن پروادارانەو لە بەھەشتا بھەمەرۋو:

فەرموۋەدى يەكەم: {عَنْ أَبِي بَكْرٍ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ قَيْسٍ عَنْ أَبِيهِ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: جَنَّتَانِ مِنْ فَضَّةٍ أَيْتُهُمَا وَمَا فِيهِمَا، وَجَنَّتَانِ مِنْ ذَهَبٍ أَيْتُهُمَا وَمَا فِيهِمَا، وَمَا بَيْنَ الْقَوْمِ وَبَيْنَ أَنْ يَنْظُرُوا إِلَى رَبِّهِمْ عَزَّ وَجَلَّ إِلَّا رِذَاءُ الْكِبَرِيَاءِ عَلَى وَجْهِهِ فِي جَنَّةٍ عَذْنٍ} (أخرجه البخاري: ٤٨٧٨، في كتاب التفسير باب ومن دونهما جنتان، مسلم: ١٨٠، في كتاب الإيمان باب إثبات الرؤية في الآخرة ربهم، والنسائي في الكبرى: ٧٧٦٥ و ابن ماجه: ١٨٦ في المقدمة باب في ما أنكره الجهمية، وأحمد: ج ٤، ص: ٤٢٢ في مسند، ابن حبان: ٧٣٨٦ و أبو يعلى: ٧٣٣١، والطيالسي: ٥٢٩)، واتە: پىغەمبەر ﷺ فەرموۋىەتى: دوو باخ لە زيون قاپ و قاچاغەكەيان و ھەرچى تتياندا ھەيەو، دوو باخ قاپ و قاچاغ و ھەرچى تتياندا ھەيە لە زېرن و، لە نيوان خەلكەكە، [واتە: ئەوانەى لەو باخانەدا] و، ئەو كە تەماشاي پەرۋەردگاريان (جل وعز) بكن، تەنيا پۆشاكى مەزنايەتى خۋاى پەرۋەردگارە لەسەر پرووى لە بەھەشتى عەدن دا.

فەرموۋەدى دووهم: {عَنْ جَرِيرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: كُنَّا عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ جُلُوسًا، فَتَنَظَّرَ إِلَى الْقَمَرِ لَيْلَةَ الْبَدْرِ فَقَالَ: إِنَّكُمْ سَتَرُونَ

رَبِّكُمْ عَيَانًا، كَمَا تَرَوْنَ هَذَا الْقَمَرَ، لَا تَضَامُونَ فِي رُؤْيَيْهِ، فَإِنْ اسْتَطَعْتُمْ إِلَّا تَغْلَبُوا عَلَى صَلَاةٍ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَقَبْلَ غُرُوبِهَا فَافْعَلُوا، ثُمَّ قَرَأَ: ﴿وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَقَبْلَ الْغُرُوبِ﴾ ﴿٣٩﴾ ق { (أخرجه البخاري: ۵۵۴، مسلم: ۶۳۳، أبو داود: ۴۷۲۹، والترمذي: ۲۵۵۱، والنسائي في الكبرى: ۷۷۶۱، ابن ماجه: ۱۷۷ و ابن حبان: ۷۴۴۲ و ۷۴۴۳ و ۷۴۴۴، والحميدي: ۷۹۹)، واته: جهريرى كورى عه بدوللا (خوا لى رازى بن)، ده لى له خزمهت پيغهمبهري خوا ﷺ دانىشتبووين، له شهوى به دردا [شهوى چوارده و پازدهدا] ته ماشاي مانگى كرد فهرمووى: تيوه پهروه ردگارتان به ناشكرا ده بينن، وهك چوون ئهم مانگه ده بينن، تووشى زيان نابن، به هووى بينينه وه، [ياخود تووشى نوقسانى نابن]، ئنجا نه گهر توانيتان پيش خوهره لاتن و پيش خوړناوا بوون نويژ بكن، بپكن. [واته: ئه وه ده بيته زهمينه خوښكهر بو ئه وهى بچنه به هه شت]، دوايى ئه و ئايه تهى خوينده وه: ﴿وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَقَبْلَ الْغُرُوبِ﴾ ﴿٣٩﴾ ق، به ستايش كردنه وه پهروه ردگارت به پاك بگره، پيش خوهره لاتن و پيش خوړناوا بوون.

فهرموودهى سيهم: {عَنْ أَبِي رَزِينٍ الْعَقِيلِيِّ قَالَ: قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ! أَكُنَّا يَرَى رَبَّهُ؟ قَالَ ابْنُ مُعَاذٍ: مُخْلِيًا بِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ؟ قَالَ: نَعَمْ يَا أَبَا رَزِينٍ، قَالَ: وَمَا آيَةُ ذَلِكَ فِي خَلْقِهِ؟ قَالَ: يَا أَبَا رَزِينٍ أَلَيْسَ كُنْكُمْ يَرَى الْقَمَرَ، قَالَ ابْنُ مُعَاذٍ: لَيْلَةَ الْبَدْرِ مُخْلِيًا بِهِ. قُلْنَا: بَلَى. قَالَ: فَاللَّهُ أَعْظَمُ، قَالَ ابْنُ مُعَاذٍ قَالَ: فَإِنَّمَا هُوَ خَلْقٌ مِنْ خَلْقِ اللَّهِ يَعْنِي الْقَمَرَ، فَاللَّهُ أَجَلٌ وَأَعْظَمُ}، (أخرجه أحمد: ۱۶۲۳۱، وأبو داود: ۴۷۳۱، وابن ماجه: ۱۸۰، والحاكم: ۸۶۸۲، وقال: صحيح الإسناد، والطيالسي: ۱۰۹۴، وعبد الله بن أحمد في السنة: ۴۵۱).

ته بوو په زينى عوقه لى ده لى: گوتم ئه ي پيغهمبهري خوا ﷺ ئايا ههر كاميكمان پهروه ردگارى ده بينى، {(ابن معاذ) كه يه كيكه له راوييه كان، ته وند هشى لى زياد كرده گوتوويه تى: له پوژى قيامه تدا به ته نيا خوا ده بينى به تايهت، پيغهمبهري خوا ﷺ فهرمووى: به لى ئه ي ته با په زين، ته بوو په زين

گوتی: ئنجا نیشانهی ئەو چیه لە دروستکراوەکانی خوادا، [بەلگە چیه که ئیمە دەتوانین خوا بینین]، پیغمبەر ﷺ فەرمووی: ئەی ئەبا رەزین ئایا هەمووتان مانگ نابینن؟ { (ابْنُ مُعَاذٍ) } که یەکیکە لە راوییهکان ئەوەندەشی بۆ زیاد کردووە گوتووێتی: لە شەوی چوار دەو پازدەدا بە تایبەت هەر کامیکتان بە تایبەت مانگ نابینن؟ [گومان: بێ، فەرمووی: خوا مەزنتەرە لەو، (ابْنُ مُعَاذٍ) دەلی: فەرمووی: مانگ دروستکراویکە لە دروستکراوەکانی خوا، خوا مەزنتەرە بەرزترە.

فەرموودە ی چوارەم: { عَنْ صُهَيْبٍ قَالَ: فَيُكْشَفُ الْحِجَابُ فَيَنْظُرُونَ إِلَيْهِ، قَوْلَهُ مَا أَعْطَاهُمُ اللَّهُ شَيْئًا أَحَبَّ إِلَيْهِمْ مِنَ النَّظَرِ، وَلَا أَقَرَّ لِعَيْنِهِمْ }، (أَخْرَجَهُ مُسْلِمٌ: ۱۸۱، وَالتِّرْمِذِيُّ: ۲۵۵۲، ۳۱۰۵، وَالنَّسَائِيُّ فِي الْكَبَرِيِّ: ۷۷۶۶، وَابْنُ مَاجَه: ۱۸۷، وَابْنُ حَبَانَ: ۷۴۴۱)، واتە: صوھەیبی رۆمی (خوا لێی رازی بێ) لە درێژە ی فەرمایشتی کدا دەلی: پیغمبەر ﷺ فەرمووی: پەردە لا دەدری برۆاداران تەماشای دەکەن، تەماشای خوای پەرۆردگار دەکەن، سویند بە خوا، خوا هیچ شتیکی پێ نەداون لە لایان خۆشەویستەر بێ و، بۆ ئەوان زیاتر جێی شادمانیی و دلخۆشیی بێ لە تەماشاکردن و بینینی خوا ﷻ.

ئەمە ئەم چوار فەرموودەیە هەر کامیکیان چ جایی هەر چواریان پێکەو، که فەرموودە ی دیکەش لەو بارەو هەن و، پێشتر هیئاومانن هەموویان بەلگەن لەسەر ئەو که برۆاداران لە بەهەشتدا خوا ﷻ دەبینن، بەلام بەو شیۆە یە بۆ خوا شایستە یە، نەک بەو شیۆە یە ی ئیستا، که هەموو ئەوانە ی نکوولییان کردووە لەو ی خوا لە بەهەشتدا ببینن، پێیان وابوو وەک چۆن ئیستا ئیمە لە دنیا دا، بەو هەستەو ەرانە مان شت دەبینن، لەویش بەو شیۆە یە و لەو کات و شوینە دا که لەسەر زەوی بۆمان رەخسێراو، هەروا دەبی، بەلام نەخیر لە بەهەشتدا هەموو شتەکان جیا دەبن؛ کات جیا دەبی، شوین جیا دەبی و پێکەاتە ی ئیمەش جیا دەبی.

مه سه له ی پینجه م:

باسی که وتنه حاله تی گیانه لای بابای بی پروا، هه و لدان بو چاره سه ری بی
هو و ده و دلنیا بوونی له مائناوایی له ژیا نی دنیا و، لاق لیك ئالانی و به ره و لای
په ره و ردگاری به ڕیکرانی:

خوا ده فهرمو ی: ﴿كَلَّا إِذَا بَلَغَتِ التَّرَاقِيَ ﴿٣٦﴾ وَقِيلَ مَنْ رَاقٍ ﴿٣٧﴾ وَظَنَّ أَنَّهُ الْفِرَاقُ ﴿٣٨﴾ وَالنَّفْيَ
السَّاقِ بِالْسَّاقِ ﴿٣٩﴾ إِلَىٰ رَبِّكَ يَوْمَئِذٍ الْمَسَاقُ ﴿٤٠﴾﴾

شیکردنه وه ی ئەم ئایه تانه، له چوار بڕگه دا:

(١) - ﴿كَلَّا إِذَا بَلَغَتِ التَّرَاقِيَ﴾، نه خیر هه ركات (رووح) گه یشته چۆله مه كان (كَلَّا) وشه یه كه
بو به ره په رچدانه وه، هه لوه شان هه وه، واته: وازی ن یا خود: وانیه وهك ئیوه ده لێن، ﴿إِذَا
بَلَغَتِ التَّرَاقِيَ﴾، کاتیك گه یشته چۆله مه كان (التَّرَقُّوَة) دوو ئیسكن له ملاولای سینه و
قورقوراگه به نیا ویندا ده روا، هه موو مرو فیک دوو ته رقه و ی هه ن، پیشتیش گوتمان
بویه لی ره خوا ﷻ به کو هینا و نی، چونكه هینا نیان به شیوه ی (مُتَنَّى) قورسه، (كَلَّا إِذَا
بَلَغَتِ التَّرَقُّوَتَانِ)، هه ر کاتیك روح گه یشته هه ردوو چه له مه كان، لی ره دا دیاره راناوی (ت)
ی (بَلَغَتِ) بو شتیکی مین هه ی مه جازییه، پیشتی باس نه کراوه پیشتی، به لام به سیاق و به
سه لیه ده زانی ن که مه به ست پی رووحه، چونكه باب ته که باسی گیانه لای رووح کیشانه،
که واته: رانا وه که بو رووح ده چیت هه وه، هه ره وه كه له سوو ره تی (الواقعة) شدا خوا ﷻ بی
ئه وه ی پیشتی باسی نه فس یا ن رووح بکات، رانا وه که بو لا گیرا وه ته وه که ده فهرمو ی:
﴿فَلَوْلَا إِذَا بَلَغَتِ الْحُلُقُومَ ﴿٨٢﴾﴾، ده بو وایه کاتیك گه یشته قورقوراگه، لی ره ده فهرمو ی:
﴿بَلَغَتِ التَّرَاقِيَ﴾، له و ی ده فهرمو ی: ﴿الْحُلُقُومَ﴾، دیاره ئه و ئیسکه ی چه له مه ش ده وری
قورگ (حُلُقُوم) ده ده ن.

(٢) - ﴿وَقِيلَ مَنْ رَاقٍ﴾، گو ترا کی چاره سه ر ده کات؟ واته: (مَنْ مُعَالِجٌ لَهُ)، کی چاره سه ری
ده کات؟ ئیمه پیشتی ته فسیر کردنه خیرایه که ته وا و ده که ی ن، دوا یی دین ه سه ر ورده کارییه کان.

(۳) - ﴿وَلَنْ أَتَّخِذَ الْفِرَاقَ﴾، گومانیشی برد که جیابوونەوہیە، واتە: جیابوونەوہی پرووچی لە جەستەیی و بەجێهێشتنی ئەوہ بۆ دنیا، یاخود یەقینی وا بوو، (ظَنُّ) لێرەدا بە مانای گومان دەگونجی تەفسیر بکری و، دەشگونجی بە مانای دَلْیابوون و زانیاریش تەفسیر بکری، هەردوو واتاکە دەگونجین، ئەگەر بگوتری: مەبەست لە (ظَنُّ) لێرەدا یەقینە، واتە: لەو کاتەدا مەرووف کە دەکەوێتە حاڵی خوێ، لەوہ دَلْیا دەبی کە تازە کۆتاییەتی، بەلام ئەگەر مەبەست لە (ظَنُّ) گومان بی، ئەوہ پیش ئەوہیە دَلْیابی کە دەمری، چونکە حاڵەتی گیانکێشان و کەوتنە گیانەلا یە ک شت نیە بە یە ک چرکە، بەلکو هی و هەیه چەند پۆژێک بە رووح کێشانەوہ دەبی و، هی و هەیه چەند سەعاتێک پێوہی دەبی، ئنجا لە سەعاتەکانی یە کەمدا لە کاتەکانی یە کەمدا گومانی هەیه، بەلام دواپی وردە وردە ئەم گومانە ی دەبی تە زانیاری، دواپی دەبی تە یەقین و دَلْیایی.

کە دەفەرموی: ﴿أَنَّهُ الْفِرَاقُ﴾، رانای (أَنَّهُ) رانای حاڵە (صَمِيرُ الشَّانِ أَي: الْأَمْرُ الْعَظِيمُ: فِرَاقُ الْحَيَاةِ)، واتە: کارە مەزنەکە و پروو داوہ کە ی لیتی دەفەرموی بریتیە لە جیابوونەوہ لە ژیا نی دنیا، بەجێهێشتنی دنیا.

(۴) - ﴿وَالْتَفَتِ السَّاقُ بِالسَّاقِ﴾، لاقیش لە لاق ئالا، لاق هەمووی (رَجُلٍ) ی پی دەلین، لە ئەژنۆ بەرەو لای خوار پی دەگوتری: لوولاق (ساق)، لە ئەژنۆ بەرەو سەر پی دەگوتری: ران (فَخِذْ)، بە هەمووشی دەگوتری: (رَجُلٍ)، بە خواریشی دەگوتری: (قَدَم) واتە: پی، کەواتە: ئنجا لێرەدا مەبەست پی لە ئەژنۆ بەرەو ژێر، کە بە کوردیی پی دەلین: لاق یان لوولاک، کاتیک لوولاک لە لوولاک ئالقا، (الزَمْخَرِي) ئاوی مانا لیک داوہ تەوہ دەلی: (وَالْتَفَتِ سَاقُهُ بِسَاقِهِ وَالتَوْتُ عَلَيْهَا عِنْدَ الْمَوْتِ) واتە: لاقی لە لاقی ئالقاوہ، وە پیکەوہ تیک باهەلدران، لە کاتی هەل لەرزینی مردندا، (عَلَزَ الرُّعْدَةُ تَأْخُذُ الْمَرِيضَ)، ئەو لەرزینە یە کە تووشی بابای نەخۆش دی، دەلەرزێ و دەهەژێ و دەکەوێتە حاڵەتی گیاندان.

(۵) - ﴿إِلَى رَبِّكَ يَوْمَئِذٍ الْمَسَاقُ﴾، لێخوردان، یاخود بردان، یاخود بەرپێکران لەو پۆژەدا بەرەو پەرەردگارتە، (الْمَسَاقُ: السُّوقُ)، (الْمَسَاقُ) لێرەدا چاوگی میمیە، واتە: بردان

یاخود به پیکران، یان لیخوردان، لهو پۆژەدا بەرهو لای پەرودەدگارتاتە، (أل) ی سەر (المساق) بۆ ناساندنە و جینسە، واتە: لیخوردان و بە پیکرانی هەموو مەرووفەکان بۆ لای پەرودەدگەر، هیچ کەس بە هیچ لایەکی دیکەدا ناچێ.

لە بارەى ﴿وَقِيلَ مَنْ رَاقٍ﴾، واتە: کى چارەسەر دەکات، کى نوشتە دەکات، کى دوعا دەکات؟ (الطبري) لە (أبو قلابة) هەو بە ژمارە: (۳۵۷۸۲) هیناویەتی: ﴿مَنْ رَاقٍ﴾، قَالَ هَلْ مِنْ طَبِيبٍ شَافٍ) ئایا هیچ پزیشکیکی چارەسەرکەر هەیە.

هەر هەوا لە (ابن زید) هەو بە ژمارە (۳۵۷۸۰)، هیناویەتی دەلی: (وَقَالَ أَهْلُهُ: مَنْ ذَا يَرْقِيهِ لِيَشْفِيَهُ مِمَّا قَدْ نَزَلَ بِهِ، وَطَلَبُوا لَهُ الْأَطْبَاءَ وَالْمَدَاوِينَ، فَلَمْ يُغْنُوا عَنْهُ مِنْ أَمْرِ اللَّهِ الَّذِي قَدْ نَزَلَ بِهِ شَيْئًا)، واتە: کى دوعای بۆ دەکات تاكو چارەسەری بکات لەو هەو دابەزیووەتە سەری، پزیشکان و چارەسەرکەرانیان بۆ خواستن، بەلام، لە بەرانبەر کاری خوادا کە دابەزیووەتە سەری هیچ سوودیان پێ نەگەیاند.

ئەمە واتایەکی: ﴿مَنْ رَاقٍ﴾، واتە: (مَنْ يَرْقِيهِ) کى دووعای بۆ دەکات، (مَنْ يُعَالِجُهُ) کى چارەسەری دەکات؟ (راق) لە (رقية) هەو هاتو، کە دوعایان خویندو، بۆ کەسیک لە رووی مەعنەوییەو، ئنجا دوایی بۆ هەموو جوهر چارەسەریک ئەو وشە بەکارهاتو.

هەندیکى دیکەش گوتووینە: ﴿مَنْ رَاقٍ﴾، واتە: (مَنْ يَصْعَدُ بِرُوحِهِ)، کى رووحەکی بەرز دەکاتەو؟ هەر (الطبري) بە ژمارە (۳۵۷۸۹) هیناویەتی دەلی: (قَالَتِ الْمَلَائِكَةُ مَنْ يَصْعَدُ بِهَا مَلَائِكَةُ الرَّحْمَةِ أَوْ مَلَائِكَةُ الْعَذَابِ؟)، کى رووحەکی بەرز دەکاتەو، فریشتەکانی بەزەیی یان فریشتەکانی سزاو ئازار؟

بە نسبەت وشەى (الترقي) یەو: (الترقي: جَمْعُ تَرْقُوةٍ وَهِيَ ثَغْرَةُ النَّحْرِ، وَلِكُلِّ إِنْسَانٍ تَرْقُوتَانِ عَنْ يَمِينِهِ وَعَنْ شِمَالِهِ، وَالْجَمْعُ لِقَصْدِ تَخْفِيفِ اللَّفْظِ مِثْلُ: ﴿فَقَدْ صَغَتْ قُلُوبُكُمَا﴾ التحريم، وَاللَّامُ فِي التَّرَاقِي مِثْلُ اللَّامِ فِي الْمَسَاقِ فَيَقَالُ: هِيَ عَوْضٌ عَنِ الْإِصَافَةِ).

(تَرَاقِي) كۆى (تَرْقُوة) يە كە بریتیە لە ئیسقانی سینگ، هەموو مرۆڤك دوو ئیسقانی سینگی هەن، بە کوردیی پێیان دەگوترى: چۆلەمە، لە لای راست و لای چەپی، بۆیەش گوتراوە: (تَرَاقِي) بۆ ئەوەی، بێژە کە لەسەر زمان سووک بى، وەك چۆن خوا ﷻ لە سوورەتى (التحریم) دا دەفەرموئ: ﴿فَقَدْ صَغَتْ قُلُوبُكُمَا﴾، لە جیاتى (قَلْبَاكُمَا)، دوو دلە کانتان، دەفەرموئ: (قُلُوبُكُمَا) دلە کانتان، چونکە ئەوە لەسەر زمان سووکترە، (أَل) ی سەر (تَرَاقِي) یش وەك (أَل) ی سەر (المساق) ئەمە (عَوُصَّ عَنِ الإِصَافَةِ)، بۆ ناساندنەو، قەرەبووی پالۆیدان دەکاتەو، لە جیاتى بفەرموئ: (إِذَا بَلَغْتَ تَرَاقِيَهُمْ)، فەرمووئەتى: ﴿إِذَا بَلَغْتَ التَّرَاقِي﴾، (أَل) هەكە بۆ ناساندنەو قەرەبووی پالۆیدراو (مُضَاف إِلَيْهِ) دەکاتەو.

راڤەزاندنی مەکتەبی ماموسنا عەلی بابیر

archive.org/details/@alibapir

AlBapir

Google Play App Store

له بۆره كۆمهڵه بیهێكەر له كەسەیان

سەن مەكەم ئیز موانع الوبائیل المدعنی

Alibapir/بابیر

AlBapir

کەسانی

راڤەزاندنی مەکتەبی ماموسنا عەلی بابیر

مه سه له ی شه شه م:

هۆکاره کانی مهینه تباریی بابای کافر: به پراست دانه نانی پیغه مبه ر ﷺ و نوێژ نه کردن و به درۆ دانان و، پشت هه لکردن و، به فیزو خۆبادانه وه، به ره و لای خیزان و کهس و کاری، بوون، سزای سه ختیش شایسته یه تی:

خوا ده فه رموی: ﴿فَلَا صَدَقَ وَلَا صَلَّى﴾ (۳۱) وَلَٰكِنْ كَذَّبَ وَتَوَلَّى ﴿۳۲﴾ ثُمَّ ذَهَبَ إِلَىٰ أَهْلِهِۦ يَتَمَطَّى ﴿۳۳﴾ أُولَٰئِكَ فَأُولَٰئِكَ فَأُولَٰئِكَ فَأُولَٰئِكَ ﴿۳۴﴾ ثُمَّ أُولَٰئِكَ فَأُولَٰئِكَ ﴿۳۵﴾

شیکردنه وه ی ئەم ئایه تانه، له پینچ برگه دا:

(۱) - ﴿فَلَا صَدَقَ وَلَا صَلَّى﴾، ئنجا به پراستی داناو نه نوێژی کرد. دوا ی ئه وه ی که خوا ﷺ باسی حاله تی دژوارو سه ختی گیانه لای بابای بی پروای کرد، ئنجا یه کێک له و بی پروایانه به نموونه وه رده گری، که بۆچی تووشی ئه و سزایه بووه و، بۆچی تووشی ئه و حاله ته ده بی، له کاتی رووح کیشران و دوا ییش تووشی نازاری سه خت ده بی هۆکاره کان ده خاته روو ده فه رموی: ﴿فَلَا صَدَقَ وَلَا صَلَّى﴾، ئەم (ف) ه: (تَفْرِيعٌ عَلَى: ﴿إِلَىٰ رَبِّكَ يَوْمَئِذٍ الْمَسَافُ﴾، أَي: فَارَقَ الْحَيَاةَ وَسَبَقَ إِلَىٰ لِقَاءِ اللَّهِ خَالِيًا مِّنَ الْعُدَّةِ لِذَلِكَ اللَّقَاءِ) واته: ژیا نی دنیا ی به جی هیشت و به ریکرا به ره و دیداری خوا، له حالێکدا هیچ شتێکی پی نیه له خۆ ئاماده کردن بۆ ئه و دیداره، ﴿فَلَا صَدَقَ وَلَا صَلَّى﴾، حال ی وا بووه که دنیا ی به جی هیشتوه، نه به پراستی زانیوه چی به پراستی نه زانیوه؟ خوا به رکاره که ی قرتاندوه، نه یفه رموه: (فَلَا صَدَقَ الْقُرْآنُ) یان (فَلَا صَدَقَ الرَّسُولُ) یان (فَلَا صَدَقَ الْقِيَامَةُ)، قرتاندوو یه تی بۆ ئه وه ی هه موویان و زیاتریش بگریته وه، چونکه ئه و که سه نه پیغه مبه ری به پراست زانیوه، نه قورئانی به پراست زانیوه که فه رمایشتی خوا یه، نه دیداری خوا ی به پراست زانیوه که ده چیته وه خزمه ت خوا، ئنجا ئه گه ر دیاری کرد بایه هه ر یه کیکیان ده بوو، به لام ئیستا که به رکاره که قرتینراوه، هه موو ئه وانه ده گریته وه و جگه له ئه وانه ش ده گریته وه.

﴿وَلَا صَلَّی﴾، نوژیژی، لیره دا گرنگی و پیگهی نوژیژمان بو ده رده که وی، که له دواي ته وه که خوا ﷺ ده فهرموي: هوکاری ته وه ی ته و مروقه تووشی ته و حاله ته بووه، ته وه یه که ته هلی ته صدیق نه بووه، ته هلی به راست زانین نه بووه، نه بو خوا، نه بو پیغه مبه ری خوا، نه بو کتییی خوا، نه بو پژی دوايي، یه کسه ر ده فهرموي: ﴿وَلَا صَلَّی﴾، نوژیژی نه کردوه.

(۲) - ﴿وَلَكِنْ كَذَّبَ وَتَوَلَّى﴾، به لکو [له بری به راست زانینو نوژیژکردن] به درو دانان و پشت هه لکرن هه بووه بو خوا، بو پیغه مبه ری خوا ﷺ، بو فهرمایشتی خوا، بو دیداری خوا، ﴿وَتَوَلَّى﴾، هه روه ها له جیاتی نوژیژ کردنیش پشت هه لکردن و روو وه چه راندن و روو وه رگی رانی هه بووه، (كَذَّبَ: أَي كَذَّبَ بِكُلِّ مَا يَجِبُ التَّصَدِيقُ بِهِ)، هه رچی که پیویست بو به راستی بزانی، ته و به دروی زانیوه به دروی داناه، (تَوَلَّى: التَّوَلَّى الْإِعْرَاضُ) پشت هه لکردن و روو وه رگی ران و پشت کردنه وه یه.

(۳) - ﴿ثُمَّ ذَهَبَ إِلَىٰ أَهْلِهِ بِتَمَاطٍ﴾، دوایش چوته لای کهس و کاری به خو بادان و فیزو خو که شخه کردنه وه، واته: که له کوړو مه جلیسی قهومه که ی هه لساوه و چوته وه لای مال و خیان و خزمی، به فیزو که شخه وه پژیوه، وه ك شتیکی زور گرنگی کرد بی، که له و کوړو مه جلیسه ی خویاندا کوفر و، بی پروایی کردوه، ناحه زایه تی پیغه مبه ری خوا ﷺ و فهرمایشتی خواو ئاین و به نامه ی خوی کردوه و، به فیزو که شخه وه، پژیوه، وه ک پۆلیکی گرنگی گپرابی و، کاریکی گه وره ی ته نجام دابی.

(وَيَتَمَطَّى: يَمْشِي الْمُطِيطَاءَ وَهِيَ التَّبَخُّرُ، وَأَصْلُ يَتَمَطَّى: يَتَمَطَّطُ، أَي يَتَمَدَّدُ لِأَنَّ الْمُتَبَخَّرَ يَمْدُ خَطَاهُ)، وشه ی (مَطَّى) به مانای (ظَهَر) پشت، دی، که واته: (يَمْشِي الْمُطِيطَاءَ) به پشت راکیشان وه ده روا که بریتیه له فیزو که شخه، وشه ی (يَتَمَطَّى) له ته سلدا (يَتَمَطَّطُ) ه، (مَطَّط) پشتی خوی دریژ کردو راکیشا، چونکه بابای فیزو که شخه کردن، که هه نگاوه کانی به رین ده کات و به فیزو که شخه وه خو با ده دات.

که واته: ئەو کە سه چوار گوناھی هه بوون:

یه که م: نه بوونی به راست دانان.

دوو هه م: نه بوونی نوێژ.

سێیه م: به درۆ دانان.

چوار هه م: پشت هه لکردن و پوو وه رگیران.

خوаш ﷺ چوار جار ان باسی سزای سه ختی بۆ ده کات، له به رانه ر ئەو چوار کرده وه خراپه یدا، که دوواییان بریتین له وازهینانی ئه رکه کان و، دوو انیشیان بریتین له شکاندنی قه ده غه کان، واته: ئەو کە سه به هه ردوو باری چواندنی ئه رکه کان و شکاندنی قه ده غه کان دا هه ر تاوانبار بووه، هه روه ها به هه ردوو باری له پوو ی تیۆریه وه وه له پوو ی کرده ییه وه، له پوو ی فکری تیۆریه وه وه به راست زانیی نه بووه، به لکو به پیچه وانه وه به درۆ دانانی هه بووه، له پوو ی کرده ییه وه وه نوێژی نه بووه، به لکو به پیچه وانه وه پشت هه لکردنی هه بووه، بۆیه خوаш ﷺ چوار جار ان وشه ی (أُولَى) بۆ به کار دیتی، واته: سزای هه ره سه خت.

(۴) - ﴿أُولَىٰ لَكَ فَأُولَىٰ ۖ ثُمَّ أُولَىٰ لَكَ فَأُولَىٰ ۖ﴾، سزای هه ره سه خت بۆتۆ، ئنجا سزای هه ره سه خت بۆتۆ سزای هه ره سه خت. له باره ی ﴿أُولَىٰ﴾ وه زانایان جه ند واتایه کیان داناون: یه که م: (وَهِيَ كَلِمَةٌ تَوْعِدُ تَجْرِي مَجْرَى الْمَثَلِ اسْمٌ تَفْضِيلٍ مِنْ وَلِيٍّ، وَقَاعِلُهُ ضَمِيرٌ مَحْذُوفٌ عَائِدٌ عَلَى مُقَدَّرٍ مَعْلُومٍ فِي الْعُرْفِ، فَيَقْدَرُهُ كُلُّ سَامِعٍ مِمَّا يَدُلُّ عَلَى الْمَكْرُوهِ، مِثْلُ: قَارِبَكَ مَا تَكْرَهُ،) ﴿أُولَىٰ لَكَ فَأُولَىٰ﴾، واته: ئەمه وشه ی هه ره شه یه وه ک په ند (مَثَل) وایه و له ئە سڵدا ناوی هه لبژاردنه له (وَلِيٍّ) وه هاتوه، (وَلِيٍّ) واته: (قَرَبٌ)، نزیک که وتووم، بکه ره که ی بریتیه له راناویکی قرتیتراو، ده گه رپێته وه بۆ شتیکی ئە ندازه گیری کراوی زانراو، به پێی عورف و باو، هه ر بیسه ری ک بۆ خو ی ئە ندازه گیری ده کات و دایده نی، به خو ریک ناخو شیی و نا به حه تی بگه یه نی، وه ک (قَارِبَكَ مَا تَكْرَهُ) ئە وه ی پێت ناخو شه

لَيْتَ نَزِيكَ بَيٍّ، دووهم: هه‌ندیکی دیکه ئاویان لیکداوه‌ته‌وه: (أَوَّلَى لَكَ: أَي وَلِيكَ الْوَيْلُ)، وهیل و سزای سه‌خت له تۆ نزیك بئ، سییه‌م: هه‌ندیکی دیکه ئاویان لیکداوه‌ته‌وه، (أَوَّلَكَ اللَّهُ مَا تَكْرَهُ)، خوا لیتته‌وه نیزیك بخت، ئه‌وه‌ی ته‌تۆ پیت ناخۆشه‌.

چواره‌م: ئه‌بوو عه‌لی فارسیی گوتووویه‌تی: (إِنَّ أَوَّلَى عِلْمٍ لِمَعْنَى (الْوَيْلِ لَكَ) وَهُوَ الْهَلَاكُ، فَأَصْلُ تَصْرِيفِهِ أَوَيْلَ لَكَ، أَي أَشَدُّ هَلَاكًا لَكَ فَوَقَعَ فِيهِ الْقَلْبُ (لِطَلَبِ التَّخْفِيفِ) وَالْكَافُ خِطَابٌ لِلْإِنْسَانِ الْمُصْرَحِ بِهِ غَيْرَ مَرَّةٍ فِي الْآيَاتِ السَّابِقَةِ)، واته: (أَوَّلَى) کراوه‌ته به ناو بو مانای (وَيْل) واته: [سزای سه‌خت بۆتۆ]، (أَوَّلَى) له ئه‌سلدا (أَوَيْل) یه، واته: وهیلتر و سزای سه‌ختتر و، خراپترین فهوتاندن بۆ تۆ، به‌لام دواپی (أَوَيْل) قه‌لب و گێرانه‌وه‌ی تیدا ڕوویداوه، بۆ ئه‌وه‌ی سووک بئ، کراوه‌ته (أَوَّلَى)، ئنجا (أَوَيْل) که کراوه‌ته به (أَوَّلَى)، (ك) ه‌که‌ش بۆ دواندنێ مروّقه، ئه‌و مروّقه‌ی له ئایه‌ته پێشووه‌کاندا باسکراوه‌.

که ده‌فه‌رموئ: ﴿أَوَّلَى لَكَ فَأَوَّلَى﴾، ئهم (ف) ه‌جه‌خت کردنه‌وه‌یه بۆ (أَوَّلَى) یه‌که‌م، واته: سزای هه‌ره سه‌خت بۆ تۆ سزای هه‌ره سه‌خت، بۆیه‌ش به (ف) هاتوه (ف) ی به‌دوا داها‌تن، تا‌کو ئه‌وه به‌گه‌یه‌نئ که ئه‌وه‌ی دوعای لئ ده‌کری، خراپه له دوا‌ی خراپه به‌سه‌ریدا بئ، چوار جاریش دووباره کراوه‌ته‌وه‌.

زانایان له باره‌ی حیکمه‌تی ئه‌وه که بۆچی چوار جارێ وشه‌ی (أَوَّلَى) دووباره کراوه‌ته‌وه، دوو جاریان به (ف):

أ- هه‌ندیکیان گوتووویه‌نه: (الْوَيْلُ لَكَ فِي الْحَيَاةِ وَفِي الْمَمَاتِ، وَعِنْدَ الْبَعْثِ، وَعِنْدَ دُخُولِ النَّارِ)، سزای سه‌خت بۆ تۆ، یان سزای سه‌ختتر بۆ تۆ له ژیا‌نی دنیا‌دا و، له کاتی مردنتا‌و، له کاتی هه‌لسێ‌ترانه‌وه‌و زیندوو کرانه‌وه‌دا‌و، له کاتی چوونه ئیو ئا‌گرتا‌.

ب- هه‌ندیکیان گوتووویه‌نه: حیکمه‌تی ئه‌و کاره ئه‌وه‌یه، ئه‌و که‌سه به چوار خه‌سه‌له‌تی زۆر خراپ پێناسه کراوه: ﴿فَلَا صَدَقَ﴾، ﴿وَلَا صَلَّى﴾، ﴿وَلَكِنْ كَذَبَ﴾، ﴿وَنَوَلَّى﴾، ئنجا هه‌ره‌شه‌که‌شی چوار جارێ هاتوه، هه‌ر هه‌ره‌شه‌یه‌ک و، هه‌ر سزایه‌کی سه‌خت

له بهران بهر خهسلەت و کردەوهیهکی خراپیدا، بۆیهش به فیز رۆیشتنهکهی حساب نهکراوه، چونکه پێش ئهوهی پێغه مبهری خواش ﷺ بانگی بکات بۆ لای خوا، ههر عادهتی دا بووه، واته: دواي ئهوهی پێغه مبهری خوا- ﷺ بانگی کردوه بۆ لای خوا، ئه و سیفه تهی تێدا زیاد نهبووه ئه و کردەوه خراپه، تاكو ئه ویش سزایهکی له بهران بهردا دا بێرێ، به لکو ئه و سیفه تهی ههر هه بووه.

{عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ قَالَ: سَأَلْتُ ابْنَ عَبَّاسٍ عَنْ قَوْلِهِ: ﴿أَوَّلَىٰ لَكَ فَأَوَّلَىٰ﴾ (۳۴) أَشْيَاءَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِأَيِّ جَهْلٍ مِنْ قَبْلِ نَفْسِهِ، أَمْ أَمَرَهُ اللَّهُ بِهِ؟ قَالَ: بَلْ قَالَهُ مِنْ قَبْلِ نَفْسِهِ، ثُمَّ أَنْزَلَهُ اللَّهُ.} (أخرجه النسائي في التفسير: ۶۵۸، والحاكم في المستدرک: ج ۵، ص: ۵۱۰، والطبراني في الكبير: ۱۲۹۹۸، وإسناده صحيح على شرط البخاري ومسلم)، سه عیدی کوری جوبه یڕ خوا لێی رازی بێ، که زانایه کی گه وهری جیلی شوینکه وتوانه، ده لێ: له کوری عه بباسم پرسى (خوا لێیان رازی بێ)، له باره ی فه رمایشتی خوا وه که ده فه رموئ: ﴿أَوَّلَىٰ لَكَ فَأَوَّلَىٰ﴾ (۳۴) ثُمَّ أَوَّلَىٰ لَكَ فَأَوَّلَىٰ (۳۵)، ئایا ئه مه شتی که پێغه مبهری خوا به ئه بوو جه هلی گوتوه، له لایه ن خۆیه وه، یان خوا ﷺ فه رمانی پێ کردوه بیلێ؟ ئه ویش گوتی: به لکو بۆ خۆی گوتوو یه تی، دوا ییش خوا ﷺ دایه زاندوه.

که واته: ئه م ئایه تانه، له باره ی ئه بوو جه هله وه هاتوونه خوار و رووی دواندن له وه، به لام دیاره له پشت ئه ویشه وه، هه موو ئه و که سانه ده گرێ ته وه که وه ک دین.

له و باره وه ئه م دوو ده قه ش دێتین:

۱- {عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ قَالَ: إِذَا مَشَتْ أُمَّتِي الْمُطِيطَاءُ، وَخَدَمَتْهُمْ فَارِسٌ وَالرُّومُ، كَانَ بِأَسْهُمٍ بَيْنَهُمْ} (أخرجه الترمذي: ۲۰۱۶۱، وصححه الألباني في صحيح سنن الترمذي)، واته: عه بدوللای کوری عومه ر (خوا لێیان رازی بێ)، له پێغه مبه ره وه ﷺ گێراو یه ته وه که فه رموو یه تی: ههر کاتی که ئۆمه ته ی من به خۆ بادانه وه رۆیشت و،

فارس و رۆم خزمه تیان، ئه وه شهرو کیشه و دووبه ره کی ده که ویتته نیوان خویان، واته: هه ر کاتیک وایان لیها ت به فیزو که شخه به زه ویدا برۆن، که سیك به فیزو که شخه و خو بادانه وه به زه ویدا ده روا، که سه ر به رز نه کاته وه بو لای خوا، ئه گه ر مرو ف خوا ببینی خو ی ده ناسی، هه رکه سی ش خوا بناسی، خو ی ده ناسی و، فیزو که شخه و خو را وه شان دن له خو ی نا وه شینی ته وه.

هه روه ها ئه م ده قه ئاماژه شه به وه کاتیک دی، ده و له تی موسلمانان فراوان ده بی و، موسلمانان ده سه لاتیان ده بی و، فارس و رۆم که ئه و کاته دوو ده و له تی هه ره ناودار بوون، دوو ده و له تی زله یزی ئه و رۆژگار ه یان بوون، پیغه مبه ر ﷺ هه و الیدا وه و موژده ی دا وه، کاتیک دی ئه وانه خزمه تیان ده که ن، به لام دوایی موسلمانان وایان لی دی، بو غرا ده بن و له که و لی خو یان ده رده چن، ئنجا کیشه و شه ر ده که ویتته نیوان خو یان، ریک ئه وه ی پیغه مبه ر ﷺ فه رمو ویه تی وا ها تو ته دی.

۲- {قَالَ قَتَادَةُ: فَأَخَذَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَدَهُ فَقَالَ: ﴿أَوَّلُ لَكَ فَأَوَّلُ﴾ ۳۴ ثُمَّ أَوَّلُ لَكَ فَأَوَّلُ ۳۵}، فَقَالَ يَا مُحَمَّدُ مَا تَسْتَطِيعُ أَنْتَ وَلَا رَبُّكَ لِي شَيْئًا، إِنِّي لَأَعَزُّ مَنْ بَيْنَ جَبَلَيْهَا. فَلَمَّا كَانَ يَوْمٌ بَدَأَ أَشْرَفَ عَلَى الْمُسْلِمِينَ فَقَالَ: لَا يُعْبَدُ اللَّهُ بَعْدَ هَذَا الْيَوْمِ أَبَدًا. فَضَرَبَ اللَّهُ عُنُقَهُ، وَقَتَلَهُ شَرُّ قِتْلَةٍ { (أَخْرَجَهُ الطَّبْرِيُّ ۳۵۸۳۹، وَإِسْنَادُهُ مَرْسَلٌ وَرَوَاهُ عَبْدِ الرَّزَّاقِ فِي تَفْسِيرِهِ ۳۶۱۹ عَنْ قَتَادَةَ مَرْسَلًا).

قه تاده یه کی که له زانایانی شوینکه و تووان، بویه ش ئه وه ی که هی ناویه تی به (مرسل) له قه له م ده دری، (مرسل) ئه وه یه پال نه درایته لای یه کی که له ها وه لان، ده لی: پیغه مبه ری خوا ﷺ ده ستی ئه بو جه هلی گرت، (رۆژیک دیاره له مه که که ده ستی گرتوه)، پی ی فه رمو و: سزای هه ره سه خت بو تو، دوایی سزای هه ره سه خت بو تو، سزای هه ره سه خت بو تو، پاشان سزای هه ره سه خت بو تو، ئه ویش گو تی: ئه ی موحه ممه د! نه تو و نه په روه ردگار ت له باره ی منه وه هی چتان پی نا کر ی، من بالا ده ستترین که سم که له نیوان دوو چیا یه کان دا ده روات، [واته: له مه که که] کاتیک رۆژی به در جه نگی به در ها ت، ئه بو و جه هل رووی کرده

خه لکه که (ئهوانه ی هیئابوونی بۆ شه ر له دژی ئیسلام)، گوتی: له مپۆ به دواوه خوا هه رگیز ناپه رستری، [ئه و خه یال پلاوه ی کرد] بۆیه ش خوا له گه رده نی دا [واته: به هوی هاوه لانه وه]، به خراپترین جوۆری کوشتن له بهینی برد.

مه سه له ی حه وته م و کو تای ی:

پرسیارکردنی نکوولیی لکه رانه له مروقی بیروا، که پیی وایه ویل ده کری و لیی ناپرسی نه وه، له حالیک دا خوا له توویلکه یه کی ئیو توو دروستی کردوه، که ده رژیندریته ئیو مندال دانه وه، که کردوویه تی به خوینپاره و ریکی خستوه و، دوو جووتی نیرو می لئ هیئانوه دی، بیگومان خوی به دیهینهری به و جو ره وه سف کراویش، مردووانی پی ده ژیندریته وه:

خوا ده فه رموی: ﴿أَيَحْسَبُ الْإِنْسَانُ أَنْ يُتْرَكَ سُدًى﴾ (۳۶) ﴿الَّذِي كَفَّ نَفْسَهُ مِنْ مِّمِّي يَمَنِّي﴾ (۳۷) ثُمَّ كَانَ عِلْقَةً فُخْلَقَ فَسَوَىٰ (۳۸) ﴿فَعَمَلٌ مِنْهُ الذَّكَرُ وَالْأُنثَىٰ﴾ (۳۹) ﴿أَلَيْسَ ذَلِكَ بِقْدِرٍ عَلَىٰ أَنْ يُحْيِيَ الْمَوْتَىٰ﴾ (۴۰)

شی کردنه وه ی ئه م ئایه تانه، له پینچ بر گه دا:

۱- ﴿أَيَحْسَبُ الْإِنْسَانُ أَنْ يُتْرَكَ سُدًى﴾، ئایا مروف پیی وایه ویل بکری و به ویل کراوی وازی لی بهینری؟ پرسیارکردنه که پرسیارکردنی نکوولیی لکه رانه یه، (تَرَكَ) بریتیه له واز لیهینانی شتیک به ویستی خو، به ویستی بابای واز لیهینهر، به لام دوایی به کاردده هیئری بۆ پشتگو یخستن و ویلکردن و گرنگی پی نه دان، وشه ی (سُدی: اسْمٌ مَعْنَى الْمُهْمَلِ) ناوه به مانای ویل کراو، (وَيُقَالُ سُدًى وَسَدًى وَالْضَّمُّ أَكْثَرُ، وَهُوَ اسْمٌ يَسْتَوِي فِيهِ الْمَفْرَدُ وَالْجَمْعُ يُقَالُ: إِبِلٌ سُدًى، وَجَمَلٌ سُدًى وَيُشْتَقُّ مِنْهُ فِعْلٌ فَيُقَالُ: أَسَدَيْتُ إِبِلِي)، وشه ی (سُدی) ناوه به مانای (الْمُهْمَلِ)، ویل کراو پشتگو یخراو، به بۆر (ضَم) هاتوه و، (سُدی) هه م به سه ر (فه تح) یش (سُدی)، به لام زیاتر به بۆر (سُدی) به کاردی، تهویش ناویکه تاك و کوو، نیرو می

تېئىدا يەكسانن، بۆ ھەموویان ھەر وشەى (سُدَى) بەکار دەھێنرێ، دەگوترێ: (إِبِلٌ سُدَى، وَجَمَلٌ سُدَى)، حوشتراڤىك كە وێلکراون و حوشتراڤىك كە وێلکراوە، وشەى (أَسْدِيْتُ) واتە: (أَهْمَلْتُ) لەو ھەرگىراوە، (أَسْدِيْتُ إِبِلِي) وشتەرەکانم وێلکردن.

کەواتە: لێرەدا وشەى (الإنسان) ھەك ھەر پێنج جارەكەى رابردوو و، ئەمجارەش كە جارى شەشەمە كۆتایىيە لەم سوورەتەدا ھاتووە، واتە: مەرۆقى بېپروا، مەرۆقى دوور لە خوا، ئایا مەرۆقى بېپروا پێى وایە بە وێلکراوى و وازى لى بەھێنرێ و، پشتگوێ بخەى، كەس پێى نەلێ چیت كردو چۆنت كرد، سزاو پاداشت پرووى تێنەكات؟ ئەمە ھەك ئەو ئایەتە موبارەكەى سوورەتى (المؤمنون) ە كە دەفەرموێ: ﴿أَفَحَسِبْتُمْ أَنَّمَا خَلَقْنَاكُمْ عَبَثًا وَأَنَّكُمْ إِلَيْنَا لَا تُرْجَعُونَ﴾ (۱۱۵)، ئایا پێتان وایە تێوھەمان بە ھەوھەنتە ھێناوھەتە دى و، بۆ لای تێمە ناگێردێنەوھە؟

(۲) - ﴿أَلَمْ يَكُنْ نُطْفَةً مِنْ مَنِيِّ بَعْثَى﴾، ئایا ئەو مەرۆقە تۆویلکەيەك نەبوو لە تۆوێك كە دەرژێنرێ، دەرژێندریتە نێو منداڵانەوھە؟ (نُطْفَةٌ) بە ئاوى كەم دەگوترێ و بەوھ دەگوترێ كە لە ئەنجامى يەكگرتنى (حَيْمَن)ى پیاو و ھێلكۆلەى ئافرەتدا پێك دى، زیندەوھەرێك پێك دى كە (نُطْفَةٌ)یە، دواى ئەو زیندەوھەرە دەچیتە نێو منداڵانى ئافرەتەوھە، بۆیە دەفەرموێ: (يُمْنِي) واتە: (يُقْذَف) ھەروھە بە (يُمْنِي)ش خوێندراوھەتەوھە واتە: (تُقْذَف)، فری دەدریتە نێو منداڵانەوھە.

(۳) - ﴿ثُمَّ كَانَ عَلَقَةً فَخَلَقَ فَسَوَّى﴾، دواى خوێنپارەيەك بوو، خوا ھێنايە دى و رێكخست، یاخود: (خَلَقَ) واتە: (قَدَّرَ) ئەندازەگىرى كرد، (فَسَوَّى) رێكخست، ھەلبەتە بەركارى ھەر كام لە (خَلَقَ وَسَوَّى) قرتیندراون، واتە: (فَخَلَقَهُ فَسَوَّاهُ) ئەوھى ئەندازەگىرى كرد و رێكخست.

(۴) - ﴿فَجَعَلَ مِنْهُ الزَّوْجَيْنِ الذَّكَرَ وَالْأُنْثَى﴾، ئنجا لەو (لەو نوتفەيە) جووتى نێرو مێى ھێنانە دى.

(۵) - ﴿أَلَيْسَ ذَلِكَ بِقَدِرٍ عَلَىٰ أَنْ يُحْيِيَ الْمَوْتَىٰ﴾، ٴایا ٴهوه، توانادار نبیه که مردووان بژیئیتتهوه؟
 ﴿أَلَيْسَ ذَلِكَ الَّذِي أَنْشَأَ خَلْقَ الْبَدِيعِ بِقَادِرٍ عَلَىٰ أَنْ يُحْيِيَ الْمَوْتَىٰ؟﴾، ٴایا ٴهو زاتهی ٴهو
 دروستکراوه سه رسورپهینه ره ی هیناوه ته دی، ناتوانی مردووان بژیئیتتهوه؟

که ده فهرموئ: ﴿أَيَحْسَبُ الْإِنْسَانُ أَنْ يُتْرَكَ سُدًى﴾، (الطبري) له موجهیده وه به
 ژماره: (۴۵۸۴۴) هیناویه تی: (قَالَ: لَا يُؤْمَرُ وَلَا يُنْهَى) واته: نه فهرمانی پی بکری
 و نه شتی لی قه دهغه بکری، پی وایه و ده بی، (عَلَقَةً) به کوردی ده لیین:
 خونپاره، (الْقِطْعَةُ الصَّغِيرَةُ مِنَ الدَّمِ الْمُتَعَقَّدِ)، پارچه یه کی گچکه یه له خوئینکی
 په یوه ست، که یه کیکه له قوناغه کانی دروست بوونی کوړپه له.

که ده فهرموئ: (فَسَوَّى: التَّسْوِيَةَ جَعَلَ الشَّيْءَ سَوَاءً أَي: مُعَدَّلًا مُقَوِّمًا)، بریتیه له
 شتیک ریځبخه یی و هاوسه نگی بکه ی.

که ده فهرموئ: ﴿أَلَيْسَ ذَلِكَ بِقَدِرٍ عَلَىٰ أَنْ يُحْيِيَ الْمَوْتَىٰ﴾، (الطبري) به ژماره: (۳۵۸۴۶)
 هیناویه تی له قه تاده وه، له وه لامی ٴهوه دا که ده فهرموئ: ﴿أَلَيْسَ ذَلِكَ بِقَدِرٍ عَلَىٰ
 أَنْ يُحْيِيَ الْمَوْتَىٰ﴾، گوتویه تی: {ذَكَرْنَا أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَانَ إِذَا قَرَأَهَا قَالَ: سُبْحَانَكَ وَبَلَىٰ،
 (إسناده مرسلٌ وذكره الألباني في صفة صلاة النبي ﷺ وعزاه لأبي داود ۸۸۸۴. وَقَالَ
 سَنَدُهُ صَحِيحٌ)، واته: بومان گیردراوه ته وه و باسکراوه، که پیغه مبه ری خوا ﷺ
 کاتیک ٴهوه ی ده خوئند، ده یفه رموو: پاکیی بو تو و با.

ٴهو زاته ی ٴهوه ی هیناوه ته دی، ده شتوانی مردووان بژیئیتته وه، واته:
 سوونه ته کاتیک مروؤف ٴهو سورته ده خوئیتته وه و ده گاته ٴهم ٴایه ته موباره که:
 ﴿أَلَيْسَ ذَلِكَ بِقَدِرٍ عَلَىٰ أَنْ يُحْيِيَ الْمَوْتَىٰ﴾، بلی (سُبْحَانَكَ وَبَلَا)، پاکیی بو تو و با، یاخود
 بلی: (سُبْحَانَكَ وَبَلَى، وَأَنَا عَلَىٰ ذَلِكَ مِنَ الشَّاهِدِينَ)، واته: پاکیی بو تو و با، منیش
 له سر ٴهوه سایه دمانم. زانایان گوتوو یانه: مهرج نیه ههر ٴهو ده قه بگوتری،
 چونکه پیغه مبه ﷺ ده قی دیکه شی فهرموون، به پی گونجاوی له گه ل
 ٴایه ته کاندا، گرنګ ٴهوه یه له وه لامی ٴهوه دا که خوا ده پرسئ، ده بی وه لامیک
 بده یه وه له گه ل پرسپاره که دا پر به پیست و گونجاو بی.

کورتە باسیک لە بارەی پۆژی دوايييهوه^(۱)

خوا پشتیوان بێت ئەو کورتە باسە لە شەش تەوهردا دەخەینە پوو:

تەوهری یەكەم: مانای پرواهینان بە پۆژی دوايي.

تەوهری دووهم: گرنگی و پێگهی پرواهینان بە پۆژی دوايي.

تەوهری سێهەم: بەلگەکانی راستیی هاتنی پۆژی دوايي، کە حەوت بەلگە دینینەوه.

تەوهری چوارەم: پێشەکی و قۆناغەکانی پۆژی دوايي، لە سێ پرگەدا.

۱- مردن و بەرزەخ وەك پێشەکی.

۲- قۆناغی یەكەم دواي فووی یەكەم، دیارە ئەویش لە دوو خالدا:

أ- ناوەکانی قۆناغی یەكەم تاخیرزەمان (الساعة).

ب- پرووداوەکانی قۆناغی یەكەم تاخیرزەمان.

۳- قۆناغی دووهم دواي فووی دووهم کە قیامەتە، ئەویش لە دوو خالدا:

أ- ناوەکانی قیامەت.

ب- پرووداوەکانی قیامەت.

تەوهری پێنجەم: حەوت مەسەلەی گرنگی پەيوەست بە قیامەتەوه.

تەوهری شەشەم و کۆتایی: قۆناغی سێهەمی پۆژی دوايي، کە بەپێکراوی هەر

کام لە ئیماندارانی چاکەکارە بۆ بەهەشت و، بێپروایانی خراپەکارە بۆ دۆزەخ.

(۱) ئەو کورتە باسە، راستەوخۆ، بەلام بە کورتکراوی و گوشرایی لە مەوسووعەی (الإسلام كما يتجلى في كتاب الله) هیناومە، کە کاتی خۆی لە زیندانی ئەمریکایەکاندا نووسیومە، لە کتیی هەشتەم (الكتاب الثامن): (الایمان بالله و اليوم الآخر والحث مختصر حول القدر) (الطبعة الثانية، دار الحکمة، لندن، ۲۰۱۸ز).

تەوهری یەكەم: مانای پرواهینان بە رۆژی دوايي:

دەگونجی لەو بارەووە زۆر شت بگوتری، بەلام پوختەو گوشراوەکە ی
ئەوێه: پرواهینان بە رۆژی دوايي، بریتیه لە بەراست زانین و، قەناەت
هەبوون لە دڵەووە، بەراست زانینی بە زار، بەوێه کە رۆژیک دێ، ئەم ژيانە
دناییهی ئیستامان تێداین، کۆتایی پێ دێ و لاپەرەي ژيانى دنيا دەپچرێتەو
و، لاپەرەي ژيانیکى دیکە کە ژيانى مەزلگای کۆتاییه دەکرێتەو، کە مرووف
هەرۆهە جندیش لەویدا بە سزا و، یان پاداشتی کردەوێهکانى خۆی دەگات،
ئنجە کردەوێهکان ئەگەر خراپ بووبن سزا، ئەگەر چاک بووبن پاداشت، بەلام
دەبێ بەراست زانینی و قەناەت پێ هینانیک بێ، خاوەنەکە و لای بکات،
کارلیک بکات لەگەڵ ئەو رۆژە مەزنەداو، ئەو پرووداوانەي تێیدا پروودەدەن، بە
شیوێهەك هەموو جموجۆلیکی خۆی ئاگا لێ بێ، لەبەر رۆشنایی ئەو ئیمان
هەبوونە بە رۆژی دوايي و بە دیداری خاودا، جموجۆل و هەلسوکەوتەکانی
بکات، ئنجە جموجۆل و هەلسوکەوت و کردەوێهکانی چ ئەو بیرو خولیايانەي لە
میشکیدا دین و دەچن، چ ئەو نیازو مەبەستانەي بە دلیدا دین، چ ئەو وشانەي
بەسەر زمانیدا دین، یاخود بە پەنجەي دەیاننوسێ، یاخود بە هەر شیوێهەك
لە شیوێهکانی نووسین، چ تیکرای کردەوێه و هەلسوکەوتەکانی کە بە ئەندامەکانی
و، وە جەستەي ئەنجامیان دەدات، هەرۆهە پرواهینانیک و بەراست زانینی، کە
مرووف حیسابیکی زۆر ورد بکات بۆ هەموو کاتەکانی تەمەنی، بەلکو هەموو
تاوێهکانی تەمەنی، کە تاکە دەستمایهینی لەم ژيانە دناییه کورتە، بەلام زۆر
گەرۆه و گرنگەدا.

هەلبەتە وشەي رۆژ (یوم)، لە زمانی عەرەبییدا -وێه زۆرجار باسمان کردووە-
واتە: ماوێهەك لە کات، ئنجە چ درێژ بێ و، چ کورت بێ، هەموو فەرھەنگەکانی
زمان و دەلین، (یوم) جاری وا هەیه لە بەرانەریدا شەو هەیه، ئەو کاتە

(يَوْمَ) به مانای (النَّهَار) دى، شهویش (اللَّيْل)، جارى واش ههيه وشهه (يَوْمَ) بۆ ههردوو دیوی شهوو پۆژ به کاردی، که دیاره بۆ ئیمهه خه لکی سهر زهوی شهوو پۆژ ماوه که یان (۲۴) سهعاته، دوازه به دوازه به شیوهه هاوکۆیه دابهش دهبن، کورت و درێژیشیان دهبی، به لām له ئەسلی زمانی عه پهبیدا (يَوْمَ) واته: ماوهیه که له کات، ههر بۆیه له قورئاندا خوای پهروهردگار پۆژی خوای به ههزار سأل (ألف سنة) داناوه وه که له سوورهتی (الحج) دا هاتووه: ﴿وَيَسْتَعِجِلُونَكَ بِالْعَذَابِ وَلَنْ يُخْلَفَ اللَّهُ وَعْدَهُ. وَلَئِنْ يَوْمًا عِنْدَ رَبِّكَ كَأَلْفِ سَنَةٍ مِّمَّا تَعُدُّونَ﴾ (۴۷) ههروهها له سوورهتی (السجدة) شدا: ﴿يَذِيرُ الْأَمْرَ مِنَ السَّمَاءِ إِلَى الْأَرْضِ ثُمَّ يَعْرُجُ إِلَيْهِ فِي يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُ أَلْفَ سَنَةٍ مِّمَّا تَعُدُّونَ﴾ (۵) واته: پۆژیک له لای پهروهردگار به ئەندازهه ههزار سأل، لهوهی ئیوه دهژمیرن، ههروهها له سوورهتی (السجدة) شدا ههر ئهوه دووباره بۆتهوه، به لکو له سوورهتی (المعارج) له ئایهتی ژماره (۴) خوای زانا و دانا پۆژیکى لای خوای، یان پۆژیک که فریشتهکان و جیبریل تیدا بهرزدهبنهوه، به پهنا ههزار سالی وه که ئیمهه داناوه: ﴿تَعْرُجُ الْمَلَائِكَةُ وَالرُّوحُ إِلَيْهِ فِي يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُ خَمْسِينَ أَلْفَ سَنَةٍ﴾ (۴). کهواته: (يَوْمَ) واته: ماوهیه که له کات، (اليَوْمِ الْآخِرِ) پۆژی دوایه، واته: ئهوه کاتهه ئهوه پرووداوانهه تیدا دیته دی، که دابهش دهبی بۆ دوو قوناغ: قوناغی ئاخیر زهمان (السَّاعَةِ) و، قوناغی ههلسانهوه و سزاو پاداشت و لپرسرانهوه (الْقِيَامَةِ).

تەوهری دووهەم: گرنگی و ینگە برۆهینان بە رۆژی دواپی:

برۆهینان بە رۆژی دواپی یە کجار گرنگی و بایەخیکی گەورە پیدراو، بە لکو له قورئاندا هەمیشە برۆهینان بە خوا یە کەم هاتو، دواپی ئەو برۆهینان بە رۆژی دواپی (يَوْمُنُون بِاللّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ)، (أَمَنَ بِاللّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ)، ئەمە له قورئاندا زۆر دووبارە بۆتو، دەتوانین بڵین: گرنگی و ینگە برۆژی دواپی له چەند شتیکدا بەرجەستە دەپی:

۱- خوا ﷻ زۆر باسی رۆژی دواپی کردو، و، باسی ئەو پرودانە پی تیدا پروودەدەن و، ئەو کارەساتانە پی دەقەوم، وە ک دواپی ئاماژە پی دەکەن، هەر شتیکیش خوا ﷻ له کتیبی خۆیدا زۆر باسی کرد پی، مانای وایە بە ئەندازە پی زۆر باسکرانی، ینگە گرنگی و بایەخی هەیه.

۲- هەمیشە خوا ﷻ ئیمان بە رۆژی دواپی له گەل ئیمان بە خوادا پیکهوه باس دەکات، پیشتیش ئاماژە پیدا، هەمیشە له دواپی پروا بە خوا هینان، باسی پروا بە رۆژی دواپی، (يَوْمُنُون بِاللّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ)، کە ئەمە له قورئاندا زۆر دووبارە بۆتو.

۳- رۆژی دواپی ناوی زۆر بۆ بەکارهاتوون، زیاتر له بیست (۲۰) ناو، وە ک دواپی باسیان دەکەن، هەبەتە هەردوو قوناغە کە (السَّاعَةُ وَالْقِيَامَةُ) ناوەکانیان زیاتریشن، بە لام وشە پی (اليوم الْآخِرِ) بۆ هەردوو قوناغە کە بەکاردی، زیاتر له بیست (۲۰) ناوی بۆ بەکارهاتوون.

۴- خوا ﷻ ئەوەندە باسی رۆژی دواپی کردو، کە هاوێلان (خوا لێیان رازی پی)، ژمارە یە کە لو سیفەت و ناوانە پی خوا بۆ ئەو رۆژە بەکارهینان، کردوویان بە ناوینشان بۆ هەندیک له سوورەتەکان، وە ک (الرُّمَرُ، الْجَاثِيَةُ، الْوَاقِعَةُ، الْتَغَابُنِ، الْحَاقَّةُ، الْقِيَامَةُ، النَّبَأُ، الْتَكْوِيرِ، الْإِنْفِطَارِ، الْإِنْشِقَاقِ، الْغَاشِيَةِ، الزَّلْزَلَةِ، الْقَارَعَةِ)، هەبەتە گرنگی و بایەخی برۆهینان بە رۆژی دواپی له ژيانی مروّفا، له دواپی برۆهینانە بە خوا و،

برواھینان بە رۆژی دوایی لە ھەموو پایەکانی دیکەى ئیمان، بە شەکانی دیکەى ئیمان، کاریگەری زیاتر لە ژيانى مەوۆدا، چونکە برواھینان بە خوا، بناغە و سەرچاوەى ئیمانە، ئنجا ئەگەر بروا بە خوا ھینان سەرەتایەو دەستپێکە، بروا بە رۆژی دوایی ھینانیش مەصیرو سەرەنجامە، بگرە بروا بە رۆژی دوایی ھینانیش ھەر بروا بە خوا ھینانە، خوا دەفەرموێ: ئیوەم بۆ تاقیکردنەوێ لێرە داناو، دواییش دەفەرموێ: رۆژیک دێ بە دیداری من دەگەنەو، لەگەڵ سزاو پاداشتی کردەوێکانی خۆتاندا پرووبەرەو دەبنەو.

ھەر بۆیەش خوا ﷻ لە قورئاندا زۆر گرنگی داو بە رۆژی دوایی و پەیوەست بوونی بە ژيانى مەوۆفەو، بۆ وینە: زۆر باسی ئەو پرووداوە سامناکانەى کردو، کە لە رۆژی دواییدا دەقەومن، بە جۆریک کە موچرکە بە پێستی مەوۆدا دین، ھەر وہا خوا زۆر ھۆشداریی داو بە مەوۆفەکان کە زۆر ئاگیان لەو رۆژە بێ، خۆیانى بۆ ساز بکەن، دیسان خوا ھۆشداریی داو بە مەوۆفەکان، کە ئەو رۆژەیان لە بیر نەچیت و ویلی نەکەن و نەخافلین، دیسان خوا ﷻ زۆر باسی سەرەنجامی مەوۆفەکانی کردو لەو رۆژەدا، کە ئەگەر چاکەکار بن لە بەھەشتدا نیشته جێ دەبن و، خراپەکار بن تووشی دۆزەخ دەبن، لە زۆریک لە ئایەتەکانی قورئاندا، خواى پەرورەدگار ئەو راستییانەى خستوونە پروو، بۆ وینە:

﴿ اَللّٰهُ الَّذِیْ اَنْزَلَ الْكِتٰبَ بِالْحَقِّ وَالْمِيزٰنَ وَمَا یُدْرِیْكَ لَعَلَّ السَّاعَةَ قَرِیْبٌ ۝۱۷ یَسْتَعْجِلُ بِهَا الَّذِیْنَ لَا یُؤْمِنُوْنَ بِهَا وَالَّذِیْنَ ءَامَنُوْا مُشْفِقُوْنَ مِنْهَا وَیَعْلَمُوْنَ اَنَّهَا الْحَقُّ اَلَا اِنَّ الَّذِیْنَ یُمَارُوْنَ فِی السَّاعَةِ لَفِی ضَلٰلٍ بَعِیْدٍ ۝۱۸ ﴾ الشوری.

ھەر وہا لە سوورەتى (الشوری) ئایەتى (۴۷)دا: ﴿ اَسْتَعْجِلُوْا لِرَبِّکُمْ مِّنْ قَبْلِ اَنْ یَّآئِیَ یَوْمٌ لَاْ مَرَدَّ لَهُٗ مِنْ اِلٰهٍ مَا لَکُمْ مِّنْ مَّلٰجِیْ یَوْمَیْذٍ وَمَا لَکُمْ مِّنْ نَّکِیْرٍ ۝۴۷ ﴾.

ھەر وہا لە سوورەتى (الدخان)دا ئایەتەکانی (۴۰ - ۴۲): ﴿ اِنَّ یَوْمَ الْفَصْلِ مِیْقَتُهُمْ اَجْعَبٌ ۝۴۰ یَوْمٌ لَاْ یَغْنِیْ مَوْلٰی عَنْ مَّوْلِیْ شَیْئًا وَلَا هُمْ یُنصُرُوْنَ ۝۴۱ اِلَّا مَنْ رَّحِمَ اللّٰهُ اِنَّهٗ هُوَ الْعَزِیْزُ الرَّحِیْمُ ۝۴۲ ﴾.

دیسان له گەلیك له سوورەتەکانی دیکەدا، خۆی مۆتەعال باسی پۆژی دواپی و گەورەیی و گرنگیی و کاریگەریی پۆژی دواپی کردووە.

تەوهری سییەم: بەلگەکانی برواهینان بە پۆژی دواپی:

له قورئاندا خۆی بالادەست و مەزن زۆر بەلگەیی هیناونەو، که ئیمە حەوتیانان لی گۆلێژێر کردوون و، به کورتیی بەسەریاندا دەپۆین:

۱- خوا ﷻ ئاسمانەکان و زەوی و ئەوێ دەکەوێتە نیوانیانەو، به هەق و حیکمەت دروستیکردوون و، ئەمەش خوازیاری ئەوێه پۆژی دواپی هەبێ، تاکو ئەو هەق و حیکمەتەیی خوا ئاسمانەکان و زەوی و ئەوێ نیوانیانێ بۆ دروست کردووە، که بریتییه لەوێ ئەو مۆقەیی تیاندا کراوه به جینشینی خوا، به سزاو پاداشتی خۆی بگات، خوا دەفەرموی: ﴿ مَا خَلَقْنَا السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا إِلَّا بِالْحَقِّ وَأَجَلٍ مُّسَمًّى وَالَّذِينَ كَفَرُوا عَمَّا أُنْذِرُوا مُعْرِضُونَ ﴾ (۳) الأحقاف، ئاسمانەکان و زەوی و ئەوێ نیوانیانان به حەق و بۆ کاتیکی دیاریکراو نەبێ نەهیناونە دی، ئەوانەش که بیپروان لەوێ پێی ترسیتران و وریاکراونەو پشت هەلکردوون.

له گەلیك ئایەتی دیکەدا خۆی میهرەبان ئەم راستییەیی بهیان کردووە، که دروستکرانی ئاسمانەکان و زەوی به حەق و به حیکمەت، خوازیاری ئەوێه دەبێ پۆژی دواپی هەبێ.

۲- هاتنه دی دادگەریی خۆی بهرز و، نەبوونی زۆلم له خۆی پاکێ بێ وینەدا، خوازیاری ئەوێه که دەبێ پۆژی دواپی بێت، واتە: بهبێ هاتنی پۆژی دواپی دادگەریی خوا ناچەسپێ و، ئەو زۆلمەشی که له خۆی دادگەردا نیه، خوا هەمیشە داکۆکیی لەسەر ئەو دەکات، که خوا ستم له بەندەکانی ناکات، ئنجا به هۆی هاتنه دی پۆژی دواپیەو، ئەو ستمەش نایەتە بهرچاو، ئەگەرنا ئەگەر بێت و پۆژی دواپی نەبێ، ئەوانەیی چاکەیان کردو، نەك هەر له دنیادا پاداشتی خۆیان وەرناگرەنەو، بهلکو تووشی ئازارو سزاو ئەشکەنجەو

جەزەربەش دین، ھەروەھا ئەوانەش کە خراپەو ستەم و تاوانیان کردو، ئەک ھەركەس سزایان نادات، بەلکو زۆرجار خەلات و شاباشیش دەکرین، ئەوێش زولمە، و لایەقی خواى کاربەجى نیه، بۆیە دەبى پۆژىك ھەبى دادگەرى خواى تیدا بچەسپى و، زولمیشى تیدا لابجى، بۆیەش خوا ﷻ لە سوورەتى (ص) دا ئایەتى (۲۸) دا دەفەرموى: ﴿أَمْ نَجْعَلُ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ كَالْمُفْسِدِينَ فِي الْأَرْضِ أَمْ نَجْعَلُ الْمُتَّقِينَ كَالْفُجَّارِ﴾ (۲۸) یان ئایا ئەوانەى پروایان ھێناو کردەوێ باشەکانیان ئەنجام دان، وەك تیکدەران لە زەوى دا تەماشای دەکەین، یان ئایا پارێزکاران وەك تاوانباران تەماشای دەکەین؟

ھەروەھا لە سوورەتى (القلم) دا دەفەرموى: ﴿إِنَّ لِلْمُتَّقِينَ عِنْدَ رَبِّهِمْ جَنَّتِ الْعِیمَ﴾ (۳۴) ﴿فَنَجْعَلُ الْمُتَّقِينَ كَالْجَرِّمِينَ﴾ (۳۵) ﴿مَا لَكُمْ كَيْفَ تَحْكُمُونَ﴾ (۳۶) واتە: بەدلىیای پارێزکاران لە لای پەرورەدگاریان باخە پر نازو نىعمەتەکانیان ھەن، ئایا بۆ خوا ملکەچان وەك تاوانباران تەماشای دەکەین، چیتانە چۆن بریار دەدەن؟

ھەروەھا لە سوورەتى (الجاثية) خوا دەفەرموى: ﴿أَمْ حَسِبَ الَّذِينَ أَجْرَحُوا السَّيِّئَاتِ أَنْ نَجْعَلَهُمُ كَالَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَوَاءً نَحْيَاهُمْ وَمَمَاتُهُمْ سَاءَ مَا يَحْكُمُونَ﴾ (۳۱) ﴿وَخَلَقَ اللَّهُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ وَلِتُجْزَىٰ كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ﴾ (۳۲) واتە: یان ئایا ئەوانەى خراپەکانیان ئەنجام داو، پێیان وایە وەك ئەوانەیان دادەنێن، کە پروایان ھێناوێ کردەوێ باشەکانیان ئەنجام داو، ژيان و مردنیان وەك یەك دەبى! ئەوێ خراپترین شتە کە ئەوان بریار دەدەن، خوا ئاسمانەکان و زەوى بە حەق ھێناوێ دى، بۆ ئەوێش کە ھەر کەسە بەپێى ئەوێ کردوویەتى سزاو پاداشت بدەیتەوێ.

۳- ھاتنە دى بەلێنى خواى بەرز، خوازیارى ئەوێ بە پۆژى دواى بى، خوا ﷻ فەرمانى بە ئیمەى مرووف کردو پابەند بین بە بەلێنەکاھانەو، کە گفتمان دا بپھێنێنە دى، بۆ وێنە: ﴿وَأَوْفُوا بِالْعَهْدِ إِنَّ الْعَهْدَ كَاتٌ مَسْئُولًا﴾ (۳۴) ﴿الْإِسْرَاءِ﴾ ھەروەھا لە سوورەتى (النحل): ﴿وَأَوْفُوا بِالْعَهْدِ اللَّهُ إِذَا عَاهَدْتُمْ وَلَا تَنْقُضُوا الْأَيْمَانَ بَعْدَ تَوْكِيدِهَا﴾ (۳۱).

ئىنجا خوا ﷺ بىگومان ھەموو سىفەتە بەرزو باشەکانى ھەن و، دوورە لە ھەرچى كەم و كۆپى و لەكەو ھەلەو پەلەيە، يەكێك لە سىفەتە باشەكانىش بریتىيە لە ھىنانە دى بەلێن و پەيمان، كە خوا فەرمانى بە بەندەكانى كردووە و ابن، جا بۆ خۆى چۆن وا نابێ؟ وەك و خوا ﷺ دەفەرموى: ﴿وَمَنْ أَوْفَ بِعَهْدِهِ مِنْ اللَّهِ﴾ (۳۱) التوبة، واتە: كى لە خوا وەفادارترە بە بەلێن و پەيمانى خۆى!

ھەرودەھا لە سوورەتى (الرؤى) دا دەفەرموى: ﴿وَعَدَ اللَّهُ لَا يُخْلِفَ اللَّهُ أَلْعِمَادَ﴾ (۴۰)، ئەو بەلێنى خوايە، خوا بەلێنى خۆى دواناخات.

لە سوورەتى (الرؤى) یش دا ھاوو بەھەشتىيەكان كە دەچنە بەھەشت دەلێن: ﴿الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي صَدَقَنَا وَعْدَهُ، وَأَوْرَثَنَا الْأَرْضَ نَتَبَوَّأُ مِنَ الْجَنَّةِ حَيْثُ نَشَاءُ فَنِعْمَ أَجْرُ الْعَمَلِينَ﴾ (۷۶)، ستایش بۆ ئەو خوايە بەلێنەكەى خۆى لەگەڵدا راست بردینە سەر، سەرزەمىنى بەھەشتى پێداين، لە ھەر شوێنێك بمانەوى نىشتەجى دەبين، باشترین پاداشت پاداشتی ئەوانەيە كە كردەوى چاكيان كردوون، كەواتە: ناگونجى بەلێنى خوا راست دەرنەچى و، خواش بەلێنى داو، مەرقەكان زىندوو بكاتەو، سزاو پاداشتيان ھەبى، بۆيە بۆ ئەو ھەي ئەو بەلێنەى خوا ﷺ بێتە دى، دەبى پۆژى دوايى ھەبى.

۴- لە لایەك جياکردنەوى ئەھلى ھەق و ئەھلى باتىل، ئەوانەى ھەقەرەو بوون، ئەوانەى كەچەوتەرەو بوون و، پوونکردنەوى ئەو شتانەى تێياندا كەوتوونە كېشەو مشتومپرەو، ھالى بوونى بېروايان كە درۆيان دەكرد، كاتىك نكووليان دەكرد لە پۆژى دوايى، ھەموو ئەوانە، خوازيارى ھەبوونى پۆژى دوايى، وەك خوا ﷺ دەفەرموى: ﴿وَأَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ لَا يَبْعَثُ اللَّهُ مَنْ يَمُوتُ بَلَى وَعَدَّا عَلَيْهِ حَقًّا وَلَكِنْ أَكْثَرُ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ﴾ (۳۸) لُبَيْنَ لَهُمُ الَّذِي يُخْتَلِفُونَ فِيهِ وَلِيَعْلَمَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّهُمْ كَانُوا كَاذِبِينَ﴾ (۳۹) النحل، بېروايەكان زۆر بە سەختى و بە خەستى

سویندیان خوارد به خوا، که هەر که سۆ یمری خوا زیندووی ناکاتهوه، [خوا ده فهرموئ:]
با به لینه له سهری و ههقهو چه سپاوه، به لام زۆربهی خه لکی نازانن، تاكو ئه وهی تیییدا
که وتوونه راجیایی بۆیان روون بکاتهوه، بۆ ئه وهی بیروایه کانیش بزنان که درۆیان
ده کرد، [که ده یانگوت: سزاو پاداشت و لپرسینه وه نیه].

له سووره تی (الزمر) یشدا ده فهرموئ: ﴿قُلِ اللَّهُمَّ فَاطِرَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ عَلِمَ
الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ أَنْتَ تَحْكُمُ بَيْنَ عِبَادِكَ فِي مَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ﴾ (۴۶)، واته: بلی
ئه ی خوایه پهیدا که ری ئاسمانه کان و زهوی، زانی په نهان و ئاشکرا، تو له نیوان
بهنده کانت دا دادوهریی ده که ی، له وه دا که تیییدا که وتوونه راجیایی و کیشه و
مشت و مپه وه.

ههروه ها خوا ﷻ ئه و رۆژه ی ناوناوه به (يَوْمُ الْقَصَل) رۆژی لیک جیا کردنه وه،
وه ک ده فهرموئ: ﴿إِنَّ يَوْمَ الْفَصْلِ مِيقَتُهُمْ أَجْعُولُ﴾ (۴۰) الدخان، واته: رۆژی
لیک هه لاواردن، ژوانگه ی هه موویان تیکرایانه.

۵- تاقیکردنه وهی خوا بۆ مروؤف و بۆ جند، له و ژیا نه دنیا ییه دا، خوا زیاری هه بوونی
رۆژی دوا ییه، تاكو به سزاو پاداشتی پر به پیستی کرده وه کانیا ن بگه نه وه، ئه وه ش که
خوا ئیمه ی لی ره دانا وه بۆ تاقیکردنه وه ئه وه دیاره، وه ک خوا له سووره تی (الکھف) و-۷-
له سووره تی (هود)، هه م له سووره تی (الملک) ۲- دا ئه و حه قیقه ته ی به یان کرد وه.

بۆ وینه له سووره تی (الملک) دا ده فهرموئ: ﴿الَّذِي خَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيَاةَ لِيَبْلُوَكُمْ
أَنْتُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا﴾ (۲)، واته: (خوا) ئه و زاته یه مردن و ژیا نی په خساندوون، تاكو
تاقیتان بکاته وه، کامه تان کرده وه ی با شتره.

ئجا مادام ئیمه بۆ تاقیکردنه وه لی ره داندرا یین، ده بی شوینی ک هه بی
ئه نجامی ئه و تاقیکردنه وه یه ی تیدا وه ربگرینه وه.

۶- عه ودالی و تینویتی مروؤف له قوولایی زگماکیه وه، بۆ دیداری خوا ﷻ و بۆ ژیا نیکی
نه پرا وهی هه می شه یی، ئه و دووانه ش هه ردووکیان خوا زیاری ئه وه ن که ده بی رۆژی

دوایی هه بیټ، واته: مروّڤ ههم له دهروونیوهوه تینوویه بو دیداری خوا ﷺ، ئەمه له زگماک و خوږسکی دا چه سپنزاوه، ههم تینوویه بو ژیانیکی ههمیشهیی و نه براوه، ئەمه شیان که له دنیا دا دهستی ناکهوی، ده بن شوینیکی دیکه هه بی، که ئەویش که دیاره پوژی دواییه، ههروهها مروّڤ عه و دال و تینوویه بو ئەوه مولکیکی فراوانی هه بی، ژیانیکی پر نازو نيعمهت و خوښی و، دوور له گرتی هه بی، ئەوهشی له دنیا دا دهست ناکهوی و له پوژی دوايیدايه.

به نسبت ئەوهوه که مروّڤ بو دیداری خواي پهره وردگار عه و دالهو تینوویه، خوا ﷺ ده فهرموي: ﴿مَنْ كَانَ يَرْجُوا لِقَاءَ اللَّهِ فَإِنْ أَجَلَ اللَّهُ لَاتٍ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ﴾ (۵) العنكبوت، واته: ههر که سیک به ئومیدی دیداری خوايه، کاتیک خوا دیاری کردوه بو دیداری خوئی دی و، خوا بیسه ری زانیه.

ههروهها خواي بهرز ده فهرموي: ﴿إِنَّ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا وَرَضُوا بِالْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَاطْمَأَنُّوا بِهَا وَالَّذِينَ هُمْ عَنْ آيَاتِنَا غَافِلُونَ﴾ (۷) اُولَئِكَ مَا لَهُمْ لَمَّا كَانُوا يَكْسِبُونَ (۸) یونس، ئەوانه ی به ئومیدی دیداری ئیمه نین و ژیا نی دنیا یان په سند کردوه و دلیان پیوه به ستراره و پی ئارام گرتوو بو، ئەوانه له نیشانه کانی ئیمه بی ئاگان، ئەوانه جیگه و ریگه یان ئاگر (ی دۆزهخ) ه نه هو ی ئەوهوه که ده یان کرد.

به نسبت ئەوهوهش که مروّڤ پیی خوښه به دیداری خواي بهرز و مهزن بگات، به دیدار گه یشتی خواش بریتیه له دیتنی خواي بهرز و مهزن، بهو شیوه یی بو خوا شایسته یه، ههر بویه ش مووسا علییه کاتیک گفتوگو له گه ل خوا ی تاک و پاکدا ده کات، داوا ده کات بیینی، به لام خوا پیی ده فهرموي: ﴿لَنْ تَرَانِي﴾، واته: لهه ژیا نه دنیا ییه دا به پیکهاته جهسته ییه خاکیه وه ناتوانی بمینی، به لام بیگومان ئەو ئاواته ی مووسا علییه و ههموو بهنده بو خوا صولحاره کان له بهه شتدا دیته دی، ههر بویه خوا ﷺ ده فهرموي: ﴿وَجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَّاصِرَةٌ﴾ (۲۲) إِلَىٰ رَبِّهَا نَاطِرَةٌ (۲۳) القيامة، لهو پوژده دا پروانیك ههن، گهش و درهوشاوهن، بو

پەروەردگاریان دەروانن، ئەو بە نەسبەت ئیماندارانەو لە بەهەشتدا، بەلام بە نەسبەت بێپروایانەو دەفەرموێ: ﴿كَلَّا إِنَّهُمْ عَنْ رَبِّهِمْ يَوْمَئِذٍ لَمَحْجُوبُونَ﴾ (۱۵) ثُمَّ إِنَّهُمْ لَصَالُوا الْجَحِيمِ ﴿۱۶﴾ المطففين، با واز بێنن ئەوان لەو ڕۆژەدا پەردەپۆش دەکړن لە پەروەردگاریان، بێبەش دەکړن لە دیداری پەروەردگاریان، ئنجا ئەوان دەخرێنە نێو دۆزەخەو، واتە: بێبەش کرانیان لە دیداری پەروەردگار ئازارەکی زیاترە، لە خزانە نێو دۆزەخەو.

ئەو دەس کە مەرووف حەز لە ژيانی هەتا هەتایی دەکات، دیسان زۆر ئاشکرایە هەر کەسێک لە خوێ ورد بێتەو، ئیبلیس هەر لەو ڕێیەو زەفەری بە ئادەم و حەووا برد، کە پێیگوتن: ﴿مَا نَهَكُمَا رَبُّكُمَا عَنْ هَذِهِ الشَّجَرَةِ إِلَّا أَنْ تَكُونَا مَلَكَيْنِ أَوْ تَكُونَا مِنَ الْخَالِدِينَ﴾ (۲۰) الأعراف، پەروەردگارتان لێی قەدەغە نەکردوون، لەم درەختە بخوون، مەگەر نەبادا بێنە دوو فریشتە، یاخود بێنە هەر ماو، واتە: ژيانی هەمیشەبیتان دەست بکەوێ، کە ڕێک ئەوێ ئیبلیس پێی گوتن بە پێچەوانەو بوو و، ئەگەر لێیان نەخواردبایە وەك فریشتە دەژیان و، ژيانی هەمیشەبیان دەبوو، خوا ﷻ ئەمەش لە دنیاو دەست ناکەوێ و دنیا شوێنی تاقیکردنەوێ، بەلام لە بەهەشت دا خوا دەفەرموێ: ﴿خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا﴾، دەفەرموێ: ﴿وَفِيهَا مَا تَشْتَهِيهِ الْأَنْفُسُ وَتَلَذُّ الْأَعْيُنُ وَأَنْتُمْ فِيهَا خَالِدُونَ﴾ (۷۱) الزخرف، ئەو دەش تەنیا لەوێ دەست دەکەوێ و، مسۆگەر ئەوانەش هەموویان خوازیاری ئەو دەبن، دەبێ، ڕۆژی دواوی هەبێ.

۷- کەواتە بەلگە لەسەر هەبوونی ڕۆژی دواوی، ئەو هەموو هاندەر و خوازیارو پالنه‌رانەن، ئنجا هیچ پەرچیکیش نیە لەبەردەم هاتنی ڕۆژی دوایدا، وەك خوا دەفەرموێ: ﴿سَأَلْ سَائِلٌ بِعَذَابٍ وَاقِعٍ﴾ (۱) لِّلْكَافِرِينَ لَيْسَ لَهُ دَافِعٌ ﴿۲﴾ مِنَ اللَّهِ ذِي الْمَعَارِجِ ﴿۳﴾ المعارج، داواکەرێک داوای ئازاریکی داوەو تووی کرد، بۆ بێپروایەکان بەرپەرچەدەرەوێکی نیە، (هیچ ڕیگریکی لەبەردەمدا نیە)، لەلایەن خوای خاوەن پایە بەرزەکانەوێ، هەروەها لە سوورەتی (الطور) دا دەفەرموێ: ﴿إِنَّ عَذَابَ رَبِّكَ لَوَاقِعٌ﴾ (۷) مَا لَهُ مِنْ دَافِعٍ ﴿۸﴾

به دُنيایي ئازارو سزای پهروهردگارت داکهوتوتوه دى، هيچ بهرپهړچ دهرهوهيه کی نيه، ههروهها فهرموويه تی: ﴿إِذَا وَقَعَتِ الْوَاقِعَةُ ۝۱ لَيْسَ لَوْعِنَهَا كَاذِبَةٌ ۝۲﴾ الواقعة، ههر کاتيک پرووداوه که پرویدا، هيچ که سيک نابى لهو کاته دا پروا به پروودانه که ی نه کات، ياخود به دروى دابنى، ياخود درو بکات ک بلى پروونادات.

تهوهری چوارهم: قوئاغهکانی روژی دوايی و پيشهکييه که ی:

هه لبه ته تيمه وهك پيشتر ئاماژه م پيدا، مردن و قوئاغی بهرزه خ وهك و پيشهکيی روژی دوايی وایه، ئنجا قوئاغهکانی دیکهشی سی قوئاغن:

۱- قوئاغی یه کهم له دواى فووی یه کهم ديته دى، که ئاخیر زهمان پروو دهدات.

۲- قوئاغی دووهم له دواى فووی دووهم ديته دى، که قیامت و هه لسانه وه پروو دهدات.

۳- قوئاغی سييه ميس دواى سزاو پاداشت و ليپرسرانه وه پروو دهدات، که بریتیه له نيسته جی بوونی پرواداران له بههه شتداو، بيپروایان و خراپه کاران له دوزه خ دا.

کهواته: تيمه ئهم تهوهره ی چوارهمه، له سی برگه دا به گشتی پيشکهش ده کهین:

یه کهم: پيشهکی روژی دوايی:

پيشهکی روژی دوايی سه ره تا بریتیه له مردن، (مَنْ مَاتَ فَقَدْ قَامَتْ قِيَامَتُهُ)، واته: که سيک مرد قیامت ته هه هاتوه، پاشان بریتیه له ژيانی بهرزه خ، دواى مردن قوئاغی بهرزه خ ده ست پیده کات، خواى پهروهردگار تهو دووه ی، واته: ههم مردن، ههم قوئاغی بهرزه خى له سووره تی (المؤمنون) دا به یان کردوون ده فهرموى: ﴿حَقَّ إِذَا جَاءَ أَحَدَهُمُ الْمَوْتُ قَالَ رَبِّ ارْجِعُونِ ۝۱۱ لَعَلِّي أَعْمَلُ صَالِحًا فِيمَا تَرَكْتُ كَلَّا إِنَّهَا كَلِمَةٌ هُوَ قَائِلُهَا وَمِنْ وَرَائِهِمْ بَرْزَخٌ إِلَى يَوْمِ يُبْعَثُونَ ۝۱۰۰﴾ هه تا کاتى یه کیکیان مردنی بو هات، گوتی: پهروهردگارم مگپرنه وه، به لکو کرده وه ی باش

بکەم، لەو هەدا کە بە جێمھێشتو، واتە: لەو ژيانە دنیایەدا کە بە جێمھێشتو، مەگێرئەو بەو ئەوێ بۆ ئەوێ باش بێ، بەلام وەلامی دەدرێتەو (کَلَّا) وازبێنە لەو قسە، لەو داواکارییە، ئەو قسە کە خۆی بێژەرێت، واتە: کەس گۆی لێ ناگرێ، قسە کە بە لاشە دەیکات، لە پشیمانەو پەردە کە هە، تاکو ئەو پۆژە تێیدا زیندو دەکرێتەو.

تێمە لە سوورەتی (المؤمنون) دا کورتە باسی کەمان لە بارە بەرزەخ و ژيانی بەرزەخەو کردو، وشە بەرزەخ (الحائل والحاجز بین شیئین)، بریتێ لە نێوان و پەردە کە لە نێوان دوو شتاند، ژيانی بەرزەخیش بۆیە پێی گوتراو: بەرزەخ، چونکە دەکەوێتە نێوان ژيانی دنیا و ژيانی پۆژی دواوە بە لگەش لەسەر ئەو کە مردن و ژيانی بەرزەخ، پێشەکی و پێخۆشکەرە بۆ پۆژی دوا، ئەو کە خوا ﷻ یە کسەر لە دوا مردن و ژيانی بەرزەخ، باسی پۆژی دوا، دەکات، بۆ وێنە:

هەر لەو ئایەتە سوورەتی (المؤمنون) دا، کە دەفەرموێ: ﴿حَقَّ إِذَا جَاءَ أَحَدَهُمُ الْمَوْتُ قَالَ رَبِّ ارْجِعُونِ ۝١١ لَعَلِّي أَعْمَلُ صَالِحًا فِيمَا تَرَكْتُ كَلَّا إِنَّهَا كَلِمَةٌ هُوَ قَائِلُهَا وَمِنْ وَرَائِهِمْ بَرْزَخٌ إِلَى يَوْمِ يُبْعَثُونَ ۝١٢ فَاِذَا نُفِخَ فِي الصُّورِ فَلَا أَنْسَابَ بَيْنَهُمْ يَوْمَئِذٍ وَلَا يَتَسَاءَلُونَ ۝١٣﴾، یە کسەر باسی فوو تێکرانی کە پەنا دەکات، کە دوو جار فوو بە کە پەنا دا دەکری، جاریکیان ئاخیر زەمان، واتە: تێکچوونی گەردوون بە دوا بیدا دی، جاری دوو مەیش قیامت و هەڵسانەو زیندو کرانەو، دەفەرموێ: ﴿فَاِذَا نُفِخَ فِي الصُّورِ فَلَا أَنْسَابَ بَيْنَهُمْ يَوْمَئِذٍ وَلَا يَتَسَاءَلُونَ ۝١١﴾ المؤمنون، هەرکاتێک فوو بە کە پەنا دا کرا، لەو پۆژەدا نە پەچەڵەکیان لە نێواندا هە، نە کەس لە کەس دەپرسی، کەس داواکاری لە کەس ناکات، چونکە دە لێ سوودی نی، ﴿فَمَنْ ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ، فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ۝١٢ وَمَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُ، فَأُولَٰئِكَ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ فِي جَهَنَّمَ خَالِدُونَ ۝١٣﴾ المؤمنون،

ئىنجا ھەر كەس كەردەوھەكانى قورس بن، يان كىشراوھەكانى تاى تەرازوھەكانى قورس بن، ئەوانە سەرفرازن و، ھەر كەسك كىشراوھەكانى يان تاى تەرازوھەكانى سووك بن، ئەوانە كەسانىكن خويان لە دەستداوھو لە دۆزەخدا دەمىننەوھ.

دووھەم: قۇناغى يەكەمى پۆژى دوايى:

فووى يەكەم بە كەپەنادا، پىچرانەوھى لاپەرەى ژيانى دنيا، پۆژى دوايى بە گشتى دەبىتە ئەو دوو قۇناغە: (السَّاعَةُ) و (الْقِيَامَةُ)، (السَّاعَةُ) واتە: ئاخىر زەمان، كۆتايى پىكھاتنى ئەم گەردوون و ژيانە دنيايى، ئەمە لە دواى فووى يەكەم دىتە دى، قۇناغى دووھەم واتە: ھەلسانەوھو زىندووكرانەوھو لىپىرانەوھو (الْقِيَامَةُ) دواى فووى دووھەم دىتە دى، خوا ﷻ لە سوورەتى (الزُّمَر) دا زۆر بە پروونى باسى ئەو دوو فووه دەكات: ﴿وَنُفِخَ فِي الصُّورِ فَصَعِقَ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ إِلَّا مَنْ شَاءَ اللَّهُ ثُمَّ نُفِخَ فِيهِ أُخْرَىٰ فَإِذَا هُمْ قِيَامٌ يَنْظُرُونَ﴾ (٦٨) واتە: فوو بە كەپەنادا كرا ھەر كەس لە ئاسمانەكان و ھەر كەس لە زەویدا ھەيە، مەگەر ئەوھى خوا بىھوئى ئەگەرنا ھەموويان مردن، ئەمەى يەكەميان ئاخىر زەمانە (السَّاعَةُ)، دوايى فوويەكى دىكەى پىداكرا، واتە: بە كەپەنادا، ئەمە فووى دووھەمە: ﴿فَإِذَا هُمْ قِيَامٌ يَنْظُرُونَ﴾، يەكسەر ھەموويان ھەلسابوونە پى دەيانپروانى، كەواتە: ئەوھ قىامەتە ھەلسانەوھ، لە سوورەتى (النَّازِعَات) يشدا دەفەرموئى: ﴿يَوْمَ تَرْجُفُ الرَّاجِفَةُ﴾ (٦) ﴿تَتَّبِعُهَا الرَّادِفَةُ﴾ (٧)، ئەو پۆژەى ئەو لەرزىنەوھ تايبەتە دەقەومى، واتە: ئەم زەويىيە دەلەرزىتەوھو ھەرچى مەخلوقاتى لەسەرى دەژى دەفەوتى، وەك دەفەرموئى: ﴿كُلُّ مَنْ عَلَيْهَا فَانٍ﴾ (٨) ﴿وَبَقِيَ وَجْهُ رَبِّكَ ذُو الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ﴾ (٧) الرحمن، ئىنجا فووى دووھەم: ﴿تَتَّبِعُهَا الرَّادِفَةُ﴾ (٧) ﴿النَّازِعَات، شوئىكەوتووشى بەدوادا دى، كە مەبەست پى فووى دووھەمە.

ئىنجا قۇناغى يەكەمى پۆژى دوايى، خوا ﷻ ناوى زۆرى بۆ بەكارھىناون، كە من سىزدەم كەوتوونە بەرچاو:

- ۱- الواقعة.
- ۲- الخافضة الرافعة.
- ۳- القارعة.
- ۴- الحاقة.
- ۵- الطامة الكبرى.
- ۶- الصاخة.
- ۷- الزلزلة.
- ۸- يوم الألفة.
- ۹- الساعة.
- ۱۰- النبا العظيم.
- ۱۱- الوعد الحق.
- ۱۲- يوم الوعيد.
- ۱۳- الفزع الأكبر.

هه موو ئەوانه له ئايه ته كانى قورئاندا هاتوون.

شتىكى دىكه كه پيويسته باسى بكهين، برىتييه له ئەو پرووداوانه ي له قوناغى يه كه مى پوژى دواييدا پروو ددهن و، پرووداوى زور گه وره ي تيدا پروو ددهن، كه ده توانين له حه قده خالدا سهر ژميريان بكهين به خيراىي:

۱- فوو كردن به كه رەنادا، بو جارى يه كه م كه پيشتر باسما ن كرد.

۲- شەق و پەق بوونى ئاسمان و ليكبوونه وهى و، راوه ستانى فريشته كان له لا ته نيشته كانى، وهك له سوورەتى (الحاقة) دا هاتوه.

۳- پيچرانه وهى ئاسمان وهك چوون توماريك كه شتى تيدا نووسراوه ده پيچريته وه، وهك له سوورەتى (الانباء) دا هاتوه.

۴- پچرانی رست و دہ زووی نیوان تہ ستیرہ کان و خرۆکہ کان، نہمانی شہوق و تیشکیان، کہ لہ سوورہتی (التکویر والإنطار) دا ہاتوہ.

۵- کوژانہوہی خۆرو نہمانی تیشکہکھی و، پیچرانہوہی وەك چۆن میزہریك دہ پیچریتہوہ، وەك لہ سوورہتی (التکویر) دا ہاتوہ.

۶- خەفہ بوونی مانگ و پەلکیشکرانی بەرہو خۆر، کۆبوونہوہی لہ گەل خۆردا، وەك لہ سوورہتی (القیامۃ) دا ہاتوہ.

۷- لہرزینہوہ زہوی بہ شیوہیەك کہ زۆر سەر سوورہینہرہو، دەرہاویشترا نی ہەرچی تییدایہ، وەك لہ سوورہتی (الزلزال) دا ہاتوہ.

۸- بەرزکرانہوہی ئاسمان و زہوی و چیاہیەکان و پیكدادانیان، وردو خاش بوونیان، وەك لہ سوورہتی (الحاقۃ) دا ہاتوہ.

۹- پان راخرانی زہوی و ہەلخرانی چیاہیەکان و، تەخت بوونیان لہ گەل زہوی و بوونہ توژو غوباریان، وەك لہ سوورہتہکانی (الإنشقاق و التکویر و الوقعة ...) دا ہاتوہ.

۱۰- تەقینہوہی دہریاہیەکان و گرگرتیان، وەك لہ سوورہتی (الإنطار) دا ہاتوہ.

۱۱- مردنی ہەر کہ سیك کہ لہ ئاسمان و زہویدا ہەیہ، جگہ لہوہی خوا ہەلیواردوون، وەك لہ سوورہتی (الزمر) ئایہتی (۶۸) دا ہاتوہ.

۱۲- کۆبوونہوہی ژیاندارانی کیوی ہەموویان پیکہوہ، دیارہ لہ سام و دہشہتی ئہو رۆژہ، وەك لہ سوورہتی (التکویر) دا ہاتوہ.

۱۳- ویلکردنی خەلک بو بەنرخترین جوړی مال و سامانیان، وەك لہ سوورہتی (التکویر) دا ہاتوہ.

۱۴- دانانی ہەر مینہیەك بو حەملہکھی وەك مروّف و جند و ئازەل، وەك لہ سوورہتی (الحج) دا ہاتوہ، لہ سوورہتی (المزمل) یشدا ئاماژہی پیکراوہ.

۱۵- بَلَاوَبوونەوہی خەلک وەک پەپوولە ی پەرش و بلاو، وەک لە سوورەتی (القارعة)دا هاتوہ.

۱۶- چاو ئەبلەق بوونی بپیروایان و دانھینانیان بە ھەلەو کەم و کورپی خۆیاندا، کە ئاگیان لەو پۆژە نەبوو، وەک لە ئایەتی ژمارە: (۹۷) سوورەتی (الانبیاء) و ئایەتی ژمارە: (۷) لە سوورەتی (القیامە)دا هاتوہ.

۱۷- ھەلگیرانی عەرش و بارەگای خوا لەو پۆژەدا، لەلایەنی ھەشت لە فریشتەکان یان ھەشت لە جوړە فریشتەکانوہ، وەک لە سوورەتی (الحاقة)دا هاتوہ.

دەتوانین بلیین: ئەمانە رووداوە سەرەکییەکانی قۆناغی یەکەمی پۆژی دواین، کە بریتییە لە قۆناغی ئاخیر زەمان.

سێیەم: قۆناغی دووہمی پۆژی دوایی:

بریتییە لە فوو پێداکردنی دووہم بە کەرەناداو، ھەلسیژانەوہو و بلاوکراوەوہو کۆکرانەوہو لپیڕسراوەوہ، لە مروۆف و، پیشتەر ئاماژەمان پێدا کە خوا ﷻ لە سوورەتی (الزمر) ئایەتی (۶۸)دا، باسی ھەردوو قۆناغە کە دەکات و دەفەرموی: ﴿وَنُفِخَ فِي الصُّورِ فَصَعِقَ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ إِلَّا مَنْ شَاءَ اللَّهُ ثُمَّ نُفِخَ فِيهِ أُخْرَىٰ فَإِذَا هُمْ قِيَامٌ يَنْظُرُونَ﴾ (۶۸)..... ئیجا بۆ جاریکی دیکە فوو پێداکرا، یەکسەر ھەموویان ھەلسابوون، تەماشایان دەکرد، لە سوورەتی (القیامە)دا خوا دەفەرموی: ﴿لَا أَقِيمُ يَوْمَ الْقِيَمَةِ﴾ (۱)، نەخیر وانیە سویند دەخۆم بە پۆژی قیامەت، واتە: پۆژی ھەلساندنەوہ، پۆژی سزاو پاداشت چەسپێزان بەسەر مروۆف و جند دا، خوای پەروەردگار زۆر باسی ئەو قۆناغی دووہمی پۆژی دوایی کردوہ، کە بریتییە لە قیامەت و سزاو پاداشت، سەپێزان سزا بەسەر تاوانباران و خراپەکارانداو، درانەوہی پاداشت بە چاکەکاران، ئەو ناوانەش کە خوا ﷻ لە قورئان دا بەکاریھێناون، بۆ ئەو قۆناغی دووہمی پۆژی دوایی، واتە: قۆناغی قیامەت، بیست و چوار (۲۴) ناوم لی ھەلژاردوون، کە ئەمانەن:

- ۱- يوم القيامة.
- ۲- يوم عظيم.
- ۳- يوم يقوم الناس لرب العالمين.
- ۴- الساعة.
- ۵- يوم البعث.
- ۶- يوم التلاق.
- ۷- يوم تبلى السرائر.
- ۸- الغاشية.
- ۹- يوم التناد.
- ۱۰- يوم الجمع.
- ۱۱- يوم التغابن.
- ۱۲- يوم النشور.
- ۱۳- يوم الوعيد.
- ۱۴- يوم الخلود.
- ۱۵- الوعد الحق.
- ۱۶- يوم الخروج.
- ۱۷- يوم الحشر.
- ۱۸- يوم الدين.
- ۱۹- يوم الفصل.
- ۲۰- يوم الكبير.
- ۲۱- يوم الفتح.
- ۲۲- الفزع الأكبر.
- ۲۳- يوم الحساب.
- ۲۴- يوم الحسرة.

هەندىك لە ناوەكانیش، خوا ﷻ بۆ ھەردوو قۇناغەكە بەكارىھێناون، ئەمە چونكە ھەسەفەكە ھەردوو قۇناغەكە دەگرێتەو.

ئەو ڕووداوانەى لە قۇناغى دووھەمى ڕۆژى دوايدا ڕوو دەدەن، واتە: قۇناغى قیامت و ھەلسیترانەو ھەسزاو پاداشت، دەتوانین لە پازدە خاڵدا بیانخەینە ڕوو، كە ھەرۆك و ھەرژمێر ھەرژمێریان دەكەم و بەسەریاندا دەڕۆم:

۱- فوو كردن كەپەنادا بۆ جارى دووھەم لە لایەن ئیسرافیلەو، ھەك و لە ئایەتى (٦٨) ی (الزمر) دا ھاتو: ﴿ثُمَّ نَفْخُ فِيهِ أُخْرَىٰ فَإِذَا هُمْ قِيَامٌ يَنْظُرُونَ﴾، ھەرۆھا لە ئایەتى (٤٩) لە سوورەتى (یس) و، ئایەتى (١٩) لە سوورەتى (الصافات) و، ئایەتى (١٣) لە سوورەتى (النازعات)، یش دا ھاتو ئەم فوو دووھەم لە ھەر كام لە سوورەتەكانى: (الصافات و النازعات) دا (زَجْرَةٌ وَاحِدَةٌ) ھاتو، ھەك تێخوڕین و، لە سوورەتى (یس) دا بە (صِيحَّةٌ وَاحِدَةٌ) ئەك ھارژن ھاتو و، ھەر كامیان ناون بۆ ئەو دەنگ و ھارژنە بێرەزایەى، بەھۆى فوویداكردنى كەپەنادا لە لایەن ئیسرافیلەو دێتە دى.

۲- گۆرانی ئاسمانەكان و زەوى و دووبارە دروست بوونەو ھەیان بە شیوەیەكى دیکە، ھەكو لە سوورەتى (إبراهيم) دا ئاماژەى پێكراو: ﴿يَوْمَ تَبْدُلُ الْأَرْضُ عِثْرَ الْأَرْضِ وَالسَّمَوَاتُ وَبَرَزُوا لِلَّهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ﴾، كە كاتى خۆى لە تەفسیری سوورەتى (إبراهيم) بە تەفصیل قسەمان لێكردو.

۳- زیندوو كردنەو ھى خوا بۆ جندو مەرۆف تێكرايان و ھەلسیترانەو ھەیان، ھەرسوورمانى بێروایانىك كە ئەگەریان دانەناو ڕۆژى دواى بى، ھەك لە ئایەتەكانى: (١٩ - ٢٢) لە سوورەتى (الصافات) و ئایەتى (٦٩) لە سوورەتى (الزمر) دا، ھە جگە لە ئەوانیش دا ھاتو.

۴- ھاتنەدەر لە گۆرەكان و بە خێراى كۆبوونەو لە شوێنى دیاریكراو دا، بۆ خپرکردنەو ھى خەلك و لێپسرانەو ھەیان و، ئامادەبوونى ھەر كامیكان لە كورتترین ماوەدا، ھەك لە ئایەتەكانى: (٤١ - ٤٤) لە سوورەتى (ق) و، ئایەتى (٤٣) لە سوورەتى (المعارج) دا ھاتو.

۵- سویند خواردنى بێروا تاوانبارەكان كە لە دنیا دا تەنیا سەعاتىك ماونەو، ماو ھەكى كەم و، راستكردنەو ھى ئەوانەى زانیاری و ئیمانیا ھەیه، بۆیان كە ئەو بۆچوونەتان ھەلەیه،

بەلکو مانەووەتان لە دنیاداو لە قۆناغی بەرزەخ دا، هەتا پێش قیامەت بوو (إِلَى يَوْمِ الْبَعْث) وەك لە ئایەتەکانی (۵۵ و ۵۶) سوورەتی (الروم) دا هاتووە.

۶- دەرکەوتنی نەینییەکان و شتە پەنھانەکان ھەموویان و ڕوونبوونەوێ پاستییەکان بۆ خەڵک، وەك و خۆیان کە ھەن، واتە: بۆ مروۆف و بۆ جند، وەك لە ئایەتی (۹) لە سوورەتی (الطارق) و ئایەتی (۱۶) لە سوورەتی (غافر) و، ئایەتی (۱۸) لە سوورەتی (الحاقة) دا هاتووە.

۷- ڕۆشن بوونەوێ سەر زەمینێ لێرسرانەوێ تێدا کوکرانەوێ خەڵک، بە ڕووناکی خوا کە ھیچ شتێک وەك خوا (تبارك وتعالی) نییە، وەك و لە ئایەتی (۶۹) ی (الزمر) دا هاتووە، ﴿وَأَشْرَقَتِ الْأَرْضُ بِنُورِ رَبِّهَا وَوُضِعَ الْكِتَابُ وَجِئَتْ بِالنَّبِيِّنَ وَالشُّهَدَاءِ وَقُضِيَ بَيْنَهُم بِالْحَقِّ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ﴾ (۶۹).

۸- دانرانی تۆماری کردەووەکانی مروۆف و جند، ھێترانی پێغەمبەرەکان و شەھیدان، یاخود شایەدەکان بۆ شایەدییان، وەك و لە ئایەتی (۶۹) ی سوورەتی (الزمر) و، ئایەتی (۴۹) ی سوورەتی (الكهف) دا هاتووە.

۹- لێرسرانەوێ مروۆف و جند تێکڕایان، ھەروەھا ئەو پێغەمبەرەکانی بۆیان ڕەوانە کراون، کە لە ئایەتەکانی: (۶ و ۷) ی سوورەتی (الأعراف) دا هاتووە.

۱۰- کێشرانی کردەوێ مروۆفەکان بە تەرازوو دەرگەرەکانی خوا، کە تەنانت دەنکە خەرتەلەش حیساب دەکات، بەلکو ھەر شتێک بە ئەندازەی گەردێک قورس بووبی لە چاک و خراپ، حیسابی دەکات، وەك لە ئایەتی (۴۷) ی سوورەتی (الأنبياء) و، ئایەتەکانی: (۶ - ۸) ی سوورەتی (الزلزلة) دا هاتووە.

۱۱- دیاریکردنی سەرەنجامی بەندەکان، ئەرێنیی بێ یان نەرێنیی، بەپێی قورسای، یاخود سووکیی تەرازووکانیان، وەك و لە دوو ئایەتی (۸ و ۹) سوورەتی (الأعراف) و، ئایەتەکانی: (۶ - ۹) ی سوورەتی (القارعة) دا هاتووە.

۱۲- دادوهری کردن و حوکمدان به سەر به نده کاندای به شیوهیه کی دادگه رانه له لایهن
خوای پهروهردگار هوه، به پئی کردهوه تو مارکراوه کانیان و شایه دیی له سەر درانیان، وهك
له ئایه تی (۱۷) ی سوورەتی (غافر) و، ئایه تی (۵۴) ی (یس) و، ئایه تی (۴۷) ی (الانبیاء)
و ئایه تی (۶۹) ی سوورەتی (الزمر) دا هاتوه.

۱۳- دابه شکرانی نامهی کردهوه کان و تو ماره کان، که کردهوه کانیان تیدا تو مارکراون، بو
هەر که سهو تو مارو نوو سراویکی تاییه ت به خوئی، وهك و له ئایه تی (۱۰) ی سوورەتی
(التکویر) و دوو ئایه تی (۱۴ و ۱۳) ی سوورەتی (الإسراء) دا هاتوه.

۱۴- پیدرانی ته هلی ئیمان، یه دهستی راستیان نامهی کردهوه کانیان و، ویدرانی تاوانباران
و بی پروایان نامهی کردهوه کانیان به دهستی چه پیان، یا خود له لای پشته وهیان را، وهك
له ئایه ته کانی: (۱۹ - ۲۵) له سوورەتی (الحاقه) داو، ئایه ته کانی: (۶ - ۱۵) له سوورەتی
(الإنشاق) دا هاتوه.

۱۵- رۆشنوونی پرووی بروادارانی سه رکه وتوو و، پیکه نینیان و دلخۆش بوونیان
و گه رانه وهیان بو لای کهس و کاریان، که چاوه رییان ده کهن به دلخۆشییه وه، به
پێچه وان هوه ش، رهش و تلخ هه لگه رانی پرووی بی پروایانی زیانبارو، باری ته می خه م لئ
نیشتن له سەر ده م و چاویان، به هوئی زانیان که چ سه ره نه جامیکی دژوارو سه ختیان
ههیه و، چۆن ژیا نی دنیا یان به شیوه یه ك گوزه راندوه، که ئیستا جگه له په شیمانیی و
به ده به ختی هیچی دیکه نه چنه وه.

تهوهری پینجه م: حهوت مه سه له ی گرنگی په یوه ست به قیامه ته وه:

۱- تاوانباران له و رۆژه دا زۆر ترس و دل هراوکیان تووش ده بی، کاتیک لیست و نامهی
کرده وه کان و ته رازو وه کان داده نرین، زۆر سه ریان سوور ده می تی که چۆن ته رازووی
دادگه ری خوا، ته نانه ت شتی وردیش ده خوین ته وه، وهك له سوورەتی (الکھف) ئایه تی
(۴۹) دا ده فه رموی: ﴿وَوُضِعَ الْكِتَابُ فَتَرَى الْمُجْرِمِينَ مُشْفِقِينَ مِمَّا فِيهِ وَيَقُولُونَ يُوَلِّئُنَا

مَالٍ هَذَا الْكِتَابِ لَا يُغَادِرُ صَغِيرَةً وَلَا كَبِيرَةً إِلَّا أَحْصَاهَا وَوَجَدُوا مَا عَمِلُوا حَاضِرًا
وَلَا يَظِلُّمُ رَبُّكَ أَحَدًا ﴿٤٩﴾

واته: کتب داندرا، (لیستی کرده وان داندرا)، تاوانباران دهینی زور ترس و
لہریان ہیہ لہوی تیادیہ، دلین: ئہی ہاوار بو ئیمہ ئو نووسراوہ چییہ، ہیچ
گچکہیہک و گہوریہک بہ جی ناہیلئ مہ گہر سہر ژمیری کردوہو، ئہوی کردبوویان
بہ ئامادہ کراوی و بہ ئامادہیی بینیان و پەرورہ دگاریشت ستہم لہ کہس ناکات.

پیشتریش باسماں کردوہ، کہ مہسہلہی ئامادہ کرانی کردوہو کان لہ لایان، ئیستا
دوای ئہوی زانیاریی تہ کنؤلوجیا بہرہو پیشچووہ، زیاتر لیی تیدہ گہین، لہ چہمک
و واتای ئہوہ کہ ہەر خودی کردوہو کہ بہ دہنگ و وینہوہ ئامادہ دہ کری، کہ
ہہم لیہ ئامازہی پی دہکات و، ہہم لہ سوورہ تی (الجائیة) دا: ﴿إِنَّا كُنَّا نَسْتَنسِخُ
مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ﴾، ہہروہا لہ سوورہ تی (الزلزلة) دا کہ دہفہرموی: ﴿لِيرَوْا
أَعْمَالَهُمْ﴾ ٦، تاکو کردوہو کانیان پیشان بدرین، خودی کردوہو کان.

۲- بہرجہستہ بوونی کردوہو کان و ئامادہ کرانیان، کہ پیشتریش ئامازہمان پیدا ژمارہیہک
لہ ئایہ تہکانی قورئان ئہمہ دہ گہینن، أ- ئہم ئایہ تہی سوورہ تی (الکھف): ﴿وَوَجَدُوا
مَا عَمِلُوا حَاضِرًا﴾، ئہوی کہ کردبوویان بہ ئامادہ کراوی بینیان. ب- بہ ئامادہیی
بینیان، لہ سوورہ تی (الجائیة) دہفہرموی: ﴿هَذَا كِتَابُنَا يَنْطِقُ عَلَيْكُمْ بِالْحَقِّ إِنَّا كُنَّا
نَسْتَنسِخُ مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ﴾، ئہمہ نووسراوہ کہی ئیمہیہ بہ ہق و راستیی
قسہ تان لہ سہر دہکات، ئیمہ ئہوی دہ تانکرد نوسخہمان لہ بہر دہ گرتہوہ، کویمیان
دہ کرد. ج- ہہروہا لہ سوورہ تی (الزلزلة) شدا دہفہرموی: ﴿يَوْمَئِذٍ يَصْدُرُ النَّاسُ
أَشْنَاءًا لِّيرَوْا أَعْمَالَهُمْ﴾ ٦ ﴿فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ﴾ ٧ ﴿وَمَنْ
يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ﴾ ٨، لہو رۆژہ دا خەلک دہردہ چن بہ پرتو بلاوی
تاکو کردوہو کانیان پیشان بدرین، ہەر کہ سیئک بہ قورسای گہردیلہیہک چاکہی کردبی،
دہبینیتہوہ، (خودی کردوہو کہ دہبینیتہوہ) و، ہەر کہ سیئک بہ قورسای گہردیلہیہک
خراپہی کرد بی، خودی کردوہو کہ دہبینیتہوہ.

۳- لَیْپَرسینه‌وه‌ی خوا ﷺ بۆ به‌نده‌کانی زۆر خَیْرایه، زۆر یَک له ئایه‌ته‌کان ئه‌و راستیه‌یان روونکردۆته‌وه، بۆ وێنه: أ- له سوورەتی (الأنعام) دا خوا ده‌فه‌رموی: ﴿ثُمَّ رُدُّوا إِلَى اللَّهِ مَوْلَهُمُ الْحَقَّ أَلَا لَهُ الْحُكْمُ وَهُوَ أَسْرَعُ الْحُسَيْنِ﴾ (۶۲)، واته: دوا‌یی گێ‌پ‌درانه‌وه بۆ لای خوا، سه‌ره‌په‌رشتیاری هه‌قیان، ئاگادار بن حوکم و ب‌ریار هه‌ر ه‌ی ئه‌وه و، ئه‌ویش له هه‌موو لَی‌پ‌سه‌ره‌وان خَیْراته‌، ب- هه‌روه‌ها له سوورەتی (غافر) دا ده‌فه‌رموی: ﴿الْيَوْمَ تُجْزَىٰ كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ لَا ظُلْمَ الْيَوْمَ إِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ﴾ (۱۷)، واته: ئه‌م‌پ‌رۆ هه‌ر که‌سه به‌پ‌ی ئه‌وه‌ی کردوویه‌تی سزاو پاداشت ده‌دریته‌وه، ئه‌م‌پ‌رۆ سته‌م نیه، به‌ دُنیا‌یی خوا زۆر لَی‌پ‌رسینه‌وه‌ی خَیْرایه.

که‌مه‌تر ب‌ینیومه له تەفسیره‌کاندا باسی حیکمه‌تی ئه‌وه کراب‌ی، بۆچی خوا ه‌ینده باسی خَیْرای لَی‌پ‌رسینه‌وه‌ی خۆی ده‌کات، به‌لام ئیمه ئیستا په‌نگه‌ باشتر ده‌رکی ئه‌و حیکمه‌ته بکه‌ین، که ژماره‌ی به‌شه‌ر ه‌ینده زۆر بووه، ئیستا^(۱) نزیکه‌ی هه‌شت ملیار مروّف له‌سه‌ر زه‌ویه، هه‌ر خوا ده‌زان‌ی چه‌ند ملیار به‌شه‌ر به‌ر‌ی‌ک‌راون، چه‌ند ملیاری دیکه‌ش د‌ین، تا خوا ژیا‌نی د‌نیا‌ی مروّف ده‌پ‌ی‌چ‌یته‌وه، ئه‌و هه‌موو ملیار ملیارانه، ب‌ی‌گومان ئه‌گه‌ر خوا زۆر به‌ خَیْرای لَی‌پ‌رسینه‌وه‌یان له‌گه‌ڵدا نه‌کات، ده‌ب‌ی چه‌ند در‌یژ ب‌ی‌ پ‌وژ‌ی سزاو پاداشت و لَی‌پ‌رسینه‌وه.

۴- شایه‌د‌یی دانی جه‌سته‌ی مروّفی ب‌ی‌پ‌روا، یاخود تاوانبار و له‌سه‌ری و، مۆر‌کرانی زاری، ئه‌ویش له چه‌ند ئایه‌تی‌ک له قور‌ئاندا به‌یان کراوه، که خوا ﷺ له پ‌وژ‌ی دوا‌یدا جه‌سته‌ی مروّف و ئه‌ندامه‌کانی له‌سه‌ر مروّف ده‌کاته شایه‌د، به‌ تایبه‌ت مروّفی ب‌ی‌پ‌روا، یاخود مروّفی تاوانبارو خه‌تابار، با پ‌رواداریش ب‌ی و، مۆریش به‌سه‌ر زاریه‌وه ده‌نری و، زمانی ده‌گیری، خوا ده‌فه‌رموی: ﴿الْيَوْمَ نَخْتِمُ عَلَىٰ أَفْوَاهِهِمْ وَتُكَلِّمُنَا أَيْدِيهِمْ وَنَشْهَدُ أَرْجُلُهُمْ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ﴾ (۶۵)، ئه‌م‌پ‌رۆ مۆر به‌سه‌ر زاریانه‌وه ده‌ن‌ین و، ده‌سته‌کانیان ده‌ماندو‌ین و، پ‌ی‌یه‌کانیان شایه‌د‌یی ده‌ده‌ن به‌وه‌ی وه به‌ده‌ستیان ده‌ه‌ینا.

له سوورەتی (فصلت) دا پ‌وونتر ئه‌مه باس ده‌کات و ده‌فه‌رموی: ﴿وَيَوْمَ يُحْشَرُ أَعْدَاءُ اللَّهِ إِلَى النَّارِ فَهُمْ يُوزَعُونَ﴾ (۱۹) حَتَّىٰ إِذَا مَا جَاءُوهَا شَهِدَ عَلَيْهِمْ سَمْعُهُمْ وَأَبْصَرُهُمْ وَجُلُودُهُمْ

يَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٢٠﴾ وَقَالُوا لَجُلُودُهُمْ لَمْ شَهِدْتُمْ عَلَيْنَا قَالُوا أَنْطَقَنَا اللَّهُ الَّذِي أَنْطَقَ كُلَّ شَيْءٍ وَهُوَ خَلَقَكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٢١﴾، ئەو پۆژەى دوژمنانى خوا بەرەو ئاگر كۆدەكرێنەوه، هەى پېشيان رادەگيرى، تاكو هەى دوايان، پېيان دەگەنەوه |خپ دەكرێنەوه سەر يەك|، هەتا كاتێك گەيشتنە لای، واتە: [لای ئاگرى دۆزەخ]، بېستنيان و چاوه كانيان و پېستەكانيان شاھەديان لەسەر دان بەوهى كە دەيانكردو، بە پېستەكانيان گوت: بۆچى شاھەديميان لەسەر دەدەن؟ گوتيان: ئەو خوايە ئيمەى هەناوہتە گو، كە هەموو شتێك دینیتە گو، هەر ئەويش يەكەمجار دروستى كردن و، بۆ لای ويش دەگيردینەوه.

۵- بەرگرييکردنى هەر كەسێك لە خوێ و، مشت و مپ كردنى و، پەنا پيێردنى بپيروايان و دەغەلەكان بە سویندى بە درۆو نكوولییکردن، ئەمیش لە زۆر لە ئايەتەكانى قورئاندا خوا ﷻ خستوبەتیه روو، بۆ وینە لە سوورەتى (النحل)دا دەفەرموى: ﴿يَوْمَ تَأْتِي كُلُّ نَفْسٍ بِجَدِلٍ عَنْ نَفْسِهَا وَتُوْفَّى كُلُّ نَفْسٍ مَّا عَمِلَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ﴾ ﴿١١١﴾، واتە: ئەو پۆژە كە هەر كەسێك دى، بەرگريى لە خوێ دەكات، شەرەقسە لەسەر خوێ دەكات، هەر كەسە بەپيى ئەوه كە كردوويەتى پر بە پيىست، سزاو پاداشت دەدریتەوهو ستميان لى ناكري.

ب- لە سوورەتى (الأنعام)يش دا دەفەرموى: ﴿وَيَوْمَ نَحْشُرُهُمْ جَمِيعًا ثُمَّ نَقُولُ لِلَّذِينَ أَشْرَكُوا أَيْنَ شُرَكَائُكُمُ الَّذِينَ كُنتُمْ تَزْعُمُونَ﴾ ﴿٢٢﴾ ثُمَّ لَمْ تَكُنْ فَتَنْهُمْ إِلَّا أَنْ قَالُوا وَاللَّهِ رَبَّنَا مَا كُنَّا مُشْرِكِينَ ﴿٢٣﴾ أَنْظِرْ كَيْفَ كَذَبُوا عَلَى أَنْفُسِهِمْ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ﴾ ﴿٢٤﴾، ئەو پۆژەى تيكپريان خپ دەكەينەوه، دوايى بەوانەى هاوبەشيان داناو دەلێين، كوا ئەو هاوبەشانەتان كە پيێتان وابوو هاوبەشن؟ دوايى بەلایەكەيان هەر ئەوه بوو گوتيان: سویند بە خوا پەروەردگارمان! ئيمە هاوبەش دانەر نەبووين، (خوا دەفەرموى): سەرنج بدە، چۆن درۆ لەسەر خويان دەكەن. ج- ئەوهى هەليان دەبەست لێيان ون بوو، كە بریتی بوو لە ئەوانە كە بە هاوبەشيان دانابوو، هەروەها لە سوورەتى (المجادلة)دا دەفەرموى: ﴿يَوْمَ يَبْعَثُهُمُ اللَّهُ جَمِيعًا فَيُحْطَفُونَ لَهُمْ، كَمَا يُحْطَفُونَ لِكُلِّ وَبَحْسُونَ عَنْهُمْ عَلَى شَيْءٍ إِلَّا إِيَّاهُمْ هُمُ الْكَذِبُونَ﴾ ﴿١٨﴾، واتە: خوا تيكپريان كۆدەكاتەوه، ئنجا سویندى بۆ دەخۆن، وەك و چویند سویند بۆ ئيوە دەخۆن (سویندى بە درۆ)و، پييان وایە لەسەر شتێكن، ئاگاداربە ئەوان درۆزنى راستەقینە.

لێرەدا قسە لەسەر موناڤیقەكانە.

۶- ډاگردنی مروؤف لهو پوژدهدا له برا ئه‌وپوژدهی و له دایکی و له بابی، له هاوسه‌ری و له پوژله‌کانی، وه‌ک و له سووره‌تی (عبس) دا ده‌فه‌رموی: ﴿يَوْمَ يَفِرُّ الْمَرْءُ مِنْ أَخِيهِ ۚ (۳۴) وَأُمِّهِ وَأَبِيهِ ۚ (۳۵) وَصَحْبِهِ وَبَيْنِهِ ۚ (۳۶) لِكُلِّ امْرِئٍ مِّنْهُمْ يَوْمَئِذٍ شَأْنٌ يُغْنِيهِ ۚ (۳۷)﴾، لهو پوژدهدا مروؤف له ده‌ست برای ږاده‌کات، [نه‌وه‌ک داوای شتیکی لی بکات، یان ئه‌گه‌ر داوای لی بکات، لی ږاده‌کات،] و له ده‌ست دایکی ږاده‌کات و، له ده‌ست بابی ږاده‌کات و، له هاوسه‌ره‌که‌ی ږاده‌کات و له پوژله‌کانی ږاده‌کات، [به‌کورو کچه‌وه،] بوهر کامیک له‌وان حالیک هه‌یه، بی ناگا و، سه‌رقالی ده‌کات له‌وه‌ی به‌په‌رژیتته‌ سه‌ر جگه‌ له‌خوی.

۷- بابای تاوانبار لهو پوژدهدا خوژگه‌ ده‌خوازی که‌نیزیکترین که‌سانی خوی بکاته به‌لاگی‌ری خوی، پوژله‌کانی، هاوسه‌ره‌که‌ی، براهه‌که‌ی، خرم و عه‌شیره‌ته‌که‌ی، که‌ پال ده‌دریته‌ لای و، هه‌ر که‌سیک که‌ له‌ زه‌ویدا هه‌یه و، تیکرای خه‌لکی سه‌ر زه‌وی، وه‌ک له‌ سووره‌تی (المعارج) دا ده‌فه‌رموی: ﴿يَوْمَ تَكُونُ السَّمَاءُ كَالْهَمَلِ ۚ (۸) وَتَكُونُ الْجِبَالُ كَالْعِهْنِ ۚ (۹) وَلَا يَسْتَلُ حِمِيمٌ حَمِيمًا ۚ (۱۰) يُبْصَرُونَهُمْ يَوْمَئِذٍ أَلْمُجْرِمُ لَوْ يَفْتَدِي مِنْ عَذَابٍ يَوْمَئِذٍ بِبَنِيهِ ۚ (۱۱) وَصَحْبِهِ ۚ وَأَخِيهِ ۚ (۱۲) وَفَصِيلَتِهِ الَّتِي تُؤْوِيهِ ۚ (۱۳) وَمَنْ فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا ثُمَّ يُنْجِيهِ ۚ (۱۴)﴾، واته: ئه‌و پوژده‌ که‌ ئاسمان، وه‌ک کانزای تاووه‌ی لی دی و، چپایه‌کان وه‌ک خوری شکراره‌یان لی دی و، هه‌یچ نیزیکیک و دلسوزیک له‌ هه‌یچ نیزیکیک و دلسوزیک دیکه‌ی هه‌یچ شتیک داوا ناکات، [چونکه‌ داواکایه‌کی بی سووده،] پیشانیان ده‌درین [وه‌نه‌بی نایانینن،] تاوانبار لهو پوژدهدا خوژگه‌ ده‌خوازی که‌ له‌ سزاو نازاری ئه‌و پوژده‌ کوره‌کانی بکاته به‌لاگی‌ر، [هه‌له‌ته‌ ئه‌گه‌ر کوره‌کان بکاتی کچه‌کان زیاتر ده‌کاتی، به‌پی عورف و بیرکرده‌وه‌ی هه‌موو کومه‌لگا بی‌پروایه‌کان، که‌ فه‌رق ده‌که‌ن له‌ نیوان کورو کچ دا،] هه‌روه‌ها هاوسه‌ره‌که‌ی و براهه‌که‌شی بکاته به‌لاگی‌رو، ئه‌و عه‌شیره‌ت و هۆزه‌ی گرتوویه‌ته‌ خوی کاتی خوی، [ئه‌وانیش هه‌موویان بکاته به‌لاگی‌ری خوی،] هه‌موو ئه‌وانه‌ی له‌ زه‌ویدا هه‌ن، بیانکاته به‌لاگی‌ری خوی، دوایش ئه‌وه‌ ده‌ربازی بکات، نه‌خیر، [له‌و پوژده‌دا که‌س ناکریتته‌ به‌لاگی‌ری که‌س، قه‌ره‌بوو فدی له‌ که‌س وه‌رناگی‌ری].

تہوہری شہ شہم و کوٹایی: قوٹاغی سییہمی روژی دواہی:

لیخوردان و بہرِیکرانی بیروایان بہرہو دوزخ و، بہ حورمہتہوہ بہرِیکرانی پاریزکاران بہرہو بہہشت و، نیشتہجیبوونی ہەر کام لہ بیروایانی خراپہکار لہ دوزخہدا، لہ شوینی خویندا، پرواداران پاریزکاریش ہەر کہسہو لہ مہقام و پیگہو شوینی خویدا، لہ زور شوینی قورٹاندا خوای پەرورہدگار تہم راستییانہی بہیان کردوون و، نیمہ ٹیکتفا دہکہین بہو ٹایہتانہی لہ سوورہتی (الزمر)دا ہاتوون، تہویش ہەر دہیانخوینینہوہ چونکہ کاتی خوٰی بہ تہفصیل قسہمان لہسہر کردوون، کہ خوا ﷺ دہفہرموٰی: ﴿وَأَشْرَقَتِ الْأَرْضُ بِنُورِ رَبِّهَا وَوُضِعَ الْكِتَابُ وَجِئَءَ بِالنَّبِيِّنَ وَالشُّهَدَاءِ وَقُضِيَ بَيْنَهُم بِالْحَقِّ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ﴾ (۶۱) وَوُضِعَ كُلُّ نَفْسٍ مَّا عَمِلَتْ وَهُوَ أَعْلَمُ بِمَا يَفْعَلُونَ ﴿۷۰﴾ وَسِيقَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِلَىٰ جَهَنَّمَ زُمَرًا حَتَّىٰ إِذَا جَاءُوهَا فَتَحَتْ أَبْوَبُهَا وَقَالَ لَهُمْ خَزَنَتُهَا أَلَمْ يَأْتِكُمْ رُسُلٌ مِّنكُمْ يَتْلُونَ عَلَيْكُمْ آيَاتِ رَبِّكُمْ وَيُنذِرُونَكُمْ لِقَاءَ يَوْمِكُمْ هَٰذَا قَالُوا بَلَىٰ وَلَكِنْ حَقَّتْ كَلِمَةُ الْعَذَابِ عَلَى الْكَافِرِينَ ﴿۷۱﴾ قِيلَ ادْخُلُوا أَبْوَابَ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا فِئَسَ مَوَى الْمُتَكَبِّرِينَ ﴿۷۲﴾ وَسِيقَ الَّذِينَ اتَّقَوْا رَبَّهُمْ إِلَىٰ الْجَنَّةِ زُمَرًا حَتَّىٰ إِذَا جَاءُوهَا وَفُتِحَتْ أَبْوَبُهَا وَقَالَ لَهُمْ خَزَنَتُهَا سَلِّمٌ عَلَيْكُمْ طِبْتُمْ فَادْخُلُوهَا خَالِدِينَ ﴿۷۳﴾ وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي صَدَقَنَا وَعْدُهُ وَأَوْثَقَنَا الْأَرْضَ نَتَّبِعُوهُ مِنَ الْجَنَّةِ حَيْثُ نَشَاءُ فَنِعْمَ أَجْرُ الْعَامِلِينَ ﴿۷۴﴾ وَتَرَى الْمَلَائِكَةَ حَافِينَ مِنْ حَوْلِ الْعَرْشِ يُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَقُضِيَ بَيْنَهُم بِالْحَقِّ وَقِيلَ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿۷۵﴾

نیمہ ہہروا بہ کورتیی راستہ مانایہکہیان دہکہین:

[دوای کوکرانہوہی خہلک،] سہر زہوی روشن بووہ بہ پروناکیی پەرورہدگارت و، کتیب داندرا، (لیستہکانی کردہوان داندرا) و، پیغہمبہران و شاہیدہکان ہینران و، بہ حق دادوہریژان لہ نیوان داکرا، بی تہوہی ستہمیان لی بکری

و، ھەر کەسەو بە پێی ئەوێ کردووێتی، پێر بە پێستی کردووەکانی خۆی سزا یان پاداشتی درایەو، خواش زانائەر بەوێ دەیانکرد . ئەوانە ی بیپروان بەرەو دۆزەخ کۆمەڵ کۆمەڵ بەرێکران، ھەتا کاتیگ گەشتە لای دۆزەخ دەرگاگانی کتوپر کرانەو، دۆزەخەوانەکان لێیان پرسین: ئایا پێغەمبەرانیگ لێ خۆتان نەھاتنە لاتان، ئایەتەکانی پەرورەدگار تانیا بەسەردا دەخویندەو، لێ دیداری ئەمپۆتان وریان دەکردنەو دەیانترساندن؟ گوتیان: بێ، بەلام وشە ی سزا، [پریاری سزا] لەسەر بیپرویان پێویست بوو، گوترا: بچنە ئێو دەروازەکانی دۆزەخەو، بە ھەمیشەیی تێیدا دەمیننەو، خراپترین جێگەو شوینی تێدا مانەوێ خۆ بەزلگرانە.

ھەرورەھا ئەوانە ی پارێزیان لێ پەرورەدگاریان کردبوو، بەرەو بەھەشت کۆمەڵ کۆمەڵ بەرێکران، ھەتا کاتیگ گەشتە لای بەھەشت، پێش گەشتیان دەروازەکانی بەھەشتیان بۆ کرابوونەو، بەھەشتەوانەکان (سەرپەرشتیارانی بەھەشت) گوتیان: سەلامتان لێ بێ ئێو پاک و چاکن، بە ھەمیشەیی بچنە ئێو بەھەشتەکانەو، ئەوانیش گوتیان: ستایش بۆ ئەو خواوە ی بەلێنی لەگەڵ راست بردینە سەر، سەر زەمینی بەھەشتی پێداین، لێ ھەر شوینیگ کە بمانەوێ تێیدا نیشتەجێ دەبین، وە باشترین پاداشت پاداشتی کارکردنە بۆ خوا، تۆ فریشتەکان دەبینی دەوری عەرشی خویان داو، بە ستایشکردنەو پەرورەدگاریان بە پاک دەگرن و، بە ھەق دادوہریان لێ ئێواندا کراو، گوترا: ستایش بۆ خوا ی پەرورەدگاری جیھانیان.

ھەلبەتە لێرەدا خوا ی پەرورەدگار بۆ ھەردووکیان وشە ی (سیق)ی بەکارھێناو واتە: بەرێکران، بەلام لێ سوورەتی (مریم)دا بۆمان دەرەکەوێ، بەرێکرانی تاوانکاران بۆ دۆزەخ جیا، لێ بەرێکرانی پارێزکاران بۆ بەھەشت، دەفەرموێ: ﴿يَوْمَ نَحْشُرُ الْمُتَّقِينَ إِلَى الرَّحْمَنِ وَفْدًا ۝٨٥ وَسَوْفَ الْمُجْرِمِينَ إِلَىٰ جَهَنَّمَ وَرْدًا ۝٨٦﴾، ئەو پۆزە ی پارێزکاران، بەرەو (خوا) خاوەن بەزەیی وەك و شاند بەرێ دەکەین بە رێزو حورمەتەو، تاوانبارانیش بەرەو دۆزەخ لێدەخوین بە تینووێت ی،

کهواته: ئەوێ لە سوورەتی (الزمر) دا بە گشتی هاتو، لە سوورەتی (مریم) دا
پروونکراوەتەوێ که ئەو دوو بەرپرکرانە لە یەك جیان.

ئنجای پرووداوەکانی قۆناغی سییەم، واتە: بەرپرکرانی پارێزکاران بۆ بەهەشت
و، تاوانکاران بۆ دۆزەخ، کۆمەڵێک پرووداوی تێدا دەبن، که من هەروا بە خێرای
لە چوارە خالدا ئاماژەیان پێدەکەم:

۱- کۆتایی پێهاتی لێپسرانەوێ دابەشکرانی لیستی کردەوێکان، ئەوێش سەرەتای
بەرپرکرانە بەرەو بەهەشت و دۆزەخ، وەك لە سوورەتی (الزمر) دا دەفەرموێ:
(وَأَشْرَقَتِ الْأَرْضُ بِنُورِ رَبِّهَا وَوُضِعَ الْكِتَابُ وَجِئَتْ بِالنَّبِيِّنَ وَالشُّهَدَاءِ وَفُضِيَ بَيْنَهُمْ
بِالْحَقِّ وَهُمْ لَا يَظْلُمُونَ ﴿٦١﴾)

۲- بەرپرکرانی هەر کام لە مەرووفەکان بەرەو بەهەشت و دۆزەخ بە گشتی، که دیارە هەر
کامیان کۆمەڵ کۆمەڵ بە پێ دەکرێن، وەك و لە ئایەتەکانی سوورەتی (الزمر) دا هاتو،
که پێشتر خۆتێدماننەو، ئایەتەکانی: (۷۱ - ۷۳)، ئەوێش دیارە بەهۆی ئەوێوەیە که
مەرووفەکان لە دنیا دا شوێن کێ کەوتن، چ بەرنامەیهك، چ سەرکردەیهك و، چ کەسێك
بکەنە پێشەروێ چاوساگی خۆیان، لە قیامەتدا لەگەڵ ئەو دەبن، وەك پێغەمبەر ﷺ
فەرمووێت: {الْمَرْءُ مَعَ مَنْ أَحَبَّ} (أَخْرَجَهُ الْبُخَارِيُّ: ۵۸۱۹، ومسلم: ۶۸۸۸)، واتە: مەرووف
لەگەڵ ئەو کەسەدایە که خۆشیدەوێ، واتە: لە دنیا دا، هەورەها پێغەمبەری خوا ﷺ
فەرمووێت: {الْمَرْءُ عَلَى دِينِ خَلِيلِهِ، فَلْيَنْظُرْ أَحَدُكُمْ مَنْ يُخَالِلُ} (أَخْرَجَهُ أَحْمَدُ: ۸۳۹۸،
وحسنه الألباني)، واتە: مەرووف بە پێی دینی دوست و خۆشەویستەکە ی خۆی دەبێ، [لە
پۆژی دوا یی دا] هەر کامێکتان با باش سەرنج بدات لەگەڵ کێ دا دەبێ!

۳- چۆنەتی بەرپرکرانی بێپروا خۆ پێ گەورەکان بەرەو دۆزەخ، جیا یە لە چۆنەتی
بەرپرکرانی پارێزکاران بەرەو بەهەشت، که پێشتریش ئاماژەمان پێدا: ﴿يَوْمَ نَحْشُرُ
الْمُتَّقِينَ إِلَى الرَّحْمَنِ وَفْدًا ﴿٨٥﴾ وَنَسُوقُ الْمُجْرِمِينَ إِلَى جَهَنَّمَ وَرْدًا ﴿٨٦﴾﴾ مریم، وشە ی
(وَفْد) کۆی (وَافِد) و بە (وَفُود) یش کۆدەکرێتەو، ناوێ بۆ کەسانێک که سواری و لاخ

بوون، به‌رهو لای حوکمپان و پادشایه‌ک ده‌چن به‌پِژو حورمه‌ته‌وه، به‌لام (ورد) ناوه بۆ کۆمه‌لیکی تینوو که ده‌برینه‌سه‌ر ئاو، زیاتر بۆ ئاژه‌لیش به‌کارده‌هیتری.

۴- ئەه‌لی ئیمانی پارێزکار له‌لایه‌ن فریشته‌کانه‌وه پێشوازیان لێ ده‌کری، به‌لام بێپروایانی تاوانبار سه‌رزه‌نش ده‌کری و پرووی په‌خنه‌و گله‌ییان تیده‌کری، که له‌ ئایه‌ته‌کانی سووره‌تی (الزمر) دا خوای په‌روه‌ردگار به‌ نسه‌ت بێپروایانه‌وه‌ فهرمووی: ﴿قِيلَ ادْخُلُوا ابْوَابَ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا فَاَنْتُمْ مَوْنُ الْمَتَكِرِينَ﴾ (۷۲)، به‌لام به‌ نسه‌ت پارێزکارانه‌وه: ﴿وَقَالَ لَهُمْ خَزَنَتُهَا سَلَامٌ عَلَيْكُمْ طِبْتُمْ فَادْخُلُوهَا خَالِدِينَ﴾ (۷۳) الزمر.

۵- دۆزه‌خ له‌ بێپروایه‌کان زۆر تووره‌ ده‌بی و خه‌ریکه‌ بپچری له‌ داخ و خه‌فه‌تان، به‌لام به‌هه‌شت بۆ پارێزکاران نیه‌یک ده‌خه‌یه‌وه‌وه، ده‌پازینداریته‌وه‌ تا‌ک له‌ دووره‌وه‌ پێ دلخۆش بن، وه‌ک خوای کاربه‌جی ده‌فهرمووی: ﴿وَالَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ عَذَابُ جَهَنَّمَ وَيَسَّ الْمَصِيرُ﴾ (۶) إِذَا أُلْقُوا فِيهَا سَمِعُوا لَهَا شَهِيقًا وَهِيَ تَفُورُ ﴿۷﴾ تَكَادُ تَمَيِّزُ مِنَ الْغَيْظِ كُلَّمَا أُلْقِيَ فِيهَا فَوْجٌ سَأَلَهُمْ خَزَنَتُهَا أَلَمْ يَأْتِكُمْ نَذِيرٌ ﴿۸﴾ الْمَلِك.

به‌ نسه‌ت پرودادارانیسه‌وه: ﴿وَأَزْلَفَتِ الْجَنَّةُ لِلْمُتَّقِينَ غَيْرَ بَعِيدٍ﴾ (۳۱)، ﴿وَإِذَا الْجَنَّةُ أُرْلِفَتْ﴾ (۱۳) التکویر، (أُرْلِفَتْ) یانی: نیه‌یک خرایه‌وه، هه‌ندی‌کیش گوتوویانه: پازینرایه‌وه.

۶- خوا ﷻ سلاو ده‌کات له‌ به‌هه‌شتیه‌کان و پیرۆزباییان لێ ده‌کات، به‌لام ئەه‌لی ناگری دۆزه‌خ، خوا نه‌ ته‌ماشاین ده‌کات و، نه‌ ده‌یاندوینی، به‌لکو تووره‌یی و غه‌زه‌بی خوا له‌سه‌ریان داده‌به‌زی، وه‌ک و خوا ﷻ له‌ باره‌ی ئیمانداران‌ه‌وه‌ ده‌فهرمووی: ﴿يَحْتَتُهُمْ يَوْمَ يَلْقَوْنَهُ سَلَامٌ وَأَعَدَّ لَهُمْ أَجْرًا كَرِيمًا﴾ (۴۴) الأحزاب، هه‌روه‌ها له‌ سووره‌تی (یس) دا ده‌فهرمووی: ﴿سَلَامٌ قَوْلًا مِنْ رَبِّ رَحِيمٍ﴾ (۵۸).

به‌لام به‌ نسه‌ت بێپروایانه‌وه: ﴿وَأَمْتَرُوا الْيَوْمَ أَيُّهَا الْمُجْرِمُونَ﴾ (۵۹) أَلَمْ أَعْهَدْ إِلَيْكُمْ يٰبَنِي آدَمَ أَنْ لَا تَعْبُدُوا الشَّيْطَانَ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ ﴿۶۰﴾ وَأَنْ أَعْبُدُونِي هَذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ ﴿۶۱﴾ یس.

۷- بیپروایانی جند، واته: (شەیتانەکان) و، کافرهکانی مروّف هه موویان پیکهوه به رهو دۆزه خ بهرّی ده کرین، وه کو ده فهرموّ: ﴿فَوَرَبِّكَ لَنَحْشُرَنَّهُمْ وَالشَّيَاطِينَ ثُمَّ لَنُحْضِرَنَّهُمْ حَوْلَ جَهَنَّمَ جِثَاً﴾ ﴿۶۸﴾ مریم، سویند به پهروهردگارت بیپروایهکان و شەیتانەکان پیکهوه بهرّی ده کهین، دواپی له سهه چۆکان له دهووری دۆزه خ ئامادهیان ده کهین، له سوورهتی (الشعراء) یشدا خوای پهروهردگار دیسان باسی ههردووکیان دهکات: ﴿فَكَبَّكُوا فِيهَا هُم وَالْغَاوُونَ﴾ ﴿۶۹﴾ واته: هه موویان له پهورو ده خرینه نیو دۆزه خهوه.

۸- بیپروایان به پی ریزبهندی خراپی کردهوهکانیان و، سهختی کوفرو بیپرواییه کهیان، دیاره ده خرینه دۆزه خهوه، وهك له سوورهتی (مریم) دا ده فهرموّ: ﴿ثُمَّ لَنَنْزِعَنَّ مِنْ كُلِّ شِيعَةٍ أَنتَ حَشَدٌ عَلَى الرَّحْمَنِ عَيْنًا﴾ ﴿۶۹﴾ ثُمَّ لَنَحْنُ أَعْلَمُ بِالَّذِينَ هُمْ أَوْلَىٰ بِهَا صِلَاً ﴿۷۰﴾ ئیمه له ههر کۆمهلیک کامهیان پتر له (خوای) به بهزهیی یاخی بوو، دهری ده کیشین، دواپی ئیمه زانترین به کهسانیک که ده بی پیشتر بخرینه نیو ئاگری دۆزه خهوه، که واته: ههر کامیکیان به پی کردهوهی خوئی زووتر ده خرینه دۆزه خ، [یاخود سزایه کهی قورستر ده بی].

۹- مروّف و جند ده چنه سوئی دۆزه خ، به لام دواپی خوا پارێزکاران ده رباز دهکات، بیپروایانی سته مکار لهویدا به جیدیلن: ﴿وَإِنْ مِنْكُمْ إِلَّا وَارِدُهَا كَانَ عَلَىٰ رَبِّكَ حَتْمًا مَقْضِيًّا﴾ ﴿۷۱﴾ ثُمَّ نُنَجِّي الَّذِينَ اتَّقَوْا وَنَذَرُ الظَّالِمِينَ فِيهَا جِثَاً ﴿۷۲﴾ مریم، واته: هیچ کامیک له ئیوه نیه، مه گهر ده چینه سوئی دۆزه خ، ئهوه بریاری پهروهردگارتو براوه تهوه، دواپی ئهوانه ی پارێزگاریان کردوه ده ربازی ده کهین و سته مکارانیش له سهه چۆکان به له پهو روو کهوتووپی لهویدا به جیدیلن.

۱۰- بیپروایان ههر که ده چنه نیو ئاگر، ده ست ده کهن به نهفرین له یه کدی کردن و، حاشا له یه کدی کردن، ئه میش له زۆر شوینی قورئاندا هاتوه، بۆ وینه: خوا ده فهرموّ: ﴿قَالَ ادْخُلُوا فِي أُمَمٍ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِكُمْ مِنَ الْجِنِّ وَالْإِنْسِ فِي النَّارِ كُلَّمَا دَخَلَتْ أُمَّةٌ لَعَنَتْ آخَهَا﴾ ﴿۷۳﴾ الأعراف، واته: ههر کاتیک کۆمهلیک ده چن نهفرین له کۆمه له کهی پیشیان ده کهن، ههروهها له سوورهتی (البقرة) دا ده فهرموّ: ﴿إِذْ تَبَرَأَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا

مَنْ الَّذِينَ اتَّبَعُوا وَرَأَوْا الْعَذَابَ وَتَقَطَّعَتْ بِهِمُ الْأَسْبَابُ ﴿٣١﴾ واته: کاتیک ته‌وانه‌ی په‌پره‌وییان لیکرابوو، دووریان کرد له‌وانه‌ی که شوینیان که‌وتوون و، نازارو سزای خو‌یان بینی، په‌یوه‌ندیه‌کانیان له نیوان دا پچران.

۱۱- داواکردنی بی‌هیزه هه‌ل‌خه‌له‌تیراوه‌کان و به‌کر‌یگیراوه‌کان، له‌سه‌رکرده و گه‌وره‌کانیان که سوودیکیان پ‌ بگه‌یه‌نن، ته‌گه‌ر که‌میش ب‌ی، وه‌ک و ته‌وه‌ی سزایان له‌سه‌ر سووک ب‌که‌ن، به‌لام وه‌لامدرانه‌وه‌یان به‌ وه‌لام‌یک‌ی ساردو س‌ی، ته‌میش له زۆر شوینی قور‌ئاندا هاتوه، بۆ وینه: له سووره‌تی (ابراهیم) دا ده‌فه‌رموی: ﴿وَبَرِّزُوا لِلَّهِ جَمِيعًا فَقَالَ الضُّعَفَاءُ لِلَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا إِنَّا كُنَّا لَكُمْ تَبَعًا فَهَلْ أَنْتُمْ مُغْنُونَ عَنَّا مِنْ عَذَابِ اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ قَالُوا لَوْ هَدَّنا اللَّهُ لَهْدَيْنَاكُمْ سَوَاءٌ عَلَيْنَا أَجْرُنا أَمْ صَبْرُنا ما لَنا مِنْ مَّحِصٍ ﴿٣١﴾ واته: هه‌موویان تیکرا که‌وته‌ گور‌ی بۆ خوا ﷻ، بی‌هیزه‌کان به‌وانه‌ی خو‌یان به‌ زلگرت بوو گوتیان: تیمه له دنیا‌دا شوینکه‌وتووی ئیوه‌ بووین، ئایا هیچ له سزای خوامان له کۆل ده‌که‌نه‌وه؟ گوتیان: ته‌گه‌ر خوا تیمه‌ی راسته‌ی پ‌ی کردبایه، تیمه‌ش ئیوه‌مان راسته‌ی پ‌ی ده‌کرد، په‌کسانه‌ ناره‌حه‌تی ده‌ر‌پ‌رین، یان خو‌مان راب‌گ‌رین، هیچ پ‌ی ده‌رباز بوو‌ئمان نیه.

۱۲- دووری کردنی ئیبل‌یس له شوینکه‌وتووه‌کانی و، را‌گه‌یاندنی بۆ چه‌ند راستیه‌کی زۆر تال و سه‌رزه‌نش‌ت‌کردنی بۆیان، وه‌ک له سووره‌تی (ابراهیم) دا هاتوه، ئیبل‌یس ده‌ل‌ی: ﴿وَقَالَ الشَّيْطَانُ لَمَّا قُضِيَ الْأَمْرُ إِنَّ اللَّهَ وَعَدَكُمْ وَعْدَ الْحَقِّ وَوَعَدْتُكُمْ فَأَخْلَفْتُكُمْ وَمَا كَانَ لِي عَلَيْكُمْ مِنْ سُلْطَانٍ إِلَّا أَنْ دَعَوْتُكُمْ فَاسْتَجَبْتُمْ لِي فَلَا تَلُمُونِي وَلُومُوا أَنْفُسَكُمْ مَا أَنَا بِمُصْرِخِكُمْ وَمَا أَنْتُمْ بِمُصْرِخِي إني كَفَرْتُ بِمَا أَشْرَكْتُمُونِ مِنْ قَبْلُ إِنَّ الظَّالِمِينَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٣٢﴾ واته: ئیبل‌یس ده‌ل‌ی: وێنه: له سووره‌تی (ابراهیم) دا ده‌فه‌رموی: ﴿وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَا نُكَلِّفُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا أُولَئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٤٢﴾ وَنَزَعْنَا مَا فِي صُدُورِهِمْ مِنْ غَلٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهِمُ الْأَنْهَارُ وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي هَدَّنا لِهَذَا

۱۳- ته‌ه‌لی ئیمان و ته‌قوا ستایشی خوا به‌رز ده‌که‌ن، که‌م‌راسته‌ی پ‌ی کردوون، خواش دل و ده‌روونیان پاک ده‌کاته‌وه، له کینه‌و بو‌غز به‌رانبه‌ر په‌ک‌دی و، برایه‌تیه‌که‌یان به‌رده‌وام ده‌ب‌ی و خو‌شه‌ویست‌یشیان به‌رده‌وام ده‌ب‌ی، وه‌ک خوا ﷻ ده‌فه‌رموی: ﴿وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَا نُكَلِّفُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا أُولَئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٤٢﴾ وَنَزَعْنَا مَا فِي صُدُورِهِمْ مِنْ غَلٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهِمُ الْأَنْهَارُ وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي هَدَّنا لِهَذَا

وَمَا كُنَّا لِنَهْدِيَ لَوْلَا أَنْ هَدَيْنَا اللَّهَ لَقَدْ جَاءَتْ رَسُولٌ رَيْنَا بِالْحَقِّ وَتُودُوا أَنْ تُلْكُمُ الْجَنَّةَ أَوْ رِيْتُمْوهَا بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٤٣﴾ الأعراف، ههروهها له سوورهتی (الزخرف) دا خوا دهفه رموی: ﴿الْأَخْلَاءَ يَوْمَئِذٍ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ إِلَّا الْمُتَّقِينَ﴾ ﴿٦٧﴾، لهو پوژدها نهوانه له دنیادا پیکه وه دوست و نیزیکی یه کدی بوون، هه موو لیک ده بنه دوژمن جگه له پاریز کاران.

۱۴- هانتی خوا ﷺ و فریشته کانی، به ره و نهو شوینه ی که پاک و پیسانی لی ده بی و، خه فته خواردنی بابای بیپروا له سهر نهو که له دهستی چوهو، موژده دانی خوا ﷺ به نه هلی ئیمان، بهو که لیان رازیو ده یان خاته به هه شته که ی خو به وه، وه ک خوا ﷺ ده فه رموی: ﴿وَجَاءَ رَبُّكَ وَالْمَلَكُ صَفًّا صَفًّا﴾ ﴿٢٢﴾ وَجَاءَ يَوْمَئِذٍ بِجَهَنَّمَ يَوْمَئِذٍ يَنْذِكُرُ الْإِنْسَانَ وَاتَى لَهُ الذِّكْرَى ﴿٢٣﴾ يَقُولُ يَلَيْتَنِي قَدِمْتُ لِحَاقِي ﴿٢٤﴾ فَيَوْمَئِذٍ لَا يُعَذِّبُ عَذَابُهُ أَحَدٌ ﴿٢٥﴾ وَلَا يُوثِقُ وَثَاقُهُ أَحَدٌ ﴿٢٦﴾ يَأْتِيهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ ﴿٢٧﴾ أَرْجَعِي إِلَىٰ رَبِّكَ رَاضِيَةً مُّرْضِيَةً ﴿٢٨﴾ فَأَدْخِلِي فِي عِبْدِي ﴿٢٩﴾ وَأَدْخِلِي جَنَّتِي ﴿٣٠﴾ الفجر، واته: نهو پهروه ردگارت هات و فریشته کانیش ریز ریز، نهو پوژده دوزه ده هیتری، ئینسان (واته: ئینسانی بیپروا)، بیر دیتوه په ند وهرده گری، به لام په ند وهرگرتن و وه بیر هاتنه وه هیچ سوو دیکی نیه، ده لی: خوژگه شتیکی باشم بو نه م ژیا نه ی ئیستا پیش خستبایه، لهو پوژدها هیچ که سیك نهو سزا نادات، وه ک که خوا سزای نه ویدا، هیچ که سیك سزا نادات، هیچ که سیك وه ک نهو که له پچه ده کری ئاوا که له پچه ناکات، به لام نه ی نه فسی ئارامگرتوو بگه ریوه بو لای پهروه ردگارت، تو ش رازی نه ویش له تو رازی، بچو نیو به نده کان، بچو نیو باخ و گو ل و گولزارو به هه شته که مه وه که بوم ناماده کردووی.

نه مه کورته یه ک بوو له باسی پوژی دوا یی، وه ک گوتم له بهر پو شنای نهو کتیه دا، که کتییی هه شته می مه و سوو وعی (الإسلام کما یتجلی فی کتاب الله)، هه لبه ته من زور به خو لاصه یی به گو شراوی هی ناومه.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

تہفسیری سوورہتی

الْإِنشِائِ

دهستپیک

به پړزان!

نهم پړو که (۲۸) ی شه ووالی سالی (۱۴۴۱) ی کوچییه، به رانبهر (۲۰۲۰/۶/۲۰) ی زاینی، له شاری هه ولیر، خوا پشتیوان بی دهست ده که یز به ته فیسیری سوورته تی (الإنسان)، سهره تاش وهك عاده تی خو مان، پیناسه و نیوه پړوکی نهم سوورته تی موباره که له هه وت پرگه دا ده خهینه پروو:

پیناسه ی سوورته تی (الإنسان) و بابه ته کانی

یه که م: ناوی نهم سوورته ته:

نهم سوورته ته چند ناویکی هه ن، وهك هه ندیک له سوورته ته کانی دیکه ی قورئان، ناوی هه ره باویان بریتیه له: (سورة الإنسان)، به لام چند ناویکی دیکه شی بو به کار هی تراون: ۱- (سورة هل آتی علی الإنسان)، ۲- (سورة الدهر)، ۳- (سورة الأمشاج)، ۴- (سورة الأبرار)، هه موویان ده بنه پینج ناو، به لام ناوی زانراوتری (سورة الإنسان) ه، له و باره وهش دوو دهق دینین:

دهقی یه که میان: {عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَانَ يَقْرَأُ فِي صَلَاةِ الصُّبْحِ يَوْمَ الْجُمُعَةِ: ﴿الْم ﴿١﴾ تَنْزِيلُ الْكِتَابِ لَأَرْبَبَ فِيهِ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٢﴾﴾ السَّجْدَةِ فِي الرُّكْعَةِ الْأُولَى، وَفِي الثَّانِيَةِ: ﴿هَلْ آتَى عَلَى الْإِنْسَانِ حِينٌ مِّنَ الدَّهْرِ ﴿١﴾﴾ (الإنسان) (أَخْرَجَهُ الْبُخَارِيُّ: ۸۹۱، ۱۰۶۸، وَمُسْلِمٌ: ۲۰۳۲، وَالنَّسَائِيُّ: ۹۵۴).

واته: نه بوو هورپره ﷺ گپراو یه ته وه که پیغمبر ﷺ له نویژی به یانیانی پړوژی جومعه له رکاتی یه که م دا (له دوا ی فاتحه) سوورتی: ﴿الْم ﴿١﴾ تَنْزِيلُ

اَلْكِتَابِ لَا رَيْبَ فِيهِ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٢﴾ ھى خويندوھو، لە ڕكاتی دووھەمدا (دواى سوورەتی فاتیحە) سوورەتی: ﴿هَلْ أَتَى عَلَى الْإِنْسَانِ حِينٌ مِّنَ الدَّهْرِ...﴾ ﴿١﴾ ھى خويندوھو.

دەقى دووھەم: {عَنْ أَبِي ذَرٍّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قَرَأَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: ﴿هَلْ أَتَى عَلَى الْإِنْسَانِ حِينٌ مِّنَ الدَّهْرِ...﴾ ﴿١﴾ الْإِنْسَان، حَتَّى خَتَمَهَا، ثُمَّ قَالَ: إِنِّي أَرَى مَا لَا تَرَوْنَ، وَأَسْمَعُ مَا لَا تَسْمَعُونَ، أَطَّتِ السَّمَاءُ وَحُقَّ لَهَا أَنْ تَبْطُ، مَا فِيهَا مَوْضِعُ أَرْبَعِ أَصَابِعٍ إِلَّا وَمَلَكٌ وَاضِعٌ جَبْهَتَهُ سَاجِدًا لِلَّهِ، وَاللَّهِ لَوْ تَعْلَمُونَ مَا أَعْلَمَ، لَصَحَبْتُمْ قَلِيلًا وَلَبَكَيْتُمْ كَثِيرًا، وَمَا تَلَذَّذْتُمْ بِالنِّسَاءِ عَلَى الْفُرْشِ، وَلَخَرَجْتُمْ إِلَى الصَّعِدَاتِ تَجَارُونَ إِلَى اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ} (أَخْرَجَهُ أَحْمَدُ: ج ٥، ص ١٧٣، وَالتِّرْمِذِيُّ: ٢٣١٢، وَابْنُ مَاجَهَ: ٤١٩٠، وَصَحَّحَهُ الْأَلْبَانِيُّ فِي صَحِيحِ سَنَنِ ابْنِ مَاجَهَ: ٣٣٧٨).

واتە: ئەبوو زەر ڕەزە گەڕێتەوھە کە پێغەمبەری خوا ﷺ ئەم سوورەتەى خويندۆتەوھە: ﴿هَلْ أَتَى عَلَى الْإِنْسَانِ حِينٌ مِّنَ الدَّهْرِ...﴾ ﴿١﴾ الْإِنْسَان، تاكو تەواوى كردوھ، دواى فەرموویەتی: ئەوھى مەن دەبینم ئێوھ نایینن و، ئەوھى مەن دەبیستم ئێوھ نایبیستن، ئاسمان جیڕەى ھات (یان نقەى ھات)، شایستەى ئەوھشە جیڕەى بێ، چونکە ھیچ شوێنى چوار پەنجەى ئەوھ لە ئاسمان دا، مەگەر فریشتەى ئەو چاوانى بو خوا خستۆتە سەر زەوى و کڕنووشى بردوھ، سویند بە خوا ئەگەر ئەوھى مەن دەیزانم ئێوھ زانیاتان، زۆر بە کەمى پێدەکەنین و زۆریش دەگریان و، لەگەڵ ئافرەتاندە لەسەر جیگا نەدەخەوتن و چیژتان لێ وەرەنەدەگرتن و، وەدەشت و کێوان دەکەوتن (دەچوونە بەرزاییان) و لە خوا (عَزَّ وَجَلَّ) دەپارانەوھو لەبەرى دەکۆرووزانەوھ.

کە دەفەرموى: (أَطَّتِ السَّمَاءُ، أَطَّ يَبْطُ أَطًا وَأَطِيطًا: صَوْتٌ، قَالُوا: شَجَانِي أَطِيطُ الرُّكَّابِ، وَأَطَّ الظَّهْرُ: صَوْتٌ مِّنْ ثِقَلِ الْحِمْلِ)، وشەى (أَطَّ يَبْطُ)، ئنجا (أَطًا وَأَطِيطًا)، ھەردووکیان چاوگن، واتە: (صَوْتٌ)، دەنگى لێھات، عەرەب گوتووایانە: (شَجَانِي

أَطِيط الرِّكَابُ)، واتە: غۆربەتیی بۆ ھێنام، سۆزی جوولاندم جیڕە ی بارەکان (نقە ی بارەکان)، (وَأَطِيط الظُّهْرُ: صَوْتُ مِنْ ثِقَلِ الْحِمْلِ)، پشتی و لاخە کە جیڕە ی ھات، ئە گەر باریکی قورسی بخریتە سەر، نقە ی دێ، جیڕە ی دێ و پێی دە گوترێ: (أَطِيط).

دووھەم: شوینی دابەزینی:

لە بارە ی شوینی دابەزینی ئەم سوورەتە موبارە کەو، مشتومری زۆر لە نێو زانایاندا بوو، مشتومرە زۆرە کەش لە ھەندیك گێردراوانەو سەری ھەلداو، ئە گەر نا بە بۆچوونی بەندە، ھەر کەسێک سەیری نێو پڕۆکی سوورەتە کە بکات، دڵنیا دەبێ ئەم سوورەتەش سوورەتێکی مەککەییە، چونکە ھەم شیوازە کە ی ھەم نێو پڕۆکە کە ی، پێکە لپێکە لە گەل شیواز (شیوازی دەربڕین) و، نێو پڕۆکی واتاو مەبەستەکانی قورئانی مەککەیی.

ئنجای جێی سەرنج ئەو ھە یە کە ھەر کام لە لایەنگرانی دوو رایەکان واتە: ئەوانە ی گوتوو یانە: مەککەییەو، ئەوانەش کە گوتوو یانە: مەدینەییە، گوتوو یانە: ئەو رایە پای زۆرینە یە، بە لām زۆر بە یان رایان وایە کە ئەم سوورەتە مەککەییە.

زۆریش پێم سەیر بوو کە (القرطبي) لە تەفسیرە کە ی خۆیدا دەلێ: ئەم سوورەتە مەدینەییە بە پای زۆرینە، کە وەك دوا یی باسی دەکەم شیعە ئەو ھە یان کردۆتە بیانوو و دەستە چیلە ی بە مەدینەیی لە قەلەم دانێ ئەو سوورەتە، ھەلەبەتە لە بەر مەبەستێک کە دوا یی پروونی دەکەمەو، بە لām شیوازو نێو پڕۆکی ئەم سوورەتە بە ئاشکرا پێمان دەلێن: ئەم سوورەتە مەککەییە، ئنجای وەك (محمد الطاهر بن عاشور) لە تەفسیرە کە ی خۆی دا گوتوو یە تی: پەنگە ھاندەری بە مەدینەیی دانانی ئەم سوورەتە، ئەو گێردراوانە بن کە دەلێن: ﴿وَيُطْعَمُونَ الطَّعَامَ عَلَى حُبِّهِمْ مَسْكِينًا وَيَتِيمًا وَأَسِيرًا﴾ (۸) إِنَّمَا نَطْعَمُكُمْ لَوَجْهِ اللَّهِ لَا نُرِيدُ مِنْكُمْ جَزَاءً وَلَا شُكْرًا ﴿۱﴾ ﴿۱﴾

له باره‌ی خواردن پێدانی عه‌لی و فاتیمه‌وه (خوا لێیان رازی بێ) به نه‌دارو هه‌تیوو دیل، هاتۆته خوارێ، به‌لام زانایانی فهرمووده‌ناس، تێکپرای ئه‌و رێوایه‌تانه‌یان به درۆو هه‌لبه‌ستراو داناون.

کورت‌ه هه‌لسه‌نگاندنیکی ئه‌و گێڕانه‌وه‌ی ده‌لێن: ئه‌و ئایه‌تانه له باره‌ی عه‌لی و فاتیمه‌وه (رضی الله عنهما) هاتوونه خوارێ:

سه‌ره‌تا سه‌رنج راده‌کێشم بۆ قسه‌یه‌کی (الشوکانی) له (فتح القدیر) دا که ئه‌ویش ئه‌و رێوایه‌تانه‌ی دی، به‌لام له‌ دوایی ده‌ره‌ینه‌ر (مُخْرَج) ی ده‌قه‌کانی ته‌فسیری (فتح القدیر)^(۱) گوته‌ویه‌تی: (أُخْرِجَ ابْنُ الْجَوْزِيِّ فِي الْمَوْضُوعَاتِ: ج ۱، ص ۲۹۰)، واته‌: ئه‌م ده‌قه (ابن الجوزي) له (الموضوعات) دا هێناویه‌تی.^(۲)

هه‌روه‌ها له‌ په‌راویزی ته‌فسیری (الکشاف) یشدا، به‌ ته‌خریجی (الحافظ ابن حجر العسقلانی)^(۳)، به‌ژماره‌: ۱۲۵۸ به‌هه‌مان شیوه‌ هاتوه‌.

دیسان له‌ په‌راویزی (تفسیر القرطبی) یش دا ئاماژه‌ به‌وه‌ کراوه‌ که ئه‌م ده‌قه هه‌لبه‌ستراوه‌.

لێره‌دا ده‌مه‌وی تَوَیْکَ ورده‌کاریی ئه‌وه‌ باس بکه‌م که بۆچی هه‌ندیك له زانایان گوته‌ویانه‌: ئه‌م سووپه‌ته‌ مه‌دینه‌یه‌، که له‌پراستییدا هه‌چی وه‌ك قورئانی مه‌دینه‌یی ناچێ، نه‌ نێوه‌رۆکی، نه‌ شپاوزه‌که‌ی، ئنجا ئه‌وه‌ ده‌بێ عیبه‌رت و په‌ندیکی گه‌وره‌ی لێ وه‌ربگیرێ و، هه‌ر له‌ خۆوه‌ هه‌رچی له‌ کتێبان دا هات، یه‌کسه‌ر وه‌رنه‌گیرێ به‌بێ راما‌ن و لێوردبوونه‌وه‌، چونکه‌ ئه‌و گێڕاوه‌یه‌ ته‌فسیری (الکشاف) هێناویه‌تی و ئاشکراشه‌، زه‌مه‌خسه‌ری فهرمووده‌ناس (محدث) نه‌بووه‌، بۆیه‌ بۆ سه‌نه‌دی فهرمووده‌کان پشتی پێ نابه‌ستری و هه‌ندیك، گێڕاوه‌ی

(۱) له‌ به‌رگی (۵) ته‌فسیره‌که‌یدا لاپه‌ره‌ (۴۲۳)، له‌ ده‌قی ژماره‌: (۲۸۰۶) دا.

(۲) (الموضوعات) ناوی کتێبێکه‌ (ابن الجوزي) نووسیه‌تی له‌ باره‌ی ئه‌و ده‌قانه‌وه‌ی به‌زاری پێغه‌مبه‌ره‌وه ﷺ هه‌لبه‌ستراون.

(۳) ج ۴، ص ۶۷۰.

دیکه ش دیني که پیهوانه ی عقل و مه نطقن و، پیچهوانه ی پرووحي قورئان و سوننه تن، ویرای تهوه ی له پرووی سهنه دیشه وه هیچ پشت راستکراوه نین، به لام جی سهرسورمان تهوه یه که (القرطبي) له ته فسیره که ی خو ی (الجامع لأحكام القرآن) دا^(۱) تهو گپراوه یه ی به دوورو دریزنی هیناوه و، دوایش له سهر زمانی (الترمذي الحکیم أبو عبد الله) له کتبی (نوادر الأصول) دا، ره خنه ی تهو دهقه دهکات، به لام مادام ره خنه ی دهکات، بوچی هه مووی به دوورو دریزنی هیناوه؟!

(القرطبي) ده لی: (وَقَدْ ذَكَرَ النَّقَّاشُ وَالثَّعْلَبِيُّ وَالْقُشَيْرِيُّ وَعَيْرٌ وَاحِدٌ مِنَ الْمُفَسِّرِينَ فِي قِصَّةِ عَلِيٍّ وَفَاطِمَةَ وَجَارِيَتَيْهِمَا، حَدِيثًا لَا يَصُحُّ وَلَا يَثْبُتُ، رَوَاهُ لَيْثٌ عَنْ مُجَاهِدٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ)^(۲) واته: هه رکام له (نقاش) و (ثعلبي) و (قشيري) و ژماره یه که له پروونکه ره وانی دیکه ش له به سهرهاته که ی (علي وفاطمة) و که نيزه که که یان دا، قسه یه کیان هیناوه که راست و چه سپاو نیه، (لیث) له (مجاهد) له (ابن عباس) وه هیناویه تی.

ئنا تهوه جی ده ستخوشیه که له سهره تاوه گوتوویه تی: راست و چه سپاو نیه، به لام بوچی له ته فسیره که یدا سی لاپه رو نیوی پی گرتوون؟! به سهرهاته که ش به گشتی به مجوره یه گوايه: **ثُمَّ دُودُ نَائِيَةٍ مَوْبَارَهَ كَه: ﴿يُؤْفُونَ بِالْأَنْذَرِ وَيَخَافُونَ يَوْمًا كَانَ شَرُّهُ مُسْتَطِيرًا﴾ (۷) وَيُطْعَمُونَ الطَّعَامَ عَلَى حَيْثُ مَسْكِنًا وَيَتِمُّوْنَ أَسِيرًا (۸)** بهو بوته وه هاتوونه خوار:

که رۆژێك حه سه ن و حوسه ين (خوا لتيان رازی بی) نه خو ش ده که ون، پیغه مبهری خواش ﷺ سهردانیان دهکات و، خه لکی عه ره ب به گشتی سهردانیان ده که ن، عه لی بانی حه سه ن و حوسه ين خوا له هه موویان رازی بی ده دویتن، (جابر الجعفي) له (قنبر) خزمه تکاری عه لی (خوا لتيان رازی بی)، رپوايه ته که ئاوا دیني، ده لی: حه سه ن و حوسه ين نه خو ش بوون تا کو هاوه لانی پیغه مبه ر

(۱) ج ۱۹، ص ۹۹-۱۰۲.

(۲) الجامع لأحكام القرآن: برقم: ۶۲۰۸.

سەردانی ھەسەن و ھوسەینیان کرد، ئەبوو بەکر (خوا لای پازی بێ) گوئی: ئەو بای ھەسەن! ئەگەر شتیکت لەخۆت گرتبایە (نەزریکت کردبایە) ھەر لەخۆ گرتتێک کە جیبەجێ نەکرێ هیچ نیە، شتیک لەخۆت بگرە بۆ ئەوێ ھەسەن و ھوسەین چاک بنەو، عەلیش ﷺ دەلی: ئەگەر ئەم دوو کوپەم چاک بوونەو، لە خۆمی دەگرم: سێ پۆژان وەك سوپاسگوزاریی بۆ خوا بەپۆژوو بم، کەنیزەکیکی نەو بییشیان دەبی (واتە: ھی لای ھەبەشە) ئەویش دەلی: ئەگەر ئەو دوو گەورەم چاکبوونەو، منیش سێ پۆژان وەك سوپاسکردن بۆ خوا بە پۆژوو دەبم، فاتیمەش (خوا لای پازی بێ) ئەویش بەھەمان شیوە دەلی: ئەگەر ئەم دوو کوپەم چاک بوونەو، سێ پۆژان بەپۆژوو دەبم، دواي ئەوێ چاک دەبنەو، لە مائی عەلییدا ﷺ، هیچ شتیکیان نابێ، عەلی دەچی بۆ لای شەمعوونی کوپی حاریە خەییەری (کە جوولەکە یەك بوو) سێ ربه جوی لی قەرز دەکات و، دەیانھێتتەو لە لایەکی مالییان دادەنێ.

فاتیمەش ھەلدەستی یەکیك لەو سێ ربه یە دەھارێ و دەیکاتە نان، ئنجا عەلی نوێژ لەگەڵ پیغەمبەردا ﷺ دەکات و دیتەو مائی، خواردنەکی لەپیش دادەنێن، (لە گیراویەکی دیکەدا ھاتو کە کەنیزەکە ئەو ربه جویە کردۆتە پێنج نان، پێنج خوولکە) و لە پیشیان دادەنرێن (بە حساب دوویان بۆ عەلی و فاتیمە، دووشیان بۆ ھەسەن و ھوسەین، یەکیشیان بۆ کەنیزەکەیان، ئەو پێنج) بەلام نەدارێک دی دەلی: ئەو بنەمالە پیغەمبەری خوا ﷺ! هیچ شتیکیان نیە، من یەکیکم لە نەدارەکانی ئۆممەتی موحەممەد ﷺ زۆریشم برسییە، خواردنم بدەنێ خوا خواردنتان پێ بدات لە سفرەکانی بەھەشت، ئنجا عەلی ﷺ شیعریکی ھەشت نو دە بەیتی، دەلی و بانگی فاتیمە دەکات و مەدحی دەکات و دەلی: ئەو خواردنە بێنە، فاتیمەش بەھەمان شیوە خواردنە دەدەن بەوو، ئەو شەوو پۆژە ھیچیان نابێ بیخۆن.

رۆژی دووه میس ربهی دووه می جویه که ده که نه پینج کولیره و دایانده نین و،
دوای ئه وهی عه لی ﷺ له مزگهوت ده گه پیته وه که به پۆژووش بوون، هه تیویک
دی داوای خوارد ده کات، دیسان عه لی چهند شیعیک ده لی و، فاتیمه ش له
وه لامیدا چهند شیعیک ده لی و، ئه و جار هه کولیره کان ده دهن به هه تیوه که.

رۆژی سییه میس دیلیک دی، که ئه وه رۆژی سییه مه و به پۆژوون و هه چیشیان
نه خوارد وه، بۆ به ربانگ دایاننا وه و ربهی سییه می جویه که یان کردۆته کولیره و
دیه که داوای خوارد نیان لی ده کات، عه لی ﷺ چهند شیعیک ده لی، وه ک هاندانی
فاتیمه و فاتیمه ش (خوا لیی رازی بی) له وه لامیدا چهند شیعیک ده لی، ئیدی
سی شه وو سی پۆژان به برسیه تی ده میننه وه و به پۆژووش بوون، دوای
پیغمبه ری خوا ﷺ که ده چن ته ماشا ده کات هه سهن و حوسه ی که تازه ش
له نه خوشی چاک بوونه وه و سکیان به پشتیان وه نووسا وه، عه لی و فاطیمه ش
به هه مان شیوه سکیان به پشتیان وه نووسا وه و زۆر زۆر برسیین، ئه ویش ﷺ
بۆیان ده گریاو و زۆر نار هه ت ده بی و ده فهرمو ی: **بَنِي مَالٍ هِيَ بَنِي مَالٍ هِيَ بَنِي مَالٍ**
له برسان ده مر ن! **تَجَا جَبْرِيلَ دَادَهُ بَعِزِّي وَ سُوْرَه قِي: ﴿ هَلْ أَتَى عَلَى الْإِنْسَانِ حِينٌ**
مِّنَ الدَّهْرِ ۚ ﴾ ده خوینیته وه و، ده لی: ئه ی موحه ممه د! پیروزیاییت لی بی ئه م
سووره ته بگره، ئه وه به بۆنه ی ئه وه هه لویسته ی عه لی و فاتیمه ی هاوسه ری
(خوا لیان رازی بی)، هه ردوو کوره که یان هه سهن و حوسه ی و که نیه که که یانه وه
دابه زیوه!

شایانی باسیشه: من سی ته فیسیری شیعه کانم له لان: ۱- (تفسیر المیزان) و ۲-
(تفسیر الکاشف) و ۳- ته فیسیری (نمونه).

۱- ته فیسیری (المیزان) که هه ی موحه ممه د حوسین ته با ته بائییه^(۱)، ئه و ریوایه ته دیتی، بی
ئه وه ی قسه ی له سه ر بکات به لکو ده لی: ئه وه له سه ر چاوه کانی ئه هلی سونه تدا هاتوه.

۲- تەفسیری (نمونه)^(۱)ش، بەهەمان شیوە ئەو ڕیوایەتە دینی و سنی چوار لاپەرەشی لەسەر دەرواو، قسەى لەبارەووە دەکات، دوایی دەلی: (راستی عجیب است هرجای آیه و ریوایتی منتهی به فضائل علی و أهل بیت میشود، گروهی دادو فریاد بلند میکنند حساسیت فوق العاده نشان میدهند: گوئی اسلام به خطر افتاده است!).

واتە: بەراستی جیى سەرسۆرمانە! لەهەر شوێنێک ئایەتێک، یاخود گێردراوێکە بێتە مایەى باسکردنى سیفەتە باشەکانى عەلى و ئەهلى بەیت، (واتە: خزمانى پێغمبەر ﷺ) هەندىك هاواریان لى بەرز دەبێتەووە هەستیارى زیاد لە پێویست پیشان دەدەن، وەك بلی ئىسلام كەوتبێتە مەترسییەووە!

ئەو قسەى تەفسیری نموونەیه.

۳- تەفسیری (کاشف)یش^(۲) كە هى موحەممەد جەواد موعینییه، دەلی: (وَفِي كَثِيرٍ مِنَ التَّفَاسِيرِ أَنَّ هَذِهِ الْآيَاتِ نَزَلَتْ فِي حَقِّ الْإِمَامِ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ وَنُتِبَتْ عِبَارَةً الرَّازِي بِنَصِّهَا)، واتە: لەزۆر لە تەفسیرەکاندا هاتووە كە ئەم ئایەتانە لە بارەى ئىمام عەلى كورى ئەبى تالبیهووە ﷺ دابەزیون و، ئیمە عیبارەتەكەى فەخرەددینی رازى دەفەكەى دینین، (دوایی دەفەكەى دینی كە ئەو لەو بارەووە هانۆتە خوار).

لێرەدا من پێشچەند قسەیهكى (الترمذی الحکیم) دینم، نەك (إمام الترمذی) خاوەن (سنن الترمذی).

(الترمذی الحکیم) کتیبیكى هەیه بەناوی: (نوادر الأصول)، سنی تیبینی لەسەر ئەو دەفە دەخاتە ڕوو، سەرەتاش دەلی:

دەلی: (فَهَذَا حَدِيثٌ مُرَوَّقٌ مُزَيَّفٌ، قَدْ تَطَرَّفَ فِيهِ صَاحِبُهُ حَتَّى تَشَبَهَ عَلَى الْمُسْتَمِيعِينَ، فَالْجَاهِلُ بِهَذَا الْحَدِيثِ يَعْزُ شَفَتِيهِ تَلَهُّفًا أَلَّا يَكُونَ بِهَذِهِ الصِّفَةِ، وَلَا يَعْلَمُ

(۱) ج ۵ ص ۳۲۸ - ۳۳۰.

(۲) ج ۷، ص ۲۸۳.

أَنَّ صَاحِبَ هَذَا الْفِعْلِ مَذْمُومٌ، واتە: ئەمە قسەیه کی رازینراوهی پووچە، خاوەنەکهی که هەلیبەستوێ زۆر زیندەرۆیی تیدا کردو، بە جوړیک ئەوانەیی بییستنی که سیك نهشارەزا بئ، رەنگە لیوی خۆی بگەزێ و بلی: بریا منیش خاوەنی ئەو سیفەتانه بوومایە، نازانی که سیك وابکات (ئەوێ لەو گێردراوێدا هاتو) سەرزه نشتکراو.

ئنجایا لەوبارەوێ سێ بەلگان دینن، منیش جگە لە دەقەکان که بەبەلگەیان دینیتەوێ یەکسەر تەرجومەیی کوردیی دەکەم:

١- خوا ﷻ دەفەرموێ: ﴿...وَسْأَلُونَكَ مَاذَا يُنْفِقُونَ قُلِ الْغَفْو...﴾ البقرة، لیت دەپرسن: چی بیهخشن؟ بلی: ئەوێ زیادهو ئاسان بەدەستتانهوێ دی، دەلی: (وَهُوَ الْفَضْلُ الَّذِي يُفْضَلُ عَنْ نَفْسِكَ وَعِيَالِكَ)، ئەویش ئەوێه که لە خۆت و لە مأل و خیزانت زیاده (ئەوێ ببخشە). بەلام ئەوێ خۆت پیوستیت پێهتی، بیهخشی و خیزان و مندالت برسیی و ئاتاج بکهی، ئەوێ شتیکی چاکت نهکردو، لەوبارەوێش لە پیغەمبەری خواوێ ﷺ هاتو که فەرمووێهتی: {خَيْرُ الصَّدَقَةِ مَا كَانَ عَنْ ظَهْرِ غِنَى} (أخْرجه البخاري: ١٣٦٠، وأبو داود: ١٦٧٦، والنسائي: ٢٥٤٤)، باشتەری خیر کردن ئەوێه که لە حالهتی هەبووندا بیت، یانی: هەتبیّت و بە دەستتەوێ بئ و لە خۆت و خیزانت زیاد بئ.

هەر لەوبارەوێ هەدیسیکی دیکهیی پیغەمبەریش ﷺ هاتو دەفەرموێ: {أَبْدَأُ بِنَفْسِكَ فَتَصَدَّقْ عَلَيْهَا، فَإِنْ فَضَلَ شَيْءٌ فَلَأَهْلِكَ، فَإِنْ فَضَلَ عَنْ أَهْلِكَ شَيْءٌ فَلِذِي قَرَابَتِكَ، فَإِنْ فَضَلَ عَنْ ذِي قَرَابَتِكَ شَيْءٌ فَهَكَذَا وَهَكَذَا} (الحديث فيه قصة ذكرها البخاري دون المتن: ٢٠٣٤، ومسلم: ٩٩٧، وابن حبان: ٣٣٣٩)، یانی: ئەگەر مأل و سامانیکت هەبوو خەرچی بکهی، پێشئ بۆ مەسەرەفی خۆتی بەکاربینە، ئنجایا ئەگەر شتیکی زیاد بوو با بۆ خیزانت بئ که ژياندن و، بەرپۆهبردنی لەسەر تۆیه، مندال و خیزانت بئ، ئنجایا ئەگەر لە خیزانت شتیکی زیندە بوو بابۆ خزمەنت بئ، ئنجایا ئەگەر لە خزمەنیش شتیکی زیندە بوو، بەولاولادا بیهخشی.

خوای پەرورەدگاریش لەسەر هاوسەرەکان و میردهکانی فەرز کردو نهفەقهی خیزان و مندالەکانیان بکێشن، وهك پیغەمبەر ﷺ فەرمووێهتی: {كَفَى بِالْمَرْءِ إِثْمًا أَنْ يُضَيِّعَ مَنْ

يَقُوتُ} (أخرجه أحمد: ٦٤٩٥، وأبو داود: ١٦٩٢، والحاكم: ١٥١٥، والبزار: ٢٤١٥، وابن حبان: ٤٢٤٠، والنسائي في الكبرى: ٩١٧٧)، واته: مروّف ثهوهنده گوناچهی بهسه، که نهوهی دهبی بیژیهنی و نهفهقهی بکیشی، زایهی بکات و پشتگوئی بخا.

کهواته: به پیی ثایهتهکان و بهپیی فرهمايشتهکانی پیغهمبهری خوا ﷺ نهوه شتیکی پهسند و ستایشکراو نیه تاکو مهدهح بی بوّ عهلی و فاطیمه خوا لییان رازی بی.

۲- ثایا هیچ عاقلیک پیی وایه عهلی ﷺ هیندهی نهزانیی بچی دوو کوری پینج شهش سالی خوی، سی شهوو رۆژان برسیی بکات که تازه له نهخوشی ههلساونهوه، ههتا سکیان به پشتیانوهه بنووسیتتهوهو چاویان قوول بین و، پیغهمبهری خوا ﷺ بویان بگری؟! ئنجا باشه نهوه عهلی ﷺ نهو کارهی کرد و خهلکی بهسهه خویدا ههلبژارد: رۆژیک نهداریک و، رۆژیک ههتیویک و، رۆژیک دیلیک، بهلام ثایا بوّ ههیه خیزانیشی ئهرکدار بکات بهوه؟ ئنجا نهوه خیزانیشی لهگهلیدا هاوکار بوو که فاطیمهیه ﷺ، ثایا بویان ههیه دوو مندالی نهبالقی پینج شهش ساله، سی شهوو سی رۆژان برسیی بکهن، نهوه چیه، خیر دهکهن؟ بهراستی گپدرارهوی وا ههر خهلکی کهودهن و نهزان پهواجی لهلای ههیهو عهلی و فاطیمه (خوا لییان رازی بی) لییان ناوهشیتتهوهو، گومانی وایان پیی نابهین که کاری وایان پال بدریته لا.

۳- ثایا کی نهو ههموو شیعرانهی لهبهه کردن؟ که نزیکهی سی چل بهیته شیعره، کی لهوی بوو نهو ههموو شیعرانه لهبهه بکات؟ هی عهلی ﷺ که فرهمان به فاطیمه دهکاو مهدهحی دهکاو هانی دهدات، که نهو رۆژه نهو خیره بکهن، فاطیمهش ههر بهشیعر وهلامی دهداتهوهو ههرسی رۆژهکان، ههم عهلی شیعر دهلی و، ههم فاطیمه شیعر دهلی، بهو حالهتی برسییهتیبهش.

منیش پهخنهکانیم زور پیی بهجین و نهو قسهیهشیم پیی بهجیه، که دهلی: ئهم جوّره ریوایهتانه واییدهچی کهسانیک که سجن کراون و سالانی زور له سجنی زالمهکاندا

ماونەووەو هیچ ئیشیان نەبووە، دانیشتوون ئەو حیکایەتەنەیان هەلبەستوون و، پالێاندانە لای پێغەمبەری خوا ﷺ.

لە کۆتایی دا دەلێم:

تەفسیری (القرطبي) هەر باشە کە بەسەرھاتەکە ی ھیناوە باسی سەنەدەکە ی کردووە، کە هیچ نیە و راست نیە، بەلام تەفسیری (الکشاف) ھیناویەتی بـ ئەوێ قسە لە سەر سەنەدەکە ی بکات، ھەر و ھا فەخرەددینی رازی ھیناویەتی و گەلێک لە تەفسیرەکانی دیکەش ھیناویانە، ئنجا شیعەکانیش ھینانی لە تەفسیرەکانی زانایانی دیکە ی ئیسلام دا جگە لە شیعە^(۱)، ئەو دەکەنە بیانو و دەستەچیلە ی ئەوێ ئەو گێڕاوانە راستن، چونکە ئەھا نەیارەکانی خوێشان ھیناویانن!

ئنجا بەراستی ئەو قسە ی تەفسیری (نمونه) کە لە زۆر جێی دیکەش دا ئەو جوۆرە قسانە دەکات، بە دلڕەشییەک و گومانی خراپ پـی بردنێکی زۆرەو، بە لە پشت پەردە یەکی رەش تەماشاکردنێکی زۆرەو، باسی زۆر بە ی زانایانی ئیسلام و زۆر بە ی مسوڵمانان دەکات، ئەگەر نا کە ی وایە، ھەرکاتێک مەدحی عەلی کرابـی و مەدحی فاتیمە کرابـی (خوا لێیان رازی بـی) زانایانی دیکە ی ئیسلام

(۱) من ئەگەر ناچار نەبم وشە ی ئەھلی سوننە بە کارناھێنم، چونکە شیعە ئەو شیعە یە، شیعە و خەواریج و مورجئە و موعتەزلیە و قەدەرییە، بەلام زۆرینە ی مسوڵمانان پـیویست ناکات وەک کۆمەلێک و تائیفە یەک لە بەرانبەر تائیفە و کۆمەلەکانی دیکە دا باس بکریـن، بەلکو دەبـی بـلێن: مسوڵمانان بە گشتی، وەک من لە مەسووعە ی: (بیرکردنەوێ ئیسلامی لە نێوان وەحیی و واقعیدا) لە بەرگی دوووەمدا، باسم کردو، کە لە راستییدا زۆرینە ی مسوڵمانان ستەمیان لـی دەکری. ئەگەر ناویکیان بۆ ھەلبدری وەک (أهل السنة) یان (أهل السنة والجماعة)، چونکە ئەو ناویکی میژووویە و نابـی زۆرینە ی مسوڵمانانی تیدا قەتیس بکریـن و، مەرجیش نیە ھەرکەس ئەو ناو میژووویە ی ھەلگرتو، لەگەلیدا گونجاو پـی بە پـیست بـی، بۆیە سەلامەتەر وایە ھەر ئەو ناو بە کاربێنین کە خوا بۆ مسوڵمانانی بە کار ھیناوە: ﴿...هُوَ سَمَنُكُمُ الْمُسْلِمِينَ...﴾ (الحج ۷۸)

به حەسادەت و ھەستیاری و ھەریانگرتوھ؟ ئەو ھەر دوو دە لەسەھەکی زۆر گەورە، چەندان فەرموودە ھەن لە ھەردووکە صەحیحی بوخاری و موسلیمدە لە دایکمان عائیشە ڕ.ھ.ا. لە ئەبوو ھورەیرە ڕ.ھ.ا. کە شیعە زۆریان رقی لێ، بەلکو لە ئەبوو بەکرەو ھەو لە عومەر ھەو خوا لێیان رازی بێ، چەندان فەرموودە ھەن کە مەدحی عەلی و فاتیمە و خەزەمان و بنەمالە ی پێغەمبەری خوا ڕ.ھ.ا. دەکەن، بۆیە ئەو ھەمووی لە ھەمبەنە ی خۆدا گۆیز ژماردنەو گومانێ خراپ پێ بردنە. بەرێزان!

ویستم ئەو ڕوونکردنەوانە بدەم لە بارە ی پرگە ی دوو ھەمی پێناسەو نێو پرۆکی ئەم سوورەتەو، کە شوینی دابەزینی ئەم سوورەتە، کە بەدلتیایی ئەم سوورەتە سوورەتێکی مەککەییەو، بە مەدینەیی لە قەلەمدانی ھەر بەھۆی ئەو ڕیوایەتەو یە کە باسمان کردو، ئەو ڕیوایەتەش ئەسل و ئەساسی نیەو، لەگەڵ پێگەو پلە ی عەلی ڕ.ھ.ا. و تێگەشتنی لە دین، ھەر ھەم پێگە ی فاتیمە ی کچی پێغەمبەردا (خوا لێی رازی بێ)، ناگونجی و، لە جیاتی ئەو ی مەدح بێ بۆ عەلی و فاتیمە خوا لێیان رازی بێ، زەم و کەم و کورپیەکی گەورە، کە سێک دوو مندالی نەبەلغی خۆی کە تازە لە نەخۆشی چاک بوونەو، سێ شەو سێ ڕۆژان برسی بکات و ھیچیان نەدات، ئنجا ئایا ئەو کۆمەلگایە کە سی تیدا نەبوو بەزەیی بەو مندالانەدا بێ کە لە برسان نەمرن؟! کەواتە: جگە لەو ی ئەو گێردراو یە ھیچ سەنەدێکی نیە، لەگەڵ عەقل و زگمەک و لۆژیک و، لەگەڵ ئایەتەکانی قورئان و فەرماشتەکانی پێغەمبەریش ڕ.ھ.ا. دا ناگونجی.

سێھەم: ژمارە ی ئایەتەکانی:

ژمێرە رانی ئایەتەکانی قورئان، لەسەر ئەو یە کدەنگن کە ژمارە ی ئایەتەکانی ئەم سوورەتە، سی و یەك (۳۱) ھو، ھیچ مشتومریان لەو بارەو نیە.

چوارەم: ریزبەندیی لە موصحف و لە دابەزیندا:

ئەم سوورەتە لە موصحفدا ریزبەندییەکی حەفتا و شەش (۷۶) ه، لە سوورەتی فاتیحەووە کە دئی، ئەم سوورەتە حەفتا و شەش (۷۶) مینە، لە دابەزینیشدا وای پێدەچێ ژمارەکی سی (۳۰) یان سی و یەک (۳۱) بێ، کەواتە: جابیری کوری زەید کە دەلێ: ژمارەکی نەو و هەشت (۹۸) ه، راست نیە، بۆیە ئەو ژمارەیی داناو، چونکە بە مەدینەیی ئەژماری کردو، کە واش نیە وەک باسما کرد، شایانی باسیشە: (ابن مسعود رضی اللہ عنہ) لە ریزبەندیی موصحفە کەیدا، لە سوورەتە مەککەییە لە پیشەکانی ئەژمار کردو، و، ڕەنگە ژمارەیی ریزبەندییەکی لە سی (۳۰) یش کەمتر بێ.

پنجەم: نیوەڕۆکی ئەم سوورەتە:

ئەم سوورەتە سی تەوهری گرتوونە خوێ:

تەوهری یەکەم: خستنه پرووی ئەو راستییە کە مەرۆف لە دواي نەبوون هێتراوەتە دی، بەمەبەستی تاقیکرانهووە لە نوتفەیهکی تیکەل خوا دروستیکردووە، بیسەر و بینەری کردووە، ڕۆی راستیشی پیشان داو، چ سوپاسگوزار بێ، چ ناسوپاس، لە ئایەتەکانی: ۱ و ۲ و ۳ دا.

تەوهری دووهم: بە کورتیی باسکردنی سزای بێپروایان و، بە درێژیی باسکردنی پاداشتی پڕوواداران و بەشیك لە کردەووە باشەکانیان، ئەمە زۆربەیی سوورەتەکی گرتۆتەو، لە ئایەتەکانی: ۴ - ۲۲ دا.

تەوهری سیهم: چەند ڕێنماییەك بۆ پیغەمبەری خوا ﷺ کە سەرچەم پێنج ڕێنمایین و، پڕوونکردنەووەی چەند راستییەکی شەهید لە نو ئایەتەکانی کۆتایی: ۲۳ - ۳۱ دا هاتو.

شەشەم: تاییەتمەندییەکانی ئەم سوورەتە:

ئەم سوورەتە دوو تاییەتمەندیی سەرەکی هەن:

۱- بەرچاوترین تاییەتمەندیی ئەم سوورەتە، بریتیە لە باسکردنی نازو نێعمەتەکانی بەهەشت، بەشیوازی تیکهه‌لکیش، بە شیوازی لیککیشانه‌وه (إِطْنَاب) که سەرجه‌م بیست و یەك (۲۱) جوړه نازو نێعمەتی بەهەشت بۆ چاکەکاران باسکراون، وەك دوايي سەرژمێریان دەکەین.

۲- دووهمین تاییەتمەندیی ئەو یەكە چەند وشە یەك لەم سوورەتەدا هاتوون، تەنیا لەم سوورەتەدا هاتوون:

۱/ ﴿نُطْفَةٍ أَمْشَاجٍ﴾، لە ئایەتی (۲) دا.

۲/ ﴿كَافُورًا﴾، لە ئایەتی (۵) دا.

۳/ ﴿مُسْتَطِيرًا﴾، لە ئایەتی (۷) دا.

۴/ ﴿قَطَرِيرًا﴾، لە ئایەتی (۱۰) دا.

۵/ ﴿زَمْهَرِيرًا﴾، لە ئایەتی (۱۳) دا.

۶/ ﴿قَوَارِيرًا مِنْ فِضَّةٍ﴾، لە ئایەتی (۱۶) دا.

۷/ ﴿زَبْجِيلًا﴾، لە ئایەتی (۱۷) دا.

۸/ ﴿سَلْسِيلًا﴾، لە ئایەتی (۱۸) دا.

۹/ ﴿وَمُلْكًا كَبِيرًا﴾، لە ئایەتی (۲۰) دا.

۱۰/ ﴿شَرَابًا طَهُورًا﴾، لە ئایەتی (۲۱) دا.

۱۱/ ﴿وَشَدَدْنَا أَسْرَهُمْ﴾، لە ئایەتی (۲۸) دا.

حهوتەم: دابەشکردنی ئایەتەکانی بۆ دوو دەرس:

ئیمە کوۆ سی و یەك (۳۱) ئایەتەکانی ئەم سوورەتە موبارەكە، بۆ دوو دەرسان دابەش دەکەین:

دەرسی یەكەم: ئایەتەکانی: (۱ - ۲۲)، که هەردوو بابەتی یەكەم و دووهم دەگرێتە خۆیان و، که پیشتر باسمان کردن.

دەرسی دووهم: له نو (۹) ئایەت پێك دێ، ئایەتەکانی: (۲۳ - ۳۱)، که بابەتی سێهەم دەگرێتە خۆی، که بریتیه له پروونکردنەوهی چەند راستییەکی مەزن بۆ پێغەمبەری خوا ﷺ و، پێنج پێنمایی و ئامۆژگاریی، وێرای سەرەنجانی کۆتایی بۆ هەركام له برواداران و بیبروایان، ئەمە پوختە پێناسەو نیوەپڕۆکی ئەم سوورەتە بوو.

❖ ده‌رسی یه‌که‌م ❖

پېئاسەي ئەم دەرسە

ئەم دەرسەمان دوو بابەتى گەورەو گرنكى گرتوونە خوۋى، لە دووتوۋىيى بىست و دوو ئايەتدا.

بابەتى يەكەميان: كە لە سى ئايەتى يەكەم دايە، خوا ﷺ باسى ئەو دەكات كە ماوئەيەك تېپەپىو بەسەر مروۋىدا، باسكراو نەبوو، واتە: لە دونىاي واقىعدا بوونى نەبوو، دوايى خوا ﷺ لە نوتفەيەكى تېكەل دروستى كردو، بە مەبەستى تاقىكردنەو، بۆيە تواناي بىستى و بينىي پىداو، دوايى راستەپىي كردو، هەم لە پرووى زگماكيەو، هەم لە پرووى عەقلەو، هەم لە پرووى وەحىي بۆ ناردنىشەو، بە هوۋى پىغەمبەرەنەو (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) كە سەرەنجام مروۋى يان سوپاسگوزار دەبى، يان سىلەو بى ئەمەگ.

بابەتى دووهم: كە ئەم دەرسەمان گرتوويەتە خوۋى، لە نۆزدە ئايەتى دوايى ئايەتەكانى: (۴ - ۲۲)، پىكىدى، خوا ﷺ لەو نۆزدە ئايەتەدا بە كورتىيى باسى سزاي بىپروايان دەكات، كە زنجىرو كۆت و پىوئەندو ئاگرى بە كىپەي بۆ داناون. دوايى خوا ﷺ بە درىژىي دىتە سەر باسى پاداشتى چاكەكاران، كە كەمتر وايە لە قورئاندا ھىندە باسى نازو نىعمەتەكان كرابى بۆ چاكەكاران، كە وەك پىشتەر گوتمان: خوا سەرچەم بىست و يەك (۲۱) نازو نىعمەتى لەو نۆزدە ئايەتەدا خستوونەپروو، وەك پاداشت بۆ چاكەكاران لە بەھەشتدا، سەرەتا باسى ئەو خواردنەوانەي دەيانخۆنەو، پاشان وەك نىواختىك بۆ ئەو نازو نىعمەتانە، خوا باسى سى لە كەردەو بەشەكانيان دەكات:

۱- شتىكيان كە لەسەر خوۋان پىويست كردو، لە خوۋانيان گرتو، پىي وەفادار بوون.

۲- خواردن و خۆراکێک که حەزێان لێکردووە، یان پێویستییان پێی بوو، بەخشیویانە بە نەدارو هەتیوو دیل و، لە دلی خۆشیاندا گوتووین: ئەمە تەنیا لەبەر پەزنامەندیی خواو لەبەر دیداری خوا پێتان دەدەین و، هیچ چاوەروانییە کەمان لێتان نیە.

۳- باسی ترسی خۆیان کردووە لە پۆژێکی گەژو ناهەموار و سەخت و دژوار، خواش ﷺ لە بەرانەبەر ئەوەدا لە خراپەی ئەو پۆژە چەپالەیی داوون و پاراستوونی و، وای لێکردوون تووشی ڕوو گەشی و دلخۆشی ببێ.

ئەنجا دووبارە دێتەوە سەر باسی ئەو نازو نەعمەتانەی پێیان دەدات لە بەهەشتدا، کە هەم باخیان پێدەدات، هەم پۆشاکێ ئاوریشم و، پالەدەنەو لەسەر تەختەکان، کە لەویدا نە خۆر دەبینن، نە سەرما دەبینن، لق و پۆپی درەختەکان بەسەریاندا شۆڕ بوونەووە و سیبەرەکیان نزیکەو، میوەکیان بە ئاسانی دەچنێ و، لاوانێکی تازە پێگەیشتو بەسەریانەو دەگەرێن، بە قاپی زیوین و بە پەرداخی بلوورینەووە، ئەو خواردنەوێە تێیاندا یە ئەندازەگیری کراوە بەپێی ئارەزوویان، لەویدا لە شەرابێک دەخۆنەو زەنجەبیلی لەگەڵ تێکەڵکراوە، کە لە سەرچاوەیە کە ئەو سەرچاوەیە پێی دەگوترێ: سەلسەبیل، لاوانێکی هەمیشە لاو بەسەر سەریانەو دەگەرێن، ئەگەر تۆ بیانبینی وا دەزانی گەوهەر و مروارین پەرژو بۆ کراوەو، ئەگەر تۆ ئەوێ، ببینی مۆلک و قەلەمڕەوێکی زۆر فراوان دەبینی، پۆشاکێ کە لەسەرەو لەبەریان کردو، هەم ئاوریشمی تەنکە، هەم ئاوریشمی ئەستووری سەوزەو، بە بازەیی زێر رازێزانەو، پەرورەدگاریشیان خواردنەوێە کێ پاک و پاکەرەوێە پێدەدات، پێشیان دەگوترێ: ئەمە پاداشتی کە دراوتانەتەو، هەول و کۆششی ئێوە نەرخێراو و سوپاسکراوە، ئەمە ئێوە پۆکی دەرسی یە کەمە کە لە بیست و دوو ئایەتەکانی: (۱ - ۲۲) پێکدێ.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

﴿ هَلْ أَتَى عَلَى الْإِنْسَانِ حِينٌ مِّنَ الدَّهْرِ لَمْ يَكُن شَيْئًا مَّذْكُورًا ۝۱﴾ إِنَّا خَلَقْنَا
 الْإِنْسَانَ مِّنْ نُطْفَةٍ أَمْشَاجٍ نَّبْتَلِيهِ فَجَعَلْنَاهُ سَمِيعًا بَصِيرًا ۝۲ إِنَّا هَدَيْنَاهُ السَّبِيلَ
 إِمَّا شَاكِرًا وَإِمَّا كَفُورًا ۝۳ إِنَّا أَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ سَلَاسِلًا وَأَغْلَلََّا وَسْعِيرًا ۝۴ إِنَّ
 الْأَبْرَارَ يَشْرَبُونَ مِن كَأْسٍ كَانَ مِزَاجُهَا كَافُورًا ۝۵ عَيْنَا يَشْرَبُ بِهَا عِبَادُ اللَّهِ
 يُفَجِّرُونَهَا تَفْجِيرًا ۝۶ يُوفُونَ بِالْأَنذَرِ وَيَخَافُونَ يَوْمًا كَانَ شَرُّهُ مُسْتَطِيرًا ۝۷ وَيُطْعَمُونَ أَلْطَعَامَ عَلَى
 حُبِّهِ مَسْكِينًا وَيَتِيمًا وَأَسِيرًا ۝۸ إِنَّمَا نُطْعِمُكُمْ لِوَجْهِ اللَّهِ لَا نُرِيدُ مِنكُمْ جَزَاءً وَلَا شُكْرًا ۝۹ إِنَّا
 نَخَافُ مِن رَّبِّنَا يَوْمًا عَبُوسًا قَتَطِيرًا ۝۱۰ فَوَقَّعْنَاهُم لَأَنَّهُ شَرَّ ذَلِكَ الْيَوْمِ وَلَقَّعْنَاهُمْ نَضْرَةً وَسُرُورًا ۝۱۱
 وَجَزَّعْنَاهُمْ بِمَا صَبَرُوا جَنَّةً وَحَرِيرًا ۝۱۲ مُتَّكِلِينَ فِيهَا عَلَى الْأَرَائِكِ لَا يَرَوْنَ فِيهَا شَمْسًا وَلَا زَمْهَرِيرًا
 ۝۱۳ وَدَانِيَةً عَلَيْهِمْ ظِلَالُهَا وَذُلَّتْ أَلْفُوفُهَا نَذِيلًا ۝۱۴ وَيُطَافُ عَلَيْهِمْ بِبَنَاتٍ مِّنْ فَضَّةٍ وَأَكْوَابٍ كَانَتْ
 فَوَارِيرًا ۝۱۵ فَوَارِيرًا مِّنْ فَضَّةٍ قَدَرُوهَا نَقِيرًا ۝۱۶ وَيَسْقَوْنَ فِيهَا كَأْسًا كَانَ مِزَاجُهَا زَنْجَبِيلًا ۝۱۷ عَيْنَا
 فِيهَا شَمْنَى سَلَاسِيلًا ۝۱۸ ﴿ وَيَطُوفُ عَلَيْهِمْ وِلْدَانٌ مُّخَلَّدُونَ إِذَا رَأَيْتَهُمْ حَسِبْتَهُمْ لُؤْلُؤًا مَّنثورًا ۝۱۹ وَإِذَا
 رَأَيْتَ ثُمَّ رَأَيْتَ نَعِيمًا وَمُلْكًا كَبِيرًا ۝۲۰ عَلَيْهِمْ ثِيَابٌ سُنْدُسٌ خُضْرٌ وَإِسْتَبْرَقٌ وَحُلُّوْا أَسَاوِرَ مِّنْ فَضَّةٍ
 وَسَقَاهُمْ رَبُّهُمْ شَرَابًا طَهُورًا ۝۲۱﴾ إِنَّ هَذَا كَانَ لَكُمْ جَزَاءً وَكَانَ سَعْيُكُمْ مَشْكُورًا ۝۲۲ ﴿

مانای دهقاو دهقی ثایه تهکان

{به ناوی خواى به بهزه یی به خشنده. ثایا ماویهك له کات به سهر مروّقدا
 تیهپر بووه که شتیکی باسکراو نه بوو؟ ۱} تیمه مروّقمان له توویلکویهکی
 ناویته دروستکرد، تاقیده کهینه وه (بویه) به بیسهر و بینهرمان گیرا ۲} تیمه پر
 ی (راست) مان پیشان داوه، تنجا یان سوپاسگوزار ده بی یان سپله و ناسوپاس؟

۲) ئیمە لە پۆژی دوایی دا بۆ (سزادانی) بێپروایان زنجیرو کوۆت و پێوهندهکان
 و بلیسه (ی ئاگر) مان ساز کردوه ۴) بە دلنایی چاکه کارانیش (لە بهههشتدا)
 لە پیکیک (ی مهی) دهخۆنهوه کافووری ئاویتیه ۵) کانیه که بهندهکانی خوا
 لێی دهخۆنهوه، پێی تیراو دهبن، به ههلقولاندنیک سهرسوهرهینه ره ههر
 جیه کیان بوی، هه لیده قولینن ۶) (هوانه له دنیا دا عاده تیان وابوو) له
 خوگیرایان جیه جی دهکردو، له پۆژیک دهترسان که زیان (و مهترسی) دهکە
 بهربلاوو گشتگیر بوو (بۆ سزاباران) ۷) خواردنیکیش که خوشیان دهووست
 دهرخواردی نه دارو هه تیوو دیلیان دهدا ۸) (له بهر خوشیانه وه دهیانگوت):
 ته نیا له بهر دیداری پروی خوا (و په زامه ندییه که ی) دهرخواردتان دهدهین
 (بۆیه) هیچ پاداشت و سوپاسکردنیکمان لێتان ناوی ۹) ئیمە له لایه
 پهروهردگارمانه وه مهترسی پۆژیک گرژ (و ترش و تال) ی سهخت و بێره زامان
 ههیه ۱۰) ئنجا (بههوی ئه وه وه) خوا له خراپه و زیانی ئه و پۆژه پاراستنی و
 گهشی و شادمانی پیدان ۱۱) له سۆنگه ی خواراگریشیانه وه باخیک (ی ناوازه)
 و (پۆشاک) ئاوریشمی پیدان ۱۲) (دهیانینی) له سه ره تهختان پالیا ندا وه ته وه،
 له ویدا (تیشکی) خۆرو سه رماو زوقم نابینن ۱۳) سیبه ره کانی (لق و پۆپه کانی نیو
 باخه که) لێانه وه نزیکن (و به سه ریاندا شوپ بوونه وه) و میوه کانیشی به دهسته مۆ
 کران، ئاسانکراون (بۆ لیکردنه وه) ۱۴) ده فره زیوینه (په خۆراکه خوش و به
 تامه کان) و په رداخه بلوورییه (په شه رابه کان) یان به سه ره وه ده گیردرین ۱۵)
 په رداخه بلوورییه زیوه کان خواردنه وه که یان به ریککی تیدا ئه ندازه گیری کراوه
 (هه ره که سه به ئه ندازه ی ئاره زووی) ۱۶) هه ره وه ها پیکیک (ی مه ی) یان پی
 ده نوشری، زه نجه بیلی ئاویته کراوه ۱۷) کانیه کی تیدایه پی ده گو تری: سه له سه بیل
 ۱۸) لاوانیک به لاوی هیشتر او (بۆ خزمه تکردن) به سه ریان وه ده گهرین، کاتیک
 ده یانینی به گه وه ره ی پرژاویان تیده گه ی ۱۹) ئه گه ره ئه ویش بینی، مۆلک
 و قه له مپه ویک گه وه ره (و فراوان) ده بینی ۲۰) پۆشاک ئاوریشمی سه هوزی

تەنك و ئەستووریان پۆشیو، بە بازە زیوینەکان پازیتراوونەو، پەرورەدگاریان خواردنەو، یەکی پاک و پاکەرەو، داونی ﴿۲۱﴾ بیگومان (ئەی پرودارینە!) ئەمە پاداشتی ئیو، هەول و کۆشتان (لە ژیانی دنیا) سوپاسکراو و نرخینراو. ﴿۲۲﴾

شیکردنەو، هەندیک لە وشەکان

(حَیْنُ): (هَلْ أَتَى عَلَى الْإِنْسَانِ حِينٌ مِّنَ الدَّهْرِ)، (الْحَيْنُ: وَقْتُ بُلُوغِ الشَّيْءِ وَحُصُولِهِ، وَهُوَ مَبْهُمُ الْمَعْنَى وَيَتَخَصَّصُ بِالْمُضَافِ إِلَيْهِ)، (الْحَيْنُ: الزَّمَانُ الْمُطْلَقُ)، وشە (حَیْنُ) کاتی پێگەیشتنی شتیکە، (حَیْنُ) مانایەکی نەزانراو، بەلام تایبەت دەکرێ بەو، کە پال دەدرێتە لای، هەروەها وشە (حَیْنُ) بە مانای کاتی پەهاش بە کارهاتو. (الدَّهْرُ): (الدَّهْرُ: إِسْمٌ لِمُدَّةِ الْعَالَمِ مِنْ مَبْدَءِ وجودٍ إِلَى انْقِضَائِهِ)، وشە (دَهر): ناو، بۆ کاتی تەمەنی دنیا لە سەرەتایەو تا کو کۆتایی دی، (ثُمَّ يَعْبُرُ بِهِ عَنْ كُلِّ مُدَّةٍ كَثِيرَةٍ)، دوایی (دَهر)، بەکاردهیتر بۆ هەر ماوێکی زۆر.

(أَمْشَاجُ): (أَخْلَاطٌ مِنَ الدَّمِ)، (أَمْشَاجُ)، چەند شتیکی تیکەل لە خوین، (أَمْشَاجُ) کۆ (مَشِج) ه، وەك چۆن (أَخْلَاطُ)، کۆ (خَلِيط) ه، واتە: چەند شتیکی تیکەل و پیکەو، ئاوێتە کراو، لێرەدا دەلی: چەند تیکەلێک لە خوین، ئەوێش یەکیکە لە واتایەکان، ئەگەرنا دەگونجی مەبەست لە (أَمْشَاجُ)، تیکەل بوونی ئاوی پیاو ئافەرەت بێ، کە بە هەردووکیان نوتفە پێک دێن و مرووف لەوێ دروست دەبن، لە نیو منداڵانی ئافەرەتدا گەشە دەکات و بە چەند قوناغیکدا تێدەپەرێ، دەگوترێ: (مَشَجٌ، مَشْجٌ، مَشْجًا، أَيْ: خَلَطُهُ، وَمَشَجَ بَيْنَهُمَا: خَلَطَ)، (مَشَجٌ، مَشْجٌ، مَشْجًا، أَيْ: خَلَطَ، يَخْلُطُ خَلْطًا)، تیکەلێکرد، تیکەل دەکات، تیکەلکردن، (وَمَشَجَ بَيْنَهُمَا أَيْ: خَلَطَ)، واتە: دوو شتی پیکەو تیکەلکردن.

(أَعْتَدْنَا): (أَعْدَدْتُ هَذَا لَكَ أَي: جَعَلْتُهُ بِحَيْثُ تَعُدُّهُ وَتَتَنَاوَلُهُ بِحَسَبِ حَاجَتِكَ إِلَيْهِ، وَأَعْتَدْنَا أَي: هَيَّئْنَا)، (أَعْتَدْنَا)، ده‌گوتری: (أَعْدَدْتُ هَذَا لَكَ) ئەو شتەم داناوە بیژمیڤی و بەپیی پێویستی خۆت دەستی بگەیه‌نیەو لێی بەهرەمەند بێ، بۆیە (أَعْتَدْنَا) لەگەڵ (أَعْدَدْنَا) یەك واتیان هەیه، بەمانای (هَیَّئْنَا) واتە: ئامادەمان کرد، سازمان کردووە.

(مِرْأَجُهَا): (المِرْأَجُ: مَا يُرْجُ بِهِ، مَرْجَ الشَّرَابِ، أَي: خَلْطُهُ) (مِرْأَجُ)، شتیكە لەگەڵی تیکەڵ دەکری، کە دەفەرموێ: ﴿مِرْأَجُهَا كَأُفْرًا﴾، واتە: ئەوێ لەگەڵی تیکەڵکراوە (کافوورە)، شەپابەکە هەیه، بەلام ئەندازەیه‌ك کافووری لەگەڵدا تێدەکری، دوایی لە شوینی دیکە دەفەرموێ: ﴿كَانَ مِرْأَجُهَا زَنْجَبِيلًا﴾، یانی: جاریك کافوور تیکەڵ بە شەپابەکیان دەکری، جاریك زەنجەبیلی تیکەڵ دەکری، کە دوایی باسی هەركام لە کافوورو زەنجەبیل دەکەین و پێناسەیان دەکەین ده‌گوتری: (مَرْجَ الشَّرَابِ أَي خَلْطُهُ)، واتە: تیکەڵی خواردنەوه‌کە کرد.

(كَأُفْرًا): (الكَافُورُ: أَكْمَامُ الثَّمَرَةِ أَي: الَّتِي تُكْفِرُهُ، هَمَزُ الْكَافُورِ الَّذِي هُوَ مِنْ طَيْبٍ)، (كَافُور): لە پروی زمانەوانییەوه بە دوو واتیان هاتووە:

أ- بەو گۆڵە دەگوتری کە لە درەخت، پەیدا دەبێ و دوایی دەبێتە میوه، کە گۆڵ دەکات، گۆڵەکە پێی دەگوتری: (كَافُور).

ب- جوړیکە لە بۆنی خوش.

(يُفَجِّرُونَهَا): (ثَاوَهُ كَه رَادَهُ كِشْن، (الْفَجْرُ: شَقُّ الشَّيْءِ شَقًّا وَاسِعًا، كَفَجَرِ الْإِنْسَانِ السَّكْرَ، وَهُوَ مَا يُسَدُّ بِهِ النَّهْرُ)، (فَجْر): ئەوێه شتیك لەت بکری بە لەتکردن و لێك جیاکردنەوه‌یه‌كی فراوان، وەك ئەوێ مرووف ئەو شتە بێ ئاوی پێ دەگری، بێتەقینی و شەقی بکات بۆ ئەوێ ئاوه‌کە بێ، (سِكْر) (ما يُسَدُّ بِهِ النَّهْرُ)، (سِكْر) ئەوێه بەری جوگەلە پێ دەگیری، ئەوانە خاوەن باخ و خاوەن کشتوکالن و ئاودیڤیی دەکەن دەزانن، جاری وایە ئەو ئاوه‌ی لە جوگەلەیه‌کەوه

دی، له بناوانی دهبی شتیکی تیباوی بی بو تهوهی بهری بگری و ناوه که نهیهت، نه گهر پیوستیت پی نه بی، نجا که ویستت ناوه که بهردهیهوه نهو په رچه لاده بهی، یاخود شەقی ده کهی، نهوه پی ده گوتری: (سکر)، نهو په رچهی ناوه کهی پی ده به ستری، (فجر) یش نهوهیه که نهوهی ناوه کهی پی به ستر اوو بهری پی گیر اوو، لایه ری، یان شەقی بکهی.

(يُؤْتُونَ بِالْذِّكْرِ) واته: نهوهی له خوین گرتوه، جی به جی ده کهن، (الوافي: الذي بلغ الثَّمام)، (وافي): نهوهیه گه یشتیته حاله قی ته اوو بوون، دواپی نیمه پیناسه ی (نذر) ده که ین له پرووی زار اوو شەریه وه، ههر له پرووی زمانه وانیه وه ش: (النذر: اَنْ تُوجِبَ عَلَى نَفْسِكَ مَا لَيْسَ بِوَاجِبٍ لِحُدُوثِ أَمْرٍ)، (نهمه یه کیکه له پیناسه کان) (نذر) نهوهیه شتی که له سهر خوت پیوست بکهی له ته صلا پیوست نیه، به هو ی پروودانی کاریکه وه، تو شتی که له سهر خوت پیوست ده کهی تا کو خوا ﷺ به لایه کت له کو ل بکاته وه، یاخود نیعمه تیکت بو بینته پیش.

(مُسْتَطِيرًا): (يُقَالُ فَجَرٌ مُسْتَطِيرٌ أَي: فاش، وَغَبَارٌ يُسْتَطَارُ أَي: يَنْتَشِرُ)، (مُسْتَطِير) واته: بلاوو وه وه، په ره گرتوو، ته شه نه سه ندوو، ده گوتری: (فَجَرٌ مُسْتَطِير) واته: سپیده ه که شەبه ق و پرووناکیه کهی بلاوو ته وه (فاش)، (فَشِي، يَفْشُو، فَهُوَ فاش)، واته: بلاو بووه (وَغَبَارٌ يُسْتَطَارُ) تۆزو خو لیک یان تۆزو گه ردیک که بلاوده کریته وه.

(عَبُوسًا): (العَبُوسُ: قُطُوبُ الْوَجْهِ مِنْ ضِيقِ الصَّدْرِ)، (عَبُوس) پرووتال، پروو گرژ، (عَبُوس) بریتیه له پروو گرژ بوون له نه نجامی سینه ته نگ بووندا، مرو ف که پرووی گرژ ده بی، له بهر نهوهیه خه فه تیک و ناره حه تیبه کی هیه.

(قَمَطَرِيًّا): (القَمَطَرِيُّ: الشَّدِيدُ)، (قَمَطَرِير) و (قَمَاطِير)، به مانای توندو سه خت دی و، به مانای نهو په ری پروو گرژی دی.

(وَلَقَّيْتُمْ) : (لَقَّيْتُ بِهِ كَذَا اسْتَقْبَلْتُهُ بِهِ، لَقَّاهُمْ: أَيَّ أَعْطَاهُمْ، أَوْ جَعَلَهُمْ يَلْقَوْنَ)، (لَقَّيْتُ بِهِ كَذَا)، پيشوازييم لى كرد بهو شته، (لَقَّاهُمْ: أَيَّ أَعْطَاهُمْ)، پييدان (لَقَّاهُمْ: أَيَّ جَعَلَهُمْ يَلْقَوْنَ)، وای ليكردن تووشى ئهوه بن، يان ئهوه شته وهدهست بينن، كهواته: ﴿وَلَقَّيْنَاهُمْ نَصْرَهُ وَشُرُورًا﴾، يانى: خوا وای ليكردن پروو گهشوى و دلخوشيان بو بره خسى.

(نَصْرَهُ وَشُرُورًا): (النَّصْرَةُ: الْحُسْنُ كَالنَّصَارَةِ)، جوانى و به رهونهقى، (وَنَصْرُهُ النَّعِيمُ: رَوْفُهُ، وَنَصَرَ وَجْهَهُ نَصْرًا، فَهُوَ نَاضِرٌ)، (نَصْرُهُ النَّعِيمُ) واته: جوانى و بهدهوى كه بههوى نازو نيعمهتهوه له مروڤدا رهنگ دهدهاتهوه، دهگوترى: (نَصَرَ وَجْهَهُ نَصْرًا فَهُوَ نَاضِرٌ)، پرووى دروهشايهوهو گهشايهوه، ئهوه پروو گهش و پروو خوڤشه، (الشُّرُورُ: مَا يَنْكُتُ مِنَ الْفَرْحِ)، (شُرُورُ): بريته لهو شادمانيهى شيڤدراويه له دهروونى مروڤدا.

(مُنْكَيْنِ): (الْمُنْكَاءُ: الْمَكَانُ الَّذِي يُتَكَا عَلَيْهِ)، (مُنْكَاءُ): ئهوه شوينهيه شانى لهسهر دادهدرى، لهسهرى پالدهدرىتهوه، (إِتْكَاءُ: جَلْسَةٌ بَيْنَ الْجُلُوسِ وَالْإِضْطِجَاعِ يَسْتَنِدُ فِيهِ الْجَالِسُ عَلَى مِرْفَقِهِ وَجَنْبِهِ وَيَهْدُ رِجْلَيْهِ)، (إِتْكَاءُ): دانىشتنيكه له نيوان دانىشتن و پالكهوتن (پاكشان)دا، باباي دانىشتوو سهنگ دهدهاته سهر ئانىشكى و سهر تهنيشتى و لاقهكانيشى رادهكىشى، به كوردى دهليين: شان دادان، ياخود پالدهانهوه، بهلام ئهگهر رابكشى، دياره لهسهر تهنيشت يان لهسهر پشت راكشاوه.

(عَلَى الْأَرْبَابِ): (أَرَابِكُ) كۆى (أَرَبَكَة)يه، (أَرَبَكَة) پيشترى له تهفسيرى سوورپهتى (الواقعة)دا وردتر پيناسهمان كرده، (سَرِيرٌ عَلَيْهِ وَسَادَةٌ عَلَيْهَا سِتْرٌ وَهُوَ حَجَلَتُهُ)، (أَرَبَكَة) بريته له تهختيك كه بالنجيكى لهسهر بى و، پهردهيهكى بهسهرهوه بى كه پيى دهگوترى: (حَجَلَةٌ).

(زَمْهَرِيرًا): (الزَّمْهَرِيرُ: الْبَرْدُ الْقَوِيُّ وَشِدَّةُ الْبَرْدِ)، (زمهرير) به سهرمای زورو، به به زوقم دهگوترى، سهرمایهكى سهخت، به كوردى دهگوترى: سهرماو زوقم.

(وَدَانِيَةً): (أَي: قَرِيْبَةً)، نيزيكن، (ظِلَالُهَا) سَيِّبەرەكان، كە سَيِّبەرەكانی لق و پۆپەكانن، كەواتە: لق و پۆپەكان نيزيكن و شوڤرېوونەوھ بەسەرپاندا.

(وَذُلِّلَتْ): (ذُلِّلَتْ: أَي: سُهِّلَتْ)، ئاسانكراون و دەستەمۆ كراون ميوەكانيان بەسَيِّناي دەچنرڤن.

(قُطُوفُهَا): (قُطُوف) كۆي (قِطْف) ە، ئەويش ئەوھيە كە دەچنرڤ، (قِطْف) بريتە لە پړۆسەي چننەكە، بەلام (القِطْف: المَقْطُوف) ئەوھي دەچنرڤ و ليدەكرڤتەوھ لە ميوە، (قُطُوف: جَمْعُ قِطْف، مَا يُجَنَى مِنَ الشَّجَرَةِ)، (قُطُوف) ئەوھيە كە لە درەختەكە دەچنرڤ و ليدەكرڤتەوھ لە ميوەكەي.

(بِأَيَّةٍ): (أَيَّة: جَمْعُ إِنَاء، مَا يُوَضَّعُ فِيهِ الشَّيْءُ، وَجَمْعُ الْجَمْعِ أَوَانِي)، (أَيَّة) كۆي (إِنَاء) ە، (إِنَاء) بە كوردی دەلڤن: قاپ، جام، دەفر، ھەر شتیکە شتیکي تڤيكرڤ، بەزۆری بۆ قاپ بەكاردەھڤنرڤ، كە شتیکي خەست و توندی تڤيكرڤ وەك ميوە، يان خواردنی ديكە، بەلام كووپ و پەرداخ ئەوانەن شتی شلەمەنيان تڤيكرڤ، شەرابە ئاوھ ھەرچی ھەيە، (إِنَاء) تاكە، واتە: قاپ، دەفر، جام، بە (أَيَّة) كۆدەكرڤتەوھ، بەلام (أَوَانِي) كۆي كۆ: (جَمْعُ الْجَمْع) ە.

(وَأَكْوَابٍ): (أَكْوَاب: جَمْعُ الْكُوبِ قَدَحٌ لَا عُرْوَةَ لَهُ)، (أَكْوَاب) كۆي (كُوب) ە، كە بريتە لە جاميک، يان پەرداخڤك ھەنگلی نەبڤ، دەستەگيرەي نەبڤ، دەستی بگيرڤ.

(فَوَارِيًّا): (فَوَارِي: جَمْعُ قَارُورَةٍ)، (فَوَارِي) كۆي (قَارُورَةٍ) يە، (قَارُورَةٍ) بە شووشە دەگوترڤ، بە شتی ڤوون و بلووری دەگوترڤ، (القَارُورَةُ: وَعَاءٌ مِنْ زُجَاجٍ تُحْفَظُ فِيهِ السَّوَائِلُ وَوِعَاءُ الطَّيِّبِ)، (قَارُورَةٍ) كۆيەكەي (فَوَارِي) ە، دەفریکە لە شووشە، شتی شلەمەني تڤدا دەپارڤزڤ، ھەرۋەھا ئەوھي بۆنی خوڤی تڤدا دەپارڤزڤ: شووشەي گولۆ، شووشەي ميسك.

(كَأْسًا): (الكَأْسُ: الْقَدَحُ مَا دَامَ فِيهِ الْخَمْرُ)، (كَأْس) پەرداخیکە مە ی تیدابى و مینە ی مە جازییە، هەروەها (كَأْس) بە خودی مە ی و شەرابە کەش دە گوترى.

(زَنْجَبِيلًا): (الزَنْجَبِيلُ: نَبَاتٌ مِنَ الْفَصِيلَةِ الزَّنْجَبَارِيَّةِ لَهُ عُرُوقٌ غِلَظٌ تَضْرِبُ فِي الْأَرْضِ حَرِيفَةَ الطَّعْمِ)، (زَنْجَبِيل) پووەکیکە لە جوړی پووە کە زەنجبارییەکان (لە ولاتی زەنجبار هەن) پە گى گەورە ی هەن بە زەویدا دە چنە خوار، تامە کە ی تیژە، (شیوە ی بیەر).

(سَلْسَبِيلًا): (السَّلْسَبِيلُ: الشَّرَابُ السَّهْلُ الْمُرُورُ فِي الْحَلْقِ لِعُدُوْبَتِهِ، وَالسَّلْسَبِيلُ: الْخَمْرُ، وَسَلْسَبِيلٌ: إِسْمٌ عَيْنٍ فِي الْجَنَّةِ، أَوْ وَصَفٌ لِكُلِّ عَيْنٍ عَذْبَةٍ سَرِيعَةِ الْجَرَى)، وشە ی (سلسبیل): زانیان بە چەند واتایەکیان لیکداوەتەو،

یە کەم: خواردنەووەیە کە بە ئاسانی لە گەروو دە چیتە خوار، بە هو ی شیرینی و زولاییەو، ئەمە مانا ئە سلیبە کە یەتی، لە (سلس) هاتو.

دوو هەم: سەلسەبیل جوړیکە لە مە ی (شەراب).

سێ هەم: سەرچاوەیە کە لە بە هەشت.

چوار هەم: ناوە بۆ ناوی هەر کانیایێک کە بە خێرای دە پوات و شیرن و زولالە.

(وَلَدَانٍ): (وَلَدَانٍ) کو ی (ولید) ه، بە خزمەتکاری گەنج و لاو دە گوترى کە تازە دە گاتى، لە بەر ئەو ی تەمەنە کە ی لە لە دایک بوونەو، نیزی کە، ئە ک تازە لە دایک بووبى، کە بە کە لکی خزمەتکردن نایەت، بە لکو مە بە ست لاوی تازە پیگە یشتوو یە.

(مُخَلَّدُونَ): (مُخَلَّدٌ) هیلدراو، ئاشکراشە هەموو ئەوانە ی لە بە هەشت دان، دە هیلدرینەو، بە لام مە بە ست ئەو یە بە گەنجی و لاوی دە هیلدرینەو، ناکە ونە تەمەنەو.

(**لَوْلَا مَنُورًا**): (اللُّلُؤُ: الدُّرُّ، وَهُوَ يَتَكَوَّنُ فِي الْأَصْدَافِ مِنْ رَوَاسِبٍ أَوْ جَوَامِدٍ صَلْبَةٍ لِمَاعَةٍ مُسْتَدِيرَةٍ فِي بَعْضِ الْحَيَوَانَاتِ الدُّنْيَا مِنَ الرَّخَوِيَّاتِ، وَاللُّلُؤُ: جَمْعٌ وَالْمُفْرَدُ: لَوْلَاةٌ، وَتُجْمَعُ اللَّوْلُوءَةُ بِاِثْنَيْ عَشَرَ)، له قورئاندا وشەي (لَوْلُؤ) هاتوه، (**لَوْلَا مَنُورًا**)، (لَوْلُؤ) به مانای گهوهەر دی، له نیو قۆزاخان دا له مادده نیشتوو و ڕهقه کان که بڕیقه دارن دروست ده بێ، شیوهیهکی خڕ وهردهگری، له ههندیك له ژيانداره نهرمهکان دا که له دهرياکاندا هه ن، پېشتريش باسمان کردوه له ئەنجامی ئەوه دا که ئەو ژيانداره مهترسییهکی بو دی، جوړه ماددهیهك ده پړژي لیکیک بو خو پاراستو و له ئەنجامدا، ئەو لیکه به دهوری ئەو تهنه نامۆیهی هاتوته نیو جهستهیهوه، قهتماغه ده به ستی و ده بیته ئەو گهوههره، که دوا یی ده یبینین به نرخترین شته لهو شتانهی تاكو ئیستا له دهستی مروّفدا هه ن، وشەي (لَوْلُؤ) کۆیه و تاکه که ی (لَوْلُوءَة) یه و، به (لئالیه) یش کۆ ده کړیته وه.

(عَلَيْهِمْ): (عَلَى فِي الِإِرْتِفَاعِ فِي الْأَمْكِنَةِ وَالْأَجْسَامِ، عَلَيْهِمْ أَي: فَوْقَهُمْ)، ههه بهه
(عَالِيَهُمْ) ههه (عَالِيَهُمْ) خوینراوه ته وه، وشه ی (علی) بهه مانای بهه رزبو وه، بو
شوینه کان و بو جهسته کان بهه کارده هیئرئ، کهواته: (عَلَيْهِمْ ثِيَابٌ سُنْدُسٌ خُضْرٌ
وَإِسْتَبْرَقٌ) واته: له دیوی دهره وه یان له سهر پو شاکیان پو شاکئ ئاوریشمی ته نک و
ئهستووری سهوز هه بهه.

(سُنْدُسْ وَإِسْتَبْرَقْ): ئاوريشمى تهنك و ئهستور، تهنكه كه (سندس)ى پى دهگوترى و ئهستوره كه (إِسْتَبْرَقْ)ى پى دهگوترى، كه له (ستبرك)ى فارسىيه وه هاتوه به كوردىيش دهلتن: ئهستور.

(وَحَلُّوْا): (جَعَلَ لَهُمْ حُلِيًّا)، واته: بۆيان کرا به خشل، (وَحَلُّوْا أَسَاوِرَ مِنْ فِضَّةٍ) واته: رازتندرانه وه، بۆيان کرا به خشل، بازنه زیوینه کان.

(أَسَاوِرَ): كۆی (أَسْوَرَة) یه، ئه ویش كۆی (سَوَار) ه، به مانای بازن، كهواته: (أَسَاوِرَ): كۆی كۆیه، خوا ﷻ لیره دا بۆ پیاوان و ئافره تان ئهم تهعبیره به كاردینی كه به بازن زيوین ده پازیتینه وه، له هه ندیک شوینی دیکه دا فهرموویه تی: بازن زێر، یان به گه وه هر ده پازیتینه وه، هه ندیک له زانایان وه ك پشتریش باسی ئه وه مان كرده، گو تویانه: واته: هاوسه ره كانیان (ژنه كانیان) ده پازینه وه به بازن زێر زيوو به گه وه هر، وایان زانیوه كه وه ك چۆن زێر زيوو له پیاوانی ئۆممه تی پیغه مبه ر ﷻ له دنیا دا قه ده غه یه، به هه شتیش وه ك دنیا یه! به لام له به هه شتدا هه رچی له دنیا دا قه ده غه بووه له نازو نيعمه ته كان، هه مووی ره وایه، یه كێك له وانه شه راب، كه له دنیا دا قه ده غه یه له به ر ئه وه ی مرۆف سه رخۆش ده كات و سه ر ئیشه و ده رهاویشه ی خراپی هه یه، به لام شه راپی به هه شت خوای په روهر دگار ده فهرمووی: ﴿لَا يَصْدَعُونَ عَنْهَا وَلَا يُزْفُونَ﴾ (۱۹) الواقعة، نه سه ر ئیشه ی پی ده گرن، نه عه قلیشی پی له ده ست ده دن، كهواته: لیره كه باسی بازن زيوو ده كات و، له شوینی دیکه باسی بازن زێر ده كات، بۆ پیاوان و ئافره تانی شه.

مانای گشتیی نایه ته کان

خوَا ۞ تَهَم سوورته موباره کesh وهك ټیكرای سوورته ته کانی دیکه ی قورئان، بهو رسته موباره که ده ست پیده کات: ﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ﴾، جگه له سوورته قی (التوبة) (البراءة) که تَهو رسته موباره که ی له پیشه وه نیه:

خوَا ۞ ده فهرموئ: ﴿سُبْحَانَ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ﴾ به ناوی خوای به به زه یی به خشنده، واته: ده ست پیگردنم به ناوی خوایه، مه به ستیش تَهو ده یه:

۱ - تَهَم کاره تهنیا به ناوی خوَا ده کهم.

۲ - تَهَم کاره به پیی شهرعی خوَا ده کهم.

۳ - تَهَم کاره به تواناو یارمه تی خوای په روه ردگار ده کهم.

۴ - تَهَم کاره بو هیئانه دی په زامه ندیی خوَا تَه نجام ده ده م

تَنجَا خوَا ۞ ده فهرموئ: ﴿هَلْ أَتَى عَلَى الْإِنْسَانِ حِينٌ مِّنَ الدَّهْرِ لَمْ يَكُنْ شَيْئًا مَّذْكُورًا﴾، پواله قی واتیه که ی ئاوا یه: ئایا به سهر مروّ قدا هاتوه ماو ده یه كه له کات که شتیکی باسکراو نه بووبی؟ به لَام زانایان له سهر تَهو وه یه کده نگن که ﴿هَلْ﴾، ههرچه نده ئامرازی پرسیار کردنه (أَدَاةُ الْإِسْتِفْهَامِ)، به لَام لیږده دا مه به ست پیی پرسیار کردنیك نیه که له به ران به ریدا چاوه پروانی وه لَام بکری، به لکو پرسیار کردنیك که لایه نه به ران به ره که دانی پیدا بینئ. (إِسْتِفْهَامٌ تَقْرِيرِي)، واته: لایه نی به ران به ر ناچاره دانی پیدا بینئ، (إِقْرَار) واته: دان پیدا هیئان، به لَام (تَقْرِير) یانی: به رام به ره که ت وا لیبکه ی دانی پیدا بینئ. (دان پییدا هیئان)، هیچ که سیش نکوولی له وه ناکات که کاتیك بووه مروّ ق نه بووه، چ وهك تاك تاکی مروّ قان، چ وهك ټیكرای مروّ قان، هه لَبه ته بهر له وه ی زانست به ره وه پیشه وه بچی کاتی خو ی له پوژگارانی زوودا، تَهوانه ی پیان گوتراوه: (الدهریون) یان (زنادقة)، که

ئىستا پىيان دەگوتىرى: (الملحدون)، ئەوانە پىيان وابووه كە مروّف لەسەر زەوى ھەر بووھە بى سەرەتايە، بەلام زانستى ئىستا گالتەي بەو قسەيە دى، بەلكو گالتەي بەوھەش دى كە بلىيى زەويش ھەر بوو (أزلي) بوو، زەويش تەمەنىكيان بو ديارىيكردوھە دەلّين: زەوى دەورى چوار مليارو ھەشتسەد مليون سالى ھەوھە پيش لەخۆر جيا بۆتەوھە، بەلكو خۆريش بەھەمان شيوھە دەلّين: دەورى پينج مليار (۵۰۰۰۰۰۰۰۰) سالى لەمەو پيش پەيدا بوو، بەلكو گەردوونيش و دەلّين: سيزدە مليارو ھەوتسەد ھەشتسەد مليون سالى لەمەو پيش، لە شتيكى زۆر بچوو كەوھە بەناوى: تاكى گەردوونى، ھىلكەي گەردوونى، تووى گەردوونى، بە ئىنگليزي پى دەلّين: (سینگولارىتى sungolarity)، تەقيوھەوھە گەردوونى لى دروست بوو، ئەوھەش پى دەگوتىرى: بيردۆزەي تەقینەوھەي مەزن، (نظريۃ الانفجار العظيم) (bing bang) كە نويترين و پشت پى بەستراوترين بيردۆزەيە بو دروستبوونى گەردوون و سەرەتاي گەردوون، كەواتە: ئەم گەردوونە كاتيك بووھە ھىچى ھەر نەبوو، نەك تەنيا خۆر و كۆمەلەي و خروكەي زەوى، چ جاي مروّف، ئەوانە ھەموويان نەبوون (عدم) پيش بوونيان كەوتەو.

بۆيە ھەندىك لە زانايان گوتوويانە: ﴿هَلْ﴾، بەماناي (قَد)، يانى: (قَدْ أَتَى عَلَى الْإِنْسَانِ حِينٌ مِّنَ الدَّهْرِ)، بە دلىيى كاتيك بەسەر مروّفدا تپەريوھە ﴿لَمْ يَكُنْ شَيْئًا مَّذْكُورًا﴾، شتيكى باسكراو نەبوو، وەك كوردەواريى خومان دەلّين: (ناوى لە كوولەكەي تەردا نەبوو)، يانى: بوونى نەبوو، شتيك كە بوونى نەبوو، ناويشى نابى و باسيش ناكرى.

﴿إِنَّا خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ نُّطْفَةٍ أَمْشَاجٍ نَّبْتَلِيهِ﴾، ئيمە مروّفمان لە نوتفەيەكى تيكەل (ئاويتە) دروستكردو، تاقيدەكەينەوھە، ﴿فَجَعَلْنَاهُ سَمِيعًا بَصِيرًا﴾، بۆيە گپراومانە بە بيسەر و بينەر، مروّف لە نوتفەوھەوھە ھاتوھە (نطفة) ش بە: (مَاءٌ

(۱) پيششيش بسمەن كرد. ر سترين رو بيردۆزىش لەبەري پەيدا بوونى مروّفەوھە لەسەر زەوى. ئەوھەيە كە ميژووھەكەي دەگەريتەوھە بو (۱۰۰۰۰ ۳۰۰ ۰۰۰) سال پيش ئىست.

قَلِيلَ)، ئاوێکی کهم (تَنْوُكُهُ ئاوێك)، ماناکراوه، که ئیستا زانست ده‌ریخستوه مروّف له هه‌موو تنوکه ئاوه‌که‌ش دروست نابێت، هه‌ر وه‌ك پێغه‌مبه‌ریش ﷺ فه‌رمووێه‌تی: {مَا مِنْ كُلِّ الْمَاءِ يَكُونُ الْوَلَدُ، وَإِذَا أَرَادَ اللَّهُ خَلْقَ شَيْءٍ لَمْ يَمْتَعْهُ شَيْءٌ} (أخرجه مسلم: ۳۶۲۷)، له هه‌موو ئاوه‌که مروّف دروست نابێ، هه‌رکاتیکیش خوا شتیکی ویست هیچ شتیکی پێی لێ ناگرێ. به‌لکو له به‌شیکی زۆر که‌می، دروست ده‌بێ زینده‌وه‌ریکی تووویی (حَيَوَانٌ مَّتَوِي) و هیلکوڵه‌ی نیو ئاوی ئافره‌ت (بُيُوضَةٌ)، ئه‌و دووانه‌یه‌که‌گرن و نوتفه‌یان لێ پێك دی، ئه‌و نوتفه‌یه‌ش ده‌چێته‌ نیو منداڵدانه‌وه‌و له‌ویدا قو‌ناغه‌کانی: (نُطْفَةٌ) و (عَلَقَةٌ) و (مُضْغَةٌ) و ... هتد، ئه‌و قو‌ناغانه‌ هه‌موویان ده‌بێ و دوایی ده‌بێته‌ کو‌رپه‌له‌ (جَنِينٌ) و له‌ دایک ده‌بێ، وه‌ك له‌سه‌ره‌تای ته‌فسیری سووره‌تی (المؤمنون) دا، باسیکی تا راده‌یه‌ك تیرو ته‌سه‌لمان له‌باره‌ی چۆنیه‌تی دروستبوونی مروّقه‌وه‌ کردوه، هه‌م ئاده‌م و هه‌ووا و هه‌م وه‌چه‌که‌یان.

﴿إِنَّا هَدَيْنَاهُ السَّبِيلَ﴾، ئیمه‌ پێیه‌که‌مان پێشان دا، واته‌: پێی راستمان پێشان داوه‌ ﴿إِنَّمَا شَاكِرًا وَإِنَّمَا كَفُورًا﴾، ﴿إِنَّمَا﴾، بۆ درێژه‌دان به‌ قسه‌و پوونکردنه‌وه‌ی قسه‌ به‌کارده‌هیترێ، ﴿إِنَّمَا شَاكِرًا وَإِنَّمَا كَفُورًا﴾، یان سوپاسگوزار ده‌بێ، یان سپه‌له‌و ناسپاس ده‌بێ، ئه‌گه‌ر ئه‌و راسته‌ پێیه‌ی خوا پێشانی داوه، بیگریته‌ به‌رو هیدایه‌تی خوا قبو‌ولکا، ئه‌وه‌ سوپاسگوزار ده‌بێ و، ئه‌گه‌ر هیدایه‌ته‌که‌ش په‌فز بکات، ئه‌وه‌ سپه‌له‌و ناسپاس و سه‌رگه‌ردان و بێ مراد ده‌بێ.

ئنجای خوا ﷻ دێته‌ سه‌ر باسی سه‌ره‌نجامی هه‌ر کام له‌وانه‌ی سپاسگوزار ده‌بن، یان سپه‌له‌و ناسپاس ده‌بن، به‌لام سپه‌له‌و ناسپاس و بێپروایان پێش ده‌خات و به‌یه‌ك ئایه‌تیش ده‌یپرێنێته‌وه‌و ده‌فه‌رموێ: ﴿إِنَّا أَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ سَكِينًا وَاعْلَانًا وَسَعِيرًا﴾، ئیمه‌ بۆ بێپروایان زنجیره‌کان و کو‌ت و پێوه‌نده‌کان و کلپه‌ی ئاگرمان ئاماده‌ کردوه، خوا ﷻ زۆر به‌ کورتیی باسی ئه‌و سزاو جه‌زه‌ربه‌یه‌ ده‌کات، که‌ چاوه‌پێی بێپروایان ده‌کات، بێپروایانیك که‌ سپه‌له‌و ناسپاس ده‌بن و هیدایه‌تی خوا په‌فز ده‌که‌ن

و، راستە پێی خوا ناگرە بەر، سەرەنجام لە تاقیکردنەوەیەك دا كە خوا ئەوانی تێخستووە، دەكەون و دەرنانچن و، لەسەر بوونەكەى خۆیان قەرزدار دەبنەووە.

ئەجا خوا ﷻ دێتە سەر باسی پاداشتی سوپاسگوزاران كە بە (أَبْرَار) (چاكەكاران) ناویان دەبات و، لە ئایەتی (۴) هەتا كۆتایی ئایەتی (۲۲)، چەند شتیكى دیکەشی نێواخن کراون، ئەگەرنا ئەو (۱۸) ئایەتە هەمووی باسی پاداشتی چاکەکارانە.

﴿إِنَّ الْأَبْرَارَ يَشْرَبُونَ مِنْ كَأْسٍ كَانَتْ مِزَاجُهَا كَافُورًا﴾ بە دنیایی چاکەکاران لە پێكێك دەخۆنەووە ئاوێتەکانی کافوورە، وشەى ﴿كَأْسٍ﴾ هەم بەو دەفرە دەگووترێ كە شلەمەنێیەكى پێ دەخورێتەووە، بەتایبەتى مەى (خمر) هەم بە خودی خواردنەووەو شەرابەكەش دەگووترێ، (مِزَاج)یش یانی: (مَا يُمَزَجُ بِشَيْءٍ)، ئەوێ لەگەڵ شتێكدا تێكەڵ دەكرێ، واتە: ئەو شەرابەى دەیخۆنەووە، کافوورى لەگەڵ تێكەڵ کراوە، کافووری بە وەك دواى باسى دەكەین ماددەىەكى سپییە، لە جوۆرە درەختێك پەیدادەبێ یەکیان سپییەو زۆریش بۆنخۆشە، بێگومان هەموو ئەو شتانەش كە خوا باسیان دەكات، لە بەهەشتدا، جیان لەوێ دنیا، چونكە هەندێك لە زانایان گوتوویانە: کافوور تەمەكەى تالە، بەلام هەرچیەك خوا لەبەهەشتدا باسی دەكات، تەنیا لەناودا لەگەڵ ئەوانەى دنیاى ئەك دەگرنەووە، وەك عەبدوللای كورێ عەباسیش (خوا لە خوێ و باپی پازى بێ) گوتوویەتی.

خوا ﷻ باسی ئەو شەرابە دەكات كە ئەوان ئەو پێكەى لێى دەخۆنەووەو کافوورى لەگەڵ تێكەڵ کراوە، دەفرەمۆی: ﴿عَيْنًا يَشْرَبُ بِهَا عِبَادُ اللَّهِ﴾، سەرچاوەیەكە بەندەکانى خوا لێى دەخۆنەووە، بۆچی دەفرەمۆی: ﴿يَشْرَبُ بِهَا﴾؟

أ- هەندێك گوتوویانە: ﴿بِهَا﴾ یانی (منها)، ئەم (ب) بە مانای (من)ە، چونكە پیتەكان جار جار شوینی یەكدی دەگرنەووە، (ب) لەجیاتی (من) بەكار دێ و (من) جارى وایە لەجیاتی پیتێكى دیکە بەكار دێ، هەندێك لە زانایان وایان لێكدאוوەتەووە.

ب- به لām هه ندىکیان گوتوو یانه: ﴿يَشْرَبُ بِهَا﴾، ﴿يَشْرَبُ﴾، خۆی به (من) بهرکار ده خوازى، به لām لیږه دا بۆیه به (ب) بهرکاری خواستوه، تاكو وپرای مانایه کهى خۆی که بریتیه له خواردنه وه، مانایه کهى دیکه شى بخړیته یتوو وه خۆی بگرى، که بریتیه له: تیر ئاو بوون (ارتواء)، یانی: ﴿يَشْرَبُ وَيَرْتَوِي بِهَا عَبْدُ اللَّهِ﴾، ئەو سه رچاوه یه لى ده خۆنه وه و پى تیر ئاو ده بن، بهنده کانی خوا، ﴿يَفْجَرُونَهَا فَجَعِرًا﴾، خویان شه قى ده کهن و ئاوه که ده بن، (تفجير) له (فجر) هوه هاتوه، واته: شه فکردن و له تکردن، واته: ئاوه که ده گوازنه وه و جیگۆرکى پى ده کهن به جیگۆر پیکردنیکى سه رسوپهینه ر، بو هه ر شوینیکى بیان هوى، ده یه ن.

ئنجا خوا ﷺ باسى چەند کرده وه یه که باشیان ده کات و، چەند کرده وه یه که باش نیتواخن ده کات له گه ل نازو نيعمه ته کانی به هه شتدا، تاكو بزانرى خوا له گوتره نه وانه ئاوا پاداشت ناداته وه، ههروه ها له گوتره ش بپروایه کان سزا نادات، چونکه کاره کانی خوا هه موویان له جى خویاندان، ده فهرموى: ﴿يُؤْفُونَ بِالْأَنْذَرِ﴾، ئەوانه له خوگرتیان جیه جى ده کهن، (نذر) هه ر شتيكه ئینسان له خۆی ده گرى، (النذر: أَنْ يُوجِبَ الْإِنْسَانُ عَلَى نَفْسِهِ مَا لَيْسَ بِوَاجِبٍ، تَقَرُّباً إِلَى اللَّهِ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى)، نه زر ئەوه یه ئینسان شتيك له سه ر خۆی پيوست بکات، که له ته سلدا له سه رى پيوست نیه، تاكو خۆی پى له خوا نيزيك بکاته وه، به کوردی ده گوترى: له خوگرتن، ئەوه ی له خویانیان گرتوه جیه جى ده کهن، ﴿وَيَخَافُونَ يَوْمًا كَانَتْ شَرُّهُ مُسْتَطِيرًا﴾، له رۆژیکش ده ترسین زه ره رو زیانه کهى زۆر به ربلاوه، ته شه نه سه ندوویه.

﴿وَيُطْعَمُونَ الطَّعَامَ عَلَى حَيْثُ مَسْكِينًا وَيَتِيمًا وَأَسِيرًا﴾، خواردنیک له گه ل خوشويستنیشیدا، (له گه ل ئەوه شدا که ئەو خواردنه یان خوشده وى) ده رخواردى نه دارو هه تیوو دیلى ده دەن، نه یفه رموه: (يُؤْتُونَ الطَّعَامَ)، له قورئاندا به زۆرى وشه ی: (يُطْعَمُونَ) به کارهاتوه، واته: ئەو که سه داده نین و خواردنه کهى ده رخوارد ده دەن، یانی: ته نیا ئەوه نیه خواردنه کهى پى بدەن، به لکو دایده نین

به‌رِزو حورمه‌ته‌وه و خواردنه‌که‌ی دیننه پِیشی، چونکه ئە‌گەر ته‌نیا خواردنه‌که‌یان وِیدەن، ته‌نیا جه‌سته‌و گە‌ده‌یانیان تیر کردوون، به‌لام ئە‌گەر به‌رِزو حورمه‌ته‌وه دایانبینن و دوو قسه‌ی خوشیشان له‌گە‌ڵ بکەن و خواردنه‌که‌شیان پِی بدەن، پروو حیشان تیر کردوون، که نه‌مبینوه له‌ ته‌فسیره‌کاندا ئاماژه به‌وه بکری: بۆچی خوا ﷻ به‌زۆری وشە (إطعام) به‌کار دینیی، دەر‌خواردان؟ چونکه له‌ نیزیکه‌وه دایانده‌تین له‌ شوینی خۆیان و خواردنه‌که‌یان بۆ داده‌تین، له‌به‌ر ئە‌وه‌ی مرۆف به‌ر له‌وه‌ی جه‌سته‌ی، پروو‌حه، پروو‌حه‌که‌شی پِیوستی به‌ تیر کردن هه‌یه‌و، به‌ رِز لێ‌گرتن پروو‌حه‌که‌ تیر ده‌بی، ئنجا خواردنه‌که‌شیان ده‌ده‌نی بۆ جه‌سته‌یان.

ئنجا که ئە‌و خواردنه‌شیان پِیده‌ده‌ن له‌به‌ر خۆیان‌وه ده‌لین: ﴿إِنَّمَا نَطْعُمُكُمْ لَوَجْهِ اللَّهِ﴾، ئە‌م قسه‌یه زۆربه‌ی هه‌ره زۆری ته‌فسیره‌کان ده‌لین: له‌ دلی خۆیاندا وایان گوتوه، به‌لام خوا ده‌ریخستوه، چونکه که‌سێک که هاوکاری ده‌که‌ی، ئە‌گەر بلی: له‌به‌ر خوا هاوکارییت ده‌که‌م، رەنگه له‌سه‌ر دلی قورس بی، هه‌رچه‌نده له‌به‌ر خواجه، به‌لام نابێ وا بگوتری، بۆیه ده‌بی بلی: له‌به‌ر خۆیان‌وه وایانگوتوه، یان له‌ دلی خۆیاندا وایانگوتوه، به‌لام خوا ﷻ ئاشکرای کردوه.

هه‌ندێک له‌ زانایانیش گوتوو‌یان: بۆیه واده‌لین تا‌کو بیکه‌نه پاساوو به‌لگه‌ی ئە‌وه‌ی پِیان وانه‌بی هیچ چاوه‌روانییه‌کیان لێ‌یان هه‌یه، ﴿إِنَّمَا نَطْعُمُكُمْ لَوَجْهِ اللَّهِ﴾، ته‌نیا له‌به‌ر پرووی خوا، له‌به‌ر رە‌زامه‌ندی خوا، یاخود به‌ مه‌به‌ستی به‌ دیدار گه‌یشتنی خوا له‌ به‌هه‌شتدا، ئیمه ئە‌و خواردنه‌تان پِی ده‌ده‌ین ﴿لَا تُرِيدُ مِنْكُمْ جَزَاءً وَلَا شُكْرًا﴾، نه‌ پاداشتمان لێ‌تان ده‌وی نه‌ سوپاسکردن، واته: نه‌ چاکه دانه‌وه‌ی ماددی، نه‌ چاکه دانه‌وه‌ی مه‌عنه‌ویی، هیچ کامیانمان لێ‌تان ناوی.

ئنجا هه‌رچه‌نده ئە‌گەر وه‌ک به‌لگه‌ هینانه‌وه‌ی ئە‌وه‌ گوترابی، که هیچ چاوه‌روانییه‌کیان لێ‌یان نه‌، ئە‌وه‌ش رِی تیده‌چی، به‌لام زیاتر ئە‌و مانایه‌ راسته که له‌ دلی خۆیاندا وایان گوتبی، یان له‌به‌ر خۆیان‌وه وایانگوتبی.

﴿إِنَّا نَخَافُ مِنْ رَبِّنا يَوْمًا عَبُوسًا قَطَطًا﴾، ٽيڻه ترسي پوڙيڪي گرڙي سه ختمان ههيه له لايه ن پهروه ردگارمانه وه، واته: ٽه پوڙه پروو گرڙو سهخت و بيڙه زايه ي پهروه ردگارمان ده يه ٻيٺه پيش، ٽيڻه ترسي ٽه پوڙه مان ههيه، ٻويه هه رچي پيمان وابي له مه ترسيي ٽه پوڙه مان دوور ده خاته وه، له سزاو جه زرهبه ي خوا ده مان پار يڙي، ٽه نجامي ده دهين و، يه ڪيڪ لهو کارانهش برتيه له خير و چاڪه و هاوڪاري ي ڪرڻي خه ٿڪ.

﴿فَوَقَّهْمُ اللَّهُ شَرَّ ذَلِكَ الْيَوْمِ﴾، له ته نجامی ته وهش دا، خوا له خراپه ی تهو پوژه چه پاله ی دان و پاراستنی ﴿وَلَقَّهْمُ نَصْرَةً وَرُؤْرًا﴾، (لَقَّاهُمْ: أَي جَعَلَهُمْ يَلْقَوْنَ)، وای لی کردن بگه نه پوو گه شی و دلخو شی، ﴿نَصْرَةً﴾، واته: دره وشاوه یی دهم و چاو، گه شی دهم و چاو، ﴿وَرُؤْرًا﴾، (ررور) (فَرَحٌ مُنْكَتِمٌ فِي الْقَلْبِ)، دلخو شییه که له دلدا شیردراوه بی، هه می شهش مروف که دلی خو ش بوو، پووشی گهش ده بی، که سیکی ش دلی پر خه فهت و مهینه تی بوو، دهم و چاوی شی تاریک ده بی و رهش داده گه ری و، ته می خه می لی ده نی شی.

ئىنجا خوا **﴿جَنَّةٌ﴾** دېتەوہ سەر باسى پاداشتى ئەو چاگە کارانەو دەفەر موۋى:
﴿وَجَزَّيْنَهُمَا صَبْرًا جَنَّةً وَحَرِيرًا﴾ بە ھۆى خۇپا گرىيانەو ەش باخ و ئاورىشىمى بە
پاداشت دانەوہ، **﴿جَنَّةً﴾**، واتە: باخىكى زۆر ناوازە، چونكە بە نەزانراو (نكرە)
ھاتوہ، واتە: باخىك كە لە وەسف نايەت، ھەمىشە خوای بەرز كە ھەندىك
شت بە نەناسراو دىنى، بۆ ئەو ھىە سەرنجمان بۆ ئەوہ رابكىشى كە ئەو شتە
وہسف ناكىرى، يانى: باخىكى زۆر ناوازە **﴿وَحَرِيرًا﴾**، ھەروہا ئاورىشىمىكى
ناوازەش، ئەو ئاورىشمەش بۆ بەرگ و پۆشاكيان، بۆ نوۋىن و پىخەفيان، بۆ ھەموو
ئەو كەل و پەلانەى بەكاريان دىنن و قوماشيان پېويستە، ئەوانە سەرتاپايان
و سەرلەبەرى شتەكانيان ئاورىشمە، **﴿مُتَّكِئِينَ فِيهَا عَلَى الْأَرَائِكِ﴾**، لەویدا پاليان
داوہتەوہ شانيان داداوہ لەسەر تەختان، (أَرَائِكِ) كۆى (أَرِيكَةً) يە، واتە: تەختىك
كە داندراوہ بۆ لەسەر پالدانەوہو شان لەسەر دادان، **﴿مُتَّكِئِينَ﴾**، كۆى (مُتَّكِيً)

ه، ئەویش کە سێکە شانی داداوه، بە کوردیی دەلێن: شان دادان، یان پالداوه،
 کە بریتیه لە حالەتیک لە نێوان دانیشتی و ڕاکشاند، ئەویش ئەوێه: مەرۆف
 سەنگ دەداتە سەر ئانیکی و سەر تەنیشتی و هەردوو ک لاقەکانی ڕادەکیشت،
 واتە: وانیه کە داوێشی چوار مەشقی، هەروەها واش نیه کە ڕابکشی لەسەر
 پشت، یان لەسەر تەنیشتی، بەلکو نیوێ یەکەمی جەستە ی بەرز دەبێ و
 نیوێ دووێمیشی ڕادەکیشت، ﴿مُتَّكِئِينَ فِيهَا﴾، لەو بەهەشتەدا ﴿عَلَى الْأَرْبَابِ﴾،
 لەسەر تەختان ﴿لَا يَرْوْنَ فِيهَا شَمْسًا وَلَا زَمْهَرِيرًا﴾، لەویدا (بەهەشتدا) نابینن
 ڕاناوه کە بۆ بەهەشت دەچێتەوه، بۆ باخە کە ﴿شَمْسًا﴾، خۆر نابینن ﴿وَلَا
 زَمْهَرِيرًا﴾، هەروەها سەرماو زوقمیش نابینن، کەش و هەوای بەهەشت وە ک لە
 فەرماشتی پێغەمبەردا ﷺ هاتوو لە ئایەتەکانیشدا دەردهکەوی، نە سەرما،
 مەرۆف پێوستانی بەوه بێ خۆی لێ بپاریزی و، نە گەرماشە پێوستانی بە خۆ
 فێنکردنەوه بێت، لە شوێنەوارێکدا هاتوو، عەبدوللای کوری مەسعود ﷺ
 گوتووێهتی: {الْجَنَّةُ سَجْسَجٌ لَا قَرَّ فِيهَا، وَلَا حَرٌّ} (أَخْرَجَهُ ابْنُ أَبِي شَيْبَةَ: ٣٥١٠٣)،
 کەش و هەوای بەهەشت وە ک ئەو کاتێه کە لە کەشێکی خۆشی سالد، لای
 بەره بەیان یان لای ئیوارە، شەمال و شەنیه کی بای فێنک دی، نە وایە سەرما بێ
 و، نە واشە گەرما بێ.

﴿وَدَانِيَةً عَلَيْهِمْ ظِلُّهَا﴾، سێبەرەکانی (ئەو باخە) لێیان نزیکن، هەلبەتە
 سێبەرەکان هی لق و پۆپەکانن، کەواتە: لق و پۆپەکان شوڕ بوونەوه بەسەر یانداو
 سێبەریان بەسەردا کردوون، ئەگەرنا بەهەشت گەرما ی لێ نیه، تاکو خەلک
 پێوستانی بە بەر سێبەر بێ، کەواتە: لێردا ﴿ظِلُّهَا﴾، مەبەست پێی لق و
 پۆپەکانی دارو درەختەکانە، وە ک لە سوورەتی (الرحمن) دا دەفەرموێ: ﴿ذَوَاتَا أَفْنَانٍ﴾
 ﴿الرحمن﴾، هەردوو ک باخەکان خاوەن لق و پۆپ و چلی نەرم و ناسکن.
 ﴿وَذُلِّلَتْ قُطُوفُهَا تَذْلِيلًا﴾، (قُطُوف) کۆی (قُطِف) ه، یانی: چنراو ئەوێ دەچنری،
 یانی: (جَنَى)، چنراو میوێ لێکراوێ ئەو درەختانە، (ذُلِّلَتْ) واتە: (سُهِلَّتْ)
 ئاسانکراون، شوڕ بوونەوه بە شوڕ کردنەوه کی نایاب.

﴿وَيُطَافُ عَلَيْهِمْ بِانِيَةٍ مِّنْ فَضَّةٍ﴾، قاپانیکی له زێریان به سهرهوه ده گیردرین، (آیة) کۆی (إناء) ه، قاپ، ده فر، (أواني) یش کۆی کۆیه، (إناء) بریتیه له ده فریک خواردنی تیدا بئ، ئنجا میوهی تیدایه گوشتی تیدایه، به ده فرانی زیویین به سهریانهوه ده گیردری، بئگومان ده فره کانییش خالی نی و شتیان تیدایه، بۆیه به سهریانهوه ده گهرین.

﴿وَأَكْوَابُ كَانَتْ قَوَارِيرًا﴾، (أكواب) کۆی (کوب) ه، واته: گۆزه و سوپراحی تهوهی شله مه نییه که شه رابیکی تیدایه و لییه وه ده کریته نیو کاسه کانه وه (په رداخه کانه وه)، هه ندیکیش گوتوو یانه: (أكواب) هه ر خودی په رداخه کانن ﴿وَأَكْوَابُ كَانَتْ قَوَارِيرًا﴾، کووپه کانییش له شووشه ن، یاخود له ماده ده یه کی بلوورین ﴿قَوَارِيرًا مِّنْ فَضَّةٍ﴾، شووشانیکی له زیو، بۆیه عه بدوللای کورێ عه بباس (خوا له خووی و بابی رازی بئ) گوتوو یه تی: ئه و شتانه ی خوا باسی کردوون له به هه شتدا، ئه گه ر هه موویان وینه یان هه بی له دنیا دا، به لام ﴿قَوَارِيرًا مِّنْ فَضَّةٍ﴾، وینه ی نیه، چونکه ئیمه شووشه ی زیوینمان نه بینیه، ئه گه ر شووشه بئ شووشه یه، ئه گه ر زیو بئ زیوه، ئنجا هه ندیک له زانیان گوتوو یانه: شووشه یه، به لام وه ک زیو سپیه، چونکه (قواریر) کۆی (قارورة) یه، ئه ویش بریتیه له شووشه یه که به بۆنی خووشی تی ده کری، یاخود شله مه نییه کی که م و گرانه های تیدا هه لده گیرێ، ﴿قَدَرُهَا قَدِيرًا﴾، ئه وانه ئه و شته ی تییان کردوه، ئه و شه رابه، ئه و خواردنه وه یه، ئه ندازه گیریان کردوه به ئه ندازه گیریه کی ریک، واته: هه ر که سه چه نده ی پئ ده خوریته وه، چه نده ی ئاره زوو یه، ئه وه نده ی بۆ تیکراوه، نه ک زیاد بئ و پئی ئاره حه ت بئ و ناچار بئ بیخواته وه، یاخود که م بئ و هی دیکه ی پئویست بئ و بلی: دووباره بۆم تیکه نه وه.

﴿وَيُسْقَوْنَ فِيهَا كَأْسًا كَانَ مِزَاجُهَا زَنْجَبِيلًا﴾، هه روه ها پیککیان شه راب ده دریتێ، که زه نجه بیلی له گه ل تیکه ل کراوه، ﴿عَيْنًا فِيهَا تُسَمَّى سَلْسِيلًا﴾ (ئه و پیکه شه رابه خواردنه وه یه ده یاندریتێ) له سه رچاوه یه که له ویدا (له باخه که دا، له

بەھەشتدا) پێی دەگوتری: سەلسەبیل، ئەمیش وەك دواتریش باسی دەكەین واته: شەلمەنبیەك كە بە ئاسانی لە گەرۆو بچیتە خوارو، زۆریش خۆش و بە تام و زۆلال بێ.

﴿وَيَطُوفُ عَلَيْهِمْ وِلْدَانٌ مُّخَلَّدُونَ﴾ لاوانێکی هێلراوه (بە گەنجیی و بە لاوی هێلراوه) بەسەریانەوه دەگەڕێن، (وِلْدَان) کۆی (وَلِيد)ە، ئەمیش هەرچەندە (فَعِيل)ی بە مانای (مفعول)ە، یانی: لە دایک بوو، بەلام مەبەست پێی ئەوەیە کە تەمەنیان هەلنەکشیوەو لاوو گەنجن و تازە دەگەنن، ﴿مُخَلَّدُونَ﴾ کۆی (مُخَلَّد)ە، ئەمیش هەرچەندە هەندێکیان گوتووین: یانی: بازنیان لە دەست کراوەو، هەندێکیان گوتووین: گواهیان لە گوێ دایە، بەلام (مُخَلَّد) واته: هێلراوه، یانی: (مُبَقَّوون)، هێلراونەوه، واته: هەر بە گەنجیی دەهێلرێنەوهو تەمەنیان بەسەردا ڕەت نابێ، هەلبەتە بەهەشتییەکان هەموویان هەر وان، بەلام ئەوانەى خزمەت دەکەن، ئینسان وای لە قالب خوشترە کەسێک کە خزمەتی دەکات، تەمەنی کەم بێ، بۆ ئەوەی پێی سەغەت نەبێ، فەرمانی پێ بکات: ئەوهم بۆ بکەو ئەوهم بۆ مەکە! ﴿إِذَا رَأَيْتَهُمْ حَسِبْتَهُمْ لُؤْلُؤًا مَّنْشُورًا﴾ ئەگەر تۆ ئەو لاوانەى خزمەتیان دەکەن، بیانیی پێت وایە گەوهەری پڕژێندراون، گەوهەری پڕژو بلاون، گەوهەرو مرواریی کە لە سپیی و سافیان دەدرەوشیتەوه، ئەو گەنج و لاوه خزمەت چییانە، وەك گەوهەری پڕژێنراوو بلاوکراوه دێنە بەر چاو، ﴿وَإِذَا رَأَيْتَ ثَمَّ﴾ ئەگەر تۆ ئەو بێنی، ﴿ثَمَّ﴾، یانی: (هناك) و زەرفی شوێن (ظرف مكان)ە، یانی: (إِذَا رَأَيْتَ هُنَاكَ)، ئەگەر ئەو بێنی ﴿رَأَيْتَ نِعِمًّا وَمُلْكًَا كَبِيرًا﴾ نازو نێعمەتیکی زۆرو مۆلك و دەستڕۆشتووێهکی زۆر، دەبێنی، لێردا (ملك) بەمانای دەستڕۆشتووێتییه، واته: وەك چۆن حوكمراڤێك، پادشایەك قەلمەرەوییەکی زۆر لەبەر دەستی دا هەیه، تۆش بابای بەهەشتیی بەوجۆرە دەبێنی، هەلبەتە ئەو هەش بۆ نێزیکخستەوهیە لە عەقڵی ئێمە، ئەگەرنا بەهەشت لەگەڵ دنیادا بەراورد ناکرێ.

﴿عَلَيْهِمْ ثِيَابٌ سُنْدُسٌ خُضْرٌ وَإِسْتَبْرَقٌ﴾، ﴿عَلَيْهِمْ﴾، یانی: (فَوْقَهُمْ)، لەسەر وویانەوه، پۆشاکێ ئاوریشمی تەنکی سەوز، ھەروەھا ئاوریشمی ئەستووری سەوز ھەیە، واتە: پۆشاکە کەیان کە لەسەرە وەیانەو بەخۆیانێ دادەدەن، ئاوریشمە، چ تەنک، چ ئەستوور، بەلام بەرھەنگی سەوز ﴿وَحُلُّوْاْ اَسَاوِرَ مِنْ فِضَّةٍ﴾، پارزێزانەوێش بە بازنە زیویەکان ﴿وَسَقَنَهُمْ رَبُّهُمْ سَرَابًا طَهُورًا﴾، پەرورەدگاریشیان خواردنەوێهەکی زۆر پاک و پاککەرەوێ پێدان.

﴿إِنَّ هَذَا كَانَ لَكُمْ جَزَاءً﴾، پێیان دەگوتری: ئەوێ پاداشتی ئێوێ بوو، لەسەر کردەوێ کانی رابردووتان ﴿وَكَانَ سَعْيُكُمْ مَشْكُورًا﴾، ھەوڵدان و تێکۆشانە کەشتان سوپاسکراو بوو، نرخێندراو بوو، بە ھەند گیراو بوو.

رێگەیانێ مەکتەبی مەنسڵا ھەلی بابیر

archive.org/details/@alibapir

A tBapir

Google Play

App Store

ئە بۆرە کۆمەڵەبەستەکان مەکتەبەس

بەس مەکتەبەس ئێز مۆجەس ئێز مۆجەس

AliBapir/بابیر

AliBapir/بابیر

کەتەبە

رێگەیانێ مەکتەبی مەنسڵا ھەلی بابیر

رێگەیانێ مەکتەبی مەنسڵا ھەلی بابیر

مەسەلە گەنگەکان

مەسەلە یەكەم:

كاتیكى زۆر پيش دروستكرانى مروّف تپه‌ريوه، شتيكى باسكراو نه‌بووه، دوايى خوا پاش دروستكرانى (ئاده‌م له خاك و) وه‌چه‌كه‌ى له توويلكه‌يه‌كى ئاوپته به مه‌به‌ستى تافيكردنه‌وه، دروستيكردو به بيسه‌رو بينه‌رى گي‌راو، راسته‌پريى پيشاندا، چ سوپاسگوزار بى، چ سپله‌و ناسپاس:

خوا ﷻ ده‌فه‌رموئى: ﴿هَلْ أَتَى عَلَى الْإِنْسَانِ حِينٌ مِّنَ الدَّهْرِ لَمْ يَكُنْ شَيْئًا مَّذْكُورًا ۚ إِنَّا خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ نُّطْفَةٍ أَمْشَاجٍ نَّبْتَلِيهِ فَجَعَلْنَاهُ سَمِيعًا بَصِيرًا ۝ إِنَّا هَدَيْنَاهُ السَّبِيلَ إِمَّا شَاكِرًا وَإِمَّا كَفُورًا ۝﴾

شيكردنه‌وه‌ى ئەم ئايه‌تانه، له شه‌ش برگه‌دا:

(١)- ﴿هَلْ أَتَى عَلَى الْإِنْسَانِ حِينٌ مِّنَ الدَّهْرِ﴾، ئايا ماوه‌يه‌ك له كات به‌سه‌ر مروّفدا تپه‌ريوه؟ ئەم پرسيار كردنه پرسيار كردنى پيپيلىنان، پى چه‌سپانندن (إِسْتِفْهَامٌ تَقْرِيرِي) هه، ئاراسته‌ى كه‌سيكى ناديارىيكراو كراوه، مه‌به‌ستيش پيى چه‌سپاننده، واته: به دلنبايى ماوه‌يه‌ك له روژگار به‌سه‌ر مروّفدا تپه‌ريوه.

(٢)- ﴿لَمْ يَكُنْ شَيْئًا مَّذْكُورًا﴾، كه شتيكى باسكراو نه‌بوو، (أَيُّ: كَانَ مَعْدُومًا فِي زَمَنِ سَبَقَ، وَالْمَعْدُومُ لَا يُذَكَّرُ)، واته: نه‌بوو بووه له ماوه‌ى رابردوودا پيش نه‌وه‌ى دروست بى، شتى نه‌بووش باس ناكري و ناوى ناهيندرئى، ﴿لَمْ يَكُنْ شَيْئًا مَّذْكُورًا﴾، (شينا) شتيك (مذكوراً) يانى: (الْمَعْنَى الَّذِي هُوَ بِحَيْثُ يُذَكَّرُ)، شتيكى ديارىيكراو كه باس بكري، كه‌واته: ماوه‌يه‌كى زۆر كه به‌س خوا ده‌يزانى، به‌سه‌ر تاك تاكى مروّفان و تيكراي مروّفاندا تپه‌ريوه له پيش واندا ماوه‌يه‌كى زۆر تپه‌ريوه، بگره ماوه‌يه‌كى بيكووتايى، چونكه خوا

ﷺ بوونەكەى بى سەرەتايە، كەواتە بى سەرەتا كات (وقت) تىپەريو، كە مروڤ شتەك نەبوو، بوونى بى، باس بكرى و ناوى بهيترى، واتە: ئەى مروڤ! بەبى كوڤايى و سنوور كات تىپەريو، تو نەبووى، ئىستاش لە ماوہيەكى ديارىيكرادا دەبى و بوونىكت پى دەدرى، دواى دووبارە لەرووى جەستەيەو نەبوون (عدم) ت بەسەردا دىتەو!

ئىنجا ئەى مروڤ! خوايەك ﷺ بەبى سەرەتا كاتى بەسەر توڤا گوزەراندبى، دواى توى دروست كردبى، لە ماوہيەكى كەمى كاتدا دەبى، كە تەمەنە دونيايەكەتە، ئىنجا ئەو تەمەنەت كە دەروات و ئەو قوناغەى دنياى بەسەر دەچى، ئايا دەگونجى پىت وابى زەحمەتە جارىكى دىكە خوا لە قوناغىكى دىكەدا، بە شىوہيەكى دىكە بوونت پى بداتەو؟ بەدلىايى نەخىر، بۆيە زانايان لىرەدا گوتوويانە: (هَلْ فِي الْاِسْتِفْهَامِ مَثَلٌ (قَدْ) فِي الْخَبَرِ)، لە پرسىار كردندا وەك (قَدْ) وايە، لە ھەوالدان دا، وەك: (قَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِّنْ رَبِّكُمْ)، (قَدْ) بو ساغكردنەوہيە دەلىن: ﴿هَلْ﴾ لە پرسىار كردندا، ھەمان ماناى (قَدْ) دەگەيەنى لە ھەوالداندا، كەواتە: بە دلىايى كاتىكى زور بەسەر مروڤدا تىپەريو شتىكى باسكراو نەبوو.

زانايان دەلىن: (وَالْمَعْنَى: هَلْ يَقْرَأُ كُلُّ إِنْسَانٍ مَوْجُودٍ، أَنَّهُ كَانَ مَعْدُومًا زَمَانًا طَوِيلًا، فَلَمْ يَكُنْ شَيْئًا يُذَكِّرُ؟)، ئايا ھەر مروڤىك دان دان بەوہدا دىنى (يانى: پىويستە دانى پىدا بىنى) كە شتىكى نەبوو بوو لە ماوہيەكى زورداو، شايانى باس نەبوو و باسكراو نەبوو؟

(الدَّهْرُ: الزَّمَنُ الطَّوِيلُ أَوِ الزَّمَنُ الْمُقَارِنُ لَوْجُودِ الْعَالَمِ الدُّنْيَوِيِّ)، (دَهر) برىتيە لە ماوہيەكى درىژ، ياخود ئەو كاتەى جووت و بەراورد دەبىتەو لەگەل بوونى ئەم گەردوون و ژيانە دنيايەدا.

(وَالْحِينُ: مِقْدَارٌ مُّجْمَلٌ مِّنَ الزَّمَانِ يُطْلَقُ عَلَى سَاعَةٍ وَعَلَى أَكْثَرٍ)، (حِين)، ﴿حِينَ مِّنَ الدَّهْرِ﴾، ماوہيەكى نەزانراو لە كات، بو ماوہيەكى كەم بەكار دەھىندرئى و، بو ماوہيەكى زورىش.

ئىنجا خوا ﷻ دېتە سەر باسى چۆنیه دىتى روستکردنى مروؤف:

۳- ﴿إِنَّا خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ نُطْفَةٍ أَمْشَاجٍ﴾، تېمە مروؤفمان لە نوتفەيەكى تېكەل دروستکردو، ﴿أَمْشَاجٍ﴾:

أ- يان كۆى (مِشَج)ە، (مِثْلُ عِدَل، أَي مَمْشُوج)، (عِدَل)، واتە: لابار، (مِشَج)يش بەمانای (مَمْشُوج) دى، يانی: تېكەل.

ب- ياخود ﴿أَمْشَاجٍ﴾، كۆى (مِشَج)ە، وَهَكَذَا (سَبَب) يانی: ھۆكار، كە بە (أَسْبَاب) كۆدەكرېتەو.

ج- يان كۆى (مِشَج)ە، وَهَكَذَا (كَتِف) يانی: شان كە بە (أَكْتَاف) كۆدەكرېتەو، كە دەفەرموى: ﴿نُطْفَةٍ أَمْشَاجٍ﴾، تۆويلكەيەكى تېكەل، ئەمە ئەو واتايەش ھەلدەگرى، كە لە توخمەكانى زەوى تېكەلە، بەلام باشتەر وايە ئاوا لێك بدرېتەو: تېكەلەيەك لە ژياندارى تۆوى و ھىلكۆلەى نېو ئاوى ئافرەت، ئەو دووانە تېكەل دەبن، ئەوانيش ھەر كامېكيان لە كۆمەلێكى زۆر لە خانەو گەردو گەردیلەكان، پێكدێن.

۴- ﴿تَبَتَّلَهِ فَجَعَلْنَاهُ سَمِيعًا بَصِيرًا﴾، تاقیدەكەینەو ئىنجا گېراومانە بەبیسەرى بىنەر، ﴿تَبَتَّلَهِ﴾، لە شوێنى ھالدا دانېشتو، يانی: لە ھالێكدا تېمە تاقیدەكەینەو ﴿فَجَعَلْنَاهُ سَمِيعًا بَصِيرًا﴾، ئىنجا گېرامان بە بيسەرى بىنەر، واتە: توانای بىستىمان پېداو توانای بىنېنېشمان پېدا، چونكە ئەگەر ئەو توانايانەى نەبن، شت بېستى و بزائى و شت بېنى، توانای تاقىكرانەوھى نابى.

ئىنجا خوا نەیفەرمو: (فَجَعَلْنَاهُ سَمِيعًا مُبْصِرًا)، بەلكو بە صېغەى زېدەرپۆى ھىناوېەتى، فەرموويەتى: ﴿سَمِيعًا﴾، زۆر بيسەر ﴿بَصِيرًا﴾، زۆر بىنەر، چونكە ھەر كام لە ھىزى بىستى و دىت لە مروؤفا، زياتر لە ئەركىكيان ھەيە، ئەو نە بەس بېستى و بىنن بەو دوو ھىزەيان، بەلكو مروؤف دەتوانى چەندان جوړە شت بېستى، چەندان جوړە دەنگ بېستى، ھەم وەھى پەيامى خوا بېستى،

ههم پیکه وه قسه ی یه کدی بیست، ده توانی چەندان جوړه دهنگ بیستی و لیان تیگات، ههروهه ها مروڤ ده توانی چەندان جوړه رهنگ و قه باره و شیوه و دیمه ن بین.

٥- ﴿إِنَّا هَدَيْنَاهُ السَّبِيلَ﴾، ئیمه ری راستمان پیشاندا، لیره دا هیدایه ت به مانای پیشاندانه، واته: ئیمه ری راستمان پیشاندا ﴿السَّبِيلَ﴾، (أل) ی ناساندنی له سهره، واته: ئیمه رییه که مان پیشاندا، راسته رییه که، که راسته ری خواجه، لیره دا ناگونجی (أل) بو تیکرا (جنس) بی، واته: هه موو رییه کاخمان پیشاندان، نا، به لکو یانی: ری راستمان پیشاندا، رییه که مان پیشاندا، به رنامه و ری بازه که ی خو مان.

٦- ﴿إِنَّمَا شَاكِرًا وَإِمَّا كَفُورًا﴾، ئنجا یان سو پایگوزار ده بی، یا خود سپله و ناسپاس، یانی: ﴿أَرْشَدْنَاهُ إِلَى الطَّرِيقِ السَّوِيِّ الْمَوْصِلِ إِلَى الْهَدَفِ، إِنْ أَرَادَ سَالِكُهُ الْوُصُولَ﴾، ئیمه ری راستی به ئامانج گه یه نه رمان پیشان داوه، ته گهر بابای پیدا رویشتووی بیهو ی پی بگاته ئامانج و شوینی مه به ست.

وشه ی ﴿إِمَّا﴾، له ﴿إِمَّا شَاكِرًا وَإِمَّا كَفُورًا﴾ دا ﴿إِمَّا﴾: حَرْفُ تَفْصِيلٍ، بَسِيطٌ، أَوْ مُرَكَّبٌ مِنْ: إِنْ وَمَا، (إِنْ) الشَّرْطِيَّةُ و(مَا) النَّافِيَةُ الْمُتَجَرَّدَتَيْنِ مِنَ الْعَمَلِ، ﴿إِمَّا﴾، یان پیتیکی ساده یه هه ر خو یه تی، یا خود پیتیکی لیکدراوه، له (إِنْ) ی شه رتییه له گه ل (ما) ی لابه ره، به لام لیره دا نه (إِنْ) ه که مانای مه رج ده گه یه نی و، نه (ما) یه که مانای لابر دن ده گه یه نی، به لکو به هه ردووکیان مانای ته فویل پیدان و پروونکردنه وه ی شتیک ده گه یه نن، که واته: واتایه که ی ئاوی لیدیته وه: ﴿إِنَّا هَدَيْنَاهُ السَّبِيلَ فِي حَالٍ أَنَّهُ مُتَرَدِّدٌ أَمْرُهُ بَيْنَ أَحَدِ هَذَيْنِ الْوَصْفَيْنِ: شَاكِرٍ أَوْ كَفُورٍ﴾، ئیمه ری راستمان پیشان داوه له حالیکدا تهو کاره که ی له نیو تهو دووانه دا دی و ده چی، له نیو تهو دوو و هه سفه دا: یان سو پاسگوزار ده بی، یا خود نا سو پاس، به دلنیایی که سیک هیدایه ت و رینمایی خوا بگریته بهر، ری راستگرتو و ده بی و سو پاسگوزاره، که سیکش هیدایه ت و رینمایی خوا ره فز بکات، گومرایه و سپله یه.

کورته باسیک له باره‌ی چیه‌تی مروّفه‌وه

ئایا جه‌وه‌رو چیه‌تی مروّف له چیدا شیردراوه‌ته‌وه؟ ئیمه له سّی برگه‌دا زۆر به گوسراوی ئه‌وه باسه ده‌که‌ین:

(۱) - به پپی ئایه‌تی: ﴿فَإِذَا سَوَّيْتُهُ، وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي فَقَعُوا لَهُ، سَاجِدِينَ﴾ (۲۹) **الحجر**، هه‌روه‌ها سوورپه‌تی (ص) یش ئایه‌تی (۷۲)، ئه‌وه رسته موباره‌که له هه‌رکام له‌وه دوو سوورپه‌ته‌دا هاتوه، واته: هه‌رکاتیک ریکمخست و له پرووحی خۆم فووم به‌به‌ردا کرد، بۆی به کپنووشدا بکه‌ون.

﴿فَإِذَا سَوَّيْتُهُ﴾، ئنجا هه‌ر کاتیک جه‌سته‌که‌یم ریکمخست و سازو ئاماده کرد ﴿وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي﴾، له پرووحی خۆشم، (له‌وه پرووحی به‌س خۆم ده‌زانم چیه؟ یان: دروستکراوی تاییه‌تی خۆمه) فووم به‌به‌ردا کرد، ئیوه بۆی به کپنووشدا بکه‌ون، پرووی دواندن له فریشته‌کانه، که‌واته: فریشته‌کان فه‌رمانیان پیکراوه بۆ ئاده‌م به کپنووشدا بکه‌ون، کپنووشی ریز لّی گرتن، دوا‌ی ئه‌وه‌ی خوا ﷻ پاش ریکمخستنی جه‌سته‌که‌ی ئاده‌م، پرووحی به‌به‌ردا ده‌کات.

هه‌روه‌ها له سوورپه‌تی سه‌جده‌شدا خوا ده‌فه‌رموی: ﴿تَسَبَّحُهُ وَنَفَخَ فِيهِ مِنْ رُوحِهِ...﴾ (۹) **السجدة**، واته: ئنجا ریکمخست و له پرووحی خۆی فووی به‌به‌ردا کرد...

بیگومان ئایه‌ته‌کانی: (۲۹) ی (الحجر) و (۷۲) ی (ص) له باره‌ی بابی مروّفایه‌تی ئاده‌مه‌وه (عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) ده‌دوین و، ئایه‌تی (۹) ی سوورپه‌تی (السجدة) ش له باره‌ی وه‌چه‌ی ئاده‌مه‌وه ده‌دوی که ده‌فه‌رموی: ﴿تَسَبَّحُهُ وَنَفَخَ فِيهِ مِنْ رُوحِهِ...﴾ (۹) **السجدة**، دوا‌یی خوا جه‌سته‌که‌ی ریکمخست و له پرووحی خۆی (که تاییه‌ته به‌خۆیه‌وه، یان دروستکراویکی تاییه‌تی خۆیه‌تی) فووی به‌به‌ردا کرد.

ئىنا ئىمه لهه ئايه ته موباره كانه - ويته ديكه شيان هه ن - نهو نه نجام گيريه ده كه ين كه وهك چوون هه وير برى ته له: (ئارد + ئاو - هه وير)، به هه مان شيوه مروقيش له: جهسته يه كي خاكى و رووحيكى خوايى پيكهاتوه، هه لبه ته خاكه كه ش و رووچه كه ش هه ر دووكيان دروستكراوى خوان، كه ده زانين خاكه كه چيه و چونه، به لام نازانين رووچه كه چيه و چونه؟ بويه ش خوا له سووره قى (الاسراء) دا ده فهرموى: ﴿وَسْأَلُونَكَ عَنِ الرُّوحِ قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّى ...﴾ الاسراء، له باره ي رووچه وه پرسيارت لى ده كه ن؟ بلئ: رووچ له كارى په روهر دگارمه، واته: ته نيا خوئ ده زانئ جه وهه رو چيه ته كه ي چونه، كاتيك رووچ و جهسته پيكه وه ده بن، مروقى خاوه نى ژيان و زيندو هه يه، به لام به جيا بوونه وه يان و به پيكه وه كوونه بوونه وه يان و له يه ك دابرانيان، حاله قى مردن روو ده دات و، نه رووچه كه به ته نيا مروقه و نه جهسته كه ش، به لكو مروق برى ته له كوئ رووچ و جهسته، نه وه ي بو ئيمه زاندراره لهم ژيانه دونيا ييه دا.

(۲) - به پيى ئايه قى: ﴿قُلْ يَتُوبُكُمْ مَلَكُ الْمَوْتِ الَّذِى وُكِّلَ بِكُمْ ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّكُمْ تُرْجَعُونَ﴾ السجدة، خوا به پيغه مبه ره كه ي ده فهرموى: بلئ: فريشته ي مهرگ كه پيتان سپي دراره وه فاتتان پى ده كات (وه رتان ده گرى) دوايى بو لاي په روهر دگارتان ده گيرد رينه وه.

ليره دا ئاوا ده فهرموئ و، له ئايه ته كه ي سووره قى (الزمر) يش دا ده فهرموئ: ﴿اللَّهُ يَتَوَفَّى الْأَنفُسَ حِينَ مَوْتِهَا وَالَّتِى لَمْ تَمُتْ فِي مَنَامِهَا فَيُمْسِكُ الَّتِى قَضَىٰ عَلَيْهَا الْمَوْتَ وَيُرْسِلُ الْأُخْرَىٰ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ﴾ الزمر، خوا نه فسه كان وه رده گرى له كاتى مردنيانداو، نه وه ي نه مردبى له كاتى خه وتنياندا، ئىنا نه وانى مردنى بو بپيارداون ده يانگريته وه، (نه وانى له خه ودا رووچه كانيان وه رده گرى، نه گهر مردنى بو بپياردابن، رووچه كان له لاي خوئ گل ده داته وه) نه وانى ديكه ش ده نيړيته وه تاكو كاتيكى ديارى كراو، بيگومان له وه دا نيشانه هه ن بو كو مه لئيك بير بكه نه وه.

ديسان ٺه و ٺايه ته ش که خويندما نه وه: ﴿هَلْ أَتَى عَلَى الْإِنْسَانِ حِينٌ مِّنَ الدَّهْرِ لَمْ يَكُنْ شَيْئًا مَّذْكُورًا﴾، ٺايا به سهر مروځدا کاتيک له رږڅگار ټيپه رپوه (يان به دلنيایي کاتيکي زور له پيش مروځ دا ټيپه رپوه) شتيکي باسکراو نه بووه.

ٺه مانه هه موويان لييان وهرده گيری که جهوه هرو چييه تي مروځ و کاکل و نيوه رږکي مروځ، له رووچه کهيدا شيردراوه ته وه و جهسته کهي زياتر دهوري توپکل و ديکوړو رواله ت ده بينی.

۳- ٺايه ته کاني: (۱۲ و ۱۳ و ۱۴) ي سووړه تي (المؤمنون) که ټيمه له ته فسيري سووړه تي (المؤمنون) دا کورته باسيکمان کرد، له بهر رږښايي واند، له باره ي دروستبووني مروځه وه، ههم ټاده م و هه ووا سهلامی خوايان له سهر بي و، ههم وه چه که يان، ٺه مه ش دهقي ٺايه ته کانه: ﴿وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ سُلَالَةٍ مِّن طِينٍ ۝۱۲ ثُمَّ جَعَلْنَاهُ نُطْفَةً فِي قَرَارٍ مَّكِينٍ ۝۱۳ ثُمَّ خَلَقْنَا النُّطْفَةَ عَلَقَةً فَخَلَقْنَا الْعَلَقَةَ مُضْغَةً فَخَلَقْنَا الْمُضْغَةَ عِظْمًا فَكَسَوْنَا الْعِظْمَ لَحْمًا ۝۱۴ ثُمَّ أَنشَأْنَاهُ خَلْقًا آخَرَ ۚ فَتَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ ۝۱۵﴾ ٺايه ته کانه: به دلنيایي ټيمه مروځمان له خو لاسه و پوخته يه کي قورې دروست کردوه، دوايي گپراومان به نوتفه (نطفه)، له نشينگه يه کي مه حکم و قايم دا (مه به ست پي مندالدي دايکه) دوايي نوتفه که مان دروست کرد به خوښپاره، ټنجا خوښپاره که مان گپرا به پارچه گوشتيکي زارجوو ټاسا، ټنجا پارچه گوشته کهي زارجوو ټاسامان گپرا به ټيسقانه کان، ټنجا ټيسقانه کايمان به گوشت داپوشين، دواي ٺه وه ش به دروستکراويکي دیکه دروستمان کرد. که به رای زور به ي زانايان مه به ست پي رووچ به به ردا کردنيه تي، واته: پيشي ههر ژياني هه بووه، ههر له قوناغي (نطفه) وه، به لکو پيش (نطفه) ش ههر له وکاته وه ي زينده وهري تووي بووه له نيو مه نيي بابدا، هه روه ها هيلکو له بووه له نيو مه نيي دايکدا، ههر له وکاته وه ژياندار بووه، ټنجا زينده وهري تووي (حيمن)، ٺه و زينده وهري ده پي ته مروځ، يه کيکه له: پينج سهد مليون (۵۰۰۰۰۰۰۰۰) دانه، که له ههر ټاو هاتيکي پياودا هه ن و، قه باره کهي به ٺه ندازه ي ساننيمه تر سيچايه که (۱ سم)، يه کيک له وانه له گه ل هيلکو له نيو ټاوي ټافره تدا، يه ک ده گري و به هه ردو وکيان

(نطفة) پیک دین، دوايي نهو نوتفه (نطفة) به ده بیته عه له قه، عه له قه ده بیته موضغه، موضغه ده بیته ئیسقان و، ئیسقان به گوشت داده پوشری، ﴿ثُمَّ أَنشَأْنَاهُ خَلْقًا آخَرَ﴾، تنجا کردممان به دروستکراویکی دیکه، بوچی ده فهرموئ: دروستکراوی دیکه؟ چونکه تاكو نهو کاته ههر ژياندار بووه، به لام نهو جار ده بیته گیانله بهر، بویهش زور جارن له کتیب و نووسراوه کانی خوځدا گوتوومه: هه له یه - مه گهر وشه ی رووچ به مانای ژیان (حیة) به کار بی - نه گهرنا هه له یه بو جگه له مروځ بگوتری: رووچ له بهر، چونکه گیانله بهر ته نیا مروځه، نه وانه ی دیکه ژياندارو ژيانله بهرن، نه وه ی رووحدار و رووچ له بهر بی، ته نیا مروځه، خوا وشه ی رووچی ته نیا بو مروځ به کار هیناوه، نه وانه ی دیکه هه موویان بهس ژيانیان هه یه، هه رووه ها مروځیش بهر له وه ی رووچی به بهر دا بکری، کاتی: نوتفه یه، عه له قه یه، موضغه یه، له هه موویان دا ژيانداره، به لام دوايي له قوئاغیکی دیکه دا رووچی به بهر دا ده کری.

دوايي که ده فهرموئ: ﴿فَتَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ﴾، به رزی و به پیزی و به ره که تداریی بو خوی باشرینی به دیهینه ران، نه مهش دیسان نه وه ده گه یه نی: که مروځ دواي نه وه ی خوا بهو قوئاغانه دا تئیده په رتی، تنجا جهوه رهو چیه تیکی په یدا ده بی که له رووچه که یدا په نهانه و شیردراوه یه.

که واته: مروځ له ژيانه دنیا یه دا له دوو بهش پیک هاتوه: جهسته یه کی خاکی و، رووچی خوی په نهانی چیه ت نه زانراو، که به هه ردوویان مروځ مروځه، به جیا بوونه وه ی رووچ له جهسته، جهسته که ده بیته وه به خا، خه لك خوا خویته زو له کوڅ خوی بکه نه وه له بهر چاویان ون بی، رووچه کهش ده چیه نهو شوینه ی خوی په روهردگار بو دیاری کردوه، چ چاکه کار چ خراپه کار بو بی، به لام نه وهش مانای نه وه نیه که نهو مروځه کوئی پی هاتوه، چونکه نهو رووچه له قوئاغی به رزه خدا به پیی نایه ته کان و هه دیسه کانیش، جهسته یه کی دیکه ده پوشتی، پاشان له قیامه تیش جهسته یه کی دیکه ده پوشتی، به لی خوی بالاده ست باسی زیندو کرانه وه ی جهسته کان ده کات، به لام به دلنیا یی نهو

ماددەيەي جەستەي مەزۇقانى لى پىك دى لى قىامەتدا، چ ھى بىرودارنى چاكەكار،
 چ ھى بىرودارنى خراپەكار، واتە: چ بەھەشتىيەكان چ دۆزەخىيەكان، جەستەكە
 لە ماددەيەكە دىكە پىك دى، جگە لەو ماددەيەي ئىستاتىمە دەيىنىن، وەك
 ئايەتەكەي سوورەتى (الواقعة) ئامازەي پى دەكات و، كاتى خۇي كورتە باسىمان لەو
 بارەو كەرد، دەفەرموى: ﴿...وَنُنشِئُكُمْ فِي مَا لَا تَعْلَمُونَ﴾ (۶۱) الواقعة، بەجۇرىك
 دروستتان دەكەينەو، كە ئىو نازانن، واتە: ئىستا نازانن ئەو چۆنە، ئەو
 جەستەيەو، پەيوەندىي ئىوان جەستەو روو و، ئەو ماددەيەي جەستەتاني لى
 دروست دەكرى، بۇ ژيانىكى نەبراوہى ھەتا ھەتايى، ژيانىك كە تىيىداكات
 تەمەنت بەسەردا ناروات، چ لە بەھەشت داو چ دۆزەخ دا.

کورته باسیک له باره‌ی چه‌مک و واتای هیدایه‌ته‌وه

چه‌ند چارێکی دیکه‌ش هه‌ر باس‌مان کردوه، به‌لام لێره‌ش به‌ کورتیی ده‌لێین: وشه‌ی (هدایه‌) له‌ قورئاندا به‌لای که‌مه‌وه^١ به‌ سێ واتایان به‌کار هاتوه‌و، ده‌بێ زۆر وریا بین، ئه‌و سێ واتایه‌ ئه‌گه‌ر بێت و تیکه‌لیان بکه‌ین، که‌ به‌ مانای گشتیی و، به‌ مانای تایبه‌ت و، به‌مانای تایبه‌تی تایبه‌ت (مَعْنَى: عام، مَعْنَى: خاص، مَعْنَى: أَخْصَ)، ئه‌گه‌ر بێت چه‌مک و واتایه‌کانیان تیکه‌ل بکه‌ین، ده‌گه‌ینه هه‌ندیک ئه‌نجامگیری و هه‌ندیک تێگه‌یشتن له‌ ئایه‌ته‌کانی قورئان، که‌ هه‌له‌یه‌و مانایه‌که‌ هه‌له‌ ده‌رده‌چی.

تێستاش سه‌رووتیشک ده‌خه‌ینه‌سه‌ر ئه‌و سێ مانایه‌ی هیدایه‌ت:

١- **مانای یه‌که‌می هیدایه‌ت:** یه‌که‌مین مانایه‌ک که‌ وشه‌ی هیدایه‌تی بۆ به‌کارهاتوه‌، مانایه‌کی گشتیه‌ که‌ بریتیه‌ له‌ پێنمایی کردنی خوا ﷻ، راسته‌پێ کردنی خوا بۆ هه‌موو دروستکراوه‌کان، وه‌ک له‌ سووره‌تی (طه‌) دا هاتوه‌: ﴿قَالَ رَبُّنَا الَّذِي أَعْطَى كُلَّ شَيْءٍ حَلْقَهُ، ثُمَّ هَدَى﴾، واته‌: (موسا) گوێ: په‌روه‌ردگارمان ئه‌و زاته‌یه‌ که‌ بوونی به‌ هه‌موو شتیکی داوه‌و دواییش پێنمایی کردوه، لێره‌دا ﴿هُدَى﴾، به‌مانای: (راسته‌پێ کرد) واته‌: پابه‌ندی کردوه به‌و راسته‌پێیه‌وه‌ی بۆی داناوه‌، ئه‌وه‌ به‌ نسه‌ت هه‌موو شته‌کانه‌وه‌، هه‌ر له‌ گه‌ردیله‌وه‌ تا‌کو که‌هکه‌شان، خوا سیستمیکی داناوه‌و، دوا‌ی ئه‌وه‌ی بوونی به‌ هه‌ر شتیکی داوه‌، خستووێته‌ سه‌ر سیستمیکیش، سه‌ر پێیه‌ک و پابه‌ندیش کراوه‌ به‌و پێیه‌وه‌،

(١) بۆیه‌ ده‌لێم: به‌لی که‌مه‌وه‌، چونکه‌ ئه‌گه‌ر وردتر سه‌رنج بده‌ین، وێرای ئه‌و سێ واتایه‌ له‌ قورئاندا وشه‌ی (هدی، هدایه‌) به‌دوو واتای دیکه‌ش به‌کارهاتوه‌و: ١- هیدایه‌تی غه‌ریزه‌یی، بۆ وێنه‌ خوا فهرموویه‌تی:

٥- هیدایه‌تی به‌هه‌شتیان به‌ره‌و جیگا و پێگا‌کانی خۆیان له‌ به‌هه‌شتدا، وه‌ک خوا فهرموویه‌تی:

هەر له ^(۱) گەردیلە وەبگرە هەتا دەگاتە کەهکەشانهکان و گەله کەهکەشانهکان، یانی: لە بچووکتین شتەووە بگرە تاکو گەورەترین شت، هەمووی خوا سیستمیکی بۆ داناوە، پابەندیشی کردووە بەو سیستمەووە.

له سوورەتی (الأعلى) دا خوا دەفەرموێ: ﴿سَبِّحْ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى﴾ ^(۱) **الَّذِي خَلَقَ فَسَوَّى** ^(۲) **وَالَّذِي قَدَّرَ فَهَدَى** ^(۳) **﴿الأعلى﴾**، واتە: ناوی پەروەردگاری هەرە بەرزت بە پاک بگرە، ئەو زاتە ی هەموو شتیکی هیناوەتە دی، ئنجا رێکیخستووە، ئەو کەسە (هەموو شتیکی) ئەندازەگیری کردووە و راستەپێی کردووە.

هیچ شتێک نیه خوا نەیهینابیتە دی، هەر شتیکیشی هیناوەتە دی، رێکیخستووە هەموو شتیکیشی ئەندازەگیری کردووە، ئنجا خستوووشیەتە سەر سیستم (نظام) یەک کە پێهەو پابەند کراوە، بەو مانا گشتییە بۆ هیدایەت، جەستە ی تێمەش هەر وایە، هەموو خانەکانی جەستەمان کە بەمەزەندە جەستە ی مرووف له (۱۰۰) تریلیۆن (۱۰^{۱۰}) خانە زیاتر پیکهاتووە، هەر کامێک لهو خانانەش له: (۱۰۰) تریلیۆن گەردیلە زیاتر پیکهاتووە، ئنجا هەموو گەردیلەکان کە خانەکان پیکدینن و، هەموو شانەکان کە ئەندامەکان پیکدینن و، هەموو ئەندامەکان کە کوئەندامەکان پیکدینن و، هەموو ئەندامەکان کە جەستە پیکدینن، هەموو ئەوانە خوا عزوجل بێ ئەوێ هەلبژاردنی خۆمانی تێدابێ، ویستی خۆمانی تێدابێ، رێکیخستوون و ئەندازەگیری کردوون، ئەو هەموو جوړە خانانەش له جەستە ی مرووقدا هەن، خرۆکە سپیەکان و خرۆکە سوورەکان، ئنجا کارگە ی دروستکردنی خرۆکە سوورەکان، لەنیو مؤخدا، لەنیو ئیسقاندنا، ئەم هەموو کوئەندامانە ی خوا بۆ مرووقی خولقاندوون، کە هیچ

(۱) تیکرای توخمەکان (عناصر) کە ژمارەیان سەدونۆ (۱۰۹) زیاترە، لەگەردیلەکان پیکدین و، پیکهینەری سەرچەم شتەکانیشن، مانای وایە گەردیلە (ذرة - atom) یە کەمین خشتی ماددەو سەرچەم دیاردەکانیەتی. بڕوانە: الموسوعة العلمية الشاملة، ص ۲۴ - ۳۳، رئیس التحرير: أحمد شفیق الخطیب.

کامیان به پێی ویستی مرووف کار ناکات: لێدانی دلمان، کار کردنی گورچیلە کاهمان، کارکردنی گەدەو ریخۆلە کان، کوئەندامی هەناسەو، هەموو کوئەندامە کانی دیکەو هەموو ئەو پیکهاتانە دیکە جەستە ی مرووف، هەروەها هی هەموو ژيانداران بە تیکرا، بە لکو بی ژيانانیش هەموویان خوا ﷻ هیناونیه دی، دوایش ریکخستوون و، بەو شیوەیه ریک و، پیک کردوون، هەرشیتیک لە تهواوترین حالەتی خۆیدایه، پاشان ئەندازەگیری کردوون، دوایی رینماییشی کردوون و، پابه ندیشی کردوون بەو رپیه وهی بۆ داناون، ئەوه مانای یه که می هیدایهت.

۲- مانای دووهمی هیدایهت: بریتیه له مانایه کی تایهت به ئەرکدار کراوان (خَاصَّ بِالْمُكَلَّفِينَ)، ئەوانیش مرووف و جندن، وهك له سوورەتی (البقرة) دا خوا دەفه رموی: ﴿إِنَّ الَّذِينَ يَكْتُمُونَ مَا أَنزَلْنَا مِنَ الْبَيِّنَاتِ وَالْهُدَىٰ مِنْ بَعْدِ مَا بَيَّنَّاهُ لِلنَّاسِ فِي الْكِتَابِ أُولَٰئِكَ يَلْعَنُهُمُ اللَّهُ وَيَلْعَنُهُمُ اللَّعْنُونَ﴾ (١٥٩) البقرة، واته: به دنیایی ئەوانه ی به لگه رۆشنه کان و رینمای ی ئیمه دوا ی ئەوه ی پروممان کردۆته وه له کتیبدا، ده یشار نه وه و په نهانی ده کهن، ئانه وان ه خوا و نه فرینکه ران نه فرینان لیده کهن.

هەروەها هەر له سوورەتی (البقرة) دا خوا فه رموویه تی: ﴿شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِي أُنْزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ هُدًى لِّلنَّاسِ...﴾ (١٨٥) واته: مانگی رهمه زان که قورئانی تیدا دابه زیتره وه رینماییه بو خه لک، که واته: مانای دووهمی هیدایهت بریتیه له رپ پيشاندانی خوا بو مرووف و جند، که چۆن بژین و ماوه ی ژيانی دونیا یان چۆن بگوزهرینن؟ که به شیوه یه کی بی له تاقیکردنه وی خوا دهرچن و، به شیوه یه کی بی سه ره رزانه ئەم ماوه کورته ی ژيانی دنیا تپیه رینن و، شایسته ی ئەوه بن خوا لیان خۆشب ی و لیان رازی بی و، بیانخاته به هه شته کانی خۆیه وه.

۳- مانای سییه می هیدایهت: مانایه کی تایهت تیره و ئەویش په یوه سته به برواداران و پاریزکارانه وه، بو وینه: خوا ﷻ له سوورەتی (البقرة) دا ده فه رموی:

﴿ ذَٰلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ فِيهِ هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ ﴾ (البقرة، واتە: ئەو كىتەپە ھىچ دوو دلى تىدانيە، رىنمايە بو پارىزكاران، واتە: راستەرى كەرو بە ئامانچ گەيەنەرە بو پارىزكاران، لىرەدا وشەي: ﴿ هُدًى ﴾، بە ماناي بە ئامانچ گەياندن و راستەرى كردن ھاتو، ھەروەھا لە سوورەتى (موحەممەد) دا خوا دەفەرموي: ﴿ وَالَّذِينَ أَهْتَدُوا زَادَهُمْ هُدًى وَءَانَّهُمْ وَقَوْهُمْ ﴾ (۱۷) محمد، واتە: ئەوانەى ھىدايەتى خوايان وەرگرتو و راستەرى بوون، خوا رىنمايان بو زياد دەكات بەرچا ورونيان بو زياد دەكات و پارىزكاريشيان پى دەبەخسى، ھەروەھا بەو واتاي سىيەم و تايبەتترەيە كە ئىمە لە سوورەتى فاتىحەدا خوا فىرى کردووين لىي بپارپىنەو و بلىين: ﴿ أَهْدَيْنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ ﴾ (۶) ﴿ أَهْدَيْنَا ﴾، ياني: بەردەوامان بکە لەسەر رىي راست، نەك: رىي راستمان پىشان بدە، خوا رىي راستى پىشان داوين، ﴿ أَهْدَيْنَا ﴾، واتە: بمانخە سەر رىي راست، ئنجا تووى پروادار لەسەر رىي راستى، بەلام بو لەسەر رىي راست بوون، لە ھەموو تاووەکانى تەمەنداو، لە ھەموو ھەلويسىتەکانداو، لە ھەموو ھەلس و کەوتەکاندا، ھەوجىمان بەو ھەيە كە لەسەر رىي راست بين، ئەو پارانەو ھەيەمان بەو مەبەستەيە.

مه سه له ی دووهم:

خوای دادگەر زنجیرو کۆت و بلیسهی ئاگری بۆ بیروایان ساز کردوون و،
 برودارانێ چاکه کاریش پێکی مهی کافوور تیکراو ده خۆنه وه، که له کانییه کی
 نیو به ههشت دهردی و، به ویستی خویان ئاوه که ی راده کیشن و، بۆ ئه ولای
 ده بن، ئه ویش له سۆنگه ی ئه وه وه که پا به ندن به وه وه ی له خویان گرتوه و،
 ترسی سزای پۆژی دوا یان هه بووه و، خواردنیکی خۆشویستراویان به: نه دارو
 هه تیوو دیل داوه و له بهر خۆشیانه وه گوتوو یانه: ته نیا له بهر خوا ده ر خواردتان
 ده ده یین و، هه یچ چاوه پروانییه کمان لیتان نیه و، ئیمه ترسی پۆژیکی گرژو دژوارو
 بیره زامان هه یه:

خوای فهرموویه تی: ﴿إِنَّا أَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ سَلَاسِلًا وَأَغْلَالًا وَسَعِيرًا ۖ إِنَّ
 الْأَبْرَارَ يَشْرَبُونَ مِنْ كَأْسٍ كَانَ مِزَاجُهَا كَافُورًا ۖ عَيْنًا يَشْرَبُ بِهَا عَبْدُ اللَّهِ
 يُفَجِّرُونَهَا تَفْجِيرًا ۖ يُؤْفُونَ بِالْأَنْدَرِ وَيَخَافُونَ يَوْمًا كَانَ شَرُّهُ مُسْتَطِيرًا ۖ وَيُطْعَمُونَ أَلْطَعَامَ عَلَى
 حَيْثُ مَسْكِنَتَا وَيَتِيمًا وَأَسِيرًا ۖ إِنَّمَا يُطْعَمُكُمْ لُوجُهُ اللَّهِ لَا تَرِيدُ مِنْكُمْ جَزَاءً وَلَا شُكْرًا ۖ إِنَّا
 نَخَافُ مِنْ رَبِّنَا يَوْمًا عَبُوسًا قَطَطِيرًا ۖ﴾

شیکردنه وه ی ئهم ئایه تانه، له ده برگه دا:

له ئایه ته کانی پیشیدا خوا باسی کرد که ماوه یه کی زۆر تپه پریوه و مروۆف
 شتیکی باسکراو نه بووه، دوا یی خوا له نوتفه یه کی تیکه ل مروۆفی هیناوه ته دی،
 به مه به ستی تاقیکردنه وه و، گیراویه تی به بیسه رو بینه ر، ئنجا ری ئی راستیشی
 پیشانداوه، راسته رییه که ی خوی، چ سوپاسگوزار بی، چ سپله و ناسپاس، ئنجا
 خوا ﷻ باسی سه ره نجامی هه ردووکیان ده کات، به لام ناسپاس و بیروایه کانی
 پیشخستوون و ده فهرمووی:

۱- ﴿إِنَّا أَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ سَلَاسِلًا وَأَغْلَالًا وَسَعِيرًا﴾، به دنیایی نیمه بؤ بیپروایه کان زنجیره کان و کوّ و پیوهنده کان و بلیسهی ناگرمان ناماده کردوه.

(أَعْتَدْنَا) و (أَعَدَدْنَا)، ههردووکیان یانی: (هَیَّئْنَا) سازمان کردوه، نامادهمان کردوه.

(سَلَاسِل) کوّی (سِلْسِلَة)یه، واته: زنجیر، (السَّلَاسِلُ: الْقَيْدُ الْمَصْنُوعَةُ مِنْ حَلْقِ الْحَدِيدِ)، (سَلَاسِل): ئەو کوّتانەن که له ئالقه کانی ئاسن، دروستکراون، ههچهنده وشه (قَید) زیاتر بؤ کوّتیک که له دهست و له گهردن ده کړی، به کاردی.

(الْأَغْلَالُ: جَمْعُ غُلٍّ بِضَمِّ الْغَيْنِ، وَهُوَ حَلْقَةٌ كَبِيرَةٌ مِنْ حَدِيدٍ تُوَضَّعُ فِيهِ رَقَبَةُ الْمُقَيَّدِ)، (أَغْلَال) کوّی (غُلّ)ه، که بازنده کی ئاسنی گهورهیه (جاری واش ههیه له چهرم دروست ده کړی) گهردنی بابای گیراو، یان کوّتکراوی تیده خری، له گهردنی ده ئالی و سه ریشی بهرز ده کاتهوه.

له باره ی سزای بیپروایانه وه، خوا ﷻ هه ر به کورتیی پراندوو یه ته وه، که ئەوانه خوا زنجیره کان و کوّ و پیوهندی بؤ ناماده کردوون و، کلپه ی ناگریشی بؤ ساز کردوون.

(السَّعِيرُ: النَّارُ الْمُسَعَّرَةُ، أَيْ الَّتِي سَعَّرَهَا الْمُؤَقِدُونَ بِزِيَادَةِ الْوَقُودِ، فَهُوَ فِي الْأَصْلِ وَصْفٌ مِمَّا مَعْنَى اسْمِ الْمَفْعُولِ جُعِلَ عَلَمًا عَلَى جَهَنَّمَ)، (سَعِير) واته: ناگریکی خوشکراو، ئەوانه ی دایانگیرساندوه به هوّی ئەوه وه که سووته مه نییان بؤ زیاد کردوه، خوشیان کردوه، وشه ی (سَعِير) له ئەصلدا وه سفه و به مانای ناوی بهرکار هاتوه، یانی: (مُسَعَّرَةٌ) خوشکراو و بلیسه دار کراو، کراوه به ناویکی ناسینه وه بؤ دۆزه خ.

ئنجایه کسه ر خوا ﷻ دیته سه ر باسی پاداشتی چاکه کاران و ده فهرموّ:

۲- ﴿إِنَّ الْأَبْرَارَ يَشْرَبُونَ مِنْ كَأْسٍ كَاتٍ مِزْجُهَا كَافُورًا﴾، به دنیایی چاکه کاران له پینکیک ده خوڼه وه کافووری له گه ل تیکه ل کراوه، وشه ی: ﴿كَاتٍ﴾، که ده فهرموّ: ﴿كَاتٍ مِزْجُهَا﴾، ئاماژه یه بؤ ئەوه که هه میشه ئەو کافووره ی له گه ل

تیکەل دەکرێ و لێ جیانابیتەوه، چونکه عادهتی خەلک وابوو که له دونیادا (له ژیانی دنیاياندا) له بهر ئەوهی کافوور گران بووه، یان جاری وایه دەست نه کهوتوه، مه رج نیه هه موو جاری کافووریان تیکردبێ، به لām خوا ده فەرموێ: ﴿كَانَ مِزَاجُهَا﴾، یانی: بزانی ئەوهی به هه شتی هه میشه کافووری تێده کرێ، وهك دنیا نیه ده ستنه کهوێ، یان نرخه کهی زۆر گران بێ، ته نیا جار جار تێی بکهن، یان که می تێبکهن.

(الْكَأْسُ: الْإِنَاءُ الَّذِي فِيهِ الشَّرَابُ وَ إِن لَّمْ يَكُنْ فِيهِ شَرَابٌ، لَا يُسَمَّى كَأْسًا) ئەمه رای یه کێک له زانایانه، (کأس): بریتیه لهو ده فرهی شه راب (مه ی) ی تێدابێ، ئەگه ر مه ی تێدا نه بێ، پێی ناگوترێ (کأس).

هه ندیکیش له زانایان ده لێن: چ شه رابی تێدابێ چ تێدانه بێ، هه ردووکیشیان به جیا جیا، هه ر پێیان ده گوترێ: (کأس)، واته: خودی شه رابه که که ده خوریتەوه، خودی ده فره کهش که شه رابه کهی تێدایه.

زانایان له سه ر کافوور زۆر قسه یان کردوه، بۆ وێنه له: (المعجم الوسيط) دا هاتوه: (الكافور: شَجَرٌ مِنَ الْفَصِيلَةِ الْغَارِيَةِ يَتَّخَذُ مِنْهُ مَادَّةٌ شَفَافَةٌ بَلُورِيَّةٌ الشَّكْلِ يَمِيلُ لَوْنُهَا إِلَى الْبَيَاضِ رَائِحَتُهُ عَطْرِيَّةٌ وَطَعْمُهَا مُرٌّ، وَهُوَ أَصْنَافٌ كَثِيرَةٌ، وَالْجَمْعُ كَوَافِرٍ) ^(۱)، واته: کافوور دره ختیکه له جوړی غارییه ^(۲)، که ماددهیهکی پروونی بلووری لێوه ده گیرێ، ره نگه کهی به لای سپیه تی دایه، بۆنێکی خوێ هیه، تامه کهی تاله، ئەویش زۆر جوړی هه ن و، وشه ی کافوور به (کوافیر) کۆده کریتەوه.

(إِبْنُ عَشُورٍ) یش له ته فسیره کهی خویدا ^(۳) ده لێ: (الكافور: زَيْتٌ يُسْتَخْرَجُ مِنْ شَجَرَةٍ تُشْبِهُ الدِّفْلَى تَنْبُتُ فِي بِلَادِ الصِّينِ وَجَاوَةَ، يَتَكَوَّنُ فِيهَا إِذَا طَالَتْ مُدَّتُهَا

(۱) المعجم الوسيط: ص ۷۹۲.

(۲) (الغار: جَمْعٌ غَيْرَان، شَجَرٌ يَنْبُتُ بَرِّيًّا مِنْ سَوَاحِلِ الشَّامِ وَالْغُورِ وَالْجِبَالِ السَّاحِلِيَّةِ دَائِمُ الْخَضَرَةِ) واته: (غار) به (غیران) کۆده کریتەوه، له ناوچهی غوور، له چایه کانی که نار، هه میشه سه وزه. یانی: که ناری شام و سووریه، مه به ستیش که ناری ده ریای سپی نیوه راسته.

(۳) التحرير والتنوير: ج ۱۲، ص ۳۸۰.

نَحْوًا مِنْ مِائَتَيْ سَنَةٍ، فَيَعْلَى حَظَّهَا وَيُسْتَخْرَجُ مِنْهُ زَيْتٌ يُسَمَّى الْكَافُورُ، وَالْكَافُورُ أَبْيَضُ اللَّوْنِ ذِي الرَّائِحَةِ مُنْعَشٍ، واتە: كافوور پۈنئىكە دەردەھىنرى لہ درەختىك شىۋەى دىفلا دەكات (ئەۋىش جۈرە درەختىكە)، كە لہ ولاتى چىن و جاۋەدا ھەيە، كاتىك ئەو زەيتەش لہو درەختە پەيدادەبى كە دووسەد (۲۰۰) سالى بەسەر تەمەنىدا تىپەرى، ئنجا دارى ئەو درەختە دەكۆلىنرى و ئەو پۈنەى پىى دەگوترى: كافوور لىى دەردەھىنرى، كافوور پەنگەكەى سىپىيەو پۈنكى خۈشى ھەيەو بوۈزىنەرەۋەيە.

كە خوا ﷻ دەفەرمۈى: كافوورى لہ گەل تىكەل دەكرى، ھەندىك لہ زاناىان گوتوويانە: كافوور تامەكەى تالە! بەلام بىگومان ھىچ شتىكى بەھەشت ۋەك ھى دنيا نيەو، ئەو شتانەى خوا بۇمان باس دەكات لہ بەھەشتدا، سىفەت و لايەنە چاكەكانى كە لہ دنياا ھەيانن، تىيدان و، لايەنە خراپەكانىشى تىدانىن.

دوايى خوا ﷻ پىناسەى ئەو كانىى و سەرچاۋەيەمان بۇ دەكات، كە ئەوان پىكى مەى لى دەخۇنەۋەو دەفەرمۈى:

۳- ﴿عَيْنَا يَشْرَبُ بِهَا عِبَادُ اللَّهِ﴾، سەرچاۋەيەكە بەندەكانى خوا لىى دەخۇنەۋە. لەبارەى (ب)ى سەر (بها) ھە، زاناىان چوار راىان ھىناون:

أ- ھەندىك لہ زاناىان لە بارەى (ب)ى ﴿يَشْرَبُ بِهَا﴾، ۋە گوتوويانە: زىاد كراۋە بۇ جەختكردنەۋەو يانى: (يَشْرَبُ).

ب- ھەندىكى دىكە گوتوويانە: لىرەدا (ب) بە ماناى (من)ە، يانى (يَشْرَبُ مِنْهَا) واتە: لەو كانىى و سەرچاۋەيە دەخۇنەۋە.

ج- زۆرىشيان گوتوويانە: (يَشْرَبُ: ضَمَّنْ مَعْنَى (يَلْتَذُّ) أَوْ (يَرْتَوِي) لِذَا عُدِيَ لِلْبَاءِ)، (يَشْرَبُ) واتە: دەيخۇنەۋە، ماناى: (چىزى لىۋەردەگرن)، ياخود (پىى تىر ئاۋ دەبن)ى خراۋەتە نىۋ، بۇيە بە (ب) بەركارى خواستۋە، كە واتە: ﴿يَشْرَبُ بِهَا﴾، واتە: (يَشْرَبُونَ أَي: يُجْرُونَهَا حَيْثُ شَاءُوا فَيَسْقُونَهَا شَقًّا مِنْهَا، وَيَلْتَذُّونَ بِهَا وَيَرْتَوُونَ بِهَا).

د- هه ندیکش گوتوو یانه: ﴿يَشْرَبُ بِهَا عِبَادُ اللَّهِ﴾، (ب) هکه راناوه که ی ده چیتته وه بۆ په رداخ (کاس) هکه، یانی: بهنده کانی خوا بهو په رداخه لهو کانییه ده خوځنه وه.

(۴)- ﴿يُفَجِّرُونَهَا تَفْجِيرًا﴾، ده یته قیننه وه به ته قاننده وه، به لام لیږده دا مه به ست پپی ته قاننده وه نیه، واته: بۆ ههر شوینیکیان بوی (ئو کانی و سهرچاوه یه) ناوه که ی ده بهن، واته: به رده وام له بهر ده ستیان دایه، نه ک هه میسه پیویست بکات بچن له کانییه که ناو بپنن، به لکو بۆ ههر شوینیکیان بوی ناوه که ی ده گوازنه وه.

تښجا خوا ﷺ د یته سهر باسی ئه وه ی بۆچی ئه وانه ئه وه پاداشتیانه و، باسی هه ندیک له کرده وه کانیان ده کات و، نیواخی ده کات له گه ل پاداشته که یانداو ده فهرمو ی:

(۵)- ﴿يُوفُونَ بِالْأَنْذَرِ﴾، ئه وانه عاده تیان وابوو نه زریان جیه جی ده کرد، وشه ی (نذر) به مانای پیویست کردنه، بویه هه ندیک له زانایان گوتوو یانه: ﴿يُوفُونَ بِالْأَنْذَرِ﴾، واته: ههرچی خوا له سهری پیویست کردوون، جیه جی ده کهن، وه ک له قه تاده وه (الطبري) به ژماره (۳۵۸۸۲) هیناویه تی ده لی: (يُوفُونَ بِطَاعَةِ اللَّهِ وَبِالصَّلَاةِ وَبِالْحَجِّ وَبِالْعُمْرَةِ)، واته: فهرمانبه ری بۆ خواو نویژو حه ج و عومره جیه جی ده کهن.

به لام زۆربه ی زانایان ده لین: (نذر) مانایه که ی تاییه ته وه هینده گشتی نیه هه موو شتی ک بگریته وه، (القرطبي) ناوا پیناسه ی (نذر) ده کات له ته فسیره که ی خو ی دا^(۱)، ده لی: (النَّذْرُ: هُوَ إِجَابُ الْمُكَلَّفِ عَلَى نَفْسِهِ مِنَ الطَّاعَاتِ مَا لَوْ لَمْ يُوجِبْهُ لَمْ يَلْزَمُهُ)، (نذر): بریتیه له وه ی بابای ئه رکدار هه ندیک له فهرمانبه رییه کان له سهر خو ی پیویست بکات، که ئه گهر له سهر خو ی پیویست نه کردبان، له سهری پیویست نه ده بوون، بۆ وینه که سی ک ده لی: خوایه! فلان شته م بۆ ببی، یان فلان به لایه م لی دوور بکه ویتته وه، یان فلان خیره م به قسمه ت بی، یان فلان که سه م لهو نه خو شیه چاک بیتته وه، رۆژوو گرتنی سی رۆژانم له سهر

نەزر بۆ، یان ئەوەندە پارەیه دەکەمە خێر، یان حەیانێک سەر دەبەرم، ئەو
پێی دەگوتری: نەزر، واتە: لەسەر خو پێویست کردن.

(الطبري) ش ئاوا پێناسە (نذر) دەکات، دەلی: (النذر: هُوَ كُلُّ مَا أَوْجَبَهُ الْإِنْسَانُ عَلَى نَفْسِهِ مِنْ فِعْلٍ)، نەزر بریتیە لە هەر کردەوێک ئێنسان لەسەر خو پێویستی بکات، گەنگ ئەوێک ئەوانە: ﴿يُوفُونَ بِالْذِّكْرِ﴾، ئەوێک لەخوێان گرتووە و لەسەر خوێان پێویست کردووە، پێی وەفادار دەبن، واتە: جێبەجێی دەکەن، چونکە (یوفون) بەمانای جێبەجێی دەکەن بە تەواوی.

(٦) - ﴿وَيَخَافُونَ يَوْمًا كَانَ شَرُّهُ مُسْتَطِيرًا﴾، هەروەها لە رۆژێک دەترسێن خراپە و زیانەکی بەربلای، (مُسْتَطِيرًا)، (الطبري) لە قەتادەو بە ژمارە (٣٥٨٨٤) هێناوێتی دەلی: (اِسْتَطَارَ وَاللَّهُ شَرُّ ذَلِكَ الْيَوْمِ حَتَّى مَلَأَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ) واتە: سوێند بە خوا زیان و خراپە ئەو رۆژە (بەلای گرفتاری ئەو رۆژە) وابلای بۆتەو ئاسمانەکان و زەوی گرتوونەو، دەگوتری: (اِسْتَطَارَ الصَّدْعُ فِي الْقَارُورَةِ وَالزُّجَاجَةِ وَاسْتَطَالَ: إِذَا امْتَدَّ، كَانَ شَرُّهُ مُسْتَطِيرًا أَيْ: عَالِيًا دَاهِيًا فَاشِيًا) ئەگەر گۆزەیهک شووشەیهک بشکێ و درزێکی تێی و درزەکی بۆلایتەو، دەگوتری: (اِسْتَطَارَ الصَّدْعُ)، واتە: شکاوییهک پەرهی گرت و تەشەنە کرد لە شووشەکەدا، یاخود لەو دەرەدا که شکاوه، واتە: درز بۆوه، (مُسْتَطِيرًا) واتە: بەرزەو بۆوه و درز بۆوه.

(٧) - ﴿وَيُطْعَمُونَ عَلَى حَبِّهِمْ مَسْكِينًا وَيَتِيمًا وَأَسِيرًا﴾، هەروەها خواردنێک و پێی خوشوێستی دەرخواردی نەدارو هەتیوو دیل دەدەن، (الطبري) ئاوی لێکداوێتەو: (كَانَ هَؤُلَاءِ الْأَبْرَارُ يُطْعَمُونَ عَلَى حَبِّهِمْ إِيَّاهُ وَشَهْوَتِهِمْ لَهُ الْمَسْكِينُ وَالْيَتِيمُ وَالْأَسِيرُ)، واتە: ئا ئەو چاکەکارانە خواردنێک که خوشیاندهوێست و بۆشی ئارەزوومەند بوون، دەرخواردی ئەو سێ جۆرە کەسانەیان دەدا: نەدارو، هەتیوو، دیل.

(للطبري) بە ژمارە (٣٥٨٨٥) لە موچاھیدەوێ هێناوێ که گوتوویەتی: ﴿عَلَى حَبِّهِ﴾، واتە: (وَهُمْ يَشْتَهُونَهُ)، لە حالیکدا ئارەزوویان دەکرد، هەندیکیش ﴿عَلَى

﴿حَبَّ﴾، يان ئاوا لىكداه تەوہ: وىپراي خۇشويستيان بۇ خوا، واتە: بە ھاندەرى خۇشويستنى خواوہ ئەو خواردنەيان دەبەخشى، بەلام ماناي يەكەميان زياتر بە ەقلەوہ دەنووسى.

(الطبري) دەلى: (المسكين: ذوي الحاجة الذين أذلّتهم الحاجة، واليتيم هو الطفل الذي قد مات أبوه ولا شيء له)، (مسكين): كەسانىكى خواوہن پىداويستين كە پىداويستىيەكەيان زەبوونى كىردوون، (يتيم) ئەو مندالەيە بابى مردوہو ھىچ شتىكىشى نىە.

(أسير) يش قەتادە (الطبري) بە ژمارە (۳۵۸۸۸) لىيەوہ ھىناوہ: (كَانَ أَسْرَاهُمْ يَوْمَئِذٍ الْمُشْرِكُونَ، وَأَخَوَكَ الْمُسْلِمَ أَحَقُّ أَنْ تُطْعِمَهُ) ئەو كاتە دىلەكانيان خەلكى موشرىك بوون، بەلام براى مسولمانت شايستەترە خواردنى پى بەدەي.

ھەروەھا (الطبري) بە ژمارە (۳۵۸۹۱) لە مۇجاھىدەوہ ھىناويەتى: (الأسير: المسجون)، دىل يانى: ھەپسكراو، بەندى.

بەلام (الطبري) دەلى: (الصَّوَابُ أَنَّهُ عَامٌّ لِلْفَرِيقَيْنِ)، راي راست ئەوہيە كە گشتگىرە بۇ ھەردووك كۆمەلەكە، ھەم دىل دەگرىتەوہو ھەم باباي گىراو بەند كراویش دەگرىتەوہ.

واتە: ئەو كەسانەي لە كۆمەلگادا پىويستيان بە ھاوكارىي ھەيە، خوا ﷻ لىرەدا باسى نەدار (مسكين) كىردوہو، لە شوئىنى دىكە باسى ھەزار (فقير) دەكات و، باسى رىيوار (ابن السبيل) دەكات، بەلام لىرەدا ئەو سىيەي ھىناون، چونكە ئەو كەسانەي ئەوكاتە لەو قۇناغەدا لە كۆمەلگەدا پىويستيان بە ھاوكارىي و دەستگىرۇپى ھەبووہ، ئەو سى جۇرە كەسە بوون.

۸- ﴿إِنَّمَا نَطْعُمُكُمْ لَوَجْهِ اللَّهِ﴾، (لە دلى خۇياندا دەلىن، يان لەبەر خۇيانەوہ دەلىن): ئىمە تەنيا لەبەر پرووى خوا خواردنتان دەرخوارد دەدەين، (الطبري) گوتوويەتى: ﴿لَوَجْهِ

اللَّهُ ﷻ، (يَعْنُونَ طَلَبَ رِضَا اللَّهِ، وَالْقُرْبَةَ إِلَيْهِ)، (لوجه الله) مەبەستیان پێی وەدەست هێنانی
پەزامەندیی خواو لە خوا نزیك كەوتنەوێه.

(الطبري) لە موحاهیدەوێ بە ژمارە (۳۵۸۹۵) هێناوێهتی: (قَالَ: أَمَّا إِنَّهُمْ مَا
تَكَلَّمُوا بِهِ، وَلَكِنْ عَلِمَهُ اللَّهُ مِنْ قُلُوبِهِمْ، فَأَتْنِي بِهِ عَلَيْهِمْ، لِيَرَعَبَ فِي ذَلِكَ رَاغِبٌ)،
گوتووێهتی: ئاگاداربە! كە دەفەرموێ: ﴿إِنَّمَا نَطْعُكُمْ لَوَجْهِ اللَّهِ لَا نُرِيدُ مِنْكُمْ جَزَاءً وَلَا
شُكْرًا﴾، ئەو قسەیان نەكردو، بەلكو لە دڵیاندا بوو و خواش كە لە دڵیاندا
بوو دەریخستو و كردووێهتی بە ستایش بۆیان، تاكو بەهۆی ئەوێهە كە سێك كە
ئارەزوومەندە بۆ چاكە، چاكە بكات.

هەر وەها (الطبري) لە سەعیدی كۆری جوبەیریش بە ژمارە (۳۵۸۹۶)، هەمان
قسەى هێناو، كە ئەو قسەیهیان لە دلى خۆیاندا كردو.

دەتێم: دەگونجی لەبەر خۆیانەوێش كەردیان، بەدەنگی پەنھان و كەپ.

هەندیکیش لە زانیان گوتووێهت: ئەو قسەیان گوتو و تاكو حالیان بکەن
كە هیچ چاوەروانییەکیان لێیان نیە، ئنجا ئەگەر بەو پاساوێ، پێی تێدەچێ،
بەلام كە لە دلى خۆیاندا وایانگوتبێ، یان لەبەر خۆیانەو وایانگوتبێ، بێ
ئەوێ ئەوان گوییست بێ، ئەو مانایە باشترە.

﴿إِنَّمَا نَطْعُكُمْ لَوَجْهِ اللَّهِ﴾، تێمە تەنیا لەبەر پەرووی خوا، لەبەر پەزامەندیی
خواو پاداشتی خوا، یاخود بۆ ئەوێ بە دیداری خوا بگهین، بۆیە خواردنتان
دەرخوارد دەدەین.

(۹)- ﴿لَا نُرِيدُ مِنْكُمْ جَزَاءً وَلَا شُكْرًا﴾، نە پاداشتمان لێتان دەوێ، نە سوپاسکردن، پاداشت
(جزاء) هەكە ئەوێ بە شیوێ ماددی بێ، سوپاسکردن (شكور) یش ئەوێ بە شیوێ
مەعنەوی بێ، یان: پاداشت ئەوێ ئەوانیش چاوەروانیان هەبێ، پۆژێك هاوکارییەکی
ئاویان بکەن، (شكور) یش ئەوێ خۆیان بە منەتباریان بزانن و سوپاس و ستایشیان

بکه، بویه ده گیرنه وه ده لّین: دایکمان عائشه (خوا لّی رازی بّی) که خیریکي ده کرد، خواردنیکي بّو که سیّک ده نارد، هاوکارییه کی ده کرد، بهو که سهی پیدا ده نارد ده یگوت: گوئی لیگره داخو زمان بّو ده کات، قسه یه ک ده کات؟ ئنجا نه گهر هاتبایه وه و گوتبای: ئا وای گوت، دایکمان عائشه ش هه مان نزای بّو ده کرده وه و بّوی ده پارایه وه ده یگوت: با له پاداشته که م که م نه بیته وه، چونکه نه گهر سوپاسم بکات، ده بّی منیش سوپاسه که ی بکه مه وه، نه گهر دوام بّو بکات، هه مان دوعای بّو ده که مه وه، بّو نه وهی پاداشته که م له جیی خوئی بّی و که م نه کات.

(۱۰) - ﴿إِنَّا نَخَافُ مِنْ رَبِّنا يَوْمًا عَبُوسًا قَطَطًا﴾ (ده لّین: به دنیایی تیمه له پهروه ردگارمان ده ترسین رۆژیکي پرووگرژی سهخت و بیړه زار. ئنجا ئایا مه به ست نه وه یه: رۆژه که گرژو سهخت و بیړه زایه؟ یان مروّف تیدا پروو گرژ ده بّی؟

عه بدولّای کوری عه عباس (خوا له خوئی و بابی رازی بّی) (الطبري) به ژماره (۳۵۸۹۷) لّیه وه هیناوه ده لّی: (يَعْبُسُ الْكَافِرُ يَوْمَئِذٍ حَتَّى يَسِيلَ مِنَ بَيْنِ عَيْنَيْهِ عَرَقٌ مِثْلُ الْقَطَرِ)، لهو رۆژه دا بابای بیپروا پرووی گرژ ده بّی، هه تا له نیو هه ردوو چاوانی (له نیو چهوانی) ئاره قیکي وه ک قه ترانی رهش دّیته خوار (له نه نجامی پهستی و تووړه یی دا).

وشه ی ﴿قَطَرًا﴾ (الطبري) له (ابن عباس) هوه به ژماره: (۳۵۹۰۰) هیناویه تی: (يُقْبَضُ مَا بَيْنَ الْعَيْنَيْنِ)، واته: نیوان دوو چاوان گرژ ده کات.

به لّام (ابن زيد) (الطبري) به ژماره (۳۵۹۹۱) لّیه وه هیناوه: (الْقَمْطَرِيرُ: هُوَ الشَّدِيدُ)، (قمطیر) واته: سهخت، ههروه ها له (ابن عباس) هوه هاتوه: (الْقَمْطَرِيرُ: الطَّوِيلُ)، (قمطیر) رۆژیکي درېژ، که واته: ده توانین بلّین: ﴿قَطَرًا﴾ یانی: سهخت و بیړه زاو توندو به هیزو، خوا نهو رۆژه ده چوینّی به که سیّکه وه که پرووی گرژ کرده، ده شگونجی بلّین: بابای کافر تیدا پروو گرژو نارحمت و مهینه تبار ده بّی.

پیشتریش ئاماژەم پێدا لێرەدا کە خوا ﷻ وشە (إطعام) ی بە کارهێناوە:
﴿إِنَّمَا نَطْعُمُكُمْ لَوَجْهِ اللَّهِ﴾ ﴿وَيُطْعَمُونَ الطَّعَامَ﴾، خواردنیان دەرخوارد دەدەن، لە
بەر ئەوەیە کە خواردن پێدان (إعطاء الطَّعَام) ئەوەیە بە کەسیک دا بۆی بنێری،
یان پارەییە کە بدەیت خواردنی پێ بکەیت، بەلام خواردن دەرخوارد دان (إطعام)
ئەوەیە ئەو کەسە دا بنێی و خواردنە کە پێ بدەیت، بەدنیایی ئەو کاتە بەر
لە جەستە کە، رووحە کە تێر و پێر دەکەیت بەهۆی ریز لێگرتنەوه، بۆیەش خوا
ﷻ ئەم تەعبیرە بە کارهێناوە لێرەو لە زۆر شوێنی دیکە قورئاندا، تا کو
ئەو بەگەیهێنێ کە بابای برسی و ئاتا، تەنیا ئەو نە خواردنە کە وێدە
و گەدەو جەستە تێرکە، بەلکو دەبێ ریزو حورمەتیشی لێ بنێی و دلێشی
بدەیتەوهو لە پەنای خوێ دا بنێی، ئەو کاتەش رووحیشی تێر دەبێ، وەک چۆن
جەستە تێر دەبێ.

مەسەلە ی سێهەم و کۆتایی:

پاراستنی خوا ﷻ بۆ چاکەکاران لە خراپە و دژواری پوژی قیامەت و، رەخساندنێ گەشی و شادمانیی بۆیان و، پاداشتدانەوهیان بە باخ و ئاوریشم و، پالدانەوهیان تێیدا (لەنیو بەهەشتدا) لە سەر تەختان لە جەوێکی نەساردو نەگەرمداو، بۆلا شوڤرپوونەوهی سێبەری لق و پۆپەکانی درەختەکانی ئەو باخەو، ئاسانکرانی چینی میوەکان و، قاپی زیوینی پر لە خۆراک بەسەرەوه گیردران و، پەرداخی بلوورینی پر شەرابی ئەندازەگیری کراو، پێ نۆشرانی پێکی زەنجەبیل تێکراو، لەسەرچاوەی سەلسەبیل و، لاوانی بە لاوی هێلداو بەسەرەوه گەرانیان بۆ خزمەت کردن، کە وەك گەوهەر و مرواری پرژاو دەیانینی و، هاتنە بەر نیگای نیعمەت و مولکیکی فراوان و، پۆشینی بەرگی ئاوریشمی سەوزی تەنک و ئەستوورو، رازینرانەوهیان بە بازنە زیوینەکان و، پێ نۆشینی پەرەردگاریان، خواردنەوهیەکی پاکەرەوهو، گوترانی: ئەمە پاداشتتەو هەول و تیکۆشاننتان سوپاسکراو نرخینراو:

خو ﷻ دەفەرموی: ﴿فَوَقَّهْمُ اللَّهُ شَرَّ ذَلِكَ الْيَوْمِ وَلَقَّهْمُ نَصْرَةً وَسُرُورًا ۝۱۱﴾ وَجَزَّهْمُ بِمَا صَبَرُوا جَنَّةً وَحَرِيرًا ۝۱۲ مُتَّكِئِينَ فِيهَا عَلَى الْأَرَائِكِ لَا يَرَوْنَ فِيهَا شَمْسًا وَلَا زَمْهَرِيرًا ۝۱۳ وَدَانِيَةً عَلَيْهِمْ ظِلُّنُهَا وَذُلِّلَتْ قُطُوفُهَا تَذْلِيلًا ۝۱۴ وَيُطَافُ عَلَيْهِمْ بِثَانِيَةٍ مِّنْ فِضَّةٍ وَأَكْوَابٍ كَانَتْ قَوَارِيرًا ۝۱۵ قَوَارِيرًا مِّنْ فِضَّةٍ قَدَرُوهَا نَقِيرًا ۝۱۶ وَيُسْقَوْنَ فِيهَا كَأْسًا كَانَ مِزَاجُهَا زَنْجَبِيلًا ۝۱۷ عَيْنًا فِيهَا تُسَمَّى سَلْسَبِيلًا ۝۱۸ وَيَطُوفُ عَلَيْهِمْ وِلْدَانٌ مُّخَلَّدُونَ إِذَا رَأَيْتَهُمْ حَسِبْتَهُمْ لُؤْلُؤًا مَّنشُورًا ۝۱۹ وَإِذَا رَأَيْتَ ثَمَّ رَأَيْتَ نَعِيمًا وَمُلَكًا كَبِيرًا ۝۲۰ عَلَيْهِمْ ثِيَابٌ سُدُسٌ خُضْرٌ وَإِسْتَبْرَقٌ وَحُلُّوا أَسَاوِرَ مِّنْ فِضَّةٍ وَسَقَاهُمْ رَبُّهُمْ شَرَابًا طَهُورًا ۝۲۱ إِنَّ هَذَا كَانَ لَكُم جَزَاءً وَكَانَ سَعْيُكُم مَّشْكُورًا ۝۲۲﴾

شیکردنه‌وی ئه‌م ئایه‌تانه، له بیست برگه‌دا:

به‌ڕێزان!

خوایا له ئایه‌ته‌کانی پێشیدا، باسی هه‌ندیك له‌و نازو نيعمه‌تانه‌ی کرد به‌ پروادارانیاں ده‌به‌خشی، که به: ﴿الْأَبْرَارَ﴾، چاکه‌کاران پێناسه‌ی کردن، وشه‌ی (أَبْرَار) یش که خوای په‌روه‌ردگار کردوویه‌تی به‌ ناوونیشانی سه‌ره‌کیی ئه‌و به‌نده چاکانه‌و ده‌فه‌رمووی: ﴿إِنَّ الْأَبْرَارَ يَشْرَبُونَ مِنْ كَأْسٍ كَانَ مِزَاجُهَا كَافُورًا﴾، (أَبْرَار) کۆی (بَرِّ) هه‌و، (بَارِّ) به‌ (بَرَّة) کۆده‌کرێته‌وه، هه‌رکام له‌ (بَرِّ) هه‌و، (بَارِّ) یش یانی: چاکه‌کار، خوای له‌ ئایه‌ته‌کانی پێشیدا باسی هێندیک له‌ پاداشتیانی کرد، هه‌ی ئه‌و چاکه‌کارانه، دوا‌یی هاته‌ سه‌ر خسته‌نه‌رووی هه‌ندیك له‌ کرده‌وه‌و خه‌سه‌له‌ته‌ باشه‌کانیاں، که هۆکاریك بوون به‌و پاداشت و به‌و نازو نيعمه‌ته‌ بگهن، ئنجا دووباره‌ خوایا به‌ بۆنه‌ی ئه‌وه‌وه‌ی ئه‌وان گوتیان: ﴿إِنَّمَا نَطْعِمُكُمْ لَوَجْهِ اللَّهِ لَا نُرِيدُ مِنْكُمْ جَزَاءً وَلَا شُكْرًا﴾ ﴿١﴾ إِنَّا نَخَافُ مِنْ رَبِّنَا يَوْمًا عَبُوسًا قَطَطِيرًا ﴿١٠﴾، ئیمه ته‌نیا له‌به‌ر رووی خوا خواردنتان ده‌رخوارد ده‌ده‌ین و، هه‌یچ پاداشتیك و هه‌یچ سوپاسکردنیکمان لێتان ناوی، ئیمه مه‌ترسیی پۆژیکی گرژو ناخۆش و ناهه‌موار و سه‌خت و دژوارمان هه‌یه، له‌ لایه‌ن په‌روه‌ردگارمانه‌وه که مه‌به‌ست پێی پۆژی دوا‌ییه، به‌و بۆنه‌وه، خوا فه‌رمووی:

١- ﴿فَوَقَّعَهُمُ اللَّهُ شَرَّ ذَلِكَ الْيَوْمِ﴾، ئنجا (بينا له‌سه‌ر ئه‌وه‌ی رابرد) خوا له‌ خراپه‌و زیانی ئه‌و پۆژه چه‌پاله‌ی دان، پاراستنی. یانی: که ئه‌وان گوتیان: مه‌ترسیی پۆژیکی دژوارمان هه‌یه له‌ لایه‌ن په‌روه‌ردگارمانه‌وه بۆمان بێته‌ پێش و، پۆژی سزاو جه‌زه‌به‌ی خراپه‌کارانه، پێشی باسی ئه‌وه‌یان کرد که پالنه‌رو هانده‌ری ئیمه داوا کردنی په‌زنامه‌ندی، خواو دیداری خوایه، دوا‌ییش باسی ئه‌وه‌یان کرد ئیمه مه‌ترسیی پۆژیکی دژوارمان هه‌یه، که‌واته: ئیمه به‌ دوو هانده‌ران ئه‌وکاره ده‌که‌ین: أ- رازیکردنی خواو وه‌ده‌ست هێنانی پاداشتی خواو، نیزیک که‌وته‌وه له‌ خواو، ته‌نجامدانی به‌ندایه‌تی بۆ خوا. ب- هانده‌ری

دووهمیش ئەوێهێه که خوا ﷻ هەرەشەیی کردووە لە خراپەکاران و یەکیەک لە خراپەکانیش نەبەخشینی مāl و سامانە بۆ کەسانێک کە بۆی ئاتاجن و پێیوستیان پێیەتی، ئنجا خوا دەفەرموی: ﴿فَوَقَّهْمُ اللَّهُ شَرَّ ذَلِكَ الْيَوْمِ﴾، لە ئەنجامی ئەویدا، خوا لە خراپەیی زیان و ناپەڕەهەتی و ناھەموارییەکانی ئەو ڕۆژە، چەپالەیی دان و پاراستنی.

(٢) - ﴿وَلَقَّهْمُ نَصْرَهُ وَسُرُورًا﴾، ڕووگەشی و شادمانیی پێبەخشین، (لَقَّاهُمْ) ڕوونکەرەوانی قورئان بە (أَعْطَاهُمْ) و (ءَاتَاهُمْ) لێکیان داوەتەو، واتە: پێیدان، پێی بەخشین، ڕووگەشی و شادمانیی پێ بەخشین، بەلام ئەو ڕاست نیەو (وَلَقَّاهُمْ مَعْنَاهُ: جَعَلَهُمْ يَلْقَوْنَ نَصْرَهُ وَسُرُورًا)، واتە: وایلیکردن تووش ببن و وەدەست بێن، ڕووگەشی و دلخۆشی، ڕووگەشی و دلخۆشییش دوو شتی پێکەووە پەيوەستن، وەك چۆن خەم و ناپەڕەهەتی و ڕوو گرژی، یان: خەمباریی و تەمی پەژارە لە دەم و چاو نیشتنیش، دوو شتی پێکەووە پەيوەستن، ئینسان کە دلی خۆش بوو، ڕووشی گەش دەبی و، ئەگەر خەم و ناپەڕەهەتی لە دل و دەرووندا هەبوو، دەم و چاویشی تاریک و لیل دەبی، بۆیە دەفەرموی: ﴿وَلَقَّهْمُ نَصْرَهُ وَسُرُورًا﴾، وای لێکردن هەم ڕووگەشی و، هەم شادمانیی و دلخۆشییان بۆ دەستەبەر بێ و پێیان بگەن.

(٣) - ﴿وَجَرَّهْمُ بِمَا صَبَرُوا جَنَّةً وَحَرِيرًا﴾، بەھۆی ئەووەوەش کە خۆیان ڕاگرت (لەسەر جادەیی شەریعەت و، خۆیان ڕاگرت بۆ ئەنجامدانی ئەركە شەریعیەکانیان) پاداشتی دانەووە بە باخ و ئاوریشم.

بێگومان نازو نەیمەتەکانی کە خوا بۆ چاکەکارانی داناون لە بەھەشتدا، لە قەدەر بەخششی بێ سنووری خوا، بەزەیی بێ سنووری خوا، کەپەمی بێ سنووری خوان، بۆیە بەزۆر جوۆر شیوازی دەربڕین، تەعبیر دەکات لەو نازو نەیمەتە، لێرەدا دەفەرموی: پاداشتی دانەووە بەھۆی زۆری خۆپارگرییەکیانەو، بەھۆی ئەووەوەی خۆیان ڕاگرت، کە بەدلنیایی خۆپارگرتنەکیان لەسەر فەرمانبەریی بۆ خواو پابەندی بە شەریعەتەو بوو، لەسەر ڕۆشتن لەسەر

جاده‌ی شهر و گوپرایه‌لی بۆ پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ بووه، خوا پاداشتی دانه‌وه به باخ و ئاوریشم، باخه‌که دیاره جیگا و ریگایه‌که‌یه‌و، ئاوریشمیش بۆ به‌رگ و پۆشاکه‌که‌یانه، به‌لام هەر ئه‌وه‌نده‌ش نیه‌و، واپیده‌چی ئاوریشم پیکهاته‌ی سه‌ره‌کی که‌ل و په‌له‌کانیان بۆ، به‌ کوردیی ده‌لێن: ئاوریشم و، به‌ فارسیی ده‌لێن: (أبریسم) و له‌ یه‌کدییه‌وه‌ هاتوون، (الْحَرِيرُ: اسْمٌ لِّخِيوطٍ مِنْ مُفْرَزَاتِ دَوْدَةَ الْقُرْ)، (حریر) ناوه بۆ ئه‌و ده‌زووانه‌ی کرمی ئاوریشم وه‌ک لیک ده‌ریان ده‌کات، دوایی وه‌ک قۆزاخه‌یه‌ک به‌ ده‌وری خۆیدا ده‌یچن و، سه‌ره‌نجام به‌خۆی تیتدا ده‌خنکی، به‌لام ئه‌و لیکه‌ی به‌ ده‌وری خۆیدا کردوویه‌ته‌ قۆزاخه، ئه‌و ده‌زووه ده‌بیته‌ ده‌زوویه‌ک که‌ باشتین جووری پۆشاک لێ ده‌چنری.

(٤)- ﴿مُتَكِينٍ فِيهَا عَلَى الْأَرْكَانِ﴾، له‌ویدا |راناوه‌که بۆ به‌هه‌شت ده‌چیته‌وه، یان بۆ باخه‌که|، پالێنداوه‌ته‌وه، له‌سه‌ر ته‌ختان.

﴿مُتَكِينٍ﴾، کۆی (مُتَكِيٌّ)ه، ئه‌ویش ناوی به‌کەر (اسم فاعل)ه، له‌ (إِتْكَاءٌ، يَتَكَيُّ، إِتْكَاءً، فَهُوَ مُتَكِيٌّ)، به‌ کوردیی ئه‌م وشه‌یه به‌ پالداوه‌وه، شاندا‌دان، مانای ده‌که‌ین، پیشتیش گو‌توو‌مانه: (وَالْإِتْكَاءُ: جَلْسَةٌ بَيْنَ الْجُلُوسِ وَالْإِضْطِجَاعِ، يَسْتَنِدُ فِيهَا الْجَالِسُ عَلَى مِرْقَافِهِ وَجَنْبِهِ، وَيَمْدُ رِجْلَيْهِ، وَهِيَ جَلْسَةُ ارْتِيَاكِ)، (إِتْكَاءٌ) بریتیه له‌ جو‌ره‌ دانیشتیک که‌ له‌ نیوان دانیشتنی ئاسایی و راکشاندا‌یه، بابای پالداوه‌وه، سه‌نگ ده‌خاته‌ سه‌ر ئانیشکی و سه‌ر ته‌نیشتی و لاقه‌کانیشی راده‌کیشی، ئه‌مه‌ش دانیشتنی پشوودان و ئاسووده‌یه.

﴿الْأَرْكَانِ﴾، یش کۆی (أَرْيَكَة)یه، ئه‌ویش به‌ قه‌نه‌فه‌و ته‌خت ده‌لێن، که‌ خه‌لک له‌سه‌ری داده‌نیشتی، ئه‌وه‌ی ئیستا بۆ ئیمه‌ دیاره، کورسیی و قه‌نه‌فه‌یه، به‌لام کاتی خۆی ته‌خت هه‌بووه‌ که‌ په‌نگه‌ ئیستا که‌مه‌تر به‌کاربه‌یئری، ته‌خت مرو‌ف توانیویه‌تی له‌سه‌ری راکشی، له‌سه‌ری پالداوه‌وه‌ جیی نه‌فه‌ریک یان زیاتریشی له‌سه‌ر ده‌بیته‌وه، یه‌کیک له‌ روونکه‌ره‌وانی قورئان ئاوا پیناسه‌ی ﴿الْأَرْكَانِ﴾ ده‌کات:

(الْأَرَاكِ: جَمْعُ أَرِيكَةٍ بَوَازِنَ سَفِينَةٍ، الْأَرِيكَةُ: سَرِيرٌ عَلَيْهِ وَسَادَةٌ مَعَهَا سِتْرٌ وَهُوَ حَجَلَتُهُ، وَهِيَ كِلَّةٌ تُنْصَبُ فَوْقَ السَّرِيرِ لِتَقِيَ الْحَرَّ وَالشَّمْسَ، وَلَا يُسَمَّى السَّرِيرُ أَرِيكَةً، إِلَّا إِذَا كَانَ مَعَهُ حَجَلَةٌ).

واته: ﴿الْأَرَاكِ﴾ كَوَى (أَرِيكَةً) يه، له سهر كيشی (سَفِينَةً)، بریتیه له ته ختیک که بالنجیک یان سهرینیکی له سهره، په رده یه کی به سهر دا دراوه، که پیی ده گوتری: (حَجَلَةٌ)، نه ویش به کوردیی پیی ده گوتری: (په رده کولله) ^(۱)، که پو شاکیکه به سهر نهو ته خته دا ده دری، بو نهوه ی له گه رماو له تیشکی خوړ بیپاریزی،

(المعجم الوسيط) ^(۲) ناوا پیناسه ی مانای (کِلَّة) ده کات: (الكِلَّةُ: سِتْرٌ رَقِيقٌ مُنْقَبٌّ يُتَوَقَّى بِهِ مِنَ الْبَعُوضِ وَغَيْرِهِ وَالْجَمْعُ كِلَلٌ)، (کِلَّة): پو شاکیکی ته نکی کونکونه (به لام کونه کانی زور وردن) خو ی پی ده پاریزی له میشووله و جگه له میشووله ش، (کِلَّة) ش به (کِلَل) کو ده کریته وه.

۵- ﴿لَا يَرَوْنَ فِيهَا شَمْسًا وَلَا زَمَهْرًا﴾، لهو باخه دا (یان لهو به هه شته دا) نه خوړی تیدا ده بینن، نه سهرماو زوقم.

تیمه له دنیا دا پیو سی تیمان به خوړه، خوا ی په روه ردگار روژی بو داگیرساندووین، هه م تیشکمان ده داتی هه م رووناکیی، له شه ویشدا خوا ﷺ له بهر نهوه ی شهو کاتی پشوودان و ئی سرحه ته، هه م مانگی بو داگیرساندووین، بو ی رووناك کردووینه وه، هه م نه ستیره کانیش، مرو قیش به لاساری کردنه وه ی دروستکراوی خوا، له کاتی که دا بیهو ی شهو رووناك بی، لامپاو لوکسیک، گلویک هه لده کات (لامپاو لوکس کاتی خو ی هه بوون) به لام له کاتی خه وتندا شتیکی که م شو ق پیده کات، مؤمیک، گلویکی سفر، به لام له به هه شته دا به دلنایی نه پیو سی به خوړ هه یه به روژی، نه به شهو پیو سی به مانگ و نه ستیران هه یه، خوا

(۱) کِلَّة: پو شاکی سهر ته خت و شوینی خه وتن و پشوودان.

(۲) ص: ۷۹۶.

ﷺ به جوړېكي ديكه جهوى بههشت رووناك ده كاته وهو، بههشتيه كانيش خهويان نيه، تاكو پټويستيان به كاتيك بى، دنيا تاريك و كش و مات بى و تتيذا بخهون، چونكه پرسيار كراوه له پيغهمبهرى خوا ﷺ ده ربارهى خه و (خه وتن) له بههشتدا فهرموويه تى: بههشت خهوى تيدا نيه، چونكه: {«النُّومُ أَخُو الْمَوْتِ»} (أَخْرَجَهُ الْبَيْهَقِيُّ فِي شُعْبِ الْإِيمَانِ: ٤٧٤٥، والديلمي: ٦٩٠٧)، واته: نوستى براى مردنه، مروقه كان له دنيا دا بويه پټويستيان به خه وهيه، تاكو ماندوو بوون و شه كه تى جهسته يان ده رچى و خانه كانيان تازه بڼه وه، به لام له بههشتدا نه و ماندوويه تى و شه كه تى و نارده تيه لى نيه، تاكو مروقه پټويستى به سهر خه وو پشوودان هه بىت بو ده كردنى ماندوويه تى جهسته ي.

﴿وَلَا زَمَهْرًا﴾ ههروهه ها سه رماشى تيدا نابينن، وشه ي (زَمَهْرِير) هه نديكيان به (الْبَرْدُ الْقَارِس) واته: سارديه كى زور، يان سه رماو زوقم و، هه نديكيان به: (الْبَرْدُ الشَّدِيد)، سه رمايه كى توند، مانايان كردوه.

(٦)- ﴿وَدَانِيَةً عَلَيْهِمْ ظِلُّهَا﴾ سي به ره كانى وى (سي به رى دره خته كانى نه و بههشته) به سه ريان هوه نيزيكن، يه كيك له روونكه ره وانى قورنان ته عبيره كه شيم پى جوانه، ده لى: (كِتَابُهُ عَنْ تَدْلِي الْأَدْوَابِ الَّتِي مِنْ شَأْنِهَا أَنْ تُظِلَّ الْجَنَّاتِ فِي مُعْتَادِ الدُّنْيَا، وَلَكِنَّ الْجَنَّةَ لَا شَمْسَ فِيهَا فَيُسْتَظَلُّ مِنْ حَرِّهَا، وَالْمَقْصُودُ تَدْلِي أَفْنَانِ الْجَنَّةِ).

واته: كه ده فهرموى: ﴿وَدَانِيَةً عَلَيْهِمْ ظِلُّهَا﴾ له حالى كدا كه سي به ره كانى نه و باخانه لتيان نيزيكن، مه به ست پى شوږ بوونه وهى لق و پوپه كانه، لق و پوپه كان كاتيك شوږ ده بڼه وه، سي به ره له وهى له ژيريان دايه ده كهن، له دونيادا وايه، به لام له بههشته دا له بهر نه وهى خوږى تيدانيه، خه لك خوى له گه رمايه كه ي بپاري زى و بچيته نيسى و سي به ران، بويه مه به ست له نيزيكي سي به ره كانى، شوږ بوونه وهو نيزيكي لق و پوپ و چله كانى دارو دره خته كانى بههشته.

دەشگۈنجى لق و پۆپەكان سىبەريشيان ھەبى، بەلام بەو واتايە نا لەبەر گەرما، بەلكو لەبەر ئەو ھى دىمەنىكى جوانە، بىگومان ئىمە ھەرگىز ناتوانىن ئەو نازو نىعمەتەى لە بەھەشتدا ھەيە، ئىستا وىناى بکەين و بىھىننە بەر چاوى خۆمان، چونکە سىستى بەھەشت و رۆژى دواىى بە گشتى ھەمووى جيايە لەھى ئىرە، ھەر بۆيەش خوا ﷻ لە سوورەتى (السجدة) دا بە يەك رستەى كورت بۆ كەسك بىر بکاتەو، ئىمەى لەو راستىيە ھالىى کردو، كە دەفەرموى: ﴿فَلَا تَعْلَمُ نَفْسٌ مَّا أُخْفِيَ لَهُم مِّن قُرَّةِ أَعْيُنٍ جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾ (السجدة، ۱۷) واتە: ھىچكەس نازانى ئەو ھى بۆى پەنھان كراو، لەو ھى مايەى شادمانىي و دلخۆشىيەتى، مايەى ئەو ھى چاوى فرمىسكى شادىي پىدا بى، ھىچكەس چىيەتى ئەو نازانى، ھەر ھە پىغەمبەرىش ﷺ ھەر لەبەر رۆشناي ئەو فەرمايشتەى خوادا، جوانى بۆ روونکردووينەو كە دەفەرموى: ﴿إِنَّ فِي الْجَنَّةِ مَا لَا عَيْنٌ رَأَتْ، وَلَا أُذُنٌ سَمِعَتْ، وَلَا خَطَرَ عَلَى قَلْبِ بَشَرٍ﴾ (أخرجه أحمد: ۸۱۲۸، والبخاري: ۳۰۷۲، ومسلم: ۲۸۲۴، والترمذي: ۳۱۹۷) واتە: ئەو ھى لە بەھەشتدا ھەيە، نە ھىچ چاوىك دىتوويەتى، نە ھىچ گۆيەك بىستوويەتى، نە بەسەر دل و بىرو خەيالى ھىچ كەس شىدا ھاتو.

چونکە ھەر شتىك ھەبى:

۱- يان مروڤ خوى راستەوخۆ دەيىنى.

۲- يان ئەگەر نەيىنى، دەيىستى، وەك دەلین: جاريك كابرايەك گوتوويەتى: فلان شتە زۆر خۆشە، گوتوويانە: خواردوونە؟ گوتوويەتى: نەخىر بەلام كاكە لە شار خواردوويەتى، كەواتە: كاكە بۆى گىراوئەتەو!

۳- يان ئەگەر بۆشى نەگىرنەو، بە بىرو خەيالىدا بى.

ئىنجا ئەو ھى لە بەھەشتدا ھەيە، نە چاوى دىتوويەتى، نە گۆي بىستوويەتى، نە بە خەيالى ھىچ كەس شىدا ھاتو!

ئەو ھەشم بۆیە گوت، تاكو وانه زانین كه بهههشت ته نیا ئەو شتانی تێدان خوا
 بۆی خستووینە ئەو قالبە تەعبیریانەو، كه عەقڵی ئێمە ھەر لەوانە تێدەگات،
 ئەگەر نا خوا ﷻ چۆن ئێمە ھالی بکات؟ ئەو ھەم بۆ ئێمە خۆشە: سێبەرە،
 ئاوی سازگارەو، تافگەییە، باخ و باخاتە، جۆگەو جۆبارە، کۆشکی زێر و زیو،
 یانی: ئەو ھەم بۆ ئێمە زانراوەو لێی ھالی دەبین ئەو شتەن، بۆیە خوا ﷻ كه
 نازو نێعمەتەکانی بەھەشت باس دەکات و وەسف دەکات، ھەر دەیانخاتە قالب
 و چوار چۆی ئەو وشەو دەرپرێنانەو كه ئێمە بەکاریان دین، بەلام وێرایی
 ئەو بە ئامازەش پێمان دەفەرموێ: ئەو ھەم لەو ھەم، ھێچکەس نایزانێ،
 واتە: وامەزانن نازو نێعمەتی بەھەشت بەس ئەو ھەندە، كه خوای پەرورەدگار
 بەو وشانە تەعبیری لێ دەکات، وامەزانن نازو نێعمەتەکانی ئەو بەھەشتە
 خوای بەخشەر و میھرەبان، دایناو بۆ دۆستانی خۆی، بۆ بەندە چاکەکارەکان،
 ھەر وەك ئەوانەو دونیان^(١)! عەبدوللای کۆری عەباس (خوا لەخۆی و بابی رازی
 بێ)، تەعبیریکی جوان بەکاردی، کاتی خۆی لە تەفسیری سوورەتی (البقرة) شدا
 باسمان کرد^(٢)، لە تەفسیری ئەو ئایەتەدا كه دەفەرموێ: ﴿... وَأَتُوا بِهِم مَّتَشَبِهًا...﴾
 نێعمەتەکانی بەھەشتی، یان خواردن و خواردنەو ھەشتیان بۆ
 ھێنران، وێکچوون، یان وەك ھی دونیایە دەچوون، عەبدوللای کۆری عەباس

(١) شەویك بێ ئەو ھەم بەدالغەو خەیاڵی ئەو ھەم بخەوم، خەونم بە دوو لە مامۆستایانی
 دۆست و ناسراو ھەم کۆچکردوو ھەم بین، لیم پرسین: ئەرتی مامۆستایان! بەھەشت جگە
 لەو ھەم خوا لە قورئان و پیغەمبەرە کە لە سوننەتی باسیان کردو، ھێچی دیکە تێدایە؟!
 یەکیان گوتی: ھەر ئەو ھەمە کە باسکراو، بەلام ئەو دیکەیان گوتی: بەلێ شتی دیکەشی
 تێدایەو بۆ تۆش باسی زۆر شت دەکری.

مامۆستایەکی تەعبیر زان (مُعَبِّر) یش گوتی: ھی یەكەمیان زۆر ئاگاداری حال و باڵی بەھەشت
 نیە، بەلام ھی دوو ھەمیان ھالی باشە.

(٢) ھەر ھەم لە تەفسیری چەند سوورەتێکی دیکەش دا ئەو مەسەلە یەمان باسکردو،
 بەتایبەت سوورەتی (السجدة) و سوورەتی (الواقعة).

دەلێ: ئەوێ خوا باسی دەکات لە نازو نێعمەتەکانی بەهەشت، لەگەڵ ئەوێ دنیادا، تەنیا لە ناودا یەک دەگرێ، تەنیا ناوەکیان وەک یەک، بۆ وێنە: خوا باسی ئاو دەکات، بەلام ئاوی بەهەشت لەگەڵ ئاوی ئێرە، بەس ناوەکیان ئاوو لە ناودا یەک دەگرێ، یان کە باسی شەپاب دەکات، یان باسی میوە دەکات، یان باسی گوشت دەکات، یان باسی کۆشک و تەلار دەکات، یان باسی دارو درەخت دەکات، تەنیا لە ناوەکەدا لەگەڵ ئەوانە دنیایەکی دەگرێ، بەلام لە نێو پۆکدا جیاوازیان ئاسمان و پێسمانە.

(٧) - ﴿وَذَلَّلْتُ قُطُوفَهَا نَزْلِيلًا﴾، میوەکانیشی بە دەستەمۆ کران مل پێ کەچکراون، (قُطُوف) کۆی (قُطَف) ه، واتە: چنراو، ئەو میوەیەکی دەچنرێ، بەلام (قُطَف) چنینه، کردارەکیە (قُطَف، يَقِطِف، قُطْفًا، فَهُوَ قِطْفٌ)، واتە: چنی، دەچنرێ، چنینه، ئەو چنراو، دەفەرموێ: چنراوەکان، میوەکان، مل پێ کەچکراون، بە مل پێ کەچکردنێکی نایاب، یەکیەک لە زانایان دەلێ: (سُهِلَّتْ لَهُمْ قُطْفُ قُطُوفِ تِلْكَ الْأَدْوَابِ)، چنینه میوەکانی لێهەکانی ئەو درەختانەیان بۆ ئاسانکراون.

(٨) - ﴿وَيُطَافُ عَلَيْهِمْ بِإِنَاءٍ مِّنْ فِضَّةٍ﴾، هەر وەها قاپە زیویەکانیان بەسەر وە دەگێردرێن، (إِنَاء) کۆی (إِنَاء) ه (أَوَانِي) ییش کۆی (إِنَاء) یە، واتە: کۆی کۆیە، چونکە وشە (يُطَافُ عَلَيْهِمْ) بەسەر یانە وە دەگێردرێن، لە (طَوَافٍ) وە هاتو (الطَوَافُ: مَشْيٌ مُّكْرَرٌ عَلَى شَيْءٍ أَوْ بَيْنَ أَشْيَاءٍ)، (طواف): لە پوشتنێکی دووبارە کراوەیە بە دەوری شتێکدا یاخود لە نێوان چەند شتێکدا، (إِنَاء) ش وەک گوتمان: (جَمْعُ إِنَاءٍ، مِثْلُ أَكْسِيَةِ جَمْعِ كِسَاءٍ، وَهُوَ اسْمٌ لِّكُلِّ وَعَاءٍ يُنْتَفَعُ بِهِ)، (إِنَاء) کە کۆی (إِنَاء) ه، [بە کوردیی دەلێن: دەفر، قاپ، بەپێی جیاوازیی لەهەجەکانی زمانی کوردیی ئەو وشانە بەکار دەهێندرێن، بەلام بە عەرەبی دەگووترێ: (إِنَاء)] وەک چۆن (أَكْسِيَةِ) کۆی (كِسَاء) ه، (إِنَاء) ش کۆی (إِنَاء) ه، کە بریتیه لە هەر دەفرێک سوودی لێ بێنرێ، شتی تێبکری، بێگومان ئەو قاپ و دەفرانەش کە بەسەر یانە وە دەگێردرێن، قاپ و دەفری خالیی نین، ئنجا یان میوەیان تێدان، یان گوشتیان تێدایە، یان ئەو خواردنەیان تێدان کە بەس خوا دەزانێ ﷻ.

لێره دا ده فەرموێ: ﴿وَيُطَافُ عَلَيْهِم بِبَآئِيَةٍ مِّن فِضَّةٍ﴾، بە لām له سوورەتی (الزخرف) دا بە جوړیکی دیکه تەعبیر لهوه ده کات و ده فەرموێ: ﴿يُطَافُ عَلَيْهِم بِصِحَافٍ مِّن ذَهَبٍ وَأَكْوَابٍ وَفِيهَا مَا شَتَّهِهِ الْأَنفُسُ وَتَلَذُّ الْأَعْيُنُ وَأَنسُرُ فِيهَا خَلِيدُونَ﴾، واتە: بە سه‌ریانهوه ده‌گیردرێن بە قاپانی زیرینه‌وه به‌گۆزانه‌وه و له‌ویدا هه‌یه هه‌رچی نه‌فسه‌کان بیه‌وازن و، چاوه‌کان چێژی لێوه‌ربگرن و، تێوه به‌هه‌میشه‌یی تێیدا ده‌میننه‌وه.

که‌واته: له سوورەتی (الزخرف) دا باسی قاپ و ده‌فری زیرین ده‌کات، (أَكْوَابٍ) یش که ده‌گیردرێته‌وه بۆ سه‌ر (صِحَاف) وایاره ئه‌وانیش به‌هه‌مان شیوه هه‌ر له زیرین.

(٩)- ﴿وَأَكْوَابٍ كَانَتْ قَوَارِيرًا﴾، هه‌روه‌ها به‌گۆزانه‌وه که‌ روون و بلوورین، (أَكْوَابٍ) کووی (کوب) ه، (الْأَكْوَابُ تُحْمَلُ فِيهَا الْخَمْرُ لِإِعَادَةِ مَلَأِ الْكُؤُوسِ)، کووبه‌کان ئه‌وانه‌ن که شه‌راپیان تێدا هه‌لده‌گیری، بۆ پر کردنه‌وه‌ی په‌رداخه‌کان، که‌واته: کووب یانی: سو‌را‌حیی، گۆزه، شه‌ربه‌ی گچکه، ئه‌و وشانه به‌کارده‌هێترێن بۆ ئه‌و ده‌فرانه‌ی خواردنه‌وه‌یه‌کیان تێدا، ئنجا به‌نسبه‌ت ئیمه‌ی خه‌لکی دنیاوه، ئاوه، ماستاوه، دۆیه، شه‌ربه‌ته، گ‌رنگ ئه‌وه‌یه شله‌مه‌نیه‌کی خواردنه‌وه‌یان تێدا، په‌رداخه‌کانیان لێ پر ده‌کرێنه‌وه، که‌واته: (کوب) که به (أَكْوَابٍ) کووده‌کرێته‌وه، گه‌وره‌تره له (کأس) که په‌رداخه‌و لێ پر ده‌کرێ و پێی ده‌خوێته‌وه، ئنجا ئایا ئه‌و کووبانه له چ مادده‌یه‌کن؟ ﴿وَأَكْوَابٍ كَانَتْ قَوَارِيرًا﴾، ﴿قَوَارِيرًا﴾ به (ئەلیف) خوێندراوته‌وه: (قَوَارِيرًا) هه‌روه‌ها به‌ته‌نۆینیش خوێندراوه‌نه‌وه: (كَانَتْ قَوَارِيرًا)، هه‌روه‌ها له‌هی دواییش دا: (قَوَارِيرًا مِّن فِضَّةٍ) یان (قَوَارِيرًا مِّن فِضَّةٍ) به‌ته‌نۆین و به‌بێ ته‌نۆینیش خوێندراونه‌وه، (قَوَارِيرٍ) یش کووی (قَارُورَة) یه، (قَارُورَة) ش بریتیه له ده‌فریك له شووشه‌ دروستکرا‌بێ، یاخود ده‌فریکی روونی بلوورین، گ‌رنگ ئه‌وه‌یه مادده‌که‌ی زۆر روون و دره‌وشاوه‌بێ.

(١٠)- ﴿قَوَارِيرًا مِّن فِضَّةٍ قَدَرُوهَا نَقِيرًا﴾، ئه‌و ده‌فره بلووریه شووشه ئاسایانه‌ش له زیون، به‌ئهندازه‌گیریه‌کی ورد ئه‌ندازه‌گیری کران. عه‌بدو‌ل‌لای کو‌ری عه‌باس خوا له‌خو‌ی و بابی رازی بێ لێی گیردراوه‌ته‌وه گوتوو‌یه‌تی: ئه‌وه‌ی خوا له‌به‌هه‌شتدا باسی کردوه،

هه‌مووی وێنه‌که‌ی له دنیا دا ده‌زانین، جگه‌له: ﴿قَوَارِيرًا مِنْ فِضَّةٍ﴾ نازانین، چون ده‌فرێك شووشه‌ش بێ و زیویش بێ! ئه‌وه به‌س له‌وێ هه‌یه، ده‌شگونجی مه‌به‌ست ئه‌وه‌بێ زیوه‌که‌ی هه‌نده‌ پوونه، وه‌ك شووشه‌ وایه، چون شووشه‌ شتی تێرا دیاره، چونكه زیو شتی له‌و دیوو ئه‌و دیو دیار نیه‌و پوون (شفاف) نیه، به‌لام سپیی و دره‌وشاوه‌یه، ﴿قَدْرُوهَا نَقِيرًا﴾، واته: ئه‌و ئه‌و خواردنه‌وه‌ی تێاندایه، ئه‌ندازه‌گیریان کردوه به‌ ئه‌ندازه‌گیری کردن، یانی: خزمه‌تکاره به‌سه‌ره‌وه گه‌راوه‌کان، ئه‌و خواردنه‌وه و مه‌یه‌ی له‌ گۆزه‌و ده‌فره‌کاندا هه‌یه، ئه‌ندازه‌گیریان کردوه، پێکه‌لپێک له‌گه‌ڵ ئاره‌زووی ئه‌وانه‌دا که به‌سه‌ریانه‌وه ده‌گه‌ڕێن و پێیان ده‌ده‌ن، واته: پێک به‌ ئه‌ندازه‌ی خۆی، چه‌نده‌ی پێخۆشه، ئه‌وه‌نده، نه‌ك لێ زیاد بێ و به‌ تۆبزی بیخواته‌وه، یان تێیدا به‌هلێته‌وه، یان که‌م بێ و پێویست به‌وه بکات دووباره داوا بکات.

(۱۱)- ﴿وَيُسْقَوْنَ فِيهَا كَأْسًا كَانَ مِزَاجُهَا زَنْجَبِيلًا﴾ هه‌روه‌ها پێیان ده‌نۆشتری په‌رداخێک له‌ویدا که به‌رده‌وام تێکه‌لکراوه‌که‌ی زه‌نجه‌بیل، واته: شه‌را به‌که‌یان له‌گه‌ڵ زه‌نجه‌بیلدا ئاوێته ده‌کری، پێشتریش باسی زه‌نجه‌بیلمان کرد، که یه‌کیک له‌ زانایان ئاوی پێناسه ده‌کات: (المعجم الوسيط)^(۱) ده‌ڵێ: (الزَّجْبِيلُ: نَبَاتٌ مِنَ الْفَصِيلَةِ الزَّنْجَبَارِيَّةِ، لَهُ عُرُوقٌ غِلَظٌ تَضْرِبُ فِي الْأَرْضِ، حَرِيفَةُ الطَّعْمِ)، زه‌نجه‌بیل پووه‌کیکه له‌ جو‌ری پووه‌که زه‌نجه‌باریه‌کان، په‌گی ئه‌ستووری هه‌ن به‌ زه‌ویدا ده‌چنه‌ خوارێ، تامه‌که‌ی تێژه (شیوه‌ی بیه‌ر ده‌کات). ئه‌و زه‌نجه‌بیلێ ته‌مه له‌ دنیا دا ده‌یخوین، سوودی زۆرن و له‌ سه‌رچاوه‌ پزیشکییه‌کاندا باسکراون^(۲).

(۱) ص ۴۰۲.

(۲) بۆ وێنه: (موسوعة: الإعجاز العلمي في القرآن الكريم والسنة المطهرة) له‌ لاپه‌ره: (۸۷۳) دا ژماره‌یه‌کی زۆری له‌ سووده‌کانی زه‌نجه‌بیل باسکردوون، وه‌ك:

- ۱- گوشرای ئاوه‌که‌ی ده‌رمانیکی باشه‌ بۆ نه‌خۆشییه‌کانی چاو.
- ۲- هاوکاره‌ بۆ فراوانکردنی په‌گ و ده‌ماره‌کانی خۆین.
- ۳- مادده‌یه‌کی ئاره‌قه‌ پێکه‌رو جه‌سته‌ گه‌رمکه‌ره.
- ۴- بۆ بووژاندنه‌وه‌ی دڵ و چالاککردنی هه‌ناسه‌دان به‌کاردی.

﴿وَيُسْقَوْنَ فِيهَا كَأْسًا﴾ لهو بههشته دا پهرداخیکیان ده دریتي، پهرداخه مه ییکیان پي ده نو شیتري، ﴿كَانَ مِزَاجُهَا زَنْجَبِيلًا﴾ بهردهوام زه نجه بيلي له گهل ټيکه لکراوه، کرداری (کان) ش بو ټه ویه، که هه میسه وایه بهردهوام زه نجه بیل ټاویتیه خواردنه وه که یان ده کړي، نه که وه هی دنیا له بهر که می بهس جاروبار بي! (١٢)- ﴿عَيْنَا فِيهَا تُسَمَّى سَلْسَبِيلًا﴾ ټه و پهرداخه ش له شه پای سهرچاوه یه که له ویدا (له بهه شتدا) پي ده گوتري: سله سبیل.

(سلسبیل) یش: (شرب سهل المُرور في الحلق لعذوبته)، خواردنه ویه له بهر سازگاري و شیرینی شه رابه که، به ټاساني له گهروو ده چته خوار، له بهر خوشی و به تامیيان.

یا خود وشه (سلسبیل)، ناوی سهرچاوه یه که له بهه شتدا.

که فهرمووی: ﴿قَدَرُوهَا قَدِيرًا﴾ (ابن زيد) وه (الطبري) به ژماره: (٣٥٩٤٣) لیه وه هی ناوه، ده لی: (قَدَرُوهَا: لِرِيْهِمْ عَلَى قَدَرِ شَرِيْهِمْ أَهْلَ الْجَنَّةِ)، واته: ټه شله مه نییه ټیان کردوه (ټاوه، شه رابه، هه رچی هه یه) ټه ندازه گیریان کردوه به ټه ندازه ی ټیرو بوونی ټه هلی بهه شت، نه لیان که مهو نه لیان زیاد ده بی، ریک به ټه ندازه ی ټیرو بوون و ته سهل بوونیانه.

٥- بایه کان له جهسته ده رده کات.

٦- دژي ټیش و ژانی سکه و ټازاری ریخو ټه هیمن ده کاته وه.

٧- کولینز او ه که ی بو ده رده کانی سهرماو کو که باشه.

٨- مور به بایه که ی بو نه خوشیبه کانی سینه به سووده.

٩- ده گونجی له گهل چای و هه نگوین دا بخوري و به گشتی به هیز که ره.

١٠- ټاره زوو په یداکه ر (مُشَهِّي) و چالا که ره بو گده و هه رس.

١١- بو خراب هه رس کردن (سوء الهضم) به سووده.

١٢- گه رمی جهسته هیمن ده کاته وه و ټینو ټیبه که م ده کاته وه.

١٣- کاریگه ری ژهر له سهر جهسته که م ده کاته وه.

(١٣) - ﴿وَيَطُوفُ عَلَيْهِمْ وِلْدَانٌ مُّخَلَّدُونَ﴾، لاواڤی ٻه لاوی هیڻراوہش بہ سہریانہوہ دہگہرین، (ولدان) کوو (ولید)ہ، ٺہویش (فَعِيلٌ مَعْنَى الْمَفْعُولِ وَيُطْلَقُ عَلَى الصَّبِيِّ)، وەك (المعجم الوسيط)^(١) ہیڻاویہ تی.

(ولدان) کوو (ولید)ہ لہ سہر کیشی (فَعِيل)و، بہ مانای مہ فعوولہ، واتہ: (مَوْلُود) لہ دایک بوو، مہ بہ ست پیو کوری گہنجی تازہ پیگہشتووہ (لاو)، کہ دہ فہرموو: ﴿مُخَلَّدُونَ﴾، واتہ: ہیڻدراوہن، یانی: بہ گہنجی و بہ لاوی ہیڻدراوہن، ٺہ مہش بو ٺہوہیہ خہ یال نہ کری دواوی دہ کونہ تہ مہ نہوہ تہ مہ نیان ٺہ لڈہ چی، بہ لکو ٺہر لہو تہ مہ نہ دا دہ میننہوہ.

زانایان بو (مُخَلَّدُونَ) سی واتایان داناون:

١- (الطبري) دہ لی: (مُخَلَّدُونَ: دَائِمٌ شَبَابُهُمْ لَا يَتَغَيَّرُونَ عَنْ تِلْكَ السِّنِّ، وَذَكَرَ عَنِ الْعَرَبِ أَنَّهَا تَقُولُ لِلرَّجُلِ إِذَا كَبُرَ وَثَبَتْ سَوَادُ شَعْرِهِ: إِنَّهُ لَمُخَلَّدٌ؛ أَي ثَابِتُ الْحَالِ)، (مُخَلَّدُونَ) واتہ: لاویتیہ کەیان بہ ردہ وامہو لہو تہ مہ نہ ناگوړین، عہ رب عادہ تیان وایہ پیاوینک کہ دہ کەویتیہ تہ مہ نہوہ، بہ لام مووہ کانی ٺہر رەشن، دہ لین: (إِنَّهُ لَمُخَلَّدٌ)، واتہ: حالی چہ سپاوہو ناگوړی.

٢- واتایہ کە دیکہی (مُخَلَّدُونَ) بریتیہ لہ: (مُسَوَّرُونَ)، واتہ: بازنیان لہ قول و دہ ست کراون.

٣- واتایہ کی دیکہی بریتیہ لہ: (مُقَرَّطُونَ)، یانی: (مُحَلَّلُونَ الْخَلْدَةَ وَهِيَ جَمْعُ خِلْدَةٍ، وَهُوَ الْقِرْطُ وَجَمْعُ الْقِرْطِ: أَقْرَاطٌ)، واتہ: بہ گواران رازیٹراوہوہ، (خِلْدَةُ) کوو (خِلْدَةُ) یہ یانی: گوارہ. حالی بہ مہشتیش جیایہ لہی دنیاو ٺہوانہی خزمہ تی بہ مہشتیہ کان دہ کەن، خوی کاربہ جی بہرگ و پوښاک و خشی جوان و سہرنج پاکیشیان پی دہ پوښی.

(۱۴) - ﴿إِذَا رَأَيْتَهُمْ حَسِبْتَهُمْ لَوْلَا مَنُورٌ﴾، ئەگەر تۆ بیانیینی وادەزانی گەوھەری پرژوبلاون. ئەو لاوانەى بەسەر بەهەشتییەکانەو دەگەرپن، هەم بە دەفرو قاپی زیوینەووە کە پرن لە خۆراک و، هەم بە گۆزەى پرن لە شەپابەووە بە پەرداخە وە، ئەوانەى شەپابەکیان تێدەکەن یان ئەو شلەمەنیانەیان تێدەکەن، ئەگەر تۆ بیانیینی: ﴿حَسِبْتَهُمْ لَوْلَا مَنُورٌ﴾، بە گەوھەرى پرژ و بلاویان تێدەگەى، (لؤلؤ) کۆى (لؤلؤة) یە، (مَنُورًا، أَي: مُبْعَثَرًا)، واتە: تۆ وادەزانی گەوھەرن پرژیندراون و بلاوکراونەو، هیندە جوانن.

(۱۵) - ﴿وَإِذَا رَأَيْتَ ثَمَّ رَأَيْتَ نَعِيمًا وَمُلْكًا كَبِيرًا﴾، ئەگەر ئەویش بیینی نازو نیعمەت و دەستپوێشتووویەکی زۆر گەورە دەبیینی. ﴿رَأَيْتَ ثَمَّ﴾، ئەگەر تەماشای ئەوێ بەکەى و، چاو بەویدا بگێرێ. (ثَمَّ، هُنَاكَ) ئەوێ، ﴿رَأَيْتَ نَعِيمًا وَمُلْكًا كَبِيرًا﴾، نازو نیعمەت و مولک و قەلەمپەوو دەستپوێشتووویەکی فراوان و گەورە دەبیینی، کرداری ﴿رَأَيْتَ﴾، لێرەدا بە (لازم) هاتووە ئەک بە بەرکارخواز (مُتَعَدِّي) یانی: ئەگەر تەماشای بەکەى و سەرنج بەدەى بۆ ئەوێ، لەوێ نازو نیعمەت و مولک و قەلەمپەوێکی فراوان دەبیینی، (مِثْلَ أَحْوَالِ الْمُلْكِ الْكَبِيرِ الْمُتَنَعِّمِ صَاحِبُهُ)، لەوێ وەك حالى مولک و قەلەمپەوێکی گەورە کە خاوەنەکەى پرن نازو نیعمەتە (ئاواى دەبیینی).

(۱۶) - ﴿عَلَيْهِمْ ثِيَابٌ سُنْدُسٌ خُضْرٌ وَإِسْتَبْرَقٌ﴾، لە سەریانەووە (دیوی دەرییان) پۆشاکى ئاوریشمی تەنک و ئەستووری سەوزە. ﴿عَلَيْهِمْ﴾، خویندراویشەتەو: (عَالِيهِمْ)، واتە: (فَوْقَهُمْ)، لەسەر وویانەووە لە دیوی دەرەوێانەووە ﴿خُضْرٌ﴾، بە (خُضْرٍ) ییش خویندراوێتەووە، ئەوکاتەش دەچیتەووە بۆ (سندس)، و دەبییتە سێفەتی (سندس) واتە: پۆشاکەکە لە ئاوریشمی تەنکی سەوزە.

(السُّنْدُسُ: مَا رَقَّ مِنَ الدِّيَاجِ، وَالْإِسْتَبْرَقُ: مَا غَلِظَ مِنَ الدِّيَاجِ)، (سندس) پۆشاکیکە لە ئاوریشم بەلام بە تەنکی (ئەگەر دەزووێ کانی باریک بن پۆشاکەکە تەنک دەبێ) (إِسْتَبْرَق) ییش ئاوریشمی ئەستوورەو قوماش ئەگەر دەزووێ کانی ئەستوور بن، بێگومان پۆشاکەکەش ئەستوور دەبێ، ئەوانیش لە هەردوو شێوێ کەیان پۆشیو، ئنجا ئەگەر بە: ﴿عَلَيْهِمْ﴾، بخوینرێتەو، یانی: (حَالٌ كَوْنِهِمْ

يَعْلُوهُمْ ثِيَابٌ)، لە حالیکدا کە لەسەرەوهیان پۆشاک ھەیە، پۆشاک ئاوریشمی تەنک و ئاوریشمی ئەستووری سەوز، بەلام ئەگەر بە: (عَالِيَهُمْ) بخوێنرێتەو، ئەوکاتە (عَالِيَهُمْ) دەبێتە گوزارەیهکی پیشکەوتوو ﴿ثِيَابٌ﴾ یش دەبێتە نیهادیکی دواکەوتوو، واتە: پۆشاک ئاوریشمی تەنک و ئەستووری سەوز، لەسەریانەوێه.

(۱۷) - ﴿وَحُلُواْ أَسَاوِرَ مِّنْ فِضَّةٍ﴾، رازیندراونەوێش بە بازنی زیویین، (أَسَاوِر) کۆی (أَسْوَرَة) یەو کۆی (سوارە)، یانی: بازن، کە لە (دوستواری) فارسییەو ھاتو، (وَهُوَ حُلِيٌّ أَسْطَوَانِي الشَّكْلَ فَارِعُ الْوَسْطِ)، بازن خشیکی شیو خڕو بازنەییو نیو قەدەدەکی بۆشە، لە دەست و قۆل دەکری.

لێرەدا خوا ﷻ بۆ ھەمووانی فەرموو ھەموو پیاوان و ئافرەتان بەھەشت، بەلکو لەم سیاقەدا تەنیا باسی پیاوان کراو، ھەندیک لە توێژەرەوان و لیکۆلەرەوانی قورئانیش گوتوو یانە: مەبەست پێی ئەوێھە ژنان و ھاوسەرانیان وان! وایانزانیو بەھەشتیش وەك دنیا وایە، کە پێغەمبەری خوا ﷺ: رۆژێك زیرو ئاوریشمی لە تەنیش خۆی دانان و فەرمووی: ئەم دووانە بۆ مێنەکانی تۆمەتم ھەڵلن و بۆ نێرینەکانی ھەرامن^(۱)، وایانزانیو بەھەشتیش وەك دنیا وایە لەویش زیرو ئاوریشم لە پیاوان قەدەدەغەن، نا، تەنیا لە دنیا دا لێیان قەدەدەغەن و لە بەھەشت دا، ئەو شتانە ھەموویان بۆ ھەموو لایەك رەوان.

(۱۸) - ﴿وَسَقَمَهُمْ رُحْمٌ شَرَابًا طَهُورًا﴾، پەرورەدگاریان خواردنەوێھەکی پاک و پاککەرەوێ پێ نوێش.

ئایا ئەو شەرابە چۆنە؟ بەس خوا دەزانێ و باسی نەکردو ھەو چییە، بەلام گرنگ ئەوێھە (طَهُور): (الطَّاهِرُ فِي نَفْسِهِ وَالْمَطْهُرُ لِغَيْرِهِ)، لە خودی خۆیدا پاکەو پاککەرەوێشە بۆ جگەلە خۆی.

(۱) (عَنْ أَبِي مُوسَى قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: إِحْلِلْ لِنَاثِ أُمَّتِي الْحَبِيرُ وَالذَّهَبُ وَحَرْمَ عَلَى ذُكُورِهَا) أخرجه أحمد: ۱۹۵۲۵، تعليق شعيب الأرناؤوط: حديث صحيح بشواهد.

(١٩) - ﴿إِنَّ هَذَا كَانَ لَكُمْ جَزَاءً﴾، (پێیان دەگوتری: ئا ئەمە پاداشتی ئێوە بوو.

(٢٠) - ﴿وَكَانَ سَعْيُكُمْ مَشْكُورًا﴾، هەوڵ و کۆششی ئێوەش سوپاسکراو و نرخیندراو بوو، یاخود ﴿مَشْكُورًا﴾، یانی: (کُنتُمْ مَشْكُورِينَ عَلَيْهِ)، ئێوە سوپاسکراو بوون لەسەری، خودی کۆششەکه بۆ خۆی دەنرخینری و سوپاس دەکری و خاوەن و بکەرەکهشی، هەردوو واتایەکهش راستن: هەم خودی کۆششەکه بۆ خۆی نرخینراوە و پێی زانراوە و سوپاس دەکری، هەم خاوەنەکهشی سوپاس و تەقدیر دەکری.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

❖ دهرسی دووهم ❖

پیناسہی ئەم دەرسە

ئەم دەرسەمان لە نو (۹) ئایەتی کۆتایی سوورەتی (الإنسان) پیکهاتو،
 ئایەتەکانی: (۲۳ - ۳۱) کە تێیاندا راستییەکی یە کجار مەزن بە پێغەمبەری خاتەم
 موحمەد ﷺ راگەییەنراوە، پێنج ئەرکی گرنگیشی لەو ئایەتانەدا پێ سپێردراون،
 لە چوار ئایەتەکانی: (۲۳ و ۲۴ و ۲۵ و ۲۶)دا.

دوایی لە س ئایەتەکانی: (۲۷ و ۲۸ و ۲۹)دا، پێنج راستیی لەبارە ی بپروایانەو
 خراونە پوو و، ئامۆژگارییەکی گەورەو گرنگیشیان کراوە.

لەهەردوو ئایەتی: (۳۰ و ۳۱)ی کۆتاییشدا، دوو هەوالی یە کجار مەزن بە
 هەموو لایەك بە مەوقایەتی و بە جندیش راگەییەنراون:

﴿إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْقُرْآنَ تَنْزِيلًا ۝۲۳ فَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ وَلَا تُطِعْ مِنْهُمْ ءَاثِمًا أَوْ كَفُورًا ۝۲۴
 وَادْكُرْ اسْمَ رَبِّكَ بُكْرَةً وَأَصِيلًا ۝۲۵ وَمِنَ اللَّيْلِ فَاسْجُدْ لَهُ وَسَبِّحْهُ لَيْلًا طَوِيلًا ۝۲۶
 إِنَّ هَؤُلَاءِ لَیُحِبُّونَ الْعَاجِلَةَ وَيَذَرُونَ وَرَاءَهُمْ يَوْمًا ثَقِيلًا ۝۲۷ نَحْنُ خَلَقْنَاهُمْ
 وَشَدَدْنَا أَسْرَهُمْ وَإِذَا شِئْنَا بَدَّلْنَا أَمْثَلَهُمْ تَبْدِيلًا ۝۲۸ إِنَّ هَذِهِ تَذْكِرَةٌ فَمَنْ شَاءَ اتَّخَذَ
 إِلَىٰ رَبِّهِ سَبِيلًا ۝۲۹ وَمَا تَشَاءُونَ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا ۝۳۰
 يَدْخُلُ مَنْ يَشَاءُ فِي رَحْمَتِهِ وَالظَّالِمِينَ أَعَدَّ لَهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا ۝۳۱﴾

مانای دهقاو دهقی نایه تہکان

{بیگومان (ئەى موحه ممه د!) ئیمه پله پله به دابه زاندن (یکى سهر سوهره یته ر) قورئانمان دابه زاندوته سهرت (۲۳) ده جا بو حوكم و بریاری پهروه ردگارت خوړاگر بهو، به قسه ی هیچ گونا هباریک، یان سپله یه کیان مه که (۲۴) له به یانی و ئیواره شدا ناوی پهروه ردگارت بینه (۲۵) له شهویشدا کړنووشی بو ببه (نویژ بو خوا بکه) و، به شهوگار یکی دریژ به پایکی بگره (۲۶) به دنیایی نهو (بیپروای) انه، (ژیانی دونیای) زوو تپه پریان خو شده ووی و رۆژیکی سهخت و قورس له دوا یانه وه (که چاوه پریان) ویل ده که ن (۲۷) ئیمه دروستمان کردوون و نه دنامه کانیا نمان مه حکم پیکه وه به ستوون و، نه گهر بشمانه ووی به هاووینه کانی خویان ده یانگوړین (۲۸) بیگومان نه مه بیرخه ره وه یه، ئنجا ههر که س ویستی به ره و پهروه ردگاری پری (راستی) گرت بهر (۲۹) ناتانه ویش مه گهر خوا بیه ووی، بیگومان خوا زانای کار به جیه (۳۰) ههر که سیکی بیه ووی ده یخاته ئیو به زه ییه که یه وه، سته مکارانیش سزاو ئازاریکی به ئیشی بو داناون (۳۱) .

شیکردنه وهی هه ندیک له وشه کان

(نَزَّلْنَا): (أَنزَلْنَاهُ مُتَدَرِّجًا مُّجْمَعًا، وَالنُّزُولُ هُوَ انْحِطَاطٌ مِنْ عُلُوٍّ، وَالتَّنْزِيلُ: يَخْتَصُّ بِالْمَوْضِعِ الَّذِي يُشِيرُ إِلَيْهِ أَنْزَالُهُ مُفْرَقًا، وَمَرَّةً بَعْدَ أُخْرَى، وَالْإِنْزَالُ عَامٌّ)، وشه ی (نَزَّلْنَا) واته: پله پله بهش بهش دامانه زاندوه، (نَزُول): نه وه یه شتیک له شوینیکی بهرزه وه بچی بو شوینیکی نزم، به لام (تَنْزِيل) تایبه ته بهو شته ی ئاماژه ی بو ده کری، که دابه زاندنه که جیا جیاو جار له دوا ی جار بی، به لام (إِنْزَال) دابه زاندنی به گشتیه (چ پله پله دابه زی، چ به یه کجار دابه زی).

(لِحُكْمِ رَبِّكَ): (الحُكْمُ بِشَيْءٍ، أَنْ تَقْضِيَ بِأَنَّهُ كَذَا، أَوْ لَيْسَ بِكَذَا)، حوکم به شتیک ئەوەیە بپریار بەدەى ئەو شتە وایە، یان بپریار بەدەى وایە، ئەوە پێى دەگوترى حوکم، هەروەها (حُكْمُ رَبِّكَ: أَي شَرْعُهُ) بەرنامەى خوا، کەواتە: (حکم) هەم بە مانای بپریار دى، هەم بە مانای بەرنامەش.

(ثَقِيلًا): (الثَّقْلُ وَالْخِفَةُ مُتَقَابِلَانِ)، قورسی و سووکی دوو شتی دژی یەکن، (ثَقِيلًا) واتە: قورس و گران، کە لە ئەصلاً بۆ شتە بەرھەستەکانە، بەلام دواى دەخوازریتەووە بۆ واتایەکی مەعنەویش، لێرەدا کە دەفەرموی: ﴿وَيَذَرُونَ وَرَاءَهُمْ يَوْمًا ثَقِيلًا﴾ واتە: پۆژیکی سەخت و دژوار لە دواى خۆیان وێڵ دەکەن و پشتگوێی دەخەن.

(وَسَدَدْنَا أَسْرَهُمْ): (السَّدُّ: التَّوْبِيقُ)، (سَدَّ) بریتىە لە گرێدانى شتیک، ئنجا (الْأَسْرُ) أَسْرُ السَّدِّ بِالْقِدِّ، (أَسْر): بریتىە لە توندکردنى شتیک بە چەرم، (وَسَدَدْنَا أَسْرَهُمْ)، (إِشَارَةٌ إِلَى حِكْمَةِ اللَّهِ تَعَالَى فِي تَرَكَيبِ الْإِنْسَانِ)، (وَسَدَدْنَا أَسْرَهُمْ) ئاماژەى بە حیکمەتى خواى بەرز، لە پێکھاتەکانى جەستەى مەرددا، کە بە ژێھەکان و ماسوولکەکان و جومگەکان، ئەندامەکانى جەستە پێکەووە بەستراون. (بَدَلْنَا): (الْإِبْدَالُ وَالتَّبْدِيلُ وَالتَّبَدُّلُ: جَعَلَ شَيْءَ مَكَانَ آخَرَ)، ئەم چوار وشەى: (إِبْدَال) و (تَبْدِيل) و (تَبَدُّل) و (اِسْتِبْدَال) هەر چواریان واتایان ئەوەیە شتیک لە شوێنى شتیکى دیکە دابنرێ.

(أَمْثَلُهُمْ): (جَمْعُ مِثْلٍ وَهُوَ الشَّبْهُ وَالنَّظِيرُ، وَالْمِثْلُ: الْمِثْلُ)، (أَمْثَلُهُمْ) واتە: وێنەکانیان، ئەوان لایەری و هاووینەى ئەوان بێنینه شوێنى ئەوان، یاخود ئەوان لایەری و بەجۆریکی دیکە لەوینەى خۆیان دروستیان بکەینەووە، کە مەبەست پێى پۆژی دواى، (مَثَل)یش یانى: (مِثْل) واتە: وێنە، وەك.

(تَذَكُّرُهُ): (التَّذَكُّيرُ، التَّذْكَرَةُ مَا تُسْتَذَكَّرُ بِهِ الْحَاجَةُ وَالتَّذَكُّرَةُ: مَا يَدْعُوا إِلَى الذِّكْرِ وَالْعِبَرَةِ).

(تذكرة) سى مانای هەن:

١- بیرخستنهوه.

٢- ئەوهیه بههۆیهوه پێویستییهك بیریتتهوه.

٣- ئەوهیه بێته هۆی بیرهاتنهوهو په‌ندوه‌رگرتن.

مانای گشتیی ئایه‌ته‌کان

خوایه‌كۆتایی سوورەتی (الإنسان) دا، ڕوو دەکاتە پێغه‌مبەری خاتەم ﷺ دەیدوین و دەفەرموی: ﴿إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْقُرْآنَ تَنْزِيلًا﴾، بە دنیایی ئیمە ورده ورده قورئانمان بە شیوه‌یه‌کی سەر‌سو‌په‌ینه‌ر، بە دابه‌زاندنێکی سەر‌سو‌په‌ینه‌ر دابه‌زاندۆته‌ سەرت.

(إِنَّا) له‌ ئە‌صل‌دا (إِنَّا)یه، بە دنیایی ئیمە، (نَحْنُ) واته‌: ئیمە، بە دنیایی ئیمە قورئانمان پله‌ پله‌ دابه‌زاندۆته‌ سەرت، (نَزَّلْنَا) (تَنْزِيلًا): بریتیه‌ له‌ دابه‌زینی شتێک، ورده ورده‌، پله‌ پله‌، ﴿تَنْزِيلًا﴾، واته‌: بە دابه‌زاندنێکی سەر‌سو‌په‌ینه‌ر، دابه‌زاندنێک که‌ شایسته‌ی خوایه‌ ﷻ ئاوا دابه‌زین، به‌‌گوێره‌ی بۆنه‌و به‌‌پێی کات و شوێنه‌کان و ڕووداوه‌کان.

ئنجایه‌:

١- راستیه‌که‌ خوایه‌كۆتایی ده‌یخاته‌ ڕوو بۆ پێغه‌مبەری خاتەم ﷺ، که‌ له‌ ماوه‌ی بیست و سێ سالدای قورئانی دابه‌زاندۆته‌ سەر دڵ و سینه‌ی موباره‌کی: ﴿نَزَلَ بِهِ الرُّوحُ الْأَمِينُ﴾ (١٩٣) **عَلَى قَلْبِكَ لِتَكُونَ مِنَ الْمُنْذِرِينَ** (١٩٤) **بِلِسَانٍ عَرَبِيٍّ مُبِينٍ** (١٩٥) ﴿الشُّعْرَاءُ

٢- له‌ هه‌مان کاتدا به‌رپه‌رچدانه‌وه‌شه‌ بۆ بێ‌پروایه‌کان که‌ ده‌یانگوت: شه‌یتانه‌کان یان که‌سانی دیکه‌، قورئان فێری موحه‌ممەد ﷺ ده‌که‌ن.

۳- ھەروەھا بەرچا و پوونی و دنیاییشە بۆ پروداران، کە بزانی سەرچاوەی لیو ھاتی قورئان، خۆی بەرزى بى وینەیه.

﴿فَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ﴾، کەواتە: تۆ بۆ حوکمی پەرورەدگارت خۆراگرە، ئەوێ پەرورەدگارت پریاری دەدات ئاوا بى، یان ئاوا نەبى، چونکە: (الْحُكْمُ: أَنْ تَقْضِيَ عَلَى الشَّيْءِ بِأَنَّهُ كَذَا أَوْ لَيْسَ بِكَذَا)، حوکم - ئەو ھەیکى لە واتا باوەکانیەتی - کە پریار بەدە و دادوهری بەکە ئەو شتە وایە، یان وانیه.

یاخود (حکم) یانی: بەنامەى خوا، شەریعەتی خوا، ئەویش ھەر پریارەکانی خۆی پەرورەدگاری تێدان، ئەو شتە ھەڵلەو ئەو شتە ھەرنامە، ئەو شتە چاکەو ئەو شتە خراپە، یانی: بۆ پریارو بەنامەى پەرورەدگارت خۆراگرە، ﴿وَلَا تَطْغَمْ مِنْهُمْ ءَاثِمًا أَوْ كَفُورًا﴾، گوێپارەى ھیچ گوناھاریک یان سێلەیک لەوان مەکە لە بێروایەکان، دوایی پوونی دەکەینەو بۆچی خوا ﷻ بێروایەکانی بە دوو وشە ھێناو و پێناسەى کردوون؟ ﴿ءَاثِمًا﴾، واتە: گوناھار، ﴿كَفُورًا﴾، واتە: سێلە، یاخود بێروا، (کفور) ھەردوو واتایەکەى ھەن.

﴿وَأَذْكُرْ اسْمَ رَبِّكَ بُكْرَةً وَأَصِيلًا﴾، ناوی پەرورەدگاریشت بێنە (ناوی پەرورەدگارت باس بەکە) بەیانان و ئیواران، ئنجا ئایا تەنیا مەبەست پێیان بەیانان و ئیوارانە؟ کە ھەندیک گوتووین: مەبەست پێیان نوێژی بەیانان و نوێژی ئیوارە، یاخود مەبەست ئەوێ لە بەیانان تاكو ئیوارە، لە ئیوارە تاكو بەیانان، لە یادی پەرورەدگارت بى ئاگا مەبە!

ئەو دیکەش کە دەفەرموی: ﴿وَمِنَ اللَّيْلِ فَاسْجُدْ لَهُ، وَسَبِّحْهُ لَيْلًا طَوِيلًا﴾، ھەروەھا لە شەوگاریشدا کړنووش بە بۆ پەرورەدگارت و، بە درێژایی شەو بەپاکی بگرە.

ھەندیک لە زانیان گوتووین: ئەو ئامازەیه بە کاتی پێنج نوێژەکان:

۱- ﴿بُكْرَةً﴾، واتە: نوێژی به یانی.

۳و۲- ﴿وَأَصِيلاً﴾، واتە: نوێژەکانی نیوهرپۆو عەسەر.

۵و۴- ﴿وَمِنَ الْأَيْلِ﴾، واتە: نوێژەکانی شیوان و خەوتنان.

﴿وَسَبِّحْهُ لَيْلًا طَوِيلًا﴾، ئەمەش ئاماژەیە بە شەونوێژ.

بەلام من وای تێدەگەم مەبەست ئەوەیە: بەیانیان و ئیواران کە دوو کاتی زۆر سەرەنجراکێش و دڵ بزویتن، زیاتر ناوی پەرورەدگارت بێنەو یادی بکە، هەرودەها لە شەویشدا کڕنووشی بۆ ببەو، خواپەرستی شەویش ئەنجام بدە، چ نوێژی فەرز کە نوێژەکانی شیوان و خەوتنان بگرتەو، چ شەونوێژ، ئنجا ئەویش چ بۆ پیڤەمبەری خوا ﷺ پێویست بوو بێ، وەك رایەکی زانیان هەیە، یاخود پەسند و سوننەت، کە پیشتر لە تەفسیری سوورەتی (المزمل)دا قسەمان لەبارەو کرد.

﴿وَسَبِّحْهُ لَيْلًا طَوِيلًا﴾، بە درێژایی شەویش، لە شەویکی درێژدا پەرورەدگارت بە پاك بگرە، ئایا بۆچی ئەو بەکات؟ تاكو بتوانی خۆراگر بێ، چونکە ئەوەی وزەو تواناو برست دەدات بە مڕۆقی مسوڵمان، لەبەرەمبەر دژایەتی کرانی دا لەلایەن ناحەزانیهو، دوژمنانی خواو پیڤەمبەری خوا ﷺ، ئەو هیژە مەعنەویی و ڕوو حییە، کە بەهۆی خواپەرستی شەوو پۆژو، بەهۆی یادی خوا کردن و، پەيوەندی توندو تۆڵ و گەرم و گور لەگەڵ خوادا، وەدەستی دین.

کەواتە: خوای پەرورەدگار لەم چوار ئایەتە موبارەکەدا، راستییەکی زۆر مەزنی بۆ پیڤەمبەری خاتەم ﷺ خستە ڕوو، کە بریتیە لەوەی: ئەوە خواپە کە قورئانی بەش بەش و بە پلەپلە دا بەزاندۆتە سەری.

هەرودەها پینج ئەرکیشی پێ سپاردن:

یەكەم خۆراگرتن بۆ حوكمی پەرورەدگاری.

دووهم: گوێپرايه ئی نه کردنی بۆ هەر گوناھبارو سێلهو ناسپاسیك، یان بێپروایهك له هاوبهش بۆ خوا دانهرهكان.

سییهم: یادی پهروهردگار کردنی و ناوی پهروهردگاری هێنانی له بهیانان و ئیواران دا.

چوارهم: به شهوگار کړنووش بۆ بردنی، که مه بهست پێی شهو نوێژه.

پینجهم: به شهوگاریکی درێژ به پاکگرتن و ستایش کردنی خوا ﷻ.

ئنجا باسی بێپروایهكان دهكات و، ئەوانیش پینج راستییان له بارهوه دهخاته روو، ئامۆژگارییه کیشیان دهكات، هی پینجه مبهری خوا ﷻ: راستیهکی بۆ خسته روو، راستیهکی یهكجار مهزن و، پینج تهركیشی خسته سه ر شان، به لام هی بێپروایهكان: پینج راستییان له بارهوه دهخاته روو و، ئامۆژگارییه کیشیان دهكات:

راستی یه كه م: ﴿إِنَّ هَؤُلَاءِ يُحِبُّونَ الْعَاجِلَةَ﴾، به دنیایی ئەوانه ژیا نی زوو تێپه ری دنیا یان هه زلییه، ئەو بێپروایانه ی رۆژگاری تو، ئە ی موحه ممه د و رۆژگاره کانی دیکه ش، ئەوه خالی هاوبه شی نیوان هه موو بێپروا و هاوبه ش بۆ خوا دانه ران و پشت له خویانه ﴿هَؤُلَاءِ يُحِبُّونَ الْعَاجِلَةَ﴾، (عاجله) سیفه تی وه سفکراویکی قرتیندراوه (يُحِبُّونَ الْحَيَاةَ الْعَاجِلَةَ، أَوِ النُّعْمَةَ الْعَاجِلَةَ)، ژیا نی به په له و زوو تێپه ری دنیا یان خو شده وی و هه زیان لییه، یان نازو نیعمه تی زوو تێپه ر.

راستی دووهم: ﴿وَيَذَرُونَ وَرَاءَهُمْ يَوْمًا قَلِيلًا﴾، له پشتیانه وه ش رۆژیکی قورس، رۆژیکی دژوارو سهخت و به زهحمهت، ویل دهکهن و پشتگوێ دهخهن.

راستی سییهم: ﴿ثُمَّ خَلَقْنَاهُمْ﴾، ئیمه ئەوانمان هیناوه ته دی، له نه بوونه وه.

راستی چوارهم: ﴿وَشَدَدْنَا أَسْرَهُمْ﴾، (أَي: وَثَقْنَا رَبُّطَهُمْ)، ئیمه ئەندامه کانیانمان پیکه وه به ستوون، مرو ف ته گه ر سه رنجی جهسته ی خو ی بدات سه ری سو رده می نی: پیکه وه به سترانی ئەو هه موو ئەندامانه ی، جهسته ی مرو ف له و

هەموو کۆئەندام و ئەندامانە پێکدێ: کۆئەندامەکانی: مێشک و دەمارەکان، دڵ و خوێن، هەناسەدان، هەرس، بەرگری، پیست، ئێسکەکان، بینین، بیستن، قسکردن.... هتد، هەروەها ئەندامەکانی: سەرو پشت و سڤ و چوار پەل، هەرکام لەوانەش لە چەندان بەش پێک دێ، هەر دەستێک، هەر لاقێک لە چەندان بەش پێک دێ، هەروەها سەر لە چەندان ئەندام پێک دێ، پاشان سڤ و هەناو پشت، کە برگەکانی پشت سی و سێ (٣٣) برگەن، حەوتیان لە گەردنداو، دوازدهیان لە پشنداو، پێنجیان لە ئاستی سڤ داو، پێنجی دیکەیان لە خوارترو، چواریان لە کلێنجدەدا، هەموویان سی و سێ برگەن: (٧+١٢+٥+٥+٤+٣) هەروەها ئەو هەموو ئێسقانانە دیکە، ئنجا ئەو هەموو ژێ و بەستەر ماسوولکانە، ئنجا ئەو هەموو جومگانە، خوا ﷻ جەستە مەرۆقی پێکەوه بەستو، بە هۆی جومگەکانەوهو، بە هۆی دەمارەکانەوهو، بە هۆی ماسوولکەکانەوهو، بە هۆی بەستەر ژێیەکانەوهو.

خوا ﷻ دەفەرموێ: ﴿وَشَدَدْنَا أَسْرَهُمْ﴾، (أَي: قَوَيْنَا رِبْطَهُمْ، أَي: رَبَطْنَا أَعْضَاءَهُمْ) واتە: بە توندیی بەیەکمانەوه بەستوون، یانی: پەيوەستیی ئەندامەکانیانمان توندو تۆل کردو ئەگەرنا مەرۆف ئەگەر ئاوا مەحکەم نەبووایە هەروا رویشتبایە ئەندامی لێ کەوتبایە خواری، پەنجەیهکی لەولا لێ کەتبایەو، قۆلێکی لەولا لێ کەوتبایە، بەکەلک نەدەهات، بەلام مەرۆف زەبری زۆر گەورەشی پێدەکەوێ، زۆر بە زەحمەت ئەو ئەندامانە لێک هەلدەوهشین، خوا ﷻ هێندە بە قایمیی و مەحکەمیی پێکەوه بەستوون، ئەگەر زەبریکیشی پێ بکەوێ، خوا جەستە مەرۆقی وا خوێڵاندو، دوايي خۆی چاک دەکاتەوه و دووبارە پێکەوه پەيوەست دەپێتەوه.

راستی پێنجەم: لە بارە ی بێپرواکانەوه، دەفەرموێ: ﴿وَإِذَا شِئْنَا بَدَلْنَا أَمْلَهُمْ بَدِيلًا﴾، هەر کاتێ ویستمان بە هاووینەکانی خویان دەیانگۆڕین، ئەمەش دوو واتای هەن:

أ- ئەوان دەبەین و وێنە ئەوانیان دێنێنە جێ، ئەو لابردنەش دیسان دوو حالەتی هەن:

١- بە مردنی ئاسایی دەمرن، ئەو جیلە دەروات جیلێکی دیکەیان دێنێنە جێ.

٢- یاخود بە بەلایەکی کت و پرو ناگەهان لە بەینیان دەبەین و کۆمەلگایەکی دیکە دێنێنە شوێنیان.

ب- یان مەبەست پێی دواڕۆژە واتە: ئەگەر ەمانەوێ لایان دەبەین لە دنیا، دواپی لە قوونای بەرزەخ و پاشان لە قیامەتدا بە هاووێنەیی خۆیان دروستیان دەکەینەو، بێگومان لە ماددەییەکی دیکەو بە شێوەییەکی دیکە، بەلام هەر لەو شێوەی خۆیاندا، بەلام بە پێکەتەییەکی دیکەو لە ماددەییەکی دیکە گونجاو لەگەڵ ژیاپی بەرزەخ و پاشان قیامەتی نەپراوەدا.

ئنجای خوا ئامۆزگارییەکیشیان دەکات و دەفەرموێ: ﴿إِنْ هَذِهِ تَذْكِرَةٌ﴾، بە دنیایی ئەمە بیرخەرەوێ، ئامۆزگارییە، پەندە، ﴿فَمَنْ شَاءَ اخْتِذْ إِلَىٰ رَبِّهِ سَبِيلًا﴾، ئنجای هەر کەسێک ویستی بەرەو پەرورەدگاری پێی راستی گرتە بەر، بەهۆی وەرگرتنی ئەو ئامۆزگاریی و بیرخەرەوێ، کە لە دوو توێی کۆتا فەرمایشتی خوادا بەرجەستەیی.

ئنجای خوی بەرز، دوو راستیی مەزن بە ەموو لایەک رادەگەییەنێ لە کۆتایی ئەم سوورەتە موبارەکەدا:

یەکەم: ﴿وَمَا تَشَاءُونَ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ﴾، ناشتانەوێ پێی بەرەو خوا بگرێ بەر، مەگەر خوا بیەوێ ﴿إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا﴾، بە دنیایی خوا زانای کارزانە، کەواتە: کاتێک کە پێی بەرەو خوا دەگری بەر، بزانی کە بە ویستی خوا، کاتێک پشت لە خوا دەکە، بزانی هەر بەویستی خوا، بەلام دەبێ وریا بین! ەمیشە پەزنامەندی خوا ﷻ لەگەڵ بەرنامەکی دایە، واتە: ئەگەر بەپێی بەرنامەیی خوا بپوێ، خوا لێت پازییە، بەلام ئەگەر پشت لە بەرنامەیی خوا بکە، بە ویستی خوا، بەلام خوا لێت توورەیی،

وهك دهفه رموی: ﴿... وَلَا يَرْضَىٰ لِعِبَادِهِ الْكُفْرَ وَإِنْ تَشْكُرُوا يَرْضَهُ لَكُمْ...﴾ ﴿٧﴾ الزمر،
 خوا بۆ بهنده کانی بیپروایی (یان سپلهیی) پهسند ناکات، بهلام تهگەر سوپاسگوزاری
 بکهن، بۆتان پهسند دهکات، دهبی وریا بین! ههموو شتیک به ویستی خوایه، بهلام
 ههمیشه پهزامهندی خوا لهگهڵ ویستی خوادا نیه، ویستی خوا وهک ئاسمان وایه،
 ههرچی بیکه، به ویستی خوایه و لهژیر سیبهری ویستی خوادایه، بهلام بۆ ئهوهی
 بزانی ئایا خوا لهو شته پازیه یان پازی نیه؟ دهبی تهماش بکهی شهریعهتی خوا چی
 دهلی، بههوی شهریعهتی خواوهو، له ئاوینهی شهریعهتی خوادا، تیمه پهزامهندی خوا
 دهبین، ئەمەش بۆ ئهوهیه: ههموو کهس بزانی که ههرچی دهیکا، به ویستی خوایه،
 بیپروایهکان پێیان وانهبی کاتیک ری بهرهو خوا ناگرته بهر، خویان دهستهوسان و
 دهستهپاچه کردوهو، شتیکیان کردوه خویان بی دهسهلات کردوه، نا، کهسیک کافریش
 دهبی، ههر به ویستی خوا کافر دهبی، بهلام خوا پپی ناخۆشه، تهگەر ئیمانیش بیئی،
 ههر به ویستی خوا ئیمان دیئی و خواش پپی خۆشه ﷻ.

دووهم: ﴿يُدْخِلُ مَنْ يَشَاءُ فِي رَحْمَتِهِ﴾ ههر کهسیک (خوا) بیهوی دهیخاته بهزهیی نیو
 خۆیهوه، خوا کیی دهوی بیخاته نیو بهزهیی خۆیهوه؟ کهسیک به دواي پیغه مبه ره کهی
 بکهوی، که (رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ) هو، کهسیک به دواي په ندو ئاموژگارییه کهی بکهوی، که
 (ذِكْرٌ لِّلْعَالَمِينَ) ه، بۆیه دهفه رموی: ﴿وَالظَّالِمِينَ أَعَدَّ لَهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا﴾ سته مکارانیش
 سزاو ئازاریکی به ئیشی بۆ داناون. (ظَالِمِينَ) کوی (ظَالِم) هو ناوی بکهر (اسْمُ فَاعِل) ه،
 واته: ئهوانه ی سته میان کردوه، ئهوانه خوا ئازار و سزایه کی به ئیشی بۆ داناون، کهواته:
 خوا کهسانیک دهخاته نیو بهزهیی خۆیهوه، شایسته بن و، ئهوانه ش شایسته ن که شوین
 بهرنامه کهی دهکهون و، په پرهویی له پیغه مبه ره کهی ﷺ دهکهن و بهرهو خوا دهپوون،
 ئهوانه شایسته ی ئهوه ن خوا بیانخاته نیو بهزهیی خۆیهوه، بهلام ئهوانه ی سته م دهکهن:
 سته م له خۆشیان دهکهن و، له بهرنامه ی خواش دهکهن و، له پیغه مبه ری خواش دهکهن،
 ئهوانه خوا ئازاریکی به ئیشی بۆ داناون، چونکه خوا ﷻ کاربه جیهو ههر کهسه به پپی
 خوی و پر به پیستی خوی، مامه له ی لهگه لدا دهکات.

مەسەلە گرنگەکان

مەسەلە یەكەم:

جەختکردنەوهی خوا ﷻ لە سەر ئەوه که قورئانی پلە پلە دابەزاندۆتە سەر پیغەمبەری کۆتایی موحەممەد ﷺ، فەرمان پیکردنی بە خۆراگریی بۆ بپیارو بەرنامە ی خواو گوێرایە لێی و فەرمانبەریی نەکردنی هیچ گوناھکارو سێلەو بیروایەك و، یادی خوا کردنی بە بەیانیان و ئیواران و، لە شەوگاردان نوێژکردن و کړنووش بۆ خوا بردنی، بە درێژایی شەوو بە پاک گرتنی خوا:

وہك خوا ﷻ دەفەرموێ: ﴿إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْقُرْآنَ تَنْزِيلًا ۝٢٣ فَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ وَلَا تُطِعْ مِنْهُمْ آثِمًا أَوْ كَفُورًا ۝٢٤ وَأَذْكُرْ اسْمَ رَبِّكَ بُكْرَةً وَأَصِيلًا ۝٢٥ وَمِنَ اللَّيْلِ فَاسْجُدْ لَهُ وَسَبِّحْهُ لَيْلًا طَوِيلًا ۝٢٦﴾.

شیکردنەوهی ئەم ئایەتانە، لە شەش بڕگەدا:

(١)- ﴿إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْقُرْآنَ تَنْزِيلًا﴾، بە دنیایی ئیمە خوێمان قورئانمان بە دابەزاندنێك (پلە پلەو پچر پچر) دابەزاندۆتە سەرت.

(إِنْزَال) بریتییە لە دابەزاندن، کە دەگونجێ وردە وردەبێ، یاخود بە یەكجارەکی بێ، بەلام (تَنْزِيل) (نَزَلَ يُنْزَلُ تَنْزِيلًا)، لەسەر کیشی (تَفْعِيل) ئەوهیە شتێك وردە وردە، یان بەش بەش دابەزێنێ لەسەری بۆ خوارێ، ئنجا ئایا مەبەست لەم تەعبیرە چییە؟ لە وهلام دا دەلێین:

١- ڕوونکردنەوهی ئەو ڕاستییە بە بۆ پتر دنیای کردنەوهی پیغەمبەری خوا ﷻ چونکە پیغەمبەری خوا هەر دنیای بوو، بەلام زیاتر دنیای کردنی وهك چۆن ئیبراھیم (عَلَيْهِم الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) فەرمووی: ﴿... وَلَكِنْ لِيَطْمَئِنَّ قُلُوبُكُمُ...﴾ البقرة، بەلام بۆ ئەوهی

دَلَم تَوْقَرَه بَغْرَى.. چونکه کاتیک مَرُوفْ له گهَلْ پَروپاگه‌ندهو قسهو قسه‌لۆکی ناحه‌زاندایا
 پروبه‌پروو ده‌بیته‌وه، عه‌جایب نیه شه‌یتان جوړیک له خوتخوته‌و خه‌یالی خراپی به دَلدا
 بیئنی، بویه خوا ﷺ لیره‌دا ئاوا ده‌فه‌رموی و، له سوورەتی (یونس) یش دا ده‌فه‌رموی:
 ﴿فَإِنْ كُنْتَ فِي شكٍّ مِّمَّا أَنزَلْنَا إِلَيْكَ فَسْأَلِ الَّذِينَ يَقْرَأُونَ الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكَ لَقَدْ
 جَاءَكَ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُمْتَرِينَ ﴿٩٤﴾ وَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الَّذِينَ كَذَبُوا
 بِآيَاتِ اللَّهِ فَتَكُونُوا مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴿٩٥﴾ إِنَّ الَّذِينَ حَقَّتْ عَلَيْهِمْ كَلِمَتُ رَبِّكَ
 لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٩٦﴾ وَلَوْ جَاءَتْهُمْ كُلُّ آيَةٍ حَتَّى يَرَوْا الْعَذَابَ الْأَلِيمَ ﴿٩٧﴾﴾ یونس، ﴿
 فَإِنْ كُنْتَ فِي شكٍّ مِّمَّا أَنزَلْنَا إِلَيْكَ فَسْأَلِ الَّذِينَ يَقْرَأُونَ الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكَ
 وَهك كاتی خوئی له ته‌فسیر کردنی سوورەتی (یونس) دا باس‌مان کرد: یانی: ئەگەر له
 دوو دلیلی دای له باره‌ی ئەوه‌وه‌ی دامانبه‌زاندۆته سهرت، له‌وانه‌ بپرسه‌ که له پیش
 تۆدا کتیبیان ده‌خوینده‌وه، پی‌غه‌مبه‌ری خواش ﷺ فه‌رموویه‌تی: {لَا أَشْكُ وَلَا أَسْأَلُ}
 (١)، نه‌ له دوو دلیلی دام و نه‌ ده‌شپرسم، به‌لام بۆچی خوا وایفه‌رمووه؟ یان بۆ زی‌ده
 دلنیا‌یی کردنی پی‌غه‌مبه‌ره‌که‌یه‌تی ﷺ، یان له پشت پی‌غه‌مبه‌ری خواوه‌ش، مه‌به‌ست پێی
 پرواداران و شوینکه‌وتووانیه‌تی، واته: له دوو دلییدا مه‌بن له‌وه‌دا که داده‌به‌زێته سهر
 پی‌غه‌مبه‌ره‌که‌تان موحه‌مه‌د ﷺ.

دوایی ده‌فه‌رموی: ﴿لَقَدْ جَاءَكَ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُمْتَرِينَ﴾
 به‌ دلنیا‌یی له په‌روه‌ردگارته‌وه هه‌قت بۆ هاتوه، ئنجا له دوو دلان مه‌به، ﴿وَلَا
 تَكُونَنَّ مِنَ الَّذِينَ كَذَبُوا بِآيَاتِ اللَّهِ فَتَكُونُوا مِنَ الْخَاسِرِينَ﴾ هه‌روه‌ها
 له‌وانه‌ش مه‌به‌ که ئایه‌ته‌کانی خوایان به‌ درۆ دانان، (بی‌گومان پی‌غه‌مبه‌ری خوا
 ﷺ له‌وانه‌ نه‌بووه، به‌لام واته: وهك ئەو هاوبه‌ش بۆ خوا دانه‌رانه‌ مه‌به، که
 ئایه‌ته‌کانی خوا به‌ درۆ داده‌تین) ئەگه‌رنا له زیانباران ده‌بی (وهك ئەوان) ئەمه
 له‌به‌ر‌پا هاویشتن (تعریف) ه بۆ ئەوان و له په‌نا‌پا قسه‌ گوتنه‌ به‌وان.

دوایی دەفەرموو: ﴿إِنَّ الَّذِينَ حَقَّتْ عَلَيْهِمْ كَلِمَتُ رَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ ۖ وَلَوْ جَاءَتْهُمْ كُلُّ آيَةٍ حَتَّى يَرَوْا الْعَذَابَ الْأَلِيمَ ۖ﴾ (٩٧). ئەمەش دیسان بۆ زیاتر ئۆخژن و دنیایی خستنه دلی پیڤه‌مبەری خوا ﷻ و پروادارانە، کە ئایا ئەوانە بوچێ بپروا بە قورئان ناھێنن، ھەرچەندە ھەق و راستە؟ دەفەرموو: بە دنیایی ئەوانە و شەھە پەرەردگارتیان لەسەر پێویست بوو، (کە دەبێ سزا بدرێن، لە ئەنجامی ئەوەدا کە ھیدایەتی خویان پەرز کردوو و پیریاری خویان لەسەر جێبەجێ بوو) ئەوانە: ﴿لَا يُؤْمِنُونَ ۖ وَلَوْ جَاءَتْهُمْ كُلُّ آيَةٍ﴾ بپروا ناھێنن ھەر چەندە ھەرچی نیشانە ھەو موعجیزە ھەو بۆیان بێ ﴿حَتَّى يَرَوْا الْعَذَابَ الْأَلِيمَ﴾، ھەتا ئازاری بە ئیش و ژان نەبینن کەواتە: تۆ بەھووی بپروا نەھێنای ئەوانە، مەکەو ھە دوو دلییەو، چ مەبەست پێی پیڤه‌مبەری خاتەم ﷻ بێ، چ مەبەست شوێنکەوتووای بێ.

بە تایبەتی لەم رۆژگارە ئیستای ئیمەدا^(١) ئەو ئیشکال و دوو دلییە زۆر، چونکە کەسێک تەماشای بارودۆخی مسوڵمانان دەکات، دەبینێ: لە ھەموو رۆوێکەو ھەواکەوتوون:

- ١- لە رۆوی سیاسییەو، پڕژو بڵاؤن و بێ سەر و بەرن، بێ سەرن، بێ سیبەرن.
- ٢- لە رۆوی کۆمەلایەتیەو، دەبینێ ھەزارا یەك ناوو نیشان و لێك دابرا و لێك ترازانیان ھەن.
- ٣- لە رۆوی فیکرییەو، تەماشایان بکات، ھواکەوتوون و لاساییکردنەو ھەو کۆیرانە زۆر لە ئیواندا.

(١) ئیستا ئەمڕۆ ئیمە لە (٢٢) ی مانگی (٦) واتە: حوزەیرانی سالی (٢٠٢٠) ی زاینی داین، بەرانبەر (١) ی مانگی (ذی القعدة) ی سالی (١٤٤١) ی کۆچی.

ئەو کاتی گوتنەو ھەو تۆمارکردنی دەرسەکان بوو و، ئیستاش: / ربيع الأول.

١٤٤٥ ک - بەرانبەر: ٢٠٢٣/٩/٥ ز، یە.

۴- لە ڕووی ئابوورییەوه، تەماشایان بکات، هەژاری و نەداری، ئەگەر هەبێ بەزۆری
لە ولاتی مسوڵماننشین دا هەیە.

۵- لە ڕووی هیژو توانای سەربازییەوه، تەماشایان، بکات هەموو ولاتیان داگیر کراوە بە
بنکە سەربازییەکانی زلهیزان.

۶- لە ڕووی تەکنۆلۆجیاو پیشەسازییەوه تەماشایان بکات، بۆ هەموو شتێک ئاتاج و
موحتاجی جگە لە خۆیان.

۷- لە ڕووی زانستییەوه، تەماشایان بکات، هەر زۆر کۆلەوار و نەشارەزاو دواکەوتوون
و ... هتد.

ئەجە کەسێک بڕوایەکی دامەزراوی نەبێ بە قورئان و بە پیغمبەری خوا ﷺ و
بە ئیسلام، ئەگەر لە واقعی مسوڵمانانەوه تەماشای ئیسلام بکات دەلێ: دیارە
ئەسڵ ئایینیکی هەلەیه، بۆیه واقعی مسوڵمانان ئاوا دواکەوتوو شل و شیواوە و
هێندە بەجێمان، هەروەها کەسێک زۆر لە قورئان و سووننەت شارەزا نەبێ و،
ئیمانێکی مەحکەمی نەبێ بە ئیسلام، شارەزاییکی قوول و وردیشی نەبێ بە ژبانی
ڕۆژ ئاوازیەکان زۆر پێیان سەرسام (معجب) دەبێ، وەک بەداخەوه هەندێ کەس
بە سەفەر دەچن بۆ ئەوێ و دوازی کە دێتەوه، دەست و پێی خۆی ناسیتەوه،
وا دەزانن ئەوان لە هەموو شتێکدا تیرو تەوان! نازانن، کە ئەوان هەرچەندە
لە ڕووی شارستانییتی ماددییهوه بەرەو پیش چوون، لە ڕووی ژبانی دنیاوە بەرەو
پیش چوون و، ژبانی ماددی خۆیان باش پێکخستوه، لە ڕووی سیاسی و،
ئیداری و، ئابووری و، کۆمەڵایەتی و، تەکنۆلۆجییەوه، بەلام ئەوه مانای وانیە
لە هەموو ڕوویە کەوه پێشکەوتوون، ئەوان لە ڕووی پەيوەندیان لەگەڵ خوادا ﷻ
و، ئەو حیکمەتە مەرقی بۆ لەسەر زەوی دانراوە، لەو ژبانه کاتییهدا دانراوە،
داخۆ چی دەکات و چۆن دەژی و پەيوەندی لەگەڵ خواو خەلک دا چۆن دەبێ؟
لە ڕووی دواکەوتوون، هەروەها لە ڕووی ئینسانییهوه، کە بە ڕەوشتی بەرز

و سیفه ته بهرزەکان له نیو خوڊاو، له گەڵ گەلان و کۆمه‌لگاکانی دیکه‌دا، مامه‌له بکری، زۆر به‌جی‌مان، دیسان له‌پرووی مه‌عنه‌ویییه‌وه که ئاو‌برده‌نه‌وه له ناخی خۆیان و، بزانه‌ن که مرو‌ف ته‌نیا جه‌سته‌که‌ی نیه‌و ژیان به‌س تیرکردنی گه‌ده‌و داوین و گیرفان نیه‌، به‌لکو پرووح و عه‌قل و هه‌ست و ناخیشه، له‌و پروانه‌وه زۆر به‌جی‌مان.

ئنج‌ا ئه‌گه‌ر که‌سیک به‌ قوولیی شاره‌زای دنیا نه‌بی و ئیمانییکی مه‌حکه‌میشی نه‌بی، هه‌رکات واقعی شل و شی‌واوی مسو‌لمانان بیینی، ئیشکال و گری و گۆتالی ده‌روونی بۆ دروست ده‌بی، بۆیه خوا ﷻ لیره‌و له‌ سووره‌تی (یونس) و له‌ چهند شوینی دیکه‌دا، ئه‌م دُنیا‌یییه ده‌داته ئه‌هلی ئیمان، که ئه‌م قورئانه خوا دایه‌ب‌زاندوه، لیره‌ش ئه‌مه:

أ- دُنیا‌کردنه‌وه‌ی پی‌غه‌مبه‌ری خوایه ﷺ، که دابه‌زینه‌ری قورئان بۆ سه‌ری، خوا‌ی په‌روه‌ردگاره، نه‌ک وه‌ک بی‌پروایه‌کان درۆو ده‌له‌سه ده‌که‌ن، گوایه جگه‌له خوا قورئانی بۆ موحه‌ممه‌د ناردوه.

ب- هه‌روه‌ها بۆ دَل به‌هیز کردنی پی‌غه‌مبه‌ریشه ﷺ، بۆ به‌ره‌نگاریی ئه‌وه‌ی له‌ داها‌توودا دیته‌ پێی، که تۆ بزانه ئه‌وه فه‌رمایشتی خوایه‌و به‌رنامه‌ی خوایه بۆی لای تۆ دابه‌زیوه. بۆیه ده‌فه‌رموی:

(۲)- ﴿فَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ﴾، ده‌جا خۆ‌راگر به‌ بۆ ب‌پیری په‌روه‌ردگارت، وشه‌ی (حکم) دوو واتای هه‌ن:

۱- (حکم) ئه‌وه‌یه: ب‌پیار بده‌ی ئه‌و شته ئاوایه، یان ب‌پیار بده‌ی ئه‌و شته وانیه، ئه‌وه‌ حوکمی پێ ده‌لێن و به‌ کوردیی پێی ده‌گوتری: ب‌پیاردان.

۲- هه‌روه‌ها (حکم) به‌مانای به‌رنامه‌ش ها‌توه، یانی: بۆ ب‌پیری په‌روه‌ردگارت خۆ‌راگر به‌و، بۆ به‌رنامه‌ی په‌روه‌ردگارت خۆ‌راگر به‌و ده‌ستی لێ شل مه‌که، (إِبْن عَاشُور) وای

لَيَكْدَاوُهُ تَهْوُهُ دَهَلِي: (أَيُّ فَاصِرٍ فِي كُلِّ مَا حَكَمَ بِهِ رَبُّكَ، سَوَاءٌ كَانَ ذَلِكَ تَكْلِيفًا خَاصًّا بِكَ مِنْ الْعِبَادَاتِ وَالطَّاعَاتِ، أَوْ مُتَعَلِّقًا بِالْغَيْرِ، وَهُوَ التَّبْلِغُ وَأَدَاءُ الرِّسَالَةِ وَتَحْمُلُ الْمَشَاقِّ النَّاشِئَةِ مِنْ ذَلِكَ)، واته: خۆراگر به بۆ هەر شتێك كه پهروهردگارت بریاری لهسهر داوه (یاخود بریاری لهسهر دهوات) چ ئهركدار كردنێك بۆ بۆ خۆت، له پهڕستشهكان و فهڕمانبهرییهكان، یاخود ئهركدار كردنێك بۆ پهیوهست بۆ به جگه له خۆتهوه، كه بریتیه له گه یاندن و روونکردنهوهی پهیامی خواو، خۆراگرتن بۆ ئه و نارهحه تیانهی لهوهوه پهیدا دهبن.

(الطبري) یش ئاوی لیکده داتهوه: (يَقُولُ: اضْرِبْ لِمَا امْتَحَنَكَ بِهِ رَبُّكَ مِنْ فَرَائِضِهِ، وَتَبْلِغْ رِسَالَاتِهِ، وَالْقِيَامَ مِمَّا أَلَزَمَكَ الْقِيَامَ بِهِ، فِي تَنْزِيلِهِ الَّذِي أَوْحَاهُ إِلَيْكَ)، واته: خۆراگر به بهوهی پهروهردگارت تۆی پێ تاقیکردووتهوه له ئهركهكان كه خستوونیه سهر شانت، له گه یاندن پهیامهکانی و، ههلسان بهوهی پهروهردگارت تۆی پێوه پابهند کردوه، پێی ههلسی، لهو دابه زیئراوهدا كه بۆ لای تۆی سروش کردوه.

٣- ﴿وَلَا تُطِيعْ مِنْهُمْ أَيْمَانًا أَوْ كَفُورًا﴾ لهوان (ئهو بیپروایانهی دژی تۆن) به قسهی هیچ گوناهاکارتێک یان هیچ سێلهیهکیان مهکه.

(الطاعة: امْتِثَالُ الطَّلِبِ بِفِعْلِ الْمَطْلُوبِ، وَبِالْكَفِّ عَنِ الْمَنْهِيِّ، إِذْ كَانَ الْكُفَّارُ يَطْلُبُونَ مِنَ النَّبِيِّ ﷺ فِعْلَ مَا يَرْغَبُونَ، وَالْكَفُّ عَمَّا لَا يُرِيدُونَ)، واته: (طاعة): بریتیه له جێبه جێکردنی داواکردنی کارێک كه داواکراوه، دهسته بهردار بوونی شتێک كه رێگری لیکراوه، چونکه بیپروایهكان ئهوهی ئارهزوویان بوو له پێغه مبهریان ﷺ داوا دهکرد، دهیانگوت: وابکه، ئهوهش كه هه زیان لێ نه بوو و پێیان ناخۆش بوو دهیانگوت مهیکه.

ئهوهی پێیان خۆشبوو، بتههرستی بوو، زوڵم و ستهم و خراپه کاریی بوو، ئهوهش كه پێشیان ناخۆشبوو، خوا بهیه کگرتن و بهندایهتی کردن بۆ خواو، پابهندیی به شهریعهتی خواوه بوو، ئنجا خوا ﷻ فهڕمانی پێدهکات كه به قسهی هیچ گوناهاکارتێکیان یاخود هیچ بیپروایهکیان مهکه، لێرهدا یهکتای له

روونكه ره وانی قوربان ده لی: (لِلْإِشَارَةِ بِالْوَصْفَيْنِ إِلَى أَنَّ طَاعَتَهُمْ تُفْضِي إِلَى ارْتِكَابِ إِثْمٍ أَوْ كُفْرٍ، لِأَنَّهُمْ بِذَلِكَ يَأْمُرُونَهُ وَيَنْهَوْنَهُ غَالِبًا، فَهُمْ لَا يَأْمُرُونَ إِلَّا بِمَا يَلَايْمُ صِفَاتِهِمْ)، واته: ئەو ته عییره ئەو ده گه یه نئ که فه رمانه ریی و گوێزایه لئی کردنی پیغه مبه ری خوا ﷺ بۆ ئەوان، سهر ده کیشی بۆ گونا هکردن، یا خود سپله یی و بی پروا بوون، چونکه ئەو شتانه ی ئەوان فه رمانیان پئ ده کردن و، ئەو شتانه ی لیان قه ده غه ده کرد، به پپی سیفه ته کانی خویان بوون.

ئەو هی خویان پپیان خوشبوو فه رمانیان پیده کردو، ئەو هه که خویان هه زیان لی نه ده کرد، پپیان لی ده گرت.

بۆیه هه ده فه رموی: ﴿إِنَّمَا أَوْكُرُوا﴾، هیچ گونا هکار یکیان یا خود هیچ بی پروایه کیان، چونکه بی پروایه کان له نیوان ئەو دوو حاله دا بوون: یان گونا هکار بوون، یا خود سپله و بی پروا بوون، واته: به قسه ی هیچ کامیان مه که، بی پروایه کان هه یانبوو ه زۆر خه ریکی گونا هکردن بووه، هه شیان بووه ره نگه توژی خوی له گونا هان پاراستی، به لام سپله و ناسپاس بووه.

هه ندیک له زانایانیش گو توویانه: ئەمه مه به ست پئ دوو که سی تایه ت بوون له بی پروایه کان، که بریتی بوون له: أ- (عُتِبَ بِنُ رَيْعَةٍ)، ب- ئەو دیکه شیان (الْوَلِيدُ ابْنُ الْمُغِيرَةِ)، گو تراوه: (عُتِبَ ابْنُ رَيْعَةٍ) پپش نیاری بۆ پیغه مبه ری خوا ﷺ کردوه کچی کی هه بووه جوانترین ئافره تانی عه ره ب بووه، گو توویه تی: خو م ده یکه مه هاو سه رت و ماره ییشم لیت ناوی، هه ر پپشکه شت ده که م.

وه لیدی کوری موغیره ش که سی کی زۆر ساماندار بووه و گو توویه تی: ئەهی موحه ممه د! هه رچی له مال و سامانی من ده ته وی، بۆخۆی به، به لام هه ردوو کیان به و مه رجه ی پیغه مبه ری خوا ده ست هه لگیری له و په یام و به رنامه ی خوی!

که واته: ده گونجی له ئەسل دا مه به ست پپی ئەو دوو که سه بی، به لام ئەگه ر مه به ستیش ئەو دوو که سه بی و، هوی هاته خواری هه لویستی ئەو

دووانه بئ، به لام گرنګ ته وه یه هه ر که سیکی دیکه ش وه ک خواوه نی ته و دوو سیفه تانه بئ، هه ر ده یگریته وه.

(الطبري) له (قتادة) وه به ژماره: (٣٥٩٧٤) هیناویه تی، ده لئ: ته م ئایه ته که ده فهرموئ: ﴿وَلَا تُطِيعْ مِنْهُمْ ءَاثِمًا أَوْ كَفُورًا﴾، (نَزَلَ فِي عَدُوِّ اللَّهِ أَبِي جَهْلٍ)، له باره ی دوژمنی خوا ته بوو جه هله وه هاتوته خوار، ههروه ها (الطبري) هه ر له قه تاده وه به ژماره: (٣٥٩٧٥) هیناویه تی ده لئ: (أَنَّهُ بَلَغَهُ قَالَ أَبُو جَهْلٍ: لَيْتَ رَأَيْتُ مُحَمَّدًا يُصَلِّي لَأَطَّانَ عَلَى عُنُقِهِ، فَأَنْزَلَ اللَّهُ: ﴿وَلَا تُطِيعْ مِنْهُمْ ءَاثِمًا أَوْ كَفُورًا﴾) واته: قه تاده پئی که یشتوه که ته بوو جه هل گوتوویه تی: ته گه ر موحه ممه د ببینم نو یژئ ده کات، پئ له سهر ملی داده نیم، خواش ﷺ ته و ئایه ته موباره که ی ناره خوار، که به قسه ی هه ر گونا هکاریک، یاخود هه ر سپله و ناسپاسیک و بی پروایه کیان مه که.

(الطبري) یش له ته فسیره که ی خو ی دا^(١) ده لئ: (يَقُولُ: وَلَا تُطِيعْ فِي مَعْصِيَةِ اللَّهِ مِنْ مُشْرِكِي قَوْمِكَ، آثِمًا يُرِيدُ بِرُكُوبِهِ مَعَاصِيَهُ، أَوْ كَفُورًا: يَغْنِي جَحُودًا لِنِعْمِهِ عِنْدَهُ، وَالْأَنَّهُ قَبْلَهُ، فَهُوَ يَكْفُرُ بِهِ، وَيَعْبُدُ غَيْرَهُ)، واته: ته ی موحه ممه د ﷺ! له سهر پیچی کردنی خوا دا، گوپرایه لئی هیچ گونا هکاریک له هاوبه ش بو خوا دانه رانی خه لکه که ت مه که، که ده یه وئ له سهر گونا هو تاوان و سهر پیچی خوا به رده وام بئ، یاخود سپله و ناسپاسیک که چاکه کانی خوا نادیده ده گری و، ته و چاکانه و نیعمه تانه ی خوا پیداون، له به رانه ریاندا سپله یه، خوا چاکه ی له گه ل کردوه، که چی ته و جگه له خوا ده په رستی.

(٤)- ﴿وَأَذْكُرْ اسْمَ رَبِّكَ بُكْرَةً وَأَصِيلًا﴾، ناوی پهروه ردگاریشت بیته به یانیان و ئیواران.

(٥)- ﴿وَمِنَ اللَّيْلِ فَاسْجُدْ لَهُ﴾، ههروه ها له شه وگاریشدا کرنووشی بو ببه، واته: له شه ویدا شه و نو یژ بکه.

٦- ﴿وَسَبِّحْهُ لَيْلًا طَوِيلًا﴾ ههروههها شهوگاریکی درێژیش پهروهردگارت به پاك بگره، واته: زیاتر خهریکی کاری خوټ بهو، بهیانیان و ټیواران خوا به پاك بگره، ههروههها له شهوگادا کړنووشی بۆ ببهو، شهوټکی درێژیش خوا به پاك بگره، زانایان گوتوویناه: (أَذْكُرُ اللَّهَ بِأَنْوَاعِ الذِّكْرِ فِي كُلِّ أَوْقَاتٍ طَرْفِهَا الصَّبَاحِ وَالْمَسَاءِ، أَوِ الْمَقْصُودُ بِهِ الصَّلَاةُ)، ناوی خوا بیینه به جوړهکانی یادکردن، له ئەمسهرو ئەو سهری بهیانیان و ټیوارانی ههمووکاتهکان دا، یاخود مهبهست پټی نوټژ کردنه.

ههندیکیش گوتوویناه:

أ- (بُكْرَةً) مهبهست پټی نوټژی بهیانیه.

ب- (أَصِيل) یش مهبهست پټی نوټژی نیوهړۆ و ټیوارهیه.

ج- ﴿وَمِنَ اللَّيْلِ فَاسْجُدْ لَهُ﴾، مهبهست پټی ههردووک نوټژی شیوان و خهوتنانه.

د- ﴿وَسَبِّحْهُ لَيْلًا طَوِيلًا﴾، ئەمیش مهبهست پټی شهونوټژه، ئەوه رایهکی زانایانه، که ئەو وشانه ئاماژەن بهو نوټژانه، بهلام من پیموایه: مهبهست بهگشتی یادی خواي بهرزه، به دل و به زمان و به کردهوهش، یادکردنی خوايهو خوا لهبیر بوونهو، بهپاکگرتنی خوايهو ستایشکردنی خوايهو، ملکهچییه بۆ خوا ﷻ.

وهك دهبینین لهم چوار ټایهته موبارهکهدا، خوا راستیهك بۆ پیغهمبهری خاتهم ﷺ پوون دهکاتهوه، که ئەو زاتهی قورټانی پله پله دابهزاندوهته سهرت و بوټ دادهبهزینټ، خواي پهروهردگارت، دوایی پینج ټهرکی پټی دهسپیری:

١- خو ټراگرتن بۆ ټریارو بهرنامهی خواي پهروهردگار.

٢- گوټپرایهلی نهکردنی بۆ ههر گوناهاکارو، ههر سپلهو ناسپاسیکی بیپروایهکان.

٣- باسی ناوی پهروهردگار کردنی، بهیانیان و ټیواران.

٤- له شهویدا کړنووش بردنی بۆ خوا.

۵- له شهویکی درێژدا به پاکگرتنی خوا ﷺ.

کهواته: ئه‌ی موحهممه‌د! بۆ ئه‌وه‌ی له قه‌ده‌ر ئه‌و راستیه‌یه‌ مه‌زنه‌ بی که پیمان راگه‌یانده‌ی، که دابه‌زاندنی پله‌ پله‌یی قورئانه‌ بۆ سه‌رت، ده‌بی ئه‌و ئه‌رکانه‌ جیبه‌جی بکه‌ی و، ئه‌و ئه‌رکانه‌ش زۆربه‌یان ده‌چنه‌وه‌ نیو ئه‌وه‌ی مرۆف زیاتر خۆی ئاماده‌و به‌هێز بکات، له‌ رووی په‌یوه‌ندییه‌وه‌ له‌ گه‌ڵ خواداو، له‌ رووی ئیمانی و رووحیی و مه‌عنه‌وییه‌وه‌، هه‌لبه‌ته‌ ئه‌وه‌ بۆ پیغه‌مبه‌ری خاتهم ﷺ و بۆ شوێنکه‌وتووایشی هه‌ر وایه‌و، ئیمه‌ به‌ ئه‌ندازه‌ی ئه‌وه‌ که له‌ گه‌ڵ خوادا په‌یوه‌ندی توندو توڵ و گه‌رم و گوپمان ده‌بی و، به‌نده‌ی ساغ و پاک و چاک ده‌بین، خۆراگه‌ریش ده‌بین له‌ به‌رامبه‌ر ناحه‌زاند، له‌ به‌رانبه‌ر مه‌ینه‌تی و ئازاره‌کاندا که ناحه‌زانی پێی خوا، بۆمان دیننه‌ پێش، خوا له‌و که‌سانه‌مان بگێرێ به‌ لوتف و که‌په‌می خۆی.

مەسەلە ی دووهم:

بێپروایان پر بە دل حەز بە ژیانی بە پەلەو زوو تێپەری دنیا یان دەکەن و، مەنزڵگای دوایی، ویل و فەرامۆش دەکەن، خواش ﷻ خۆی هینا و نیە دی و، ئەندامەکانی پیکەو پە یو دەست کردوون، هەرکاتیکیش بیهوێ بە هاو و یانی خۆیان دەیانگۆڕی، ئا ئەو هەش بیرخەرەو و ئامۆژگارییەکی مەزنە، بۆ هەر کەسێک گەرەکی بێ بەرەو پەرە و ردگاری پێی راست بگرێتە بەر:

خوا دەفەرموی: ﴿إِنَّ هَؤُلَاءِ يُحِبُّونَ الْعَاجِلَةَ وَيَذُرُونَ وَرَاءَهُمْ يَوْمًا ثَقِيلًا ۝٢٧ نَحْنُ خَلَقْنَاهُمْ وَشَدَدْنَا أَسْرَهُمْ وَإِذَا شِئْنَا بَدَلْنَا أَمَلَهُمْ بَدِيلًا ۝٢٨ إِنَّ هَذِهِ تَذَكُّرَةٌ ۖ فَمَنْ شَاءَ اخْتِذْ إِلَىٰ رَبِّهِ سَبِيلًا ۝٢٩﴾

شیکردنەوێ ئەم ئایەتانە، لە حەوت بڕگەدا:

خوا ﷻ لە ئایەتەکانی پێشەویدا - وەك پێشتریش باسمان کرد - راستییەکی گەورەو گرنگی بە پێغەمبەری خاتەم ﷺ راگەیاندا، دوایی پێنج ئەركیشی خستنه سەر شانی، لەم سێ ئایەتە موبارەكەشدا، خوا ﷻ پێنج راستیی گەورەو گرنگ لەبارە ی بێپروایانەو پادەگە یەنێ، ئامۆژگارییەکی شیان دەکات، یەكەمی ئەو راستییانەش ئەو یەكە دەفەرموی:

١- ﴿إِنَّ هَؤُلَاءِ يُحِبُّونَ الْعَاجِلَةَ﴾ بە دلنایای ئەوانە (بێپروایانی پۆژگاری پێغەمبەری خوا ﷻ و هەر کەسێکی دیکە ی وەك ئەوان بێ) (ژیانی) زوو تێپەریان خۆش دەوێ، (ژیانی) بە پەلەیان خۆش دەوێ.

(عَاجِلَةً) سیفەتی وەسفکراویکی قرتیندراو، یانی: (يُحِبُّونَ الْحَيَاةَ الْعَاجِلَةَ)، یان (يُحِبُّونَ الدَّارَ الْعَاجِلَةَ)، ژیا نی زوو تێپەریان خۆش دەوێ، یاخود مەنزڵگای زوو تێپەرو پەلەیان خۆش دەوێ، کە مەبەست ژیا نی دنیا یە، ئەمەش پوو نکر دنەو ی

ئەو هیە که بۆچی خوای کارزان بە پیغەمبەری خاتەمی فەرموو ﷺ: ﴿وَلَا تُطْعَمُ مِنْهُمْ أَرْثًا أَوْ كَفُورًا﴾، گوێرایە ئێی هیچ گوناھکاریک و هیچ سێلەو ناسپاسێکیان مەکە.

کە دەفەرموێ: ﴿إِنَّ هَؤُلَاءِ﴾ یانی: ئەوانە ی ئامادەن، لە عەقل و دلی بابای دوینراودا، کە پیغەمبەری خاتەمە ﷺ و بروادارانێکن کە لە خزمەتی دابوون کاتی خوێ، دوا ی وانی هەر کەسێک کە بەرپی پیغەمبەری خاتەمدا ﷺ بروات و، لە گەڵ کەسانیکدا رووبەر و بیتهو کە باوێش بە دنیا دەکەن و، تەنیا حیسابی ژیا ی زوو تێپەر ی دنیا دەکەن و، هیچ گرنگی و بایە خێک بە مەنزلگای کو تای ی روژی دوا ی نادەن.

یەکیک لە روونکەرەوانی قورئان دەلی: ﴿يُحِبُّونَ﴾، خوشیان دەوێ، پە یو هەستە بە شتێکی قرتینراو و هە: ﴿يُحِبُّونَ نِعِيمَ الْعَاجِلَةِ﴾، یان (مَنَافِعَ الْعَاجِلَةِ)، یان (شَهَوَاتِ الْعَاجِلَةِ)، نازو نیعمەتی ژیا ی زوو تێپەر ی دنیا، یان سوودو کە لکەکانی ژیا ی زوو تێپەر ی دنیا، یان خوشییەکانی ژیا ی زوو تێپەر ی دنیا، چونکە خوشو یستن پە یو هەست نابیتەو بە خودی ژیا ی دنیا، بە لکو پە یو هەست دەبێ بەو شتانەو ی لە ژیا ی دنیا دا دەبن، لە نازو نیعمەت و، خوشی و لەزەت و، ئەو بەرژو وەندییە ماددیانی دەهێنێ دە، لە سەر حیسابی روژی دوا ی، چونکە پیشتریش با سمان کرد کە ئەو ی خراپە، ئەو هیە: خوشو یستن ژیا ی دنیا و گرنگی و بایە خ پێدانی: یە کەم: زیاد لە پێو یست بێ، دوو هەم: لە سەر حیسابی مەنزلگای کو تای ی بێ، چونکە دوا ی خوا وە کە خستە پرووی راستی دوو هەم دەفەرموێ: ﴿وَيَذَرُونَ وَرَاءَهُمْ يَوْمًا قَلِيلًا﴾، لە پشتیانەو هەش روژیکی گران و قورس و یل دەکەن (گرانی و قورسی خوارا و تەو بۆ سەختی و دژواری، یانی: روژیکی سەخت و دژوار) لە پشت خو یانەو و یل دەکەن و پشتگوێ دەخەن (کە مەبەست پێی روژی دوا یی) بە تایبەتی قیامەت و زیندوو کرانەو و لێرسرانەو، ئنجا لە جیا ی ئەو ی خوا ﷻ بفەرموێ: ﴿يُحِبُّونَ الدُّنْيَا﴾، فەرمو یەتی: ﴿يُحِبُّونَ﴾

الْعَاجِلَةَ ﴿٢٠١﴾ که ناماژه یه بو تهوهی تهو بیروایانه نهزان و نهفامن، چونکه ههر له بهر تهوهی ژیا نی دنیاو رابواردنه کانی و خو شیهه کانی هه لیده بژین، که به په له یه و زوویه، واته: تهوهی وایکرده دنیا په رسته کان، ژیا نی دنیا هه لژی ن، تهوه یه که ئیستا له بهر ده ستیانه و به په له یه، به لام بابای عاقل شتیک با له دوا ییش بی؛ مادام چاکتر بی، هه لیده بژی ری به سه ر شتیکدا با ئیستا ش بی، به لام تهو گرنگی و بایه خه ی نه بی.

دووباره شی ده که یه نه وه: تهوه ی لی ره دا شوینی په خنه لیگرته، تهوه یه که تهو ژیا نه دنیا ییه زوو تیه ره، خو شبویستری و باوه شی پیدا بکری و گرنگی و بایه خه پی بدری، له سه ر حیسابی رژی دوا یی، ته گه رنا به نه ندازه ی خو ی گرنگی دان به ژیا نی دنیا و بایه خه پیدانی، وه ک شوینی تیدا تاقیکرانه وه، خوا ﴿٢٠٢﴾ له چهن دان ئایه تدا، ههروه ها پیغه مبه ری خاتهم ﴿٢٠٣﴾ له چهن دان فه رمایشتا، نه ک هه ر ریان پیدا وه، به لکو فه رمانیشیان پیکردوه، بو وینه:

١- خوا ی به رزی مه زن ده فه رموی: ﴿٢٠٤﴾ وَمِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ ﴿٢٠٥﴾ أُولَٰئِكَ لَهُمْ نَصِيبٌ مِّمَّا كَسَبُوا... ﴿٢٠٦﴾ البقرة، واته: (له مرو فقه کان) هه یانه ده لی: پهروه ر دگار مان! له دنیا دا چاکه مان پی به خشه و له دوا رژی شدا چاکه مان پی به خشه و له نازاری ناگر چه پاله مان بده، تهوانه لهوه ی وه ده ستیان هینا وه پشک و به شیان هه یه...

٢- له سووره تی (القصص) دا هاتوه که خه لکه که ی قاروون به قاروون ده لین: ﴿٢٠٧﴾ وَأَبْتَغِ فِيمَا آتَاكَ اللَّهُ الدَّارَ الْآخِرَةَ وَلَا تَنْسَ نَصِيبَكَ مِنَ الدُّنْيَا... ﴿٢٠٨﴾ القصص، له وه دا که خوا (له دنیا دا) پیدای (له نازو نیعمه تی دنیا)، مه نزلگای دوا رژی پی داوا بکه و، به شی خو شت له دنیا فه رامو ش مه که.

٣- ههروه ها له فه رمایشته کانی پیغه مبه ریشدا ﴿٢٠٩﴾ هاتوه که مسولمان پیویسته گرنگی به ژیا نی دنیا شی بدات، به نه ندازه ی تهوه ی ده یه نی، بو وینه: (نعم المال الصالح للمرء

الصالح) سامانی باش باشتیرنه بۆ مروؤفی چاك، بهلام ئهوهی ههلهیه له مامهله لهگهڵ ژیانی دنیا، ئهوهیه که مروؤف تهنیا دنیا بینێ و دواڕۆژ پشنگووی بخات، یاخود زیاد له پێویست و زیاد له قهبارهو نرخه خۆی، گرنگیی به ژیانی دنیا بدات، که بێگومان زیاد له ئەندازهی خۆی، لهسهر حیسابی رۆژی دوایه.

که دهفهرموێ: ﴿وَيَذُرُونَ وَرَاءَهُمْ﴾ (يَذُرُونَ) واته: (يَدْعُونَ، يَتْرُكُونَ) واز دێن، وێڵ دهکهن له پشتیانوهو ﴿يَوْمًا ثَقِيلًا﴾، رۆژیکی قورس، وشه (ثَقِيل) پێچهوانه (خَفِيف) هو (ثَقِيل) واته: قورس و گران له کێشدا، بهلام لێرهدا خوازاوهتهوه بۆ سهختی و دژواری و ناپههتیی، ئنجا ئهگهر بگوترێ: (يَوْمًا خَفِيف) رۆژیکی سووک، مه بهست ئهوه نیه که کێشی کهم بێ، چونکه کات (زمن) ناکیشری، بهلکو وشه سووک (خَفِيف) خوازاوهتهوه بۆ واتایهکی دیکه (گونجاو لهگهڵ رهوت (سیاق) هکهدا، وهك: ئاسان.

ئنجا که خوای زاناو کارزان دهفهرموێ: له پشتیانوهو (وراءهم) ههر چهنده مروؤف که دهروا بهرهو داهاتوو دهروات و داهاتوو له پێشیهوهیهتی، بهلام وشهکانی: (وَرَاء) و (أَمَام) جاری وایه جیگۆرکهیان پێ دهکری، ئایا لێرهدا بۆچی وشه پشت، دواوه (وَرَاء) بهکارهاتوه؟ له بهر ئهوهی ئهوانه ژیانی دواڕۆژیان نهوێستوه، ئێسان ئهگهر شتیکی نهوێست، نادیدهی دهگری و پشنگووی دهخات، یانی: دهیخاته پشتهوهو، شتیکیش که له پشتهوه بێ، نایبینی، بهو واتایه وهك چۆن شتیک که فری دهدریته پشتهوه، مروؤف نایبینی، ئهوانیش ئاوا ژیانی رۆژی دوایان فرامۆش کردوهو پشنگووی خستوهو وێڵ کردوه.

ئنجا خوا باسی راستی سییه دهکات و دهفهرموێ:

٣- ﴿لَخَنَّ خَلْقَنَّهُمْ﴾، ئیمه ئهوانمان هیناوهته دی، ئیمه پهیدامان کردوون، وشه (خَلَق):

أ- ههم به مانای پهیدا کردن له نهبوونهوه دی (الْإِيجَادُ مِنَ الْعَدَمِ).

ب- ههم به مانای ئەندازەگیریی کردن دی، واتە: تێمه له نه‌بوون په‌یدامان کردوون و ئەندازەگیرییان کردوون، چ ئەو کاته‌ی له منداڵانی دایکیاندا بوون، چ دوا‌یی به هه‌موو شتۆه‌کانی ئەندازەگیریی ئەندازەگیریمان کردوون.

ٲنجا راستي چوارهم خراوه ته روو:

(۴) - ﴿وَشَدَدْنَا أَسْرَهُمْ﴾، تِیمه په یوه سستی و ټوکه مېیاځمان قایم و پته و کړدوه. (الْأَسْرُ: الرِّبْطُ، وَأُطْلِقَ هُنَا عَلَى الْإِحْكَامِ وَالْإِتْقَانِ) (أَسْر) به مانای گړیدان و قایم کردن (رَبَط) ه، (مَا يُشَدُّ بِالسَّيْرِ)، (أَسْر) هه رشتیکه که به (سیر) ببه ستری و قایم بکړی، (سیر) یش بریتیه له زیلووی چهرم، که شتیان پې به ستوه و قایم بووه، له حیاتی پت و بهن، (أَسْر) یش به مانای قایم کردن (رَبَط) ه، که واته: ﴿وَشَدَدْنَا أَسْرَهُمْ﴾، یانی: (قَوَّيْنَا رِبْطَهُمْ)، په یوه ستبوونیاځمان به هیژ کړدوه و به توندی پیکمانه وه به ستوون، (شَد) بریتیه له گړیدان، (شَدُّهُ يَعْنِي: عَقْدَهُ) گړیدا، به سستی، قایمی کړد، ته مه ش راستییه کی زور گه وړه و گرنګی لابه نی کارته ندامزانی (فَسْلَجِي) تندابه!

[illegible]

و هەر لێك جياناكرێتهوه، ههروهها گهردهكان (جَزَيَات) و گهرديلهكانيش و خانهكانيش (الخلايا) كه شانهكان پيكدێنن، ئنجا تهوانيش تهندام و دوايي تهندامهكانيش كووتهندامهكان و، بهههمووشيان جهسته پيكدێنن، ههر كام لهوانه چاك پيكهوه پهيوهستكراون و، مرووف كه تهماشاي خووي دهكات، وا ههست ناكات چه ند گهرديله كه لێك بهستراون، چجاي گهردهكان و خانهكان و تهندام و كووتهندامهكان، بهلكو وا ههست دهكات ههمووي يهك پارچهيه، چونكه خوا ﷻ ئاوا پيكيهوه پهيوهست كردوه، پاشان تهندام و كووتهندامهكان، ههموويان هاوكاري يهكدي دهكهن و ئاگيان له يهكدي ههيه، بههووي سيستم (نظام) ككهوه كه خواي پهروهردگار له جهستهي مرووفدا دابناوه.

ئىنجا راستىي پىنجه م و كۆتايى لىره دا خواي پهروه ردگار له باره ي بى پروا يانه وه
باسى ده كات و ده فهرموئ:

(۵) - ﴿وَإِذَا شِئْنَا بَدَلْنَا أَمْلَهُمْ بَدِيلًا﴾، هه ركاتيک ويستيشمان هاووينه کانيان ده گۆرپن، واته: به هاووينه کانيان ده يانگۆرپن، ئەوان لادەبەين و هاووينه کانيان دئينه شوونی ئەوان.

لِيرْه دَا كِه دِه فِه رَمُوءِ: ﴿وَإِذَا شِئْنَا بَدَّلْنَا أَمْثَلَهُمْ بَدِيلًا﴾ (إِذَا: فَإِنَّهُ يُسْتَعْمَلُ فِيمَا كَانَ مَعْلُومَ الْوُقُوعِ، تَقُولُ: آتِيكَ إِذَا طَلَعَتِ الشَّمْسُ، فَهَهُنَا لَمَّا كَانَ اللَّهُ تَعَالَى عَالِمًا بِأَنَّهُ سَيَجِيءُ وَفَتْ يُبَدِّلُ اللَّهُ فِيهِ أَوْلِيكَ الْكَفَرَةَ بِأَمْثَالِهِمْ فِي الْخَلْقَةِ وَأَصْدَادِهِمْ فِي الطَّاعَةِ، قَالَ إِذَا شِئْنَا، وَ(إِنْ) يُسْتَعْمَلُ فِيمَا لَا يَكُونُ مَعْلُومَ الْوُقُوعِ عَلَى: ﴿... إِنْ يَشَأْ يُذْهِبْكُمْ...﴾ (١٣٢) ﴿الْأَنْعَامِ، وَقَوْلِهِ: ﴿... وَلَئِنْ تَوَلَّوْا يَسْتَبْدِلْ قَوْمًا غَيْرَكُمْ ثُمَّ لَا يَكُونُوا أَمْثَلَكُمْ﴾ (٣٨) ﴿مُحَمَّدِ).

ٲهمه نوڪته يه ڪي زمانه وائي و ره وائيڙهي ڳرنگه:

وشەي (إِذَا)، بۆ ئەو شتانە بەكاردىڭ كە دىئايى پروو دەدەن، وەك يەككە دەدوئىنى و دەئىيى: ھەركات خۆرھەلات دىم بۆ لات، (دەزانى كە خۆر ھەلدى

و تۆش عه زمت جه زم کردوه، ئهو کاته بچی بو لای) بۆیه لییرهش خوا ده فهرمووی: ﴿وَإِذَا شِئْنَا بَدَّلْنَا أَمْثَلَهُمْ تَبْدِيلًا﴾، چونکه خوا ﷻ زانیاری ته وای له لایه، ده زانی کاتیک دی خوا ئه وانه لاده بات، بۆیه وشه ی (إِذَا) به کارهیناوه، زانیویه تی ئهو بیروایانه لاده بات و به که سانیکی دیکه ی که هاویننه یانن له دروستکرانداو، پیچه وانه یانن له مامه له له گه ل خوا دا، (ده یانگوڤری ئه وانه دژو بیروان و سه ریچیکارن له خوا، ئه وانه ش که ده یانهینی برودارن و گوڤرایه ل و فه رمانبه رن بو خوا بو پیغه مبه ری خوا ﷻ) بۆیه وشه ی (إِذَا) به کارهیناوه، به لام (إِنْ) بو شتیک به کاردی که پروودانه که ی زانراو مسوگه ر نه بی، بو وینه: له سووره تی (الأنعام) دا خوا ده فهرمووی: ﴿...إِنْ يَشَأْ يُذْهِبْكُمْ...﴾ (۱۳۲) واته: ئه گه ر بیه ووی لاتان ده بات... ههروه ها له سووره تی (إبراهيم) دا ده فهرمووی: ﴿...إِنْ يَشَأْ يُذْهِبْكُمْ وَيَأْتِ بِخَلْقٍ جَدِيدٍ﴾ (۱۹) واته: ئه گه ر (خوا) بیه ووی ئیه لاده باو دروستکراوانیکی تازه دینی.

بیگومان خوی پهروه دگار زانیاری ته وای له لایه، به لام وای نه هیناوه که لابردنیان و جی پر کردنه وه یان به دروستکراوانیکی تازه، شتیکی مسوگه ر بی، بۆیه به: ﴿إِنْ﴾ هیناویه تی، یان که ده فهرمووی: ﴿...وَأَنْ تَتَوَلَّوْا يَسْتَبَدِّلَ قَوْمًا غَيْرَكُمْ ثُمَّ لَا يَكُونُوا أَمْثَلَكُمْ﴾ (۲۸) محمد، ئه گه ر ئیه و پشت هه لکه ن (خوا) ئیه و لاده بات و کومه لیکی دیکه دینی بو شوینی ئیه و، ئه وانیش وه ک ئیه و نابن، ئه وه ش دیاره مسوگه ر نه بووه و، ئه گه ر پرووی دواندن له هاوه لان بی خوا لییان رازی بی، خوا بریاری نه داوه که به مسوگه ری ئه وان لابات و که سانیکی دیکه بیتیته شوینیان، بۆیه به ﴿إِنْ﴾ هیناویه تی.

که ده فهرمووی: ﴿وَإِذَا شِئْنَا بَدَّلْنَا أَمْثَلَهُمْ﴾، وشه ی (أَمْثَال) کو ی (مثل) ه، (وَالْمِثْلُ: هُوَ الْمِثَالُ فِي ذَاتِ أَوْ صِفَةٍ)، (أَمْثَال) کو ی (مثل) ه، (مِثْل) یش بریتیه له وینه و هاوتای شتیک له خود دا یا خود له سیفه تیک دا، که واته: لییره دا که

دەفەر موی: ﴿بَدَلْنَا أَمْثَلَهُمْ بَدِيلًا﴾، بە گۆرینیکی سەر سوپەینەر بە هاووینەکانیان دەیانگۆرین، ئەمەش دوو واتایان هەڵدەگری:

یەكەم: (أَمْثَلَهُمْ فِي أَشْكَالِ أَجْسَادِهِمْ وَهُوَ التَّبْدِيلُ الَّذِي سَيَكُونُ فِي الْمَعَادِ)، دەیانگۆرین بە شێوەکانی جەستەکانی خۆیان، ئەوەش گۆرینیکی لە پۆژی دوایی دا دەبێ.

واتە: هەر کاتیک بمانهوی، ئێوە دەگۆرین لە پرووی جەستەو بە هاووینە جەستەکانتان، بەلام هەمان ئەو جەستە نابن، چونکە جەستەیهك بۆ ژیاڵیکی زوو تێپەری دنیا، هەفتا، هەشتا، نەو دە سالیکی دروست بکری، جیاپە لە جەستەیهك کە بۆ ژیاڵیکی بێ کۆتایی و بێ پرانەو دروست دەکری.

دووهم: واتە: ئەو کۆمەلگای پۆژگاری پیغەمبەری خوا ﷺ! ئێوە لادەبەین و کۆمەلانی دیکە دینێنە شوینی ئێوە.

هەر وهك خوا ﷻ پیشتر هەندیک لە کۆمەلگا نەفامەکان و یاخییەکانی فەوتاندوون بۆ وینە: کۆمەلگای نووح علیە السلام، هەر وهك گەلی لووط و، گەلی (عاد) کە پیغەمبەرەکیان هوود بوو و، گەلی سەموود کە پیغەمبەرەکیان صالح بوو و، گەلی مەدیەن کە پیغەمبەرەکیان شوعەیب بوو، صەلات و سەلامی خوا لەسەر هەموو پیغەمبەران بێ. ئەمانە ئەو پینچ راستییە بوون، کە خوا ﷻ لە بارە ی ئەو بیروایانەو خستنیە روو.

ئنجای لە کۆتایی دا ئامۆژگارییەکی زۆر یەكجار گەورەو گرنگیان ئاراستە دەکات و دەفەر موی:

(٦)- ﴿إِنَّ هَذِهِ تَذْكِرَةٌ﴾، بە دنیایی ئا ئەمە بیرخەرەوویە، ئەمە (هذه) ئاماژە بەم ئایەتانە، یان بەم سوورەتە موبارەکە، یان بەو راستییانە ی لەم سوورەتەدا هەن، (تَذْكِرَةٌ: مَصْدَرُ ذِكْرٍ مِثْلُ التَّزْكِيَةِ إِذَا زَكَّاهُ)، (تَذْكِرَةٌ) چاوی (ذِكْرٌ) یە، یانی: هاتەو یادی، یاخود باسی کرد، وهك (تزكية) پاك و چاککردن، (تَذْكِرَةٌ) ش یانی: بیرخستنەو، بە مانای پەندو ئامۆژگاریش هاتو.

(٧)- ﴿فَمَنْ شَاءَ اتَّخَذَ إِلَىٰ رَبِّهِ سَبِيلًا﴾، ئنجا هەر که سیك ویستی به رهو پهروهردگاری
 پئی راستی گرته بهر، (إِتَّخَذُ السَّبِيلَ أَيْ سَلُوكُ السَّبِيلِ)، واته: گرته بهری پئی که، (إِتَّخَذَ:
 إِفْتِعَالُ الْأَخَذِ)، (أَخَذَ) یانی گرتی، (إِتَّخَذَ) یش (إِفْتِعَال) ه، له (أَخَذَ) واته: به توندیی گرتی،
 یان: به ئاره زوووه گرتی، یاخود: به هه لېژاردنهوه گرتی، واته: هەر که سیك بیهووی بو
 لای پهروهردگاری پئی دهگریته بهر، به لام به رابردوو هیئاویهتی، واته: هەر که سیك
 ویستی له رابردوودا، پئی گرته بهر به رهو لای پهروهردگاری و، ئیوهش هه روا بکه و
 بتانهووی پئی بگرته بهر به رهو لای پهروهردگارتان.

مه سه له ی سییه م و کو تایی:

مرۆفه کان نایانه وۆ کارێک بکه ن مه گهر خوا بیه وۆ، خواش زانای کارزانه و
ههر که سیک بیه وۆ ده یخاته نیو به زه یی خۆیه وه، سته مکارانیش سزاو نازاریکی
به ئیش و ژانی بو ئاماده کردوون:

وهك خوا ده فهرموو: ﴿وَمَا تَشَاءُونَ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا
﴿٣٠﴾ يُدْخِلُ مَنْ يَشَاءُ فِي رَحْمَتِهِ وَالظَّالِمِينَ أَعَدَّ لَهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا ﴿٣١﴾﴾

خوا له ئایه تی رابردوودا فهرموو: ﴿فَمَنْ شَاءَ اتَّخَذْ إِلَىٰ رَبِّهِ سَبِيلًا﴾
که سیک ویستی به ره و پهروه ردگاری پری گرت به، واته: پری راستی گرت به
به، پری راستی به ره و لای خوا چوون واته: شوینکه وتنی پیغه مبه ری خوا ﷺ و
لێتیگه یشتنی قورئان و ده ست پیوه گرتنی کو تا فهرمایشتی خوا ﷺ و، سه ره نجام
به ندایه تی کردنیکی ساغ و راست و بئ خلته، بو خوا، ئنجا خوا ده فهرموو:
مرۆفه کان نایانه وۆ کارێک بکه ن، مه گهر خوا بیه وۆ، خواش زانای کارزانه و ههر
که سیک بیه وۆ ده یخاته نیو به زه یی خۆیه وه، سته مکارانیش خوا سزاو نازاریکی
به ئیش و ژانی بو ئاماده کردوون، ئنجا بو ئه وه ی ئه وه هم و خه یاله نه چیت به
میشکی هیچ که سیکه وه: پئی وابی خوا بیه وۆ و نه یه وۆ، ده توانی پری به ره و
لای خوا بگریته به، یان خوا بیه وۆ و نه یه وۆ ده توانی پشتی تییکات، به لکو
ههرچی بیکه ن به ویستی خوایه.

شیکردنه وه ی ئه م دوو ئایه ته، له چوار برگه دا:

١- ﴿وَمَا تَشَاءُونَ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ﴾، ناشتانه وۆ مه گهر خوا بیه وۆ، چ ویستنه که تان
به ره و به ندایه تییکردن بو خوا و پری گرتنه به ره و خوا بئ، چ بریتی بئ له به رده وام
بوون له سه ر بیپروایی و پشت له خوا کردن، له ههر دوو حالاندا ههر به ویستی خوایه،
ئه گهر ئیمان بئین به ویستی خوا ئیمان دئین و، بیپرواش بن به ویستی خوا بیپروا

دەبن، فەرمانبەریی بۆ خوا بکەن بە ویستی خوایهو، سەرپێچیش لە خوا بکەن، هەر بە ویستی خوایه، دواوی زیاتر ئەوه پوون دەکەینهوه.

(٢) - ﴿إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا﴾، بە دنیایی خوا زانای کارزانە.

ئەمەش رێخۆشکەرە بۆ ئەوهی لە ئایەتی دواوی دا دی:

(٣) - ﴿يَدْخُلُ مِنْ يَشَاءُ فِي رَحْمَتِهِ﴾، (خوا) هەر کەسێک بیهوێ دەیخاتە نێو بەزەیی خۆیهوه، لێره دا زانایان دەلێن: (مَفْعُولٌ يَشَاءُ مَحْذُوفٌ: مَنْ يَشَاءُ دُخُولُهُ فِي رَحْمَتِهِ)، بەرکاری (یشاء) بیهوێ، قرتێزاوه، یانی: هەر کەسێک خوا بیهوێ بیخاتە نێو بەزەیی خۆی، دەیخاتە نێو بەزەیی خۆیهوه.

(٤) - ﴿وَالظَّالِمِينَ أَعَدَّ لَهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا﴾، ستهمکارانیش (خوا) ئازاریکی بە ئیش و ژانی بۆ ئاماده کردوون.

(الظَّالِمِينَ)، یانی: (الَّذِينَ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ بِاسْتِعْمَالِ مَشِيئَتِهِمْ فِي الْإِتِّجَاهِ الْخَطَأِ)، ئەوانەى ستهمیان لە خۆیان کردووه بەهۆی بەکارهێنانی ویستهکەیانەوه، بە رێهەکی هەڵەداو بۆ ئامانجی هەڵە.

دەلێم: بەداخهوه کاتێک مرووف تهماشای تهفسیرهکان دهکات دهبنی زانایان پهحمهتی خویان لێی، زۆر جار کهوتوونه ژێر کاریگهیری قوتابخانه فیکریهکان و پیرهو تهوژمه فیکری و سیاسیهکان و، ئایهته موبارهکهکانی قورئانیان وهرسووپاندوون و مل پێ کهچ کردوون، بۆ ئەو چه مک و واتایانهی قوتابخانهیهکی فیکری و تهوژمیکی عهقیدهیی یان سیاسی دیاریکراو تهبهننی کردوون، لێره دا لهسەر ئەو ئایهته موبارهکهو لهسەر وێنه ئه ئایهتانه، کێشه و مشت و مرو بێنه و بهردهیهکی زۆر له نیوان: موعتهزیلهو جهبریهو قهدهریه و، ماتوریدییهو ئەشاعیره دا بووهو، هەر کامیکیان ویستویهتی ئایهتهکان له گهڵ بیروکهکانی خۆیدا بگونجینی، له جیاتی ئەوهی تهماشای ئایهتهکان بکەن و،

له کاتیکدا عقل و دلی خویمان خالیی کردۆتەوه، له هه‌موو ئەو چه‌مک و واتایانه‌ی قوتابخانه‌یه‌کی دیارییکراو مه‌زه‌یه‌کی دیارییکراو، ته‌وژمیکی فیکریی و سیاسی دیارییکراو، ته‌به‌نننیه‌ی کردوون، ته‌ماشای ئایه‌ته‌کان بکه‌ن چی ده‌گه‌یه‌نن، قبوولی بکه‌ن، ده‌بی خۆت به‌ ده‌م ئایه‌ته‌کانه‌وه‌ بده‌ی و بۆ کوێیان بردی، بۆ ئەوێ بچی، نه‌ک ئایه‌ته‌کان مل پێ بسوورپێتی به‌ره‌و ئەو چه‌مک و واتایانه‌ی پیشتر له‌ عقل و دلی خۆتدا داتناون و ته‌به‌ننیه‌ی کردوون، ئایه‌ته‌کان به‌و شێوه‌یه‌ ته‌ئویل بکه‌ی و مل پێ بسوورپێتی به‌ره‌و ئەو لایه‌ی ده‌ته‌وێ!!

له‌ راستیدا ئەوه‌ پێچه‌وانه‌ی به‌ندایه‌تییه‌ بۆ خوا، پێچه‌وانه‌ی راست و دروست تیگه‌یه‌شته‌ له‌ فه‌رمایشتی خوا، پێچه‌وانه‌ی ئەده‌ب و ڕیزی ته‌واو گرته‌یه‌ له‌ فه‌رمایشتی خوا، لێره‌دا خوا ده‌فه‌رموێ: ﴿وَمَا تَشَاءُونَ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ﴾، واته‌: ناشتانه‌وێ مه‌گه‌ر خوا بیه‌وێ، واته‌: ﴿لَمْ تَكُونُوا لِتَشَاءُوا فَعَلْ شَيْءٌ لَوْ لَمْ يَشَأِ اللَّهُ﴾، اعطاءکم المشیئة، واته‌: ئێوه‌ نه‌تانده‌توانی بتانه‌وێ هیه‌چ کرده‌وه‌یه‌ک ئه‌نجام بده‌ن، ئه‌گه‌ر خوا ﷻ نه‌یویستبایه‌، ئەو ویستنه‌تان (ئهو توانای ویستنه‌تان) پێ بدات. ﴿إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا﴾، به‌ دنیایی خوا زانای کارزانه‌، واته‌: کاره‌کانی خوا به‌وپه‌ری ورده‌کاریی ئه‌نجام ده‌درێن، له‌سه‌ر بناغه‌ی زانیارییه‌کی ئەو په‌ری ڕوون و بی چه‌ند و چوون بنیاتنراون، که‌ هه‌ر شایسته‌ی خواجه‌، کاره‌کانی خوا ئەوپه‌ری حیکمه‌ت و لێزانیی و کارامه‌ییان تێدایه‌، ئنجا یه‌کیک له‌و شتانه‌ی زانیاریی بێ سنوورو حیکمه‌ت و کارزانیی بێ سنووری خوا ده‌یخوازن، ئەوه‌یه‌ هه‌ر که‌سیکی بیه‌وێ ده‌یخاته‌ ئێو به‌زه‌یی خۆیه‌وه‌، سته‌مکارانیش ئازاریکی به‌ ئیش و ژانی بۆ داناون، ئنجا ئایا خوا ده‌یه‌وێ کێ بخاته‌ ئێو به‌زه‌یی خۆیه‌وه‌؟ خوا ڕوونی کردۆتەوه‌ له‌ شوێنی دیکه‌: ﴿...إِنْ رَحِمَتِ اللَّهُ قَرِيبٌ مِّنَ الْمُحْسِنِينَ﴾ ﴿٥٦﴾، الاعراف، واته‌: به‌ دنیایی به‌زه‌یی خوا له‌ چاکه‌کارانه‌وه‌ نزیکه‌، که‌واته‌: ئەوانه‌ی چاکه‌کار بن، چاک به‌ندایه‌تییه‌ بۆ خوا بکه‌ن، چاک په‌په‌وییه‌ له‌ به‌رنامه‌ی خوا بکه‌ن، ئەوانه‌ شایسته‌ی ئەوه‌ ده‌بن خوا له‌ دنیاو

له پوره کومه/په پوره کال نه گټه ده

خپل مخکې دې موندل شوي دي

علي بابا AliBapir

علي بابا پاپير AliBapir

علي بابا پاپير AliBapir

archive.org/details/@alibapir

علي بابا پاپير AliBapir

کورتە باسیک: پەيوەندی نیوان ویستی خواو ویستی مروّف

لێره دا به باشی ده زانم قسه يه ك له (محمد حسين الطباطبائي) خاوه نى ته فسىرى (الميزان)^(١) بىنم، ده لى:

(الْإِسْتِثْنَاءُ مِنَ النَّفْيِ يُقِيدُ أَنَّ مَشِيئَةَ الْعَبْدِ مُتَوَقَّفَةٌ فِي وُجُودِهَا عَلَى مَشِيئَتِهِ تَعَالَى، فَلِمَشِيئَةِ اللَّهِ تَعَالَى تَأْثِيرٌ فِي فِعْلِ الْعَبْدِ مِنْ طَرِيقِ تَعَلُّقِهَا بِمَشِيئَةِ الْعَبْدِ، وَلَيْسَتْ مُتَعَلِّقَةً بِفِعْلِ الْعَبْدِ مُسْتَقْلَالًا وَبَلَا وَاسِطَةً، حَتَّى تَسْتَلْزِمَ بُطْلَانَ تَأْثِيرِ إِرَادَةِ الْعَبْدِ وَكَوْنِ الْفِعْلِ جَرِيًّا، وَلَا أَنَّ الْعَبْدَ مُسْتَقِلٌّ فِي إِرَادَتِهِ، يَفْعَلُ مَا يَشَاؤُهُ شَاءَ اللَّهُ أَوْ لَمْ يَشَأْ، فَالْفِعْلُ اخْتِيَارِيٌّ لَأَسْتِنَادِهِ إِلَى اخْتِيَارِ الْعَبْدِ، وَأَمَّا اخْتِيَارِ الْعَبْدِ، فَلَيْسَ مُسْتَنَدًا إِلَى اخْتِيَارِ آخَرِ).

ئەمە بە بۆچوونی من تیگەشتنێکی زۆر قوول و وردە، لە مەسەلەى ویستی خواو، پەيوەندیى لە گەڵ ویستی مروّفدا، چونکە خوا ﷻ و یرای خۆى بۆ مروّفه کانیشت و شەى: ویست (مشیئە) ی بە کارهێناوه: ﴿وَمَا تَشَاءُونَ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ﴾، کهواته مروّفه کانیشت ویستنیان ههیه و خواستن (إرادة) شیان ههیه، چونکه خوای پەروەردگار (إرادة) شى بۆ مروّفه کان بە کار هێناوه، وەك چۆن بۆخۆشى بە کارى هێناوه، کهواته: هەم خوا ویستن و خواستنى ههیه، هەم خواستن و ویستنیشى بە مروّفه کان داوه.

(الطباطبائي) ده لى:

هه لاواردنه كه له لا بردن ئەوه ده گهیه نى، كه ویستی به نده له بوونیدا له سەر ویستی خوای بهرز، وه ستاوه، واته: خوا ویستوو یه تی مروّف ئەو ویستن و توانایه ی هه بى، كه شتى بوى، بۆیه ویستنى خوای بهرز کاریگه ریی

(١) ج ٢٠، ص (١٤٢، ١٤٣).

له کردهوه کانی بهنده دا ههیه له پئی په یوه ست بوونی به ویستی بهنده وه، به لام ویستی خوا ﷺ په یوه ست نیه به کردهوه کانی بهنده وه، به شیوه یه کی سهر به خو و به بی هوکار، چونکه نه گهر ویستی خوا راسته وخو په یوه ست بووایه به کردهوه کانی مروقه وه، نه و کاته خوازیاری نه وه بوو، کاریگه ریی ویستی بهنده هه لېوه شیتته وه و کردهوه کانی ده بوون به ناچاری، (نه وه له لایه که وه) دیسان بهندهش له ویستنه کهیدا سهر به خو نیه که هه رچی بیهوئی بیکات، خوا بیهوئی یان نه یه وئی، به لکو کردهوه ی مروقه نازادانه یه، له بهر نه وه ی پالده داته لای ویستیکی نازادانه که به مروقه دراوه، به لام جاریکی دیکه هه لېوژاردنی مروقه، پالنداریته لای ویستیکی دیکه (که ویستی ره های خوی په روه ردگار).

تیستا بائو بیروکه یه پرووتر بکهینه وه:

خوا ﷺ له نه زه لدا وهك چون فریشته کانی خولقاندوون، که ویسته که یان راسته وخو په یوه ست به ویستی خوی په روه ردگار وه، به و واتایه ی هه رچی ده یکه، خوی په روه ردگار راسته وخو پیان ده کات و، ناتوانن شتیک بکه ن په زامه ندیی خوی له سهر نه بی: ﴿... لَا يَعْصُونَ اللَّهَ مَا أَمَرَهُمْ وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ﴾ (التحریم، ویستوویه تی مروقیش بخولقینی، هه لېه ته جندی پیشی خولقاندوون: ﴿وَالْجَانَّ خَلَقْنَاهُ مِنْ قَبْلُ مِنْ نَارِ السَّمُورِ﴾ (الحجر، به لام ویستوویه تی مروقیش بخولقینی، که هه ر کام له جندو مروقه خاوه نی ویستیکی نازادن، خوا ﷺ ویستیکی نازادی به مروقه داوه، هه روه ها به جندیش، که به و ویسته ده توانن کرده وان نه نجام بدن، چ هی چاک، چ هی خراپ، که واته: که خوا ده فهرموئی: ناتانه وئی مه گهر خوا بیهوئی، واته: خوا ویستوویه تی تو بتوانی به وئی و، ویستنه که ی خوا ﷺ نه وه یه که ویستوویه تی مروقه ده سترکراوه و نازاد بی و، بتوانی. کردهوه کانی خوئی بو خوئی هه لېوژیری و بینیتته دی، خوا نه و ویسته ی به مروقه داوه، نجا لئی گه راوه، نه و ویسته له چاکه دا به کار دینی، تا کو پاداشتی هه بی، یان له خراپه دا به کاری دینی، تا کو سزای هه بی، نهك به و

شیوہی: هەر کاتیک مروّف کردەووەیەکی ئەنجام دا، خواش بیهوۆ ئەوجار ئەنجامی بدا، نا، چونکە خوا توانای داوە بە مروّف، توانا جەستەییەکانی پێداون و توانا مەعنەوییەکانیشی پێداون، یانی: کاتیک ئێمە شتیک دەبینین، یان شتیک دەبیستین ئەو بینینە ئێمەو، ئەو بیستنە ئێمە، یان ئەو قسە کردنە ئێمە، پەکی لەسەر ئەو نەکەوتەو خوا بیهوۆ، ئەوجار ئەنجامی بدەین، وەک ئەشعەرێیەکان هەموویان یان بەشیکیان گوتووینە چونکە خوا پەرەردگار هەر لە سەرەتاوە ئەو توانایانە بە مروّف داون و، مروّفی ئازاد کردووە دەستی کردۆتەو، لە چاکەدا ئەو توانا جەستەیی و مەعنەوییانە خۆی بەکارداوە، یاخود لە خراپەدا، کەواتە: کە خوا دەفەرموێ: ناتانەوۆ تاکو خوا نەیهوۆ، واتە: خوا ویستووێتی ئێو بتوانن بتانەوۆ، بۆیە دەتوانن بتانەوۆ. ئەمە چۆنیەتی پەيوەستبوونەووی ویستی مروّفە، بە ویستی پەهاو بۆ سنووری خوا پەرەردگارەو.

لە کۆتایی ئەم بابەتەشدا دەئێم:

سوپاس و ستایش بۆ خوا، یەکیەک لەو دەرەنجامانە من لە زیندانی ئەمریکاییەکاندا پێیان گەیشتم، لە ئەنجامی تێوەپامانی قورئاندا، کە ماوێیەکی باشم لە خزمەت قورئاندا بردە سەر، وەک لە شوێنی دیکەدا باسم کردووە، زیاتر لە سەدو چل (۱۴۰) جار هەموو قورئانم خوێندەووە لە نوێژەکانداو لە جگە لەو نوێژەکانیش دا، یەکیەک لەو دەرەنجامانە پێی گەیشتم، بریتییە لە چارەسەری کێشە جەبرو قەدەر، کە ئەو چارەسەرەشم لە کتیی دووھمی مەوسووعە: (الإسلام كما يتجلى في كتاب الله) دا باس کردووە، کە باسی ئیمانە، هەرودەها لە روونکردنەووی عەقیدە (طحاوي)یشدا باسم کردووە لە: (مەوسووعە ئیمان و ئیلحاد)یشدا، باسم کردووە، لە مەوسووعە: (بیرکردنەووی ئیسلامی لە نێوان وەحیی و واقع دا)ش دا، باسم کردووە، ئەویش پوختەو گوشراوەکە ئاوايە:

موعتەزێلە و قەدەرێیە گوتووینە: مروّف بەدیهێنەری کردەووەکانی خۆیەتی،

(الإنسان خالق أفعاله).

جەبریەش گوتووێانە: خوا بەدیھێنەری کردەوێکانی مەرۆڤە.

ئەشاعیرەش گوتووێانە: خوا بەدیھێنەری کردەوێکانی مەرۆڤە، بەلام مەرۆڤیش کردەوێکانی وەدەست دێت و کەسب دەکات.

ئنجە گەشتووومە ئەو راستییە، کە هیچ کام لەوانە نەیانپێکاوه! هەلبەتە ئەو دەعوایەکی گەورەشە، بەلام پێم وایە توانیومە بیسەلمێنم:

یەكەم: موعتەزێلە نەیانپێکاوه، لەبەر ئەوەی مەرۆڤ توانای پەیداکردن و بەدیھێنانی نە، خوا دەفەرموێ: ﴿...اللَّهُ خَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ...﴾ (١٦) الرعد، واتە: هەر خوا بەدیھێنەرە، یانی: هەر شتێک بەدیھێنراو بێ، خوا بەدیھێناوه.

هەروەها خوای بەدیھێنەر لە قورئاندا دەفەرموێ: ﴿...لَا يَخْلُقُونَ شَيْئًا وَهُمْ يُخْلَقُونَ...﴾ (٣) الفرقان، ئەوان هیچ شتێک بەدی ناهێنن و خوشیان بەدی دەهێنن، کەواتە: ئەو شتێکە لێی بووینەو، کە مەرۆڤ ناتوانی شت وەدی بهێنێ و پەیدا بکات لە نەبوونەو، ئەو تەنیا هی خوای بەدیھێنەرە.

دووهم: بەلام ئایا جەبریەکان راست دەکەن، هەروەها ئەشعەریەکانیش کە دەڵێن: خوا وەدیھێنەری کردەوێکانی مەرۆڤە، ئنجە جەبریە دەڵێن: مەرۆڤ هیچ کارەیه، بەلام ئەشاعیرە و ماتوڕیدیە دەڵێن: مەرۆڤ کردەوێکانی خۆی وەدەست دێت؟

دەڵێن: جەبریەش راست ناکەن، هەروەها ئەشعەری و ماتوڕیدیەکانیش چونکە ئەگەر خوا کردەوێکانی مەرۆڤ وەدیھێنێ راستەوخۆ، هیچ بۆ مەرۆڤ نامێنێتەو، ئەو کاتەش وەدەستەیان (کسب) هیچ مانایەکی نە، ئەگەر خوا بۆی دروست بکات، تازە دروستی کردووە پراوەتەو!

سێهەم: بۆیە من گەشتووومە ئەو قەناعەتە کە راستییە، ئاوا:

کردەوێکانی مەرۆڤ وەدیھێنراو نین، تاكو پێویستییان بە بەدیھێنەر بێ، ئنجە خوای مۆتەعال بێ، وە کە جەبریە دەڵێن، چ مەرۆڤ بێ، وە کە موعتەزێلە دەڵێن،

به لکو کرده وه کانی مروڤ شتی (جَعَلَ) یین و (کَسَب) یین، خوای پهروه ردگار ئه و وشانه ی بۆ کرده وه کانی مروڤ به کاره ییناون: (فعل)، (عمل)، (کسب)، (اقترب) (اجترح) که هیچیان ئه وه ناگه یه نن مروڤ شتی که له نه بوون پهیدا بکات و وه دی به یینی تاکو بگوتری: مروڤ به دیه یینه ری کرده وه کانی خو یه تی، ههروه ها کرده وه کانی مروڤ شتی که یین وه دیه یینا بن له نه بوونه وه، تاکو هه وجیی به دیه یینه ر بن، بۆ وینه: که سی که نو یژ ده کات، ئایا نو یژ کردن بریتیه له وه ی شتی که له نه بوونه وه وه دیه یاتیی؟ نه خیر، هه ر ئه وه ئه ندامانه ی خوا به تیمه ی داو، ئه ندامه په نهان و رواله ته کان، له نو یژ کرده نه که مان دا هه ر ئه وان به کار دینین: به عه قل و دل ئایه ته کان تیده گه یین، به زمان ده یان خو یین، به ئه ندامه کانیشمان هه ندیک جوول هه وه ل هه ل هه ل و کهوت ده که یین، که واته: هیچ شتی که پهیدا نه بوو، پهیدا نه کراوه، به لکو هه موویان (جعل) ن، واته: مروڤ هه ر ئه ندامه کانی خو ی ده جوولینی و هه ندیک چالاکیی ئه نجام ده دات و هه ندیک کار ده کات، بۆ وینه: که قسه یه که ده کات، قسه کردنه که بریتیه له جوولاندنی زمان و زارو قورقور اگه و سندووقی ده نگ و، دواتر ده رچواندنی پیته کان و وشه کان، شتی که پهیدا نابیی که نه بووی، به لکو به س گو یینی شتی که له حالیکه وه بۆ حالیک، ههروه ها که سی که که قه تل ده کات شتی که نه بوو، پهیدا نه بووه، بهو توانایه ی که خوا به مروڤی داوه، بهو ئه ندامانه ی پییداو، بهو ئامرازانه ی بۆی ره خساو، ده چی کرده وه یه که ئه نجام ده دات که بریتیه له له به یین بردنی که سی که، ههروه ها چ چاکه و چ خراپه، چ شتی په نهان و مه عنه ویی، وه که ئیمان و کوفر و، چ شتی جه سته یی، وه که جوولانی ئه ندامه کان، ئه وان هه یچیان پیناسه ی (خَلَق) واته: پهیدا کران له نه بوونه وه یان به سه ردا ناچه سپی، تاکو ناچار بین بلیین: یان خوا به دیه یینه ری کرده وه کانه و، ئه و کاته ش مروڤ هیچی بۆ نامینیتته وه، یان مروڤ به دیه یینه ری کرده وه کانیه تی، ئه و کاته ش له گه ل هه موو ئه و ئایه تانه دا تیکده گیرئ که خوا ده فهرموئ: خوا به دیه یینه ری هه موو شتی که، به لی هه ر شتی که به دیه یینا و

(مخلوق) بی، خوا به دیهینه ر (خالق) یه تی، به لام شتیک به ده ست هی تراو (مکسوب) بی، نه نجام دراو (مفعول) بی، کراو (معمول) بی، مروف بکهر و نه نجامده رو ره خسینه ره که یه تی، به و شیوه یه ش تیمه له و ئیشکاله ی کیشهو مش و مریکی له میژینه ی میژووی له سهر بووه، له نیوانی قوتاخانه جوراو جوره فیکریه کانی مسولماناندا، دهر بازمان ده بی، لیره شدا کوتایی بهم دهر سه مان دینین و، کوتایی به ته فسیر کردنی کوو سوورپه تی (الانسان) دینین.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

تہ فیسیری سوورہ تی

المشلاک

دەستپێک

بەڕێزان!

ئەمڕۆ کە (٢) ی (ذی الحجة) ی سالی (١٤٤٢) ی کۆچی، بەرانبەر (٢٣) ی حوزەیرانی سالی (٢٠٢٠) ی زایینی لە شاری هەولێر، خوا پشتیوان بـی دەست دەکەین، بە تەفسیرکردنی سوورەتی (المُرْسَلَات)، سەرەتا وەک عادەتی خۆمان، پێناسە و نێوەڕۆکی ئەم سوورەتە موبارەکە لە هەوت بڕگەدا دەخەینەڕوو:

پێناسەی سوورەتی (المُرْسَلَات) و بابەتەکانی

یەكەم: ناوی ئەم سوورەتە:

ئەم سوورەتە لە پۆژگاری هاوێلانەو (خوا لێیان پازی بـی) بە سوورەتی: ﴿وَالْمُرْسَلَاتِ عُرْفًا﴾ ناسراوە، وەک لەم دوو دەقەوێ دياره:

(أ) - {عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: بَيْنَمَا نَحْنُ مَعَ النَّبِيِّ ﷺ فِي غَارٍ مِنْى، إِذْ نَزَلَ عَلَيْهِ: ﴿وَالْمُرْسَلَاتِ عُرْفًا﴾ وَإِنَّهُ لَيَتْلُوهَا، وَإِنِّي لَأَتْلُفُهَا مِنْ فِيهِ، وَإِنَّ فَاهُ لَرَطَبٌ بِهَا، إِذْ وَثَبْتُ عَلَيْنَا حَيَّةٌ، فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: افْتُلُوها فَاَبْتَدَرْنَاهَا فَذَهَبَتْ، فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: وَقَيْتُ شَرَّكُمْ كَمَا وَقَيْتُمْ شَرَّهَا}، (أخرجه البخاري: ٤٩٣٤، ومسلم: ٢٢٣٤، والنسائي في التفسير: ٦٦٢).

واته: عەبدوللای کوری مەسعوود رەزەدە لێ: لە کاتی کدا ئێمە لە خزمەت پێغمبەردا ﷺ بووین، لە ئەشکەوتی کدا لە مینا - کە شوێنیکە لە نیزیك مەكکەو - سوورەتی ﴿وَالْمُرْسَلَاتِ عُرْفًا﴾ ی بەسەردا دا بەزی، پێغمبەری خوا ﷺ دەخویندەو، من لە زاری موبارەکی وەرم دەگرت، زاری پێی تەپرو پاراو بوو،

(واتە: لە گەرمە ی خویندنی دابوو)، کە ماریک لیمان دەریه‌ری، پیڤه‌مبه‌ر ﷺ
 فه‌رمووی: بیکوژن، تێمه‌ش په‌لامارماندا، به‌لام ماره‌که‌ رووی، پیڤه‌مبه‌ریش ﷺ
 فه‌رمووی: ئەویش له‌ زیانی تێوه‌ پارێزراو بوو، وه‌ك چۆن تێوه‌ له‌ زیانی وی
 پارێزراو بوون.

(ب-) {عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، أَنَّهُ قَالَ: إِنَّ أُمَّ الْفَضْلِ سَمِعَتْهُ وَهُوَ يَقْرَأُ: ﴿وَالْمُرْسَلَاتِ
 عُرْفًا﴾ فَقَالَتْ: يَا بَنِي! وَاللَّهِ لَقَدْ ذَكَّرْتَنِي بِقِرَاءَتِكَ هَذِهِ السُّورَةَ، إِنَّهَا لِآخِرُ مَا سَمِعْتُ مِنْ
 رَسُولِ اللَّهِ ﷺ يَقْرَأُ بِهَا فِي الْمَغْرِبِ} (أخرجه البخاري: ٤٤٢٩ وغيره).

واتە: عەبدوللای کوری عەباس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ دەلی: ئومموفه‌زڵ (واتە: دایکی
 عەبدوللای کوری عەباس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ)، گوئی لیوو له‌ کاتیکدا سوورەتی: ﴿وَالْمُرْسَلَاتِ
 عُرْفًا﴾ ی ده‌خویند، {عەبدوللای کوری ده‌خویندو دایکیشی ئوممو فه‌زڵ
 گوئی لیوو! گوئی: رۆله‌ گیان! به‌ خویندنه‌وه‌ی ئەم سوورەته‌ت، ئەوه‌ت به‌
 بیره‌ینامه‌وه‌، کە ئەوه‌ دوا سوورەت بوو له‌ پیڤه‌مبه‌ری خوام ﷺ بیست له‌
 نوێژی شیواندا ده‌خویند.

که‌واتە: ﴿وَالْمُرْسَلَاتِ عُرْفًا﴾ ناویکی له‌ میژینه‌یه‌ بۆ ئەو سوورەته‌و، تاکه‌
 ناویکه‌و له‌ سه‌رده‌می هاوه‌لانه‌وه‌، به‌م ناوه‌ ناسراوه‌.

دووه‌م: شوینی دابه‌زینی:

ئەم سوورەته‌ موباره‌که‌ مه‌که‌یه‌ به‌ یه‌که‌ده‌نگی زانایان، وه‌ك له‌م ده‌قه‌دا دیاره‌:
 {عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: نَزَلَتْ سُورَةُ الْمُرْسَلَاتِ مِثْلَهُ} (ذكره السيوطي
 في الدر المنثور: ج ٨، ص ٣٨٠، ونسبه لأبن الضريس والنحاس وابن مردويه والبيهقي).
 واتە: عەبدوللای کوری عەباس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ گوئوویه‌تی: سوورەتی (المُرْسَلَاتِ) له‌
 مه‌که‌ دابه‌زیوه‌.

سۈبھەم: ژمارەى ئایەتەکانى:

بە يەكدەنگىي ژمىرەرانى ئایەتەکانى قورئان، ژمارەى ئایەتەکانى سوورەتى (المُرْسَلَات) پەنجا (۵۰)یە، نە کەس کەمترى گوتووە، نە زیاتر.

چوارەم: ریزبەندیى لە موصحف و لە دابەزیندا:

لە موصحفدا ژمارەکەى هەفتاو هەوت (۷۷)ە، (جزء عم)ە، بە تەنیا سى و هەوت (۳۷) سوورەتى کۆتایى قورئان دەگریتە خۆى، ئەم بیست و نۆ (۲۹) جوزئە بە هەموویان هەفتاو هەوت (۷۷) سوورەت دەگرەنە خۆیان: (۷۷) + (۳۷) دەکاتە سەدو چوارده (۱۱۴).

لە دابەزینیشدا بە پێى پرای (جابر بن زید) ژمارە سى و سى (۳۳)یە، هەلبەتە دەپى وریا بین، هەمیشە لە ریزبەندیى دابەزیندا، کە بە زۆرى جابیری کورى زەید پشتى پى بەستراوە، ئەویش بە بۆچوون و کۆششى خۆى، ریزبەندیى دابەزینی سوورەتەکانى داناوە، مەرج نیە هەمیشە لە سەدا سەد پینکاییتى.

پینجەم: نیوەرۆکى ئەم سوورەتە:

تەوهرى سەرەکیى ئەم سوورەتە باسى پۆژى دواییە، بە هەردوو قۆناغى ئاخیر زەمان و قیامەتەو، بە تاییەت قیامەت و پۆژى زیندووکرانەو و هەلسێرانەو، سزاو پاداشتدانەو و مروڤهەکان و جندەکان، هەر بەو بۆنەیهشەو کۆمەلێک بابەتى دیکەش باسکراون، وەك بەلگە لەسەر هەبوون و بگرە پێویست بوونی قیامەت:

۱- وەك فەوتاندنى گەلە پێشووە لارو لادەرەکان.

۲- لە تنۆکە ئاوێکى قیزهون دروستکرانى مروڤ.

۳- زەوی گیران بە شویتی تیدا ھەوێزانەوێ زیندوووان و مردوووان.

۴- دروستکرانی چیا بەرزەکان و ئاوی سازگار.

دواتریش باسیکی کورتی چەند دیمەتیکێ دۆزەخ و قیامەتی بێپروایان، پاشان سەرەنجامی خیری پارێزکاران و، لە کوێتاییدا ھەرەشەکردن لە تاوانباران، ئەو باس و خواسانە کراون.

شەشەم: تاییەتمەندییەکانی ئەم سوورەتە:

ئیمە سێ تاییەتمەندیی ئەم سوورەتەمان کەوتووێ بەرچا، کە جیای دەکەنەوێ لە سوورەتەکانی دیکە:

۱- دووبارەبوونەوێ پستە: ﴿وَيْلٌ يَوْمَذِلِّ الْمُكَذِّبِينَ﴾ دە (۱۰) جار، بەلام ھەر جارە دوای باسکرانی راستییەك، یان چەند راستییەكی مەزن، کە بە پۆلەت دووبارە بوونەوێ، ئەگەرنا ھەر جارێك ئەو پستە موبارەكە ھاتو، پێ بە پێستی ئەو شوێنەوێ کە تێیدا ھاتو، دەبووایە ئەو پستەوێ بێ، ھەرۆك سێ و یەك (۳۱) جار دووبارەبوونەوێ: ﴿فَيَأْتِيْءُ الْاٰتِ رَبُّكُمْ نَكْتَابًا﴾ (۳۲) الرحمن، لە سوورەتی (الرحمن) دا، لە سوورەتی (القمر) دا، چوار جار جار ھاتنی: ﴿وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْآنَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِنْ مُّذَكِّرٍ﴾ (۱۷) ھەرۆھە پستەوێ کێ دیکەش ھەر لە سوورەتی (القمر) دا، چوار جار دووبارەبوونەوێ، کە بریتیە لە: ﴿فَكَيْفَ كَانَ عَذَابِيْ وَنُذْرٍ﴾ (۲۱) کە بێگومان ئەو دووبارە بوونەوانە، ھەموویان خۆی کاربەجێ و شارەزا، بێ حیکمەت ھێچ شتێکی لە قورئاندا دووبارە نەکردۆتەوێ.

۲- زۆر بە خیرایی و بە توندیی، بە دوای یەکدا ھاتنی بابەت و مەسەلە زۆر و جۆراو جۆرەکان، وەك چۆن کەسێك بە چەكوشێك دادەگژێتە^(۱) شتێك بە بێ پشوودان، لێی

(۱) داگژایە شتێك: بە خیرایی و بە توندیی پەلاماری داو لێیدا.

دهادات، ئەم سوورەتە موبارەكە ئایەتەکانی زۆر بە خێرای و زۆر بە توندیی بە دواى یەكدا دین و ئاواز (نعمۃ)ی بێژەکانیشی هەر تونده، وهك (سید قطب) پەحمەتی خواى لى بى له تەفسیرهكەى خوێ (في ظلال القرآن)دا ئاماژەى پێكردوه، ئەوەش شتیکی ئاشکرایه، بەلام (سید قطب) پەحمەتی خواى لیبى بە دارشتنه ئەدەبییه جوان و پەونهقدارهكەى خوێ، زۆر باش ئەو حالهتهی لهم سوورەتە موبارەكەدا بەرجهسته کردوه.

٣- چەند وشەیهك ته نیا لهم سوورەتەدا هاتوون:

(١) - (وَالْمُرْسَلَاتِ عُرْفًا).

(٢) - (فَالْعَصْفَتِ عَصْفًا).

(٣) - (فَالْفَرَقَتِ فَرَقًا).

(٤) - (فَالْمُلْقِيَتِ ذِكْرًا).

(٥) - (عُذْرًا أَوْ نُذْرًا).

(٦) - (وَإِذَا السَّمَاءُ فُرِجَت).

(٧) - (وَإِذَا الرُّسُلُ أُقِنَّت).

(٨) - (لَأَيَّ يَوْمٍ أُحِلَّت).

(٩) - (أَلَمْ تَجْعَلِ الْأَرْضَ كِفَاتًا).

(١٠) - (أَنْطَلِقُوا إِلَى ظِلِّ ذِي ثَلَاثِ شُعَبٍ).

(١١) - (إِنَّهَا تَرْمِي بِشَرَرٍ كَالْقَصْرِ).

(١٢) - (كَأَنَّهُ جُمِلَتِ صُفْرًا).

ئەم وشەو تەعبیرانە، تەنیا لەم سوورەتە موبارەكەدا هاتوون.

هەلبەتە هەندێك لە پێكهاوەی ئەو تەعبیرانە لە شوێنی دیکەدا هاتوون، بۆ وێنە: (رسل) هاتووە، (وَقْتُ) هاتووە، (جَعَلَ) هاتووە، (أَرْض) هاتووە، بەلام بەو تەعبیرانە یان ئەتەکان کە هێنمان - بەپێی ئەوەی من لە یادمە - تەنیا لەم سوورەتە موبارەکەدا هاتوون.

حهوتەم: دابەشکردنی ئایەتەکانی:

کۆی پەنجا ئایەتەکە یان ئەم سوورەتە موبارەکە، بۆ دوو دەڕسان دابەش دەکەین:

دەرسی یەكەم: ئایەتەکانی: (١ - ٢٨) دەگرێتە خۆی، کە دوا یان سوێند خواردن بە پێنج شتان، لەسەر راستیی بە ئێنی خوا بە هاتنی پۆژی دوا یان، باسی چوار بابەتان کراوە، لە دوا یان هەر بابەتیکیش هەڕەشە یان توند لە بە درۆ دانەرانی پەيامی خوا، یان دیداری خوا، یاخود پیغمبەری خوا ﷺ، کراوە: ﴿وَلَّيْلُ يَوْمَئِذٍ لِّلْمُكَذِّبِينَ﴾.

دەرسی دووهم: کە بیست و دوو ئایەتی کۆتایی سوورەتەکە دەگرێتە خۆی، ئایەتەکانی: (٢٩ - ٥٠)، ئەو بیست و دوو ئایەتەش باسی پۆژی دوا یان، بە تاییەت باسی سزای سەختی دۆزەخ بۆ بێ پروایان و، نازو نێعمەتی بەهەشت بۆ پرواداران یان پارێزگارو، چەند راستییەکی دیکەش، ئیواخنی ئەو دوو بابەت و مەبەستە گەورەو گەرنەو کراون.

دەرسى يەكەم

پیناسی نهم دهرسه

نهم دهرسه له بیست و ههشت (٢٨) ئایهتی نیوهی یه که می نهم سوورپه ته موباره که پیک دی، ئایه ته کانی: (١ - ٢٨) و، لهو (٢٨) ئایه ته دا نهم بابه تانه باسکراون:

١- له ههوت ئایه ته کانی: (١ - ٧) دا، باسی سویند خواردن به پینج شتان، له سه ر راستیی هاتنی به لینی خوا، به هاتنی پوژی دواپی.

٢- له ههشت ئایه ته کانی: (٨ - ١٥) دا، چه ند پرووداویکی (ساعة) و (قیامة) واته: ناخیر زهمان و زیندووکرانه وهو هه لسیترانه وه، خراونه پروو.

٣- له چوار ئایه ته کانی: (١٦ - ١٩) دا، باسی فهوتیترانی گه له یاخییه پیشوو هکان کراوه.

٤- له پینج ئایه ته کانی: (٢٠ - ٢٤) دا، باسی دروستکرانی مرووف و، دانرانی له نشینگه یه کی مه حکم و پاریزراوداو، نه ندازه گیرییکرانی به شیوه یه کی زور سه رسوپهینه ر که هه ر شایسته ی خوایه، کراوه.

٥- له چوار ئایه ته کانی: (٢٥ - ٢٨) دا، باسی په خسیترانی زهوی به: پاکیشه ری مروقه کان بو لای خوئی، به مردوو و زیندوو وهو، دانانی چیا بلندو سه رکه شه کان و، هه لقولاندنی ناوی زولال و سازگار، کراوه.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

﴿وَالْمُرْسَلَاتِ عُرْفًا﴾ ١ ﴿فَالْعَصْفَاتِ عَصْفًا﴾ ٢ ﴿وَالنَّشْرِتِ نَشْرًا﴾ ٣ ﴿فَالْفَرْقَتِ فَرْقًا﴾ ٤ ﴿فَالْمُلْقَتِ ذِكْرًا﴾ ٥ ﴿عُذْرًا أَوْ نَذْرًا﴾ ٦ ﴿إِنَّمَا تُوعَدُونَ لَوَاقِعٌ﴾ ٧ ﴿فَإِذَا النُّجُومُ طُمِسَتْ﴾ ٨ ﴿وَإِذَا السَّمَاءُ فُرِجَتْ﴾ ٩ ﴿وَإِذَا الْجِبَالُ سُفِفَتْ﴾ ١٠ ﴿وَإِذَا الرُّسُلُ أَقْنَتْ﴾ ١١ ﴿لِأَيِّ يَوْمٍ أُحِلَّتْ﴾ ١٢ ﴿لِيَوْمِ الْفَصْلِ﴾ ١٣ ﴿وَمَا أَدْرَاكَ مَا يَوْمَ الْفَصْلِ﴾ ١٤ ﴿وَيَلَّ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ﴾ ١٥ ﴿أَلَمْ تُهْلِكِ الْأَوَّلِينَ﴾

﴿١٦﴾ ثُمَّ نَبَعَهُمُ الْآخِرِينَ ﴿١٧﴾ كَذَلِكَ نَفْعَلُ بِالْمُجْرِمِينَ ﴿١٨﴾ وَيْلٌ يَوْمَذِ لِلْمُكَذِّبِينَ ﴿١٩﴾ أَلَمْ نَخْلُقْكُمْ مِنْ مَّاءٍ مَهِينٍ ﴿٢٠﴾ فَجَعَلْنَاهُ فِي قَرَارٍ مَكِينٍ ﴿٢١﴾ إِلَى قَدَرٍ مَعْلُومٍ ﴿٢٢﴾ فَقَدَرْنَا فَنِعْمَ الْقَدَرُونَ ﴿٢٣﴾ وَيْلٌ يَوْمَذِ لِلْمُكَذِّبِينَ ﴿٢٤﴾ أَلَمْ تَجْعَلِ الْأَرْضَ كِفَاتًا ﴿٢٥﴾ أَحْيَاءَ وَأَمْوَاتًا ﴿٢٦﴾ وَجَعَلْنَا فِيهَا رَوَاسِيَ شَجِجًا وَأَسْقَيْنَاكُمْ مَاءً فُرَاتًا ﴿٢٧﴾ وَيْلٌ يَوْمَذِ لِلْمُكَذِّبِينَ ﴿٢٨﴾

مانای دهقاو دهقی نایه تهکان

{به ناوی خوای به بهزهیی به خشنده، سویند به (بایه) به دواي یه کدا نیردراوه کان ﴿١﴾ ئنجا سویند به (بایه) توند هه لکردوه کان به هه لکردن (یکی سه رسوپهینه ر) ﴿٢﴾ هه روه ها سویند به (فریشته)، (بال) بلاوکه ره وه کان به بلاوکردنه وه (یه کی ناوازه) ﴿٣﴾ ئنجا سویند به (فریشته) له یه ک جیاکه ره وه کان به لیك جیاکردنه وه (یه کی سه رسوپهینه ر) ﴿٤﴾ ئنجا سویند به (فریشته) بیرخه ره وه هاویژه کان (بو پیغه مبه ران) ﴿٥﴾ بو بیانوو برین و ترساندن (و وریاکردنه وه ی خه لك) ﴿٦﴾ (سویند به وانه) به دلنایی ئه و به لینه ی دهری هاتوو دیه ﴿٧﴾ ئنجا هه ر کات ئه ستیره کان کوژیترانه وه (تاریک داهینران) ﴿٨﴾ هه روه ها هه ر کات ئاسمان لیککرایه وه (شەق و پەق کرا) ﴿٩﴾ دیسان هه ر کات چیا به کان هه لکه نران و وردو خاش کران ﴿١٠﴾ هه روه ها هه ر کات پیغه مبه ران ژوانگیان بو دانرا ﴿١١﴾ ئایا بو چ پوژیك دواخراون؟ ﴿١٢﴾ بو پوژی لیك هه لاواردن ﴿١٣﴾ ئایا چی پی زانییوی پوژی لیك جیاکردنه وه چیه؟ ﴿١٤﴾ له و پوژده سزای سه خت بو به درودانه ران (ی هاتنی پوژی دوايی) ﴿١٥﴾ ئایا ئیمه (کۆمه لگا) پیشووه کا همان نه فه وتانندن! ﴿١٦﴾ دوايی ئه وانی دیکه شمان وه دواخستن (و له به ینمان بردن به هو ی تاوان و لادانیانه وه) ﴿١٧﴾ به و شیوه (فه وتاننده ی باسکرا) له تاوانباران ده که یین (و سزایان ده ده یین) ﴿١٨﴾ له و پوژده سزای سه خت بو به

درۆدانه‌ران (ی په‌یامه‌کانی خوا) ﴿١٩﴾ (ئە‌ی خە‌ڵکینە!) ئایا له (تنۆکه) ئاوێکی بیهیز دروستمان نه‌کردوون؟ ﴿٢٠﴾ ئنجا له‌ نشینگه‌یه‌کی مه‌حکه‌ممان دا دانا ﴿٢١﴾ هه‌تا ئه‌ندازه‌یه‌ك (كات)ی زانراو ﴿٢٢﴾ ئنجا ئه‌ندازه‌گیری (هه‌موو شتیکی)مان کرد (تیمه‌ش) چاکترین توانابووین (له‌سه‌ر ئه‌ندازه‌گیری کردن) ﴿٢٣﴾ له‌و رۆژه‌دا سزای بیه‌زه‌زا بۆ به‌ درۆدانه‌ران (ی پی‌غه‌مبه‌ران) ﴿٢٤﴾ ئایا زه‌ویمان نه‌گیراوه به‌ راکیشه‌ر (و به‌ خۆوه‌ نویسنه‌ری مروّ‌قان)؟ ﴿٢٥﴾ (بۆ) زیندوو‌ان و مردوو‌ان؟ ﴿٢٦﴾ هه‌روه‌ها (چیا‌یه) چه‌سپاوه‌ سه‌رکه‌شه‌کا‌مان تیدان دانا‌ون و، ئاوێکی شیرین و سازگارمان پیتان نۆشکردوه‌ ﴿٢٧﴾ سزای سه‌خت و دژوار بۆ به‌ درۆ دانه‌ران (ی دیداری خوا) ﴿٢٨﴾.

شیکردنه‌وه‌ی هه‌ندیک له‌ وشه‌کان

(عُرْفًا): (عُرْفُ الْفَرَسِ وَالذِّئْبِ مَعْرُوفٌ، جَاءَ الْقَطَا عُرْفًا: مُتَّبِعَةً)، (عُرْفُ الْفَرَسِ وَالذِّئْبِ مَعْرُوفٌ) مووه‌کانی سه‌ر پشته‌ ملی ئە‌سپ و مایین و و‌لاخه‌ به‌رزه و پۆپره‌ی که‌له‌باب زانرا‌ون، (عرف) بۆ مووه‌کانی گیزه‌ی ئە‌سپ و پۆپری که‌له‌شیر به‌کار‌دی، (پشته‌ ملی ئاژه‌ل پیی ده‌گوتری: گیزه‌که‌)، ئنجا به‌ کوردیی (یال) به‌کار‌ده‌هێنری بۆ ئە‌و مووانه‌ی سه‌ر پشتی ملی و‌لاخه‌ به‌رزه، هه‌روه‌ها (بژ)یش به‌کار‌ده‌هێنری، هی که‌له‌شیریش به‌ کوردیی پیی ده‌گوتری: پۆپره، له‌به‌ر ئە‌وه‌ی ئە‌ویش چه‌ند پارچه‌ گۆشتیکی یه‌ك له‌ دوا‌ی یه‌کن، به‌رزیی و نزمیان تیدایه‌و، به‌ دوا‌ی یه‌ک‌دا دین، له‌ زمانی عه‌ره‌بییدا گوتراوه: (جَاءَ الْقَطَا عُرْفًا: مُتَّبِعَةً)، {قَطَا} جو‌ره‌ بالنده‌یه‌که‌، پۆر یا‌ن شیوه‌ی پۆره، واته‌: پۆره‌کان به‌ دوا‌ی یه‌ك دا هاتن کاتیك به‌ دوا‌ی یه‌ك ده‌که‌ون.

(عَصْفًا): (الْعَصْفُ وَالْعَصِيفَةُ: الَّذِي يُعَصَفُ مِنَ الزَّرْعِ، وَيُقَالُ الْحُطَامُ: النَّبْتُ الْمَتَكْسِرُ)، (عَصْفٌ وَعَصِيفَةٌ): بریتیه‌ له‌و رووه‌که‌ی ده‌بیته‌ پووش، پێشی ده‌گوتری:

(حُطَام) پووشی تیکشکی ترا، واتە: ڕووەکیەک کە وشک بوو و دوایی تیکشکاوه، هەلبەتە (عَصَف)، بە پووش و پەلاش و بە (کاش) دەگوێری، (رِيحٌ عَاصِفٌ وَعَاصِفَةٌ مُعَصِفَةٌ: تَكْسِرُ الشَّيْءَ فَتَجْعَلُهُ كَعَصْفٍ، وَعَصَفَتْ بِهِمُ الرِّيحُ)، دەگوێری: (رِيحٌ عَاصِفٌ وَعَاصِفَةٌ مُعَصِفَةٌ) هەر سیکیان یانی: (با) یەك کە شت تیک دەشکێنی و، دەیکاتە پووش و پەلاش، یاخود دەیکاتە گیای تیکشکاوه، دەگوێری: (عَصَفَتْ بِهِمُ الرِّيحُ) بایە کە تیکشکاندن، یاخود: رایمالین.

(نَشْرًا): (النَّشْرُ: نَشْرُ الثُّوبِ: بَسْطُهَا، وَالنَّشْرُ: الرِّيحُ الَّتِي تَنْشُرُ السَّحَابَ)، دەگوێری: (نَشْرُ الثُّوبِ) بڵاوکردنەوهی پۆشاک، پان راخرا، دەگوێری: (النَّشْرُ: الرِّيحُ الَّتِي تَنْشُرُ السَّحَابَ)، (نُشْرٌ) بایە کە هەورەکان بڵاودەکەنەوه و پڕو بڵاویان دەکەن.

(فَرَقًا): (الْفَرَقُ: يُقَارِبُ الْفَلَقَ) وشە (فَرَقٌ) مانایەکی لە (فَلَقٌ) هەو نیزیکی، (بەلام (فَلَقٌ) بۆ شتیکە لەت بێ و دەنگی لیبی و، (فَرَقٌ) مەرج نیە دەنگی لیبی)، (فَرَقْتُ بَيْنَ الشَّيْئَيْنِ: فَصَلْتُ بَيْنَهُمَا)، دوو شت کە لێک جیا دەکێتەوه دەگونجی بلی: (فَرَقْتُ بَيْنَ الشَّيْئَيْنِ)، دەشگونجی بلی: (فَصَلْتُ بَيْنَ الشَّيْئَيْنِ).

(عُذْرًا): (الْعُذْرُ: تَحَرِّيَ الْإِنْسَانُ مَا يَمْحُو بِهِ ذَنْبَهُ)، (عُذْرٌ): بە کوردیی دەلیین: پۆزش، یان داوا لیبوردن کردن، ڕیتیە لە خەفتانی مرووف لە شتیک کە گوناھەکی خۆی پێ پاساو بداتەوه و بڕیتەوه، دەگوێری: (أَعَذَّرَ مَنْ أَنْذَرَ: أَتَى مِمَّا صَارَ بِهِ مَعْذُورًا)، (أَعَذَّرَ مَنْ أَنْذَرَ) هەر کەسیک بەرانبەرەکی بترسینی و ڕیای بکاتەوه، پۆزشی هیناوتەوه، (أَتَى مِمَّا صَارَ بِهِ مَعْذُورًا) واتە: شتیک کردووە دوایی پۆزشی هەبێ و بلی: تۆم سزادا بەلام پیشتەر ئاگادارم کردی، یاخود (أَعَذَّرَ) بە مانای پۆزشی بە بەرانبەرەکی نەهێشتو، (أَذْهَبَ بِعُذْرِهِ) هەردوو واتایەکی هەن: (أَتَى بِالْعُذْرِ) و (أَذْهَبَ عُذْرٌ مُقَابِلَهُ)، (أَعَذَّرَ) واتە: پۆزشی هیناوتەوه، (مَنْ أَنْذَرَ) کەسیک بەرانبەرەکی ترساندووە و ڕیای کردووتەوه، وەک بگوێری: وانەکی

ئەگەرنا تووشى سزا دەي! ياخود: (أَعْدَر) يانى: پۈزىش و بيانووى بە دەست بەرامبەرەكەيەوۈ نەھيشتوۈ (أَذْهَبَ بِعُذْرِهِ).

(أَوْ نَذَرًا): (أَي: إِنْذَارًا، الإِنْذَارُ: إِخْبَارٌ مَعَ تَخْوِيفٍ)، (إِنْذَارُ): برىتيە لە ھەوآل پىدان لەگەل ترساندندا.

(طُمِسَتْ): (الطَّمْسُ: إِزَالَةُ الْأَثَرِ بِالْمَحْوِ)، (طَمَسَ): برىتيە لە لابردنى شوينەوار بە سړينەو، (طُمِسَتْ: أزيلت صُورَتُهَا وَصَوْنُهَا)، ويئەكەيان و تيشكەكەيان نەھيلاو، كە مەبەست پىي ئەستىرەكانە.

(فُرِجَتْ): (الْفَرْجُ وَالْفُرْجَةُ: الشَّقُّ بَيْنَ الشَّيْئَيْنِ كَفُرْجَةِ الْحَاظِ)، وشەي (فَرْجُ وَفُرْجَةُ) ھەردووکیان بە كەلین و درزى نيوان دوو شتان دەگوترى، ھەك درزو تىكى ديوار، دەگوترى: (فُرِجَتْ أَيْ: انشَقَّتْ)، شەق بوو، لەت بوو.

(نُسِفَتْ): (نَسَفَتِ الرِّيحُ الشَّيْءَ: افْتَلَعَتْهَ وَأَزَالَتْهُ)، بايەكە شتەكەي نەسف كرد، واتە: ھەليقەندو، لايرد، (النَّسْفَةُ: حِجَارَةٌ يُنْسَفُ بِهَا الْوَسْخُ عَنِ الْقَدَمِ)، (نِسْفَةٌ): بەردىكە چلكى پىيانى پى دەكړينى، (نُسْفَ): ويپراي ئەو، بە مانای وردو خاشكردن و ھارينىش دى.

(أُقِنْتُ): (وَقَّتٌ وَقْتُ كَذَا: جَعَلْتُ لَهُ وَقْتًا)، دەگوترى: (وَقْتُ كَذَا) كاتم ديارىكرد بو فلان شتە، (المِيقَاتُ: الْوَقْتُ الْمَضْرُوبُ لِلشَّيْءِ)، (مِيقَات) برىتيە لە كاتىكى دانراو بو شتىك بە كوردى دەگوترى: ژوانگە.

(أَجَلْتُ): (أَجَلْتُه: جَعَلْتُ لَهُ أَجَلًا)، كاتم بو دانا، (الْأَجَلُ: الْمُدَّةُ الْمَضْرُوبَةُ لِلشَّيْءِ) (أَحَلَّ) ماوہيەكى دانراو بو شتىك، پى دەگوترى: (أَجَلَّ)، ھەروەھا (أَجَلْتُه) بە مانای (أَخَّرْتُه) ش دى واتە: كاتەكەيم دواخست، (وَأَسْتَيْفَاءُ الْأَجَلِ: مُدَّةُ الْحَيَاةِ)، (إِسْتَيْفَاءُ الْأَجَلِ) تەواوبوونى ماوہى ژيانەكەي يانى: ئەو كاتە ھاتوۈ كە دەبى كۆتايى بە ژيانى بى.

(الفصل): (إِبَانَةُ أَحَدِ الشَّيْئَيْنِ مِنَ الْآخِرِ، حَتَّى يَكُونَ بَيْنَهُمَا فُرْجَةٌ)، (فَصْل): بریتیه له لیک جیاکردنه وهی دوو شتان به جوړیک نیوانیکیان هه بی، (یَوْمُ الْفَصْلِ) رۆژی لیک جیاکردنه وهو لیکهه لاواردن، (لیک هه لاواردنی پروادارو بیروایان، چاکه کارو خراپه کاران).

(مِهین): (مَهْنٌ: ضَعْفٌ، وَأَمْهَنُهُ: أَضْعَفُهُ وَاسْتَخْدَمَهُ، وَأَمْتَهَنَ: اتَّخَذَ مِهْنَةً، وَأَمْتَهَنَ الشَّيْءَ: ابْتَدَلَهُ)، (مَهْنٌ) به مانای (ضَعْفٌ) بی هیز بوو، (وَأَمْهَنُهُ: أَضْعَفُهُ) بی هیزی کرد، ههروهه ها به مانای (اسْتَخْدَمَهُ) به کاریهینا، (وَأَمْتَهَنَ: اتَّخَذَ مِهْنَةً)، پیشه و کارو که سببکی ره چاو کرد، ههروهه ها (وَأَمْتَهَنَ الشَّيْءَ: ابْتَدَلَهُ) واته: شته که ی بی نموود کردو، سووکی کرد، لیردها (مِهین) له (مَهْنٌ) هوه هاتوه، نه که له (هَان) وه، تا کو (مِهین) به مانای سووکی و بی بایه خی و قیزه ونی بی، که وه که هندی که له تویره ره وان وایان لیکداوه ته وه، نه وه یان له (هَان) هوه دی، (هَان، يِهین، هُونًا، فَهُوَ مُهَانٌ) واته: بی ریزه، بی بایه خه، به لام خوا لیردها وای نه فهرمووه، ده فهرموئ: (مَاءٍ مَّهین) ناویکی بی هیز، چونکه (مَهْنٌ) ه واته: (ضَعْفٌ)، (أَمْهَنُهُ) واته: (أَضْعَفُهُ). بیهیزی کرد.

(قَرَارٍ مَكِينٍ): (الْقَرَارُ: الْمَكَانُ الْمُنْخَفِضُ يَجْتَمِعُ فِيهِ الْمَاءُ)، (قَرَار): به شوینیکی نزم ده گوتری ناوی تیدا کو ده بیته وه، واته: (يَقَرُّ فِيهِ الْمَاءُ)، ناو له ویدا ده چه سپی، (مَكْنٌ فَلَانٌ عِنْدَ النَّاسِ يَمَكْنُ مَكَانَةً أَيْ: عَظُمَ عِنْدَهُمْ) فلانکهس له نیو خه لک دا ریزو پیگه ی پیدابوو، یانی: له لایان مه زن بووه (فَهُوَ مَكِينٌ) نهو خاوهن پیگه یه (وَالْجَمْعُ مُكْنَاءٌ) کو (مَكِينٌ) (مُكْنَاءٌ) ه، هه لبه ته لیړه که ده فهرموئ: (قَرَارٍ مَكِينٍ) یانی: نشینگه یه کی خاوهن پیگه، یاخود: مه حکم و قاییم، که مه به ست پی مندالدانی دایکه، (قَرَارٍ مَكِينٍ) واته: نشینگه یه کی مه حکم و چه سپاو توندو توّل و قاییم، ک مروّف ته گهر ته ماشای مندالدانی ثافرت بکات، ریک له نیوه پراستی جهسته ی دایه و، له سهروویه وه سینگ و قه فه زی سینگه و له پشتیه وه پرپراگه ی

پشت و، لەو لاو لایەووە ئیسقانهکانن و، لە خوارپووە ئیسقانی هەوزەو، شوینیکی زۆر مەحکەم و قاییمە.

(قَدَرٍ): (قَدَرٌ یَقْدِرُ قَدَارَةً: تَمَكَّنَ مِنْهُ، وَقَدَرَ الشَّيْءَ قَدَرًا: بَيَّنَّ مِقْدَارَهُ، وَقَدَرَ فَلَانًا: عَظَّمَهُ)، (قَدَرٌ یَقْدِرُ قَدَارَةً: تَمَكَّنَ مِنْهُ)، واتە: لەویدا دەستپوێشتوو و، بالا دەست بوو، (وَقَدَرَ الشَّيْءَ قَدَرًا: بَيَّنَّ مِقْدَارَهُ) ئەندازەکی دیارییکرد، (وَقَدَرَ فَلَانًا)، هەروەها بە (قَدَر)ش هەر هاتووە، واتە: (عَظَّمَهُ) بە مەزن و گەورەیی گرت.

(كِفَانًا): (كَفَتَ الشَّيْءَ يَكْفِتُ كَفْتًا: تَقَلَّبَ ظَهْرًا لِبَطْنٍ وَبَطْنًا لِظَهْرِ)، (كَفَتَ الشَّيْءَ يَكْفِتُ كَفْتًا) ئەوەیە لای پستی بێتە لای سکی و لای سکی بێتە لای پستی، واتە: هەلگیرۆ وەرگیر بکری، سەر و بن بکری و هەلگیردریتەو، (وَكَفَتَ إِلَيْهِ الشَّيْءُ: ضَمًّا إِلَى نَفْسِهِ) واتە: بە خۆیەو چەسپاندو بە خۆیەو نووساند، (وَكَفَتَ الْمَتَاعُ: جَمَعَهُ وَضَمَّ بَعْضُهُ إِلَى بَعْضٍ) کەل و پەلەکی کۆکردەو، هەندیکی خستەو سەر هەندیکی، (الْكِفَاتُ: جَامِعَةٌ لِلْأَحْيَاءِ وَالْأَمْوَاتِ، مَوْضِعٌ كِفَاتٍ: يُضْمُّ فِيهِ الشَّيْءُ وَيُجْمَعُ)، (كِفَاتٍ) کۆکەرەو، یان بە خۆو چەسپێنەر بۆ زیندووان و بۆ مردووان، (مَوْضِعٌ كِفَاتٍ)، شوینی کۆکرانەو و خرانەو سەریەک.

(رَوَاسِي شَمَخَاتٍ): (رَوَاسِي) کۆی (رَاسِي) ه، (رَاسِيَ الشَّيْءُ: ثَبَتَ، وَالرَّاسِي جَمْعُهُ رَوَاسِي)، (رَاسِي) چەسپاو، (رَوَاسِي) کۆیەکیەتی، چەسپاوێکان، هەلبەتە (رَوَاسِي) واتە: (جِبَالاً رَوَاسِي) چیاە چەسپاوێکان، واتە: (رَوَاسِي) سیفەتی وەسفکراویکی قرتیندراو، (شَامَخَاتٍ) واتە: (عَالِيَاتٍ، مُرْتَفِعَاتٍ)، بەرزو بلندەکان، (شَمَخٌ: ارْتَفَعَ: شَوَامِخٌ وَشَمَخٌ)، (شَامَخَاتٍ) کۆی (شَامِخَةٌ) یە، (شَمَخٌ) ه واتە: (ارْتَفَعَ) ه: بەرز بۆو، ئنجا وەک چۆن چیاەکان بە (شَامَخَاتٍ) کۆ دەکرێنەو، بە (شَوَامِخٍ) یش کۆدەکرێنەو، بە (شَمَخٍ) یش کۆ دەکرێنەو.

(فُرَاتًا): (فَرَّتِ الْمَاءُ: اسْتَدَّتْ عُذُوبَتُهُ فَهَوَ فُرَاتٌ)، (فُرَاتٍ) دەگوتری: (فَرَّتِ الْمَاءُ) ئاوێکە زۆر شیرین و زوڵال و خۆشە، (فُرَاتٍ) بە ئاویک دەگوتری هێندە شیرین

و زولال بئ، به ئاسانی له قورگ و گهروو بچیتە خوار، به پێچهوانەی ئاوێکەوه
گرفتیی هەبئ، تفت بئ و له قورگ بگیری و و به ئاسانی له قورگ نهچیتە
خوار.

مانای گشتیی ئایەتەکان

سەرەتا خوا ﷻ دەفەرموی: (بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ) به ناوی خوای
به به‌زویی به‌خشنده، واتە: دەستپێکردنم به ناوی خوايه، ئەویش مەبەستی
ئەوێه:

۱ - ئەم کاره ته‌نیا بۆ خوا ده‌که‌م.

۲ - ئەم کاره به پێی شەری خوای زانا ده‌که‌م.

۳ - ئەم کاره به تواناو یارمه‌تی خوای بالاده‌ست ده‌که‌م.

۴ - ئەم کاره بۆ هێنانەدی پەزنامه‌ندی خوای میهره‌بان ئەنجام ده‌ده‌م. خوا ﷻ
لێره‌دا پێنج سوێندان ده‌خوات، که دوايي دیننه سەر نیوه‌پۆکی سوێند پێخواروه‌کان،
سەرەتا ده‌فەرموی: ﴿وَأَلْمَسْتُ عُرْفًا﴾، (مُرْسَلَات) به مانای نێردراوه‌کانه، سوێند به
نێردراوه‌کان به دواي یه‌کدا (عُرْفًا) واتە: ئەوانه‌ی به دواي یه‌ک ده‌که‌ون (عرف) هه‌م
پۆپه‌ی که‌له‌شێر، که‌له‌بابه، پۆپه‌که‌ی چه‌ند قیتکه‌و به‌رزاییه‌کی هه‌ن، به دواي یه‌ک دا
دین، به زنجیره، هه‌روه‌ها (عرف) به‌و مووانه‌ی سەر گێزه‌که‌ی^(۱) و‌لاخه به‌رزه ده‌گوتری،
که (بژ) و (یال)یشی پێ ده‌لێن، ئەو مووانه‌ی ده‌که‌ونه سەر پشتی مل و گێزه‌که‌ی و‌لاخه
به‌رزه، ئەسپه، مایینه، ئێستره، یانی: سوێند به نێردراوه‌کان به دواي یه‌کدا.

﴿فَالْعَصْفَ عَصْفًا﴾، سوێند به هه‌لکردووه‌کان، به هه‌لکردنێکی به‌هێز.

(۱) گێزه‌که: پشتی مل، پشتی مل.

﴿وَالنَّشْرِتِ نَشْرًا﴾ سویند به بَلاوکه ره وه کان، به بَلاوکردنه وه یه کی سه رسوهره یته ره.

﴿فَالْفَرْقَتِ فَرْقًا﴾ سویند به جیاکه ره وه کان، به جیاکردنه وه یه کی نایاب، یان به جیاکردنه وه یه ک که پیناسه ی جیاکردنه وه ی به ته وایی به سه ردا ده چه سپی.

﴿فَالْمُلْقِيَتِ ذِكْرًا﴾ سویند به فریده ره کانی، یان هاویشته ره کانی بیرخه ره وه.

﴿عُذْرًا أَوْ نَذْرًا﴾ بو ته وه ی خه لک بیانوی نه مینی و، بو ته وه هو شیار بکریته وه و بترسیترین، یاخود بو نه هیشتنی بیانوو و پاساو، له لایه ن مروقه کانه وه و، بو ترساندن و وریاکردنه وه یان.

هه لبه ته دوایی له کاتی خستنه پرووی مه سه له گرنگه کاند، زیاتر ده چینه نیو ورده کاری تهو پینج شته وه، که خوا ﷻ لیره دا سویندی پی خواردوون و بریتین له: ﴿وَالْمُرْسَلَتِ فَأَلْصَقَتِ فَأَلْفَرَقَتِ وَالنَّشْرِتِ فَأَلْمُلْقِيَتِ﴾ به لام وه ک شتیکی سه ره تایی و بناغهی ده لئین: زانایان سی رایان هه ن له باره ی تهو پینج شتانه وه به گشتی و، زوریان قسه له سه ر کردوون، به لام قسه کانیان هه موویان ده بنه وه به سی را:

پای یه که م: ته مانیش دوو بوچوونن:

۱- ده لئین: تهو پینج شتانه هه ر پینجیان یه ک شتن، به لام سیفه ته کانیان جیان، ئنجا هه ندیکیان ده لئین:

۱- لیره دا (المرسلات) مه به ست پی: بایه کانه، تهو بایانه ی ده نیردرین به دوای یه کدا.

۲- ﴿فَالْأَلْصَقَتِ عَصْفًا﴾ تهو بایانه ی به توندی هه لده که ن به هه لکردن.

۳- ﴿وَالنَّشْرِتِ نَشْرًا﴾ تهو بایانه ی بَلاو ده که نه وه، به بَلاوکردنه وه، واته: هه وره کان بَلاو ده که نه وه، گل و خوَل بَلاو ده که نه وه، تووی گیاو گوله کان بَلاو ده که نه وه.

۴- ﴿فَالْفَرَقَتْ فَرَقًا﴾، ئەو بايانەى لَيْك جىيادەكەنەو بە لَيْك جىياکردنەو، ھەورەكان دابەش دەكەن، ياخود تۆوھەكان دابەش دەكەن، يان تۆزو خۆلەكان دابەش دەكەن.

۵- ﴿فَالْمُلْقِيَتِ ذِكْرًا﴾، ئەوانەى بىرخەرەو دەھاوین، واتە: ئەو بايانە کاتىك ئەو کارانە ئەنجام دەدەن، ئەو ھەك فەردانى بىرخستەنەو پەندو ئامۆزگارىيە بۆ خەلك.

ب- دەلین: ئەوانە ھەموویان مەبەست پىيان فەرىشتەكان، واتە: ۱- (والمرسلات) سویند بەو فەرىشتانەى دەنیردەین بە دوای يەكدا.

۲- ﴿فَالْعَصْفَتِ عَصْفًا﴾، بە خىرايى دەپۆن ھەك بايەكى بەھیز.

۳- ﴿وَالنَّشْرَتِ نَشْرًا﴾، ئەو فەرىشتانەى بلاق دەكەنەو، بە بلاقوردنەو، چى بلاق دەكەنەو؟ بالەكانيان بلاقودەكەنەو، ياخود ھەورەكان بلاقودەكەنەو، يان بژیوھەكان بلاقودەكەنەو.

۴- ﴿فَالْفَرَقَتْ فَرَقًا﴾، جىياكەرەوھەكان بە لىكجىياکردنەو، ھەورەكان لىك جىيادەكەنەو، بژیوھەكان لىك جىيادەكەنەو، ياخود پرواداران و بىپروايان لىكجىيادەكەنەو، ھەر كامىكيان پرووھەكانيان دەكىشن و بۆ شوینی خویانيان بە رى دەكەن.

۵- ﴿فَالْمُلْقِيَتِ ذِكْرًا﴾، ئەو فەرىشتانەى بىرخەرەو دەھاوین، بىرخەرەو دەنیرن بۆ پىغەمبەران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام)، كە مەبەست پىي وەحىي خوای پەرورەدگارو بەرنامەكانى خوايە.

پای دووھەم:

ئەوھەكە دووانى يەكەميان: ﴿وَالْمُرْسَلَتِ عُرْفًا﴾، يەك شتن، كە بايەكان، بە بەلگەى ئەوى (و) بۆ سویند خواردن (واو القسم) واتە: سویند بە نیردراوھەكان بە دوای يەكدا، ﴿فَالْعَصْفَتِ عَصْفًا﴾، ئەم (ف) يەھى بە دوای يەكدا هاتن (فاء التعقيب) ھە، دوای ئەوھى دەنیردەین، زۆر بە خىرايى دەپۆن.

ههروهها سیه که ی دیکه ش مهبهست پیا یه ک شته، چونکه هه ر یه که میان به (و) ی سویند دهست پیده کات: ﴿وَالنَّشْرَتِ نَشْرًا﴾، سویند به بلاوکه ره وه کان به بلاوکردنه وه، ﴿فَالْفَرَقَتِ فَرَقًا﴾، تهویش دیسان به (ف) به دوای دادی، که له نه نجامی بلاوکردنه وه دا، ته مجاره جیاده که نه وه به جیاکردنه وه، ﴿فَالْمُلْقِيَتِ ذِكْرًا﴾، ئنجا تهوانه ی بیرخه ره وه ده هاوین و فریده ده ن و دهین بۆ پیغه مبه ران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام)، ده لین: تهو سییه ش مهبهست پیا یه: فریشه کان، تهو ش رای دووهم که پینج شته که دابه ش ده بن بۆ دوو به سی: أ- دوووه کان مهبهست پیا یه بایه کانه و، ب- سییه کان مهبهست پیا یه فریشه کانه.

رای سییه م:

ده لی: تهوانه هه موویان دابه ش ده بن، نه ک ته نیا بۆ دوو جو ر، به لکو بۆ سی جو ر:

۱- ﴿وَالْمُرْسَلَتِ عُرْفًا﴾، مهبهست پی بایه کانه، ﴿فَالْعَصْفَتِ عَصْفًا﴾، تهویش به هه مان شیوه.

۲- به لام: ﴿وَالنَّشْرَتِ نَشْرًا﴾، تهو فریشه تانه ی بلاو ده که نه وه، ﴿فَالْفَرَقَتِ فَرَقًا﴾، که جیاده که نه وه به جیاکردنه وه.

۳- ئنجا: ﴿فَالْمُلْقِيَتِ ذِكْرًا﴾، مهبهست پی پیغه مبه رانه (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام)، به هه ر حال تهو رایانه هه ن و، دواتریش زیاتر تیشکیان ده خهینه سه ر.

﴿عُدْرًا أَوْ نُذْرًا﴾، واته: (لِلْإِعْذَارِ وَالْإِنْذَارِ)، (إِعْذَار): بریتیه له نه هیشتنی بیانوو به دهست لایه نی به رانبه ره وه، (أَعْذَر: قَدْ أَعْذَرَ مَنْ أَنْذَر)، واته: که سی ک خه لی ترساندوه، بیانوو بری کردوون، بیانوو یان نه ماوه، چونکه پیشت هوشداری پیداون، (إِعْذَار) واته: (إِعْدَامُ الْعُذْرِ) نه هیشتنی پاساو به دهست لایه نی به رانبه ره وه، (إِنْذَار) یش، (إِنْذَار: إِخْبَارٌ مَعَ التَّخْوِيفِ)، هه و آل پیدانه له گه ل

ترساندندا، که به دنیایى ئەمەیان زیاتر وا پێدەچى بگەرێتەو: ﴿فَالْمَلِكِيتِ ذِكْرًا﴾، فریشتەکان که ئەو بیرخەرەووەیە، داوین، هەڵیدەدەن، دەیهێنن بۆ پیغەمبەرەان (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) بە مەبەستى ئەوێ خەلك بیانووێ نەمیئى و، وریا بکریتەووە و ترسیئى و هۆشیار ببیتەو.

پای خووم وایە - وەك دوايیش باسی دەكەم - كە یەكەم و دووهم مەبەست پێیان بایەكانن و، سییەم و چوارەم و پێنجەم مەبەست پێیان فریشتەكانن، ئنجا سویند بەو پێنجانە.

﴿إِنَّمَا تُوعَدُونَ لَوَفِعٌ﴾، بە دنیایى ئەوێ بەلێنتان پى دەدرى، داكەوتو، هاتو، (إِنَّمَا) لێردا (أَدَاةَ الْحَصْرِ وَالْإِثْبَاتِ) نی، هەرچەندە لە پێنووسی قورئان (مصحف) دا پێكەو لكاو، بەلام لە ئەسڵدا دوو وشەن: (إِنَّ) و (مَا)، (إِنَّ) ئامرازى جەختکردنەو (تاكید) یەو (مَا) ش (مَا الْمُؤْصُولَةُ) یە، یانى: بێگومان ئەوێ بەلێنتان پى دەدرى، داكەوتو و هاتو.

﴿فَإِذَا النُّجُومُ طُمِسَتْ﴾، ئنجا هەر كات ئەستێرەكان كوژانەو، شوقیان نەما، تاریك داهاتن و سڕانەو.

﴿وَإِذَا السَّمَاءُ فُرِجَتْ﴾، هەروەها هەر كات ئاسمان شەق بوو، لەت بوو، كرایەو.

﴿وَإِذَا الْجِبَالُ سُفِتْ﴾، هەروەها هەر كات چیاىەكان هەلكەندران، هاپردران، کرانە تۆزو خۆل.

﴿وَإِذَا الرُّسُلُ أَقْنَتْ﴾، هەروەها هەر كات پیغەمبەرەان (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) كاتیان بۆ دیاریكرا، ژوانگەیان بۆ دانرا، (أَقْنَتْ) خویندراویشەتەو: (وَقَّتْ)، (تَوَقَّيْتُ) دانانى كات و ژوانگەیه بۆ شتیك.

﴿لَا يَوْمَ يَوْمٍ أَحَلَّتْ﴾، ئەو پرووداوە بۆ چ كاتیك دواخراو؟

﴿لِيَوْمِ الْفَصْلِ﴾، بۆ پۆژى لێك جیاكردنەو.

ئىنجا ئايا ئەوھى دواخراوھ چىيە؟!

۱- دەگونجى مەبەست پىي ھىترانى پىغەمبەرەن (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) شاھەدەيدانىان بى، واتە: شاھەدەيدانى پىغەمبەرەن (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) دواخراوھ، بۆ چ پۇژىك؟ ﴿يَوْمَ الْفَصْلِ﴾ بۆ پۇژى لىك جىاكردەوھ.

۲- ياخود: ﴿لَا يَوْمَ أُحُلَّتْ﴾ (ت) ھەيەكە راناوھكەي بۆ مەينەھەك دەچىتەوھ كە شىتەك لە سىياقەكە دەفامرىتەوھ، مەرج نەيەكسەر بگەرپتەوھ بۆ نىزىكتەين باسكراو، كە دانانى ژوانگەيە بۆ پىغەمبەرەن (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) ھەرچەندە ئەو رايە بەھىزترە، بەلام دەشگونجى بگەرپتەوھ بۆ كۆي ئەوھى لەو ئايەتەن دەفامرىتەوھ، كە برىتەيە لە: چەسپىترانى سزا بەسەر بىپروايان و بە درۆدانەرانى پەيامەكەنى خوادا، ئا ئەوھ بۆ پۇژى لىكجىاكردەوھ، دواخراوھ، ئەو تەسفىھى حىساب و لىك جىاكردەوھەي.

﴿وَمَا أَدْرَاكَ مَا يَوْمُ الْفَصْلِ﴾ چى بە تۆي زاناندە، چى واىكردەوھ تۆ بزانى، پۇژى لىك جىاكردەوھ چىيە؟! (وَمَا أَعْلَمُكَ مَا يَوْمُ الْفَصْلِ) چ شىتەك واىكردەوھ تۆ بزانى پۇژى لىك جىاكردەوھ چىيە!

﴿وَبَلَّ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ﴾ لەو پۇژەدا سزاي سەخت بۆ بەدرۆدانەرەنە.

﴿الْمُنْهَكِ الْأَوَّلِينَ﴾ ئايا پىشووھەكەمان نەفەوتاندوون! يانى: ئايا دواي ئەوھى لادان و تاوانيان كەرد، كۆمەلگا پىشووھە سەرپىچىكارەكەمان نەفەوتاندوون؟

﴿ثُمَّ نُنَبِّئُهُمُ الْآخِرِينَ﴾ ئىنجا ئەوانەي دىكەشمان وەدواخستوون، بە دواي واندا ئەوانىشمان فەوتاندوون، (أَوَّلِينَ) كۆمەلگا پىشووھەكان وەك كۆمەلگەي نووھ و، كۆمەلگەي ھوود، كە گەلى عاد بوون و، كۆمەلگەي صالح كە گەلى سەموود بوون و، كۆمەلگەي مەدەين، كە گەلى شوعەيب بوون، ھەرۋەھە كۆمەلگەي لووط، ﴿ثُمَّ نُنَبِّئُهُمُ الْآخِرِينَ﴾ دواي ئەوانەي دىكەشمان بە دواي واندا فەوتاندن، ئەوانەي بە دوايان دا ھاتن، وەك گەلى فەرعەون و گەلەكەنى دىكە.

﴿كَذَلِكَ نَفْعُ الْمَجْرِمِينَ﴾ هەر بهو شیوهیه به تاوانباران ده کهین، ئاوا سزایان ده دهین، واته: ئیوهش ئه ی تاوانبارو لاده ره کانی پۆژگاری پیغه مبه ری خاته م و، دوا ی ئه ویش، بزانی که ئه مه یاساو سیستمی گشتی خوایه: هه موو ئه وانه ی پیشه یان به درۆ دانان و لادان و تاوان بووه، سزاو جه زه به ی خوا بۆیان له بۆسه دایه، ﴿وَيَلِّ يَوْمَئِذٍ الْمَكْذِبِينَ﴾ لهو پۆژه دا سزای سه خت و هاوار بۆ به درۆدانه رانه.

ئنجا دوا ی سه رنجرا کیشانیان بۆ میژوو، سه رنجیان راده کیشی بۆ خودی خۆیان و ده فهرمو ی: ﴿أَلَمْ نَخْلُقْكُمْ مِنْ مَّاءٍ مَهِينٍ﴾، هه رچه نده نووسراوه: ﴿أَلَمْ نَخْلُقْكُمْ﴾ به لام ده خویندریته وه: (أَلَمْ نَخْلُقْكُمْ)، (ق) له (ك) دا ده غم ده کری، یانی: ئایا له ئاو یکی بیه یز ئیوه مان نه هیئا وه ته دی؟ (مَهِينٌ) واته: بیه یز (ضَعِيفٌ)، (مَهْنٌ) واته: (ضَعْفٌ)، (أَمْهَنَةٌ: أَضْعَفُهُ) ئه مه له (هَانَ يَهُونَ) وه نه هاتوه، به لکو له (مَهْنٌ) وه هاتوه، واته: بیه یز بوو، ئایا له ئاو یکی بیه یزی که م، ئیوه مان نه هیئا وه ته دی؟

﴿فَجَعَلْنَاهُ فِي قَرَارٍ مَكِينٍ﴾، ئنجا له نشینگه یه کی قاییم و مه حکه ممان دا داماننا، واته: ئه و تۆویله و، نوتفه یه ی له ئه نجامی پیگه یشتنی زینده وه ری تۆوی (الحيوان المنوي) که له نیو ئاوی پیاو دایه، له گه ل هیلکو له (بویضة) که له نیو ئاوی ئافره ت دایه، له ئه نجامی پیگه یشتنی ئه و دوو زینده وه ره بچوو که دا، زینده وه ریکی دیکه پیکدی پیی ده گو تر ی: نوتفه و، ده چپته نیو مندالدانی ئافره ته وه، خواش ناوی له مندالدانی ئافره ت ناوه و وه سفی کردوه به: (قَرَار مَكِينٌ)، واته: نشینگه ی قاییم، شوینی تیدا نیشته جی بوونی قایم و مه حکه م، (مَكِينٌ) له بنچینه دا به مانای خاوه ن پیگه و هیزو ده سترۆیشتوویه، به لام دوا یی خوازا وه ته وه بۆ هه ر شوینیکی پته وو مه حکه م، ﴿إِلَىٰ قَدَرٍ مَّعْلُومٍ﴾، هه تا ئه ندازه یه کی زاندر او، ﴿فَقَدَرْنَا فَنِعْمَ الْقَادِرُونَ﴾، ئیمه توانا مان به سه ر ئه وه دا شکاو باشت رین توانا داریش بووین، یاخود (قَدَرْنَا) وه ک چۆن به مانای: (توانیمان) دی، به مانای: (ئه ندازه گیریمان کرد) یش دی، که خویندر او یشه ته وه: (فَقَدَرْنَا)

واتە: ئەندازە گیریمان کرد، یاخود توانامان بەسەردا شکا، ئەو نوتفەیه، بەو قوناغانەدا تێپەرین لە نێو ئەو نشینگە مەحکەمەدا، کە منداڵانی ئافرەتە، ﴿فَنِعْمَ الْقَدِرُونَ﴾، باشتەین ئەندازە گیریکار، یان باشتەین توانادار، ئیمە بووین، ﴿وَبَلَّ يَوْمَئِذٍ الْمَكْذِبِينَ﴾، لەو ڕۆژەدا سزای سەخت بۆ بەدرۆدانەران، کە بەو جوړە دروست بوون، کەچی ڕواشیان بە دیداری خوا نیەو، بە سزاو پاداشت و زیندووکرانەووەو لێپرسرانەووە نیە!!

ئەجا خوا سەرنجیان ڕادەکیشتی بۆ زەوی: ﴿أَلَمْ تَجْعَلِ الْأَرْضَ كِفَاتًا﴾، ئایا زەویمان نەکردووە بە بەخۆو نووسینەر، (كَفَتٌ، يَكْفُتُ: ضَمٌّ، يَضُمُّ)، ئایا زەویمان نەکردووە بە بەخۆو گوشەر، ﴿أَحْيَاءَ وَأَمْوَاتًا﴾، زیندوووان و مردوووان، واتە: زەوی زیندوووان و مردوووان بەخۆیەو دەنووسینی، ئەمەش ئاماژەیه بە هیزی ڕاکیشان (جاذبیه)ی زەوی، ﴿وَجَعَلْنَا فِيهَا رِوْاسٍ شِجْحَتٍ﴾، هەروەها لە نێو ئەو زەویەدا، شاخە بەرزو سەرکەشە کاغان داناون، وشە (رَوَاسِي) کۆی (رَاسِي)ە، بە مانای چەسپاو، (رَوَاسِي)یش سیفەتی وەسفکراویکی قرتینراوە، واتە: (جِبَالًا رَوَاسِي) چیاپە چەسپاوەکان، یانی: چیاپە چەسپاوەکاغان لە زەویدا دانان، ﴿شِجْحَتٍ﴾، واتە: (مُرْتَفَعَاتٍ أَوْ عَالِيَّاتٍ) بەرزو هەلچوووەکان، لە زمانی عەرەبییدا دەگوتری: (فُلَانٌ شَمَخَ بِأَنْفِهِ) فلانکەس لووتی بەرز کرد، یاخود: سەری بەرزکردووە، ﴿وَأَسْقَيْنَكُم مَّاءً فُرَاتًا﴾، هەروەها ئاویکی شیرین و زوڵالمان بە ئێوە ئۆشاندووە، باسی ئاویکی شیرین و زەلال دەکات لەگەڵ باسی چیاپەکانداو، لە زۆر شوێنی قورئاندا، ئەو دوو پێکەووە هاتوون، لەبەر ئەوەی سەرچاوەی هەرە گەرم و سەرەکی ئاوی شیرین چیاپەکان، چونکە زۆرترین ڕێژەی بەفرو تەرزو باران لە چیاپەکان دەباری و، لەویدا کۆ دەکرێتەووەو عەمبار دەکری، دواپی بەشیوەی کانی و سەرچاوە دێتەدەر، دەبێتە جۆگەلەو دواپی جۆگەلەکان، ڕووبار پێک دێن و ئاوی شیرین پێک دێ، هەموو ئەو ڕووبارانە لە دنیا دا هەن، سەرچاوەکانیان دەگەرێتەووە بۆ چیاپەکان، ڕووباری ئەمازۆنە، نیلە، دیجلە، فوراتە، سەیحوونە،

جەیحوونە... ھەموو ئەو پووبارە گەورانە، ﴿وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ﴾، لەو پۆژەدا سزای سەخت بۆ بەدرۆدانەران، واتە: خوايەك كە ئەو ھەموو نەعمەتانەى بۆ پەخساندوون، كەچى ئەوان دیدارى ئەو خوايە بە درۆ دادەنن، یاخود: پێغمەبەرى ئەو خوايە بە درۆ دادەنن، یاخود: بە پەيامى خواى پەروەردگار بێپروا دەبن و بە درۆى دادەنن.

مەسەلە گىرەنگەكان

مەسەلە يەكەم:

سوئند خواردنى خوا بە بايە بە دواى يەكدا نىردراوهكان، وهك بژو يالى ولاخە بەرزە، كه بە توندىي هەلدهكان، هەروەها بە فريشته بال بلاوکه ره وهكان، كه هەق و ناهەق لە يەك هەلداوين، ئنجا بيرخه ره وه بۆ پيغه مبه ران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) ده هاوين، بۆ بيانوو برکردن و ترساندن خەلک، كه ئەوهى خوا بە ئينى پيداوان - لە هاتنى پۆژى دوايى - راسته و ديتە دى:

خوا ده فەرموى: ﴿وَالْمُرْسَلَتِ عُرْفًا ۝۱﴾ فَالْعَصْفَتِ عَصْفًا ﴿۲﴾ وَالنَّشْرَتِ نَشْرًا ﴿۳﴾ فَالْفَرْقَتِ فَرْقًا ﴿۴﴾ فَالْمُلْقِيَتِ ذِكْرًا ﴿۵﴾ عَذْرًا أَوْ نَذْرًا ﴿۶﴾ إِنَّمَا تُوعَدُونَ لَوَاقِعٌ ﴿۷﴾

بەر لەوهى بچینه سەر شیکردنه وهى برگه کانی ئەم حەوت ئایەتە موبارەکه، چاوکی گشتیان پیدا ده گیرین، هەرچهنده لە مانای گشتیه کهش دا ئەوهى پیویست بوو، بە کورتیی و پوختیی گوتمان، زانایان ده لێن: ئەو پینج شتە سوئند پى خوراوانه: ﴿وَالْمُرْسَلَتِ فَالْعَصْفَتِ وَالنَّشْرَتِ فَالْفَرْقَتِ فَالْمُلْقِيَتِ﴾ سى ئەگه ریان هەن:

ئەگه رى يەكەم: ئەوهيه كه هەر پینجیان يەك شت بن، ئەویش ده بیته وه بە دوو لق:

لقى يەكەم: مەبهست به و پینج شتە بايەكانن، ئەو کاتهش مانایه کهیان ئاواى لى ديتەوه: سوئند به بايە نىردراوهكان به دواى يەكدا، كه به توندىي هەلدهكەن و، سوئند به بلاوکه ره وهكان، كه بلاوده كه نه وه، (بايەكان هه وه ره كان بلاوده كه نه وه، تووه كان بلاوده كه نه وه، گل و خوڵ بلاوده كه نه وه)، و سوئند به جياکه ره وهكان، كه جيا ده كه نه وه، (بايەكان هه وه ره كان لىك جيا ده كه نه وه، هه ريه کهيان بۆ لایهك ده بن و، تووى گوڵ و گيايه كان جيا ده كه نه وه، تووزو

خۆل و ئەو شتانەى هەڵبەستە گەرن، جیاىان دەكەنەوه)، ﴿فَالْمَلَكُوتِ ذِكْرًا﴾،
 فەردەرانى بىرخەرەوه (ئەو بايانە لە ئەنجامى ئەوهەدا كە خوا ئەو هەموو
 كارانهيان پێدەكات، بىرخەرەوهو پەندو ئامۆزگارىى بۆ خەلك فەردەدەن).

لقى دووهم: ئەوهيه كە مەبەست پێيان فریشتەكانن، ئەو كاتەش ئاوا مانایان
 لێكەدرێتەوه: سوێند بە فریشتە بە دواى یەكدا نێردراوهكان و، سوێند بە
 فریشتەكان كە بە خێراى دەپۆن، وەك باى توندو، سوێند بە فریشتەكان كە
 بالەكانیان بڵاودەكەنەوهو، سوێند بە فریشتەكان كە لێك جیادەكەنەوه، (خەلكى
 بەهەشت و دۆزەخ لێك جیادەكەنەوه، كاتێك رووحیان دەكێشن)و، سوێند بە
 فریشتەكان كە بىرخەرەوه فەردەدەن و دەنێرن بۆ پیغەمبەران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ
 وَالسَّلَام)، ﴿عُذْرًا أَوْ نُذْرًا﴾، بۆ نەهێشتنى بیانوو و بۆ وریاكدنەوهو ترساندن،
 ئنجا وەلامى سوێندەكە: ﴿إِنَّمَا تُوعَدُونَ لَوَاقِعٌ﴾، بە دڵنیاى ئەوهى بەلێتتان
 پێدەدری، داكەوتووێه، دى و روودەدات.

ئەگەرى دووهم: ئەوهيه كە ئەو پێنج سوێند پێخوراوه مەبەست پێيان دوو
 جوړە شتن:

یەكەم و دووهم: بایهكانن، سێیەم و چوارەم و پێنجەم: فریشتەكانن، بە
 بەلگەى ئەوه دواى ئەوهى خوا دەفەرموى: ﴿وَالْمُرْسَلَتِ عُرْفًا﴾، یەكسەر
 دەفەرموى: ﴿فَالْعَصْفَتِ عَصْفًا﴾، سوێند بە بایه نێردراوهكان بە دواى یەكدا،
 ئنجا: ﴿فَالْعَصْفَتِ عَصْفًا﴾، ئەو بايانەى بە توندیى هەڵدەكەن، بە هەلکردن،
 ئنجا مادام بە (ف) بادراوهتەوهو گیردراوتەوه سەر ئەوهى پیشى، كەواتە: ئەو
 دووانە یەك شتن.

سێیەكەى دیکەش: ﴿وَالنَّشْرَتِ نَشْرًا﴾، سوێند بە فریشتەكان كە بڵاودەكەنەوه،
 بالەكانیان بڵاو دەكەنەوه، یاخود هەورەكان بڵاودەكەنەوه، ﴿فَالْفَرْقَتِ فَرْقًا﴾، ئنجا
 فریشتە جیاكەرەوهكان بە جیاكردنەوه، هەورەكان لێك جیادەكەنەوه، یاخود

رووحی چاکه کاران و خراپه کاران لَیْکَ جیا ده که نه وه و هەر کامیکیان بۆ شوینی
خۆی به ڕیده کهن، ﴿فَالْمُلْقِيَتِ ذِكْرًا﴾، ئنجا سویند به فریشته کان که بیرخه ره وه
فریده ده و ده هاوین، بۆ پیغه مبه ران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ)، ﴿عُذْرًا أَوْ نَذْرًا﴾،
هم بۆ بیانوو نه هیشتن و، بیانوو بر او کردن، هم بۆ ئاگادار کردن و ترساندن،
﴿إِنَّمَا تُوعَدُونَ لَوَفِّعُ﴾، به دنیایی ئه وهی به لیتنان پێ ده درێ، راسته و دیته دی.

ئه گهری سییه م: ئه وه یه که سویند پیخو راوه کان سَن شت بن: یه که م و
دووهم: بایه کان بن، سییه م و چواره م: فریشته کان بن، پینجه می ش: مه به ست پێی
پیغه مبه ران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ) بن.

ئه وهی منیش به راستری ده زانم ئه وه یه:

که یه که م و دووهم: مه به ست پێیان بایه کانن، سییه م و چواره م و پینجه می ش:
مه به ست پێیان فریشته کانن، هه ندیک له تو یژ ره وانی قورئانی ش ئه و رایه یان
هه لباردوه، وه ك: (الشيخ حسن محمد مخلوف) له کتیی (صفوة البيان لمعاني
القرآن)^(۱)، ههروه ها (ابن عاشور) ی ش هه ر ئه و رایه ی هه لباردوه و، به لگه شیان
به وه هیناوه ته وه:

که دووهم بادراوه ته وه سه ر یه که م به (ف) ی یه که سه ر به دوا ی یه که دها تن
(فاء التعقيب)، ههروه ها چواره م و پینجه می ش گێردراونه وه و بادراونه وه بۆ سه ر
سییه م، ئه وانی ش هه ر به (فاء التعقيب)، به لام بێگومان رایه کانی دیکه ش که م و
زۆر ده گونجی به لگه یان بۆ به یتریته وه.

شیگردنەوێ ئەم ئایەتانە، لە ھەوت بڕگەدا:

(۱) - ﴿وَالْمُرْسَلَاتِ عُرْفًا﴾، سویند بە نێردراو بە دواى یە کدا ھاتووەکان، (مُرْسَلَات) کۆى (مُرْسَلَة) یە، واتە: نێردراو، پەوانە کراو، (عُرْف) واتە: بەرێز، بە دواى یە کدا ھاتوو، (العُرْف: أَيْ الشَّعْرَ الَّذِي عَلَى رَقَبَةِ الْفَرَسِ وَنَصْبُهُ عَلَى الْحَالِ، أَيْ كَالْعُرْفِ فِي تَتَابُعِ الْبَعْضِ لِبَعْضٍ، أَوْ عُرْفًا مَصْدَرٌ مِمَّا مَعْنَى الْمَفْعُولِ، أَيْ مَعْرُوفٌ «ضِدَّ الْمُنْكَرِ»، وَأَنَّ نَصْبَهُ عَلَى الْمَفْعُولِ لِأَجْلِهِ، أَيْ لِأَجْلِ الْإِرْشَادِ وَالصَّلَاحِ)، (مُرْسَلَات) واتە: نێردراو ھەکان، (عُرْف) یش بەو مووانە دەگوترێ کە لەسەر گێزەکەى وڵاخە بەرزەن: ئەسپ و مایین و تێستەر، کە پێشیان دەگوترێ: بژ، یال، ئنجا ئەمە لە ڕووی پێژمانییەووە شوینی لە ئیعراب دا ھالە واتە: لە ھالێکدا ئەو نێردراوانە ھەک یال و بژی وڵاخە بەرزە، بە دواى یەک دا پیز بوون، یاخود: ھەک پۆپەى کە لە شیر بە دواى یەک دا پیز بوون، ئەو قیتکانەى^(۱) پۆپەى کە لە شیر پێک دینن، یاخود (عُرْفًا) لێرەدا چاوە، بەلام بە مانای بەرکار (مفعول بە) ھە، جوڑە کەشى بەرکاری پێناو (الْمَفْعُولِ لِأَجْلِهِ) یە، واتە: ئەو نێردراوانەى بە مەبەستى پێنماییکردن و چاککردن دەنێدرێن، ئنجا ئەگەر فریشتەکان بن، ئەو دیاڕەو، ئەگەر بایەکانیش بن واتە: بە مەبەستى چاککردن و بۆ چاکەو پەسندى دەنێدرێن و بەرژووەندى خەلک دابین دەکەن.

لێرەدا (الشیخ حسن محمد مخلوف) پەحمەتى خواى لیبى لە تەفسیرەکەى خۆیدا (صفوة البیان لمعاني القرآن) دەلێ: (يُقَالُ وَطَارَ الْقَطَا عُرْفًا عُرْفًا: بَعْضُهَا خَلْفَ بَعْضٍ وَالْمَعْنَى عَلَى التَّشْبِيهِ أَيْ: حَالٌ كَوْنُهَا فِي تَتَابُعِهَا وَتَلَاخُفِهَا كَعُرْفِ الْفَرَسِ وَنَحْوِهَا وَهُوَ مَنَبْتُ الشَّعْرِ مِنَ الْعُنُقِ)^(۲)، واتە: لە ھەرەبێدا دەگوترێ: (قَطَا) {یان پۆرە یان بالندە یە کە ھەک پۆر}، بە دواى یەک دا فرین، ئەگەر ھەندیکیان بە دواى ھەندیکیان کەوتن، (قازو مراویى و قەلیش بە دواى یەک دەکەون)،

(۱) قیتکان: کۆى (قیتکە) یە بەو پارچە گوشتە بە دواى یە کدا پیزبوو ھەکانى پۆپەى کە لە شیر، کە لە باب، دەگوترێ.

لیره دا مەبەست پیتی و پچواندنه، واتە: لە حالیکدا ئەو نێردراوانە، لە بە دوای یەکدا هاتن و بەیەکیوە پەییوەست بوونیان، وەك یال و بژی و لاخە بەرزە و وینە ی ئەو، {یان پۆپرەی کە لە شیر}، مەبەست لە (عُرف) یش ئەو شوینە یە لە مل کە موووە کانی لێ دەروین، (بە کوردیی دەگووتری: گێزە کە، یان پشته مل).

(۲) - ﴿فَالْعَصْفَتِ عَصْفًا﴾، لە حالیک دا زۆر بە توندیی هەڵدەکەن، مادام بە پیتی (ف) بادراووەتەو، سەر (مُرْسَلَات) کەواتە: (عاصفات) یش پەییوەندی بەووە هەیه، یاخود سیفەتی (مُرْسَلَات) ه، ئەو نێردراوانە ی بە دوای یە ک دا دەنێردرین ﴿فَالْعَصْفَتِ عَصْفًا﴾، لە حالیکدا بە توندیی هەڵدەکەن، کە بایەکانن، ﴿فَالْعَصْفَتِ عَصْفًا﴾ (تَفْرِيعٌ عَلَى «المُرْسَلَاتِ» أی: تُرْسَلُ فَتَعَصِفُ)، لق لیکردنەووە یە لە (مرسلات)، یانی: ئەو بایانە دەنێردرین ، ئنجا بە توندیی هەڵدەکەن، (عَصَف) بە مانای: کاو پوش و پەلاش دی، ئنجا با کە بە قووەت هەلبکات، پوش و پەلاش و کا لە گەڵ خۆی رادەدات.

(۳) - ﴿وَالنَّشْرَتِ نَشْرًا﴾، سویند بە بلاو کەرەووەکان بە بلاوکردنەو، بە پیتی ئەو رایە ی تێمە هەلمانبزارد، دوووەکی پێشی بایەکان بوون، سییەکی دوایش مەبەست پێیان فریشتەکانن، یانی: هەر وەها سویند بە فریشتەکانی کە بلاو دەکەنەو، بە بلاوکردنەو، چی بلاو دەکەنەو؟ (وَالنَّاشِرَاتِ أَجْنَحَتُهُنَّ نَشْرًا)، بالەکانیان بلاو دەکەنەو لە کاتی فرین دا، یاخود ﴿وَالنَّشْرَتِ نَشْرًا﴾، واتە: هەر وەهاکان بلاو دەکەنەو، یان تۆووەکان بلاو دەکەنەو هە ی گیاو گوڵ و ڕووەکەکان، یان تۆزو خۆلەکان بلاو دەکەنەو، (نَشْرًا) بە بلاوکردنەو.

(۴) - ﴿فَالْفَرْقَتِ فَرْقًا﴾، ئنجا لە حالیکدا کە بلاو دەکەنەو، جیاش دەکەنەو بە جیاکردنەو، (ف) ی ﴿فَالْفَرْقَتِ فَرْقًا﴾، دیسان پەییوەست دەبیتەو بە: ﴿وَالنَّشْرَتِ نَشْرًا﴾ هەو، جیاش دەکەنەو بە جیاکردنەو، واتە: ئەهلی بەهەشت و ئەهلی دۆزەخ لیک جیا دەکەنەو، یان ئەوانە ی سەلامەت دەبن، سزا نادری و، ئەوانە ی سزا دەدرین، لیکیان جیا دەکەنەو، کاتی ڕووحەکانیان دەکیشن و بەرەو قوونای بەرزەخ بەریدە کرین، یاخود: ﴿فَالْفَرْقَتِ فَرْقًا﴾، ئەو فریشتانە ی هەر وەهاکان، یاخود بژیوەکان بلاو دەکەنەو بە شوینەکان دا لە سەر زەوی.

۵- ﴿فَالْمُلْكِيتَ ذِكْرًا﴾، ھەرۈھە فریدەرەکانی بیرخەرەو، ئەو فریشتانەى بیرخەرەو فریدەدەن، وشەى (فریدان)یش لەبەرئەوھەى کە لە سەرئۆھ لە خواى پەرۋەردگارەو ھەحیی دینن بۆ پیغەمبەرەن، (الإلقاء مُسْتَعَارٌ لِتَبْلِيغِ الذِّكْرِ مِنَ الْعَالَمِ الْعُلَوِيِّ إِلَى أَهْلِ الْأَرْضِ، أَوِ الرِّيَّاحِ مِنْ خِلَالِ انْزَالِ الْمَاءِ مِنَ السَّمَاءِ تُلْقِي الذِّكْرَ وَالذِّكْرَى فِي قُلُوبِ النَّاسِ وَعُقُولِهِمْ)، (الإلقاء): لێرەدا خوازراوەتەو بۆ گەیاندى بیرخەرەو لە جیھانى سەرئۆھ (جیھانى فریشتەکانەو) بۆ خەلکى سەر زەوى، (ئەگەر فریشتەکان مەبەست بن، لەسەر ئەو رایەش کە دەلێ: مەبەست بایەکانە)، یان ئەو بایانەى لە کاتیکدا ئاوە لەسەرئۆھ دادەبەزێنن، لەو میانەدا بیرخەرەو پەند فریدەدەنە نێو عەقڵ و دلی خەلک.

یانى: خوا ئەو بایانەى ناردوون، ئەو ھەموو ئەرك و کارە گەورەو گرنگانەى ژيانى بە شەرو ئازەل و ڕووەك ھەمووى بەوانەو پەيوەستە، ئەو ھەموو کارە گرنگانە ئەنجام دەدەن، ئەگەر بایەکان نەبن، ئەو ھەلمەى لەسەر زەریاو ئوقیانووسەکان بەرز دەبێتەو، کە بە تیشكى خۆر پەیدا دەبێ، بە چى دەگاتە وشکانی و بە تايبەت شوینە بەرزەکان، کە دوایى دەبێتە ھەورى متوربەکراو دواتریش باران و بەفرو تەرزەو دادەبەزێتە خوار، دوایى ئاوى شیرین بە زەویدا بڵاوبێتەو، کە ھەموو ژيانداران و ڕووەك و لە نێویان دا مروفیش ژيانى پەيوەستە بەو ئاوە شیرین و زوڵالەو؟!.

۶- ﴿عُذْرًا أَوْ نَذْرًا﴾، بۆ لابردنى بیانوو و بۆ ترساندنیش، (عُذْرًا) خویندراویشەتەو: (عُذْرًا)، ھەرۈھە (نُذْرًا)یش خویندراوەتەو: (نُذْرًا)، ھەردووک شپۆە خویندەنەوکان ھاتوون، (عُذْرًا: لِلْإِعْذَارِ مَعْنَى إِزَالَةِ أَغْذَارِ الْخَلْقِ، عَلَى حَدِّ قَوْلِهِ تَعَالَى: ﴿لَيْتَلَا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَى اللَّهِ حُجَّةٌ بَعْدَ الرُّسُلِ﴾ ۱۶۵) (النساء، (وَنُذْرًا: لِلإِنذَارِ وَالتَّخْوِيفِ مِنَ الْعِقَابِ عِنْدَ الْعِصْيَانِ)، (عُذْرًا) بۆ (إِعْذَارِ)، یانى: لابردنى بیانووکانى خەلک، وەك فەرمايشتى خواى بەرز [کە لە ئایەتى (۱۶۵) سوورەتى (النساء)دا، دواى ئەوێ ناوى دوازدە لە پیغەمبەرەن (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) دینى، دەفەرموى: ﴿رُسُلًا مُّبَشِّرِينَ وَمُنذِرِينَ لَيْتَلَا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَى اللَّهِ حُجَّةٌ بَعْدَ الرُّسُلِ وَكَانَ اللَّهُ عَزِيزًا حَكِيمًا﴾ ۱۶۵) (النساء،

واتە: پېغەمبەرانیکی دَلخۆشکەر و ترسینەرن، تاكو له دواى پېغەمبەران خەلك بەلگەى نەبى له سەر خوا، لێرەش (عذراً) واتە: بۆ ئەوەى خەلك بیانوو نەبى، بۆیە فریشتەكان وەحیی دین و فریدەدەن بۆ پېغەمبەران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) پەيامى خوا دین بۆ ئەوەى خەلك بیانوو بپراو بکەن و، بەلگەو پاساویان نەمیتى، دواى بلین: ئەى خواىە! نەمانزانی چۆنت بپەرستین، چۆن بەندایەتیی بۆ تۆ بکەین و، ژيانى دنیا بە شیوەیەك بگوزەریین شایستەى مرووف بى و، جیگای پەسەندى و پەزامەندى تۆ بى!

(نُذْراً) واتە: بۆ ترساندن و وریاکردنەو له سزاو تۆلەى خوا، له کاتى سەرپېچى و لادان و تاوان دا.

(الطبري) ئاوا ئەو دوو وشەیهى دواى، مانا دەکات: (فَالْمُلْقِيَاتِ ذِكْرًا إِلَى الرَّسُلِ عِذَارًا مِنَ اللَّهِ إِلَى خَلْقِهِ وَإِنذَارًا مِنْهُ لَهُمْ)، واتە: فریدەرانى بیرخەرەو بۆ لای پېغەمبەران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام)، (که فریشتەکان) بۆ ئەوەى له لایەن خواو، خەلك بیانوو بپراو بکری و، له لایەن ئەووەو بترسین و هۆشیار بکری ئەو، ئەو ئامانجى فریدان و ناردنی بیرخەرەو (ذکر) یە له لایەن فریشتەکانەو، که خوا بە فریشتەکاندا ناردوویەتی بۆ پېغەمبەران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) ئامانجە که ئەو یە: خەلك بیانوو بپراو بکری و بترسین و وریا بکری ئەو، لهو سەرەنجامەى چاوەرێیان دەکات.

ئنجایا وەلامى سویندە که واتە: سویند له سەر خوراو که (مُقَسَم عَلَيْهِ) بریتیه له چی؟

(۷) - ﴿إِنَّمَا تُوعَدُونَ لَوَفْعٍ﴾، به دنیای ئەوەى به لیتان پى دەدرى هاتوو دى و راستە، (إِنَّمَا) هەرچەندە له رینووسى (مصحف) دا به یەكەو لکیندراو، ئەگەر کەسێك شارەزا نەبى، وادەزانى (إِنَّمَا) لێرەدا ئامرازى کورتەه لیتان و چەسپاندن (أَدَاةُ الْحَصْرِ وَالْإِثْبَاتِ) ه، وەك: (إِنَّمَا الرَّجُلُ مُحَمَّدٌ) تەنیا موحمەد پیاو، بەلام لێرەدا ئەم (إِنَّمَا) یە دوو پیتە: (إِنَّ) ه، له گەل (مَا)، (إِنَّ) ه پیتی جەختکردنەو یە، (مَا) ش (مَا الْمَوْصُولَةُ) یە واتە: (إِنَّ الَّذِي

تُوَعَدُونَ) بە دُنْیایی ئەوێ بەلێنتان پێ دەدرێ، (لَوَاقِع)، (وَقَع) واتە: (سَقَطَ وَحَدَّث) روویدا، کەوت، (لَوَاقِع) واتە: دێتە دی، هاتوووە دییە، ئەمە وەلامی سوێندە کە یە.

نَجَا (الطبري) دەلێ: (إِنَّ الَّذِي تُوَعَدُونَ أَيُّهَا النَّاسُ! مِنَ الْأُمُورِ لَوَاقِعٌ، وَهُوَ كَائِنٌ لَا مَحَالَةَ، يَغْنِي بِذَلِكَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، وَمَا ذَكَرَ اللَّهُ أَنَّهُ أَعَدَّ لِخَلْقِهِ يَوْمَئِذٍ مِنَ الثَّوَابِ وَالْعَذَابِ)، واتە: ئەو خەڵکینە! ئەوێ بەلێنتان پێ دەدرێ، لە کارەکان، دێتە دی، هیچ بواری (نەهاتنە دی) تێدانیه، پۆژی قیامەت دێتە دی، ئەوێ خوا باسی کردووە کە بۆ خەڵکی ئامادە کردووە لەو پۆژەدا، لە پاداشت و لە سزا. (دُنْیابن دێتە دی، سوێند بەو شتانە).

خوا پشتیوان بێ لە کاتی تەفسیرکردنی سوورەتی (النازعات) دا کە پێی دەگەین، باسیک لە بارە ی سوێندەکانی کە لە قورئاندا هاتوون، دەکەین، باسیکی تیرو تەسەل، ئەو سوێندانە ی خوا ﷻ لە قورئان دا خواردوونی، لێرەدا خوا سوێندی بە پێنج شتان خواردووە، یان بە دوو جوۆرە شتان کە پێنج سیفەتیان هەن، سوێند خواردنیش بۆ دُنْیاکردنەوێ لایەنی بەرانبەرە، چونکە کە سوێند لەسەر شتیک دەخوری واتە: ئەو لایەنی بەرانبەر! دُنْیابە ئەو شتە ئاوايە، لێرەش دا سوێند لەسەر خوراوێ کە بریتیه لەو: خەڵکینە! ئەوێ بەلێنتان پێ دەدرێ و گفتان پێ دەدرێ، هاتۆتە دی، دێتە دی و چەسپاوە.

مەسەلەى دووهم:

چەند پرووداویك كه له پوژى دوايیدا دهقه ومین: کوژانهوهى ئەستیران و، شهقبوونی ئاسمان و، هەلکەندران و هاپدرانی چیايه كان و، کات دیارییکران بو ئامادهبوونی پیغه مبه ران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) كه بو پوژى لیک جیاگردنهوه دواخراون، لهو پوژەشدا هوارو سزای سهخت بو به دروڤدانه رانی دیداری خوا:

خوا دهفه رموی: ﴿فَإِذَا النُّجُومُ طُمِسَتْ﴾ (۸) وَإِذَا السَّمَاءُ فُرِجَتْ ﴿۹﴾ وَإِذَا الْجِبَالُ سُفِفَتْ ﴿۱۰﴾ وَإِذَا الرُّسُلُ أَقْنَتْ ﴿۱۱﴾ لِأَيِّ يَوْمٍ أُخِّلَتْ ﴿۱۲﴾ لِيَوْمِ الْفَصْلِ ﴿۱۳﴾ وَمَا أَدْرَاكَ مَا يَوْمُ الْفَصْلِ ﴿۱۴﴾ وَلَيْلٌ يُومِدُ لِلْمُكَذِّبِينَ ﴿۱۵﴾

شیگردنهوهى ئەم ئایه تانه له ههشت برگه دا:

(۱)- ﴿فَإِذَا النُّجُومُ طُمِسَتْ﴾ هەر کاتیک ئەستیره کان سپرانهوه، (طمس) به مانای سپرینهوهو لابردنی شتیك دی، وهك خوا ﷻ له سووره تی (النساء) دا دهفه رموی: ﴿يَتَأْتِيَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ ءَامِنُوا بِمَا نَزَّلْنَا مُصَدِّقًا لِّمَا مَعَكُمْ مِّن قَبْلِ أَن نَّطْمِسَ وُجُوهًا فَنَرُدَّهَا عَلَىٰ أَدْبَارِهَا أَوْ نَلْعَنَهُمْ كَمَا لَعَنَّا أَصْحَابَ السَّبْتِ وَكَانَ أَمْرُ اللَّهِ مَفْعُولًا﴾ ﴿۴۷﴾ واته: ئەهى ئەوانهى كتيبيان پیدراوه! پروا بینن بهوهى دامانبه زاندوه (بو سهر پیغه مبه ره كه مان) به راستدانه رى كتيبه كانی گه ل ئیوه شه، بهرلهوهى دهم و چاوانیک بسپرینهوه، ئنجا هه لیانگێرینهوه بو پشتهوه، (له جیاقی پروویان له پیشه وه بی، پروویان له دواوه ده بی)، (الطمس: الإزالة)، ﴿فَإِذَا النُّجُومُ طُمِسَتْ﴾ (طمس) واته: لابردن، (الطبري) ده لی: (أي: ذَهَبَ ضِيَاؤُهَا فَلَمْ يَكُنْ لَهَا نُورٌ وَلَا ضَوْءٌ) واته: روژناییه كه ی نه ما، نه پرووناکیی ماو، نه تیشکی.

(۲)- ﴿وَإِذَا السَّمَاءُ فُرِجَتْ﴾ ههروهها کاتیک ئاسمان کرایه وه، ئاسمان له ت و پهت بوو، (الفرجة: الفتحة في الجدار ونحوه)، (فرجة) به درزیک كه لینیك ده گوتری، كه له دیوارو جگه له دیواریش دا ده بی.

(الطبري) ی (فُرِجَتْ) ی ئاوا لیکداوہ تہوہ: (شُقِّقَتْ، صُدِعَتْ)، لہت و پەت بوو، قلیشا.

۳- ﴿وَإِذَا الْجِبَالُ نُسِفَتْ﴾، ھەروەھا کاتیک چیاھە کان ھەلکە ندران، (الطبري) گوتوو یەتی: (نُسِفَتْ مِنْ أَصْلِهَا فَكَانَتْ هَبَاءً مُنْبَثًّا)، لەسەر بناغە کە یان ھەلقە ندران، بوونە تۆزو گەرد، (وَالنَّسْفُ: قَلْعُ أَجْزَاءِ الشَّيْءِ بَعْضُهَا عَنْ بَعْضٍ وَتَفْرِيقُهَا وَنَسْفُ الْجِبَالِ: دَكُّهَا)، (نُسْفُ): بریتیە لەوہی بەشەکانی شتیک لیک جیا بکریئەوہو ھەلبقە ندرین و بلاو بکریئەوہ، (وَنَسْفُ الْجِبَالِ: دَكُّهَا)، مەبەست لە: (نَسْفُ الْجِبَالِ) وردوخا شکرانیانە.

۴- ﴿وَإِذَا الرُّسُلُ أَقْنَتْ﴾، ھەروەھا کاتیک پیئغەمبەرەکان کاتیان بو دیاریبکرا، (أَقْنَتْ) بە دوو جووری دیکەش خویندراوہ تەوہ: (وَقَّتَتْ) و (وَقَّتَتْ)، (الزمخشری) ئاوی لیکداوہ تەوہ: (أَي بَلَغَتْ مِيقَاتَهَا)، واتە: پیئغەمبەرەکان (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) گەیشتنە ژوانگەیی خویان، ئەو کاتەیی بویان دیاریبکراوہ، ھەندیکیش (أَقْنَتْ) یان ئاوا لیکداوہ تەوہ: (وَقَّتَتْ وَعَيْنَ لَهُمُ الْوَقْتُ الَّذِي يَحْضُرُونَ لِلشَّهَادَةِ عَلَى أُمَمِهِمْ)، واتە: ژوانگەیان بو داندراو ئەو کاتەیان بو دیاریبکرا، کە ئامادە دەبن بو شایە دیددان لەسەر کۆمەلەکانی خویان.

۵- ﴿لَا إِلَهَ إِلَّا يَوْمَ أُحُلَتْ﴾، بو چ رۆژیئیک پیئغەمبەرەکان دواخراون؟ (أُجِلَتْ: أُخِّرَتْ) دواخراون، (وَقَّتَتْ) ژوانگەیان بو داندراوہ، (أُجِلَتْ) واتە: (أُخِّرَتْ فِي الْوَقْتِ الْمَعِينِ) لە کاتی دیاریبکراو دا ئامادە کران، (أُجِلَتْ) واتە: (جُمِعَتْ لَوَقْتِهَا) کۆکرانەوہ لە کاتی دیاریبکراو دا، کە دەشفەر مووی: ﴿لَا إِلَهَ إِلَّا يَوْمَ أُحُلَتْ﴾، ئەمە بو سەرسو پماندن و زەبەلاح و ترسناک و دژوار پیشاندانی ئەو رۆژەییە، ئنجا کە دەشفەر مووی: ﴿لَا إِلَهَ إِلَّا يَوْمَ أُحُلَتْ﴾، ئەمە بەرواڵەت پرسیار کردنە، بەلام مەبەست پێی سەرسو پماندن و سامناک پیشاندانە.

۶- ﴿لِيَوْمِ الْفَصْلِ﴾، بو رۆژی لیک ھەلاواردن (ئەو پیئغەمبەرەکانە (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) دواخراون و ژوانگەیان بو داندراوہ)، (أُجِلَتْ) سی مانای ھەن: أ- دواخستن، ب- ژوانگە بو دانران. ج- مۆلەت دران. وشەیی (أُجِلَتْ) لە (أَجَلَ) ھوہ ھاتوہ، (الْأَجَلُ: الْمُدَّةُ الْمَضْرُوبَةُ لِلشَّيْءِ)، (أَجَلَ) کاتیکی دانراوہ بو شتیک.

۷- ﴿وَمَا أَدْرَاكَ مَا يَوْمُ الْفَصْلِ﴾ چ شتیک به توئی زاناندوه رۆژی لیکجیاکردنهوه چیه!
یان: چ شتیک وایکردوه بزانی رۆژی جیاکردنهوه چیه؟

۸- ﴿وَبَلَّ يَوْمَئِذٍ الْمَكْدِبِينَ﴾ لهو رۆژه دا سزای سهخت (یان هاوار) بۆ به درۆدانه رانه،
واته: به درۆدانه رانی رۆژی دواپی و، پیغه مبه رانی خوا (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) و فهرمایشتی
خوا.

ته گهر ته ماشای کۆی ئهو پرووداوانه بکهین:

۱- کوژاندنه وهی ته ستیره کان و خهفه بوون و ون بوون و تاریک داهاتیان.

۲- کرانه وهی ئاسمان و لهت و پهت بوونی.

۳- ههلقه ندرانی چیا به کان و هاپردان و وردو خاش بوونیان.

۴- ژوانگه داندان بۆ پیغه مبه ران، (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) و کات بۆ دیاری کرانیان، ئه
چوار پرووداوه، دابهش دهبن به سه ر کۆی رۆژی دواپییدا، به ههردوو ک قۆناغی (ساعة)
و (قیامة) وه، (ساعة) واته: ئاخیر زه مان، ئهو رۆژهی ئه م گهردوونهی تیدا ده پیچریته وه و
کوژایی دی و، ژیاپی دنیا ته واو ده پی، (قِيَامَة) واته: ئهو رۆژهی ژیاپیکی دیکه و
قۆناغیکی دیکه ی ژیاپی ده ست پی ده کات، که بریتیه له هه لسیندرانه وهی مردووان و،
زیندوو کرانه وه یان و ئاماده کرانیان بۆ سزاو پاداشت، چونکه:

أ- کوژێرانه وهی ته ستیره کان و شۆق نه مانیان و تاریک داهاتیان.

ب- ههروه ها کرانه وهی ئاسمان و لهت و پهت بوونی و، ههلقه ندرانی چیا به کان، ئه وانه
هه موویان له قۆناغی په که م دان که بریتیه له (ساعة).

به لام دووه که ی دیکه: أ- ژوانگه دانان بۆ پیغه مبه ران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) و، ب-
ئاماده کرانیان بۆ رۆژی لیکه له لواردن، ده که ونه (قِيَامَة) واته: قۆناغی دووه می رۆژی
دواپییه وه، که ده فهرموئ: ﴿وَمَا أَدْرَاكَ مَا يَوْمُ الْفَصْلِ﴾ (الطبري) ئاوا ی لیکدا وه ته وه:

(وَأَيُّ شَيْءٍ أَذْرَاكَ يَا مُحَمَّدٌ ﷺ! مَا يَوْمُ الْفَصْلِ، مُعْظَمًا بِذَلِكَ أَمْرُهُ، وَشِدَّةَ هَوْلِهِ)، ئەى موخەممەد ﷺ! چ شتێك بە تۆى زاناندووە تۆ بزانی پۆژى لێكجیاكردنەوێ چیه؟! (خوا وایفەرموووە ئەم پرسیاری کردووە) بۆ بە مەزنگرتنى حالى ئەو پۆژەو، سەخت پێشاندانى ترسناکییەكەى.

﴿وَيْلٌ يَوْمَذِِلِّ الْمُكَذِّبِينَ﴾، لەو پۆژەدا سزای سەخت بۆ بە درۆدانەران، واتایەكە ئاواى لێدیتەوێ: (إِذَا حَصَلَ كَذَا وَكَذَا، حَلَّ الْوَيْلُ لِلْمُكَذِّبِينَ)، ئەگەر فلان شتەو فلان شتە پوویدا، لەو پۆژەدا، سزای سەخت دیتە سەر بە درۆدانەران.

(قتادة) ش دەلى: پرسیارکردنەكە لێرەدا كە دەفەرموى: ﴿وَمَا أَذْرَبَكَ مَا يَوْمُ الْفَصْلِ﴾، چ شتێك بە تۆى زاناندووە، پۆژى لێكجیاكردنەوێ چیه؟ وهك (الطبري) بە ژمارە (۳۶۰۴۹) لێوێ هیناوە: (تَعْظِيمًا لِذَلِكَ الْيَوْمِ) بۆ بە مەزنگرتن و بە مەزن پێشاندانى ئەو پۆژەى (ئەو پرسیارکردنە)، یان: بۆ سەرسوڤماندنە لە ترسناکی و مەزنیى ئەو پۆژە.

دیاریە وشەى (وَيْلٌ) كە لەم سووڤەتە موبارەكەدا دە جارێ دووبارە بۆتەوێ، لەو رستە موبارەكەدا كە دەفەرموى: ﴿وَيْلٌ يَوْمَذِِلِّ الْمُكَذِّبِينَ﴾، كە دە (۱۰) جارێ لەم سووڤەتە موبارەكەدا دووبارەبۆتەوێ، (وَالْوَيْلُ: أَشَدُّ السُّوءِ وَالشَّرِّ)، (ویل) یانی: خراپترین زیان و، خراپترین شتی ناخۆش، هەروەها (وَيْلٌ) بە مانای (الهِلاك) فەوتان و لە بەهین چوون، دى.

(الطبري) دەلى: (وَالْوَيْلُ: الْوَادِي الَّذِي يَسِيلُ فِي جَهَنَّمَ مِنْ صَدِيدِ أَهْلِهَا، لِلْمُكَذِّبِينَ يَوْمَ الْفَصْلِ، يَوْمُ الْفَصْلِ)، واتە: (وَيْلٌ): دۆلێكە شیوێكە زووخواوى خەلێ دۆزەخى پێدا دیتە خوار، ئنجا ئەو سزایە بۆ بە درۆدانەرانى پۆژى لێك جیاكردنەوێ، لە پۆژى لێك جیاكردنەوێدا.

حیکمەتى دووبارەبوونەوێ رستەى: ﴿وَيْلٌ يَوْمَذِِلِّ الْمُكَذِّبِينَ﴾:

زانایان لهو بارهوه که ئایا حیکمهتی چیه، خوا ﷻ لهم سوورپهته موباره که دا ده جارن ئهو پرستهیهی دووباره کردوتهوه: ﴿وَيْلٌ لِّیَوْمَئِذٍ لِّلْمُكَذِّبِینَ﴾، لهو پرژده دا (وئیل) بو به درودانه ران؟ (وئیل) چ به مانای سهختترین سزا بئ، چ به مانای فهوتان بئ، چ به مانای دۆل و شیوئیک بئ له دۆزه خدا که جه راحهت و کیم و زووخواوی جهستهی دۆزه خبییه کانی پیدادی، چ به مانای هاوار بئ، هاوار بو فلاکسهس، واته: ده ردیکی به سهر بئ هاوار بکات، زانایان زور قسهیان لهو بارهوه کرده، ئایا حیکمهتی چیه ئهو رستهیه ده (۱۰) جارن دووباره بوتهوه؟

(أ) - هه نديکيان گوتوو يانه: ته نيا بۆ جه ختکردنه وهيه، واته: خوا ﷻ ته و پرسته يه ده جاران دووباره کردۆته وه بۆ جه ختکردنه وه ي ته وه، که له و پۆژه دا ته وان ه ي په يامه کاني خوا، ديداري خوا، بئغه مبه راني خوا، به درۆ داده نبتن، سزاي سه ختيان بۆ هه به.

هه‌لبه‌ته دووباره کردنه وه‌ش بۆ دا‌کوکیی‌کردن و تۆ‌خ‌کردنه‌وه، عاده‌تیکی نه‌ك
 هه‌ر زمانێ عه‌ره‌بییه، به‌لكو هه‌موو زمانه‌كانه، وه‌ك پێش‌تریش له‌ سووپه‌تی
 (الْقِيَامَةِ) دا هه‌ینامان: ﴿أَوَلَيْكَ فَأُولَىٰ ۖ ثُمَّ أَوَلَىٰ لَكَ فَأُولَىٰ﴾ ۳۵ ﴿الْقِيَامَةِ﴾.

(ب)۔ ئەم پىستىيە كە دووبارە بۆتەو: ﴿وَيْلٌ لِّمُكْذِبِينَ﴾ مەبەست پىنى سزى تازەيە لەسەر ھەر كام لە تاوانى بە درۆدانانى راستىيەكان، چونكە ئەو دە (۱۰) جارە كە ھاتو، ھەر دە جارەكان لە دواى خستىنە رووى راستىيەكە:

جاری یه کهم: خوا ﷺ دهفه رموی: کاتیك پوژی دوایی هات به هه ردوو
قوناغی ئاخیر زه مان و قیامه ته وه، لهو پوژه دا سزای سهخت بو به درودانه رانه،
به درودانه رانی ئه و روژه.

جاری دووهم: باسی فهوتاندنی گه له پېشووه کانه، ئنجا به دواخستنې گه له دواینه کانه، که له نهجامی یا خیبیوون و سهړپېچیکړدنیا دله خوا، سزای دان و فهوتاندوونې.

جاری سییەم: لە دواى ئەوێهە کە خوا سەرنجى مرۆف پادەکیشتی: چۆنى دروستکردوون؟ ئنجا مادام خوا ﷺ ئاواى دروست کردوون، سزای سەخت بۆ ئەوانەى دیدارى خوا بە درۆ دادەنێن، خوايەك بەو هەموو قوناغانەدا تۆی تێپەراندبى، دەشتوانى زیندووت بکاتەو.

جاری چوارەم: لە دواى سەرنج پراکیشانى مرۆفەکانە بۆ زەوى، کە چۆن خوا وایلیکردووە بەخۆیانەو بەگووشى بە زیندوویى و بە مردوویى، پاشان چیا سەرکەشەکان و، دواى ئاوى شیرین و زولال.

ئنجا دەفەرموی: ﴿وَبَلِّغْ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ﴾ واتە: سزای سەخت بۆ ئەو بەدرۆدانەرانەى لەگەڵ ئەوێش دا خوا ﷺ ئەو هەموو نەعمەت و چاکانەى پێداون، کە چى دیدارى خواو بەلێنى خوا بە درۆ دادەنێن.

هەرۆهەها شەش (٦) جارەکەى دیکەش بە هەمان شیوە، وەك دواى پێیان دەگەین.

منیش ئەو پرایەى دووهم زیاتر بە دلەو دەنووسى، چونکە هەر جارێک خوا ﷺ ئەو وشەى دووبارە کردۆتەو، شتێکی تازه باسکراوە، ئەوێش دەخوازى کە هەر کەس دیدارى خوا، یان پەيامى خوا، یان پێغەمبەرانى خوا، یان پۆزى دواى، بەدرۆ دابنێ، شایستەى سزای سەخت بێ.

(الشوکاني) لە تەفسیرەکەى خۆیدا^(١) دەلێ: (وَكَرَّرَ هَذِهِ الْآيَةَ فِي هَذِهِ السُّورَةِ لِأَنَّهُ قَسَمَ الْوَيْلَ بَيْنَهُمْ عَلَى قَدَرِ تَكْذِيبِهِمْ، فَإِنَّ لِكُلِّ مُكَذِّبٍ شَيْءٍ عَذَابًا سَوَى تَكْذِيبِهِ شَيْءٍ آخَرَ، وَرُبَّ شَيْءٍ كَذَبَ بِهِ هُوَ أَعْظَمُ جُرْمًا مِنَ التَّكْذِيبِ بَعْضِهِ، فَيُقَسَّمُ لَهُ مِنَ الْوَيْلِ عَلَى قَدَرِ ذَلِكَ التَّكْذِيبِ)، واتە: بۆیە لەم سوورەتە موبارەکەدا ئەم ئایەتە موبارەکە دووبارەبۆتەو (دە جارەن) چونکە خوا سزای سەختى بە

ئەندازەى بە درۆدانانیان بۆ راستیەکان بەسەردا داپەش کردوون، چونکە ھەر کەسێک شتێک بە درۆ دابنێ، لەوانەى خوا ھەواییان پێ دەدات، بەشێک لە سزای بۆ ھەيە، جیا لەو بەشە سزایەى لە بەرانبەر بە درۆ دانانی شتێکی دیکەدا بۆى دانراوەو، جارى وا ھەيە کەسێک شتێک بە درۆ دادەنێ، ئەو بەدرۆ دانانەى تاوانەکەى مەزنتەرە لە بەدرۆ دانانی شتێکی دیکە، بۆیە بۆ ھەر کام لە بەدرۆ دانانەکانى بەشێک لە سزای بۆ دادەنرێ، بە ئەندازەى خۆى.

شایانى باسە: سێ سوورەت لە قورئاندا بە تايبەت ئەو دووبارە بوونەوھیان تێدايە:

یەكەم: سوورەتی (الرحمن) کە سى و یەك (۳۱) جار پستەى: ﴿فَإِيَّاءِ لَّآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ﴾، تێیدا دووبارە بۆتەو، واتە: ئەى جندو مروؤف! بە کام لە چاکەکانى پەروەردگارتان بێپروان؟ یاخود: کام لە چاکەکانى پەروەردگارتان بە درۆ دادەنێن!.

دووهم: لە سوورەتی (القمر)دا کە ھەر کام لە پستەى: ﴿فَكَيْفَ كَانَ عَذَابِي وَنُذْرِ﴾ القمر، ھەرۆھە پستەى: ﴿وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْآنَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِنْ مُّذَكِّرٍ﴾ القمر، یەکی چوار جاران ھاتوون.

سێیەم: سوورەتی (المرسلات)یش کە دە جاران ئەو پستە موبارەکەى تێدا دووبارەبۆتەو:

﴿وَبَلِّغْ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ﴾ (۱۹) المرسلات.

مەسەلە ی سێهەم:

لە بەینبردنی خوا بۆ کۆمەلگا پێشووە تاوانبارەکان و، شوێنخستنی ئەوانی دیکەیان، واتە: سزادانی کۆمەلگایەکانی دیکە ی دوا ی وانیش، یاسایەکی بەردەوامی خۆی دادگەرە لە سزادانی تاوانبارو بەدرۆدانەران ی پەیام و دیداری خوادا:

خوا دەفەرموێ: ﴿أَلَمْ نُهَبِكِ الْأَوَّلِينَ ﴿١٦﴾ ثُمَّ نُنْعِمُهُمُ الْآخِرِينَ ﴿١٧﴾ كَذَلِكَ نَفْعَلُ بِالْمُجْرِمِينَ ﴿١٨﴾ وَيَلْ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ ﴿١٩﴾﴾

شیکردنەوهی ئەم ئایەتانە، لە چوار بڕگەدا:

١- ﴿أَلَمْ نُهَبِكِ الْأَوَّلِينَ﴾، ئایا پێشووەکا ئێمان نەفەوتاندوون؟ لێرەدا پرسیار کردن بۆ پێچەسپاندن (الإِسْتِفْهَامُ التَّقْرِيرِي) ه، واتە: پرسیارکردنە کە بۆ ئەو نە چاوەڕێی وەلام بکری و، پرسیار کردن نکوولییەکە رانەش نە، هەرچەندە دەشگونجی پرسیارکردنی نکوولییەکە رانەش بێ، بەلام بۆیە دەلێین (تَقْرِيرِي) ه، واتە: پێچەسپاندن، کە بەرانبەرە کە ی والی بکات دانی پێدا بێتی، چونکە دان پێداھێنان بەو هەدا کە گە لە پێشووەکان فەوتاون، هیچ کەس نکوولیی لێ ناکات، (الأَوَّلِينَ) ی (أَل) ی چۆتە سەر و بۆ ناساندن، بەلام بۆ ناساندنی عەھدە، واتە: ئایا میللەت و کۆمەلگا پێشووەکا ئێمان نەفەوتاندوون، کە مەبەست پێی تیکرای ئەو کۆمەلگایانە یە ئەھلی شیرک و کوفر بوون و خوا لە بەینی بردوون، وشە (نُهَبِكِ) لە ﴿أَلَمْ نُهَبِكِ الْأَوَّلِينَ﴾ دا، (الإِهْلَاكُ: الإِعْدَامُ وَالْإِمَاتَةُ) بریتە لە فەوتاندن و لە بەینبردن و مراندن.

٢- ﴿ثُمَّ نُنْعِمُهُمُ الْآخِرِينَ﴾، دوا ی پاشینەکانیشمان شوێنخست، (ثُمَّ): (لِلتَّرْتِيبِ وَالْتَّرَاحِي الرَّتْبِي) (ثم) بۆ ریزبەندییە، ریزبەندییە کە بە کاوەخۆ بێ و لە دوا ی بێ، واتە: لە دوا ی کۆمەلگا پێشووەکان کە فەوتاندمان، ئنجا ئەوانە ی دوا ی وانیشمان، وەدواخست و لە فەوتاندن و لە بەینبردن دا، بە دوا ی ئەوانی دیکەمان خست.

(۳) - ﴿كَذَلِكَ نَفْعُ الْمَجْرُمِينَ﴾، بهو شیوهیه له تاوانباران ده کهین، (أَي: مِثْلَ ذَلِكَ الْفِعْلِ نَفْعُ) وهك ټهو کردهوی کردمان بهوان، چیمان بهوان کرد، ټاوش له تاوانباران ده کهین، وشه ی (مُجْرِمِينَ) له نازناوهکان و ناوونیشانهکانی بیپروایان و هاوبهش بۆ خوادانه رانه له قورټانداو، ټهه هۆشدار ییدانه به تاوانبارهکان و به بیپروایهکانی پوژگاری پیغمبه ریش ﷺ و دوا ی ویش، که ټه گهر ټیوهش له سهر تاوان و خراپه و لادان بهردهوام بن، ټهو یاسایه ی خوا بۆ ټیوهش له بۆسه دایه و، ده بی چاوه ری بکه ن، ټهو سزایه به سهر ټیوهش دا بچه سپی.

(۴) - ﴿وَلَيْلُ يَوْمٍ ذِي الْمَقْدَرِ﴾، لهو پوژه شدا سزای سهخت بۆ به دروډانه ران، واته: بۆ ټهو به دروډانه رانه ی پټیان وایه: خوا ﷻ تاوانباران سزا نادات، یان ټهو به دروډانه رانه ی پټیان وایه دنیا تا که ده رفقه ژیانه و، شاری بی خاوه نه و، خوا ﷻ خه لک زیندوو ناکاته وه بۆ سزاو پاداشت و لیپرسی نه وه.

لیره دا که ده فهرمو ی: ﴿أَلَمْ تُهْلِكِ الْأَوَّلِينَ ﴿١٦﴾ ثُمَّ تُبْعَثُهُمُ الْآخِرِينَ ﴿١٧﴾﴾، بیگومان ټهو فه وتانده ی خوا بۆ کومه لگا پیشووه کان و بۆ ټه وانه ی دوا ی وانی ش، که کومه لگا پیشووه کان زور به ی زانیان ده لټین: پی ش هه موویان گه لی نوو حه، کومه لگایه که ی نوو حه (عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ)، که له هه موو ټایه ته کانی قورټاندا خوا ی پهروه ردگار نوو ح و گه له که ی له پی شه وه باس ده کات، دوا ی ټهو گه لی عاده، که پیغمبه ره که یان هوود بووه، دوا ی ټهو گه لی سه مووده که پیغمبه ره که یان صالیح بووه، دوا ی ټه وان گه لی مه دی نه، که پیغمبه ره که یان شوعه یب بووه، ټنجا دوا یی گه لی لوو ته، که پیغمبه ره که یان لوو ط بووه (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ)، ټه وانه له گه له پیشووه کان، ټه وانی دوا ی وانی ش کومه لگایه کانن دیکه ن، وهك: گه لټک که مووسا بو یان په وانه کرا، که فیرعه ون و دارو ده سته که ی و گه له که ی بوون له میسر، ههروه ها ټه وانی دیکه ش.

ئىنجا ئەو فەوتاندەش دوو حالەتى ھەن:

۱- حالەتتىكى ئاسايىيەت بە مردنى خۇيان مردېن، ئەویش ئەوھىيەت كە خوا سىستىمى خۇي بۇ ژيانى مەروۇف واداناو، دواي تىپەپىنى ماوھىيەت كە تەمەن، ئەو جىلە بېرىتەوھو ئەو سەدەپە كۆتايى بى و، بە مردنى ئاسايىيەت خۇيان مەرن.

۲- حالەتتىكى ئاسايىيەت كە بىرىتەپە لەوھىيەت خوا سىزايەت كە بىنپەكەريان بۇ بىنپەرى، واش پىدەچى كە دەفەرمۇي: ﴿أَلَمْ تُهْلِكِ الْأَوَّلِينَ﴾، مەبەست پىي ماناي دووھەم بى، واتە: مردنىكى نا ئاسايىيەت، چونكە:

۱- گەلى نووھ بە مردنى ئاسايىيەت خۇيان نەمردوون، بەلكو بە تۆفان، لە تۆفان دا نەرو بون.

۲- ھەروھە گەلى عاد بە بايەت كە بەھىز.

۳- گەلى سەموود بە بلىسەپەت كە گەورە.

۴- گەلى مەدەپەن بە دەنگىت كە گەورە بە لەرزىنەوھى زەوپی.

۵- ھەروھە گەلى لووت بە بەرد بارانكران و ژىرو ژووركرا.

۶- گەلى فەرعەون كە خوا لە دەرياي سووردا نەروى كەرن.

۷- گەلەكەنى دىكەش ھەر كامپىكىان توند سزا دراون و بەلای ناگەھان گرتوونى.

مەسەلەى چۈرەم:

سەرنجراكىشانى مروؤف بو ئەوھى كە لە ئاويكى بېھيزو كەم دروستكراوھو، خراوھ تە نشینگەيەكى مەحكەمەوھ، تاكو كاتىكى ديارىيكراوو، خوا زور باش ئەندازەگىرىى كرددوھو تواناى بەسەريدا شكاوھ، بويە بەدرو دانەرانى پروژى دوايى و پەيامى خوا، شايسەتى سزاى سەختى:

خوا دەفەرموى: ﴿أَلَمْ نَخْلُقْكُمْ مِنْ مَّاءٍ مَّهِينٍ ﴿٢٠﴾ فَجَعَلْنَاهُ فِي قَرَارٍ مَّكِينٍ ﴿٢١﴾ إِلَىٰ قَدَرٍ مَّعْلُومٍ ﴿٢٢﴾ فَقَدَرْنَا فَنِعْمَ الْقَدِيرُونَ ﴿٢٣﴾ وَيَلَّيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِّلْمُكَذِّبِينَ ﴿٢٤﴾﴾

شىكردنەوھى ئەم ئايەتەنە، لە پىنچ برگەدا:

١- ﴿أَلَمْ نَخْلُقْكُمْ مِنْ مَّاءٍ مَّهِينٍ﴾، ئايا لە ئاويكى بېھيز دروستمان نەكرددوون؟ پىشتريش گوتمان: نووسراوھ: (أَلَمْ نَخْلُقْكُمْ)، بەلام لە پرووى زانستى باشخويندەنەوھ (علم التجويد) ھوھ پىتى (ق) لە (ك) دا دەغم دەكرى و دەبىتە: (أَلَمْ نَخْلُقْكُمْ) ئاوا لەسەر زمان خوشترە، زانستى باش خويندەنەوھى قورئانىش ھەر بو ئەوھى ئەسانتر پىت و دەنگەكان و وشەكان بىيژريىن و، جوانى و رەونەقىيەكى زياتريش بە خويندەنەكە دەدەن، لەبەر ئەوھى دەرچەى (ق) و (ك) لىك نزيكن، بويە ئەگەر پىكەوھ دەغم بكرىن، خوشتر دى ئايا ئىوھەمان دروست نەكرددوھ لە ئاويكى بېھيز، (مَهِينٌ) لە (مَهِينٌ) ھاتوھ، (مَهِينٌ أَيْ: ضَعْفٌ)، (وَأَمْهَنَةُ أَيْ: أَضْعَفُهُ)، ئەمە پىويستە باش لەبەرچاومان بى، چونكە زورىك لە پروونكەرەوانى مانايەكانى قورئان، پىيان وابووھ (مَهِينٌ) لە (هَآن) ھوھ ھاتوھ، (هَآنٌ، يَهُونٌ، فَهُوَ مُهَانٌ)، (مُهَانٌ) واتە: قىزەون، كەم بايەخ، بە سووك تەماشاكراو، بەلام بىگومان (مَهِينٌ) لە (مَهِينٌ) ھوھ ھاتوھ، (مَهِينٌ: ضَعْفٌ، أَمْهَنُهُ: أَضْعَفُهُ، اِمْتَنَهُ: اِبْتَدَلَهُ، اِمْتَنَهُ فُلَانٌ: اِكْتَسَبَ مِهْنَةً) پىشەيەكى رەچاو كرد، كەواتە: (مَهِينٌ): (ضَعْفٌ)، (مَهِينٌ) يانى: (ضَعِيفٌ) بېھيز، ئاويكى بېھيز، كەم.

بەلام (مُهان) بېرىز، كەم بايەخ، لە: (هان يهون فهو مهان) هاتو، لىرەدا
 پرسىار كەردنە كە دىسان پرسىار كەردنى دان پىپىداھىنە، واتە: بەرانبەرە كەت وا
 لىكەى دانى پىدايىنى و بىسەلمىنى، چونكە ھىچ چارى نى، نەك پرسىار كەردنى
 نكووللىكەردن بى، ھەر ھە پرسىار كەردنى ئاسايش ھەر نى، چاوەرپى وەلام
 بى، بۆيەش پرسىار كەردنى نكووللىكەردن نى، چونكە كەس نكووللى لەو ناكات
 كە لە ئاوىكى كەم و بېھىز دروست بوو، بۆيە ئەمە پرسىار كەردنى پىپىلەنە،
 يان دانپىپىداھىنە، واتە: بەرانبەرە كەت والىكەردو دانى پىدايىنى، بەلام ئەو
 جوړە پرسىار كەردنە سەردە كىشى بۆ سەرزەنش كەردنىان لەسەر نكووللىكەردنىان
 لە زىندوو بوونەو ھەلسىزانەو، دواى ئەو ھى خوا مروڤى بەو شىو ھى
 خولقاندو، لەو ئاوە بېھىزەو دواى بۆتە ئەو مروڤە، ئەگەر نكووللى لەو
 بكەى ئەو خوايەى توى لەو شتە بېھىزەو ھىناو تە سەر، ئەو ھالەتەى
 ئىستات، نكووللىكەردنەت، جىگای سەرزەنش كەردن و گلەيە.

كە دەفەرموى: ﴿مَنْ مَاءٍ مَّهِينٍ﴾ ئاوىكى بېھىز، ھەندىك لە زانايان بۆ وىنە:
 (ابن عاشور) و (القرطبي) رەحمەتى خوايان لى بى، گوتوويانە: مەبەست لىرەدا
 ئاوى پىاو، بەلام لە راستىدا نەيانپىكاو، چونكە مروڤ لە ئاوى ژن و مىرد
 ھەردوو كيان پىك دى، وەك پىشتەر لە تەفسىرى سوورەتى (النجم) دا گومان، خوا
 ﷺ زۆر بە روونى ئەو دەخاتە روو، كە مروڤ لە ئاوى ھەر كام لە پىاو و
 ئافەرەت پىك دى، كە دەفەرموى: ﴿وَأَنَّهُ خَلَقَ الزَّوْجَيْنِ الذَّكَرَ وَالْأُنثَىٰ ۖ مِن نُّطْفَةٍ إِذَا
 تُمِّي ۖ﴾ (النجم، واتە: خوا ھەردووك جووتى نىرو مى لە نوتفەيەك دروست
 كەردوون، كاتىك دەخەيتە نىو مندالەنەو^(۱)، ھەندىك لەو زانايانە و ايانزانىو كە
 دەفەرموى: (تُمْنَى) دەھاويزرى، ئەو ھەر ئاوى پىاو دەخەيتە نىو مندالەنەو،
 نەيانزانىو - وەك ئىستا زانستى كۆرپە لە ناسى دەريخستو - دواى ئەو ھى
 ژن و مىرد پىكەو جووت دەبن، ئاوى پىاو يەكسەر ناچىتە نىو مندالەنەو،

(۱) تُمْنَى: تَرْمَى، تَقْظَف: فرى دەدرىتە، دەھاويزرىتە.

بەلکو دواى ئەوەى یەکیک لە زیندەوهره بچووکه کانی نیو ئاوى پیاو، که پێیان ده‌گوتری: زیندەوهرانی تۆوی (الْحَيَوَانَاتُ الْمَتَوَيَّةُ) و تاکه‌که‌ی ژیاندارى تۆوی (الْحَيَوَانَاتُ الْمَتَوَيَّةُ) ده‌ به (حَيَمَنْ) کورت ده‌کرێته‌وه، یه‌کیک له‌و زیندەوهره گچکانه له‌گه‌ڵ هێلکۆله (بویضة) ی نیو ئاوى ئافره‌تدا یه‌کده‌گرن، ئنجا به‌ هه‌ردووکیان نوتفه پێک دێنن، ئەو نوتفه‌یه داده‌به‌زێته نیو منداڵدانه‌وه، ئەوه‌ی داده‌به‌زێته نیو منداڵدان، ئەو نوتفه‌یه‌و دواى ده‌بیته‌ کۆرپه‌له، وه‌ک پێشتریش له‌ ته‌فسیری سه‌ره‌تای ته‌فسیری سوورەتی (المؤمنون) دا، له‌ باره‌ی دروستکردنی مرو‌قه‌وه، باسیکی -له‌قه‌ده‌ر ئەم ته‌فسیره- تیرو ته‌سه‌لمان کردوه.

ئنجا که خوا ده‌فه‌رموی: ﴿مَنْ مَّاءٍ مَّهِينٍ﴾، فه‌رمایشتیکی پێغه‌مبه‌ری خواش ﷺ ده‌فه‌رموی: (ما من كل الماء يكون الولد) ^(۱)، واته: (له‌ هه‌موو ئاوه‌که منداڵ دروست نابێ)، ئایا پێغه‌مبه‌ری خوا ﷺ چۆن خه‌لك تێگه‌یه‌نی که مرو‌ق چۆن دروست ده‌بی؟ فه‌رموویه‌تی: له‌ هه‌موو ئاوه‌که منداڵه‌که دروست نابێ، تاكو وانه‌زانری که ئەو چه‌ند دلۆپه‌ مه‌نبیه‌ی پیاو، له‌گه‌ڵ ئاوى ئافره‌ت دا، له‌ هه‌موویان کۆرپه‌له‌که دروست ده‌بی!

ئێستا زانست - زانیاری کۆرپه‌له‌ ناسیی - ده‌ریخستوه، کاتیک پیاو له‌گه‌ڵ ئافره‌ت دا جووت ده‌بی، قه‌باره‌ی ئاوه‌که‌ی نیزیکه‌ی سانتیمه‌تر سیجایه‌ک (اسم) ده‌بی و، پێنجسه‌د ملیۆن (۵۰۰,۰۰۰,۰۰۰) زیندەوهری گچکه‌ی تێدایه‌و، هه‌ر ئاوه‌که‌ خۆی بریتیه‌ له‌و زیندەوهره گچکانه که پێیان ده‌گوتری: (الْحَيَوَانَاتُ الْمَتَوَيَّةُ)، زیندەوهره تۆویه‌کان، به‌ مه‌زه‌نده ژماره‌یان ئەوه‌نده که‌متریان زیاتر ده‌بی، ئنجا یه‌کیک له‌و زیندەوهره گچکانه، یه‌کیک له‌و (حیمن) انه له‌گه‌ڵ زیندەوهری‌کدا که له‌ نیو ئاوى ئافره‌ت دایه‌و، پێی ده‌گوتری: هێلکۆله (بویضة) یه‌کده‌گری و، ئەوه‌یه

(۱) (عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ يَقُولُ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ، عَنِ الْعَزْلِ، فَقَالَ: «مَا مِنْ كُلِّ الْمَاءِ يَكُونُ الْوَلَدُ، وَإِذَا أَرَادَ اللَّهُ خَلْقَ شَيْءٍ لَمْ يَمْنَعْهُ شَيْءٌ»} أخرجه الطيالسي: ۲۱۷۵، وأحمد: ۱۱۹۰۲، ومسلم: ۱۴۳۸، وأبو يعلى: ۱۱۵۳.

که دوایی دەبێتە نوتفەو سەرەتای دروستبوونی کۆرپەلە، دوایی ئەو نوتفە (نُطْقَة) یە دەگۆرێ بۆ (عَلَقَة) خوێنپارەو، ئەویش دەگۆرێ بۆ زارجوو (مُضْغَة)، ئەویش دەگۆرێ بۆ ئیسقان و، ئیسقانه کانیش بە گوشت دادەپۆشرێن، دوایی خوا پاش چوار مانگ و دە شەو، ڕووحی بە بەردا دەکات، وەك دەفەرموی: ﴿ثُمَّ أَنشَأْنَاهُ خَلْقًا آخَرَ فَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ﴾ (۱۶) ﴿المؤمنون﴾، واتە: دوایی کردمان بە دروستکراویکی دیکە، کە مەبەست پێی ڕووح بە بەرداکردنیەتی، پێشی هەر ژیان (حیاة) ی لە بەردایە، کە نوتفە یە ژیا نی لە بەردایە، بە لکو هەر ژیاندارێ تۆوییە کە ی پیاو و هیلکۆلە کە ی ئافرەت، هەردووکیان دوو زیندەوهری زیندوون، ژیا نیان هە یە، دوایی بە هەردووکیان ژیا نیاریکی دیکە پێکدێنن، کەواتە: هەر لە سەرەتاو هە ژیا نی هە یە، بە لām ڕووحی تێدانیە، تا کو ئەو کاتە ی دەبێتە کۆرپەلە یە ک و هەموو ئەندامەکانی بۆ دروست دەبن، بە لām بە گچکە یی، ئنجا دوای ئەو ی دەبێتە مەرۆف و شیو ی مەرۆف وەر دەگری، خوا ڕووحی بە بەردا دەکات.

(۲) - ﴿فَجَعَلْنَاهُ فِي قَرَارٍ مَّكِينٍ﴾، ئنجا تێمە ئەو (ئاو بەیھێزە) ه مان نیشته جێ کردو، گێراومانە لە نشینگە یە کی مەحکەمدا، (قَرَار): (مَحَلُّ الْقُرُورِ وَالْمَكْثِ)، شوینی نیشته جێ بوون و مانەو، (مَكِينٌ): الْحَالُّ وَالْمُسْتَقَرُّ فِيهِ هُوَ الْمَتَمَكِّنُ)، (مَكِينٌ) لە ئەسڵدا بە مانای خاوەن پێگە یە، دیارە ئەو ئاوە ی لەویدا لەو نشینگە یە دا نیشته جێ دەبی، ئەو خاوەن پێگە کە یە، بە لām لێرە دا خوا ﷻ (مَكِينٌ) ی کردو بە سیفەت بۆ نشینگە کە، نشینگە یە کی مەحکەم و خاوەن پێگە.

(۳) - ﴿إِلَىٰ قَدَرٍ مَّعْلُومٍ﴾، تا کو ئەندازە یە کی زانراو، ئەمە مەبەست پێی کاتی کوتایی هاتنی تۆلدارێ (حَمَل) ی ئافرەتە.

(۴) - ﴿فَقَدَرْنَا فَنِعْمَ الْقَادِرُونَ﴾، ئنجا ئەندازە گیریمان کرد، تێمەش باشتە ی ئەندازە گیریی کارین، (فَقَدَرْنَا) خوێندراویشەتەو: (فَقَدَرْنَا) هەردووکیان بە مانای ئەندازە گیریمان کرد، ﴿فَنِعْمَ الْقَادِرُونَ﴾، باشتە ی ئەندازە گیریی کەرین، (الْقَادِرُونَ: إِسْمٌ فَاعِلٍ مِنْ قَدَرٍ الْإِذَا كَانَ دَا قُدْرَةً)، واتە: (قَادِرُونَ) ناوی بکەرە لە (قَدَرٌ) ی لازیمەو

هاتوه، [(قَدَّرَ) واته: توانای به سهردا شكا] (إِذَا كَانَ ذَا قُدْرَةٍ) ئە گەر خاوهن توانا بى، (قَدَّرَ فَهُوَ قَادِرٌ) توانای به سهردا شكا، ئەو تواناداره، به لām ئە گەر به (قَدَّرَ) بخوێترێتهوه كه واش خوێندراوه تهوه: (فَقَدَّرْنَا) واته: ئەندازه گیریمان کرد، ئەو کاته ناوی بکەر (إِسْمُ فاعِل) هکهى دهیته (مُقَدَّرٌ) واته: (جَعَلَ الشَّيْءَ ذَا مِقْدَارٍ مَنَاسِبٍ لِّمَا جَعَلَهُ)، واته: شته کهى کرده خاوهن ئەندازه یه کی گونجاو له گهڵ ئەو ئامانجهدا که بۆی دروستکراوه، (أَيَّ قَدَرْنَا الْخَلْقَ إِذِ الْقَدْرُ: الْمِقْدَارُ الْمُعَيَّنُ الْمُضْبُوطُ)، (قَدَّرَ) بریتیه له ئەندازه یه کی دیارییکراوی کۆنترۆلکراو، ئنجا که دهفه رموی: ﴿فَنِعْمَ الْقَادِرُونَ﴾، ئە گەر (قَدَّرْنَا) به مانای (توانیمان) بى، یان به مانای (ئەندازه گیریمان کرد) بى، به لām: ﴿فَنِعْمَ الْقَادِرُونَ﴾، له ههردوو حاله تدا، ههه به مانای ئەوه یه: ئیمه باشتین توانادارین، چونکه لیڤه دا (قَادِرُونَ) ناوی بکەر له (قَدَّرَ) ی (لازم) هوه هاتوه، ئە گه رنا (قَدَّرَ) حاله تی تپه پرکه ریشی هه یه: (قَدَّرَ الشَّيْءَ) واته: شته کهى ئەندازه گیریی کرد، به لām ئە گەر (قَدَّرَ) ی تپه پرکه ر (مُتَعَدِّي) بووایه، تپه پر بۆ بهرکار، ئەو کاته ده یفه رموو: ﴿فَنِعْمَ الْمُقَدَّرُونَ﴾، به لām (قَادِرٌ) به مانای توانادارو خاوهن توانایه.

٥- ﴿وَلَيْلٌ يَوْمَذِي الْمَكْدِبِينَ﴾، لهو پۆژه دا سزای سهخت بۆ به درۆدانه رانه، واته: به درۆدانه رانی دیداری خوا، به درۆدانه رانی توانای خوا له سهر زیندوو کردنه وه، ئەوه له گه ل ئهم سیاقه دا گونجاوه، سزای سهخت لهو پۆژه دا بۆ به درۆدانه رانی ئەوه ی خوا ﷻ بتوانی زیندوو یان بکاته وه، ئەوانه ی ئەوه به درۆ داده ئین، سزای سهخت بۆ یان هه یه، خوا یه ک مرووفی بهو هه موو قوناغانه دا تپه پراند بى، چۆن ناتوانی زیندوو ی بکاته وه؟ ئەو پراستییه ش که خوا ئیمه ی چۆن خولقاندوه؟ له زۆر شوینی قورئان دا هاتوه، به لām له سهره تای سووره تی (المؤمنون) دا له هه مووی به تهفسیلتر هاتوه، ههوت قوناغه کان هاتوون، ههروه ها له سووره تی (الحج) دا هاتوه، لیڤه ش دا هاتوه، له سووره تی (الطارق) یش دا هاتوه: ﴿فَلْيَنْظُرِ الْإِنْسَانُ مِمَّ خُلِقَ ۝ خُلِقَ مِنْ مَّاءٍ دَافِقٍ ۝ ٦ يَخْرُجُ مِنْ بَيْنِ الصُّلْبِ وَالتَّرَائِبِ ۝ ٧﴾ ﷻ ﷻ ﷻ، ههروه ها له سووره تی (الذاریات) دا: ﴿وَفِي أَنْفُسِكُمْ أَفَلَا تُبْصَرُونَ ۝ ٢١﴾ ﷻ ﷻ ﷻ، چونکه به پراستی دروستبوونی مرووف بهو قوناغانه دا، یه کجار شتیکی مهزن و سه رسو په یته رهو، نه ک ههه موعجیزه یه، به لکو چه ندان موعجیزه ی تیدان.

مەسەلە ی پىنجه م و كۆتايى:

خو زهوى كرده به به خووه نووسينهري مروقان، به زیندوویى و به مردوویى، ههروهها چيا سهركه شه كانی تیدا داناون و، ئاویكى زولایشی پی نوشكردوون، بویه به درودانه رانی په یام و دیداری خوا، شایسته ی سزای سهخت و دژوارن:

خو ده فەرموی: ﴿أَلَمْ نَجْعَلِ الْأَرْضَ كِفَاتًا ۚ (۲۵) أَحْيَاءَ وَأَمْوَاتًا ۚ (۲۶) وَجَعَلْنَا فِيهَا رُوسٍ شَمِخَاتٍ وَأَسْقَيْنَكُم مَّاءً فَرَاتًا ۚ (۲۷) وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ ۚ (۲۸)﴾

شیکردنهوی ئەم ئایەتانە، لە پینج برگەدا:

(۱)- ﴿أَلَمْ نَجْعَلِ الْأَرْضَ كِفَاتًا ۚ﴾، ئایا زهویمان نه کردوه به به خووه نووسينهري؟ واتە: (أَلَمْ نَجْعَلِ الْأَرْضَ ضَامَّةً)، یانی: ئایا زهویمان وا لی نه کردوه به خویتانهوه بنووسینتی و، به لای خویدا کیشتان بکات؟.

(۲)- ﴿أَحْيَاءَ وَأَمْوَاتًا ۚ﴾، زیندووان و مردووان، یانی: ههم زیندووانتان به خووهی ده نووسینتی و، به خویتانهوه شه تهك ددها، وهك له باوهشتان بگری، راتان ده کیشی بو لای خو، (وَأَمْوَاتًا) ههروهها مردووه کانی که ده خرینه نیوی، (الطبري) ده لی: (أَلَمْ نَجْعَلِ الْأَرْضَ كِفَاتٍ أَحْيَاءِكُمْ وَأَمْوَاتِكُمْ، تَكْفِتُ أَحْيَاءِكُمْ فِي الْمَسَاكِينِ وَالْمَنَازِلِ، فَتَضْمَعُهُمْ فِيهَا وَتَجْمَعُهُمْ، وَأَمْوَاتِكُمْ فِي بُطُونِهَا فِي الْقُبُورِ، فَيُذْفَنُونَ فِيهَا).

به راستی جوانی مانا کردوه!

واتە: ئایا زهویمان نه کردوه به به خووه نووسينهري زیندووه کان و مردووه کانتان، زیندووه کانتان له خانووبه ره کان و جیگاو ریگهیه کانی خو یان دا، راده کیشی و به خو یانهوه ده نووسینتی و کویان ده کاته وه، مردووه کانیشتان له سکی و نیو هه ناوی دا، هه لده گری و، له گۆره کاند که تیاندان ده شاردرینه وه.

۳- ﴿وَجَعَلْنَا فِيهَا رَوْسِيَ شِمَخَتٍ﴾، ھەروەھا لە زەویدا چەسپاو ھەرکەشەکاڤان داناون، (رَوَاسِي) ھەك پِشتیش گوترا: سیفەتی ھەسفرکاوێکی قرتیئندراو، واتە: (جَبَالًا رَوَاسِي) چیاھە چەسپاو، چونکە (رَوَاسِي) کۆی (رَاسِي)یە، واتە: چەسپاو (ثَابِت)، کە سیفەتی ھەسفرکاوێکی قرتیئندراو، کە دەزانێ، چەسپیندراو، کە لە زەوی دا، کە بەرز ھەلچوون، ھەموو کەس دەزانێ مەبەست پێی چیاھەکان، (شَامِخَات: مُشْرِفَات أَوْ بَارِزَات أَوْ شَاهِقَات) واتە: ئەو چیاھە بەسەردا دەروان، یان ئەو چیاھە بەرز ھەلچوون، یان سەرکەشن.

۴- ﴿وَأَسْقَيْنَكُم مَّاءً فُرَاتًا﴾، ھەروەھا ئاوێکی شیرین و زوڵالمان پێتان نوێشکردو، ھەبدوللای کۆری ھەبباس خوا لە خۆی و بابی پازی بێ بە ژمارە: (۳۶۰۶۶)، (الطبري) لێھەو ھێناو ھوتووێتی: (فُرَاتًا: عَذْبًا)، ئاوێکی زوڵال، شیرین، کە لە گەروو گیرنا.ب.

۵- ﴿وَيْلٌ لِّلْمُكْذِبِينَ﴾، لەو پۆژەدا سزای سەخت بۆ بەدرۆدانەران، (الطبري) دەلی: (وَيْلٌ لِّلْمُكْذِبِينَ بِهَذِهِ النِّعَمِ الَّتِي أَنْعَمْتُهَا عَلَيْكُمْ، مِنْ خَلْقِي الْكَافِرِينَ بِهَا)، واتە: سزای سەخت بۆ بەدرۆدانەران ئەو چاكانە ی من لە گەل ئێو ھەم دا کردوون، لە دروستکراو ھەم، ئەوانە ی پێیان سپلەن، پێیان بێروان.

بە زۆر کۆتایەییەکی ئەکەسێن

بە زۆر کۆتایەییەکی ئەکەسێن

Alibapir/عەل بابیر

Alibapir/عەل بابیر

Alibapir

Alibapir

Alibapir/عەل بابیر

Alibapir/عەل بابیر

Alibapir

Alibapir

چوار كورته سهرنج

سهرنجى يەكەم: (كَفَّتْ يَكْفُتْ كَفْتًا: ضَمَّ يَضُمُّ ضَمًّا، وَجَذَبَ يَجْذِبُ جَذْبًا، وَجَمَعَ يَجْمَعُ جَمْعًا)، كە دەفەر موى: ﴿أَلَمْ تَجْعَلِ الْأَرْضَ كِفَاتًا﴾، (كِفَات) يانى: بەخۆيەو نووساند، بەخۆيەو دەنووسی، بەخۆو نووساندن، دیسان: رايكيشا، رايدهكيشى، رايكيشان، هەروەها: كۆيكردهو، كۆيدهكاتەو، كۆكردهو، هەر سى واتايەكەى هەن، كەواتە: ئەمە ئاماژەيەكى زۆر ئاشكرايە بۆ ھىزى رايكيشان (قوة الجاذبية)ى كە لە زەوى دا ھەيەو، ئەندازەى رايكيشانى زەوى، بریتىيە لە يەك كیلوگرام بۆ ھەر سانتىمەتر دووجايەك، واتە: پانتايى يەك سانتىمەتر دووجا، قورسايى يەك كیلوگرامى لەسەرە، بۆ وینە: مانگ ھىزى رايكيشانى بریتىيە لە ھى يەك لەسەر پینچ (۵/۱)ى زەوى واتە: شتێك لەسەر زەوى پینچ كیلو بۆ لەسەر مانگ يەك كیلويە، يان كەمترىشە، بۆيش ئەو ئەندازە رايكيشانەى زەوى بۆ شتەكانى كە لەسەرنى، ئیمە ھەستى پى ناكەين، بەلام كە شتێك ھەلدەدەى يەكسەر دەكەوتتەو خوارو ديارە زەوى رايدهكيشى، (ئیسحاق نیوتن)یش كاتى خۆى سیوێكى بىنى لە درەختێك كەوتۆتە خوارى و كەوتۆتە نىو كانییەكە، لەووەو پرسىارى بۆ دروست بوو: ئەم سیوہ بۆچی ناچیتە سەرو دیتە خوار؟ لەووەو پەى بە ھىزى رايكيشان برد، دوايش دەرکەوت: ھىزى رايكيشان نەك ھەر لە زەوى دا ھەيە، بەلكو ھەموو گەردوونى بەيەكەو بەستۆتەو، سوورپانەو ھى مانگ بە دەورى زەويدا، زەوى بە دەورى خۆردا، خۆر بە دەورى شتێكى دیکەدا، ھەمووى بە ھۆى ھىزى رايكيشانەو، ئنجا رايكيشانەكەش ئەگەر بەس رايكيشان بووایە، ھەموویانى پیکەو دەنووساند، بەلام لەگەڵ رايكيشاندا، پالپۆھەنان (دَفْع)یش ھەيە، بۆ وینە: كە زەوى مانگ رادەكيشى، مانگیش زەوى پال پۆھەنەن، ئنجا لە ئەنجامى رايكيشانى زەوى بۆ مانگ و، پالپۆھەنانى مانگدا

بۆ زەوی، خولانەووی مانگ بە دەوری زەویدا پەیدا دەبێ، ھەر ھەمان زەوی و خۆریش بە ھەمان شیوە، خۆرو ئەوانە دیکەش بە ھەمان شیوە.

ئەمەش ئیجازیکی عیلمیە، خوا ﷻ ئاماژە پیکردووە کە ئیوەی مرووف، چ لە ژیان دابن چ مردووبن، زەوی بە خۆیتانەووە دەگووشی و بەلای خۆیتان دا رادەکیشی.

سەرنجی دووھم: چیا بەرزەکان خوا ناوی لێنان: (رَوَاسِي) واتە: چەسپاوکان، چونکە زانیانی زەویناسیی بۆیان دەرکەوتووە، بە مەزەندە - مەزەندەکانیش جیا جیان - لە ھەندێ سەرچاوان دا دەلی: ھەر چیا بەرزە چەندە بە دەروە، چەند ھێندە لە زەوی دایە، سێ چوار ھێندە لە زەوی دایە، بەلام لە ھەندێ سەرچاوە دیکەدا بینیومە کە: دە تا کو پازدە (۱۰ - ۱۵) ھێندە لە زەوی دایە، بۆ وینە: بەرزترین چیا لە دنیا، چیا ھیمالایە و بەرزترین لووتکە ئو چیا بەرزترین لووتکە ئیفریستە، کە ھەشت ھەزارو ھەشتەدو شەست و چوار (۸۸۶۴) مەتر بەرزە، واتە: دەوری نو کیلۆمەتر لە ئاستی دەریاوە، ئنجا ئەگەر نو کیلۆمەتر بەرز بێ، نو جارانی دە، یاں جارانی پازدە بکە (۱۰×۹ ۹۰ کلم) یاں: (۹×۱۵ ۱۳۵ کلم)، ھێندەشی لە زەوی دایە، بۆیە خوا ناوی لە چیا بەرزەکان ناو: (رَوَاسِي) چەسپاوکان.

سەرنجی سییەم: کانی و سەرچاوە و روبارەکانی ئاوی شیرین، یە کسەر پەیوەستن بە چیا بەرزەکانەو، ھەمیشە لە قورئاندا خوا کە باسی چیا بەرزەکانی کردبێ، باسی ئاوی شیرین و زولال و جوگە و جوبارو کانی و سەرچاوەکانیشی کردو، لێرەش دوا ئو دەفەر مووی: ﴿وَجَعَلْنَا فِيهَا رَوَاسِي شِمَخَاتٍ﴾، یە کسەر دەفەر مووی: ﴿وَأَسْقَيْنَكُم مَّاءً فُرَاتًا﴾، ئاوی شیرین و زولالیشمان پێتان نو شکر دو، چونکە پێشتر باسمان کرد ئاوی شیرینمان چۆن دەست دەکەوێ؟ لە ئەسڵدا ئاو ھەمووی سویرە، ئاوی زەریا بەرزەکان ھەمووی سویرە و ئەندازە بەرزەکانی ئاوی

شېرىن ھەيە، ئەو ئاۋە شېرىنەش لە ئەنجامى ئەۋەدا پەيدادەبىي كە تېشىكى خۆر لە ئاۋى ئۆقيانووس و زەريايەكان دەدات و ھەلم پەيدادەبىي، ھەلمەكەش با دەيھېنىي بۆ شوينە ساردەكان و ھەور دروست دەبن، ئىنجا ئەگەر ھەورەكاننجا ئەگەر متوربە بوون، بەشېۋەي بەفرو باران و تەرزه ئەو ئاۋە دېتەخوارو، ماددە سوپرو تفت و تالەكەي لە دەرياۋ زەرياكەدا بەجېھېشتو، ئەۋەي كراۋە بە ھەلم، ئاۋە شېرىن و زولالەكەيەو، ئىمە ئاۋى شېرىنمان لە ئەنجامى ئەۋەدا دەست دەكەۋى، سەرچاۋەي ئاۋى شېرىنىش چىايە بەرزو سەرگەشەكانن، تاكو بەرزتر بن، شوينى ساردترىان ھەيەو، بەفرو باران و تەرزيان زياتر لى دەبارى، ئەو بەفرو باران و تەرزيەش كۆدەيپتەۋە لە عەمبارەكانى ئەو چىيانەداۋ، دوايى بە شېۋەي كانىي و سەرچاۋە، ياخود بىرو كارىز سەر دەردىنپتەۋە، كەۋاتە: ئاۋى شېرىن لەگەل چىايەكاندا، ھەمىشە پېكەۋە پەيۋەستى.

سەرنجى چۈرەم:

تيرە (قطرى) زەۋى^۱ (۱۲،۷۴۲) كىلو مەترەو نيۋە تيرەكەي: (۶۷۲۲) كىلومەترەو، بەرزترىن لووتكەي چىا كە (ئىفريست) ە لە چىاي (ھىمالايا) بلىندىيەكەي: (۸۸۶۴) مەترە، ۋاتە: نىزىكەي نۆ (۹) كىلومەترەو قوولترىن ئۆقيانووسىش دەۋرى يازدە كىلومەتر (۱۱،۰۰۰) مەتر قوولەو، بەرزىي ئىفريست و قوول ئۆقيانووسەكە دەكاتە: دەۋرى بىست (۲۰) كىلومەتر، ئنجا ئەو بىست كىلومەترەش دەكاتە: (۰،۳٪) كۆي تيرەي زەۋى كەۋاتە:

ئەستوورىي تويكلى زەۋىي بە قوولايى ئۆقيانووس و بەرزىي چىايەكانەۋە برىتيە لە: ۱۰۰۰/۳ ي كۆي تيرەي زەۋى و تويكلەكە ھەموۋى بىست (۲۰) كىلومەترەو تيرەي زەۋىش جگە لەو بىست كىلومەترە، برىتيە لە: ۱۲۷۴۲ كىلوم - ۲۰ كىلوم ۱۲۷۲۲ كىلوم!

(۱) پروانە: (الأرض في القرآن الكريم) الدكتور زغلول راغب محمد النجار، ص ۲۲۵ - ۲۲۶، ط الثانية:

كەواتە: قەبارەى زەوى يەكجار گەورەيە بە بەراورد لەگەڵ قوولتەين ئوقيانووس
و بەرزتەين چياش!

كىشى زەوييش بە: ۶,۰۰۰,۰۰۰,۰۰۰,۰۰۰,۰۰۰,۰۰۰ (۶^{۱۸}) تەن مەزەننە كراوە.

❖ دەرسی دووهم ❖

پېناسەى ئەم دەرسە

ئەم دەرسە لە (۲۲) ئايەتى كۆتايى سوۋرەتى (المرسلات) پېك دى، كە ھەموويان باسى پۇژى دوايى بە گشتى و، سزاي بەدرۆ دانەرانی پۇژى دوايى و، پەرۋەردگاريتى و، تەنیا پەرستراۋيتى خواو، پېغەمبەرايەتى پېغەمبەران (عليهم السلام) و، پاداشتى چاكەكارانى پروادار لەلايەكى دىكەو، سزاو جەزرەبەى بەدرۆدانەران و خراپەكاران، دەكەن، لە چەند ديمەنىكى دلبزوين دا، تيشكىكى باش خراۋەتە سەر ھەر كاميان، ھەم سزاو جەزرەبەى بېپرواۋ بەدرۆدانەران و، ھەم پاداشتى چاكەكاران و پارېزكاران و پرواداران.

لە كۆتايىشدا سەرزەنشەكى باشى تاوانباران كراۋە، لەسەر ملكەچ نەبوونيان بۇ خواو، پروا نەھىنانيان بە كۆتا فەرمايشتى خوا كە قورئانە.

﴿أَنْطَلِقُوا إِلَى مَا كُنْتُمْ بِهِ تُكَذِّبُونَ﴾ (۲۹) أَنْطَلِقُوا إِلَى ظِلِّ ذِي ثَلَاثِ شُعَبٍ ﴿۳۰﴾ لَا ظِلِّيلٌ وَلَا يُغْنِي مِنَ الْهَبِّ ﴿۳۱﴾ إِنَّهَا تَرْمِي بِشَرَرٍ كَالْقَصْرِ ﴿۳۲﴾ كَأَنَّهُ جِمَالَتٌ صُفْرٌ ﴿۳۳﴾ وَيْلٌ لِّلْمُكْذِبِينَ ﴿۳۴﴾ هَذَا يَوْمٌ لَا يَنْطِقُونَ ﴿۳۵﴾ وَلَا يُؤْذَنُ لَهُمْ فَيَعْذِرُونَ ﴿۳۶﴾ وَيْلٌ لِّلْمُكْذِبِينَ ﴿۳۷﴾ هَذَا يَوْمُ الْفَصْلِ جَمَعْنَاكُمْ وَالْأَوَّلِينَ ﴿۳۸﴾ فَإِنْ كَانَ لَكُمْ كَيْدٌ فَكِدُونِ ﴿۳۹﴾ وَيْلٌ لِّلْمُكْذِبِينَ ﴿۴۰﴾ إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي ظِلِّلٍ وَعُيُونٍ ﴿۴۱﴾ وَفَوْكِهِ مِمَّا يَشْتَهُونَ ﴿۴۲﴾ كُلُوا وَاشْرَبُوا هَنِيئًا بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿۴۳﴾ إِنَّا كَذَّاكُ بُحْرَى الْمُحْسِنِينَ ﴿۴۴﴾ وَيْلٌ لِّلْمُكْذِبِينَ ﴿۴۵﴾ كُلُوا وَتَمْنَعُوا قَلِيلًا إِنَّكُمْ تَجْرُمُونَ ﴿۴۶﴾ وَيْلٌ لِّلْمُكْذِبِينَ ﴿۴۷﴾ وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ ارْكَعُوا لَا يَرْكَعُونَ ﴿۴۸﴾ وَيْلٌ لِّلْمُكْذِبِينَ ﴿۴۹﴾ فَبِأَيِّ حَدِيثٍ بَعْدَهُ يُؤْمِنُونَ ﴿۵۰﴾

مانای دهقاو دهقی نایه تەکان

{(لهو پۆژەدا بە بیپرواوا تاوانبارەکان دەگوتری:)} دەرپەرن بەخیرایی
 بچن بەرەو لای ئەو (سزای)ە ی بە درۆتان دادەنا ﴿۲۹﴾ بەرەو لای سیبەرکی
 (دووکەلی) خاوەن سی لا، دەرپەرن ﴿۳۰﴾ نە سیبەراییەو نە (مروۆف) لە
 گرو کڵپە (ی ئاگر) دەپاریزی ﴿۳۱﴾ ئەو (ئاگری دۆزەخ)ە، بلیسە (ئاگر)ان فری
 دەدات هیندە ی کۆشکانن ﴿۳۲﴾ (بلیسەکان) وەك پەووە حوشتی زەردن ﴿۳۳﴾ سزای
 سەخت و دژوار لەو پۆژەدا بۆ بەدرۆدانەران (ی سزای خوا) ﴿۳۴﴾ ئەو پۆژیکە
 (بیپروایان) تێیدا نادوین ﴿۳۵﴾ مۆلەتیشیان نادری پۆزش بهیئەووە ﴿۳۶﴾ لەو
 پۆژەدا سزای بیپەزا بۆ بەدرۆدانەران (ی پۆژی قیامەت) ﴿۳۷﴾ ئەمە پۆژی لیک
 ھەلاواردنە (ئە ی بیپرواینە!) تێووە (کۆمەلگا بیپروا) پیشووە کاغان کۆکردوونەو
 ﴿۳۸﴾ ئنجا ئەگەر پیلانیکتان ھەیە (و شتیکتان لە دژم لە دەست دی) پیلانم لە
 دژ بگێرن ﴿۳۹﴾ سزای سەخت لەو پۆژەدا بۆ بەدرۆدانەران (ی سزاو پاداشتی
 خوا) ﴿۴۰﴾ بیگومان پارێزکاران لە نیو سیبەران و کانیی و سەرچاوان دان ﴿۴۱﴾
 ھەرۆھە میوہ (جۆراو جۆرە) کان لەوہی ئارەزووی دەکەن ﴿۴۲﴾ (پیان دەگوتری:)
 بخۆن و بخۆنەو بە ئاسوودەیی و بی گرفت، بەھۆی ئەووە کە (لە ژیا
 دنیا) دەتانکرد (لە کردەوہی باش) ﴿۴۳﴾ تێمە بەو جۆرە پاداشتی چاکەکاران
 دەدەینەوہ ﴿۴۴﴾ لەو پۆژەدا سزای سەخت و بیپەزا بۆ بەدرۆدانەران (ی سزای
 خوا) ﴿۴۵﴾ (ئە ی بیپرواینە!) بخۆن و رابوین بەراستی تێو تاوانبارن (و سزاو
 جەزەبەتان چاوەرێیە) ﴿۴۶﴾ لەو پۆژەدا سزای دژوارو گران بۆ بەدرۆدانەران (ی
 سزاو تۆلە ی خوا) ﴿۴۷﴾ ئەگەر پیشیان بگوتری: پکووع ببەن (بۆ خوا ملکہ چ
 بن) پکووع نابەن (گەردنکە چ نابن) ﴿۴۸﴾ لەو پۆژەدا سزای سەخت و بیپەزا بۆ
 بەدرۆدانەران (ی پەيامی خوا) ﴿۴۹﴾ ئنجا ئایا (ئەگەر بپروا بەم قورئانە نەھینن)
 دوا ی وی بپروا بە چ فەرماشتیک دین؟! ﴿۵۰﴾.

شیکردنهوهی هه‌ندیک له وشه‌کان

(أَنْطَلِقُوا): به‌خێرای بیچن، (إِنْطَلَقَ: انْحَلَّ، ذَهَبَ، مَرَّ سَرِيعًا لَا يَلْوِي عَلَى شَيْءٍ، (إِنْطَلَقَ) واته: ئازادبوو، به‌رهه‌لداوو، پۆشت، به‌خێرای پۆی، به‌جۆریک پۆی ئاو له هیچ شتیک نه‌داوه‌ته‌وه، بۆیه (إِنْطَلِقُوا) که‌ فه‌رمانه‌ له (إِنْطَلَقَ) هوه هاته‌وه، به (ده‌رپه‌رن) مانام لیکداوه‌ته‌وه، چونکه (إِنْطَلَقَ) نه‌وه‌یه شتیک چه‌پس کرابی و پاگیرابی، دوا‌ی پۆی درا‌بی و به‌خێرای بپروا، که‌ له‌ کوردیدا نه‌وه‌ ده‌رپه‌رینی پۆی ده‌لێن، یانی: به‌ شیوه‌یه‌ک که‌ پۆی له‌ شوینی خۆیه‌وه به‌ خێرای بپروا.

(شُعَبٍ): (إِسْمٌ جَمْعُ شُعْبَةٍ: الْفَرِيقُ مِنَ الشَّيْءِ وَالطَّائِفَةُ مِنْهُ، ذِي ثَلَاثِ شُعَبٍ: ذِي ثَلَاثِ طَوَائِفٍ)، (شُعَبٍ): ناوی کۆی (شُعْبَةٍ)یه، (شُعْبَةٍ) یانی: به‌شیک له شتیک، کۆمه‌لیک له شتیک، که‌واته که‌ ده‌فه‌رموی: ﴿ظَلَّ ذِي ثَلَاثِ شُعَبٍ﴾ واته: سیبه‌ریکی خاوه‌ن سۆ به‌ش و، سۆ لقی لی‌بونه‌وه.

(ظَلِيلٍ): (الْقَوِيُّ فِي ظِلَالِهِ، اشْتَقَّ لَهُ وَصْفٌ مِنْ اسْمِهِ، لِفَادَةِ كَمَالِهِ فِيمَا يُرَادُ مِنْهُ، مِثْلُ: لَيْلٌ أَلِيلٌ، وَشِعْرٌ شَاعِرٌ)، (ظَلِيلٌ) نه‌وه‌یه سیبه‌ره‌که‌ی زۆر به‌هێز بی، وه‌سفیک له‌ ناوه‌که‌ی خۆی بۆ داتا‌شراوه، تا‌کو مانای ته‌واوی نه‌وه‌ی لی‌ی و یستراوه، بیگه‌یه‌نی، وه‌ک ده‌گوتری: (لَيْلٌ أَلِيلٌ)، شه‌ویکی شه‌و، (وَشِعْرٌ شَاعِرٌ) شعریک شیعر، له‌ زمانێ کوردیش دا نه‌وه‌ هه‌ر هه‌یه، ده‌گوتری: سارد به‌لام سارد، یان گه‌رمه به‌لام گه‌رم، یان پیاویکی پیاو.

(وَلَا يُغْنِي مِنَ الْهَبِّ): بلیسه‌ دوورناخاته‌وه، یان له‌ بلیسه‌ سوودیان پۆ ناگه‌یه‌نی، (الإغناء: جَعَلَ الْغَيْرَ غَنِيًّا أَيْ: غَيْرَ مُحْتَاجٍ فِي ذَلِكَ الْغَرَضِ)، (إِغْنَاءُ): نه‌وه‌یه نه‌وی دیکه بی نیاز بکری، واته: وای لی‌که‌ی له‌و مه‌به‌سته‌دا ئاتاج نه‌بی،

(اللَّهَبُ: مَا يَرْتَفِعُ مِنَ النَّارِ كَأَنَّهُ لِسَانٌ) ئەوێ لە ئاگر بەرز دەبێتەو، بە کوردیی دەلێن: زمانێ ئاگر، بلیسە، (النَّارُ الْمُتَوَهَّجَةُ) ئاگریکی کلپە سەندوو، کە لێرەدا دەفەر موی: (وَلَا يَغْنَى مِنَ اللَّهِبِ) واتە: ئەو سێبەرە لەو ئاگرە کلپە سەندووییە، سوودیانی پێناگەن، چونکە سێبەرە کە هی دوو کەلە.

(شَرَرٌ): (الشَّرَرُ: اسْمُ جَمْعِ شَرَرَةٍ: الْقِطْعَةُ الْمُشْتَغَلَةُ يَذْفَعُهَا لَهَبُ النَّارِ فِي الْهَوَاءِ)، (شَرَرٌ): ناوی کۆی (شَرَرَةٍ)یە، (شَرَرَةٍ) پارچە ئاگریکی داگیرساو، بلیسە ئاگر فری دەدات بە هەوادا، ئاگر ئەگەر زۆر بێرەزاو گەورە بێ، بلیسە ئاگر فری دەدات، هەر لە ئەنجامی ئەوێش دا، ئاگر لە شوینی کەوێ بو شوینیکی دیکە دەگوازی بێتەو، چونکە ئاگرە کە کە زۆر بەهێزە و پارچە فری دەدات، سەرەنجام بلیسە ئاگر لە شوینی کەوێ دەپوا بو شوینیکی دیکەو، ئاگرە کە بەو شیوێە تەشەنە دەکات و دەتەبێتەو.

(كَالْقَصْرِ): (الْقَصْرُ: الْبِنَاءُ الْعَالِي، وَالْقَصْرُ: الْقُصُورُ)، (قَصْرٌ): بە کۆشک و خانووی بەرز دەگوترێ، ئنجا مادام (أَل)ی ناساندنی لەسەرە، مەبەست پێی جینسە واتە: کۆشکەکان.

(جَمَلَتْ صُفْرٌ): بە (جِمَالَاتٍ)یش خوێندراوەتەو، (جِمَالَاتٍ: جَمْعُ جِمَالَةٍ، وَهِيَ اسْمُ جَمْعٍ طَائِفَةٍ مِنَ الْجِمَالِ)، (جِمَالَاتٌ صُفْرٌ) کۆی (جِمَالَةٍ)یەو، ئەویش ناوی کۆیە بو کۆمەلێک لە حوشران، (جَمَل) واتە: حوشرۆ (جِمَال) کۆیە کە یەتی، (جِمَالَةٍ)ش کۆی کۆیە، (جِمَالَاتٍ)یش دەبێتە کۆی کۆی کۆ.

بێگومان: (جَمَلَتْ صُفْرٌ) دەبێتە سێفەت بو ئەو ئاگرە، وەك پەوێ حوشرۆکی زەرد، یان پەوێ حوشرۆکی پەش، کە دەپۆن ئەو ئاگرە ئاوا بلیسە دەستێتی، (صُفْرٌ)یش کۆی (أَصْفَر)ە واتە: زەرد، مادام (جِمَال) کۆیە دەبێ سێفەتە کەشی کۆ بێ (جَمَلَتْ صُفْرٌ) واتە: حوشرانی زەرد.

(هَينَا): (هَئَا الطَّعَامُ الرَّجُل: سَاغَ وَلَذَّ لَهُ، وَهَئَا لَهُ الطَّعَامُ: سَاغَ وَلَذَّ لَهُ)، (هَئَا الطَّعَامُ الرَّجُل) پیاوہ کہ خواردنہ کہی، وہ گیانی کہوت، یان له ززهتی لیکرد، پیی خوشبوو، به ئاسانی له گهرووی چۆته خوار، (وَهَئَا لَهُ الطَّعَامُ) دیسان هه مان مانای هه یه واته: خواردنہ کهی پیخوش بوو، به ئاسانی له گهرووی چووہ خوار، له کوردهواریی دا ده لێن: نووشی گیانت بی، (هَئَا لَكَ) واته: ئه و خواردنہ به ئاسانی له گهرووت بجیته خوارو، دواییش ده رهاویشتهی خراپی نه بی، که پیی نه خوش و نه ساغ بی.

(وَتَمَنَعُوا): (الْمَتَاعُ: كُلُّ مَا يُتَمَنَعُ بِهِ، مَتَّعَ بِكَذَا: دَامَ لَهُ مَا يَسْتَمِدُّهُ مِنْهُ)، (مَتَاع): هه ر شتیکه به هره ی لی وه ربگیری، (مَتَّعَ بِكَذَا) واته: به هره وه رگرتنی له و شته ی بو به ردهوام بوو، که واته: (مَتَّعُوا) واته: به هره وه ربگرن، رابوین، چیژ وه ربگرن.

(ارْكَعُوا): (بِجَنَةِ رُكُوعٍ، رُكْعَ: انْحَنَى، سَوَاءٌ مَسَّتْ رُكْبَتَاهُ الْأَرْضَ أَمْ لَا)، (رُكْعَ): یانی: چه مایه وه، ئنجا چ ئه ژنویه کانی بگه نه زهوی، چ نه گه نه زهوی، ئه گه ر بگه نه زهوی پیی ده گوتری: (سُجُود): کړنووش، ئه گه ر نه شگه نه زهوی، هه ر چه مانه وه ی پی ده لێن، که واته: (رُكُوع) به مانای (سَجْدَة) ش دی، (رُكُوع) واته: چه مانه وه بی ئه وه ی ئه ژنویه کانی بگه نه زهوی، ئه گه ر ئه ژنویه کانی ش بگه نه زهوی هه ر وشه ی (رُكُوع) ی بو به کارده هیتری، به لَام (سُجُود) له زاراوه ی شه رعیدا ته نیا حاله تیکه مروؤف نیو چاوان و هه ردوو له پی ده ست و هه ردوو ئه ژنوی هه ردوو پییه کانی واته: هه ر حه وت ئه ندامه که ی له سه ر زهوی بن، ئه گه رنا (سُجُود) یش له رووی زمانه وانیه وه به مانای چه مینه وه نوشتانه وه، به مانای سَلَاو لیکردنیش دی، (ارْكَعُوا) وه ک چۆن ئه و مانا رواله تییه ی هه یه، مانای مه عنه ویشی هه یه، واته: ملکه چ بوو، خو ی به کهم گرت، هه روه ک (رُكُوع) به مانای رکووعی نیو نوژی ش به کاردی.

مانای گشتیی نایه تہکان

بہ ریـزان!

خوا پەرہردگار لہ کوٹایی تہم سوورہتہ موبارہ کەدا، پروو دہکاتہ بیروا بہ درۆدانەرہکان، ئایا چییان بہ درۆ داناوہ؟ پۆژی دوایی بہ تایبەت، چونکە تہم سوورہتہ بہ زۆریی باسی پۆژی دواییہ، بہ ہەردوو قوناغی تاخیر زەمان و، زیندووکرانہوہو سزاو پاداشت دانہوہوہ.

ہەرہوہا پیغہمبەری خویان بہ درۆ داناوہو، فەرمایشتی خویان بہ درۆ

داناوہو، پەيامی خویان بہ گشتیی بہ درۆ داناوہ، دہفەرموی: ﴿أُطْلِقُوا إِلَى مَا كُنتُمْ بِهِ تُكَذِّبُونَ﴾ دەرپەرڤن بپۆن بەرہو تہوہی بہ درۆتان دادەنا، ﴿أُطْلِقُوا إِلَى ظِلِّ ذِي ثَلَاثِ شُعَبٍ﴾ دەرپەرڤن بہ خیرایی بپۆن بەرہو سیبەرکی خاوەن سی لا، (شُعَب) کووی (شُعْبَة) یەو، بہ بەشیک لہ شتیک، یان لقیك لہ شتیک، یان کوئمەلێك لہ شتیک، دہگوتری، واتە: تہو سیبەرہ ہیندہ گەرہیہ، بوئە سی بەش، کە سیبەرہکەش ہی دووکەلہ، وەك لہ سوورہتی (الواقعة) دا دہفەرموی: ﴿وَضَلَّ مِنْ يَحْمُومٍ ٤٣﴾ واتە: سیبەرێك لہ دووکەل، ئنجا ہەر دووکەلێکیش نا، بەلکو دووکەلێکی رەش، دووکەل ہەییہ رەنگہ مەیلەو بۆر بی، بەلام تہو دووکەلہی لہ سوورہتی (الواقعة) دا دہفەرموی: ﴿وَضَلَّ مِنْ يَحْمُومٍ ٤٣﴾ الواقعة، واتە: (مِنْ دُخَانٍ أَسْوَد) لہ دووکەلێکی رەش.

ئنجا خوا دہفەرموی: بہ خیرایی بچن، دەرپەرڤن بەرہو سیبەرکی خاوەن سی بەش، سی لا، ﴿لَا ظِلِّ وَلَا يَنْفَعُ مِنَ النَّارِ﴾ تہو سیبەرہ نہ فینکایەتی تیدایە، نہ سوود دہگەپەنئی لہ بلیسەہی ناگر، واتە: تہو نہ فینکایەتی تیدابی و مروۆ لہ ژیریدا بتوانی پشوو بدات، یاخود گەرماپی بلیسەہی ناگر لہ مروۆ دوور بخاتەوہ.

﴿إِنَّمَا تَرْمِي بِشَكْرِ كَالْقَصْرِ﴾، ئەو ئاگرەى دۆزەخ، پارچە ئاگران، بلیسان فری دەدات، (كَالْقَصْرِ) وەك كۆشكان وان، وەك خانووی بەرز وان، ﴿كَأَنَّهُ جَمَلٌ صَفَرٌ﴾، ئەو پارچانەى فریيان دەدات، بە دواى یەك دا دین و وەك پەوە حوشتى زەرد وان، هەندیکیش گوتووایانە: (صَفَرٌ) هەرچەندە کۆی (أَصْفَر)ەو بە پوالت یانی: حوشتە زەردەکان، کۆمەلیك حوشتى زەرد، بەلام عەزەب وشەى (صَفَر)یان بەکارهیناوە بە مانای (سود) کە (صَفَر) کۆی (أَصْفَر) و (سود)یش کۆی (أَسود) ە، واتە: حوشتە پەشەکان.

وشەى (جِمَالَة) خویندراویشەتەو: (جِمَالَات)، (جِمَالَات) کۆی (جِمَالَة)یەو، ئەویش کۆی (جِمَال)ە، واتە: حوشتەکان، کە کۆی (جَمَل)ە، (جِمَالَة) واتە: کۆمەلیك حوشتە، ئەگەر (جِمَالَات)یش بى، دەبێتە کۆی کۆی کۆ.

﴿وَلَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِّلْمُكَذِّبِينَ﴾، لەو پۆژەدا سزای سەخت بو درۆدانەران، واتە: بەدرۆدانەرانى سزاو پاداشتیک کە خوا دایناون بو بیروایانى خراپەکارو، پروادارانى چاکەکار.

﴿هَذَا يَوْمٌ لَا يَنْطِقُونَ﴾، ئەمپۆ پۆژیکە تێیدا نادوین، قسە ناکەن، ﴿وَلَا يُؤْذَنُ لَهُمْ فَيَعْبُدُونَ﴾، مۆلەتیشیان نادری، پۆزش بێننەو، ئنجا لیڕەدا دەفەرموی: ﴿هَذَا يَوْمٌ لَا يَنْطِقُونَ﴾، ئەمپۆ پۆژیکە گو ناکەن، قسە ناکەن، نابیزن، نادوین، ئەدى چۆن خوا ﷻ لە شوینی دیکە قسەکردنیان لی دەگێڕتەو لە بیروایەکان؟ دواى باسى دەکەین کە پۆژى دواى، قوناغ قوناغە، لە قوناغیکدا نادوین و لە قوناغیکدا دەدوین، لە قوناغیکدا پرسیار ناکەن و، لە قوناغیکدا پرسیار دەکەن، خوا ﷻ کە بە تەعبیری جوړاو جوړ باسى ئەو پۆژە دەکات، لەبەر ئەوەیە کە دیمەنى جوړاو جوړو حالەت و قوناغی جوړاو جوړی تێدان و، یەك شت نیە، تاكو بە یەك وەسف، پێناسە بکری، بەلکو پۆژیکە رووداوى زۆری تێدان و، قوناغی زۆری تێدان، وەك عەبدوللای کورپی عەبباس (خوا لە خووی و بابی رازی بى) کاتیک لەو بارەو پرسیاری لیکراوە، ئاواى گوتووە.

هەر وهه ها که ده فەر موئ: ﴿وَلَا يُؤْذَنُ لَهُمْ فَيَعْبُدُونَ﴾، مۆلەتیشیان نادری پۆزش بیئنه وه، ئەمیش دیسان له هەندیک مه قامدا خوای پهروهردگار لییان ده گیریته وه: ﴿فَاعْتَرَفْنَا بِذُنُوبِنَا فَهَلْ إِلَى خُرُوجٍ مِنْ سَبِيلٍ﴾ ۱۱ غافر، واته: داهمان نا به گوناچه کانی خۆمان دا، ئایا هیچ ری ههیه بو ده رچوون؟ له وی دان به هه لهی خۆیاندا دینن و، ئەوهش جوړیکه له پۆزش هینانه وه، به لام وهك دوایی باسی ده کهین، ئەوان له دۆزه خ دا، دان به هه لهی خۆیاندا دینن!

لیرهش خوا ده فەر موئ: مۆلەت نادرین له کاتی سزاو پاداشت دانه وه دا، پۆزش بیئنه وه، یاخود: مۆلەت نادرین پۆزشیک بهیئنه وه، که ببیته هوئ ده رباز بوونیان، ئەوهش پۆزشیکه دوای ئەوهی چوونه نیو دۆزه خه وه، پۆزش دیننه وه وه ده پارینه وه وه داوا ده کهن، ئەوهش بایی فلسیکه وه، پۆزشیک نیه به هرهی لیوه ربگرن و، دادیکیان بداو سوودیکیان پی بگهیه نی.

﴿وَبَلَّغْ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ﴾، لهو رۆژدها سزای سهخت و بیهرزا بو به درۆدانه ران، واته: به درۆدانه رانی رۆژی دوایی، به درۆدانه رانی په یامی خوا، پیغه مبه ری خوا ﷻ.

﴿هَذَا يَوْمُ الْفَصْلِ جَمَعْتُمْ وَالْأَوَّلِينَ﴾، ئەمپرۆ رۆژی لیکه له لواردن و لیک جیا کردنه وه یه، ئیوهو پیشووه کامان هه مووتان پیکه وه کۆکردوونه وه، لیهردا پرووی دواندن له بیروایه کانی ئۆممه تی پیغه مبه ره ﷻ واته: ئەوانه ی له سه ر پیغه مبه ری خاتهم ﷻ حیسابن! به لام بیروان، چونکه مرۆفایه تی دوای هاتنی پیغه مبه ری خاتهم ﷻ، هه مووی له سه ر میلاکی ویه، واته: هه موو مرۆفایه تی به ئۆممه تی موحه ممه د ﷻ داده نری، و ئەویش دوو جوړه:

أ- ئۆممه تی وه لآمده ره وه، که بروادارانن و وه لامی پیغه مبه ریان ﷻ داوه ته وه وه به دهم بانگه وازه که یه وه هاتوون و بروایان پیهیناوه.

ب- ئۆممه تی وه لام نه دهره وه، که بریتین له هه موو ئەوانه ی په یامی پیغه مبه ری خاتهمیان ﷻ پیگه یشتوه، به لام وه لامیان نه داوه ته وه وه بروایان پیههیناوه، ئنجا لیهر

که ده فەرموی: ﴿ هَذَا يَوْمُ الْفَصْلِ جَمَعْنَاكُمْ ﴾، راناوی ئیوه (گم) ده چیتەوه بو تیکرای مروّقه دوینراوه کان به هەردووک جوړه که یانه وه، هەموو ئەوانه ی که وتوونه دواي هاتنی پیڅه مبهری خاتەم ﷺ، ﴿ وَالْأَوَّلِينَ ﴾، پیڅووه کانیش، یانی: بیپروایانی ئۆممە تانی پیڅوومان، هەمووتان پیکه وه کو کردوونه وه، ﴿ فَإِنْ كَانَ لَكُمْ كَيْدٌ فَكِدُون ﴾، ئنجا ئەگەر پیلانیك و فیلیكتان ههیه، ته گبیریكتان له دەست دی، پیلانم له دژ بگێرن، نه خشه یهك له دژی من دا بنین، ئایا هیچتان له دەست دی؟ ﴿ وَبَلْ يَوْمَئِذٍ الْمَكِيدِينَ ﴾، لهو پۆژه دا سزای سهخت و بپهزا بو به درۆدانه ران (ی په یامی خواو، پیڅه مبه رانی خواو، دیداری خوا)، ئەمه باسی سزای بیپروایان بوو، ئەو ئازارو سزایه ی چاوه ربیان ده کات، لهو پۆژه دا که پۆژی دوا ییه، تووشی چ نه هامة تی و مهینه تییهك دین!!

ئنجا دیتە سەر باسی پاداشتی پارێزکاران، ده فەرموی: ﴿ إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي ظِلِّ وَعُيُونٍ ﴾، به دنیایی پارێزکاران، ئەوانه ی له دنیا دا خو یان پاراستوه له شیرك و کوفرو نیفاق، ههروه ها خو یان پاراستوه له گونا هه گه و ره کان، خو پارێزه ران (متقین) هه مووی ده گرێته وه.

وهك دوا یی باسی ده كه م كه هه ندیك له زانایانی ئەشعهری مه شپه ب و، زانایانی دیکه ی ئیعتیزال مه شپه ب، لهو باره وه کیشه و مشت و مریان بووه: (مُعْتَزِلَةٌ) گوتوو یانه: (المتقین) واته: ئەوانه ی خو یان له هه موو جوړه گونا هیك ده پارێزن، واته: هه ر كه سیك خو ی له هه موو گونا هان نه پارێزی، ناچیته به هه شت، مه به ستیان ئەوه بووه.

(أشاعرة) ش گوتوو یانه: مه به ست له (متقین) لی ره دا خو پارێزه ران له شیرك و کوفرو نیفاقه، واته: ده گونجی مروّق گونا هی گه و ره شی هه بن و بچیته به هه شت، دوا یی ئیمه لهو باره وه قسه ی خو مان ده که ین و، له راستیدا ئەم دوو رایه هه ردووکیان هه لهن و، یه کیان تیپه راندن (إخراط) ی تیدایه، که رای (مُعْتَزِلَةٌ) یه و ده لی ن: ده بی مروّق خو ی له هه موو گونا هیك بپارێزی، ئنجا ده چیته به هه شت، به لام ئەوه مه رج نیه.

هەر وەھا (أشاعرة) ش کە دەلێن: هەر کەسێ خۆی لە کوفرو شیرک و نیفاق بپاریزی، بە پارێزکار لە قەلەم دەدری و دەچێتە بەهەشت، ئەمەش کەمتەرخەمی (تغریط) و کەم و کورتییە، یانی: دوو رایەکان یەکیان تێپەراندن و، یەکیان بە زایەدانی هەیه، دوایی لەو بارەووە وردتر قسە دەکەین، گەنگ ئەوێهە خوا دەفەرموی: خۆپاریزەرەن، یانی: ئەوانە لە دنیا دا خۆیان پاراستو، خۆیان پاراستو لە هەر شتێک کە خوا پێی ناخۆشە، ئنجا خوا وەک چۆن کوفرو شیرک و نیفاق و ئیلحادی پێ ناخۆشە، بە هەمان شێوە: پێشی ناخۆشە ئەرکەکانیشی بچوێنێن و قەدەغەکانیشی بشکێنێن، کەواتە: دەبێ خۆیان لەوانیش پاراستبێ، بەلام ئایا وایە: هەر کەسێ یەک گوناحی کرد، ئیمانی هەلبووە شێتتەو، پێناسە ی کوفری بەسەردابی و، سەرەنجام شایستە ی چوونە دۆزەخ بێ، وەک (معتزلة و قدریة) گوتووین؟، بە دلناییی نەخێر، بەلام ئایا واشە کە گوناح و تاوان و لادان و خراپە، زیان بە ئیمان نەگەیەنن، وەک (مرجئة) گوتووین، هەندێک لە ئەشعەرییەکانیش بەلای بیرۆکە ی (إرجاء) دا شکاونەو؟ بە دلناییی ئەویش وانیە، گوناح زیان بە ئیمان دەگەیەنێ، بەلام ئیمان بە هەموو گوناحێک هەلناوە شێتتەو، بەلام گوناھێک کە لە زاتی خۆی دا کوفرو شیرک و نیفاق بێ، ئیمانی پێ هەلدەو شێتتەو، کەواتە: ئەو بیرۆکە ی ئیستا دەلێم لەوێ سەرچاوە ی گرتو، لە چۆنیەتی پێناسە و سەرنجدانی گوناھان، ئایا گوناھو تاوان چییە، دەرھاویشتە کە ی چییە؟ لەوێوش ئەو بیرۆکە ی سەرچاوە دەگرێ، کە ئایا پارێزکاران کێن؟

ئنجا خوا دەفەرموی: بە دلناییی پارێزکاران ئەوانە ی خۆیان پاراستو لە دنیا دا لە هەر شتێک خوا پێی ناخۆشە، ﴿فِي ظِلِّ وَعُيُونٍ﴾، لە سێبەرەکان دان و لە سەرچاوە کاندان، واتە: لە شوێنێک دان و لەو باخانە دان کە هەمووی سێبەرە، هەموویشی کانی و سەرچاوە و جۆگە و جۆبارە، ﴿وَفَوْكِهِ مِمَّا يَشْتَهُونَ﴾، هەر وەھا لە نێو میوە جاتێک دان لەوێ ئارەزووی دەکەن، (فَوَاكِهِ) کوێ (فَاكِهَة)

یە، ئەویش واتە: میوه، (فَوَاكِه) یش میوه کان، هەموو جوړەکانی میوه، بەلام
 لەوێ خۆیان ئارەزووی دەکەن، هەر میوه یەک ئارەزووی بکەن، لێهەتی، وەك
 لە سوورەتی (الزخرف) دا خوا دەفەرموێ: ﴿وَفِيهَا مَا تَشْتَهِيهِ الْأَنْفُسُ وَتَلَذُّ
 الْأَعْيُنُ وَأَنْتُمْ فِيهَا خَالِدُونَ﴾ (٧١) واتە: لەو بەهەشتەدا هەیه، هەر
 شتێک نەفسەکان ئارەزووی بکەن و، چاوەکان چێژی لێوەربگرن و، ئێوەش بە
 هەمیشەیی تێیدا دەمێننەوه.

﴿كُلُوا وَاشْرَبُوا هَنِيئًا بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ﴾ (پێیان دەگووترێ: بخۆن و بخۆنەوه بە
 ئاسوودەیی و بەبێ گرفت، بەهۆی ئەوەوە کە دەتانکرد.

(هَنِيئًا):

أ- دەگونجێ مەبەست پێی ئەوەبێ کە خواردنەکە بە ئاسانی بخورێ و چێژی
 لێوەربگیرێ، بە سێنایی لە گەروو بچێتە خوار.

ب- واتایەکی دیکە ئێوەیە لە: ئەو خواردن و خواردنەوهی بەهرە لێوەردەگرن،
 دواوی هیچ شوێنەواری خراپی نابێ، خواردنێک نابێ دواوی دەرھاوێشتە خراپی بێ.

ج- مەبەست پێی ئەبوونی ئارەحەتی دانانی میزو پاشەرۆکە، ئەو واتایەشی هەر
 لێوەردەگیرێ، کەواتە: پێیان دەگووترێ: بخۆن و بخۆنەوه نوێشی گیانتان بێ، بەهۆی
 ئەوەوە کە دەتانکرد.

﴿إِنَّا كَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ﴾، ئێمە بەو شیوەیە پاداشتی چاکەکاران دەدەینەوه،
 واتە: بەو شیوە پاداشتدانەوهیە باسمانکرد، ئاوا پاداشتی چاکەکاران دەدەینەوه،
 چاکەکاریش کە سێکە:

١- لەزاتی خۆی دا چاک بێ.

٢- پاشان پەيوەندییەکی باشی لەگەڵ خوادا هەبێ.

۳- دوايى مامەلەيەكى باشى لەگەڵ خەلك دا هەبى، بەللى چاكەكار (مُحْسَن) كە بە (مُحْسِنِينَ) كۆدەكرێتەوه، ئەوهيه لە زاتى خۆى دا چاك بى، ئەگەر لە خودى خۆيدا چاك نەبى، پەيوەندييەكى باشى لەگەڵ خوادا نابى و، بەندايەتییەكى باش بۆ خوا ناكات: (الإِحْسَانُ: أَنْ تَعْبُدَ اللَّهَ كَأَنَّكَ تَرَاهُ، فَإِنْ لَمْ تَكُنْ تَرَاهُ فَإِنَّهُ يَرَاكَ)، (أَخْرَجَهُ الْبَخَارِيُّ: ۵۰، ومسلم: ۹)، دەبى مرووف لە زاتى خۆيدا خاوەنى تىروانىن و بووناسییەكى راست بى، خاوەنى ئیمان و عەقیدەيەكى ساغ، ئنجا دەتوانى كە لەگەڵ خوادا مامەلەيەكى راست و دروستى بى، بەندايەتییەكى باش بۆ خوا بكات، دواى ئەوەش كە بەندايەتییەكى باش بۆ خوا دەكات، ئنجا دەتوانى مامەلەيەكى چاك لەگەڵ بەندەكانى خوا و لەگەڵ دەوروبەرى دا بكات، كەواتە: ئیمە ئاوا پاداشتى چاكەكاران دەدەینەوه، يانى: ئەوانەى لە خودى خۆياندا چاكن و پەيوەندييان لەگەڵ خوادا باشەو، بەندايەتییەكى باش و چاك و ساغ بۆ خوا دەكەن، لەگەڵ خەلكیشدا مامەلەيەكى راست و دروست و شەرعییانە دەكەن، ﴿وَبِئَلَىٰ يَوْمِئِذٍ لِّلْمُكَذِّبِينَ﴾، لەو رۆژەدا سزای سەخت و بێرەزا بۆ بەدرۆدانەران، ئنجا ئەگەر مرووف بەراورد بكات لە نێوان سزای كافەرەكان دا، كە هەمووى ئاگرو دووكەلەو بلیسەيەو، پاداشتى پڕواداراندا كە هەمووى سايەو سیبەر و كانى و كانیاو میوه و خوشییە، جیاوازییەكى زۆر گەوره دەبینى.

﴿كُلُوا وَتَمَنَعُوا قَلِيلًا إِنَّكُمْ تُجْرِمُونَ﴾، لە كۆتاییدا خوا ﷻ روو لە بێپروایەكان و تاوانبارەكان دەكات و دەفەرموى: كەمێك بخۆن و رابوێرن بە دلنایى ئێوه تاوانبارن، واتە: لەو ژيانە كورتە دنیایەدا، خواردنەكەتان و رابواردن و چیژ وەرگرتنەكەتان، ماوهيەكى كەمەو، خوا ﷻ بۆ تاقیكردنەوه بواری پێداون، ﴿إِنَّكُمْ تُجْرِمُونَ﴾، بە دلنایى ئێوه تاوانبارن، كەواتە: دلنایى! وەك بەرزەكى بانان بۆى دەرنەچن و، سزای ئەو تاوانبارییەتان وەرەگرنەوه، بەلام ئیستا خوا دەرفەت و مەودای داو، بە كەیفى خۆتان چى دەخۆن، بخۆن، پاك و پیس، حەلال و حەرام، ﴿وَتَمَنَعُوا﴾، هەروەها رابوێرن، چۆن رادەبوێرن بە حەلالیى یان بە حەرامیى، چۆن چیژ وەرەگرن، بەلام گرنگ ئەوهيه هەمووى كەمە، هەم خواردنەكەو هەم رابواردنەكەش كەمەو، لە ماوهيەكى كەم دایە.

﴿وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ﴾، لەو پۆژەدا سزای سەخت و بێرەزا بۆ بەدرۆدانەران
(ی سزای خوا، پاداشتی خوا، دیداری خوا، پۆژی دوایی).

﴿وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ أَزْكُرُوا لَا يَرْكُعُونَ﴾، هەر کاتیش پێیان بگوتری: رکوع بەن،
رکوع نابەن، وشە (رکوع) هەرچەندە ئیمە که لە زمانی کوردیی دا بە کاری
دین، هەر ئەو رکوعەیه که لە نوێژدایە، بەلام لە ئەسلی زمانی عەرەبیی
دا، وشە (رُكُوع) چەمینەوێهە کیك لە واتایەکانیەتی، چەمانەوێهە (إِنْخَاء) یش لە
نوێژدا یەکیکە لە پایەکانی نوێژ، هیچ نوێژیك بەبی رکوع وەبەرناکەوێ، وەك
چۆن بەبی کړنووش (سُجُود) بە بەرناکەوێ، بەبی ړاوەستان و خویندنی قورئان
بەپێو، وەبەرناکەوێ، بەبی خویندنی تەحیيات وەبەرناکەوێ، ئەوانە هەموویان
پایە نوێژن، (رُكُوع) لە زمانی کوردیی دا واتە: چەمینەوێهە (إِنْخَاء) ئەویش ئەوێهە
که مەرۆف لە نیوێهەراستی دا بچەمیتهوێهە، بەلام ئیوچاوانی و دەستی و ئەژنوی
نەگەنە زەوی، ئەگەرنا پێی دەگوتری: کړنووش (سُجُود)، بەلام لە زمانی عەرەبیی
دا، وەك چۆن ئەو پایەیهی نوێژ دەگریتهوێهە، که بریتیه لە چەمینەوێهە، بە هەمان
شیوێهە مانای سەجدەش دەگریتهوێهە، هەروەها مانای ملکه چیش دەگریتهوێهە،
هەرچەندە لە کوردیش دا وشە (چەمینەوێهە) بە مانای ملکه چیش بەکاردی،
دەگوتری: فلانکەس ناچەمیتهوێهە، واتە: مل نەوی ناکات، تەسلیم نابێ، زەبوونی
دەرنابری، بەلام وشە (رُكُوع) ئەگەر هەر بێژە عەرەبییهکی بەکاربهێنری،
خەلک بەو واتایە ئی تیدەگات که پایەیهکی لە پایەکانی نوێژ، بەلام وشە
(رُكُوع) لە زمانی عەرەبییدا گرنگە ئیمە بزاین: وێرای واتا ړواله تییهکی، واتا یه
مەعنەویشی هەیه، بەلکو جارێ وایه واتا مەعنەوێهەکی بەهێزتره لە واتا
ړواله تییهکی، لێرهش دا بە دنیایی مانا مەعنەوێهەکی مەبەسته، واتە: ئەگەر
پێیان بگوتری: ملکه چ بن بۆ خوا، بچەمیتهوێهە بۆ خوا، لە بەردەم خوادا خۆتان
بە کەم بگرن، خۆیان بە کەم ناگرن و ملکه چ نابن بۆ خوا، بە پلە یە کەم
مەبەست پێی ئەوێهە، ئنجا لە ئیو مانای ملکه چ بوون و چەمینەوێهەدا بۆ خوا،

پكوعيش ههيهو، يه كيك له پايه كانى نوژيش بریتيه له پكوع بردن، يانى: پكوع بردن، به شيكه له واتاي گشتي وشه ي (ركوع) كه ليره دا به كارها توه.

﴿وَيْلٌ يَوْمَذَلِكَ لِلْمُكَذِّبِينَ﴾ لهو پۆژه دا سزاي سهخت بو به درودانه ران، به درودانه راني سزاو پاداشتي خوا، به درودانه راني پۆژي دوايي، به درودانه راني په يامي خوا، هه مووي ده گرته وه.

له كو تايدا ده فهرموي: ﴿فَإَيَّ حَدِيثٍ بَعْدَهُ يُؤْمِنُونَ﴾ له دواي وي (له دواي قورئان، مسوگر راناوه كه بو قورئان ده چيته وه هه رچه نده باسي نه كراوه)، بپروا به چ فهرمايشتيك دین؟ واته: نه گهر بپروا به قورئان نه هینن، كه تاكه موعجيزه ي پيغه مبهري خاته مه ﴿بُوْثِيسَاقِيْ پِيْغَه مَبَرَايَه تِيه كه ي، وهك پيشتر باسمانكردوه و نهو دوو ئايه ته ي سووره تي (العنكبوت) زور به ئاشكرا ده يگه يه نن، كه خوا ده فهرموي: ﴿وَقَالُوا لَوْلَا أُنْزِلَ عَلَيْهِ آيَاتٌ مِّن رَّبِّهِ قُلْ إِنَّمَا الْآيَاتُ عِنْدَ اللَّهِ وَإِنَّمَا أَنَا نَذِيرٌ مُّبِينٌ ﴿٥٠﴾ أَوَلَمْ يَكْفِهِمْ أَنَّا أَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ يُتْلَى عَلَيْهِمْ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَرَحْمَةً وَذِكْرَى لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٥١﴾﴾ واته: گو تيان: ده بووايه نيشانه كانى له پهروه ردگاريه وه بو دابه زن (واته: موعجيزه كانى وهك هي پيغه مبه راني پيشوو، خوا ده فهرموي: نه ي موحه ممه د ﴿٥١﴾)، بلى: نيشانه و موعجيزه كان ته نيا له لايه ن خواوه ن و، من ته نيا ترسي نه ريكي پروون و ئاشكرا، ئايا بو ئه وان به س نيه كه ئيمه كتيبيكمان دابه زاندو ته سهرت به سهريان دا ده خوئندريته وه، به دلنبايي له وه دا (له و كتيبه دا كه به سهريان دا ده خوئندريته وه) به زه يي (خوا) و بيرخه ره وه هه يه، بو كو مه ليك برواينن.

كو مه ليك بيانه وى برواينن، قورئان به سه به لگه و موعجيزه ي راستي موحه ممه د ﴿٥١﴾ بى و، كه سانيكيش له ئيمان هينان نه خه فتينن و نه يانه وى ئيمان بينن، نه گهر دنيا پر بى له به لگه و موعجيزه، هه ر ئيمان ناهينن، بو يه خوا ده فهرموي: ﴿فَإَيَّ حَدِيثٍ بَعْدَهُ يُؤْمِنُونَ﴾ له دواي قورئان به چ فهرمايشتيك

بپروا دینن؟ واتە: ئەم قورئانە بەرزو مەزنە، دوا دواندن و فەرمايشتی خوايه بۆ مروّقایەتیی، ئەم قورئانە پرە لە نهییه کانی که له گەردوون دا هەن و، مروّقی پێویستی پێیان هەیه بیانزانن، وەك دەفەرموێ: ﴿قُلْ أَنْزَلَهُ الَّذِي يَعْلَمُ السِّرَّ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ إِنَّهُ كَانَ غَفُورًا رَحِيمًا﴾ (۶) الفرقان، واتە: بلی ئەو کەسە دایه زانده که نهییه نێو ئاسمانه کان و زهوی ده زانی، بێگومان ئەو لێبوردە ی بەبەزەیه، ئەم قورئانە پرە لە نوورو خێرو بەره کەت، ئەگەر بپروا بەم قورئان و بەم فەرمايشته نهیینه، له دوا ی وی، له سەر بناغە ی چ فەرمايشتیک بپروادینن؟ خوا له دوا ی قورئان، هیچ فەرمايشتی دیکە له گەڵ مروّقایەتیی ناکات، قورئان دوا فەرمايشتی خوا بووه له گەڵ مروّقایەتیی دا کردوو یه تی، که واتە: ئەگەر له سەر بناغە ی ئەم قورئانە بپروانهیینه، مانای وایه هەر نایانهوێ بپروابین و، له بپروا هینان ناخه فیتین و مەبه ستیان نیه.

خوا به لوتف و کەرەمی خوێ، تێمه لهو کەسانه بگێڕێ که له سەر بناغە ی ئەم فەرمايشته ی خوا، ئەم کوّتا فەرمايشته ی خوا، باشتین و قوولترین و راستترین و چاکترین ئیمان بینین، تاكو هەم له دنیا دا سەر بەرزو سەرفراز بین و، هەم له دوا روژیش دا به خته وه بین و به دیداری خوا ی پهروهردگار شاد بین.

مەسەلە گرنگەکان

مەسەلە یەكەم:

لە قیامەتدا بە بێپروایان دەگووترێ: بە خێرای بەرهو ئەو سزایە بچن، دەرپەرن، کە بە درۆتان دادەنا، دووکه ئێک کە سیبەرێکی سێ لقی هەیە، نە فێنکایی تێدایەو نە گڕو گلپەیی ئاگر دەگیرێتەوه، پارچە بلیسەیی وەك کۆشکان فری دەدا، کە شیوەی پەوه حوشتی زەرد دەکەن، بۆیە سزای سەخت و دژوار بۆ بەدرۆدانەران قیامەت:

خوایە فەرموو: ﴿أَنْطَلِقُوا إِلَى مَا كُنْتُمْ بِهِ تُكَذِّبُونَ﴾ (٢٩) ﴿أَنْطَلِقُوا إِلَى ظِلِّ ذِي ثَلَاثِ شُعَبٍ﴾ (٣٠) ﴿لَا ظِلِيلٍ وَلَا يُغْنِي مِنَ الْهَبِّ﴾ (٣١) ﴿إِنَّهَا تَرْمِي بِشَرَرٍ كَالْقَصْرِ﴾ (٣٢) ﴿كَأَنَّهُ جِمَلَتٌ صُفْرٌ﴾ (٣٣) ﴿وَيَلَّيْلٌ يَوْمُذٍ لِّلْمُكَذِّبِينَ﴾ (٣٤) ﴿﴾

شیکردنەوهی ئەم ئایەتانە، لە شەش بڕگەدا:

(١) - ﴿أَنْطَلِقُوا إِلَى مَا كُنْتُمْ بِهِ تُكَذِّبُونَ﴾، پاكەن و دەرپەرن بەرهو لای ئەوهی بە درۆتان دادەنا، (طَلَّقَ طَلَقًا)، بە مانای بەرهەڵداکردن و بەرەست لە بەردەمدا لابردنە، وشە (طَلَقَ) واتە: بەرهەڵداکردن، لە ئەسڵدا بۆ بەرهەڵداکردنی ئاژەڵ بە کاریان هێناوه.

(أَنْطَلِقُوا) لەسەر کێشی (إِنْفَعَال) ه، لە (إِنْطَلَقَ) هوه دی، کە لە (طَلَقَ) هوه هاتوه، (إِنْطَلِقُوا) واتە: بە خێرای بچن، ئەگەر یمانەوی بە کوردییەکی پەتیی بێلێن: پاكەن، دەرپەرن، ﴿إِلَى مَا كُنْتُمْ بِهِ تُكَذِّبُونَ﴾، بەرهو لای ئەوهی بە درۆتان دادەنا، لێرەدا: ﴿إِلَى مَا﴾ (مَا) (موصولة) یە، یانی: (إِلَى الَّذِي كُنْتُمْ بِهِ تُكَذِّبُونَ)، دەرپەرن بە خێرای بچن بەرهو لای ئەوهی تێوه بەدرۆتان دادەنا، کە بریتیه

له دۆزەخ، لهو سزايەى چاوه‌پێی بیروایان دەکات، واتە: بەرەو لای دۆزەخێک کە بە درۆتان دادەناو، پێتان وابوو راست نیەو ئەفسانەیه، بڕۆن بەخێرایى!

(۲) ﴿أَنْطَلِقُوا إِلَىٰ ظِلٍّ ذِي ثَلَاثِ شُعَبٍ﴾، بڕۆن بەخێرایى، دەرپەرن بەرەو لای سیبەرێک کە خاوەنى سێ لقە، سێ بەشە، ئەگەر بە: (أَنْطَلِقُوا) بخوێنرێتەوه، پسپۆرانى زمان و رەوانیژی گوتووایانە: دووبارەکردنەوه کە بۆ سەرزنشتکردن، یاخود بۆ بە کەم دانان و بۆ پالپۆهەنان و بەرپێکردنە، بەلام خوێندراویشەتەوه: (أَنْطَلِقُوا) دەرچوون، یانى: دواى ئەوهى پێیان گوترا: (إِنْطَلِقُوا) دەرپەرن، یەكسەر دەرپەرن و رویشتن بەرەو سیبەرێكى خاوەن سێ لق، سێ بەش، وشەى (شُعَب) كۆى (شُعْبَة) یە، (الشُّعْبَةُ: الْفَرِيقُ وَالطَّائِفَةُ وَالْقِطْعَةُ مِنَ الشَّيْءِ)، (شُعْبَة) بەشێك و كۆمەلێك و پارچەیهكە لە شتێك.

(الطبري) له (مجاهد) هه‌وه به ژماره (۳۶۰۷۰) هه‌یناویه‌تی ده‌لى: ﴿ظِلٍّ ذِي ثَلَاثِ شُعَبٍ﴾ (ظِلٌّ وَدُخَانٌ ذِي ثَلَاثِ شُعَبٍ) واتە: سیبەرێک و دووکه‌لێك کە خاوەنى سێ بەشە.

هه‌روه‌ها (مجاهد) گوتووویه‌تی: (دُخَانٌ جَهَنَّمَ) مه‌به‌ست پێى دووکه‌لى دۆزەخه‌.

(۳) ﴿لَا ظِلِّيلٍ وَلَا يَغْنَىٰ مِنَ اللَّهِ﴾، نه‌ سیبەرێكى خه‌ستى هه‌یه‌و، نه‌ سوودیشى هه‌یه‌ بۆ بلیسه، (ظِلِيل: الْقَوِيُّ فِي ظِلَالِهِ، مَثَل: لَيْلٌ أَيْلٌ، وَشَعْرٌ شَاعِرٌ)، (ظِلِيل) واتە: به‌هێز له‌ سیبەرەكه‌یدا، سیبەرى خه‌ست، وه‌ك: شه‌ویكى شه‌و، شیعریكى شاعیر، خوا ده‌فه‌رموى: ﴿لَا ظِلِيلٍ﴾، سیبەر و فێنكایه‌تییه‌كى خه‌ستى نیه‌، ﴿وَلَا يَغْنَىٰ مِنَ اللَّهِ﴾، نه‌ك هه‌ر سیبەرێكى خه‌ستى نیه‌، كه‌ مرووف له‌ سایه‌ى دا پشوو بدات، بگره‌ بۆ بلیسه‌كه‌ش بى‌ سووده‌، نایگێرێتەوه‌و لێى نایپاریزی، چونكه‌ سیبەرى خه‌ست كه‌ تیشكه‌ى نه‌بێ، كه‌لێنى نه‌بێ، تیشكى خۆرى پێدایى، مرووف ده‌توانى له‌ په‌ناو سایه‌ى ئەو سیبەرەدا، پشوو بدات، بەلام ئەگەر تیشكه‌ى تێدایى، جارى وایه‌ كه‌سێك پشوو له‌ بن ساباتیك ده‌دات، بەلام سه‌ره‌كه‌ى باش نه‌گیراوه‌و چلۆیه‌كه‌ى و ئەو گایه‌ى ده‌خړیته‌ سه‌رى،

(۱) پارچه‌ى تیشكى خۆر (تیشكه‌) ی پێ ده‌گوترێ. كه‌ له‌بۆشیه‌ى و كه‌لێنى دره‌خت پێن كه‌پرو سه‌به‌ته‌وه‌ دێ.

زۆر نیهو، تیشکەى خۆرى لێوه دێن، مەوۆفیش ئەگەر بیهوێ ڕاکشێ، یاخود دابنیشێ و تیشکە لیبەدن، بێزار دەبێ، ئنجا ئەو سێبەرەش وانیه، سێبەرێکی خەستی وابێ، پشووێ لە بن بەدن، ﴿وَلَا يُغْنِي مِنَ اللَّهِ﴾، ئەک هەر ئەوهەندە، بەلکو هیچ سوودێکیان پێ ناگەیهنێ لەو بلیسەى ئاگرى دۆزەخە، (لەب) بلیسە، ئەوهیه که لە ئاگر بەرز دەبێتەوه، بە کوردی پێی دەلێن: بلیسە، کلپە، زمانەى ئاگر.

(الطبري) ئاواى مانای لێکداوەتەوه دەلێ: (لَا هُوَ يُظْلَهُمْ مِنْ حَرِّهَا، وَلَا يُكْنُهُمْ مِنْ لَهْمِهَا)، ئەو سێبەرە نە ئەوهیه لە گەرمايه کهى سێبەریان لێ بکات و، نە ئەوهیه لە بلیسە کهشى پەنایان بدات و بیانپاریزی.

﴿وَلَا يُغْنِي مِنَ اللَّهِ﴾، (الإغناء: جَعَلَ الْغَيْرَ غَنِيًّا)، (إغناء) واتە: جگە لە خۆى بێ نیازو دەوڵەمەند بکات، لێرەدا مەبەست ئەوهیه: زیانیان لێ دوور ناخاتەوهو سوودیشیان پێ ناگەیهنێ، لێرەدا (يُغْنِي) لە: ﴿وَلَا يُغْنِي مِنَ اللَّهِ﴾ دا، (ضَمَّنَ لَا يُغْنِي) مَعْنَى (لَا يُبْعَدُ) لِيَا عُدِّي بِ «مِنْ»، وشەى (يُغْنِي) زیاتر بە (عَنْ) بەرکار دەخوازی، (أَعْنَاهُ عَنْهُ) واتە: لەوى بێ نیاز کرد، بەلام لێرەدا بە (مِنْ) بەرکاری خواستوهو تێپەرى کردوه بۆ بەرکار (مفعول به) تاكو مانای دوور دەخاتەوه (يُبْعَدُ) ی بخرێتە نیو، کهواتە: ﴿وَلَا يُغْنِي مِنَ اللَّهِ﴾، واتە: (لَا يَدْفَعُ عَنْهُ اللَّهُ) وَلَا يُبْعَدُ عَنْهُ اللَّهُ، نە بلیسەى ئاگرى لێ بەرپەرچ داتەوهو نە لێشى دوور دەخاتەوه، یان: نە سوودی پێی دەگەیهنێ لە بەرانبەر بلیسەى ئاگرەدا، نە بلیسەى ئاگریشی لێ دوور دەخاتەوه، چونکە کرداریک که بە پیتیک بەرکار دەخوازی، یان بەبێ پیت بەرکار دەخوازی، ئەگەر ئەو پیتە گوێردا بە پیتیکى دیکە، که عادت نەبێ بەرکاری پێ بخوازی، یاخود پیتیک زیاد کرا بۆ خواستنی بەرکار، که ئەو کردارە لە ئەسڵدا پتویستیی بەو پیتە نەبوو، ئەو کاتە وێرای مانا ئەسلییه کهى خۆى، مانایه کی دیکەشى دەخرێتە نیو، ئەوهش لە زمانى عەرەبیى دا پێی دەگوێرێ: (تَضْمِينٌ) واتە: خستنه نیو، واتە: وێرای ئەوهى مانای ئەسلى خۆى هەیه، مانایه کی دیکەشى بۆ زیاد دەبێ.

(۴) - ﴿إِنهَاتَرْمِي بِشَكْرِ كَالْقَصْرِ﴾، ئەو ئاگرە بلیسان فری دەدات، وەك كۆشكان، (إِنهَاتَرْمِي) راناوۋەكەى بۇ ئاگرى دۆزەخ دەچىتەو، واتە: ئەو ئاگرە، (تَرْمِي): (تَقْذِف) فری دەدا، دەھاو، (بَشَرَر)، (شَرَر) كۆى (شَرَرَة) يە، (وَهِيَ الْقِطْعَةُ الْمُشْتَعِلَةُ يَدْفَعُهَا لَهَبُ النَّارِ وَالْقَصْرُ: الْبِنَاءُ الْعَالِي، وَالتَّعْرِيفُ فِيهِ لِلْجِنْسِ، أَيْ كَالْقُصُورِ)، واتە: (شَرَر) كۆى (شَرَرَة) يە كە برىتتە لە پارچەى گرگرتووى بلیسە، ئاگر دەیھاو، (قَصْر) یش خانووى بەرزەو ناساندن (تعريف) ەكەى بۇ تىكرا (جنس) يە، يانى: وەك كۆشكان، واتە: ئەو ئاگرە بلیسان فری دەدات، وەك كۆشكان، چونكە وشەى (قَصْر) واتە: بىناى بەرز، خانووى بەرز، كۆشك، (أَل) ى ناساندنى لەسەرە و، مەبەست پى جىنسە، واتە: ھەر يەك كۆشك نا، بەلكو كۆى كۆشكان، وەك كۆشكان وان، بۆيەش ئیمە وامن مانا كردو، ئنجا خوا ﷻ ويچواندىكى دىكەشى تىدا دەكات، دواى ئەوۋى ئەو بلیسەو كلیانەى ئاگرى دۆزەخ فریيان دەدا، بە ھەوادا، چواندى بە كۆشكە بەرزەكانەو، ئنجا دەیانشوبھىتى بە رەوۋە حوشترى زەردىشەو دەفەرموى:

(۵) - ﴿كَأَنَّهُ جَمَلٌ صَفَرٌ﴾، ئەو (پارچە ئاگرە بلیسانەى دۆزەخ فریيان دەدات)، وەك رەوۋە حوشترى زەرد وان.

(جَمَالَة) كۆى (جَمَال) ەو، ئەویش كۆى (جَمَل) ە، ماناى وایە (جَمَالَة) دەبىتتە كۆى كۆ، واتە: وەك چەند رەوۋە حوشترىكان وان، خویندراویشەتەو: (جَمَالَات) ئەو كاتەش (جَمَالَات) دەبىتتە كۆى (جَمَالَة) و، ئەویش كۆى (جَمَال) ە، كە كۆى (جَمَل) ە، مانا وایە (جَمَالَات) دەبىتتە كۆى كۆى كۆ (جَمْعُ جَمْعِ الْجَمْع).

بىگومان خوا ﷻ كە ئەو ويچواندنانە دىنیتتەو، تەنیا بۇ گەلى كوردى نەبوو، بەس بۇ غەپەپى نەبوو، بۇ توركى نەبوو، بۇ فارسى نەبوو، بۇ رۆژئاواى نەبوو، بۇ رۆژھەلاى نەبوو، بەلكو بۇ ھەموو مروڧايەتتە، ھەموو مروڧايەتتەش كۆشكان دەبىن، ئەگەر شارنشىن بن، كۆشكى بەرز، ئنجا با بزانن ئەو بلیسانەى ئاگرى دۆزەخ فریيان دەدا، ھىندەى كۆشكانن، ھەروەھا ئەگەر بىاباننشىن و گوندنشىن بن، رەوۋە حوشتران دەبىن، حوشترى زەرد، ئنجا با بزانن

ئەو بلىسە ئاگرانە، ۋەك رەۋە حوشتران وان، ۋەك كۆمەلە حوشترىك، كە پىكەۋە دەپۈن، ئىنجا (صُفْر) یش كۆى (أَصْفَر) ە و، چ مەبەست مانا ئەسلىيەكەى خۆى بى واتە: رەۋە حوشترى زەرد، چ ۋەك ھەندىك لە زاناىان گوتوۋىانە: مەبەست رەۋە حوشترى رەش بى، ۋەك (الطبري) دەلى: (وَيُقَصِّدُ بِالْجَمَالَاتِ الصُّفْرِ: الْإِبِلُ السُّودُ، لِأَنَّ ذَلِكَ هُوَ الْمَعْرُوفُ مِنْ كَلَامِ الْعَرَبِ، وَصُفْرٌ جَمْعُ أَصْفَرٍ، وَسُودٌ جَمْعُ أَسْوَدٍ)، واتە: مەبەست لە (الْجَمَالَاتِ الصُّفْرِ)، حوشترە رەشەكانە، رەۋە حوشترى رەش، چونكە ئەۋە زاندرارەۋە لە قسەى عەرەبان كە وشەى (صُفْر) يان بۆ (سُود) بەكارھىناۋە، (صُفْر) یش كۆى (أَصْفَر) ەو (سُود) یش كۆى (أَسْوَد) ە.

بەلام ئەگەر مەبەست پىى حوشترە زەردەكانىش بى، چونكە حوشترى زەردىش ھەن و، حوشترى رەشىش ھەن، لە ھەردوۋك حالاندا وىچواندن (تشبىھ) ەكە پر بە پىستى حالەتەكەيە.

(۶) - ﴿وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ﴾ لەو رۆژەدا سزای سەخت بۆ بەدرۆدانەران، واتە: بەدرۆدانەرانى سزايەك كە خوا دايىناۋە بۆ بىيروايانى خراپەكار.

ئىنجا وشەى (قَصْر) وىپراى ئەۋەى دەگونجى مەبەست پىى جىنسى كۆشك (قَصْر) بى، واتە: كۆشكەكان، چونكە (أَل) ى ناساندنى لەسەرەۋە ئەۋىش بۆ جىنسە، واتە: كۆى كۆشكان، ھەندىك لە زاناىانىش ۋەك (قِتَادَة) كە (الطبري) بە ژمارە (۳۶۰۸۱) لىۋەى ھىناۋە دەلى: (الْقَصْرُ: أَصُولُ الشَّجَرِ وَأَصُولُ النَّخْلِ)، (قصر) قەدو بنكى درەخت و قەدو بنكى دار خورمايە (كە ئەۋىش زۆر گەۋرەيە).

ھەرۋەھا (إِبْنِ عَبَّاسٍ) یش كە (الطبري) بە ژمارە: (۳۶۰۸۴) لىيەۋە ھىناۋە، گوتوۋىەتى: ۋەك چۆن بە: (جَمَالَات) خويندراۋەتەۋە، بە: (جَمَالَات) یش خويندراۋەتەۋە، (جَمَالَات) یش كۆى (جَمَالَة) يە، ئەۋىش برىتيە لە پەتتىكى گەۋرە كەشتى پى قايم دەكرى، پىشى دەگوترى: (الْقُلُس)، واتە: ئەو بلىسە ئاگرانەى دۆزەخ فرىيان دەدا، ۋەك گوۋش و پەتى گەۋرە وان كە كەشتىيان پى قايم دەكرى.

به لام (الطبري) دهلی: (أَوَّلَى الْقِرَاءَتَيْنِ عِنْدَنَا مَا عَلَيْهِ قِرَاءَةُ الْأُمَّصَارِ وَهُوَ سَكُونُ الصَّادِ، وَأَوَّلَى التَّأْوِيلَاتِ بِهِ أَنَّهُ الْقَصْرُ مِنَ الْقُصُورِ)، واته: باشتین خویندنه وه له لای یتیمه نه وه یه که خه لکی شاره کان پییان خویندوته وه، نه ویش نه وه یه پیتی (صاد) زه نه دار بی: (كَالْقَصْرِ)، باشتین ماناش بو وشه ی (قَصْر) نه وه یه که یه کیکه له (قُصُور).

واته: (أَل) هکه ی سهر (القَصْر) بو جینسی (قَصْر) هو به مانای کۆشکه، که واته: (الطبري) نهو مانایه رەت ده کاته وه که (قِتَادَة) هیئای، که مه به ست له (قصر) بنکه دارخورما یان بنکه درهخت بی و، دهلی: مه به ست پتی کۆشکه.

مەسەلەى دووھم:

لە قىامەتدا بېپروايان بى قسە دەبن و، مۆلەتيان نادرى پۈز شيش بېيننەو،
تەنيا سزاي سەختىش شايستەى ئەو بەدرۆدانەرانهيه، خواش پييان دەفەرموى:
ئەمپرو پۈژى لىك ھەلاواردنە، ئىوھو تىكپراى كۆمەلگا پيشووه بېپروايە كاھان
خېر كىردوونەو، ئىجا ئەگەر پىلانېكتان ھەيە لە دژم، كەمتەرخەمىي مەكەن و،
سزاي سەخت بۆ بەدرۆدانەراني پۈژى لىك ھەلاواردنى پاك و پيسان:

خو دەفەرموى: ﴿ هَذَا يَوْمٌ لَا يَنْطِقُونَ ۚ ﴾ (۳۵) وَلَا يُؤْذَنُ لَهُمْ فَيَعْتَذِرُونَ ﴿ ۳۶ ﴾ وَيَلَّ يَوْمَئِذٍ
لِّلْمُكَذِّبِينَ ﴿ ۳۷ ﴾ هَذَا يَوْمُ الْفَصْلِ جَمَعْتُمْ وَالْأَوَّلِينَ ﴿ ۳۸ ﴾ فَإِنْ كَانَ لَكُمْ كَيْدٌ فِكِيدُونِ ﴿ ۳۹ ﴾ وَيَلَّ
يَوْمَئِذٍ لِّلْمُكَذِّبِينَ ﴿ ۴۰ ﴾

شىكردنەوھى ئەم ئايەتانه، لە شەش برگەدا:

(۱) - ﴿ هَذَا يَوْمٌ لَا يَنْطِقُونَ ۚ ﴾، ئەمە پۈژىكە تىيدا نادوین، لىرەدا (يَوْم) پالداوھە تە لای:
﴿ لَا يَنْطِقُونَ ۚ ﴾، (إِضَافَةٌ «يَوْم» إِلَى «لَا يَنْطِقُونَ» تَعْرِيفٌ لِلْيَوْمِ بِأَنَّهُ هُوَ يَوْمٌ يُعْرَفُ بِمَدْلُولِ
هَذِهِ الْجُمْلَةِ)، يانی: پالداى (يَوْم) بۆ لای (لَا يَنْطِقُونَ) ناساندنى پۈژەكەيە بەوھى ئەو
پۈژە، بەھۆى نىوھپۈكى ئەو رستەيەوھ دەزانرى.

﴿ هَذَا يَوْمٌ لَا يَنْطِقُونَ ۚ ﴾، يانی: ئەمپرو پۈژى ئەوھيە بېپروايان قسەى تىيدا ناكەن،
تىيدا نادوین، ھەرۈھەا خویندراویشەتەوھ: (هَذَا يَوْمٌ لَا يَنْطِقُونَ)، يانی: ئەمە
پۈژى تىيدا نە دوانيانە، وشەى (يَوْم) بەھۆى زەرف (ظرف) بوونەوھ، حالەتى
(نصب) ى وەرگرتوھ.

(۲) - ﴿ وَلَا يُؤْذَنُ لَهُمْ فَيَعْتَذِرُونَ ۚ ﴾، مۆلەتیشيان نادرى پۈز ش بېيننەوھ، داواى لىبوردن
بکەن، خویندراویشەتەوھ: (وَلَا يَأْذَنُ لَهُمْ فَيَعْتَذِرُونَ)، (خو) مۆلەتيان نادات، پۈز ش
بېيننەوھ داواى لىبوردن بکەن.

ئىنجا بۆچى فەرموويەتى: (فَيَعْتَذِرُونَ) و نەيفەرمووه: (فَيَعْتَذِرُوا؟) وەلام: ئەم رستەيە رستەيەكى دەستپىكىيە (جملة إستئناف)، پسپۆرىك گوتوويەتى: (إِسْتِنَافٌ تَقْدِيرُهُ: فَهُمْ يَعْتَذِرُونَ)، ئەمە دەستپىكە مەزەنەكەى: مۆلەتيان نادى، ئىنجا ئەوان پۆزىش بەيننەوه.

لېرەدا (فخرالدين الرازي) پرسىارىك دەورووژىنى دەلى: چۆن خوا ﷻ مۆلەتى بېيروايان نادات داواى لېيوردنى لېيكەن و پۆزىش بەيننەوه، كە پۆزىش هېنانەوه سېفەتتىكى بەرزە وەك گوتراوه: (الْعُذْرُ عِنْدَ كِرَامِ النَّاسِ مَقْبُولٌ) واتە: پۆزىش هېنانەوه لە لاى خەلكى بەرپز وەرەگىرى، (الرازي) دوو وەلامان دەداتەوه:

١)- مەبەست پى پۆزىش هېنانەوهى بى كەلكە، كە بلىن: داواى لېيوردغان هەيە، نەمانزانی، ئايا پىغەمبەرانتان بۆ نەهاتن؟ با، يان: بمانگېرەوه بۆ دنيا، ئەوانەش هەموويان پۆزىش هېنانەوهى بى كەلك و بى سوودن و، بواری ئەو جۆرە پۆزىش هېنانەوانەيان نادى.

٢)- قىامەت شوینی كاری چاك و فەرمانبەرى بۆ خوا نیه، چونكە پىغەمبەرەان (عليهم السلام) لە دنیادا هاتوون، بۆ ئەوهى بيانوو و پۆزىش بە دەست خەلكەوه نەهیلن، هاتوون وریايان بكەنەوهو بیانترسىنن، كەواتە: پۆزى دوایى شوینی ئەوه نیه، بۆيە مۆلەتى ئەوهيان نادى و كە پۆزىش دیننەوه، پۆزىشەكەيان لى وەرناگىرى، ﷻ وَلَا يُؤْذَنُ لَهُمْ فَيَعْتَذِرُونَ ﷻ واتە: مۆلەتيان نادى پۆزىش بەيننەوه، پۆزىشك سوودى هەبى، ئەگەرنا بېيروايان لەویدا زۆر هاوار دەكەن و داواى لېيوردن دەكەن، بەلام بى سوودە.

بۆيە زانايان دەلىن: هېچ دژيەكى (تناقض) و تىكگىرائىك لە نىوان ئەو ئايەتە بە پىزەو ئايەتائىكى دىكەدا نیه، كە خوا تىيان دا باسى دان بەهەلەى خۆدا هېنان و داواى لېيوردن كردنى بېيروايان دەكات، بۆ وینە:

يەكەم: خوا ﷻ لە سوورەتى (الغافر) دا دەفەرموى: ﷻ قَالُوا رَبَّنَا آمَنَّا أَتَيْنَا وَأَحْيَيْتَنَا أَتَيْنَا فَأَعْرَفْنَا بِذُنُوبِنَا فَهَلْ إِلَى خُرُوجٍ مِّن سَبِيلٍ ﴿١١﴾ ﷻ (بېيروايەكان

هاواریان کرد) گوتیان: پەروەردگارمان! دوو جارمان مراندتین و، دوو جارانیشت ژیاندتین، ئنجا داهمان بە گوناھەکانی خۆماندا هینا، ئایا هیچ پێیەکی دەرچوون هەیه؟ کە وەك کاتی خۆی لە تەفسیری سوورەتی (غافر)دا گوتوویمان: دوو جارمان مراندتین؟ مردنی یەكەم ئەو هەیه کە ژیانمان نەبوو، خوا ژیاکی بە بەردا کردوون.

ب- مردنی دوو هەمیش ئەو کاتە هەیه کە ژیاکی یەكەمی دنیا بە جێدێن، هەروەها کە دەلێن: دوو جارمان ژیاندتین: أ- ژیاکی یەكەم ئەو هەیه کە ژیانمان نەبوو، خوا ژیاکی پێداو.

ب- ژیاکی دوو هەمیش ئەو هەیه کە لە پۆژی دواکی دا زیندوویمان دەکات، ئنجا ئایا ئەو هەیه لە سوورەتی (غافر)دا هاتووە کە داواکی لێبوردن دەکەن و پۆزش دێنن، لە گەڵ ئەو هەیه لێرەدا خوا دەفەرموێ: ﴿وَلَا يُؤْذَنُ لَهُمْ فَيَعْذِرُونَ﴾، مۆلەتیا نادرێ پۆزش بەهێنن، ئایا تێک ناگیرێ؟!.

دوو هەم: هەروەها کە لە سوورەتی (فاطر)دا خوا پەنھانزان لێیان دەگێڕێت و دەفەرموێ: ﴿وَهُمْ يَصْطَرِخُونَ فِيهَا رَبَّنَا أَخْرِجْنَا نَعْمَلْ صَالِحًا غَيْرَ الَّذِي كُنَّا نَعْمَلُ أَوَلَمْ نُعَمِّرْكُم مَّا يَتَذَكَّرُ فِيهِ مَن تَذَكَّرَ وَجَاءَكُمُ النَّذِيرُ فَذُوقُوا فَمَا لِلظَّالِمِينَ مِن نَّصِيرٍ﴾ (۲۷) فاطر، واتە: لەویدا هاوار دەکەن پەروەردگارمان! دەرمان بێنە کردووەی چاک دەکەین، جگە لەو هەیه دەمانکرد، (یاکی) بمانبەو بۆ دنیا، یان جاریکی دیکە تاقیمان بکەو...)

سێ هەم: هەروەها کە لە سوورەتی (الصافات)دا خوا دەفەرموێ: ﴿وَأَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ يَتَسَاءَلُونَ﴾ (۲۷) الصافات، هەندێکیان پرویان لە هەندێکیان کرد، (لە نیوان خۆیان دا) پرساریان لە یەكدی دەکرد، کەواتە: لە قیامەت دا قسە دەکەن و پێکەو دەدوین! ئنجا ئایا ئەوانە تێکناگیرێن لە گەڵ ئەو هەیه تێر؟

و ئەلامە کە ی ئەو هەیه نەخێر تێک ناگیرێن، چونکە:

أ- ئەو پۆزش هینانەو هەیه ی خوا لای دەبات و دەفەرموێ: پۆزش ناھێنن، واتە: پۆزش هینانەو هەیه ی سوودیان پێ بگەن.

ب- وەلامىكى دىكە ئەوھىيە: رۆژى دوايى قۇناغ قۇناغە، لە قۇناغىكىدا بوار نادىرى كەس قسە بىكات، ياخود ھەر بۇ خۇيان نايانپەرژىتە سەر پۇزش ھىنانەوھو داواي لىيوردن كىردن و قسە كىردن، بەلام لە قۇناغى دىكەدا بواريان دەدرى قسە بىكەن و، دەيانپەرژىتە سەر ئەوھى داواي لىيوردن بىكەن.

ج- ياخود مۆلەتيان نادىرى قسە بىكەن لە كاتىكىدا لە قىيامەت دان، واتە: لە كاتىكىدا خەرىكى سزاو پاداشت درانەوھن، بەلام دوايى كە دەچنە نىو دۆزەخەو، لەویدا ئەوانەي خۇاي پەرۋەردگار باسيان دەكات، كە دان بە گوناخى خۇيان دا دىنن و ھاوار دەكەن و پىكەوھ قسە دەكەن، ئەوھى ھەمووى لە دۆزەخ دايە، بەلام لە كاتىكىدا لە گەرمەي كۆكرانەوھو سزاو پاداشت دان، ئەوھى خوا ﷻ لايدەبات ھى ئەو كات و قۇناغەيە.

۳- ﴿وَيْلٌ يَوْمَذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ﴾، لەو رۆژەدا سزاى سەخت بۇ بەدرۆدانەران، واتە: بەدرۆدانەرانى ئەو رۆژە كە تىيدا بى دەنگ دەكرىن، ياخود تىيدا قسەيەكيان نابى بىكەن.

۴- ﴿هَذَا يَوْمُ الْفَصْلِ جَمَعْنَاكُمْ وَالْأُولَىٰ﴾، ئەمە رۆژى لىك ھەلاۋاردنە ئىوھو پىشۋوھ كاھان ھەمووتان كۆ كىردوونەوھ.

سەرچەم كۆمەلگاۋ خەلكە بىپروا پىشۋوھ كاھان لەگەل ئىوھدا، ئەي بىپروايانى كە لەسەر پىغەمبەرى خاتەم حساب دەكرىن! ھەمووناخمان پىكەوھ خىر كىردوونەوھ.

۵- ﴿فَإِنْ كَانَ لَكُمْ كَيْدٌ فَكِدُون﴾، ئىجا ئەگەر پىلاننىكتان ھەيە، فىللىكتان ھەيە، نەخشەيەكتان ھەيە، لە دژى من بەكارى بىنن، (الْأَمْرُ: لِلتَّعْجِيزِ وَالشَّرْطُ لِلتَّوْبِيخِ وَالتَّذْكِيرِ بِسُوءِ صُنْعِهِمْ)، لىرەدا كە دەفەرموى: ﴿فَإِنْ كَانَ لَكُمْ كَيْدٌ فَكِدُون﴾، فەرمان كىردنەكە بۇ دەسەۋسان كىردنە، (واتە: ھىچتان لە دەست نايەت)، وەك كەسىك بە كەسىك كە لە بەرانبەرىدا بى دەسەلاتە، دەلى: چىت پى دەكرى بىكە! دەزانى ھىچى پى ناكىرى، مەرچەكەش كە دەفەرموى: ﴿فَإِنْ كَانَ لَكُمْ﴾، (إِنْ) مەرچىيە (شَرْطِيَّة) يە بۇ

سەرزه نشتکردنهو، بۆ بیرخستنهوهی کردهوه خراپه کانیانه، واته: وهك چۆن له دنیا دا پیلان و فیلێكتان له دهست دههات، ئیستاش تهگهر پیلان و فیلێكتان له دهست دی، له دژی من، بیکهن، وهك چۆن کاتی خووی له دژی ئایین و بهرنامهی من و پێغه مبهری من، پیلان و فیلێتان دهگیرا، بهلام ئایا ئیستا هیچتان له دهست دی؟! به دنیایی نهخیر، كهواته: نهوه نهو پوژیه كه چاوهڕێتان دهكات.

(۶) - ﴿وَبَلِّغْ يَوْمَئِذٍ الْمُكَذِّبِينَ﴾، لهو پوژهشدا سزای سهخت و بپهزا بۆ به درودانه ران (ی دیداری خواو، سزاو پاداشتی خوا).

لیره دا پیم چاکه قسه یه کی (الطبري) بێمه وه كه تیشکی زیاترمان بۆ دهخاته سهر نهوهی (فخرالدین الرازي) ورووژانندی: لیره دا خوا ده فهرموێ: ﴿وَلَا يُؤْذَنُ لَهُمْ فَيَعْنِدُونَ﴾، ههروهها ده فهرموێ: ﴿هَذَا يَوْمٌ لَا يَنْطِقُونَ﴾، بهلام له ئایه تی دیکه دا هاتوه، كه پوژش دیننه وهو داوای لیبوردن دهکهن و قسه دهکهن، ئنجا ئایا نهوانه چۆن پیکه وه تیکناگیرین؟ پێشتریش باسمان کرد، بهلام پیم خو شه ئه م قسه یه ی (الطبري) بێم، له تهفسیره که یه وه و یه کسه ر دهقه عه ره بیه که ی دینم^(۱):

ده لی: ﴿هَذَا يَوْمٌ لَا يَنْطِقُونَ﴾، (يُخْبِرُ عَنْهُمْ أَنَّهُمْ لَا يَنْطِقُونَ فِي بَعْضِ أَحْوَالِ ذَلِكَ الْيَوْمِ، لَا أَنَّهُمْ لَا يَنْطِقُونَ ذَلِكَ الْيَوْمَ كُلَّهُ. فَإِنْ قَالَ: فَهَلْ مِنْ بُرْهَانٍ يُعْلَمُ بِهِ حَقِيقَةُ ذَلِكَ؟ قِيلَ: نَعَمْ، وَذَلِكَ إِصَافَةُ يَوْمٍ إِلَى قَوْلِهِ: ﴿لَا يَنْطِقُونَ﴾ النمل: ۸۵، وَالْعَرَبُ لَا تُضِيفُ الْيَوْمَ إِلَى (فَعَلَ) وَ (يَفْعَلُ)، إِلَّا إِذَا أَرَادَتِ السَّاعَةَ مِنَ الْيَوْمِ وَالْوَقْتِ مِنْهُ، وَذَلِكَ كَقَوْلِهِمْ: آتَيْكَ يَوْمَ يَفْدَمُ فُلَانٌ، وَأَتَيْتُكَ يَوْمَ زَارَكَ أَخُوكَ، فَمَعْلُومٌ أَنَّ مَعْنَى ذَلِكَ: أَتَيْتُكَ سَاعَةَ زَارَكَ، أَوْ آتَيْكَ سَاعَةَ يَفْدَمُ، وَأَنَّهُ لَمْ يَكُنْ إِثْبَاتُهُ إِيَّاهُ الْيَوْمَ كُلَّهُ، لِأَنَّ ذَلِكَ لَوْ كَانَ أَخَذَ الْيَوْمَ كُلَّهُ، لَمْ يُضَفِ الْيَوْمُ إِلَى (فَعَلَ) وَ (يَفْعَلُ)، وَلَكِنْ فَعَلَ ذَلِكَ، إِذَا كَانَ الْيَوْمُ مَعْنَى: إِذَا وَإِذَا اللَّتَيْنِ يَطْلُبَانِ الْأَفْعَالَ دُونَ الْأَسْمَاءِ).

به راستی ئەم عیبارەتە (الطبري) پەحمەتی خۆی لێ بێ، زۆر وردە بۆ
شیکردنەوهی واتاو چەمکی ئەو ئایەتە موبارەکانە!

دەلێ: که خوا دەفەرموێ: ﴿هَذَا يَوْمٌ لَا يَنْطِقُونَ﴾، هەواییان لە بارەوه دەدا
که لە هەندیک حالەکانی ئەو پۆژەدا، که پۆژی دواییە، قسە ناکەن، نەك لە
هەموو پۆژەکەدا قسە ناکەن، بەلگەي ئەوەش ئەوەیە که (يَوْم) پالداوەتە
لای (لَا يَنْطِقُونَ)، گەلی عەرەبیش لە قسەکردنیدا، عادەتیاں وایە وشەي (يَوْم)
پالناوەنە لای کردەوێهەك که دەکری، مەگەر مەبەستیان کاتیک بێ لەو پۆژەو،
ماوەیەك بێ لەو پۆژەدا، که کارەکەي تیدا دەکری، بۆ وێنە: که دەلێن: (آتیک
يَوْمَ يَقْدَمُ فَلَانٌ) ئەو پۆژی دیم بۆ لات که فلانکەس دیتەوه، (وَأَتَيْتُكَ يَوْمَ زَارَكَ
أَخُوكَ) ئەو پۆژە هاتمە لات که بڕایەکەت سەردانی کردی، مانایەکە ئەوەیە: لەو
کاتەدا که بڕایەکەت سەردانی کردی، لەو کاتی ئەو پۆژەدا، یاخود لەو سەعاتەدا
که ئەو کەسە دیتەوه، من لەو سەعاتەي ئەو پۆژەدا دیم بۆ لات، نەك لە
هەموو پۆژەکەدا چوو بێ بۆ لای، چونکە ئەگەر لە هەموو پۆژەکەدا چووبایە
بۆ لای و هەموو پۆژەکەي گرتبایە، ئەو کاتە وشەي پۆژ (يَوْم) ی پالناوەدایە لای
کرداریک که بکری، بەلکو ئەو کاتیک دەکری که ئەو پۆژە بە مانای (إِذْ) بێ
یان بە مانای (إِذَا) بێ که کردارەکان دەخوازن نەك ناوەکان.

واتە: کرداریک که لەو پۆژەدا دەکری ئەگەر بلی: ئەو کردەوێهەي لەو
پۆژەدایەو پۆژەکە پالبدیته لای کردەوێهەك واتە: کاتیک دیارییکراو ئەو
کردەوێهەي لەو پۆژەدا، تیدا کراو، نەك پۆژەکە بە گشتی، هەروەك دوو
وێنەي بۆ هێنانەوه:

یەكەم: ئەو پۆژە دیم بۆ لات که فلانکەس دیتەوه، واتە: لەو کاتەدا که فلانکەس دیتەوه
دیم بۆ لات.

دووهم: ئەو پۆژەي برايه کەت سەردانی کردی هاتم بۆ لات، واتە: لەو کاتی ئەو پۆژەدا کە برايه کەت سەردانی کردی، ئەک لە هەموو پۆژەکەدا، بە لکو پێک لەو کاتە دیاریکراوەدا کە برايه کەت تێیدا سەردانی کردی، منیش هاتم بۆ لات.

کەواتە: لێره کە دەفەرموێ: ﴿هَذَا يَوْمٌ لَا يَنْطِقُونَ﴾، یانی: ئەمە کاتیکی دیاریکراوی ئەو پۆژەیه کە قسەي تێدا ناکەن، ئەک هەموو پۆژەکە، هەروەها کە دەفەرموێ: پۆزش ناهێننەوه، یانی:

أ- پۆزش هێنانەوهیه کە سوودیانی پێ بگهیهنێ.

ب- یاخود لە هەندێ حالەدا دەرفەتی پۆزش هێنانەوهیان نادری، لە هەندێ حالەدا دەرفەتیان دەدری.

ج- یاخود مەبەست ئەوێهە لەو کاتەدا کە حەشرو حیساب دەکری، سزاو پاداشت دیاری دەکری، دەرفەتی قسەکردنیا نیه، بەلام دوايی کە لە دۆزەخدا بۆ خۆیان قسە دەکەن و، هاوار دەکەن و داواي لێبوردن دەکەن، لەگەڵ ئەوەدا کە خوا دەفەرموێ: لە کاتی قیامەتدا داواي لێبوردن ناکەن و قسە ناکەن، تێک ناگیرێ، چونکە: لە دۆزەخدا قسەکردن جیاپە لە قسەکردن لە کاتێک دا، کە خەلک کۆکراوەتەوهو سزاو پاداشتیان بۆ دیاری دەکری.

مەسەلەى سېيەم:

باسى پاداشتى پارىزكاران كە لە سېيەرو سەرچاوان و نىو ميوەى جوړاو جوړى ئارەزوومەندياندا دەبن و، پېيان دەگوترى: بخون و بخونەوہ بى گرفت و بەلا دەبن و نوشى گيانتان بى و، ئاوا خوا پاداشتى چاكەكاران دەداتەوہو، بېپروايانېش سزاي سەختيان ھەيە، لەسەر بەدرۆدانانى پوژى دوايى:

خو دەفەرموى: ﴿إِنَّ الْمُنَافِقِينَ فِي ظُلُلٍ وَعُيُونٍ ۖ وَفَوَكَهَ مِمَّا يَشْتَهُونَ ۖ كَلُوا وَاشْرَبُوا هَنِيئًا بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ۚ إِنََّّا كَذَلِك ۖ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ ۚ وَيَلْ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ ۚ﴾ (۴۵)

شىكردنەوہى ئەم ئايەتانە، لە پېنج برگەدا:

(۱)- ﴿إِنَّ الْمُنَافِقِينَ فِي ظُلُلٍ وَعُيُونٍ﴾ بە دُنْيايى و مسوگەريى پارىزكاران لە سېيەران و لە نىو كانى و سەرچاوان دان، وشەى (ظلال) خويندراوہ تەوہش: (ظلل)، (ظلل) كۆى (ظلة) يە، واتە: شتىك كە سېيەر دەكات، (ظلال) يش كۆى (ظلل) ە، واتە: سېيەر.

پېشتريش باسم كرد، زانايانى مەشرەپ ئەشعەريى، وەك: ھەر كام لە (الرازي) و (الشوكاني) گوتووينا: (إِنَّ الْمُنَافِقِينَ: لِلشُّرْكِ وَالْكَفْرِ) ئەوانەى خويان پاراستوہ لە كوفرو شيرك، ئەوانە: ﴿فِي ظُلُلٍ وَعُيُونٍ﴾ لە بن سېيەران و لە نىو كانى و سەرچاوان دان، بەلام پېشتريش گوتم و ئىستاش دووبارەى دەكەمەوہ: ئيمە نابى ئايەتەكانى قورئان بەپيى ئەو بىرۆكانەى قوتابخانە ئىسلامىيەكان، كە كۆمەلە مسولمانەكانى شۆنكەوتووانى تەوژمە فيكرى و سياسىيەكان تەبەننيان كردوون، ئايەتەكان مانا لى بەدەينەوہ، ليرەدا خوا دەفەرموى: بىگومان پارىزكاران لە سېيەران و لە نىو كانى و سەرچاوان دان، ئايا پارىزكاران كين؟ بىگومان ئەوانەن كە خويان دەپاريزن لە ھەر شتىك كە خوا پيى ناخوشە، ئنجا ئايا خوا تەنيا كوفرو شيركى پى ناخوشە؟ ئايا خوا درۆى پى ناخوش نىە؟ ئايا ستەمى پى

ناخۇش نىيە، ئايا خوا ﷻ زىناو قەتل و رېگىرى و تىكدانى ئاسايىشى خەلك و، بوختان و ئەوانەى ھەموويان پى ناخۇش نىن؟ بە دلئايى، با، كەواتە: نابى، لە كاردانەوھى (معتزلة) دا و لەبەرئەوھى ئەوان گوتوووانە: ھەر كەسىك يەك گوناج بكات، ماناي وايە خوۋى لە سزاي خوا نەپاراستوھو ناچىتە بەھەشت! لە كاردانەوھى ئەوھو دا ئىمەش بلىين: نەخىر خۇپارىزەران و پارىزكاران ئەوانەن كە تەنيا خۇيان لە كوفرو شىرك دەپارىزن، كە لە راستىيدا ئەگەر (معتزلة) تىيان پەپاندوھ، (أشاعة) ش كورتىان ھىناوھو، راستىيەكەى ئەوھىيە كە لىرەدا خوا دەفەرموۋى: ئەوانەى خۇپارىزن، پارىزكارن، سەرفرازن، ئنجا ئايا خۇيان لەچى دەپارىزن؟ بىگومان لە ھەر شتىك كە خوا پى ناخۇشە، ئاشكراشە: خوا شىرك و كوفرو ئىلحادو نىفاقى پى ناخۇشە بە پلەى يەكەم و، لەوانە ھەر خۇش نابى، مەگەر خاوەنەكەيان لىيان بگەرپتەوھو تۆبە بكات، بەلام وىپراى ئەوانە خوا گوناحە گەورەكانىشى پى ناخۇشن و، گوناهە گچكەكانىشى پى ناخۇشن، بەلام ھەر كاميان بەپىى خوۋى، ئنجا ئەگەر كەسىك خاوەنى ئىمان بى، دەگونجى خوا لىيخۇش بى، بەبى تەوبەش، ھەلبەتە بە تەوبەوھو خوا لە ھەموو كەس خۇش دەبى، بەلام تۆبەى ساغ و راست، بەلام بەبى گەپانەوھ (توبە)، دەگونجى خواى پەروەردگار لىيان خۇشبى و دەشگونجى لىيان خۇش نەبى، بەلام بە نىسبەت شىركەوھ خوا ھەرگىز نايوورى: ﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَلِكَ لِمَنْ يَشَاءُ وَمَنْ يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَقَدْ افْتَرَىٰ إِثْمًا عَظِيمًا﴾ النساء، واتە: خوا لەوھ نايوورى ھاوبەشى بۆ دابىرى، بەلام جگە لەوھ بۆ ھەر كەسىك بىھوۋى لىى دەبوورى، واتە: بەبى گەپانەوھ، چونكە بە گەپانەوھ لە ھەموو كەس دەبوورى، وەك لە تەفسىرى سوورەتى (النساء) دا بە تەفصىل باسما كىردوھ، كورته باسىكمان لە بارەى گەپانەوھو بۆ لای خوا كىردوھ، لە كىتى: (گەپانەوھ بۆ لای خواش) دا بە تەفصىل باسى ئەو مەسەلەيەمان كىردوھ.

كەواتە: وشەى: (الْمُتَّقِينَ) واتاۋ چەمكەكەى گشتییەو، بۆمان نیه لە خوۆە تاییەتی بکەین بە شتیکەووە، (معتزلة) كە دەلێن: ھەر كەسێ یەك گوناح بکات، نەك ھەر تەقوای نیه، بەلكو ئیمانیشی ھەلدەووەشیتەو، بێگومان زێدەرۆییان کردو، بەلام لە بەرانبەر وان دا (مرجئة) ش - كە (أشاعة وماتريديە) ش كەم و زۆر لە ژێر کاریگەریی فیکری (مرجئة) دان، واتە: پاشینەکانیان مەرچ نیه (أبو الحسن الأشعري) و (أبو منصور الماتريدي) خویمان وابووبن - كە دەلێن: گوناح زیان بە ئیمان ناگەيەنئ، ئەوانیش كەمتەرخەمییان کردووە كورتیان ھیناوەو، رای راست ئەوێهە كە گوناح زیان لە ئیمان دەداو، ئیمان بە گوناھان كەم دەكات و، بە تاعەت زیاد دەكات، بەلام وەك (معتزلة) گوتوویانە - ھەر وەھا (خوارج) یش گوتوویانەو لە (معتزلة) ش زیاتر رۆشتوون - ھەر كەسێك یەك گوناح بکات خاوەن ئیمان نەماو، ئنجا (معتزلة) دەلێن: خاوەن ئیمان نەماو، بەلام نەشبۆتە كافر، بەلكو (لە منزلة بين المنزلتين) پێگەيەكی لە نێوان دوو پێگەكانی دا ھەيە، بەلام (خوارج) دەلێن: ھەر كەسێ یەك گوناحی گەورە بکات، گوناحی گەورەش یان چواندنی واجبیکە یان شكاندنی قەدەغەيەكە، سیفەتی ئیمانی لەسەر لاچوو، ئەوان تییان پەراندووە (مرجئة) ش كورتیان ھیناوە كە دەلێن: مروؤف ھەرچەند گوناھان بکات، زیان بە ئیمانی ناگات، بێگومان ئەوێش بەزایەدان و كەمتەرخەمیە.

پاریزکاران ئەوانەن كە خویمان دەپاریزن، ھەم لە شیرك و كوفرو نیفاق و ئیلحادو، ھەم خویشیان لە گوناھان دەپاریزن بە گەورەو گچكەو.

ئنجا ئەوانەى لە نێو سیبەران دان و، لە نێو كانیی و سەرچاوان دان، ئەو پاریزکارانەن.

(۲) - ﴿وَفَوْكَهَ مِمَّا يَشْتَهُونَ﴾، لە نێو میوہ جوړاو جوړەكانیش دان، لەوہی ئارەزووی دەكەن، ﴿مِمَّا يَشْتَهُونَ﴾، (أَي مَا يَتَمَنُّونَهُ وَيَشْتَهُونَهُ مِنْ أَنْوَاعِهَا)، لەوہی لە جوړەكانی میوہ ئارەزووی دەكەن و حەزی لێ دەكەن.

(۳) ﴿كُلُوا وَاشْرَبُوا هَنِيئًا بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ﴾ (پێیان دەگووتری: بخۆن و بخۆنهوه نۆشی گیانتان بێ بههۆی ئەوهوه که دەتانکرد، ﴿كُلُوا وَاشْرَبُوا هَنِيئًا﴾ واتە: پێیان دەگووتری، ئەمە گوترای قەسەیه کی قرتینراوه، ئنجا ئایا کێ وایان پێ دەلی؟ دەگونجی خوای بهرز وایان پێ بفهرموێ، دەشگونجی فریشتەکان وایان پێ بلێن، (هَنِيئًا): ئەوهیه چیژیکی پروت بێ و، ئازارو نهخۆشیی و گرتی ئاوێتە نهبێ، ههروهها ئەوهی له دنیا دا به دواي دا دی: میزو پیسای، ئەوهشی به دوا دا نهیهت، چونکه بهههشتیهکان پاشه روکیان نیه.

(۴) ﴿إِنَّا كَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ﴾ ئیمه بهو شیوهیه پاداشتی چاکه کاران دهدهینهوه، واتە: چاکه کاران چاکه یان له گه لدا ده کری و، خراپه کارانی ش سزا ده درێن، ئەمەش دوو جار ان دلخۆشکردنی بهههشتیه کانه.

یه کهم: که خوا پێیان ده فهرموێ: ﴿كُلُوا وَاشْرَبُوا هَنِيئًا﴾ بخۆن و بخۆنهوه، ﴿هَنِيئًا﴾ نۆشی گیانتان بێ، یان بێ گرت بن، ﴿بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ﴾ بههۆی ئەوهوه که دهتانکرد، کهواته: ئیوه که هاتوونه تیره، ئەوه پاداشتی کردهوه کانی خۆتانوه، به رهه می ئیمان و کردهوه چاکه کانتانه.

دووهم: که خوا پێیان ده فهرموێ: ﴿إِنَّا كَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ﴾ ئیمه بهو شیوهیه پاداشتی چاکه کاران دهدهینهوه، کهواته: ئیوه چاکه کارن، بۆیه بهو جوړه خه لاتتان ده که یان و پاداشتان دهدهینهوه.

(۵) ﴿وَلِلَّيْمِذِ الْمَكْذِبِينَ﴾ لهو روژه دا سزای سهخت و بیڕهزا بو به درۆدانه ران، به درۆدانه رانی پاداشتی خوا، که بو دۆستانی چاکه کاری دایناوه.

مه سه له ی چواره م و کو تایی:

هۆشداریی پیدانی کافران و مؤله تدانیان که بواریان پیدراوه رابویرن، بخۆن و بخۆنه وه و چیژ وهر بگرن، به لām با بزنان که له لای خوا تاوانبارن، مادام حیسابی قیامت و حیکمه تی ژیا نی دنیا یان نه کهن، بۆیه سزای سهخت چاوه پریان ه و، هینده ش مله و پرن، نه گهر پیا نیان بگو تر ی: خوا به رستن و بۆی ملکه چ بن، گو ی ناگرن، بۆیه سزای بی ره زای سازکرا و بۆ به درۆدانه ران چاوه پریان ه و، نه گهر برواش به قورئان نه هینن، دوا ی وی بروا به چ قسه یه ک ده هینن!

خوا ده فه رمو ی: ﴿كُلُوا وَتَمْنَعُوا قَلِيلًا إِنَّكُمْ تُجْرَمُونَ﴾ (۴۶) ﴿وَلَّيْلُ يَوْمِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ﴾ (۴۷) وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ ارْكَعُوا لَا يَرْكَعُونَ ﴿۴۸﴾ ﴿وَلَّيْلُ يَوْمِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ﴾ (۴۹) فَإِنِّي حَادِثٌ بَعْدَهُ، يَوْمُنَّ ﴿۵۰﴾

شیکردنه وه ی ئەم ئایه تانه، له پینچ برگه دا:

(۱)- ﴿كُلُوا وَتَمْنَعُوا قَلِيلًا إِنَّكُمْ تُجْرَمُونَ﴾، که می ک بخۆن و بخۆنه وه، به دلنیا یی ئیوه تاوانبارن.

(قَلِيلًا): یانی: أ- (أَكَلًا وَتَمْنَعًا قَلِيلًا) خواردن و رابواردن و به هره وه رگرتنیکی که م، بخۆن و به هره وه ر بگرن. ب- یا خود: ﴿كُلُوا وَتَمْنَعُوا قَلِيلًا﴾، (أَي فِي زَمَن قَلِيلٍ) بخۆن و رابویرن له ماوه ی که می ژیا نی دنیا دا، بیگومانیش هه م خواردن و رابواردنه که له خودی خۆیدا که مه و، هه م کاته که ش که به سه ری ده به ن له خواردن و رابواردن دا، هه ر که مه.

لیره دا که ده فه رمو ی: ﴿كُلُوا وَتَمْنَعُوا﴾، (الْأَمْرُ مُسْتَعْمَلٌ فِي الْإِمْهَالِ وَالْإِنْذَارِ، أَي: لَيْسَ مَتَّعَكُمْ بِشَيْءٍ، لِأَنَّهُ قَلِيلٌ وَخِيمُ الْعَاقِبَةِ)، لیره دا فه رمان به کاره ی تراوه بۆ مؤله تدان و ترساندن و هه ره شه لی کردن، واته: رابواردنتان و خواردنتان شتی ک نیه، چونکه که مه، سه ره نجامه که شی خراپه.

که دەفەر موی: ﴿إِنَّكُمْ تُجْرِمُونَ﴾ (إِنَّ) بۆ جه ختکردنه وه و دا کوکی کردنه، به لām لیڕه دا هه والدانه و مه به ست پئی هه ره شه لی کردنه، چونکه تاوانباریی، سزاباری به دوا دادی، بۆیه ش به (إِنَّ) ئامرازی جه ختکردنه وه، تاوانباریی ئه وان جه ختکراوه ته وه، چونکه نکو و لیبیان له وه کردوه که تاوانبار بن و، خۆیان پئی چاکه کار بووه و خۆیان پئی تاوانبار نه بووه، بۆیه خوا ده فەر موی: به دلناییی ئیوه تاوانبارن، ئنجا که تاوانباریش بوون، مانای وایه ده بئی چاوه پئی سزاو تۆله ی خوا بکه ن.

(۲) - ﴿وَلِئَلَّيَوْمَذِ لِلْمُكَذِّبِينَ﴾ له و پۆژهدا سزای سه خت بۆ به درۆدانه ران، واته: به درۆدانه رانی ئه وه که: تاوانباران و خراپه کاران سزا بدریڻ و لییان بپیچریته وه.

(۳) - ﴿وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ ارْكَعُوا لَا يَرْكَعُونَ﴾ ئه گهر پێشیان بگوتری: رکووع بهن، رکووع نابهن، پێشتریش گوتم: وشه ی (رکووع) ئیمه له زمانی کوردیدا که به کاری دینین، بۆ پایه گرنگه که ی نوێژ، به کاری دینین، نوێژ چه ند پایه یه کی گرنگی ههن، وه ک نیه ت هینان و، راوه ستان و، چه مینه وه، که رکووعه، پاشان هه لسانه وه، دوا یی کړنووش بردنه کان، دوا یی خویندنی ته حیات، ئه وانه پایه گرنگه کانی نوێژن و دوو باره ش ده بنه وه، ئیمه وشه ی رکووع هه ر بۆ ئه وه به کار دینین، به لām رکووع له زمانی عه ره بییدا، جگه له مانای پایه یه ک له پایه کانی نوێژ که رکووعه، به مانای چه مینه وه ش به کار دی و، به مانای ملکه چییش به کار دی و، ئه وه مانا مه عنه و ییه که یه تی.

لیڕه دا وای تیده گهم زیاتر مه به ست پئی مانا مه عنه و ییه که ی بئی، واته: ئه گهر پێیان بگوتری: بۆ خوا ملکه چ بن، بۆ خوا بنووشتیته وه و بچه مینه وه، به چه مانه وه و نووشتانه وه ی مه عنه و یی، مل بۆ خوا نه و ی بکه ن، سه ر بۆ خوا دا بخه ن، له به رانه ر خوادا بچووکی بنوینن، که هه ر بچووکن و، خوا خاوه نی ئه و په ری مه زنی و گه و ره ییه، مرۆفیش که به شی که له مولکی خوا، وای شایسته یه، له به رامبه ر خوادا، خۆی بناسی و که خۆی ناسی مانای وایه بۆ خوا ملکه چ

دەبى، ئەگەر ئاوايان پى بگوتى، ئەوان بۆ خوا ملکہ چ نابن، لە بەرامبەر خوادا ناچەمنەو، دەشگونجى ھەر مەبەست پى پکوع^(۱) بى، چونکە ئەگەر پىيان بگوتى: نوێژ بکەن، کە يەکیک لە پایە گرنگەکانى نوێژىش بریتىە لە پکوع، نوێژ ناکەن و خوا ناپەرستى.

(۴) - ﴿وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِّلْمُكَذِّبِينَ﴾، لەو رۆژەدا سزای سەخت بۆ بەدرۆدانەران، واتە: بەدرۆدانەرانى پەيام و ئایىنى خوا، شەریعەتیک کە خوا ناردوویەتی.

(۵) - ﴿فَإِیَّ حَدِیْثٍ بَعْدَهُ، یُؤْمِنُونَ﴾، لە دواى وی (دواى ئەم قورئانە)، برۆا بە چ فەرماشتیک دین؟ لێرەدا ئەم پرسیارکردنە بۆ سەرسوڤماندن و نکوولییلکردنە (للتَّعْجِیْبِ وَالْإِنْكَارِ)، واتە: ئەگەر برۆا بە قورئان نەهینن، مانای وایە برۆا بە هیچی دیکە ناهینن، چونکە قورئان دوا فەرماشتى خواو دوا کتیبى خوایە بۆ کۆتا پیڤەمبەرى خوێ دایبەزاندو، دواى قورئان، خوا ﷺ جارێکی دیکە بەشەر نادوینیتەو، دوا دواندنی خوا، کۆتا فەرماشتى خوا، لە دوو توێی قورئان دایە، لە دواى قورئان، خوا جارێکی دیکە بەشەر نادوینیتەو، لە دواى موحمەد ﷺ یش، نوینەریکی دیکەى خوێ نانیریتەو، کەواتە: ئەگەر برۆا بە قورئان نەهینن و، بە دواى پیڤەمبەر موحمەد ﷺ نەکەون، مانای وایە نایانەوێ برۆا بپن.

مانایەکی دیکەشی ئەوێ: ئەگەر برۆا بەو قورئانە مەزنە نەهینن، کە لە بەرانبەرى دا دەستە پاچەو دەسەوسانن کە نەك وینەى قورئان بپن، بەلکو وینەى دە سوورەت، بگرە وینەى یەك سوورەتی بپن، یەك سوورەتی سى ئایەتیی، ئەگەر برۆا بەو قورئانە نەهینن، ئایا برۆا بە چى دیکە دین؟ واتە: ئەو قورئانە هیندە مەزنە، ھەر کەسى برۆا بە قورئان نەهینن، برۆا بە هیچ شتیک ناهینن، ھەلبەتە پشتریش گوتمان: تاکە موغجیزە کە پیڤەمبەرى کۆتایى خوا ﷺ وەك بەلگەى سەلماندى راستى لە دەعوای پیڤەمبەرایەتیی دا، بەکارى هینابى، بریتى

(۱) واتە: پکوع بردنی نیو نوێژ.

بوو له قورئان، بەلام ئایا پیغمبەر موحەممەد ﷺ تەنیا قورئانی ھەبوو،
و ەك موعجیزە؟! بە دلنایای نەخیر، پیغمبەری خوا ﷺ موعجیزەى زۆر بوون بۆ
وینە^(۱):

۱- ئاو له نیوان پەنجە موبارەكەكانی ھەلقولاو.

۲- پیغمبەر ﷺ دوعای کردو ە خواردنی كەم زۆر بوو، خواردنێك كە بەشى سى چوار
كەسى کردو، بەشى چەند سەد كەسى کردو، چەند جارێك ئەو دووبارەبۆتەو.

۳- پیغمبەری خوا ﷺ دەنكە چەو و بەرد لە دەستی دا تەسبیحاتی کردو.

۴- بەرد سلاوى لیکردو.

۵- پیغمبەری خوا ﷺ بنكە دارخورمایەك كە وتاری لەسەر داو، وەك بەچكە حوشت
نالاندوویتی، دواى ئى مینبەریکیان بۆ دروست کردو، چۆتە سەر مینبەرەكە، ھەتا
ھاتۆتە خوارو دەستی پێدا ھێناو.

۶- پیغمبەری خوا ﷺ جارى وا ھەبوو، نەخۆش ھاتۆتە لای دوعای بۆ کردو،
یەكسەر چاك بوو.

۷- دوعای بۆ كەسێك كە چاوى لە دەستداو کردو چاوەكەى داناوتەو، لە جاران
چاوەكەى جوانترو تیزتر بوو.

پیغمبەری خوا ﷺ ئەو شتانەى زۆر بوون، بەلام ھیچ كام لەوانەى بەكارنەھێناو
بۆ ئیسپاتی پیغمبەرایەتیی خۆى، بەلكو تاكە بەلگەيەك بەكارى ھێناى بۆ سەلماندنى
پیغمبەرایەتیەكەى، بریتى بوو لە قورئان، چونكە ئەگەر ئەوانى دیکەى بەكارھێنابایە،
وەك بەلگە، ئیستا ئیمە پەكمان دەكەوت، ئەو ەى پیغمبەری خوا ﷺ پێى كراو، ئیمە
پیمان ناكړى، مانای وایە پەكمان دەكەوت بۆ سەلماندنى راستیی پیغمبەری خوا ﷺ، بەلام

(۱) لەكتیبى ھوتەمى مەوسووعەى: [الإسلام كما يتجلى فى كتاب الله] دا بە ناویشانى:
(خاتم النبیین محمد:)

پېغەمبەرى خوا ﷺ، تەنیا ئەم قورئانەى وەك بەلگە بۆ ئىسپاتى پېغەمبەرايە تىبى خۆى
 ھېناوہ تەوہ، ئەم قورئانەش لە بەردەستى ئېمەدايە، ھەر وەك لە مانا گشتىيەكە شيدا
 باسما نكرد كە لە سۈرەتى (العنكبوت) دا، خوا فەرموويەتى: ﴿لَوْلَا أَنْزَلْنَا عَلَيْكَ آيَاتُ
 مِّن رَّبِّهِ قُلْ إِنَّمَا الْآيَاتُ عِنْدَ اللَّهِ وَإِنَّمَا أَنَا نَذِيرٌ مُّبِينٌ ﴿٥٠﴾ أَوَلَمْ يَكْفِهِمْ أَنَّا أَنْزَلْنَا
 عَلَيْكَ الْكِتَابَ يُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ آيَاتُ فِي ذَلِكَ لَرَحْمَةٌ وَذِكْرَىٰ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٥١﴾﴾
 واته: (بېرۈوايەكان گوتيان): دەبووايە نيشانەكانى بۆ دابەزن، (موعجيزەى
 وەك ھى پېغەمبەرانى پېشوو، موعجيزەى بەرھەست، خواش ﷺ دەفەرموى: بلى:
 نيشانەكان تەنیا لە لای خواوہن و من تەنیا ترسینەرو وریاکەرەوہیەكى پروون و ئاشكرام
 (ياخود ئاشكراکەرم)، {دوايى خوا دەفەرموى:} ئايا بۆ ئەوان بەس نى، ئېمە كىتیبىكمان
 دابەزاندۆتە سەرت بەسەرياندا دەخویندريتەوہ، لەوہدا بەزەيى و پەندو بېرخەرەوہ
 ھەيە بۆ كەسانىك بېروايینن.

واتە: كۆمەلەك كە دەيانەوى بېروايینن، ئەوہ قورئان بەلگەيە لەبەر دەستيان،
 ئەگەر نەشيانەوى بېروايینن، ئەگەر جگە لە قورئان چەندان موعجيزەى
 دیکەشمان بۆ تۆ پەخساندبانايە، ئەى موحەممەد ﷺ! ھەر ئيمانين نەدەھينا،
 چونكە: ئەگەر دز دز بى، تاريكە شەو زۆرن!

ئايا بېرۈوايەكان بەئەرکەكانى شەريعت ئەركداركراون؟!

لیرەدا زانايان مەسەلەيەکیان باسکردوہ: ئايا بېرۈوايەكان ئەركدار كراون بە
 ئەركەكانى شەريعتەوہ، ئايا ئەركەكانى شەريعت ئەوانيش دەگرەوہ، كە بېروايان
 بە ئەسلى دین نيە؟

(فخرالدين الرازي) دەلى: بەلام (ابن عاشور) دەلى: نەخیر!

میش دەلیم: لە راستیدا ئەم ئايەتە پەيوەندی بەوہوہ ھەر نيە، بېگومان
 كەسيك كە بانگ دەكرى بۆ ئىسلام، پېشى بانگ دەكرى، بېروا بە ئەسلى ئىسلام

بِئَنی، نَجَا دَوایی دَاوای لَی دِه کَرِی، پابه ند بی، تا کو بروای به بنچینه کانی ئیسلام نه بی، یان خوا نه ناسی و، خوا به په رستراوی خوئی نه زانی و، موحه ممه د ﷺ به رابه رو پیشه و او سهرمه شق و ره وانه کراوی خوا نه زانی و، قورئان به بهرنامه و به دوا کتییی خوا نه زانی، چوئن به ندایه تییی بو خوا ده کات و، په پره ویی له پیغمبر ﷺ ده کات و، شوین قورئان ده که وی؟!.

که واته: شتیکی ئاشرایه که پیشی خه لک بانگ ده کَرِی بو پرواهینان به بنچینه کانی ئیسلام، دَوایی دَاوای لَی دِه کَرِی پابه ند بی به لقه کانی دینه وه، ئهم ئایه ته ش لیړه دا هیچ په یوه ندیی به و مه سه له یه وه نیه، به لکو ئهمه دلدانه وه یه بو پرواداران، که کتیبه که یان قورئانه و له دَوای قورئان هیچ کتیبی دیکه نیه، شایسته ی ئه وه بی، خه لک ئیمانی له سهر بیئی و، با بزاند که ئهم قورئانه به سه بو ئه وه ی خه لک ئیمانی پی به خوا بیئی و، پی بیته پروادار، بو که سیك له ئیمان و پرواهینان بخه فتی، به لام که سیك که به قورئانی ئیکتیفا ناکات، هه رچه نده تیشیگه یشتوه، ئه وه له راستیدا هه ر نایه وی ئیمان بیئی و، با پرواداران دلنابن که کتیبه که یان راسترین و ته ووترین کتیبه و، به لکو ته نیا کتیبی راست و تیرو ته و اوو ده ستکاری نه کراوی خوا یه و، شایسته ی ئه وه یه، مروؤ شوینی بکه وی و بیکاته بهرنامه ی ژیا نی، که واته: به هوئی ئه وه وه که بیروایه کان بروای پیناهینن، با له باره یه وه نه که ونه دوو دلی و گومانه وه.

خوا به لوتف و که ره می خوئی له و که سانه مان بگیړی، که به راستیی ئیمان به قورئان دینن، ئیمانیکی بی خلته و قوول و مه حکم، ئیمانیکی وا، که هه رچی پابه ندیه، په لکشی بکات و، هه رچی سیفه تی بهرزه، په لکشی بکات بو مان، خوا به لوتف و که ره می خوئی یارمه تییمان بدات، که وهك بو قورئان شایسته یه، بو دوا فره میشتی خوا، شایسته یه ئاوا مامه له ی له گه ل دا بکه یین..

تہفسیری سوورہتی

الذِّبَاءِ

دهستپیک

به ریـزان!

ئەمڕۆ کە (۶) ی (ذی القعدة) ی سالی (۱۴۴۱) ی کۆچییه، به رانبەر (۲۷) / حوزەیرانی (۲۰۲۰) ی زاینی، له شاری ههولێر، خوا پشتیوان بێ، دهست دهکەین به تهفسیرکردنی سوورتهی (النَّبَا)، وهك عادهتی خۆمان، پێشهکی پێناسه و نێوهڕۆکی ئەم سوورته دهخهینهڕوو له ههوت پرگه دا:

پێناسهی سوورتهی (النَّبَا) و بابتهکانی

یهکهم: ناوی ئەم سوورته:

ناوی هه ره باوی ئەم سوورته موباره که: (سُورَةُ النَّبَا)، چونکه وشه ی (النَّبَا) له سه ره تاکه یه وه هاتوه: ﴿عَمَّ يَتَسَاءَلُونَ﴾ ۱ ﴿عَنِ النَّبَاِ الْعَظِيمِ﴾ ۲، واته: له چی له یه کدی ده پرسن؟ له باره ی هه واله مه زنه که وه، به لام وێرای ئەو ناوه، (سُورَةُ النَّبَا)، چوار ناوی دیکه شی بۆ به کارهاتوون:

أ: (سُورَةُ عَمَّ يَتَسَاءَلُونَ)،

ب- (سُورَةُ عَمَّ)،

ج- (سُورَةُ التَّسَائُلِ)،

د- (سُورَةُ الْمُعْصِرَاتِ).

کهواته: ئەم سوورته پێنج ناوی بۆ به کارهاتوون، به لام ناوی باوتر و ناسراوتری، بریتیه له: (سُورَةُ النَّبَا).

(۲)- شویننی دابه‌زینی:

ئهم سووږه ته به یه کده‌نگی هه‌موو زانایان: سووږه‌تیکی مه‌ککه‌ییه، وه‌ک (السیوطی) له ته‌فسیره ناوداره‌که‌ی خو‌ی: (الدر المنثور) دا^(۱)، هیناویه‌تی و پالیشیداوه‌ته لای (إِبْنُ الضَّرِيسِ وَالنَّحَاسِ وَابْنُ مَرْدَوَيْهِ وَالْبَيْهَقِيُّ) و ئهم ده‌قه‌شی هیناوه: {عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: نَزَلَتْ سُورَةُ ﴿عَمَّ يَتَسَاءَلُونَ﴾ ۱ ﴿مِثْلَهُ﴾، واته: له عه‌بدو‌ل‌لای کوری عه‌بباسه‌وه عليه السلام گپ‌دراوه‌ته‌وه گوتوویه‌تی: سووږه‌تی: ﴿عَمَّ يَتَسَاءَلُونَ﴾ ۱ له مه‌ککه‌دا دابه‌زیوه.

هه‌روه‌ها (السیوطی)، هه‌ر له سه‌رچاوه‌ی ناوبراو (الدر المنثور) دا، هه‌مان شتیشی پالداوه‌ته لای عه‌بدو‌ل‌لای کوری زوبه‌یر (خوا له خو‌ی و بابی رازی بی)، ئه‌ویش هه‌ر گوتوویه‌تی: (نَزَلَتْ سُورَةُ: ﴿عَمَّ يَتَسَاءَلُونَ﴾ ۱ ﴿مِثْلَهُ﴾).

نه‌شمزانیوه هیچ زانیه‌ک له‌و باره‌وه راجیایی و مشت و مری بووبی، که ئهم سووږه ته له مه‌ککه‌دا دانه‌به‌زیوه.

(۳)- ریزه‌ندیی له موصحف و له دابه‌زیندا:

له موصحفه‌دا ژماره‌که‌ی هه‌فتا و هه‌شت (۷۸)ه، چونکه ئهم به‌ش (جزء)ی سییه‌م، سی و هه‌وت (۳۷) سووږه‌ت ده‌گریته خو‌ی و، ئهم سووږه ته یه‌که‌مینیان و هه‌فتا و هه‌شته‌مین سووږه ته که له سووږه‌تی فاتیه‌وه سه‌ره‌تای موصحفه‌وه دی‌ی به‌لام، له ریزه‌ندیی دابه‌زیندا، به‌پیی‌ی رای جابیری کوری زه‌ید که یه‌کیکه له زانایانی شوینکه‌وتوو (تابعین) و، سه‌رنجی ئه‌وه‌ی داوه: کام سووږه‌ت پیش کام سووږه‌ت و، کام سووږه‌ت دوا‌ی کام سووږه‌ت دابه‌زیوه؟ ده‌لی: ئهم سووږه ته سووږه‌تی هه‌شتا (۸۰) یه‌مینه‌وه، پیش سووږه‌تی (النازعات) دابه‌زیوه‌وه،

دوای سوورتهی (المعارج)، پیشتیش گوتوومانه ئهوه بو چووئیکی ئیجتیهادیی
 ئه زانایهیهو دهگونجی نهپییکابی و، به رای بهنده ئه سوورته له سوورته
 سهه تابه کانی قوناغی مهککهیه، بهلام ئه وای داناوه، گریمان زووتر دابهزیبی
 یان درهنگتر، شتیک له بابهتهکه ناگورئ.

(E) - ژمارهی ئایهتهکانی:

زۆربهی هههه زۆری ژمیهرانی ئایهتهکانی قورئان، ژمارهی ئایهتهکانی ئهه
 سوورتهیهیان به چل (۴۰) داناوه، ههههئیکیشیان به (۴۱)یهکیان داناوه، بهلام
 زیاتر ژمارهی چل (۴۰) تهبهنیی کراوه، به تایهت لهو موصحهفانهی لههه
 دهستی ئیمه دان و، لهه دهقههانهی ئیمه چاپ کراون، بویهش وا دهلیم: تاكو
 ئهگهه كهسیك موصحهفیكى له شوینیک له ولاتیک كهوته بهرچاو، كه ئهه
 سوورته (سورة النبأ)، چل و یهك (۴۱) ئایهته، با سههه سوورنهمیئ، كورتیی و
 درێژیی رستهكانیشه دهبیته هوی جیاوازیی ژمارهی ئایهتهكان، چههه جاریکیی
 دیکهش باسمان کردوه.

(O) - نیوههروکی ئهه سوورته:

تهوههه سههههکیی ئهه سوورته، بریتیه له رۆژی دوایی و، ههه چل (۴۰)
 ئایهتهکهی ئهه سوورته موبارههکیان لی پیک دی، بهه جوهره دابهش بوون،
 بهسهه قوناغ و رووداوهکانی رۆژی دواییدا:

بابهتی یهکهه: له پینچ ئایهتهکانی: (۱ - ۵) دا، باسی مشتومرو پرسیارکردنی
 بیروایانه له بههه رۆژی دواییهوه له نیو خویندا، كه له بهههههه مشت و
 مرو راجیاییان بووه.

بابهتی دووهه: له دوازهه ئایهتهکانی: (۶ - ۱۷) دا، باسی خستهه رووی یازده
 (۱۱) بهلگهیه لهسهه هاتنی رۆژی دوایی، خوا ﷻ دوای تهوهه باسی راجیایی

و پرسیارکردن و نکوویییکردنی بیپروایان دەکات لە بارە ی پۆژی دواییەو، یازدە (۱۱) بەلگە دەخاتە پوو لە دەورو بەرمانداو، لە خۆماندا، لەسەر ئەوێ پۆژی دوایی حەقەو راستەو دی.

بابەتی سییەم: لە سێ ئایەتەکانی: (۱۸ - ۲۰) دا، باسی قۆناغی یەکەمی پۆژی دواییە، کە ئاخیر زەمانەو، پیچرانەوێ لاپەرە ی ئەم گەردوونە یە.

بابەتی چوارەم: لە دە (۱۰) ئایەتەکانی: (۲۱ - ۳۰) دا، باسی دۆزەخ و دۆزەخیانە: کە چۆن ئازارو ئەشکەنجە دەدرێن و، لەسەر چی ئەو سزایە دەدرێن؟.

بابەتی پێنجەم: لە شەش ئایەتەکانی: (۳۱ - ۳۶) دا، باسی بەهەشت و بەهەشتیانە.

بابەتی شەشەم و کۆتایی: لە چوار ئایەتەکانی: (۳۷ - ۴۰) دا، باسی خوا ی پەرورەدگارو هەندێک لە سیفەتەکانی و، باسی پۆژی دوایی و، سەرەنجامی پەشیمانانە ی بیپروایانە، کە خۆزگە دەخوازن بەوێ هەر گۆ بوونایە، یاخود بوونایەو بە گۆ و خاک.

۷) تاییەتمەندییەکانی ئەم سوورەتە:

دەگونجی ژمارە یەك تاییەتمەندیی لەم سوورەتە موبارەكەدا باس بکری، بەلام بەرای من ئەم چوار (۴) سەرەکییەکان:

۱- لەم سوورەتەدا پۆژی دوایی، بە: (النَّبَأُ الْعَظِيمُ) ناوێراو لە ئایەتی دووهمداو، نایەتەوێ یادم لە هیچ سوورەتێکی دیکەدا ئەو ناو، (هەوآلی هەرە گەرەو مەزن) کرابی بە ناوی پۆژی دوایی.

۲- یازدە (۱۱) بەلگە لەم سوورەتە موبارەكەدا، لەسەر هاتنی قیامت هێزانەو، لە دوازدە ئایەتەکانی: (۶ - ۱۷) دا.

۳- تەنیا لەم سوورەتەدا خۆزگە خواستنی کافر بە: گۆل بوون، باسکراوە، لە ئایەتی ژمارە (۴۰)دا، لە هەموو قورئاندا تەنیا لە ئایەتی ژمارە ۱ چل (۴۰) ی ئەم سوورەتەدا باس کراوە، کە بابای کافر لە رۆژی دوایدا خۆزگە دەخوایێ گۆل بووایە، یاخود ببووایەو بە گۆل.

۴- چەند تەعبیری وشەیکە تەنیا لەم سوورەتەدا هاتوون:

أ- (عَمَّ يَتَسَاءَلُونَ).

ب- (كُوعِبَ).

ج- (كَذَّابَ).

د- (لَا يَمْلِكُونَ مِنْهُ خِطَابًا).

۷- دابەشکردنی ئایەتەکانی:

تێمە کۆی ئەم چل ئایەتە ی ئەم سوورەتە موبارەکە، بۆ دوو دەرس دابەش دەکەین:

دەرسی یەكەم: ئایەتەکانی: (۱ - ۲۰)، بیست (۲۰) ئایەتی یەكەم دەگرێتە خۆی، کە باسی رۆژی دوا ی و بەلگەکانی و، هەندیک لە نیشانەکانی ئاخیر زەمان، لەو بیست (۲۰) ئایەتەدا، خراونە پروو.

دەرسی دووهم: ئایەتەکانی: (۲۱ - ۴۰)، بیست (۲۰) ئایەتی دووهمی ئەم سوورەتە موبارەکە، کە باسی دۆزەخ و دۆزەخییەکان، بەهەشت و بەهەشتییەکان و، پایە بەرزیی خوای بۆ وێنەو، باسی قیامەت و پەشیمان بوونەوێ بابای بیروا، کە خۆزگە دەخوایێ گۆل بووایە.

❖ ده‌رسی یه‌که‌م ❖

پیناسە ی ئەم دەرسە

ئەم دەرسەمان بیست (۲۰) ئایەتی یەكەم دەگرێتە خۆی و لە بارەیانەو دەلێین: خوا ﷻ لە سەرەتای بیست (۲۰) ئایەتی یەكەمی سوورەتی (النِّبَا) دەفەرموێ: ﴿عَمَّ يَتَسَاءَلُونَ﴾ ئایا ئەوانە لە بارە ی چییەو لە یەكدی دەپرسن؟ دوایی هەر خۆی پوونی دەكاتەو و وەلامدەداتەو و دەفەرموێ: ﴿عَنِ النَّبَاِ الْعَظِيْمِ﴾ لە بارە ی هەوآلە مەزنەكەو یە، یانی: پۆژی دواییە ئەو ی تێیدا كەوتوونە كێشە و مشت و مپو بگەرە بەردە، دوایی دەفەرموێ: نەخێر با واز بێن بە زووی دەزانن، جاریکی دیکەش باواز بێن بە زووی دەزانن، ئنجا خوا ﷻ لە دوازدە (۱۲) ئایەتی دوایدا، ئایەتەكانی: (۶ - ۱۷)، یازدە (۱۱) بەلگە دینیتەو لەسەر سەلماندن بوونی پۆژی دوایی و، پووچەلی گومان و دوو دلیی بێروایان لە بارە ی هاتنی پۆژی دواییەو، یازدە (۱۱) بەلگەكانیش ئەوانەن:

یەكەم: راخستنی زەویی و ئامادەکردنی بۆ مروۆف، كە لەسەری بژی.

دووهم: وەك گۆلمیخ لێکردنی چایەكان، كە وەك چۆن گۆلمیخەكان و سینگەكان بە دەوری چادرو پەشمال دا دەچەقێنن، تاكو راگیری بكەن، چایەكانیش ئاوا زەوییان راگیر كردو.

سێهەم: بە جووت خولقێنرانی مروۆفەكان.

چوارەم: بە مایە ی پشوودان و سەرەوتن گێرانی خەوو نووستن.

پنجەم: بە پۆشاك گێرانی شەوگار.

شەشەم: بە جێی تێدا كاسیی كردن و بژیو پەیداكردنی پۆژگار.

هەوتەم: بنیاتنانی حەوت ئاسمانی مەحكەم و بەهێز لە سەر وومانەو.

هه‌شته‌م: گێرانی خوڤر به چرایه‌کی تیشکده‌ری زۆر ڤوون و ڤرشنگدار.

نۆیه‌م: دابه‌زاندنی ئاوی به لوززه‌وو به خوڤر له هه‌وره‌ گوشراوه‌کانه‌وه.

ده‌یه‌م: که سه‌ره‌نجام خوا ﷺ به‌و ئاوه به خورزه‌مه، دانه‌ویله‌و ڤووه‌کی ڤی ده‌ڤوینی له زه‌وی دا.

یازده‌یه‌م: هه‌روه‌ها خوا باغ و چڤو ڤره‌کانیشی ڤی ده‌ڤوینی.

ئنجا دواي خسته‌ه ڤووی ئه‌و یازده (۱۱) به‌لگه‌یه، که له هه‌مان کاتدا یازده (۱۱) چاکه‌و نيعمه‌تی خواشن، ده‌فه‌رموی: ﴿إِنَّ يَوْمَ الْفَصْلِ كَانَ مِيقَتًا﴾ (۱۷) به دنیاییه‌وه ڤۆژی لیکه‌ه‌لواڤدن کاته‌که‌ی دیارییکراوه.

که‌واته: خوا ﷺ که ئه‌م گه‌ردوونه‌ی به ڤیک و ڤیکیی خولقاندوه‌و، ئه‌م هه‌موو چاکه‌و نيعمه‌تانه‌ی به ئیوه‌ داوون و، توانای ئه‌وه‌شی هه‌یه‌ زیندووتان بکاته‌وه‌و، ئه‌و خواي په‌روه‌ردگاره‌ وای لی چاوه‌ڤان ده‌کری، سزاو پاداشتیک دابنی بۆ ئیوه، چونکه ژيانی ئیوه هه‌مووی ڤیک و ڤیکیه، به‌لام ئه‌گه‌ر بیت و ژيانی دنیا، قو‌ناغیکی دیکه‌ی به دوا‌دا نه‌یه‌ت، که قو‌ناغی سزاو پاداشته، ئه‌و کاته ژيانه دنیاییه‌که‌تان وه‌ک ڤۆمانیکی بی تام و چیرۆکیکی بی ئه‌نجام دیته به‌رچاوو، ئه‌وه‌ش شایسته‌ی خواي کاربه‌جی نه‌.

ئنجا له سی ئایه‌تی دوايشدا، باسی هه‌ندی‌ک له کاره‌سات و ڤووداوه‌کانی ئاخیر زه‌مان ده‌کات، که قو‌ناغی یه‌که‌می ڤۆژی دوايه، ده‌فه‌رموی: ﴿يَوْمَ يُنْفَخُ فِي الصُّورِ فَنَأْتُونَ أَفْوَاجًا﴾، ئه‌و ڤۆزه‌ی فوو به‌ که‌ڤه‌نادا ده‌کری، ئیوه‌ش ڤۆل ڤۆل، کۆمه‌ل کۆمه‌ل دین، ﴿وَفُتِحَتِ السَّمَاءُ فَكَانَتْ أَبْوَابًا﴾، ئاسمانیش کرایه‌وه‌و بوو به‌ دالان دالان، بوو به‌ ده‌روازه‌ ده‌روازه، ﴿وَسُيِّرَتِ الْجِبَالُ فَكَانَتْ سَرَابًا﴾، چیايه‌کانیش ڤۆینران و هه‌لقه‌نران له شوینی خویان و بوونه‌ تۆزو گه‌ردی، وه‌ک تراویلکه، هه‌لبه‌ته: ﴿وَفُتِحَتِ السَّمَاءُ فَكَانَتْ أَبْوَابًا﴾ (۱۹) ﴿وَسُيِّرَتِ الْجِبَالُ فَكَانَتْ

سَرَابًا ﴿۴۰﴾، له نیشانه‌کانی ئاخیر زه‌مان، به‌لام ئه‌وه که ده‌فه‌رموی: ﴿فَنَأْتُونَ أَفْوَاجًا﴾، به دُنْیایی ئه‌مه په‌یوه‌سته به قو‌ناغی دووهمی پو‌ژی دواییه‌وه که قو‌ناغی قیامه‌ته‌و، لی‌ره‌دا خ‌وای په‌روه‌ردگار تیکه‌ه‌ل‌کیشی کردوون.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

﴿عَمَّ يَتَسَاءَلُونَ﴾ ۱) عَنِ النَّبِيِّ الْعَظِيمِ ۲) الَّذِي هُمْ فِيهِ مُخْلِفُونَ ۳) كَلَّا سَيَعْلَمُونَ ۴) ثُمَّ كَلَّا سَيَعْلَمُونَ ۵) أَلَمْ نَجْعَلِ الْأَرْضَ مِهْدًا ۶) وَالْجِبَالَ أَوْتَادًا ۷) وَخَلَقْنَاكُمْ أَزْوَاجًا ۸) وَجَعَلْنَا نَوْمَكُمْ سُبَاتًا ۹) وَجَعَلْنَا أَلِيلَ لَيَاسًا ۱۰) وَجَعَلْنَا النَّهَارَ مَعَاشًا ۱۱) وَبَنَيْنَا فَوْقَكُمْ سَبْعًا شِدَادًا ۱۲) وَجَعَلْنَا سِرَاجًا وَهَّاجًا ۱۳) وَأَنْزَلْنَا مِنَ الْمُعْصِرَاتِ مَاءً ثَجَّاجًا ۱۴) لِنُخْرِجَ بِهِ حَبًّا وَنَبَاتًا ۱۵) وَجَنَّاتٍ أَلْفَافًا ۱۶) إِنَّ يَوْمَ الْفَصْلِ كَانَ مِيقَتًا ۱۷) يَوْمَ يُفْخُ فِي الصُّورِ ۱۸) فَنَأْتُونَ أَفْوَاجًا ۱۹) وَفُتِحَتِ السَّمَاءُ فَكَانَتْ أَبْوَابًا ۲۰) وَسُيِّرَتِ الْجِبَالُ فَكَانَتْ سَرَابًا ۲۱)﴾

مانای ده‌قاو ده‌قی ئایه‌ته‌کان

{به ناوی خ‌وای به به‌زه‌یی به‌خشنده، (ئه‌و خه‌ل‌که) له باره‌ی چیه‌وه له یه‌کدی ده‌پرسن؟ ۱) له باره‌ی هه‌واله‌ مه‌زنه‌که‌وه! ۲) ئه‌و (هه‌وال)ه‌ی تێیدا راجیاو مشت و م‌پ‌که‌رن؟ ۳) نه‌خیر وانیه (که ئه‌وان ده‌لێن) به زوویی ده‌زانن ۴) دیسان وانیه به زوویی ده‌زانن ۵) ئایا زه‌وویمان نه‌کردو‌ته (نشینگه‌یه‌کی) وه‌ک رایه‌خ؟ ۶) چیا‌یه‌کانی‌شمان کردوونه گولمێخ ۷) به جووتیش دروستمان کردوون ۸) نووستنی‌شتمان گێراوه به (مایه‌ی) پشوودان و ئاسووده‌یی ۹) شه‌وگاری‌شمان گێراوه به پو‌شاک (داتانده‌پو‌شی) ۱۰) پو‌ژگاری‌شمان گێراوه به

(هۆکاری) بژیوو گوزهران ﴿۱۱﴾ له سه رووشتانهوه ههوت (ئاسمانی) مه حکهم و قایممان بنیاتاون ﴿۱۲﴾ چرایه کی تیشکده ریشمان بو ره خساندوون ﴿۱۳﴾ له (هه وره) گوشراوه کانیش ئاوکی به خورزه ممان دابه زاندوه ﴿۱۴﴾ تاكو دانه ویله و پروه کی پی (له زه ویدا پروئین و) ده ربینن ﴿۱۵﴾ ههروه ها باخه چرو پره کان ﴿۱۶﴾ به دلنیا یه وه پۆزی هه لاواردن (ی پاک و پيسان) ژوانگه داره ﴿۱۷﴾ نه و پۆزی فوو به که په نادا ده کری، ئنچا پۆل پۆل دین (بو گوپه پانی کوکرانه وه) ﴿۱۸﴾ ئاسمانیش کرایه وه و بوو به ده روازه گهل (و دالاندالان بوو) ﴿۱۹﴾ چیا یه کانیش پۆینان (هه لکه نران و وردو خاشکران و) بوونه (تۆزو گهردی وهك) تراویلکه ﴿۲۰﴾.

شیکردنه وهی هه ندیک له وشه کان

(يَسْأَلُونَ): له يه کدی ده پرسن، (السُّؤَالُ: اسْتِدْعَاءُ الْمَعْرِفَةِ، أَوْ مَا يُؤَدِّي إِلَى الْمَعْرِفَةِ، أَوْ اسْتِدْعَاءُ مَالٍ، أَوْ مَا يُؤَدِّي إِلَى الْمَالِ)، (سؤال): بریتیه له داواکردنی زانیاری، یان شتیک که بپتیه هوی پهیدا بوونی زانست، یان داواکردنی مال و سامان، یان شتیک که بپتیه هوی پهیدا کردنی مال و سامان.

(عَمَّ)، له ریشه دا (عَنْ مَا) یه، (عَنْ) پیتی (جَزْهَ)، (مَا)، (مَا الْإِسْتِفْهَامِيَّة) یه و، بو پرسیارکردنه، که واته: ﴿عَمَّ﴾، ئەلیف (أ) هکه ی لاچوو، ئەگەرنا له بنچینه دا (عَنْ مَا) یه، واته: (عَنْ أَي شَيْءٍ؟)، له باره ی چیه وه له یه کدی ده پرسن، چونکه وشه ی (تَسْأَلُ): (تَفَاعُلٌ مِنَ السُّؤَالِ) واته: پرسیار له یه کدی ده که ن.

(النَّبَا): (النَّبَا: خَبْرٌ ذُو فَائِدَةٍ عَظِيمَةٍ يَحْصُلُ بِهِ عِلْمٌ أَوْ غَلَبَةُ ظَنٍّ)، (نَبَأٌ): هه والیکه سوودیکی مه زنی هه یه، به هوی نه وه وه وه زانیاری یاخود گومانیکه زāl په یه داده بی.

(الْعَظِيمِ): (عَظَمَ الشَّيْءُ: كَبُرَ عَظْمُهُ، ثُمَّ اسْتَعِيزَ لِكُلِّ كَبِيرٍ، مَحْسُوساً أَوْ مَعْقُولاً، عَظِيمٌ): له (عَظْمٌ) هُوَ هَاتُوهُ، (عَظَمَ الشَّيْءُ) واته: تَيْسَقَانَهُ كَهَيَّ گهوره بوو، دوایی خواراوه ته وه بو هه شتێك قهباره كهی گهوره بێ، چ به رههست بێ، چ نا به رههست بێ.

(مَهْدًا): (الْمَهْدُ: مَا يَهَيَّأُ لِلصَّبِيِّ، وَالْمَهْدُ وَالْمِهَادُ: الْمَكَانُ الْمُمَهَّدُ الْمُوْطَأُ)، وشه (مَهْدٌ) ئه وهیه كه بو مندالی گچكه ئاماده ده كړی، (به كوردیی ده لێن: لانكه یان بێشكه، پێشی ده گوتری: جۆلانه)، ههروهها وشه (الْمَهْدُ وَالْمِهَادُ) واته: شوێنێکی خوشکراو، ئاماده کراو، سازکراو.

(أَوْتَادًا): كۆی (وَتِدَ وَوَتَدَ ه)، (وَتَدَ) سینگ، گۆلمیخ، به كه سه ره، به فه ته شه ده گوتری: (وَتَدْتُهُ أَتَدُهُ وَتَدًا)، واته: دامكوتا، دایده كوتم، داکوتران.

(سُبَانًا): (أَصْلُ السَّبْتِ: قَطْعُ الْعَمَلِ، سَبَتَ السَّيْرُ: قَطَعَهُ، سَبَتَ شَعْرُهُ: حَلَقَهُ)، كه ده فه رموی: ﴿وَجَعَلْنَا نَوْمَكُمْ سُبَانًا ۝٩﴾، واته: خه وه كه تا ئمان گپراوه به مایه ی پشوودان و پراوه ستان و ئوقره گرتن، وشه (سُبَات) له (سَبَت) ه وه هاتوه، (سَبَت) به مانای وه ستاندنی کار، ده گوتری: (سَبَتَ السَّيْرُ)، {(سَيْرٌ) یانی: زوێله چه رم}، چه رمه كهی بری، (سَبَتَ شَعْرُهُ)، واته: قژی خوێ بری، پرچی خوێ تاشی.

(مَعَاشًا): (الْعَيْشُ: الْحَيَاةُ الْمُخْتَصَّةُ بِالْحَيَوَانِ، وَهُوَ أَخْصَرُ مِنَ الْحَيَاةِ)، (عَيْشٌ): یانی: ژیا نیکی تایهت به ژیا ندارانه وه، كه تایهت تره له ژیا ن، {یانی: وشه (عَيْشٌ) و (حَيَاةٌ) هه ردووکیان به مانای ژیا ن، به لām وشه (عَيْشٌ) مانایه كهی تایهت تره له (حَيَاةٌ) چونكه خوای په روه ردگار وشه (حَيَاةٌ) ی بو به كاردی: ﴿إِنَّ اللَّهَ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ ۝٢٥٥﴾ البقرة، به لām وشه (عَيْشٌ) ی بو به كارنایهت}.

(الْمَعِيشَةُ: مَا يُعِيشُ)، (مَعِيشَةٌ) ئه وهیه كه مرووف ده ژیه نی، (المعجم الوسيط) له باره ی (مَعَاشٌ) ه وه سی واتای هی نا ون:

۱- (مَا تَكُونُ بِهِ الْحَيَاةُ مِنَ الْمَطْعَمِ وَالْمَشْرَبِ وَنَحْوِهِمَا)، (مَعَاش): ئەوێهه كه ده‌بیته هۆی ژیان له خواردن و خواردنهوهو وێنه‌ی ئەوان.

۲- (زَمَانُ التَّمَاسِ الْعِشِّ وَمَكَائِهِ)، کاتی خه‌فتان له گوزه‌ران و شوێنه‌که‌ی، هه‌ردووکیان پێیان ده‌گووتری: (مَعَاش) کاتی کاسبیی کردن و هه‌ولدان بۆ وه‌ده‌سته‌ییانی بژیوو، شوینی هه‌ولدان بۆ په‌یداکردنی بژیو.

۳- (الْمُرْتَبُ الَّذِي يَتَقَاضَاهُ مِنْ قَضَى مُدَّةٍ مُعَيَّنَةٍ فِي خِدْمَةِ الْحُكُومَةِ بَعْدَ انْقِطَاعِ عَنِ الْعَمَلِ)، ئەو ئەندازه‌ سامانه‌ی که‌ سێک که‌ ماوه‌یه‌کی له‌ خزمه‌ت حکومه‌ت دا بردۆته‌ سه‌ر، دوا‌ی ئەوه‌ی له‌ کار داده‌پرێ {که‌ پێی ده‌لێن: (خانه‌نشین)}، وه‌ری ده‌گرێ، ئەوه‌ش پێی ده‌گووتری: (مَعَاش).

ده‌لێم: وشه‌ی (مَعَاش) مه‌رج نیه‌، ته‌نیا خانه‌نشین بگریته‌وه‌، به‌لکو هه‌موو ئەو کارمه‌ندانه‌ی مووچه‌ له‌ میریی وه‌رده‌گرن، مووچه‌که‌یان پێی ده‌گووتری: (مَعَاش).

وشه‌ی (مَعِيشَة) که‌ به‌ مانای (مَعَاش) یش دی، به‌ هه‌رسێ واتایه‌که‌، به‌ (مَعَايش) کو‌ ده‌کرێته‌وه‌، (عِيشَة: عِيشَة رَاضِيَة)، (حَالَة الْإِنْسَانِ فِي حَيَاتِهِ)، (عِيشَة) بریتیه‌ له‌و حاله‌ته‌ی مرو‌ف که‌ له‌ ژيانیدا ده‌یێ.

(شِدَادًا): (الشَّد: الْعَقْدُ الْقَوِي، وَشَدَدْتُ الشَّيْءَ: قَوَيْتُ عَقْدَهُ)، (شِدَاد) له‌ (شَدَّ) هوه‌ هاتوه‌، (شَدَّ الْعَقْدَ)، گریه‌که‌ی توند کرد، (الشَّدُّ الْعَقْدُ الْقَوِي)، (شَدَّ) یانی: گریدانیک‌ی به‌هێز، ده‌گووتری: (شَدَدْتُ الشَّيْءَ) شته‌که‌م توند کرد، به‌هێزو قایم کرد. (شِدَاد) کو‌ی (شَدِيدَة) یه‌، به‌هێزو مه‌حکه‌م و وه‌سفه‌ بۆ چه‌وت ئاسمانه‌کان: ﴿سَبْعًا شِدَادًا﴾، چه‌وت ئاسمانه‌ به‌هێزه‌کان.

(سِرَاجًا وَهَاجًا): (السَّرَاجُ: الرَّاهِرُ بِفَتِيلَةٍ وَدُهْنٍ، وَيَعْبَرُ بِهِ عَنْ كُلِّ مُضِيٍّ)، (سِرَاج): چرا، ئەوه‌ی فتيله‌ی هه‌یه‌و پۆنی تیده‌کرێ، دوا‌ی بۆ هه‌ر تیشکه‌ده‌رێک

به کارهاتوه، وهك لامپاو فانوس، به فتيلهيان گوتوه، چرا ره شكه و، قه ندیلیشیان پی گوتوه، به لام دوایی به شهر ورده ورده به ره و پیشه وه چووه له و باره وه و کردوویه تی به فانوس و، کردوویه تی به لامپاو، کردوویه تی به لوکس، دوایی کردوویه تی به چرای کاره بایی و بلاجکتورو، هر خواه ده زانی ده یکتا به چی دیکه ش.

(وَهَاجْ): (الْوَهْجُ: حُصُولُ الضُّوْءِ وَالْحَرِّ مِنَ النَّارِ)، (وَهَجْ): بریتیه له په یدابوونی تیشک و گهرماییه له ناگره وه، ده گوتری: (تَوَهَّجَتِ النَّارُ وَتَوَهَّجَ النَّارُ)، واته: ناگره که بلیسه ی داو بلیسه ده دات.

(الْمُعْصِرَاتِ): کوی (المُعْصِرَة) یه و (مُعْصِرَة) ش، له سهر کیشی (مُفْعِلَة) یه، به لام به مانای (مُفْعِلَة) یه، وهك: (عُرْفَةُ مُضِيَّةٍ)، (مُضِيَّةٍ)، نه گهر ته ماشای کیسه که ی بکه ی به پوالت واته: پوونا ککره وه، به لام له ته سلدا به مانای پوونا ککره وه، (عُرْفَةُ مُضِيَّةٍ) واته: ژووریک ی پوونا ککره وه، (السُّحْبُ الْمُعْصِرَاتِ) یش واته: هه وره گوشراوه کان، له سهر کیشی (مُفْعِلَة) ن، به لام به مانای (مفعولة) ن، واته: نه و هه ورانه ی گوشراون، له نه نجامی موتور به بوونیاندا، بایه کان له سهر یه كه كه له که یان ده که ن و، له نه نجامی نه وه دا هه وره کان موتور به (تَلْقِيح) ده بن و ئویان لی په یداده بی، له شیوه ی باران و به فرو ته زردها.

(تَجَاجَا): (تَجَّ الْمَاءُ وَلَّى الْوَادِي بِتَجِيجِهِ)، (تَجَّ الْمَاءُ): واته، ئاوه که به خورزه م و به خوری هات، ده گوتری: (وَلَّى الْوَادِي بِتَجِيجِهِ) دۆله که ئاوه که ی به زوری هینا، هه روه ها له فه رمایشتی پیغهمبه ر ﷺ دا هاتوه: {أَفْضَلُ الْحَجِّ: الْعَجُّ وَالتَّجُّ} (أَخْرَجَهُ التِّرْمِذِيُّ: ۸۲۷، وابن ماجه: ۲۹۲۴، والحاكم: ۱۶۵۵، وقال: صحيح الإسناد، والدارمي: ۱۷۹۷، وأبو يعلي: ۱۱۷) واته: باشتین حه ج، (عَجَّ وَتَجَّ)، (عَجَّ) واته: دهنگ به رز کردنه وه به (لَبَّيْكَ اللَّهُمَّ لَبَّيْكَ) به زیکره کان، (تَجَّ) یش، واته: پشتنی خوین، قوربانیه، واته: نه و دووه نه رکه گه وره کانی حه جن، به تاییه ت زیکره

باوہ کہ: (لَبَّيْكَ اللَّهُمَّ لَبَّيْكَ، لَا شَرِيكَ لَكَ لَبَّيْكَ، إِنَّ الْحَمْدَ وَالنُّعْمَةَ لَكَ وَالْمُلْكَ، لَا شَرِيكَ لَكَ)، ئەمە لەگەڵ سەر برینی قوربانی دا باشتینی ئەركەکانی حەجن. بێگومانیش وەستان لە عەرەفات (الوقوف بعرفة) گەورەترین پایەى حەجە، وەك پێغەمبەرى خوا فەرموویەتی: [الحج عرفة] (أخرجه أحمد: ۱۸۷۹۶، وأبو داود: ۱۹۴۹، والترمذي: ۸۸۹، والنسائي: ۳۰۴۴، وابن ماجه: ۳۰۱۵، والحاكم: ۳۱۰۰، وقال الحاكم: صحيح).

(حَبَّ): (حَبَّ) یانی: دانەوێڵە، تاکەكەى (حَبَّة)یە، دانەوێڵەش بە برنج و گەنم و جوو نيسك و نوک و ماش، بە هەردوو جووری ڕەش و سپیی و، هەرز و زوڕات هەموو ئەوانە دەگوتری.

(وَجَنَّتِ الْأَفَا): (الْجَنَّةُ: كُلُّ بُسْتَانٍ ذِي شَجَرٍ يَسْتُرُ بِأَشْجَارِهِ الْأَرْضَ)، (جَنَّة): هەر باخیکە خواوەن درەخت بێ و درەختەکانی هێندە چڕ و پڕ بن، زەووییەکیان داپۆشیی. (جَنَّة)ش بە (جَنَات) کۆ دەکرێتەو.

(الْفَافَا): (إِلْتَفَ بَعْضُهَا بِبَعْضٍ لِكَثْرَةِ الشَّجَرِ، لَفَفْتُ الشَّيْءَ لَفًّا، وَاللَّفِيفُ: الْمُجْتَمِعُ)، (الْفَافَا): هەندێك گوتووێانە تاکیكە، كۆی نیە و وشەكە بۆ خوێ وایە، یان (الْفَافَا) كۆی (لَفَ)ه، واتە: پێكدایپچراو، درەختەکانیان بە نێو یەكدا چوون و لێك ئالان، چونكە (جَنَاتِ الْفَافَا)، یانی: ئەو باخانەى درەختەکانیان زۆرن، دەگوتری: (لَفَفْتُ الشَّيْءَ لَفًّا) شتەكەم بە پێچانەو پێچایەو، (لَفِيفُ: مُجْتَمِعُ): واتە: کۆمەڵە خەڵکیك کە کۆبوونەو سەر یەك.

(مِيقَاتًا): (الْمِيقَاتُ: الْوَقْتُ الْمَضْرُوبُ لِلشَّيْءِ، الْوَعْدُ الَّذِي جُعِلَ لِلْوَقْتِ) واتە: ژوانگە، کاتیک کە دانراو بۆ شتیک، ئەو بەلێنگەیهی دانراو بۆ کاتیک (کە شتیکى تیدا دەبێ).

(الْصُّورُ): (الْصُّورُ: قِيلَ مَثَلُ الْقَرْنِ يُنْفَخُ فِيهِ)، گوتراو: وەك قوچ و شاخە فوووی پێدا دەکری، هەندێکی دیکەش مانایەکی ڕەمزیان پێداو.

(أَفْوَاجًا): (جَمْعُ فَوْجٍ: الْجَمَاعَةُ الْمَارَّةُ الْمُسْرِعَةُ)، (أَفْوَاجٍ) كَوَى (فَوْج) هُو، ئەویش بە کۆمەڵیک دەگوتری کە بە خیرایی پڕۆن.

(وَسَيَّرَتِ): (السَّيْرُ: الْمَخِي فِي الْأَرْضِ): (سَيَّرَ) بریتیه لە پۆشتن بە زهویدا، (سَيَّرَتِ) بۆ مانایەکی بە کوردیی گوتوومە: پۆینراو، واتە: لە شوینی خۆی پۆینراو هەلقەندرا.

(سَرَابًا): (السَّرَابُ: اللَّامِعُ فِي الْمَفَازَةِ كَالْمَاءِ، وَذَلِكَ لِانْسِرَافِهِ فِي مَرَأَى الْعَيْنِ)، (سَرَاب): بریتیه لەوێ لە بیابان و دەشتدا بریقە دەدات، لەبەر ئەوەی لەبەر چاو دەپوات و شەپۆل دەدا، مڕۆف لە دوورەوێ و دەزانن ئاوهو، لە راستیشدا ئاویە، بۆیەش کوردەواریی خۆمان ناویان لێناوه: تراویلکە.

مانای گشتیی ئایەتەکان

سەرەتا خوا ﷻ دەفەر موۆ: ﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ﴾ بە ناوی خواى بە بەزەیی بەخشنده، واتە: دەسپیکردنم بە ناوی خوايه، ئەوەش مەبەستی ئەوەیه:

۱- ئەم کارە تەنیا بۆ خوا دەکەم.

۲- ئەم کارە بە پێی شەرعی خوا دەکەم.

۳- ئەم کارە بە توانا و یارمەتیی خواى بەرز مەزن دەکەم.

۴- ئەم کارە بۆ هێنانەدیی پەزنامەندیی خوا ئەنجام دەدەم.

خوا ﷻ دەفەر موۆ: ﴿عَمَّ يَتَسَاءَلُونَ﴾، لە بارەى چیهوه لە یه کدى ده پرسن؟ دواى ئەوهى پێغه مبهرى خاتەم ﷺ، خوا ﷻ دوا پەيامى خوێ پێدا ناردوه و دوا فەرمايشتى خوێ بۆ دابەزاندوه، خەڵك و كۆمه‌لگایه‌كه‌ى پێیان شتیكى نامۆ سەیر بووه، ئەو شتانەى ئەوان عاده‌تیا نپێوه گرتوون، بوونه نهریتىكى ریشه‌دار له ژياناندا، چ له‌ پرووى فیکرییه‌وه، چ له‌ پرووى ئاكارىیه‌وه، چ له‌ پرووى خێزانییه‌وه، چ له‌ پرووى كۆمه‌لایه‌تیی و، له‌ پرووى ئابووری و، له‌ پرووى سیاسیه‌وه، پێیان وابوو هەق هەر ئەوه‌یه، كه ئەوان له‌سهرینی!، به‌لام پەيامى خوا كه به‌ پێغه‌مبه‌رى كۆتاییدا، نێردراوه‌ك پەيامى هه‌موو پێغه‌مبه‌ران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام)، بێگومان بۆیه‌ هاتوه‌ كه ژيانى ئەو خەلكه‌ بگۆڕی، پێشێ جوۆرى بێركردنه‌وه‌و بووناسی تێروانییان بگۆڕی، ئنجا ئیمان و عه‌قیده‌یان، دواى هه‌لوێست و هه‌لسوكه‌وتیان له‌گه‌ڵ خوادا، پاشان له‌ نێو خوێاندا، بۆیه‌ هه‌میشه‌ خه‌رىكى مقوۆ مقوۆ مشت و مړ بوون له‌ نێو خوێاندا، له‌ باره‌ى پێغه‌مبه‌ره‌وه ﷺ و له‌ باره‌ى قورئانه‌وه، ئەوه‌ هێچ گومانىكى تێدانیه، به‌لام لێره‌دا به‌ پێی ره‌وتى ئایه‌ته‌كان بۆمان ده‌رده‌كه‌وێ، ئەوه‌ى زیاتر له‌ نێو خوێاندا پرسیاریان له‌

بارەوہ کردوہو، مشت و مریان لە بارەوہ کردوہ، بریتی بووہ لە پۆژی دوایی و ئەوہ کە: دوای ئەم ژيانی دنیا، قوناغیکی دیکە ژيان دئی، سزا هەیهو، پاداشت هەیهو، بەهەشت هەیه، دۆزەخ هەیه، ئەگەرنا بیگومان، لە یەکدی پرسیارکردن و پیکەوہ مشت و مەر کردن و مقو مقو کردنی بیروایان، تەنیا لە بارە پۆژی دواییەوہ نەبووہ، ئەگەر ئایەتە کە بەس: ﴿عَمَّ يَتَسَاءَلُونَ﴾، بووایە: (لە بارە چى لە یەکدی دەپرسن؟)، ئەو ئەگەرنا هەموویان هەبوون، کە روونکەرەوانی قورئان باسیان کردوون، لە بارە خودی موحەممەد پیغەمبەرەوہ h، لە بارە وەحییەوہ، لە بارە پەيامی خواوہ، بە گشتی کە هیناویەتی، لە بارە پۆژی دواییەوہ...هتد.

بەلام بە پێی سیاق کە دوایی دەفەرموی: ﴿عَنِ النَّبَاِ الْعَظِيمِ﴾ (۲) الَّذِي هُوَ فِيهِ مُخْلَفُونَ ﴿۲﴾، لە بارە هەوآلە مەزنەکەوہ کە ئەوان تێیدا راجیان، مشتومپرکەرن، ئەمە زۆر بە روونی دیاری دەکات، کە پرسیار لە یەکدی کردن و مشت و مەر پیکەوہ کردنەکیان، لە بارە پۆژی دواییەوہ بووہ، دوایی دەفەرموی: ﴿عَنِ النَّبَاِ الْعَظِيمِ﴾، لە بارە هەوآلە مەزنەکەوہ، (نَبَأٌ) وَهَكَذَا (راغب الأصفهاني) (دەلێ: (خَبْرٌ دُو فَائِدَةٍ عَظِيمَةٍ يَحْصُلُ بِهِ عِلْمٌ أَوْ غَلْبَةٌ ظَنٌّ) (نَبَأٌ) بریتیه لە هەوآلیک کە سوودیکی مەزنی هەبێت، بە هۆیەوہ زانیاری یاخود بە لای کەمەوہ گومانی زāl پەیدا بێ.

ئەنجا دوایی دەفەرموی: ﴿الَّذِي هُوَ فِيهِ مُخْلَفُونَ﴾، ئەو هەوآلە مەزنەى ئەوان تێیدا ناکۆکن، تێیدا مشت و مەر کەرن، تێیدا را جیاوازن، ﴿كَلَّا سَيَعْلَمُونَ﴾، وَهَكَذَا زُورْجَارَان گوتوو مانە: (كَلِمَةُ رَدْعٍ وَزَجْرٍ)، وشەیه کە بۆ پەرچدانەوہو تێوہ خوڕین بە کاردی، یانی: با واز بێنن، نەخێر وانیه، وَهَكَذَا ئەوان دەلێن، یان وَهَكَذَا ئەوان گومان دەبەن و بیر دەکەنەوہ، کە دنیا شاری بێ خواوہن بێ، لە دوای ئەم ژيانەى دنیا قوناغیکی دیکە نیە!، با واز بێنن لەو جوړە بیر کردنەوانە، ﴿سَيَعْلَمُونَ﴾، لە مەودوا بە زوویی دەزانن، ﴿فَكَلَّا سَيَعْلَمُونَ﴾، دوایی جاریکی

دیکە با وازیڭن، لەمەودوا بە زوویی دەزانن، چی دەزانن؟ دەزانن کە ما قوول
 نیەو ناگونجی پۆژی دوایی نەبێ، ناگونجی ژیاڤی مەرووف لەم قوناغە ی ئیستادا
 کورت هەلبێ و، هیچ قوناغی دیکە ی بە دواڤا نەیت، چونکە ئەو کاتە ژیاڤی
 مەرووف پۆمانیکی بێ تام و چیرۆکیکی بێ ئەنجام دەردەچیت، وە کاتی خۆی
 لە هەندیک لە کتیبەکاندا گوتوومە، ئنجا خوا ﷻ دواي ئەو، پینچ ئایەتە ی، وە ک
 زەمینە خۆشکردن و پیشەکی بوون، لە دوازدە ئایەتە کە ی دوایی دا، ئایەتەکانی:
 (۶ - ۱۷) دا، یازدە لە چاکەو نیعمەتەکانی خۆی دەخاتە بەرچاوو، لە هەمان
 کاتدا کە چاکەو نیعمەتیشن، بەلگەشن، لەسەر ئەو ی ناگونجی ژیاڤی مەرووف
 لە چوار چۆی ژیاڤی دنیاڤا، کورت هەلبێ و، هیچ قوناغی دیکە ی بە دواڤا
 نەیت، بەلێ ئەو یازدە شتە، هاو کات لەگەڵ ئەو هەدا کە چاکەو نیعمەتەکانی
 خوان و، بەلگەو نیشانە ی بەرزایی و مەزنی و پەرورەدگاریتی خوان، هاوکات
 بەلگەشن لەسەر هەبوونی پۆژی دوایی، بە بەلگە ی ئەو کە دوایی خوا
 ﷻ لە کوڤایی ئەو یازدە نیشانەو بەلگە یەو، ئەو نیعمەت و چاکانە ی خۆیدا
 دەفەر موی: ﴿إِنَّ يَوْمَ الْفَصْلِ كَانَ مِيقَتًا﴾ (۱۷) بە دلنایی پۆژی لیک هەلاواردن
 کاتیکی دیاریکراوی هەیه، واتە: لە کاتی دیاریکراوی خۆیدا، ئەو پۆژی لیک
 هەلاواردنە، دی.

ئیمە دوایی لە مەسەلە گرنگەکان دا، زیاتر هەلوەستە دەکەین لە بەردەم ئەو
 یازدە چاکەو نیعمەتە ی خواڤا، ئەو یازدە بەلگەو نیشانانە ی بەدیھێنەرایی
 و پەرورەدگاریتی و مشوورخۆریتی و خواوەنداریتی خوا، ئەو یازدە بەلگە یە ی
 راستی هاتنی پۆژی دوایی دا، چونکە ئەو یازدە شتە ی خوا باسیان دەکات، لە
 یە ک کاتدا سی ئامانج دەپیکن:

أ- هەم یازدە چاکەو نیعمەتە ی خوان و دەیانخاتە بەرچاوی مەرووفەکان.

ب- هەم یازدە بەلگەن لەسەر مەزنی و بەرزایی و مشوورخۆریەتی و پەرورەدگاریتی
 و بالادەستی خوا، بەسەر کەون و کائیناتدا.

ج- ھەم یازدە بەلگەشن لەسەر ھاتنی پۆژی دوایی، سەرھەتا دەفەرمووی:

﴿الَّذِي جَعَلَ الْأَرْضَ مِهْدًا﴾، ئایا زەوویمان نەگێراوە بە پایەخ؟ ﴿مِهْدًا﴾، ھەم بە مانای پایەخ دی و، ھەم بە مانای شوێنێکی تەخت و لە بار دی و، ھەم بە مانای لانکە و بێشکەش دی، ئایا زەوویمان بو وای نەکردوون؟ ﴿وَالْجِبَالَ أَوْتَادًا﴾، چیا بەکانیشتان کردوونە گۆلمیخ، ﴿أَوْتَادًا﴾، کۆی (وَتَد) یان (وَتَد)ە، بە کوردیی دەلیین: گۆلمیخ یان سینگ، ئەوێ وڵاخی پێ دەبەستریتەو، یاخود چادر و رەشمال و تاوڵی پێ قایم دەکری، لەو لای لای تاوڵەکە، دادەکوێترین، رەشمال و تاوڵەکە بە چەند پەتیکێ مەحکەم بەو سینگ و گۆلمیخانەو دەبەستری بو ئەوێ نەجووڵی.

﴿وَخَلَقْنَاكُمْ أَزْوَاجًا﴾، ھەروەھا ئێوەمان بە جووت دروست کردو، نێر و مێ، ژمارە ئێر و نێر و مێیانەو پێژەکیان، لەوێتی خوا مروۆی لەسەر زەوی داناو، ئەو ژمارەو پێژەتێ توژی ھەلکشان و داکشانی ھەیە، بەلام بە ھاوکۆیی (معدّلي) نێر و مێ یە کسان، ﴿وَجَعَلْنَا نَوْمَكُمْ سُبَاتًا﴾، ھەروەھا خەوێ کەشتانمان گێراوە بە مایە سەرەوتن و پشوودان و ئیسپراحت.

﴿وَجَعَلْنَا اللَّيْلَ لِبَاسًا﴾، شەوگاریشمان کردو بە پۆشەر، ﴿لِبَاسًا﴾، یانی: پۆشاک، واتە: شەوگار، وەك پۆشاکێک داتاندەپۆشی، ﴿وَجَعَلْنَا النَّهَارَ مَعَاشًا﴾، پۆزگاریشمان کردو بە مایە ژیان و گوزەران، ﴿مَعَاشًا﴾، بە مانای ژیان دی و، بە مانای پەیداکردنی بژیو دی و، بە مانای شوین و کاتی تێدا پەیداکردنی بژیوو پۆزییش دی.

﴿وَبَنَيْنَا فَوْقَكُمْ سَبْعًا شِدَادًا﴾، لەسەر ووتانەوێش ھەوتی مەحکەمان بنیاتناون، مەبەست ھەوت ئاسمانەکان، ﴿شِدَادًا﴾، کۆی (شَدِيدَة)یە، واتە: مەحکەم و قایم، ئنجا ھەرچەندە ئیمە ھەوت ئاسمانەکان نابینین، بەلام خوا ﷻ خاوەنی ئەم گەردوون و کەون و کائیناتەو، کەسانیک ئەو شتانەیان بو

روون ده کاته وه، له دوو حالتان به دهرنن: يان خوا ده ناسن، يان نايان سن،
 نه گهر بيناسن، ده زانن خوا هه رچی بفرمو، وايه، نه گهر نه شيناسن، پيش
 نه وهی بپروا به وه نه کهن، که خوا هه وت ئاسماني دروست کردوون، بپروا به
 به ديپنه رايه تیی و پروه ردگار تیی خوا ناکه ن.

﴿وَجَعَلْنَا سِرَاجًا وَهَّاجًا﴾ هه روه ها چرايه کی تيشکده رو به شو قمان گيپراوه،
 که مه به ست پي خوره، ﴿وَأَنْزَلْنَا مِنَ الْمُعْصِرَاتِ مَاءً ثَجَّاجًا﴾ له (هه وره)
 گوشراوه کانيش ئاویکی به خورزم و به خورمان دابه زانده، له شيوهی باران
 و به فرو ته زرده دا، بؤچی؟ ﴿لِنُخْرِجَ بِهِ حَبًّا وَنَبَاتًا﴾ تا کو دانه ويله و پروه کی پي
 دهر بينن، (حب) (نکرة) نه ناسراوه، واته: جوړه کانی دانه ويله: (گه نم و جو
 و برنج و نيسک و نوک و هه رزن و ماش و زورات و ...) هه موو جوړه کانی
 دانه ويله که له خوا دابه شی کردوون، به سهر ناوچه کانی زهوی دا، بؤ ويته: له
 لای تيمه: گه نم و جوو برنج و نيسک و نوک و ماش و هه رزن، هه ن، له شويتانی
 دیکه ش جوړی دیکه هه ن، ﴿وَبَاتًا﴾ هه روه ها پروه که کانيش جوړاو جوړن،
 دارو دره ختن، ته رپه کارن، سهوزهن، گياو گو له جوړاو جوړه کانن، گو له و گولزارن،
 هه موويان ده گريته وه.

﴿وَجَنَّتِ الْأَفَا﴾ هه روه ها باخه چپو پرپه کان و، ليک ئالووه کان و
 پيکدا چووه کانيش، بؤ نه وهی نه وانهی پي دهر بينن، بؤيه نه و نه و به
 خورزمه مان له هه وره گوشراوه کان دابه زانده.

ننجا: ﴿إِنَّ يَوْمَ الْفَصْلِ كَانَ مِيقَتًا﴾ به دنيايی روژی ليک هه لاواردن،
 کاته که دیار بيکراوه، به به لگهی نه وهی خوا ﴿وَاللَّهُ﴾ نه و هه موو چاکانهی له گه له
 تيوه دا کردوون، نه و هه موو نيعمه تانهی بؤ تيوهی رپه خساندوون، نه و هه موو
 شتانهی زور به رپک و پيکی هينونه دی، که واته: نه و به لگه يه له سهر نه وهی
 ژيانی دنيا تا که دهر فتهی ژيانی مروف نيه، به لکو قوناغيکی دیکه ی به دوا دی،
 که بریتيه له قوناغي ليک هه لاواردن و ليک جيا کردنه وهی پاک و پيس.

ئنجالە سئی ئایه تی کوئایى دا باسى ئەو پۆژە دەکات و دەفهرموئى: ﴿يَوْمَ يُنْفَخُ فِي الصُّورِ﴾، ئەو پۆژەى فوو بە کەرەنادا دەکرى، ﴿فَنَأْتُونَ أَفْوَاجًا﴾، ئنجا ئیوه کۆمەل کۆمەل، پۆل پۆل دین، هەلبەتە ئەگەر مەبەست فوو پێدا کردنى یە کەم بئى، دواى فوو پێدا کردنى یە کەم، ئاخیر زەمان دى، بەلام: ﴿فَنَأْتُونَ أَفْوَاجًا﴾، دواى فوو دووهمە، بۆیە لێرەدا مەبەست فوو پێدا کردنى دووهمە، کە مەروڤه کان پۆل پۆل دین.

بەلام کە دواى دەفهرموئى: ﴿وَفُتِحَتِ السَّمَاءُ فَكَانَتْ أَبْوَابًا﴾، ئاسمانیش کرایهوه، ئنجا بوو بە دەروازەو دالاندالان، ئەمەش بە دلنایى لە قوناغى یە کەمى پۆژى دواى دایه، کە ئاخیر زەمانەو لەو کاتەدا، ئەم گەردوونە، بەم شیوه یه نامینى، ئاسمان وهك لە شوینی دیکەش دا فەرموویەتی، ئەو پێکها تەیهی ئیستای نامینى.

﴿وَسُيِّرَتِ الْجِبَالُ فَكَانَتْ سَرَابًا﴾، چیا یەکانیش پۆژنران، ئنجا بوونە تراویلکە، واتە: بوونە تۆزو گەردیك کە لە دوور را تەماشای بکەى، وهك تراویلکە دیتە بەرچاو، وهك شەپۆلى ئاو کە ئاویش نیه، بێگومان ئەمەش لە قوناغى یە کەمى پۆژى دواى دایه کە ئاخیر زەمانە، کەواتە: لێرەدا خوا ﷻ هەندیک لە رووداوه کانى قوناغى یە کەم و قوناغى دووهمى پێکەوه تیکەل و ئاویتە کردوون.

کەواتە: بەو بەلگانه ی باسکران، ئیوه دلنیا بن، پۆژى دواى لەو کاتەداى بۆ دياربیکراوه، هاتنه کەى مسوگەرە، چونکە ناگونجى خوا ﷻ گەردوون و ژيانى مەروڤى هیندە بە رێك و پێکى پەخساند بئى، کە چى ژيانە کەى لە ژيانى کاتى و کورتى دنیا دا کورت هەلبئى و، بە مردنى مەروڤ هەموو شتێك کوئایى پئ بئى و، دواى کەس بە مەروڤه کان نەلئى: لە کوپوه هاتوون و، بۆ کوپ چوون و، چیتان کردو، چۆنتان کرد؟!.

مەسەلە گرنگەکان

مەسەلە ی یە کەم:

پرسیارکردن لە بارە ی لە یە کدی پرسینی بێپروایانەو، لە بارە ی هەوآله گرنگ و مەزنە کە ی پوژی دوای، کە تێیدا لە مشت و مردان و، بەرپەرچدانەو ه ی گومان و قسە و قالیان و، دلتیا کردنەو هیان کە بە زووی پاستی ئەو هەوآله دەزانن:

خوآ دەفرموئ: ﴿عَمَّ يَتَسَاءَلُونَ﴾ ١ ﴿عَنِ النَّبَاِ الْعَظِيمِ﴾ ٢ ﴿الَّذِي هُمْ فِيهِ مُخْتَلِفُونَ﴾ ٣
﴿لَا سَعَاءَ لَكُمْ﴾ ٤ ﴿فَلَا سَعَاءَ لَكُمْ﴾ ٥

شیکردنەو ه ی ئەم ئایە تانە، لە پێنج بەرگە دا:

١- ﴿عَمَّ يَتَسَاءَلُونَ﴾، لە بارە ی چیه وە لە یە کدی دەپرسن؟ ﴿عَمَّ﴾، دوو پیتە (عَنْ) لە گە ل (مَا)، (عَنْ) پیتی (جَزَء)، بە لآم (مَا): ناوی پرسیارکردن (إِسْمٌ اسْتِفْهَام) ه، لە ئە سڵدا (عَنْ مَا) یە، بە لآم ئە لیف (أ) ه کە ی لیکراو ه تەو ه و بۆ تە (عَمَّا) واتە: (عَنْ أَيْ شَيْءٍ) لە بارە ی چیه وە: ﴿يَتَسَاءَلُونَ﴾، لە یە کدی دەپرسن؟، (تَسْأَلُ)، (تَفَاعُلٌ مِنَ السُّؤَالِ)، (سُّؤَال) یانی: پرسیارکردن، (تَسْأَلُ) یانی: لە یە کدی پرسین، مانای کە شی دوو ئە گە ری هەن:

١- ئایا هەر بە جیددی لە یە کدی یان پرسیه، لە بارە ی پوژی دواییه وە، کئ زانیاری زیاتری لە لایه؟

٢- یاخود پرسیارکردنیکی پروو کە شی بوو، وە ک گآلته پیکردن: ئایا دەزانن پوژی قیامە ت دی؟!:

وشە ی: ﴿عَمَّ﴾، لە (عَنْ) و (مَا) پیکهاتو ه لە هەر شوئیک لە قورئان دا پیتی ژێردارە کەو (جَزَء) وە ک: (عَنْ) و (ل) و (فِي) و (مِنْ) خرابیتە سەر (مَا) ی (إِسْتِفْهَامِيَّة)

یە، ئەلیف (ا)ی (ما) لابراو: ﴿فِيمَ أَنْتَ مِنْ ذِكْرِهَا﴾ (۴۳) النازعات، یان: ﴿لَمْ أَذَنْ لَهُمْ...﴾ (۴۳) التوبة، یان: ﴿فَلْيَنْظُرِ الْإِنْسَانُ مِمَّ خُلِقَ﴾ (۵) الطارق، لە چەند شوێنیکی دیکەش دا هاتو، چونکە ئەلیفە کە لا دەبرێ، لەسەر زمان سووکتر دەبێ.

(۲) - ﴿عَنِ النَّبَاِ الْعَظِيمِ﴾، لە بارەى هەوالە مەزنەکەو، ﴿النَّبَاِ﴾، (خَبَرٌ ذُو فَائِدَةٍ عَظِيمَةٍ يَحْصُلُ بِهِ عِلْمٌ أَوْ غَلَبَةٌ ظَنٌّ) (نَبَأٌ): هەوالێک سوودیکی مەزنی هەبێ و بە ھۆیەو زانیاری یاخود بە لای کەمەو، گومانی زāl وە دەست دێ.

(۳) - ﴿الَّذِي هُمْ فِيهِ مُخْلِفُونَ﴾، ئەو (هەوالە مەزن)ەى ئەوان تێیدا مشت و مێ کەرن، را جیان، ئایا مشت و مێو را جیاپێکەیان هەر لە نێو خۆیان دابوو، یان لەگەڵ جگە لە خۆیان دا بوو؟ ئەمەش دوو ئەگەری هەن:

۱- دەگونجێ را جیاپی و مشت و مێکەیان هەر لە نێو خۆیان دابوو، یەکیکیان گوتووێت: زیندوو دەبینەو، یەکی دیکە گوتووێت: زیندوو نابینەو، یەکیکی دیکە گوتووێت: تەنیا ڕووحەکان زیندوو دەبنەو، ئەو دیکەیان گوتووێت: هەر زیندوو نابینەو و نکوولیشی لە بوونی خواى بەدیپێنەر کردو.

۲- را جیاپیان بوو لەگەڵ ئەهلی ئیمان دا، ئیمانداران گوتووین: زیندوو دەبینەو، ئەوانیش گوتووین: نەخێر زیندوو نابینەو.

(۴) - ﴿كَلَّا سَيَعْلَمُونَ﴾، نەخێر (وانیە کە دەلێن، با واز بێنن) لە مەودوا بە زوویی دەزانن، (س)ی (سَيَعْلَمُونَ): (لِلتَّائِيْدِ وَالتَّقْرِيبِ) بۆ جەختکردنەو و نزیكخستنەو.

(۵) - ﴿كَلَّا سَيَعْلَمُونَ﴾، ئنجا نەخێر (وانیە) لەمەودوا بە زوویی دەزانن، ﴿كَلَّا﴾، وشەیه کە بۆ بەر پەرچدانەو و تێو خوڕین و لابردن (نفي) بە کاردی، واتە: وانیه وەك تێو دەلێن، واز بێنن، بە زوویی دەزانن، ﴿كَلَّا﴾، واتە: ئنجا، یان جاریکی دیکە، دیسان واز بێنن بە زوویی دەزانن.

دەپرسین: ئایا ﴿كَلَّا﴾، كە (كَلِمَةً رَدَعٍ وَزَجْرٍ) وشەى بەرپەرچدانەووەو تێوہ
خوڕپنە، بەرپەرچدانەووەو تێوہ خوڕپنە بوو ئەوہی:

أ- واز بێنن لە پرسیار لە یەكدی كردن.

ب- یاخود وازبێنن لە مشت و مڕ پێكەوہ كردن و ڕاجیا بوون؟

هەردووکیان هەڵدەگرێ، بوچی خوا ﷺ دەفەرموی: با وازبێنن، بە زوویی دەزانن، كە
قیامەت هەر خوا دەزانێ كەنگی دی؟ وەلامەكەى ئەوہیە {مَنْ مَاتَ فَقَدْ قَامَتْ قِيَامَتُهُ}،
هەر كەسێك مرد قیامەتی وی، هاتوہ، كەسێك مرد، لە خوێ حالیى دەبێ و تێدەگات كە
پێشتر تێنەگەیبوو، حالیى دەبێ كە وەختى خوێ نكووێی لە قیامەت دەكرد، لە سزاو
پاداشتی خوا دەكرد، حالیى نەبووہ، كەواتە: زوو بوێ دەردەكەوێ.

پێشتریش گوتمان: لە بارەى ئەوہوہ كە ئایا ئەو هەوالە مەزنە چییە؟
۱- هەندێك گوتووینانە: وەحییە، ۲- هەندێك گوتووینانە: قورئانە، ۳- هەندێك
گوتووینانە: پێغەمبەرە ﷺ.

۴- بەلام بە سەرنجدانی ڕەوتی ئایەتەكان زۆر جوان دیارە، كە مەبەست
پێى ڕۆژی دواییە، ڕۆژی دواییش زیاتر قووناغى دووہم و قیامەتەكەى، واتە:
هەڵسانەووەو زیندوو بوونەووەو سزاو پاداشت.

مەسەلەى دووهم:

هينانه وهى يازده جوړه به لگه له سەر هه بوونى پوژى دوایى، كه بریتين له: پراخرانى زهوى، سينگ بوونى چيايه كان، به جووت دروستبوونى مروځان، ئيسپراحت پيكردنى خه، پوښاك بوونى شهوگار، گوزهران تيداكردنى پوژگار، كهوت ئاسمانه كان مه حكهم له سهروو بنياتنرون، خوړى تيشكدهر په خستراوه، ئاو دابه زینراو له هه وره گوشراوه كان، پيروانى دانه ويله و پووهك و باخه چرو پره كان، ئەمانهش هه موويان واته: پوژى هه لاواردنى پاك و پيسان، به مسوگه ريبى دى:

خوا ده فهرموى: ﴿الَّذِي جَعَلَ الْأَرْضَ مِهْدًا ۖ وَالْجِبَالَ أَوْتَادًا ۖ وَخَلَقَنَّاكَ أَزْوَاجًا ۚ وَجَعَلْنَا نَوْمَكُمْ سُبَاتًا ۚ وَجَعَلْنَا اللَّيْلَ لِبَاسًا ۚ وَجَعَلْنَا النَّهَارَ مَعَاشًا ۚ وَبَنَيْنَا فَوْقَكُمْ سَبْعًا شِدَادًا ۚ وَجَعَلْنَا سِرَاجًا وَهَّاجًا ۚ وَأَنزَلْنَا مِنَ الْمُعْصِرَاتِ مَاءً ثَجَّاجًا ۚ لَنُخْرِجَ بِهِ حَبًّا وَنَبَاتًا ۚ وَجَنَّاتٍ أَلْفَافًا ۚ إِنَّ يَوْمَ الْفَصْلِ كَانَ مِيقَتًا ۚ﴾

كورتە باسيك:

يازده چاكه و نيعمه تى خوا، كه يازده به لگه شن له سەر پهروه ردگاريتى خواو هاتنى پوژى سزا و پاداشت.

به پيژان!

به باشم زانى ليږده دا بو تيشكى زياتر خستنه سەر چه مك و واتاي ئەم دوازه نايه ته موباره كه، به تايبه تى ئەو يازده نيعمه ت و چاكه يهى خوا له شيوهى يازده به لگه دا، هه م له سەر پهروه ردگاريتى خو، هه م له سەر ئەوه كه پوژى دوایى ده بى بى، خستوونيه روو، له بهر پوژى نايى ئەوهى له مه وسووعهى

(ئیمان و ئیلحاد) له چاپی دووه می دا^(۱) هیناومه، به ئەندازەیه ک پوختکردنەوهوه،
بیخه مهروو، سه ره تاش به مانای کورت و ده قاو دهق به نایه ته کاندای ده چم:

خوایه ده فەر موئ:

۱- ﴿أَلَمْ يَجْعَلِ الْأَرْضَ مِهْدًا﴾، ئایا زه و ییمان نه کردوه به لانکه و بيشکهو، به رایه خ، که
راخراوه؟.

۲- ﴿وَالْجِبَالَ أَوْتَادًا﴾، چایه کانیشمان کردوونه گولمیک، ﴿أَوْتَادًا﴾، کوی (وَتَد) یان
(وَتَد)ه، ئەویش واته: گولمیک، سینگ که چادرو ره شمالي پي ده به ستنهوه، یان ولاخی
پي ده به ستنهوه.

۳- ﴿وَخَلَقْنَاكُمْ أَزْوَاجًا﴾، ئیوه شمان به جووت دروست کردوه، واته: له نیرو می، هه ره له
ئاده م و حه واهه بگره تاكو ئیستاش دواي ئیستاش.

۴- ﴿وَجَعَلْنَا نَوْمَكُمْ سُبَاتًا﴾، نووستنی ئیوه شمان گیراوه به مایه ی پشوودان و ئیسپراحت
کردن.

۵- ﴿وَجَعَلْنَا اللَّيْلَ لِبَاسًا﴾، شه و گاریشمان بو گیراون به پۆشاکیک داتانده پۆشی.

۶- ﴿وَجَعَلْنَا النَّهَارَ مَعَاشًا﴾، رۆژگاریشمان بو گیراون به مایه ی ژیان و گوزهران و کارو
کاسپی تیدا کردن.

۷- ﴿وَبَنَيْنَا فَوْقَكُمْ سَبْعًا شِدَادًا﴾، له سه رووتانه وهش حهوت ئاسمانی مه حکه ممان
دروست کردوون.

۸- ﴿وَجَعَلْنَا سِرَاجًا وَهَّاجًا﴾، هه روه ها چرایه کی زۆر رۆشن و تیشکده رمان ره خساندوه،
که مه به ست خۆره.

(۱) (دروه شاوه یی ئیمان و پووچه لیی ئیلحاد له بهر تیشکی زگماک و عه قل و زانست و وه جیی
دا، به رگی یه که م لاپه ره: ۶۶ ۴۸۰، چاپی دووه م.

۹- ﴿وَأَنْزَلْنَا مِنَ الْمُعْصِرَاتِ مَاءً ثَجَّاجًا﴾، لە ھەورە گوشراوھ کانیش ئاوێکی بە خورزەممان دابەزاندوھ.

﴿الْمُعْصِرَاتِ﴾ کۆی (مُعْصِرَة) لە کیشی (مُفْعِلَة) یە، بەلام بە مانای (مَفْعُولَة) یە، وەك (عُرْفَة مُضِيَّة)، واتە: ژوورێکی ڕووناك كراو، نەك ژوورێکی ڕووناك كەرەوھ.

۱۰- ﴿لِنُخْرِجَ بِهِ حَبًّا وَنَبَاتًا﴾، بۆ ئەوێ بەو ئاوێ بەخورزەم دابەزێزاوھ لە ھەورە گوشراوھ کاند، دانەوێڵەو ڕووەکی پێ ڕوینین.

۱۱- ﴿وَجَعَلْنَا لَهَا خَلْقًا لَهَا﴾، ھەرۆھەباخە چڕو پڕو لێك ئالوھەکانیش.

دوایی دەفەرموێ: ﴿إِنَّ يَوْمَ الْفَصْلِ كَانَ مِيقَتًا﴾، بە دنیایی ڕۆژی لێك ھەلاواردن، ژوانگەدارە (كاتی دیاریکراوی ھەبە)، ﴿مِيقَتًا﴾: (المِيقَاتُ عَلَى زِنَةِ اسْمِ الآلَةِ، وَأُرِيدَ بِهِ نَفْسُ الْوَقْتِ الْمُحَدَّدِ بِهَ الشَّيْءِ)، (مِيقَات) ھەرچەندە لە سەر کیشی ناوی ئامرازە، بەلام مەبەست پێی خودی ئەو کاتەبە کە دیاریکراوھ ئەو شتە تیدا دەبێ.

ئنجابا تۆزێ سەرنجی ھەر کام لەو یازدە نەعمەتە بەدەین، کە خواي پەرورەدگار وەك یازدە بەلگە لەسەر ھاتنی ڕۆژی دوایی خستوونە ڕوو:

۱- ﴿أَلَمْ نَجْعَلِ الْأَرْضَ مِهْدًا﴾، ئایا زەویمان بۆ نەکردوون بە لانکەو بێشکە، یاخود وەك رایەخ بۆمان ڕانەخستوون؟ شایانی باسە: ئەو زەویبە ئیمە لەسەری دەژین، ئایا ھۆی چیبە ئاوا بە ئاسوودەبیبەو لەسەری دین و دەچین؟ بەھۆی ئەووەوھە کە ھیزی کیشندە زەوی بە ئەندازە (۱سم / ۲کغم)، ھەر سانتیمەتر دووجایەك قورسایي یەك کیلوگرامی دەکەوێتە سەر، بەلام لەسەر مانگ: (۶سم / ۱کغم)، واتە: ئەگەر شتێك لێرە (۶۰ کغم) بێت لەوێ (۱۰ کغم)ە، بۆیە ئەوانە زەوی دەچن بۆ سەر مانگ دەبێ کۆلێکی قورسیش لە کۆلێ بنین، بۆ ئەوێ کە ھەنگاویان ھەلینا، زۆر ھەلنەبەزەوھ.

ئایا بۆچی خوا ﷻ زەوی ئیمە بە لانکەو، بېشکە دەچوینى؟ چونکە زەوی بە لای کەمەو پېنج جۆرە جوولەو سوورانەو دەى ھەن:

۱- خولانەو دەى بە دەورى خۆیدا بە خیرایى (۲۸ کم لە خولە کێک دا)، کە بە بیست چوار سەعات ئەو خولە تەواو دەکات و دەبیتە ھۆی پەیدا بوونی شەوو رۆژ.

۲- سوورانەو دەى زەوی بە دەورى خۆردا کە لە ھەر چرکە یەك دا (۳۰ کم) دەپرى، واتە: شەست (۶۰) ئەوەندەى خیرایى خولانەو دەى بە دەورى خۆیدا، ئەویش بە سوورگە یەكی: (۲۳،۵) پلە لار، کە ئەگەر ئەو لارییەى نەبووایە، چوار کەشەکانى سالى دروست نە دەبوون، بەلکە ئەو کاتە ئیمە دوو وەرزی سالىمان دەبوون، زستان و ھاوین و، بە ھارو پایز نە دەبوون.

۳- سوورانەو دەى زەوی بە دەورى دالى وەستاو (الکوکب جاي) دا، یان دالى ھەلنیشتوو، کە بە خیرایى (۲۰ کم/ چرکە یەك) دایە.

۴- سوورانەو دەى زەوی بە دەورى چەقى کاکیشاندا، زەوی لەگەل کۆمەلەى خۆردا، واتە: خۆرو ھەر نو (۹) خرۆکە کەى کە بریتین لە: مەرریخ و زوحەل و عەطاردو زوھەرەو موشتەری و ئورانوس و نپتۆن و پلوتۆ، و پرای زەوی، بە خیرایى (۲۰۶ کم/ لە چرکە یەك دا).
۵- سوورانەو دەى زەوی لەگەل کاکیشاندا ئەویش بە خیرایى (۹۸۰ کم/ لە چرکە یەك دا) جارێكى دیکە زەوی ئەو جوولە یەشى ھەیە.

کەواتە: بە لای کەمەو زەوی ئەو پېنج سوورانەو یەى ھەن، کە چى ئیمە ئەو زەویە نابین بەرمان بداتەو، بۆیە خوا ﷻ تەشبیھى کردو بە لانکەو بېشکەو، لانکەو بېشکەو جۆلانەش منداڵ رادەژینى و دەجیوولینى، بەلام منداڵە کە ناخاتە خوار.

(۲) - ﴿وَالْجِبَالُ أَوْدَادًا﴾، ئایا چیا یە کانیشمان نە کردوون بە گولمىخ؟ یاخود: چیا یە کانیشمان کردوونە گولمىخ، دەگونجى ئەم پرستە یەو ئەوانى دیکەش بۆ پرسىار کردنە کە نە گەرینەو، بۆچی خوا ﷻ چیا یە کان دەچوینى بە گولمىخەو، بە سینگەو؟

زانایانی زه‌ویناسیی (جیولۆجیی) ده‌لێن: هەر به‌رزاییه‌ك له‌سەر زه‌وی، بنك و په‌گ و پشه‌یه‌كی هه‌یه به‌ ناخی زه‌ویدا چۆته‌ خوار، (۱۰ - ۱۵) هینده‌ی خۆی به‌ زه‌ویدا چۆته‌ خوار، واته: چه‌نده‌ی به‌ ده‌ره‌وه‌یه (۱۰ - ۱۵) هینده‌ی به‌ زه‌ویدا چۆته‌ خوار، له‌ ته‌فسیری نابلسی دا ده‌لێ: (چه‌نده‌ی به‌ ده‌ره‌وه‌یه، دوو سێ هینده‌ی به‌ ناخی زه‌ویدا چۆته‌ خوار)، به‌لام زه‌غلوول نه‌جبار كه‌ له‌ بواره‌دا له‌ (دكتور محمد نابلسی) شاره‌زاتره‌ ده‌لێ: هەر چیاكه‌ كه‌ ده‌ییینی چه‌نده‌ی به‌ ده‌ره‌وه‌یه، (۱۰ - ۱۵) هینده‌ی به‌ ناخی زه‌ویدا چۆته‌ خوار، بۆ وینه: به‌رزترین لووتكه‌ی چیا، لووتكه‌ی (ئیقزیست)ه، له‌ چیا‌ی هیمالایا و (۸۸۶۴) م، واته: نزیکه‌ی (۹ كم) له‌ ئاستی ده‌ریاوه‌ به‌رز، به‌لام زانایانی زه‌ویناسیی بۆیان ده‌ركه‌وتوه‌ كه‌ (۱۳۰ كم) به‌ ناخی زه‌ویدا چۆته‌ خوار، واته: (۱۰ - ۱۵) هینده‌ی به‌ ناخی زه‌ویدا چۆته‌ خوار، (۱۳۰،۰۰۰ م)، كه‌واته: كه‌ خوا ده‌فه‌رموی: چیاكه‌مان گرتوون به‌ گۆلمیخ، ئه‌مه‌ وێكچوو‌اندنیکی پر به‌ پیستی چیاكه‌نه، هه‌لبه‌ته‌ خواش كه‌ خۆی چیاكه‌کانی خولقاندوون، ده‌زانێ چه‌نده‌ش دایانده‌به‌زینێ و، ده‌یانباته‌ خوارو، كاتیك وه‌سفی چیاكه‌كان ده‌كات، به‌و شیوه‌یه وه‌سفیان ده‌كات كه‌ له‌ واقع دا هه‌ن.

بۆیه زانایان ده‌لێن: زانست له‌ كوێ بوه‌ستی، وه‌حیی له‌وێوه‌ ده‌ست پێده‌كات و، كوێتایی زانست سه‌ره‌تای وه‌حیه.

۳- ﴿وَخَلَقْنَاكُمْ أَزْوَاجًا﴾، ئیوه‌شمان به‌ جووت دروست کردوه، دیارده‌ی جووتیتیی (ظاهرة الزوجية)، نه‌ك هەر له‌ دنیای مروّقد، به‌لكو له‌ هه‌موو دروستكراوه‌كاندا، بنچینه‌ی گشتیی خوایه، وه‌ك ده‌فه‌رموی: ﴿وَمِنْ كُلِّ شَيْءٍ خَلَقْنَا زَوْجَيْنِ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ﴾ ۴۹ الذاریات، له‌ هه‌موو شتی‌كدا جووتمان دروست کردوه، به‌لكو بیرتان بێته‌وه‌ {كه‌سیك ئه‌و هه‌موو جووتانه‌ی دروست کردوون، خۆی ته‌نیاوه‌ تاكه‌}.

ئێستا زانایان بۆیان ده‌ركه‌توه‌ كه‌ نه‌ك هەر مروّق و، ژيانداران ئیرو مییان هه‌یه، به‌لكو پرووه‌كیش، ئنجا پرووه‌كیش هه‌یه ئیره‌كه‌ی جیاوه‌ مییه‌كه‌ی جیاوه‌،

وہك دارخورما تۆوی نیرەكەى بۆ مئیەكەى دەبەن، بەلام زۆربەى پرووہك و شینا وردەكان، مئیەكەیان لە نیو خۆیاندايە، بەلكو ئیستا زانایان بۆیان دەرکەوتوہ كە لە نیو گەردیلەشدا، كە خشتی یەكەمى دروست بوونی ماددەيە، دیسان ھەردووڪ بارگەى سالیب و موجیب ھەن، گەردیلە لە سى پیکھاتەى سەرەكى پیک دى: ئەلیكترۆن، پروتۆن، نیوترون، پروتۆن و نیوترون نیوكەكە پیکدین و، پروتۆن بارگەيەكى موجیب و گەرمى ھەيە، نیوترون بى بارگەيەو ئەلیكترۆنیش بارگەيەكى ساردو سالیبی ھەيە.

(۴)- ﴿وَجَعَلْنَا نَوْمَكُمْ سُبَاتًا﴾، خەوى ئیوہشمان گیراوە بە مایەى ئیسپراحت و پشوودان، یەكێك لە زانایان^(۱) باسی خەو دەكات كە لە كاتی خەودا چی پروودەدات:

۱- زانایانی توێکاریی كە لە جەستەى مرووف دەكوڵنەوہ، دەلین: لە كاتی خەوتندا میشك ھۆرمۆنى (سپروٹۆنین) دەرەدا، كە خەوینەرە، یانى: كاتێك دەتەوێ بخەوى، میشك ھۆرمۆنى سپروٹۆنین دەرەدەكات، كە خەوینەرە، ئنجا خەوت لى دەكەوێ.

۲- لە كاتی خەوتندا ھۆرمۆنى گەشە كردن ھانى خانەكان دەدات، خۆیان تازە بكەنەوہ.

۳- لە كاتی خەوتندا بەكارھێنانى پروتینەكان لە میشك و چاوەكان دا زیاد دەكەن و زیاتر بەرھەم دەھێنرێن.

۴- خەوتن دەبیتە ھۆى تازە كردنەوہى خانەكانى جەستە، بە تاییەت خانەكانى میشك.

۵- خەوتن دەبیتە ھۆى ئەوہى ئینسان دواى خەو، باشتر شتى بێتەوہ بیر، كاتێك مرووف میشكى كول و ماندوو دەبى، كە دەخەوێ و ئیسپراحت دەكات و پشوودەدا، باشتر شتى دیتەوہ یاد.

(۱) (د. زغلول النجار) لە كتیبی (الإنسان من المیلاد إلى البعث) دا، لاپەرە (۴۴۵ - ۴۴۷)، ھەروەھا كتیبی (الموسوعة الذهبية في إعجاز القرآن و السنة النبوية)، (د. أحمد مصطفى متولي)، لاپەرە: (۳۰۴ - ۳۰۷).

۶- له کاتي خهوتندا ئينسان لهو ژههرانهی که بریتين له دهر دراوو پاشه روکی خانه کان، دهر بازی ده بی و دینه وه نیو خوین، دوايي له جهسته دهرده کرین، کهواته: که خوا ده فهرموی: ﴿وَجَعَلْنَا نَوْمَكُمْ سُبَاتًا﴾، خهواتمان گیراوه به مایه ی پشوودانتان، زور ته واو و له جی خویه تی و، پر به پیستی واقعیه بی کهم و زیاد.

(۵) - ﴿وَجَعَلْنَا آيَاتٍ لِّبَاسًا﴾، شەوگارىشمان گىراۋە بە پۆشاك، ياخود: ئايا شەوگارىشمان نە كردۈە بە پۆشاك؟ ئەگەر بگىپرېتتەۋەو با بدرېتتەۋە بۆ سەر: ﴿أَلَمْ يَجْعَلِ الْأَرْضَ مِهْدًا﴾، بۆ پرسىار كردنەكە، مروّف وەك چۆن پۆشاك لەبەر دەكات و، عەۋرەتى دادەپۆشى، بە ھەمان شىۋە شەوگارىش مروّف دادەپۆشى، ھەم ئىسپراحتى تىدا دەكات، ھەم خۆشى لە ھەندى لە جل و بەرگەكانى خۆى سووك دەكات، بگرە جل و بەرگى ھەر لەبەرىش دانەبى، شەوگار بۆى دەبېتتە پۆشاك و دايدەپۆشى، بە دلىايى مروّف كاتى ئىشېك كاسىبىيەك دەكات، پىۋىستى بە جۆرە جل و بەرگىك ھەيەو، كە جەنگ دەكات پىۋىستى بە جۆرە جل و بەرگىك ھەيەو...ھتد، بەلام كە دەخەۋى و ئىسپراحت دەكات، پىۋىستە ئەو بەرگ و پۆشاكەنە دابنى، ئنجا شەوگار بە ھۆى تاريكىيەكەيەۋە، قەرەبۋى ئەو پۆشاكەي بۆ دەكاتەۋە، خوا شەوگارى كردۈۈين بە پۆشاك.

(۶) ﴿وَجَعَلْنَا النَّهَارَ مَعَاشًا﴾، پوڙگاريشمان بۆ گيڀراون به مايه‌ي ژيان و گوزهران، يان: ئايا پوڙگاريشمان بۆ نه‌کردوون به مايه‌ي ژيان و گوزهران؟ (مَعَاش) هم به بڙيوه ده‌گوتري که به پوڙ په‌يدا ده‌کړي، هم به کاتي په‌يدا کردني بڙيوو، هم به شويڼي په‌يدا کردني بڙيويش ده‌گوتري، ئنجا ته‌گه‌ر دنيا پووناک نه‌بووايه به‌هوۍ پوڙگاروه‌وه، زه‌وۍ به ده‌وري خوۍدا نه‌خوولابايه‌وه له به‌رامبه‌ر خوږداو، نيوه‌ي نه‌بووبايه به پوڙو نيوه‌ي نه‌بووبايه به شه‌و، ته‌و کاته نه به پوڙ که‌سابه‌تمان بۆ ده‌کړا، نه به شه‌ويش ئيسراحه‌تمان بۆ ده‌کړا.

(۷) - ﴿وَبَيْنَا فَوْقَكُمْ سَبْعًا شَدَادًا﴾، له سه روو شتانه وه چهوت ئاسماني مه حكه ممان خو لقا ندوون، يان: ئايا چهوت ئاسماني مه حكه ممان له سه روو تانه وه نه خو لقا ندوون؟

هەلبەتە ئیمە نازانین سنووری ئەو ھەوت ئاسمانانە کوئیەو چۆنە؟ بۆیە ئەوانە ی لەو بارەو ھەندیک قسە ی دیکە یان کردوون، نە یانپیکاو، بۆ وینە: ھەر کام لە: (ابن عاشور) و، (محمد راتب النابلسی) و (محمد عقیف طبارە) و (محمد عبده) لە تەفسیری بەش (جزء) ی (عم) داو، زۆری دیکەش دەلێن: مەبەست لە ھەوت ئاسمانەکان، ژمارە ی ھەوت بۆ زۆرییە، یان دەلێن: مەبەست ھەوت خرۆکەن، بەلام ئەو قسانە راست نین، چونکە لە چەندان ئایەت دا خوا دەفەرموێ: (ھەوت ئاسمانان خولقاندوون)، کە زانست تاکو ئیستا نەگەشتو ھەو ی بزانی سنووری ئاسمانی یەکەمیش تاکو کوئیە، چ جایی شەشەکە ی دیکە بزانی، بەلام ئایا بۆچی خوا دەفەرموێ: ﴿الَّذِينَ كَفَرُوا كَيْفَ خَلَقَ اللَّهُ سَبْعَ سَمَوَاتٍ طِبَاقًا﴾ نوح، ئایا نەتاندیو، ئایا سەرنجتان نەداو؟ کاتی خۆی لە تەفسیری (سوورەتی نووح) دا لەو بارەو ھەوت باسما کرد، کە کەسێک خوا بەو شێو یە دەیدوین، لە دوو حال بەدەر نیە: یان پرۆای بە خوا ھە ی، یان پرۆای بە خوا نیە، ئەگەر پرۆای بە خوا نەبێ، دەبێ بەر لەو ی لە ھەوت ئاسمانەکان بکوڵیتەو، لە شتی دیکە بکوڵیتەو، چونکە بەر لەو ی پرۆای بەو نەبێ، کە خوا ئەو ھەوآلە ی پێدەدا، ھەر لە بنەرەت دا پرۆای پێی نیە، کەسێکیش کە پرۆای بە خوا ھە ی: خوا بۆ خۆی خواو نی گەردوونەو دەفەرموێ: ھەوت ئاسمانان خولقاندوون، ھەرشم خولقاندو، درەختی کوٹایی (سدرۃ المنتھی)م خولقاندو، ئنجا ئایا لە کوین و سنووریان کوئیە؟ خۆی بە دیھیتەریان دەیزانی، تۆی پرۆاداریش باوەر و متمانەت بە خۆی پەرورەدگار ھە یو، خواش ھەوآل دەدا، بۆیەش خوا وەك شتیکی بەلگە نەویست و ئاشکرا ھەوآلت پێدەدا، چونکە بەس خۆی دەزانی چی خولقاندو، ئیمەو مانانیکیش کە پرۆادارین، باوەر ی سەدا سەدما بە خۆی پەرورەدگار ھە ی، بەلکو ئەگەر شتیکی بە چاوی خۆمان ببینین بە ئەندازە ی ئەو ی خوا ھەوآلمان پێدەدا، متمانەمان پێی نیە، چونکە چاومان بە ھەلە دادەچێ و، گویمان بە ھەلە دا دەچێ و، عەقلمان بە ھەلە دادەچێ، بەلام ئەو ی خوا بیفەرموێ، سەدا سەد وایە.

۸- ﴿وَجَعَلْنَا سِرَاجًا وَهَّاجًا﴾ ئەگەر بچیتەو بۆ پرسیار کردنەکە: ئایا چرایەکی تیشکدەر و زۆر پرشنگدارمان بۆ نەھێناو؟ ئەگەر ھەر وەك ھەوآلانیکی بێ: چرایەکی

تېشىكدەرو پېرىشنگدارمان بۇ ھېئانۈنە دى، مەبەست پېي خۇرە، كە لە ھەر چىركەيەكدا (۶۵۵) مىليۇن تەن، نايترۇجىن دەگۇرې بۇ (۶۵۰) مىليۇن تەن ھېلىيۇم، واتە: پېنج مىليۇن تەن لە ھەر چىركەيەكدا لە خۇر دەبېتتە وزە، ئىنجا ئەگەر بىتەۋى بزانى لە سالىكدا چەندە؟، دەبى: بلىين: (۵,۰۰۰,۰۰۰) تەن $۶۰ \times ۶۰ \times ۲۴ \times ۳۶۵ = ۲,۶۲۸,۰۰۰,۰۰۰,۰۰۰$.

واتە: (۵) مىليۇن تەن \times (۶۰) چىركە $= ۳۰$ مىليۇن تەن، لە خولەككە دا، ئىنجا ۳۰,۰۰۰,۰۰۰ تەن \times (۶۰) خولەك \times (۲۴) سەعات \times (۳۶۵) رۇژ $=$ دوو تريليۇن و ۶۲۸ مىليار تەن وزە لە سالىكدا، بەلام يەككە بۇي ھەيە بلى: چۇن خۇر مادام لە سالىك دا دوو تريليۇن و ۶۲۸ مىليار تەن وزە لە سالىكدا سەرف دەكات و لىي دەچىتە دەر، بۇچى ھەر تەۋاۋ نابى؟!

زانايان دەلىن: بە مەزەندە خۇر تاكو ئىستا (۵ مىليار) سالى تەمەنى بەرې كىردەۋ، بايى (۵) مىليار سالى دىكەش نايترۇجىنى پىماۋە بىگۇرې بۇ ھېلىيۇم، ئەۋەش لە خالىكدا خۇر تەمەنەكەي بەردەۋام بى، كەۋاتە: خۇر زۇر زۇر گەۋرەيەۋ، بە مەزەندە دوو ھەزار تريليۇن تريليۇن (۲,۰۰۰,۰۰۰,۰۰۰,۰۰۰,۰۰۰,۰۰۰) تەن قورسەۋ، بارستايى (كتلە)ەكەي (۳۳۳,۰۰۰) ھىندەي ھى زەۋىيە^(۱).

(۹) - ﴿وَأَنْزَلْنَا مِنَ الْمُعْصِرَاتِ مَاءً ثَجَّاجًا﴾، لە ھەۋرە گوشراۋە كانىش ئاۋىكى بە خورزەممان دابەزاندەۋ، يان: ئايا لە ھەۋرە گوشراۋە كانىش ئاۋىكى بە خورمان دانەبەزاندەۋ؟، ھەۋرە گوشراۋە كانىش بەم جۇرە دېنە دى: تىشكى خۇر لە ئاۋى دەريايەكان دەداۋ ھەلم پەيدا دەكات، ھەلمەكە دى بۇ ناۋچە ساردەكان، با دەيھىنى، ئىنجا كە دى بۇ ناۋچە ساردەكان، بارگەي ساردو بارگەي گەرم پەيدا دەبى لە ھەۋرەكاندا، ئىنجا ئەۋ بارگە ساردە بۇ ئەۋەي خۇي دەرباز بىكات، بەرەۋ زەۋى دى لە كاتتىكى ديارىيىكراددا، كە دەبېتتە ھەۋرە ترىشقەۋ، جارىۋاش ھەيە بەرەۋ سەرى دەچى، ديسان دەبېتتە ھەۋرە

(۱) السماء في القرآن الكريم، د. زغلول النجارة ۴۴۱-۴۴۲ ص.

تریشقەو، سەرەنجام ھەورەکان بەھۆی گوشاری ھەواو ھەوایە دەبن و، نیشانەى
متوربەبوونەکیان ئەو ھەورە تریشقانەن، ئنجا کە گوشارن و متوربە بوون، ئاویان لى
دیتە خوار، بە شیوەى باران و بەفر و تەزرە، ھەر بۆیەش جارى وایە ھەوران دەبینن،
بەلام باران و بەفر و تەزرە نیە، بۆچی؟ چونکە ھەورەکان متوربە نەبوون.

(۱۰) ﴿لَنُخْرِجَنَّ بِهٖ حَبًا وَّنَبَاتًا﴾، بۆ ئەوێ بەو ئاوەى بە خورزەممان دابەزاندو،
دانەوێلەو ڕووەکی جۆراو جۆر دەریینن.

دانەوێلەش ئیمە زیاتر ناشنای: گەنم و جۆو برنج و نيسك و نوک و ماشى
سپى و ماشى ڕەش و ھەرز و زوړات و ئەوانەین، بەلام گومانى تیدانیە جگە
لەوانەش دانەوێلەى دیکە لە ولاتانی دیکەدا ھەن، شایانی باسیشە: لە جۆرەکانى
گەنم و جۆرەکانى جۆو جۆرەکانى برنج و نيسك و نوک و ماش زوړات، لە ھەر
کام لەوانە دەیان و سەدانیش ھەن،

بەلام خوا دابەشى کردوون بەسەر زەویدا، بە پێى ھەلکەوتەى جوگرافیى
پارچەکانى زەوى، ھەروەھا ڕووەکەکانیش دیسان زۆرو جۆراو جۆرن.

(۱۱) ﴿وَجَعَلْنَا أَلْفَافًا﴾، ھەروەھا بەھۆى ئەو ئاوە بە خورزەم دابەزێنراو ھەى لە
ھەورە گوشارو ھەورەکان دیتە خوارى، باخە چر و پرەکانیش دەروینن، (أَلْفَاف) واتە: لىك
ئالو و پیکداچوو، لە (لَف) ھەواتو، واتە: پێچای، ئالاندی، لولى کرد.

(۱۲) ﴿إِنَّ يَوْمَ الْفَصْلِ كَانَ مِيقَتًا﴾، بە دنیایى ڕۆژى لىك ھەلاواردن دیاریکراو،
ژوانگەى بۆ دانراو ھەو پاش و پێش ناکات.

کەواتە: خوا ﷻ ئەو یازدە نىعمەتە، ئەو یازدە نیشانەى دەکاتە بەلگە
لەسەر ئەو ھەى ڕۆژى دوایى دەبى بى، ئنجا ئەوانە ھاوکات لەگەڵ ئەو ھەى یازدە
چاکەو نىعمەتى خوان، یازدە بەلگەشن لەسەر زانایى و کارزانى و مېھرەبانى و
دەسەلاتى بى سنوورى خوا ﷻ.

مەسەلەى سىيەم:

باسى فوو پىدا كىردى كەپەناو، كۆمەل كۆمەل ھاتنە گۆرەپانى مرقەكان و،
كرانەوھى ئاسمان و گۆرانى بۆ چەندان دەروازەو، دالان دالان بوونى و، پۆئىرانى
چىايەكان و ھەلكەنرانىان لە شوئىنى خۆيان و، دوايى وردو خاش بوونىان، ۋەك
تۆزو گەردىكى تراويلكە ئاسا:

خو دەفەرموى: ﴿يَوْمَ يُنْفَخُ فِي الصُّورِ فَنَأْتُونَ أَفْوَاجًا﴾ (۱۸) وَفُتِحَتِ السَّمَاءُ فَكَانَتْ
أُتُوبًا (۱۹) وَسُيِّرَتِ الْجِبَالُ فَكَانَتْ سَرَابًا ﴿۲۰﴾

شىكرنەوھى ئەم ئايەتەنە، لە چوار بىرگەدا:

(۱) - ﴿يَوْمَ يُنْفَخُ فِي الصُّورِ﴾ ئەو پۆژەى فوو بە سووردا دەكرى، زۆر باسى سوور
كراو لە قورئاندا، زۆر بەى زانايان وشەى (صور)يان بە (بوق) داناو، واتە: كەپەنا، كە
شتىكە فوو پىدا دەكرى و دەنگىكى بىرەزاي لى دى، بۆ كۆكردنەوھى خەلك، زانايان
گوتووئانە: (صور) لەسەر شىوھى قۆچ (قُرْن)ە، ۋەك لە فەرمايشتى پىغەمبەردا ﷺ
ھاتو^(۱)، (قُرْن)ىش بە ماناى قۆچ، شاخ دى، لەبەر ئەوھى لەسەر شىوھى شاخ و قۆچى
ئازەلە، ھەندىكىش گوتووئانە: (صور) شتىكى ماددىي نى، مەخلووقىك بى و لە لايەن
فرىشتەيەكەوھ فوو پىدا بكرى، بەلكو ئەو تەعبىرىكى پەمزيە، ۋەك چۆن ئەگەر
بويستى خەلكىك بانگ بكرى و كۆبكىتەوھ يان بلاو بكرى، ئىمەى بەشەر عادەتەمان
وايە بۆ وئىنە: فەرماندەى سوپايەك بىھوئى سوپايەكەى كۆ بكاتەو، جارچىي جار دەداو،
بە بووقىك بانگ دەكرىن، خواى پەرورەدگارىش ويستووئەتى ئىمە ھالىي بكات كە لە
پۆژى دوايىدا، ۋەك چۆن ئىو ئەگەر بتانەوئى خەلكىك كۆبكەنەو، بانگيان دەكەن،
ئىمەش ئاوا كۆيان دەكەينەوھ.

(۱) (كيف أنعم وصاحب القرن قد التعمم القرن....) رواه الترمذي: ۲۴۳۹، وصححه الألباني..

بەلام پېم وایه ئەو رایه راستره که دروستکراویک ههیه به ناوی صوو،
 که لهسەر شیوهی قۆچه، یان پیغمبەر ﷺ وای ناو ناوه، چونکه له فهرمایشتی
 پیغمبەر ﷺ دا هاتوهو سه نه ده که شی راسته، له لای زانای فهرمووده ناسی
 هاوچهرخمان شیخ ئەلبانیی خوا لێی خوشتی، وهک دوایی باسی دهکهین، گرنه
 ئەوهیه خوا دهفهرموی: ﴿يَوْمَ يُنْفَخُ فِي الصُّورِ﴾ له قورئاندا به زۆریی فوو
 به کهرەنادا کردن به شیوهی بکهەر نادیار (مَجْهُولُ الْفَاعِل) هاتوه، دهفهرموی:
 ﴿يُنْفَخُ فِي الصُّورِ...﴾ (۱۰۱) الْمُؤْمِنُونَ، یان دهفهرموی: ﴿يُنْفَخُ فِي الصُّورِ﴾ وشە:
 ﴿يَوْمَ﴾ لێره دا پالداروه بو لای رستهی: ﴿يُنْفَخُ فِي الصُّورِ﴾، ﴿يَوْمَ يُنْفَخُ فِي
 الصُّورِ﴾، ﴿يَوْمَ﴾ دهبیته پالدارو (مُضَاف) و ﴿يُنْفَخُ فِي الصُّورِ﴾ دهبیته
 پالوله لدارو (مُضَاف إِلَيْهِ): ﴿يَوْمَ﴾ (مَبْنِي) یه لهسەر (فَتْح)، چونکه (ظَرْف) هه،
 ﴿يُنْفَخُ فِي الصُّورِ﴾ له شوینی (مَجْرُور) هه دهبیته پالوله لدارو (مُضَاف إِلَيْهِ)، یانی:
 ئەو رۆژهی فوو به کهرەنادا دهکری.

(۲) - ﴿فَنَأْتُونَ أَفْوَاجًا﴾، {ف} بو به دوا دا هاتن (فَاءُ التَّعْقِيبِ) ه، یه کسه که فوو به
 کهرەنادا دهکری، کۆمه ل کۆمه ل دین، ﴿أَفْوَاجًا﴾، کۆی (فَوْج) ه، (الْفَوْجُ: الْجَمَاعَةُ
 الْمُتَصَحِّبَةُ مِنْ أَنْاسٍ مُقَسَّمِينَ بِاخْتِلَافِ الْأَغْرَاضِ)، یه کێک له زانایان وای لێک داوه تهوه،
 ده لێ: (فَوْج) کۆمه له خه لکێکن پیکه وهن، له که سانیکی دابهش بوو به پێی جیاوازی
 مه بهست و ئامانجه کانیان، واته: مه رج نیه هه موویان یه ک شیوه بن، به لام هه موویان
 پیکه وه کۆکراوهن، که دهفهرموی: ﴿فَنَأْتُونَ أَفْوَاجًا﴾، ئەمه رسته یه کی (حَالِيَة) یه، واته:
 له حالیکدا که ئیوه کۆمه ل کۆمه ل دین، یاخود: ئەوهی له شوینی حاله رسته ی دوا یه
 که دهفهرموی:

(۳) - ﴿وَفُتِحَتِ السَّمَاءُ فَكَانَتْ أَبْوَابًا﴾، {له حالیکدا فوو به کهرەنادا دهکری، ئیوه پۆل
 پۆل دین، ئەوهش له حالیکدا یه که ئاسمان کراوه تهوهو، بوته چه ند ده رگایه ک، چه ند
 ده روازه یه ک.

وشه ی ﴿وَفُتِحَتْ﴾، خویندراویشه ته وه: (فُتِحَتْ)، یانی: زۆر کراوه ته وه، که واته: مانایه که ی ئاوا ی لی دی: ئەو پۆژە ی فوو به که پەنادا دە کری، یه کسه ر ئیوه کۆمه ل کۆمه ل دین، له حالیکدا ئاسمان کراوه ته وه و بۆته چه ند ده رگا و ده روازه یه ک یان چه ند دالانی، ئەمه ش لی ره دا و یچواندنیک ی مانا گه یه نه ر (تَشْبیه بَلِیغ) ه و له به نه رته دا ئاوا یه: (فَكَانَتْ كَالْأَبْوَابِ)، ئاسمان وه ک ده رگا و ده روازه کراوه کانی لی هات، دالان دالان بوو.

(۴)- ﴿وَسُيِّرَتِ الْجِبَالُ فَكَانَتْ سَرَابًا﴾، چیا یه کانی ش پۆژێزان، ئنجا بوونه تراویله که، (سَارَ) یانی: (مَشَى) پۆی، ﴿وَسُيِّرَتِ﴾، یانی: پۆژێزان، هه لکه ندران و وه جوو له خزان، ﴿فَكَانَتْ سَرَابًا﴾، دوا ی نه وه ی به جوو له ده خرین، پیکدا ده رین، وردو خاش ده بن، سه ره نجامه که ی بوونه تراویله که، رسته ی: ﴿فَكَانَتْ سَرَابًا﴾، دیسان و یچواندن ی نه وه پەر (تَشْبیه بَلِیغ) ه، یانی: چیا یه کان نه وه نده وردو خاش بوون، بوونه تۆزو گه ردیک که نه گه ر له دووره وه ته ماشا ت کردبا یه، وه ک تراویله که ده هاته به رچا و، (التَّسْییرُ: جَعَلَ الشَّيْءَ سَائِرًا، أَيْ مَاشِيًا، وَأُطْلِقَ هُنَا عَلَى النُّقْلِ مِنَ الْمَكَانِ)، (تَسْییر): بریتیه له وه ی شتیک و لی بکه ی بروات، به لام لی ره به کاره ی تراوه بۆ گواسته نه وه له شوینی خو، یانی: هه لکه ندران.

(المعجم الوسيط)^(۱) ئاوا پیتاسه ی (سَرَاب) ده کات، (مَا يُرَى فِي نِصْفِ النَّهَارِ مِنْ اشْتِدَادِ الْحَرِّ كَالْمَاءِ فِي الْمَفَاوِزِ يَلْصُقُ بِالْأَرْضِ)، (سَرَاب): که به کوردی تراویله که ی پی ده لین، نه وه یه که له نیوه راستی پۆژی دا، {لای نیوه پۆ، پیش نیوه پۆ، چرکه ی گه رمای نیوه پۆ}، له کاتی که گه رما توندو سه خت ده بی، له شوینی نه وه گه رمه سیرن (له بیاباندا) ده بیتری له شیوه ی ئاودا له حالیکدا که به زه وه ییه وه نووسا وه.

کاتی که ته ماشای ده که ی، شه پۆلان ده دا، نه وانه ی سه فه ری به غدادو شوینه کانی دیکه ده که ن له شوینی بیابانی، کاتی که ته ماشا ده که ن، هه و وه ک شه پۆلی ئا و دیته به رچاویان، نه وه تراویله که (سَرَاب) ی پی ده لین.

یەکیکی دیکە لە زانیان ئاوا پێناسە دەکات: (وَالسَّرَابُ: مَا يَلُوحُ فِي الصَّحَارِي مِمَّا يُشْبِهُ الْمَاءَ وَلَيْسَ بِمَاءٍ، وَلَكِنَّهُ حَالَةٌ فِي الْجَوِّ الْقَرِيبِ، تَنْشَأُ مِنْ تَرَاكُمِ أَبْخَرَةٍ عَلَى سَطْحِ الْأَرْضِ)، واتە: سەرپ ئەوێهە کە لە بیابانان دێتە بەرچاوو شیوێ ئاوا دەکات و ئاوێش نیە، بەلکوو حالەتێکی هەوایی نزیکە، لە ئەنجامی کەلە کە بوونی هەلمەکانی کە لە پرووی زەوی هەلساون، دروست دەبێ.

لە بارە {فوو کردنەو بە کەرەنادا}، جارانی دیکەش باسمان کردووە، کە هەرچەندە دەگونجێ (فووکردن بە کەرەنادا) تەعبیریکی پەرمزی بێ چونکە لە قورئاندا خوا ﷻ هەندیک جارێ هەندیک تەعبیری پەرمزی بەکار دێت بۆ حالیکردنی ئێمە، بۆ وێنە: لە بارە بەری درەختی زەققوومەو دەفەرموێ: ﴿طَلَعَهَا كَانَهُ، رُؤُوسُ الشَّيَاطِينِ﴾ (۶۵) الصافات، بەرە کە میوە کە وە ک سەری شەیتانان وایە، بێگومان هیچ کەس سەری شەیتانانی نەبینووە، بەلام لە خەیاڵ و ئەندێشە هەموو کەسدا، شەیتان شتیکی قێزەوون و دزیوو ناشیرینەو، دەبێ سەریشی دزیوو قێزەوون و ناشیرین بێ، لێرەدا خوا کار بە جێ خەیاڵی ئێمە دەدوێت، کەواتە: ئەو لە پرووی زمانەوانیی و پێزمانییەو بوازی تێدا هەیه، بەلام مادام فەرماشتی پێغەمبەرمان ﷺ هەیه لە لایە ک و لە لایەکی دیکە شەو: لەو هەموو ئایەتە موبارەکانەدا، فوو بە کەرەنا (صور)دا باسکراوەو، هیچ رێگریکیش نیە، ئامێرێک هەبێ و فریشتەیه ک تەرخان کرابێ بۆ فوو پێدا کردنی، جارێک فوو پێدا دەکات، ئاخیر زەمان دەقەومێ و گەردوون دەپێچرێتەو، جاری دووهم فوو پێدا دەکات، قیامت دەقەومێ و، ئەوانە لە سەر زەوی بوون بە جند و بە مروقەو، هەموویان زیندوو دەکێنەو، پێغەمبەری خوا ﷺ دەفەرموێ: {كَيْفَ أَنْعَمَ وَصَاحِبُ الْقُرْنِ قَدْ التَّمَّ الْقُرْنُ وَحَنَى جَهَنَّتُهُ يَسْمَعُ مَتَى يُؤْمَرُ فَيَنْفُخُ، فَقَالَ أَصْحَابُ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ: كَيْفَ نَقُولُ؟ قَالَ قُولُوا: حَسْبُنَا اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ عَلَى اللَّهِ تَوَكَّلْنَا}، (رواه الترمذي: ۲۴۳۹، عن أبي سعيد الخدري، وصححه الألباني في سنن الترمذي)، واتە: چۆن خووشی وەر بگرم (دڵ بە دنیا خووش بکەم

و رابویرم له دنیادا) له حالیکدا خاوهنی قوچ (قرن)، کهرەنایه کهی به ده مه وه گرتوه و نیو چهوانیشی نوشتاندۆته وه خوار کردۆته وه گوئی هه له خستوه، کهی فهرمانی پئی ده کری، فووی پيدا بکات، هاوه لانی پیغه مبه ر خواش ﴿﴾ گوئیان: چوون بلیین؟ فهرمووی بلیین: {حَسْبُنَا اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ عَلَى اللَّهِ تَوَكَّلْنَا}، خوامان به سهو باشتین کارپیسپێردراوه و ته نیا پشتمان به وه به ستوه.

هه رچه نده هه ندیک له زانایانیش مشت و مریان هه یه له باره ی سه نه دی ئەم ده قه وه، به لام گرنگ ئه وه یه زۆربه ی زانایان هیناویانه و، ته نانه ت زانایان باسی ئه و فریشته یه شیان کردوه و ناویان هیناوه و، له هه ندیک ده قاندا هاتوه که ناوی (ئیسرافیل)ه، ئه و فریشته یه ی دانراوه، بۆ فوو کردن به کهرەنادا به دوو جارو دوو قوئاغ، جاری یه که میان که فووی پيدا ده کات، ئاخیر زه مان ده قه ومی، جاری دووهم که فووی پيدا ده کات، قیامه ت دیته پیش، وه ک دوایی له سووپه تی (النازعات) یشدا باس ده که یین و، کاتی خوئی له تهفسیری سووپه تی (الزمر) یشدا، باس مان کرد، چونکه له وئ خوا ﴿﴾ زۆر به پوون و راشکاوی باسی هه ردوو فوو هکانی کردوه و ده فهرموئی: ﴿وَنُفِخَ فِي الصُّورِ فَصَعِقَ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ إِلَّا مَنْ شَاءَ اللَّهُ ثُمَّ نُفِخَ فِيهِ أُخْرَىٰ فَإِذَا هُمْ قِيَامٌ يَنْظُرُونَ﴾ ﴿٦٨﴾ الزمر، واته: (جاری یه کهم) فوو به کهرەنادا کرا، ئنجا هه ر کهس له ئاسمانه کان و زه ویدا هه بوون، هه موویان مردن (یاخود بئ هۆش کهوتن) جگه له وه ی خوا بیهوئی، نه مرئ (یان بئ هۆش نه بئ)، دوایی جارێکی دیکه فووی پيدا کرا، یه کسه ر هه موویان هه لسانه وه و چاوه ری بوون، ته ماشایان ده کرد، (تاکو بزائن خوا فهرمانی به چییه!).

❖ دەرسی دووهم ❖

پېناسەى ئەم دەرسە

ئەم دەرسەمان لە بیست (۲۰) ئایەتی نیوەی دووھمی سوورەتی (النِّبَا) پیکھاتو، لەو بیست (۲۰) ئایەتەدا خوا ﷻ لە دە (۱۰) ئایەتی یەكەمدا باسی دۆزەخ و دۆزەخییان و ئەو سزاو جەزەبەییە دەیچیژن لە دۆزەخدا، دەکات.

لە دە (۱۰) ئایەتی دووھمیشدا، وێپرای بەهەشت و بەهەشتیەکان، باسی ھەندیک لە سیفەتەکانی خوای بەرزو بێ وێنە دەکات و، ھەندیک باسی مەزنیی پوژی قیامەتیش کراو.

ھەر ھەھا لە کۆتاییدا باسی ئەو ھەش کراو، ھەموو کەسیک لەو پوژەدا تەماشا دەکات، بزانی چی کردو، ھەردوو دەستی چیان پیشخستو بۆ ئەو پوژەو، بابای پێپرواش خۆزگە دەخوای گۆ بووایە.

﴿إِنَّ جَهَنَّمَ كَانَتْ مِرْصَادًا ﴿٣١﴾ لِلطَّاغِينَ مَنَابًا ﴿٣٢﴾ لِيُثَبِّتَ فِيهَا أَحْقَابًا ﴿٣٣﴾ لَا يَدْخُلُونَ فِيهَا بَرْدًا وَلَا شَرَابًا ﴿٣٤﴾ إِلَّا حَمِيمًا وَغَسَّاقًا ﴿٣٥﴾ جَزَاءً وَفَاقًا ﴿٣٦﴾ إِنَّهُمْ كَانُوا لَا يَرْجُونَ حِسَابًا ﴿٣٧﴾ وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا كِذَابًا ﴿٣٨﴾ وَكُلَّ شَيْءٍ أَحْصَيْنَاهُ كِتَابًا ﴿٣٩﴾ فَذُوقُوا فَلَنْ نَزِيدَكُمْ إِلَّا عَذَابًا ﴿٤٠﴾ إِنَّ لِلْمُتَّقِينَ مَفَازًا ﴿٤١﴾ حَدَائِقَ وَأَعْنَابًا ﴿٤٢﴾ وَكَوَاعِبَ أَزْرَابًا ﴿٤٣﴾ وَكَأْسًا دِهَاقًا ﴿٤٤﴾ لَا يَسْمَعُونَ فِيهَا لَغْوًا وَلَا كِذَابًا ﴿٤٥﴾ جَزَاءً مِّن رَّبِّكَ عَطَاءٌ حِسَابًا ﴿٤٦﴾ رَبِّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا الرَّحْمَنُ لَا يَمْلِكُونَ مِنْهُ خِطَابًا ﴿٤٧﴾ يَوْمَ يَقُومُ الرُّوحُ وَالْمَلَائِكَةُ صَفًّا لَا يَتَكَلَّمُونَ إِلَّا مَنْ أُذِنَ لَهُ الرَّحْمَنُ وَقَالَ صَوَابًا ﴿٤٨﴾ ذَلِكَ الْيَوْمَ الْحَقُّ فَمَنْ شَاءَ اتَّخَذْ إِلَىٰ رَبِّهِ مَنَابًا ﴿٤٩﴾ إِنَّا أَنْذَرْنَكُمْ عَذَابًا قَرِيبًا يَوْمَ يَنْظُرُ الْمَرْءُ مَا قَدَّمَتْ يَدَاهُ وَيَقُولُ الْكَافِرُ يَلَيْتَنِي كُنْتُ تُرَابًا ﴿٥٠﴾﴾

مانای دهقاو دهقی نایه تهکان

{۲۲} به دنیایی دۆزهخ له بۆسه دایه {۲۱} بۆ یاخیان جیی بۆ لا گه رانه وهیه {۲۲}
 رۆژگارانیك (ی بی کوتایی) تیدا ده مینه وه {۲۳} نه فینکایه تی تیدا ده چیژن نه
 خواردنه وه {۲۴} بیجگه له ئاوی کولیوو زووخوا {۲۵} (ئه و سزایه ش) سزایه کی
 تیرو ته و اوو گونجاوه {۲۶} چونکه ئه و (بیروا ملهور) انه به ئومیدی لیپرسینه وه
 نه بوون {۲۷} به سهختیش نایه ته کاغانیان به درۆ دانان {۲۸} ئیمه ش هه موو
 شتیکیان به نووسین سه ر ژمیر کردوه {۲۹} ده جا بیچیژن (ئه ی بیرواینه!) جگه
 له ئازار بۆتان زیده ناکه ین {۳۰} بیگومان پارێزکاران به مراد گه یشتیان هه یه
 {۳۱} باخ و بیستان و (ره زی) تریه کان {۳۲} ههروه ها (ئافره ته) تازه مه مک
 کردوه هاو ته مه نه کان {۳۳} ههروه ها ده فری پر کراو ((له خواردنه وه ی جوړاو
 جوړ) {۳۴} قسه ی پووچ و درۆی تیدا نابیستن {۳۵} (ئا ئه وه) پاداشته دانه وه یه له
 پهروه ردگارته وه، به خششیکی ژمیرراو (و ئه ندازه گیری کراو) ه {۳۶} پهروه ردگاری
 ئاسمانه کان و زهوی و ئه وه ی له نیوانیاندایه (خوای) به بهزه یی (دروستکراوه کان)
 مافی دواندن (و داوا لیکردن) بیان نیه {۳۷} ئه و رۆژه که پووح (جیریل) و
 فریشته کان به ریز ده وه ستق، قسه ناکه ن، جگه له و کهسه ی (خوای) به بهزه یی
 مۆله تی بدات و (قسه ی) ریک و راستیش بللی {۳۸} ئه و رۆژه ش چه سپاوه (و
 دی)، ئنجا هه ر کهس ویستی به ره و لای پهروه ردگاری گه رایه وه {۳۹} به دنیایی
 (خه لکینه!) ئیمه له سزاو ئازاریکی نیزیکی ترساندوو مانن و وریامان کردوونه وه،
 رۆژیك مروّف ته ماشا ده کات دوو دهسته کانی چییان پیشخستوه و (بابای) بیپرواش
 ده لئ: ئه ی خۆزگه گل بوومایه {۴۰}.

شیکردنه وهی هه ندیک له وشه کان

(مَرَصَادًا): (الرَّصْدُ: الإِسْتِعْدَادُ لِلتَّرَقُّبِ، الْمَرَصْدُ: مَوْضِعُ الرَّصْدِ وَالْمِرْصَادُ نَحْوُهُ، لَكِنْ يُقَالُ لِلْمَكَانِ الَّذِي اخْتُصَّ بِالتَّرَصُّدِ، وَالْمِرْصَادُ: طَرِيقُ الرَّصْدِ وَالْمِرَاقَبَةِ أَوْ مَوْضِعِهِ، وَهُوَ لَكَ بِالْمِرْصَادِ، أَي: يُرَاقَبُكَ وَلَا تَفُوتُهُ)، وشه ی (رَصْد): به مانای خو ئاماده کردنه بو چاودییری، (مَرَصْد) شوینی چاودییری تیدا کردن و تیدا چوونه بو سهیه، (مِرْصَاد) یش به هه مان شیوه، [شوینی تیدا چوونه بو سهو چاودییری تیدا کردنه]، به لام (مِرْصَاد) تایبه ته بهو شوینه وهی چاودییری تیدا ده کری و بو سهی لی داده نری، (مِرْصَاد)، به ری چاودییری تیدا کردن، یا خود به شوینه که شی ده گوتری، (هُوَ لَكَ بِالْمِرْصَادِ)، واته: ئه و چاودییرییت ده کات و تو له دهستی ده رباز نابی.

(لِلطَّغْيَانِ مَاءً أَبًا): (طَاغِي) یه، که له (طَغَى) وه هاتوه، (طَغَى يَطْغَى طُغْيَانًا، وَالطُّغْيَانُ تَجَاوَزُ الْحَدَّ فِي الْعِصْيَانِ)، (طُغْيَان): بریتیه له سنوور به زاندن له سهه پیچییکردندا، واته: یاخی بوون و له سنوور ده رچوون، ئنجا (طَاغِي) یانی: یاخیان و له سنوور ده رچووان، له سهه پیچییکردندا.

(مَاءً أَبًا): (الأَوْبُ: ضَرْبٌ مِنَ الرُّجُوعِ)، (مَاءً أَبًا) شوینی بولا گه رانه وه، له (آب) وه هاتوه، (آب، يَتَوَبُّ، أَوْبًا)، (آب)، گه رایه وه، (يَتَوَبُّ) ده گه ریته وه، (أَوْبًا)، گه رانه وه، به لام (أَوْب) جوړیکی تایبه ته له گه رانه وه، بریتیه له گه رانه وهی ئه وانیه خواهنی هه ست و ویستن، ئه گه رنا ناگوتری: (آبُ الْفَرَسِ) یان (آبُ الْغَنَمِ) ئه سپه که گه رایه وه، مه ره که گه رایه وه، ئه وان وشه ی (عَادَ) و (رَجَعَ) یان بو به کاردی، به لام (آب) بو خواهن ویست و هه ستان به کار ده هی نری، بو فریشتان، بو مروققان، بو جندان.

(الْمَاءُ: الْمَصْدَرُ مِنْهُ وَاسْمُ الزَّمَانِ وَالْمَكَانِ)، وشه ی (مَاءً أَبًا): به مانای چاوگ دی، واته: گه رانه وه، ده شگونجی ناوی کات بی، واته: کاتی گه رانه وه، هه روه ها ده شگونجی شوین بی، شوینی بو لا گه رانه وه.

(لَيْثِينَ فِيهَا): لەویدا دەمێننەوێه لەو دۆزەخەدا دەمێننەوێه، دەگوترێ: (لَيْثَ فِي الْمَكَانِ أَقَامَ بِهِ مُلَازِمًا لَهُ)، واتە: لەو شوێنەدا مایەوێه پێوێه پەيوەست بوو.

(أَحْقَابًا): (قِيلَ جَمْعُ الْحُقُبِ: وَهُوَ الدَّهْرُ)، (أَحْقَاب) گوتراوێه کۆی (حُقُب)ە، کە بە مانای پۆژگار دی، (وَالْحِقْبَةُ مُدَّةٌ مِنَ الزَّمَانِ مُبْهَمَةٌ)، (حِقْبَةُ)، ماوێه ک لە کات کە نادیارە چەندە.

(حَمِيمًا): (الْحَمِيمُ: الْمَاءُ الشَّدِيدُ الْحَرَارَةِ)، ئاوێکی زۆر گەرم، بە کوردیی دەلێن: ئاوی داغ، ئاوی کولۆ.

(وَعَسَاقًا): (الْعَسَاقُ: مَا يَقْطُرُ مِنْ جُلُودِ أَهْلِ النَّارِ)، ئەوێه لە پێستی دۆزەخییەکان دێتە خوار (لە کیم و زووخوا ئاوی زەلەلە)، پێی دەگوترێ: (عَسَاق).

(دِهَاقًا): (دِهَاقًا: أَيِ مُفْعَمَةٍ)، واتە: پەر، پەرکراو، (أَذْهَقَ وَ دَهَقَ الْكَاسُ: أَيِ: مَلَأَهَا)، ئەگەر پەرداخیێک یان دەفرێک پەر بکری لە خواردنەوێهێک، دەگوترێ: (دَهَقَ، وَأَذْهَقَ)، (وَكَاسٌ دِهَاقٌ أَيِ: مُمْتَلِئَةٌ)، دەفرێکی پەر، (دِهَاق)، یانی: پەرکراو، لە شەراب یان لە هەر جوړە خواردنەوێهێک.

(كَذَّابًا) (أَيِ: تَكْذِيبًا)، (كِذَّاب)، لێرەدا چاوگە بە مانای (تکذیب)، بە درۆ دانان.

(وِفَاقًا): (الْوِفَاقُ: مَصْدَرٌ وَافَقَ وَهُوَ مُؤَوَّلٌ بِالْوُصْفِ أَيِ: مَوَافِقًا لِلْعَمَلِ الَّذِي جُوزُوا عَلَيْهِ، وَالْوَفْقُ الْمُطَابَقَةُ بَيْنَ الشَّيْئَيْنِ، وَافَقْتُ فَلَانًا، وَوَافَقْتُ الْأَمْرَ: صَادَفْتُهُ، وَالْإِتِّفَاقُ مُطَابَقَةٌ فِعْلَ الْإِنْسَانِ الْقَدَرِ، وَيُقَالُ ذَلِكَ فِي الْخَيْرِ وَالْشَّرِّ)، وشە (وِفَاق)، چاوگە لە (وَافَق) دەوێهاتو، ئنجا (وِفَاق) لێرەدا بە وەسف مانا کراو، ﴿جَزَاءً وَفَاقًا﴾، یانی: (مَوَافِقًا)، گونجاو (مَوَافِق) بە کوردیی دەلێن: لەگەڵ گونجاو، پێکەلپێک، پەر بە پێست، (مَوَافِقًا لِلْعَمَلِ الَّذِي جُوزُوا عَلَيْهِ)، واتە: پەر بە پێست و پێکەلپێک لەگەڵ ئەو کردەوێهێدا کە لەسەری سزا دراو.

(وَفَق)یش پێکەوێه گونجان و پێکەوێه بوونی دوو شتانه، دەگوترێ: (وَافَقْتُ

فَلَانًا، وَوَأَفَقْتُ الْأَمْرَ)، له گەل فلانکه سدا پیکه لپیک بووم، ئەو چی گوت منیش وام گوت، ئەو چی کرد، منیش وامکرد، (وَأَفَقْتُ الْأَمْرَ)، واتە: کارەکمە وەك خوێ ئەنجامدا، (إِتِّفَاق) یش یانی: پیککه وەتن لە نیوان دوولایەن یان زیاتردا.

(مَفَازًا): (المَفَازَةُ: الفَلَاةُ القَلِيلُ المَاءِ، سُمِّيَ تَفَاوُلًا بِالْخَلَاصِ مِنْهَا)، (مَفَازَةٌ): بە دەشتێك دەگوتری ئاوی كەم بێ، {یاخود ئاوی هەر نەبێ،} بۆیەش (مَفَازَةٌ) بە مانای سەرفرازی و بەمراد گەیشتن و دەرباز بوون دی، وەك گەشبینیەك گوتراوە: (مَفَازَةٌ)، واتە: شوینیك كە خەلك لێی دەرباز دەبێ، وەك گوتراوە: (تَفَاءَلُوا بِالْخَيْرِ تَجِدُوهُ)، گەشبین بن و هەمیشە ی چاوەروانی چاكە بكەن، تووشی چاكە دەبن، كەواتە: لێرەدا (مَفَازًا)، (أَيُّ فَوْزًا وَالْفَوْزُ: الظَّفَرُ بِالْخَيْرِ مَعَ حُصُولِ السَّلَامَةِ)، (رَاغِبُ الْأَصْفَهَانِي) دەلی: (فَوْز)، بریتیه لە وەدەستەینانی خێرو خوشی لە گەل دەستەبەر کرانی سەلامەتی دا.

كەواتە: (مَفَاز) بە مانای چاوگ دی، {سەرکەوتن و بە مراد گەیشتن،} بە مانای شوینی تیدا بە ئامانج گەیشتنیش دی.

(حَدَائِقُ): (جَمْعُ حَدِيقَةٍ: قِطْعَةٌ مِنَ الْأَرْضِ ذَاتُ مَاءٍ سُمِّيَتْ تَشْبِيهًا بِحَدَقَةِ الْعَيْنِ فِي الْهَيْئَةِ وَحُصُولِ الْمَاءِ فِيهَا، وَجَمْعُ حَدَقَةٍ: حَدَاقٌ، وَأَحْدَاقٌ)، (حَدَائِقُ)، كۆی (حَدِيقَةٍ) یه، (حَدِيقَةٍ) پارچه زەوییه که، ئاوی تێدای، بۆیەش ئەو ناوەی لێناوە، چۆنراوە بە چاوهوه، لە شیوه کهی دا که چاویش ئاوی تێدایه، ئنجا کۆی (حَدَقَةٍ) ی چاو، گلێنە ی چاو، بریتیه لە (حَدَاقٌ، وَأَحْدَاقٌ)، هەردووکیان کۆی (حَدَقَةٍ) ن، کۆی (حَدِيقَةٍ) ش (حَدَائِقُ) ه، بە کوردیی (حَدِيقَةٍ) دەبێتەوه باغ و بیستان، چونکه (حَدِيقَةٍ)، وەك دوايش باسی دەکەین، بریتیه لە باخ و دارستان و میوه و شیناوردیک دەوری تەنرایی و پەرژین یان دیوار هەبێ.

(وَكَوَاعِبَ): (كَوَاعِبُ) کۆی (كَاعِبُ)، واتە: ئافرەتێك كە تازە مەمکی کردوون، ئافرەتی تازە پیکه یشتوو، ئەویش لە (كَعْبُ الرَّجُلِ)، لە گوێزینگی پێ، هاتوه،

هەر پێیه کی مروؤف دوو گوژینگی هەن، لای دەرێی و لای ژوورێی، (العَظْمُ الَّذِي عِنْدَهُ مُلتَقَى الْقَدَمِ وَالسَّاقِ)، (كَعْبٌ)، ئیسکیکه لهو شوێنە پێ و لاق پێک دەگەن.

وشە (كَوَاعِبٌ)، که کۆی (كَاعِبٌ) ه، دەگوترێ: (كَعَبَ الثَّيِّ كَعْباً وَكَعَابَةً)، واتە: مەمکی خەر بوو، دەرکەوت، (كاعِب) کچیکە مەمکی شوڕ نەبووبنەوه، ئافرەت که دەکەوێتە تەمەنەوه مەمکی شوڕ دەبێتەوه، وشە (كَوَاعِبٌ) یش لەبەر ئەوهی تەنیا بە ئافرەت و دەگوترێ، بۆیه پێویست ناکات (ة) ی مێنە بخەرێتە سەر تاکەکهی و پێی بگوترێ: (كَاعِبَةً)، هەر وهک بە ئافرەتی حەیزدار دەگوترێ: (حَائِضٌ) و ناگوترێ: (حَائِضَةً)، چونکە پێویست ناکات بە تایی مێنە (تاء تأنيث) جیای بکەیهوه، لەبەر ئەوهی کهوتنە بێ نوژیی، تاییبەتە بە ئافرەتانهوه، ئەو حالەتی سینگ و مەمک خەر بوونەش، هەر تاییبەتە بە ئافرەتانهوه.

(أَرْأَبًا): (أَتْرَابٌ) کۆی (تَرْبٌ) ه، یانی: (الأقْرَانِ فِي السَّنِ)، ئەوانە ی هاوتەمەن، ئنجا پێکەوه هاوتەمەن ئەو ئافرەتانه، یاخود لەگەڵ مێردەکانیاندا هاوتەمەن، هەردوو واتایەکی هەن، وشە (أَرْأَبًا) کۆی (تَرْبٌ) ه واتە: هاو تەمەن، بۆیه واگوترایە:

أ- یان لەبەر ئەوهی پێکەوه پێ دەگەن و یەكسان، وهك پەراسووکان (تَرَائِبٌ)، که بە ئەو پەراسووانە دەوری سینگ دەگوترێ، ئەوانیش تەمەنیان بە ئەندازەی یەکه.

ب- یان لەبەر ئەوهی ئافرەتانی دنیا که پێکەوه لە دایک بووبن، پێکەوه کهوتوونە زهوی، ئەوانیش هەروان.

ج- یان لەبەر ئەوهی کاتی خۆی که گچکە بوون، پێکەوه یارییان بە گۆ (تراب) کردوه.

(أَرْأَبًا)، ئەو ریشه زمانه وانیا نهی هەرسێکیان هەن.

(وَكَأْسًا): (الكَأْسُ: الْإِنَاءُ مِمَّا فِيهِ مِنَ الشَّرَابِ، وَسُمِّيَ كُلُّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا بِإِنْفِرَادِهِ: كَأْسًا)، (كأس)، دهفر، بهلام به مهرچيك شهراپ و مهی تیدابی و، ههر کام له دهفر (كأس) هكه، خوئی به تهنیاو، شهراپهكهش كه له نیوی دایه، ههر دووکیان (كأس) یان پی دهگوتری.

(دِهَاقًا): (دِهَاقًا: أَي مَفْعَمَةً)، پر کراو.

(خِطَابًا): (الْخِطَابُ: الْكَلَامُ)، دواندن، قسه له گه لدا کردن.

(صَوَابًا): (الصَّوَابُ: السَّادُّ وَالْحَقُّ)، (صواب) یانی: قسهی به جی و ریك و راست.

(الْمَرْءُ): زۆربهی تەفسیره کان به (الرَّجُل) یان لیکداوه تهوه، بهلام بو پیاو وشهی (رَجُل) ههیهو، وشهی (الْمَرْءُ)، بو پیاو و ئافرهت به کاردی و، ئه گهر بویستری تایبەت بکری به ئافره تهوه ده لێن: (إِمْرَأَةً)، (ة) ی مینهی ده خریته سهر، بهلام وشهی (الْمَرْءُ)، له ئه سلدا بو پیاو و ئافرهت به کاردی، تهنیا کاتیک ئافرهت جیا ده کریتهوه، ده گوتری: (إِمْرَأَةً)، ئه گهر نا مادام (ة) یه که ی پیوه نه بی، واته: مروؤف، وهك وشهی (إِنْسَان)، بو می و بو ئیر به کاردی.

وشهی (مَرْوَةٌ) یش ههر له (الْمَرْءُ) هوه هاتوه، كه ئاوا پیناسه کراوه: (الْمَرْوَةُ: آدَابُ نَفْسَانِيَّةٍ تَحْمِلُ مُرَاعَاتَهَا الْإِنْسَانُ عَلَى الْوُقُوفِ عِنْدَ مَحَاسِنِ الْأَخْلَاقِ وَجَمِيلِ الْعَادَاتِ)، (مَرْوَةٌ)، جوامیری، چهنده ئه ده بیکی دهروونیین ره چاو کردنیان مروؤف و لی دهکات، به رهوشته جوانه کان و نه ریته په سنده کان برازیتهوه.

مانای گشتیی ئایەتەکان

خوای پەرورەدگار لەم بیست (۲۰) ئایەتە کۆتایی سوورەتی (النبا)دا، وەك پێشتریش باسمان کرد، هەم باسی دۆزەخ و ئەهلی دۆزەخمان بۆ دەکات، کە ژیان و گوزەرانیان لەویدا چۆنەو، هۆکاری چۆنە نیو دۆزەخیشیان باس دەکات، هەم باسی بەهەشت و بەهەشتییانمان بۆ دەکات، دواییش لە کۆتاییدا، باسی چەند سیفەتییکی بەرزو بێ وێنەى خوا ﷻ و سام و هەبەتەى خوا، دەکات، کە هیچ کەس مافی ئەوەى نیە، لە خزمەت خوادا قسە بکات، مەگەر خوێ مۆلەتەى لەسەر بێ و قسەى راست بکات، پاشان سەرەنجامی مەرۆف لە رۆژی دواییدا دەخاتە روو کە چۆن هەموو کەس تەماشای دەکات: چیکردووە؟ بابای کافریش خۆزگە دەخوایى هەر گۆل بووایە، دەفەرموێ:

﴿إِنَّ جَهَنَّمَ كَانَتْ مِرْصَادًا﴾، بە دنیایی دۆزەخ کەمینگەیه، بۆسەیه، شوێنیکە سزای خوا لەویدا بۆ بێروایان لە بۆسەدايه، وشەى ﴿مِرْصَادًا﴾، بە مانای شوێنى چاودێری کردن و، بە مانای بۆسەو، بە مانای شتیکیش کە لە بۆسەدايه، هاتو، کەواتە: دەگونجی ئاوا لێک بدرێتەو: دۆزەخ بۆسەیهو چاودەروانکارە بۆ بێروایان، یاخود شوێنى بۆسەدانان و چاودێریکردنە، ﴿لِلطَّغَيْنِ مَبَآبًا﴾، بۆ لە سنوور دەرچووان لەسەرپێچیدا، شوێنى بۆ لا گەرانەو، یە، ﴿لَيْثِينَ فِيهَا أَحْقَابًا﴾، رۆژگارانیکی زۆر تێیدا دەمێننەو، دوایی لە بارەى ئەم ئایەتە موبارەکەو، زیاتر قسە دەکەین، کە هەندێک لە زانایان گوتوویانە: ئەمە ئامارەیه بۆ ئەو کە سزای دۆزەخیان لە دۆزەخدا، کاتێک دێ کۆتایی دێ، بە گشتی، بەلام دوایی قسەى زانایان لەو بارەو دێن و، لێرەش ئەوەندە دەلێن: ئەمە هەر ئەوەندە دەگەینى کە رۆژگارانیکی زۆر، لە دۆزەخ دا دەمێننەو، چونکە: ﴿أَحْقَابًا﴾، کۆى (حُقب) و (حُقبە)یە، واتە: ماوێهەك لە کات، ئنجا خواش نەیفەرموو ئەو کاتانە، خاوێن کۆتایی و سنووردان، گرنگ ئەوێهە لە دۆزەخدا کاتەکان

تېدەپەرن بېپرو سزا دراوہ کان کاتی زۆریان بەسەردا تېدەپەرن، بەلام خوا
 نەیفەرمووہ کاتەکان سنوورو کوٹایان ھەيە، ﴿لَا يَذُوقُونَ فِيهَا بَرْدًا وَلَا شَرَابًا﴾،
 ھېچ جوړە فېنکايەتیی و خواردنەوہیەکی تېدا ناچېژن، ﴿إِلَّا حَمِيمًا وَغَسَّاقًا﴾،
 جگە لە ئاوی داغ و کولاوو کیم و زووخوا، ﴿جَزَاءً وَفَاءً﴾، ئەوہش سزایەکی
 پیکەلپیکە، سزایەکی پر بە پێست و گونجاو، خوا ﷻ بە زۆری وایە کہ باسی
 سزادانی بېپروایان دەکات، باسی ھۆکاری سزادرانەکەشیان دەکات و، کاتی باسی
 پاداشتی بەھەشتییەکان دەکات، باسی ھۆکاری پاداشتدرانەوہکەشیان دەکات،
 لێرەش دا دەفەرموو: ﴿إِنَّهُمْ كَانُوا لَا يَرْجُونَ حِسَابًا﴾، {بۆيەش بەو جوړە سزا
 دەدرین}، چونکە ئەوانە بە ئومیدی لێرسینەوہ نەبوون، زانایان: ﴿يَرْجُونَ﴾،
 یان بە (یخافون) لێکداوہتەوہ، واتە: لە لێرسینەوہ نەدەترسان، بەلام وشە
 ﴿لَا يَرْجُونَ﴾، یانی: ئومیدەوار نەبوون، ئەمەش توانج گرتنە لە بېپروایەکان کہ
 برواداران، ئومیدەوار بوون و، چاوہ پروان بوون و، ھیوایان ھەبوو بە لێرسینەوہ،
 چونکە دەیانزانی شتی باشیان لە ھەگبە دایە، وەک گوتراوہ: ئەوہی پاکە بێ
 باکە، بەلام ئەوانە ھېچ ئومیدیکیان نەبوو بۆ لێرسینەوہ و ئومیدی خیریان
 نەبوو، چونکە دەیانزانی چیان کردوہ! ﴿وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا كِذَابًا﴾، بە بەدرۆ
 دانانیکي زۆر بېرەزاش، ئایەتەکانی تێمەیان بە درۆ دانان، ﴿وَكُلُّ شَيْءٍ أَحْصَيْنَاهُ
 كِتَابًا﴾، تێمەش ھەموو شتیکمان سەرژمێر کردوہ بە نووسین و تۆمارکردن،
 بەو جوړە تۆمار کردنە ھەر خوا دەیزانی چۆنە، ﴿فَذُوقُوا فَلَنْ نَزِيدَكُمْ إِلَّا
 عَذَابًا﴾، {پێیان دەلێن: یان پێیان دەگوتری} بېچێژن، بەس سزاو ئازارتان بۆ
 زیاد دەکەین، واتە: ئەگەر شتیکتان بۆ زیاد بکەین، ھەر سزاو ئازارە، ئەگەرنا
 بە تەمای ھېچی دیکە مەبن.

ئنجادیتە سەر باسی بەھەشت و بەھەشتییەکان و دەفەرموو: ﴿إِنَّ لِلْمُتَّقِينَ
 مَفَازًا﴾، بە دلناییی بۆ پارێزکاران، واتە: ئەوانە ھێ خۆیان پاراستوہ، لە دنیادا لە
 کوفرو شیرک و نیفاق و ئیلحادو، گوناھە گەورەکان و تاوان و لادان، بۆ ئەوان بە

مراد گەشتن و بە ئاوات گەشتن و دەرباز بوون هەیه، ئایا لە چیدا بەرجەستە دەبن، ئەو دەرباز بوون و بە ئاوات گەشتن و بە مراد گەشتن؟ ﴿حَدَّاقٌ وَأَعْنَبٌ﴾، باخەکان و ترییه‌کان، (حدائق) کۆی (حديقة) یه، که باخی شووره و پەرژین کراوه، ترییه‌کانیش بێگومان دارمیوه‌کانن، ﴿وَكَوَاعِبُ أَرْبَابًا﴾، ﴿وَكَوَاعِبُ﴾ کۆی (کاعب) ه، واته: ئافره‌تی تازه مه‌مك کردوو، ﴿أَرْبَابًا﴾ کۆی (ترب) ه، واته: ئافره‌تانی تازه پێگه‌یشتووی هاوته‌مه‌نی مێرد، یان ئافره‌ته‌کان له به‌ینی خۆیاندا هاوته‌مه‌نن. ﴿وَكُلَّ سَادِهَاقًا﴾، هه‌روه‌ها له‌و به‌هه‌شته‌دا پێکی پری جووری شه‌راب هه‌یه، یان له‌ جوهره‌کانی دیکه‌ی خواردنه‌وه هه‌یه، به‌لام زۆربه‌ی زانایان ده‌لێن: مه‌به‌ست پێی شه‌رابه، چونکه‌ دوایی ده‌فه‌رموی: ﴿لَا يَسْمَعُونَ فِيهَا لَغْوًا وَلَا كِدَابًا﴾، له‌و به‌هه‌شته‌دا، یان له‌ کاتی ئەو شه‌راب خواردنه‌وه‌یه‌دا، نابێست نه‌ قسه‌ی پووچ، نه‌ درۆ کردن، به‌ پێچه‌وانه‌ی ئەه‌لی شه‌رابه‌وه که له‌ دنیا‌دا سه‌رخۆش ده‌بن، عه‌قل له‌ ده‌ست ده‌ده‌ن و، قسه‌ی بێ جی ده‌که‌ن و درۆ ده‌له‌سه‌و شتی خراپ ده‌لێن، ﴿جَزَاءٌ مِّن رَّبِّكَ عَطَاءٌ حَسَبًا﴾، ئەوه‌ش پاداشتی که له‌ په‌روه‌ردگارته‌وه، به‌خششیکی ئەندازه‌گیری کراوه، به‌خششیکی ژمێردراوه‌و له‌ گو‌تره‌ نیه، ﴿رَبِّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا الرَّحْمَنُ﴾، په‌روه‌ردگاری ئاسمانه‌کان و زه‌وی و ئەوه‌ی له‌ نیوانیاندا، به‌ به‌زه‌یه، خۆیندرایه‌وه: (رَبِّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا)، (الرَّحْمَنُ) خۆیندرایه‌وه: (الرَّحْمَانُ)، په‌روه‌ردگارو خاوه‌نه‌کانی ئاسمانه‌کان و زه‌وی ئەوه‌ی ده‌که‌وێته‌ نیوانیانده‌وه، به‌ به‌زه‌یه، ﴿لَا يَمْلِكُونَ مِنْهُ خِطَابًا﴾، مافی قسه‌کردنیا له‌گه‌ڵی نیه، واته: هه‌یچکس مافی ئەوه‌ی نیه، له‌ خو‌وه‌ خوا‌ی په‌روه‌ردگار بدوینێ و داوا‌ی لی بکات و قسه‌ی له‌گه‌ڵ بکات، به‌ پێچه‌وانه‌ی خه‌یاڵلا‌وی هاوبه‌ش بو‌خوا دانه‌ره‌کانه‌وه، که پێیان وایه‌ په‌رستراوه‌کانیان شه‌فاعه‌ت و تکیان بو‌له‌لای خوا ده‌که‌ن، ﴿يَوْمَ يَقُومُ الرُّوحُ وَالْمَلَائِكَةُ صَفًّا﴾، ئەو پو‌ژه‌ی پ‌روح و فریسته‌کان به‌ ریز ده‌وه‌ستن، ﴿الرُّوحُ﴾، هه‌رچه‌نده هه‌ندێک له‌ زانایان گو‌توویانه: دروستکرا‌ویکی خوایه‌ نازانین چۆنه! هه‌ندیکیش گو‌توویانه:

مەبەست پىي رووحى مروّفەكانە، بەلام ﴿الرُّوحُ﴾، لە قورئاندا كە بەكارهاتو،
بۆ جییریل بەكارهاتوو، لە چەند شوێنكیشدا زۆر بە روونی ديارە، بۆ وێنە:

أ- ﴿نَزَّلَ الْمَلَكُ وَالرُّوحُ فِيهَا بِإِذْنِ رَبِّهِمْ مِنْ كُلِّ أَمْرٍ﴾، لە سوورەتی (القدر)دا.

ب- هەروەها ﴿تَعْرُجُ الْمَلَكُ وَالرُّوحُ إِلَيْهِ فِي يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُ خَمْسِينَ أَلْفَ سَنَةٍ﴾، لە سوورەتی (المعارج)دا، واتە: (جییریل) -- كە نازناوێكەى (روح)ە -- لەگەڵ
فریشتەكان بە ریز دەووستن، ﴿لَا يَتَكَلَّمُونَ﴾، قسە ناكەن، ﴿إِلَّا مَنْ أِذْنُ لَهُ الرَّحْمَنُ
وَقَالَ صَوَابًا﴾، مەگەر كەسێك (خوای) بە بەزەیی مۆلەتی دابى و قسەى راست و بە
جیش بكات، ﴿ذَلِكَ الْيَوْمُ الْحَقُّ﴾، ئا ئەو پۆژە پۆژێكى چەسپاو، هەقە، دێتە دى،
پۆژێكى دادگەرانی، ﴿فَمَنْ شَاءَ اتَّخَذْ إِلَىٰ رَبِّهِ مَآبًا﴾، ئنجا هەر كەسێك ویستی
بەرەو لای پەرورەدگارى پى گرتە بەر، بۆ لای پەرورەدگارى گەراپەو، ﴿إِنَّا أَنْذَرْنَكُمْ
عَذَابًا قَرِيبًا﴾، بە دُنیاى ئیمە ترساندوویمان، ئاگادارمان کردوونەو لە سزایەكى
نزیك، ئایا ئەو سزایە نزیكە كەنگێه؟ ﴿يَوْمَ يُنْظَرُ الْمَرْءُ مَا قَدَّمَتْ يَدَاهُ﴾، ئەو پۆژەیه
كە مروّف تەماشای دەكات، دەستەكانى چیان پیشخستو؟ هەر كەسە تەماشای دەكات،
بزانی چ بەرهەمێكى هەیه؟ چى لە ژيانى دنیاو بردو بۆ قیامەتى و پیشخستو؟
﴿وَيَقُولُ الْكَافِرُ يَلَيْتَنِي كُنْتُ ثَرِيًّا﴾، بابای بیرواش دەلى: خۆزگە گۆ بوومایە، واتە:
خۆزگە هەر دروست نەكرابامایە، یاخود: خۆزگە كە دەمردم و دەبوومەو، گۆ، زیندوو
نەكرابامایەو، یان كاتێك كە ئاژەلەكان دەبینى دواى سزاو پاداشت دانەوێیان و دادگایی
كرانیان -- وەك لە فەرماشتێكدا هاتو -- دەبنەو بە گۆ و خۆل، ئەویش خۆزگە بە
حالى وان دەخوایى.

مهسه له گرنگه کان

مهسه له ی په که م:

دۆزه خ بۆسه گای یاخیانه، رۆژگارایتکی بى کۆتایی، تیتدا ده میننه وه، هیچ
فینکایه تیی و خواردنه وهی تیتدا ناچیزن، جگه له ئاوی داغ و زووخاو، ئه وهش
سزای پر به پیستیانه:

خو ده فهرموئ: ﴿إِنَّ جَهَنَّمَ كَانَتْ مِرْصَادًا ۝۲۱ لِّلطَّغِينِ مَأْبَا ۝۲۲ لَّيْسِينَ فِيهَا أَحْقَابًا ۝۲۳ لَا يَذُقُونَ فِيهَا بَرْدًا وَلَا شَرَابًا ۝۲۴ إِلَّا حَمِيمًا وَغَسَّاقًا ۝۲۵ جَزَاءَ وِفَاقًا ۝۲۶﴾

شیکردنه وه ئه م ئایه تانه، له شهش برگه دا:

۱- ﴿إِنَّ جَهَنَّمَ كَانَتْ مِرْصَادًا﴾، به دنیایی دۆزه خ بۆسه گایه، واته: شوینی بۆسه دانانه،
یاخود: دۆزه خ خوی بۆسه یه، (الطبري) ده لئ: (أَي ذَاتُ الرِّصْدِ لَأَهْلِهَا الَّذِينَ يُكْذَّبُونَ فِي
الدُّنْيَا بِهَا) واته: خاوه ن بۆسه یه، بۆ که سه کانی، ئه وانه ی له دنیا دا پتی بی پروا بوون.

وشه ی ﴿مِرْصَادًا﴾، پیشتیش گوتمان:

ا- به مانای ئه و شوینه دی، که بۆسه ی تیتدا داده نرئ.

ب- به مانای خودی بۆسه که ش دی.

ج- به مانای شوینی چاودیری لئ کردن (مَكَانُ الرِّصْدِ) یش دی.

۲- ﴿لِّلطَّغِينِ مَأْبَا﴾، بۆ سنووربه زینان (له سه ریچی خوی په روه ردگادا)، شوینی
بۆلا گه رانه وه یه، (سُفْيَان) که یه کیکه له راوییه کان و پیده چی (سُفْيَان الثَّوْرِي) بئ،
(الطبري)، ئه و ده قه ی لیه وه هیناوه، ده لئ: (مَثَابًا: أَي مَرْجَعًا وَمَنْزِلًا) (جامع البيان:
۳۶۱۵۹)، واته: (مثاب) شوینی بۆ لا گه رانه وه و شوینی تیتدا سه قامگیر بوونه.

۳- ﴿لَيْثِينَ فِيهَا أَحْقَابًا﴾، رۆزگارائىك (ى بى كۆتايى) تىيدا دەمىننەو، وشەى: ﴿لَيْثِينَ﴾، خويندراویشەتەو: (لَيْثِينَ)، بەلام (الطبري) دەلى: (لا بئين) راست و دروستتر، ھەرچەندە ئەویش يەككە لە خويندەنەوكان.

﴿لَيْثِينَ فِيهَا أَحْقَابًا﴾، ﴿لَيْثِينَ﴾، كۆى (لَايْث)ە، (لَايْث) ناوى بکەر (اسم الفاعل)ەو لە (لَيْث)ەو ھاتو، (لَيْثٌ فِي الْمَكَانِ): (أَقَامَ فِيهِ مُلَازِمًا لَهُ)، واتە: لەو شوئە مايەو ھەو پيەو ھەو پەيوەست بوو، (قتادة)، كە (الطبري)، لىيەو ھەو ھەو لە بارەى: ﴿لَيْثِينَ فِيهَا أَحْقَابًا﴾، ھەو، گوتوويەتى: (وَهُوَ مَا لَا انْقِطَاعَ لَهُ كُلَّمَا مَضَى حُقْبٌ جَاءَ حُقْبٌ بَعْدَهُ) (جامع البيان: ۳۶۱۶۵)، واتە: برىتە لە كاتىكى بى كۆتايى، ھەتا ماوہيەك لە كات دەروا، ماوہيەكى دىكە لە كات دى.

(حُقْبٌ)، كە بە (حُقْبَةٌ)ش ھاتو، واتە: ماوہيەكى ناديار لە كات، ھەندىك لە زانايان گوتوويانە: ماوہكەى ھەشتا سالى، بەلام ھەر سالى ھىندەى سەد سالى، يان ھەر سالى بە قەدەر پەنجا ھەزار (۵۰،۰۰۰) سالى، ئەو ھەموو قسەى زانايانەو، گرنگ ئەوہيە خوا ﷻ لىرەدا دەفەرموى: رۆزگارائىكى زۆر، ﴿أَحْقَابًا﴾، كەواتە: ﴿لَيْثِينَ فِيهَا أَحْقَابًا﴾، يانى: ماوہ بە دواى يەكدا ھاتو نەزانراوكان، لە ويدا دەمىننەو.

(الحسن البصري) كە (الطبري) لىيەو ھەو ھەو پەيوەستى، گوتوويەتى: (أَمَّا الْأَحْقَابُ: فَلَا يَدْرِي أَحَدٌ مَا هِيَ، وَأَمَّا الْحُقْبُ الْوَاحِدُ، فَسَبْعُونَ أَلْفَ سَنَةٍ كُلُّ يَوْمٍ كَأَلْفِ سَنَةٍ) (جامع البيان: ۳۶۱۶۹)، واتە: (أَحْقَابُ)، ھىچ كەس نازانى چيە، بەلام (حُقْبٌ)ىك برىتە لە ھەفتا ھەزار (۷۰،۰۰۰) سالى، ھەر رۆژىكى بە قەدەر (۱۰۰۰) سالى، لەگەل ئەو ھەو ھەو كە نازان چەند (حُقْبٌ)يشە، ئىمە دواى ھەلوپستەيەكى باش دەكەين، لەبەردەم ئەم ئايەتە موبارەكەدا، كە ھەندىك لە زانايان ئەوہيان لى ھەلئىنجاو، دەبى كاتىك بى كۆتايى بى بە سزادرانى دۆزەخييان لە دۆزەخدا بە ھەموو جوړەكانيانەو، واتە: چ گوناھبارانى ئىماندار، چ بىبروايان، گوتوويانە:

(أَحْقَاب) کۆی (حُقُب) هه (حُقُب) یش هه ر چۆن بـی ماوهیه که له کات، با نادیاریش بـی، ئنجا خوای پهروهردگار (حُقُب) ی کۆکردۆتهوه، کهواته: چهند ماوهیه کی نادیار له کات، کهواته: ئهه کاتهش سنوورداره، که دۆزهخیه کانی تیدا سزا دهدرێن، لهه رسته قورئانه ئهوهیان وهگرتهوه، بهلام وهك باسمان کرد ههه کام له (قتادة) و (الحسن البصري) پهحمهتی خویان لـی بـی، وایان لیکداوتهوه که (حقب) کاتیکی نادیاره.

٤- ﴿لَا يَذُوقُونَ فِيهَا بَرْدًا وَلَا شَرَابًا﴾ له ویدا نایچیژن له دۆزهخدا، نه فینکایهتی نه هیچ جوړه خواردنهوهیهك، (بَرْد) به نهزانراو (نَكِرَة) هاتوه، ههروهها (شَرَاب) یش ههه به (نَكِرَة) هاتوه، پهوانبیزان گوتووایانه: (النَّكِرَةُ فِي سِيَاقِ النَّفْيِ يُفِيدُ الْعُمُومَ)، نهزانراو له پهوتی لابردهن دا مانایه که ی گشتگیره، واته: هیچ جوړه فینکایهتییهك و هیچ جوړه خواردنهوهیهك له ویدا نایچیژن، لیرهه (شَرَاب) به مانای مهی خواردنهوه نیه، چونکه ئهوان له ویدا خوا خوای چۆره ئاوکیانه شهراپی چی! لیرهه (شَرَاب) به مانای خواردنهوهیه، یانی: هیچ جوړه خواردنهوهیهك و هیچ جوړه فینکایهتییهك نایچیژن له ویدا، ئهه ی چی تیدا ده چیژن؟!

٥- ﴿إِلَّا حِمِيمًا وَعَسَاقًا﴾ جگه له ئاوی داغ و کیم و زووخواو.

(عساق)

أ- واته: کیم و زووخواو، ئهوه یه کیکه له واتایه کانی.

ب- یاخود: (عَسَاقًا)، به مانای (زَمَّهْرِيْر)، سههماو زوقمیکی زۆر.

ج- ههندیکیش: (عَسَاقًا) یان به (المُتْنِ) لیکداوتهوه، خواردنهوهی بۆگهن.

د- (فخرالدين الرازي) یش که له ئهسل دا فارس بووهو زمانی فارسی زانیوه، له یه کیک له زانیانهوه دهلی: (تیمه له پیشووانی خۆمانمان بیستوه که وشه (عَسَاق) له خاشاکی فارسییهوه هاتوه، (خاشاک) یش شتی قیزهونه، تییستاش له کوردیی دا ههه به کاری دینن، دهلین: (زبل و خاشاک) واته: خشپ و خال و ئهوهی گهسك دهدری، شتی پیس، بهلام

زۆربەى ھەرە زۆرى زانایان دەلّین: (عَسَاق) چ بە گیرە، چ بە بى گیرە، واتە: (عَسَاق)، یانى: (الصّٰدِید)، کیم و زووخاو، یان (مَا یَسِیْلُ مِنْ جُلُوْدِ اَھْلِ النَّارِ) ئەوہى لە پیستی دۆزەخییەکان دیتە خوار کە کیم و زووخاو و زەلّزەلە یە.

(۶) - ﴿جَزَاءً وَفَاقًا﴾، ئەوہش سزایەکی پیکەلپیکە، وشەى ﴿وَفَاقًا﴾ مان پیشتەر مانا کرد، (هَذَا عَلَى وَفْقِ هَذَا)، واتە: ئەو دووہ پیکەل پیک و پر بە پیستن، بە ئەندازەى یەکن، واتە: ئەو سزایە پر بە پیست و پیکەلپیکە لە گەل کردوہە خراپەکانى ئەواندا.

کە لیڕەدا دەفەرموی: ﴿لَا يَذُوقُونَ فِيهَا بَرْدًا وَلَا شَرَابًا﴾ (۲۴) ﴿إِلَّا حَمِيمًا وَعَسَاقًا﴾ (۲۵)، ئەم ھەلاواردنە پى دەگوترى: (إِسْتِثْنَاءٌ مُنْقَطِعٌ) ھەلاواردنى دابراو، چونکە ئاوى کولۆ داغ و کیم و زووخاو بەشیک نین لە فینکایەتیی و خواردنەوہى ئاسایی، کەواتە: ھەلاویردراو (مُسْتَثْنٰی) لە جینسى لیھەلاویردراو (مُسْتَثْنٰی مِنْهُ) نیە، بۆیە پى دەگوترى: ھەلاویردراوى دابراو، چونکە بۆ وینە: ئەگەر یەکیك بلى: (مَا شَرِبْتُ إِلَّا الْمَاءَ)، دەگوترى ئەو ھەلاویردنیکی پەیوہستە، (إِسْتِثْنَاءٌ مُتَّصِلٌ) چونکە ئا و بەشیکە لە جینسى خواردنەوہ، بەلام لیڕەدا کیم و زووخاو و ئاوى داغ و کولۆ بەشیک نین، نە لە فینکایەتیی و نە لە خواردنەوہى ئاسایی.

کورتە باسیک: مانەوہى بیپروایان لە دۆزەخدا ھەتاھەتایی و نەپراوہیە، بەشیک لە زانایان لە بارەى ئەم رستە قورئانییەوہ کە دەفەرموی: ﴿لَيْثِينَ فِيهَا أَحْقَابًا﴾، لە دۆزەخدا دەمیننەوہ چەند ماوہیەکی زۆر، گرفت و ئیشکالیکمان لەبارەى بە ھەمیشەیی مانەوہى بیپروایانەوہ لە دۆزەخدا بۆ دروست بووہ، بەھۆى وشەى (أَحْقَابًا) ھوہ: باسى (أَحْقَاب) مان کرد، کە کوى (حُقْب) ە یان: (حُقْبَة) یە، ئەویش ماوہیەکی نەزانراوہ لە کات، دەلّین: ئەگەر تەماشای ئایەتەکانى قورئان بکەین، ھىچ دوو دلّیہکمان بۆ دروست نابى کە لیڕەدا مەبەست لە: ﴿لَيْثِينَ فِيهَا أَحْقَابًا﴾، کاتیکی نەپراوہ و ھەتاھەتاییەو، ھەر کام لە (قِتَادَة) و (الحسن البصري) یش گوتووینانە: لیڕەدا مەبەست لە (أَحْقَاب) ماوہ بە دوایە کدا ھاتووہ نەپراوہکانن، ماوہ بە دوایە کدا ھاتووہکانى بى کۆتایی.

ئىنجائەگەر تەماشای قورئان بکەين دەبينين بەلای کەمەوہ لە سى ئايەتى قورئاندا، لە سى شوینی قورئاندا، خوا ﷻ باسى ئەوہی کردوہ کە بېپروایەکان بۆ ھەتتا ھەتايەو، بە بى پروانەوہ لە دۆزەخدا دەمىننەوہ:

۱- لە سوورەتى (النساء) لە ئايەتەکانى: (۱۶۸ - ۱۶۹) دا، دەفەرموى: ﴿إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَظَلَمُوا لَمْ يَكُنِ اللَّهُ لِيَغْفِرْ لَهُمْ وَلَا لِيَهْدِيَهُمْ طَرِيقًا ۖ إِلَّا طَرِيقَ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا وَكَانَ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرًا﴾، واتە: بە دلىيای ئەوانەى بېپروا بوون و ستميان کردوہ، ناگونجى خوا لىيان ببوورى و ناگونجى ريشيان پيشان بدات، (رپى دەر باز بوون لە دۆزەخ)، مەگەر رپى دۆزەخيان پيشان بدات، بە ھەميشەى تىيدا دەمىننەوہ و ئەوہش لەسەر خوا ئاسانە.

۲- ھەروەھا لە سوورەتى (الأحزاب) لە ئايەتەکانى: (۶۴ - ۶۵) دا، ديسان ئەو راستىيە دووبارە بۆتەوہ: ﴿إِنَّ اللَّهَ لَعَنَ الْكُفْرِينَ وَاعَدَ لَهُمْ سَعِيرًا ۖ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا لَا يَجْدُونَ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا﴾، واتە: بە دلىيای خوا نەفرينى لە بېپروايان کردوہ و کلپەى دۆزەخى بۆ ئامادە کردوون، بە ھەميشەى تىيدا دەمىننەوہ، ھىچ سەرپەرشتيارو يارمەتيدەر و ھاوکارىکيان چنگ ناکەوى.

۳- ھەروەھا لە سوورەتى (الجن) لە ئايەتى (۲۳) دا، ھەمان راستىيە کە بېپروايان بە بېپرانەوہ و کوٹايى لە دۆزەخدا دەمىننەوہ، ھاتوہ، دەفەرموى: ﴿وَمَنْ يَعَصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ، فَإِنَّ لَهُ نَارَ جَهَنَّمَ خَالِدًا فِيهَا أَبَدًا﴾، واتە: ھەر کەسێک سەرپيچى لە خواو پيغەمبەرەکەى بکات، {واتە: سەرپيچى يەكجاري و بەرەھايى}، ناگرى دۆزەخى بۆ ھەيە، بە ھەميشەى و بى کوٹايى تىيدا دەمىننەوہ.

ئىنجائەك چۆن لىرەدا، بە ھۆى ئەو رستە قورئانيەوہ، زانايان جوړىك لە ئىشكال و گرى و گوٹاليان بۆ دروست بوو، بەلام بە سەرنجدانى ئەو ئايەتانەى سوورەتەکانى: (النساء والأحزاب والجن)، ئەو ئىشكالە لادەچى، چونکە ئەگەر ئايەتىك مانای پروون نەبى، ياخود جوړىك لە ئىشكال و گرفت دروست بکات،

دەبى مانايەكەى لەبەر پۆشنای ئايەتەكانى دىكەدا، كە مانا پروون، تەماشای بكەين.

وهك خواى پەرورەدگار دەفەرموى: ﴿هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ مِنْهُ آيَاتٌ مُحْكَمَاتٌ هُنَّ أُمُّ الْكِتَابِ وَأُخَرُ مُتَشَابِهَاتٌ﴾، خوا كتيبي دابه زاندوتە سەر تو، ئايەتانيكى مەحكەميان (مانا پۆشنایان) هەن، ئەوانە ئەسڵ و بناغەى كتيبن، ئايەتانيكيشيان هەن، مانای ويكچوويان هەن، (واتە: ئەو مانايەش هەلدەگرى و، ئەوەش هەلدەگرى، وهك ئەم ئايەتە موبارەكەى ئيرە).

خوا ﷻ دەفەرموى: ﴿فَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَبَهَ مِنْهُ ابْتِغَاءَ الْفِتْنَةِ وَابْتِغَاءَ تَأْوِيلِهِ﴾، ئنجا ئەوانەى دليان لادانى تيديە، بە دواى ئەو ئايەتانه دەكهون، كە مانای ويكچوويان هەن، بە هاندەرى لادان و تاوان و بە هاندەرى مانای ليكدانهويان، ﴿وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ﴾، تەنيا خواش ﷻ مانايەكەيان دەزانى، ﴿وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ﴾، هەرورەها قوولبووهوان بە زانيارى دا، ئەگەر لەسەر ﴿إِلَّا اللَّهُ﴾، نەهەستى، ياني: پۆچووانيش بە زانيارى دا مانايەكەيان دەزانن، بەلام ئەگەر بوهەستى، ياني: تەنيا خوا مانايەكەيان دەزانى، ﴿يَقُولُونَ أَمَّا بِهٖ كُلٌّ مِّنْ عِنْدِ رَبِّنَا﴾، (پۆچووان بە زانيارى دا) دەئين: پروامان پيى هەيه، هەمووى لە لايەن پەرورەدگارمانهويه، چ ئەوهى مانايەكەى پۆشنەو يەك مانا هەلدەگرى، چ ئەوانەى زياتر لە واتايەك هەلدەگرن و مانای ويكچوويان هەن و پييان دەگوترى: (مُتَّشَابِه).

ئنجا وهك چۆن لە بارەى ئەم ئايەتەوه ئەو ئيشكال و گريه بووه، بەلام بەهوى ئەو ئايەتانهوى مەحكەمن، دەزايين مەبەست پيى كاتە لە دواى يەكە بى كۆتاييه كانن، بە هەمان شيوه لە سوورەتى (الأنعام) يش دا ئايەتى ژمارە (۱۲۸)، چەمك و واتايەكى بەو جوړەى هەيه و ئەمەش دەقەكەيهتى: ﴿وَيَوْمَ يُحْشَرُهُمْ جَمِيعًا يَمْعَشَرُ الْجِنَّ فَلِئْسَ مِّنَ الْإِنْسِ وَقَالَ أَوْلِيَاؤُهُمْ مِّنَ الْإِنْسِ

رَبَّنَا أَسْتَمِعْ بَعْضَنَا يَعْصُ وَبَلَّغْنَا أَجَلَنَا الَّذِي أَجَلْتَ لَنَا قَالَ النَّارُ مَثْوَكُمْ خَلْدِينَ فِيهَا إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ إِنَّ رَبَّكَ حَكِيمٌ عَلِيمٌ ﴿١٢٨﴾، که شوینی مه به ست تیره یه: ﴿﴾ قَالَ النَّارُ مَثْوَكُمْ خَلْدِينَ فِيهَا إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ إِنَّ رَبَّكَ حَكِيمٌ عَلِيمٌ ﴿﴾ (خوا) فهرمووی: شوینی تیدامانه وه تان ناگره به هه میشه یی تئیدا ده میننه وه، مه گهر ئه وه ی خوا بیه وه، به دنیایی پهروه ردگارت کارزانی زانیه.

لیره دا ده فهرمووی: ﴿﴾ خَلْدِينَ فِيهَا إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ ﴿﴾، به هه میشه یی تئیدا ده میننه وه، مه گهر خوا بیه وه، لیره دا ههر مه به ست پیی ئه وه یه، که ویستی خوا ﷺ نه به ستراوه ته وه وه دهستی ده سه لاتی خوا به ستراو نیه، به لام خو ی ئه و برپاره ی داوه، که ده بی به هه میشه یی میننه وه.

کاتی خو ی له ته فسرکردنی (الأنعام) دا به در یژیی قسه مان له و باره وه کرد.

ههروه ها له سووره تی (هود) یش ئایه ته کانی: (١٠٦ و ١٠٧ و ١٠٨) دا، دیسان چه مک و واتایه کی به و جوړه هه یه، که کاتی خو ی ته فسرمان کردو هه لوه سته مان له به رده م ئه و ئایه تانه دا کرد< ده فهرمووی: ﴿﴾ فَأَمَّا الَّذِينَ شَقُوا فِي النَّارِ لَهُمْ فِيهَا زَفِيرٌ وَشَهِيقٌ ﴿١٠٦﴾ خَلْدِينَ فِيهَا مَا دَامَتِ السَّمَوَاتُ وَالْأَرْضُ إِلَّا مَا شَاءَ رَبُّكَ إِنَّ رَبَّكَ فَعَّالٌ لِّمَا يُرِيدُ ﴿١٠٧﴾ وَأَمَّا الَّذِينَ سَعَدُوا فِي الْجَنَّةِ خَلْدِينَ فِيهَا مَا دَامَتِ السَّمَوَاتُ وَالْأَرْضُ إِلَّا مَا شَاءَ رَبُّكَ عَطَاءٌ غَيْرَ مَجْذُوذٍ ﴿١٠٨﴾، ئه وانه ی خراپه کار بوون (خویان تووشی به دبه ختی کردوه) له دوزه خ دا ده میننه وه به هه میشه یی، بو ئه وان هه ناسه دانه وه وه ناسه هه لکیشانیک هه یه، هه تا ئاسمانه کان و زهوی به رده وام بن، تئیدا ده میننه وه، مه گهر ئه وه ی پهروه ردگارت بیه وه، بیگومان پهروه ردگارت بکه ری ههر شتیکه بیه وه، ئه وانه ش که به خته وهر کراون (به ئاوات گه یه نراون)، له به هه شتدان، تئیدا ده میننه وه، هه تا ئاسمانه کان و زهوی به رده وام بن، مه گهر ئه وه ی پهروه ردگارت بیه وه، به خششیک ی نه براره یه.

كاتى خوۋى قسەمان لە بارەى ئەو سى ئايەتە موبارەكەشەو کرد، كە تەنیا مەبەست پىيان ئەوئە:

یەكەم: ویستی خواى پەرورەدگار رەهاو کراوئە.

دووهم: خوا ﷻ بە پى عەقلى ئیمە دەماندوینى، ئیمە ئەگەر شتیک بەنەوئى بلین بى کوئایە، دەلین: ﴿مَا دَامَتِ السَّمَوَاتُ وَالْأَرْضُ﴾، هەتا دنیا دنیا، کەواتە: لێرەدا خوا ﷻ بە پى عەقلى ئیمە و باوى ئیمە فەرماشته کەى خوۋى فەرموو، ئەگەرنا ئەوئە لى وەرناگیرى کە ژيانى دۆزەخیان و بەهەشتیان کوئایى پى بى.

چونکە: سى ئايەت لە قورئاندا وشەى: ﴿أَبَدًا﴾، واتە: بى کوئایى، بى سنوور، بى برانەو، بۆ سزای کافرەکان لە دۆزەخدا بەکاردینن و، زیاتر لە سى ئايەتیش بگرە دەیان ئايەت لە قورئاندا بۆ بەهەشتییەکان باسى ژيانى بى کوئایى، بەهەشت دەکەن، بۆیە زانایان بۆ مانا لیکدانەوئە ئەم پرستە موبارەکە، چەند وەلامیکیان داوئەو:

۱- یەکیك له وه لأمه كان ئەوئە یە گوتووئانە: (أَحْقَابًا أَي: مُدَدًا طَوِيلَةً بِلَا نِهَايَةٍ)، ماوہ درێژەکانى بى کوئایى.

۲- یەکیك دیکە لە زانایان دەلێ: ﴿لَيْثِينَ فِيهَا أَحْقَابًا﴾، واتە: لەو جوړە سزایەدا، چەند ماوہیەکی یەك لە دواى یەك تیییدا دەمیینەو، دواى بە جوړیكى دیکە سزا دەدرین.

۳- هەندیکى دیکە وەك هەولدان بۆ تەئویل کردن گوتووئانە: مەبەست پى برودارە ئیماندارەکان، کە دەچنە دۆزەخەو دواى ماوہیەکی زۆر و سالانیکی زۆر، دێنە دەری و دەربازیان دەبێ.

ئەو سى رایەش هەر سیکیان گونجاون.

بەلام رایەکی دیکە هەیه، شتیکى نەگونجاو، گوتووئانە: (مَنْسُوخَةٌ نَسَخْتُهَا ((فَلَنْ نَزِيدَكُمْ إِلَّا عَذَابًا))), واتە: ئەم ئايەتە مەنسوخەو ئەو نەسخی کردۆتەو

که ده‌فهرموئ: ﴿فَذُوقُوا فَلَنْ نَزِيدَكُمْ إِلَّا عَذَابًا﴾، بیچیزن هەر سزاو ئازارتان بۆ زیاد ده‌کهین، ئیمەش دەلێن: هه‌واله‌کانی خوا ﷻ نه‌سخیان هەر تیدا نیه، ته‌نانه‌ت له‌ لای ئه‌وانه‌ش که پرۆایان به‌ نه‌سخ هه‌یه له‌ قورئاندا، که ئیمه‌ هه‌تا ئه‌م له‌ حزه‌یه یه‌ك ئایه‌مان لێ عاسی نه‌بووه، ناچار بین بلیین: ئه‌و ئایه‌ته، به‌لێ بیژه‌که‌ی هه‌یه، به‌لام مانایه‌که‌ی مه‌نسوو‌خه‌و کاری پێ ناکرێ، تا‌کو ئیستا ئیمه‌ ئایه‌تیکێ ئاوامان له‌ راست را نه‌هاتوه‌و، نه‌سخ به‌و واتایه‌ی ئایه‌تیک هه‌بێ بخویندریته‌وه، به‌لام هوکمی پێ نه‌کرێ، له‌ قورئاندا نیه، به‌لام له‌سه‌ر رای ئه‌وانه‌ی ده‌لێن نه‌سخیش هه‌یه، هه‌واله‌کانی خوای په‌روه‌ردگار نه‌سخیان هەر به‌سه‌ر دانایه‌ت، چونکه‌ که خوا هه‌والی دا له‌ باره‌ی شتیکه‌وه، هه‌وال یانی: ئه‌و شته به‌و شیوه‌یه ده‌قه‌ومێ، یاخود به‌و شیوه‌یه‌ پروویداوه، ئه‌وه چون نه‌سخ ده‌بیته‌وه؟ هوکم ده‌گونجێ خوا ئیستا بفه‌رموئ وا بکه‌ن، دوایی بفه‌رموئ: وامه‌که‌ن، ئه‌وه‌ پێی تی ده‌چێ، هه‌رچه‌نده‌ شتی واش له‌ قورئاندا نیه، به‌لام هه‌وال خوای په‌روه‌ردگار بفه‌رموئ: فلانه‌ شته ده‌بێ له‌ پوژی دوا‌ییدا، یان: فلانه‌ شته بووه له‌ رابردوو‌داو پروویداوه، چ په‌یوه‌ندیی به‌ رابردوو، چ به‌ داهاتوو‌وه‌ بێ، هەر مه‌عقوول نیه، نه‌سخی به‌سه‌ر دابی.

له‌ کو‌تایی ئه‌م مه‌سه‌له‌یه‌ش دا ئه‌م ده‌قه‌ دینن له‌ ته‌فسیره‌که‌ی (الطبري) یه‌وه به‌ ژماره‌: (۳۶۱۵۴) ده‌لێ: (كَانَ الْحَسَنُ إِذَا تَلَا هَذِهِ الْآيَةَ: ﴿إِنَّ جَهَنَّمَ كَانَتْ مِرْصَادًا﴾ قَالَ: أَلَا إِنَّ عَلَى الْبَابِ الرَّصَدَ، فَمَنْ جَاءَ بِجَوَازٍ جَازَ، وَمَنْ لَمْ يَجِئْ بِجَوَازٍ اخْتَبَسَ)، واته‌: هه‌سه‌نی به‌صرایی کاتیک ئه‌م ئایه‌ته‌ی ده‌خوینده‌وه: ﴿إِنَّ جَهَنَّمَ كَانَتْ مِرْصَادًا﴾، به‌ دلنایایی دۆزه‌خ بۆسه‌گایه {یان خۆی بۆسه‌یه، یان شوینی چاودێری کردنه بۆ بی‌پروایان} ده‌یگوت: ئاگادار بن! له‌سه‌ر ده‌رگا چاودێر هه‌یه، بۆسه‌ هه‌یه، ئنجا هەر که‌سیک هوکاري په‌تبوونی پێ بێ، په‌ت ده‌بێ، به‌لام هەر که‌سیک هوکاري په‌تبوونی پێ نه‌بێ، {مو‌له‌تی په‌ت بوونی پێ نه‌بێ}، را ده‌گیرێ.

هەر وه ها له حه سه نى به صراییه وه ئهم ده قه ش هەر هاتوه له ته فسیری
(الطبري) دا به ژماره: (۳۶۱۵۵)، گو تویه تی: (قَالَ: «لَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ أَحَدٌ حَتَّى يَجْتَازَ
النَّارَ»)، واته: هیچ كه سیك ناچیته به هه شت تاكو به ناگردا رەت نه بی، ده بی
به سه ر پشتی دۆزه خدا رەت بی و ئه وی هه لبویری، ئنجا ده چیته به هه شته وه.

مەسەلەى دووهم:

هۆكاری ئەو سزادرانەیان، بېپروایان بوو بە لێپرسینەووە بە درۆدانانی
ئایەتەکانى خوا، خواش هەموو شتێكى زۆر باش سەرژمێر کردووە، بۆیە پێیان
دەفەرموى: بێچێژن هەر سزاو ئازارتان بۆ زێدە دەکەین:

خوایە فەرموى: ﴿إِنَّهُمْ كَانُوا لَا يَرْجُونَ حِسَابًا﴾ (٢٧) ﴿وَكَذَبُوا بَيِّنَاتٍ كَذَابًا﴾ (٢٨)
﴿وَكُلُّ شَيْءٍ أَحْصَيْنَاهُ كِتَابًا﴾ (٢٩) ﴿فَذُوقُوا فَلَنْ نَزِيدَكُمْ إِلَّا عَذَابًا﴾ (٣٠).

شیكرنەوێ ئەم ئایەتانە، لە چوار بەرگەدا:

١- ﴿إِنَّهُمْ كَانُوا لَا يَرْجُونَ حِسَابًا﴾، بە دنیایی ئەوان بە ئومێدی لێپرسینەووە
نەبوون، واتە: ئەو بېپروایانە بۆیە تووشی ئەو پۆژە پەشە بوون و، تووشی ئەو سزایە
پەر بە پێستە بوون، چونکە بە ئومێدی لێپرسینەووە سزاو پاداشت درانەووە نەبوون،
(الرَّجَاءُ: تَرْقُبُ الْأَمْرِ الْمَحْبُوبِ)، (رَجَاءٌ)، بریتى لە چاوەڕێکردنى شتێكى خوشیستراو،
بۆیە هەندێك لە زانایان گوتووین: ئەوانە هیچ ئومێدێكى خێریان نەبوو، کەواتە:
مەبەست لە: ﴿لَا يَرْجُونَ حِسَابًا﴾، یان: (لَا يَخَافُونَ حِسَابًا)، لە لێپرسینەووە نەترساون،
چونکە ئەوانە هیچ ئومێدێكى خێریان نەبوو، کە لە پۆژی دوایدا تووشی خێر بن!
ئێمەش دەڵێین: خوا وشەى (يَخَافُونَ) شى بەکارهێناوە، لە شوێنى دیکەدا، لێرەدا
کە دەفەرموى: ﴿لَا يَرْجُونَ حِسَابًا﴾، لەبەر ئەوەیە کە دواى ئەوێ باسى پروداران
کراوە، ئەوانیش هەوالتى سزادرانى لە خوا یاخییەکانیان، زۆر لە قالب خوشەو، زۆر
پێى دلخۆش بوون و ئومێدەواریش بوون بە پاداشتی خوا، ئنجا لێرەدا بۆ بېپروایەکان
ئەو بەسکراوە، کە هیچ ئومێدێکیان نیە و نا ئومێدبوون لە لێپرسینەووە، بەلام پروداران
ئومێدەوار بوون، بە پۆژی لێپرسینەووە (ئەوێ پاکە بى باکە)، کەسێک کە لە ژیاى
دنیاى دا چاکەى کردووە، دیارە ئومێدەوار دەبێ بەو لێپرسینەووەی لەگەڵیدا دەکرى.

که ده فهرموئ: ﴿لَا يَرْجُونَ حِسَابًا﴾، ده لئ: (الحِسَابُ: عَدُّ الْأَعْمَالِ وَالتَّوْقِيفُ عَلَى جَزَائِهَا أَي: لَا يَرْجُونَ وَقُوعَ حِسَابٍ عَلَى أَعْمَالِ الْعِبَادِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ)، وشه ی (حِسَاب) به مانای ژماردنه {حَسَبَ، يَحْسِبُ، أَي عَدَّ يَعُدُّ}، لیږده دا مه به ست ژماردنی کرده وه کانه و ه ستنژانی مروقه له سهر سزاو پاداشتی کرده وه کان، واته: نه وانه به ئومیدی نه وه نه بوون لپرسینه وه بته پيش، له سهر کرده وه ی مروقه کان له پوژی قیامه تدا.

(۲) - ﴿وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا كِذَابًا﴾، {تاوانیکی دیکه شیان نه وه بوو}، که به به درودانانایکی زور سخت و بپره زه، نایه ته کانی ئیمه یان به درو داده نا.

نایه ته کانیش مه به ست پیمان پرسته کانی قورثانه، نه مه زیاتر له گهل په وتی نایه ته کاند ده گونجی، نه گهرنا نایه ت ده گونجی مه به ست پی دیارده و دیمه نه کانی خواو دروستکراوه کانی خوا بی، ده شگونجی مه به ست پی موعجیزه کانی پیغه مبه ران بی، به لام لیږده دا مه به ست پی نایه ته خویندراوه کانه.

وشه ی (کِذَاب) چاوگی (کَذَبَ) یه، واته: نایه ته کانی ئیمه یان به درو دانا، به به درو دانانایکی زور سخت و بپره زه و خه ست، چونکه (کِذَاب: مَفْعُولٌ مُطْلَقٌ مُؤَكَّدٌ لِعَامِلِهِ لِإِفَادَةِ الشَّدَّةِ)، (کِذَاب) به رکاری په هایه و جه ختکه ره وه ی بکه ره که ی خویه تی که بریتیه له (کَذَب)، بو نه وه ی نه وه بگه یه نی که به درودانانه که یان زور سخت و بپره زایه.

(۳) - ﴿وَكُلَّ شَيْءٍ أَحْصَيْنَاهُ كِتَابًا﴾، ئیمه هه موو شتیکمان سهر ژمیر کردوه، به تومار کردن و نووسین.

نه و نووسینه ش ههر خوا ده زانی چونه.

﴿أَحْصَيْنَاهُ﴾، (الإحصاء: حِسَابُ الْأَشْيَاءِ لِيَضْبُطَ عَدَدُهَا)، (إحصاء) به کوردی سهر ژمیره و ژماردنی شته کانه، بو نه وه ی بزانی ژماره که یان چهنده؟ ﴿كِتَابًا﴾

(مَفْعُولٌ مُطْلَقٌ مَصْدَرٌ مَعْنَى الْكِتَابِ، وَهُوَ كِتَابَةٌ عَنْ شِدَّةِ الضَّبْطِ لِأَنَّ الْأُمُورَ الْمَكْتُوبَةَ مَصُونَةٌ عَنِ النَّسْيَانِ وَالْإِغْفَالِ)، ﴿كِتَابًا﴾، دەبیته بەرکاری ڕەهاو چاوگە بە مانای نووسین و، کینایەیه بو ئەوێ چاک کردەوێ کانیان کۆنتڕۆڵ کراون، چونکە ئەو شتانەى دەنووسرێن و تۆمار دەکرین و دەپاریزرین لە لەبیر چوونەوێو فەرامۆش کردن.

وشەى: ﴿كَذَّابًا﴾، وەك گوترا: چاوگەو چەند وشەىەكى دیکەش لەسەر ئەو کیش (وَزْن) هاتوون، وەك: (قَصْر، قِصَار)، هەروەها (قَضَا، قِضَاء)، (خَرَق، خِرَاق)، (فَسَّر، فِسَار)، هەموو ئەوانە چاوگن، (قِصَار) واتە: زۆر کورتکردنەوێ، (قِضَاء) واتە: زۆر دادوەریی کردن، (خِرَاق) واتە: زۆر درێن، (فِسَار) واتە: زۆر ڕوونکردنەوێ.

لە کۆتاییدا دەفەرموێ:

٤- ﴿فَذُوقُوا فَلَنْ نَزِيدَكُمْ إِلَّا عَذَابًا﴾، ئنجا بچێژن هەر ئازارتان بو زیاد دەکەین.

(ف) ﴿فَذُوقُوا﴾، (لِلتَّفْرِيحِ وَالتَّسْبُّبِ)، بو لق لیکردنەوێ، (یانى: بێنا لەسەر ئەوێ پێشێ)، هەروەها بو بوونە ھۆکارە (یانى: شتەکانى پێشێ ھۆکاری ئەوێ)، بۆیە دەفەرموێ: بچێژن، ﴿فَلَنْ نَزِيدَكُمْ إِلَّا عَذَابًا﴾، تەنیا ئازارتان بو زیاد دەکەین، فەرمانکردنیش لێرەدا: ﴿فَذُوقُوا﴾، بەکارھێنراوێ بو سەرزنەشتکردن و ڕەخنە لێگرتن.

کە دەشفەرموێ: ﴿فَلَنْ نَزِيدَكُمْ﴾، (الزِّيَادَة: ضَمَّ شَيْءٍ إِلَى غَيْرِهِ مِنْ جِنْسٍ وَاحِدٍ)، زیادە بریتىە لە خستەنە پالى شتێک بو شتێک هەر لە جوړى خوێ.

(الطبري) دەلێ: ﴿فَلَنْ نَزِيدَكُمْ إِلَّا عَذَابًا﴾، (أَي سَتَزِيدُكُمْ عَذَابًا زِيَادَةً مُسْتَمِرَّةً فِي أَمْنَةِ الْمُسْتَقْبَلِ)، تێمە بە بەردەوام ئازارو سزاتان لە کاتەکانى داھاتوودا بو زیاد دەکەین.

(الطبري) به ژماره: (۳۶۲۰۳) له عەبدوللای کوری عەمری کوری عاصهوه (خوا له خووی و بابی پازی بێ)، هیناویهتی، گوتوویهتی: (لَمْ تَنْزِلْ عَلَى أَهْلِ النَّارِ آيَةً أَشَدُّ مِنْ هَذِهِ: ﴿فَلَنْ نَزِيدَكُمْ إِلَّا عَذَابًا﴾^(۱)) عەبدوللای کوری عەمر کوری عاص، گوتوویهتی: هیچ ئایەتیک دانەبەزیوه، سەخترو توندتر بێ لەسەر دۆزەخییەکان، لەم ئایەتە موبارەکە: ﴿فَلَنْ نَزِيدَكُمْ إِلَّا عَذَابًا﴾.

کە دەفەرمووی: دەبیچێژن هەر ئازارتان بۆ زیاد دەکەین، (الطبري) ئاوا مانای لیکداتەوه: (ذُوقُوا أَيُّهَا الْقَوْمُ! مِنْ عَذَابِ اللَّهِ الَّذِي كُنْتُمْ بِهِ فِي الدُّنْيَا تَكْذِبُونَ، ﴿فَلَنْ نَزِيدَكُمْ إِلَّا عَذَابًا﴾ عَلَى الْعَذَابِ الَّذِي أَنْتُمْ فِيهِ لَا تَخْفِيفًا مِنْهُ، وَلَا تَرْفُهَا)، واتە: ئەو کۆمەڵە خەڵکەکی نیو دۆزەخ! لە ئازارو سزای خوا بیچێژن، کە لە دنیا دا بە درۆتان دادەنا، ئیمە ئەو ئازارو سزایە تێیدان، هەر بۆتان زیاد دەکەین، ئەک لێتان سووک بکەین و حالەتیکى خوشتان بۆ پرەخسێنین.

(إبن عثيمين)، پرەحمەتی خواى لى بى له تەفسیری بەش (جزء) ی (عم) دا^(۲)، کە دەفەرمووی: ﴿فَلَنْ نَزِيدَكُمْ إِلَّا عَذَابًا﴾، بیچێژن هەر ئازارو سزاتان بۆ زیاد دەکەین، بەو بۆنەوه ئەم ئایەتە موبارەکە دینی لە سوورەتی (غافر) ئایەتی ژماره (۴۹): ﴿ادْعُوا رَبَّكُمْ يَخْفَفْ عَنَّا يَوْمًا مِنَ الْعَذَابِ﴾ دۆزەخییەکان بە دۆزەخەوانەکان دەلێن: لە پرورەدگارتان بپارێنەوه یەك پۆژ سزیمان لەسەر سووک بکات، دەلێ: ئەوه چوار شتی تێدان:

۱- راستەوخۆ داوايان له خوا نه کردوه، بەلکو داوايان له دۆزەخەوانەکان کردوه، داوايان بۆ له خوا بکەن.

۲- دەلێن: ﴿ادْعُوا رَبَّكُمْ﴾، لە پرورەدگارتان بپارێنەوه، نالێن: (ادْعُوا رَبَّنَا)، لە پرورەدگارمان بپارێنەوه، چونکە پرووی ئەوهیان نه بووه، خوێان به بندهی ئەو پرورەدگارە دابنێن.

(۱) جامع البيان: ص ۱۵، ج ۳۰.

(۲) ص ۳۲، ۳۳.

۳- دەلین: ﴿يُخَفِّفْ عَنَّا﴾، بۆمان سووک بکات، نالین: ئازارە کەمان لە کۆل بکاتەو.

۴- دەلین: ﴿يَوْمًا مِّنَ الْعَذَابِ﴾، یەك پۆژ، نالین: بە یە کجاری سزایە کە لابەت.

خوا بە لوتف و کەرەمی خۆی، لە سزاو ئازارو مەینەتی و نەرەحەتیەکانی ئەو پۆژە، ھەنپاریزی و، بە پەزەماندیی خۆی و بە دیداری خۆی شادمان بکات.

The banner is divided into several sections:

- Top Left:** Facebook icon and text: "ئە بۆرە كۆمەڵە سەكەل بەكەشەكەس".
- Top Center:** Facebook icon and text: "ئە بۆرە كۆمەڵە سەكەل بەكەشەكەس".
- Top Right:** Facebook icon and text: "Alibapir.net".
- Middle Left:** A red bar with the text "archive.org/details/@alibapir" and a download icon.
- Middle Center:** A portrait of a person in traditional attire.
- Middle Right:** A red bar with a YouTube icon and the text "Alibapir/ئە بۆرە".
- Bottom Left:** A section titled "Alibapir" with QR codes for Google Play and the App Store.
- Bottom Center:** A section titled "ئە بۆرە" with QR codes for Telegram, WhatsApp, and Instagram.
- Bottom Right:** A section titled "ئە بۆرە" with QR codes for Telegram, WhatsApp, and Instagram.

مه سه له ی سییه م:

باسی به ئامانج و به به مراد گه یشتنی پاریزکاران و، گه یشتیان به باخ و بیستان و په زه ترینه کان و، ئافره تانی تازه پیگه یشتووی تازه مه مک کردو و، پیکی پر له خواردنه وه که قسه ی پووچ و دروکردنی تیدا نابیستن، نه وهش وه که پاداشتیکی به خشر اوو حیسابکراوه له خوای په روه ردگار وه:

خوا ده فره موئ: ﴿إِنَّ لِلْمُتَّقِينَ مَفَازًا ۝۳۱ حَدَائِقَ وَأَعْنَابًا ۝۳۲ وَكَوَاعِبَ أَزْرَابًا ۝۳۳ وَكَأْسًا دِهَاقًا ۝۳۴ لَا يَسْمَعُونَ فِيهَا لَغْوًا وَلَا كِذَابًا ۝۳۵ جَزَاءَ مَنْ رَزَقَهُ عَطَاءً حِسَابًا ۝۳۶﴾

شیکردنه وهی ئه م ئایه تانه، له شه ش بر گه دا:

(۱) - ﴿إِنَّ لِلْمُتَّقِينَ مَفَازًا﴾ به دنیایی بو پاریزکاران سهر فرازی ههیه، ﴿إِنَّ﴾ بو دا کوکیکردن و توخکردنه وهی ئه و مه به ستهیه، دهویستری بگه یهنری، ﴿إِنَّ لِلْمُتَّقِينَ مَفَازًا﴾ به دنیایی بو پاریزکاران سهر فرازی و به ئاوات گه یشتن ههیه، ده رباز بوون و به مراد گه یشتن ههیه، (الطبري) ئاوی لیک داوه ته وه: ﴿إِنَّ لِلْمُتَّقِينَ﴾ مَنَجَى مِنَ النَّارِ إِلَى الْجَنَّةِ وَمَخْلَصًا مِنْهَا لَهُمْ إِلَيْهَا، وَظَفَرًا بِمَا طَلَبُوا، بو پاریزکاران شوینی ده رباز بوون ههیه، له ناگر به ره و به ههشت و، شوینی قوتار بوون ههیه له ناگری دوزه خ و، رزگار بوون به ره و به ههشت و وه ده ست هیئانی ئه وهی عه و دالی بوون و مه به ستیان بووه (که په زامه ندیی خواو پاداشتی به هه شته).

(الطبري) له (قتادة) وه به ژماره: (۳۶۲۰۶) دینی، ده لی: ﴿إِنَّ لِلْمُتَّقِينَ﴾ إِي وَاللَّهِ مَفَازًا مِنَ النَّارِ إِلَى الْجَنَّةِ، وَمِنْ عَذَابِ اللَّهِ إِلَى رَحْمَتِهِ، به لی به خوا ده رباز بوونیک له ناگری دوزه خ به ره و به ههشت و، له سزاو ئازاری خوا به ره و به زهیی خوا، ههیه.

وشه ی: (مَفَاز) له رووی ریزمانی عه په بییه وه: (مَصْدَرٌ مِمِّيٌّ، يَعْنِي فَوْزًا)، (مَفَاز) چاوگیکی میمییه به مانای: سه رکه وتن و به مراد گه یشتن، ته نوین (تنوین) ه که ش

بۆ گەورەیی و مەزنیی پێشاندانی ئەو بە مراد گەشتنە واتە: بە جوړیکە ناگونجی وەسف بکری.

وشە: (مَقَاز) وەك چۆن بە چاوگ هاتو، بە مانای ناوی شوێنیش هاتو، واتە: (مَكَانِ الْفَوْز) ئەو شوێنەى مروۆقى لێى دەرباز دەبێ و لێى سەرفراز دەبێ، كە مەبەست پێى بەهەشتە.

ئىجا خوا ﷻ ئەو بردنەوێه، ئەو بە مراد گەشتنە، ئەو بە ئامانج گەشتنە، شیدە کاتووە لە چەند موفردەیه کدا، پێش دێ دەفەر موی:

(۲) ﴿حَدَائِقَ وَأَعْنَابًا﴾، باخ و بێستانانیک و تریانیک (ی ناوازه و دەگمەن)، بە نەناسراو (نکرة) هاتنى (حدائق) و (أعناب) گەیه نەرى ئەو راستییه که هەر کامیان: باخەکان و رەزە تریه کان، یە کجار ناوازه و دەگمەن، بە لکو بێ وێنە و هاوتان.

﴿حَدَائِقَ﴾، کوێ (حَدِيقَة) یه، بریتیه له باخ و بێستانیک پەرژین و شوورەى بۆ کرابی و دیواری بە دەوردا کرابی.

﴿وَأَعْنَابًا﴾، کوێ (عَنْب) ه، یانی: تری، بە لām له هەموو قورئاندا خواى تاك و پاك باسى دارى تری نه کردوه، که به کوردیی دەگوترى: دارى تری یان رەن، یان دار میو، به عەرەبیی پێى دەگوترى: (گَرْم) و به (گَرُوم) کو دەکرێتەو، بەس بە (أَعْنَاب) هیناویەتی، پێم وایه حیکمەتە کەشى ئەوێه که دارى تری بۆ خوێ درەختیکی جوان و بەرچاو نیه، به زهوییەو پان دەبێتەو، یان دەبێ بلند بکریته سەر کە پرە که، یان پان دەبێتەو، زۆر بەرچاو و دیار نیه، دیمەنێکی زۆر سەرنجراکێشی نیه، وەك باغى درەختی: خورماو هەنارو هەنجیرو خوڤ و هتد، بە لکو لاسکیکی باریکی هەیه و هیشوو تریه کانى پێوهن، بۆیه خوا ﷻ هەر به: (أَعْنَاب) دەپێتێ که کوێ (عَنْب) ه، مەبەست پێى درەختە کە یه تی و میوه کە شیه تی، ﴿وَأَعْنَابًا﴾، تریه کان به کوردیی پێى دەگوترى: رەز، وشە: رەز یانی: باخ و درەختى میو، که تری دەگری.

(۳) ﴿وَكَاۤعِبَ اٰرَابًا﴾، ههروهه ئافره تانی تازه مهك كردووی هاوتهمه، ﴿وَكَاۤعِبَ﴾، کووی (کاعب)ه، یانی: ئافره تی تازه مهك كردوو، له (كعب)هوهیه که گوڤزینگی مروقه، نهو شوینهی لاق و پئی به یه کهوه ده به سیتتهوه، هه موو مروقتیک دوو گوڤزینکی هه، یه کیک به دیوی ژووریداو، یه کیک به دیوی ده ری داو خرن، واته: نهو ئافره تانه تازه پیده گهن، نهك کهوتنه ته مه نهوه، ئافره ت که ده کهوئته ته مه نهوه، مه که کانی شوږ ده بنهوه.

له سۆنگهی ئه وه وهش که وشهی (کاعب) بهس بو ئافره ت به کار ده هیتر، پیویست ناکات (ة)ی مینهی بخریته سهر، وهك (حائض) و (حامل) ئافره تیک که ده کهوئته حه یزه وه، یان تۆلدار ده بی، له بهر ئه وهی بهس ئافره ت ده کهوئته حه یزه وهو تۆلدار ده بی، پیویست ناکات بلین: (حائضة) و (حاملة)، (کواعب) یش کووی (کاعب)ه، پیویست ناکات بلین: (کاعبة).

﴿اٰرَابًا﴾، کووی (ترب)ه، (ترب) یش هاو ته مه نه، یانی: که سیک که له گه ل جگه له خویدا هاوته مه نه، دواپی (کواعب) و (آتراب) هه ردووکیان زیاتر شی ده که نه وه، له چیه وه هاتوون؟ به لام با جارێ شته کانی دیکه ش باس بکه ین که خوای پهروه ردگار نهو سهر فرازی و به ئاوات گه یشتنه ی پارێزکارانیان پئی ته فسیر ده کات، پیشی باغ و بیستانه کان، دواپی رهزو ترپیه کان، ئنجا ئافره تانی تازه مهك كردووی هاو ته مه ن، که پیکه وه هاوته مه ن، یان له گه ل میرده کانیاندا هاوته مه ن، هه ردوو واتیه کان ده گه نه ی.

(۴) ﴿وَكَاۤسَادِهَاقًا﴾، پیکیکی پریش، په رداخیک یان ده فریکی پر له شه راب، ئنجا ئایا شه راب، لیره دا مه به ست پپی (مه ی) یه که له دنیا دا خه لک پپی سه رخووش ده بن، به لام له به هه شتا به دنیای وانی، یان مه به ست پپی هه ر جوړه خواردنه وه یه که؟ هه ردووکیان ده گریتته وه، به لام به به لگهی: ﴿لَا يَسْمَعُونَ فِيهَا لَغْوًا وَلَا كِذَابًا﴾، مه به ست (مه ی) یه.

﴿دِهَاقًا﴾، (إِسْمٌ مَّضَرٌّ دَهَقٌ، أَوْ أَذْهَقٌ، وَالذَّهْقُ وَالْإِدْهَاقُ: مَلَأَ الْإِنَاءَ)، وشهی: (دِهَاق) ناویکی چاوگه، له (دَهَق) یان (أَذْهَق)ه، (دَهَق) و (إِدْهَاق)یش ههردووکیان چاوگن، واته: پرکردنی دهفر، پرکردنی قاپ.

۵- ﴿لَا يَسْمَعُونَ فِيهَا لَغْوًا وَلَا كِذَابًا﴾، لهویدا نابیستن، نه قسهی پووچ و نه درۆکردن، یاخود: ﴿فِيهَا﴾، راناوهکهی دهچیتتهوه بو شهراپهکه، چونکه له زمانی عهپهیبی دامهی (خَمْر) مبینهی (مَجَازِي)یه، واته: له کاتی ئهو شهراپ خواردنهوهیده، نه قسهی پووچ دهبیستن، وهك خه لکی دنیا، که شهآب دهخونهوهو سهرخوش دهبن، نه قسهی پووچ و درۆ و دهلهسه دهکهن، ههر دوو واتهیه که دهگهیهنن، بهلام زیاتر وایدهچی مه بهست ئهوه بی: له بهههشت دا، قسهی درۆو قسهی پووچ نایستن.

۶- ﴿جَزَاءً مِّن رَّبِّكَ عَطَاءٌ حِسَابًا﴾، ئهوهش پاداشتیکی بهخشاوی ژمیرراوه له پهروهردگارتهوه، (عطاء) بهخششیکی ناوازه، ﴿حِسَابًا﴾، تیرو تهواو، یاخود: (حِسَاب)، ژمیردراو.

کورتە باسیک: ههوت پروونکردنهوه لهبارهی ئایهتکانی: ۳۱-۳۷ هه.

تستاش با زیاتر ئهو وشانه، شی بکهینهوه:

یه که م: (الطبري) ئهو ئایهته موباره کانه مان ئاوا بو تهفسیر دهکات، له تهفسیره ناوداره کهی خویدا، دهلی: (إِنَّ لِلْمُتَّقِينَ ظَفَرًا يَمَّا طَلَبُوا مِنْ حَدَائِقِ وَأَعْنَابٍ؛ وَالْحَدَائِقُ: جَمْعُ حَدِيقَةٍ، وَهِيَ الْبَسَاتِينُ مِنَ النَّخْلِ وَالْأَعْنَابِ وَالْأَشْجَارِ الْمَحْطُوطِ عَلَيْهَا الْحِيطَانُ الْمُحْدَقَةُ بِهَا، لِإِحْدَاقِ الْحِيطَانِ بِهَا تُسَمَّى الْحَدِيقَةُ، فَإِنْ لَمْ تَكُنِ الْحِيطَانُ بِهَا مُحْدَقَةً، لَمْ يَقُلْ لَهَا حَدِيقَةً، وَإِحْدَاقُهَا بِهَا: اشْتِمَالُهَا عَلَيْهَا. (وَأَعْنَابٍ): يَعْني: كُرُومُ أَعْنَابٍ، وَاسْتَعْنَى بِذِكْرِ الْأَعْنَابِ عَنْ ذِكْرِ الْكُرُومِ).

(الطبري) پهحمهتی خوای لی بی عادهتی وایه زۆر به شینهیی و به پروونی قسه لهسه رماناوه چه مکی ئایهتهکان دهکات، دهلی:

به دلتیایی بو پاریزکاران، گه‌یشتن هه‌یه، به‌وه‌ی داویان کردوه و عه‌ودالی بوون، {که پاداشتی خوییه و ئه‌ویش له‌چیدا به‌رجه‌سته ده‌بی؟}، {حَدَائِقُ وَأَعْنَابٌ}، {حَدَائِقُ} کو‌ی {حَدِیقَة} یه که بریتیه له باغ و بیستان و دارو دره‌خت و ئه‌وه‌ی له دارخورماو دار تری و، دره‌ختانی دیکه پێک هاتوه، به مه‌رجێک دیواری به ده‌وره‌دا کرابی، شوورای بو کرابی، ئه‌و دیوارانه‌ی ده‌پواننه نیو ئه‌و باخانه‌وه، ئنجا له‌به‌ر ئه‌وه‌ی دیواره‌کان به‌سه‌ر باخه‌که‌دا ده‌پوانن، بۆیه پپی گوتراوه: {حَدِیقَة} و، ئه‌گه‌ر شووره‌و دیواری بو نه‌کرابی و، ئه‌و باخه دیواره‌کان ده‌وره‌یان نه‌دابی، پپی ناگوتری: {حَدِیقَة}، ده‌وره‌دانی ئه‌و ده‌رو دیوارو شوورایه‌ش بریتیه له‌وه‌ی دیواره‌کان ئه‌و باخه بگرته نیو خویان.

{أَعْنَابٌ} ییش دره‌خته‌کانی ترییه، یانی: دارمیوه‌کان {كُرُومٌ} کو‌ی {کرم} ه واته: دارمیو، {كُرُومٌ أَعْنَابٌ}، واته: دارمیوه‌کانی ترییه‌کان، به‌لام له‌به‌ر ئه‌وه‌ی باسی ترییه‌کان کراوه، بۆیه به‌پێویست نه‌زانراوه باسی دارمیوه‌کان بکری.

{الطبري} لی‌ره نالی و له ته‌فسیره‌کانی دیکه‌شدا نایه‌ته یادم باسی حیکمه‌تی ئه‌وه‌یان کردبی، بۆچی له‌هه‌موو قورئاندا خوا ﷻ باسی (میو) دره‌ختی تری نه‌کردوه، به‌لام پیم وایه له‌به‌ر ئه‌وه‌یه که دره‌ختی تری، دره‌ختیکی ئه‌وه‌نده به‌رچاوو سه‌رنج‌راکیش نیه، دارمیو ته‌نیا لاسکه دارن به زه‌وییه‌وه پان ده‌بنه‌وه، یان ئه‌گه‌ر که‌پرکی بو بکری، به‌سه‌ر که‌پره‌که‌دا بلاوده‌بیته‌وه، ئه‌وه نیه قیت و که‌له‌گه‌ت و هه‌لچوو بی و لق و پۆپی هه‌بن، لاسکه داریکی ره‌قه، وه‌ک وایه‌ری کاره‌با، به‌لام ئه‌و هی‌شووه تریانه ده‌گری، ئنجا ئه‌وه‌ی زیاتر سه‌رنج راده‌کیشی، خودی هی‌شووه ترییه‌کانن، بۆیه‌ش خوی کاربه‌جی هه‌ر باسی ئه‌وانی کردوه.

دووهم: که ده‌فه‌رموی: ﴿وَكَاٰبَۢاۙ اٰرَابًا﴾، پێشتریش باسمان کرد، {كَاعِبٌ: الْمَرْأَةُ الَّتِي تَكْعَبُ ثَدْيَهَا، اَيَ صَارَ كَالْكَعْبِ، اَيَ اسْتَدَارَ وَتَنَّا، وَلَمْ تَلْحَقْهُ تَاءُ التَّائِيْتِ لاختصاص المرأة به}، {كَاعِبٌ} ئه‌و ئافره‌ته‌یه، مه‌مکی وه‌ک گو‌یزینگ خر بوو بی، {شو‌ر نه‌بووبیته‌وه}، بۆیه‌ش {ة} ی مینه‌ی پیوه نیه، چونکه ئه‌و حاله‌ته تاییه‌ته به ئافره‌ته‌وه.

﴿اَنْزَابًا﴾، كَوَى (تَرْب) ه، يانى: هاوته مهن، ياخود: هاو كووف و هاوشيوه،
تهویش دوو واتايان ده گريته وه:

۱- له گهل ميړده كانياندا هاوته مهنن، يان هاوشيوه و هاوسرووشتن.

۲- ثافره تانى به ههشت له گهل يه كدى دا، هاو ته مهن و هاو سرووشت و هاو شيوه ن.
هه ردوو واتايه كان ده گريته وه، به لام زياتر واپيډه چي مه به ست هاوته مه نى و
هاوشيوه يى له گهل هاوسه ره كانيان بي.

(اَنْزَاب) يش له چييه وه هاتوه؟ زانايان سي ته گهريان بو داناون:

أ- (اَنْزَاب) كَوَى (تَرْب) ه، له (تَرْاب) ه وه هاتوه، (تَرْاب)، به په راسووه كاني ده وري
سينگ ده گوتريږن، تهو په راسووانه هه موويان دوو دوو وهك يه كن، مروف بيست و
چوار په راسووي هه يه، دوازه له و به رو دوازه له و بهر، تهو بيست و چواره، هه ردوو
دوويان وهك يه كن و به ته ندازه ي يه كن.

ب- ده شگونجى له وه وه هاتبي كه تهو ثافره ته له گهل هاوسه ره كهيدا، وهك چون دوو
مندال كه پيكه وه له دايك ده بن، پيكه وه ده كه ونه سهر سهر زهوى (تَرْاب)، ده گونجى
له وه وه هاتبي، له دنياشدا ده گوتري: (هَذَا تَرْبٌ هَذَا)، يانى: تهو له گهل ته وه دا
هاوته مهنن و پيكه وه له دايك بوون.

ج- هه نديك له زانايان يش ده لين: له وه وه هاتوه: كه ساني هاوته مهن كه مندال بوون،
پيكه وه ياري و گه مه يان كرده به گل و خوَل (لَعِبُوا بِالْزَّرَاب)، گرنه ته وه يه ليړه دا
مه به ست پي ته وه يه هاوشيوه و هاوته مه نى يه كدين.

سپيه م: كه ده فهرموى: ﴿وَكَاَسًا دِهَاقًا﴾، (كاس) بريته له ده فريك ناماده كرابى بو
شله مه نى تيډا خواردنه وه، ئنجا شه رابه، شه ربه ته، ناوه، ماستاوه، هه رچي هه يه، به لام
به پي رهوت بومان دهرده كه وى، كه ليړه دا مه به ست پي شه رابه، ﴿دِهَاقًا﴾ يش،
ناوى چاوگه و يان له (دَهَق) وه هاتوه، يان له (أَذْهَق) وه، هه ردوو كيشيان به ماناى: (پري
كردن)، (دِهَاق) يش ناوى چاوگه، يانى: پر، ﴿وَكَاَسًا دِهَاقًا﴾، يانى: پيكي پر له شه راب.

چوارەم: که دەفەر موۆ: ﴿لَا يَسْمَعُونَ فِيهَا لَغْوًا وَلَا كِذَابًا﴾، پێشتریش گوتمان: هەردوو ئەگەرە کە ی هەن:

أ- لە بەهەشتدا قسە ی پوچ و درۆ نابیستن، یان بە درۆ دانانی یە کدی نابیستن، وە ک خە لکی دنیا که شەراب دەخۆنە وەو سەر خۆش دەبن و قسە ی بێ جێ دەکەن.

ب- لە کاتی شەراب خواردنە وە کە دا، قسە ی پوچ و درۆ نابیستن، هەردوو واتایە کە هە لده گری.

پێنجەم: که دەفەر موۆ: ﴿جَزَاءٌ مِّن رَّبِّكَ﴾، پاداشتە لە پەر وە ردگار تە وە، ئە مە بۆ دلخۆشکردنی بەهەشتیانە، که ئە و پاداشتە ی دە تاندرێ تە وە، لە پەر وە ردگار و مشوور خۆرو خوا وە نتانە وە یە، واتە: شتی کتان کردو، خوا بە و شی وە یە پاداشتان دە داتە وە، بە دلناییش مروۆ ئە گەر بزانی شتی ک که دێ تە دەستی، بەری پەنجی خۆ یە تی، زیاتر پێی دلخۆش دە بی.

شە شە م: که دەفەر موۆ: (عطاءً)، یانی: هە رچە ندە ئە و پاداشتە بە هۆ ی کردە وە چاکە کانه وە یە، بە لام هەر بە خششی خوای پەر وە ردگار ی شە و، کردە وە کان تە نیا هۆ کار ن بۆ ئە وە ی مروۆ بچێ تە بەهەشت، بە لام نرخ ی بەهەشت نین، وە ک پێغە مبه ری خوا ﷺ فەر موو یە تی: {لَنْ يَدْخُلَ أَحَدًا عَمَلُهُ الْجَنَّةَ، قالوا: ولا أنت يا رسول الله؟ قال: لا، ولا أنا، إلا أن يتغمّدني الله برحمته منه وفضل} (أخرجه البخاري: ۵۳۴۹، ومسلم: ۲۸۱۶)، واتە: هێچ یە کێ ک کردە وە کە ی نایخاتە بەهەشت، گو تیان: تۆ ش ئە ی پێغە مبه ری خوا؟ گو تی: منیش مە گەر خوا بە بەزە یی و بە خششی خۆ ی دامپۆ شی.

واتە: کردە وە ی هێچ کام لە ئی وە بار تە قا و نرخ و بە های بەهەشت نیە، بە لێ هۆ کارە بۆ چوونە بەهەشت، هەروە ک کوفرو کاری خراپی بێ پروایان، هۆ کارە بۆ چوونە دۆزەخ، بە لام بە دلناییی ئیمان و کردە وە ی باشی ئیمانداران، نرخ و بە های ئە و بەهەشتە رازا وە و نە برا وە و بێ کو تاییە نیە، بە لکو تە نیا هۆ کارە.

هه‌وته‌م: که ده‌فه‌رموێ: (حِسَاب) لێره‌دا دوو واتای هه‌ن:

أ- یان له (حَسَب) هوه هاتوه، (حَسَب: أی: عَدَّ)، ژماردی، (حِسَاب) یش، واته: ژماردن، یانی: ئه‌و پاداشته به ژماردنه‌و هه‌روا له گۆتره نیه.

ب- یاخود: ﴿حِسَابًا﴾ له (أَحْسَب) هوه هاتوووه: (أَيُّ أَعْطَاهُ مَا كَفَّاهُ فَهُوَ مِعْنَى: الإِحْسَاب لَأَنَّ مَنْ أُعْطِيَ مَا يَكْفِيهِ قَالَ: حَسْبِي)، (أَحْسَب) ه، واته: هه‌نده‌ی پێدا به‌شی بکات (إِحْسَاب)، واته: پێدانی شتێک به‌که‌سێک که به‌شی بکات، به‌ئەندازە‌ی پێویستی بێ و پر به‌پێستی بێ، له‌به‌ر ئه‌وه‌ی که‌سێک شتێکی بدرێت به‌شی بکات، ده‌لێ: (حَسْبِي)، واته: ئه‌وه‌نده‌م به‌سه‌.

مەسەلەى چوارەم و كۆتايى:

باسى خىواى بە بەزەيى كە خاوەنى گەردوون و ئاسمانەكان و زەويىيەو، هېچ كەس هېچ شتېكى لە بەرانبەريدا بە دەست نىيە، لە پۆژى وەستانى جىبرىل و فريشتانىش دا، هېچ كەس نادۆى، مەگەر خوا مۆلەتى بدات و قسەى راست و پەواش بكات، ئەو پۆژەش هەق و چەسپاوەو، مەوفايش پىي لە بەردەم دا ئاچووخ و كراوەيە بەرەو خواو، خواش لەو سزا نىزىكە ترساندوونى (مەوفاەكانى ترساندوون) كە باباى بېپروا تىيدا حەز دەكات، گل و خۆل بووايە:

خو دەفەرمۆى: ﴿رَبِّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا الرَّحْمَنُ لَا يَمْلِكُونَ مِنْهُ خِطَابًا﴾ (۳۷)
 يَوْمَ يَقُومُ الرُّوحُ وَالْمَلَائِكَةُ صَفًّا لَا يَتَكَلَّمُونَ إِلَّا مَنْ أَذِنَ لَهُ الرَّحْمَنُ وَقَالَ صَوَابًا ﴿ذَلِكَ﴾
 الْيَوْمُ الْحَقُّ فَمَنْ شَاءَ اتَّخَذْ إِلَىٰ رَبِّهِ مَآبًا ﴿۳۸﴾ إِنَّا أَنْزَلْنَكُمْ عُذَابًا قَرِيبًا يَوْمَ يَنْظُرُ الْمَرْءُ
 مَا قَدَّمَتْ يَدَاهُ وَيَقُولُ الْكَافِرُ يَلَيْتَنِي كُنْتُ تُرَابًا ﴿۴۰﴾

شىكردنەوى ئەم ئايەتانە، لە نو بىرگەدا:

(۱)- ﴿رَبِّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا الرَّحْمَنُ﴾، پەرەردگارى ئاسمانەكان و زەوى و ئەوى لە ئىوانياندايەو، بە بەزەيىيە، وشەى: ﴿رَبِّ﴾، خویندراویشەتەو: (رَبُّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا الرَّحْمَانُ) واتە: هەركام لە (رَبُّ) و (الرحمان) بە (رَفَع) يش خویندراونەو، ئنجا ئەگەر بە ژىر (كسرة) بخوینزێنەو، ئەو كاتە (رَبُّ) دەيیتە تەفسىر بۆ وشەى (رَبُّ) كە پىشتەر هاتو، لە: ﴿جَزَاءً مِّن رَّبِّكَ﴾ دا، پاداشتتان لە پەرەردگاتانەو بۆ دى، ئنجا ئايا ئەو پەرەردگارە كىيە؟ ﴿رَبِّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا الرَّحْمَنُ﴾، بەلام ئەگەر بە رەفع بخوینزێنەو، ئەو پى دەگوترى: (جُمْلَةً ابْتِدَائِيَّةً اسْتِنَائِيَّةً)، رستەيەكى لە نووى دەستپىكەر، پەرەوهردگارى ئاسمانەكان و زەوى و ئەوى دەكەوێتە ئىوانيانەو.

﴿وَمَا بَيْنَهُمَا﴾ (ما) لیره‌دا (مَوْصُولَةٌ) یه، واته: هه‌رچی ده‌که‌وێته نیوانیان‌ه‌وه (الَّذِي يَقَعُ بَيْنَهُمَا) نیوان ئاسمانه‌کان و زه‌وی، (الرَّحْمَانُ) یان ﴿الرَّحْمَنُ﴾ به به‌زه‌ییه.

٢- ﴿لَا يَمْلِكُونَ مِنْهُ خِطَابًا﴾، مافی قسه‌کردن و دواندانیان له‌گه‌لیدا نیه، لیره‌دا: ﴿لَا يَمْلِكُونَ﴾، راناوه‌که‌ی ده‌چێته‌وه بو‌هه‌موو دروستکراوه‌کان، نه‌گه‌ر مرو‌قن، نه‌گه‌ر جندن، نه‌گه‌ر فریشته‌ن، خواهنی مافی نین، خوا ﴿بَدْوَيْنَ﴾، لیره‌دا: (الْمَلِكُ مَعْنَى الْقُدْرَةِ، فَتَفِي الْمَلِكُ نَفِي الْإِسْطَاعَةِ)، که ده‌فه‌رمو‌ی: ﴿لَا يَمْلِكُونَ مِنْهُ﴾، (ملك) به‌مانای توانایه‌و، لابردنی (توانا) لابردنی (پیکران) یشت.

(خِطَاب): بریتیه له‌قسه‌یه‌ک که به‌رانبه‌ر به‌که‌سیکی ئاماده‌ده‌کری، که‌سیک که ئاماده‌یه له‌لای بابای و ته‌بیژ، یاخود وه‌ک ئاماده‌بوو وایه، ئنجا لیره‌دا که یثفه‌رمو‌ی: ﴿لَا يَمْلِكُونَ مِنْهُ خِطَابًا﴾، وشه‌ی: ﴿خِطَابًا﴾، مانای هه‌وال پێدان و داواکردنیشی خراونه‌نیو، واته: هه‌یچ‌که‌س بو‌ی نیه، هه‌والیک به‌خوا بدات، یاخود داوایه‌ک له‌خوای په‌روه‌ردگار بکات، یاخود له‌و کاته‌دا قسه‌یه‌ک بکات.

٣- ﴿يَوْمَ يَقُومُ الرُّوحُ وَالْمَلَائِكَةُ صَفًّا﴾، ئه‌و رۆژه‌ی رووح و فریشته‌کان به‌ریز ده‌وه‌ستن، ﴿الرُّوحُ﴾، هه‌ندیکیان گوتوو یانه: ﴿الرُّوحُ﴾، دروستکراویکی خوایه، ئیمه‌نازانین چیه‌و چۆنه‌؟ هه‌ندیکیان گوتوو یانه: ﴿الرُّوحُ﴾، مه‌به‌ست پێی رووحی مرو‌قه‌کانه، (أل)ی ناساندنی له‌سه‌ره‌و مه‌به‌ستی پێی تیکرایه، واته: جینسی رووحه‌کان، راده‌وه‌ستن له‌گه‌ل فریشته‌کاندا به‌ریز، به‌لام له‌راستییدا پێویست به‌و ته‌ئویل و مانایانه‌ ناکات، چونکه‌خوا وشه‌ی: ﴿الرُّوحُ﴾، ی له‌قورئان دا بو‌ (جبریل) به‌کاره‌یناوه، له‌چه‌ند مه‌قامیکدا، بو‌وێته:

١- ﴿نَزَلَ بِهِ الرُّوحُ الْأَمِينُ ﴿١٣٣﴾ عَلَى قَلْبِكَ لِتَكُونَ مِنَ الْمُنْذِرِينَ ﴿١٣٤﴾﴾ الشعراء.

٢- ﴿تَنْجُ الْمَلَائِكَةَ وَالرُّوحَ إِلَيْهِ فِي يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُ خَمْسِينَ أَلْفَ سَنَةٍ﴾ المعارج.

۳- ﴿قُلْ نَزَّلَهُ رُوحُ الْقُدُسِ مِنْ رَبِّكَ.....﴾ (۱۰۲) النحل.

۴- ﴿نَزَّلَ الْمَلَكُ وَالرُّوحُ فِيهَا بِإِذْنِ رَبِّهِمْ مِنْ كُلِّ أَمْرٍ﴾ (۴) القدر.

ئنجا هیچ دروستکراویکی دیکه ش خوا پیی نه ناساندووین له قورئاندا، وشه ی: ﴿الرُّوحُ﴾ ی، بو به کار بهیتری، تا کو بلین: مه به ست پیی ته وهیه، ناشگونجی مه به ست پیی رووحی مروقه کان بی، چونکه لهو روژدها ته نیا رووحه کان نین ده وه ست، به لکو مروقه کان به رووح و جهسته وه -- جهسته یه که خوا ده زانی چونه! -- به رووح و جهسته وه ده وه ست، لهو گوړه پانه دا که خوا بو کوکړدنه وهو لیبرسینه وه دایناوه، که واته: لیړه دا که ده فهرمو ی: ﴿يَوْمَ يَقُومُ الرُّوحُ وَالْمَلَائِكَةُ صَفًّا﴾، تهو روژه ی رووح و فریشته کان به ریز ده وه ست، (الروح) مه به ست پیی جیبریه.

(۴) - ﴿لَا يَتَكَلَّمُونَ إِلَّا مَنْ أَذِنَ لَهُ الرَّحْمَنُ وَقَالَ صَوَابًا﴾، هیچ کامیان نادوین مه گهر که سیك (خوای) به به زه یی مؤله تی دابی و قسه ی ریک و راستیش بکات، نادوین، نه جیبریل ده دو ی، نه فریشته کان ده دوین، ﴿لَا يَتَكَلَّمُونَ﴾، قسه ناکهن، ﴿إِلَّا مَنْ أَذِنَ لَهُ الرَّحْمَنُ وَقَالَ صَوَابًا﴾، مه گهر که سیك (خوای) به به زه یی مؤله تی دابی، ته نیا ده بی خوا مؤله تی دابی، ﴿وَقَالَ صَوَابًا﴾، ئنجا ده بی قسه ی ریک و راستیش بکات، یا خود: مه گهر که سیك (خوای) به به زه یی مؤله تی دابی، که قسه ی راست بکات، (الإذن: إِسْمٌ لِلْكَلَامِ الَّذِي يُفِيدُ إِبَاحَةَ فِعْلٍ لِلْمَأْذُونِ، وَهُوَ مُشْتَقٌّ مِنْ أَذِنَ لَهُ: اسْتَمَعَ إِلَيْهِ)، (إِذْنٌ): ناوه بو قسه یه که ته وه ده گه یه نی بابای مؤله تدر او، ری دراوه کرده وه یه که بکات، له وشه ی: ﴿أَذِنَ لَهُ﴾، داتا شراوه: (أَذِنَ لَهُ: أَيِ اسْتَمَعَ إِلَيْهِ)، گو یی بو گرت، ﴿وَقَالَ صَوَابًا﴾، ته مه دو و اتایان ده گه یه نی:

أ- (و) بو بادانه وه (عطف) یه، ته م رسته یه ده گپ رته وهو بای ده داته وه سهر رسته ی پیشی، که ده فهرمو ی: ﴿أَذِنَ لَهُ الرَّحْمَنُ﴾، (أَي: إِلَّا مَنْ قَالَ صَوَابًا، فَمَنْ لَمْ يَقُلْ صَوَابًا، لَا يُؤْذَنُ لَهُ)، واته: که س نادو ی لهو روژدها، [مه گهر که سیك (خوای) به به زه یی مؤله تی دابی و] که سیکی ش قسه ی راست بکات، واته: که سیك قسه ی راست نه کات، مؤله تی ناب ی.

ب- یاخود: (و) ﴿وَقَالَ صَوَابًا﴾، واوی حاله (واو الحَالِیة) یه، یانی: له حالیکدا که قسهی راستیش دهکات، واته: حاله بو (مَنْ)، ﴿إِلَّا مَنْ أَدْنٰ لَهُ الرَّحْمٰنُ وَقَالَ صَوَابًا﴾، له حالیکیش دا، نهو کهسهی خوا مؤلهتی ددها، قسهی راست و ریکیش بکات، (أَي: یأذَنَ الله لِمَنْ يَتَكَلَّمُ مِمَّا يُرْضِي الله)، یانی: خوا مؤلهت ددها به کهسیک، به مهرجیک که قسه دهکات، به جوړیک بدوی، جیکای رهمانهندی خوا بی.

(۵)- ﴿ذٰلِكَ الْيَوْمُ الْحَقُّ﴾، نهو پوژه پوژیکي چه سپاوه، یاخود پوژیکه حقی تیدا ده چه سپی، دادگهری تیدا ده چه سپی.

(۶)- ﴿فَمَنْ شَاءَ اتَّخَذَ إِلَىٰ رَبِّهِ مَآبًا﴾، نجا هر کهسیک ویستی به رهو پهروه ردگاری ری گهرانهوهی گرته بهر.

پرستهی: ﴿ذٰلِكَ الْيَوْمُ الْحَقُّ﴾، زانایان به سی واتا مانایان کردوه:

۱- نهو پوژه پوژیکي چه سپاوه.

۲- نهو پوژه پوژیکي دادگهری تیدا ده چه سپی.

۳- تهنیا نهو پوژه شایستهی نهوهیه ناوی لی بری: پوژ، پوژیکه بهلام پوژ.

که دهه رموی: ﴿فَمَنْ شَاءَ اتَّخَذَ إِلَىٰ رَبِّهِ مَآبًا﴾، پیتی (ف)، لیردها: (الفاء الفَصِيحَةُ تُفْصِحُ عَنْ شَرْطٍ مُّقَدَّرٍ نَاشِئٍ عَنِ الْكَلَامِ السَّابِقِ، وَالتَّفْذِيرُ: فَإِذَا عَلِمْتُمْ ذٰلِكَ كُلُّهُ، فَمَنْ شَاءَ اتَّخَذَ مَآبٍ عِنْدَ رَبِّهِ، فَلْيَتَّخِذْهُ)، فای (فَصِيحَة) یه، مهرجیک دهه گیه نی که له قسهیه کی پیشترهوه مه زنده کراوهو نهو دهیگه نی، واته: ته گهر هه موو نهو شتهی باسکرا، زانیتان، نجا هر کهسیک بیهوی ری گهرانهوهی به رهو پهروه ردگار بگریته بهر، با بیگریته بهر.

(۷)- ﴿إِنَّا أَنْذَرْنَكُمْ عَذَابًا قَرِيبًا﴾، نیمه نیوه مان له نازارو سزایه کی نزیك ترساندوهو وریامان کردوونهوه.

(الْإِنذَار: الْإِخْبَار بِحُصُولِ مَا يَأْتِي فِي الْمُسْتَقْبَلِ الْقَرِيبِ)، (إِنذَار) ھاوالدائیگە بەھووی لە داھاتووی نیزیك دا دى، یانی: بۆ بابای ترسیژاوو ئاگادارکراو، خراپەو مەترسییەکی نیزیك ھەبە، یاخود: (إِنذَار) بریتیە لە ئاگادار کردنەوہیەك لەگەڵ ترساندن دا. (إِعْلَامٌ مَعَ تَخْوِيفٍ).

(مَثَاب): ۱- یان چاوگی میمییە، یانی: گەڕانەوہ (الرجوع).

۲- یان شوینی بۆ لا گەڕانەوہیە (محل الرجوع).

۳- یان کاتی تێدا گەڕانەوہیە (وقت الرجوع).

کە دەفەرموى: ﴿إِنَّا أَنْذَرْنَاكُمْ عَذَابًا قَرِيبًا﴾، تێمە ئیوہمان لە ئازاریکی نیزیك ترساندوہ، بۆچی دەفەرموى: نیزیك؟ چونکە:

۱- ھەموو ھاتووہیەك نیزیكە، (كُلُّ آتٍ قَرِيبٍ).

۲- مروّفەكان ئەگەر جارێ ئاخیر زەمانیشیان بەسەردا نہیەت، گرنگ ئەوہیە ھەر کەسێك مرد، بۆ خووی لە حاڵی خووی حاڵیی دەبی (مَنْ مَاتَ فَقَدْ قَامَتْ قِيَامَتُهُ)، کەواتە: سزای خوا ھەر چۆن بێ، نیزیكە، چ بەو ئیعتیارەى ھەموو کەسێك مردنیکى لە پێگایەو مردنەکەشى نیزیكە، چ بەو ئیعتیارەى ھەرشێك بێ، ھەر نزیكە، ئەویش ئاخیر زەمان و پۆژی دواییە.

(۸)- ﴿يَوْمَ يَنْظُرُ الْمَرْءُ مَا قَدَّمَتْ يَدَاهُ﴾، ئەو پۆژەى مروّف تەماشای دەکات، دوو دەستەکانی چیان پێشخستوہ؟ (ما) کە دەفەرموى: ﴿مَا قَدَّمَتْ يَدَاهُ﴾:

۱- دەگونجی (مَوْصُولَةٌ) بێ، یانی: (الَّذِي قَدَّمَتْ يَدَاهُ)، مروّف تەماشای دەکات، دوو دەستەکانی چیان پێشخستوہ؟.

۲- دەشگونجی (ما) ی پرسیارکردن (ما الْإِسْتِفْهَامِيَّة) بێ، یانی: (أَي شَيْءٍ قَدَّمَتْ يَدَاهُ)؟، مروّف سەرنج دەدا بزانی دوو دەستەکانی چیان پێشخستوہ، چیان کردوہ؟.

۹- ﴿وَيَقُولُ الْكَافِرُ يَلَيِّنَنِي كُنْتُ تُرَابًا﴾، بابای بیپرواش دەلی: ئەی خۆزگە گل بوومایە، وشە: ﴿الْمَرْءُ﴾.

أ- هه‌ندیک له زانایان دەلێن مەبەست پێی: پیاو (الرَّجُل) هە، ئەگەر بیانەوی بێن: مروۆفیککی مێینه، دەلێن: (إمْرَأَة).

ب- بەشیکی دیکەش له زانایان دەلێن: وشە (مَرْء)، بە مانای مروۆف (إنسان) ه، بە گشتیی و ئەگەر ویسترا دیاریبکەن، کە ئەو مروۆفە ڕەگەزەکی مێیه، ئەو کاتە دەلێن: (إمْرَأَة)، ئەگەرنا (مَرْء) پیاو و ئافەت دەگریته‌وه، بەبێ بە ڕەچاوکردنی ڕەگەزەکی، (التفسير المني) ^(۱) دەلی: (الْمَرْءُ عَامٌ يَشْمَلُ الذَّكَرَ وَالْأُنْثَى وَالْمُؤْمِنَ وَالْكَافِرَ)، وشە (مَرْء) گشتییه نێرو مێ و، پروادارو بیپروا دەگریته‌وه، پێشم وایه ئەو رایە راسته، کە تەماشای بەکارهێنانی وشە (مَرْء) دەکەین له قورئاندا، له زمانی عەرەبییدا، مەبەستیان پێی مروۆف، بەبێ لەبەر چاوگرتنی ڕەگەزەکی، داخو نێره یان مێیه.

لێره‌دا (إِبْنُ عَثِمِينَ)، له تەفسیری بەش (جزء) ی (عم) دا ^(۲)، له تەفسیری ئەو رسته‌یه‌دا کە دەفه‌رموی: ﴿وَيَقُولُ الْكَافِرُ يَلَيِّنَنِي كُنْتُ تُرَابًا﴾، بابای بیپروا دەلی: خۆزگە گل بوومایە، سێ مانایانی بوۆ داده‌نی:

۱- ﴿يَلَيِّنَنِي كُنْتُ تُرَابًا﴾، (فَلَمْ أَخْلُقْ، لَإِنَّ الْإِنْسَانَ خُلِقَ مِنْ تُرَابٍ)، واتە: هەر گل بوومایە و دروست نه‌کرا بامایه و نه‌کرا بامایه مروۆف.

۲- ﴿يَلَيِّنَنِي كُنْتُ تُرَابًا﴾، (فَلَمْ أَبْعَثْ وَكُنْتُ تُرَابًا فِي أَجْوَافِ الْقُبُورِ)، خۆزگە هەر گل بوومایه و دواي ئەوهی دەمردم، هەر به گل و خۆلی مابوومایه‌وه، له نێو هه‌ناوی گۆره‌کاندا و زیندوو نه‌کرا بامایه‌وه.

(۱) ج ۳۰، ص (۳۹۱).

(۲) تفسیر جزء (عم) ص ۳۸.

۳- ﴿يَلَيِّنِي كُنْتُ تُرَابًا﴾ (کَمَا كَانَتْ هَذِهِ الْبَهَائِمُ)، (له پوژی دوايیدا، دواي نهوهی ناژه لآن دادوه رییان له نیواندا ده کری، ده بنهوه به گل و خوځ)، بابای کافیش خوژگه ده خوازی و ده لی: بریا وهک تهو ناژه لانه بوومایه (و مروځ نه بوومایه، تیستا منیش ده بووموه خوځ و ده ربازم ده بوو له سزا).

لهو باره وه ته هم ده قهش ههیه که (الطیري) به ژماره: (۳۶۲۷۱)، هیناویه تی: {عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: إِنَّ اللَّهَ يَحْشُرُ الْخَلْقَ كُلَّهُمْ، كُلَّ ذَابَّةٍ وَطَائِرٍ وَإِنْسَانٍ، يَقُولُ لِلْبَهَائِمِ وَالطَّيْرِ كُونُوا تُرَابًا، فَعِنْدَ ذَلِكَ يَقُولُ الْكَافِرُ: يَا لَيْتَنِي كُنْتُ تُرَابًا}، (إِسْنَادُهُ حَسَنٌ، كَمَا قَالَ الطَّبْرِي).

واته: نه بوو هوړه یره خوا لی پازی بی، له پیغه مبه ره وه ښه ده یهینی که فهرموویه تی: خوا هه موو دروست کراوه کان کو ده کاته وه له پوژی دوايیدا هه موو ژيانداریک و هه موو بالنده یه، هه موو مروځیک، دواي به ژيانداران و بالنده کان ده فهرمووی: بینه وهی گل و خوځ، (دواي نه وهی دادگای له نیواندا ده کری)، ئنجا لهو کاته دایه بابای بی پروا ده لی: خوژگه منیش گل بوومایه.

یانی: تیستا منیش له گه ل نه وانه دا ده بووموه گل و خوځ و، تووشی نهو سزاو جه زه به یه نه ده بووم، که چاوه پریم ده کات.

لیره دا کو تایي به ته فیسیری سووړه تی (النبأ) یا خود سووړه تی (عم) دینین و، له خواي په روه ردگاری میهره بان ده پارینه وه، یارمه تیمان بدات و هه رچی زیاتر عه قل و دلیمان پوځن بکاته وه، به پرووناکی و به ره که تی قورئان و، یارمه تیمان بدات: چو قورئان ده فهرمووی، بهو شیوه یه ره فتار بکهین و، له ژيانی تاکی و خیزانی و کو مه لایه تیماندا، ته هم قورئانه بکهینه چراهه و پرووناکی و به ره که تیک، به سهر ده ورو به رماندا بیگشتینین و ده ورو به ریشمانی لی به هره مه ند بکهین.

تہ فیسیری سوورہ تی

النَّازِعَاتِ

به نژده کیمه کیمه بییه کن له که تانین

بدن مکه مین موهه الیادین الیادین

مهر الیادین الیادین

archive.org/details/@alibapir

PDF

Alibapir

Google Play

App Store

QR codes

کهرانی

راکه باندی مکه بی موهه الیادین الیادین

QR codes

راکه باندی مکه بی موهه الیادین الیادین

دەستپیک

بەرپـۆزان!

خوا پشتیوان بـۆ ئەمـرۆ کە (۹)ی (ذی القعدة)ی سالی (۱۴۴۱)ی کۆچییه، بهرانبهـر (۳۰/حوزەیرانی/۲۰۲۰)ی زایینی، له شاری ههولێر، دەست دهکەین، به تەفسیر کردنی سوورەتی (النَّازِعَات) و، وهك عادهتی خوڤمان، پيشهکی پیناسهـو نیوهـرۆکی ئەم سوورەته موبارەکه دهخهینه روو له ههوت برگهـدا:

پیناسهـی سوورەتی (النَّازِعَات) و بابەتهـکانی

یهکهم: ناوی ئەم سوورەته:

ئەم سوورەته ناوی ههـرهـ باوی: (سُورَةُ النَّازِعَاتِ)ه، ههـلبهـته زۆریک له زانایانیـش بۆ وینـه: (البخاري) له کتیبی (الصحيح)ی خوـی له (کتاب التفسیر) دا بهـ ناوی (سُورَةُ النَّازِعَاتِ) هیناویهتی، بهـلام وێـرای ئەو ناوهـ بهـ: (سُورَةُ السَّاهِرَةِ) و (سُورَةُ الطَّامَةِ) و (سُورَةُ الْمُدَبِّرَاتِ)یش هاتوهـ، چونکه ئەو وشانه تهـنیا لهـم سوورەتهـدا هاتوون.

دووهـم: شوینی دابهـزینی:

به یهـکدهـنگی زانایان ئەم سوورەته موبارەکه له شاری مهـکهـ دابهـزیوهـو، لهـو بارهـوهـش ئەم دهـقه هاتوهـ: {عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: نَزَلَتْ سُورَةُ النَّازِعَاتِ مِثْلًا} (أخرجه السيوطي في الدر المنثور: ج ۸، ص ۴۰۳، ونسبه لابن

الضُّرَيْسُ وَالنَّحَّاسُ وابن مردويه والبيهقي، وقال: وأخرج ابن مردويه عن عبدالله بن الزبير مثله) بروانه: (الإستيعاب في بيان الأسباب: ج ۳، ص ۴۹۲).

واته: عەبدوللای کوری عەبباس رضی اللہ عنہ، گوتووێت: سوورەتی (النَّازِعَات) لە مەککە دابەزیو، لەو سەرچاوانەدا کە ئاماژەم پێدان، ئەو دەقە هاتو، ئێینو مووردهوویەش هێناوێت لە عەبدوللای کوری زوبەیرەو، کە گوتووێت: ئەم سوورەتە موبارە کە لە مەککە دابەزیو.

سێیەم: ریزبەندیی لە موصحف و لە دابەزیندا:

ئەم سوورەتە موبارە کە لە موصحفدا ریزبەندییە کە یە هەفتاو نو (۷۹)یە، یانی: لە سوورەتی (الفاتحة) هەو کە دێی ئەم سوورەتە موبارە کە ژمارە کە ی (۷۹) یە، لە دابەزینیدا ژمارە کە ی هەشتاو یە ک (۸۱) ه، پێش (الإنفطار) و دوا (النبا) دابەزیو، ئەو هەش وە ک جارانی دیکەش ئاماژەم پێداو، بۆچووێکە زانیان - بە تاییەت (جابر بن زید) کە ئێمە زیاتر پشت بەو دەبەستین لە دیاریکردنی ریز بەندی سوورەتەکان لە کاتی دابەزینیدا - بەراو بۆ چوونی خۆیان ئەو یان گوتو، نە ک دەقیکی لەسەر بێ.

چوارەم: ژمارە ی تاییەتەکانی:

زۆربە ی هەرە زۆری ژمێرەرانی تاییەتەکان، ژمارە ی تاییەتەکانی ئەم سوورەتەیان بە چل و پینج (۴۵) داناو، بەشیکیش بە چل و شەش (۴۶) یان داناو، زیاتر ژمارە ی چل و شەش (۴۶) تەبەننی کراو، بە تاییەتە ی لەو موخەفانە ی لەو ناوچانە ی ئێمەدا هەن.

پېنجەم: نېوهرۆکی ئەم سوورەتە:

تەوهری بنەرتی ئەم سوورەتەش ھەر باسی پۆژی دوایی و ھاتنی سزاو پاداشتە، بەلام بەسەرھاتی مووسا عَلَيْهِ السَّلَام و ناردنی بۆ لای فیرعەون، کە دوازدە (۱۲) ئایەتی بۆ تەرخانکراون ئایەتەکانی: (۱۲ - ۲۶) و، ئاماژەیکەش بە ھەندیک لە دیمەنەکانی گەردوون، کە ئەویش ھەوت (۷) ئایەتی بۆ تەرخانکراون، ئایەتەکانی: (۲۷ - ۳۳)، نیاوخنە ئەو بابەتە بنەرتییە ئەو سوورەتە کراون، کەواتە: (۱۲ + ۷ - ۱۹)، نۆزدە (۱۹) ئایەت، بۆ ئەو دوو بابەتە نیاوخن کراوە تەرخانکراون، ئنجا (۴۶ - ۱۹ - ۲۷) واتە: بیست و ھەوت (۲۷) ئایەت لە سەرەتاو لە کۆتاییەو لە بارە پۆژی دواییەو، کە بریتین لە چوار دە (۱۴) ئایەت لە سەرەتاییەو، سێزدە (۱۳) ش لە کۆتاییەو.

شەشەم: تاییەتمەندییەکانی ئەم سوورەتە:

سێ تاییەتمەندی گرنگم لەم سوورەتەدا کەوتوونە بەرچاو:

۱- جگە لە سوورەتی (الزمر)، باسی دووجار فوو کرانەکان بە کەرەنادا، تەنیا لەم سوورەتەدا ھاتو، بە دوو وشە: ﴿الرَّاجِفَةُ﴾ و ﴿الرَّادِفَةُ﴾، لە سوورەتی (الزمر) دا ئاوا ھاتو: ﴿وَنُفِخَ فِي الصُّورِ فَصَعِقَ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ إِلَّا مَنْ شَاءَ اللَّهُ ثُمَّ نُفِخَ فِيهِ أُخْرَى...﴾ (۶۸)، بەلام لێرەدا ئاوا ھاتو: ﴿يَوْمَ رَجِفُ الرَّاجِفَةُ﴾ (۶) تَبَعُهَا الرَّادِفَةُ (۷).

۲- لەم سوورەتەدا دەق لەسەر ئەو کراو، کە زەوی دوای ئاسمان دروست بوو: ﴿عَٰلَمٌ أَشَدَّ خَلْقًا أَمِ السَّمَاءِ بَنَاهَا﴾ (۲۷) رَفَعَ سَمَكَهَا فَسَوَّيْنَاهَا (۲۸) وَأَغْطَشَ لَيْلَهَا وَأَخْرَجَ ضُحَاهَا (۲۹) وَالْأَرْضَ بَعْدَ ذَلِكَ دَحَاهَا (۳۰). واتە: ئایا دروستکرانی ئیوہ قورستەر یان ئاسمان؟ (خوا) بنیاتی ناو. شەوگارەکی تاریک کردووە تیشک و پووناکییەکی دەرھێناو، دوای ئەو ش (خوا) زەوی پانراخست و ئامادەکرد.

ئەمەش دەقە لەسەر ئەوێ که زەوی پاش دروست کرانی ئاسمان دروست بوو.

بۆیەش وا دەلیم: چونکە کاتی خۆی لە کاتی تەفسیری سوورەتی (فصلت)دا لەو بارەووە مشت و مڕیکی زانایانمان باسکرد، که زانایان هەندیکیان رایان وایە زەوی پیش ئاسمان دروست کراوە، لەبەر ئەوێ خۆی پەرورەدگار دەفەرموێ:

﴿قُلْ أَيْنَكُمْ لَتَكْفُرُونَ بِالَّذِي خَلَقَ الْأَرْضَ فِي يَوْمَيْنِ وَتَجْعَلُونَ لَهُ أَندَادًا ذَلِكَ رَبُّ الْعَالَمِينَ ۝۹ وَجَعَلَ فِيهَا رَوَاسِيَ مِنْ فَوْقِهَا وَبَرَكْنَا فِيهَا وَقَدَّرْنَا فِيهَا أَمُوتَهَا فِي أَرْبَعَةِ أَيَّامٍ سَوَاءً لِلنَّاسِ لِأَيَّامٍ ۝۱۰ ثُمَّ أَسْتَوَى إِلَى السَّمَاءِ وَهِيَ دُخَانٌ ۝۱۱﴾ فصلت، لە وێ پروغان کردووە، که (ئُم) لێرەدا بوو ریزبەندیی باسکردنە، نەک ریز بەندیی دروستکردن، بەلام ئیستا که زانستی فیزیایی و گەردوونناسیی بەرەو پیشەوێ چوو، ئەوێ بۆتە شتیکی بەلگە نەویست که زەوی یەکیکە لە کۆمەلەی خۆرو نوو خۆرۆکە بە دەوری خۆردا دەخولێنەو، خۆریش ئەستێرە یەکە لە نزیکەی تریلۆنیک، هەزار (۱۰۰۰) ملیار ئەستێرە لە کەهکەشانی کاکیشاندوا، کەهکەشانی کاکیشانیش یەکیکە لە دوو سەد (۲۰۰) ملیار کەهکەشان و، بە پایەکی دیکەی زانایان: یەک تریلیۆن (۱۰۰۰۰۰۰۰۰۰).

که لە گەردوونی بینراو (الکون المنظور)دا هەن.

کەواتە: ئەم زەوی یەکیکە لە پەڕووی قەبارەوێ شتیکی زۆر بچووکی لە نێو گەردووندا، ناگونجی سەرەتا زەوی دروست کرابی، ئەم ئایەتەش زۆر بە پرونی ئەوێ دەگەیهنێ که دواي ئەوێ خوا ئاسمان یانی: گەردوونی خولقاندوێ ئەو دروستکراوانە هەر خوا ﷻ دەزانی سنووریان تا کوو کۆیە؟! ئنجا لە نێو ئەواندا، دواي زەوی دروست کردوێ: ﴿وَالْأَرْضَ بَعْدَ ذَلِكَ دَحَاهَا ۝۳۰﴾ النازعات.

۳- چەند وشەو تەعبیری که تەنیا لەم سوورەتەدا هاتوون و، ئەوانە ی بە زەقی هاتوون بەرچاو، ئەمانە:

۱- ﴿وَالْتَرَعَتِ غَرَقًا﴾

۲- ﴿وَالنَّشِطَاتِ نَشْطًا﴾.

۳- ﴿يَوْمَ تَرْجُفُ الرَّاجِفَةُ﴾.

۴- ﴿تَتَّبِعُهَا الرَّادِفَةُ﴾.

۵- ﴿وَاجِفَةٌ﴾.

۶- ﴿الْخَافِرَةُ﴾.

۷- ﴿نَخْرَةٌ﴾، (نَاخِرَةٌ).

۸- ﴿زَجْرَةٌ﴾.

۹- ﴿بِالسَّاهِرَةِ﴾.

۱۰- ﴿وَأَغْطَشَ﴾.

۱۱- ﴿ضَعَهَا﴾.

۱۲- ﴿الطَّائِمَةُ الْكُبْرَى﴾.

دەشگۈنجى وشەو تەبىرى دىكەش پەيدا بىرىن، كە ئايەتن بەم سوورەتە موبارەكەو.

ھەوتەم: دابەشكردنى ئايەتەكان بۇ چەند دەرسىك:

كۆي چل و شەش ئايەتەكەي ئەم سوورەتە موبارەكە، دەكەينە يەك دەرس، چونكە ھەموويان پىكەو پەيوەست و تىكەلەكەش، وەك جارى دىكەش باسەم كىردە، ھەر سوورەتەك كە دەمەوى تەفسىرى بىكەم، زۆر سەرنجى دەدەم، وپراي ئەوۋى تەماشاي تەفسىرەكان دەكەم، زۆرىش بۇ خۇم تىوۋى رادەمىنەم و لىيى ورد دەمەو، ئايا دەگۈنجى بۇ چەند بىرگە بۇ چەند تەوۋەر دابەش بىرى؟

بەلام ھەندىك لە سوورەتەكان، واتىكھەلكىش بە ئاسانى ناگونجى بىرگە
 بىرگەو دابەشى بىكەى، بۆ چەند دەرسىك، ئەم سوورەتەش يەككىكە لەو جۆرە
 سوورنەو، چوارە ئايەتى سەرەتا باسى پۆژى دواىى بە تايەت ئاخىر زەمان،
 دەكەن و، دواىى قىامەتیشى لەگەل دا تىكھەلكىش دەكرى.

ھەروەھا سىزدە ئايەتى كۆتايىش ديسان باسى پۆژى دواىى و قىامەت و
 بەھەشت و دۆزەخ و... ھتە دەكەن.

ئىنا دوازە ئايەت دەربارەى بەسەرھاتى موسا ﷺ و، ھەوت ئايەتیش لە
 بارەى پيشاندانى كۆمەلىك لە ديارە و ديمەنەكانەو لە گەردووندا ھەن، وەك
 بەلگە لەسەر دەسلەلاتى بى سنوورى خوا، مشوور خورىى خوا ﷻ و، سيفەتە
 بەرزو ناوازەكانى خوا ﷻ، ئەو نوژدە (۱۹) ئايەت.

❖ ده‌رسی یه‌که‌م ❖

پېناسەي ئەم دەرسە

ئەم دەرسە كۆي چل و شەش ئايەتەكەي (النازعات) پېك دېنى، كە دابەش دەبن بۆ پېنج تەوەر:

تەوەرى يەكەم: ئايەتەكانى: (۱ - ۱۴)، سوئند خواردنى خوا ﷻ بە پېنج شت و، باسى دووجار فوو كرانهكە بە كەرەناداو، شەلەژان و كۆست كەوتنى بېپروايان و، چەند مەسەلەيەكى ديكە لەگەل ئەو بابەتە سەرەككەدا نىواخن كراون.

تەوەرى دووهم: ئايەتەكانى: (۱۵ - ۲۶)، واتە: دوازده ئايەت، باسى بەسەرھاتى مووسا ﷺ و ھاروونى براشى و، ناردنى بۆ لاي فیرعەون و، بە نەرمى و مېھرەبانى دواندى و، لە بەرانبەردا خو بە زلگرتنى و ملھورپى و عینادى و ياخیبوونى فیرعەون و سەرەنجام سزادانى.

تەوەرى سېيەم: ئايەتەكانى: (۲۷ - ۳۳)، واتە: ھەوت ئايەت، باسى سەرنجراکېشانى مروقان بۆ دروستكرانى ئاسمان و زەوى و پېكھاتە سەرەككەكانى زەوى.

تەوەرى چوارەم: ئايەتەكانى: (۳۴ - ۴۱)، واتە: ھەشت ئايەت، باسى ھاتنى قىامەت و سەرەنجامى ھەر كام لە ياخیيانى ئارەزوو پەرسەت و، خو پارىزانى خواپەرسەت و خو مەرزەمكەر لە بەرانبەر ئارەزوو نەشەرعیيەكان دا.

تەوەرى پېنجەم و كۆتايى: ئايەتەكانى: (۴۲ - ۴۶)، واتە: پېنج ئايەت، باسى پرسىار كران لە پېغەمبەرى خوا لە بارەى ئاخیر زەمانەو، راگەياندنى خوا كە ئەركى پېغەمبەرى خوا ﷺ زانىنى ئەو كاتە نيە، بەلكو ئەركى ئەو تەنيا ترساندى كەسانىكە كە سام و ھەيەتيان ھەيە، بەرانبەر بەو پۆژە، بۆ ئەو و ریا بن و، تووشى سزاو جەزەبەى خواى دادگەر نەبن لەو پۆژەدا.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّمَنِ الرَّحِيمِ

﴿۱﴾ وَالنَّزِعَتِ غَرَقًا ﴿۲﴾ وَالنَّشِطَتِ نَشْطًا ﴿۳﴾ وَالسَّيِّحَتِ سَبْحًا ﴿۴﴾ فَالسَّيِّقَتِ سَبْقًا
 ﴿۵﴾ فَالْمُدِيرَتِ أَمْرًا ﴿۶﴾ يَوْمَ تَرْجُفُ الرَّاجِفَةُ ﴿۷﴾ تَتَّبِعُهَا الرَّادِفَةُ ﴿۸﴾ قُلُوبٌ يَوْمَئِذٍ وَاجِفَةٌ
 ﴿۹﴾ أَبْصَرُهَا خَشِيعَةٌ ﴿۱۰﴾ يَقُولُونَ أَيْنَا لَمْرَدُودُونَ فِي الْحَافِرَةِ ﴿۱۱﴾ أَيْنَا كُنَّا عِظْمًا
 نَخْرَةً ﴿۱۲﴾ قَالُوا تِلْكَ إِذْ أَكَرَّةٌ خَاسِرَةٌ ﴿۱۳﴾ فَإِنَّمَا هِيَ زَجْرَةٌ وَاحِدَةٌ ﴿۱۴﴾ فَإِذَا هُمْ بِالسَّاهِرَةِ
 ﴿۱۵﴾ هَلْ أُنَبِّئُكَ حَدِيثَ مُوسَى ﴿۱۶﴾ إِذْ نَادَاهُ رَبُّهُ بِالْوَادِ الْمُقَدَّسِ طُوًى ﴿۱۷﴾ أَذْهَبَ إِلَى فِرْعَوْنَ إِنَّهُ
 طَغَى ﴿۱۸﴾ فَقُلْ هَلْ لَكَ إِلَى أَنْ تَزَكَّى ﴿۱۹﴾ وَأَهْدِيكَ إِلَى رَبِّكَ فَخَشَى ﴿۲۰﴾ فَإِنَّهُ الْآيَةُ الْكُبْرَى
 ﴿۲۱﴾ فَكَذَّبَ وَعَصَى ﴿۲۲﴾ ثُمَّ أَذْبَرَ يَسْعَى ﴿۲۳﴾ فَحَشَرَ فَنَادَى ﴿۲۴﴾ فَقَالَ أَنَا رَبُّكُمُ الْأَعْلَى ﴿۲۵﴾
 فَأَخَذَهُ اللَّهُ نَكَالَ الْآخِرَةِ وَالْأُولَى ﴿۲۶﴾ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَعِبْرَةً لِمَنْ يَخْشَى ﴿۲۷﴾ ءَأَنْتُمْ أَشَدُّ خَلْقًا أَمِ السَّمَاءُ
 بَنَاهَا ﴿۲۸﴾ رَفَعَ سَمَكَهَا فَسَوَّيَهَا ﴿۲۹﴾ وَأَغَطَّشَ لَيْلَهَا وَأَخْرَجَ ضُحَاهَا ﴿۳۰﴾ وَالْأَرْضُ بَعْدَ ذَلِكَ
 دَحَاهَا ﴿۳۱﴾ أَخْرَجَ مِنْهَا مَاءَهَا وَمَرْعَاهَا ﴿۳۲﴾ وَالْجِبَالُ أَرْسَاهَا ﴿۳۳﴾ مَتَاعًا لَكُمْ وَلِأَنْعَامِكُمْ ﴿۳۴﴾
 فَإِذَا جَاءَتِ الطَّامَةُ الْكُبْرَى ﴿۳۵﴾ يَوْمَ يَتَذَكَّرُ الْإِنْسَانُ مَا سَعَى ﴿۳۶﴾ وَبُرِزَتِ الْجَحِيمُ لِمَنْ يَرَى ﴿۳۷﴾
 فَأَمَّا مَنْ طَغَى ﴿۳۸﴾ وَءَاثَرَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا ﴿۳۹﴾ فَإِنَّ الْجَحِيمَ هِيَ الْمَأْوَى ﴿۴۰﴾ وَأَمَّا مَنْ خَافَ ﴿۴۱﴾
 مَقَامَ رَبِّهِ وَنَهَى النَّفْسَ عَنِ الْهَوَىٰ ﴿۴۲﴾ فَإِنَّ الْجَنَّةَ هِيَ الْمَأْوَى ﴿۴۳﴾ يَسْأَلُونَكَ عَنِ السَّاعَةِ أَيَّانَ
 مُرْسَاهَا ﴿۴۴﴾ فِيمَ أَنْتَ مِنْ ذِكْرِهَا ﴿۴۵﴾ إِلَىٰ رَبِّكَ مُنْهَاهَا ﴿۴۶﴾ إِنَّمَا أَنْتَ مُنْذِرٌ مَنِ يَخْشَاهَا ﴿۴۷﴾
 كَانَتْ يَوْمَ يَبْرُؤُنَهَا لِمُؤْمِنِيهَا إِلَّا عَشِيَّةً أَوْ ضُحَاهَا ﴿۴۸﴾

مانای دهقاو دهقی نایه تەکان

{به ناوی خوای به بهزهیی بهخشنده. سویند بهو (فریشته) انه ی ده رکیشه
 ی گیانی بی پروایان} ن به توندی {۱} ههروه ها سویند بهو (فریشته) انه ی کیشه
 ی گیانی بروداران} ن به نه رمیی و سینایی {۲} ههروه ها سویند بهو (فریشته)
 انه ی مهله کهرن (به خیرایی له نیوان ئاسمان و زه ویدا دهفرن) {۳} ئنجا سویند
 بهو (فریشته) انه ی {بو جی به جیکردنی ئه رکه کانیاں} له یه کدی پیشکه و تووه و هن
 {۴} ئنجا سویند بهو (فریشته) انه ی کاروبار بهر پوه بهرن {۵} ئهو پۆژه که
 {زهوی} به راته کێرانیکی تایهت (دوای فووکردنی یه کهم به که پهنادا) ده له رزی
 {۶} {فووکردنی دووه می} به دوا داهاتووشی شوین ده که وی {۷} دلانیك لهو
 پۆژهدا به ته په ته پ (و هه راسان) ن {۸} چاوه کانیاں زه بوون و به ترس و له رزن
 {۹} {بی پروایان} ده لێن: ئایا تیمه (دوای مردن زیندوو ده کرینه وهو) گیردراوه
 ده بین بو حاله تی پیشوو؟! {۱۰} ئایا ئه گهر بوونیه ئیسکه کلۆرو پرتوو کاوه کان؟
 {۱۱} {ئه گهر وابی} که واته: ئهو گه رانه وهیه زیانبارانه و دۆراوانه ده بی {۱۲}
 {به لی}: بیگومان ئهو (کار) ه، ته نیا یه ک تیه خوړینه {۱۳} {ئیدی دوای فووکردنی
 دووه م به که پهنادا} یه کسه ر ئه وان له گو په پان دا ده بن {۱۴} {ئه ی موحه ممه د!}
 ئایا {هه والی} باس و خواسی مووسات بو هاتوه؟ {۱۵} کاتیك پهروه ردگاری له
 دۆلی توای پاککراوه دا بانگی کرد {۱۶} {پیی فهرموو}: بچو بو لای فیرعه ون،
 چونکه ئهو {له خوا} یاخی بووه {۱۷} ئنجا {پیی} بلی: ئایا هه ز ده که ی
 خو ت پاک و چاک بکه ی؟ {۱۸} ههروه ها به ره و لای پهروه ردگارت ریتما ییت بکه م
 {تا کو بیناسی و بر وای پی بینی و} سه ره نجام به مه زه نگرته وه سامی لی بکه ی؟
 {۱۹} ئنجا {مووسا} گه وه ترین نیشانه ی پیشان دا {۲۰} که چی {فیرعه ون} به
 درۆی داناو سه ریچی کرد {۲۱} دوایش پشتی هه لکردو {ده تبینی} شیلگیرانه
 {له دژی مووسا و په یامه که ی} هه و لی ده دا {۲۲} ئنجا خه لکی کو کرده وه،

یەكسەر بانگی كرد: ﴿٢٣﴾ گوتی: من بەرزترین پەرورەدگارتانم ﴿٢٤﴾ ئنجا خواش بە سزادانی (سڵەمپنەرەوانە) کۆتایی و یەكەم (دواپۆژ و دنیا) گرتی ﴿٢٥﴾ بە دڵنیایی لەوەدا پەندەییە بۆ ھەر کەس ترس و سام بەکات (لە خوا) بەرزى مەزن ﴿٢٦﴾ (ئەى خەلكینه!) ئایا دروستکردنى ئیوە قورستە یان ئاسمان؟ (خوا) بنیاتی ناوہ ﴿٢٧﴾ ئەستووری و بەرزىیەكەى بلند کردوہ، ئنجا رێك و پێكى کردوہ ﴿٢٨﴾ شەوگارەكەشى تارىك کردوہ و تیشك و پروناکییەكەشى دەرھیناوە ﴿٢٩﴾ دواى ئەوہش زەوى راخست و ئامادە كرد (بۆ ژيان و گوزەران) ﴿٣٠﴾ ئاوہكەى و (پرووہك و) لە وەرگایەكەى لى دەرھینا ﴿٣١﴾ چیاىەكانیشى چەسپاندن (و پێیدا پۆبردنە خوار) ﴿٣٢﴾ (كە ئەو ھەلكەوتەى زەوى بپتە مایە) بەھەرە وەرگرتن و گوزەرانى خۆتان و ئازەلانتان ﴿٣٣﴾ ئنجا ھەر كات پرووداوہ بپەرەزا داپۆشەرەكە ھات ﴿٣٤﴾ ئەو پۆژەى مرووف دیتەوہ یادى چ كۆششێكى کردوہ! ﴿٣٥﴾ دۆزەخیش بۆ ھەر كەسێك ببینی، وەدەرخرا ﴿٣٦﴾ ئنجا ھەر كەس (لە خوا) یاخى بووبى ﴿٣٧﴾ ژيانى دنیاى ھەلبژاردبى (بەسەر ھى دواپۆژدا) ﴿٣٨﴾ (ئەوہ) بە دڵنیایی دۆزەخ سەرەوتگایەتى ﴿٣٩﴾ بەلام كەسێك سامى لە پێگەى پەرورەدگارى كرد بى و، خووى لە ئارەزوو (ى ناشەرعى) گیرابیتەوہ ﴿٤٠﴾ ئەوہ بێگومان بەھەشت سەرەوتگایەتى ﴿٤١﴾ لە بارەى پۆژى دواىیەوہ لیت دەپرسن: چ كاتێك (كاتى) لەنگەر گرتیەتى؟ ﴿٤٢﴾ باسکردنى (و زانینى كاتەكەى) كەى كارى تۆیە؟ ﴿٤٣﴾ كۆتایی و سەرەنجامەكەى تەنیا بۆ لای پەرورەدگارتە ﴿٤٤﴾ تۆ تەنیا ترسینەر و وریاكەرەوہى كەسێكى ترس و سامى لى ھەبى ﴿٤٥﴾ ئەو پۆژەى دەیبینن وەك تەنیا ئیوارەىەك یان چیشتەنگاوەكەى (لە ژيان دا) مابنەوہ ﴿٤٦﴾.

شیکردنەوێ هەندیک لە وشەکان

(وَالنَّازِعَاتِ غَرَقًا): (نَزَعُ الشَّيْءِ: جَذْبُهُ مِنْ مَقَرِّهِ، كَنَزَعِ الْقَوْسِ عَنْ كَبِدِهِ)، (نَزَع): بریتیه لە دارن و ڕاکێشانی شتێک بە توندیی، لە شوێنی کە لێتەت، وەک چۆن کەوان دەکێشێ، (وَالنَّازِعَاتِ غَرَقًا): (المَلَائِكَةُ تَنْزِعُ الْأَرْوَاحَ مِنَ الْأَشْبَاحِ)، ئەو فریشتانە ی ڕووحەکان لە کە لەشەکان، جەستەکان وەردەگرن.

(غَرَقًا): (الغَرَقُ: الرُّسُوبُ فِي الْمَاءِ وَفِي الْبَلَاءِ)، (غَرَقَ): بریتیه لە نەرو بوون لە نێو ئاودا و لە بەلاو ناپەرەتیدا، دەگوێری: (أَغْرَقَ فِي الشَّيْءِ: جَاوَزَ الْحَدَّ وَبَالَغَ)، لە سنوور تێپەراندو زۆر بە سەختی ئەو کارە ی ئەنجام دا، کەواتە: کە دەفەرموی: (وَالنَّازِعَاتِ غَرَقًا): واتە: ئەو فریشتانە ی بە توندیی ڕووحەکان دەکێشن، زۆربە ی زانیان، گوتووین: ئەو بە توندیی کێشرا، بۆ ڕووحی بێ پروایەکانە.

(وَالنَّشِيطَاتِ نَشْطًا): (نَشَطَ يَنْشُطُ: نَزَعَ يَنْزِعُ)، واتە: ڕایکێشا ڕادەکێشی، (نَشَطْتُ الْعُقْدَةَ: عَقَدْتُهَا)، واتە: گرتێهەم گرتدا، (وَالنَّشْطُ: الْعَقْدُ الَّذِي يَسْهُلُ حُلُّهُ)، (نَشَطَ)، بە گرتێهەم دەگوێری بە ئاسانی بکێتەوه، بۆیە زانیان گوتووین: (وَالنَّشِيطَاتِ نَشْطًا)، واتە: ئەو فریشتانە ی ڕووحی برواداران بە نەرمیی و بە هێواشیی لە جەستەیان دەکێشن.

(وَالسَّيِّحَاتِ): (سَحَّ) هەوە هاتو، (السَّيْحُ: الْمَرُّ السَّرِيعُ فِي الْمَاءِ أَوْ فِي الْهَوَاءِ)، (سَحَّ): بریتیه لە ڕوشتنی خێرا بە نێو ئاودا، یان لە نێو هەوادا (کە مەلە ی پێ دەگوێری و فرینی پێدەگوێری) (سَحَّ، سَبَحًا، وَسَبَاحَةً)، واتە: بە خێرای ڕوشت.

(فَالْمَدِيرَاتِ أَمْرًا): (التَّدْبِيرُ: التَّفْكَرُ فِي دُبْرِ الْأَمْرِ)، (تَدْبِيرَ): بریتیه لە بیرکردنەوه لە سەرەنجای کارە، بۆیە بە کوردیی ئەگەر بلیین: تەگبیری کرد، مشووری خوارد، سەرپەرشتییکرد، ئەو مانای (تَدْبِيرَ) ه.

(رَجَفُ الرَّاجِفَةُ): (الرَّجَفُ: الإِضْطِرَابُ الشَّدِيدُ)، (رَجَفَ): بریتیه له له رزینیه وه وه
 هه ژانیکه به هیژ، ده گوتری: (رَجَفَتِ الْأَرْضُ وَرَجَفَ الْبَحْرُ)، زه وییه که له رزیه وه وه
 ده ریاه که هه ژا، هه روه ها (رَجَفَةً) به مانای: (الصَّيْحَةُ وَالزَّلْزَلَةُ)، چریکه وه
 له رزینیه وه ش، هاتوه.

(الرَّادِفَةُ): (الرَّدْفُ: التَّابِعُ، وَرَدْفُ الْمَرْأَةِ: عَجِيزَتُهَا)، (رَدَفَ): به مانای شوینکه ووتوو،
 شتیک له دواى شتیکه وه، (رَدْفُ الْمَرْأَةِ)، سمت و پاشه وهى ئافرهت، (الرَّادِفُ:
 الْمُتَأَخِّرُ)، (رَادَفَ)، دواکه ووتوو، لیږه که ده فهرموئ: ﴿تَبِعَهَا الرَّادِفَةُ﴾، یانی:
 (تَبِعَ الرَّجْفَةُ الْأُولَى)، به دواى له رزینیه وهى یه کهم دادی (فووی دووهم که به
 که په نادا ده کړی، به دواى فووی یه کهم دا دی، له دواى فووی یه کهم ئاخیر
 زه مان ده قه وومئ (تیکچوونی گه ردوون) و، له دواى فووی دووهمیش و قیامهت و
 زیندوو کرانه وه روو ده دات).

(وَاجِفَةُ): (الْمُضْطَرِبَةُ مِنَ الْخَوْفِ، وَجَفَ غَضَبًا)، (وَاجِفَةً)، یانی: ترس و
 له رز لیښستوو، (وَاجِفَةً)، له سهر کیښی (ضَرَبَ) یه، وهك (وَجَفَ، يَوْجِفُ، ضَرَبَ،
 يَضْرِبُ)، (وَجَفَ وَجِيفٌ وَجُوفٌ)، هه ر سیکیان چاوگن، واته: ترس و سام پښستن،
 یاخود شله ژان، (الْوَجِيفُ: سُرْعَةُ السَّيْرِ)، خیرا پوښستن، ﴿فَمَا أَوْجَفْتُمْ عَلَيْهِ مِنْ
 حَيْلٍ وَلَا رِكَابٍ﴾ الحشر، واته: هیچ ولاخه به رزه و حوشتان به خیرایی
 نه پوښتاندوون بو ئه وه جهنگه، له زمانى عه په بیدا گوتراوه: (أَوْجَفَ وَأَعْجَفَ):
 واته: ولاخه که ی به خیرایی لیخوری و له رو لاوازی کرد، (چونکه ماندووی کردوه).

(أَمْ نَالِ الْمَرْدُودُونَ): ئایا ټیمه گیرداره وه یز؟ (الرَّدُّ: صَرْفُ الشَّيْءِ بِذَاتِهِ أَوْ بِحَالِهِ
 مِنْ أَحْوَالِهِ)، (رَدَّ): بریتیه له گیرانه وهى شتیک به خودی خوئ یان به حالیک له
 حاله کانى، (الْمَرْدُودُ: الشَّيْءُ الْمَرْجِعُ إِلَى صَاحِبِهِ)، (مَرْدُودُ): شتیکه بگيردریته وه بو
 خاوه نى، گوتراوه: مالى قه لب سهر به خاوه نیه تی، که واته: (أَمْ نَالِ الْمَرْدُودُونَ):
 واته: ئایا ټیمه گیرداره وه یز؟

(الْحَافِرُونَ): (الْحَالَةُ الْقَدِيمَةُ: رَجَعَ عَلَى حَافِرَتِهِ، وَرَجَعَ الشَّيْخُ إِلَى حَافِرَتِهِ: هَرِمَ، الحافرة: الأرض التي جُعِلَتْ قُبُورَهُمْ، أي: أَنَحْنُ مَرْدُودُونَ فِي الْحَافِرَةِ)، (حَافِرَةٌ): بریتیه له حاله تی پِشتر، (رَجَعَ عَلَى حَافِرَتِهِ)، واته: گه رایه وه بو حاله تی پِشوو، (رَجَعَ الشَّيْخُ إِلَى حَافِرَتِهِ) واته: پیربوو (گه رایه وه بو حاله تی پِشِ، سه رده می مندایی) (حافرة) زهوییه که کراوه به گوړه کانیان، ﴿أَمْ نَأْمُرُكَ بِأَنْ تَعْبُدَ فِي الْحَافِرَةِ﴾، (أَنَحْنُ مَرْدُودُونَ فِي الْحَافِرَةِ)، ئایا له کاتیکدا ئیمه له چالی مهرگ داین، ده گپړیینه وه و زیندوو ده کریینه وه؟!

(نَخْرَةٌ): (نَخِرَتِ الشَّجَرَةُ: بَلَّيْتُ، نَخْرَةُ الرِّيحِ، أي: هُبُوبُهَا، وَالنَّخِيرُ: صَوْتُ مِنَ الْأَنْفِ)، (نَخِرَتِ الشَّجَرَةُ)، دره خته که کلور بوو، بوش بوو، (نخرة الريح) دهنگی با، ههروه ها دهنگی لووقی که سیک که پر خه ی دی (نَخِيرُ) ی پیده گو تر ی. (كَرَّةٌ): (الكَرَّ: الْعَطْفُ عَلَى الشَّيْءِ بِالذَّاتِ أَوْ بِالْفِعْلِ)، (كَرَّ): بریتیه له گه رانه وه، بو شتیک خودی نهو شته یا خود کرده وه که ی.

(زَجَرَةٌ): (زَجَرَةُ): واته: تیخوړین به کوردی، (الزَّجْرُ: طَرْدٌ بِصَوْتٍ، ثُمَّ يُسْتَعْمَلُ فِي الطَّرْدِ تَارَةً وَفِي الصَّوْتِ أُخْرَى)، (زَجَرُ): بریتیه له ده رکردنی که سیک به دهنگ، دواپی به کارهی تراوه ههم بو ده رکردن، ههم بو دهنگ، به جیا جیا.

(بِالسَّاهِرَةِ): (وَجْهَ الْأَرْضِ)، (سَاهِرَةٌ)، واته: پرووی زهوی، (أَرْضُ الْقِيَامَةِ)، گوړه پانی قیامه ت، (وَحَقِيقَتُهَا الَّتِي يَكْثُرُ الْوَطْءُ بِهَا فَكَأَنَّهَا سَهَرَتْ بِذَلِكَ)، (سَاهِرَةٌ)، نهو زهوییه یه زوری پی لی تراوه، وه که له بهر نهو هه شه وونخوونی کیشاب ی، خه وی لی نه که ووتبی.

(طَوًى): (طَوَيْتُ الشَّيْءَ طَيًّا)، شته که م پیاچیه وه، (طَوًى)، ناوی نهو دوله یه که یه که م جار خوا تییدا وه حیی بو مووسا نارد.

(نَكَالٌ): (نَكَلَ عَنِ الشَّيْءِ: ضَعْفَ وَعَجَرَ، وَنَكَلْتُهُ: قَيَّدْتُهُ، وَالنَّكْلُ: قَيْدُ الدَّابَّةِ وَحَدِيدَةُ اللَّجَامِ، وَنَكَلْتُ بِهِ: إِذَا فَعَلْتُ بِهِ مَا يُنْكَلُ بِهِ غَيْرُهُ)، (نَكَلَ عَنِ الشَّيْءِ) واته: بی هیز

بوو و دەستە پاچه بوو، لە بەرانبەر ئەو شتەدا، (وَنَكَلْتُهُ: قَيْدْتُهُ)، بەستمەوهو
 كە لەپچەم كرد، (نِكَل) بەو ئاسنە دەگوتری كە لە پێی ئاژەڵ دەكری، هەروەها
 بەو (لغاو) هەش دەگوتری: كە لە زاری وڵاخە بەرزە دەكری بۆ ئەوهی لەوهەر نه خوا،
 (نَكَلْتُ بِهِ)، كاریكەم پێ كرد جگە لە خۆی پێی تەمبێ خواردوو بێ.

(لَعِبْرَةً): پەندو ئامۆزگاریی، (أَصْلُ الْعَبْرِ تَجَاوَزٌ مِنْ حَالٍ إِلَى حَالٍ، وَالْإِعْتِبَارُ
 وَالْعِبْرَةُ: الْحَالَةُ الَّتِي يَتَوَصَّلُ بِهَا مِنْ مَعْرِفَةِ الْمَشَاهِدِ إِلَى مَا لَيْسَ مُشَاهَدٍ)، وشە:
 (عَبْرَ)، لە ئەسڵدا بە مانای تێپەڕینه لە حاڵیکەوه بۆ حاڵیک، (اعْتِبَارٌ وَعِبْرَةٌ)،
 بەو حالەتە دەگوتری: كە بەهۆی شتیکی زانراوهوه بە شتێك نه زانراو، دەگە.
 (بَنَيْنَا): واتە: دروستی كردو بنیاتی نا، (بَنَى الشَّيْءَ بَيْنِيهِ بَنَاءٌ وَبَنَاءٌ وَبُنْيَانًا:
 أَقَامَ جِدَارَهُ وَنَحْوَهُ)، شتەكەى دروستكرد دروستی دەكات، (بَنَاءٌ وَبُنْيَانًا)
 هەرسێکیان چاوگ (مصدر) ن واتە: دیوارهكەى دروست كرد، یان شیوهی
 دیوارهكەى دروست كرد.

(سَمَكًا): (سَمَكَ يَسْمُكُ سُمُوكًا: عَلَا وَارْتَفَعَ)، (سَمَكَ يَسْمُكُ)، واتە: بەرزبوو،
 بەرز دەبێ، (سُمُوكٌ)، بەرزبێ، بەرزكراوه (سَامِكٌ)، بەرزو هەلچوو، (سَمَكَ الشَّيْءُ
 سَمَكًا: رَفَعَهُ)، شتەكە بەرز كردهوه، (سَمَكَ: سَقَفٌ)، (سَمَكَ) بە سەربان دەگوتری
 و بە ئەستووری و بەرزیش دەگوتری.

(فَسَوَّيْنَاهَا): (سَوَّى الشَّيْءَ: قَوَّمَهُ وَعَدَّلَهُ وَجَعَلَهُ سَوِيًّا)، واتە: شتەكەى رێكخست و
 هاوسەنگی كردو چاكی كرد.

(وَأَغْطَشَ): (غَطَشَ اللَّيْلُ يَغْطِشُ غَطْشًا: أَظْلَمَ)، شەوهكە تاریك بوو، تاریك
 دەبێ، تاریك بوون، (وَأَغْطَشَ اللَّيْلُ وَالْبَصَرُ: أَظْلَمَ)، شەوهكە یان چاوهكە
 حالەتێکی (غَطَشَ) و (إِغْطَاشَ) یان بەسەرداهات، یانی: تاریك بوو، چاوهكە
 نه یبینی و تاریك بوو، جەوهكە تاریك داهات، (أَغْطَشَ اللَّيْلُ)، كەواتە: (أَغْطَشَ
 الْقَوْمُ)، واتە: خەلكەكە چوونە نێو تاریكاییهوه (وَأَغْطَشَ اللَّهُ اللَّيْلَ)، واتە: خوا
 شەوهكەى تاریك داهێنا.

(صَحَّاهَا): (الضُّحَى: ضَوْءُ الشَّمْسِ)، (ضَحَى): بریتیه له تیشکی خۆر، (وَأَرْتَفَاعَ النَّهَارِ وَامْتِدَادُهُ)، بهرزبوونهوهی رۆژ و درێژه کیشانی رۆژگار.

(دَحَّاهَا): (دَحَى الشَّيْءِ: بَسَطَهُ وَوَسَّعَهُ)، واته: زهوییه کهی پانراخست و فراوانی کرد، ئامادهی کرد.

(وَمَرَعَهَا): (مَوْضِعَ الرَّعِي)، واته: شوینی لئ لهوه پاندن، (الرَّعِي: حِفْظُ الْحَيَوَانَاتِ) بێگاریی، (رَعِي) بریتیه له پارێزگاریی لیکردنی ئازهل، چ بهوهی ئهوه خوراکهی بدریتتی که ژيانی دهپاریزی، چ بهوهی دوژمنی لئ دوور بخریتهوه.

(أَرْسَاهَا): (رَسَى الشَّيْءُ يَرْسُو رَسًا: ثَبَتَ، وَأَرْسَاهُ غَيْرُهُ)، (أَرْسَاهَا)، له (رَسَى) وه هاتوه، (رَسَى الشَّيْءُ يَرْسُو رَسًا)، واته: شته که چهسپا، ده چهسپێ، چهسپان، (وَأَرْسَاهُ غَيْرُهُ)، واته: جگه له خۆی چهسپاندی.

(مَتَاعًا): (الْمَتَاعُ: كُلُّ مَا يُنْتَفَعُ بِهِ عَلَى وَجْهِ، فَهُوَ مَتَاعٌ وَمَتْعَةٌ)، ههه شتێک بههره لئ وهربگیری به شیوهیه که له شیوهکان، پێی دهگوتری: (مَتَاع) و (مَتْعَةٌ) یانی: بههره لئ وهگیریاو.

(الطَّائِفَةُ الْكُبْرَى): کارهساته هههه گهوره که، له (طَمَّ) وه هاتوه، دهگوتری: (الْبَحْرُ الْمَطْمُومُ)، واته: دهریایه کی هه لکردوو، دهریایه که بهسهه هههه شتێک دا زال بئ و بهرز بێتهوه.

(وَبُرْزَتِ الْجَحِيمُ): دۆزهخیش هینرا، پیشاندرا، (بَرَزَ: ظَهَرَ بَعْدَ خَفَاءٍ)، (بَرَزَ) دههههوت دواي ئهوهی پیشی په نهان بوو، (بَرَزَ لَهُ)، بۆی دابهزی، خۆی له کۆمهله کهی جیا کردهوهو بۆ چووه مهیدانی.

(وَأَثَرُ): (أَثَرُهُ إِثَارًا: فَضْلُهُ وَاخْتَارَهُ)، هه لیبژاردو گولبژی کرد.

(الْمَأْوَى): (الْمَلَجَأُ الَّذِي يُؤْوَى إِلَيْهِ)، په ناگه ټهو شوینه ی په نای پټ د بډر د،
د بډر د: (فُلَانٌ مَّأْوَى الْمَحَاوِجِ)، فلانکه س په ناگه ی نا تاجانه، که سائیک که نا تاج
د بډر د په نای پټ د بډر د و هاوکاریان د بډر د.

(مَقَام رِبِّهِ): (المَقَام: المَجْلِس)، (مَقَام)، شوینى دانیشتنه، (المَقَام: الإِقَامَةُ وَمَوْضِعُ الْقَدَمَيْنِ)، وهستان و شوینى دوو پییه کان، بو که سیك که رادهوستى (المَقَام: الإِقَامَةُ) شوینى لیمانه وه، ههروه ها به مانای شوینى لى نشته جى بوون دى، دواى ده خوازیت ه وه بو پیگه ی مه عنه وی، واته: سام و هه ییه تی خوا، یان پیگه ی بى وینه ی خوا.

(مُرسَلها): واته: شوینی لی چه سیان، شوینی له نگر لیگرتن.

ھۆی ھاتنە خوارەوہی ئایەتەکان

دەربارەى ھۆى ھاتنە خوارەھى ئەم ئايەتە موبارەكانە: ﴿يَسْأَلُونَكَ عَنِ السَّاعَةِ﴾
 ﴿٤٢﴾ فِيمَ أَنْتَ مِنْ ذِكْرِهَا ﴿٤٣﴾ إِلَىٰ رَبِّكَ مُنْهَبًا ﴿٤٤﴾ إِنَّمَا أَنْتَ مُنْذِرٌ مِّنْ يَّخْشَاهَا
 ﴿٤٥﴾ كَانَتْهُمْ يَوْمَ يُؤْتَوْنَهَا لَمْ يَلْبِسُوا إِلَّا عَشِيَّةً أَوْ صُحْحًا ﴿٤٦﴾﴾، دوو گىپراو ھاتوون:

أ- إَعَنْ طَارِقُ بْنُ شَهَابٍ، قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ ﷺ لَا يَزَالُ يَذْكُرُ مِنْ شَأْنِ السَّاعَةِ حَتَّى نَزَكَتْ: ﴿يَسْأَلُونَكَ عَنِ السَّاعَةِ أَيَّانَ مُرْسَاهَا﴾ ﴿٤٢﴾ (أَخْرَجَهُ النَّسَائِيُّ فِي تَفْسِيرِهِ: ٦٦٥، وَالتَّطَبُّرِيُّ فِي جَامِعِ الْبَيَانِ: ج ٣٠، ص ٣١، وَالتَّطَبُّرِيُّ فِي الْمَعْجَمِ الْكَبِيرِ: ٨٢١٠، وَقَالَ مُؤَلِّفًا: الْإِسْتِيعَابُ فِي بَيَانِ الْأَسْبَابِ قُلْنَا: وَهَذَا سَنَدٌ صَحِيحٌ، وَالتَّطَبُّرِيُّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، رَأَى النَّبِيَّ ﷺ وَلَمْ يَسْمَعْ مِنْهُ هُوَ مِنْ صِغَارِ الصَّحَابَةِ).

واته: تاریقی کوپری شیهاب (که یه کیکه له هاو له لزن، به لام نهو کاته ته مه نی گچکه بووه، نه گه رنا به خزمه تی پیغه مبه ری خوا ﷺ گه یشتوه)، ده لی: پیغه مبه ری خوا ﷺ به رده وام باسی کاروباری روژی دواپی (تاخیر زه مانی) ده کرد هه تا ئهم نایه ته موباره کانه دابه زین: ﴿يَسْأَلُونَكَ عَنِ السَّاعَةِ أَيَّانَ مُرْسَاهَا﴾ ﴿٤٢﴾ ﴿فِيمَ أَنْتَ مِنْ ذِكْرِهَا﴾ ﴿٤٣﴾

إِلَىٰ رَبِّكَ مُنْهَهَا ﴿٤٤﴾ إِنَّمَا أَنْتَ مُنْذِرٌ مَّن يَخْشَهَا ﴿٤٥﴾ له باره‌ی پوژی دوا‌یی (یان تاخیر زه‌مان) هوه پرسپارت لی ده‌که‌ن، که‌نگی له‌نگه‌ر ده‌گری، له‌نگه‌ر گرتته‌که‌ی که‌یه؟ تو هیچ په‌یوه‌ندییت به‌ باس‌کردنیوه‌ نیه، (زانی‌نی کاتی هاتنی تاخیر زه‌مان عایدی تو نیه)، کو‌تایی زانیارییه‌که‌ی ته‌نیا بو‌ لای په‌روه‌ردگارته، تو‌ش ته‌نیا ترسی‌نه‌رو وریا‌که‌ره‌وه‌ی ئه‌و که‌سه‌ی، ترس و سامی به‌رانبه‌ر به‌و پوژه‌هه‌یه.

ب- هه‌ر له‌و باره‌وه‌ ئه‌م ده‌قه‌ش هه‌یه: {عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا: لَمْ يَزَلِ النَّبِيُّ ﷺ يَسْأَلُ عَنِ السَّاعَةِ حَتَّى نَزَلَتْ: ﴿فِيمَ أَنْتَ مِنْ ذِكْرِنَهَا﴾ ﴿٤٣﴾ إِلَىٰ رَبِّكَ مُنْهَهَا ﴿٤٤﴾} (أَخْرَجَهُ الطَّبْرِيُّ فِي جَامِعِ الْبَيَانِ: ج ٣٠، ص ٣١، والبزار في مسنده: ٢٣٧٩، والحاكم في المستدرک: ج ١، ص ٥٠٣، وقال: هذا حديث لم يُخْرَجْ في الصحيحين، وهو محفوظ صحيح على شرطهما معاً، وقد احتجاً معاً بأحاديث ابن عيينة عن الزهري عن عروة عن عائشة رضي الله عنها).

واته: دایکمان خاتوون عائشه (خوا لی‌ی پازی بـ)، ده‌لی: پی‌غه‌مبه‌ر ﷺ به‌رده‌وام له‌ باره‌ی (السَّاعَةِ) هوه پرسپاری ده‌کرد، (له‌ خوا‌ی په‌روه‌ردگار داوا‌ی کردوه) هه‌تا خوا ﷺ ئه‌و ئایه‌ته‌ی دابه‌زاند: ﴿فِيمَ أَنْتَ مِنْ ذِكْرِنَهَا﴾ ﴿٤٣﴾ إِلَىٰ رَبِّكَ مُنْهَهَا ﴿٤٤﴾، تو چ په‌یوه‌ندییه‌کت به‌ باس و خوا‌سیه‌وه‌هه‌یه، کو‌تاییه‌که‌ی بو‌ لای په‌روه‌ردگارته.

دیاره ده‌قه‌که‌ وا هاتوه، ئه‌گه‌رنا له‌ هه‌ندی‌ک ده‌قی دیکه‌دا هاتوه، که‌ بی‌پروایه‌کان پرسپاریان لی‌کردوه‌و، لی‌ره‌ش خودی ئایه‌ته‌که‌ هه‌ر واده‌گه‌یه‌نی: ﴿يَسْأَلُونَكَ عَنِ السَّاعَةِ أَيَّانَ مُرْسَاهَا﴾ ﴿٤٢﴾، پرسپارت لی‌ده‌که‌ن، که‌واته: ده‌بی ئه‌وانه‌ی پرسپاریان کردوه، بی‌پروایه‌کان بووبن، چونکه‌ پروایان پی‌ نه‌بووه، پرسپارکردنه‌که‌شیان ده‌گونجی:

أ- وه‌ک گالته‌ پی‌کردن، یان نکوولیل‌یکردن بووبی.

ب- ده‌شگونجی به‌ جیددی بووبی: ئایا که‌یه؟ به‌لام هه‌ردوو ده‌قه‌کان - هو‌ی هاتنه‌ خواری ئایه‌ته‌کانیان - وا هاتوون^(۱).

(۱) (الإستيعاب في بيان الأسباب: ج ٣، ص ٤٩٢ و ٤٩٣) ئه‌و دوو ده‌قه‌ی هیناون.

کورتە باسیک لە بارەی سویندەکانی قورئانەوه

بەرێـزان!

بەمەبەستی بەگشتی تیشک خستنه سەر بابەتی سویندەکانی قورئان، که زۆر دوبارە بوونەوه خوا یاریی، لە پینچ برگەدا ئەم کورتە باسە دەخەینەروو:

۱- مانای سویند خواردنی خوا.

۲- ئامانجی سویند.

۳- پایەکانی سویند.

۴- حیکمەتی سویند خواردنی خوا.

۵- کۆی ئەو سوورەتانە بە سویند دەستیان پیکراوه.

بۆ ئەوهی بە گشتی بەر چاومان ڕۆشن بێ، ئەگەرنا ئەو سوورەتانە تیپەرپون، ئەو سویندانە لە پیشیانەوه هاتوون، هەموویان قسەمان لێ کردوون، ئەوانە دێشن، بە تایبەت قسەیان لێ دەکەین، بەلام بە گشتی بە باشم زانی ئەم کورتە باسە لە بارەی سویندەکانی قورئانەوه بکەین، لەبەر ئەوهی لە سەرەتای بیست و سێ (۲۳) سوورەتی قورئان دا، سویند خواردن هاتوهو، خوا بە سویند دەستی پیکردوون.

برگە یەکەم: وشەکانی سویند خواردن:

بۆ (سویند خواردن) سێ وشە هاتوون لە قورئاندا: ۱- (قَسَمٌ) و ۲- (خَلِيفٌ) و ۳- (يَمِينٌ).

۱- (قَسَمٌ)، وهك:

ا- ﴿لَا أُقِيمُ يَوْمَ الْقِيَمَةِ﴾ (۱) وَلَا أُقِيمُ بِالنَّفْسِ الْوَامَةِ ﴿۲﴾ القيامة.

ب- ﴿فَلَا أُقْسَمُ بِمَوْقِعِ النُّجُومِ﴾ (۷۵) وَإِنَّهُ لَقَسَمٌ لِّو تَعْلَمُونَ عَظِيمٌ ﴿۷۶﴾ الواقعة.

(۲) - (خلف) وهك:

ا- ﴿يَخْلِفُونَ بِاللَّهِ مَا قَالُوا﴾ (۷۴) التوبة.

ب- ﴿وَيَخْلِفُونَ عَلَى الْكَذِبِ وَهُمْ يَعْلَمُونَ﴾ المجادلة: ۱۴-.

(۳) - ههروهها (يَمِين) يش هاتوه، بهلام نهك له حالهتي كردار (فعل) دا، بهلكو له حالهتي ناو (اسم) دا، وهك:

ا- ﴿ذَلِكَ كَفَرَةٌ أَيَمْنِكُمْ إِذَا حَلَفْتُمْ﴾ (۸۹) المائدة.

ب- ﴿اتَّخَذُوا أَيْمَنَهُمْ جُنَّةً﴾ المجادلة: ۱۶.

۱- وشهى (قَسَم)، (أَقْسَم، يُقْسِم، فَهُوَ مُقْسِم)، سویندی خوارد، سویند دهخوا، نهو سویند خوره.

۲- (حَلَفَ، يَخْلِفَ، فَهُوَ حَالِفٌ)، سویندی خوارد، سویند دهخوا، نهو سویند خوره، نهگه ر بویستری زیده روئی له واتایه کهى دا بکری، دهگوتری: (حَلَّافٌ)،

۳- بهلام وشهى: (يَمِين)، بهس به حالهتي ناو (اسم) هاتوهو وهك كردار نه هاتوه.

پيويسته بزانی که بو ټيمه و مانان، دروست نيه به جگه له خوا و سيفه ته کانی خوا، سویند بخوین وهك پيغه مبهري خوا ﴿فَهُوَ مُقْسِمٌ﴾ فهرموويه تي: {مَنْ كَانَ حَالِفًا فَلْيَخْلِفْ بِاللَّهِ أَوْ لِيَصْمُتْ}، (أُخْرِجَهُ مَالِك: ۱۰۲۰، وأحمد: ۴۵۹۳، والبخاري: ۵۷۵۷، ومسلم: ۱۶۴۶، وأبو داود: ۳۲۴۹، والترمذي: ۱۵۳۴) واته: هه ر که سيک سویند دهخوات با سویند به خوا بخوات، نهگه رنا بی دهنگ بی، واته: سویند به ذاتی خوا بخوات و بلی: (به خوا، یان به پهروه ردار)، یان به يه کیک له سيفه ته کانی خوا، بو وینه: (به فهرمايشتی خوا که قورثانه)، به زانیاری خوا، به بهزه یی خوا.

بەلام خوا ﷺ بۆ خۆی ھەم سویندی بە زاتی خۆی خواردو، ھەم سویندی بە کردەووی خۆی خواردو، ھەم سویندی بە دروستکراوەکانی خۆشی خواردو.

برگەى دووهم: ئامانجى سویند:

بۆ خوا و بە نەبەت ئیمەشەو ھە سویند دەخوین، ئامانج و مەبەست لە سویند خواردن، بریتىە لە جەختکردنەو ھە ئەو ھەوالەو، داکۆکی لە راستیکردنی و، دلتیاکردنەو ھە لایەنى بەرانبەر، خوا ﷺ بە پى عەقلى ئیمەو باوى ئیمەو ئاستى ئیمە، ئیمە دەدوینى، بۆیە ئەویش کە سویند دەخوات، ئامانجى سەرەکی لە سویندەکان، بریتىە لە دلتیاکردنەو ھە ئیمەو جەختکردنەو ھە لەسەر راستى ئەو شتەى دەیفەرموى، بەلام بەدلتیایى - وەك دواى باسى دەکەین - حیکمەتى سویند خواردنەکانى خوا ﷺ جگە لەو ھەى خەلك دلتیا بکاتەو، داکۆکی بکات لەسەر راستى ئەو مەبەستانەى دەیانفەرموى، وپراى ئەو، ھەندىك حیکمەتى دیکەش لە سویندەکانى خواى پەرورەدگاردە ھەن، کە دواى لە برگەى چوارەم دا باسیان دەکەین.

کەواتە: ئامانجى سویند خواردن بریتىە لە ساغکردنەو ھە ئەو ھەوالەو، داکۆکی لیکردنى و، دلتیاکردنەو ھە لایەنى بەرانبەر.

بۆ وینە خوا ﷺ کە دەفەرموى: ﴿فَلَا أُقْسِمُ بِمَوْقِعِ الْجُومِ ۖ وَإِنَّهُ لَقَسَمٌ لِّو تَعْلَمُونَ عَظِيمٌ ۖ إِنَّهُ لَقُرْءَانٌ كَرِيمٌ ۖ﴾ (۷۷) ﴿فِي كِتَابٍ مَّكْنُونٍ ۖ لَا يَمْسُهُ إِلَّا الْمُطَهَّرُونَ ۖ﴾ (۷۸) ﴿تَنْزِيلٌ مِّن رَّبِّ الْعَالَمِينَ ۖ﴾ (۷۹) ﴿الْوَاقِعَةِ، ئەگەر تەماشای بکەین ئامانج و مەبەستى سویند خواردنەکە زۆر ڕوونە، خواى پەرورەدگار دەفەرموى: نەخیر (راست نە، وەك ئیو دەلین، ئەى بێپروایەکان) سویند دەخۆم بە ڕى و شوینەکانى ئەستێرەکان و، ئەگەر بشزانن ئەو سویندیكى مەزنە، ئنجا کە دەفەرموى: ﴿إِنَّهُ لَقُرْءَانٌ كَرِيمٌ﴾، ئەو سویند لەسەر خوراو

(مُقَسَّم عَلَيْهِ) که یه، ئەم قورئانه (ئەوێ به سه رتاند ده خوێنێته وه)، قورئانیکی به پێزو به خشنده یه، ﴿فِي كِتَابٍ مَّكْنُونٍ﴾ له نووسراویکی شیردراوه دایه، که مه به سستی زانیاری خوایه، یان مه به سستی (اللَّ وَحِ الْمَحْفُوظِ) ه، ﴿لَا يَمَسُّهُ إِلَّا الْمُطَهَّرُونَ﴾ فریشته پاکه ره وه کان، نه بی ده ستیان نایگاتی، ﴿تَنْزِيلٌ مِّن رَّبِّ الْعَالَمِينَ﴾ له لایه ن په روه ردگاری جیهانیانه وه دابه زی تراوه.

کهواته: خوا ﷻ سویندی خواردوه به پێ و شوینی ئەستیره کان، له سه ر ئەوێ ئەم قورئانه، قورئانیکی به پێزو به خشنده یه، له نووسراویکی په نهان و شیردراوه دایه و فریشته پاکه کان نه بی، ده ستیان نایگاتی و، له لایه ن په روه ردگاری جیهانیانه وه دابه زی تراوه.

هه روه ها سوینده کانی دیکه ش هه موویان ئامانجی سه ره کی لێان، راگه یاندنی راستیه که و داکوکی له سه رکردنی راستیه که، ئنجا چ ئەو راستیه باس کرابی، چ باس نه کرابی، وه ک له برگه ی سییه مدا باس ده که یه ن.

برگه ی سییه م: پایه گانی سویند:

سویند خواردن سی پایه ی هه ن:

پایه ی یه که م: خودی سویند خواردنه که.

وه ک خوا ﷻ ده فه رموی: ﴿فَلَا أُقْسِمُ بِالشَّفَقِ ۝۱۶ وَالْأَيْلِ وَمَا وَسَقَ ۝۱۷ وَالْقَمَرِ إِذَا اتَّسَقَ ۝۱۸ لَتَرْكَبُنَّ طَبَقًا عَن طَبَقٍ ۝۱۹﴾ إلا نشقاق، به زویری کرداری سویند خواردن به پیتی (ب)، ده ست پیده کات، جاری واش هیه به پیتی (و)، وه ک (والله)، جاری واش هیه به پیتی (ت)، به لام پیتی (ت) تاییه ته به خوا ی په روه ردگاره وه: (تالله)، به لام هه ردووک پیتی (و) و (ب) گشتین بو سویند پی خواردن.

کهواته: پایە ییە کهمی سویند خواردن، بریتیه له خودی سویند خواردنه که که به پیتەکانی: (و) و (ب) و (ت) ئەنجام دەدری.

پایە یی دووهم: بریتیه له سویند پیخوراوه که.

ئەو شتە ی سویندی پی دەخوری، وهك ئەو نموونانە ی هینامانەوه:

۱- ﴿فَلَا أُقْسِمُ بِالشَّفَقِ﴾، خوا سویندی خواردوه به (شَفَق)، واتە: ئەو سووراییه ی له ئاسوی ئاسماندا دەمین، دوا ی خۆرئاوا بوون.

۲- ﴿وَاللَّيْلِ وَمَا وَسَقَ﴾، ههروهها سویندی خواردوه به شهوگار که دادی.

۳- ﴿وَالْقَمَرِ إِذَا اتَّسَقَ﴾، دیسان سویندی به مانگ خواردوو کاتی که جیخونکه دهکات و دهگاته (۱۴ و ۱۵)، کهواته: پایە ی دووهمی سویند بریتیه له: سویند پیخوراوه.

ئنجا دەتوانین بڵین: به گشتی خوا سویندی به سێ شتان خواردوه.

۱- یە کهم: به زاتی خۆی، وهك:

أ- له سوورەتی (الذاریات) له ئایەتی (۲۳) دا دەفهرموێ: ﴿فَوَرَبِّ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ﴾، واتە: سویند به پهروهردگاری ئاسمانهکان و زهوی، خوا سویند خواردوه به پهروهردگاری ئاسمانهکان و زهوی، که خۆیه تی.

ب- ههروهها له سوورەتی (الحجر)، له ئایەتی (۹۲) دا دەفهرموێ: ﴿فَوَرَبِّكَ لَسَأَلَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ﴾.

ج- ههروهها له سوورەتی (النساء) دا دەفهرموێ: ﴿فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتَّىٰ يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ﴾.

۲- سویند پیخوراوی دووهم: به نسبەت خوا ی پهروهردگارهوه، سویندی خواردوه به کردهوه ی خۆی، بو وینه: ﴿وَالسَّمَاءِ وَمَا بَنَاهَا﴾ ⑤ و ﴿وَالْأَرْضِ وَمَا طَحَاهَا﴾ ⑥ و ﴿وَنَفْسٍ وَمَا سَوَّاهَا﴾ ⑦، ئەمانه ههموویان له سوورەتی (الشمس) دا هاتوون له ئایەتهکانی: (۵ و ۶ و ۷) دا:

- ا- ﴿وَالسَّمَاءَ وَمَا بَنَاهَا﴾، سویند به ئاسمان و به دروستکردنه که ی.
- ب- ﴿وَالْأَرْضَ وَمَا طَحَاهَا﴾، سویند به زهوی و به پانراخستنه که ی.
- ج- ﴿وَنَفْسٍ وَمَا سَوَّاهَا﴾، سویند به نهفس و بهو زاته ی ریکیخستوه، که واته: جاری وایه خوا ﴿وَمَا سَوَّاهَا﴾ سویند ده خوات به کرده وه که ی خو ی.

هه لبه ته: ﴿وَالسَّمَاءَ وَمَا بَنَاهَا﴾ ۵ ﴿وَالْأَرْضَ وَمَا طَحَاهَا﴾ ۶ ﴿وَنَفْسٍ وَمَا سَوَّاهَا﴾ ۷

تهفسیری دیکه شیان هه یه، که (ما) مه به ست لیړه دا پیی خوی پهر وه دگاره واته: ئه و زاته ی دروستیکردوه، ده شگونجی (ما)، لیړه دا (ما المصدریه) یه بی.

۳- سویند پی خوراوی سییه م: بو خوی پهر وه دگار، ئه وه یه که سویند ده خوات به دروستکراوه کانی خو ی، بو وینه: ﴿وَالنَّجْمِ إِذَا هَوَىٰ﴾ ۱ ﴿النَّجْمِ﴾ سویند به ئه ستیره، کاتیک ئاوا ده بی، هه لبه ته زور به ی سویند پی خوراوه کانی خوی پهر وه دگار، دروستکراوه کانی، وه ک: ﴿وَالذَّرِيَّتِ دَرُورًا﴾ ۱ ﴿فَالْحَمِلَتِ وَقْرًا﴾ ۲ ﴿فَالْجُرَيْتِ يُسْرًا﴾ ۳ ﴿فَالْمُقَسَّمَتِ أَمْرًا﴾ ۴ ﴿الذَّارِيَاتِ﴾ هه روه ها له سووره تی (الصفات) دا: ﴿وَالصَّفَّتِ صَفًّا﴾ ۱ ﴿فَالزَّجَرَتِ زَجْرًا﴾ ۲ ﴿فَالْتَلَيَتِ ذِكْرًا﴾ ۳ ﴿الصفات﴾، ئنجا ئه و شته ش که سویندی پی ده خوری، ده گونجی ئاشکرا بی و ده شگونجی په نهان بی، یانی: (مُظْهَر) بی، وه ک: ﴿فَوَرَبِّ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ﴾ ۲۳ ﴿الذَّارِيَاتِ﴾، یاخود (مُضْمَر) بی، وه ک: ﴿لَتُبْلَوُنَّ فِي أَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ﴾ ۱۸۱ آل عمران، واته: سویند به خوا تاقی ده کرینه وه له سامانیشتانداو له خودی خویشتاندا.

پایه ی سییه می سویند خواردن: وه لای سویند یاخود سویند له سهر خوراوه (مُقَسَّم علیه) که.

به زوری وایه خوا ﴿وَمَا سَوَّاهَا﴾ وه لای سویند ده کان ده قرتینی، له بهر ئه وه ی دیارو ئاشکرایه، بو وینه: که خوی پهر وه دگار له سووره تی (النازعات) دا ده فهرموی: ﴿وَالنَّازِعَاتِ غَرْقًا﴾ ۱ ﴿وَالنَّشِيطَاتِ تَشَاطُؤًا﴾ ۲ ﴿وَالسَّابِحَاتِ سَبْحًا﴾ ۳ ﴿فَالسَّيْفَاتِ سَبْحًا﴾ ۴

فَالْمَذَرَاتِ أَمْراً ﴿٥﴾، دیار نیه سویند له سەر خوراوه که چییه، به لām به سیاق و سه لایقه ده زانری، یانی: ﴿لَتُبْعَنَّ﴾ ﴿٧﴾ التغابن، به دنیایی زیندوو ده کرینه وه، ههروه ها له زۆر شویناندا، خوا وه لāmی سوینده که ی قرتانده، بۆ ئه وهی زیاتر له واتایه که هه لبگری.

برگهی چواره م: حیکمه ته کانی سویند خواردنه کانی خوا ﴿٦﴾:

حیکمه تی سویند خواردنه کانی خوا ﴿٦﴾ زۆرن، به لām ئیمه پینچ حیکمه تی سه ره کیان لی باس ده که یین:

۱- یه که م حیکمه ت که ئامانجی سه ره کیی سویند خواردنه، بریتیه له جه ختکردنه وه له و راستیه ی راده گیه نری و، دلیا کردنه وهی لایه نی به رانه بر، خوا ی پهروه ردگار سویند ده خوات بۆ ئه وهی لایه نی به رانه بر دلیا بکاته وه، بۆ وینه خوا ﴿٦﴾ ده فهرمو ی: ﴿وَالْقَلَمِ وَمَا يَسْطُرُونَ﴾ ﴿١﴾ مَا أَنْتَ بِعَمَةٍ رَبِّكَ بِمَجْنُونٍ ﴿٢﴾ وَالْقَلَمِ.

سویند به قه لēm و به وهی ده ی نووسن، تۆ به هو ی چاکه ی پهروه ردگار ته وه شی ت نی. لی ره دا دویندراو پیغه مبه ری خوا یه ﴿٦﴾ له بهر ئه وهی ناحه زه کانی تۆمه تباریان ده کرد، که شیته، یا خود جادووی لی کراوه و دهستی لیوه شی تراوه.

۲- حیکمه تیکی دیکه ی سویند خواردن، پروونکردنه وهی راستیه که که خه لکیک نکووولی لی ده کات، بۆ وینه: رۆژی دوا یی، خوا ﴿٦﴾ له سووره تی (القیامة) دا ده فهرمو ی: ﴿لَا أَقْسِمُ بِيَوْمِ الْقِيَمَةِ﴾ ﴿١﴾ وَلَا أَقْسِمُ بِالنَّفْسِ اللَّوَّامَةِ﴾ ﴿٢﴾ ﴿القیامة، لی ره دا حیکمه تی سویند خواردن به رۆژی قیامه ت، ئه وه بووه که ئه وان نکووولی یان کردوه له رۆژی هه لسانه وه، خوا ﴿٦﴾ ده فهرمو ی: نه خیر (راست ناکهن)، سویند ده خۆم به رۆژی هه لسانه وه، ههروه ها (راست ناکهن) سویند ده خۆم به نه فسی زۆر په خنه گر (له خو ی)، ئنجا رۆژی هه لسانه وه که خواش سویندی پښ بخوات، مانای وایه رۆژیکی مه زنه و راسته ودی، خوا دلیانی ده داته ئه و که سانه ی سوینده که یان بۆ ده خوات، له سه ره ئه وه.

۳- سَیِّهَم جَارِی وَا هَیْه، خَوَا ﷺ سَوَیْنَد بَهِ شَتِیْک دَهِخَوَات، تَاکُو سَهِرَنجِی خَهِلْک رَا بَکِیْشِی بۆ بَا یَهِ خِی ئَهِو شَتَهِ، بۆ وِیْنَه دَهِفَهِرْمَوِی: ﴿وَاللَّيْنِ وَالزَّيْنُونَ ۝۱﴾ وَطُورِ سَیْنِیْنَ ﴿۲﴾ وَهَذَا الْبَلَدِ الْأَمِينِ ﴿۳﴾ التَّيْنِ، وَاتَهِ: سَوَیْنَد بَهِ هَهِنْجِیرو بَهِ زَهِیْتَوون و، سَوَیْنَد کِیوِی سَیْناو، سَوَیْنَد بَهِم وَّلَاتَهِ بَهِ هَیْمَن و ئَاسَا یِشَهِ (کَهِ مَهِبَهِسْتِی پِی مَهِکَکَهِیَهِ) وَاتَهِ: خَوَا ﷺ سَهِرَنجِی خَهِلْک رَا دَهِکِیْشِی بۆ گَرَنگِی هَهِنْجِیرو زَهِیْتَوون و کِیوِی سَیْناو مَهِکَکَهِ، یَاخود: ئَهِو شَوِیْنَهی هَهِنْجِیرو زَهِیْتَوونِی لِی دَهِرَوِیْن، کَهِ شَام و فَهَلَهْصَطِیْنَهو، ئَهِو هَش رَا ی هَهِنْدِیْک لَهِ زَانَا یَانَه.

هَهِرَوَهِها خَوَا ﷺ لَهِ سَوورَهِتِی (الذاریات) دَا دَهِفَهِرْمَوِی: ﴿وَالذَّارِيَتِ ذُرَّوَا ۝۱﴾ فَالْحَمِلَتِ وَفَرَا ﴿۲﴾ فَالْجَرِيَتِ يُسْرَا ﴿۳﴾ فَالْمَقْسَمَتِ أَمْرًا ﴿۴﴾ الذاریات، کَهِ ئَهِو هَهِم بۆ دَلْیَا کَرْدَنَهو هِی لَا یَهِنِی بَهِ رَا نَبَهِرَهِ، هَهِم بۆ سَهِرَنجِرَا کِیْشَانِی خَهِلْکِشَهِ بۆ گَرَنگِی ئَهِو شَتَانَهی خَوَا سَوَیْنَدِی پِی خَوَارْدَوون: ﴿وَالذَّارِيَتِ ذُرَّوَا ۝۱﴾، سَوَیْنَد بَهِو بَا یَانَهی رَا دَهِمَالْن بَهِ رَا مَاشَتَن، ﴿فَالْحَمِلَتِ وَفَرَا ۝۲﴾، ئَنجَا سَوَیْنَد بَهِو بَا یَانَهی بَارِی قورس هَهِلْدَهِگَرَن، یَاخود کَهِ شَتِیْیَهِ کَان کَهِ لَهِ دَهِرِیادا بَارِی گَرَان هَهِلْدَهِگَرَن، ﴿فَالْجَرِيَتِ يُسْرَا ۝۳﴾، ئَنجَا سَوَیْنَد بَهِوَانَهی زَوْر بَهِ ئَاسَانِی دَهِرَوْن، کَهِ هَهِوَرَه کَانَن، لَهِ فَهَزادا دَهِرَوْن، یَاخود دِیسان مَهِبَهِسْتِ پِی کَهِ شَتِیْیَهِ کَانَن، ﴿فَالْمَقْسَمَتِ أَمْرًا ۝۴﴾، هَهِرَوَهِها سَوَیْنَد بَهِوَانَهی کَاروبار دَا بَهِش دَهِکَهِن، کَهِ مَهِبَهِسْتِ پِی فَرِیشتَهِ کَانَن.

۴- جَارِی وَا ش هَیْه خَوَا ﷺ سَوَیْنَد بَهِ هَهِنْدِیْک شَت دَهِخَوَات، لَهِبَهِر ئَهِو هِی کَهِ سَانِیْک بوون شَتَهِ مَادَدِیْیَهِ کَانِیَان، نَادِیْدَهِ گَرْتَوون، یَان بَهِ کَهِمِیَان تَهِمَاشَا کَرْدَوون و زَیْدَهِرَوِیْیَان کَرْدَوَهِ، لَهِ لَا یَهِنِی رَوو حِی و مَهِعَنَهو یِی دَا، لَهِ سَهِر حِیسا بِی لَا یَهِنِی مَادَدِی و بَهِرَه سَت.

بۆ وِیْنَه: خَوَا ﷺ دَهِفَهِرْمَوِی: ﴿فَلَا أَقْسَمُ بِمَوْقِعِ النُّجُومِ ۝۷۵﴾ وَإِنَّهُ لَقَسَمٌ لَّوْ تَعْلَمُونَ عَظِيمٌ ﴿۷۶﴾ الواقعة، وَاتَهِ: نَهِ خَیْر رَاسْت نَاکَهِن، سَوَیْنَد دَهِخَوْم بَهِ رِی و شَوِیْنِی ئَهِسْتِیْرَه کَان و، ئَهِگَهِر بَشَرَانَن ئَهِو هِی سَوَیْنَدِی کِی مَهِزَنَه، کَهِ وَاتَهِ: ئَهِو شَتَانَهی خَوَا سَوَیْنَدِیَان پِی دَهِخَوَات، چَ رِی و شَوِیْنِی ئَهِسْتِیْرَه کَان بَن، چَ ئَهِسْتِیْرَه:

﴿وَالنَّجْمِ إِذَا هَوَىٰ﴾ (۱) النجم، چ کیوی (طور) و... هتد: ﴿وَالطُّورِ﴾ (۱) وَكُنْتَ مَسْطُورٍ ﴿۲﴾ فِي رَقٍ مَّنْشُورٍ ﴿۳﴾ وَالْيَبْتِ الْمَعْمُورِ ﴿۴﴾ وَالسَّقْفِ الْمَرْفُوعِ ﴿۵﴾ وَالْبَحْرِ الْمَسْجُورِ ﴿۶﴾ الطور، چ قه لهم و دیر: ﴿وَالْقَلَمِ وَمَا يَسْطُرُونَ﴾ (۱) القلم، به لئ ئه و شتانهی خوا سویندیان پی ده خوات، که شته ماددییه کانن، بو به ربه رچدانه وهی ئه وانه یه که ئهم دنیاو واقعیه ماددییهی تئیدا ده ژین، نادیده یان گرتوون و زیده پو بیان کردوه له پرووی پروو حی و مه عنه وییه وهو، دنیاو لایه نی ماددی و واقعیان، وهك خهون و خه یال ته ماشا کردوه، که نه خیر وانیه، وهك ئیوه ده لئین، ئه وه تا خوا سویند ده خوات به ئه ستره و مانگ و خوړو، سویند ده خوات به گهر دوون و، سویند ده خوات به ئاسمان و به زهوی.

۵- حیکمه تیکی دیکه ی سویند خواردنی خوا ئه وه یه، خوا ﷻ ده یه وی بو چوونی خه لکیک راست بکاته وه به رانه به به دروستکراوه کانی، که به پیچه وانه ی ئه وانه ی پیشیوه، ئه مان زیده پو بیان کردوه، پئیان وابوو ئه و دروستکراوه ماددیانه هه ن و، له پشتیانه وه شتیکی دیکه نیه و دهستی به دیهینهر و خاوه ن په روه ردگار یک له و باره وه له کاردا نه بووه و نییه!

بو وینه: خوا ﷻ ده فهرموئ: ﴿وَالشَّمْسِ وَضُحَاهَا﴾ (۱) وَالْقَمَرِ إِذَا لِلَّهِ ﴿۲﴾ وَالنَّهَارِ إِذَا جَلَّهَا ﴿۳﴾ وَاللَّيْلِ إِذَا يَغْشَاهَا ﴿۴﴾ وَالسَّمَاءِ وَمَا بَنَاهَا ﴿۵﴾ وَالْأَرْضِ وَمَا طَحَاهَا ﴿۶﴾ وَنَفْسٍ وَمَا سَوَّاهَا ﴿۷﴾ الشمس، وهك ده بینین خوای به رزی مه زن له م ئایه تانه دا یازده (۱۱) سویندان ده خوات:

۲، ۱: سویند به خوړ و به تیشکه که ی ﴿وَالشَّمْسِ وَضُحَاهَا﴾ .

۳: سویند به مانگ که به دوای خوړدا دیت ﴿وَالْقَمَرِ إِذَا لِلَّهِ﴾ .

۴: سویند به رۆژگار که زهوی ده دره وشینتته وه ﴿وَالنَّهَارِ إِذَا جَلَّهَا﴾ .

۵: سویند به شهوگار که دایده پوشتی - واته: زهوی - ﴿وَاللَّيْلِ إِذَا يَغْشَاهَا﴾ .

۷،۶: سویند به ئاسمان و به بنیاتنەرە کە ی - که خوایه - ﴿وَالسَّمَاءِ وَمَا بَنَاهَا﴾ .

۹،۸: سویند به زهوی و به پانراخەرە کە ی - که خوایه - ﴿وَالْأَرْضِ وَمَا طَحَاهَا﴾ .

۱۱،۱۰: سویند به نەفس و به ریکخەرە کە ی ﴿وَنَفْسٍ وَمَا سَوَّاهَا﴾ .

کەواتە:

بزانن کە خۆر و مانگ و رۆژ و شەو و ئاسمان و زهوی و نەفس، بە دیھێنەر و خاوەن مشوورخۆرێکیان هەیه کە خوا ی بەرز و وێنەیه.

هەر وەها دەشگونجێ ژۆر حیکمەتی دیکە لە بارە ی سویند خواردنەکانی خوا ی پەر وەردگار وە بخرێنە روو.

برگە ی پێنجەم و کۆتایی: کۆ ی سویندەکانی خوا ﷻ لە سەرەتای سوورەتە کاند، بە پێ ی تێرمانی من ئەو سوورەتە موبارەکانە ی بە سویند دەست پێدەکەن، ئەگەر هیچیانم لە بیر نەچوو بن، بیست و سێ (۲۳) سوورەتن و، بە پێ ی ریزبەندیی موصحف ئەمانەن:

۱- سوورەتی یە کەم: سوورەتی (یس): ﴿يَس ۝۱﴾ وَالْقُرْآنِ الْحَكِيمِ ﴿۲﴾، [دوو پیتی] یاسین، سویند بە قورئانی قسەزان و کاربەجی، دوا یی هەر یە کسەر وەلامی سویندە کەش هاتو: ﴿إِنَّكَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ ۝۲﴾، واتە: بە دنیایی تۆ لە پەوانە کراوانی (ئە ی موحەممەد ﷺ)!

۲- سوورەتی دووهم: سوورەتی (الصافات)، کە خوا ﷻ بە سێ سویندان دەستی پێدەکات: ﴿وَالصَّفَّاتِ صَفًّا ۝۱﴾ فَالزَّجَرَاتِ زَجْرًا ۝۲﴾ فَالَّتِلَيْتِ ذِكْرًا ۝۳﴾ إِنَّ إِلَهَكُمْ لَوَاحِدٌ ﴿۴﴾ رَبُّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا رَبُّ الْمَشْرِقِ ۝۵﴾، لەوێشدا دیسان خوا سێ شتە سویند پێخوراوەکان هاتوون، بەلام سویند لەسەر خوراوە کەش هەر هاتو، دەفەر موی: سویند بە ریز بوو هەکان بە ریز بوون، ﴿فَالزَّجَرَاتِ زَجْرًا﴾، هەر وەها ئەوانە ی تیو دەخوړن، بە تیوە خوړین، ﴿فَالَّتِلَيْتِ ذِكْرًا﴾، ئنجا ئەوانە ی زیکر دەخویننەو.

یاخود زیکر باس دەکەن، که به رای زۆربهی زۆری زانایان هەرسێکیان مەبەست پێیان فریشتەکانن، ئەو فریشتانەی بە ریز دەوهستن و، ئەو فریشتانەی شەیتانەکان دەردەکەن و، ئەو فریشتانەی ئایەتەکانی خوا، (ذکر)ی خوا دەخوێنن و بەسەر پێغەمبەران دا، وەلامی سوێندەکەش: ﴿إِنَّ إِلَٰهَكُمْ لَوَاحِدٌ﴾، بە دُنْیایی پەرستراوی ئێوە یەك پەرستراوە، پەرورەدگاری ئاسمانەکان و زەوی و پۆژەلاتەکانە.

۳- سوورەتی سێهەم: سوورەتی (ص)، که به سوێند دەست پێدەکات: ﴿ص وَالْقُرْآنِ ذِي الذِّكْرِ﴾ (۱)، بەلام وەلامی سوێندەکە نەهاتووە.

صاد (پیتیکە) سوێند بە قورئانی خواوەن بیرکردنەو، یان خواوەن پەندو ئامۆژگاری.

۴- سوورەتی چوارەم: که به سوێند دەست پێدەکات، سوورەتی (الزخرف): ﴿حَمْ﴾ (۱) ﴿وَالْكِتَابِ الْمُبِينِ﴾ (۲)، (حا) (میم) سوێند بە کتیی پۆشن، یان پوونکەرەو.

۵- سوورەتی پێنجەم: سوورەتی (الدخان): ﴿حَمْ﴾ (۱) ﴿وَالْكِتَابِ الْمُبِينِ﴾ (۲)، (حا) (میم) سوێند بە کتیی پۆشن، یان پوونکەرەو.

ئەمانە هەموویان، واتە: سوورەتەکانی: (یس، ص، الزخرف، الدخان)، دوایی سوورەتی (ق)یش که له دوایی ئەوانەو دی، له هەموویان دا سوێند بە قورئان خوراوە.

۶- سوورەتی شەشەم: سوورەتی (ق) ئەویش دیسان بە سوێند دەست پێدەکات: ﴿ق وَالْقُرْآنِ الْمَجِيدِ﴾ (۱).

قاف، سوێند بە قورئانی خواوەن شکۆ، لەویش دیسان وەلامی سوێندەکە نەهاتووە بە ئاشکرا، بەلام له پەرەدا هاتووە: ﴿ق وَالْقُرْآنِ الْمَجِيدِ﴾ (۱) ﴿بَلْ عَجَبُوا أَنْ جَاءَهُمْ مُنْذِرٌ مِنْهُمْ فَقَالَ الْكَاْفِرُونَ هَذَا شَيْءٌ عَجِيبٌ﴾ (۲)، وەك: سوێند بە قورئان، بە قورئانی خواوەن شکۆ، تۆ پەرەوانەکراوی، یاخود زیندوو دەکرێنەو.

۷- سوورەتی ھەوتەم: سوورەتی (الذاریات) ە، کە ئەویش بە سویند دەست پێدەکات: ﴿وَالذَّارِيَّتِ ذُرُوءًا ۝۱﴾ فَاَلْحَمِلَتِ وِقْرًا ﴿۲﴾ فَالْجَرِيَّتِ يُسْرًا ﴿۳﴾ فَالْمَقْسَمَتِ أَمْرًا ﴿۴﴾ إِنَّمَا تُوعَدُونَ لَصَادِقٌ ﴿۵﴾ وَإِنَّ الدِّينَ لَوُفْعٌ ﴿۶﴾ سویند بەو بایانە ی راملەرن بە راماشتن، ئنجا سویند بەو کەشتییانە ی باری قورس ھەلگرن، یاخود: بەو ھەورانە ی باری قورس ھەلگرن (کە بارانە) و، سویند بەو کەشتییانە ی بە ئارامی پۆیون (لە دەریادا)، (یاخود: سویند بە ھەورەکان) و، سویند بەوانە ی کاروبار دابەشکەرن (سویند بەو چوارانە) ﴿إِنَّمَا تُوعَدُونَ لَصَادِقٌ ﴿۵﴾ وَإِنَّ الدِّينَ لَوُفْعٌ ﴿۶﴾﴾، ئەوێ بەلێنتان پێ دەدرێ راستەو، سزاو پاداشت دێ، دەرەدەکوێ و دەچەسپن.

۸- سوورەتی ھەشتەم: سوورەتی (الطور)، خوا دەفەرموێ: ﴿وَالطُّورِ ﴿۱﴾ وَكَتَبَ مَسْطُورٍ ﴿۲﴾ فِي رَقٍّ مَّنْشُورٍ ﴿۳﴾ وَالْبَيْتِ الْمَعْمُورِ ﴿۴﴾ وَالسَّقْفِ الْمَرْفُوعِ ﴿۵﴾ وَالْبَحْرِ الْمَسْجُورِ ﴿۶﴾ إِنَّ عَذَابَ رَبِّكَ لَوُفْعٌ ﴿۷﴾ مَا لَهُ مِنْ دَافِعٍ ﴿۸﴾﴾، لەویشدا دیسان وەلامی ھەر پێنج سویندەکە، ھاتو ھە سویند بە طور انای کێو و چیا بە گشتی، یاخود چیا بە کێ تاییبەتە کە موسا عليه السلام لەسەری گفتوگۆی لە خزمەت خوا ی پەرورەدگارد کردو، و بە کتییکی نووسراو (کە دەگونجی مەبەست پێی تەورات بێ) لە پێستیکی نووسراو (یاخود: مەبەست پێی قورئانەو خوا ھەواڵیداو کە ئەو قورئانە) دەنووسرێتو ھە لە پێست و چەرمدا] ئنجا سویند بە مائی ئاوەدان [کە (کەعبە) یە، یاخود مائیک لە ئاسمان و کەعبە ی فریشتەکانە] و سویند بە سەربانی بەرز کراو (کە ئاسمانە) و سویند بە دەریای پڕکراو، [یاخود: دەریای کڵبە سەندوو]، سزاو ئازاری پەرورەدگارت دێ و، ھێچ بەر پەرچدەرەو ھەشی نیە.

۹- سوورەتی نۆیەم: کە بە سویند دەست پێدەکات، سوورەتی (النجم) ە: ﴿وَالنَّجْمِ إِذَا هَوَىٰ ﴿۱﴾ مَا ضَلَّ صَاحِبُكُمْ وَمَا غَوَىٰ ﴿۲﴾ وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَىٰ ﴿۳﴾ إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحَىٰ ﴿۴﴾﴾، لەویشدا دیسان سویند پێخوراو ھاتو ھە، سویند لەسەر خۆنדרاویش ھەر ھاتو ھە، سویند بە ئەستێرە کاتیک ئاوا دەبێ، یاخود دەکوێ، ﴿مَا ضَلَّ صَاحِبُكُمْ وَمَا غَوَىٰ﴾، ھاو ھە کە تان (کە موحمەد صلى الله عليه وسلم) نە پێی لێ تیکچوو ھەو نە بێمراو بێ

ناکامیش بووه، ﴿وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَىٰ﴾ له ئاره زووشه وه قسه ناکات، ﴿إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحَىٰ﴾ به لکو (ئهو قورئانه) سرووشی خوایه بوئی ده کری.

۱۰- سوورەتی دهیه م: سوورەتی (القلم) ۵: ﴿ت وَالْقَلَمِ وَمَا يَسْطُرُونَ ﴿۱﴾ مَا أَنْتَ بِنِعْمَةِ رَبِّكَ بِمَجْنُونٍ ﴿۲﴾﴾ واته: نوون، سویند به قه لهم و به وهی دهینووسن، تو (ئهی موحه ممه!) به هوئی چاکه ی پهروه ردگارته وه شیت نی.

۱۱- سوورەتی یازدهیه م: سوورەتی (القیامة) یه: ﴿لَا أَقِيمُ يَوْمَ الْقِيَمَةِ ﴿۱﴾ وَلَا أَقِيمُ بِالنَّفْسِ الْوَأَمَةِ ﴿۲﴾﴾ واته: نه خیر (وانیه) سویند ده خۆم به روژی قیامهت، نه خیر (وانیه) سویند ده خۆم، به نهفسی په خنه له خوگر، وه لامی سویند که ش نه هاتوه، به لام به سیاق و سهلیقه ده زانری، واته: تیهو زیندوو ده کری نه وهو سزاو پاداشتتان له پیشه.

۱۲- سوورەتی دوازدیهیه م: سوورەتی (المزلات) ۵، که به پینج سویندان دهست پیده کات: ﴿وَالْمُرْسَلَتِ عُرْفًا ﴿۱﴾ فَأَلْصَقَتْ عَصْفًا ﴿۲﴾ وَالنَّشِرَتِ نَشْرًا ﴿۳﴾ فَأَلْفَرَقَتْ فَرَقًا ﴿۴﴾ فَأَلْمَلَقَتِ ذِكْرًا ﴿۵﴾ عُدْرًا أَوْ نُذْرًا ﴿۶﴾ إِنَّمَا تُوعَدُونَ لَوَفْعٌ ﴿۷﴾﴾ لهویشدا دیسان وه لامی سویند که هاتوه: ﴿وَالْمُرْسَلَتِ عُرْفًا ﴿۱﴾ فَأَلْصَقَتْ عَصْفًا﴾ رای زالتری زانایان ئه وهیه: که مه بهست پیی بایه کانه، ئهو بایانه ی ئیردراون به دوا یه کداو، به توندیی هه لده کن، ئنجا: ﴿وَالنَّشِرَتِ نَشْرًا ﴿۳﴾ فَأَلْفَرَقَتْ فَرَقًا ﴿۴﴾ فَأَلْمَلَقَتِ ذِكْرًا ﴿۵﴾ عُدْرًا أَوْ نُذْرًا ﴿۶﴾﴾ مه بهست پییان فریشته کانن که باله کانیان بلاو ده که نه وهو، ههق و ناههق لیك جیا ده که نه وه، (ذکر) ی خوی پهروه ردگار فری ده دن و ده هاوین و، دهینیرن بو پیغه مبه ران، وه لامی سویند که ش ئه وهیه: ﴿إِنَّمَا تُوعَدُونَ لَوَفْعٌ﴾ ئه وهی به لیتان پین ده درئی دی و، پرو ده دات.

۱۳- سوورەتی سیزدهیهیه م: که به سویند دهست پیده کات، سوورەتی (النازعات) ۵: ﴿وَالنَّازِعَاتِ غَرْفًا ﴿۱﴾ وَالنَّشِطَاتِ نَشْطًا ﴿۲﴾ وَالسَّابِحَاتِ سَبْحًا ﴿۳﴾ فَالسَّيَقَاتِ سَيْقًا ﴿۴﴾ فَأَلْمَدِرَاتِ أَمْرًا ﴿۵﴾﴾ ئه مانه ش پینج سویندن که ئیمه دوا یی به درژی قسه یان له سه ر ده که یین، دیسان ئه مانیش وه لامی سویند که کان دیار نیه، به لام به سیاق ده یزانین.

۱۴- سوورەتی چواردەیهەم: سوورەتی (البروج) ۵: ﴿وَالسَّمَاءِ ذَاتِ الْبُرُوجِ ۝۱﴾ وَالْيَوْمِ الْمَوْعُودِ ۝۲ ﴿وَشَٰهِدٍ مَّشْهُودٍ ۝۳﴾ قِيلَ أَصْحَبُ الْأُحْدُوْدِ ۝۴ ﴿، ئەمانیش چوار سوئندن دیسان وەلامی سوئندە کە دیار نیە، بەلام بەسیاق و سەلیقە زانراوە.

۱۵- سوورەتی پازدەیهەم: سوورەتی (الطارق) ۵: ﴿وَالسَّمَاءِ وَالطَّارِقِ ۝۱﴾ وَمَا أَدْرَاكَ مَا الطَّارِقُ ۝۲ ﴿النَّجْمُ الثَّاقِبُ ۝۳﴾ إِنَّ كُلَّ نَفْسٍ لَّمَّا عَلَيْهَا حَافِظٌ ۝۴ ﴿، لێرەدا وەلامی دوو سوئندە کە دیارە، سوئند بە ئاسمان و بە طارق، ئەو ئەستێرەیی دی، ﴿النَّجْمُ الثَّاقِبُ﴾، ئەستێرەیی کە کونکەرە (بە تیشکە کە ی دەر بە تاریکی دەدا) ﴿إِنَّ كُلَّ نَفْسٍ لَّمَّا عَلَيْهَا حَافِظٌ﴾، هیچ نەفسێک نیە، مەگەر پارێزەرێکی بە سەرەوەیە.

۱۶- سوورەتی شازدەیهەم: سوورەتی (الفجر) ۵: ﴿وَالْفَجْرِ ۝۱﴾ وَلَيْلٍ عَشْرٍ ۝۲ ﴿وَالشَّفْعِ وَالْوَتْرِ ۝۳﴾ وَاللَّيْلِ إِذَا يَسِرُ ۝۴ ﴿هَلْ فِي ذَلِكَ قَسَمٌ لِّذِي حِجْرِ ۝۵﴾، ئەمانتش پێنج سوئندن و وەلامی سوئندە کە دیار نیە، سوئند بە بەرە بەیان و، سوئند بە دە شەوێ کە، (زۆربە ی زانایان دەلێن: دە شەوێ کە مانگی (ذی الحجة) ن کە شەوی کۆتاییان جەژنی قوربانە، ﴿وَالشَّفْعِ وَالْوَتْرِ﴾، سوئند بە جووت و بە تاك (جووتە کە هەموو دروستکراوانی خوان، تاکیش خۆی پەروەردگەرە)، ﴿وَاللَّيْلِ إِذَا يَسِرُ﴾، سوئند بە شەوگەر کە دەبوا، ﴿هَلْ فِي ذَلِكَ قَسَمٌ لِّذِي حِجْرِ﴾، ئایا لەو شتانەدا سوئند خواردن هەیە، بۆ خاوەن عەقلان؟ (هەموو ئەوانە شایستەن سوئندیان پێ بخوری؟).

۱۷- سوورەتی حەفدەیهەم: سوورەتی (البلد) ۵: ﴿لَا أَقْسِمُ بِهَٰذَا الْبَلَدِ ۝۱﴾ وَأَنْتَ حِلٌّ بِهَٰذَا الْبَلَدِ ۝۲ ﴿، واتە: وانیه (وەك ئێوە دەلێن) سوئند دەخۆم بەم ولاتە، لە حالیکدا تۆ نیشتە جێی لەم ولاتەدا، ﴿وَوَالِدٍ وَمَا وَلَدَ﴾، هەر وەها سوئند بە هەر دایک و باپێک و بە هەر پۆلەییەک، ﴿لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي كَبَدٍ﴾، (ئەو وەلامی سوئندە کە یە،) بە دلتیایی مروڤمان لە رەنج و نارهەتییدا خولقاندووە، (ژایانی مروڤ هەمووی بریتیە لە رەنج و زەحمەت و هەولدان و تیکۆشان، یاخود دروست بوونی مروڤ بە قورسی و زەحمەت هاتووە بە قوناغی جوړاو جوړدا تێپەریوە).

۱۸- سووره‌تی هه ژدهیه‌م: که به سویند دهستی پیکردوه، سووره‌تی (الشمس):
 وَالشَّمْسُ وَضُحَاهَا ① وَالْقَمَرُ إِذَا تَلَّهَا ② وَالنَّهَارُ إِذَا جَلَّهَا ③ وَالَّيْلُ إِذَا يَغْشَاهَا ④
 وَالسَّمَاءُ وَمَا بَنَاهَا ⑤ وَالْأَرْضُ وَمَا طَحَاهَا ⑥ وَنَفْسٍ وَمَا سَوَّاهَا ⑦ فَأَلْهَمَهَا فُجُورَهَا وَتَقْوَاهَا
 ⑧ قَدْ أَفْلَحَ مَنْ زَكَّاهَا ⑨ وَقَدْ خَابَ مَنْ دَسَّاهَا ⑩، ئەمانیش یازده سویندن و
 دوو ئایه‌تی (۹ و ۱۰) ش وه‌لامی سوینده‌که‌ن و، ئەمه تاکه سووره‌تیکه یازده سویندی
 تیدا خوراون، خوای په‌روه‌ردگار سویند ده‌خوا به یازده شتان، وه‌لامی سوینده‌که‌ش
 ئەوه‌یه: ئەو که‌سه‌ی خو‌ی پاک و چاک ده‌کات، سه‌رفرازه‌و، ئەو که‌سه‌ی خو‌ی له‌بن
 چلکی گوناهان دا په‌نهان ده‌کات، په‌شمان و به‌دبه‌خت و بێ‌مراده.

۱۹- سوورەتى نۆزدەھەم: **كە بە سویند دەست پیدەكات، سوورەتى (اللیل) ۵: ﴿وَاللَّيْلِ إِذَا يَغْشَىٰ﴾ ۱ ﴿وَالنَّهَارِ إِذَا تَجَلَّىٰ﴾ ۲ ﴿وَمَا خَلَقَ الذَّكَرَ وَالْأُنثَىٰ﴾ ۳ ﴿إِنَّ سَعْيَكُمْ لَشَتَّىٰ﴾ ۴**، ئەوانش سى سویندن، وەلامى سویندەكانیش ئەووەیه: **﴿إِنَّ سَعْيَكُمْ لَشَتَّىٰ﴾**، تىكۆشان و ھەولەكانى تېوہ جوړاو جوړن.

۲۰- سووره تی بیستم: که به سویند دهست پیده کات، سووره تی (الضحی) یه: ﴿وَالضُّحَىٰ﴾
 ﴿۱﴾ وَاللَّيْلِ إِذَا سَجَىٰ ﴿۲﴾ مَا وَدَّعَكَ رَبُّكَ وَمَا قَلَىٰ ﴿۳﴾، سویند به چیشته نگاوو سویند به
 شهوگار، که به تاریکییه که ی داده پوشتی، ﴿مَا وَدَّعَكَ رَبُّكَ وَمَا قَلَىٰ﴾، ئه وهش وه لامی
 سوینده که یه، په روه ردگارت نه وازی له تو هیناوه وهو نه لیشت تووره یه، به پیچه وانیه
 ئه وه وه که کافره کان بانگه شه بان ده کرد.

۲۱- سوورہ تی بیست و یہ کہم: کہ بہ سویند دہست پیدہ کات، سوورہ تی (التین): ۵: ﴿وَاللّٰی وَالزَّيْتُونَ﴾ ۱ ﴿وَطُورِ سِينٍ﴾ ۲ ﴿وَهَذَا الْبَلَدِ الْأَمِينِ﴾ ۳ ﴿لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ﴾ ۴ ﴿خَا سویند دہ خوات بہ چوار شتان: ﴿وَاللّٰی وَالزَّيْتُونَ﴾ ۱ ﴿وَطُورِ سِينٍ﴾ ۲ ﴿وَهَذَا الْبَلَدِ الْأَمِينِ﴾ ۳ سویند بہ ہہنجیرو، بہ زہیتوون و، سویند بہ طووری سینا (کیوی دہشتی سینا) و، سویند بہم ولاتہ پر ہیمن و ٹاساییشہ (کہ مہ بہست پی پی مہ ککہو دہوروبہ ریتہ تی)، ٹنجا وہ لامی سویندہ کہ شہانوہ: ﴿لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ﴾

فِي أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ ﴿۱﴾، بەراستی مروڤمان لە باشتەین پیکهاتەیی ماددی و مەعنەویی دا هیناوەتە دی.

۲۲- سوورەتی بیست و دووهم: کە بە سویند دەست پێدەکات، سوورەتی (العادیات) ە: ﴿وَالْعَادِيَتِ صَبَحًا ﴿۱﴾ فَأَلْمُورِبَتِ قَدَحًا ﴿۲﴾ فَأَلْغِيرَتِ صَبَحًا ﴿۳﴾ فَأَثَرْنَ بِهِ نَقْعًا ﴿۴﴾ فَوَسَطْنَ بِهِ جَمْعًا ﴿۵﴾ إِنَّ الْإِنْسَانَ لِرَبِّهِ لَكَنُودٌ ﴿۶﴾﴾، ئایەتی شەشەمیش وەلامی سویندەکەیه، خۆی میهرەبان سویند دەخوات بەو ئەسپانەیی بە خێرای دەپۆن و سیفەتەکانی دیکەشیان باس دەکات، دواپی دەفەرموی: بەدنیایی مروڤ بەرانبەر بە پەرورەدگاری بێخێرە.

۲۳- سوورەتی بیست و سێهەم و کوئایی: کە بە سویند دەست پێدەکات، سوورەتی (عصر) ە: ﴿وَالْعَصْرِ ﴿۱﴾ إِنَّ الْإِنْسَانَ لَفِي خُسْرٍ ﴿۲﴾﴾، واتە: سویند بە (عصر)، نوێژی ئیوارە، یان پوژگار بە گشتیی، بە دنیایی مروڤ لە زیانباری دایە، واتە: مروڤێک کە دەستی هیدایەتی خۆی بەبەزەیی نەگەییبتی، دواپی بە چوار مەرجان ئەو مروڤانەیی تووشی زیانباری نابن، جیاپان دەکاتەو، کە بریتین لە: ئیمان و، کردەوێ باش و، یەکدی پاسباردن بە هەق و، یەکدی پاسباردن بە خۆپاگری.

ئەو بیست و سێ سوورەتە لە قورئاندا، بە سویند دەست پێدەکەن.

بەلام وێرای ئەو چەند سویندیکیش لە ئیو سوورەتەکان دا هاتوون، بۆ وێنە:

۱- سوورەتی (الواقعة): ﴿فَلَا أُقْسِمُ بِمَوْقِعِ النُّجُومِ ﴿۷۵﴾﴾.

۲- هەرۆهە لە پیش ئەودا سوورەتی (الذاریات): ﴿فَوَرَبِّ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ إِنَّهُ لَحَقُّ مَثَلٍ ﴿۱۸﴾ مَا أَنْتُمْ نَاطِقُونَ ﴿۱۹﴾﴾.

۳- هەرۆهە لە سوورەتی (التکویر) لە ئیو پراستەکەیدا: ﴿فَلَا أُقْسِمُ بِالْخُسِّ ﴿۱۵﴾ الْجَوَارِ الْكُنَّسِ ﴿۱۶﴾ وَاللَّيْلِ إِذَا عَسَسَ ﴿۱۷﴾ وَالصُّبْحِ إِذَا تَنَفَّسَ ﴿۱۸﴾ إِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍ ﴿۱۹﴾﴾.

- ۴- ههروهه ها له سووږه تی (المعارج) دا: ﴿فَلَا أُقْسِمُ بِرَبِّ الْمَشَارِقِ وَالْمَغَارِبِ إِنَّا لَقَدِرُونَ﴾ ﴿٤٠﴾.
- ههروهه ها له سووږه تی (الإنشقاق) دا: ﴿فَلَا أُقْسِمُ بِالشَّفَقِ﴾ ﴿١٦﴾ وَأَلِيلٍ وَمَا وَسَّوْا ﴿١٧﴾ وَالْقَمَرِ إِذَا اتَّسَقَ ﴿١٨﴾ لَتَرْكَبَنَّ طَبَقًا عَنْ طَبَقٍ ﴿١٩﴾، هه له به ته له شوینی دیکه شدا دیسان سویند هه ر خوراون له نیو سووږه ته کان دا، به لام ته نیا ئه و بیست و سی سووږه ته به سوینده کان ده ستیان پیکردوه.

له توره کومه دېسې مکتبی مکتبه لاس

بسی مکتبه عه عوالم المومنی المومنین

عمل باپیر AliBapir

archive.org/details/@alibapir

AliBapir

Google Play

App Store

هه نالی

رکته باندی مکتبه سی مکتبه سی عه نالی باپیر

رکته باندی مکتبه سی مکتبه سی عه نالی باپیر

مانای گشتیی نایه ته کان

سه ره تا خوا عَلَّاهُ ده فه رموی: (بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ)

به ناوی خوا ی به به زهیی به خشنده، واته:

ده سته پیکردنم به ناوی خوا یه، که ته وهش مه به سته ته وه یه:

۱ - ئەم کاره ته نیا بو خوا ده کهم.

۲ - ئەم کاره به پی شه رع ی خوا ده کهم.

۳ - ئەم کاره به تواناو یارمه تی خوا بالاده ست ده کهم.

۴ - ئەم کاره بو هینانه دی ره زامه ندیی خوا ته نجام ده ده م.

ئنجا خوا ده فه رموی: ﴿وَالنَّازِعَاتِ غَرْاقًا ۝۱ وَالنَّشِيطَاتِ نَشَاطًا ۝۲ وَالسَّيِّحَاتِ سَبَّحًا ۝۳ فَالْمُدَبِّرَاتِ أَمْرًا ۝۴﴾، لیره دا خوا عَلَّاهُ پینج سویندان ده خوات، زانایان له و باره وه زور مشت و مریان کردوه، که نایا مه به ست له و پینج سویندانه چی و چیه؟ نایا هر یه ک شته، یا خود چهن د شتیکه؟ که دوا یی تیمه له مه سه له گرنگه کاند، زیاتر تیشکی ده خه ینه سه ر.

به لام ئیستا هر به کورتیی ده لیین: زور به ی زانایان ده لیین: ﴿وَالنَّازِعَاتِ غَرْاقًا﴾، واته: سویند به فریشته ده رکیشه ره کانی پروو حی بی پرواو تاوانباران به توندیی، چونکه وشه ی: (نَزْع)، به مانای راکیشانی شتیکه له شوینی خو یه وه، وشه ی: ﴿غَرْاقًا﴾ ش بو خسته پروو ته وه یه، که ته و راکیشانه گه شتوته کو تایی، یانی: (مُغْرِقِينَ فِي النَّزْع)، گه یونه کو تایی و زور به توندیی رایانکیشان، که واته: مه به ست ته و فریشتانه ن، یان ته و کو مه له فریشتانه ن که پروو حی مرو فه کان به تایه ت مرو فه تاوانبارو بی پروایه کان، به توندیی راده کیشن.

﴿وَالنَّشِطَاتِ نَشْطًا﴾، وهك چۆن (نَزَعَ) يانی: (جَذَبَ)، رای كیشا، (نَشْطَ) یش هەر به مانای وهرگرتن دى، به لَام (نَشْطَ) بریتیه له وهرگرتنى شتیک به سووکی، یان به ئاسانی، (أَنْشَوَطَةً)، به گریهك دهگوترى، به ئاسانی بکریتهوه، كهواته: ﴿وَالنَّشِطَاتِ نَشْطًا﴾، يانی: سویند بهو فریشتانهی پرووحی ههندیك له مروّقه كان، كه مروّقه پرواداره چاكه كاره كانن، به ئاسانی وهرده گرن و به ئهسپایی به دهستیانهوه دین.

﴿وَالسَّيِّحَاتِ سَبْحًا﴾، سویند بهو فریشتانهی به مهله كردن (له ههوادا) مهله دهكهن، چونكه (السَّيْحُ: الْمُرَّ السَّرِيعُ فِي الْمَاءِ أَوْ فِي الْهَوَاءِ)، (سَبْحُ): پۆیشتنى خیرایه له ئاوداو له ههوادا، فریشته كانیش كه خوای پهروهردگار له ئاسمانهوه دهیاننیرى بۆ سهر زهوى، بۆ ئه نجامدانى ئهو كارانهی په یوه ندىيان به مروّقه كانهوه ههیه، بیگومان ههم به بهرگه ههوادا، ههم پيش بهرگه ههوا، بهو فهزا فراوانه دا كه ههر خوا ده زانى، ماوه كه ی چهنده، دهیبرن، ئنجا ده گه نه سهر زهوى.

كهواته: سویند به وانهی به خیرایی ده پۆن، خیراییه کی سهر سوو پهینه ر.

﴿فَالْمَدْرَبَاتِ سَبْقًا﴾، سویند به فریشته به پیشكه وتوووه كان به پیشكه وتنهوه (سَابِقُ)، كه سیكه پيش كه سیك كه وتبیتهوه له پۆیشتندا، فریشته كانیش پیشبركه دهكهن، یان خیرایی دهكهن، لیره دا مه به ست له پیشبركه كردن خیرایی كردنهو كه سیك له گه ل كه سیكدا پیشبركه بكات، دهیه وى هه موو تینی خو ی تیبكات و به خیرایی پروات.

﴿فَالْمَدْرَبَاتِ أَمْرًا﴾، سویند بهو فریشتانهی کاروبار به پۆیه ده بهن و سهر په رشتی کاره كان دهكهن، (أَمْرًا) به نه ناسراو (نَكْرَة) هاتوه، واته: ئهو کارانهی وه سف ناکرین، یا خود مه به ست پتی زۆرییه، يانی: ئهو کاره زۆرانهی نایه نه ئه ژمار.

ئنجا وهك دوایی باسی دهكهن، ههندیك له زانا یانیش مانای دیکه یان لهو سویندانه داوه تهوه:

ا- ھەندىكىان گوتوويانە: مەبەست پىيان ئەستېرەو خرۆكەكانن.

ب- ھەندىك گوتوويانە: مەبەست پىيان رووحەكانن.

ج- ھەندىك گوتوويانە: مەبەست پىيان ئەسپى موحامىدو جەنگاۋەرەكانن.

د- ھەندىك گوتوويانە: مەبەست پىيان ئەو كەوانانەن كە رايانكىشاۋن، تىريان پى ھاويشتوون ... ھتد.

بەلام مانايەك كە زياتر بە عەقل و دلەۋە دەنووسى و، لەگەل سىياقى ئايەتەكانىش دا دەگونجى و، ئەۋەش دىنى كە خۋاى پەرۋەردگار سوئندى پى بخوات و، بۆ ھەموو مەۋقەكانىش بشى بە درىژايى كات و بە پانايى زەمىن، ئەۋەيە كە مەبەست پىيان فرىشتەكانن، چونكە ئەگەر كەۋان بى، پۇژگارى تىرو كەۋان بەسەرچوۋە، كاتى خۋى كەۋانيان پاكىشاۋە و تىرەكەيان پى ھاويشتوۋە، ھەرۋەھا پۇژگارى ئەسپىش تىپەريۋە، خۋاى پەرۋەردگار شىش نەك تەنبا لىرە بەلكو لە چەند شوئىتىكى دىكەش دا بۆ وئە: لە سەرەتاي سوورەتى (الصفات)دا، ھەر سوئندى خواردوۋە بە فرىشتەكان، كە كاروبارى گەردوۋنى پى سپاردوۋن، ۋەلامى سوئندەكەش لىرەدا دىار نىيە، بەلام دەزانىن كە مەبەست پى ئەۋەيە: سوئند بەو فرىشتانەي ئەو كارانە ئەنجام دەدەن، ئىۋە زىندوۋ دەكرىنەۋەو سزاۋ پاداشت چاۋەرپىتان دەكات، بە چى دەزانىن؟ بەۋە دەزانىن كە ئەم سوورەتە ھەموۋى ۋەك لە پىناسەكەيدا گوتمان: چواردە ئايەتى سەرەتاي، ھەرۋەھا سىزدە ئايەتى كۆتايى ھەموۋيان لە بارەي پۇژى دوايىيەۋەن، ئنجا بەسەرھاتى مووساش عليه السلام، لە دوازە ئايەتدا و، دوايى ھەندىك لە دىاردە سەرنجراكىشەكانى گەردوۋن لە ھەوت ئايەتدا نىۋاخن كراۋن، ئەۋانىش دەكەنە نۆزدە ئايەت، بەلام لە راستىيدا ئەۋەي ئامانجى سەرەككىيە لەم سوورەتەدا، باسى پۇژى دوايىيە.

ئنجا خوا ﷻ دەفەرمۋى: ﴿يَوْمَ تَرْجُفُ الرَّاجِفَةُ﴾، ئەو پۇژى لەرزىنەۋەكە دەلەرزىتەۋە، ياخود ئەو پۇژى زەۋى دەلەرزىتەۋە، ﴿الرَّاجِفَةُ﴾، دەگونجى

مەبەست پێی خودی لەرزینەووە که بێ، که لە دواى فووی یەکهەم بە کهرانا دا
دێتە دی، دەشگونجێ مەبەست پێی زەوی بێ، ئەو زەوییهی لە ئەنجامی فوو
کردن بە کهرانا دا، بۆ جاری یەکهەم دەههژێ و دەلەرزیتەووە.

﴿تَتَّبِعُهَا الرَّادِفَةُ﴾، شوینکەوتوووە که بە دواى دادی، شوینکەوتوووە که (الرَّادِفَةُ)
مەبەست پێی فووی دوووەمە، لە ئەنجامی فووی دوووەمیش دا ئاسمانەکان و
زەوی جاریکی دیکە دەلەرزن، بۆ جاری یەکهەم ئاخیر زەمان پەیدا دەبێ و، بۆ
جاری دوووەم قیامەت و زیندووکرانەووە هەلسیترانەووە پەیدا دەبێ، دەشگونجێ
مەبەست لە: (الرَّادِفَةُ) هەر خودی ئەو دەنگە گەورەیه بێ، که لە ئەنجامی
فوو کردن بە کهرەنادا دەبێ، واتە: فووی یەکهەم دەکری و، فووی دوووەمی
بەدوا دی.

﴿قُلُوبٌ يَوْمَئِذٍ وَاجِفَةٌ﴾، دلانیك لەو رۆژەدا پڕ ترس و لەرزو، هەراسان،
ئۆقرەیان لێ هەلگیراوە.

﴿أَبْصَرُهَا خَشِيعَةً﴾، چاوەکانیان ترس و بیمان لێ دەباری، چاوەکان مات
و حەیرانن.

﴿يَقُولُونَ أَيْنَا لَمَرْدُودُونَ فِي الْحَافِرَةِ﴾، دەلین: ئایا ئێمە دەگیردرێنەووە بۆ
حاله تی پیشیمان، ﴿لَمَرْدُودُونَ﴾، یانی: (مُرْجَعُونَ)، ئایا ئێمە دەگیردرێنەووە؟
﴿فِي الْحَافِرَةِ﴾، ئەمە تەعبیریکی لە زمانی عەرەبییدا: (رَجَعَ فِي حَافِرَتِهِ، رَجَعَ فِي
الْحَافِرَةِ)، گەراییەووە بۆ حاله تی پیشووی، مەبەستیان پێی ئەوێهە: ئایا ئێمە دواى
ئەوێ دەمرین، جاریکی دیکە دەهێترێنەووە بۆ ژیان، (ژیانیکی دیکە که لە
رۆژی دوایدایە)؟ ﴿أَيْنَا﴾، خۆندراویشەتەووە: (إِنَّا لَمَرْدُودُونَ)، پرسیار کردنەکش
پرسیاری لێکردنی نکوولییکەرانهو رەخنە گرانهیه، ئەگەر خۆیندنهووی: (إِنَّا
لَمَرْدُودُونَ فِي الْحَافِرَةِ) ش بێ بە شیوهی پرسیارکردن، ئایا ئێمە دەگیردرێنەووە بۆ
حاله تی پیشیمان و دواى ئەوێ مردین، جاریکی دیکە، دەخرێنەووە نیو ژیا نیکی

دیکە؟ ﴿أَذَا كُنَّا عَظْمًا نَّخْرَةً﴾، ئایا دواى ئەوێ بووین بە ئیسقانی پرتوو کاوو
 رزیو؟ یانی: ئەو شتیکی زۆر دوورەو هەرگیز ناگونجی شتی وا پروو بدات.

﴿قَالُوا تِلْكَ إِذَا كَرَّ حَاسِرَةٌ﴾، گوتیان: کەواتە: ئەو گەرانەوێکی زۆر
 زیانبارانەوێ، واتە: گەرانەوێ کە ئیمە زۆر زیانی لێ دەکەین، ئەگەر وابێ،
 هەلبەتە لێرەدا مەبەستیان پێی ئەو نەبوو، بروایان بەو گەرانەوێ هەبێ،
 ئنجا ئەو زیانەش هەبێ کە لەو گەرانەوێ دەیکەن، بەلکو ئەو جوړیک بوو
 لە توانجەدان و گالته پیکردن، خواى پەرەوێر دگاریش لەوە لایاندا دەفەرموێ:
 ﴿فَإِنَّمَا هِيَ زَجْرَةٌ وَاحِدَةٌ﴾، ئەو زیندوو کرانەوێ لێسرانەوێ هاتنی قیامەتە،
 تەنیا یەک تێو خورپنە، ﴿زَجْرَةٌ﴾، بەمانای یەک جار تێو خورپن دێ، کە بریتیه
 لە فەرمانکردن و پیکریکردن لە کەسێک بە تووڕەیی، بە کوردیی دەئێن:
 تێو خورپن، یانی: یەک تێو خورپنە، ﴿فَإِذَا هُمْ بِالسَّاهِرَةِ﴾، ئنجا هەموویان
 دەکەونە گۆرەپانیکی تەخت و فراوان و سپیو (السَّاهِرَةِ) واتە: زەوێیەکی
 سپی و ساف، واتە: دەکەونە ئێو مەیدانی مەحشەر، دواى لەو بارەوێ دوو
 فەرمایشتی پێغەمبەری خوا دێنن، کە دەفەرموێ: ئەو شوێنەى مەروڤەکانی
 لەسەر کۆدەکرێنەوێ، سزاو پاداشتی لەسەر دیاریی دەکری لە ئێو مەروڤەکاندا،
 دەشتیکە وەک نایکی سپی وایە، بێ گری و گرفت و، مەروڤ لەو سەری تاکو ئەو
 سەری دەتوانی ببینی^(۱)، واتە: مەروڤ شیوێ پیکهاتەى ئیستای نامینی، چونکە
 ئیستا بەس تاکو ماوێکی دیاریکراو دەبینی، بەلام هەموو ئەو مەروڤانەى خوا
 دروستی کردوون، هەروەها جندیش، لە مەیدانی کۆدەکرێنەوێ مەروڤیک لەو
 سەری تاکو ئەو سەری هەموویان بتوانی ببینی، مانای وایە پیکهاتەى مەروڤ
 جوړیکى دیکە، هەم ئەو گۆرەپانەش کە خەلکی لێ کۆدەکرێتەوێ، شتیکی
 دیکەو جگە لە ئەم زەوێیەى ئیمە، ئەو زەوێیەى ئیمە خەو بازنەوێ،

(۱) پروانە: بڕگەى (۱۴) لە مەسەلەى یەكەم.

تہ گہر مہیدانیک ہہ بی بہ ہہ موو زہوی دا بلاو بیتہوہ، مہیدانہ کہ وہک توی لی دی، کہواتہ: ہہندیکی دیار دہبی و زوربہی دیار نابی.

ئجنا خوا ﷺ دیتہ سہر باسی پروودای مووسا ﷺ، پہوانہ کرانی بو لای فیرعہون، ئەو بہ سہرہاتہی مووسا کہ دوازده ئایہت دہگریتہوہ ئایہتہکانی: (۱۵ - ۲۶) و، خوا ﷺ تیکہہ لکیشی دہکات لہ گہل ئەو باس و خواسہدا، واتہ: ئیوہ کہ پروا ناہینن بہ پوژی دوی ئی بیروایہکان و، گالتہی پیدہکن و، بہ سہرسوورمانہوہ باسی دہکن، دہبووایہ پەند وەر بگرن لہ فیرعہون کہ کاتی خوئی مووساشمان نارد بو لای فیرعہون و، زور ناموژگاری کردو، زور بہ نہرمی دواندی، بہ لام بہ قسہی نہ کردو، سہرہنجام تووشی سزاو جہزہ بہ بوو و سہری بہ فہتارہت چوو، ئیوہش لہ حالیک دا کہ موحمہ دمان ﷺ وہک دوا پہیامبہرو پہوانہ کراوی خویمان نارد بو لای ئیوہ، کہ لئی بہ ہرہمہند بن و، ئەو ہوشدارییہی پیتان دہداو، ئەو ترساندنہی پیتان دہترسیئی، بہ جیدی و ہری بگرن، دہرس و پەند و عیبرہت لہ فیرعہون وەر بگرن و لہ جگہ لہ فیرعہون وەر بگرن، کہ گوئی بو مووسا نہ گرت و، سہرہنجام تووشی سزای خوای دادگہر بوو، لہ دنیاو لہ دواروژدا، دہفہرموی:

﴿هَلْ أَنتَكَ حَدِيثُ مُوسَى﴾، (ئہی موحمہ مد!) ئایا بہ سہرہاتی مووسات قسہو باسی مووسات بو ہاتوہ، (پیت گہیشتوہ)؟ لیرہدا خوا زور بہ کورتیی باسی بہ سہرہاتی مووسادا دہکات، لہ میانی ئەو دوزادہ ئایہتہدا، بہ لام لہ سوورہتہکانی دیکہدا بہ تاییہتی: (الأعراف وطہ والشعراء والقصص) دا کہ پیشتہر ہہ موویانمان تہفسیر کردوہ، ستایش بو خوا، خوای پہروہردگار بہ درژی باسی بہ سہرہاتی مووسا و فیرعہونی کردوہ، بویہ لیرہدا بہ کورتیی و گوشراوی و زیاتر شوینی مہبہست باس دہکات، کہ ئەو سہرہنجامیہ فیرعہون تووشی بوو، لہ بہر ئەوہی گوئی نہ گرت بو پہیامہ کہی مووسا، ﴿إِذْ نَادَاهُ رَبُّهُ بِالْوَادِ الْمُقَدَّسِ طُوًى﴾، کاتیک پہروہردگاری بانگی کرد لہ دۆلی طوای پاکراوہدا، لہ سوورہتی

(طه) شدا، دةفەرموئ: ﴿إِنَّكَ بِالْأَوَادِ الْمُقَدَّسِ طُوًى﴾ ۱۲، بەدئایایی (تەهی مووسا!) تۆ لە دۆلی بە پاکگیراو و خاویئکراوہ دای کہ ناوی (طوی)یە، خوای پەرورەدگار بانگی کرد: ﴿أَذْهَبَ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ إِنَّهُ طَغَىٰ﴾، برۆ بۆ لای فیرعەون، چونکە ئەو یاخیی بوو، (طَغِيَان): بریتییە لە: (تَجَاوَزَ الْحَدَّ فِي الْعُصْيَانِ)، سنوور بەزاندن لە سەرپنجیی کردندا ﴿فَقُلْ هَلْ لَّكَ إِلَىٰ أَنْ تَزَكَّىٰ﴾، پێی بلێ: ئایا ئارەزووت نیە خۆت پاک و چاک بکە! ﴿هَلْ لَّكَ﴾، تەعبیریکی عەرەبییە بەکاردەھێنری بۆ دواندن بەو پەری لوتف و میھرەبانییەو، یانی: (هَلْ لَّكَ رَغْبَةٌ إِلَىٰ أَنْ تَزَكَّىٰ)، ئایا ئارەزووت ھەیە پاک و چاک بێ؟ یان (هَلْ لَّكَ الْإِسْتِعْدَادُ إِلَىٰ أَنْ تَزَكَّىٰ)، ئایا ئامادەیی خۆت چاک و پاک بکە؟ ﴿وَأَهْدِيكَ إِلَىٰ رَبِّكَ فَنَخْشِي﴾، بەرەو پەرورەدگاریشت ڕێنماییەت بکەم و سام و ھەییەتی خوا بچیتە دلت؟ پێشی مووسا عليه السلام بۆی پێشنیار دەکات، کہ خۆی پاک و چاک بکات، دوایی پێی دەفەرموئ: ئایا ڕێنماییەت بکەم بەرەو پەرورەدگارت، بۆ ئەوێ ترس و سام و ھەییەتی پەرورەدگارت بچیتە دلت؟ چونکە لە راستیییدا ھیدایەتی خوا تەنیا دەچیتە دڵ و دەروونیکیەو پالفتە کرا بێ، پاک و چاک کرابێ، ھەرورەك چۆن کەسێک بێھوێ تۆوێک لە زەوی دا بوەشیئێ، پێشی ئەو زەوییە دەکیئێ و ھەلیدەوێژێری و ئامادە دەکات، ھەرورەھا کەسێک بێھوێ رەزێک، باخێک لە زەوییەك دا بنیژێ، پێشی دەبێ ھەلیبوێژێری و پاکی بکاتەو و ئامادەیی بکات، بەلام بەو ھەموو پیس و پۆخەلییەو، کہ فیرعەون ھەییەتی ئەگەر خۆی پاک و چاک نەکات، نەمامی، ئیمان لە دلیدا نانێژری و، تۆی بروا و تەقوا، لە زەوی دلیدا سەوز نابێ!

﴿فَأَرْسَلْنَا إِلَيْكَ الْكُتُبَ﴾، ئنجا نیشانە ھەرە گەورەکەیی پێشان دا، نیشانە ھەرە گەورەکەیی مووسا عليه السلام گۆچانەکەیی بوو، ھەرورەھا دەستیخی بوو، ھەندیکیش دەلێن کوێ ئەو نۆ نیشانەیی بوون کہ خوا پێی داو، وەك دەفەرموئ: ﴿وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَىٰ تِسْعَ آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ﴾ ۱۱ (الإسراء، کہ ئەمە ھەم لە سوورەتی (النمل) دا ھاتو، ھەم لە سوورەتی (الإسراء)یش دا: نۆ نیشانەمان بە مووسا داوون،

واتە: نۆ بەلگە، کە ھەر کامیکیان بە تەنیا بایی ئیسپاتکردنی دەعوای مووسای دەکرد، بەلام لیڤرەدا کە دەفەرموی: ﴿فَارْنَهُ الْآيَةَ الْكُبْرَى﴾، نیشانە ھەرە گەورەکە ی پێشاندا، یان لەبەر ئەوەیە کە نۆ نیشانەکان و بەلگەکان بە یەك بەلگەو نیشانە دانراون، یاخود مەبەست لە نیشانە ھەرە گەورەکە، بەس گوچانەکە یەتی کە فری دەدا، دەبوو بە ھەزیاو ئەژدەیاھەکی گەورە، ﴿فَكَذَّبَ وَعَصَى﴾، بە (ف)ی بەدواداھاتن (تعقیب) ھیناویەتی، ﴿فَكَذَّبَ﴾، واتە: یەكسەر دوا ئەوەی مووسا ئەو نیشانە ھەرە گەورە ی پێشاندا، فیرەھون بە درۆی دانا، یانی: مووسای بە درۆ دانا، نیشانەکە ی خوا ی بە درۆی دانا، پەیا می خوا ی بە درۆی دانا، ھەمووی دەگریتەو، ﴿وَعَصَى﴾، ھەرۆھە سەرپێچی کرد، واتە: سەرپێچی لە مووسا کرد، کە بە دەم بانگەوازەکی ھەو بەچی، سەرپێچی لە فەرمایشتی خوا کرد، سەرپێچی لە خوا ی پەرۆدگار کرد، ھەموویان دەگریتەو، بۆیە ھەرکام لە: ﴿فَكَذَّبَ﴾ و ﴿وَعَصَى﴾، بەرکارەکیان قرتینراو، تاكو زیاتر لە واتایەك ھەلگیرن، ﴿ثُمَّ أَذْبَرَ يَسْعَى﴾، دوا ی ھەر بەو بەو ھەندەش وازی نەھینا، کە بە درۆی داناو سەرپێچی کرد، بەلکو پشتی ھەلکردو پۆی و ھەولیشی داو دەستی بە تیکۆشان و خەبات کرد لە دژی مووسا عليه السلام، ﴿فَحْشَرَ فَنَادَى﴾، ﴿فَحْشَر﴾، دیسان بەرکارەکی قرتینراو، واتە: کۆی کردەو، بەدنیای ی خەلکی کۆ کردۆتەو، ھەندیک لە پوونکەرەوان گوتوو یانە: (فَحْشَر السَّحَرَةَ)، جادووگەرەکانی کۆکردنەو، چونکە لە سوورەتی (الشعراء) دا دەفەرموی: ﴿قَالُوا أَرْجِهْ وَأَخَاهُ وَأُبْعَثْ فِي الْمَدَائِنِ حَاشِرِينَ﴾ ﴿٣٦﴾ يَأْتُوكَ بِكُلِّ سَحَّارٍ عَلِيمٍ ﴿٣٧﴾، گوتیان: خۆی و برا یەکی دواخەو بە شاراندا جارچییان بنێرە، ھەر جوړە جادووگەر یکی شارەزاو زانات بو بێن.

ئنجە ئەوەی ئەو دیارە باسی ئەوەیە کە کۆکەرەوانی جادووگەرەکانیان ناردوون، بەلام لیڤرە بەدنیای ی مەبەست پێی جادووگەرەکان نیە، چونکە لیڤرەدا فیرەھون دەلی: ﴿فَحْشَرَ فَنَادَى﴾ ﴿٣٧﴾، کۆی کردەو و بانگی کرد، واتە:

خەلکە کە ی کۆ کردەو، جە ماوەری میسری کۆ کردەو، بانگی کرد، ﴿فَقَالَ أَنَا رَبُّكُمُ الْأَعْلَى﴾، گوتی: من پەرەردگاری هەرە بەرزترینتانم، ئاشکرایە مەبەستی پێ خەلکی میسر بوو بە گشتیی، واتە: ئە ی خەلک و جە ماوەر! من پەرەردگاری هەرە بەرزتانم.

﴿فَأَخَذَهُ اللَّهُ نَكَالَ الْآخِرَةِ وَالْأُولَى﴾، ئنجا خوا سزای تەمییکەرانی دواڕۆژو یە کەم (دنیا) ی دا، (أَخَذَ) بریتیه لە گرتن، بە لām لێرەدا خوازاو تەو بە سزادان، یانی: (فَعَاقَبَهُمُ اللَّهُ عِقَابَ الْآخِرَةِ وَالْأُولَى)، خوا سزای دواڕۆژو دنیای دا، بۆچی سزای دواڕۆژ پێشخراو؟ چونکە سزای دواڕۆژ سزای پێر بە پێستە، بۆ بیپروایان، بە لām سزای دنیا کەم و زوو تێپەرە.

﴿نَكَالَ﴾ یش بریتیه لە: (العُقُوبَةُ الْمُنْكَالَةُ)، سزایەکی تەمییکەر، سەلمێنەرەو، (العُقُوبَةُ الَّتِي يُنْكَالُ بِهَا غَيْرُهُ)، ئەو سزایە بە سەر کە سێکدا دەدری، بە لām جگە لە ئەوی پێ دەسەلمێتەو دەپرینگێتەو تەمبێ دەبێ، ﴿إِنَّ فِي ذَلِكَ لَعِبْرَةً لِّمَن يَخْشَى﴾، بە راستیی لەو دا پەندێکی گەورەو مەزن هەیە، بۆ کەسێک سام و هەبیه تی هەبێ بەرانبەر بە خوا ﷻ.

ئنجا خوا ﷻ دوا ی ئەو ئاماژە کورتە، بە بەسەر هاتی مووسا و فیرعەون، کە شیاوی ئەو هەیه پەندو عیپەرە تی لێ وەر بگیری، چ بۆ بیپروایەکانی رۆژگاری پێغمبەری کۆتایی ﷺ، چ بۆ هەموو چاخ و سەردەمەکان، وە ک عادیەت قورئان بە زۆری وایە، کە سەرنجی مەرۆف رادەکیشتی بۆ میژوو، دوا یی بۆ گەردوون و دەورووبەر، یان جاری وایە سەرنجی بۆ گەردوون و دەورووبەر رادەکیشتی دوا یی بۆ میژوو، وە ک لە سوورەتی (ق) دا واهاتو: پێشی خوا سەرنجیان رادەکیشتی بۆ ئاسمان و زەوی و دابارینی ئاو و، ئەو دانەوێلانەو رەزو باخانە ی پێی دەپوین، دوا یی سەرنجیان رادەکیشتی بۆ میژوو، لێرەش دا بە پێچەوانەو: پێشی سەرنجی بۆ میژوو راکیشان، دوا یی سەرنجیان رادەکیشتی بۆ گەردوون، چونکە لە راستیدا

ههم کتیبی میژوو، کتیبیکه زۆر دهرس و په‌ندو عیبه‌رتی لیوه‌رده‌گیرین، ههم کتیبی گهردوونیش ئه‌گهر مرۆف تیه‌وی رامینن، زۆر دهرس و په‌ندو عیبه‌رتی تیدا ده‌خوینیتیه‌وه، ﴿أَنْتُمْ أَشَدُّ خَلْقًا أَمِ السَّمَاءُ﴾، ئایا دروستکردنی ئیه‌وه قورسترو زه‌حه‌مت‌تره‌ یاخود هی ئاسمان، وه‌ك چهند جاریکی دیکه‌ش باسمان کردوه، وشه‌ی ئاسمان؟ ئه‌گهر به‌ته‌نن بئ (سماء) یاخود به‌كو بئ ﴿سَمَوَاتٍ﴾، یان به‌ وشه‌ی هه‌وت ئاسمانه‌كان ﴿سَبْعَ سَمَوَاتٍ﴾، ههموویان مه‌به‌ست پێیان گهردوونه، یانی: كو‌ی دروستکراوی خوا ﷻ، زه‌ویش که باس ده‌کری له به‌رانبه‌ریدا، زه‌وی شتیکی بچووکه له‌ نیو گهردووندا، به‌لام به‌نسبه‌ت ئیمه‌ی مرۆقه‌وه زه‌وی ئه‌گهر له‌ ئاسمان گرن‌گتر نه‌بئ، که‌م‌تر گرن‌گ نیه، چونکه‌ ژیا‌نی ئیمه‌ به‌ زه‌وییه‌وه په‌یوه‌سته، به‌نسبه‌ت ئیمه‌وه زه‌وی ئه‌ونده‌ گرن‌گه، ئه‌گه‌رنا له‌ پرو‌ی قه‌باره‌وه، زه‌وی شتیکی زۆر بچووکه له‌ نیو گهردووندا، چونکه‌ زه‌وی په‌کیکه‌ له‌ نو‌ خرو‌که‌که‌ی که‌ به‌ ده‌وری خو‌ردا ده‌خولینه‌وه‌وه، خو‌ریش خو‌ی و نو‌ خرو‌که‌که‌ی به‌ ده‌وری دا‌لی راوه‌ستاودا ده‌خولینه‌وه‌وه، خو‌ریش ئه‌ستیره‌یه‌که‌ له‌ دوو سه‌د ملیار ئه‌ستیره‌، به‌هه‌ندیك سه‌رژم‌یریش ده‌لین: په‌ك تریلیو‌ن، واته‌: هه‌زار ملیار ئه‌ستیره‌، که‌ له‌ نیو که‌هکه‌شانی کاکیشاندان، که‌هکه‌شانی کاکیشانیش په‌کیکه‌ له‌ دوو سه‌د ملیار که‌هکه‌شان، یاخود په‌ك تریلیو‌ن که‌هکه‌شان له‌وه‌ی هه‌تا ئیستا هاتوته‌ به‌رچاوی دوور بینه‌کان و ده‌بینری.

خوا ده‌فه‌رموی: ئایا دروستکرانی ئیه‌وه قورستره‌ یاخود ئاسمان؟ ﴿بَنَاهَا﴾، بنیاتی ناوه، دروستیکردوه، ﴿رَفَعَ سَمَكَهَا فَسَوَّيَهَا﴾، (سَمَك)، واته‌: به‌رزیی و ئه‌ستووری، به‌رزییه‌که‌ی، زۆر به‌رز کردوه‌وه، وه‌ك له‌ سو‌وپه‌رتی (الرحمان)دا، ده‌فه‌رموی: ﴿وَالسَّمَاءَ رَفَعَهَا وَوَضَعَ الْمِيزَانَ﴾، له‌ویدا کورته‌ باسیکمان کردوه له‌ باره‌ی فراوانیی و به‌رزیی گهردوونه‌وه، ﴿فَسَوَّيَهَا﴾، ریک‌بخستوه، یانی: ئاسمان و گهردوونی زۆر باش، ریک‌بخستوه‌وه چاکی کردوه، ههر شتیکی له‌ شوینی خویدا داناوه، ﴿وَأَغْطَشَ لَيْلَهَا وَأَخْرَجَ ضُحَاهَا﴾، شه‌وه‌که‌ی تاریک داهیناوه‌وه،

رووناكییه که شی دهرهیناوه، ئەمە وەك دوایی باسی دەکەین، ئیعبازیک زانستی تیدایە، چونکە پێشتر وازانراوه وەك چۆن بۆ ئیمە کاتیک پۆژ دەبێتەو، دنیا رووناکە، وایانزانیوێ گەردوون ھەمووی وایە، بەلام لە دەرەوێ بەرگە ھەوای زەوی، ھەرچەندە ئەستێرەکان وەك تیشکیکی باریک دەبیزێن، بەلام گەردوون ھەمووی تاریکە، مەگەر لە ئەستێرەکان نزیک ببینەو، کە ھەمووی تەقینەوێ نێوکیە، ئەگەرنا ئیمە بەس بە ھۆی بەرگە ھەواوێ دنیامان بۆ رووناکو، ھەر شوئێنیک بەرگە ھەوای لێ نەبێ، تیشک ناشکێتەوێو کە تیشکیش نەشکاوێ، دنیا رووناک دانایە، بەلکو تیشکەکە وەك دەزوویەك و گوللەییەك دەروات.

﴿وَالْأَرْضُ بَعْدَ ذَلِكَ دَحَاهَا﴾ دوای ئەوێ زەویشی پانراخستو، ئەمەش وەك دوایی باسی دەکەین، دەرەوێ لەو بارەوێ کە دوای دروستبوونی ئاسمان، دوای دروستبوونی گەردوون، ئنجا خوا زەوی لە نێو گەردوون دا دروست کردو، چونکە زەوی و ھەموو کۆمەلەی خۆر لە خۆر جیاپوونەو، ھەر وەك چۆن مانگ لە زەوی جیاپووتەو، بۆیەش بێگومان پێشی دەبی خۆر بووبێ، ئنجا دوایی زەوی دروست بووبێ، ھەر وەك پێشی زەوی بوو، ئنجا مانگیش دروست بوو، چونکە ھەندیک لە زانایان پێشی، وایانزانیوێ زەوی پێش ئاسمان دروست بوو! بەلام بە پێی گەردوونناسی نوێ زەوی بەشیکی بچووکی لە نێو ئاسماندا، دوای ئەوێ گەردوون دروست بوو، ئنجا لە نێوی دا زەوی دروست بوو، زانایان بە مەزەندە دەلێن: مێژووی زەوی دەگەرێتەوێ بۆ چوار ملیار و ھەشتسەد ملیۆن ساڵ، یان ھەوتسەد ملیۆن ساڵ و، تەمەنی خۆر دەگەرێتەوێ بۆ پێنج ملیار ساڵ، بەلام تەمەنی گەردوون دەگەرێتەوێ بۆ سێزدە ملیار و ھەوتسەد، یاخود ھەشتسەد ملیۆن ساڵ، لەمەوبەر، ﴿دَحَاهَا﴾، یانی: (بَسَطَهَا وَوَسَّعَهَا وَمَهَّدَهَا)، فراوانی کردو لیکیکیشایەوێو ئامادە کرد، ﴿أَخْرَجَ مِنْهَا مَاءَهَا وَمَرْعَهَا﴾، ھەم ئاوێکە لێ دەرھێنا، ھەم لەو پرگایەکی لێ دەرھێنا، گژو گیاو لەوێو رووکی لێ دەرھێنا، ﴿وَالْجِبَالُ أَرْسَاهَا﴾، چیاھەکانیشی چەسپاندن و

داکوتان لە زهویدا، بێگومان داکوترانی چیاپهکانیش لە زهویدا پێش هاتنهدهری
 پرووهك و گژوگیاو لهوهپرو زهمه‌ند بووه له زهوی دا، به‌لام خوای په‌روه‌ردگار له
 باسکردن دا خستووێته‌ دوايه، چونکه ئه‌وه‌ی بۆ ئیمه‌ی مروّف زیاتر گرنگه
 ئاوه‌و، له‌ دوا‌ی ئاویش پرووه‌که، ﴿مَنْعًا لَّكُمْ وَلِأَنْعَمَ لَكُمْ﴾، ئه‌وه‌ش هه‌مووی وه‌ك
 به‌هره‌ پێدانێکه له‌ لایه‌ن خوای به‌خشه‌ره‌وه‌ بۆ ئیوه‌و بۆ ئاژه‌لانتان، یانی: هه‌م
 ئاژه‌لانتان، هه‌م ئیوه‌ به‌بێ ئاوو سه‌ه‌وزایی و پرووه‌ك و دارو دره‌خت ژیان‌تان نابێ.
 ئەمه‌ش ئه‌و چه‌وت ئایه‌ته‌ی خوای په‌روه‌ردگار که، چه‌ند دیارده‌ و دیمه‌نیکی
 گه‌ردوون و ده‌ورو به‌ری تیدا خستنه‌ به‌رچاومان.

که‌واته‌: ئه‌ی ئه‌وانه‌ی نکوویی ده‌که‌ن له‌ هاتنی پوژی دوا‌یی! خوايه‌ك که
 ئه‌و گه‌ردوونه‌ی به‌و شیوه‌ خولقاندوه‌، ئه‌و ئاسمانه‌ی به‌و به‌رزیه‌ پێکیخستوه‌و،
 ئاوا شه‌وه‌که‌ی تاریك داهێناوه‌و، تیشکه‌که‌ی لێ ده‌رهێناوه‌و، به‌و شیوه‌یه‌ زه‌وی
 پانراخستوه‌و، ئاوی شیرینی تیدا په‌یدا کردوه‌و، له‌وه‌رگایه‌کانی لێ په‌یدا کردوون
 و، چیاپه‌کانی تیدا داکوتاون، خوايه‌کی ئاوا ﴿لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ﴾ ده‌توانی زیندووتان بکاته‌وه‌و لێ
 عاسی نابن و، ناشگونجی زیندووتان نه‌کاته‌وه‌و سزاو پاداشتتان نه‌داته‌وه‌، له
 حیکمه‌ت و په‌حمه‌ت و که‌ره‌م و دادگه‌ریی ئه‌و خوايه‌ ﴿لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ﴾ زۆر دووره‌ مروّقه‌کان
 بخولقینی و، دوا‌یی وه‌ك به‌رزه‌کی بانان بۆی ده‌رپچن و سزاو پاداشتیان نه‌داته‌وه‌!

دوا‌یی جارێکی دیکه‌ خوا دێته‌وه‌ سه‌ر باسی پوژی دوا‌یی: ﴿فَإِذَا جَاءَتِ الطَّامَةُ
 الْكُبْرَى﴾، ئنجا هه‌ر کاتیک رووداوه‌ هه‌ره‌ گه‌وره‌که‌ هات، ﴿الطَّامَةُ﴾، ده‌گوتری:
 (طَمَّ الْوَادِي)، واته‌: دۆله‌که‌ پر بوو، (طَمَّةٌ: أَي غَلَبَتْ)، به‌سه‌ریدا زāl بوو، (طَمَّ
 الْبَحْرُ وَهُوَ مَطْمُومٌ)، ده‌ریایه‌که‌ زāl بوو به‌سه‌ر هه‌موو ئه‌و شتانه‌ی له‌ ده‌ورو
 به‌ریدان، که‌واته‌: ﴿الطَّامَةُ الْكُبْرَى﴾، یانی: ئه‌و رووداوه‌ هه‌ره‌ گه‌وره‌ئه‌ی زāl
 ده‌بێ به‌سه‌ر هه‌موو شتیکدا، که‌ مه‌به‌ست پێی پوژی دوا‌یه‌، ئنجا چ مه‌به‌ست
 پێی قوناغی یه‌که‌می بێ، که‌ ئاخیر زه‌مانه‌و تیکچوونی گه‌ردوونه‌، چ قوناغی
 دووه‌می بێ، که‌ قیامه‌ت و هه‌لسانه‌وه‌یه‌، ﴿يَوْمَ يَتَذَكَّرُ الْإِنْسَانُ مَا سَعَى﴾، ئه‌و

پۆژەي مەرۆف وەبیری دیتەو، چی کردوو هەوڵی بۆچی داو! ﴿وَبَرَزَتْ
الْجَحِيمُ لِمَنْ يَرَى﴾، دۆزەخیش رانویژاو هیژایە پێشەو بۆ کەسیک بینی، ﴿فَأَمَّا
مَنْ طَغَى﴾، (أَمَّا)، (حَرْفُ تَفْصِيلٍ)، پیتی روونکردنەو، ئەنجا هەر کەسیک یاخی
بوو بۆ، لە سنوور دەرچوو بۆ لەسەر پێچی کردندا، ﴿وَأَثَرُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا﴾، ژایانی
دنیاشی هەلبژارد بۆ بەسەر پۆژی دوایدا، ﴿فَإِنَّ الْجَحِيمَ هِيَ الْمَأْوَى﴾، بە دُنیايی
کلپەي دۆزەخ سەرەتگایەتی، یانی: ئەو شوێنەي تێیدا دەرەوی و پشوو و تێدا
دەدا، ئەوێیە، ئەگەر شوێنیک هەبۆ تێیدا بچەوێتەو و بێسەرەوی و پشوو بدات،
هەر دۆزەخە.

﴿وَأَمَّا مَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ وَنَهَى النَّفْسَ عَنِ الْهَوَى﴾، بەلام کەسیک لە پێگەي
پەرەردگاری بترسۆ، یاخود: لە وەستانی پەرەردگاری بترسۆ لە پۆژی دوایدا،
بۆ سزاو پاداشت دانەوێ مەرۆقەکان، یاخود: لە وەستانی خوێ لە بەردەم
پەرەردگاریدا بترسۆ، ﴿وَنَهَى النَّفْسَ عَنِ الْهَوَى﴾، خودی خوێشی بگێرێتەو
لە ئارەزووەکان، واتە: لە ئارەزووە ناشرەیی و ناپەرەوایەکان، ﴿فَإِنَّ الْجَنَّةَ هِيَ
الْمَأْوَى﴾، بە دُنیايی بەهەشت جێگا سەرەتگای ئەو کەسە، بەهەشت ئەو
شوێنەي کە تێیدا دەرەوێتەو و سەقامگیر دەبۆ.

ئەنجا خوا ﷻ لە پێنج ئایەتی کۆتاییدا، روو لە پێغەمبەری خاتەمی ﷺ
دەکات، کە زۆرجار بێروایەکان هەلیان دەپێچا: ئایا ئەو قیامەتەي تۆ باسی
دەکەي، یان ئەو ئاخیر زەمانەي تۆ دەلێي، کەنگۆ دێ؟ دەفەرموێ: ﴿يَسْأَلُونَكَ
عَنِ السَّاعَةِ أَيَّانَ مُرْسَاهَا﴾، پرسایرت لێ دەکەن لەبارەي کاتە کە (ساعة) وە کەنگۆ
کاتی لەنگەر گرتنە کەیهتی؟ ﴿مُرْسَاهَا﴾، چاوگی میمیە بە مانای (رُسُو)، لەنگەر
گرتن، یانی: کەنگۆ دەووستی و لەنگەر دەگری؟ یاخود: (مُرْسَى) بە مانای شوێنی
لەنگەر گرتن، یاخود بە مانای کاتی لەنگەر گرتن، وشەي: ﴿السَّاعَةُ﴾ ش لێردەدا
دەگونجێ بە مانای کۆی پۆژی دوايی بۆ، دەشگونجێ بە مانای ئاخیر زەمان
بۆ، قووناغی یە کەمی پۆژی دوايی، کە دواي فووی یە کەم بە کەرەنادا، دیتە دێ،

ياخود مەبەست پىي قۇناغى دووھى مى بى، كە لە دواى فووى دووھم بە كەپەنادا، دىتە دى، كە قىامەتە، چونكە وشەى: ﴿السَّاعَةِ﴾، بۇ ئاخىر زەمان بە كاردى، بەلام زۇرجارىش بۇ پۇژى دواىي بە گشتىي بە كاردى و، ھەندىك جارىش تەنيا بۇ قىامەت بە كاردى، بەلام بە زۇرىي بۇ كاتى كۇتايى ھاتنى ژيانى دىئاو گەردوون بە كارھاتو، ﴿فِيمَ أَنْتَ مِنْ ذِكْرِهَا﴾، خوا ﷻ بە پىغەمبەرى خاتەم ﷺ دەفەرموى: تۆچ پەيوەندىيەكت ھەيە بە باسكردنىو، يالى: كەى ئەو ھە ئىشى تۆيە، بزانى پۇژى دواىي كەينى دى؟ ياخود: ئاخىر زەمان كەى دى؟ يان قىامەت كەى دى؟ ﴿إِلَىٰ رَبِّكَ مُنْهَلًا﴾، كۇتاييەكەى واتە: زانىريى ھەبوون بە كۇتايى، ئەو پۇژە كەى دى و لەنگەر دەگرى؟ بۇ لای پەروەردگار تە، واتە: كۇتايى ھاتنى ئەو پۇژەو زانىريى ھەبوون لەو بارەو، پەيوەستە بە پەروەردگار تەو، ئەدى ئايا ئەركى پىغەمبەرى خوا چىيە ﷺ؟ ﴿إِنَّمَا أَنْتَ مُنْذِرٌ مِّنْ حِشْبِهَا﴾، بىگومان تۆ تەنيا ترسىنەر و رىاكەرەو ھەى ئەو كەسەى، لىي بترسى و سام و ھەيەتى بەرانبەرى ھەبى، ئەركى تۆ بەس ئەو ھەى، ئەركى تۆ ئەو ھەى، بلىي: قىامەت فلانە پۇژى دى و، فلان پۇژى ئەو دىيە تىكدەچى، مروڤ پەكى لەسەر ئەو نەكەوتو، بزانى كەى دىئا تىك دەچى؟ چونكە ئەگەر ئەو ھەش نازانى كەى ئاخىر زەمىن دى، كەى كۇتايى بە ژيانى مروڤ دى لەسەر زەو، ھەر دلئايە كە بە مسوگەرىي كاتىك دى، كۇتايى بە ژيانى دىي دى، كەواتە: با بزانى چۆن ژيانەكەى بەرى دەكات! چونكە ئەگەر كۇتايى ھەموو ژيانى خەلكى سەر زەو لى دىار نەبى، كە لە ئاخىر زەماندا دىتە دى، كۇتايى ژيانى خۆى ھەر لەلای مسوگەرە، كە مردنىيەتى بۆيە دەفەرموى:

﴿كَانَ يَوْمَ يَرَوْنَهَا لَٰمٌ يَلْبُغُوا إِلَّا عَشِيَّةً أَوْ ضُحَاهَا﴾، ئەو پۇژەى دەيىنن وەك تەنيا ئىوارەيەك، ياخود چىشتەنگاويك مابنەو، ﴿عَشِيَّةً﴾، برىتيە لەو كاتەى پۇژ لە نىوہ راستى ئاسمان لادەدا، تاكو ئاوا دەبى، دواى نىوہ پۇژ تاكو شىوان، (ضحى) ش برىتيە لەو كاتەى خۆر ھەلدى، ھەتا خۆر دەگاتە نىوہ راستى ئاسمان،

واتە: چىشتەنگاۋ، ياخود پىشنىۋەرۆ، كاتىك كاتەكە (ساعة) دەيىن، ۋەك تەنيا دواى نىۋەرۆيەك، ياخود پىش نىۋەرۆيەك مابنەۋە، ﴿لَمْ يَلْبِسُوا﴾، (لَمْ يَمُكِّنُوا لَمْ يَبْقُوا)، ۋەك نە مابنەۋە لە دىياداۋ نە يانگوزە راندبى، تەنيا دواى نىۋەرۆيەك، يان پىشنىۋەرۆيەك، ئەۋەش حەقىقەتتىكى زۆر مەزنە كە ئىمەى خەلكى سەر زەۋى پىۋەرمان بۆ كات، پەيوەستە بە جوۋلەى زەۋى بە دەۋرى خۇيدا لە بەرانبەر خۇردا، كە شەۋ و رۆژ پەيدا دەكات و، بە خىرايى سى (۳۰) كەم لە خولەكىكدا، ھەرۋەھا جوۋلەى زەۋى بە دەۋرى خۇردا كە بە خىرايى (۳۰ كەم/ چركە)، واتە: شەست ھىندە خىرايى خولانەۋەى بە دەۋرى خۇيدا خىراترو، لە ئەنجامى ئەۋەش دا، ھەم شەۋ و رۆژمان بۆ دروست دەبن، ھەم سالمان بۆ دروست دەبى.

كەواتە: كاتى ئىمەى خەلكى سەر زەۋى، برىتيە لە شەۋو رۆژ و، شەۋ و رۆژەكانىش، ھەفتە پىك دىنن و، ھەفتەكان مانگ پىكدىنن و، مانگەكانىش سالى و، سالىكانىش تەمەنى مروڤ پىكدىنن، بەلام كاتىك مروڤ ئەم ژيانە زەمىنىيەى بەجى دىلى و دەچىتە ھەرۋەى چوارچىۋەى زەۋى، لەۋى كات (زمن) چەمكىكى دىكە پەيدا دەكات، ھەر ئىستاش كاتىك ئىمە لەم ژيانە دىيائەش دايىن، ئىستا ھەندىك لە خرۆكە ۋە سىتېرەكان، كات لە ئەۋان دا چەمكىكى دىكەى ھەيە، خرۆكە ھەيە بە مليۇنىك سالى جارىك بە دەۋرى خۇيدا دەخولتتەۋە، كاتىك زەۋى ئىمە لە بىست و چوار سەعاتدا جارىك بە دەۋرى خۇيدا دەخولتتەۋە، كەواتە: شەۋو رۆژى ئەۋان مليۇنىك سالى، ھى ئەۋ خرۆكەيە ئەۋ ئەستېرەيە، بەلام لە رۆژى دوايىدا، يان دواى جىابوونەۋەى پرووچ لە لاشە، كات واتايەكى دىكەى بۆ پەيدا دەبى و، واديارە لەۋ كاتەدا كات دەۋەستى و، ئىمە ئىستا مەھكومى خولانەۋەى زەۋى و شەۋو رۆژ بە دواى يەكداھاتنى زەۋىيىن، جەستەكەشمان ديارە لە خاكى سەر زەۋى پىكھاتوۋە، مەھكومى ئەۋ ياسا فیزیايى و كىمىيى و بايولۇجىيانەيە كە خۋاى پەرۋەردگار بۆ دروستكراۋەكانى سەر زەۋى دايانۋن، بەلام كاتىك پرووچمان لە جەستەى خاكىيمان دىتەدەرو، دەچىتە قۇناغى بەرزەخ

و دواترىش دەگوازىتەو ھە بۇ قۇناغى قىامەت، كات ئەو چەمكەى ئىستا دەيزانىن،
 نايمىنى، بۆيەش خۇاى پەرورەردگار دەفەرمۇى: ۋەك دۇاى نىوہرۆيەك، ياخود
 چىشتەنگاۋىك مابنەو، لە شوئىنىكى دىكەش لە سوورەتى (طە) دا دەفەرمۇى:
 ھەيانە دەلى: سەعاتىك ماوينەو ھەيانە دەلى: رۆژىك ماوينەو، لە سوورەتى
 (الروم) یش دا، دەفەرمۇى: ﴿وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ يُقْسِمُ الْمُجْرِمُونَ مَا لَنَا بِغَيْرِ
 سَاعَةٍ كَذَلِكَ كَانُوا يُؤْفَكُونَ﴾، ئەو رۆژەى قىامەت رادەبى، تاوانبارەكان
 سوئند دەخۇن تەنيا يەك سەعات ماونەو، چونكە تەماشى رۆژى دۇاى دەكەن،
 كات لەوئى تىناپەرئى و ۋەستاۋەو، كە ژيانى دىيان دىتەو ھە بىر دەلىن: ژيانى
 دىيامان لە چاۋ ھى ئىرە، تەنيا سەعاتىك بوو، يان ھەر تۆزىك بوو.

خۇا بە لوتفى كەرەمى خۇى وامان لى بكات، قەدرى ئەم ژيانە دىيايىھەمان
 بزانىن و، قەدرى سالى و مانگ و ھەفتەو رۆژ و خولەك و چركەكانى تەمەھمان
 بزانىن بزانىن چۇن بەرپىيان دەكەين، تاكو كاتىك ئەم ژيانە دىيايىھەو، جەستەكەمان
 ئەم پۇشاكە خاكىيە ئەم بەرگە خاكىيە، جى دىلى و دەچىتە قۇناغى بەرزەخ،
 پاشان دەچىتە قۇناغى قىامەت، لەوئى سەر بەرز بىن و روو سوور بىن و بلىن:
 خۇايە! ژيانەكەمان بەو شىۋەيە بەرئى كرد كە تۇ پىت خۇشەو، شەرىعەتى تۇ
 بۇى دىارىى كىرەبووین.

دىارە ئەۋىش بەھۇى زىاتر بەھەرە ۋەرگرتن لە قورئان، لە كۇتا فەرمايشتى
 خۇا بۇ مروققەكان و، بەھۇى پەرەۋىيى كردن لە رىبازى پىغەمبەرى خاتەم ﷺ، كە
 بىگومان ژيانى پىغەمبەرى خاتەم و رىبازەكەشى، ھەر برىتە لە جىيە جىكردنى
 قورئان لە ژيانى تاكىى و خىزانىى و سىياسىى و كۆمەلايەتىى خۇيدا.

مەسەلە گىرەنگەکان

مەسەلەى يەكەم:

سویند خواردنى خوا ﷻ به فریشته‌کان که به توندى گيانى بیروایان ده‌کیشن و، به نهرمى هی برواداران و، به خیرایى به هه‌وادا ده‌پۆن و، پیشبەرکه ده‌کەن و، سه‌ره‌رشتی کاره‌کان ده‌کەن و، باسى له‌رزینه‌وه‌ی زه‌وى دواى فووی یه‌که‌م و به‌دواداهاتنى فووی دووهم و، دَل وه‌ته‌په‌ ته‌پ که‌وتنى بیروایان و، چاو کزو مات بوونیان و، نکووییکردنیان له‌وه‌ی زیندوو بکړینه‌وه‌و، وه‌لام درانه‌وه‌یان: که ئه‌وه ته‌نیا یه‌ک تیه‌و خورینی ده‌وی و، یه‌کسه‌ر هه‌موویان دینه‌ مه‌یدانى کوکرا‌نه‌وه‌وه‌:

خوا ﷻ ده‌فه‌رموی: ﴿وَالنَّازِعَاتِ غَرْقًا ۝۱ وَالنَّشِطَاتِ نَسْطًا ۝۲ وَالسَّيْحَاتِ سَبْحًا ۝۳ فَالسَّيْحَاتِ سَبْحًا ۝۴ فَالْمُدَبِّرَاتِ أَمْرًا ۝۵ يَوْمَ تَرْجُفُ الرَّاجِفَةُ ۝۶ تَتْبَعُهَا الرَّادِفَةُ ۝۷ قُلُوبٌ يَوْمَئِذٍ وَاجِفَةٌ ۝۸ أَبْصَرُهَا خَشِيعَةٌ ۝۹ يَقُولُونَ أَيْنَا لَمَرْدُودُونَ فِي الْحَافِرَةِ ۝۱۰ أَيْنَا كُنَّا عِظْمًا نَّخْرَةً ۝۱۱ قَالُوا تِلْكَ إِذَا كَرَّ خَاسِرَةٌ ۝۱۲ فَإِنَّمَا هِيَ زَجْرَةٌ وَاحِدَةٌ ۝۱۳ فَإِذَا هُمْ بِالسَّاهِرَةِ ۝۱۴﴾

شیکردنه‌وه‌ی ئه‌م ئایه‌تانه، له‌ چوارده‌ برگه‌دا:

﴿وَالنَّازِعَاتِ غَرْقًا ۝۱ وَالنَّشِطَاتِ نَسْطًا ۝۲ وَالسَّيْحَاتِ سَبْحًا ۝۳ فَالسَّيْحَاتِ سَبْحًا ۝۴ فَالْمُدَبِّرَاتِ أَمْرًا ۝۵﴾ پیشتریش له‌ مانا گشتیه‌که‌ی دا تیشکمان خسته‌ سه‌ر ئه‌و پینج سوینده، که زانایان زۆر له‌ باره‌یان‌ه‌وه‌ مشت و مریان بووه، که ئایا:

۱- مه‌به‌ست له‌و پینج سوینده، پینج شت، شتی سه‌ربه‌خو‌و جیا جیا.

۲- یاخود یهك شتن.

۳- یاخود شتی جوړاو جوړن و مهرج نیه، هەر کامیکیان شتیکی سهربه خو بی، به گشتی ئه و سئ رایه ههن، به لام زوربه یان ده لئین: ئه و پینج شته ی خوا سویندی پی خوار دوون، هه موویان یهك شتن و فریشته کانن.

منیش له مانای ده قاو ده قه که ی و له مانا گشتیه که شیدا، ههر ئه و مانایه م وهر گرتوه.

رایه کانیا ن به م شیوه یه ن:

۱- هه ندیکیان ده لئین: ﴿وَالنَّازِعَاتِ غَرْقًا ۝۱﴾ وَالنَّشِطَاتِ نَشْطًا ۝۲﴾، مه به ست پیان فریشته کانن.

به لام: ﴿وَالسَّيِّحَاتِ سَبْحًا ۝۳﴾ فَالسَّيِّحَاتِ سَبْحًا ۝۴﴾، مه به ست پیان جه نگاوه رانن. ﴿فَالْمُدْرِيَاتِ آمْرًا ۝۵﴾ یش زوربه ی ههره زوریان ده لئین: مه به ست پی فریشته کانن. ئه وه ئه گهر شتی جوړاو جوړ بن.

۲- ئه گهر یهك شتیش بن، زوربه ی زانایان ده لئین: فریشته کانن.

۳- هه ندیکیش گوتوویانه: مه به ست پیان ئه ستیره و خرۆکه کانن.

۴- هه ندیکیش گوتوویانه: مه به ست پیان و لاخی جه نگاوه رانن.

۵- هه ندیکیش گوتوویانه: مه به ست پیان تیر هاویژه کانن که له پی خوادا جه نگ و جیهاد ده که ن.

به لام ئه وه ی ئیمه زیاتر په سه ندمان کرد، ئه وه یه که مه به ست پیان فریشته کانن.

(الطبري) له باره ی: ﴿وَالنَّازِعَاتِ﴾ هوه، ده لی: (إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى ذِكْرُهُ أَفْصَمَ بِالْنَازِعَاتِ غَرْقًا، وَلَمْ يُخَصَّصْ نَازِعَةً دُونَ نَازِعَةٍ، فَكُلُّ نَازِعَةٍ غَرْقًا، فَدَاخِلَةٌ فِي قَسْمِهِ،

مَلَكًا كَانَ أَوْ مَوْتًا، أَوْ نَجْمًا، أَوْ قَوْسًا، أَوْ غَيْرَ ذَلِكَ، دوايي له باره‌ی: ﴿وَالنَّشِيطَاتِ نَشَاطًا﴾ ۲ ﴿وَالسَّيِّحَاتِ سَبْحًا﴾ ۳ ﴿فَالسَّيِّقَاتِ سَبْقًا﴾ ۴ ﴿يَشْهَوْنَ﴾ هه‌روا ده‌لئ، به‌لام له باره‌ی: ﴿فَالْمُدْبِرَاتِ أَمْرًا﴾ ۵ هه، له (قتاده) هه به ژماره: (۳۶۳۰۷) ده‌یه‌ئیی: که مه‌به‌ست پییان فریشته‌کانن، (الطبري) له ته‌فسیره‌که‌ی خو‌ی دا^(۱) ئه‌و رایانه دئیی.

واته: خوا سوئیدی خواردوه به: (النَّازِعَاتِ غَرْقًا) (نازعه) یه‌کیشی له (نازعه) یه‌کی دیکه جیا نه‌کردوته‌وه، که‌واته: هه‌موو ئه‌وانه‌ی ئه‌و سیفه‌ته‌یان به‌سه‌ردا بچه‌سپن (نازعه غَرْقًا)، فریشته بن، یاخود مردن بی (هه‌ندیکیان وایان لیکداوه‌ته‌وه) ئه‌ستیره بی، یان که‌وان بی، یان جگه‌له‌وانه، هه‌موویان ده‌گریته‌وه، هه‌روه‌ها: ﴿وَالنَّشِيطَاتِ نَشَاطًا﴾ ۲ ﴿وَالسَّيِّحَاتِ سَبْحًا﴾ ۳ ﴿فَالسَّيِّقَاتِ سَبْقًا﴾ ۴ یش به‌هه‌مان شیوه.

به‌لام پیشتریش گوتمان ئه‌و رایه‌مان زیاتر پی راسته، که مه‌به‌ست له هه‌ر پینجیان فریشته‌کانن.

(۱) - ﴿وَالنَّازِعَاتِ غَرْقًا﴾ سوئند به‌و فریشتانه‌ی ده‌رده‌کیشن، (ملائكة الموت تَنْزِعُ الأَرْوَاحَ مِنَ الْأَجْسَادِ، غَرْقًا مَّضْرُ مَوْكَدٍ بِحَذْفِ الرَّوَايدِ أَي: إغْرَاقًا وَتَشْدِيدًا فِي النَّزْعِ)، واته: سوئند به‌و فریشتانه‌ی روو‌حه‌کان له جه‌سته‌کان وه‌رده‌گرن به وه‌رگرتنیکی توند، وشه‌ی ﴿غَرْقًا﴾ یش چاوگی جه‌ختکه‌ره‌وه‌یه، دوا‌ی ئه‌وه‌ی زیاده‌کانی لئ قرتیتراون، واته: زور به قوولیی و به توندیی له وه‌رگرتندا وه‌رده‌گرن.

(۲) - ﴿وَالنَّشِيطَاتِ نَشَاطًا﴾ سوئندیش به‌و فریشتانه‌ی به‌نه‌رمیی و ئه‌سپایی روو‌حی بر‌واداران له جه‌سته‌کانیان ده‌ردئین. (النَّشْطُ: الْجَدْبُ، وَالْخُرُوجُ وَالْإِخْرَاجُ بِرَفْقٍ وَسَهْوَلَةٍ، وَحَلُّ الْعُقْدَةِ)، (نَشْطُ): به‌مانای پاکیشان و هاتنه‌ده‌رو ده‌ره‌ئییانی به‌نه‌رمیی و ئاسانی، هه‌روه‌ها (نَشْطُ) به‌کردنه‌وه‌ی گریش ده‌گوتری، (النَّشُوطَةُ) ش‌گر‌یی‌ه‌که به‌ئاسانی

بکریتهوه، دهگوتری: (نَشَطَ يَنْشُطُ أَي: خَرَجَ يَخْرُجُ)، کهواته: ﴿وَالنَّشْطَاتِ نَشَاطًا﴾
واته: سویند بهو فریشتانهی به نهرمی و هیواشیی رووحی برواداران له جهستهکانیان
دهردینن.

(۳)- ﴿وَالسَّيِّحَاتِ سَبْحًا﴾ سویند بهو فریشتانهی مهله دهکهن، به مهله کردن،
پیشتریش گوتمان: (السَّيْحُ: السَّيْرُ السَّرِيعُ فِي الْمَاءِ وَ فِي الْهَوَاءِ)، (سَبْحُ): بریتیه له رویشتنی
خیرا له نیو ئاوداو له نیو ههوادا، (وَالسَّيْحُ: الإسْرَاعُ فِي الْحَرَكَةِ)، (سَبْحُ): بریتیه له
خیراییکردن له جوولهدا، مهرج نیه مهلهی نیو ئاو بیئت، یاخود مهلهی نیو ههوا بی،
بهلام به زویری وایه ئهوهی به نیو ئاودا دهروا، به خیرایی دهروا، ههروههها ئهوهی به
نیو ههوادا دهفری، مهل و بالنده، به خیرایی دهروان، لهوهدهش (سَبْحُ) بهکارهینراوه بو
ههر رویشتنیکی خیرا، بیگومان فریشتهکانیش زور به خیرایی دهروان.

(۴)- ﴿فَالسَّيِّقَاتِ سَبْقًا﴾، ئنجا سویند بهو فریشتانهی پیش دهکهون به پیشکهوتن.

(۵)- ﴿فَالْمُدَبِّرَاتِ أَمْرًا﴾، ئنجا سویند بهو فریشتانهی کاروبار بهریوه دهبن، (الْمُدَبِّرَاتُ
الْمُدَبِّرُونَ لِلْأُمُورِ الْمُوَكَّلَةُ إِلَيْهِمْ)، ئهوه فریشته سهپرهرشتیارو بهریوهبهری کاروبارانهی،
ئهو کاروبارانهی پێیان سپێراون، بهریوهیان دهبن و مشووریان دهخون.

چۆنیهتی پیکهوه پهیوهست بوونی ئهوه سویندانهش بهمجۆریه: سویند بهو
فریشتانهی رووحی بیروایان و تاوانباران به توندیی دهردهکێشن له جهستهکانیان
و، سویند بهو فریشتانهی رووحی برواداران و چاکهکاران به نهرمی و به
هیواشیی له جهستهکانیان دهردینن، ههروهها سویند بهو فریشتانهی به خیرایی
دهروان، دواي ئهوهی رووحهکانیان وهرگرتوون، وهك پیش یهکدی بکهونهوه،
ئاوا پیش دهکهونهوه، وهك پیشبرکهیان بی، یاخود: رووحهکان پیش دهخن،
بهروه بهههشت، ئهگەر چاکهکاربن، یان بهروه دۆزهخ، ئهگەر خراپهکار بن،
یاخود: ئهوه فریشتانهی پیش شهیتانهکان دهکهونهوهو شهیتانهکان ناتوانن ههر
توخیان بکهون، ئنجا سویند بهو فریشتانهی دواي کاروباری ئهوه رووحانهی

کیشاویانن، به‌پړوه ده‌بهن و، جگه له کاروباری پرووچه‌کانیش، ههر کاریک خوا پټی سپاردوون، به‌پړوهی ده‌بهن. وه‌لامی سوینده‌کانیش وه‌ک پټشتریش باسمان کرد، باس نه‌کراوه، به‌لام به‌سیاق ده‌زانین، چونکه سووړه‌ته‌که به‌زوری باسی قیامت و زیندووووننه‌وهو پوژی دواپی و سزاو پاداشته، که‌واته: سویند به‌و پټنج کومه‌له له فریشته‌کان، که‌ئو کارانه ده‌کهن، ئیوه زیندوو ده‌کرینه‌وهو سزاو پاداشت ده‌درینه‌وه، دواپی که‌ده‌فرموئ: ﴿يَوْمَ تَرْجُفُ الرَّاجِفَةُ ۖ (۶) تَتَّبِعُهَا الرَّادِفَةُ ۖ (۷) قُلُوبٌ يَوْمَئِذٍ وَاجِفَةٌ (۸) أَبْصَرُهَا خَشِيعَةٌ (۹)﴾ ده‌لاله‌ت له‌سهر سویند له‌سهر خوراو (مُقَسَّم عَلَيْهِ) که‌ده‌کات، یانی: وه‌لامی سوینده‌که، چونکه ده‌فرموئ: ئو پوژی له‌رزینه‌وه‌که ده‌له‌رزیتته‌وه، دواپی شوینکه‌وتوو‌ه‌که‌ی به‌دوادا دی، له‌و پوژده‌دا دلانیک هه‌راسان و به‌ته‌په‌ته‌پن و، چاوه‌کانیان (چاوی ئو خاوه‌ن دلانه)، مات و به‌ترس و له‌رزن، که‌مه‌به‌ست بی‌پروایانن.

(۶)- ﴿يَوْمَ تَرْجُفُ الرَّاجِفَةُ﴾، ئو پوژی له‌رزیه‌وه‌که ده‌له‌رزیتته‌وه. وشه‌ی: (الرَّجْفُ) به‌مانای: (إِضْطْرَاب) دی، واته: له‌رزینه‌وه‌که هه‌ژان و تیکه‌وه راشه‌قینان، زانایان به‌دوو جوړ ئم ئایه‌ته‌یان لیکداوه‌ته‌وه:

أ- (الطبري) له (إبن عباس) هوه به‌ژماره: (۳۶۳۰۹) هی‌ناویه‌تی، ده‌لئ: (الرَّاجِفَةُ: النَّفْخَةُ الْأُولَى، وَالرَّادِفَةُ: النَّفْخَةُ الثَّانِيَةُ)، (رَاجِفَةٌ) (له‌رزینه‌وه) فووی یه‌که‌مه‌و (رَادِفَةٌ، (به‌دوادا‌هاتوو) فووی دوو‌ه‌مه، که‌له‌لایه‌ن فریشته‌یه‌که‌وه به‌که‌ره‌نادا ده‌کرئ، له‌لایه‌ن ئو فریشته‌یه‌وه‌ی بو‌ئو‌کاره‌ته‌رخانکراوه‌و ناوی به‌ئیسرافیل هاتوه.

هه‌روه‌ها (الطبري) له (الحسن البصري) یه‌وه به‌ژماره: (۳۶۳۱۱)، هی‌ناویه‌تی، ده‌لئ: (هُمَا النَّفْخَتَانِ: أَمَّا الْأُولَى فَتَمِيتُ الْأَحْيَاءَ، وَأَمَّا الثَّانِيَةُ فَتُحْيِي الْمَوْتَى، ثُمَّ تَلَا الْحَسَنُ: ﴿وَنُفِخَ فِي الصُّورِ فَصَعِقَ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ إِلَّا مَنْ شَاءَ اللَّهُ ثُمَّ نُفِخَ فِيهِ أُخْرَى فَإِذَا هُمْ قِيَامٌ يَنْظُرُونَ﴾ (۶۸)).

واته: (الحسن البصري) ییش ره حمه تی خوای لی بی، ههروهك عه بدوللای كورپی عه بباس (خوا له خوئی و بابی پازبی)، هه مان بوچوونی ههیهو دهلی: مه بهست دوو فوو هه گانه، كه به كه پانادا ده كرتن، فووی یه كه م هه رچی ژیانداره دهیمرتی، (هه رچی خاوه ن ژیا نه، له نه نجامیدا هه موویان ده مرن) و، له نه نجامی فووی دوو هه مدا مردوو ان زیندوو ده بنه وه، دوایی حه سه فی به صپایی نهو ئایه تهی سووره تی (الزمر) ی خوینده وه، كه نه م ئایه تهی ئیره و نهو ئایه تهی سووره تی (الزمر)، به پئی زانیاری من تاكه دوو ئایه تیكن له قورپاندا، باسی هه ردوو فوو هه كان به روونی و راشكاوی بكن، ئایه ته كه ی سووره تی (الزمر)، ده فه رموی: ﴿وَنُفِخَ فِي الصُّورِ فَصُعِقَ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ إِلَّا مَنْ شَاءَ اللَّهُ ثُمَّ نُفِخَ فِيهِ أُخْرَىٰ فَإِذَا هُمْ قِيَامٌ يَنْظُرُونَ﴾ (۶۸) فووی به صووردا كرا، ئنجا هه ر كه س له ئاسمانه كان و زهوی دا هه یه، جگه له وهی خوا بیهوی، هه موویان مردن، [یان: هه موویان له هوش خوین چوون] دوایی فووکی دیکه ی پیدا كرا، یه كسه ر هه موویان راوه ستا بوون، چاوه پریان ده كرد.

ههروهك چون لیره ش ده فه رموی: ﴿يَوْمَ تَرْجُفُ الرَّاجِفَةُ ۖ تَتَّبِعُهَا الرَّادِفَةُ﴾ (۷) نهو راهه کی زانایانه كه: (الرَّاجِفَةُ وَالرَّادِفَةُ) یان به دوو فوو هه كان كه به كه پانادا كراون، لیکده دریتته وه.

ب- راهه کی دیکه ش هه یه، كه: (الرَّاجِفَةُ هِيَ الْأَرْضُ الْمُضْطَرِبَّةُ)، واته: نهو زهوییه ی ده هه ژئی و ده له رزیتته وه، له نه نجامی فوو پیدا کردنی یه كه م به كه پنه نادا، كه مه به ست پئی هاتنی ئاخیر زه مانه.

(۷) - ﴿تَتَّبِعُهَا الرَّادِفَةُ﴾ به دوا دا هاتووش شوینی ده كه وی، مه به ست له (الرَّادِفَةُ) ئاسمانه كانن، نه وانیش به دوا ی زهوی دا ده له رزنه وه و دین و ده چن و، نهو حاله تهی ئیستا هه یانه، نایامینی.

نهو دوو راهه ش هه ر تیکه هه لکیش ده بنه وه، چونكه له نه نجامی فوو یه كه م به كه پنه نادا، زهوی و ئاسمانه كانیش نهو حاله تهی ئیستایان نامینی و، له نه نجامی

فووکردنی دووهم دا، - وهك تايه تی (۶۸) ی سووپه تی (الزمر)، ئاماژهی پیداو -
قیامت و هه‌لسانه‌وهو زیندوو کرانه‌وه، دیته پیش.

ئنجا خوا ﷻ باسی ئه‌و رۆژه ده‌کات:

(۸) - ﴿قُلُوبٌ يَوْمَئِذٍ وَاجِفَةٌ﴾، دلالتیک هه‌ن له‌و رۆژه‌دا هه‌راسان و بیزارو به ترس و له‌رز، (الْوَجْفُ: الإِضْطِرَابُ، وَجَفَ وَجْفًا وَوَجِيفًا وَوُجُوفًا: اضْطَرَبَ، (وَجَفَ)، یانی: هه‌ژان و راته‌کێزان و له‌رزین، (وَجْفًا وَوَجِيفًا وَوُجُوفًا)، ئه‌وانه هه‌ر سیکیان چاوگن، یانی: (اضْطَرَبَ)، له‌رزیی و راته‌کێزان، دلالتیک له‌و رۆژه‌دا هه‌راسان و به ته‌په ته‌پن.

(۹) - ﴿أَبْصَرُهَا خَشِيعَةً﴾، چاو‌ه‌کانیان زه‌بوون و ملکه‌چن، یانی: چاو‌ه‌کانی خاوه‌نی دله‌کان، (خُشُوعٌ) له‌ ئه‌صلدا بریتیه له‌ زه‌بوونی و ملکه‌چی، به‌لام لی‌ره‌دا مه‌به‌ست ئه‌وه‌یه چاو‌ه‌کان زه‌بوون و ملکه‌چن، واته: چاو‌ه‌کان ماتن و پرتس و له‌رز، داماون، مروّف ئه‌گه‌ر ترس و له‌رزیک زۆری لێ بێ، ده‌گوتری: (چاوی که‌وتوون)، ئه‌وه‌ش ئه‌و کاته‌یه که‌ فووی دووهم به‌ که‌ره‌نادا ده‌کری، له‌و رۆژه‌دا ئه‌وانه‌ی بی‌پروابوون، دلیان هه‌راسان ده‌بی و به‌ ترس و له‌رز ده‌بن، چاویشیان ته‌می خه‌م و نا‌ره‌حه‌تی لێ ده‌نیشی و چاو‌ه‌کانیان داده‌مین و کز ده‌بن.

(۱۰) - ﴿يَقُولُونَ أَءَنَّا لَمَرْدُودُونَ فِي الْحَافِرَةِ﴾، ده‌لێن: ئایا ئێمه گێرداو ده‌بین بۆ حاڵه‌تی پێشوومان؟ ئه‌مه‌ قسه‌ی دنیا‌یه خوا ده‌یکات، ئه‌و بی‌پروایانه‌ی ئه‌و رۆژه چاو‌ه‌پێنه‌و به‌و شیوه‌یان لێ دی، ئێستا ده‌لێن: ئایا ئێمه گێرداو ده‌بین بۆ حاڵه‌تی پێشوومان؟ (المَرْدُود: الشَّيْءُ الْمَرْجِعُ إِلَى صَاحِبِهِ، أَي: مُرْجَعُونَ إِلَى الْحَيَاةِ)، (مَرْدُود)، شتی‌که به‌سه‌ر خاوه‌نیدا بدریته‌وه، ﴿أَءَنَّا لَمَرْدُودُونَ فِي الْحَافِرَةِ﴾، ئایا ئێمه ده‌گێردیینه‌وه، بۆ ژيانێ که‌ کاتی خوێ له‌ دنیا‌دا گوزه‌راندوو‌مانه، ئایا جاریکی دیکه ژیا‌مان دیته‌وه به‌ر؟ (الْحَافِرَةُ: الْحَالَةُ الْقَدِيمَةُ)، حاڵه‌تی پێشو و هه‌ك له‌ دنیا‌دا ژیاوین، (رَجَعَ إِلَى حَافِرَتِهِ)، ئه‌مه ته‌عبیریکی عه‌ره‌بییه، ئه‌گه‌ر که‌سیک له‌ حاڵیکه‌وه گواستبێتی‌وه بۆ حاڵیک، دوا‌ی بگه‌ریته‌وه بۆ حاڵه‌تی پێشی، ده‌لێن: (رَجَعَ فِي حَافِرَتِهِ، رَجَعَ إِلَى حَافِرَتِهِ)، ئه‌گه‌رنا وشه‌ی:

(حَفَرٌ)، بە مانای هەڵکەندنەو (حَافِرَةٌ) ش کەسێکە ئەو شوێنە هەڵدەکەنتی وو شوێنە هەڵقەندراوە کە (مَحْفُورٌ) پێدەگووتری، (هەڵقەندراو) بەلام ئەوان مەبەستیان بەو تەعبیرە چوونەووە هەڵگەرانەووەیە بۆ حالەتی پێشوو.

(۱۱)- ﴿أَإِذَا كُنَّا عِظْمًا نَّخِرَةً﴾، ئایا کاتێک بووینەووە بە ئێسکە رزیو و پرتوو کاوە کان؟ ئەمە خوێنراویشە تەو: ﴿إِذَا كُنَّا عِظْمًا نَّخِرَةً﴾، هەر بە ئاوازی پرسیارکردن، هەردوو خوێندراوە کان هاتوون، هەروەها ﴿نَّخِرَةً﴾، بە (نَاخِرَةٌ) ش خوێندراوە تەو، (النَّخِرُ: نَخَرَ الْعَظْمُ: بَلِيَ فَصَارَ فَارِغَ الْوَسْطِ مِثْلَ الْقَصَبَةِ)، ئەگەر ئێسقان کلۆر بێ و برزی، نێوەراستە کە ی بۆش دەبێ، وەك قامیشێک و قانگە لۆشکێکی لێ دێ (کە نێوەکە ی بۆشە).

(۱۲)- ﴿قَالُوا تِلْكَ إِذْ أَكَرَّةٌ خَاسِرَةٌ﴾، گوتیان: کەواتە: ئەو هەڵبەستەووەیە کە زیانبارانە، واته: ئەگەر ئێمە دوا ی ئەو هە دەمرین، بگێردرێنەووە بۆ حالەتی پێشیمان، کە ژیا نمانە، جارێکی دیکە بگێردرێنەووە و زیندوو بکریینەووە، بەدلیایی ئەو هەڵبەستەووەیە مان گەرانەووەیە کە زیانبارانە، وشە: ﴿كَرَّةٌ﴾، (الْكِرَّةُ: الْمَرَّةُ مِنَ الْكَرْ وَهُوَ الرُّجُوعُ بَعْدَ الذَّهَابِ)، (کِرَّةٌ)، یە کجارە لە (کَرَّ) هەو هاتو، کە بریتیه لە گەرانەووە دوا ی پۆشتن، گوتراو: ﴿كَرَّ عَلَى مَا فَرَّ﴾، واته: لەو هە ی لێی را کردو، بۆی گەراوە تەو.

(الطبري) له تەفسیرە کە ی خۆیدا^(۱) ئاوا ئەم ئایە تە موبارە کە ی مانا کردو: (أَنَّا لَمَرْدُودُونَ إِلَى حَالِنَا الْأَوَّلَى قَبْلَ الْمَمَاتِ، فَرَاغُ حَيَاءٍ كَمَا كُنَّا قَبْلَ هَلَاكِنَا، وَقَبْلَ مَمَاتِنَا؟ وَهُوَ مِنْ قَوْلِهِمْ: رَجَعَ فُلَانٌ عَلَى حَافِرَتِهِ: إِذَا رَجَعَ مِنْ حَيْثُ جَاءَ وَمِنْهُ قَوْلُ الشَّاعِرِ:

أَحَافِرَةٌ عَلَى صَلَعٍ وَشَيْبٍ ... مَعَادَ اللَّهِ مِنْ سَفَاهٍ وَطَيْشٍ).

واتە: ئایا ئێمە گێردراوە دەبین بۆ حالەتی پێشیمان، پێش ئەو هە ی مەرن، ئایا دەگێردرێنەووە بە زیندوو یە تێی، وەك چۆن پێش ئەو هە ی لە بەین بچین و مەرن،

زیندوو بووین؟ ئەوێش لەو قسەیانەوێ هاتوێ: (رَجَعَ فَلَانَ عَلَى حَافِرَتِهِ)، ئەم تەعبیرە بەکار دێنن بۆ کەسێک کە لە کوێوێ هاتوێ، بگەرێتەوێ بۆ وێ، ئەو قسەیی شاعیریش هەر لەوێوێ هاتوێ، کە دەلێ: (أَحَافِرَةٌ عَلَى صَلَعٍ وَشَيْبٍ ... مَعَاذَ اللَّهِ مِنْ سَفَهٍ وَطَيْشٍ)، ئایا دوا ئەوێ سەر ڕووتاوواتەوێ موو سپیی بوو، بگەرێمەوێ بۆ حالەتی پێشی، پەنا بە خوا لە نەفامیی و هەلەشەیی. کەسێک بوو، گلەیی لە خۆی کردوێ، کە دوا ئەوێ کەوتۆتە تەمەنەوێ، گوناھو تاونی کردوێ، وەک سەردەمی گەنجییتی و نەفامیی.

ئەوان ئاوا دەپرسن بە نکوولێکردنەوێ دەلێن: ئایا دوا ئەوێ ئێمە بووینە ئێسقانە ڕزیوو پرتوو کاوێکان، دەگێردرێنەوێ بۆ حالەتی پێشوومان؟ ﴿قَالُوا تِلْكَ إِذَا كَرَّ خَاسِرَةٌ﴾، گوتیان: کەواتە ئەوێ گەرانیوێیەکی زیانبارانیە، خواش ﷻ لە وەلامیاندا دەفەرموێ:

(۱۳) - ﴿فَإِنَّمَا هِيَ زَجْرَةٌ وَاحِدَةٌ﴾، ئەوێ تەنیا یەک تێوێ خوڕینە، ﴿زَجْرَةٌ﴾، جارێک لە (زَجْر)، ئەوێش قسەییە کە فەرمان کردن و ڕێ لێگرتنی تێدا بێ، بەلام بە تووڕەیی، بۆیەش فەرمووێتی: ﴿زَجْرَةٌ وَاحِدَةٌ﴾، هەرچەندە ﴿زَجْرَةٌ﴾، خۆی یە کجارە لە تێوێ خوڕین، بەلام بۆیە بە: ﴿وَاحِدَةٌ﴾، جەختی لێکردۆتەوێ، تاکو وانەزانێ: بۆیە گوتراوێ: ﴿زَجْرَةٌ﴾، چونکە بۆ جوړە، ئنجا کە وشەیی: ﴿وَاحِدَةٌ﴾ ی خرایە سەر، کەواتە: هەر یەک تێوێ خوڕینە، کە مەبەست پێی فووی دوومە، چونکە فووی یە کەم، بەلێ یە کەمە، بەلام دووھمی هەیی، بەلام فووی دووھم، یەک فووەو دووھمی نیە، تازە هیچ فوو کردنی دیکە بە کەرەنادای بەدوا دانایەت!

(۱۴) - ﴿فَإِذَا هُمْ بِالسَّاهِرَةِ﴾، یە کسەر ئەوان دەچنە ساراوێ، (سَاهِرَةٌ)، (الأَرْضُ الْمَسْتَوِيَّةُ الْبَيْضَاءُ الَّتِي لَا نَبَاتَ فِيهَا)، (سَاهِرَةٌ): زەویییەکی یە کسانێ سپییە، ڕووەکی تێدانیە.

هەندێک لە زانایان دەلێن: بۆیە دەشت و بیابان پێی دەوگوترێ: (سَاهِرَةٌ)، چونکە ئەو کەسە پێیدا دەڕوات، هەردەم بیدارەو ناوێری بخەوێ، لەبەر جێو

جانەوهر و درندهی لهو دهشته هەن، ئنجا ئەو گۆرەپانەى خواى پەرورەدگار دەفەرموى: خەلك هەموویان لەوۆ كۆ دەبنەو، لە دوو فەرماشتى پێخەمبەردا ﷺ هاتو، كە وەسفى ئەو دەشت و ساراو گۆرەپانەمان بۆ دەكات، ئەو شوێنەى مەیدانى كۆ كردنەو و لێرسینەو:هە:

۱- يەكێك لە فەرماشتهكان دەفەرموى: {يُحْشَرُ النَّاسُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَلَى أَرْضٍ بَيْضَاءَ عَفْرَاءَ كَقُرْصَةِ النَّقِيِّ لَيْسَ فِيهَا عِلْمٌ لِأَحَدٍ}، (أخرجه البخاري: ۶۱۵۶، ومسلم: ۲۷۹۰، وابن حبان: ۷۳۲۰) واتە: خەلك لە رۆژ هەڵسانەویدا لەسەر زەوییەكى سپى، وەك نانێكى گەمى سپى كۆ دەكرێنەو، نیشانەى بۆ هیچ كەس تێدا نیە، واتە: رێك و یەكسان و تەختە.

۲- هەر لەو بارەو ئەم فەرمودەیهش هەیه كە دەفەرموى: {إِنَّ اللَّهَ يَجْمَعُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ الْأُولَيْنِ وَالْآخِرِينَ فِي صَعِيدٍ وَاحِدٍ، فَيُسْمِعُهُمُ الدَّاعِيَ وَيُنْفِذُهُمُ الْبَصَرَ}، (أخرجه البخاري: ۳۱۸۲)، واتە: بێگومان خوا لە رۆژى قیامەتدا پێشووەكان و دوایینەكان لە یەك دەشتدا، (لە یەك مەیدان و گۆرەپاندا) كۆدەكاتەو، ئەو كەسەى بانگیان دەكات، بە هەموویان دەبێستێت و، ئەو كەسەش تەماشایان دەكات، چاوى هەموویان دەبینێ.

ئەمەش ئەو دەگەیهنێ كە ئەو دەشت و گۆرەپانە، نابێ لەسەر زەوى بێ، وەك پێشتریش باسمان كرد، چونكە زەوى تێمە خەرو هێلكەى هەلكەوتو، چاوتەنیا تامەودایەك دەبینێ و دوایى كوور دەبێتەو، نەك هەر لە وشكانى دا، بەلكو لە دەریاشدا هەروایە، كەشتیەك كە بەرەو پروت دێ، پێشێ، لای سەرێى دەبینێ، پاشان وردە وردە ئەو دیکەى دەردەكەوێ، چونكە بە هۆى هێزى كێشندەى زەوییەو، دەریایەكانیش كە بە دەورى زەوییەو، ئەوانیش كوور بوونەو.

هەروەها پێخەمبەرى خاتەم ﷺ دەفەرموى: ئەو كەسەى بانگیان بكات، هەموویان دەنگەكە دەبێستن، كە هەرگیز شتى وا لە دنیادا نیە، ئەو دەنگە هێندە بەهێز بێ بگاتە هەمووان، هەروەها دەفەرموى: كەسێك تەماشایان بكات،

هه موویان ده بینئ! ئه وهش به لگه یه کی دیکه یه له سه ر ئه وه ی ئه و گۆره پانه
هیچ په یوه ندیی به و زه وییه ی ئیستامانه وه نیه، ئیمه له سووره تی (ابراهیم)
دا له بهر رۆشنایی ئه و ئایه ته موباره که دا که ده فه رموی: ﴿يَوْمَ تُبَدَّلُ الْأَرْضُ
غَيْرَ الْأَرْضِ وَالسَّمَوَاتُ وَبَرَزُوا لِلَّهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ﴾ (۴۸) واته: ئه و رۆژه نه زه وی
وه ک خوی ده میتئ، نه ئاسمانه کان و، هه موویان بو خوای تاکی ملیکه چکه ر
دینه گۆرئ، واته: دینه ئه و گۆره پانه وه که خوا ﷻ باسی کردوه، له وی کورته
باسی کمان له و باره وه کردوه.

کورته باسیک: سی هه لوه سته

هه لوه سته ی یه که م: ئه گه ر ته ماشای کوی ئایه ته کانی قورئان بکهین، ئه وانه ی له باره ی
فریشته کانه وه ده دوین، بۆمان ده رده که وی که خوا ﷻ فریشته کانی کردوونه هو کاریک
له نیوان خوی و به رپوه بردنی کاره کانی گه ردووندا، به تاییه تی ئیمه ی مروؤف، ئایه ته کان
زۆر به روونی ئه وه ده گه یه نن، ئنجا نه ک هه ر له دنیا دا، به لکو له رۆژی دوا ییشدا،
خوا ﷻ کاروباره کانی به فریشتان سپاردوون، با چه ند به لگه یه ک له و باره وه بینینه وه:

أ- به نسبت دروستبوونی مروؤفه وه، وه ک له فه رمایشته کانی پیغه مبه ری خاته م دا ﷻ
هاتوه، ئه وه فریشته کانن رووح ده خه نه بهر جه سته ی ئه و کۆرپه له یه ی له مندا لدانی
دایکی دایه، دوا ی ئه وه ی قوناغه کان تیده په رینئ، وه ک له سووره تی (المؤمنون) دا
ئاماژه ی پیکراوه، که ده فه رموی: ﴿ثُمَّ أَنشَأْنَهُ خَلْقًا آخَرَ فَتَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ﴾ (۱۴)
که زۆربه ی زانایان ده لئین: مه به ست پی رووح به به ردا کردنیه تی.

ب- ئنجا پاراستنی فریشته کان بو مروؤف و نووسین و تۆمار کردنی کرده وه کانی: ﴿وَإِنَّ
عَلَيْكُمْ لَحُفُظِينَ﴾ (۱۰) ﴿كَرَامًا كَتَبِينَ﴾ (۱۱) ﴿الْإِنْفِطَارِ﴾ (۱۲) ﴿مَا يَلْفِظُ مِنْ قَوْلٍ إِلَّا لَدَيْهِ رَقِيبٌ
عَتِيدٌ﴾ (۱۸) ق.

ج- ئنجا گیانکیشان: ﴿تَوَفَّتْهُ رُسُلُنَا وَهُمْ لَا يُفَرِّطُونَ﴾ (۶۱) ﴿الْأَنْعَامِ﴾ (۶۲) ﴿قُلْ يَتُوفَّكُمُ
مَلَكُ الْمَوْتِ الَّذِي يُكَلِّمُكُمْ ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّكُمْ تُرْجَعُونَ﴾ (۱۱) ﴿السَّجْدَةِ﴾.

د- ئنجا کاروباری وەحیی: ﴿ نَزَلَ بِهِ الرُّوحُ الْأَمِينُ ﴿١٩٣﴾ عَلَى قَلْبِكَ لِتَكُونَ مِنَ الْمُنْذِرِينَ ﴿١٩٤﴾ بِلِسَانٍ عَرَبِيٍّ مُبِينٍ ﴿١٩٥﴾ ﴾ الشعراء، تیکرای پیغەمبەرانیش (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام)، هەر جیبریل وەحیی بۆ هێنان.

ه- دیسان کاروباری رۆژی دواپی و، کاروباری بەهەشتیش و، دۆزەخیش بۆ وێنە: سەرنجی ئایەتەکانی کۆتایی (الزمر) بدە، ئایەتەکانی: (٧١ - ٧٥). بەلێ ئەگەر سەرنجی کۆی ئایەتەکان بدەین، بۆمان دەردەکەوێت کە خوا ﷻ کاروباری دنیاو دواپۆژی بە فریشتەکان سپاردوون، بێگومان خوا ﷻ هەر کاتێک بیهوێ، کاریک پکات، وەک چۆن ئێمە بە شتێک بڵێین بە، یە کسەر دەبێ، ئاواپە بۆ خوا، واتە: کاتی تێناچێ و، ماندوو بوونی پێناوێ، بەلام دیارە خوا ﷻ حیکمەتی وای خواستووە کاروباری ئەم گەردوونە، لە دنیاو دواپۆژدا بە فریشتەکان بسپێری.

هەلۆهەستە دووهم: ئەو ئایەتە موبارەکە دەفەرموێ: ﴿ فَأَلْمَدِرْتِ أَمْرًا ﴾، کە وەک باسمان کرد، زۆربە زانایان لەسەر ئەوەن کە: ﴿ فَأَلْمَدِرْتِ أَمْرًا ﴾، مەبەست پێی فریشتەکانەو، ئەگەر لەوانی دیکەدا ڕاجیاییەکیان هەبێ، بەلام لەمەدا ڕاجیاییەکی وایان نیە، کە لێرەدا مەبەست پێی فریشتەکان، ئنجا لێرەدا بە باشم زانی لە تەفسیری (روح المعانی) (الألوسی) قسەیک بخوازمەو، کە تەنیا چەمک و واتایەکی دێنم، دەلێ: [کە خوا دەفەرموێ: ﴿ فَأَلْمَدِرْتِ أَمْرًا ﴾، زۆربە هەرە زۆری زانایان - ئەگەر نەلێین یە کەدەنگن - ڕایان وایە کە مەبەست پێی فریشتەکان و ئەوان کە کاروبارەکانی خوا بەرپۆە دەبن، هەندێک لە زانایانی گەردووناسی پیشووش، بە هەلە داچوون، لەوەدا کە پێیان وابوو، ئەستێرەو خرۆکەکان، جوړێک لە ویست و خواستیان هەپەو، کاریگەرییان هەپە بەسەر ژیانی مرقۆهەو، ئیستاش لەگەڵدای هەندێک لەوانە باسی ئەستێرەناسی دەکەن، باسی کەلووەکان (أبراج) و، جوولەو خرۆکەو ئەستێرەکان دەکەن و، گواپە کاریگەرییان هەپە لەسەر ژیانی مرقۆف لە ڕووی مەعنەوییهو، لە ڕووی ماددییهو، بێگومان لە ڕووی ماددییهو ئەستێرەکان، ئەو تیشکانە دەیاننێرن و ئەو شەپۆلە کارۆمۆگناتیسیانە دەیاننێرن، کاریگەرییان هەپەو، ئەو شتێکی سەلمێراو و عیلمیە.

بەلام ئەووە کە کاریگەریی مەعنەویان ھەبێ، ھیچ بەلگە یەکی لەسەر نیە،
 ۋەك (الآلوسی) ییش، (پەحمەتی خۆای لێ بێ) دەلێ: (بَاطِلٌ عَقْلًا وَتَقْلًا)، واتە: ئەووە
 شتیکی پووچە لە ڕووی عەقلەووە، لە ڕووی نەقلەووەش، چونکە خۆای پەرورەدگار
 کاروباری گەردوونی بە فریشتەکان سپاردووە، ھەڵبەتە لە ڕووە ماددیە کە یەووە،
 ئەووە دیارە شتە ماددیەکان کاریگەریی ماددی خۆیانیان ھەیە، بەلام کەسیك
 بلی: خڕۆکەو ئەستێرەکان لە ڕووی مەعنەویەووە کاریگەرییان ھەیە، جوړیك
 لە عەقل و ھەست و شعوریان ھەیە، ئەووە لە راستیدا نە شتیکی عیلمیەو،
 نە لە ڕێی نەقلەووەش، شتیکی وا ھەیەو، نە لە ڕێی عەقلیەووە.

شتیکی دیکە ئەووەیە کە ئەم ئایەتە موبارە کە ئەووەش بە درۆ دەخاتەووە،
 کە ھەندیک لە ئەھلی تەھەووفی لادەر، پێیان وابوووە دۆستانی خوا دوا
 مردن کاریگەرییان ھەیە، بەوھی شیفای کەسیك بدەن، یان کەسیك کە خەریکە
 بخنکی، دەربازی بکەن، یان کەسیك بەسەر دوژمندا سەربخەن، یان کەسیك
 کاریکی بۆ بکەن، کە ھەندیکیان ئەو کاریگەرییە تایبەت دەکەن بە پێنج لە
 دۆستانی خواووە، کە ناویان لێ دەنێن: (أَوْتَاد)! بەلام (الآلوسی)، قسەکی جوان
 دەکات و دەلێ: (وَالْكُلُّ جَهْلٌ وَإِنْ كَانَ الثَّانِي أَشَدُّ جَهْلًا)، واتە: ئەووە ھەمووی
 نەزانی و نەفامییە، ھەرچەندە دووھ میان (کە دەلێ: خوا کاروباری ژیان و زەوی
 بە ڕووھەکانی پێنج لە دۆستانی خۆی دەسپێری) نەفامییە کە ی توندتر و سەختترە.

دوایی (الآلوسی) دەلێ: بەلێ نابێ لەووەدا دوو دلێمان ھەبێ کە خوا ﷻ
 دوا ی مردنیش چاکە لەگەڵ دۆستەکانی خۆیدا دەکات بەو شیوہیە ی حکمەتی
 خۆی بیخوازی، ۋەك ئەوھی بێنە خەوی کەسیك و رێنمایی و ئامۆزگاریی بکەن،
 یاخود شتیکی ۋەبیر بێنەووە، ئەو شتانە ئاسایین کە خۆای پەرورەدگار لەگەڵ
 ھەندیک لە دۆستانی خۆی دا دوا ی مردنیشان، بەلام ئەووە کە خوا کاروباری
 خەلکی سپارد بێ بەو ڕووھانەو، بە ڕووحی چەند کەسیکی دیاریبیکراو، ئەووە
 ئەسل و ئەساسی نیە.

هه‌لوه‌سته‌ی سییه‌م: (الرازي)، له ته‌فسیره‌که‌ی خویدا ئاماژه به‌قسه‌یه‌ك ده‌كات و پآلی ده‌داته لای (أبو حامد الغزالي)، ده‌لی: (قَالَ: إِنَّ الْأَرْوَاحَ الشَّرِيفَةَ إِذَا فَارَقَتْ أَبْدَانَهَا، ثُمَّ انْفَقَ إِنْسَانٌ مُّشَابَهُ لِلْإِنْسَانِ الْأَوَّلِ فِي الرُّوحِ وَالْبَدَنِ، فَإِنَّهُ لَا يَبْعُدُ أَنْ يَحْصَلَ لِلنَّفْسِ الْمَفَارِقَةِ تَعَلُّقٌ بِهَذَا الْبَدَنِ حَتَّى تَصِيرَ كَالْمُعَاوَنَةِ لِلنَّفْسِ الْمُتَعَلِّقَةِ بِذَلِكَ الْبَدَنِ عَلَى أَعْمَالِ الْخَيْرِ، فَتُسَمَّى تِلْكَ الْمُعَاوَنَةُ إِلَهَامًا، وَنَظِيرُهُ فِي جَانِبِ النَّفْسِ الشَّرِيرَةِ وَسُوسَةٌ).

واته: (أبو حامد الغزالي)، ده‌لی: رووچه به‌ریزو پاكه‌كان، كاتيك له جهسته‌كان جیا ده‌بنه‌وه، ئه‌گه‌ر مروفتيك هه‌بی، وه‌ك ئه‌و مروفتی پیشی بجی كه مردوه، له رووح و له جهسته‌یدا، دوور نیه ئه‌و رووچه‌ی مردوه، جوړيك له په‌یوه‌ستی هه‌بی به‌و جهسته‌یه‌وه‌و، وه‌ك هاوکاریکی ئه‌و رووچه‌ی په‌یوه‌ست به‌و جهسته‌یه‌وه‌ی، لی بی و شتی چاکی فیر بکات، بو‌کاری خێرو ئه‌و هاوکاریه‌ش به‌خوڕپه (إلهام) ناوده‌بری و، هه‌روه‌ها هی رووچه خراپه‌کاره‌کانیش به‌خوتخوته (وسوسة) ناوده‌بری.

گوايه (أبو حامد الغزالي)، کتیبکی هه‌یه تیدا ئاماژه‌ی به‌وه کردوه‌و (الرازي) یش ئاماژه‌ی پی ده‌كات.

ئنجنا (الآلوسي) قسه‌یه‌کی جوان ده‌كات، ده‌لی: (وَلَمْ أَرَ مَا يَشْهَدُ عَلَى صِحَّتِهِ فِي الْكِتَابِ وَالسُّنَّةِ وَكَلَامِ سَلَفِ الْأُمَّةِ، وَقَدْ ذَكَرَ الْإِمَامُ نَفْسَهُ فِي الْمَبَاحِثِ الْمَشْرِقِيَّةِ اسْتِحَالَةَ تَعَلُّقِ أَكْثَرِ مَنْ نَفْسٍ بِبَدَنِ وَاحِدٍ، وَكَذَا اسْتِحَالَةَ تَعَلُّقِ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ بِأَكْثَرِ مَنْ بَدَن) واته: نه‌مدیوه ئه‌وه‌ی هیناویه‌تی هیچ به‌لگه‌یه‌ك له قورئان و سووننه‌تداو قسه‌ی زانایانی پیشین، ئه‌وه پشت راست بکاته‌وه و (الرازي) یش خو‌ی له کتیبی (المباحث‌ المشرقیة) دا ده‌لی: موسته‌حیله زیاتر له رووچیک په‌یوه‌ست بی به جهسته‌یه‌که‌وه، هه‌روه‌ها زیاتر له جهسته‌یه‌ك چهند رووچیک پیوه‌ی په‌یوه‌ست بن.

ده لَيم: ئه وهى (الرازى) وهك پشتگيري كردن له (أبو حامد الغزالي) يه وه ده يهينى، ده چي ته وه نيو جو غزى ئه وهى پيى ده گوتري: (تناسخ الأرواح) (دؤنا دؤن) وه وهش شتيكى پووچ وه فسانه يه وه، له ئاينى هيندوسيى وه بوزايى دا هه يه، بيگومان مرووف كه ده مري تازه كو تا يى دي وه، ته كليفي شه رعي له سه ر ناميني.

به لئى: ده گونجى كه سيك دوستى خوا بوو بى، بىته خهوى كه سيك و رېنمايه كى بكات و لئى بههره مند بى، وهك پيغهمبرى خوا ﷺ هاتوو و ديته خهوى زور كهس، ئه وهش ئه زموونكراوه، ديسان جگه له ئه وېش ههر كه سيك له قهدهر خوى، ده گونجى بتوانى له رووى زانباريه وه سوود به كه سيك بگه به نى.

مەسەلەى دووهم:

باسى پوختەيەكى بەسەرھاتى موسا عليه السلام، كاتىك خواى پەرۋەردگار لە دۆلى بە پاگىراوى (طوى)، بانگى كردو، ناردىيە لاي فيرەونى ياخىي كە بانگى بكات بۆ خۆ پاك و چاككردن و، سام و ھەيىبەت ھەبوون بەرانبەر بە پەرۋەردگارى، كەچى ھەرچەندە نىشانە مەزنەكەى وەك بەلگەى سەلمىنەرى پىغەمبەرايەتتى خۆى، پىشان دا، بەلام فيرەون مىلى نەداو لەسەر بەدرۆ دانان و سەرىپچىي بەردەوام بوو و، بانگەشەى پەرۋەردگاريتتى ھەرە بەرزى بۆ خۆى دەكرد، سەرەنجام خوا سزاي دواپۆژ و دىيائ داو، كرىيە پەندو عىبەرەت بۆ خەلكى:

خو عليه السلام دەفەرموى: ﴿هَلْ أَنتَكَ حَدِيثُ مُوسَىٰ ۖ إِذْ نَادَيْهُ رَبُّهُ بِالْوَادِ الْمُقَدَّسِ طُوًى ۚ أَذْهَبَ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ إِنَّهُ طَغَىٰ ۖ فَقَالَ هَلْ لَكَ إِلَٰهٌ إِلَّا أَن تَزُكِّيَ ۚ وَأَهْدِيكَ إِلَىٰ رَبِّكَ فَخَشَىٰ ۚ فَإِنَّهُ الْآيَةُ الْكُبْرَىٰ ۚ فَكَذَّبَ وَعَصَىٰ ۚ ثُمَّ أَذْبَرَ يَسْعَىٰ ۚ فَحَشَرَ فَنَادَىٰ ۚ فَقَالَ أَنَا رَبُّكُمُ الْأَعْلَىٰ ۚ فَأَخَذَهُ اللَّهُ نَكَالَ الْآخِرَةِ وَالْأُولَىٰ ۚ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَعِبْرَةً لِّمَن يَخْشَىٰ ۚ﴾

شىكردنەوہى ئەم ئايەتانە، لە دوازدە بېرگەدا:

بەرلەوہى بچىنە سەر وردەكارىيەكانى چەمك و واتاي ئەم ئايەتە موبارەكانە، چۆنيەتتى پەيوەست بوونى ئايەتەكان پىكەوہ باس دەكەين، كە پىشتريش ھەر ئاماژەمان پىداوہ: لە چواردە ئايەتتى پىشوودا خوا عليه السلام دواى سوپىند خواردنى بە پىنج جۆر لە فرىشتەكان، لەسەر ئەوہى زىندوو كرانەوہو سزاو پاداشت دى، ئنجا باسى ھەندى لە ديمەنەكانى رۆژى دوايى كردو، باسى ھەردوو فوو پىدا كردنەكانى بە كەپەناى دا كرد، لىرەش خوا عليه السلام باسى بەسەرھاتى موسا عليه السلام و رەوانەكرانى بۆ لاي فيرەون، ئىواخن دەكات، واتە: ئەى بىپروايەكان كە بىپروان بە رۆژى دوايى و، بىپروان بە پىغەمبەرى خاتم عليه السلام و بە كۆتا پەيامى خوا، پەندو دەرس وەرېگرن لە فيرەون، كە وەك چۆن خوا پىغەمبەرى كۆتايى

ناردوه بو لای ٲیوه، کاتی خویشی مووسای عليه السلام وٲرای هاروونی برای نارد بو لای فیرعهون، به لّام هه رچه نده مووسا زور به دلسوزانه و میهره بانانه دواندی، نه و له سهر ملهوړی و تاوان و لادانی خوٲی به رده وام بوو، سه رهنجام بوو به په ندی زه مانه و بو خه لک کرا به دهرس و په ندو عیپرته، که واته: ٲیوه ش په ند وهر بگرن له فیرعهون، تاکو وه ک فیرعهون نه بنه په ند بو خه لکی دواٲ خوتان!

(١) - ﴿هَلْ اَنْتَكَ حَدِيْثُ مُوسٰى﴾، ٲایا هه وّال و باسی مووسات بو هاتوه! ﴿اَنْتَكَ﴾، واته: بوٲ هاتوه، به لّام لیړه دا یانی: ٲایا ٲیٲ گه یشته؟ ﴿حَدِيْثُ مُوسٰى﴾، (الحَدِيْثُ: الْخَبْرُ، وَاصْلُهُ فَعِيْلٌ مِّمْنِىْ فَاعِلٍ مِّنْ حَدَثَ الْأَمْرِ إِذَا طَرَأُ وَكَانَ، أَي: الْحَادِثُ، وَالْأَصْلُ: خَبَرُ الْحَدِيْثِ، أَي: خَبَرُ الْحَادِثِ)، وشه ی: (حَدِيْثُ)، واته: هه وّال، (حَدِيْثُ) له سهر کیشى (فَعِيْلُ) ه، به مانای (فَاعِلِ)، واته: (حَادِثُ)، نه ویش یانی: (حَدَثَ الْأَمْرُ إِذَا طَرَأُ وَكَانَ)، واته: کارٲک روویدا که واته: رووداوٲک که رووده دا ٲیٲ ده گوٲری: (حَادِثُ)، ٲنجا لیړه دا که ده فهرموٲ: ﴿هَلْ اَنْتَكَ حَدِيْثُ مُوسٰى﴾، له نه سلدا یانی: (هَلْ بَلَّغَكَ خَبْرَ حَادِثِ اِرْسَالِ مُوسٰى اِلٰى فِرْعَوْنَ) ٲایا هه وّالی نیٲردرانی مووسا بو لای فیرعهونت ٲی گه یشته؟ به لّام نه وه هه مووی کورت کراوه ته وه و بوته: ﴿هَلْ اَنْتَكَ حَدِيْثُ مُوسٰى﴾، ٲایا هه وّالی مووسات بو هاتوه، واته: باس و خواسی هه وّالی رووداوی نیٲردرانی مووسا بو لای فیرعهونت بو هاتوه، چوٲ بوو؟!

(٢) - ﴿اِذْ نَادٰهُ رَبُّهُ بِالْوَادِ الْمُقَدَّسِ طُوًى﴾، کاتٲک په روه ردگاری له کیوی ٲاککراوه ی (طُوًى) دا بانگی کرد، (اِذْ): (وَإِذْ اسْمُ زَمَانٍ، وَاسْتَعْمِلَ هُنَا فِي الْمَاضِي)، (اِذْ) بو خوٲی ناوی شوٲن، (ظَرَفَ الزَّمَانِ) ه، به لّام به کاره ٲنزاوه بو رابردوو، چونکه باسی رابردوو ده گیرٲته وه.

(الْوَادِ الْمُقَدَّسِ)، (الْوَادِ: الْمَكَانُ الْمُتَخَفِّضُ بَيْنَ الْجِبَالِ، وَالْمُقَدَّسُ: الْمُطَهَّرُ وَطُوًى: اسْمُ مَكَانٍ)، (وادی): شوٲیٲکی لیژایی و نزماٲیه له نیوان چیا په کاند، ٲیمه ده لیٲن: دوٲ، شیو، (وَالْمُقَدَّسُ: الْمُطَهَّرُ)، (مقدس) یانی: ٲاککراوه، هه لّبه ته ٲاککراوه ٲیه که ی به هوٲی نه وه وه بووه، که خوا له وٲیدا مووسای دواندوه، وه ک له سووړه تی (طه) دا، ده فهرموٲ: ﴿اِنِّىْ اَنَا رَبُّكَ فَاخْلَعْ نَعْلَيْكَ اِنَّكَ بِالْوَادِ الْمُقَدَّسِ طُوًى﴾، واته:

بِیْگومان من پهروهردگارتم ئنجا نهعله کانت (بیللاوه کانت) دانئ، چونکه تو له شیونکی پاکراوهی که [ناوی] (طوی)یه.

(طوی) به تهنوینیش خویندراوه تهوهو به ئەلیفی مهقصوره (طوی)ش خویندراوه تهوه ﴿بِالْوَادِ الْمُقَدَّسِ طُوًى﴾، خوا بانگی کرد له دۆلی به پاکگیراوی (طوی) دا، چی پی فهرموو؟

(۳)- ﴿أَذْهَبَ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ إِنَّهُ طَغَىٰ﴾، (فهرمووی): برۆ بو لای فیرعهون به دنیایی نهو یاخی بووه، ﴿إِنَّهُ﴾، (إِنَّ) پیتی جه ختکردنهوهیه ناوه که مهنصوب و ههواله که مهرفووع دهکات (حَرْفُ تَأْكِيدٍ تَنْصِبُ الْإِسْمَ وَتَرْفَعُ الْخَبَرَ)، به لام لیردها مانای پاساوی خراوه ته نیو، واته: بچۆ بو لای فیرعهون، چونکه یاخی بووهو له سنوور دهرفووه، (الطُّغْيَانُ: هُوَ مُجَاوَزَةُ الْحَدِّ فِي الْعِصْيَانِ) (طُغْيَان): بریتیه له سنوور بهزاندن له سه‌رپیچی کردندا.

(۴)- ﴿فَقُلْ هَلْ لَّكَ إِلَىٰ أَن تَزَكَّىٰ﴾، ئنجا (پی) بلی: ئایا ئامادهی خۆت پاک و چاک بکهی؟ وشه‌ی: ﴿تَزَكَّىٰ﴾، خویندراویشه تهوه: ﴿تَزَكَّىٰ﴾، ئنجا وشه‌ی: ﴿هَلْ لَّكَ﴾، پیشتریش باسمان کرد: له زمانی عه‌ره‌بیدا، ده‌گوتری: ﴿هَلْ لَّكَ إِلَىٰ كَذَا﴾، یانی: ﴿هَلْ لَّكَ مِثْلٌ إِلَىٰ كَذَا﴾، ئایا ئاره‌زوومه‌ندی بو نهو شته؟ یان ده‌گوتری: ﴿هَلْ لَّكَ فِي كَذَا﴾ یانی: ﴿هَلْ لَّكَ رَغْبَةٌ فِي كَذَا﴾، ئایا تامه‌زرۆییت بۆلای فلان شته هه‌یه؟ که‌واته: لیردها که مووسا (عَلَيْهِ السَّلَام) به فیرعهون ده‌فهرمووی: ﴿هَلْ لَّكَ إِلَىٰ أَن تَزَكَّىٰ﴾، یانی: ئایا تو ئاماده‌یی و ئاره‌زووت هه‌یه، خۆت پاک و چاک بکهی؟ چونکه ﴿تَزَكَّىٰ﴾، و ﴿تَزَكَّىٰ﴾، ش له ئەسڵ دا (تَتَزَكَّى)یه، یانی: ئایا ئاماده‌ی پرۆسه‌ی خۆ پاک و چاککردن له خۆتا نه‌نجام بده‌ی؟

(۵)- ﴿وَأَهْدِيكَ إِلَىٰ رَبِّكَ فَخَشِنِي﴾، هه‌روه‌ها به‌ره‌ولای په‌روه‌ردگار رێنمایی و راسته رێت بکه‌م ئنجا لێی بترسی (سام و هه‌یه‌تی خوات بچێته دڵ و ده‌روونه‌وه، ئایا بو ئەمه ئاماده‌ییت هه‌یه؟!).

بِیْگومان ئەمه زۆر شیوازیکی نه‌رم و نیان و میه‌ره‌بانانه‌یه‌و، وه‌ک پێشنیارکردن وایه، جولاندنی ئاره‌زوویه‌تی به‌ شیوازیکی زۆر نه‌رم و نیان و، ئەوه‌ش هه‌ر

جیبە جی کردنی فه رمانی خویە که له سوورەتی (طه) دا، به موسا و به هاروونی برای ده فه رموی: ﴿فَقُولَا لَهُ، قَوْلًا لِّئَنَّا نَعْلَمُ، يَتَذَكَّرُ أَوْ يَخْشَى﴾ ۴۴، قسه یه کی نه رمی له گه ل بکه ن، به لکو بیری بیته وه و په ند وه ربگری، یا خود ترس و سام و هه یبه تی بجیته دل.

لیره دا که ده فه رموی: ﴿وَأَهْدِيكَ إِلَى رَبِّكَ فَخْشَى﴾، به دلنیا یی هیدایه تی خوا ناچیته هه موو دل و ده روونی که وه و، ده بی ته و دل و ده روونه، پالفته و پاک و چاک بووبی، ئاماده یی وه رگرتبی، ئنجا هیدایه تی خوی لئ میوان ده بی، دوایش که هیدایه تی خوا چوو ده لئ مروقه وه، ئنجا سام و هه یبه ت و ریز و حورمه ت و به گه وه و مه زنگرتنی تیدا پهیدا ده بی، به زانه ر به به دیهینه رو پهروه ردگار و خاوه نی خوی.

که ده فه رموی: ﴿وَأَهْدِيكَ﴾، لیره دا هیدایه ت ده گونجی به مانای رینمای ی بی و، ده شگونجی به مانای راسته ریکردن بی، که واته: (أَهْدِيكَ) یانی:
 أ- ریت پیشان بده م و رینماییت بکه م.

ب- راسته ریت بکه م و بتخه مه سه ر رپی راست.

(۶)- ﴿فَارَبُّهُ آيَةُ الْكُبْرَى﴾، ئنجا نیشانه هه ره گه وه که ی پیشاندا، (الآيَةُ: حَقِيقَتُهَا الْعَلَامَةُ وَالْأَمَارَةُ، وَتُطْلَقُ عَلَى الْحُجَّةِ الْمُثْبِتَةِ)، وشه ی: ﴿الآيَةُ﴾، به مانای نیشانه دی، (به مانای نه وه ش دی، شتیکی پئ بناسی) به لام بو به لگه یه کی ئیسپاتکه ریش به کار ده هیتر ی، که ده فه رموی: ﴿فَارَبُّهُ آيَةُ الْكُبْرَى﴾، نیشانه هه ره گه وه که ی پیشاندا، زانیان زوریان قسه له باره ی نیشانه هه ره گه وه که کردووه:

۱- هه ندیک یان گوتوو یانه: مه به ست پئی ده ستیه تی.

۲- هه ندیکی دیکه ش گوتوو یانه: مه به ست پئی گوچانه که یه تی.

۳- هه ندیک گوتوو یانه: مه به ست پئی هه ردوو کیانه.

۴- هەندیک گوتووایانە: مەبەست پێی هەر نو نیشانەکان، کە دەفەرموێ: ﴿وَلَقَدْ ءَاتَيْنَا مُوسَى تِسْعَ ءَايَاتٍ بَيِّنَاتٍ﴾ (۱۰۱) ﴿الْأَسْرَاءَ﴾.

بەلام بە پێی هەردوو ئایەتی (۲۲ و ۲۳) سوورەتی (طه)، کە دەفەرموێ: ﴿وَاضْمُمْ يَدَكَ إِلَى جَنَاحِكَ تَخْرُجَ بَيْضَاءَ مِنْ غَيْرِ سُوءٍ ءَايَةً أُخْرَى﴾ (۲۲) ﴿لِرُؤْيِكَ مِنْ ءَايَتِنَا الْكُبْرَى﴾ (۲۳)، کەواتە: دەگونجی مەبەست پێی دەستی و گوچانەکی بێ، بەلام ئەگەر مەبەست یەکیان بێ، دیارە گوچانەکی نیشانەکی گەورەتر بوو لە دەستی، دەشگونجی مەبەست پێی هەر نو نیشانەکی بێ، کە خوا ﷺ نو موعیزە ی دان بە مووسا، وەک لە تەفسیری سوورەتی (الأعراف) داو، لە تەفسیری سوورەتی (الأسراء) داو، لە سوورەتی تەفسیری (النمل) داو باسما کردووە.

بەلام ئایا فیرەون ئامادە بوو؟ نەخێر: ﴿فَكَذَّبَ وَعَصَى﴾ (۲۱) ﴿ثُمَّ أَدْبَرَ يَسْعَى﴾ (۲۲) ﴿فَحَشَرَ فَنَادَى﴾ (۲۳) ﴿فَقَالَ أَنَا رَبُّكُمُ الْأَعْلَى﴾ (۲۴).

(۷)- ﴿فَكَذَّبَ وَعَصَى﴾، یەكسەر بە درۆی داناو سەرپێچی کرد، بە (ف) ی (تەقیب) یانی: یەكسەر بە دواي ئەوەدا کە گوئیستی پەيامەکی مووسا بوو، بە درۆی داناو سەرپێچی کرد، چی بە درۆ دانا؟ (فَكَذَّبَ مُوسَى، أَوْ فَكَذَّبَ رِسَالَةَ مُوسَى، أَوْ فَكَذَّبَ اللَّهَ، أَوْ فَكَذَّبَ لِقَاءَ اللَّهِ،...)، مووسای بەدرۆ دانا، یان پەيامەکی مووسای بەدرۆ دانا، یان خوا بەدرۆ دانا، یان دیداری خوی بەدرۆ دانا، هەمووی دەگریتهو، بۆیە بەرکارەکی قرتینراو، بە درۆی دانا، هەموو شتیکی بە درۆ دانا بە رەهایی، ﴿وَعَصَى﴾، هەروەها سەرپێچی کرد، لە کێ؟ (عَصَى اللَّهَ، أَوْ عَصَى رَسُولَ اللَّهَ، أَوْ عَصَى رِسَالَةَ اللَّهَ،...) هەمووی دەگریتهو، سەرپێچی لە خوا کرد، سەرپێچی لە پیغەمبەری خوا کرد، سەرپێچی لە پەيامی خوا کرد.

(۸)- ﴿ثُمَّ أَدْبَرَ يَسْعَى﴾، (هەر بەوەندەش وازی نەهینا کە بە درۆ دابنێ و سەرپێچی بکات، بەلکو) دواي پستی هەلکرد، هەولیشی داو کۆششی کرد، (ثُمَّ: لِلتَّزْيِيبِ الرَّتْبِيِّ إِذْهُمَا أَشَدُّ مِنَ الْأَوَّلَيْنِ)، (ثُمَّ) بۆ ریزبەندی پلە پلەییە، چونکە ئەم دووانە (پشت هەلکردن

و هه‌وڵدان له دژی مووسا (عليه السلام) گرتن له به درۆ دانان و سه‌رپێچی کردنه‌که، واته: هه‌ر به‌وه‌نده‌ وازی نه‌هێنا که بۆ خۆی به درۆ دابنێ و سه‌رپێچی بکات، به‌لکو پشتیشی هه‌لکردو ده‌ستیشی کرد به هه‌وڵدان و کۆشش کردن، که نه‌هێلێ خه‌لکش ئیمانی پێ بێنێ، یاخود: هه‌ر به‌وه‌نده‌ وازی نه‌هێنا که به درۆ دابنێ و سه‌رپێچی بکات، به‌لکو هه‌وڵی له به‌یبردن و کۆژانه‌وه‌ی ئه‌و پرووناکییه‌شی دا، که خوا (ﷻ) وه‌ك ئایین و په‌یامی خۆی به مووسادا (عليه السلام) ناردبووی.

۹- ﴿فَحَشَرَ فَنَادَى﴾، کۆی کرده‌وه‌و بانگی کرد، یانی: (فَحَشَرَ النَّاسَ)، خه‌لکی کۆکرده‌وه، لێره‌دا دیسان به‌رکاره‌که‌ی قرتێزاه‌وه، چونکه‌ ئاشکرایه، کتیی کۆکرده‌وه، خه‌لکی کۆکردۆته‌وه، هه‌ندێک له پرووناکه‌ره‌وانیش گوتوو یانه: ﴿فَحَشَرَ﴾، واته: جادووگه‌ره‌کانی کۆکردوونه‌وه، که له‌و دوو ئایه‌ته‌ی سووره‌تی (الشعراء) یان وه‌رگرتوه: ﴿وَأَبْعَثْ فِي الْمَدَائِنِ حَاشِرِينَ﴾ (۳۶) ﴿يَأْتُوكَ بِكُلِّ سَحَابٍ عَالِمٍ﴾ (۳۷)، به‌ شاراندا جارچییان و کۆکه‌ره‌وان، بنێره هه‌موو جادووگه‌ریکی زانات بۆ بێنن، به‌لام بێگومان ئه‌و سیاقه‌ی ئه‌و، جیاپه‌و باسی کۆکردنه‌وه جادووگه‌رانه‌و، لێره‌دا باسی کۆکردنه‌وه‌ی خه‌لک و جه‌ماوه‌ره به‌ گشتیی، چونکه جادووگه‌ره‌کان پێویستییان به‌وه نه‌بووه‌ فیرعه‌ون پێیان بلێ:

۱۰- ﴿فَقَالَ أَنَا رَبُّكُمُ الْأَعْلَى﴾، ئنجا گوتی: من په‌روه‌ردگاری هه‌ره به‌رزتانم. ئه‌وان به‌ گه‌وره‌و په‌رستراو و هه‌موو شتیکی خۆیانیان زانیوه، بۆیه‌ش جادوو یان بۆ کردوه، پێش ئه‌وه‌ی ئیمان بێنن، به‌لام خه‌لک و جه‌ماوه‌ره‌که فیرعه‌ون کۆی کردنه‌وه.

﴿فَنَادَى﴾، (النِّدَاءُ: رَفْعُ الصَّوْتِ بِدَعْوَةِ أَحَدٍ لِيَحْضُرَ)، (نِدَاءُ) بانگکردن، ده‌نگ به‌رزکردنه‌وه‌و ده‌نگ هه‌لێنانه، بۆ بانگ کردنی که‌سی‌ک تاکو ئاماده‌ بێ، ئنجا که بانگی کردن، به ده‌نگی به‌رز چی گوت؟ ﴿فَقَالَ أَنَا رَبُّكُمُ الْأَعْلَى﴾، گوتی: من په‌روه‌ردگاری هه‌ره به‌رزتانم، گومانی تێدانیه که گوتوو یه‌تی: ﴿أَنَا رَبُّكُمُ الْأَعْلَى﴾، مه‌به‌ستی پێی ئه‌وه نه‌بووه، من ئیوه‌م دروست کردوه‌و ده‌ژینم و ده‌مرینم،

نەخیر، بەلکو مەبەستی ئەو بوو کە حوکمرانی هەرە بەرزو بەلادەستان منم، یانی: بەس منم کە دەبێ فەرمانبەرییم بۆ بکەن بە پەهایى و، دەبێ هەر بە قسەى من بکەن، مەبەستی ئەو بوو: نەچن بە قسەى مووسا بخەلەتین و، جگە لە من کە سێکی دیکە پەرست، یان جگە لە من سەرپەرشتیاریکی دیکە بۆ خۆتان پەیدا بکەن! ئەگەرنا مەبەستی ئەو نەبوو: من ئێوەم بە دیهیناوه و ئێوە دەژینم و دەمرینم، چونکە وشەى: (رَبُّ)، هەموو ئەو واتایانە دەگرێتەو، بەلام وێرای ئەو (رَبُّ) مانای سەرپەرشتیاری دنیايش دەگەینى و، فیرەهون مەبەستی ئەو بوو، واتە: سەرپەرشتیاری هەرە بەرزى دنیاتان، منم، بەلام بیگومان خوا ﷻ لێى نەگەراوه، وەك بەرزەكى بانان بۆى دەربچى:

(۱۱) - ﴿فَأَخَذَهُ اللَّهُ نَكَالَ الْآخِرَةِ وَالْأُولَى﴾، خوا ﷻ گرتى وەك سزادانى كۆتایی و یەكەم، ﴿نَكَالَ﴾، (مَفْعُولٌ مُطْلَقٌ «لَاخَذَهُ» بِتَأْوِيلٍ فِي الْأُولَى وَالثَّانِيَةِ، أَي: عَذَّبَهُ عَذَابَهُمَا، غَرَقًا فِي الْأُولَى، وَحَرَقًا فِي الْآخِرَةِ)، وشەى: ﴿نَكَالَ﴾، بەركارى پەهایە بۆ (أَخَذَهُ)، (أَخَذَهُ) یانی: گرتى و سزایدا، واتە: لە جیاتى یەكەم و دووهم سزای دا، سزای دنیا بە خنكندن و نغزو كردن لە دەریای سوورداو، سزای دواڕۆژیش بە سووتاندن، لە قوناغى بەرزەخ دا، لە پێش قیامەتیش دا. ﴿نَكَالَ﴾، (العُقُوبَةُ الْمُنْكَالَةُ لِلْغَيْرِ مِنَ النُّكْلِ)، ﴿نَكَالَ﴾: بریتىە لە سزایەكى سەلمێنەرەو بۆ ئەوى دیکە، ئەو یە کە سێك سزا بەدى و بە هوێ سزادانى ئەو بوو، جگە لە ئەو عیبرەتى لێوەر بگرێ و پێى تەمبى بێ و بسەلمێنێتەو، لەوێ وەك ئەوێ پێش بکات، کە سزا دراوه.

پروونکەرەو یەك دەلى: (النَّكَالُ: إِيقَاعُ الْأَذَى الشَّدِيدِ عَلَى الْغَيْرِ مِنَ التَّشْهِيرِ بِذَلِكَ بِحَيْثُ يَنْكَلُ، أَيْ يَرُدُّ وَيَصْرِفُ مَنْ يُشَاهِدُهُ عَنْ أَنْ يَأْتِيَ بِمِثْلِ مَا عُمِلَ بِهِ الْمُنْكَالُ بِهِ)، ﴿نَكَالَ﴾: بریتىە لە سزادانىکی سەختى کە سێك بە شیوێەك هەر کە سێك بیینى، بسەلمێتەو و بپرینگێتەو، لەوێ کارێك بکات کە بابای سزادراو کردوویەتى.

(۱۲) - ﴿إِنَّ فِي ذَلِكَ لَعِبْرَةً لِّمَن يَخْشَى﴾، به راستی لهوهدا پەند ههیه بۆ هەر کهسێک بترسی، ئەگەر کهسێک سام و ههیهیه تی خوی له دل دا نهبی، ههزار شت بپینی، پەندی لێوه رنای لێ و دەرسی لێ فێرنابی، (جمال الدین قاسمی)، خاوهنی (محاسن التأویل)^(۱) له تەفسیره کهیدا، دهلی:

(أي: في أَخْذِهِ وَمَا أَحَلَّ بِهِ مِنَ الْعَذَابِ وَالْخِزْيِ، عِظَةٌ وَعِبْرَةٌ لِّمَن يَخَافُ اللَّهَ وَيَخْشَى عِقَابَهُ، وَيَعْلَمُ أَنَّ هَذِهِ سُنَّتُهُ فِي كُلِّ مَنْ يَقَاوِمُ الْحَقَّ وَيُحَارِبُهُ)، واتە: له گرتنی خوادا بۆ فیرعهون و، لهوهدا که سزای به سهردا سه پاندو سه رشوپی کرد، پەندو نامۆژگاری ههیه، بۆ هەر کهسێک له خوا بترسی و، له سزای خوا سام و ههیهت بکات و، بزانی ئەوه یاسای خوایه، له مامه لهی له گه ل هەر کهسێکدا که به رهه لستی و دژایه تی ههق بکات، به هه مان شیوه سزا ده درێ.

کهواتە: که ده فهرموێ: ﴿إِنَّ فِي ذَلِكَ لَعِبْرَةً لِّمَن يَخْشَى﴾، ئەمه ئەوه ده گهیه نی که لێره دا خوا ﷻ باسی یاسایه کی خوی ده کات، به لی: باسی پرووداویکی دیاریکراو ده کات، به لام که دوا یی خوا ده فهرموێ: ﴿إِنَّ فِي ذَلِكَ لَعِبْرَةً لِّمَن يَخْشَى﴾، مانای وایه ئەوه به رجه سته بوونی یاسایه کی خوایه له ژیا نی مرو قدا، که هەر کهسێک دژایه تی په یامی خوا بکات، سه ره نجام ناوی لێ دی، درهنگ یان زوو.

مەسەلەى سىيەم:

پرسىيارکردنى سەرزەشتکارانە، کە ئايا دروستکرانى مروّقان قورسترە يان ھى ئاسمان؟ خوا دروستى کردوھ و بڵندى کردوھ و پىکىخستوھ، شەوگارەکەى تاريک کردوھ، پرووناکییەکەى دەرھیناوە، پاشان زەوى پانراخستوھ و ئاوو لەوھەرگایەکەى لى دەرھیناوە، تاكو بوّ خەلک بىتە مایەى بەھرەى خوڤيان و ئازەلەکانیان:

خوا ﷻ دەفەرموى: ﴿عَأَنْتُمْ أَشَدُّ خَلْقًا أَمِ السَّمَاءُ بَنَاهَا﴾ (۲۷) ﴿رَفَعَ سَمَكَهَا فَسَوَّيْنَهَا﴾ (۲۸) ﴿وَأَغْطَشَ لَيْلَهَا وَأَخْرَجَ ضُحَاهَا﴾ (۲۹) ﴿وَالْأَرْضُ بَعْدَ ذَلِكَ دَحَاهَا﴾ (۳۰) ﴿أَخْرَجَ مِنْهَا مَاءَهَا وَمَرْعَاهَا﴾ (۳۱) ﴿وَالْجِبَالُ أَرْسَاهَا﴾ (۳۲) ﴿مُنْعًا لَكُمْ وَلِأَنْعَمَكُمْ﴾ (۳۳) ﴿﴾

شىکردنەوھى ئەم ئایەتانە، لە ھەشت برگەدا:

وھەك پىشتريش گوتمان، دواى ئەوھ خوا ﷻ سەرنجى ڕاکیشان بوّ مێژوو و، نموونەيەكى بەرجەستەيى مێژوويى خستە بەر چاوى بىپروايەکان، کە ئێردرانى مووسا ﷺ و، ھاروونى ﷺ براى بوو بە پەيامى خواوھ، بوّ لای فيرەھون و، سەرنجام ملنەدانى فيرەھون بوّ ھەق و، بەردەوام بوونى لەسەر ملھورپى و، سزادانى خواى پەرورەدگار بوّ بە جوّره سزايەك، کە جگەلە خویشى پى تەمبى بى، ئنجا خوا ﷻ سەرنجیان ڕادەکیشى بوّ مێژوو، زۆرجاران خوا ﷻ سەرنجى مروّقان ڕادەکیشى بوّ گەردوون، بوّ دياردەو ديمەنە دلبزوين و سەرنج ڕاکیشەکانى گەردوون و دەورووبەر، دوايى سەرنجیان ڕادەکیشى بوّ مێژوو، چونکە لە راستيدا ھەم مێژوو کتیبیکە زۆر جى سەرنج و تەماشاو جى پەندو عیپرەتە، ھەم گەردوونیش کە سيفتەکانى خواو ياسايەکانى خواى تيدا بەرجەستەن، زۆر شايستەى ئەوھيە مروّق زۆر سەرنجى لى بدات، تاكو ھەرچى زياتر شکۆدارى و پاى بەرزى خوا ﷻ و، سيفتە بەرزو مەزنەکانى لە رووپەرى دياردەو ديمەنەکانى گەردووندا بخوینتەوھ:

(۱) - ﴿ءَأَنْتُمْ أَشَدُّ خَلْقًا أَوْ السَّمَاءُ﴾، ئایا دروستکرانی ئیوه قورسترو زەحمەتەرە، یاخود هی ئاسمان، لیرەدا ئەم پرسیارکردنە ﴿ءَأَنْتُمْ﴾، ھەمزە (أ) ەکە (هَمْزَة الإِسْتِفْهَام) ە، بەلام پرسیارکردنی (تقریری) یە، بە کوردیی دەبیته پرسیارکردنی دانپیداهینان، واتە: بەرانبەرەکەت وادار بکە، دانپیدایی، چونکە هیچ دەرفەتی نیە، دانی پیدانەھێنی.

وشە: ﴿السَّمَاءُ﴾، دەلێن: ئاسمان، بەلام لە بەکارھێنانی قورئاندا مەبەست لە: ﴿السَّمَاءُ﴾ و ﴿سَبْعَ سَمَوَاتٍ﴾ و ﴿سَمَوَاتٍ﴾، کۆی گەردوونە، ئەوھی ئیمە تاکو ئیستا بەس گۆشەییەکیان بە دوور بین و تەلەسکۆبەکان لێ بەدی کردو.

(۲) - ﴿بَنَاهَا﴾، (خوا) ئاسمانی بنیاتنا، دروست کرد، (الْبَنَاءُ: ضَمُّ الْأَجْزَاءِ الْمُتَفَرِّقَةِ بَعْضَهَا إِلَى بَعْضٍ، مَعَ رَبْطِهَا بِمَا يُمَسِّكُهَا حَتَّى يَكُونَ عَنْهَا بُنْيَةٌ وَاحِدَةٌ)، (بناء): بریتییە لەوھی بەشە پرژو بلاوێ کانی شتێک بخوێنەوێ سەر یەك و، بە یەكەوێ پەییوەست بکړین، ھەتا لە ھەموویان یەك شت دروست بێت، (وہك چۆن لە ئاوو چەو و لم و چیمەنتۆ و گەچ و شیش و چی و چی، ھەمووی بینایەك دروست دەکړی).

(۳) - ﴿رَفَعَ سَمَكَهَا فَسَوَّيْنَاهَا﴾، [(سَمَك): بەرزایی و ئەستووری، (خوا) بەرزاییەكە ی ھی ئاسمانی بەرز کردووەو بڵند کردو رێکیخست، (السَّمَكُ: قَامَةُ الشَّيْءِ)، ھەموو تەئیک پانیی ھەیی، لە رووی جەستەییەو، پانیی ئەو بارەییەتی کە کەمترەو، درێژی ھەییە قوولیی (عُمُق) یاخود (سَمَك) بەرزاییشی ھەیی.

جاری واش ھەییە شتێک چوارلایەكە ی بە ئەندازە ی یەكن و پێی دەگوتری: چوارگۆشە، ئەگەرنا ئەو لایە ی کەمترە و، کەم بەرتەر پێی دەگوتری: پانیی (عُرْض)، لایەكە ی زیاتر پێی دەگوتری: درێژی (طَوَّل)، قوولیی و ئەستووریەكە شی پێی دەگوتری: بەرزایی (سَمَك).

﴿فَسَوَّيْنَاهَا﴾، (أَي: فَعَدَّلَهَا بِوَضْعِ كُلِّ جِزْمٍ فِي مَحَلِّهِ)، رێکیخست بەوھی ھەر شتە لە شوێنی خویدا دابن.

(۴) ﴿وَأَغْطَشَ لَيْلَهَا وَأَخْرَجَ ضُحَاهَا﴾، شەووەکەى تارىک داهینا و رووناکییەکەشى لى دەرھینا، ﴿وَأَغْطَشَ لَيْلَهَا﴾، (أَي: جَعَلَ لَيْلَهَا مُظْلِمًا)، شەوگارى گەردوونى تارىک داهینا، (غَطَشَ وَأَغْطَشَ)، هەردووکیان هاتوون، واتە: تارىکی داهینا، (ضَحَى) هەرچەندە بە مانای چیشتەنگاو دى، بەلام بە مانای تیشکیش دى.

(۵) ﴿وَالْأَرْضَ بَعْدَ ذَلِكَ دَحَاهَا﴾، زەویشى دواى ئەو، پانراخست و ئامادە کرد، ئەمەش بەلگەیهکی پروون و ئاشکرایە لەسەر ئەو زەوێ دواى دروستکرانى ئاسمان، دروستکراوە و بەو شیوەیە بۆ ژيانى مەژوف ئامادە کراوە، زانیاری گەردوونناسی ئیستا ئەوێ لە لای بۆتە شتیکی زۆر پروون.

بۆیەش وا دەلێم، چونکە لە تەفسیرەکاندا زۆر مشت و مەری لە بارەوێ کراوە، ئایا ئاسمان پێش دروستکراوە یان زەوێ؟ لە راستیدا ئەگەر کاتى خۆی جێى مشت و مەری بوو بێ، ئیستا دواى بەرەو پێشچوونى گەردوونناسی و، دواى ئەوێ بۆمان دەرکەوتووە، کە زەوێ یەکیکە لەو نوێ خەوکیەى بە دەورێ خۆردا دەخولێنەو و، خۆریش ئەستێرەیهکە لە ئەستێرەکانى کەهکەشانى کاکیشان، کە زانایان دەلێن: بە مەزەندە یەک تریلیۆن ئەستێرەى تێدا یە، کەهکەشانى کاکیشانى یەکیکە لە دوو سەد ملیار، بەلکو هەندیکیش دەلێن یەک تریلیۆن، (هەزار ملیار) کەهکەشانى دیکە، کە هەتا ئیستا کەوتوونە بەر چاوی دوور بین و تەلسکۆبەکان، ئیستا ساغ بۆتەو کە خەوکیەى زەوێ دواى ئەوێ گەردوون هەمووی دروست بوو، ئنجا خوا ﷻ لە نێو گەردووندا، ئەم زەوییهى ئیمەى بەو شیوەیە هەلخستو، کە لە سوورەتى (فصلت) دا خوا ﷻ باس دەکات، زەوێ چۆن بە چەند قۆناغان دا تێپەریو، لە وێ دەفرموی: ﴿قُلْ أَيْتَكُمْ لَتَكْفُرُونَ بِالَّذِي خَلَقَ الْأَرْضَ فِي يَوْمَيْنِ وَتَجْعَلُونَ لَهُ أَندَادًا ذَلِكَ رَبُّ الْعَالَمِينَ ۝١ وَجَعَلَ فِيهَا رُوسًى مِنْ فَوْقِهَا وَبَرَكَ فِيهَا وَقَدَّرَ فِيهَا أَقْوَاتَهَا فِي أَرْبَعَةِ أَيَّامٍ سَوَاءً لِّلنَّاسِ لَيَالٍ ۝١٠﴾، ئەم دوو ئایەتە بە پێزە لیان وەردەگیرى، کە زەوێ بە چوار قۆناغان ئەم حالەتەى ئیستای پەیدا بوو کە ژيانى لەسەر دروست بێ و، دواتر ژيانى

مرۆڤی لەسەر دروست بێ، ئەو بە چوار قوئاغان دا تێپەریو، کاتی خۆشی لە کاتی تەفسیرکردنی سوورەتی (فصلت) دا بە درێژایی لەو بارەو قسەمان کردو، گەنگ ئەو یە لێرە دا دەفرموی: ﴿وَالْأَرْضَ بَعْدَ ذَلِكَ دَحَاهَا﴾ زەوی دوا ئەو یالی: دوا ئەو ی ئاسمانی بنیاتناو بەرزیه کە بەرز کردو، رێکیخست و، شەو کە تاریک داهینا، پۆژە کە پووناک کرد، ئنجا دوا ئەو، زەویشی رێکیخست و پانراخست و ئامادهی کرد، چی لیکرد؟

(۶) - ﴿أَخْرَجَ مِنْهَا مَاءَهَا وَمَرْعَهَا﴾ هەم ئاو کە لێ دەرھینا لە زەوی و، هەم لە وەرگایە کەشی لێ دەرھینا.

(۷) - ﴿وَالْجِبَالَ أَرْسَهَا﴾ هەر وەرگایە کانیشی چەقاندن و داکوتان، ﴿أَرْسَهَا﴾ (أَي: أَثْبَتَهَا وَرَسَخَهَا)، چایە کانی داکوتان و چەسپاندنی لە زەویدا، هەلبەتە چەسپاندنی چایە کان و داکوتانیان، کەوتۆتە پێش ئەو زەوی ئاو لە وەرگای تیدا پەیدا بن، بەلام لە باسکردندا دواخراو، ئەگەر نا لە دروستکردندا بەدنیایی چایە کان داکوتراون و، ئنجا دوا یی لە ئەنجامی هەبوونی چایە کاند، هەلمی ئاو کە لە دەرگایەکانو هەلساو، لەسەری چایە کاند کۆبۆتو، بۆتە باران و بەفرو تەزەر و داباریو تە خوارو، ئاویش دروست بوو، لە ئەنجامی ئەو شە دا لە وەرگای دروست بوو، دوا ئەو کانی و سەرچاو کان دروست بوو، لە وەرگایە کانیش دروست بوو.

(۸) - ﴿مَنْعًا لَكُمْ وَلَآئِعًا لَكُمْ﴾ [خوا هەموو ئەو شتە ی پەخساندوون] تاكو بەهرە بێ بۆ ئێو و بۆ ئازە لە کانتان: ﴿مَنْعًا﴾ لە پروی رێزمانیو دوو حالەتی هەن:

أ- يان (مَفْعُولٌ لَهُ) یە، یانی: (فَعَلَ ذَلِكَ تَمَتُّعًا لَكُمْ وَلَآئِعًا لَكُمْ)، خوا ئەو کرد بۆ ئەو، بەهرە بگەیهنی بە خوتان و بە ئازە لە کانتان

ب- یاخود: ﴿مَنْعًا﴾ (مَصْدَرٌ مُؤَكَّدٌ لِفِعْلِهِ الْمُضْمَرِ، أَي: مَتَّعَكُمْ بِذَلِكَ مَتَاعًا) چاوگیکێ جەختکەرەو یە بۆ کردارە شیراوە کە، واتە: خوا ﷻ بەو ئێو بەهرەمەند کرد، بە بەهرەمەند کردن.

دوو سهرنچ دانې كورت له زهوي و له چيايه كان

–I ʒoʒ:

(د. محمد راتب النابلسي) له ته فسیره که ی خوئی (تفسیر النابلسي) دا^(۱)، ده لئ: ئه و پوکتته فهزاییه ی نیردرا بۆ سه ر مانگ، که دیاره لیره وه بۆ مانگ (۳۶۰۰۰) - ۳۸۰۰۰ کم و، تیشکیش له چرکه یه کدا (۳۰۰،۰۰۰) کم ده بپړی، که واته: لیره وه بۆ مانگ چرکه یه ک و ۵/۱ ی چرکه یه ک یان که متر بیه.

[illegible]

۲- حیایه‌گان:

که خوا ده فه رموئ: چیا به کانی له زه ویدا دا کوتان، زور چاران باسی چیا به کانمان کردوه، لێره شدا چه ند شتێک له باره ی چیا به کان به وه باس ده که بن:

۱- ئەو چىيانە دەبنە ھۆى ئەۋەى لە خىرايى سوۋرەنەۋەى زەۋى، چ بە دەۋرى خۇيدا، چ بە دەۋرى خۇردا، بىگرنەۋە، چۈنكە چىايەكان بەرزى و ۋەك كۆسپ و بەربەستىك لەخىرايى سوۋرەنەۋەى زەۋى بە دەۋرى خۇيدا و، بە دەۋرى خۇردا، كەم دەكەنەۋە.

۲- چىايەكان بۇ خۇچكەى زەۋى، ۋەك پەيكەرى ئىسكىى وان بۇ جەستەى مرۇف، پەيكەرى ئىسك لە جەستەى مرۇف دا، چ دەۋرىك دەبىنى، كە جەستەى مرۇف بە پەيكەرى ئىسكەۋە راۋەستاۋە، چىايەكانىش بۇ زەۋى ئەو دەۋرى دەبىنى.

۳- ھەرۋەھا چىايەكان دەبنە ھۆى ئەۋەى زۇرىك لە خىرايى بايەكان بىگرنەۋە، (با)يەكان كە بەھىزەۋە ھەلدەكەن، ئەگەر بەھۆى ئەو چىايەنەۋە نەبى كە لە تەۋژم و خىرايىان دەگرنەۋە ئەو بايانە زۇر بەھىزىر دەۋون و زۇرشتىان رادەمالى.

۴- چىايەكان مەخزەن بۇ ئاۋ، ئىمە ئاۋى شىرىنمان لە كۆى دەست دەكەۋى؟ بىگومان لە رى باران و بەفرۋ تەزەرۋە، ئەو باران و بەفرۋ تەزەرۋەى بە زۇرى لەسەر لووتكە بەرزەكانى چىايەكان دەبارن و، خوا لەۋى بۇمانيان عەمبار دەكات.

۵- ھەرۋەھا چىايەكان وىراى ئەۋە مەخزەن و عەمبارن بۇ ھەموو جۇرەكانى كانزا، بەتايىبەت ئاسن و مس و زىرو زىوو تىكراى ئەو كەرەستانەى مرۇف لىيان بەھرەمەند دەبى.

۶- ھەرۋەھا چىايەكان شوئىكىش، زەۋىيان والى كىردۋە بىتە شوئى گەشت و ھاۋىنە ھەۋارو جىگای فىنك و خۇش.

۷- دەۋرىكى دىكەى چىايەكان ئەۋەىە كە پانتايى زەۋىيان فراۋان كىردۋە، بەھۆى بنارو دۆل و شىوو قەدپال و لووتكەكانى چىايەكانەۋە، ئەۋە لە كۆى كە زەۋى ھەموۋى تەخت بوۋايە، بەلام ئىستا بە ھەر دۆل و شىوو قەد پالى چىايەك دا دەپۇى، بەملادا دەپۇى و، بەولادا دەپۇى، پانتايى زەۋى فراۋانتر بوۋە، دىمەنىكى جۋانترىشى بە زەۋى داۋە، چىاو دۆل و شىوو قەدپالەكانىان بوۋنە شوئى زۇرىك لە شارو دىيەكان و، ئەو شوئىنەى خەلك بۇ تەماشا كىردن و دىدەنىيان دەچى.

مەسەلەى چوارەم:

باسى ھاتنى پرووداوى ھەرە گەورە كە لەو رۆژەدا مروۆف دىتەو ھەيادى، چ كۆششەي كىردو، ئەگەر چاك، ئەگەر خراپ، دۆزەخىش پادەنوینى و، خەلكىش دەبنە دوو بەش: ياخيانى دىپاەرسەت: كە ئەوانە سەرەوتگايان دۆزەخە و، ترساوان لە پاىەى بەرزى خواو خو مەرزەمكەر لە ئارەزووى ناھەق، ئەوانەش سەرەوتگاو شوینی ھەوانەيان بەھەشتە:

خو دەفەرموى: ﴿فَإِذَا جَاءَتِ الطَّامَّةُ الْكُبْرَىٰ (۳۴) يَوْمَ يَتَذَكَّرُ الْإِنْسَنُ مَا سَعَىٰ (۳۵) وَبُرَزَتِ الْجَحِيمُ لِمَن بَرَىٰ (۳۶) فَأَمَّا مَن طَغَىٰ (۳۷) وَءَاثَرَ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا (۳۸) فَإِنَّ الْجَحِيمَ هِيَ الْمَأْوَىٰ (۳۹) وَأَمَّا مَن خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ وَنَهَى النَّفْسَ عَنِ الْهَوَىٰ (۴۰) فَإِنَّ الْجَنَّةَ هِيَ الْمَأْوَىٰ (۴۱)﴾

شىكردنەو ھى ئەم ئايەتانە، لە نو بىرگەدا:

(۱) - ﴿فَإِذَا جَاءَتِ الطَّامَّةُ الْكُبْرَىٰ﴾، ئنجا ھەركات كارەساتە ھەرە گەورەكە ھات، پىتى (ف)، (فاء التفریع) ھو، ئەو باس و بابەتەى دەخريتە پروو، بنياتى دەنى لەسەر ئەو ھى پىشەو، لە ئايەتەكانى پىشىدا خوا ﷻ دواى ئەو ھى لە چواردە ئايەتى سەرەتادا، سویندى خوارد بە پىنج كۆمەل لە فريشتەكان، دواى سەرنجى پاكىشان ھى ھەموو لايەك، بە تايەتى بىپروايەكان بۆ بەسەرھاتى رەوانەكرانى مووسا ﷺ بۆ لای فيرەھون و، ياخيى بوونى فيرەھون و بەردەوام بوونى لەسەر ياخيى بوونى و سەرەنجام سزادراى، دواى سەرنجى پاكىشان بۆ ئاسمان، پاشان بۆ زەوى و بۆ پىكھاتەكانى زەوى، كە خوا ﷻ زەوى وا رەخساندو، مروۆف لەسەرى بڑى، خوايەك كە ئەو شوین دەستىەتى، ھەم لە ميژووى بەشەردا، ھەم لە گەردوون و دەورو بەردا، ناگونجى لە مروۆفان بگەرى بەبى لىپسراڻەو و بە بى سزاو پاداشت، بچنە دەرياي نەبوونەو ببنە بەردى بن گوڤى، بۆيە رۆژيەك دى ئەم گەردوونە، ئەو لاپەرەيەى ئىستاي دەپچىرئەو و لاپەرەيەكى دىكەى بوون دىتە ئاراو، خوا دەفەرموى:

۱- ﴿فَإِذَا جَاءَتِ الطَّامَّةُ الْكُبْرَى﴾، ئىنجا ھەر كات پرووداۋە ھەرە گەورەكە ھات، ئەو پرووداۋە ھەرە گەورەيەش مەبەست پىي رۆژى دوايىيە، دەشگونجى مەبەست پىي بەس قىامەت بى، دەشگونجى مەبەست پىي ھەردووكيان بى، كە پىشى ئاخىر زەمان دى، دوايى فوو كەردنى يەكەم بە كەپەناداۋ، دواي فووكرانى دووھم بە كەپەناداش قىامەت دى، دەشگونجى: ﴿الطَّامَّةُ الْكُبْرَى﴾، ناو بى بۆ ھەردووكيان، يانى: بۆ رۆژى دوايى و، دەشگونجى تەنيا ناو بى بۆ دووھميان: قىامەت.

وشەي: ﴿الطَّامَّةُ﴾، زانايانى پروونكەرەۋەي قورئان:

أ- ھەندىكيان بە: (الدَّاهِيَةُ) يان لىكدادەتەۋە، واتە: بەلایەك كە دى و خەلك تىيدا سەراسىمەۋ مات و ھەيران دەبى.

ب- ھەندىكيان بە: (الْحَادِثَةُ الَّتِي تَطُمُّ)، بەۋە لىكيان داۋەتەۋە، ئەو پرووداۋەي زال دەبى بەسەر ھەموو شىكىداۋ، ھەموو شىكىدا دادەپۆشى، دەگوترى: (طُمُّ الْوَادِي أَي: عَلَى وَغَلَبَ وَتَفَوَّقَ) (طَامَّةٌ) بە بەلایەك دەگوترى، خەلك ھەموۋى داپۆشى و وابى لە ھەموۋى شتەكانى دىكە كە ھاتوون، گەورەتر بى و خەلك لەبەر ئەو بەلایەۋ ئەو پرووداۋە، ئاگای لە ھىچى دىكە نەمىنى.

گوتراۋە: (الطَّامَّةُ: الْحَادِثَةُ الَّتِي تَطُمُّ، أَي: تَعْلُو وَتَغْلِبُ وَتَفُوُّ أَمْثَالَهَا مِنْ نَوْعِهَا)، ئەو پرووداۋەي دادەپۆشى و زال دەبى، بەرزتر دەبى لە ھاۋۋىنەكانى خۆى لە جوړى خۆى، كە بىگومان مەبەست لە: ﴿الطَّامَّةُ الْكُبْرَى﴾، رۆژى دوايىيە، چ قۇناغى دووھم بى بە تايبەت، چ ھەردوۋ قۇناغەكە بى، (إِذَا) ظَرْفٌ لِلْمُسْتَقْبَلِ لِذَلِكَ إِذَا دَخَلَ عَلَى الْمَاضِي صُرِفَ لِلْإِسْتِقْبَالِ، (إِذَا)، لىرەدا (ظَرْفٌ) بۆ داھاتوۋ، بۆيە كاتىك (إِذَا) دەچىتە سەر كەردارى رابردوۋ، ئەو كەردارە رابردوۋە مانايەكەي دەگورپى بۆ داھاتوۋ، (جَاءَت) يانى: ھات، (ھات) بۆ رابردوۋە، بەلام كە (إِذَا) ي چوۋە سەرى، ﴿فَإِذَا جَاءَتِ﴾، (كاتىك ھات) مانايەكەي دەگورپى بۆ داھاتوۋ، واتە: ھەر كاتىك لە داھاتوۋدا، پرووداۋە ھەرە گەورەكە ھات، چى دەبىت؟

(۲) ﴿يَوْمَ يَتَذَكَّرُ الْإِنْسَانُ مَا سَعَى﴾، ئەو پۈژە مەروڤ بېرى دېتەو ئەو ھى کردوۋىھى و ئەنجامى داو، ئەو ھەولەى داوئەى، (التَّذَكُّرُ: يَفْتَضِي سَبْقَ النَّسِيَانِ وَهُوَ أَهْجَاءُ الْمَعْلُومِ مِنَ الْحَافِظَةِ)، (تَذَكَّرَ)، بېرھاتتەو، خوازىارى ئەو ھى دەبىى لە بېرچوونەو ھى ھەك بووبى، لە بېرچوونەو ھى بىرئە لە سۈرئەو ھى زانىارىيەك لە ھۆشدان كە پېشتەر لە لای مەروڤ بوو، بەلام دواى مەروڤ لە بېرى چوو، وشەى: (تَذَكَّرَ): لە قورئاندا زۆر بەكارھەتەر، چونكە لە راستىدا خوا مەروڤى وا پەخساندو ھى خولقاندو، كە لە ھەموو ئەو راستىيانەى وەھىيى خوا ھىتوانى، پېشەكەيان لە زگمەك و ناخى مەروڤدا دانراون، بۇيە مەروڤ پېويستى بەو ھەيە، وەھىيى خوا ئەو راستىيانەى بېنئەو ھى بېرو، دواى بۇ پوون بىكەتەو، ئەگەرنا وەك ئەسل و پېشەيان يان ھەن: ۱- پۈرە بوون بە بوونى خوا ﷺ و، بە پەرورەدگارئەبىيى خوا، بە خاوەندارئەبىيى خوا، بە تەنبا پەرستارئەبىيى خوا. ۲- پۈرە بوون بە ديدارى خوا، بەو ھى لە ھىكمەتى خوا ناو ھىتەو، مەروڤەكان وىل بىكات و پەياميان بۇ نەئىرى و، پېخەمبەريان بۇ نەئىرى، شېو ھى ژيانى تاكىي و خېزانىي و كۆمەلەيەتەي بۇ ديارىي نەكات، ئەو راستىيانە لە ناخى مەروڤدا ھەن و زگمەكى مەروڤ ھەستيان پى دەكات، كە ئەم دنياو گەردوونەو، ئەم مەروڤە دەبىي خاوەن و بەدھەنەريكى ھەبىي و پەرورەدگارئەبىيى ھەبىي و پۈژئەكى دانابى، ئەو مەروڤە لىي بېرسرئەو، خوا ﷺ واى لى چاوەرى دەكرى، مادام بەرنامەو سىستىمى بۇ ھەموو شتەك داناو، دەبىي بە مەروڤئەبىي پېشاندا بى، چى بىكات و چۆن بۇيى و، چى و ھەلەل، چى ھەرامە، و چى چاكەو چى خراپە؟

﴿مَا سَعَى﴾ (مَا) لىرەدا (مَا الْمُؤْصُولَةُ) يە، يانى: (الَّذِي سَعَى) و بەركارەكەى قرتتەر، يانى: (مَا سَعَاهُ، مَا كَسَبَهُ)، ئەو ھى ھەولەى بۇ داو ھى وەدەستى ھىتەر، ئەو كۆششەى کردوۋىھى، مەروڤ بېرى دېتەو.

(۳) ﴿وَبَرَزَتْ الْجَحِيمُ لِمَنْ يَرَى﴾، دۆزەخىش رانويترەو ئاشكرا كرا، خراپە گۆرى، بۇ ھەر كەسەك بېيىنى، (تَبْرِزُ الْجَحِيمِ: إِظْهَارُهَا)، (بَرَزَ، بَرَزَ، يُبْرِزُ، تَبْرِزًا)، واتە: دەرخرا،

دەردە خەری، دەر خست، یانی: دۆزە خیش ھەنرایە گوڤری و ئاشکرا کرا، بۆ ھەر کەس ببینی، واتە: بۆ ھەموو کەس، چونکە لەویدا ھەموو کەس دەبینی.

ھەتا ئیستا وەلامی (إِذَا) نەھاتو، ھەر کاتیک ئەو ھەو، مەوۆ ئەو ھەو دیتەو ھەو یاد کە کردوو یەتی و دۆزە خیش رادەنوینری و پیشاندەدری بۆ ھەر کەسیک ببینی، ئەمە وەلامی (إِذَا) نییە، چونکە (إِذَا)، وەك چۆن (ظَرْفٌ) ھە بۆ داھاتوو، مانای بەمەر جگرتنیشی گرتۆتە خووی و تییادیە، ھەر کاتیک ئەوانە بوون، چی دەبی؟ وەلامی (ژڤا) لە ئایەتەکانی ۳۷، ۳۸، ۳۹ ئنجا ئایەتەکانی: ۴۰، ۴۱، ۴۲ د. ۴- ﴿فَأَمَّا مَنْ طَغَى﴾ ئنجا ھەر کەسیک یاخی بی، (الطُّغْيَان) (مُجَاوَزَةُ الْحَدِّ فِي الْعِصْيَانِ)، (الطُّغْيَان) بریتیە لە سنوور شکاندن لە سەرپێچییکردن دا، واتە: سەرپێچییکردنی زۆر بێرەزا، بە کوردیی دەلیین: یاخی بوون، ھەلگەرانەو، لە سنوور دەرچوون.

وشە: (أَمَّا)، پێشتریش گوتوو مانە: (حَرْفُ التَّفْصِيلِ)، پیتیکی بۆ درێژە پێدان و ڕوونکردنەو ھەو ئەو مەبەستە دوایی دی، لە زمانی عەرەبییدا مانایەکی ئاوا: (مَهْمَا يَكُن مِنْ شَيْءٍ)، ھەر شتیک بی، دوایی خوا ﷻ ڕوونی دەکاتەو، دەفەر موی: ﴿فَأَمَّا مَنْ طَغَى﴾ ئنجا ھەر کەس، یاخی بی، (مَنْ)، واتە: ھەر کەس، بۆ تَاك و بۆ دووان و بۆ کوو بۆ ئیرو بۆ می، بۆ ھەمووان بە کاردی، ھەر کەسیک یاخی بووبی لە سنوور دەرچوو بی، لە سەرپێچی کردنی خوادا.

۵- ﴿وَأَثَرُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا﴾، ژیانی دنیا ھەلبارد بی، (الْإِثَارُ: تَفْصِيلُ شَيْءٍ عَلَى شَيْءٍ عِنْدَ عَدَمِ إِمْكَانِ الْجَمْعِ بَيْنَهُمَا)، (إِثَار): بریتیە لە ھەلباردنی شتیک بەسەر شتیکدا، کە نەگونجی ھەردووکیان پیکەو کۆبکرینەو، ئنجا کەسیک ژیانی دنیا ھەلبارد بی بەسەر ژیانی ڕۆژی دوایدا، واتە: دنیا لە باو ھش گرتی و دوا ڕۆژی وەلا نابی، ئەگەرنا وەك دوایی باسی دەکەین، ئەگەر کەسیک دنیا بە ئەندازە خۆی گرنگی پێ بدات و، دوا ڕۆژی بە ئەندازە خۆی گرنگی پێ بدات، کاریکی راست و ڕەوای کردوو و شەریعت و دەلی، شەریعت نەھاتو، بلی: واز لە دنیا بینی، چونکە تۆ لە دنیا دای

و ناگونجی وازی لی بیتی و پستی تیبکهی، به لام نابی بیکه ی به ئامانج و، ده بی ته نیا به ئەندازە ی ئەوە ی دەیهیتی گرنگی پی بدە ی، هەروە ک له فەرمایشتی پیخەمبەردا ﷺ دا هاتو، دەفەرموی: {وَلَا تَجْعَلِ الدُّنْيَا أَكْبَرَ هَمًّا، وَلَا مَبْلَغَ عِلْمًا}، (أُخْرِجَهُ ابْنَ الْمُبَارَكِ فِي الزُّهْدِ: ٤٣١، والترمذي: ٣٥٠٢، وقال: حسن غريب، والحاكم: ١٩٣٤، وقال: صحيح على شرط البخاري)، واتە: خوایه! دنیا مەکه به گەورەترین ئامانجمان، (گەورەترین شت که خەفەتی لی بخوین و گرنگی پی بدەین) و، مەیکە به ئەو پەری زانیارییمان [که عیلم و عەقلمان هەر هەتا سنووری ژیا نی دنیا بربکات].

خوا ﷺ دەفەرموی: هەر کەسێک یاخی بوو بی له بەران بەر خواداو، سنووری بەزاند بی له سەرپیچی کردنی خواداو، ژیا نی دنیا شی هەلبژارد بی:

(٦) - ﴿فَإِنَّ الْجَحِيمَ هِيَ الْمَأْوَى﴾، به دنیایی ئەو دۆزەخ سەرەتگایەتی، (أل) ی سەر (مأوی)، لێرەش و له دواییش دا که دەفەرموی: ﴿فَإِنَّ الْجَنَّةَ هِيَ الْمَأْوَى﴾، له هەردوو شوێنەکاندا (أل) هەکه بو ناساندنە، به لام ناساندنی (عَهْد)، واتە: سەرەتگایەکی هە کەسێک له خوا یاخی بی و دنیا هەلبژی ری، دۆزەخەو، کەسێکیش له پیگە ی بەرزی پەرەردگاری بترسی و، خو ی له گوناھان بگپێتەو هە له ئارەزوو هە ناشەرعییەکان، سەرەتگایەکی بەهەشتە.

(٧) - ﴿وَأَمَّا مَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ﴾، به لام کەسێک له پیگە ی پەرەردگاری بترسی، (مَقَام)، له ئەسڵدا (مَكَانُ الْقِيَام)، شوینی لی راوہستان، دوایی بەکارھێنراو بو خودی ئەو شتە ی پالی دەدری تە لا، واتە: بەھو ی مەزنگرتنی ئەو کەسەو، که لەو ی وەستاو، شوێنەکە به مەزن دەگیری، ئەمە وە ک وشە ی: (جَنَاب) و وشە ی: (كُنْف)، دەگو تری: جەنابی تۆ، (جَنَاب) به مانای تەنیش ت و (كُنْف) به مانای پەنایە، به لام دوایی پال دەدری تە لای خودی ئەو کەسە.

کەواتە: ﴿مَقَامَ رَبِّهِ﴾، واتە: ١- پیگە ی بەرزو بی وینە ی پەرەردگاری.
٢- ﴿مَقَامَ رَبِّهِ﴾، واتە: (قِيَامُهُ أَمَامَ رَبِّهِ)، راوہستانی له پیش پەرەردگاری،

چونکه (مَقَام) وهك چۆن به مانای شوینی وهستان دى، دوایی به کارده هینى بۆ خودی ئه وه زاتهى وه ستاوه، به ههمان شیوه به مانای وهستان له بهردهم پهروهردگاریشى دا دى، واته: ههر كه سێك ترسى ئه وه حالتهى هه بى كه له بهردهم پهروهردگارىدا:

پاده گیرى بۆ پرسیارو وهلام و، لێپرسراوانه سزاو پاداشت بۆ دیاریبکران.

۸- ﴿وَنَهَى النَّفْسَ عَنِ الْهَوَىٰ﴾ نه فسیشى له ئاره زوووه کهى قه دهغه بکات، (النَّفْس) يش (أل) کهى بۆ ناساندنه، بهلام (عَوِضَ عَنِ الْمُضَافِ إِلَيْهِ)، قهره بووى پالۆیدراو دهکاتهوه، یانى: (وَنَهَى نَفْسَهُ)، خۆى قه دهغه بکات، ﴿عَنِ الْهَوَىٰ﴾ له ئاره زووان، (الْهَوَى) که (أل) ناساندنى له سه ره، به دلنیاى مه بهست پێى تیکرا (جنس) ی (هَوَى) نیه، به لکو ناساندن (تعریف) هه که بۆ (عهد) ه، یانى: ئاره زوووه ناره وایه که، ئنجا ئه گهر (هَوَى) مه بهست پێى کۆى ئاره زوووه کان (مُشْتَهَات) بى، سه رجه م ئه وشتانهى مروّف ئاره زوووان دهکات، بێگومان ته نیا مه بهست پێى ئاره زوووه ناره وواو ناهه قه کانه، واته: هه موو ئاره زوووه ناشه رعیی و ناره وایه کان، ئه گهرنا وشه ی: (هَوَى) وهك چۆن بۆ ئاره زوووى نا شه رعیی و ناره ووا به کارده هینى، بۆ ئاره زوووى ره واش به کاردى و، بێگومان مروّف پابه ند نه کراوه خۆى بگێرێته وه له ئاره زوووى ره ووا، بۆ وینه: خواردن و خواردنه وه، خه وتن و، به رگ و پۆشاک و، جیگا و رێگا، هاوسه رگیرى و، پاره و سامان، ئه وانه هه موویان ئاره زووو کراو (مُشْتَهَات) ن، بهلام له رێى شه رعیه وه و به ئه ندازه ی پێویست، به دلنیاى نهك ههر له مروّف قه دهغه نیه بیانخوازى و هه ولى دهسته به رکردنیان بدات، به لکو جارى وایه له سه ریشی پێویست ده بى، چونکه ئه گهر وانه کات ده بى چاوى له ده ستى ئه م و ئه و بى، یاخود ژیاى دنیاى ههر به رپوه ناچى، ئنجا كه سێك له پێگه ی به رزى پهروهردگارى بترسى، یاخود له وه ستانى خۆى له بهردهم پهروهردگارىدا بترسى و، خۆى له ئاره زوووه ناره واکان بگێرێته وه وه خۆى قه دهغه بکات:

۹- ﴿فَإِنَّ الْجَنَّةَ هِيَ الْمَأْوَىٰ﴾ ئه وه به دلنیاى به هه شت سه ره وتگایه تی، به هه شت شوینی هه وانه وه یه تی، وشه ی: (هَوَى)، (هَوَى يَهْوَى هَوَاً) ئاره زوووى کرد، ئاره زوووى

دەكات، ئارەزوو كردن، (هَوَى) چاۋگە، بەلام بە مانای بەرکارە، وَهَكَ (خَلْق)، بە مانای دروست كردنە، بەلام بۆ دروستكراو (مَخْلُوق) بەكاردی، كهواتە: (هَوَى)، لە ئەسڵدا چاۋگە، بەلام بە مانای ئارەزوو بۆ كراوە، يەكێك لە پروونكەرەوانی قورئان دەلێ: (وَالْمُقْصُودُ بِالْهَوَى: مَا تَرَعَبَ فِيهِ قَوَى النَّفْسِ الشَّهْوِيَّةِ وَالْغَضَبِيَّةِ مِمَّا يُخَالِفُ الْحَقَّ وَالنَّفْعَ الْكَامِلَ)، مەبەست لە (هَوَى) ئەوەیە كە هێزە ئارەزوو خوازو هێزە توورەبیەكانی نەفس، ئارەزووی دەكەن، لەوەدا كە پێچەوانەی هەق و سوودی تەواوە، واتە: پێچەوانەی بەرژەوندیی تەواوە، كە بریتییە لە وەدەستەپێنانی رەزامەندیی خوا ﷻ.

كهواتە: ئەم ئایەتە موبارەكانە، دوو هاوكێشەیان خستوو نە پروو:

هاوكێشە یەكەم: ﴿فَأَمَّا مَنْ طَغَىٰ وَءَاثَرَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا﴾ هەر كەس لە خوا یاخیی بێ، لە سەرپێچیی خوادا سنوور ببەزێنێ و ژيانى دنياش هەلبژێرى (ژيانى دنيا هەلبژێرى بەسەر پۆژى دوايیدا)، ئەو دەرەنجامەى بۆ پەيدا دەبێ: ﴿فَإِنَّ الْجَحِيمَ هِيَ الْمَأْوَىٰ﴾ (جَحِيم): كڵپە سەوزەكەى ئاگرە، ئاگرى بڵێسەدارى دۆزەخ سەرەوتگا و شوێنى حەوانەو دەیتى.

هاوكێشە دووهم: ﴿وَأَمَّا مَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ وَنَهَى النَّفْسَ عَنِ الْهَوَىٰ﴾ بەلام هەر كەسێك لە پێگەى بەرزو بێ وێنەى پەرەردگارى ترسى هەبێ و خۆى لە ئارەزووەكان بگێرێتەو، ئەمە پێشەكى يەكەم و پێشەكى دووهم، دەرەنجامەكەى: ﴿فَإِنَّ الْجَنَّةَ هِيَ الْمَأْوَىٰ﴾ بە دلێنایی بەهەشت سەرەوتگا و شوێنى حەوانەو دەیتى:

(طُغْيَانٌ + إِيْتَارَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا = الْجَحِيم).

(خَوْفَ مَقَامِ الرَّبِّ + نَهَى النَّفْسَ عَنِ الْهَوَىٰ = الْجَنَّة).

پێویستە ئەو راستییە جاريكى دیکەش جەختى لەسەر بکەینەو، كە لێرەدا خوا ﷻ نەیفەرموو: ئەو كەسەى ژيانى دنياى خۆش دەوێ، يان ژيانى دنيا گرنگى پێدەدا، بە ئەندازەى خۆى، بەلكو دەفەرموێ: ﴿وَأَثَرَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا﴾، ژيانى دنياى هەلبژاردو (هەلبژاردو بەسەر پۆژى دوايیدا)، ئنجا ئەو

هەلبژاردنە مانای ئەوە نیه، کە گرنگیشتی بە پۆژی دوایی داو، بە لکو مەبەست پیتی ئەوە یە هەلبژاردووە ئیکتیفای پتی کردو، ئەگەرنا کەسێک لە ژیاڵی دنیا دا تێپەرینی، بە لām پرواشی بە پۆژی دوایی هەبێ، بە دلنیا یی ئەوە گونا هبارە، بە لām جێگای دۆزەخ نیه، بە و واتایە ئەهلی دۆزەخ بێ، بە یە کجارەکی، چونکە لە ئایەتەکانی دیکە داو، لە فەرماشتی پیغەمبەردا ﷺ هاتووە کە مەرۆف دەبێ بە ئەندازە ی ئەوە ی ژیاڵی دنیا دەیهێنێ و، ژیاڵی دنیا بە باشی دەگوزەرینی، گرنگی و بایەخی پتی بدات و خەمی لێ بخوات، بە لām گرنگ ئەوە یە تێنەپەرینی و، نەیکاتە ئامانجی و، لە سەر حیسابی پۆژی دوایی نەبێ و، بە پیتی بەرنامە ی خواو لە پێهەکی شەرعییەو بێ و بە ئامرازە ی شەرعییەو بێ، ئەگەر وا بێ، ئەو کاتە ئەو کەسە هیچ گلەیی نایەتە سەر.

ئەو ی دیکە ش کە دەفەر موی: ﴿وَنَهَى النَّفْسَ عَنِ الْهَوَىٰ﴾، دەبێ بگوتری: مەبەست ئارەزوو هەلبژاردنە و ناهەقەکانن، یان دەبێ بگوتری: ﴿وَنَهَى النَّفْسَ عَنِ الْهَوَىٰ﴾، لە تێپەراندن لە داواکردنی ئارەزوو هەلبژاردنە و خۆی مەرزم کردو، ئەگەرنا وشە ی (هَوَى) کە وە ک چاوەگەو بە مانای بەرکار (مفعول به)، یانی: ئارەزوو کر، بێگومان ئەوە ی مەرۆف ئارەزووی دەکات، هەیه رەوا یەو، هەیه ناپەر وایە.

بە کورتیی:

أ- یان دەبێ بگوتری: لە ئەصلاً مەبەست لە (الْهَوَى) هەموو ئارەزوو ناپەر وایەکانن.

ب- یان دەبێ بگوتری: (الْهَوَى)، (أَل) کە ی بۆ (عَهْدَ)، واتە: ئارەزوو هەلبژاردنە.

کەواتە: مەرۆف دەبێ خۆی لە ئارەزوو هەلبژاردنە و ناهەقەکان بپارێزی، ئەگەرنا هەموو ئارەزوویە ک، مەرۆف پابەند (ملزم) نیه خۆی لێ بگێرێتەو، بە لکو ئارەزووی خراپ و پتی خراپ، بۆ تێکردنی ئارەزوو هەلبژاردنە و ناهەقە.

بہرہرچدانہوہی قسہیہکی (ابن عثیمین)

لیرہدا بہر لہوہی تہم مہسہلہیہی چوارہمہ بہ جیہیلین بہ چاکم زانی،
قولہ باسیکی کورت لہسہر قسہیہکی (ابن عثیمین) رہحمہتی خوائ لی بی و
بہرہرچدانہوہی بکہم:

(ابن عثیمین) کہ یہکیک بوو لہ زانایانی دیاری ئیسلام لہ تہفسیرہکی
خوی^(۱) (تفسیر جزء عم) دا قسہیہک دہکات بہ بوچوونی من تیدا نہپیکاوہ،
بویہ بہ چاکم زانی تہو ہلہیہی راست بکہینہوہ، دہلی:

(وَلِلْإِنْسَانِ ثَلَاثُ نَفُوسٍ: مُطْمَئِنَّةٌ وَأَمَّارَةٌ وَلَوَّامَةٌ، أَمَّا الْمُطْمَئِنَّةُ فَفِي قَوْلِهِ تَعَالَى:
﴿يَتَأْتِيهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ﴾ ٢٧ ﴿أَرْجِعِي إِلَىٰ رَبِّكِ رَاضِيَةً مَّرْضِيَّةً﴾ ٢٨ ﴿فَادْخُلِي فِي عِبَادِي﴾ ٢٩
وَأَدْخُلِي جَنَّتِي﴾ ٣٠ ﴿الفجر، وَأَمَّا الْأَمَّارَةُ فَفِي قَوْلِهِ تَعَالَى: ﴿وَمَا أُبَرِّئُ نَفْسِي إِنَّ النَّفْسَ
لَأَمَّارَةٌ بِالْسُوءِ إِلَّا مَا رَحِمَ رَبِّي إِنَّ رَبِّي غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾ ٥٣ يوسف، وَأَمَّا اللَّوَّامَةُ فَفِي
قَوْلِهِ تَعَالَى: ﴿لَا أَقِيمُ يَوْمَ الْقِيَمَةِ﴾ ١ ﴿وَلَا أَقِيمُ بِالنَّفْسِ اللَّوَّامَةِ﴾ ٢ ﴿القيامة،
وَالْإِنْسَانُ يُحْسِنُ بِنَفْسِهِ يَهْدِيهَا﴾ ١٠).

تہمہ دہقی قسہکہیہتی.

واتہ: مرووف سی جورہ نہفسی ہن:

۱- (مُطْمَئِنَّةٌ)، نارام گرتوو، ئوقرہ گرتوو، (أَمَّارَةٌ)، زور فہرمانکەر بہ خراپہ، (اللَوَّامَةُ)،
رہخنہ لہ خوگر و، گلہیی لہ خوگر،

۱- ہہرچی جور یہکہمی نہفسہ، (النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ)، نارامگرتوو لہ قسہی خوائ بہرزدا
ہاتوہ، کہ دہفہرموی: ﴿يَتَأْتِيهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ﴾ ٢٧ ﴿أَرْجِعِي إِلَىٰ رَبِّكِ رَاضِيَةً مَّرْضِيَّةً﴾ ٢٨

(۱) تہفسیری بہشی (عم)، لاپرہ (۵۳- ۵۴).

فَادْخُلِي فِي عِنْدِي ﴿٢٩﴾ وَأَدْخُلِي جَنَّتِي ﴿٣٠﴾ الفجر. واته: ئەي نەفسی ئارامگرتوو (تۆقره گرتوو) بگه‌ریوه بۆ لای په‌روه‌ردگارت، تۆش پازیی و، ئەویش له تۆ پازییەو، بچۆ نیو به‌هه‌شته‌که‌مه‌وه‌و بچۆ نیو به‌نده‌که‌مه‌وه‌و.

۲- (النَّفْسُ الْأَمَّارَةُ) له قسه‌ی خوای به‌رزدا هاتوه، که ده‌فه‌رموی: ﴿وَمَا أُبَرِّئُ نَفْسِي إِنَّ النَّفْسَ الْأَمَّارَةَ بِالسُّوءِ إِلَّا مَا رَجِمَ رَبِّي إِنَّ رَبِّي غَفُورٌ رَّحِيمٌ﴾ ﴿٥٣﴾ یوسف. واته: خۆم دوور ناخه‌مه‌وه‌و له هه‌له‌و په‌له‌، چونکه نەفس زۆر فەرمان به‌ خراپه‌ ده‌کات، مه‌گه‌ر ئەو حاله‌ته‌ی په‌روه‌ردگار به‌ به‌زه‌یی بنوینی، بیگومان په‌روه‌ردگارم لی‌بورده‌ی به‌ به‌زه‌یی.

۳- (النَّفْسُ اللَّوَّامَةُ) له قسه‌ی خوای به‌رزدا هاتوه، که ده‌فه‌رموی: ﴿لَا أَقْسِمُ بِيَوْمِ الْقِيَمَةِ﴾ ﴿١﴾ وَلَا أَقْسِمُ بِالنَّفْسِ اللَّوَّامَةِ ﴿٢﴾ واته: نه‌خێر (وانیه) سویند ده‌خۆم به‌ پۆژی قیامه‌ت و، نه‌خێر (وانیه ئەو هاوبه‌ش دانه‌ره‌کان!) سویند ده‌خۆم به‌ نەفسی په‌خه‌ له‌ خۆگر.

دوایی ده‌لی: (وَالْإِنْسَانُ يُحْسِنُ بِنَفْسِهِ بِهَذِهِ الْأَنْفُسِ)، مرو‌ف له‌ خودی خۆیدا هه‌ست ده‌کات به‌و سی جو‌ره‌ نه‌فسانه‌.

په‌خه‌که‌ی منیش نه‌وه‌یه:

خوای ﷻ له‌ قورئانداو، پی‌غه‌مبه‌ری خاتهم ﷺ له‌ فەرماشته‌کانیدا باسی یه‌ك نه‌فسیان کردوه، جارێ له‌ ئایه‌ته‌کاندا، خوای ﷻ بۆ هه‌موو مرو‌فیک باسی جه‌سته‌یه‌کی خاکی و رووحیک خوایی کردوه: ﴿فَإِذَا سَوَّيْتُهُ، وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي فَقَعُوا لَهُ، سَاجِدِينَ﴾ ﴿٧٢﴾ کاتیک جه‌سته‌که‌یم ریک‌خست و، له‌و رووحه‌ی تایبه‌تکراوی خۆمه‌، فووم به‌ به‌ردا کرد، بۆی به‌ کړنووش دابکه‌ون. هه‌روه‌ها له‌ فەرماشته‌ی پی‌غه‌مبه‌ردا ﷺ هاتوه: {إِنَّ الرُّوحَ إِذَا قُبِضَ تَبِعَهُ الْبَصَرُ}، (آخرجه: مسلم: ۹۲۰)، واته: کاتیک رووح له‌ جه‌سته‌ ده‌چێته‌ ده‌ری، چاو شوینی ده‌که‌وی... که دیاره‌ رووحی پێ ده‌گوتری، وه‌ك هه‌قیقه‌تی خۆی، کاتیک ده‌چێته‌ نیو جه‌سته‌ش وشه‌ی، نه‌فسی بۆ به‌کاردی، به‌لام هه‌ر یه‌ك شتن.

بەراستی پیم سەیرە (إِبْنُ الْعَثِمِينَ) پەحمەتی خۆی لای، تووشی ئەو
 هەلەیه بوو، وایزانیووە مروۆف سۆ ئەفسی هەن، ئەخیر یەك ئەفسی هەیهو،
 من لە کتێبەکانی خۆمدا بە تایبەت لە کتێبی: (پێگای صالح بوون و بەرهو
 خواچوون) دا، هەروەها لە کتێبی: (گیانی ژیان) و لە کتێبی: (خواپەرستی و
 تەزکیە و تەقوا)، کە یەکیکە لە کتێبەکانی: (مەوسووعە: بەرهو باشتەر پێگەشتن
 و پێگەشتن)، لەو چوار کتێبانەداو لە شوینی دیکەش دا باسم کردو، کە خوا
 یەك ئەفسی بە هەر کام لە مروۆفەکان داو:

۱- ئەو ئەفسەش لە ئەسلدا ئەگەر مروۆف لای گەڕی، زۆر فەرمان دەکات بە خراپە
 (أَمَارَةٌ بِالسُّوءِ) دەبێ.

۲- دوا ئەوێ مروۆف لەگەڵ خۆیدا خەریک دەبێ، دەچێتە حالەتێکی میانجیی و زۆر
 فەرمان ناکات بە خراپە، بەلکو جار جار خراپە دەکات و، خاوەنەکە ی دەیگێڕێتەو بە
 چاکە و، دەکەوێتە حالەتی (الْوَامَةِ)، واتە: لەسەر خراپە پەخنە لە خۆی دەگرێ، بەلام
 هی پیشی هەر فەرمان بە خراپە دەکات.

۳- لە قۆناغێکی دیکەدا کە مروۆف زیاتر لەگەڵ خۆیدا خەریک دەبێ، دەچێتە قۆناغی
 (مُطْمَئِنَّةً) و ئەو ئەفسە ئارامدەگرێ لەسەر جادە شەریعەت و، ئوقرە گرتوو و داسەکناو
 دەبێ و بەملاولادا نابو، تاوان ناکات و، شایستە ی ئەو دەبێ خوا بیدوینێ: ﴿يَا أَيُّهَا
 النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ ۖ ارْجِعِي إِلَىٰ رَبِّكِ رَاضِيَةً مَّرْضِيَّةً ۚ فَادْخُلِي فِي عِبَادِي ۚ وَأَدْخُلِي جَنَّتِي ۚ﴾
 ﴿۳۰﴾ ئە ی ئەفسی ئارام گرتوو، ئوقرە گرتوو، لەسەر جادە شەریعەت، کە هەلبەزو
 دابەزت نەماو، لادان و تاوانت نەماو!

لەم تەفسیرەدا عەدەتم وایە: دوا ئەوێ تەماشای تەفسیرەکان دەکەم،
 وێرای ئەوێ لە تەفسیرەکان بەهەرمەند دەبم، ئەگەر شتیکی دیاریکراویش
 هەبێ و بە پێویستی بزانم، هی تەفسیرێک باسی دەکەم، بەلام وێرای بەهەر
 لای وەرگرتنەکان و ئاماژە کردن بە تەفسیرەکان، ئەگەر تێبینیی و پەخنە

سەرنجىشم ھەبى، لەسەر تەفسىرى يەككە لە زانايان، لە تەفسىرکردنى ئايەتتە دا كە تىيدا، نەپىكەبى، ھەر كەسكە بى ھەر لە (الطبري) يەو ھەر (پەرحمەتى خەلىلى بى)، بەلكو لە پيش (طبري) يىشدا، ئەگەر لە ھاوئەلان و لە شۆيەنكە و تووانىشەو ھەشتەكە ھەتتە كە ھەقلىم نەپىرى، ئىچا چ ئەو قەيە ئەو ھاوئەلە كەربەتتى، ياخود ئەو زاناي تەبىئەتە گوتتووتتى، ياخود پيشەوايەكى دىكە گوتتوتتى، ھەر ھەسەنە دەكەى راست بى، يان بە دەمى ئەو ھەو گوتتەبى، گەنگ ئەو ھەسەنە ھەشتەكە بە پىوستى بزانم و پىم وابى لە مانا لىكەنەو ھە ئايەتەكەى خەلىلى پەروەردگاردا نەپىكەو، بە ئەركى شەرىعى سەرشانى خەمى دەزانم، كە ئامارەى پى بەكم، وەك زانايان گوتتووتتە: قەلان زانايە لە لىمان خەسەو ىستە، بەلام ھەقمان لەو خەشتەر دەوتى.

مەسەلەى پىنجه م و كۆتايى:

ئاگادار كىرگەنە دەى پىغەمبەرى خوا ﷺ كە ئەوانەى لە بارەى ھاتنى قىامەتە دەى
لەى دەپرسن، با بزەن ئەو ھىچ پەيۋەست نە بەو ھەو، تەنە پەرۋەردگارى
كۆتايە كەى دەزانى، موحەممەد ﷺ تەنە ترساندى ئەوانەى سامى لىدە كەن،
ئەركىە تەى، كاتىكش دى پىيان وا دەبى تەنە ئىۋارەىەك يان چىشتەنگاۋىك لە
ژيانى دىئادا ماۋنە دەى:

خو دەفەرمۇى: ﴿يَسْأَلُونَكَ عَنِ السَّاعَةِ أَيَّانَ مُرْسَاهَا﴾ (۴۲) ﴿فِيمَ أَنْتَ مِنْ ذِكْرِهَا﴾ (۴۳) إِلَىٰ
رَبِّكَ مُنْهَنًا﴾ (۴۴) ﴿إِنَّمَا أَنْتَ مُنْذِرٌ مَّنْ يَخْشَاهَا﴾ (۴۵) ﴿كَأَنَّهُمْ يَوْمَ يَرَوْنَهَا لَمْ يَلْبُثُوا إِلَّا عَشِيَةً أَوْ
صُحْحًا﴾ (۴۶) ﴿

شىكرەنە دەى ئەم ئايەتەنە، لە پىنچ بىرگەدا:

(۱) - ﴿يَسْأَلُونَكَ عَنِ السَّاعَةِ أَيَّانَ مُرْسَاهَا﴾، لە بارەى (ساعة) دەى لىت دەپرسن: كەىە كاتى
لەنگەر گرتە كەى؟ وشەى: (ساعة) ۋەك جازانى دىكەش باسما كىردە، دەگونجى
مەبەست پى ئاخىر زەمان بى، كە لىرەدا وا پىدەچى، واتە: تىكچوۋنى ئەم گەردوۋنە،
چونكە بەدلىيى پىش ئەو دەى قىامەت بى، دەبى ئاخىر زەمان بى، ئىجا دواى قىامەت
دى، بۆىە يەكە لە بىپروايان دەپرسى: ئەو ئاخىر زەمانەى تۆ دەلىلى كە ئەم دىنايە
كۆتايى دى كەى دى؟ ھەرچەندە وشەى: (ساعة) لە قورئاندا جارى واىە بۆ كۆى رۆژى
دواى بە ھەردوۋ قۇناغى ئاخىر زەمان و قىامەتەشەو بەكارھاتە، بەلام بە پى سىاق
مانايە كەى دىارى دەكرى، لە بارەى (ساعة) دەى، يانى: ئەو كاتە دىارى كىراۋەى دىناى
تىدا كۆتا دى، ياخود: لە بارەى ئەو كاتە دەى كە رۆژى دواى تىدا دى، لىت دەپرسن:
لەنگەر گرتە كەى كەىە؟ ﴿أَيَّانَ مُرْسَاهَا﴾، (أَيَّانَ) ۋەك پىشترىش گوتوۋمانە: (إِسْمُ
يُسْتَفْهَمُ بِهِ عَنِ تَعْيِينِ الْوَقْتِ)، لە ئەسلىدا ﴿أَيَّانَ﴾، بىرتىە لە: (أَيُّ آن)، چ كاتىك، ناۋىكە
پىسارى پى دەكرى، لە بارەى دىارى كىردنى كاتىكە دە بۆ شتىك، ﴿مُرْسَاهَا﴾، («مُرْسَاهَا»

مَصْدَرٌ مِّمِّيٌّ لِفَعْلٍ أُرْسَى، وَالْإِرْسَاءُ: جَعَلَ السَّفِينَةَ عِنْدَ الشَّاطِئِ لِقَصْدِ النُّزُولِ مِنْهَا، تَشْبِيْهًا لِلسَّاعَةِ بِالسَّفِينَةِ الْجَارِيَةِ، ﴿مُرْسَهَا﴾، وشەي: (مُرْسَى)، چاۋگىكى مېمىيە، لە (أُرْسَى) وه هاتو، (أُرْسَى)، واتە: چەسپاندى (مُرْسَى)، واتە: چەسپاندن (إِرْسَاء) بە كوردى دەلێن: لەنگەر پېگرتن، بریتىيە لەوێ كەشتى لە لاى كەنارى دەريا، لەنگەرى پى بگىرى تاكو ئەوانەى سواری بوون، سەرنشینەكانى دابەزن، لێرەدا خوا پوژى دواى چواندووە بە كەشتیەكەووە كە بەسەر دەریادا دەروات، دواى لە كەنارى دەریا لەنگەر دەگرێ.

ئەم ژيانە دنیایەش دەروا دەروا دەروا كاتێك دى، كۆتایى دى، وهك چۆن كەشتیەكە لەنگەر دەگرێ لە كەنارى دەریا، دەبێ سەرنشینەكانى دابەزن، ئەم ژيانە دنیایەش كاتى دى، كۆتایى دى، هەموو ئەوانەى لەسەر زەویین ئەوانەى لەو كاتەدا خاوەنى ژيان دەبن، هەموویان كۆتاییان پى دى، ئنجا كە لێى دەپرسن، ئایا ئەو پرسینە پرسیارکردنى راستەقینە بوو، كە بزانی كەنگیە؟ دەگونجى، بەلام زیاتر وا پى دەچى مەبەست پى پرسیارى لێکردنى نكوولیلێکردن و گالته پێکردن بووبى، ئەو لەو بېروایانە دەوەشیتهو، خوا دەفەرموى:

٢- ﴿فِيمَ أَنْتَ مِنْ ذِكْرِهَا﴾، تۆ چ پەيوەندییەكت بە باس و خواسى (كاتەكە) وه هەیه؟! ﴿فِيمَ أَنْتَ﴾، («فِيمَ» اسْمُ اسْتِفْهَامٍ مَعْنَى: أَيُّ شَيْءٍ؟ مُسْتَعْمَلَةٌ فِي التَّعْجِيبِ مِنْ سَوَالِ السَّائِلِينَ عَنْهَا ثُمَّ تَوْحِيدُهُمْ)، وشەي: (فِيمَ أَنْتَ)، ناوی پرسیارکردنە بە مانای (أَيُّ شَيْءٍ)، چ شتێك، بەلام لێرەدا بەكارهێنراوە بۆ سەرسوڤماندن لە پرسیارکردنى پرسیارکەرەكان، پاشان سەرزەنشتیکردن، واتە: تۆ چ پەيوەندییت بە باس و خواسى هاتنى (ساعة) وه هەیه، کاتەكە (ساعة) ش، ئاخیر زەمانە، یاخود پوژى دوايە.

٣- ﴿إِلَى رَبِّكَ مُنْهَهَا﴾، كۆتایى كەى بەرەو لاى پەرورەدگارتە، ﴿مُنْهَهَا﴾، (المُنْتَهَى: أَصْلُهُ مَكَانٌ انْتِهَاءِ السَّيْرِ، ثُمَّ أُطْلِقَ عَلَى الْمَصِيرِ)، لە ئەسڵدا (مُنْتَهَى) ناوی شوینە، شوینی كۆتایى هاتنى رویشتن، بەلام بە مانای سەرەنجام بەكارهاتو، واتە: سەرەنجامەكەى بەرەو لاى پەرورەدگارتە، كە بەدلىی لێرەدا مەبەست ئەوێ: زانیاری سەرەنجامەكەى و، زانیاری هاتنى كاتى كۆتایى كەى بۆ لاى پەرورەدگارتە.

۴- ﴿إِنَّمَا أَنْتَ مُنْذِرٌ مِّنْ مَّخْشَاهَا﴾، تۆ ته نیا ترسینه رو وریا که ره وهی ئەو که سهی سام و هه یه تی هه یه به ران به ری به ران به ری به ئاخیر زه مان (سَاعَة)، به ران به ری به رۆژی دوا یی، یان به ران به ری به قیامه ت.

وهك چۆن وشه ی: ﴿مُنْذِرٌ مِّنْ مَّخْشَاهَا﴾، هاتوه، دیسان: (مُنْذِرٌ مِّنْ يَخْشَاهَا) ش، خویندراوه ته وه، واته: به ته نوینیش.

۵- ﴿كَأَنَّهُمْ يَوْمَ رَوْنَاهَا لَمْ يَلْبِسُوا إِلَّا عَشِيَّةً أَوْ ضُحَاهَا﴾، ئەوانه ی پرسیار ده که ن کاتیک ئەو (کاره سات) ه ده بینن، ﴿لَمْ يَلْبِسُوا إِلَّا عَشِيَّةً أَوْ ضُحَاهَا﴾، وهك ئەوه وان که ته نیا ئیواره یه ک، یاخود چی شته نگاویک مابنه وه، ﴿عَشِيَّةً﴾: ئەو کاته یه که لادانی خۆر له نیوه راستی ئاسمانه وه ده ست پیده کات، تاکو ئاوابوونی.

(ضحی) بریتیه له وه کاته ی له هه له اتنی خۆره وه ده ست پیده کات، تاکو خۆر ده گاته نیوه راستی ئاسمان، به کوردیی به (ضحی) ده لێن: چی شته نگا، به (عشیه) ش ده لێن: ئیواره، به لام به پێی باو (عرف) زۆر که س (ئیواره) ته نیا به سه رو حه دی شیوان ده لێن و، چی شته نگا ویش به وه کاته ده لێن که رۆژ ئەندازه یه ک به رز ده بیته وه.

یه کیك به یه کیك ده لی: (أَتَيْتُكَ غَدَاً أَوْ عَشِيَّتَهَا) واته: به یانی هاته لات یان ئیواره که ی، لیره ش: (أَوْ ضُحَاهَا)، راناوی (هه) گێپراوه ته وه بۆ (عَشِيَّة) له به ر ئەوه ی هه ردووکیان پیکه وه په یوه ستن، هه ردووکیان له یه ک رۆژدان، یه کیان کۆتاییه که یه تی و، ئەوی دیکه شیان سه ره تابه که یه تی، ﴿عَشِيَّةً﴾، واته: (مَسَاء)، ئیواره ﴿ضُحَاهَا﴾، واته: (صَبَاح)، به یانی ئنجا له به ر ئەوه ی هه ردووکیان هی یه ک رۆژن، بۆیه (ضحی) پال دراوه ته لای (عَشِيَّة).

که ده فه رموی: ﴿عَشِيَّةً أَوْ ضُحَاهَا﴾، (أو) یان، بۆ سه ره پشک کردنه له ویکچواندن دا، واته: به خه یالی ئەوان وایه، تۆ سه ره پشکی و ئەوان وایه ده که نه وه، که له

ژیانی دنیا دا یان ئیوارە یەك مابوونەو، یاخود چیشته نگاویك مابوونەو، کو تایى تەفسیری ئەم سوورەتەش بەم دوو فەرماشتە ی پیغەمبەری خوا ﷺ:

۱- {قَالَ رَجُلٌ لِلنَّبِيِّ ﷺ: يَا رَسُولَ اللَّهِ مَتَى السَّاعَةُ؟ قَالَ وَمَا أَعَدَدْتُ لَهَا؟ قَالَ مَا أَعَدَدْتُ لَهَا إِلَّا أَنِّي أَحِبُّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ، قَالَ: الْمَرْءُ مَعَ مَنْ أَحَبَّ} (أخرجه البخاري: ۶۱۶۷، ومسلم: ۲۶۳۹).

واتە: پیاویك بە پیغەمبەرخوا ی گوت، ئە ی پیغەمبەری خوا ﷺ (ساعة) کەنگی دی؟ (واتە: ئاخیر زەمان، یاخود رۆژی دوا یی) ئەویش پیی فەرموو: چیت بو ئامادە کردو؟ گوتی: جگە لە خو شویستنی خوا و پیغەمبەرە کە ی هیچم بو ئامادە نە کردو، ئەویش ﷺ فەرمووی: مرو ف لە گە ل ئەو کە سە دایە کە خو شویستو. یانی: مادام پیغەمبەری خوات خو شویستو، لە رۆژی دوا ییش دا لە خزمەت پیغەمبەر دای ﷺ.

۲- {مَنْ أَحَبَّ لِقَاءَ اللَّهِ أَحَبَّ اللَّهُ لِقَاءَهُ، وَمَنْ كَرِهَ لِقَاءَ اللَّهِ كَرِهَ اللَّهُ لِقَاءَهُ، فَقَالَتْ عَائِشَةُ رضي الله عنها: يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّا نَكْرَهُ الْمَوْتَ! فَقَالَ: لَيْسَ ذَلِكَ، وَلَكِنَّ الْمُؤْمِنَ إِذَا حَضَرَ الْمَوْتُ، بُشِّرَ بِرِضْوَانِ اللَّهِ وَكَرَامَتِهِ، فَلَيْسَ شَيْءٌ أَحَبَّ إِلَيْهِ مِمَّا أَمَامَهُ، فَأَحَبَّ لِقَاءَ اللَّهِ، وَأَحَبَّ اللَّهُ لِقَاءَهُ} (أخرجه البخاري: ۶۵۰۷).

واتە: پیغەمبەری خوا ﷺ دەر فەرمو ی: هەر کە س یك دیداری خوا ی حەز لی بی، خواش حەز بە دیداری دە کات و، هەر کە س ی پیی خو ش نە بی بە دیداری خوا بگات، خواش حەز بە چارە و دیداری ناکات، عائیشە (خوا لیی پازی بی) گوتی: ئە ی پیغەمبەر خوا ﷺ! هەموومان ر قمان لە مردنە (کە یفمان بە مردن نایەت) فەرمووی: مە بە ست ئەو نە، بە لکو بر وادار کاتیك دەر چیتە حالە تی سەرە مەر گەو، موژ دە ی پی دە در ی بە رە زامە ندی خوا و ر یز لی گرتنی خوا بو ی، ئنجا هیچ شتیك لە لای خو شە ویستەر ناب ی لەو ی بگاتە ئەو ی لە پیشیە ی و حەز بە دیداری خوا دە کات، بو یە خواش لەو کاتە دا حەز بە دیداری دە کات، (مە بە ست پیی ئەو یە).

خوا به لوتف و کەرەمی خووی ئیمە لەو کەسانە بگێڕێ کە سەرەنجام خێر دەبن و بە شیوەیەك بژین و ژيانە دنیاییە کەمان وا بگوزەریین، کە کۆتاییە کە ی وایی هەر کاتیک مردغان گەیشتە سەر، حەز بکەین زوو بە خزمەت خوا ی پەروەردگارو بە دیداری خوا شاد بین و، بە دیداری پیغەمبەری خوا ﷺ شاد بین، پیشی لە قوونای بەرزەخ داو، پاشانیش لە قوونای رۆژی دوایی و قیامەتدا، هەلبەتە ژيانی پاک و چاک و بە پێی شەریعەت بەرپۆوەبردنیشتی، بیگومان سەرەنجامە کە ی خێرە، چونکە پیغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی: هەر کە سە لەسەر چی بژی لەسەر ئەو هەش دەمری و، لەسەر چیش ەمری لەسەر ئەو هە زیندوو دەکرێتەو^(۱)، لێرەشدا کۆتایی بە تەفسیرکردنی کووی سوورەتی (التائعات) دێین.

(۱) {يُبْعَثُ كُلُّ عَبْدٍ عَلَى مَا مَاتَ عَلَيْهِ} أخرجه عبد بن حميد: ۱۰۱۳، ومسلم: ۲۸۷۸، وابن حبان: ۷۳۱۹، والحاكم: ۳۶۸.

نیوهرۆک

- ۵..... پێشه کی ئەم تهفسیره به گشتی.....
 ۱۰..... بهرچاو پوونیه کی گرنه له باره ی ئەم تهفسیره وه
 ۱۵..... **تهفسیری سووره تی (نوح)**.....
 ۱۷..... ده ستیك.....
 ۱۷..... پێناسه ی سووره تی (نوح) و بابه ته کانی.....
 ۱۷..... یه کهم: ناوی ئەم سووره ته:.....
 ۱۷..... دووهم: شوینی دابه زینی:.....
 ۱۸..... سییه م: ژماره ی ئایه ته کان:.....
 ۱۸..... چواره م: ریزبه ندی له موصحه ف و له دابه زیندا:.....
 ۱۸..... پێنجه م: نیوهرۆکی:.....
 ۱۹..... شه شه م: تاییه تمه ندیه کانی:.....
 ۲۰..... حه وته م: دابه شکردنی ئایه ته کانی ئەم سووره ته:.....
 ۲۱..... ده رسی یه کهم.....
 ۲۳..... پێناسه ی ئەم ده رسه.....
 ۲۵..... مانای ده قا و ده قی ئایه ته کان.....
 ۲۷..... شیکردنه وه ی هه ندیک له وشه کان.....
 ۳۱..... مانای گشتی ئایه ته کان.....
 ۴۳..... مه سه له گرنه گه کان.....
 ۶۳..... ده رسی دووهم.....
 ۶۵..... پێناسه ی ئەم ده رسه.....
 ۶۷..... مانای ده قا و ده قی ئایه ته کان.....
 ۶۸..... شیکردنه وه ی هه ندیک له وشه کان.....
 ۷۰..... مانای گشتی ئایه ته کان.....
 ۷۴..... مه سه له گرنه گه کان.....
 ۸۲..... کورته باسیك له باره ی بته رستییه وه.....

- تەفسىرى سوۋرەتى (الجن) ۹۹
- دەستېڭ ۱۰۱
- پېناسەى سوۋرەتى (الجن) و بابەتەكانى ۱۰۱
- يەكەم: ناۋى ئەم سوۋرەتە: ۱۰۱
- دوۋەم: شوئىنى دابەزىنى: ۱۰۱
- سېيەم: ژمارەى ئايەتەكان: ۱۰۲
- چوارەم: رېزبەندىى لە موصحف و لە دابەزىندا: ۱۰۲
- پېنجەم: نېۋەرۈكى: ۱۰۴
- شەشەم: تايەتمەندىيەكانى: ۱۰۶
- حەوتەم: دابەشكردنى ئايەتەكان بۆ چەند دەرسىڭ: ۱۰۷
- كورتە باسىڭ دەر بارەى جند ۱۰۸
- دەرسى يەكەم ۱۵۳
- پېناسەى ئەم دەرسە ۱۵۵
- ماناى دەقاۋ دەقى ئايەتەكان ۱۵۷
- شىكردنەۋەى ھەندىڭ لە وشەكان ۱۵۹
- ھۆى ھاتنە خوارەۋەى ئايەتەكان ۱۶۴
- ماناى گشتىى ئايەتەكان ۱۶۶
- مەسەلە گرنگەكان ۱۷۲
- دەرسى دوۋەم ۲۰۱
- پېناسەى ئەم دەرسە ۲۰۳
- ماناى دەقاۋ دەقى ئايەتەكان ۲۰۴
- شىكردنەۋەى ھەندىڭ وشەكان ۲۰۵
- ماناى گشتىى ئايەتەكان ۲۰۶
- مەسەلە گرنگەكان ۲۱۱
- كورتە باسىڭ لە بارەى پەنھان (غيب) و سنوورى پەيپىردنىەۋە ۲۲۳
- تەفسىرى سوۋرەتى (المزمل) ۲۳۱
- دەستېڭ ۲۳۳

- ۲۳۳.....پېناسەى سوورەتى (المزمل) و بابەتەكانى
- ۲۳۳.....يەكەم: ناوى ئەم سوورەتە:
- ۲۳۳.....دووەم: شوئىنى دابەزىنى:
- ۲۳۶.....سېئەم: ژمارەى ئايەتەكانى ئەم سوورەتە:
- ۲۳۶.....چوارەم: رېزبەندىى لە دابەزىن و لە موصحەفدا:
- ۲۳۸.....پېنجەم: نېۋەرۆكى:
- ۲۴۰.....شەشەم: تايەتمەندىيەكانى:
- ۲۴۱.....حەوتەم: دابەشکردنى ئايەتەكان بۆ چەند دەرسىك:
- ۲۴۳.....دەرسى ئەم سوورەتە:
- ۲۴۵.....پېناسەى ئەم دەرسە:
- ۲۴۹.....ماناى دەقاۋ دەقى ئايەتەكان
- ۲۵۱.....شىكردنەۋەى ھەندىك لە وشەكان
- ۲۵۵.....ھۆى ھاتنە خوارەۋەى ئايەتەكان
- ۲۶۱.....ماناى گشتىى ئايەتەكان
- ۲۶۸.....مەسەلە گرنگەكان
- كورتە باسېك لە بارەى ئەدەبەكانى قورئانخوئىدن و، پېناسە و حوكم و گرنگى و پلەكان و چۆنىيەتى قورئان خوئىندنەۋە و ئەدەبەكانى قورئان خوئىندنەۋە
- ۲۸۵.....كورتە باسېك لە حەوت سەرنج دا
- ۳۲۵.....**تەفسىرى سوورەتى (المدثر)**
- ۳۳۱.....دەستېيك
- ۳۳۳.....پېناسەى سوورەتى (المدثر) و بابەتەكانى
- ۳۳۳.....يەكەم: ناوى ئەم سوورەتە:
- ۳۳۳.....دووەم: شوئىنى دابەزىنى:
- ۳۳۴.....سېئەم: ژمارەى ئايەتەكانى:
- ۳۳۴.....چوارەم: رېزبەندىى لە موصحەف و لە دابەزىندا:
- ۳۴۰.....پېنجەم: نېۋەرۆكى ئەم سوورەتە:
- ۳۴۲.....شەشەم: تايەتمەندىيەكانى ئەم سوورەتە:

- ۳۴۳.....حهوتهم: دابهشکردنی ئایهتهکانی ئەم سوورپهته:.....
 ۳۴۵.....دهرسی یه کهم
 ۳۴۷.....پیناسه ی ئەم دهسه
 ۳۴۸.....مانای دهقاو دهقی ئایهتهکان
 ۳۵۰.....شیکردنهوهی ههندیك له وشهکان
 ۳۵۵.....هۆی هاتنه خوارهوهی ئایهتهکان
 ۳۶۱.....مانای گشتیی ئایهتهکان
 ۳۷۷.....مهسه له گرنگهکان
 ۴۰۹.....دهرسی دووهم
 ۴۱۱.....پیناسه ی ئەم دهسه
 ۴۱۲.....مانای دهقاو دهقی ئایهتهکان
 ۴۱۳.....شیکردنهوهی ههندیك له وشهکان
 ۴۱۶.....مانای گشتیی ئایهتهکان
 ۴۲۲.....مهسه له گرنگهکان
 ۴۳۸.....کورتە باسیکننازادی مرووف له نێوان ویستی په‌های خواو ویستی جوزئی خۆیدا.....
 ۴۴۷.....**ته‌فسیری سوورپه‌تی (القیامة)**
 ۴۴۹.....دهستپێك
 ۴۴۹.....پیناسه ی سوورپه‌تی (القیامة) و بابته‌کانی
 ۴۴۹.....یه کهم: ناوی ئەم سوورپه‌ته:
 ۴۴۹.....دووهم: شوینی دابه‌زینی:
 ۴۵۰.....سییه‌م: ژماره‌ی ئایهته‌کانی:
 ۴۵۰.....چواره‌م: ریزبه‌ندی له دابه‌زین و له موصحه‌ف دا:
 ۴۵۱.....پینجه‌م: نیوهرۆکی:
 ۴۵۲.....شه‌شه‌م: تاییه‌تمه‌ندییه‌کانی:
 ۴۵۴.....حهوتهم: دابهشکردنی ئایهته‌کان:
 ۴۵۵.....دهرسی ئەم سوورپه‌ته
 ۴۵۷.....پیناسه ی ئەم دهسه

- ۴۵۹..... مانای دھقاو دھقی ئايەتەکان
 ۴۶۱..... شیکردنەوہی ھەندیک لہ وشەکان
 ۴۶۷..... ھۆی ھاتنە خوارەوہی ئايەتەکان
 ۴۶۹..... مانای گشتیی ئايەتەکان
 ۴۸۴..... مەسەلە گرنگەکان
 ۵۱۲..... کورتە باسیک: یینی برۋاداران بۆ خۋای بەرز وبی وینە لەبەھەشت دا
 ۵۳۱..... کورتە باسیک لہ بارہی پۆژی دواييەوہ
 ۵۳۲..... تەوہری یە کەم: مانای برۋاھیتان بە پۆژی دوايي:
 ۵۳۴..... تەوہری دووہم: گرنگی و پیگە برۋاھیتان بە پۆژی دوايي:
 ۵۳۶..... تەوہری سییەم: بەلگەکانی برۋاھیتان بە پۆژی دوايي:
 ۵۴۲..... تەوہری چوارەم: قۇناغەکانی پۆژی دوايي و پیشەکییە کەي:
 ۵۵۱..... تەوہری پینجەم: ھەوت مەسەلە گرنگی پەیوہست بە قیامەتەوہ:
 ۵۵۶..... تەوہری شەشەم و کۆتایی: قۇناغی سییەمی پۆژی دوايي:
 ۵۶۳..... **تەفسیری سوورەتی (الإنسان)**
 ۵۶۵..... دەستپیک
 ۵۶۵..... پیناسەیی سوورەتی (الإنسان) و بابەتەکانی
 ۵۶۵..... یە کەم: ناوی ئەم سوورەتە:
 ۵۶۷..... دووہم: شوینی دابەزینی:
 ۵۷۶..... سییەم: ژمارەیی ئايەتەکانی:
 ۵۷۷..... چوارەم: ریزبەندیی لہ موصحەف و لہ دابەزیندا:
 ۵۷۷..... پینجەم: نېۋەرۈکی ئەم سوورەتە:
 ۵۷۸..... شەشەم: تاییەتمەندییەکانی ئەم سوورەتە:
 ۵۷۹..... ھەوتەم: دابەشکردنی ئايەتەکانی بۆ دوو دەرس:
 ۵۸۱..... دەرسی یە کەم
 ۵۸۳..... پیناسەیی ئەم دەرسە
 ۵۸۵..... مانای دھقاو دھقی ئايەتەکان
 ۵۸۷..... شیکردنەوہی ھەندیک لہ وشەکان

- ۵۹۵..... مانای گشتیی ئایه ته کان
- ۶۰۶..... مه سه له گرنگه کان
- ۶۱۰..... کورته باسیک له باره ی چیه تی مرۆفه وه
- ۶۱۵..... کورته باسیک له باره ی چه مک و واتای هیدایه ته وه
- ۶۴۵..... ده رسی دووهم
- ۶۴۷..... پیناسه ی ئەم ده رسه
- ۶۴۸..... مانای ده قاو ده قی ئایه ته کان
- ۶۴۸..... شیکردنه وه ی هه ندیک له وشه کان
- ۶۵۰..... مانای گشتیی ئایه ته کان
- ۶۵۷..... مه سه له گرنگه کان
- ۶۸۰..... کورته باسیک: په یوه نندی نیوان ویستی خواو ویستی مرۆف
- ۶۸۷..... **ته فسیری سووره تی (المرسلات)**
- ۶۸۹..... ده ستیک
- ۶۸۹..... پیناسه ی سووره تی (المرسلات) و بابه ته کانی
- ۶۸۹..... یه که م: ناوی ئەم سووره ته:
- ۶۹۰..... دووهم: شوینی دابه زینی:
- ۶۹۱..... سییه م: ژماره ی ئایه ته کانی:
- ۶۹۱..... چواره م: ریزبه نندی له موصحف و له دابه زیندا:
- ۶۹۱..... پینجه م: نیوه رۆکی ئەم سووره ته:
- ۶۹۲..... شه شه م: تاییه تمه ندییه کانی ئەم سووره ته:
- ۶۹۴..... هه وته م: دابه شکردنی ئایه ته کانی:
- ۶۹۵..... ده رسی یه که م
- ۶۹۷..... پیناسه ی ئەم ده رسه
- ۶۹۸..... مانای ده قاو ده قی ئایه ته کان
- ۶۹۹..... شیکردنه وه ی هه ندیک له وشه کان
- ۷۰۴..... مانای گشتیی ئایه ته کان
- ۷۱۳..... مه سه له گرنگه کان

- ۷۳۸.....چوار كورته سهرنج
- ۷۴۳.....دهرسى دووهم
- ۷۴۵.....پېناسه ي ئهم دهرسه
- ۷۴۶.....ماناي دهقاو دهقى ئايه ته كان
- ۷۴۷.....شېكردنه وهى هه نديك له وشه كان
- ۷۵۰.....ماناي گشتي ئايه ته كان
- ۷۶۰.....مه سه له گرنگه كان
- ۷۸۳.....**ته فسيري سوورپه تي (النبا)**
- ۷۸۵.....ده ستپيك
- ۷۸۵.....پېناسه ي سوورپه تي (النبا) و باب ته كانى
- ۷۸۵.....يه كه م: ناوى ئهم سوورپه ته:
- ۷۸۶.....(۲) - شويني دابه زيني:
- ۷۸۶.....(۳) - ريزه ندي له موصحه ف و له دابه زيندا:
- ۷۸۷.....(۴) - ژماره ي ئايه ته كانى:
- ۷۸۷.....(۵) - نيوهرۆكى ئهم سوورپه ته:
- ۷۸۸.....(۶) تايه مه ندييه كانى ئهم سوورپه ته:
- ۷۸۹.....(۷) - دابه شكردنى ئايه ته كانى:
- ۷۹۱.....دهرسى يه كه م
- ۷۹۳.....پېناسه ي ئهم دهرسه
- ۷۹۵.....ماناي دهقاو دهقى ئايه ته كان
- ۷۹۶.....شېكردنه وهى هه نديك له وشه كان
- ۸۰۲.....ماناي گشتي ئايه ته كان
- ۸۰۸.....مه سه له گرنگه كان
- ۸۲۷.....دهرسى دووهم
- ۸۲۹.....پېناسه ي ئهم دهرسه
- ۸۳۰.....ماناي دهقاو دهقى ئايه ته كان
- ۸۳۱.....شېكردنه وهى هه نديك له وشه كان

- ۸۳۶..... مانای گشتیې ټایه ته کان
- ۸۴۰..... مه سه له گرنگه کان
- ۸۷۱..... **ته فسیری سووړه تی (النازعات)**
- ۸۷۳..... ده ستپیک
- ۸۷۳..... پیناسه ی سووړه تی (النازعات) و بابه ته کانی
- ۸۷۳..... یه که م: ناوی ټهم سووړه ته:
- ۸۷۳..... دووهم: شوینی دابه زینی:
- ۸۷۴..... سییه م: ریزبه ندیی له موصحف و له دابه زیندا:
- ۸۷۴..... چواره م: ژماره ی ټایه ته کانی:
- ۸۷۵..... پینجه م: نیوه پړوکی ټهم سووړه ته:
- ۸۷۵..... شه شه م: تاییه تمه ندییه کانی ټهم سووړه ته:
- ۸۷۷..... حه وته م: دابه شکردنی ټایه ته کان بو چهند دهرسیک:
- ۸۷۹..... دهرسی یه که م
- ۸۸۱..... پیناسه ی ټهم دهرسه
- ۸۸۳..... مانای ده قاو ده قی ټایه ته کان
- ۸۸۵..... شیکردنه وه ی هه ندیک له وشه کان
- ۸۹۰..... هو ی هاتنه خواره وه ی ټایه ته کان
- ۸۹۲..... کورته باسیک له باره ی سوینده کانی قورئانه وه
- ۸۹۲..... برکه ی یه که م: وشه کانی سویند خواردن:
- ۸۹۴..... برکه ی دووهم: ټامانجی سویند:
- ۸۹۵..... برکه ی سییه م: پایه کانی سویند:
- ۸۹۸..... برکه ی چواره م: حیکمه ته کانی سویند خواردنه کانی خوا ☐:
- ۹۰۹..... مانای گشتیې ټایه ته کان
- ۹۲۵..... مه سه له گرنگه کان
- ۹۵۲..... دوو سهرنج دانی کورت له زهوی و له چیاپه کان
- ۹۶۲..... بهرپه رچدانه وه ی قسه یه کی (ابن عثیمین)